

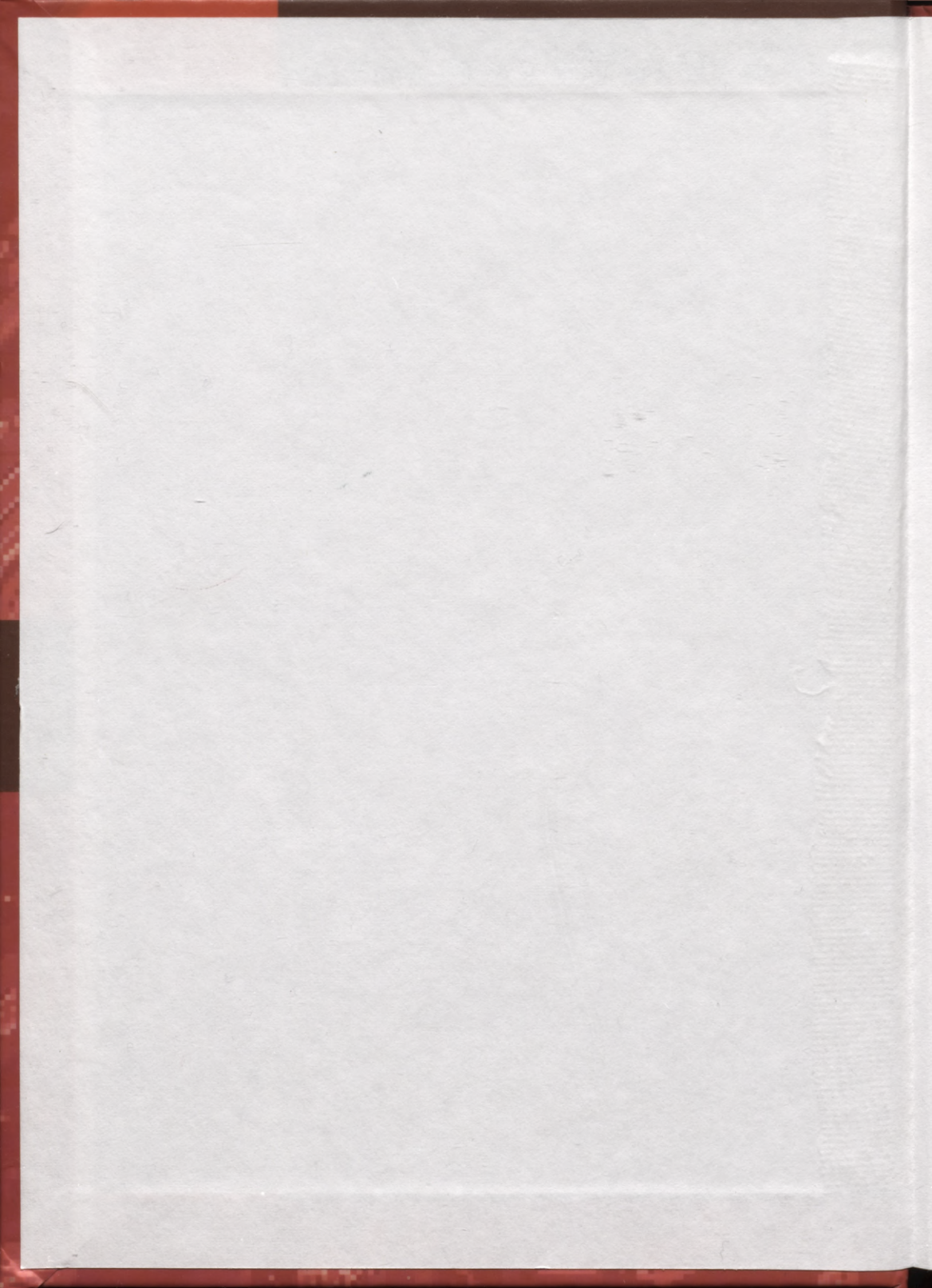
Gunārs Tauriņš

POLITIKA

III

Charles Taylor

POLITIKA

dan

keadilan

178385

2000-3

17

Sociālo tehnoloģiju augstskola
Juridiskā koledža

32

Kontroleksemplārs

Gunārs Tauriņš

POLITIKA

(Intelekti, kultūra, atbildība)
trijās daļās

III daļa

POLITISKĀS DOMAS VĒSTURE

(Politikas un tiesību ideju vēsture)

Rīga
2002

UDK 32:1(091)(075.8)
Ta 904

Latvijas Nacionālā

BIBLIOTĒKA

0302034808

Grāmata izdota autora redakcijā

Tauriņš G. Politika (Intelekts, kultūra, atbildība) trijās daļās.
III daļa **“Politiskās domas vēsture”**. — Rīgā: 2002. — 592 lpp.

Grāmatas *Politika, III* pamatā ir **Cicerona** atziņa, ka **vēsture ir dzīves skolotāja**. Runa ir par garīgo saikni starp pagājību, tagadni un nākamību, kas balstās uz vēstures izpratni tagadnes konkrētos apstākļos. Līdz ar to politiskās domas vēsture demokrātiskā valstī kļūst par politiķu un valstsvīru skolotāju.

Politiskās domas vēsture ir neizsmeļams jaunu ideju avots valstiski svarīgu lēmumu pieņemšanā parlamentā. Tā veido politiskā intelekta garīgo pamatu un politisko lēmumu pieņemšanas tehnoloģiju nepieciešamu priekšnoteikumu jaunu ideju radīšanā. **Demokrātiskas valsts vēsturei pasaules vēstures kontekstā jāklūst par politiķu, valstsvīru un visas tautas dzīves, arī politiskās dzīves, skolotāju**. Visupirms runa ir par **demokrātijas pamatideju** veidošanu un audzināšanu mūsu dvēselēs, par **BRĪVĪBU, TAISNĪBU, ATBILDĪBU, MIERU UN SASKAŅU**, izmantojot politiskās domas vēsturi (Platons, Makjavelli, Vēbers, Markss, Engelss, Ļeņins, Staļins, Hitlers, K. Ulmanis, Jefimovs, Lenks, Smits u.c.). **Tas paver ceļu Latvijas neatkarības krišanas izpratnei 1940. gadā. Grāmata aicina izprast latviešu tautas traģisko likteni Otrajā pasaules karā un pēc tam:** 1) leģionāri *Waffen SS* rindās un nacionālie partizāni; 2) sarkanarmieši un partizāni, kas cīnījās PSRS pusē; 3) 1949. gada 25. marta deportācija.

Īpašu vietu šajā grāmatā ieņem antisemitisma vēsture (Poļakovs, Teluškins), paverot iespēju lasītājam dziļāk izprast ebreju tautas traģēdiju — *holokaustu*, kas skāra arī Latviju.

Politiskās domas vēstures izpratnes centieni veido mūsu politisko intelektu, audzina politisko kultūru un atbildību demokrātijas un humānisma garā. Tie paver ceļu demokrātiskas politikas veidošanai un attīstībai, rādot ceļu arī demokrātiskam dzīvesveidam. Tie rosina mūsu prāta spēju apzināties un saprast tagadnes politisko realitāti Latvijā — pēcpadomju demokrātiju.

Grāmata domāta augstskolu studentiem un pasniedzējiem, politiķiem un politologiem, politikas un tiesību vēsturniekiem, skolotājiem un ierēdņiem, armijas un policijas vecākajiem virsniekiem — ikvienam, kurš vēlas patstāvīgi saprast politiku un tiesības, veidot savu intelektu demokrātijas un humānisma garā.

ISBN 9984-9148-1-X

© Gunārs Tauriņš, 2002

POLITISKĀS DOMAS VĒSTURE

(Politikas un tiesību ideju¹ vēsture)

IEVADS

Bet vēsture — laiku lieciniece, patiesības gaisma, atmiņas dzīve, dzīves skolotāja, senatnes paudēja.

Marks Tullijs Cicerons²

Ne sašust, ne brīnīties, bet saprast.

Benedikts Spinoza³

Pilnīgāk apzinoties notikušo, mēs izskaidrojam tagadni; dziļāk iegrimstot pagājības jēgā, mēs atklājam tagadnes izpratni; vēšot skatu atpakaļ, soļojam uz priekšu

Aleksandrs Hercens⁴

Politiskās domas vēsturei un politikas filozofijai ir liela nozīme politiskā intelekta, kultūras un atbildības veidošanā un audzināšanā. Šīs grāmatas trešajā daļā “**Politiskās domas vēsture**” aplūkosim nozīmīgāko **politisko un tiesisko ideju**⁵ attīstību Rietumeiropā, sākot ar šo ideju un teoriju tapšanu un beidzot ar XX gs. svarīgākajām politiskajām idejām un teorijām. Protams, nevar būt runa par pilnīgu un vispusīgu politisko un tiesisko ideju vēstures izklāstu. Daudzas nozīmīgas politiskās un tiesiskās idejas un teorijas ir aplūkotas jau vēstures filozofijas aspektā (G.Tauriņš. Vēstures filozofija. R., 1996), un tās šeit atkārtotas netiks (Monteskjē, Špenglers, Toinbijs un daudzi citi).

Politika un tiesības ir cieši saistītas valsts varas funkcijas, kuras balstās uz valsts varas dalīšanu: likumdevējvara, izpildvara un tiesu vara. Protams, runa ir par demokrātisku valsts varu. Likumdevējvara rada

¹ Termins “politiski tiesiskas idejas” akcentē politikas un tiesību saistību valsts varas funkcijās. Brīvība, taisnība, miers, saskaņa, atbildība ir gan politikas, gan tiesību idejas. Termini “politikas ideja” un “politiska ideja”, “tiesību ideja” un “tiesiska ideja” tiek lietoti kā sinonīmi.

² Cicerons. Par oratoru, II, 9, 36.

³ Spinoza. Politisks traktāts, I, 4.

⁴ Hercens (Герцен, 1812—1870) Aleksandrs, krievu revolucionārais demokrāts, rakstnieks, filozofs. Kritizēja dzimtbūšanu. Izstrādāja krievisko zemnieku sociālistisko revolūciju. Romāns “Kas vainīgs” (1841—46), latv. 1974; memuari “Pagājība un apcere” (1—2, 1852-68), latv. 1960).

⁵ Mēs lietojam kā sinonīmus šādus terminus:

1) *politiskās domas vēsture*; 2) *politisko ideju vēsture*; 3) *politisko teoriju vēsture*. Uzmanības centrā ir izvirzītas šādas politikas un tiesību idejas: brīvība, taisnība, atbildība, miers un saskaņa. Runa ir par politiski tiesiskajām idejām.

likumus, balstoties uz politiskiem lēmumiem. Izpildvara šos likumus īsteno dzīvē, bet tiesu vara spriež sodu par šo likumus pārkāpšanu. Tādēļ **demokrātiskas politikas idejas — brīvība, taisnība, miers un saskaņa — tiesību normu jaunradē kļūst par tiesību idejām. Šo ideju vēsture ir politikas un tiesību vēsture.** Politika ir primāra, jo tā nosaka tiesības totalitārā un autoritārā politiskā režīmā. **Demokrātiskā politikā primārās ir cilvēka tiesības un brīvības¹.** Līdz ar to tiesiskās idejas ir politiskas un politiskas idejas ir tiesiskas. **Politiskā un tiesiskā doma veido vienotu veselumu.** Un šīs vienotības pirmsākumi meklējami jau antīkajā pasaulē, kur tapa brīvības, taisnības un citas politikas un tiesību idejas. Tās veidoja **politiski tiesiskās dzīves pirmsākums — valsts tapšanu.**

Politiskās domas pirmsākumi meklējami sirmajā senatnē, kad pirmatnējā sabiedrībā valdīja mitoloģiskā domāšana un mitoloģiska pasaules uztvere, kur izpaudās mēģinājums saprast pasaules rašanos, cilvēku un viņa dzīvi. Mēs varam hipotētiski spriest par politiskās un tiesiskās domas pašu agrāko periodu IX—VI gs. pirms Kristus. Mīti veidoja pasaules un dzīves izpratnes garīgo pamatu. Tad politiskie un tiesiskie uzskati vēl neizdalījās kā atsevišķa domāšanas sfēra. “Attiecīgas mitoloģiskas versijas par kosmosa (kosmogonija)² un dievu (teogonija)³ izcelšanos bija tas jēgu veidojošais konteksts un vienlaikus izskaidrošanas princips (atšifrēšanas atslēga), ar kuru un kura ietvaros mītā tika izgaismota cilvēku zemes dzīves tēma, viņu sabiedriskā un politiski tiesiskā kārtība, viņu saites ar dieviem, savstarpējās attiecības utt.” (Нерсеянц В.С. Политические учения Древней Греции. М., 1979. — С.6). **Mīts bija pirmais pasaules un cilvēku dzīves saprašanas garīgais pamats.**

Sirmajā senatnē mīts bija ne tikai vēsture, t.i., informācija par notikušo un tā izpratni, bet arī obligāta dzīves norma un uzvedības kārtuļa, kas ļāva no paaudzes paaudzē saglabāt dzīves pieredzi un paražas. Šīs paražas un uzvedības normas tika pārmantotas no pagājības tagadnē, lai realizētu sevi nākotnē. **Mitu evolūcijas rezultātā vēstures gaitā radās politiski tiesisko mācību iedīgli.** Tas notika vienlaikus ar filozofijas un

¹ *Vispārējā cilvēktiesību deklarācija* (ANO, 10.12.1948); *Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām* (ANO, 16.12.1966.); *Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām* (ANO, 23.03.1976) // *Cilvēka tiesības*. R., 1992. — 3.—43.lpp.

² **Kosmogonija** (gr. *Kosmos* — Visums, kosmos + *goneia* — dzimšana) ir astronomijas nozare par debesu ķermeņu un to sistēmu rašanos un evolūciju. Nosacīti to var iedalīt planētu kosmogonijā un zvaigžņu kosmogonijā.

³ **Teogonija** (gr. *theos* — dievs + *goneia* — dzimšana) ir mīti par dievu izcelšanos. Terminu lieto galvenokārt, runājot par sengrieķu mitoloģiju. Sengrieķu mīti skaidroja pasaules, cilvēka un dievu izcelšanos uz to saprašanas pamata. **Saprašana ir pirmā cilvēku domāšanas vēsturiskā izpausme un pastāvēšana senajos mītos.**

zinātnes rašanos. Tādēļ centīsimies saprast mītos pausto sabiedrības kārtību, kāda pastāvēja sirmajā senatnē.

Mīti pauž uzskatu par varas dievišķo izcelsmi virs zemes. Kosmosā valdošo kārtību nosaka dievi. "Dievišķais esošās kārtības pirmavots veido seno mītu galveno tēmu par tās ētisko, sociālpolitisko un tiesisko satura aspektu" (turpat, 8.lpp.). Šajā laikā tiesības, likumi un vara vēl neizdalās kā atsevišķa cilvēka dzīves sfēra, tiesiskā kārtība virs zemes ir kosmiskās kārtības daļiņa. Jebkura paražu un normu pārkāpšana ir kaitīga zemes un debesu harmonijai un draud ar pasaules katastrofu. Uz šā pamata veidojās cilvēku uzvedības reglamentācija, paražas, tikumi un tradīcijas, kas mītos pauda tā laika politiski tiesiskos uzskatus. Tieši šeit ir meklējami politiski tiesisko ideju — brīvības, taisnības, atbildības, miera un saskaņas — pirmsākumi.

Mītu evolūcijas gaitā tapa **politiski tiesiskie uzskati**, kas veidojās uz racionālās domāšanas¹ pamata. Tas aizsākās aptuveni pirmajā gadu tūkstoī pirms Kristus, kad notika racionālās domāšanas tapšana uz jēdzienu un to dalīšanas pamata. Balstoties **uz mītiem, radās mūsdienu domāšanas divas sfēras: viena sfēra pasaules un cilvēka dzīves saprašana — mītu tradīcijas turpinājums racionālajā domāšanā un otra sfēra — pasaules zinātniskā izziņa**. Pamazām mitoloģiskā domāšana zaudē savu nozīmi, taču saglabā pasaules un dzīves saprašanas funkciju prāta darbībā. "Dažādās valstiski organizētās sabiedrības šis process noritēja specifiskās formās un ar dažādu intensitāti un dažādiem panākumiem. Bet kopumā atkāpšanās no pirmatnējā mitoloģiskā pasaules uzskata mazāk vai vairāk racionālā pasaules uzskata virzienā vispār, kā arī attiecībā uz valsti un tiesībām (VIII—VI gs. pirms Kristus) vērojama visur" (turpat, 9.lpp.).

Tātad "mitoloģiskās ideoloģijas" un "priesteru monopols"² politiski tiesiskajā jomā zaudē savu varu un ietekmi. Tā vietā Ķīnā parādās **Konfūcija**³ un citu domātāju mācības, Indijā — **Buda**⁴, Persijā — **Zaratust-**

¹ Runa ir pāreju no jutekliski tēlainās domāšanas formas, kas izpaudās mītos, uz racionālo domāšanu abstraktu jēdzienu sistēmā (jēdziens, spriedums, slēdziens), kas balstās uz formālās loģikas principiem un kārtulām.

² **Monopols** (gr. *mono...* + *pōlēō* — pārdodu): 1) izņēmuma tiesības — parasti kaut ko ražot, tirgoties (valsts monopols alkoholisko dzērienu tirgošanā); 2) liela ražošanas vai tirgus apvienība, kura rodas kapitāla un ražošanas koncentrācijas rezultātā (starptautiskie monopoli).

³ **Konfūcijs** (551.—479.g. pirms Kristus) Kundzi ir konfūcisma — viena no galvenajiem idejiskajiem virzieniem senajā Ķīnā — pamatlicējs. Viņš māca, ka cilvēka likteni nosaka "debesis" un viņu iedalījums "augstdzimušajos" un "zemajos" ir uz mūžīgiem laikiem.

⁴ **Buda** — budismā būtne, kas sasniegusi pilnīgu apskaidrību, kļuvusi par dievību un atklājusi cilvēku pestīšanas ceļu. Par budisma pamatlicēju uzskata Sidartu Gautamu (623.—544.g. pirms Kristus). Viņš uzskatīja, ka cilvēku no ciešanām atbrīvo tikumiskā sevī pārveidošana, ko var sasniegt, izolējoties no dzīves un gremdējoties nirvānā. Viņš neatzina Dievu kā pasaules radītāju.

ra¹, Palestīnā — ebreju pravieši (gaišreģi) **Jesaja** un **Jeremija**², Grieķijā — **septiņi gudrie**³ un citi filozofi, Senajā Romā — juristi. Mēs sākam aplūkot politiskās domas vēsturi ar jau pietiekami nobriedušu politiski tiesisko ideju mācību Senajā Grieķijā — ar **Platona mācību**, kur meklējami politiski tiesisko atziņu pirmsākumi. Runa ir par politiski tiesiskās domas tapšanu. Grāmatas “Politika” III daļa aptver **politikas un tiesību ideju vēsturi**. Tā kā tiesību tapšanas pamatā ir politika, tad politikas idejas nevar nebūt arī tiesiskas idejas. Tiesības ir likumā iemiesota politiskā griba — vairākuma griba demokrātiskā valstī —, kura norāda uz to, kas ir atļauts un kas — aizliegts. Šajā ziņā politikas un tiesību ciešo saistību pauž seno romiešu atziņa: *Legum servi esse debemus, ut liberi esse possimus* (Lai varētu būt brīvi, mums jābūt likuma kalpiem). Un demokrātiskā valstī likumu kalpiem visupirms ir jābūt parlamenta deputātiem un izpildvaras ierēdņiem. Vai Saeimas deputāti, ministri un valsts ierēdņi Latvijā patlaban ir likuma kalpi? — Tas ir jautājums par Latvijas kā demokrātiskas valsts statusu. Politiskā darbībā svarīga ir saikne starp pagātni un nākotni, starp 1940.gada notikumiem un tagadni, starp sociālisma celtniecību Latvijā un tagadni, starp V.Krištopana, A.Šķēles valdībām un A.Bērziņa valdības darbību patlaban. Šīs saiknes trūkst, jo 6.Saeima nespēja un 7.Saeima nespēj pacelties līdz politiskās vēstures izpratnes centieniem. Nevienam neienāca prātā veidot izpratni par V.Krištopana valdības tapšanu un krišanu, par patiesajiem cēloņiem A.Šķēles nomaīnai ar A.Bērziņu, par tautas nabadzību un politisko korupciju. Šajā sakarībā būtu vietā minēt F.Osta atziņu par saikni starp pagātni un nākotni: **“Nepastāvēt saiknei starp pagātni un nākotni, jebkādai atsaucei uz tradīciju ir lemts izskatīties kā ideoloģiskam apmānam vai, vēl sliktāk, kā agresīvam fundamentālismam”** (Ž.Bidē. UNESCO Analizēšanas un prognozēšanas direktors. Sabiedrības nākotnes ētika//”Diena”, 18.03.98.). Vēstures kritika, noliegšana vai slavināšana sarauj saiti starp pagātni un nākotni, starp pagātni un tagadni, jo notikumu saprašanas vietā sāk valdīt *es zinu: es zinu*, ka 1940.gadā Latvijā *bija sociālistiskā revolūcija, es zinu*, ka notika *okupācija*. Un tad notiek tas, par ko mūs brīdina F.Meijers (ANO Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas ģenerāldirektors): “Mēs traucamies nākotnē bez

¹ **Zaratustra** ir senirāņu pravietis, reliģijas reformators. Pastāv uzskats, ka viņš ir vēsturiska persona, kas dzīvojuši I gadu tūkstoša pirmajā pusē pirms Kristus.

² **Jesaja** un **Jeremija** ir Bībeles Vecās Derības pravieši.

³ **Septiņi gudrie** Senajā Grieķijā bija Solons, Tales, Pitaks, Biants, Kleobūls, Hilons, Periandrs, Epimenīds u.c. (dzīvojuši 6.gs. sākumā un 5.gs. vidū). Tā grieķi sauca likumdevējus un valstsvīrus – kopā iznāk 22 gudrie. 7 senatnē bija svēts skaitlis: 7 planētas noteica cilvēku likteņus, 7 pasaules brīnumi un arī 7 gudrie (K. Rijnieks. Sengrieķu dzīves gudriba. R., 1992. – 12. lpp.).

jebkādām bremzēm un nulles redzamības apstākļos. Taču, jo ātrāk mašīna brauc, jo spilgtākiem jābūt tās starmešiem” (turpat). Latvijas integrācija Eiropas Savienībā un NATO patlaban nepietiekami balstās uz pagātnes—šodienas—nākotnes saiknes izpratnes veidošanos. 7.Saeimā valda *es zinu* attiecībā uz Latvijas nākotni. Atliek atcerēties Jaspersa pamācību politiķiem: **“Nākotnes zināšana kļūtu par mūsu garīgo nāvi. Absolūta pārliecība par nākotni var atņemt mums reālo īstenību”** (Jaspers K. Vom Ursprung und Ziel der Geschichte, II, III). Neatkārtosim komunisma celtniecības traģisko likteni. **Tādēļ veidosim izpratnes saikni starp vēsturi un šodienu, lai politikā nevaldītu nākotnes zināšana.**

I nodaļa

POLITISKĀS UN TIESISKĀS DOMAS TAPŠANA

Tāpat vēsture pieder tam, kurš apsargā un ciena pagājību, kurš ar uzticību un mīlestību vērs savu skatienu tur, no kurienes viņš redz, kur viņš kļūva par to, kas pašlaik ir. Ar šo godbijīgo attiecību viņš it kā dzēs savu pateicības parādu par savu eksistences faktu.

Frīdrihs Niče¹

Senās Grieķijas politiski tiesiskās domas uzplaukums aptver V—VI gs. pirms Kristus (Dēmokrits, sofistī, Sokrats, Platons un Aristotelis). Bet mēs aplūkosim Platona mācību, kur meklējami Rietumu pasaules politiskā un tiesiskā intelekta tapšanas pirmsākumi. Viņš aicina mūs pievērsties politiskā taisnīguma izpratnes veidošanai.

I. Platons (Platōn) — politikas un tiesību filozofijas tapšanas pirmsākums

Platons (427.—348. pirms Kristus) ir viens no izcilākajiem sengrieķu filozofiem. Būdams Sokrata skolnieks, viņš turpināja sava skolotāja aizsākto darbu. Atēnās viņš nodibināja akadēmiju. Savu mācību viņš radīja, pamatojoties uz Sokrata, pitagoriešu, Parmenīda un Heraklīta mācību. Pēc saviem politiskajiem uzskatiem Platons bija Atēnu aristokrātijas pārstāvis. Savus politiski tiesiskos uzskatus paudis dialogos “Valsts”, “Politīķis” un “Likumi”, liekot pamatus politiskās domas tapšanai Senajā Grieķijā.

Platons izmantoja dialoga formu, lai akcentētu filozofijas specifiku. Šajos darbos sastopamies ar jautājuma un atbildes loģiku kā pasaules un cilvēka dzīves saprašanas loģiku, kura veido arī politikas loģisko pamatu valsts un tiesību jomā.

¹ F.Nietzche. Vom Nutzen und Vorurteil der Historie für das Leben (Ф.Ницше. Сочинения в 2-х томах, т. I. М., 1990. — С.174).

PLATONA DIALOGI “VALSTS, “POLITIĶIS” UN “LIKUMI”¹

(“Politeia”, “Politikos”, “Leges”)

Meklēdami taisnību, kas ir daudz vērtīgāka par lielu zeltu daudzumu, vai mēs būtu tik nesaprātīgi, ka viens otram tikai piekristu un necenstos, kā vien varēdami, to atrast... Galu galā vienojāties, ka taisnīgums ir tikums un gudrība, netaisnība — ļaunums un muļķība.

Platons

Platona mācībā būtisku vietu ieņem valsts un tiesību filozofija, kas ietverta dialogos “Valsts”, “Politikis” un “Likumi” un kas veido politikas, valsts un tiesību filozofijas galveno saturu². Šie dialogi ir politikas un cilvēku dzīves saprašanas māksla. Tajos spilgti izpaužas filozofijas specifika: filozofēšana ir saprašana, kas, balstoties uz ticību, rada kosmosa un cilvēka dzīves jēgu. Jautājuma un atbildes dialektika dialogu formā kļūst par politikas pētīšanas metodi. “Kas attiecas uz pašām augstākām un cēlākām lietām (bezķermeniskām lietām, idejām. — G.T.), tad to (iz)skaidrošanai (saprāšanai. — G.T.) nevar izmantot lietu līdzību, ar kuru varētu piepildīt jautājošā dvēseli atbilstoši kaut kādai jutekliski uztveramai lietai. Tādēļ katrā cilvēkā vajag attīstīt spēju izskaidrot šīs lietas un uztvert skaidrojumu. Bezķermeniskais — pats cēlākais un skaistākais — skaidri izpauž sevi tikai ar skaidrošanas (saprāšanas. — G.T.) palīdzību” (Politikos, 286a).

Platons uzsver domu, ka politiskā domāšana ir specifiska un tās priekšmets — bezķermeniskas idejas. Viņa dialogos politikas un tiesību izpratne balstās uz jautājuma un atbildes loģiku, veidojot “ķeizariskās mākslas”, tas ir, politikas, pamatus. Viņa dialogiskās domāšanas pamatā ir ticība: pastāv mūžīgo ideju pilnības un nemainības pasaule pretstatā mainīgai un laicīgai materiālo lietu pasaulei. Tādējādi viņa dialogi māca mums saprast pasauli un cilvēku, valsti un politiku, tiesības un tikumību, balstoties uz jautājuma—atbildes loģiku.

Joprojām uzmanības vērti ir Platona dialogi, kas veltīti politikas un tiesību filozofijai, kura balstās uz dialogā “Faidons” (Phaedo)³ izteiktajām atziņām. Šeit atklājas viņa pasaules izpratnes pamatatziņas.

¹ Platon. Politeia. Politikos. Leges // Opera, ed. J. Burnet, v.1–5, Oxford, 1956–1962.

² Platona dialogi viņa mācībā par politiku, valsti un tiesībām aptver politikas, valsts un tiesību filozofiju. Tādēļ mēs nosacīti lietojam ērtības labad terminu politiski tiesiskā doma, ideja. Uzmanības centrā atrodas taisnības meklējumi uz politikas, tiesību un valsts izpratnes pamatiem.

³ Platon. Phaedo // Platonis dialogi. Vol. I — VI. Lipsiae, 1890—1927; Platon Sämtliche Werke, übers. Fr. Schleiermacher, Bd.1 — 6. Hamburg, 1957—1966; Platons. Valsts. R., 1982.

Платон. Сочинения, т. 1—3 М., 1968—1972.
Atsaucēs lietojam dialogu nosaukumus latviešu valodā, izņemot pirmo reizi, kad līdztekus nosaukumam latviešu valodā lietojam vispārpieņemtos sengrieķu terminus. Piemēram, pirmajā atsaucē norādām “Valsts” (Politeia).

Platona politikas un tiesību filozofijas pamatā ir mācība par dvēseli un tikumisku dzīvi. Tikumības filozofija veido valsts un tiesību filozofijas pamatu. Kas ir tikumība? — Tā ir dvēseles pašcieņa, tās pozitīvā īpašība jeb spēja. Dvēsele ir spējīga saprast sevi, savu darbību un līdz ar to atšķirt labo no ļaunā, taisnību no netaisnības.¹ Platons aicina saprast dvēseli — tās spējas, darbības veidus: saprašānu, izziņu.

Saprašānā izpaužas dvēseles dievišķā daba — tās saite ar ideju pasauli. Bet pat ideju pasaules izpratnē balstās uz Labā ideju, tas ir, Dievu. Viņš ir visu ideju Ideja.

1. Kas ir dvēsele? — Kosmosa lietu un cilvēka ķermeņa pastāvēšanu un darbību nosaka dvēseles: pasaules dvēsele (Labā ideja), atsevišķu cilvēku dvēseles. **Pasaules dvēsele jeb Dievs ir patiesais lietu cēlonis un pastāvēšanas (darbības) pamats.** Tā sastāv no trim daļām: prāta (*nūs*), niknuma jeb kaisles (*thimoedis*) un iekāres (*epithymiai*). Arī cilvēks ir kosmosa lieta ar savu dvēseli.

Cilvēka dvēsele līdzīgi Labā idejai arī sastāv no trim daļām — prāta, kaisles un iekāres. Harmoniskas un taisnīgas cilvēka rīcības pamatā ir šo daļu saskaņa, kuru nosaka prāts. Šāda dvēseles noskaņa veido cilvēka dzīves garīgo pamatu, bet viņa ķermenis tikai traucē dvēseles darbībai. It īpaši tas attiecas uz filozofēšanu. **“Tie, kas patiesi ir uzticīgi filozofijai, ir aizņemti... tikai ar vienu (problēmu. — G.T.) — miršanu un nāvi”** (Faidons, 64a). Tieši šajā noslēpumainajā aktā pēc Platona dziļas pārlicības **notiek nemirstīgās dvēseles atdalīšanās no mirstošā ķermeņa.** Bet, cilvēkam dzimstot un ienākot zemes dzīvē, viņa dvēsele rodas no mūžīgās, nekustīgās ideju pasaules, no nāves (Faidons, 72b—77e). Runa ir par dvēseles nemirstību pēc cilvēka ķermeņa nāves. Tā ir dzīvības un nāves problēma).

Ja līdz ar ķermeni ietu bojā arī dvēsele, netikumiskiem cilvēkiem nebūtu par ko raizēties un nebūtu no kā baidīties. “Ja dvēsele ir nemirstīga, tā liek rūpēties ne tikai par to laiku, ko mēs saucam par savu dzīvi, bet arī par pārējo laiku. **Ja kāds nerūpējas par savu dvēseli, tad turpmāk mēs to uzskatīsim par draudošām briesmām.** Ja nāve būtu visam gals (beigas. — G.T.), tā kļūtu par laimīgu atradumu sliktiem cilvēkiem. Ja noskaidrojām, ka dvēsele ir nemirstīga, tad acīmredzot tai nav cita glābiņa no nelaimēm, izņemot vienu: **kļūt pēc iespējas labākai** (tikumiskākai. — G.T.) un, cik iespējams, **saprātīgākai** (107c—d).²

¹ Platons bija pirmais antīkās filozofijas pārstāvis, kurš pievērsa uzmanību politiskā taisnīguma lomai un vietai valstī, kur taisnības ideja vieno politiku un tiesības.

² Šī atziņa ir iemiesota kristietībā, kur dvēseles nemirstība ir viens no tikumības balstiem. Platona aicinājums rūpēties par savu dvēseli ir vairāk kā aktuāls arī šodien, it sevišķi politikas jomā. Vārbūt Saeimas deputāti un valstsvīri patlaban nepietiekoši rūpējas par savu dvēseli? — 7.Saeimā jūtams milzīgs garīguma deficīts, kas spilgti izpaužas pedofilijas skandālā (19.09.1999.—14.04.2000.).

Tātad dvēseles nemirstība veido Platona **morāles filozofijas** pamatu. Uz šīs atziņas savukārt balstās viņa **politikas filozofija**, kas aptver valsti un tiesības. No atziņas par dvēseles nemirstību izriet gan tikumiska dzīvesveida pamatojums, gan politika darbības principi valsts pārvaldē, tādēļ sīkāk apskatīsim pašu dvēseles darbību, tās veidus.

2. Dvēseles darbības veidi.

Dvēsele ir nemainīga, jo tā pieder ideju pasaulei. Tā ir nemainīga esamība kā visu materiālo lietu rašanās un pastāvēšanas pamats un priekšnoteikums. **Dvēsele kā īstais lietu cēlonis ir jēdziens un jēga, ideja un ķermeņa dzīve.**

Platons skaidro idejas būtību, par pamatu ņemot **esamības** (=ideju pasaules) un **ne-esamības** (=lietu pasaules) **PRETSTATU**. Idejas attiecības pret lietām izpaužas trejādi: 1) **lietas rodas**, tiecoties pēc idejas kā sava mērķa un atdarinot to; 2) **radusies lieta**, kā arī cilvēka ķermenis kļūst saistīta ar savu ideju; 3) **kosmosa¹ lietas** kļūst līdzīgas savām idejām tikai tad, kad tās pastāv šajās lietās (Богомолов А.С. Античная философия. Изд-во Моск. у-та, 1985.— С.175). Tātad ideja nosaka lietu patieso rašanos, pastāvēšanu un bojā eju, pati savā garīgā darbībā paliekot nemainīga. Un **dvēsele arī ir ideja, sākot ar pasaules dvēseli un beidzot ar cilvēka dvēseli**. Tātad pastāv lietu pasaule un ideju pasaule.

Lietu pasaule un ideju pasaule. Lietu pasaule ir uztverama tikai ar maņu orgāniem (redzi, dzirdi, ožu, garšu, tausti). Ideju pasaule ir uztverama vienīgi ar prātu, kas izpaužas kā cilvēka dvēseles darbības veids. Pati dvēsele darbojas četros dažādos veidos. Tātad runa ir par **četriem dvēseles darbības veidiem: prāta darbība (noēsis), izpratne jeb sapratne (dianoia), ticība (pistis) un tēlainā pielīdzināšana jeb salīdzināšana (eikasiā)**. Dvēseles darbības rezultātā rodas zināšanas un izpratne.

Kā rodas zināšanas? — Tās rodas tādējādi, ka dvēsele atceras visu to, ko, vērojot dzīvi virs zemes pirms cilvēka dzimšanas, redzējusi ideju pasaulē, “ciktāl mums jau pirms dzimšanas bija zināms jēdziens par skaisto, labo, taisnīgo, svēto, kā arī matemātikas jēdzieni, piemēram, vienlīdzība utt., tiktāl mēs varam secināt par dvēseles pastāvēšanu pirms ķermeņa (dzimšanas. — G. T.) un tās pastāvēšanu pēc ķermeņa nāves” (turpat, 181.lpp.).

Platons cenšas loģiski pamatot dvēseles nemirstību un līdz ar to tās darbības specifiku un spilgti parāda, ka loģiskie pierādījumi šeit ir bezspēcīgi. “Tātad visos dvēseles nemirstības pierādījumos vairāk ir dievniecības nekā loģikas, vairāk ticības nekā zināšanas” (turpat, 181.lpp.).

¹ Jēdzieni “kosmoss”, “pasaule”, “Visums” tiek lietoti kā sinonīmi. Platons lieto terminus “kosmoss”, “Visums”: “Kosmosu veidojis Radītājs no ūdens, gaisa, zemes un uguns, kosmoss ir vienota, pilnīga dzīva būtne” (Platons. Timejs, 31a—33d).

Tas attiecas uz tādām filozofiskās domas sfērām kā dvēsele—tikumība—valsts, ietverot arī politikas filozofiju. Ne tikai “*Faidonu*”, bet arī citus Platona dialogus caurauž pasaules un cilvēka saprašanas centieni, balstoties uz esamības un ne-esamības, ideju pasaules un lietu pasaules specifisko saikni, kuru var tikai saprast, bet ne zināt. Platons nevis izzina kosmosu, bet gan saprot. Tas attiecas arī uz dvēseles un ķermeņa attiecībām cilvēka dzīvē.

3. Dvēsele un ķermenis. Dvēsele nav jutekliski uztverama, bet ķermenis ir jutekliski uztverams. Šīs atziņas pamatā ir Platona ticība divu veidu lietu — redzamo un neredzamo, tas ir, ideju un telpisko ķermeņu pastāvēšanai. **Neredzamās lietas** (=idejas) vienmēr ir nemainīgas un mūžīgas savā pastāvēšanā. **Redzamās lietas** rodas, nepārtraukti mainās un iet bojā. Un cilvēks ir šo divu pretējo lietu saistība — dvēseles un ķermeņa saikne. **Dvēsele ir nemirstīga, bet ķermenis — laicīgs, mainīgs un līdz ar to mirstīgs.** Atziņa par dvēseles nemirstību balstās uz ticību, bet par ķermeņa mirstīgumu liecina dzīves pieredze.

Dvēseles raksturīga darbība ir domāšana, kas tiecas uz mūžīgo, nemirstīgo un nemainīgo, jo pati dvēsele ir nemirstīga. Un šī nemirstība tad arī izpaužas dvēseles darbībā — domāšanā. Domāšana aptver arī pārdomas par sevi — savas darbības saprašanu. Kad dvēsele cenšas saprast sevi, tā tiecas uz idejas pasauli — mūžīgo, nemainīgo, nemirstīgo —, nevis uz lietu pasauli. “Kad dvēsele realizē savu darbību pati par sevi (kad dvēsele domā par sevi. — *G. T.*), tā tiecas tur, kur viss ir mūžīgs, nemirstīgs un nemainīgs. Tā kā dvēsele ir tuva un radniecīga visam mūžīgajam, tad vienmēr atrodas kopā ar to (ideju pasauli jeb ešamību. — *G. T.*), tiklīdz tā paliek vienatnē ar sevi, nekas tai netraucē. Šeit beidzas dvēseles maldīšanās, un nepārtrauktā saskarsmē ar pastāvīgo un nemainīgo tā atklāj sevī tās pašas īpašības. Vai šo dvēseles stāvokli mēs saucam par domāšanu? — Pilnīgi pareizi, Sokrat! Tu spriedi brīnišķīgi? (*Faidons*, 79d). Šis dvēseles stāvoklis ir filozofēšana — pasaules un sevis saprašana.

Tātad Platons cenšas izprast tieši to **domāšanas veidu**, ko sauc par **filozofēšanu, sapratni, pasaules un cilvēka dvēseles saprašanu.** Viņš savos dialogos parāda, ka filozofēšanā ar loģiskiem spriedumiem un pierādījumiem ir par maz. Vai kādam filozofam, balstoties uz indukciju, dedukciju un jēdzienu dalīšanu, ir izdevies pierādīt dvēseles nemirstību vai arī mirstību? **Vai tad var pierādīt, ka pastāv mūžīga, nemainīga ideju pasaule, pār kuru valda Labā ideja jeb Dievs??!** Platona dialogi spilgti pauž to domāšanas veidu jeb formu, ko pretstatā zinātniskai izziņai sauc par saprašanu. Bet pati saprašanas savos pirmsākumos balstās uz ticību. Dvēseles nemirstību nevar loģiski pierādīt, to var tikai iztēlot sevī mūsu prāts, lai tam ticētu. **Lai saprastu dvēseles nemirstību, tai vispirms ir jātic.** Tas pats attiecas arī uz domāšanu kā dvēseles darbību savā saskarsmē ar ķermeni.

Kāda ir dvēseles un ķermeņa vienotība? — “Kad dvēsele un ķermenis ir vienoti (saistīti. — *G.T.*), tad daba liek ķermenim pakļauties un būt par vergu, bet dvēselei — valdīt un būt valdniecei... Dievišķīgam, nemirstīgam, ar prātu aptveramam, vienveidīgam, nesadalāmam, patstāvīgam un nemainīgam pašam par sevi augstākā mērā ir līdzīga mūsu dvēsele, bet cilvēciskam, mirstīgam, ar prātu neaptveramam, dažādam, sadalāmam un trūdošam, nepastāvīgam... ir līdzīgs mūsu ķermenis” (turpat, 79d, 80b). Tātad dvēsele valda pār ķermeni, bet ķermenis pakļaujas.

Platona dialogi paver neierobežotas iespējas tās prāta spējas pilnveidošanā, ko sauc par saprašanu jeb filozofisko domāšanu. Viņa dialogi “Valsts”, “Politīķis” un “Likumi” APTVER POLITIKAS UN TIESĪBU FILOZOFIJAS GALVENĀS PROBLĒMAS. Līdz ar to politiķiem paveras iespēja pilnveidot savu politisko domāšanu, mācoties no Platona saprast politiku. Kā piemēru apskatīsim Platona dvēseles darbības izpratni.

4. Dvēseles daļas un to izpaušmes veidi. Platons grib noskaidrot, cik dvēselei ir daļu un kā tās izpaužas savā darbībā. Runa ir par cilvēka pārvēršanos un pārmaiņām viņa garīgajā pasaulē arī tad, kad notiek valsts iekārtas maiņa. Piemēram, pāreja no demokrātiskas valsts iekārtas uz tirānisku valsts iekārtu. Platons šajā sakarībā pēta dvēseles dažādo daļu izpaušmi valsts iekārtās.

a) cik cilvēka dvēseles daļu pastāv un kā tās izpaužas valsts iekārtās? “Ja dvēselei ir trīs daļas, tad man šķiet, ka pastāv trīs dažādi baudu veidi — katrai daļai savs. Tikpat daudz iekārtu (valsts. — *G.T.*) veidu un tikpat daudz veidu tai varai, kas pār tām valda... Viena no šīm daļām ir tā, ar kuras palīdzību mēs iegūstam zināšanas, otra rada kaisli, trešai tās dažādo izpaušmes veidu dēļ mums nav kopēja vārda. Mēs to nosaucam pēc pazīmes, kas tajā ir pati spilgtākā, pati aktīvākā — tā ir **alkatība**, jo izpaužas spēcīgās kārēs pēc ēdiena, dzēriena, mīlas tieksmēm, pēc visa, kas saistīts ar šo tieksmi. To var nosaukt arī par mantkāribu, jo šo tieksmju apmierināšanai ir vajadzīga nauda” (Valsts, 580e). Visas šīs dvēseles izpaušmes Platons iztīrā dialogā “Valsts”.

Tātad viena dvēseles daļa nosaka mūsu tieksmi izzināt un saprast. Šo daļu Platons nosauc par **dvēseles izzinošo un filozofisko daļu**. “Katram skaidrs, ka tā visa un pilnīgi pievērsusies patiesībai, nauda un slava tai rūp vismazāk” (581b). Šo dvēseles daļu var nosaukt arī par **zināšanu un gudrības mīlētāju**.

Platons antīkajā filozofijā ir pirmais, kurš šķir jēdzienus “zināt” un “saprast” kā zināšanu un gudrības (filozofijas) attieksmi. **Filozofijā pirmajā vietā izvirzās patiesības un taisnības saprašana**. Tikai filozofs spēj izjust, “kāda bauda ir skatīt lietas īsto būtību”, **saprast taisnību kā**

netaisnības pretstatu. Tāpēc filozofs sevī apvieno pieredzi un gudrību. Pastāv “trīs baudas, bet bauda, kuru sniedz tā dvēseles daļa, ar kuru mēs gūstam atziņas, ir pati jaukāka. Kurā no mums tā valda, tas dzīvē kļūst vislaimīgākais” (583a). Tātad Platons uzsver filozofiskās domas izpausmi tieši saprašānā, jo saprātīgais taču “zina, kas ir slavējams”. **Jāteic, ka viņa dialogos bieži vien “zina” un “saprot” tiek lietoti kā sinonīmi.** Lai kaut ko saprastu, mums jābalstās vai nu uz zināšanām (teorija, fakts, notikums, dzīve, vēsture utt.), vai konkrētu notikumu, vai cilvēka rīcību.

b) dvēseles alkatīgā daļa izpaužas tādā darbībā, kas vērsta uz kaut ko savtīgu un kas tiecas pēc tā (mantkārīgs, rijīgs, negausīgs). Platons sīkāk pievēršas mantkārīga cilvēka izpratnei, uzskatot to par vienu no alkatības izpausmēm. Mantkārīgs cilvēks pirmajā vietā izvirza naudu un mantu. Viņam naudas iegūšana sagādā baudu un aizēno visu pārējo dzīvi. Gods un zināšanas ir kaut ko vērts tikai tad, ja “arī tie kaut ko ienes”.

Platons jautā mūsdienu politiķiem: kas notiek, ja pie valsts varas tiek mantkārīgs politiķis? Ja politiķim pirmajā vietā ir pašlabums un mantkārība, tad tiek izlaupīta valsts. Bet arī godkārīgs cilvēks politikā nav derīgs.

c) godkārīgs cilvēks nav spējīgs nonākt pie atziņas, ka naudas iegūšanas bauda ir rupja un vulgāra. Tā spriež Platons. Bet kā spriež mūsdienu politiķi? Antīkajā pasaulē godkārīgi cilvēki sprieda apmēram šādi: bauda, ko gūstam no zināšanām, ir “dūmi un tukša niekošanās”, jo šī bauda nesagādā “nekādu godu”. Pēc Platona atziņas godkārīgi cilvēki ar skaudību un dūmām cenšas panākt savas godkāres apmierināšanu. Viņiem svarīgi ir gūt uzvaru un būt pārākiem par citiem.

Varbūt mūsdienās godkārīgi cilvēki zinātnē un politikā vairs nav sastopami? Nebūt ne! **Tādēļ Platona dialogi arī tagad audzina cilvēku dvēseles, lai tās saprastu godkāres negatīvo izpausmi zinātnē un politikā.** Mantkāre un godkāre vienmēr nonāk pretrunā ar likumu, jo nespēj saprast un atšķirt taisnību no netaisnības, likumu no nelikumības.

Vistālāk no likuma un kārtības ir **tirāniskās un mīlestības tieksmes** — spriež Platons. Bet, ja cilvēks seko filozofiskajai dvēseles daļai, viņš var pārvarēt strīdus un nesaskaņas, jo filozofiskā domāšana savā būtībā ir saprašana, respektīvi, jēgas radīšana. Filozofija paver cilvēka dvēselei ceļu **taisnības izpratnei.**¹ **Tā savalda un iegrožo godkāri, mantkāri un pakļauj prātam gan nezvēru, gan lauvu.**

¹ **Politiskā taisnība** balstās uz konkrētu politiķa taisnības izpratni. Taisnības izpratne — nepieciešams demokrātiskas politikas priekšnoteikums. Postsociālistiskajai demokrātijai ir raksturīgs taisnības trūkums. Kāpēc 5., 6. un 7. Saeimas politiķi un valstsvīri tik reti diskutē par pieņemto lēmumu, likumu taisnīgumu?! — Taisnīguma ideja paliek sveša politiķu dvēselēm.

Platons ir pārliecināts, ka **neklūdās tikai tas, "kas cildina taisnību, bet melo tas, kas slavē netaisnību"**. Atšķirt taisnību no netaisnības spēj tikai dvēseles filozofiskā daļa.

Ja visa dvēsele kopumā seko savam filozofiskajam pirmsākumam un nav sašķelta pretrunā, tad katrai tās daļai kļūst iespējams visu veikt ne tikai taisnīgi, bet arī atrast savas darbības sevišķās baudas — pašas labākās un patiesākās (586e-587). Par kādu dvēseles pirmsākumu ir runa? — Platons uzsver cilvēka dvēseles saprašanas spēju, saprašanas, kas pamatojas uz attiecīgu ticību, kura veido saprašanas procesa nepieciešamu priekšnoteikumu politikā un tiesībās. Būtisku vietu šeit ieņem ticība dvēseles nemirstībai.

5. Dvēseles nemirstība ir mūžīga tās pastāvēšana ideju pasaulē. Pēc Platona dziļas pārliecības labais un ļaunais pastāv katrā lietā. Ļaunais un sliktais bojā katru lietu, līdz tā iet bojā. Tas attiecas arī uz **dvēseli**. To **maitā netaisnīgums, nesavaldība, bailīgums, izglītības (zināšanu) trūkums**. Bet salīdzinājumā ar laicīgām materiālajām pasaules lietām dvēseles maitāšanās nenoved to līdz bojā ejai. Tā, būdama garīga, neiet bojā kā materiālās pasaules lietas.

Dvēseles ir nemainīgas — tās "vienmēr ir vienas un tās pašas". Arī to skaits neklūst mazāks, jo tās neiet bojā. Kāda tad ir dvēseļu daba? Katra **dvēsele ir "pārpilnām pilna ar lielu un raibu dažādību, kā arī ar savstarpējām pretrunām"**.

Dvēseles sastāv no dažādām daļām — **zināšanām, mantkāres un godkāres**¹. Šīs daļas "nav apvienotas (saistītas) pašā labākajā sakārtotumā". Tāpēc Platons redz dvēseli, "tūkstoš nelaimju sagandētu". Bet tas nav galvenais dvēselē. Tā īstenībā tāda nav.

Kāda īstenībā ir mūsu dvēsele? Kam jāpievērš uzmanība mūsu dvēselē? **Mums jāpievērš uzmanība gudrības mīlestībai kā specifiskai dvēseles spējai saprast pasauli un cilvēku, tikumību un politiku.** "Mums jānovēro, uz ko tā tiecas, kādu sabiedrību meklē, būdama radniecīga dievišķajam, nemirstīgajam un vienmēr esošajam, un kāda tā kļūst, visam dievišķajam pievēršusies, pēc tā tiekdamās un šajā trauksmē izrāvusies no dzelmes, kur tā tagad atrodas (reālajā pasaules lietu pastāvēšanā, cilvēku dzīvē. — *G. T.*), un notīrījusi akmentiņus un gliemežus, ar kuriem tā apaugusi tajās dzīrēs, kuras sauc par priekpilnām, kurās cienasts ir zeme un akmeņi. Tad kļūst redzama tās īstā daļa — vai nu vienveidīga, vai daudzveidīga" (611e). Šādi Platons skaidro taisnīga cilvēka dvēseles darbību. Mēģināsim saprast viņa atziņas.

Uz ko balstās taisnīga cilvēka dvēseles darbība? jautā Platons. Viņš saista taisnīga cilvēka dvēseli ar dieviem. "**Dievi nekad nepārstāj**

¹ Citā vietā Platons runā par tādām dvēseles daļām kā zināšanas, kaisle un alkatība.

rūpēties par cilvēku, kas cenšas būt taisnīgs un, taisnīgi rīkodamies, kļūst līdzīgs dievam, cik vien tas cilvēkam iespējams” (613a-b). Lūk, viens taisnīguma meklējuma un saprašanas ceļš antīkajā pasaulē. Platons it kā katram no mums jautā: **uz kāda garīgā pamata balstās jūsu taisnības izpratne un meklējumi?** Viņš aicina cilvēkus būt taisnīgiem. Un tas joprojām ir aktuāli, it sevišķi politikas jomā.

a) kādu balvu iegūst taisnīgs cilvēks? — “Es teikšu, ka visi taisnīgi cilvēki ar laiku kļūst par valdniekiem savā valstī, ja viņi to vēlas; viņi ņem sev sievas no ģimenēm, kuras patīk, un savas meitas izdod pie vīra, kuru vēlas... Ja netaisnīgam cilvēkam kādu laiku ir izdevies slēpt savu rīcību, tad agri vai vēlu tas tiks atklāts... Viņi tiks pat fiziski sodīti...” (613d-e). Bet kādu balvu mūsdienās iegūst taisnīgs cilvēks politikas jomā? Vai 5. — 7.Saeimā kādreiz ir diskutēts par politisko taisnīgumu, pieņemot svarīgus lēmumus? — Nav dzirdēts. Tādēļ pievērsīsim uzmanību Platona aicinājumam nākamajām paaudzēm.

b) Platona aicinājums nākamajām paaudzēm. Viņš aicina cilvēkus saglabāt taisnību visā dzīves garumā, balstoties uz gudrības mīlestību, uz spēju saprast, kas ir taisnīgi un kas — netaisnīgi. It sevišķi tas attiecas uz valdniekiem un politiķiem. **Veidosim un audzināsim sevi taisnības izpratni, — aicina Platons.**

Vai patlaban 7.Saeimas politika ir taisnīga, ja par mērauklu ņemtu tautas labklājību? **Rodas iespaids, ka deputāti tiešām nespēj pacelties līdz taisnīgas politikas izpratnei. Piemēram, pedofilijas skandāls un politiski ekonomisko grupējumu interešu realizācija neatstāj vietu pārdomām par taisnīgu politiku.** Līdz ar to Saeima nespēj pildīt savu pamatfunkciju — likumu jaunradi: “Likumdošanas tiesības pieder Saeimai” (Satversme, 5,64). Pamatfunkcijas Saeimā arvien vairāk aizstāj politiskie pasūtījumi — konkrētas politiski ekonomisko grupu intereses. Vai 7.Saeimā politiskā korupcija sasniedza savus kalngalus? Runa ir par V.Krištopana valdības veidošanu un krišanu (28.11.98. — 5.07.99.), A.Šķēles valdības tapšana un viņa nomaiņa ar A.Bērziņu (5.07.99. — 12.04.2000.). Saeimas politiskā vēsture — patiesi neizsmejams jaunu politisko ideju avots, kurš tiek aizmirsts. Runa ir par politikas vēsturi, kura radīja pašreizējo politiku.

II. DIALOGS “VALSTS”

No galējās brīvības izpausmes rodas lielākā un nežēlīgākā verdzība.

...Neviens nevar kļūt par krietnu vīru (par valstsvīru un politiķi. — G.T.), ja viņš jau pēc savas dabas nav izcila personība... Demokrātiska iekārta augstprātīgi šo apstākli ignorē un nemaz nejautā, ko cilvēks ir darījis pirms sācis nodarboties ar politiku. Pietiek ar to, ka viņš paziņo par savu labvēlību pūlim, lai viņu godinātu.¹

Platons

Platons bija pirmais, kurš saprata demokrātiskas valsts iekārtas vājās puses. Tādēļ viņa atziņas arī mūsdienās palīdz audzināt demokrātiskus politiķus. Attiecībā uz Platona dialogiem būtu jāatgādina Vaitheda atziņa par senās pasaules politiskajām mācībām. Tā ir vairāk nekā pamācoša šodien. “Un tomēr senās pasaules (Senās Grieķijas. — G.T.) **politiskajās mācībās nebija neviena jautājuma, kuru varētu uzskatīt par atrisinātu uz visiem laikiem. Ēmiet jebkuru problēmu, ko apsprieda Platons: tā saglabā savu nozīmi arī mūsdienu dzīvē** (politiskās domāšanas veidošanā. — G.T.)” (Whithead A.N. *Adventures of Ideas*, I, 2.2.). Kāpēc tas ir tā? Problēma ir sava veida ceļrādis saprotošai domāšanai jautājuma formā. Saprāšanas procesā radītā jēga vienmēr ietvers arī nesaprāšanu (sīkāk sk. G. Tauriņš. *Vēstures filozofija*. R., 1996. — 64. — 83.lpp.).

Pēc sava mērķa un uzdevuma dialogs “Valsts” politikas un tiesību jomā ieņem ievērojamāko vietu Platona mācībā. Tas, izņemot kosmoloģiju (“*Timejs*”) un dialektu (“*Parmenīds*”, “*Sofists*”), aptver visu viņa mācības sistēmu dzīves brieduma periodā. Dialoga “Valsts” **centrālā problēma — kas ir taisnīgums?** Tās risinājuma gaitā Platons aptver gandrīz visus galvenos filozofijas jautājumus: visu lietu patiesie rašanās un pastāvēšanas cēloņi jeb idejas; augstākā visa ideju Ideja — *Labā* ideja; cilvēka daba (dvēsele un tās spējas, spēki, nemirstība; dvēsele un ķermenis); cilvēku saskarsme un attiecības; valsts, tiesību un politikas rašanās un pastāvēšana; kādai jābūt ideālas valsts formai u.c.

1. KAS IR *LABĀ* IDEJA?

“*Labā* ideja — lūk, pašas svarīgākās zināšanas. Tā nosaka taisnīguma derīgumu un vērtīgumu un visu pārējo... Šo ideju ir ļoti grūti saprast.

¹ Vai Latvijā pastāvošā demokrātija ņem vērā šo apstākli? — Par to ir vērts nopietni padomāt. Latvijas Saeimā nereti tiek ievēlētas partijas un politiķi, kuri ar saviem solījumiem pauž demagoģiju (G. Tauriņš. *Politika I-II*. R., 1999–2001).

Bet bez šīs **idejas**¹, pat ja mums būtu vislielākais zināšanu daudzums par visu pārējo... no visa tā nebūs nekāda labuma: tas ir līdzīgi tam, kā iegādājoties sev kādu lietu, nedomājot par to, kādu labumu tā man dos” “*Valsts*”, 505a-b)². Lūk politiskās filozofijas pirmsākums Platona mācībā — **ticība *Labā* idejai un tās izpratne**.

Tātad visi meklē savā dzīvē patiesi *Labo*. Tas veido pašas dzīves saprašanas nepieciešamu priekšnoteikumu. Platons aicina saprast ideju par *Labo* kā ideju Ideju. “Pēc *Labā* tiecas jebkura dvēsele un tā vārdā darbojas. Tā nojauš, ka pastāv kaut kas tāds, bet ir grūti un trūkst spēka saprast, iekš kā pastāv *Labais*. Līdz ar to dvēsele nevar droši uz *Labo* atbalstīties kā uz visu pārējo. Tādēļ dvēsele cieš neveiksmi visā pārējā, kas varētu sniegt kaut kādu labumu” (505d-e).

***Labā* ideja** ir visu pasaules lietu un cilvēka dzīves saprašanas pirmsākums, kas rāda ceļu jēgas radīšanas procesā. Ir jātic *Labā* idejas pastāvēšanai un savā iztēlē visupirms jāveido šīs idejas tēls, tas ir, Dieva tēls. Līdz ar to Platona filozofija kļūst par kristietības rašanās filozofisko pamatu, jo viņš nonāk līdz atziņai, ka pastāv viens Dievs.

Cilvēka prātam ir vajadzīga iztēles spēja, lai radītu tās vai citas **ticības pirmsākumu attiecīgas idejas veidā**. Platons mūs aicina saskatīt *Labā* idejas tēlu, lai to saprastu. Šīs idejas izpratne veido garīgo pamatu pasaules lietu un dzīves jēgas radīšanā, arī politikas jēgas radīšanā, balstoties uz taisnīguma saprašanu. “Es domāju, ka taisnīgums un skaistums, ja nav zināms (un it sevišķi saprotams. — *G.T.*), kādā ziņā

¹ **Ideja** (gr. *idea*) ir jēdziens, priekšstats: 1) doma, vispārīgs jēdziens par priekšmetu vai parādību, cilvēku domāšanas garīgs produkts (rezultāts); pamatprincips vai pamatjēdziens teorētiskā sistēmā (teorijā); nodoms, iecere; mākslas darba pamatdoma kā saprašanas pirmsākums; zinātniska, vēsturiska vai **politiska pētījuma** (darba) **pamatprincips**, pamatdoma; garīga darba pamatideja un citas idejas; 2) **ideja Platona filozofijā**: lietu pasaule (redzamā pasaule, kosmos) un ideju pasaule (uztverama tikai ar prātu); **tikai prāts spēj vērot idejas un tās saprast** “pilnīgi bez jutekliskās uztveres, bet tikai (lietojot. — *G.T.*) idejas to savstarpējās attiecībās. Prāta secinājumi attiecas tikai uz idejām” (*Valsts*, 511c). Viņa mācībā **ideja** ir: a) lietu tēls (paradigma); b) vairāku lietu kopējs jēdziens; c) šo kopējo lietu būtība; d) šo lietu cēlonis un visupirms to pastāvēšanas mērķis. **Lietu un ideju attiecības var izteikt ar trim jēdzieniem: atdarināšana, klātbūtne un līdzdalība. Ideja ir saprašanas rašanās priekšno-teikums un pirmsākums** (piedalīšanās). Kosmosa lietas rodas, atdarinot konkrētu ideju, cenšoties pēc tās kā sava mērķa un formas. Kad materiālā lieta ir radusies, tās pastāvēšana ir saistīta ar idejas klātbūtni. Lieta var kļūt līdzīga attiecīgai idejai tikai ar tās līdzdalību un klātbūtni. Tātad ideju nevar zināt, bet tā veido zināšanas **pirm-sākumu. Ideju var tikai saprast, radot tās jēgu, kuras pamatā ir ticība**.

² Turpmāk tiek apzīmēts saīsināti (505a-b).

tas ir labais, neatradīs priekš sevis cienīgu sargu cilvēka personā, kur labais nav zināms (un saprotams. — *G.T.*). **Jā, es paredzu, ka bez tā neviens nevar tos** (taisnīgo un skaisto. — *G.T.*) **izzināt** (un saprast. — *G.T.*)” (506a). Tā par *Labā* ideju kā pasaules un cilvēka dzīves saprašanas pirmsākumu spriež Platons. Tās attiecas arī uz politikas un tiesību saprašānu kā specifisku *Labā* idejas izpausmi Taisnīgumā.

Labā ideja piešķir visām lietām patiesīgumu. Protams, runa ir par ideju patiesīgumu. Turklāt šī ideja padara cilvēka dvēseli spējīgu izzināt, saprast: “Uzskati *Labā* ideju par zināšanu cēloni un patiesības sasniegšanas cēloni.” Pēc Platona domām patiesa ir šāda atziņa: **izzinai un patiesībai piemīt labā tēls**. Bet labais pats kā tāds ir jāvērtē vēl augstāk. Tas ir kaut kas līdzīgs saulei attiecībā pret visām idejām un cilvēka dvēseli kā ideju. “Uzskati, ka izzināmās lietas kļūst saprotamas, tikai pateicoties *Labajam*. Tās nosaka to esamību, kaut gan pats **Labais nav pastāvēšana. labais atrodas aiz pastāvēšanas robežas, pārsniedzot to ar savu cieņu un spēku**” (509b). *Labais* ir ideju Ideja, jo nosaka visu pārējo ideju esamību. Tādēļ Platons to salīdzina ar sauli. Līdz ar to arī izzinā un patiesība ir sava veida *Labā* tēls, kuru rada mūsu dvēsele.

Labā ideja Platona mācībā veido nepieciešamu priekšnoteikumu tai dvēseles darbībai, ko sauc par saprašānu. Šī ideja ir saprašanas pirmsākums un garīgais pamats. Tā sniedz mūsu dvēselei tādu saprašanas iespēju, kur lietu pasaule, arī cilvēka ķermenis atklāj mums kaut ko esošu. Tātad *Labā* ideja ir pasaules lietu saprašanas pirmsākums, jo tajā pastāv jebkuras citas idejas iespējamība. Tā padara katru ideju spējīgu un noderīgu radīt un vadīt konkrētu lietu un līdz ar to visa esošā laicīgi mainīgo pastāvēšanu lietu pasaulē.

Katra ideja saistībā ar *Labā* ideju kļūst noderīga tam, lai kaut kas rastos un pastāvētu lietu pasaulē kā esamības — ideju pasaules — izpausme esošajā, pastāvošajā. Ja cilvēka prāts ir “saskatījis” un sapratis *Labā* ideju, tad viņa dvēselē ir izveidojies garīgais pamats, lai saprastu pasauli un pašu cilvēku. Uz ticības pamata cilvēks kļūst spējīgs radīt *Patiesā*, *Labā* un *Skaistā* jēgu, lai saprastu sevi un savu dzīvi. Cilvēks kļūst spējīgs saprast labā un ļaunā pretstatu, saprast valsts un politikas nepieciešamību, piedaloties valsts vadīšanā. **Politika nav nekas cits kā cilvēka dvēseles radītās jēgas realizēšana dzīve ar valsts un tiesību starpniecību**. *Labā* idejas saprašana, tās tēls mūsu dvēselē paver ceļu taisnīguma izpratnei un realizācijai politikā. *Labā* ideja paver ceļu taisnīguma izpratnei arī likumu jaunrades jomā.

2. Kas ir taisnīgums (taisnība)?¹

Labā idejas tēls cilvēka dvēselē veido nepieciešamu priekšnoteikumu, lai cilvēks spētu saprast un atšķirt labo no ļaunā, taisnību no netaisnības. Platons dialogā “*Valsts*” meklē atbildi uz jautājumu “**kas ir taisnība un taisnīgums?**”.

Lūk, dažas atziņas:

1) darīt draugiem labu, bet ienaidniekiem — ļaunu (*Valsts*, 332d);

2) taisnīgums ir vajadzīgs arī miera laikā, tam jāaptver visi darbības veidi, sākot ar zemkopību un beidzot ar medicīnu. Platons cenšas saprast dažādas taisnības izpausmes cilvēka darbībā;

3) taisnīgums ir vajadzīgs cilvēku kopējā darbībā: “Starp citu, labi cilvēki ir taisnīgi, viņi nav spējīgi uz netaisnīgu rīcību” (335d);

4) **taisnīgums ir vērtīgāks par zeltu;**

5) **taisnīgums pārvaldē (valsts pārvaldē).**

a) **katrā valstī spēks pieder tam, kas valda** (ir pie varas): tirānija, aristokrātija, demokrātija. “Likumus nosaka katra vara sev par labu: demokrātija — demokrātiskus likumus, tirānija — tirāniskus un tāpat arī pārējos gadījumos. Nosakot likumus, vara pasludina tos par taisnīgiem saviem pavalstniekiem. Tas tieši ir lietderīgi varai, jo ļauj sodīt likumpārkāpēju kā likuma un taisnīguma pārkāpēju... **visās valstīs par taisnīguma uzskata vienu un to pašu un tieši to, kas ir derīgs (lietderīgs vai izdevīgs. — G.T.) pastāvošai varai. Bet šī vara ir spēks, un tad, lūk, iznāk ... ka taisnīgums visur ir viens un tas pats — tas, kas ir noderīgs (un arī izdevīgs. — G.T.) stiprākam**” (338-339b).

Tātad taisnīgums ir būtisks valsts varas darbības atribūts, kura realizē attiecīgu politiku uz šī taisnīguma izpratnes pamata. Un tāpēc taisnīgi ir pakļauties valsts varai — spriež Platons. Viņa atziņas aicina mūsdienu politiķus un valstsvīrus domāt par to, kas ir taisnīgums politiķu darbībā: **kas notiek, ja politiķis nespēj saprast vēsturi un šodienu?** Tiek pieņemti netaisnīgi likumi un izdoti netaisnīgi rīkojumi. Par to plaši tiek diskutēts

¹ **Taisnība** ir tāda kārtība cilvēku dzīvē, sabiedrībā, valstī, kas atbilst tiesību vai morāles normām. Saprast taisnību, to pierādīt un aizstāvēt ir specifiska mūsu dvēseles darbība. Tā izpaužas kā labā un ļaunā izpratne tikumībā, likumīgā un nelikumīgā — tiesības valsts iekārtas izpratnē. Mēs lietojam terminus “taisnība” un “taisnīgums” kā sinonīmus, ja kontekstā nav nepieciešams izcelt priekšmeta un tā īpašības atšķirību. **Taisnīgums** ir jābūtības īpašība, kas izriet no priekšstata par cilvēka tikumību un viņa tiesībām. Tas prasa atbilstību starp individu, sociālo grupu praktisko lomu sabiedrības dzīvē un to sociālo stāvokli. Tas prasa atbilstību starp tiesībām un pienākumiem, rīcību un tās novērtējumu. **Tātad taisnīgums rodas kā cilvēku rīcības un darbības saprašanas rezultāts** — to jēga, lai realizētu jaunu darbību un rīcību. Taisnīgums pauž mūsu darbības, rīcības izpratni patlaban un nākotnē, balstoties pagājības izpratni konkrētos tagadnes apstākļos. Tas ir cilvēka darbības rīcības atribūts.

dialogā "Valsts". Lai dziļāk saprastu **taisnīgumu kā politiskās darbības garīgo pamatu**, Platons pievērš uzmanību mākslai. Runa ir par **mākslu saprast taisnīgumu politikā**. Platons aicina pievērst uzmanību taisnīgumam politikā.

b) māksla saprast taisnīgumu cilvēku darbībā un rīcībā? Valdnieks un politiķis kļūdās taisnīguma izpratnē, ja viņam trūkst faktu zināšanas un spējas saprast dzīvi. "Ists valdnieks nekļūdās. Viņš nekļūdīgi nosaka (un izprot. — *G.T.*) to, kas ir vislabākais, un tas ir jāizpilda tiem, kas viņam pakļauti... **Es par taisnīgumu nosaucu tā izpildīšanu** (realizēšanu dzīvē. — *G.T.*), **kas derīgs stiprākam** (tam, kam pieder vara. — *G.T.*)" (341a). Bet kā tad var noteikt to, kas ir vislabākais un taisnīgākais politikā, kuru realizē valsts? Platons ķeras pie valdīšanas mākslas pētīšanas, tas ir, politikas.

Valdīšanas mākslas pētīšana, pamatojoties uz taisnīguma un netaisnīguma saprašanu, ieņem būtisku vietu dialogā "Valsts". Kādu vietu ieņem netaisnīgums (netaisnība)¹ valsts politikā? Šajā sakarībā ir vērts pārdomāt vienu Platona atziņu. "Pietiekami plaša netaisnība ir stiprāka par taisnību, jo tajā ir vairāk spēka, brīvības un varas. Bet taisnīgums ir tas, kas derīgs stiprākam, netaisnība ir mērķtiecīga un derīga pati par sevi" (344a). Rodas jautājums: **vai netaisnīga politika ir stiprāka par taisnīgu politiku? Vai netaisnība politikā var būt stiprāka par taisnību?** Šeit nav vietas zinātnei un loģiskām definīcijām, jo runa ir par cilvēku dzīvi, sākot ar ģimeni un beidzot ar valsts politiku, kur pirmajā vietā izvirzās saprašana.

Tātad māksla saprast taisnību un netaisnību politikā ir viena no svarīgākajām profesionāla politiķa iezīmēm. Tās pamatā ir cilvēka dvēseles spēja saprast pagājību un paredzēt nākotni, kur politikas filozofija veido saprašanas garīgo pamatu. Platona atziņas aicina Latvijas politiķus izvērtēt savas darbības rezultātu: tautas labklājību un drošību, nepilsoņu stāvokli Latvijā, Latvijas politisko tēlu pasaulē. Runa ir par politiķa spēju ieskatīties tajā dzīves realitātē, kura radusies attiecīgas politikas rezultātā, un uzņemties personisko atbildību. Tieši šīs prāta spējas trūka un patlaban trūkst vairākumam 7.Saeimas deputātu. Tā ir politiskā intelekta un personiskās atbildības nabadzība. Rodas jautājums: vai 6.Saeimas politika bija taisnīga, vai 7.Saeimas politika ir taisnīga

¹ **Netaisnība:** 1) vispārināta īpašība, kas izpaužas netaisnīga cilvēka rīcībā (netaisns, netaisnīgs); 2) varmācīga, netaisnīga rīcība, pāridarījums. **Netaisnīgs:** 1) tāds cilvēks, kas lemj vai rīkojas pretēji taisnībai; 2) netaisnīgs lēmums, likums — tāds, kurā izpaužas netaisnība. Bet pašus jēdzienus "taisnīgs" un "netaisnīgs" nevar definēt. Katrā konkrētā gadījumā cilvēka prāts rada to jēgu, balstoties uz konkrētu ticību un pasaules saprašanu. Taisnība un netaisnība ir pretstati, par kuru izpratni liecina konkrētas problēmas politikas un tiesību jomā.

valsts interešu skatījumā? Savas darbības vērtējums, uzņemoties atbildību, nav pa spēkam 7.Saeimai. Par to liecina politiskā korupcija, tautas labklājības līmenis un valsts naudas šķērdēšana komandējumos prēmijās, dārgu automašīnu iegāde u.tml. **Paradoksāli — neviens nav personiski atbildīgs.** Valda padomjlaiku kolektīvisms, t.i., bezatbildība.

c) atalgojums un gods par valdīšanu. "Vai tu tik tiešām domā, ka tie, kas pārvalda valsti, īstie valdnieki, valda tikai pēc labas gribas? Vai tu neievēro, ka neviens no valdniekiem nevēlas valdīt labprātīgi? **Visi viņi prasa atalgojumu tādēļ, ka no viņu valdīšanas būs labums nevis viņiem pašiem, bet gan padotajiem!**" (345e). Lūk, tā šos jautājumus risina Platons.

Cilvēkam par paveikto darbu pienākas atalgojums. Arī par valdīšanu. Un valdnieks ir tiesīgs prasīt atalgojumu par savu darbu, tāpat kā amatnieks par savu. Bet valdnieka darbs ir specifisks. Viņš savu mākslu vadīt valsti realizē ar politikas palīdzību. **Valdnieks "nedarbojas un nepavēl sava labuma dēļ, bet gan tikai augstākā labuma vārdā viņš pavēl saviem padotajiem"** (346c)². Tādēļ arī valdniekam ir "jāsaņem atalgojums naudas vai goda veidā vai arī sods tiem, kas atsakās valdīt". Tā tas bija Platona laikos.

Viens būtisks moments valstsvīru darbībā bijis ļoti aktuāls gan Senajā Grieķijā un ir joprojām. Jau tolaik labi un godīgi cilvēki nevēlējās piedalīties valsts pārvaldē. Kādēļ viņi nevēlējās satvert valsts stūri un vadīt valsti? — "Tad, lūk, labi cilvēki tāpēc arī nepiekrīt valdīt — ne par naudu, ne goda dēļ: **viņi nevēlas tikt nosaukti par algoņiem, atklāti saņemot atalgojumu par (valsts. — G.T.) vadīšanu, ne arī par zagļiem, kas slepus izmanto vadīšanas priekšrocības; savukārt arī gods tos nevilina, jo viņi nav godkāriģi. Lai viņi piekristu vadīt valsti, vajag viņiem to uzlikt par pienākumu un pielietot dažādus soda mērus. Lūk, iemesls, kādēļ tiek uzskatīts par kauna lietu brīvprātīgi pūlēties (tiekties. — G.T.) pēc valstsvīra amata, nenogaidot nepieciešamību"** (347b-c). Tagad viss notiek pilnīgi otrādi.

Kāpēc sirmajā senatnē un arī mūsdienās cilvēki cenšas tikt pie valsts varas? — Tā ir nopietna politiska problēma, kuru jau saprata un risināja

¹ Kam patlaban ir labums no mūsu politiķu valdīšanas: politiķiem, valstsvīriem vai tautai? — Lūk, kādu jautājumu izvirza Platons.

² Tagad situācija ir būtiski mainījusies, jo atklājas valstsvīru un politiķu rīcībā ne viena vien noziedzīga darbība. Valdības pilnvaras beidzas, un Saeima sāk izskatīt kārtējo valstsvīru noziegumu valsts naudas izšķērdēšanā vai piesavināšanā. Tautas atrodas uz nabadzības sliekšņa. Tā ir politiskā bezatbildība, par kuru nespēja spriest 6.Saeima un patlaban nav spējīga arī 7.Saeima, jo sveša paliek politiķu un valstsvīru personiskā atbildība. Saeima gaidīja, kamēr Pasaules Banka pateica priekšā par politisko korupciju parlamentārā likumdošanā, valdības lēmumos un partiju finansēšanā ("Valsts nozagšana" Latvijā ir ļoti aktuāla/"Diena", 27.10.2000.).

Platons dialogā “*Valsts*”. Viņš ir atstājis valstsvīriem un politiķiem dziļi patiesu atziņu: **īsts valdnieks domā ne par to, kas viņam izdevīgi, bet gan par to, kas izdevīgi padotajiem** (pilsoņiem. — *G.T.*). Bet par to, ko domā valdnieks, liecina viņa politika. Par ko domāja un domā Latvijas politiķi un valstsvīri? Rodas iespaids, ka viņi domā vienu, dara otru, bet runā trešo.

Tagad jebkurš politiķis un valstsvīrs savā darbībā risina dilemmu¹: **mans labums vai pakļauto pavalstnieku labums un labklājība**. Pamatojoties uz to, kā šī dilemma tiek risināta, rodas taisnības un netaisnības visdažādākās izpratnes politikā un tiesībās.

d) taisnība un netaisnība. Kāda ir taisnīga un kāda ir netaisnīga cilvēku dzīve? Kura no tām ir labāka? — jautā Platons. Vispirms par labu tiek atzīta taisnīga cilvēka dzīve, bet netaisnīga — par netikumisku. Pēc tam tiek pētīta pretēja atziņa. Galu galā **Platons** nonāk pie secinājuma: **taisnība ir tikums un gudrība, tā ir stipra un skaista**. Viņš parāda taisnības un netaisnības dialektiku: “Vai tu vari stādīties priekšā tādu situāciju, ka taisnīgs cilvēks vēlas kaut kādu priekšrocību salīdzinājumā ar citu — arī taisnīgu cilvēku?”; “Vai taisnīgs cilvēks grib (vēlas. — *G.T.*) vairāk labuma nekā netaisnīgs?” Lūk, viens **Platona** risinājums, radot taisnības jēgu. — “Taisnīgs cilvēks grib gūt priekšroku ne salīdzinājumā ar viņam līdzīgu cilvēku, bet gan salīdzinājumā ar to, kas nav viņam līdzīgs. Tajā pašā laikā netaisnīgs grib gūt priekšroku salīdzinājumā ar to, kas viņam līdzīgs un kas viņam nav līdzīgs” (349d). Bet tad iznāk, ka netaisnīgs cilvēks arī ir saprātīgs un ievērojams, bet taisnīgais nav nedz saprātīgs, nedz ievērojams.

Iedziļinoties taisnības un netaisnības jēgas radīšanā, Platona dialoga dalībnieki² nonāk pie atziņas: **taisnīgs cilvēks ir cienījams un gudrs, bet netaisnīgs — nejēga un negodīgs**. Platons atklāj, ka politikas un tiesību garīgais pamats ir taisnības un netaisnības jēgas radīšana. Viņš aicina spriest par politisko taisnīgumu, pieņemot politiskus lēmumus, kas šobrīd ir vairāk nekā aktuāli Saeimā un Ministru kabinetā.

Tā tad taisnības un netaisnības savstarpējā saikne veido politiskās domāšanas garīgo pamatu³. Tā atklājas politikā un tiesību filozofijā, kuras pirmsākumi ir meklējami Platona dialogā “*Valsts*”, kā arī dialogos

¹ Dilemma (gr. *di(s)-divreiz + lēmna* — pieņēmums, minējums, nodoms): 1) loģisks slēdziens, kur viena premisa ir hipotētisks spriedums, bet otra — disjunktija. Runa ir par deduktīvu slēdzienu loģikā; 2) nepieciešamība izvēlēties starp diviem lēmumiem, divām (parasti nevēlamām) iespējām.

² Dialoga “*Valsts*” dalībnieki: Sokrats, Adeimants un Glaukons — Platona vecākie brāļi; Trasimahs no Hālkēdonas — Atēnās ieceltojis sofistis u.c.

³ Šeit runa ir par **politiskā taisnīguma** izpratni, kas veido demokrātiskas politikas tikumisko pamatu.

“Politīķis” un “Likumi”. Taisnības un netaisnības saprašana kļūst sevišķi aktuāla patlaban valsts politikas jomā — gan likumdošanā, gan valsts pārvaldē. Platons palīdz mums veidot politisko un tiesisko intelektu, balstoties uz taisnīguma ideju. Bet kuram politiķim vai valstsvīram šobrīd ienāktu prātā ieskatīties Platona dialogā *Valsts*, kurā tika likti pamati politikas un tiesību idejām: *brīvība, taisnība, miers un saskaņa valstī*?

3. Taisnība un netaisnība politikā. Risinot problēmu par taisnību un netaisnību cilvēku darbībā un rīcībā, Platons nonāk pie atziņas: **taisnība ir gudrība un tikums.** Taisnība ir stiprāka par netaisnību, jo netaisnība ir negodīgums un nejēdzība — tāda rīcība, kurai trūkst jēgas. Bet kādā gadījumā politikai trūkst jēgas? — Tad, kad nav vietas pagājības saprašānai un nākamības paredzēšanai, ņemot par pamatu vēsturi un tagadnes realitāti. Tādēļ vēstures notikumu — tuvāko un tālāko — saprašana veido demokrātiskas politikas garīgo pamatu. Līdz ar to politikas filozofija kļūst par politiskās darbības un profesionālas politikas garīgo pamatu. No taisnīgas politikas ir atkarīgs valsts stiprums un stabilitāte.

a) kas valsti dara stipru — taisnība vai netaisnība? Platons šo jautājumu ievirza šādā gultnē: “Viena valsts, kļūstot stiprāka par otru valsti, veido savu spēku neatkarīgi no taisnības vai noteikti saistībā ar to?” (351d). Viņa atbilde līdz ar šo jautājumu veido taisnības izpratni: **ja taisnība ir gudrība, tad valsts kļūst stiprāka, balstoties uz taisnību; ja netaisnība ir varenāka un stiprāka par taisnību, tad valsts kļūst stipra ar savū netaisnību.** Tādējādi Platons paver plašu diskusijas iespēju politiskās jēgas radīšanai, piemēram, attiecībā uz *Molotova-Ribentropa* paktu (1939) un *Abrenes* teritoriālo jautājumu, par pamatu ņemot taisnības viedokli. **Vai Krievija rīkojas taisnīgi, atsakoties apspriest Latvijas un Krievijas robežjautājumu saistībā ar Abreni?** Kāpēc Krievija atsakās apspriest šo jautājumu? Lūk, ko Latvijas politiķi nav spējuši ne saprast, ne arī būtībā noskaidrot Krievijas nostāju¹. Šeit būtu vietā pievērsties Platona atziņām. Bet kurš augsta ranga politiķis patlaban to spēj? Tas, lūk, ir viens no cēloņiem, kādēļ politikas jomā nereti zeļ lēta demagoģija², spekulējot ar TAISNĪBU. Tas nav pieļaujams, un tomēr tā notiek

¹ Lasītājam būs iespēja iepazīties ar tādiem politiķiem kā Staļins, Hitlers, Ulmanis, kuru politiskā darbība radīja šīs problēmas, liekot pamatus mūsdienu realitātei Eiropā.

² **Demagoģija** (gr. *demagōgia* — tautas vadišana, iespaidošana): 1) tautas ietekmēšanas veids, kura pamatā ir centieni gūt savtīgu labumu: popularitāti, nākt pie varas un personiskas intereses. Demagoģija izmanto melīgus solījumus, faktu sagrozīšanu, glaimošanu. Tātad demagoģija politikā izpaužas kā maldināšana ar melīgiem vai nereāliem solījumiem, balstoties uz faktu sagrozīšanu, glaimiem un iztapšanu. Būtībā runa ir par politiski nekompetentu vēlētāju apvārdošanu, liekulīgi pielāgojoties masu noskaņojumam. Tā var būt arī cēlvārdīga spriedelēšana par valsts interesēm, slēpjot savtīgus nodomus, piemēram, partiju finansētāju interešu lobēšana parlamentā vai valdībā.

Latvijā, risinot 500 000 nepilsoņu jautājumu: **Latvijas politika ir taisnīga, bet Krievijas — netaisnīga.** Sabiedrības integrācija iespējama, tikai balstoties uz taisnīgu politiku, kuras pamatā ir vēstures izpratnes centieni, nevis vēstures nosodišana, kritika.

b) kas notiek ar valsti, kuras politikā zeļ netaisnība? Vai ar netaisnīgu politiku valsts, armija, tauta var sasniegt kaut kādu cēlu mērķi, piemēram, demokrātiskas humānas sabiedrības veidošanu? — Nē! Atbild Platons. “Netaisnība taču izsauc nesaskaņas, naidu, savstarpēju cīņu (arī pilsoņu karu. — *G.T.*), **bet taisnība — vienprātību un draudzību**” (351d). Netaisnīga politika rada netaisnīgus likumus, novedot valsti līdz nabadzībai vai sabrukumam.

Tātad netaisnība rada naidu starp cilvēku it visur, kur tā izpaužas. Neiespējama kļūst saskaņota rīcība, kopdarbība, savstarpēja uzticēšanās. Šo svarīgo atziņu politiskās domāšanas jomā savā laikā pauda arī Platons. “**Izrādās, ka taisnīgi cilvēki ir gudrāki, labāki un spējīgāki darboties, bet netaisnīgi nav spējīgi darboties kopā**” (352b-c). Un tomēr politikā nereti primāras kļūst intereses, piemēram, Staļina un Hitlera intereses, noslēdzot *Molotova-Ribentropa* paktu (1939), kas bija milzīga politiskā netaisnība attiecībā uz trešajām valstīm. Šo politisko netaisnību joprojām izjūt daudzas valstis, to skaitā arī Latvija. Vai šā pakta netaisnību iespējams izlabot? — Par to ir vērts domāt, atceroties atziņu, ka **vēsturi nevar izmainīt.**

Taču kopumā taisnīga politiķu darbība valsti dara stiprāku un varenāku. Bet šādas darbības pamatā ir politikas un tiesību un filozofija, kur taisnības un netaisnības jēga ir savstarpēji saistīta. Lai to saprastu, Platons cenšas noskaidrot cilvēka dvēseles uzdevumu (misiju).

c) kāds ir cilvēka dvēseles uzdevums? Kādam nolūkam tā domāta cilvēka dzīvē? Cilvēka acis, ausis, deguns izpilda savu uzdevumu, veic savu funkciju. Platons jautā: “Vai katras lietas nozīme nebūs tieši tas, ko ikviens no mums veic ar šo lietu, nevis ne ar citu?” Katrai lietai ir savs izmantojums cilvēka dzīvē. Šajā sakarībā izvirzās jautājums: **kam domāta dvēsele?** “Vai mūsu dvēselei ir tāds pielietojums, ko nevar veikt ne ar vienu citu lietu, piemēram, rūpēties, vadīt, dot padomu u.tml.?” (353d) Tā dialoga formā jautājums pēc jautājuma ar attiecīgām atbildēm atklājas dvēseles saprašanas process.

Beidzot Platons nonāk gan pie fundamentālas jautājuma nostādnes, gan arī rod attiecīgu atbildi. Tas tad arī atklāj viņa izpratni par dvēseles garīgo pamatu. “**Atkal dzīve: vai mēs atzīstam, ka tieši šeit ir dvēseles īstais pielietojums? — Neapšaubāmi**” (353d). Bet kas tas ir par dvēseles īsto pielietojumu? Visi Platona dialogi dod viennozīmīgu atbildi — **dzīves saprašana taisnīguma skatījumā, aptverot arī politiku un tiesības.**

Cilvēku dzīvē izšķirošā nozīme ir viņa dvēseles darbībai, kas nepārtraukti, ik dienas rada arvien jaunu dzīves jēgu cilvēka darbībai, arī darbībai politikas jomā. Platons uzsver domu, ka būs slikti, ja mūsu dzīvi vadīs un par to rūpēsies slikta dvēsele. Mūsu dzīves vadīšanu var uzticēt cēlai dvēselei. “Mēs taču piekrītam tam, ka **dvēseles vērtība ir tās taisnīgums** (spēja saprast taisnību un netaisnību. — *G.T.*), **bet dvēseles trūkums — netaisnīgums**” (353c). Tātad cilvēks ar taisnīgu dvēseli dzīvos labi — laimīgu dzīvi, bet netaisns — sliktu, nožēlojamu dzīvi. Līdz ar to taisnības-netaisnības problēma izvirzās pirmajā vietā, it sevišķi tas attiecas uz politiku. Vai tas tā ir arī Saeimā un Ministru kabinetā? — Tur nav dzirdamas diskusijas par politisko lēmumu taisnīgumu, par šī taisnīguma kritēriju.

d) kas ir taisnība un kas — netaisnība? — Risinot šo svarīgāko politikas problēmu cilvēku dzīvē, Platons nonāk pie būtiskas atziņas: **mēs nevaram zināt, kas ir taisnība un kas — netaisnība**. Dialogā “*Vālsts*” paliek neskaidrs, kas ir taisnība — trūkums un netikums vai gudrība un tikums? Lasītājs sastopas pat ar atziņu, ka **netaisnība ir mērķtiecīgāka par taisnību**. Platons savā dialogā mūsdienu politiķim pārliecinoši parāda, ka **nevar zināt un loģiski definēt taisnību un netaisnību attiecīga sprieduma vai slēdziena formā**. “Ja es nezinu, kas ir taisnība, diezin vai uzzināšu, vai tai piemīt vērtība (lietderība. — *G.T.*) vai nepiemīt, vai taisnīgs cilvēks ir laimīgs vai nelaimīgs” (354c). Taisnību var tikai saprast, pamatojoties uz attiecīgas jēgas radišanu — uz pagājības saprašānu un nākamības paredzēšanu konkrētā vēsturiskā situācijā. Bet tad **dvēselei ir jābūt brīvai, lai saprastu taisnību-netaisnību**.

Platons audzina politisko domāšanu. Viņš parāda, ka cilvēka dzīvi nevar izzināt, risinot jautājumu, kas ir taisnība un kas — netaisnība. Viņa dialogos notiek nevis dzīves zinātniska izziņa, bet gan tās saprašana. **Dzīve ir saprašana.** Šī ir būtiska atziņa politiskās domāšanas veidošanā, jo pretējā gadījumā politiķis var nokļūt uz “zinātniskas politikas ceļa” līdzīgi PSKP politikai komunisma celtniecībā. Zinātniska filozofija kļūva par zinātniskas politikas pamatu. Demokrātiska politika balstās uz brīvības un taisnības idejām, kuras veidojas saprašanas procesā. Arī Platons skaidro, kas ir saprašana.

4. Kas ir saprašana? Kad dvēsele novēršas no lietu pasaules un pievēršas esamībai (ideju pasaulei) — tās vērošanai un izzināšanai, tad tā sāk saprast *Labā* ideju un pašu ideju pasauli. Bet kā to panākt? **Cilvēka dvēselei piemīt spēja gan (iz)ZINĀT, gan SAPRAST.** Vajag tikai tās darbību ievirzīt pareizajā gultnē.

Platons dvēseles spēju saprast pasauli un cilvēku, pamatojoties uz ideju pasaules saprašānu, salīdzina ar spēju redzēt. Tā nav izziņa un sajūtas, kas arī ir cilvēka dvēseles izpausmes. “**Bet spēja saprast, kā tas**

redzams, vairāk ir dievišķas izcelsmes; tā nekad nezaudē spēku, bet atkarībā no ievirzes ir gan derīga un lietderīga, gan nederīga un pat kaitīga. Vai tu neievēroji, ka tiem, kurus sauc par sliktiem cilvēkiem, ir vērīga dvēsele, ka viņi redz to, ko viņiem vajag” (518e-519a). Tas nozīmē to, ka spēja saprast ietver ne tikai atbildību, bet arī interesi, arī personisko interesi, balstoties uz vērtību sistēmu.

Par cilvēka dvēseles spēju saprast Platons spriež arī saistībā ar valsts pārvaldes mākslas pētīšanu. Un šajā aspektā saprašana ir uzskatāma par izziņas augstāko formu. Tajā ir vairāk dievišķas izcelsmes — saistība ar *Labā* ideju. Tāpēc saprašana veido valdnieka dvēseles būtiskāko iezīmi un spēju.

5. Taisnības saprašana — politiskās domāšanas pirmsākums¹.

Taisnības vai netaisnības realizēšanās dzīvē — attiecīgajā notikumā — ir cilvēka prāta radītās jēgas par taisnību vai netaisnību iemiejums konkrētā darbībā, rīcībā. Šī jēga ir saprašanas galarezultāts, respektīvi, attiecīgā notikuma mērķa un nozīmes izpratne. To cilvēka dvēsele apzinās un saprot, novērtē un pēc tam realizē konkrētā darbībā — konkrētos lēmumos un likumos.

Pati dzīve savā būtībā un dažādās dzīves izpausmēs balstās uz saprašanu. “Tāpēc tad, kad cilvēki izbaudīja gan vienu, gan otru, tas ir, rīkojās netaisnīgi un cieta netaisnības dēļ, viņi nespējot izvairīties no viena un pieturēties pie otra, atrada par lietderīgu savstarpēji vienoties un nerīkoties netaisnīgi, lai netaisnība neradītu ciešanas” (359a). Lai dzīve kļūtu taisnīga, cilvēkiem ir nepieciešams saprast taisnības atšķirību no netaisnības. Tādējādi pašas dzīves saprašana izpaužas valsts rašanās nepieciešamībā: vajadzīgi likumi un savstarpējie līgumi. Runa ir par politikas rašanos, kas padara dzīvi saprātīgu un taisnīgu valsts mērogā. **Politika un tiesības savā būtībā ir saprašana — taisnības un netaisnības saprašana, iemiesošana likumos un šo likumu īstenošana AR VALSTS VARU.**

Uzskatu vienotība, vienāda domu gaita attiecībā uz taisnības-netaisnības izpratni rodas kā politiskās domāšanas rezultāts. Likumdošana un likumi kļūst par taisnības izpratnes iemiesojumu, turklāt pats likumdošanas process ir sava veida māksla — **politiska taisnības saprašanas māksla attiecīgos vēsturiskajos apstākļos, ņemot vērā valsts intereses.** Bet šī prāta spēja nav iedzimta — tā ir jāveido un jāaudzina smaga gara darbā. Par to, ka šīs prāta spējas trūkst daudziem Latvijas politiķiem, liecina premjera A.Šķēles atziņa: ”Par parlamentu es vispār

¹ Platons pirmais politiskās domas vēsturē izvirza **taisnīguma principu kā politiskās darbības pirmsākumu.** Šī atziņa joprojām nav zaudējusi savu nozīmi. Taisnīguma princips demokrātiskā politikā un tiesībās veido tikumisko dimensiju.

nerunāšanu, es tikai gribu teikt, ka, manuprāt, ļaunākie parlamenta ienaidnieki nevarētu simts gudrāko galvu prestižu sagraut vairāk kā atsevišķu taurētāju sistemātisku centienu rezultātā tas jau ir izdarīts... kādreiz gribas savākt visus tos augstos krēslos sēdošos pašlabuma meklētājus, visus tos, kas nevēd, kas ņem kukuļus, kas nespēj, kas vienkārši nestrādā, un aizsūtīt kaut kur gulšņus kraut, ceļus labot vai darīt kādu citu pietiekami vienkāršu, bet sabiedrībai noderīgu darbu” (A.Šķēle. Vairāk ticības sev un savai valstij//”Diena”, 03.01.97.)¹.

Rodas jautājums: **kādam vajadzētu būt īstam politiķim un valstsvīram?** — **Taisnīgam un godīgam** — tā atbild Platons. Vai 7.Saeimas politiķus un valstsvīrus var uzskatīt par godīgiem un taisnīgiem? — Rodas iespaids, ka parlamenta politiskās darbības vietā tiek realizēti skandāli un intrigas, likumu jaunradi atstājot novārtā. Par to liecināja V.Krištopana valdības veidošana un krišana (28.11.98. — 5.07.99.), premjera A.Šķēles nomaina ar A.Bērziņu (4.05.2000.), pedofilijas skandāls (21.09.99. — 14.04.2000.). Bet īres likumā nav savlaicīgi izdarīti grozījumi, tādējādi paverot ceļu politiskam populismam pašvaldību vēlēšanu priekšvakarā. Par šiem jautājumiem netika runāts personiskās atbildības un valsts interešu skatījumā. Bet par tamlīdzīgām problēmām taisnīgumam un godīguma skatījumā sprieda Platons Senajā Grieķijā, rādot ceļu politiķa un valstsvīra tapšanai.

6. Kādam vajadzētu būt īstam politiķim un valstsvīram?

Platona atziņas par to, kādam vajadzētu būt politiķim, nav zaudējušas savu nozīmi arī mūsdienās. Viņš parāda politiskās domas garīgos pamatus un pirmsākumus, pievēršot uzmanību filozofu lomai un vietai valsts pārvaldē. **Platona atziņas mudina Latvijas politiķus vērtēt savu darbību taisnīguma un godīguma skatījumā.** Vai Saeimas un valdības darbā savu goda vietu ieņemt taisnīgais, labais un skaistais? — Par to nāksies spriest lasītājam, veidojot savu izpratni.

a) kas ir filozofi? “Filozofi ir cilvēki, kuri spēj saprast to, kas identisks pats sev (mūžīgs, nemainīgs, nemirstīgs. — *G.T.*), bet citi to nespēj un

¹ Ministru prezidenta Andra Šķēles apsveikums Latvijas tautai 1996.gada 31.decembrī. Diezin vai viņš spēja paredzēt, ka pēc pusgada tiks gāzts kā demokrātijas grāvējs, nomelnots un “apsūdzēts” visos iespējamajos grēkos: korumpēts, zaglīgs, negodīgs. Jā, postsociālistiskajā demokrātijā to var atļauties bez tiesas sprieduma, kad prokurora lomu uzņēmās valdošo partiju līderi un 6.Saeimas deputāti. Tas pats atkārtojās arī 7.Saeimā, kad premjers A.Šķēle tika nomainīts ar A.Bērziņu (LC), izvirzot cēlu lozungu “sajaucis valsts un privātās intereses”, kad izmeklētāja, prokurora un tiesnešu lomu uzņēmās M.Grīnblats (TB/LNNK). **Varbūt patiesībā premjers A.Šķēle kļuva par nepārvaramu šķērslī politiski ekonomisko grupu interesēm valdībā, pauzot personisko atbildību?** Šāda autora pārlicība veidojas, analizējot A.Bērziņa valdības tapšanu. Lasītājam nāksies veidot savu uzskatu.

tāpēc paliek iestrēguši uz vietas, maldoties starp daudzām un dažādām lietām. Bet tāpēc jau viņi nav filozofi” (484b). Kam tad vajadzētu valdīt un vadīt valsti? — jautā Platons. — Filozofiem! **Tiem, kuriem spēj saprast taisnību, labo un skaisto.**

Lai radītu jaunus likumus, balstoties uz **taisnības, labā un skaistā** izpratni, ir vajadzīga filozofiska dvēsele. Taisnības izpratne un jaunu likumu radīšana ir vajadzīga cilvēku dzīvē un nepieciešama tās vadīšanā valsts mērogā. Filozofi cenšas saprast mūžīgi esošā un nemainīgā saistību ar rašanos un bojā eju lietu pasaulē (405). Uz taisnības saprašanas pamata filozofi veido šādu savas dvēseles spēju: **“Taisnīgums, patiesības mīlestība un kategoriska jebkuru melu neatzīšana”** (486b). Filozofs mīl un ciena gudrību, un tādēļ viņš nespēj mīlēt melus. **Politikā ir nepieciešama politikas un tiesību filozofija.**

b) kādai jābūt filozofa dvēselei? “Taču sīkumainība ir ļaunākais ienaidnieks dvēselei, kurai būtu mūžīgi jātiecas pēc dievišķīgā un cilvēcīgā to kopumā” (486a). Tas nozīmē to, ka filozofa dvēsele tiecas pēc pasaules un cilvēka dzīves saprašanas. Bet kas tā ir par sīkumainību, kas tiek dēvēta par “ļaunāko ienaidnieku dvēselei”? Runa ir par pasaules lietu juteklisko uztveri un arī par cilvēka dzīvi. **Ja dvēsele tiecas uz dievišķo un cilvēcīgo to savstarpēja saistībā, tad runa ir par dzīves saprašanu, radot tās jēgu.**¹ Bet pašas saprašanas pamatu veido taisnības un netaisnības izpratne. Tas tad arī, pēc Platona atziņas, veido politiskās domāšanas pamatu. Šai sakarībā Platons pēta filozofa dvēseles galveno iezīmi.

c) kāda ir filozofa dvēseles galvenā iezīme? — Cēli nodomi, laika un esošā aptveršana un saprašana. Tāds cilvēks, saprotot pasauli un pašu dzīvi, nebaidās no nāves un neuzskāta to par kaut ko šausmīgu. Filozofa dvēselei ir raksturīgs taisnīgums, spēja izzināt, laba atmiņa, prāta asums un izsmalcinātība. Tas viss nepieciešamas, lai saprastu esamību tās mūžīgā, nemanīgā pastāvēšanā pretstatā laicīgām, manīgām pasaules lietām. Šīs dvēseles spējas ļauj saprast patiesību, taisnību, vīrišķību un apdomību politiķu darbībā.

Platona mācībā gudrība ir prāta spēja saprast dievus, kosmosu un cilvēka dvēseli: “Patiesi īsta gudrība kaut kādā veidā izpaužas (atklājas) cilvēkam, kurš kaut nedaudz spējīgs pacelties līdz pareizai dievišķīgai izpratnei” (Platons. Likumi, 13.grāmata, 987c). Mūsu zināšanas nav gudrība. Tikai zinātne par skaitļiem ļauj saprast debesis — taisnīgo,

¹ **Varbūt arī patlaban postsociālistiskā demokrātija izjūt dievišķā un cilvēcīgā saistības nepieciešamību politikā? — Cilvēka garīguma deficīts ir acīmredzams gan Latvijā, gan citās bijušajās PSRS republikās, it sevišķi politiķu un valstsvīru personiskās atbildības jomā.**

labo, skaisto. Tas veido politikas garīgo pamatu — četrus ideālai valstij raksturīgus tikumus — dialogā “Valsts”.

d) četri ideālai valstij raksturīgi tikumi: PATIESĪBA, TAISNĪBA, VĪRISĶĪBA, APDOMĪBA (saprātība). Šīs spējas filozofa dvēselei piemīt saistībā ar labu atmiņu, izziņas spēju, cēlsirdību un prāta izsmalcinātību. Tās kopumā balstās uz gudrību — prāta spēju saprast pasauli (kosmosu) un cilvēku kā kosmosa lietu. Platons cenšas saprast ideālas valsts tikumus. Vai šie tikumi piemīt Saeimai un Ministru kabinetam? Platons uzskata, ka šie tikumi piemīt tikai filozofiem. Tātad politikas un tiesību filozofija veido politiķu un valstsvīru dvēselēs šos tikumus. **Tieši taisnīguma deficīts ir jūtams 7.Saeimas darbībā.** Rodas iespaids, ka pedofilijas skandālu radīja paši deputāti nolūkā izrēķināties ar politisko pretinieku. Mācīsimies no Platona saprast, izjust taisnīgumu un ar savu darbību realizēt taisnību.

Kas ir taisnīgums? — Taisnīgums ir tikums un gudrība, kas izpaužas dvēseles spējā saprast pasauli un cilvēka dzīvi, valsti un politiku. Uz šā garīgā pamata tiek radīta un pēc tam valstī realizēta attiecīga konkrēti vēsturiska politika. Valsts vara, pamatojoties uz likumu, piespiedu kārtā realizē savu politiku cilvēku darbībā, viņu dzīvē. Platons paskaidro, ka taisnīgums ir krietnas dvēseles tikums, bet netaisnība — nekrietnas. **Tātad tikai taisnīga dvēsele spēj radīt taisnīgus likumus, taisnīgi vadīt valsti, tas ir, būt par garīgo pamatu politikai.** “Starp citu, mēs jau teicām, ka cilvēkam jābūt apveltītam ar šīm īpašībām, jo pretējā gadījumā viņu nav vērts rūpīgi audzināt, parādīt godu (pagodināt. — *G.T.*) un dot rokās varu... Tātad cilvēku vajag pārbaudīt grūtībās, bīstamās situācijās un priekos...” (503d-e). Arī Saeimas deputātiem vajadzētu novērtēt sevi un pieņemtos likumu no taisnīguma viedokļa un rast atbildi uz jautājumu: **kāds garīgs pamats nosaka manu taisnīguma izpratni? Vai manu taisnīguma izpratni var uzskatīt par patiesu? Vai taisnība var būt patiesa?**

Kas nosaka taisnības saprašanas procesa garīgo pamatu un virzienu? Platons vairākkārt akcentē domu, ka *Labā* ideja ir pati svarīgākā starp visām zināšanām. Tā nosaka taisnības izpratni — tās derīgumu un nepieciešamību cilvēku dzīvē. **Taisnība ir uzskatāma par dzīves izpratnes un vērtējuma garīgo mērauklu.** Un tomēr *Labā* idejas izpratne sagādā vislielākās grūtības. Galu galā Platons atklāj būtisku *Labā* idejas iezīmi. “Bet tu taču zini, ka pēc vairākuma uzskatiem laba ir bauda (baudījums. — *G.T.*), bet izsmalcinātiem cilvēkiem — saprašana” (505b). Tādējādi *Labā* ideja kļūst par saprašanas procesa ceļrādi politikā.

Sīkāk par *Labā* idejas dažādu izpratni Platons spriež dialogā “Filebs” (*Philebus*): vieni par *Labo* uzskata “priekus, baudu, labpatiku”, citi - “saprāšanu, domāšanu, atmiņu un to visu, kas ar tiem saistīts: pareizs uzskats un patiesi spriedumi” (44b). *Labā* ideja Platona mācībā veido

zināšanas un saprašanas pirmsākumus. Lūk, tādēļ pēc šīs idejas tiecas jebkura dvēsele, cenšoties saprast, kas ir labs un kas ir ļauns (slikts) cilvēka dzīvē, valsts vadīšanā, politikā. **“Es domāju, ka tāds cilvēks, kurš nesaprot, ka taisnība un skaistais savā būtībā ir labais, nevarēs saprast ne taisnību, ne skaistumu”** (Valsts, 506a). Valsts būs labā kārtībā, ja par to rūpēsies politiķi un sargi, spējīgi saprast taisnību un skaisto cilvēku dzīvē.

Tāpat politiķim ir jābūt spējīgam saprast taisnību, balstoties uz *Labā* (Dieva) ideju. *Labā* ideja Platona mācībā ir ideju *Ideja* jeb Dievs. Tādējādi Platons izvirza jautājumu: **uz kādu ideju savā taisnības izpratnē balstās politiķis un valstsvīrs?** Bet mūsu politiķiem diez vai ir laiks no Platona mācīties politiski domāt. Un tomēr ir vērts ieklausīties Platona atziņā, kas mudina atšķirt četrus dvēseles stāvokļus: prātu (*noēsis*), saprātu (*dianoia*), ticību un pielīdzināšanu. Platons prātu un saprātu saista ar domāšanu, bet ticību un pielīdzināšanu — ar jutekliskās uztveres sfēru. Dvēselei vajag novērsties no visa topošā, lai spētu vērot “esamību un to, kas tajā visspilgtāk mirdz, — *Labā* ideju (518d). Tad tā sāk saprast pasauli un dzīvi. Šodien runa ir par politikas un tiesību idejām, to izpratni.

7. Valdnieka izraudzīšana un audzināšana.

Valdniekam ir jāspēj saprast cilvēku dzīvi. Ko tas nozīmē Platona izpratnē? Tas nozīmē — apgūt mākslu “redzēt labo un pacelties līdz tam (izprast labo. — *G.T.*). Kad valdnieki visu to sasniegs, mēs neļausim viņiem to, kas mūsu laikos tiek pieļauts.... Mēs neļausim viņiem palikt tur, virsotnē, nevēloties nonākt lejā pie ieslodzītajiem (alā. — *G.T.*)¹. Viņiem vajadzēs dalīties ar pārējiem savos darbos un pagodinājumos. — Izrādās, ka mēs būsim netaisnīgi attiecībā pret šiem izcilajiem cilvēkiem. Mūsu dēļ viņi dzīvos sliktāk nekā varēja dzīvot. — Tu atkal aizmirsi, **ka likums par savu mērķi izvirza nevis kāda iedzīvotāju slāņa labklājību, bet visas valsts labumu.**² **Gan ar pārlicināšanu, gan ar likuma spēku valsts rūpējas par visu pilsoņu vienotību³ tā, lai cilvēki būtu viens otram vajadzīgi tiktāl, ciktāl viņi spēj būt noderīgi visai sabiedrība”** (Valsts, 519d-e).

Bez jebkādiem komentāriem kļūst redzams, ka joprojām aktuāla ir Platona atziņa, kas māca politiski (valstiski) domāt — saprast valsts lomu un vietu cilvēku dzīvē. Viņš māca valstsvīrus un politiķu valsts pārvaldes mākslā, kuras pamatā ir dvēseles spēja “redzēt labo” un pacelties līdz tā saprašanai”. Tas veido tīrās esamības — ideju pasaules —

¹ Runa ir par cilvēka dzīvi laicīgā lietu pasaulē, kur viss mainās, atšķirībā no ideju pasaules, kas pieejama mūsu prātam (izziņa un saprašana).

² Platons atgādina politiķim to, ko viņš nedrīkst aizmirst. Šī atziņa joprojām ir aktuāla.

³ Runa ir par sabiedrības integrāciju, kura šodien Latvijā ir kļuvusi par politisko prioritāti, bet paši politiķi ir nogājuši malā, jo trūkst jaunu ideju.

saprašanas pamatu, kad dvēsele no lietu tapšanas pievēršas patiesai esamībai, paceļoties līdz *Labā* idejai, tas ir, līdz Dievam. Ja nav lielu ideju, nav un nevar būt patiesi lielas politikas.

Tā tad valdniekam jāspēj savā dvēselē sasniegt *Labā* ideju kā taisnības saprašanas pamatu. **Politikas filozofija veido politiskās domas garīgo pamatu.**

a) kāds cilvēks var būt par valdnieku? — Priekšroka dodama pašiem uzticamākajiem, vīrišķīgākajiem un izskatīgākajiem — spriež Platons. Runa ir par **uzticību taisnības principam**¹. Tas nozīmē to, ka vajag atrast ne tikai cēlsirdīgus un sevišķi tikumīgus cilvēkus. Jāņem vērā arī tās īpašības, kas veido valdnieka garīgo pamatu. “**Vajag meklēt cilvēku, kam ir laba atmiņa, liela darba mīlestība un kas ir garīgi nesalaužams** (535c). Cilvēks ir garīgi nesalaužams, ja viņš balstās uz ticību. Un Platona mācībā tā ir ticība *Labā* idejas pastāvēšanai; pamatojoties uz ticību, tiek audzināta taisnīguma izpratne. Viņš ir izvirzījis jautājumu nākamajām paaudzēm: **kam būtu jātic parlamenta deputātiem, valstsvīriem, augstākajām valsts amatpersonām?** — Tas nozīmē to, ka Saeimas deputātiem un ministriem, valsts ierēdņiem un partiju līderiem nāktos pievērsties šim jautājumam, lai saprastu tagadnes realitāti kā savas darbības rezultātu.

b) taisnīgums tiek audzināts no bērnības. Vajag panākt, lai spēja spriest par taisnību izpaužas jau bērnībā (539a). Runa ir par to, ka māksla domāt jāveido un jāaudzina. **Cik ilgi jāaudzina cilvēks, lai viņš varētu ieņemt amatu valsts pārvaldē?** — jautā Platons. “**Piecpadsmit gadu.** Bet kad viņiem būs piecdesmit, tad tos, kuri izturējuši un dažādi izcēlušies darbos, gan arī izzināšanā, būs laiks vest pie galamērķa: piespiest viņus vērst savu gara skatienu uz augšu — uz to pusi, kas dod visam gaismu. Bet, ieraugot *Labo* pašu par sevi, ņemt to par paraugu un sakārtot valsti, atsevišķus cilvēkus, arī sevi pašu, visai atlikušajai dzīvei. Lielu laika daļu viņi pavadīs filozofējot, bet kad pienāks kārta, strādās, lai veidotu pilsonisku sabiedrību, un ieņems valsts pārvaldes amatus (kļūs par valstsvīriem un politiķiem. — *G.T.*) ne tādēļ, ka tas būtu kaut kas skaists, bet tāpēc, ka tas nepieciešams valsts labā. Tā tad viņi pastāvīgi audzinās cilvēkus tā (arī Saeimas deputāti ar savu rīcību un uzvedību “audzina” cilvēkus². — *G.T.*), lai tie kļūtu līdzīgi viņam, un

¹ **Taisnības princips** — viens no demokrātiskas politikas stūrakmeņiem. Platons aicina politiķus realizēt šo principu konkrētu lēmumu, deklarāciju, likumu radīšanā un pieņemšanā. Viņš māca celt demokrātisku sabiedrību.

² **Sevišķi 7.Saeima izcēlās ar pedofilijas skandālu.** (Sk. G.Tauriņš. Politika, II), lai “likumīgi” nomelnotu politiskos pretiniekus. Politiski ekonomisko grupu interešu labā vajadzēja premjeru A.Šķēli nomainīt ar A.Bērziņu (LC), kas notika, izvirzot “cēlus” lozungus un imitējot korupcijas pārvarēšanu.

iecelš tos par valsts sargātājiem savā vietā... Valsts par savu naudu uzcelš viņiem pieminekļus un nesīs upurus tāpat kā dieviem, ja to apstiprina Pitija¹, bet ja nē, tad kā laimīgiem un dievišķiem cilvēkiem” (540a-c). Šādi Platons spriež par to, kā tiek audzināta taisnīguma izpratne cilvēka dvēselē. Uz ko balstoties cilvēks ir spējīgs spriest par to, kāda valsts iekārta ir pati taisnīgākā?

8. Kāda valsts iekārta ir pati taisnīgākā un vislabākā?

Platons cenšas noskaidrot ideālas valsts iekārtas etalonu jeb paraugu (gr. *paradigma* — paraugs, etalons), kura īstenojums dzīvē vairāk vai mazāk būs tam līdzīgs. Runa ir par ideālu valsts iekārtu, tādu, kas būtu pati taisnīgākā.

a) **cik valsts iekārtu var rasties un pastāvēt?** — “Bet vai tu zini, ka jābūt tikpat daudzām valsts iekārtām, cik daudz ir cilvēku rakstura veidi? Vai tu domā, ka valsts iekārtas rodas no koka vai akmens — nē! Tās veido cilvēki, kurp tiecas vairākums, uz turieni tas velk sev līdzī arī pārējos. Nekā citādi, kā tikai tā. Tātad, ja pastāv piecas valsts iekārtas, tad vajadzētu būt arī piecām pilsoņu raksturu īpašību izpausmēm” (544d-e). Šo raksturu noteicošās izpausmes ir **godkāre, mantkāre, brīvība, vienlīdzība un cietsirdība**. Lūk, piecas cilvēku rakstura īpašības, kas nosaka attiecīgas valsts iekārtas. Atbilstoši šīm rakstura izpausmēm pastāv arī pieci politiskās valdīšanas veidi.

b) **godkāre ir timokrātijas² (timerhijas) rašanās pamats**. Platons vispirms pamato to valsts iekārtu, kas balstās uz godkāri kā cilvēka rakstura izpausmi. Viņš vispirms noskaidro to, kā no **aristokrātiskās valsts iekārtas veidojas timokrātiska valsts**.

“Ja valstī valda saskaņa, tad attiecīgā valsts iekārta paliek nesatricināma. Dažādu grupu savstarpējā nesaticība rada naidošanos un dažādas

¹ **Pitija** (*Puthia*) ir seno grieķu priestere = paredzētāja Delfu orākula Apolona templī (dievnamā, svētnicā) Delfos. Delfi (*Delphoi*) ir sengrieķu pilsēta Fokīdas novadā, ievērojams reliģisks centrs. Delfu templis ar Apollona orākulu un daudzām celtnēm 7.—6.gs. pirms Kristus bija pazīstams visā Grieķijā. Apollons (*Apollōn*) ir dievs sengrieķu un seno romiešu mitoloģijā. Zeva un Lēto dēls. Sākumā viņš bija ganāmpulku aizstāvis, vēlāk — gudrības, mākslas un saules dievs.

² **Timokrātija** ir valsts iekārta, kas balstās uz dvēseles un tātad arī cilvēka rakstura tādu īpašību kā godkāre (**godkāriība**). Šīs dvēseles īpašības pirmsākumi ir meklējami jau sirmajā senatnē. Pirmatnējā kopienā cieņā bija visas kopienas, cilts ievēlēts vadonis.

Timokrātiskā valsts iekārtā raksturīgi ir tas, ka valdnieki tiek godāti, karavīri nav saistīti ne ar kādām materiālām rūpēm (zemes apstrādāšanu vai amatniecību). Viņi vingrinās kara mākslā un ēd pie kopēja galda. Pirmā pazīme, kas liecina par timokrātijas sabrukšanu, ir tieksme pēc bagātības (mantkāriība). **Godā tiek celts zelts un sudrabs**. Šie dārgmetāli pamazām un slepeni tiek savākti atsevišķu bagātnieku mājās. Līdz ar to mainās dzīvesveids (no vienkārša uz bagātu). Sākas timokrātijas sabrukums un oligarhijas tapšana — pāreja no vienas valsts iekārtas uz citu.

ķildas. Un tas visupirms attiecas uz tiem, kuru rokās ir valsts vara, jo ir skaidrs, ka **katras valsts iekārtas pārmaiņas nosaka tieši tie, kuru rokās ir vara, un tad, ja to starpā rodas šķelšanās.** Kad viņi ir vienprātīgi, kaut arī to nebūtu daudz, viss appliek pa vecam” (546c-d). Bet neviena valsts iekārta nav un nevar būt mūžīga: agri vai vēlu tā izirs un pārvērtīsies citā. Ņemot par pamatu šo atziņu, Platons skaidro timokrātiskas valsts valdīšanas jeb valsts iekārtas formas rašanos.¹

Kāda būs timokrātiska valsts iekārta? “Tur baidīsies gudrus cilvēkus izvīrīt valsts amatos, jo nebūs vairs vajadzības pēc sirsnīgiem un taisnīgiem cilvēkiem, bet valdīs cilvēki ar citiem tikumiem. Tur būs vajadzīgi tādi, kas ir ar niknu dvēseli, kā arī tādi, kas vienkāršāki — drīzāk derīgi kara vešanai, nekā mierlaika dzīvei. Tur tiks godāta kara viltība, veikli paņēmieni (sava mērķa sasniegšanai. — *G. T.*). Tāda valsts mūžīgi karos” (547e). Varbūt kaut kas līdzīgs izveidojās daudzās bijušajās PSRS republikās? **Vai šodien pie varas Latvijā atrodas sirsnīgi un taisnīgi cilvēki?** — Nebūt ne! Platona atziņas palīdz izprast šo situāciju.

Kādi kļūs cilvēki timokrātiskā valsts iekārtā? Kāda būs viņu rakstura iezīme? — Cilvēks “būs augstprātīgāks, nebūs tik izglītots, tomēr viņam patiks mūzika un mākslas, viņš labprāt klausīsies izcilus runātājus, bet pats viņš tāds nepavisam nebūs. Pret vergiem viņš būs bargs, bet vergus nenicinās, jo būs pietiekami labi audzināts, pret tuviem cilvēkiem būs laipns, valdībai ļoti paklausīgs. Valdīt viņam patiks, patiks arī gods. Viņš būs pārliecināts par to, ka vara ir jāiegūst nevis ar prasmī runāt vai kaut kā tamlīdzīgi, bet ar nopelniem karā, ar visu, kas attiecas uz karu... Būdam jauns, viņš naudu nicinās, bet jo vecāks viņš kļūs, jo vairāk tā viņam iepatiksies — viņš ir mantkārīgs. Nevainojams viņam tikums nebūs, jo labākais sargs taču viņu atstājis. Kas ir šis sargs? Prāts kopā ar mūziku un daiļajām

¹ **Valsts forma** ir valsts varas organizācijas ārējā izpausme. Tā ietver trīs elementus: **valdīšanas formu, valsts teritoriālo formu un politisko režīmu.** Valsts pārvalde ir viena no valsts darbības jomām. Tā nodrošina valsts politikas un likumu īstenošanu. Valsts pārvaldē piedalās visas valsts iestādes, taču galvenā nozīme ir valsts pārvaldes iestādēm.

Valsts iekārta: 1) Plašākā nozīmē — pazīmju kopums, kas raksturo noteiktas valsts būtību. Šis pazīmes ir politikas ievirze, valdīšanas forma un metodes (politiskais režīms), likumdošanas kārtība, valsts aparāta uzbūve, vēlēšanu sistēma, pilsoņu tiesības un jurisdikcija; 2) šaurākā nozīmē — valsts uzbūves forma, kas izpaužas attiecībās starp valsts daļu un valsti kopumā (attiecīgi unitārās, federatīvās valstis un to paveidi).

Ja nav dots cits skaidrojums, tad terminus “valsts forma” un “valsts iekārta” mēs lietojam kā sinonimus, lai apzīmētu valdīšanas formas: *timokrātija, oligarhija, demokrātija, tirānija.* Šeit iezīmētas divas valsts varas valdīšanas formas — monarhija (tirānija) un republika (demokrātija). Nav atšķirības starp valsts varas, valsts iekārtas formu un politiskā režīma formu.

mākslām. Vienīgi tas palīdz visā dzīves laikā saglabāt tikumu” (549a-b). Šādi Platons raksturo cilvēka dvēseles īpašības, augstprātību un godkāri, kas veido timokrātiskas valsts iekārtas garīgo pamatu. Runa ir par augstprātīgu un godkārīgu cilvēku, kas “dažreiz samierinās ar netaisnību”.

c) **oligarhija**¹ ir valsts iekārta, kas balstās uz īpašuma cenzu. Platons jautā: kāda valsts iekārta saucama par **oligarhiju**? — “Tā ir valsts iekārta, kurā viss ir atkarīgs no pilsoņa īpašuma. Tajā valda bagātie, bet nabadzīgajiem nav nekādu tiesību piedalīties valsts pārvaldē” (550d). Lai saprastu oligarhijas rašanos, Platons cenšas noskaidrot, kā no timokrātijas rodas oligarhija.

Bagāto cilvēku sakrāta manta — “zelta pilna mantnīca” — sagrauj timokrātijas garīgos pamatus. Bet šo bagātību veicināja godkāre un kari. Rodas liels skaits bagātnieku. “Tā viņi turpina raust naudu, un, jo vairāk tā viņiem iepatikas, jo mazāk viņi cieni tikumu... **Ja valstī godā bagātību un bagātus ļaudis, tad tajā netiek godāts tikums un krietni cilvēki**” (551a). Rodas nepieciešamība šo tieksmi pēc bagātības ierobežot. “Tad arī izdod likumu par oligarhiskas valsts iekārtas ietvariem. Tos noteic īpašuma lielums. Tas ir lielāks, ja oligarhija ir šaurāka, bet mazāks — ja tā plašāka. Iepriekš jau tiek paziņots, ka **valsts pārvaldīšanā nevar piedalīties tie, kas neatbilst noteiktam īpašuma cenzam**. To panāk ar ieroču varu vai pilsoņu iebiedēšanu pirms šādas konstitūcijas² pieņemšanas” (551b).

¹ **Oligarhija** (gr. *oligarchia*) ir nedaudzu (gr. *oligoī*) cilvēku valsts vara: 1) nedaudzi bagāti cilvēki tur savās rokās valsts varu; 2) valsts iekārta, kas balstās uz aristokrātisku un bagātnieku varu; 3) režīms, kur politiskā vara pieder nelielai militārpersonu grupai. Piedalīšanās valsts pārvaldē balstās uz noteiktu mantas (bagātības) cenzu — mantu sarakstu un novērtējumu. **Cenz** (lat. *census* — novērtējums, novērtēta manta; īpašums): 1) noteikumi, kas ierobežo personas iespējas izmantot savas politiskās tiesības (izglītības cenzas, mantas cenzas, balsošanas cenzas); 2) Senajā Romā — pilsoņu īpašuma periodiska novērtēšana, viņu iedalīšana attiecīgā nodokļu maksātāju grupā; 3) viduslaikos Rietumeiropā — nodeva par zemes lietošanu.

Oligarhijā netiek ievērots valsts pamatlikums. Katrs sabiedrības loceklis “dara savu” un “tikai savu”, neķeroties pie tām lietām, kas ir citu sabiedrības locekļu pienākums. Katrs darbojas savā sfērā: zemkopība, amatniecība, kari. Cilvēkam ir tiesības pārdot savu sakrāto mantu, bet pēc tam viņš kļūst pilnīgi bezvērtīgs. Tā sākas oligarhijas sabrukums.

² **Konstitūcija** (lat. *constitutio* — noteikšana, nodibināšana; iekārta, uzbūve) ir valsts pamatlikums, kas juridiski nostiprina attiecīgu valsts iekārta. Konstitūcija ir augstākā tiesību forma, kas oficiāli tiek nostiprināta kā valsts pamatlikums, kas aptver vērtības, konstitucionālās valsts institūcijas un normas, sabiedrisko attiecību tiesisko regulēšanu valsts varas līmenī. Tā ir valstiskuma pazīme, kas izpaužas tiesību normu sistēmā, aptverot valsts varas un likumdevējas institūcijas, sabiedrības sociālekonomisko sistēmu, valsts varas institūciju principus un darbību, pilsoņu pamattiesības un pienākumus. Konstitūciju pieņem augstākā likumdošanas institūcija (parlaments, nacionālā sapulce, padomju laikā — Augstākā padome u.c.). Latvijas Republikas Satversmi (konstitūciju) pieņēma Satversmes sapulce (1992) un groza augstākā likumdošanas institūcija — Saeima, izņemot Satversmes 1, 2, 3, 4, un 6 pantu.

Līdz ar to valstī rodas bagātie un nabadzīgie, starp šīm šķirām veidojas nesaskaņas, naidis un izvēršas pat cīņa, sākot ar vergu sacelšanos un beidzot ar pilsoņkaru.

Kāds ir pats lielākais oligarhijas ļaunums? — “Tā atļauj kādam pārdot visu savu īpašumu un citam to iegūt, tā atļauj tam dzīvot tajā pašā valstī un nebūt šīs valsts daļai — ne tirgotājiem, ne mantiniekam, ne smagi bruņotam kājniekam, ne jātniekam. Viņu sauc tikai par nabadzīgo un trūcīgo” (552a). **Nabadzība ir liels oligarhiskas valsts iekārtas ļaunums.** Platons uzskata, ka pats lielākais ļaunums oligarhijā ir nabadzīgie ļaudis. Gandrīz visi kļūst nabagi, izņemot pašus valdniekus. Kādas tam ir sekas. “Ir skaidrs — ja tu valstī redzi nabagus, tad zini, ka starp tiem ir zagļi, maku griezēji (kabatzagļi. — *G.T.*), tempļu izlaupītāji un visādu šādu darbu pratēji” (532d). Šī Platona atziņa palīdz mums šodien saprast arī **Latvijas realitāti — neliela jaunbagātnieku saujiņa¹ un tautas lielākās daļas nabadzība.** Tas rada noziedzību visās tās formās, ieskaitot arī nabadzīgo (pensionāru) aplaupīšanu. Bet kā dažu gadu laikā (sešos, septiņos gados) šie ļaudis tika pie bagātības? PSRS sabrukums radīja labvēlīgus apstākļus, jo izveidojās situācija, kurā bija atļauts viss, arī tautas apkrāpšana, valsts mantas piesavināšanās u.c. nelikumīgas darbības. Varbūt tomēr tas ir godīgi nopelnīts, ja tiesībsargājošās institūcijas klusē? **Tautas nabadzība ir atjaunotās Latvijas brīvvalsts politikas sekas.** Par tām neviens nav personiski atbildīgs — valda kolektīvā bezatbildība, kas ir pretrunā ar demokrātijas būtību. Centīsimies saprast Platona atziņu par demokrātijas tapšanu.

d) demokrātijas² rašanās cēloņi meklējami oligarhijas būtībā:

¹ **100 Latvijas miljonāri**, starp tiem S.Bukingolts, R.Gerkens, A.Grūtups, A.Irbe, T.Kargina, V.Kargiņš, V.Kokalis, N.Lakučs, A.Lavents, V.Meļņiks, A.Lembergs, E.Šīns, A.Šķēle, A.Šlesers (100 Latvijas miljonāri// žurnāls “Klubs, 2000, jūnijs). Lūk, kāda ir Latvijas iedzīvotāju attieksme pret šādu atziņu: *godīgā ceļā Latvijā nevar kļūt bagāts*: pilnībā piekrīt — 42,4%; drīzāk piekrīt — 35,9%; nezinā/nav atbildes — 2,9%; drīzāk nepiekrīt — 13,6%; pilnībā nepiekrīt — 5,4% (“Diena”, 18.08.2000.). Tāda ir atbilde uz jautājumu: vai Latvijas miljonāru prāta spējas un ieliktais darbs ir adekvāts viņu miljoniem? — Runa ir par pēcpadomju demokrātiju Latvijā, kur politikas jomā izmeklētāja, prokurora un tiesneša lomu uzņemas paši deputāti. Spilgti tas izpaudās 7.Saeimā: pedofilijas skandāls, premjera A.Šķēles nomaīņa ar A.Bērziņu.

² **Demokrātija** (gr. *dēmokratia* = *dēmos* — tauta + *kratos* — vara): 1) tautas vara, viena no valsts iekārtas formām; 2) dzīvesveids demokrātiskā valstī. Platons izvērza atziņu, ka demokrātija formāli ir brīvu pilsoņu vara un valsts iekārtas formas, kā arī politiskā režīma specifiska izpausme valsts pārvaldē. Demokrātiskā valstī pretstats starp bagātajiem un nabadzīgajiem vēl vairāk saasinās un palielinās salīdzinājumā ar oligarhiju. Lepnais un izšķērdīgais dzīvesveids, kura pirmsākumi ir meklējami oligarhijā, un arvien augošā vajadzība pēc naudas noved cilvēkus augļotāju rokās. Tāds ir grezna un izlaidīga dzīvesveida rezultāts. Tātad it kā valda brīvo pilsoņu

“Nekad neremdināma vēlēšanās sasniegt savu par labu atzīto mērķi — **klūt pēc iespējas bagātākam**” (555b). Valsts vadītāji un ierēdņi cenšas tikai iedzīvoties. Tikums viņiem kļūst vienaldzīgs. Pamazām dzimst šāda atziņa: bagātie ir bagāti tikai tāpēc, ka nabadzīgajiem trūkst drosmes. Nabadzīgie apzinās, ka bagātie valdnieki “nekā nav vērti”. Līdz ar to paveras sacelšanās vai pilsonkara iespēja. **Platona atziņas aicina politiķus domāt par bagāto un nabadzīgo attiecībām sabiedrībā**. Arī Markss domāja par šo problēmu un savā “Kapitālā” izstrādāja tās zinātnisku risinājumu, kurš tomēr tā arī palika utopija, neskatoties uz 70 gadu sociālisma celtniecību Padomju Savienībā. Šī problēma ir aktuāla arī post-sociālistiskajā demokrātijā. Latvijā ir 100 miljoni (2000. gadā) un nabadzībā ieslūgusi tauta. Varbūt tiešām cita ceļa nebija? **Varbūt ejam pa maldu ceļu?** — Platona atziņas par demokrātiju palīdz izprast pēcpadomju realitāti Latvijā, kur nereti tautas nabadzība paver ceļu politiķu demagoģijai: *Labklājība ikkatram! Kopā pret korupciju! Neņem! Mēs esam par tirgu ekonomiku, nevis par tirgus sabiedrību!* u.tml. Šai sakarībā ieklausīsimies Platona atziņās par demokrātijas tapšanu.

Platons šādi izskaidro demokrātijas rašanos: “Demokrātija, manuprāt, rodas tad, kad **nabadzīgie pēc uzvaras nogalina dažus savus pretiniekus, citus padzen no valsts, bet pārējiem dod vienādas pilsoņu tiesības un vienādu iespēju pildīt valsts amatus. Pa lielākai daļai šādā valstī amati tiek izlozēti**” (557a). Tā rodas demokrātija — dažreiz ar ieroču varu, dažreiz bagātie bailēs paši pamet valsti. Uz šīs valsts iekārtas pamata veidojas demokrātisks dzīvesveids un arī attiecīgs cilvēks.

Kāds būs cilvēks demokrātiskā valstī? — “Vispirms tātad visi būs brīvi ļaudis, valstī būs pilnīga brīvība. Tajā katrs varēs brīvi izteikties un darīt, kas viņam tik. Kur valda šāda brīvība, tur katrs savu dzīvi var iekārtot, kā viņš vēlas” (557b-c)¹. Bet uz brīvības pamata veidojas visdažādākie cilvēki. Liekas, ka demokrātija ir “pati labākā valsts iekārta”. Šeit uzzeļ paražu daudzveidība, paveras iespēja iepazīties ar visu veidu (formu) valsts iekārtām. “Lielās brīvības dēļ tur var iepazīties ar visu veidu iekārtām, un, ja kāds gribētu dibināt valsti... viņam nepieciešams doties uz demokrātisku valsti un izvēlēties to iekārtu, kas viņam vislabāk patīk...” (557d-e). Bet šeit izpaužas arī demokrātijas vājums.

Demokrātiska valsts, pēc Platona atziņas, ir sava veida paradigma,

---

vairākums, bet īstenībā valstī nav nekāds kārtības. Demokrātiska iekārta rada apstākļus, kas nosaka biežu saskarsmi starp bagātajiem un nabadzīgajiem, veidojot pat kopēju darbību: spēles, sacikstes, karaģājieni. Beidzot nabadzīgo sašutums un naidis, kas vērsti pret bagātajiem, izraisa sacelšanos. Ja sacelšanās beidzās ar uzvaru, tad daļa bagāto tiek nonāvēti un padzīti no valsts.

¹ **Lai varētu būt brīvi, mums jābūt likuma kalpiem** (*Legum servi detemus, ut liber esse possimus*). Šī atziņa radās krietni vēlāk — Romas impērijas valdīšanas laikā.

kura paver iespēju radīt visas pārējās valsts iekārtas. Platons specifiski saprot demokrātisku valsts iekārtu un tai atbilstošu politiku. "Tādā valstī nav nepieciešamas ne valdīt, ne būt padotam, ja kāds pats to negrib, nav arī jākaro, kad citi karo, nav jāievēro miers, ja tu pats pēc tā neilgojies, kaut arī citi to ievēro. Ja kāds likums tev aizliedz būt par valditāju vai tiesnesi, tu tomēr vari par tādu kļūt, ja tev tas ienāk prātā. **Vai nav brīnišķīgi patīkama tāda dzīve, ja tāda tā vienmēr varētu būt?**" (557e). Tā demokrātisku valsts iekārtu un tai atbilstošu dzīvesveidu raksturo Platons. Taču kritiski vērtējot demokrātiju, viņš liek apjaust, ka tāda dzīve mūžīgi nevar tupināties. Varbūt demokrātiju nomainīs taisnīgāks politisks režīms? — Līdz šim nav izdomāts kaut kas taisnīgāks politikas jomā.

Platona atziņas aicina politiķus un valstsvīrus saprast demokrātiju. Ir vērts ieklausīties viņa atziņās par demokrātiju, jo tās ir pamācošas. Tas palīdzēs mums saprast arī Latvijas prezidenta **Kārļa Ulmaņa** rīcību 1934.gada 15.maijā. **Vai tas bija valsts apvērsums un totalitārā režīma sākums vai rīcībnespējīgas Saeimas atļaišana un sekmīgas vienpersoniskas valsts vadīšanas nepieciešamības realizēšana?!** Platons palīdz saprast arī tos Latvijai tik svarīgos vēstures notikumus. Patlaban mēs zinām šos notikumus, bet *nespējam saprast*.

Kas ir raksturīgs demokrātijai? — "Mēs jau teicām: neviens nevar kļūt par krietnu vīru, ja viņš jau pēc savas dabas nav izcila personība¹ un jau no bērnu dienām rotaļās un darbos nesaskaras ar skaisto. Demokrātiska iekārta augstprātīgi visu to min kājām un nemaz nejauc, ko tāds cilvēks ir darījis, pirms viņš sāka nodarboties ar politiku. Lai viņu godātu, pietiek ar viņa paziņojumu, ka viņš ir labvēlīgs pūlim. Tāda ir demokrātija un tai radniecīgas iekārtas. Šķiet, ka tā ir patīkama un ļoti dažāda, bet tajā nav īstas vadības. Vienlīdzību tā piešķir vienlīdzīgajiem un nevienlīdzīgajiem" (558b-c). Arī tagad demokrātisku vēlēšanu rezultāti daudzējādi ir atkarīgi no tā, cik labi, piemēram, Saeimas deputātu kandidāti spēj iztapt tautai. **Var tikt un tiek ievēlēts cilvēks, kurš nav spējīgs neko prātīgu veikt politikas jomā, bet spēj solīt un solīt, apstiprinot savus solījumus ar parakstu un godavārdu, lai pēc tam visu to aizmirstu un nākamās vēlēšanās atkal solītu uz nebēdu.** Politiski analfabētai tautai patīk partiju solījumi, pēc kārtējām vēlēšanām atliek brīnīties, ko gan mēs esam ievēlējuši! Par nelaimi neko labāku par demokrātiju politiķu prāti līdz šim nav spējuši radīt (liberāla, konservatīva vai sociālistiska demokrātija dažādos variantos).

¹ Cik izcila personību, kas spēj uzņemties personisko atbildību, ir vērojams Latvijas Saeimā un Ministru kabinetā, un kuras tās ir? — Varbūt pārsvarā valda kolektīvisma tipa politiķi un valstsvīri. Vēl neviens nav uzņēmies personisko atbildību par realizētās politikas sekām valstī.

e) kāds cilvēks veidojas demokrātiskā valsts iekārtā? — Platons parāda cilvēka (pilsoņa) tapšanu demokrātijas apstākļos, atklājot šīs tapšanas cēloņus un gala rezultātu. Visupirms valsts pilsonis tiek nepareizi audzināts un izglītots. Tā rezultātā viņš pakļaujas tām vēlmēm un tieksmēm, kas nav nepieciešamas. Baudkāre un izlaidība ieņem būtisku vietu viņa dvēselē. Līdzīgi tam, kā valstī notiek apvērsums, kad daļa pilsoņu ar kopīgiem uzskatiem saņem palīdzību no ārienes, “mainās arī jauneklis, kad viņš nobauda trana medu un nokļūst bīstamu zvēru ietekmē, kuri spēj sniegt viņam visādas baudas” (559e). Šīs iekāres neatstāj dvēselē ne zināšanas, ne tikumu, ne krietnu domu. Tad sabiedrībā sākas pāreja no oligarhijas uz demokrātiju.

Tieksme pēc izšķērdīgas dzīves uzveic taupību, godprātība tiek dēvēta par vientiesību, savaldība — par glēvulību, saprātīgi un mēreni izdevumi — neaptēsta laucinieka muļķību. Un tad cilvēkam paveras dažādu baudu brīvība, kuru sevišķi aktīvi izmanto jaunatne. Katrs tiecas realizēt savu vēlmi un centienus. Tā, pēc Platona domām, demokrātiskā iekārtā veidojas pilsoņi, paužot savu individuālismu un slavējot brīvību. “Demokrātiskā valstī tik vien nākas dzirdēt, cik skaista ir brīvība, ka tikai šādā valstī ir vērts dzīvot tam, kurš pēc savas dabas ir brīvs”. Pie kā noved demokrātiska iekārta un brīvības alkas, kad valstsvīri nespēj kontrolēt brīvību? “**Pārmērīga brīvība — atsevišķa cilvēka brīvība un brīvība valstī pārvēršas ne par ko citu, kā tikai par pārmērīgu verdzību**” (564a-b). Platons ir pārliecināts, ka no pārmērīgas galējas brīvības rodas pati lielākā un cietsirdīgākā verdzība. Platona atziņas pēcpadomju politiķiem un valstsvīriem liek pievērsties fundamentālam jautājumam: “**Ko mums atnesa brīvība pēc padomju iekārtas sabrukuma Latvijā?**” — Atbildi dod mūsu reālā dzīve, kuru politiķi pat necenšas izskaidrot: vai nu nespēj, vai baidās par to runāt? — Pirms 8. Saeimas vēlēšanām atkal partijas atkal sola uz nebēdu, novērsties no dzīves realitātes valstī.

Tātad demokrātiskas iekārtas pilsoņi nerespektē likumus. Tiek apdraudētas īpašuma tiesības. Un pašas demokrātijas dzīlēs rodas gan oligarhijas, gan tirānijas piekritēji. Platons pārliecinoši pauž atziņu par brīvības ierobežošanu ar likumu.

f) tirānijas¹ rašanās un specifika. Kā rodas tirāniska valsts iekārta un attiecīgs politiskais režīms? Atcerēsimies, ka, pēc Platona atziņas,

¹ Tirānija (gr. *tyrannia*): 1) vienpersoniska valdīšana Senajā Grieķijā (no 7.gs. pirms Kristus); 2) valsts politiskās iekārtas forma viduslaiku pilsētās Itālijā; 3) jūgs, spaidi, cietsirdīga izturēšanās pret citu cilvēku. Mūsdienās ar tirāniju saprot despotisku, cietsirdīgu valdīšanas formu.

Vēsturiski tirānija radās Senajā Grieķijā, kad ietekmīga politiska persona varmācīgi sagrāba varu. Savā būtībā tirānija balstās uz patvaļu un varmācību. Šajā ziņā tirānija izpaužas arī proletariāta šķiru cīņā par varu, it sevišķi pilsoņkara formā.

demokrātija balstās uz brīvību. Oligarhija radās uz mantkārības pamata, un to arī sagrāva nevaldāma tieksme pēc bagātības — mantas, naudas. Oligarhijas vietā nāca demokrātija. Tātad katram pilsoņu tipam atbilst attiecīga valsts iekārta: **demokrātiskam pilsonim atbilst demokrātiska valsts; tirāniskam pilsonim — tirāniska valsts** utt. Platons aicina audzināt demokrātiskus pilsoņus kā demokrātiskas valsts pamatu.

Kas notiek ar brīvību demokrātiskā valstī? — “Taču pārmērīga brīvība acīmredzot gan attiecībā uz atsevišķu cilvēku, gan uz valsti kļūst par pārmērīgu verdzību... Tad, lūk, tirānija, bez šaubām, rodas ne no vienas citas iekārtas, kā tikai no demokrātijas; citiem vārdiem sakot, no galējās brīvība izpausmes rodas lielākā un nežēlīgākā verdzība” (564a). Platons grib noskaidrot to “slimību”, kas rada tirāniju. “Par šīs slimības cēloni es uzskatu tos cilvēkus, kuru dīkā dzīve un izšķērdība pārdošu cilvēku vadībā velk sev līdzī mazāk drošus. Mēs viņus salīdzinām ar traniem¹. Daļai no tiem ir dzelonis, bet daļai — trūkst” (564b). Šie “trani” veido demokrātiskas valsts iekārtas pamatu un noved to līdz sabrukumam. Tādēļ Platons aicina uz cīņu pret “traniem”.

Demokrātisku valsti veido “trani”, bagātnieki un tauta. Tā spriež Platons par antīko demokrātiju. Viņš cenšas saprast, kā demokrātiskā valsts iekārtā rodas tirāni². **Tirāns uznāk uz skatuves kā tautas ieliktenis.** Par to Platons runā detalizēti, balstoties uz teiku: tas cilvēks, kas baudījis sīki sagrieztu cilvēka iekšējos orgānus kopā ar upurētā dzīvnieka gaļu nenovēršami kļūs par vilku³ (565d). To vēsta teika. Un tas pats notiek ar tautas ievēlētu pārstāvi jeb ielikteni. Tā kā viņa varā ir paklausīgs pūlis, viņš pieļaus savu ciltsbrāļu asinsizliešanu: “Viņš sāk savus ciltsbrāļus tiesāt uz netaisnīgu apvainojumu pamata un apgānīs sevi, atņemot viņiem dzīvību” (565e). Vai kaut kas līdzīgs nereti notika un notiek arī pēcpadomju demokrātijā. Atcerēsimies 7.Saeimas politisko darbību: V.Krištopana valdības tapšana un krišana (28.11.98.-5.07.99.); pedofilijas skandāls (19.09.99.-14.04.2000.); premjera A.Šķēles nomaīņa ar A.Bērziņu (4.05.2000.).

¹ **Trans** ir dažu kukaiņu, piemēram, bišu, tēviņš, kuram nav dzelonis. Viņš nepiedalās medus vākšanā. Bišu saime ir specifiska kopdzīves apvienība, kurā ir viena māte, desmitiem tūkstošu darbabišu un vairāki simti transu (tikai vasarā).

² **Tirāns** (gr. *tyrannos*): 1) Senajā Grieķijā: sākumā — valdnieks vispār; vēlāk valdnieks, kas varmācīgi ar spēku sagrābis valsts varu; 2) nežēlīgs, varmācīgs, despotisks valdnieks, kura valdīšana balstās uz varmācību un patvaļu; 3) cietsirdīgs, nežēlīgs cilvēks, mocītājs.

Par tirānu sauca personu Senajā Grieķijā, Itālijas pilsētvalstī 13.-16.gs., kura varmācīgi bija sagrābusi varu. Tirāns ir tāds valdnieks, kura vara balstās uz patvaļu un vardarbību.

³ Runa ir par antīko teiku, kas pauž nostāstu par dzīvnieku upurēšanu Zeva svētnīcā.

Tirāns nespēj saprast taisnību un būt taisnīgs. Galu galā viņu nogalina ienaidnieki vai arī viņš tiek padzīts. “Ja viņam neveiksies un viņš tiks padzīts, bet pēc tam viņam izdosies atgriezties, tad viņš būs pilnīgi nobriedis tirāns” (566a) un par viņu drošību gādās miesassargi.

Kā mēs jau redzējām, tirānija kā visnežēlīgākā verdzība veidojas demokrātijas dzīlēs. **Tieši brīvība rada attiecīgus apstākļus tam, lai veidotos tirāns.** Kā tas notiek? — Tirāns “savas valdīšanas pirmajā dienā, savas valdīšanas sākumā visiem, ko vien satiek, uzsmaida. Viņš apgalvo, ka viņš nav tirāns un dod citiem daudz solījumu (atsevišķām personām un sabiedrībai.— *G.T.*). Tirāns atbrīvo cilvēkus no parādiem un dod zemi tautai un sev tuvu stāvošiem (savai svītai). Tā viņš izliekas par žēlsirdīgu un lēnprātīgu cilvēku” (566e). Kaut kas līdzīgs notika arī staļinlaikos¹.

Tirāns cenšas salabt un izlīgt ar daudziem saviem ienaidniekiem, turpretim citus iznīcina. Lai tauta justu vajadzību pēc vadoņa, viņš cenšas to ieraut karā. Tiek palielināti nodokļi, tādējādi padarot cilvēku dzīvi aizvien smagāku. Brīvdomātāji, kas noliedz viņa varu, jāiznīcina, apvainojot par nodevējiem.

Tāpat “visiem tiem, kas ir vīrišķīgi un cēlsirdīgi, kas ir saprātīgi un bagāti, vajadzētu tirānu uzmanīgi novērot. Tirāna labklājība balstās uz to, ka viņš gribot negribot kļūst naidīgi noskaņots pret visiem šiem cilvēkiem, vēršot pret viņiem dažādas intrigas, cenšoties no viņiem at-tūrīt valsti” (567c). Lasītājam nebūs grūti šajā tirāna aprakstā saskatīt mums visiem zināmo tirānu Staļinu², kuru tauta mīlēja un no kura baidījās.

Staļina būtību mums palīdz izprast Platona atziņas, kas izteiktas IV gs. pirms Kristus. “**Viņš ir spiests ar svētlaimīgu nepieciešamību būt kopā ar neliešu baru vai arī atvadīties no savas dzīves**” (567d). “Staļinam piemita unikāla spēja izraisīt strīdu. Patiesība tajos viņus interesēja vismazāk. Diskusijās viņu interesēja... tas, ko varēja fiksēt un atcerēties, lai pēc tam to izmantotu kā rungu. Bet galvenais — visu priekšā kārtējo reizi atsegt kāda partijas radošā darba dezorganizatora šausmīgo seju, atmaskot ļaunprātīgu ienaidnieku, kas kaitē vienīgajai pareizajai partijas “generāllīnijai”. Viņš izprovocēja, pats nogāja malā un vainu uzvēla citiem, parādot sevi kā nesalaužamu ļeņinieti. Lūk, tāda ir tipveida shēma līdzdalībai visos politiskajos notikumos pirmajā gadu desmitā pēc Oktobra revolūcijas” (A. Антонов-Овсеенко. Портрет тирана. М., 1994. - С.35). Platons palīdz saprast mūsu vēsturi un mūs pašus, kurus šī vēsture veidoja. Varbūt staļiniskais gars nereti uzvirvoja arī Latvijas Saeimā: pedofilijas skandāls, A.Šķēles nomaiņa ar A.Bērziņu)? — Ienaidnieka tēla radīšana nav sveša lieta 7.Saeimas politikā.

¹ Sīkāk. sk.: A. Антонов-Овсеенко. Портрет тирана. М., 1994.

² Д.А.Волкогонов. Сталин. Книга I-II., М., 1999.

Platona laikā tirāns rikojās šādi: “Viņš atņem pilsoņiem vergus, tos atbrīvo un padara par saviem uzticamiem kalpiem» (567e). Līdz ar to viņa līdzgaitnieki sajūsmā par savu valdnieku piedalīsies jaunas sabiedrības veidošanā. Vai tad padomjlaikā liela daļa tautas necēla sociālismu, bet cita tautas daļa — gāja bojā lēģeros vai daudziem tika vienkārši piespriests nāvessods nošaujot. Mūsu uzdevums ir nevis nosodīt vai slavēt šo laikmetu, bet gan censties to saprast. Platons palīdz saprast tirāniskas valdīšanas traģēdiju, demokrātijas vājās puses un trūkumus.

Kārtīgi un godīgi cilvēki tirānu neieredzēs un centīsies no viņa izvairīties. Lūk, šeit tad arī slēpjas tirāniskas valsts iekārtas traģēdija. Platona atziņas mums māca saprast šo valsts iekārtu. Par mērauklu viņam kalpo ideālas valsts modelis.

9. Ideāla valsts iekārta. Platons uzskata, ka visu nelaimju cēlonis ir bagātība un nabadzība valstī. Bagātība rada greznību, slinkumu un izlaidību, bet nabadzība — “zemiskumu un ļaunprātību cilvēku rīcībā valsts apvērsumos” (422a). Bagātībā un nabadzībā slikti kļūst gan paši meistari, gan viņu preces. Tāpēc valstī vajag sargāt no bagātības un nabadzības. Par šo atziņu ir vērts dziļāk padomāt, atceroties maldīgo komunisma vienlīdzības ideju un tās realizāciju bijušajā Padomju Savienībā.

Bagātības un nabadzības likvidēšana — lūk, tādu ceļu Platons redz uz ideālu valsti. Jo “kā bagātības, tā arī nabadzības dēļ slikti kļūst amatnieku ražojumu, un slikti kļūst arī viņi paši” (421e). Vai bagāts podnieks gribēs pilnveidot savu aroda prasmi? — Nebūt ne! atbild Platons. Tādēļ valsts ir saprātīgi jāvalda, visādi izvairoties no bagātības un nabadzības galējībām valstī, lai pastāvētu ražošanas pilnveidošanas intereses. Runa ir par tirgus ekonomikas pirmsākuma iedīgļiem.

a) kādai vajadzētu būt valsts pārvaldei? — “Kamēr valsts būs saprātīgi pārvaldīta... tā būs ļoti varena — ne tikai liksies, bet tiešām tāda būs — pat tad, ja to sargās tikai tūkstoš kareivju” (423a-b). Bet šādu valsti Platons neredz ne Hellādā¹, ne barbaru zemē.

Ko nozīmē saprātīgi pārvaldīt valsti? Vispirms vajag rūpēties par to, lai valstī nebūtu bagātie un nabagie. Ļoti liela nozīme ir sargu² audzināšanai. “Izglītība un audzināšana. Ja viņi būs labi audzināti un kļuvuši par kārtīgiem vīriem, viņi viegli saskatīs visu vajadzīgo, arī to, ko šeit neesam minējuši — sievu izraudzīšanu, laulības un bērnu radīšanu. Viņi sapratīs, ka visu to vajag saskaņot ar sakāmvardu: “**Draugiem viss kopējs**”³” (424a).

¹ Hellāda ir Senās Grieķijas nosaukums (gr. *Hellas*).

² Par “valsts sargiem” Platons dažreiz sauc ierēdņus. Citā vietā tiek lietoti termini “valsts vadītājs” un “amatpersona”.

³ Šī ir sena atziņa, kuras pirmsākumi meklējami pitagoriešu mācībā. Arī Platons savos dialogos *Valsts*, 449c, *Likumi* 739, attīsta ideju par kopēju mantu, kopējām sievām un bērniem. Tā viņa mācībā izpaužas kolektīvisma izpratne. Kolektīvisms marksismā-ļeņinismā kļuva par politikas, ekonomikas un dzīvesveida principu.

Runa ir par kopēju mantu, kopējām sievietēm un bērniem ideālā valsts iekārtā. Lūk, kur meklējami komunisma idejas iedīgļi — kolektīvais īpašums un vienlīdzība — no katra pēc viņa spējām, katram — pēc vajadzības.

Lai saprātīgi pārvaldītu valsti, saprātīgiem jābūt arī tās ierēdņiem (sargiem). Sargiem jā rūpējas par valsts lielumu: cik lielai jābūt valstij, cik zemes tai jā aptver, no kādas platības jā atsakās. Pareizi iekārtota valsts būs “**gudra, vīrišķīga, savaldīga un taisnīga**”. Valsts ir gudra, ja tajā tiek īstenoti gudri likumi, kas pauž taisnības garu visās dzīves sfērās. Tādēļ **valdniekiem un valsts ierēdņiem ir jābūt gudriem**. Gudrs valsts vadītājs un ierēdnis — lūk, kas nepieciešamas taisnīgai, vīrišķīgai un savaldīgai valsts politikai. Izglītība un audzināšana ir valsts iekārtas garīgie pamati. Šīs Platona atziņas joprojām nav zaudējušas savu nozīmi un ņemamas vērā politiķu darbībā: politisku lēmumu un likumu radīšanā un realizēšanā.

b) uz ko balstās “visgudro labo lēmumu valsts”? — Valsts ir gudra, ja tā dibināta saskaņā ar dabas prasībām. Valsts būs **gudra** — spējīga saprast taisnību un vīrišķīgu savos lēmumos —, ja tās vadītāji un ierēdņi būs gudri, t.i., filozofi. Valsts būs **vīrišķīga** atkarība no tās daļas, “kas briesmās dodas cīņā par to”. Runa ir par tiem, kuri karo, aizsargā valsti (sargi un ierēdņi). Vīrišķība ir atkarīga no audzināšanas un likuma. “Tātad valsti dara vīrišķīgu kāda tās daļa, jo tajā ir spēki, kas vienmēr un visur saglabā pārliecību par to, ka tikai tas, ko likumdevējs audzināšanā atzina par bīstamu, tāds arī ir... vīrišķība, ir aizsargāšanās veids” (429c-d). Platons aicina audzināt gudrus un vīrišķīgus politiķus.

Vīrišķība kā valsts aizsargāšanas veids. Vīrišķība “saglabā pārliecību par briesmām, no kurām jābaidās un no kurām nav jābaidās. Šo pārliecību veido likums ar audzināšanu. Tā saglabājas nelaimē un baudās, kārēs un bailēs” (429d). Tātad vīrišķības pamatā ir saprašana, kas savukārt balstās uz izglītību un audzināšanu. Kurš Latvijas politiķis patlaban var pateikt: no kurām briesmām ir jābaidās un no kurām nav? — Runa ir par valsts interesēm drošības jomā.¹

Savaldība nosaka saskaņu un harmoniju valstī. Tās pamatā ir baudu un iekāru saprašana, lai tās savaldītu, pārvarot pašam sevi. “Savaldība ir kaut kāda kārtība, tā ir baudu un iekāru savaldīšana. Ļaudis saka: “**Pārvarēt pašam sevi**” (431a). Ko tas nozīmē? — Cilvēku dvēselē ir “kāda laba un kāda nelāga daļa”. Kad labais “uzveic nelāgo (slikto. —

¹ Latvijas Republikas *Nacionālās drošības koncepcija* ir plaša izplūdusi konkrētu valsts interešu skatījumā. **Trūkst pamatideja** un vēstures izpratnes centieni. Par politisko korupciju un politisko sabiedrības integrāciju neviens vārda.

² Platons izvirza ideju par **politika prāta spēju distancēties no savas vēlmes un konkrēta mērķa valsts labā**, pieņemot politisku lēmumu, likumu, kas balstīts uz saprašanu.

G.T.), mēdz teikt, ka cilvēks ir pārvarējis pats sevi". Bet, lai tas notiktu, cilvēkam ir jābūt gudram — spējīgam saprast sevi un atšķirt labo no sliktā, tikai tad var sākties sevis savaldīšana. Tāpat notiek arī valstī: "Ja labākā daļa valda pār nelāgo, tad tāda valsts jāsauc par saprātīgu" (431b). **Pēc Platona domām ideāla valsts ir saprātīga:** "Tā ir stiprāka par baudām un iekārēm, stiprāka pati par sevi." Izvirzās jautājums: vai Latvijas Republika ir stipra valsts? Par Latviju kā postsociālisma valsti jau tika runāts II daļā "Politikas filozofija". Platons mūs māca saprast politiku.

Savaldība pēc Platona pārlicības mājo katrā valstī, katrā tās daļā (piemīt katrai pilsoņu daļai). Pēc ilgām pārdomām viņš nonāk pie secinājuma, ka **vienprātību jautājumā par valdnieka izvēli var uzskatīt par savaldību** (432a). Bet kā bija ar savaldību mūsu 6. un 7. Saeimā, vēlot Valsts prezidentu un apstiprinot Ministru prezidentus? Vai savaldība nav pretrunā demokrātijas principiem? Par to nopietni jādomā. Varbūt savaldība ir demokrātiskas politikas balsts?

Tāpat **gudrība, vīrišķība un savaldība ir ideālas valsts trīs tikumi**, kuri nosaka valdītāju un ierēdņu (sargu) rīcību un uzvedību. Atliek noskaidrot, kas ir taisnība?

c) kas ir taisnība? Kāda valsts ir taisnīga? Lai saprastu, kas ir taisnība un netaisnība, vajadzīga gudrība (spēja saprast) un dzīves pieredze, kuras pamatā ir attiecīga izglītība un audzināšana. Platons uzskata, ka atsevišķa pilsoņa rīcības taisnīgums ir cieši saistīts ar valsts taisnīgumu.

Valsts saprātīgumu, vīrišķīgumu, savaldību un taisnīgumu nosaka trīs cilvēka dvēseles daļas — saprātīgā, taisnīgā un kaislīgā.¹ **"Tāpat cilvēka taisnīguma ideja neatšķiras no taisnīgas valsts idejas, bet tieši otrādi — būs līdzīga tai"** (435b). Katra valstsvīra un politiķa taisnīguma izpratni nosaka attiecīga ideja. Platona atziņu izpratne aicina mūs apzināties šo ideju sevī vai arī radīt no jauna savā dvēselē, ja tās trūkst.

Taisnības izpratne valda pār trijām dvēseles daļām — **vīrišķīgo, savaldīgo, taisnīgo** un saskaņo tās savā starpā. Piemēram, **vīrišķība** ir spēja gan bēdās, gan priekos ievērot prāta atziņas, kas radušās saprašanas procesā. **Savaldība** ir saskaņa starp saprātīgo, taisnīgo un kaislīgo dvēseles daļu.

Katrai dvēseles daļai ir jāveic savs darbs. Saprātīgai ir jāvalda, jo tā ir gudra. **Valdniekam ir nepieciešams attīstīt savu prātu, lai spētu būt taisnīgs.** "Ja kāds ir pārliecināts, ka viņš rikojas netaisni, tad — jo cildenāks viņš ir, jo mazāk viņš dusmojas, taisnības labā ciezdams gan badu, gan aukstumu. Tas nozīmē to, ka viņā nedomāties dusmas pret šo cilvēku"

¹ Šeit varētu būt runa par zināšanām, saprašanu un emocijām, par to saistību un atšķirībām.

(440c). Taisnības problēma ieņem centrālo vietu Platona politikas filozofijā.

d) taisnīga valsts un taisnīgs cilvēks. Taisnības pamatā ir prāta spēja spriest un saprast to, kas ir labs un kas ir slikts valsts, cilvēka rīcībā un darbībā. Taisnīga cilvēka dzīve ved valsti pa taisnīguma ceļu. Tādēļ Platons meklē taisnīgas rīcības pirmsākumus.

Taisnīgā un netaisnīgā pirmsākums (at)rodas cilvēka dvēselē attiecīgas idejas veidā. Prāta spēja saprast šo ideju regulē dvēseles darbību. Taisnīgums ir cilvēka garīga iekšējā ietekme uz viņa dvēseli, ietekme, kas izpaužas attiecīgā darbībā un rīcībā. Tā spriež Platons, pamatojot taisnīgas valsts iespēju. Viņš aicina politiķus domāt par taisnīgu valsti. **Vai Latvijas Republiku varam dēvēt par taisnīgu valsti, ja vadāmies pēc Platona izvirzītā taisnības kritērija.** Par to ir vērts domāt, pārejot pie dialoga "Politīķis".

III. DIALOGS "POLITIĶIS"

Keizara māksla (politika. — G.T.) tieši saista vīrišķīgu un saprātīgu cilvēku tikumus, apvienojot viņu dzīvi uz vienādu uzskatu un draudzīgu attiecību pamata. Tādējādi rodas krāšņākais un greznākais no visiem audumiem² (politika. — G.T.). Keizara māksla aptver visus cilvēkus atsevišķās valstīs — brīvos un vergus, noturot tos savās saitēs. Politīķi valda un izriko valsti, nekad neizlaižot no sava redzesloka to, ko pienākas darīt valstij, lai cilvēki kļūtu laimīgi.

Platons

Platons pēta valsts iekārtas atkarībā no politiķa mākslas pārvaldīt valsti ar likumiem. Valsts pārvaldes mākslas pētīšana ieņem būtisku vietu viņa politikas un tiesību filozofijā, kaut arī šis termins vēl netiek lietots. Lai saprastu Platona domu gaitu, lietderīgi būtu vispirms aplūkot viņa mācību par pasauli, uz kuras balstās un no kuras izriet patiesa valdnieka (keizara) garīgais tēls. Tas liks valstsvīriem nopietni padomāt par politiķu izglītību un audzināšanu pēcpadomju demokrātijā.

1. Kāda ir pasaule un kas to valda?

Par kosmosa, pasaules rašanos Platons spriež dialogā "Timejs" (30a-c, 40a-b), bet mēs šajā tematā neiedziļināsimies. Dialogā "Politīķis" par kosmosa vadīšanu tiek runāts sakarā ar jautājumu "kas ir valdnieks³?" "Dievs gan virza Visuma kustību, liekot tam riņķot, gan pieļauj brīvu kustību, kad Visuma riņķojumi laika gaitā sasniedz vajadzīgo lielumu. Pēc tam šī riņķojums patvaļīgi sāk griezties atpakaļ. Visums ir dzīva,

¹ **Politīķis** ir cilvēks, kas nodarbojas ar politiku. **Politiskais darbinieks** ir šā termina sinonīms. Profesionālam politiķim ir ne tikai speciāla humanitāra un sociāla izglītība, politika ir arī viņa aicinājums.

² **Platons** salīdzina politikas veidošanu ar aušanas mākslu, bet politikas rezultātus — ar audumu.

³ Jēdzieni "valdnieks", "keizars", "cars" tiek lietoti kā sinonīmi, ja kontekstā nav uzsvērtā to atšķirība. **Valdnieks** ir persona, kurai pieder politiskā vara valstī vai citā neatkarīgā teritorijā (valdnieka kronis, tronis). **Keizars** ir monarhistiskas valsts valdnieks, šā valdnieka tituls (kronēt par keizaru, keizara galms). **Cars** ir valdnieks dažās zemēs (pirmsrevolūcijas Krievijā): cara tronis, cara valdība, galms.

saprātīga būtne. **Visums ir dzīva būtne, kurai piemīt prāts. Prātu tai ir devis tas, kurš to radījis**" (uzcēlis. — *G.T.*) (Politīķis 269c-d).

Visums¹, lietu pasaule laika gaitā pastāvīgi mainās pretstatā ideju pasaules mūžībai. Tīki dievišķa būtība (būtne) "paliek mūžīgi nemainīga un identiska pati sev". Tas, ko Platons dēvē par debesīm un kosmosu, saņem no sava radītāja daudz izcilu īpašību, paliek ķermenisks un laicīgs. "Mūžīgi piedot sev kustību nespēj gandrīz neviens, izņemot to, kas vada visu lietu kustību. Bet šim dievišķam kustību cēlonim nepiedien virzīt kosmosu gan uz vienu, gan uz otru pusi" (264c)². Tādēļ nevar teikt, ka kosmos spēj kustēties tikai pats (piemīt tikai paškustība. — *G.T.*) vai arī to uz dažādām pusēm kustina Dievs. **Kosmoss atrodas kustībā, pateicoties dievišķīgam cēlonim, bet kad tam tiek dota brīvība, tad tas sāk kustēties pats no sevis**³. Turklāt kosmos ir saņēmis no Dieva⁴ nemirstību.

a) kā un kad radās cilvēks? Kosmosa rašanās sākumā tā kustību noteica augstākais Dievs. Atsevišķās vietās valdīja zemākie dievi. "Tad, sākumā, kosmosa riņķojumu pilnīgi noteica augstākais Dievs, bet vietām, kā tas ir tagad, atsevišķas kosmosa daļas tika sadalītas starp valdošiem dieviem. Arī dzīvās būtnes sadalīja pa dzimtām un bariem dievišķīgie gari — ģēniji. Pie tam katrs no viņiem valdīja pār to grupu, pie kuras bija pielikts, glābjot tās locekļus no mežonības un savstarpējas iznīcināšanas. Šo grupu starpā nebija ne karu, ne ķildu. Var nosaukt tūkstošiem labu lietu, ko radīja šāda iekārta (271d-e). Dieva valdīšanas laikā nepastāvēja ne valsts, ne īpašums (sievas, bērni). Visi šie "civēki radās tieši no zemes, un viņiem nebija nekādas atmiņas par iepriekšējām paaudzēm". Šādi Platons raksturo pirmatnējo cilvēku tapšanu.

Vai šie pirmatnējie cilvēki alka izzināt pasauli un apgūt valodu? Kad pienāca laiks, visa šī cilvēku dzimta, kuru radīja Dievs, izmira. Bet katra viņu dvēsele, attiecīgi mainoties, kā sēklas "nokrita uz zemes". Kosmos savā kustībā kādu laiku atrīvojās no Dieva vadības. Sākumā viss rit labi, bet pēc tam sāk iet uz sliktu pusi. Dievs, redzot šīs sliktās novirzes, atkal ņem kosmosa vadību savās rokās. Viņš no jauna "izveido kosmosu, saved to kārtībā, padarot to nemirstīgu un paliekošu. Un ar to beidzas mīts" (273e). **Kosmoss tiek radīts pēc Dieva līdzības — pilnīgs un mūžīgs.**

Platons atsaucas uz teikām un mītiem par to, ka cilvēks no dieviem saņēma pamācības un upurus. "Un viss, kas iekārto un sakārto cilvēku

¹ Jēdzieni "kosmoss", "pasaule", "Visums" tiek lietoti kā sinonīmi atbilstoši to jēgai. **Kosmoss** ir starplanētu, starpzvaigžņu telpa. Kosmosa sinonīms ir Visums — pasaules sistēma. **Pasaule ir Visums, universums.**

² Šeit un tālāk atsaucē: Politīķis, 264c saīsināta — (264c).

³ Platona filozofija ir kristietības filozofiskais avots.

⁴ Runa ir par Dieva izpratnes pirmsākumiem kristietībā.

dzīvi, rodas no tā. **Kad beidzās dievu gādība par cilvēkiem, viņiem pašiem nācās domāt par savu dzīvesveidu un rūpēties par sevi līdzīgi kosmosam, kuru mēs atdarinām un kuram pastāvīgi sekojam dažādos savas dzīves riņķojumos**” (274d). Tieši šajos dzīves riņķojumos rodas ķeizaru valdīšana, rodas politika un politiķi, valsts un tiesības. Runa ir par valsts, tiesību un politikas rašanos. Tā savu viedokli par valsts un politikas rašanos Platons pauž dialogā *Politīķis*.

Platons pēta valsts pārvaldes specifiku un uz šā pamata rod atbildi jautājumam “kas ir politiķis?”. Sākas politikas un politiķa darbības saprašana viņa mācībā, kur vēstures filozofija un politikas filozofija ir saistītas ar tiesību filozofiju

b) kas ir politiķis? Kāds ir politiķis? — Valsts pārvaldes māksla jeb politika ir specifiskas zināšanas, kas rāda ceļu valdniekam un politiķiem, kā valdīt valstī (292a-c). Šī zināšanas nav atkarīgas no valsts iekārtas tipa (veida, formas), lai tā būtu tirāniska monarhija, ķeizara monarhija, aristokrātija, oligarhija, demokrātija vai timokrātija. Valsts politiskās valdīšanas māksla atšķiras no brīva cilvēka saimnieciskās darbības (289c), no to cilvēku darbības, kuri atrodas tuvu valdībai, neskatoties uz viņu pretenzijām politikas apgūšanā (5290b-c), no priesteru darbības un ķeizaru varas, kura pienākas pēc izlozes (290-291a). Šādi Platons akcentē politikas specifiku, kas to atšķir no citiem darbības veidiem.

Tātad **valsts pārvaldes māksla jeb politika atšķiras no visiem citiem cilvēka darbības veidiem kā MĀKSLA VALDĪT PĀR CILVĒKIEM**. Patiesi īstu politiķi var pazīt pēc tiem dziļiem uzdevumiem, kuri viņam jārisina un kuru var salīdzināt tikai ar dievišķo pasaules radīšanu un pārvaldīšanu. Uz politikas izpratnes pamata Platons iedala sabiedrības vadīšanu divās daļās: dievišķā vadīšana un valdnieka (politiķa) gādība, rūpes par cilvēkiem. Savukārt gādība, rūpes pār cilvēkiem **valsts vadīšanā iedalāmas šādi: politiskā un piespiedu jeb vardarbīgā**. Valsts vadīšanā izpaužas politiķa māksla — māksla vadīt un pārvaldīt valsti.

2. Politiskā valsts pārvaldes māksla.

Kas ir politika? Kāda ir tās atšķirība no visiem citiem cilvēka darbības veidiem? Platons uzsver, ka rūpes par cilvēku valsts mēroģā var būt tikai valstiskas. “Un mēs varam teikt, ka aušanas māksla, ciktāl tā veido drēbnieku mākslas lielāko daļu, ne ar ko no tās (valsts vadīšanas. — *G.T.*) neatšķiras kā vien ar nosaukumu, tāpat kā ķeizara valdīšanas māksla ne ar ko neatšķiras no valsts vadīšanas mākslas” (280a).

Platons grib noskaidrot un saprast valsts vadīšanas mākslu, kuru apgūst un realizē politiķis. Viņš grib saprast politikas būtību un politiķa mākslu vadīt valsti, jo jutekliskā uztvere te palīdzēt nevar. “Tādēļ katram vajag veidot savu spēju izskraidot (saprast. — *G.T.*) un to (politiku. — *G.T.*) uztvert, jo bezķermeniskais — pats cēlākais un skaistākais —

skaidri sevi izpauž tikai ar izskaidrojuma¹ palīdzību un tikai ar to..." (286a). **Politiskās domāšanas pamatā ir attiecīgas jēgas radīšana** un tās izskaidrošana jeb interpretācija kā saprašanas specifisks paveids (G. Tauriņš. Vēstures filozofija. R., 1996. — 46.-68.lpp.). Platons akcentē to, ka ķeizara un valdnieka valdīšanas māksla atšķiras no citām mākslām. Tā atšķiras gan no audēja un drēbnieka mākslas, gan ganāmpulka uzraudzīšanas mākslas. Viņš cenšas saprast septiņas dažādas mākslas, līdz nonāk pie valsts vadīšanas mākslas. Rodas jautājums: kāds ir saprātīgs valdnieks?

3. Valsts iekārtas un valdīšanas formas. Kāds ir saprātīgs valdnieks?

Viena valsts iekārta un valdīšanas forma ir **monarhija**. Tur valsti pārvalda ķeizars viens pats. Tādu valsts iekārtu, kurā valda daži cilvēki, Platons dēvē ar **aristokrātisku iekārtu vai oligarhiju**. "Bet valsti, kuru pārvalda nedaudz cilvēku, sauc par aristokrātiju vai oligarhiju"² (291e). Trešais valsts pārvaldes veids ir **demokrātija**, kur valda vairākums.

No divām valsts valdīšanas formām — no monarhijas un aristokrātijas — rodas vēl divas valsts valdīšanas formas. "Ja ņem vērā šajās divās valsts valdīšanas (un iekārtas. — *G. T.*) formās vardarbību un labo gribu, nabadzību un bagātību, likumu un nelikumību, tad katru valdīšanas formu var sadalīt divās daļās. Monarhija iegūst divus nosaukumus: **tirānija un ķeizara valdīšana**" (291e). Tādējādi var izdalīt piecas valsts iekārtas un attiecīgas valdīšanas formas: **ķeizara valdīšana, tirānija, aristokrātija (oligarhija) un demokrātija**.

Platons iedziļinās valsts iekārtu pētīšanā, cenšoties saprast to būtību kā attiecīgas politikas un politiķa darbības izpausmi: valsti pārvalda viens, daži vai vairākums. Bet kas nosaka šo dažādo valsts iekārtu un valdīšanas formu robežu? Tas ir atkarīgs no valdnieku skaita, no nabadzības un bagātības valstī. Pamatojoties uz to, Platons jautā: — Kurā no šīm valsts iekārtām slēpjas prasme vadīt cilvēkus? (292d).

Spēja vadīt cilvēkus, vadīt valsti ir viena no sarežģītākajām un visgrūtāk apgūstamajām mākslām. Šo prasmi var dēvēt par spēju saprast. Ir **vajadzīga saprašana, lai "zinātu, kā atdalīt (atšķirt. — *G. T.*) saprātīgu valdnieku no tiem, kuri tikai ārēji izliekas, ka viņi ir politiķi un cenšas**

¹ **Izskaidrošana, paskaidrošana** ir tāda mūsu prāta darbība, kur atklājas kaut kāda notikuma, cilvēka rīcības, darbības jēga. **Izskaidrošana un paskaidrošana dara saprotamu notikumu vai cilvēka rīcību jēgas radīšanas procesā**. Kaut ko skaidrot, paskaidrot nozīmē realizēt saprašanas procesu (izskaidrot skolēnam uzdevumu; izskaidrot likuma nozīmi; izskaidrot politiska notikuma, lēmuma jēgu). Kur valda "es zinu", tur saprašana beidzas.

² **Platons** nav konsekvents, klasificējot valsts valdīšanas formas. Trūkst atšķirības starp galvenajiem valdīšanas formām (monarhija, republika) un politiskiem režīmiem (tirānija, demokrātija). Tomēr viņa atziņas ir aktuālas arī šodien politiskā intelekta veidošanā un audzināšanā.

par to pārliecināt citus. **Bet būtibā viņi tādi nav**" (292). Šī Platona atziņa nav zaudējusi savu nozīmi arī šodien. Kā atšķirt patiesi gudru politiķi no tiem, kuri skaļi plātās, vērpj intrigas un pat tenko? Runa ir par prasmī vadīt valsti un valdīt šajā valstī. **Spēja vadīt valsti un cilvēkus ir reti sastopama**. Nav daudz tādu cilvēku, kas to spēj, **bet ļoti daudz ir tādu, kas pretendē būt par politiķi un valstsvīru**. Tā tas ir šodien atšķirībā no Platona laikiem.

a) **kāda valsts iekārta ir vienīgā pareizā un istā?** — "No visām valsts iekārtām tā ir vienīgā pareizā, **kurā var atrast patiesi zinošus valdniekus, bet ne valdniekus, kuri mums tikai tādi liekas**. Un nebūt nav svarīgi, vai viņi valda pēc likumiem vai bez tiem, brīvprātīgi vai pret savu gribu, bagāti viņi vai nabagi. Visu to ņemt vērā ir liela kļūda" (293c-d). Un tagad pienācis laiks noskaidrot, kādam vajadzētu būt "šim patiesi zinošam valdniekam". Tātad **pareiza ir tā valsts iekārta, kur valda patiesi zinoši valdnieki**, - secina Platons.

b) **kā valda zinoši valdnieki?** — Viņi visupirms vadās no zināšanām un taisnīguma. Tas nozīmē to, ka **ne tikai jāzina, kā valdīt, bet arī jāspēj valsts pārvaldē realizēt taisnīguma principu**¹. Tātad valdniekam jāspēj saprast, kas ir taisnība un kas — netaisnība.

Vienīgā istā valsts iekārta — ideālas valsts iekārta — balstās uz taisnīguma principu, kurš ietver taisnības-netaisnības pretstatu. Valsts labā tiek sodīti šādai valstij neatbilstoši pilsoņi un pat padzīti no valsts. Viņu vietu ieņem ārzemnieki. Tas viss tiek realizēts ar tādu **politiku, kura balstās uz zināšanām un taisnīgumu**.

c) **kādu vietu ideālas valsts iekārtā ieņem likums?** — Platons izvirza **domu par valsts pārvaldīšanu bez likumiem**². Bet kā pārvaldīt valsti, ja nav likumu, nav konstitūcijas? Vai šodien pastāv valsts, kura tiek pārvaldīta bez konstitūcijas? — Anglijā nav konstitūcijas, taču sekmīgi tiek realizēta demokrātiska valsts pārvalde. Kaut gan mums ir *Satversme*, valdība ar grūtībām pārvar savas problēmas, visupirms runa ir par valsts pārvaldi.

Vai bez likumiem ir iespējams pareizi pārvaldīt valsti?! — "Zināmā mērā ir skaidrs, ka likumdošana — tā ir daļa no valdīšanas māksla; tomēr vislabāk ir tad, kad spēks piemīt nevis likumam, bet atrodas tāda

¹ Patlaban Latvijā politiķi un valstsvīri var atļauties runāt, ko vien vēlas, pat izteikt godu aizskarošas, cieņu pazemojošas un neslavu ietverošas ziņas par saviem kolēģiem: pedofilijas skandāls, premjera A.Šķēles nomaīna ar A.Bērziņu. Rodas iespaids, ka politikas jomā valda visatļautība (Pamatojums, kāpēc jāsāk Adamsona kriminālvajāšana// "Diena", 16.08.2000).

² Runa ir par Platona centieniem izprast likuma dabu un tā vietu valsts pārvaldē. Top politikas un tiesību filozofija to savstarpējā saistība: taisnības un likumības izpratnes pirmsākums.

valdnieka rokās, kam ir attīstīts prāts... Kāpēc? — Tāpēc, ka **likums nevar pareizi un taisnīgi apsvērt visu to, kas katram** (pilsonim. — *G.T.*) **ir vislabākais**. Taču atšķirības, kas pastāv starp cilvēkiem un viņu darbiem, kā arī tas, ka nekas neatrodas miera stāvoklī, — tas viss nepieļauj viennozīmīgu jebkuras mākslas izpausmi attiecībā uz visiem cilvēkiem un visiem laikiem” (294a-b). Tā Platons raksturo likumu. Viņa atziņas palīdz izprast mūsu “Pilsonības likumu”, kas izsauca valdības krīzi (7.-8.04.98.). Runa ir par šā likuma taisnīgumu.

Platons likumu salīdzina ar pašpārliecinātu un neizglītotu (tumšu) cilvēku, kas nepazīst neko jaunu. Platons parāda jebkura **likuma konservatīvo un negatīvo pusi** un uzsver valsts pārvaldes kaunpilno rīcību netaisnīgā un sliktā attieksmē pret cilvēku. Realizējot likumu dzīvē, vajadzētu atcerēties, ka **likums ir attiecīgas politikas radītās jēgas iemiesojums tiesībās, sākot ar konstitūciju un beidzot ar atsevišķām likumdošanas sfērām**: civiltiesībām, krimināltiesībām utt. Pareizas valsts pārvaldes izvēli viņš saista ar taisnības un likumības izpratni, pasvītrotot arī negatīvo pusi. Platona atziņas tālāk attīsta **Cicerons: *Summum ius — summa iniuria***¹. Šī atziņa ir aktuāla pēcpadomju demokrātijā.

d) kas var būt par mērauklu pareizai valsts pārvaldei? — Vienīgi derīgs darbs, kas nes labumu valstij. Šāda iespēja paveras, ja valsti pārvalda **taisnīgs un tikumīgs valdnieks**. Tāpēc Platons “valdnieka mākslu valdīt stāda augstāk par visu. Valdnieks visās lietās vadās no prāta un ievēro sodu principu: **gudri un prasmīgi visā valstī realizē taisnīgumu, pasargā visus pilsoņus no netaisnības un pēc iespējas padara sliktus cilvēkus par labiem**” (297a). Valdniekam jāspēj atšķirt taisnīgumu no netaisnīguma.

Šī Platona atziņa joprojām ir vairāk nekā aktuāla. Vai šo atziņu nevajadzētu ņemt vērā katram politiķim, valstsvīram, parlamenta deputātam, politiskās partijas biedram. Bet patlaban viņi ir pārlieku aizņemti ar savu finansētāju interešu atbalstīšanu Saeimas balsojumos un valdības lēmumos, kā arī savstarpējo attiecību noskaidrošanu un dažādu intrigu vērpšanu, ka neatliek laika mācīties no Platona politiskajām atziņām. Bet vajadzētu, jo Saeimā netrūkst ne “skaļu runu”, ne politisku intrigu un tenkošanas par cita politiķa personīgo dzīvi, līdzīgi kā tas notika padomju laika partijas sapulcē², nemaz nerunājos par partiju savstarpējo cīņu, lai iegūtu “krēslu” Ministru kabinetā. **Mācīsimies no Platona taisnības principu izvirzīt pirmajā vietā**. Bet vai tad atliek vietas taisnībai un godīgumam, ja runa ir par cīņu, lai iegūtu augstu amatu valdībā, lai realizētu partiju finansētāju intereses. Tipiski tas

¹ **Augstākā taisnība** — augstākā netaisnība; **augstākā likumība** — augstākā nelikumība” (Cicerons. Par pienākumiem, I, 10,33; Terencijs. Sevis mocītājs, 795-796).

² Tajās tika apspriestas arī partijas biedru intīmās dzīves puses.

izpaušās 7.Saeimā: V.Krištopana valdības tapšana un krišana; premjera A.Šķēles nomaina ar A.Bērziņu; pedofilijas skandāls; politiskā korupcija.

Politiskās kultūras audzināšana nepieciešama, lai atbrīvotos no padomjlaika stereotipiem: **kas domā savādāk, tas ir latviešu tautas ienaidnieks; savu oponentu apmelošana un nepamatota "kritika" kritikas dēļ, augsta valsts amata dēļ; aizkulišu darbība savtīgu interešu labā, maskējoties ar visas tautas interesēm; bezatbildīga augstu matu ieņemšana, lai realizētu savas partijas intereses** utt. Kas darāms šādā situācijā? — Platona atziņās padomu var smelties valstsvīri un politiķi. Platona dialogi rāda ceļu demokrātiskai politikai un demokrātiskai valsts varai, demokrātiskai likumdošanas varai. Bet tas prasa smagu gara darbu, lai mūsu domāšana no "es zinu" spētu pāriet uz "es saprotu", kur vienmēr paliek vieta arī šaubām, varbūtībai un neizpratnei. Absolūta izpratne atkal mūsu domāšanu noved pie "es zinu" gan filozofijā, gan politikā.

Platons dialogā "Politīķis" ieskicē vienīgi patiesās un īstenās valsts iekārtas iezīmes — ideālas valsts garīgo tēlu. "... Ja mūsu norādītā valsts iekārta ir vienīgā pareizā, tad pēc mūsu domām... pārējām vajadzētu sekot mūsu norādījumiem un ievērot to, darīt to, ko mēs atzīstam... kaut arī tas nav pats pareizākais" (297d). Viņš aicina politiķus veidot savā dvēselē pareizas valsts iekārtas tēlu. Ko tas nozīmē? Runa ir par valsts politiskās iekārtas izvēli.

e) **kādu valsts iekārtu izvēlēties?** Visupirms būtu jānoskaidro, ko tad Platons atzīst par labu attiecībā uz valsts pārvaldi? Kādu valdnieka rīcību viņš atbalsta un atzīst par pareizu? Kāda valsts iekārta ir pati pareizākā? — "...**Neviens no pilsoņiem nekad nedrīkst pārkāpt likumus. Tie, kas uzdrīkstas to darīt, sodāmi ar nāvi vai citā visbargākā veidā.** Šāda valsts iekārta ir pati pareizākā un skaistākā, kas sekotu pēc ideālas valsts, ja kāds iedomātos to nomainīt, atcelt. Bet tagad lemsim, kā rodas valsts iekārta, kuru sauc par otro (pēc pirmās, t.i., ideālās, valsts iekārtas. — G.T.)" (297d-e).

Platona secinājumi mudina, aicina mūsu politiķus nopietni domāt par valsts iekārtu, kas veidojas Latvijā. Bet kas tad būtībā notiek mūsu valstī? — Par apzinātu un organizētu šlepkavību, bandītismu un līdzīgiem noziegumiem nevajadzētu piespriet nāvessodu, jo tādu prasību izvirza Eiropas Savienības likumdošana. **Vai tik tiešām tā būs tiesiska valsts, kur viens cilvēks, būdams pārliecināts, ka viņa paša dzīvība tiks saglabāta, var apzināti atņemt otram dzīvību?!** Organizētās šlepkavības tiek atklātas reti, un noziedznieki nesodīti šauj un spridzina. Šodien Latvijā cīnās tikai ar sīkiem noziegumiem, bet policija ir bezspēcīga pret organizēto noziedzību, kura uzņemas nāvessoda izpildīšanu. Organizētā noziedzība par maksu izpildīja nāvessodu uzņēmējam

D.Peimanim un daudziem citiem. Pasūtījuma slepkavības kļūst par pēcpadomju demokrātijas tipisku iezīmi. Līdz ar to tautas vara Latvijā kļūst par skaistu izkārti, kur iezīmējas nepārvarams bezdibenis starp to, kas ir valstī un kam vajadzētu būt. Tikai *Satversmē* “**Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika**”, nevis reālajā dzīvē. Tādēļ Platona atziņas un jautājumi par valsts iekārtu arī šodien ir aktuālas. Uz ko balstās demokrācija? Vai Latvijā pastāv tautas vara?

Platons parāda, kā ideāla valsts iekārta kļūst par prototipu un ceļrādi pārējām valsts iekārtām. **Timokrātija** balstās uz godkāri, **oligarhija** — uz īpašuma cenzu, **demokrātija** — uz tautas varu, bet **tirānija** rodas, sagrabjot valsts varu ar spēku, varmācīgā ceļā. Vēl pastāv **ķēniņvalsts** (viens valsts galva) — taisnīga valsts iekārta, kā arī **aristokrātija** (valda daži cilvēki).

Jautājumi par ideālas valsts iekārtu izvirzās priekšplānā dialogā “Valsts”. Šādā valsts iekārtā nav vietas likumiem. Varbūt Platons ir pret tiesisku valsti? “...Ja mēs būtu spiesti atzīt, ka viss valstī notiek atbilstoši rīkojumiem, norādījumiem (uz likumu pamata. — *G.T.*) un to izpildīšanai, pamatojoties uz balsošanu, tiktu ieceltas amatpersonas, vai tad tās rūpētos par rīkojumiem, vai, personiskā labuma vadīti vai personīgas patikas iespaidoti, bez kaut kādas jēgas nedarītu tieši otrādi? Vai tas nebūtu vēl lielāks ļaunums nekā valsts vadīšana bez likumiem?” (300a). Tātad valsts vadīšana bez likumiem! Bet tas pats notiek arī tad, kad neievēro likumus. Kuru valsts vadīšanas ceļu izvēlēties?

Tiem politiķiem, kas grib iet pa tiesiskas valsts ceļu, pamatojoties uz likumdošanu, Platons izvirza šādu prasību: “**Tam, kas izdod kādus likumus vai rīkojumu, stingri jāraugās, lai neviens pilsonis, ne arī pūlis tos nepārkāptu**” (300b). Viņš uzsver, ka pūlis (tauta kopumā mūsdienu izpratnē. — *G.T.*) nekad neapgūs politikas mākslu. “Ja vispār pastāv ķeizara māksla (valsts vadīšanas un valdīšanas māksla. — *G.T.*), tad to nav spējīgi apgūt ne daudzi bagātie cilvēki, ne visa tauta kopumā” (300e). Viņš atgādina, ka **politiķi ir jāaudzina, par pamatu ņemot attiecīgu izglītību**. Šajā ziņā politiķi var salīdzināt ar mākslinieku, — politiskās jaunrades mākslinieku, kas veido likumus.

4. Dažādu valsts iekārtu pastāvēšanas iespējas un to rašanās.

Ja ideālas valsts iekārtas politiku nosaka dažu bagātu cilvēku kopa ar attiecīgu politiskās domas ievirzi, rodas **aristokrātija**. Kad šie bagātie cilvēki neievēro likumu, rodas **oligarhija**. Izvirzās jautājums: vai bagātie cilvēki Latvijā ievēro likumus? Kā rīkojas bagātie, tikuši pie varas? Lūk, kur vajadzīga saprašana. Tāpēc ir vērts mācīties politiski domāt no Platona.

Ja patiesi ziņošs un taisnīgs cilvēks valda viens pats, vadoties pēc likumiem, tad viņš ir saucams par **ķeizaru** un nekādi citādi. Ja viņš

neievēro likumus tad tāds valdnieks ir tirāns — spriež Platons. Tā rodas **tirānija un monarhija**.

Tātad Platons saskata piecas dažādas valsts iekārtas un to pastāvēšanas iespējas. Monarhija var būt **ķeizarvalsts** vai **tirānija**. Kad valsti pārvalda daži valdnieki, rodas **aristokrātija** vai **oligarhija**. Kad valda vairākums, tauta, tad rodas **demokrātija, kur iespējama gan likumu ievērošana, gan to neievērošana**. Vislabākā valsts iekārta pēc Platona domām ir tiesiska monarhija, vissliktākā — tirānija.

***

Platona dialogs "Politīķis" katram valstsvīram un parlamenta deputātam paver iespēju pilnveidot savu politisko domāšanu un līdz ar to arī saskatīt būtiskus trūkumus Latvijas politiskajā sistēmā un tās darbībā. Tas palīdzēs mums dziļāk saprast arī Kārli Ulmani un viņa politiku, atlaižot Saeimu vai ļaujot PSRS karaspēkam ieiet Latvijā 1940.gadā. Patlaban protam savas valsts vēsturi tikai vai nu slavēt, vai nosodīt.

Politiskais intelekts ir katra politiķa gara bagātība. Šeit liela nozīme ir izglītībai, bet nav tādas universitātes, kuras gatavotu prezidentus un premjerus, parlamenta deputātus, partiju liderus, ministrus.

IV. DIALOGS "LIKUMI"

No visām zinātnēm, ar kurām cilvēks nodarbojas, visvairāk viņu pilnveido zinātne par likumiem.

Ja cilvēkā valsts vara apvienojas ar saprašānu un apdomību¹, tad rodas vislabākā valsts iekārta un vislabākie likumi. Citādi tas nevar būt. Lai šī atziņa būtu mums kā svēta patiesība.

Platons

Dialogs "Likumi" ir Platona pēdējais darbs. Šeit galveno tēmu veido jautājums par valsts iekārta un likumdošanu. Jāteic, ka likumdošanas galvenā principa pētīšana nav zaudējusi savu nozīmi arī tagad: **likumdošanai ir jābalstās uz politisko tikumību² kā garīgo pamatu. Likumdošanas mērķis ir vispārējs miers un tautas labklājība.** Izvirzās jautājums, ko Latvijā izraisīja pieņemtais Pilsonības likums (11.08.94.)? — Sabiedrības šķelšanos un dziļu valdības politisko krīzi (8.04.98.) pēc četriem gadiem. Bet referendums par šā likuma grozījumiem tikai aplicināja sabiedrības un politiķu šķelšanos.

1. Likumdošanas galvenais princips.

Platons uzsver, ka **likumdošanai ir jābalstās uz tikumību un taisnīgumu³.** Tad tā veido vispārīga miera un pilsoņu drošības pamatu, vēršoties pret karu un citu valstu bagātības sagrābšanu. Platons vēršas pret karu, jo uzskata, ka miers ir pilsoņu labklājības un bagātības avots. "…Par īstu valstsvīru nevar kļūt tas cilvēks, kurš, domājot par valsts un atsevišķu cilvēku labklājību, vispirms vērsīs uzmanību tikai uz karu (ar kaimiņvalstīm. — *G.T.*). Viņš nebūs arī labs likumdevējs, izņemot tikai gadījumu, kad visu noteiks likums par karu miera saglabāšanas dēļ, nevis likumus, kas attiecas uz mieru, lai pieļautu arī karadarbību" (Likumi, 628d)⁴. Līdz ar to mēs nonākam pie likumdošanas un likumu **garīgā pirmsākuma: labā un ļaunā, taisnības un netaisnības.**

¹ Platons uzsver saprašānās lomu politiķa intelekta un atbildības veidošanā un audzināšanā.

² Politiskā tikumība ir likumu ievērošana un tēvzemes mīlestība (Š.Monteskjē).

³ Platons bija pirmais politiskās un tiesiskas domas vēsturē, kurš izvirzīja taisnīguma principu.

⁴ Tālāk saisināti: (628d).

Kas ir labs un kas ir jauns cilvēka rīcībā, politikā? Kas ir labums un kas ir ļaunums? Kas ir labklājība un kas ir nabadzība? Risinot šīs tikumiskās un politiskās problēmas, Platons izšķir divu veidu labumus — dievišķo un cilvēcisko. Cilvēciskie labumi virs zemes ir atkarīgi no dievišķiem labumiem. “Ja kaut kāda valsts iegūst (saņem. — *G.T.*) lielākus labumus, tad vienlaikus tā saņem arī mazākus, jo pretējā gadījumā tā zaudēs gan vienu, gan otru. **Mazākie labumi ir veselība, pēc tam nāk skaistums, trešajā vietā — skriešanas spēja un pārējās ķermeņa kustības, ceturtajā — bagātība, saprātīga bagātība un nekādā gadījumā akla tieksme pēc bagātības. Pirmais un galvenais no dievišķiem labumiem ir saprašana, otrais — veselīgs dvēseles stāvoklis atbilstoši prātam. Šie divi labumi līdz ar vīrišķību veido trešo labumu — taisnīgumu¹. Ceturtais labums ir vīrišķība.** Visi šie labumi atrodas pirms mazākajiem labumiem. Likumdevējam vajag šos labumus sakārtot tieši šādā kārtībā” (631b-e). Platons aicina politiķus neaizmirst par labumiem, par attiecīgu vērtību sistēmu tajā politiskās darbības sfērā, ko sauc par likumdošanu. Turklāt tautai ir jāizskaidro, ka visi zemes labumi ir vērsti un dievišķajiem labumiem. Tie veido zemes labumu izpratnes pamatu — vērtību sistēmu. Savukārt **visi dievišķie labumi ir vērsti vadošā prāta virzienā — saprašanas virzienā.**

Šis Platona atziņas joprojām nav zaudējušas savu nozīmi. Viņš pirmais no sengrieķu domātājiem nonāca pie atziņas: **CILVĒKA DZĪVES GARĪGĀ BŪTĪBA IR SAPRAŠANA.** Tieši saprašana ir pirmais dievišķais labums: **saprašana — prātīgs dvēseles stāvoklis: taisnīgums un vīrišķība.** Politīķim un it sevišķi likumdevējam saprašana ir pats galvenais, jo bez šīs dvēseles spējas nevar būt runa par taisnīgumu, kas veido politikas un tiesību stūrakmeni. Tā tam vajadzētu būt. Platons aicina to pārdomāt.

Tātad likumdošanas galvenais princips Platona mācībā ir šāds: **LIKUMDOŠANAI JĀBALSTĀS UZ TIKUMĪBU UN TAISNĪGUMU, VADOTIES NO SAPRAŠANAS.** Likumdevēja darbības garīgo pamatu veido prāta vadošā darbība — saprašana, prātīgs dvēseles stāvoklis, taisnīgums un vīrišķība. Ja tas ir tā, tad viņa radītie likumi atbilst galvenajiem cilvēku labumiem — veselībai, skaistumam, skriešanas spējai un bagātībai. Varbūt no šāda viedokļa vajadzētu šodien gan vērtēt likumu, gan vadīties likuma radīšanas procesā?!

¹ Platons palīdz saprast politisko taisnīgumu un tā garīgo pamatu — saprašanu. Viņš aicina politiķus veidot savu taisnīguma izpratni kā likuma jēgas radīšanas garīgo pirmsākumu. Viņš palīdz saprast 6.Saeimas un valdības nopietnāko un dziļāko politisko krīzi (8.04.98.). Tā iedragāja Latvijas starptautisko prestižu, bet vienlaikus pavēra ceļu nepilsoņa jautājuma risināšanai. Radās sabiedrības integrācijas programma (6.02.01.), kurai trūkst vēsturiski politiska pamatojuma.

2. Likumdošanas galvenā principa realizācija dzīvē.

Īsti pareiza likumība, pēc Platona atziņas, ļauj gūt virsroku tikumībai (tikumam), ļauj svinēt taisnības uzvaru. Pareiza likumdošana veicina tādu tikumu attīstību kā izturība, cīņa ar nevaldāmām kaislēm un baudām, paklausība. Mēģināsim saprast audzināšanu kā patiesas tikumības veidošanas pamatu.

a) kas ir audzināšana? — “Es nosaucu par audzināšanu tikumības veidošanu, kas vispirms izpaužas mūsu bērnos. Ja prieks, draudzības jūtas, skumjas un naidis rodas cilvēku dvēselēs pienācīgā veidā, kad viņi vēl nav spējīgi tos novērtēt ar prātu (saprast. — *G.T.*), tad vēlāk viņi šīs spējas, ieradumus sāks saskaņot ar prātu (saprast. — *G.T.*). Šis saskaņošanas process kopumā ir tikumiskā domāšana. To tikumības daļu, kas attiecas uz patiku (un baudu) un ciešanām un kura attiecīgi pieradina no sākuma līdz beigām ienīst to, ko vajag ienīst, un mīlēt to, kas būtu jāmīl, var izdalīt no mūsu spriešanas un pamatoti ... nosaukt par audzināšanu” (653b-c).

Tā tad audzināšanu veido jau kopš bērnības pareizi ievirzīti prieki un bēdas. Tas ir audzināšanas pirmsākums mūsu bērnībā. **Turpmāk audzināšana pilnveidojas uz apzinātas saprašanas pamata, kas savukārt balstās uz konkrētu ticību.** Ticība veido citu audzināšanas pirmsākumu un likumdošanas garīgo pamatu, balstoties uz izglītību un dzīves pieredzi.

Audzināšanas pamatā Senajā Grieķijā bija dziedāšanas un dejošanas prasme. “Nekas cits kā riņķu deju dziesmas, kas pauž tikumu vai netikumu, nevar tik labi radīt patiku (prieku) vai arī nepatiku, jo tās konkrētā gadījumā pauž attiecīgu cilvēka uzvedību” (655c-e). Arī tagad latviešu un citu tautu dejas un dziesmas audzina cilvēku tikumības garā. Tas attiecas arī uz garīgajām dziesmām un liturģiju kristīgajā baznīcā. Tas viss kopumā veicina labā un ļaunā, taisnīgā un netaisnīgā saprašanu un izjušanu. Tas mazgā un šķīstī dvēseli. Par to vajadzētu pārdomāt. Tömēr nav pārliecības, ka 7.Saeimas vairākums būtu spējīgs uz šādām garīgām pārvērtībām. Tādēļ **“Latvija atrodas tādu spēku varā, kuru vārdiem nevar ticēt un kuru solījumiem nav vērtības** (J.Vanags, arhibīskaps). Bet ko tad baznīca var darīt, jo tā ir atdalīta no valsts? — Tai ir morālas tiesības izteikt savu attieksmi pret netikumisku politiku un nosodīt netikumiskus politiķus. Varbūt tas ir vienīgais politiķu audzināšanas ceļš? Varbūt tas ir par vēlu? — Nebūt ne! Audzināšana aptver visu mūsu dzīvi. Par audzināšanu politikas jomā vajadzētu domāt arī partijas *Jaunais laiks* līderim E.Repšem. Nepietiek konstatēt, ka patlaban 7.Saeimā valsts varas “glēvulība un korumpētība ir sasniegusi katastrofālus apmērus” (Repše paliek pusvārdā // Neatkarīgā Rīta Avīze, 16.08.01.). Neatbildēts paliek pamatjautājums par valsts varas glēvulības un korumpētības cēloņiem, apstākļiem: vai vaina meklējama valstsvīru

un politiķu dvēselēs vai attiecīgos apstākļos pašā politiskajā darbībā? Platona atziņas palīdz izprast problēmu.

Platons vairākkārt uzsver domu, ka audzināšanas uzdevums ir veidot bērnos tādu domas tēlu, kuru likums atzīst par pareizu. Par šā likuma pareizību un taisnīgumu savā dzīves pieredzē ir pārliecinājušies paši cienijamākie vecās paaudzes cilvēki. Tādēļ ir svarīgi, lai bērns savos priekos un bēdās ietu pa to ceļu, kuru savā dzīves pieredzē ir iezīmējusi vecākā paaudze. Šo dzīves pieredzi pauž tautas dziesmas un dejas, palīdzot audzināt dvēseli un sasniegt tās iekšējo harmoniju, kā arī Bībele. Jau *Vecā Derībā* jūdaisms stingri ievēro ceturto bausli, ko arī kristietība *Jaunajā Derībā* patur aktuālu. "Tev būs savu tēvu un māti godāt, lai tev labi klājas un tu ilgi dzīvo virs zemes." Par nelaimi patlaban tēva un mātes pieredze komunisma celtniecībā neder mūsu bērniem, bet citas pieredzes nav. Rietumu pieredzi arī nevar izmantot, jo pie mums ir pavisam citi apstākļi. Tātad atliek tikai audzināšana, ieskaitot politisko audzināšanu ar 3. — 4. klasi.

b) audzināšana — patiesas tikumības pamats. Kas ir audzināšana? — "Ar audzināšanu mēs saprotam to, kas kopš bērnības cilvēku ved pa tikumības ceļu, piespiežot cilvēku vēlēties un tiekties kļūt par pilnvērtīgu pilsoni, kas spēj taisnīgi valdīt vai pakļauties... **Audzināšana, kas vērsta uz naudu, varenību vai kādu citu mākslu, kur trūkst prāta un taisnīguma, ir zemiska un tai trūkst cildenuma.** To vispār nevar saukt par audzināšanu" (643c-644a). Pareizas audzināšanas rezultātā cilvēks kļūst labāks.

Audzināšana cilvēka dvēselē veido skaistuma izpratni. Šis skaistums pieder viņam. **Audzināšana aptver visu dzīvi.** Šajā sakarībā Platons asi vērsās pret dzeršanu un citām netikumības izpausmēm. Turklāt politiskā audzināšana veido patiesas, īstas likumdošanas pamatu.

Platons savā dialogā "Likumi" jautā politiķiem un valstsvīriem: "Vai jums neliemas, ka netaisnīga un nekaunīga cilvēka dzīve ir kaunpilna, lai gan viņš ir vīrišķīgs un stiprs, skaists un bagāts..." (662a). Platons uzskata, ka taisnīga cilvēka dzīve ir laimīga. **Viņš aicina politiķus un likumdevējus likt pamatus taisnīgai valsts iekārtai un taisnīgai, uz saprašānu, dvēseles līdzsvaru, taisnīgumu un vīrišķību balstītai politikai.** Viņš pirmais nonāca pie sistemātiskas atziņas par politikas garīgajiem balstiem — inte lektu (prātu), kultūru un atbildību. **Viņš pieskaras audzināšanas problēmai, kas kļūst arvien aktuālāka visās postsociālisma valstīs¹, aicina**

¹ Vakardienas padomjcilvēka audzināšana izbeidzās līdz ar PSRS sabrukumu. Viņš redzēja visa padomiskā nosodišanu, komunistu (vadošo darbinieku) apvainošanu tautas nodevībā, politiķu vienaldzību par tautas nabadzību u. tml. Cilvēka audzināšana, it sevišķi politikas jomā, tika atstāta novārtā. Līdz ar to sākās sabiedrības garīgais pagrimums. **Nabadzībā nonākusi tauta nespēj garīgi pilnveidoties.** Lūk, galvenā postsociālistiskās demokrātijas problēma, kura apdraud demokrātiskas sabiedrības veidošanu. Latvijā šo problēmu papildina samilzušais nepilsoņu jautājums. Brīvība pavēra ceļu noziedzībai, nabadzībai, narkomānijai, pedofilijai. Saeimai un valdībai par to ir jāuzņemas atbildība. Citādi taču nevar būt.

pievērsties cilvēka politiskai audzināšanai. Bet deputātiem un valstsvīriem nav laika iepazīties ar Platona atziņām. Tas spilgti izpaudās 7.Saeimā, it sevišķi pedofilijas skandālā.

Politīkiem vajadzētu ieklausīties Platona atziņās, kur likti pamati varas filozofijai (politiskās varas un politisko režīmu garīgie pamati), kā arī pārdomāt viņa secinājumus par ideālu likumdošanu. Šīm atziņām ir principiāla nozīme katrās Saeimas vēlēšanās.

3. Ideāla likumdošana

Platons par vēlamu uzskata **apdomīgu, (sa)prātīgu, vīrišķīgu un veselīgu dzīvi**. Šo četrus dzīvesveidus pretstats ir neapdomīga, izlaidīga (neapvaldīta), bailīga un neveselīga dzīve. “Kas pazīst apdomīgu dzīvi, tas piekritīs, ka tā ir mierīga (klusā. — G.T.) visās savās izpausmēs: ciešanas ir mierīgas, bauda arī ir mierīga. Tā neietver sevī ne cilvēku novājinošu kaisli, ne neapvaldāmu iekāri. Izlaidīga dzīve ir pārpilna ar asām jūtu izpausmēm: ciešanas ir spēcīgas, tāda pati ir arī bauda. Tā ietver sevī neprātu, šausmīgu kaisli un pašu neiedomājamāko iekāri (733e-734a). Nākas atcerēties, kāds neprāts un netikumība valdīja 7.Saeimā, kad valdīja pedofilijas skandāls, kad likumdošana tika atstāta novārtā. Vai tad Saeima nav tautas spogulis?”

a) kas veido visu labumu pirmsākumu cilvēku dzīvē un valstī? — “Visu labumu, kā cilvēku, tā dievu, pirmsākumu veido taisnība¹. Kas grib būt laimīgs un tikumīgs, tam dzīvē jāvadās no taisnības, lai taisnīgi nodzīvotu pēc iespējas ilgāku laiku. Tāds cilvēks vieš uzticību, bet nevar uzticēties tam, kuram mīļi ir meli...” (730c). Cilvēks ir godājams, ja viņš nerīkojas netaisnīgi. Viņš ir divtik godājams, ja neļauj citiem netaisnīgi rīkoties. Tā par taisnību spriež Platons, ieskicēdams izcila politiķa garīgo tēlu. Šī atziņa aicina politiķus vēl un vēlreiz padomāt par taisnības izpratni.

b) kādam vajadzētu būt izcilam politiķim, valstsvīram? — “Kurš domā kļūt par izcilu cilvēku, tas nedrīkst mīlēt sevi un savas īpašības, **tam jāmīl taisnība**, kuru viņš savā darbībā realizē viens pats vai arī kopā ar citiem” (732a). Platons aicina politiķus **izvēlēties taisnību par savas politikas garīgo pamatu. Mīlēt taisnību! Lūk, kas ir viens no būtiskākajiem demokrātiska politikas režīma garīgajiem balstiem**. Tiklīdz šajā sfērā ielaužas “zinātniskā taisnības patiesība”, tad paveras gan šķiru cīņas

¹ Tieši **taisnības deficīts** — raksturīga postsociālistiskās demokrātijas būtiska iezīme. Latvijā tipiski tas izpaudās politiskajos notikumos 1998.gada martā un aprīlī, kuri izraisīja dziļu politisko krīzi. Politiķi tā arī nespēja nonākt līdz atziņai, ka **demokrātiskas politikas garīgo balstu veido taisnība**: taisnīgs likums, taisnīgs politisks lēmums, taisnīga politiska deklarācija utt. Ne mazāk spilgti taisnības deficīts izpaudās pedofilijas skandālā (19.09.99. — 14.04.2000.), kur sāka valdīt puļa vara — kolektīvisms, pārvelkot svītru personiskai atbildībai.

“zinātnisks pamatojums”, kas izpaudās boļševīku politikā, gan demokrātijas pārvēršanās diktatūrā. Taisnību var tikai saprast konkrētos vēsturiskos apstākļos, par pamatu ņemot varas filozofiju un tiesību filozofiju.

c) kad izveidojas labākā valsts iekārta? — “...Ja cilvēka lielākā vara (valdniekam piederošā valsts vara. — G.T.) apvienojas ar saprašānu un apdomību, rodas vislabākā valsts iekārta un vislabākie likumi. Citādi tas nevar būt” (712a). Tieši saprašāna ir tas garīgais process, kas noris cilvēka dvēselē un kas rada konkrēti vēsturisku taisnības izpratni. Šī atziņa Platonam ir svēta. Arī mūsdienu politiķiem to vajadzētu turēt svētu!

Atbilstoši šai labākajai valsts iekārtai vajag radīt likumus, kas pamatotos uz taisnības izpratni un ļautu to realizēt dzīvē. Līdz ar to Platona dialogs *Likumi* kļūst aktuāls pēcpadomju demokrātijā, kur politiskie lēmumi reti kad tiek vērtēti ar taisnīguma mērauklu.

Bet kāda tad būtu pati labākā valsts iekārta? — Demokrātija, oligarhija, aristokrātija vai ķeizara vara? — Valsts iekārtu nosaka valdnieki — viņu saprašānas spēja, apdomība, taisnīgums un vīrišķība.

Risinot šo problēmu, Platons noskaidro, ka “agrāk par visām valsts iekārtām (demokrātiju, aristokrātiju, oligarhiju. — G.T.) valdīja Krons¹, un tā bija augstākā mērā laimīga sabiedrība”. To šodien atdarina labākās valsts iekārtas. “Krons zināja, ka neviens cilvēks... nespēj neierobežoti valdīt pār citu cilvēku darbību (sabiedrību. — G.T.) tā, lai nerastos iedomība un netaisnība. Saprotot un apzinoties šo apstākli, Krons par mūsu valsts valdnieku iecēla nevis cilvēkus, bet gan dēmonus², kas ir dievišķīgas un labākas būtnes nekā cilvēki. Šodien mēs tā rīkojamies ar aitu un citu mājdzīvnieku baru: mēs taču neliekam bulļus par bulļu priekšniekiem un kazas — par kazu ganiem, bet mēs paši valdām pār tiem, jo piederam pie labākas dzimtas nekā dzīvnieki. Tieši tāpat rīkojas arī dievs; mīlēdams cilvēku, viņš vēlas par cilvēku dzimtas valdnieku labāku dzimtu — ģēniju³. Viņi neparasti viegli, neapgrūtinot cilvēkus, rūpējas par viņiem, sūtot

¹ **Krons** (*Kronos*) ir titāns sengrieķu mitoloģijā. Urāna un Gajas dēls, savas māsas Rejas vīrs, Zeva, Aida, Poseidona, Hestijas, Dēmetras, Hēras un kentaura Heirona tēvs. Kronu pielūdza kā pļaujas un laika dievu.

Titāni — visnenāko dievu cilts sengrieķu mitoloģijā — Urāna un Gajas bērni.

² **Dēmons** (gr. *daimōn*) — dievība, gars — sengrieķu mitoloģijā noslēpumains spēks, kas noteica cilvēku un dievu likteņus. Kristietībā — sātans, ļaunais gars. Mitoloģijā dēmons ir cilvēka vai dzīvnieka tēlā iemiesoti dabas un arī paša cilvēka garīgie spēki visaugstākajā līmenī (atrsties dēmona varā; labais vai ļaunais dēmons).

³ **Ģēnijs** (lat. *genius*): 1) augstākā prāta un talanta radošā apdāvinātība; 2) cilvēka garīgās apdāvinātības augstākā pakāpe; 3) sengrieķu mitoloģijā — gars, kas visā cilvēka dzīves laikā pavada viņu kā aizstāvis, gādnieks, virzot viņa darbību un domu (ieceri); vēlāk — labais vai ļaunais gars.

Ģēnijs — izcili talantīgs, ārkārtīgi apdāvināts cilvēks. Izcils talants, izcilas jaunrades spējas.

mieru, sirdsapziņu, labklājību un pārpilnām taisnību. Tas atbrīvoja cilvēku cilti no nesaskaņām (ķildām, kariem. — *G.T.*) un padarīja tās laimīgas. Šī teikuma liecina par to, un mūsdienas to apstiprina, ka valsts, **kur valda nevis dievs, bet mirstīgais, nevar izvairīties no ļaunuma un grūtībām.** Tādēļ jāsaprot, ka mums visiem līdzekļiem jācenšas atdarināt to dzīvi, kura... bija Krona laikā” (713b-c). Tātad ideāls valdnieks ir spējīgs saprast taisnību un tautas labklājību. Platons rāda ceļu demokrātiskas sabiedrības celšanai arī likumdošanas jomā.

d) kādai vajadzētu būt ideālai likumdošanai? Platons vairākkārt atgriežas pie jautājuma: **kas ir taisnība un kas ir netaisnība?** Tas ir varas centrālais jautājums (=problēma). Lūk, viena taisnības izpratne: “Likumos .. nav jāpievēršas ne karam, ne arī tikumiskajam. Cilvēki uzskata, ka likumiem jākalpo jau esošai valsts iekārtai tā, lai tā paliktu uz mūžīgiem laikiem un nekad nesabruktu. Šādu taisnības izpratni viņi uzskata par saskaņotu ar dabu .. viņi apgalvo, ka tie, kuri ir tikuši pie valsts varas, arī nosaka likumus... **tas, kurš nosaka likumus, uzskata tos par taisnīgiem un likums pārkāpējus soda kā noziedzniekus**” (714c-d). Vecāki valda pār saviem bērniem, vecākie cilvēki — pār jaunākiem, taisnīgie — pār netaisnīgiem. Līdz ar to Platons nonāk pie atbildes uz jautājumiem: kam vajadzētu ņemt valsts varu savās rokās? Kādus likumus vajag radīt un ieviest valstī?

Visās valsts iekārtās to tapšanas stadijās un arī pēc tam notiek cīņa par politisko valsts varu. “...Uzvarētāji piesavinājās (ieņēma. — *G.T.*) visus valsts amatus tiktāl, ka zaudētājiem nepalika vieta valsts pārvaldē. Visu laiku viņi bija nomodā viens par otru, jo baidījās, ka zaudētāji sacelsies, sagrābs varu un atgādinās nodarītās ļaundarības. Bet šāds stāvoklis... nav valsts iekārta: **nepareizi ir tie likumi, kas nenāk par labu visai valstij**¹. Mēs atzīstam, ka tur, kur likumi ir noteikti dažu cilvēku interesēs, ir runa nevis par valsts iekārta, bet gan tikai par iekšējām ķildām, un tas, ko sauc par taisnīgumu, kļūst tikai par vispārīgu vārdu² ... Ne jauna vārda dēļ es tagad valdniekus nosaucu par likuma kalpiem... Tur, kur likums ir valdnieku pavēlnieks, bet viņi — likuma vergi, es redzu valsts glābšanu un visus labumus, kādus vien dievi spēj dāvat

Ģeniāls cilvēks — izcili talantīgs, ārkārtīgi apdāvināts cilvēks.

Ģenialitāte ir visaugstākā cilvēka radošo spēju un to izpausmes pakāpe. Ģenialitāte saistīta ar neparastu jaunrades aktivitāti, produktivitāti, novatorismu, valstisku nozīmīgumu. **Talants** ir izcilas spējas kādā nozarē (talantīgs mākslinieks, zinātnieks, politiķis utt.).

- ¹ Vai Pilsonības likums, Valsts valodas likums atbilst Latvijas valsts interesēm? Vai šie likumi ir politiski taisnīgi? Šos jautājumus izvirza Platona atziņas par taisnīgu valsti.
- ² Kā novērtēt politiķu ķildas Saeimā un viņu cīņu par ministra portfeli valdībā? — Pamatu pamatā visam tam ir partiju finansētāju intereses, radot auglīgu augsni politiskai korupcijai.

valstīm” (715b-e). Ko darīt, lai likums kļūtu arī par pašu likumdevēju un valstsvīru pavēlnieku? — Tā ir pēcpadomju demokrātijas pamatproblēma, tas ir jautājums par personisko atbildību.

Likumi pavēl valdniekiem un valstsvīriem. Šī atziņa joprojām ir aktuāla. Tā māca politiķus domāt par likumu radīšanas garīgajiem pamatiem un visupirms par taisnības principu. Bet kur rast pamatatziņas par taisnīguma izpratni mūsdienās? Padomju laikā taisnības kritērijs politikā bija cīņa par komunisma uzcelšanu pasaules mērogā. **Kas šodien ir Latvijas politiķu un valstsvīru rīcības taisnības kritērijs? Uz kāda taisnības kritērija balstāmas valsts nacionālās intereses? Vai nacionālās intereses pašas par sevi var būt politiski taisnīgas?** Lūk, par kādiem jautājumiem Platona atziņas mums liek domāt! Tie skar demokrātiskas politikas būtību taisnības jomā.

Platons lielu uzmanību pievērš cilvēku savstarpējām attiecībām, kas balstās uz viņu attieksmi pret dieviem, senčiem, radiniekiem, draugiem un citiem pilsoņiem. Cilvēku attiecības valstī nosaka likums. “...Kā mums vajag veidot attiecības un saskarsmi ar citiem cilvēkiem, lai mūsu dzīve kļūtu skaista un priecīga? — To mums paskaidro paši likumi” (718a-b). Vienu daļu cilvēku likumi pārliecina, bet tie, kuri nepakļaujas pārliecināšanai, labojami ar spēku un tiesu. Vadoties no dievu padomiem, mēs veidosim mūsu valsti laimīgu. Tas ir aktuāli likumdevēju darbībā — spriež Platons. Tas ir aktuāli arī šodien.

Likumdevēja darbībā svarīga ir spēja izvēlēties un saprast divu galējību optimālo vidusstāvokli (viduspunktu). Mūsu dvēseles darbības pamatā jābūt spējai saprast labo un ļauno, taisnīgo un netaisnīgo cilvēku dzīvē. “...Ne tas ķermenis (cilvēks. — *G.T.*) ir pelnījis godu, kurš ir skaists, stiprs, ātrs, liels un vesels, kaut arī daudzi tā uzskata, un arī ne tas ķermenis, kam piemīt pretējas īpašības. **Daudz drošāk un labāk ved pie prātīgas spriešanas tās spējas, kas ieņem vidusstāvokli starp galējībām.** Jo pirmajā gadījumā dvēsele kļūst tukša un nekaunīga, bet otrajā — zemiska un necēlsirdīga. Tas pats attiecas arī uz īpašuma vērtēšanu un iegādāšanos. Pārpilnība (bagātība. — *G.T.*) rada nepatiku un ķildas kā valstī, tā arī privātajā dzīvē, bet trūkums — galvenokārt verdzisku pakļautību” (728e). Platons uzsver, ka likumdošanā galējības ir bīstama parādība.

Likumdošana un audzināšana ir savstarpēji cieši saistīta. “Saprātīgs likumdevējs drīzāk dos padomju vecākiem cilvēkiem vairīties un kaudēties no visa tā, kas saistīts ar sliktu vārdu un sliktu rīcību, lai neviens jaunietis neredzētu netaisnu rīcību un nedzirdētu sliktu vārdu. Jaunieši būs bezkaunīgi tur, kur tādi ir vecāki” (729b). Vislabākais audzināšanas vārds ir pati dzīve: **dzīvot tā, kā vēlies, lai dzīvotu jaunā paaudze.** Vai tas nav labs padoms, gan vecākiem, gan politiķiem. Cilvēku audzina pati dzīve — visupirms vecākās paaudzes dzīve. Tādēļ dzīves jēgas

problēma arī politikā ieņem būtisku vietu. Tātad dialogs *Politīķis* aicina domāt par mūsu dzīvi, jo mēs ar savu dzīvi audzinām nākamo paaudzi. Tikai mēs paši ar savu darbību un rīcību esam radījuši pašreizējās dzīves realitāti. Tas ir Saeimas un valdības politikas rezultāts, kas audzina nākamo paaudzi. Godīgs un taisnīgs dzīves ceļš ir saskatāms ar milzīgām grūtībām, tas ir gandrīz neiespējams, kad valda nabadzība, noziedzība, uzplaukst narkomānija un alkoholisms, prostitūcija un pedofilija. Kas mums atnesa šīs nelaimes? Platons māca rast atbildes.

e) kādas cilvēka īpašības un spējas ļauj nodzīvot dzīvi godīgi? — “Ne jau likums, bet gan uzslava vai nosodījums audzina cilvēkus un padara tos lēnprātīgus... un paklausīgus tiem likumiem, kuri tiks izdoti” (703b). Tātad cilvēkus audzina ģimene, kolektīvs (daba vai cits kolektīvs), sabiedrība, valsts. Turklāt cilvēki ar savu rīcību, uzvedību un darbību audzina cits citu. **Tātad ne tikai jāizdod labi likumi, bet arī jāaudzina cilvēki atbilstoši šo likumu garam.** Tādējādi politika tieši saskaras ar reālo dzīvi un dzīve, pastāvīgi mainoties, izvērza politiķiem prasību — saprast dzīvi. Tādēļ politika ir nevis zinātne, bet gan māksla. Varas realizācijas māksla valsts mērogā, kā arī starpvalstu attiecībās ir politika.

***

Kas ir vara?

Politikas centrālā problēma ir saistīta ar izpratni par to: kas ir vara? Katrā valstī pastāv valdnieks(i) un pakļautie. Attiecība “**valdīt un pakļauties**” veido varas pastāvēšanas pamatu. Politikas un tiesību filozofijas pamatjēdzieni ir vara, brīvība un ne-brīve, taisnība un netaisnība. Platons bija viens no pirmajiem, kurš savos dialogos “Valsts”, “Politīķis” un “Likumi” lika pamatus varas un tiesību filozofijai. Viņš parāda, ka valsts vara balstās uz principu “**valdīt un pakļauties**”. Kā saprast šo attiecību? Kam ir tiesības valdīt? — “Cēlam un cildenam cilvēkam ir jāvalda, jaunākajiem ir jāpakļaujas vecākajiem... vergiem ir jāpakļaujas, bet kungiem jāvalda... Lai (sa)prātīgs (spējīgs saprast. — *G.T.*) cilvēks valda pār tiem, kam trūkst šīs spējas... Tam, kurš izvelk laimīgu lozi, jāvalda, bet nelaimīgam — jāpakļaujas” (670a-d). Tātad varas pastāvēšanas un realizācijas pamatā ir saprašana, lai realizētu tiesību un spēju valdīt.

Pēc Platona dziļas pārlicības varas garīgos pamatus veido saprašana un apdomība. Attiecība “**valdīt un pakļauties**” ir varas pastāvēšanas pamatā. Viņa atziņas aicina izprast šo attiecību valsts varas tapšanā un pastāvēšanā.

II nodaļa

JAUNO LAIKU POLITISKĀS DOMAS PIRMSĀKUMS

Viduslaiku politiskā doma ir atspoguļota darbā “Vēstures filozofija” (R., 1996.), (Svētā Augustīna darbā “Par Dieva valstību” un Akvīnas Toma traktātā “Par ķeizaru valdīšanu”), kur cieš savijas vēsture, politika un tiesības.

Jauns politiskās domas laikmets sākas ar itāļu domātāja Makjavelli darbiem. Viņa galvenajam darbam “Valdnieks” pievērsisim uzmanību. Viņš pirmo reizi politiskās domas vēsturē liek pamatus pašas politikas pētīšanai, uzskatot to par specifisku cilvēka darbības sfēru. Tādējādi aizsākās politikas pētīšana, balstoties uz jēdzienu “valsts” un pašu politikas vēsturi.

Makjavelli atdzīvināja “klasisko vispārināšanas metodi, balstoties uz dažādu politiskās dzīves formu salīdzināšanu un **ieviesa jēdzienu “valsts”**. Viņš noliedza abstraktus politiskos ideālus, balstoties uz politisko situāciju pētīšanu un atklāja politisko vērtējumu (un vērtību. — *G.T.*) relativitāti. Nav nemainīgu labu vai sliktu līdzekļu politisko mērķu sasniegšanā” (Г.А. Белов. Политология. Курс лекций. М., 1997.- С.26).

Makjavelli skaidro varu nevis teoloģiskā aspektā, bet pievērsās cilvēka prātam kā vienīgam visu mūsu nelaimju un panākumu cēlonim. Protams, tas nenozīmē Dieva un Viņa lomas noliegšanu politikā. Makjavelli pētījumi lika pamatu sociālam un politiskam optimismam un pārliecībai par to, ka “galvenais — saprast, izskaidrot, atrast nekārtību un nelaimju pirmsākumu” (turpat, 26.lpp.). Šis atziņas pavēra ceļu tādai jauno un jaunāko laiku ideoloģijai XVIII — XX gs. kā nacionālisms, liberālisms, konservatīvisms, sociāldemokrātija, komunisms u.c. Viņa darbam “Valdnieks” joprojām ir pedagoģiska nozīme politikā, jo aicina lasītāju radoši meklēt politisko notikumu jēgu, veidojot un audzinot politiķu intelektu, kultūru un atbildību. Viņš savā darbā pārliecinoši parāda, ka **politikas pamatā ir nevis “zinātniskas patiesības”, bet gan radošs jēgas meklējums saprašanas procesā**. Tas ir vairāk nekā aktuāli, ja gribam radīt jēgu un saprast konkrētā partijas programmā ietvertās Latvijas nacionālās intereses. Pretējā gadījumā šīs intereses var pārvērsties par “zinātnisku patiesību”, kuru atliek tikai sludināt. Un tad tautas slīgšana nabadzībā un politiskā krīze kļūst neizbēgama. Pats bēdīgākais ir tas, ka patlaban 7.Saeimas valdošās koalīcijas partiju līderi (TP, LC,

TB/LNNK, JP¹) nespēj atbildēt sev un tautai uz šādiem pamatjautājumiem atbilstoši *Satversmei*, balstoties uz A.Bērziņa vadītā Ministru kabineta locekļu personisko atbildību:

— vai valdība spēj apzināties tautas labklājības līmeni un ministri uzņemties personisko atbildību?

— vai valdība spēj veiksmīgi risināt nepilsoņu jautājumu?

— vai valdības akceptēta programma "*Latvijas sabiedrības integrācija*" ir vēsturiski un politiski pamatota?

— vai valdība spēj apzināties un pārvarēt politisko korupciju?

— vai valdība spēj intensīvi veikt valsts integrāciju Eiropas Savienībā?

— **kāpēc politiskas atbildības jomā A.Bērziņa valdība balstās nevis uz personisko atbildību, bet godā tiek celts kolektīvisms: solidāras atbildības princips?**

— vai valdība spēj kontrolēt un prognozēt situāciju valstī?²

I. MAKJAVELLI DARBS "VALDNIEKS"³

(*Machiavelli "Il Principi"*)

Valdnieku ciena arī tad, kad viņš atklāti pasludina sevi par ienaidnieku vai draugu, tas ir, tad, kad viņš bez svārstīšanās uzstājas par vienu un pret otru. Tas vienmēr ir labāk nekā stāvēt malā.

Nikolo di Bernardo Makjavelli

Itāļu filozofs, vēsturnieks, rakstnieks, topošās buržuāzijas ideologs un politiķis Makjavelli (*Machiavelli Nikolo di Bernardo*, 1469. — 1527.) cēlies no muižnieku dzimtas. Politikā pieslēgās republikāņiem. Pēc viņa domām sabiedrības attīstības pamatā ir dabiski cēloņi, taču Providenci⁴ viņš nenoliedz. Makjavelli **aicina valdniekus dibināt stipru nacionālu valsti, kurā nebūtu iekšējo ķildu** un kura spētu apspiest visāda veida nemierus, sacelšanos. Politiskajā cīņā pieļaujams lietot jebkurus līdzek-

¹ *Jaunā partija* sabruka, un tās vietā tika izveidota *Jaunā kristīgā partija* (13.02.01.) ar mācītāju G.Dišleru priekšgalā.

² Partijas *Jaunais laiks* līderis E.Repše par Latvijas valsts varu pauž šādu atziņu: *glēvulība un korumpētība sasniedz katastrofālus apmērus*. Atliek atklāt cēloņus.

³ *Machiavelli N. Opere*, v. 1-2. Milano, 1960-1961; *Макиавелли Н.Государь*. М., 1990.

⁴ **Providence** (lat. *providentia* — providence) ir tāds uzskats, sakarā ar kuru vēstures virzienu un notikumus nosaka ārpus tās stāvošs spēks — liktenis, Dieva paredzējums jeb providence (Dieva pirksts).

ļus, taču valdnieka politikā zināma loma ir arī tikumībai. Savā nozīmīgajā darbā "Valdnieks"¹ Makjavelli cenšas atklāt sabiedrības attīstības likumu un valdīšanas principus. Viņa pārdomas un atziņas par politiku ir aktuālas arī tagad.

Makjavelli darbs "Valdnieks" vairāk nekā 400 gadu bija sava veida rokasgrāmata daudziem politiķiem. Un tas joprojām nav zaudējis savu vēsturisko nozīmi. "...Lai saprastu tautas būtību, vajag būt valdniekam, bet lai saprastu valdnieka dabu, vajag piederēt pie tautas" (Макиавелли Н.Государь. М., 1990. — С.5)². **Viņš pārliecinoši parāda, ka politikas pamatā ir saprašana — vēstures notikumu un faktu saprašana un nākotnes paredzēšana.** Uz šā pamata tiek radīta politisko lēmumu un deklarāciju jēga. Savu darbu viņš sāk ar uzrunu Florences valdniekam Lorenzo de Mediči³: "Un ja no tiem augstumiem, kuros Jūsu gaišība ir pacelta, kaut kad Jūsu skatiens vērsīsies uz to zemienu (ieplaku. — G.T.), kur es mītu, tad ieraudzīsiet, cik nepelnīti nākas ciest pastāvīgus un stiprus likteņa triecienus" (4). Šo vārdu dziļā jēga atgādina politiķiem un valstsvīriem laiku pa laikam vērst skatienu uz to "zemienu", kur mīt tauta, ciešot netaisnību un nabadzību kā bezatbildīgas politikas sekas. Jāatzīstas, ka 7.Saeimas vēlēšanu priekšvakarā politisko partiju līderi un valstsvīri nespēja vērst savu skatienu uz nabadzībā ieslīgušās tautas pusi. Par to liecināja ieilgušī iekšpolitikas un ārpolitikas dziļā krīze (8.04.98.). Cīņa par ministru "portfeļiem" kļuva par politisko prioritāti. Vērojot kņadu ap "Saimnieka" atbrīvotajām vietām, radās iespaids, ka Latvijā par ministru var būt jebkurš. "Mēģinājumi savtīgu un politiski tuvredzīgu "aizgājēju" vietā iekombinēt tikpat sīku mērķu vadītus pretendētus, kuru galvenais tikums ir piederība pie pareizās partijas, degradē valdības un valstiskās atbildības jēdzienus un radina pie domas, ka šī bezjēdzīgā ķēķa kašķēšanās un knibināšanās tad arī ir īstā politika. Muļķība un savtīgums kaitina, taču, ja to ilgi piekopj diendienā, pie tā bīstami pierod. It īpaši bīstams šāds pieradums ir pirmsvēlēšanu laikā" (A.Ozoliņš. Valstisks utenis // "Diena", 18.04.98.). Tipiska postsociālistiskās politikas realitāte. Vai politiķi spēja saprast šīs atziņas? — Nespēja, jo 7.Saeimā partiju finansētāju intereses ņēma virsroku pār valsts interesēm. Uz aizkulišu norunu un solījumu pamatiem tapa V.Krištopana

¹ Šajā darbā Makjavelli pauž uzskatu, ka valsts un valdnieka darbības pamatā ir saprašana un pieredze.

² Tālāk ērtības labad tiks uzrādīta tikai attiecīga nodaļa un lappuse pēc izdevuma krievu valodā (piemēram, I,4: I nodaļa, 4.lpp.).

³ **Mediči (Medici)** — Florences tirgotāju un banķieru dzimta. Valdīja Florencē no 1434.gada līdz 1737.gadam (ar pārtraukumiem). Lorenzo de Mediči (1449. — 1492.) politika veicināja Florences tapšanu par *Atdzimšanas laikmeta* kultūras lielāko centru.

valdība (28.11.98.), kura krita (5.07.99.), atstājot valsti smagā ekonomiskā un finansiālā stāvoklī: milzīgs budžeta deficīts un pensiju sistēmas sabrukums. **Un izrādījās, ka par visu to neviens nav personiski atbildīgs. Valda padomjlaika kolektīvā bez-atbildība, kura tiek pasludināta par A.Bērziņa valdības atbildības principu: solidāra atbildība.** Visu to apzināties palīdzēs Makjavelli politikas pētījums “*Valdnieks*”, jo tas māca un aicina saprast politiku — politiskās darbības faktus un rezultātu.

Makjavelli darbu “*Valdnieks*” sāk ar valsts pētīšanu, lai rastu atbildi uz jautājumu: **kas ir valsts?** Viņu interesē valsts veidi un valdīšanas specifika. Savās atziņās viņš balstās uz vēstures faktiem, cenšoties tos saprast.

1. Kas ir valsts (valsts varas veidi un varenība)?

Makjavelli valsts varas veidus nosaka atkarībā no valdīšanas formām. Kam pieder vara — “Visas valstis, visas lielvalstis, kurām piederēja vai pieder vara, būtībā bija vai nu republikas, vai arī tika pārvaldītas **vienpersonīgi** (monarhijas. — *G.T.*). Valsts varu var mantot, ja valdnieku dzimta valda ilgu laiku, valstis var rasties arī no jauna... Jaunās valstis dalās tādās, kur pavalstnieki¹ ir pieraduši pakļauties valdniekam, un tādās, kur pavalstnieki dzīvo brīvi (demokrātijas. — *G.T.*). Valstis tiek radītas ar saviem vai svešiem ieročiem, vai ar likteņa žēlastību, vai varonību” (I,4). Atkarībā no valsts varas pastāvēšanas un realizēšanas veidiem — viens valdnieks, cilvēku grupa vai arī visa tauta — **Makjavelli visas valstis iedala monarhijās², republikās³ un demokrātijās⁴.** Valsts vara veidojas dažādu apstākļu un cēloņu rezultātā ar ieroču palīdzību, ar likteņa žēlastību, ar **varonību**.

¹ **Pavalstnieks** ir pie kādas valsts pilsoņiem piederoša persona, kurai ir attiecīgas valsts pilsoņu tiesības (ārvalsts pavalstnieks). **Pavalstniecība ir juridisks termins**, ko parasti lieto valstīs, kurās ir **monarhiska valdīšanas forma**, apzīmējot personas piederību pie konkrētas valsts. Atšķirībā no pilsonības pavalstniecība ir raksturīga, laikā un telpā noturīga personas juridiski politiskā saikne ar feodāla vai pusfeodāla tipa valsti. **Lielbritānija** ir vienīgā monarhijas valsts, kurā **pastāv pavalstniecības institūcija**.

² **Monarhija** (gr. *monarchia* — vienvaldība, patvaldība) ir tāda valdīšanas forma, kur augstākā valsts vara juridiski pieder monarham. Tā bija raksturīga vergturu un feodālajām valstīm, bet ir saglabājusies arī mūsdienās. Monarhija iedalāma absolūtajā monarhijā (Omāna, Saūda Arābija) un konstitucionālajā (Kuveita, Maroka, Jordānija, Lielbritānija, Zviedrija u.c.). Patlaban vairs nepastāv absolūtās monarhijas.

³ **Republika** (lat. *respublica* = *res* — lieta + *publicus* — sabiedrīks, visas tautas = sabiedriska lieta, valsts) ir tāda valdīšanas forma, kur **augstākā vara pieder tautas vēlētai pārstāvības institūcijai**. Arī valsts galva tiek ievēlēts. Runa ir par demokrātiskām republikām (Vāciju, Itāliju, ASV, Argentīnu, Krieviju, Latviju, Igauniju, Lietuvu u.c.).

⁴ **Demokrātija** (gr. *demokratia* = *demos* — tauta + *kratos* — vara) ir tāda valsts **politiskā režīma forma**, kas juridiski un faktiski balstās uz visas tautas varu, tas ir, vara pieder tautai. Piemēram, **demokrātiska republika**. **Tagad demokrātija ir valsts politiskā režīma forma, dzīvesveids un pasaules uztvere.**

a) **vienpersonīga mantojama valsts vara** (monarhija). Valdnieka ģimenes loceklim, iegūstot varu valstī mantojuma ceļā ir vieglāk noturēt varu savās rokās nekā jaunam pie varas nākušam valdniekam. Valdnieka pavalstnieki ir pieraduši pie monarha ģimenes un pazīst to. **Mantojuma ceļā pie varas nākušam monarham vajag tikai ievērot paražas un tikumu un tos piemērot jauniem apstākļiem.** Šādos apstākļos arī viduvējs valdnieks nezaudēs savu varu, ja vien to negāzīs ar sevišķi varenu un bīstamu spēku (valsts apvērsums, revolūcija, atentāts¹ vai sazvērestība). Ja valdnieks šādā situācijā netiek nogalināts, viņš iegūst varu, kad varas sagrābējs (iekarotājs) cieš neveiksmi. Tāpēc arī **bolševiki fiziski iznīcināja visu cara ģimeni, jo baidījās, ka savas neveiksmes gadījumā Nikolajs II² var atgriezties tronī.** “Jo valdniekam, kurš manto varu, ir mazāk iemeslu un mazāk nepieciešamības ierobežot pavalstniekus, un tādēļ viņi atmaksā ar lielāku mīlestību. Ja viņš neparāda netikumus, kas izraisa naidu, tad likumsakarīgi bauda pilsoņu³ vai pavalstnieku labvēlību” (II,5). Protams, nemākulīga politika, neveiksmes karā arī izraisa pilsoņu naidu.

b) **jauktās valstis⁴ un to valdnieki.** Makjavelli uzsver, ka jaunam valdniekam, kas nācis pie varas, ir “grūti noturēt varu” valstī. Tas attiecas arī uz valdnieku, kurš mantojis varu, bet pievienojis savai valstij jaunas teritorijas, jaunus īpašumus (citas valstis vai to daļas). Šāda veida valstīs notiek apvērsumi. “...Cilvēki, ticot, ka jauns valdnieks būs labāks, labprāt sacēlas pret iepriekšējo valdnieku, bet visai drīz savā pieredzē pārliecinās par to, ka ir pievilti, jo jaunais valdnieks vienmēr ir sliktāks par veco. Tas ir dabiski un likumsakarīgi, jo iekarotājs apspiež jaunus pavalstniekus, uzliekot dažāda veida klaušas, un aprūtinā viņus ar karaspēka nometnēm, kā tas parasti notiek iekarojuma gadījumos. Un tādā veidā padara sev par ienaidniekiem tos cilvēkus, kurus ierobežo, un zaudē to

¹ **Atentāts** ir bruņots uzbrukums ar nolūku nogalināt valstsvīru vai politisku darbinieku politisku iemeslu dēļ (rīkot, izdarīt atentātu).

² **Nikolajs II** (*Николай II*, 1868. — 1918.) Nikolajs Romanovs — Krievijas imperators (1894. — 1917.), Aleksandra III dēls. Viņa valdīšanas laikā Krievija zaudēja karā ar Japānu (1904. — 1905.), iestājās Antantē (1907.). Piedalīšanās Pirmajā pasaules karā Krieviju noveda katastrofālā stāvoklī, tā rezultātā 1917.g. 15.03. viņš atteicās no trona. Pēc bolševiku vadītās Urālu apgabala padomes lēmuma 17.07.1918.g. Nikolajs II kopā ar ģimeni tika noslepkavots un sadedzināts. Un tas nevarēja notikt bez Ļeņina pavēles vai piekrišanas.

³ **Pilsonis** ir tiesiski un politiski pie konkrētas valsts piederīgs iedzīvotājs, kuram **piešķirta pilsonība. Pilsonība ir laikā un telpā noturīga personas juridiski politiskā saikne ar valsti.** Tā izpaužas valsts un pilsoņa savstarpējo tiesību un pienākumu vienotībā un pastāv, balstoties uz cilvēka faktiskajiem sakariem ar valsti.

⁴ **Jauktās valstis** rodas tādā gadījumā, kad valstij tiek pievienota cita valsts vai tās daļa ar varu vai līguma ceļā (Molotova-Ribentropa pakta slepenais protokols). Šajā ziņā PSRS bija jauka valsts.

cilvēku draudzību, kuri veicināja iekarojumus” (III,5). Šeit runa ir arī par impērijām¹, kas veidojušās iekarojumu rezultātā.

Iekarota vai mantota teritorija var piederēt vienai valstij ar vienu valodu vai arī dažādām valstīm, kuru valoda atšķiras. Pirmajā gadījumā noturēt iekaroto teritoriju ir vienkāršāk. “Lai nostiprinātu varu, vajag iznīdēt iepriekšējā valdnieka dzimtu (iznīcināt. — *G.T.*), jo kopēju paražu un veco ieradumu saglabāšana ļauj noturēt varu savās rokās” (III,6). Tā Makjavelli spriež par tām Itālijas provincēm, kas sen jau nonākušas zem Francijas karoga.

Ja iekarotā zeme būtiski atšķiras valodas, paražu un kārtības ziņā, tad tajā varu saglabāt ir daudz grūtāk. “Un viens no vislabākajiem līdzekļiem ir — pārcelties uz dzīvi ... Tā ar Grieķiju rīkojās Turcijas sultāns... Viņš nenoturētu Grieķiju savā varā, ja nepārceltu uz turieni savu galvaspilsētu” (III,7). Makjavelli uzsver, ka svešā zemē iekarotājam “vajag kļūt par vājāko kaimiņu galvu un aizstāvi”, cenšoties novājināt stiprākos. Romieši savās iekarotajās zemēs ievēroja visus šos noteikumus. Savas atziņas Makjavelli pamato ar vēstures piemēriem — Romas impēriju, Franciju, Itāliju.

c) **baznīcas valstis.** “Šīs valstis balstās uz reliģijas iesvētītiem pamatiem. Tās ir tik varenas, ka notur valdnieku pie varas neatkarīgi no tā, kā viņš valda. Tikai tur valdniekiem ir patiesa vara, bet viņi to neaizsargā. Valdnieks nevada pavalstniekus, bet tomēr neviens uz valdnieka troni nepretendē. Pavalstniekus neapgrūtina viņu stāvoklis, un viņi negrib no valdniekiem atdalīties” (XI,34). Šādas valstis virza un vada augstākais gara spēks — Dieva griba jeb Providence.

d) **kā un ar ko izmērīt valsts varēnību (spēku)?** — Visupirms runa ir par to, vai valdnieks spēj nepieciešamības gadījumā nosargāt savu valsti vai arī viņam ir vajadzīga citas valsts palīdzība (X,32). Viss ir atkarīgs no tā, cik liela ir armija un cik daudz ir naudas, lai izturētu cīņu ar ienaidnieku.

2. Valdnieka vara un valdīšana.

Valsts tapšana ir process, kura rezultātā pie varas nāk valdnieks. Makjavelli aplūko vairākus valsts varas tapšanas veidus, sākot ar ieroču spēku un beidzot ar noziedzīgu rīcību.

a) **valdnieks nāk pie varas, veidojot valsti ar ieroču spēku, ar savu varonību un drošsirdību.** Kad veidojas jauna valsts, tās vara ir atkarīga

¹ **Impērija** (lat.*imperium* — vara, valsts) — liela monarhiska valsts ar imperatoru priekšgalā vai arī imperiāla lielvalsts (metrolope) un tās kolonijas. Impērijas parasti veidojās, iekļaujot savā sastāvā citas valstis vai tautas teritoriju [Romas impērija, Krievija (1721. — 1917.), Britu impērija, PSRS]. Makjavelli ar savām atziņām politikas jomā palīdzēs lasītājam saprast tādas milzīgas impērijas kā PSRS sabrukumu pēc vairāk nekā 70 gadu ilgās pastāvēšanas.

no valdnieka drošsirdības un vīrišķības. Jaunā valstī vajag vairāk pašauties uz sevi, nevis uz likteni: "Liktenis sūtīja tikai gadījumus, tas ir, attiecīgu materiālu, kam varētu piedot jebkuru formu: ja nebūtu šā gadījuma, drošsirdība izgaistu, neatrodot sev pielietojumu; ja nebūtu valdnieka drošsirdība, iespēja netiktu realizēta" (VI,17). Runa ir par tiem valdniekiem, kas varu ieguvuši nevis ar likteņa žēlastību, bet gan ar savu ticību Dievam (Mozus¹), ar savu drošsirdību un varonību (Kīrs², Tēsejs³). Viņu darbība lika pamatus jaunu valstu tapšanai.

Makjavelli cenšas saprast valdnieku rīcību jaunas valsts veidošanā. Uz kādiem garīgajiem pamatiem balstās viņu politika un politiskā doma?

Kāds spēks nosaka jaunas valsts tapšanu? "Ja Mozus, Kīrs, Romuls⁴ un Tēsejs nebūtu apbruņoti, viņi nespētu nodrošināt to, lai viņu likumus ilgstoši ievērotu...", jo "cilvēku daba ir nepastāvīga. Cilvēkus var viegli pievērst savai ticībai (valdnieka. — *G.T.*), bet noturēt tajā ir grūti" (VI,18). Tātad, lai kļūtu par valdnieku, ir vajadzīgi gan politikas garīgie pamati, gan spēks, drošsirdība un varonība. Valdniekam ir jābūt gatavam pielietot spēku, piespiest ticēt viņam, kad ticība tautā izsīks. Ar to, ka ticība varai tautā izsīkst, būtu jāreķinās arī patlaban. Makjavelli atziņas mudina politiķus un valstsvīrus to neaizmirst.

b) valsts varas iegūšana ar citu valdnieku gribu un likteņa žēlastību.

Runa ir par tādu varas iegūšanas veidu, kad par valdnieku kļūst, pateicoties nevis drošsirdībai un varonībai, bet gan liktenim. "Šajā gadījumā valdnieks ir pilnīgi atkarīgs no to gribas, kuriem viņš ir pateicību parādā par varu, tas ir, no diviem ļoti nepastāvīgiem un kaprīziem spēkiem. Noturēties pie varas viņi nevar un neprot. Neprot tādēļ, ka cilvēks, kas nav īpaši apdāvināts un drošsirdīgs un kas visu

¹ **Mozus** — jūdaisma pamatlicējs (Bībeles Vecā Derībā — piecas Mozus grāmatas), kas no Jahves saņēmis 10 baušļus. Viņš tiek uzskatīts par Mozus grāmatu autoru. Mozus izpildīja Dieva gribu, pārlicinot izraēļu (ebreju) tautu sekot, lai glābtos no verdzības Ēģiptē. Dievs parādās Mozum un atklāj, ka ir apžēlojis savu izvēlēto tautu, un apsolās to izvest uz kanaāniešu zemi (Palestīnu). Dieva mērķis ir ebreju tautas izveidošana, apsolutās zemes iegūšana un valsts radīšana.

² **Kīrs II Lielais** [(gr.*Kyros*) — dzimšana nav zināma — miris ap 530.gadu pirms Kristus] — senās Persijas valdnieks (558-530) no Ahemenīdu dinastijas. Iekaroja Mīdiju (550.-549.), Līdiju un grieķu pilsētas Mazāzijā (550.-549.). Babilona kļuva par valdnieka rezidenci.

³ **Tēsejs** (gr. *Thēseus*) — legendārais Atēnu varonis un valdnieks (apm. 13.gs. pirms Kristus). Nostāsts liecina par legendāriem varoņdarbiem un vēsturisko darbību: viņam piedēvē Atikas apvienošanu ap Senajām Atēnām. Mīti vēsta, ka Tēsejs uzvarējis Prokrustu, Mīnotauru, cīnījies ar amazonēm. Viņš veica pirmo Atēnas pilsoņu dalīšanu eipatridos, geomoros un demiurgos. Viņam par godu ik mēnesi Atēnās tika svinēti svētki.

⁴ **Romuls un Rems** (lat. *Romulus et Remus*) — legendārie Romas dibinātāji un pirmie valdnieki (8.gs.pirms Kristus). Par godu Romulam pilsētu nosauca par Romu.

laiku ir ieņēmis necilu amatu, nav iemācījies pavēlēt; nevar tādēļ, ka trūkst sabiedroto un droša pamata” (VII,19). Tātad Makjavelli valdniekam, kas būtībā ir citu spēku ieliktenis, paredz bēdīgu galu. Šī atziņa joprojām ir aktuāla tiem politiķiem un valstsvīriem, kuri ir finansētāju ielikteņi Saeimā un valdībā. **Varbūt tieši tādēļ valdību gāšana 7.Saeimā ir kļuvusi par politisku principu — politiskās korupcijas specifisku izpausmi?** Protams, ārēji ar cēlu lozungu — valsts intereses — bet būtībā tā ir tipiska demagoģija.

c) valsts varu iegūst ar ļaundarību. Runa ir par republikām, kurās “atsevišķs cilvēks augstāko varu iegūst noziedzīgā ceļā vai arī pilsoņu labvēlības rezultātā” (VII,26). Makjavelli min divus piemērus no vēstures. Sicīlietis Agafokls kļūst par Sirakūzu¹ valdnieku, izmantojot nodevību un slepkavību. Kamēr valdnieks atradās Sicīlijā, viņš, būdams Sirakūzu pretors, “sasauca tautu un Sirakūzu senātu, lai risinātu valsts jautājumus. Kad visi bija sanākuši, pēc viņa komandas “kareivji nodevīgi nogalina visus senatorus un bagātos cilvēkus”. Lūk, viens negodīgs ceļš uz varu. Makjavelli dod padomu, kā šādi iegūtu varu noturēt. Cietsirdība un nežēlība ir vietā tajos gadījumos, ja slikto veic labā interesēs, ja to realizē tūlīt drošības nolūkos; nevis atkāpties no cietsirdības, bet gan pēc iespējas to pavērst pavalstnieku labā (VIII,28). Tātad visu slikto labā vārdā vajag realizēt ātri un izšķirīgi, nevelkot garumā — valdniekam iesaka Makjavelli. Šodien runa varētu būt par nepopulāriem politiskiem lēmumiem tautas labklājības vārdā. Bet tas prasa samērā augstu tautas politiskā intelekta līmeni. Patlaban Latvijā populāri ar augstu reitingu ir tieši tie politiķi un valstsvīri, kas stāv nomaļus no nepopulāru lēmumu pieņemšanas, kas sola tautai tādas patīkamas, bet nereālas lietas kā *Labklājība visiem* u.tml.

d) kā valdīt valstis (pilsētās), kur dzīve pirms iekarošanas ritēja pēc saviem likumiem? — Ja valsts pirms iekarošanas un jau kopš seniem laikiem ir dzīvojuši brīvi un tur valdījuši savi likumi, tad Makjavelli iesaka trīs veidus, kā vajag rīkoties, lai noturētu jaunās valsts varu: 1) sagraut iekarotās valstis; 2) pārcelties tur uz dzīvi; 3) pavērt pilsoņiem iespēju dzīvot pēc saviem likumiem, apliekot viņus ar nodevām un uzticot vadīšanu nelielam skaitam valdniekam uzticīgu cilvēku (V,15). Valdniekam uzticīgie cilvēki visādi atbalstīs viņu, jo viņiem uzticēta vara. Ja valdnieks negrib sagraut iekaroto valsti vai pilsētu, kas pieradusi dzīvot brīvībā, tad varu visvieglāk noturēt būs ar pašu pilsoņu palīdzību.

¹ **Sirakūzas**, Senās (*Syrakusai*). Sengrieķu pilsētvalsts Dienviditālijā. Tās Sicīlijas salā dibinājuši korintieši 734.g. pirms Kristus. Sirakūzas centās iekarot Kartāga, Atēnas, Roma. Sirakūzas 211.g. pirms Kristus iekaroja romieši, un tās kļuva par Sicīlijas provinci.

Savās atziņās Makjavelli balstās uz vēstures notikumiem un faktiem Senajā Grieķijā un Senajā Romā.

Visgrūtāk iekarot un pakļaut sev valstis un pilsētas, kas pirms tam ir baudījušas brīvību. Ja valsts vai pilsēta netiks sagrauta, tās iedzīvotāji atbrīvosies no jaunās varas, jo neaizmirsīs iepriekšējo brīvību¹. “...Republikās ir vairāk dzīves, vairāk naida, vairāk atriebības kāres (alkas. — G.T.). Tajās neizdzisis un nevar izdzist atmiņa par zaudēto brīvību. Tāpēc pats piemērotākais līdzeklis, lai tās paturētu pakļautībā, ir — sagraut vai pārcelties uz dzīvi tur” (V,16). Šīs atziņas aicina lasītāju uz dziļām pārdomām par Latvijas valsts traģisko likteni 1940.gada jūlijā un augustā. Deklarācija *Par Latvijas okupāciju* liecina, ka godā tiek celts marksistisks vēstures notikumu skatījums, noliedzot politiskā plurālisma principu.

e) vai ir lietderīgi celt cietokšņus, atbruņot pavalstniekus, veicināt šķelšanos iekarotajās valstīs (pilsētās), radīt sev ienaidniekus vai veidot labvēlīgu attieksmi? Kuram no šiem varas saglabāšanas veidiem dodama priekšroka? — jautā Makjavelli. — Grūti pateikt, jo politiskā domāšana nevar balstīties uz gatavām receptēm un atziņām, kas būtu piemērotas visiem gadījumiem. Katrā atsevišķā gadījumā jārada sava jēga. Lūk, **dažas atziņas politiskajos jautājumos attiecībā uz varas saglabāšanu.**

Vajag nevis atbruņot pakļautos, bet gan apbruņot tos, jo tā iegūsi karaspēku un sev uzticīgus cilvēkus². “Visus pavalstniekus nav iespējams apbruņot, bet, ja arī tikai daļu no viņiem apbruņos, tas ļaus ar lielāku pārliecību viņiem uzticēties” (XX,63). Ja pavalstniekus atbruņos, viņi izjutīs neuzticību un pašu valdnieku uzskatīs par bailīgu un neuzticīgu. Bailīgumu un neuzticību valdniekam nekad nepiedod.

¹ Latvija tika iekļauta PSRS sastāvā, pamatojoties uz padomju varas atjaunošanu, kas oficiāli tika dēvēta par sociālistisko revolūciju Latvijā (1940.gada 22.jūnijā). Tautas Saeimas vēlēšanās ievēlētie deputāti savā pirmajā sēdē pasludina padomju varu (1940.gada 21.jūlijā), nolemjot griezties ar lūgumu uzņemt PSRS sastāvā (Politiskā enciklopēdija. R., 1987. — 628.lpp.). Šīs marksistiskās atziņas prasa nopietnu vēsturnieku darbu. Vēsturnieks un publicists Agris Balodis savā darbā “Latvijas un latviešu tautas vēsture” (R, 1991.) cenšas atspoguļot reālos 1940.gada jūnija — augusta notikumus: Okupācijas sākums, Komunistiskās partijas loma, PSRS nodrošina savu kundzību; “Padomju tautu saime” (281. — 288. lpp.). **Pēc staļinlaika deportācijas (1949.g. 25.marts) uz dzīvi Latvijā tika pārceltas daudzas ģimenes no Krievijas, kuras apmetās izsūtīto zemnieku mājās.** Tātad priekšā Latvijas vēstures izpratnes centieni, kur nav vietas tādu patiesību sludināšanai kā *okupācija* vai *sociālistiskā revolūcija*.

² **Latvijas politiķi varētu no Makjavelli mācīties, kā risināms pilsonības jautājums.** Bet politiķiem nav laika studēt Makjavelli — jācinās par varu un ministra portfeli, jādomā par finansētāju interesēm, par savu labklājību un bagātību. Bez tam nevajag baidīties no krievvalodīgajiem nepilsoniem, bet gan censties viņus saprast, lai uzticētos.

Cita lieta, ja valdnieks ar varu pievieno savai valstij citu valsti, iekarojot to, tad gan jaunos "pavalstniekus vajag atbruņot", izņemot tos, kas veicināja iekarošanu. Rodas jautājums: **kas padara valdnieku diženu savu pilsoņu, pavalstnieku acīs?** Makjavelli uzskata, ka valdnieki "kļūst diženi, kad pārvar šķēršļus un uzvar ienaidniekus". Tādēļ daudzi uzskata, ka "gudram valdniekam tad, kad apstākļi ļauj, vajag pašam mākslīgi radīt sev ienaidniekus, uzvarot viņus, lai izskatītos vēl varenāks" (XX, 64). Šajā ziņā Staļins¹ ir pārspējis visus valdniekus, kļūstot par istu slepkavu — nevainīgu cilvēku slepkavu, arī savu līdzgaitnieku slepkavu.

Patlaban politiskajā cīņā ne viena vien partija Latvijā mākslīgi rada ienaidnieka tēlu, lai, cīnoties ar to, parādītu savu patriotismu. Runa ir nevis par tiem ienaidniekiem, kas reāli apdraud brīvību, tautas intereses utt. Šie politiķu "radītie ienaidnieki" bieži vien ir parlamentārā opozīcija, bez kuras demokrātija nevar pastāvēt, bet nereti arī pozīcijas partija. Īstā politika paliek novārtā, jo tā prasa gan intelektu, gan politisko kultūru un atbildību. Bet vajadzētu padomāt par to, kādā stāvoklī šīs cīņas rezultātā ir nonākusi tauta? **Ko tautai atnesa izcīnītā brīvība?** — Mūsu tagadējo dzīvi. Nākas dzirdēt arī šādu brīvības sinonīmu — *sātana dāvana*. Brīvība tiešām kļūst par *sātana dāvanu* tur, kur blakus brīvībai turpina pastāvēt kolektīvā bezatbildība, t.i., kolektīvisms. Runa ir par tādām padomju laika garīgajām vērtībām kā kolektīvisms un kolektīvā atbildība, ienaidnieka tēla veidošana un proletāriskā cīņa ar ienaidnieku, vēstures pārrakstīšana pēc politiķu vēlmes u. tml. Plaisa starp valsts varu un tautu kļūst arvien plašāka, veidojas politikas neizpratnes.

Vai ir vērts celt cietokšņus, lai stiprinātu savu varu? — Viss ir atkarīgs no konkrētiem apstākļiem. Makjavelli paskaidro savu atziņu: "Tiem valdniekiem, kas vairāk baidās no tautas nekā no ārējiem ienaidniekiem, cietokšņi ir noderīgi" (XX, 65). Viņš atbalsta gan tos valdniekus, kuri ceļ cietokšņus gan arī tos, kas to nedara, bet nosoda tos valdniekus, kas "uzticoties cietokšnim, nav norūpējušies par to, ka paši ir kļuvuši nīstami tautā". Tātad politiskajā domāšanā jāvadās nevis no gatavām shēmām vai loģiskām kārtulām, bet, risinot konkrētu politisko jautājumu, pieņemtajam lēmumam jārada attiecīga jēga.

f) viena cilvēka vara jeb vienvaldība, patvaldība (monarhija) var izveidoties arī ar pilsoņu labo gribu. Tas prasa no valdnieka ne tikai varonību un veiksmi politikā, bet "drīzāk gan viltību", spriež Makjavelli. Šāda viena cilvēka vara var rasties arī uz aristokrātijas (augstmaņu) prasību

¹ Staļins bija viens no spilgtākajiem mākslīgo ienaidnieku radītājiem. **Viņa harismai bija liela nozīme, jo viņam ticēja, ka vajag cīnīties pret tautas ienaidniekiem.** Tā rezultātā gāja bojā ap 50 miljoniem nevainīgu cilvēku. (Антонов-Овсеенко А.В. Портрет тирана. М., 1994). Tas ir vairāk nekā Otrā pasaules karā kaujas laukos.

pamata. Tātad monarhijas rodas, pamatojoties uz tautas gribu vai aristokrātijas vēlmi. "...Aristokrātija grib pakļaut un apspiest tautu, bet tauta negrib atrasties pakļautībā un apspiestībā. Šo divu varas pirmsākumu sadursme atrisinās trejādi: izveidojas vienvaldība vai bezvaldība (anarhija, valdīšanas trūkums), vai brīvība" (IX,29). Runa ir par monarhijas, anarhijas un demokrātijas rašanos.

Tātad viena cilvēka varas rašanos nosaka aristokrātija vai tauta atkarībā no konkrētiem apstākļiem. Ja aristokrātijai vairs nav pa spēkam izturēt tautas spiedienu, tā no sava vidus izvirza cilvēku un pasludina viņu par valdnieku. Tāpat var rīkoties arī tauta. "Tam, kurš nāk pie varas ar aristokrātijas palīdzību, ir grūtāk noturēt varu nekā tam, kuru par valdnieku iecēlusi tauta... **Tas, kuram varu uzticēja tauta, valda viens un nav neviena vai gandrīz nevienam, kas nevēlētos pakļauties**" (IX,30)¹. Valdnieks, kas nācis pie varas ar tautas gribu, nedrīkst apspiest tautu. Vai Latvijā ir vajadzīgs tautas vēlēts prezidents? — Viņš varētu ierobežot politisko korupciju, kaut gan tas ir problemātiski. Runa ir par pāreju no parlamentārās demokrātijas uz prezidentālo demokrātiju. Patlaban var piekrist *Jaunā laika* līderim E.Repšem: Latvijas valsts varas "glēvulība un korumpētība sasniedz katastrofālus apmērus" (Repše paliek pusvārdā//Neatkarīgā Rīta Avīze, 16.08.01.). Vēl atliek tikai izprast, kāpēc valsts vara ir kļuvusi glēva un korumpēta? — Tas prasa 5. — 7.Saeimas politiskās vēstures neatkarīgu analīzi. Līdz šim tas nav bijis pa spēkam nevienai partijai.

3. Valdnieka un tautas attiecības.

a) **par ko valdniekus slavē vai nosoda?**² Runa ir par to, kā tiek novērtēta valdnieka darbība, rīcība un viņa attieksme pret pavalstniekiem, pilsoņiem. Vispirms Makjavelli pievērš uzmanību šai milzīgai atšķirībai, **kā cilvēki dzīvo un kā viņiem vajadzētu dzīvot**. Šai sakarībā viņš dod valdniekiem šādu padomu: "Ja valdnieks grib saglabāt varu, viņam jāprot atkāpties no labā un jāizmanto šī prasme pēc vajadzības" (XV, 45). Vajag atšķirt labo no visa pārējā, kas attiecībā uz valdnieku ir netikums un apdraud varu. Tātad vajadzīga saprašana.

Makjavelli valdniekam iesaka nebaidīties no pārmetumiem par to slikto valdīšanu, "bez kuru izpratnes grūti noturēties pie varas". Runa ir par to, kas pirmajā acu uzmetienā var likties kā tikums, bet patiesībā ir

¹ Arī tagad pastāv liela atšķirība starp parlamenta ievēlētu prezidentu un visas tautas ievēlētu prezidentu. Runa ir par prezidenta pilnvarām valsts varas jomā. Ņemot vērā to, ka **strauji pieaug Saeimas rīcībnespēja**, šis jautājums kļūst aktuāls.

² **Paradoksāla situācija veidojas pēcpadomju Latvijā:** partijas līdera un partijas reitings krītas, kad tiek pieņemti nepopulāri lēmumi tautas un valsts labā, bet partijas un tās līdera reitings aug, ja viņi sola nepamatotas, nereālas lietas vai arī stāv nomaļus un norobežojas no šādu lēmumu pieņemšanas (LC un TB/LNNK A.Šķēles valdībā).

liktenīgs valdnieka varai. Viens valdnieks ir skops, bet otrs — devīgs, viens ir cietsirdīgs, otrs — līdzjūtīgs, viens — godīgs, otrs — nodevīgs un neuzticīgs, viens izšķērdīgs, otrs — mantkārīgs. Viens valdnieks ir garā stiprs un drošsirdīgs, otrs — piekāpīgs vai iedomīgs, viens ietiepīgs, otrs — miermīlīgs un saticīgs, viens vieglprātīgs, bet otrs — apdomīgs, viens dievticīgs, bet otrs — nešķīsts utt. Izvirzās jautājums: **vai ir iespējams tāds valdnieks, kurā apvienotas visas labās īpašības?** — Nav un nevar būt pasaulē tāda cilvēka, kas būtu absolūti tikumīgs, nav cilvēka, kas nebūtu grēkojis. Tātad saprātīgam valdniekam jāizvairās no tiem netikumiem, kuru rezultātā var zaudēt varu, bet no pārējiem pēc iespējas vairāk jāatturas (XV, 46). **Valdniekam ir jāprot īstajā laikā un vietā atkāpties no labā.** Šeit var palīdzēt tikai konkrētas politiskās situācijas analīze un saprašana. Runa ir par valsts interesēm, kuru labā vajag pieņemt nepopulārus lēmumus.

b) par valdnieka taupīgumu un devīgumu. Protams, ir labi būt devīgam valdniekam un izpelnīties devīga valdnieka savu. “Bet tikmēr tas, kas kļūst devīgs tāpēc, lai tiktu uzskatīts par devīgu, kaitē pats sev. Ja dod prātīgi un ar mēru, tad to nepamana un tevi tik un tā apvaino skopumā. Lai izplatītos slava par valdnieka devīgumu, vajadzīgi grandiozi pasākumi, bet, rīkojoties tādā veidā, valdnieks iztukšos valsts kasi... un pēc tam nāksies tautu apgrūtināt ar visādām nodevām un meklēt naudu negodīgā ceļā” (XV,47). Šeit vietā būtu atcerēties nepamatotus pensiju palielināšanas apmērus 7.Saeimas vēlēšanu priekšvakarā. Nākamā valdība sastapās ar nopietnām budžeta problēmām. V.Krištopana mazākumvaldība tika izveidota pēc partiju finansētāju norādījuma. Tā kļuva rīcībnespējīga un krita. Tikai A.Šķēles valdības (5.07.99. — 12.04.2000.) nepopulārie un steigā pieņemtie lēmumi — budžeta grozījumi, Pensiju likuma grozījumi — izglāba valsti no ekonomiskas un finansiālas krīzes. Par to partijas līderis A.Šķēle un partija samaksāja ar katastrofālu reitinga kritumu. Tā partiju reitingi cēlās, kuras stāvēja malā (LC, TB/LNNK) un solīja (LSDSP). Tas ir pēcpadomju demokrātijas paradokss, kura rezultātā izveidojās pašreizējā dzīves realitāte. Makjavelli atziņas māca mums saprast šo realitāti un mūsu politiskus, valstsvīrus, partiju līderus.

Tātad vislabāk tomēr ir samierināties ar skopa valdnieka slavu. Tauta sapratīs, ka taupība ir laba lieta un galu galā saskatīs valdnieka devīgumu. Skopums ir viens no tiem netikumiem, kas ļauj valdniekam veiksmīgi valdīt. “Un mantu, kas tev vai taviem pavalstniekiem nepieder, var izdāvināt ar devīgu roku, kā to darīja Kīrs, Cēzars un Aleksandrs, bet, izdāļājot savas valsts mantu, tu tikai sev kaitēsi. **Nekas cits tā neiztukšo valsti kā devīgums**”¹ (XVI,48). Šai Makjavelli atziņai ir liela

¹ Politisku apsvērumu dēļ izdarītie Pensiju likuma grozījumi, 7.Saeimas priekšvēlēšanu aģitācijas iespaidoti (G.Krasta valdības laikā), izraisīja pensiju sistēmas sabrukumu.

nozīme, ja gribam saprast stāvokli Latvijā: visi gaida, lai valdnieks būtu devīgs, bet tas patlaban nav iespējams.

c) valdnieka cietsirdība un žēlsirdība. Katrs valdnieks gribētu būt žēlsirdīgs, nevis nežēlīgs, nikns, cietsirdīgs. Un tomēr Makjavelli brīdina valdnieku: nedrīkst būt pārāk žēlsirdīgs. **Bieži vien valdniekam nākas rīkoties cietsirdīgi un nežēlīgi, lai valstī nodibinātu kārtību.** No šā viedokļa ir vērts padomāt par cīņu pret noziedzību visās bijušajās PSRS republikās, jo tur neiedomājamās apmēros uzplaukst organizētā noziedzība. “Tādēļ valdnieks, ja viņš grib noturēt pavalstniekus pakļautībā, nedrīkst ņemt vērā pārmetumus par nežēlīgu un cietsirdīgu rīcību” (XVII,49). Makjavelli ir pārliecināts, ka valdnieks dažreiz ar cietsirdīgu izrēķināšanos parāda vairāk žēlsirdības nekā tad, kad viņš iecietīgi skatīšies, ka nekārtības vērsas plašumā. Šai sakarībā ir vērts atgriezties pie diskusijas par nāvessodu. Noziedzība Latvijā būtiski atšķiras no noziedzības Eiropas Savienības valstīs. Latvijas tiesībsargājošās institūcijas nespēj kontrolēt un ierobežot noziedzību: bruņotas bandas, pasūtījuma slepkavības, nepilngadīgo noziegumi iet plašumā. Tas sāk apdraudēt valsts drošību, jo valsts vara nespēj dzīvē realizēt *Satversmes* 93.pantu: **“Ikviens tiesības uz dzīvību aizsargā likums.”** Varbūt ir vajadzīga cietsirdīga valdīšana? — Nāvessods slepkavām (bruņotas bandas, pasūtījuma slepkavības, slepkavības dzērumā u.tml.)!

Kas ir labāk: kad valdnieku mīl vai kad no viņa baidās? — **“...Vislabāk ir tad, kad vienlaikus valdnieku gan mīl, gan baidās no viņa.** Tomēr mīlestība slikti sadzīvo ar bailēm, tādēļ, ja nākas izvēlēties, tad **labāk ir izvēlēties bailes.** Jo par cilvēkiem kopumā var teikt, ka viņi ir nepateicīgi un nepastāvīgi, ka viņi sliecas uz glaimiem un viltu (mānīšanu, krāpšanu. — *G.T.*), ka viņi ir bīstami un tiecas pēc vieglas peļņas (iedzīvošanās kāre. — *G.T.*). Kamēr tu viņiem dari labu, viņi ir tavi (draugi. — *G.T.*), no sirds un dvēseles sola neko nežēlot tevis labā: ne asinis, ne dzīvību, ne bērņus, ne īpašumu, bet tad, kad tev vajadzīga palīdzība, viņi no tevis tūlīt novēršas. Un slikti klāsies tam valdniekam, kurš, uzticoties cilvēku solījumiem, nepadomās par aizsardzību briesmu gadījumā” (XVII,50)¹. Varbūt tagad cilvēki ir kļuvuši labāki?! Politikiem un valstsvīriem ir vērts padomāt par tikumību politikas jomā. Politikas sfērā šī Makjavelli atziņa arī šodien ir aktuāla: **kolektīvā vai personiskā atbildība?**

Ciktāl valdnieks drīkst iedvest bailes saviem pavalstniekiem? Ja neizdodas iegūt pavalstnieku mīlestību, tad valdniekam jācenšas izvairīties no naida. Var iedvest bailes, taču nedrīkst tautā izraisīt naidu.

“Lai neradītu naidu, valdnieks nedrīkst aizskart pavalstnieku privāt-

¹ Varbūt tagad cilvēki ir kļuvuši labāki nekā atdzimšanas laikmetā? — mums jautā Makjavelli. Lūk, par ko ir vērts nopietni padomāt pedagogiem un valstsvīriem. **Kāds tagad ir bijušais padomju cilvēks?** — To pauž mūsu dzīve.

īpašumu un atņemt sievu” (XVII,50). Valdniekam visiem līdzekļiem jācenšas aizsargāt pavalstnieku privātīpašumu. Bet kas attiecas uz kariem un karošanu, tad valdniekam ir jābūt stingram un cietsirdīgam, lai saglabātu vienotību un disciplīnu karaspēka rindās. Kā piemēru Makjavelli min Hannibalu¹, kas pārējo valdnieku vidū izcēlās ar sevišķu cietsirdību un nežēlību. Tātad valdnieks nedrīkst pieļaut, ka pavalstniekos mostas pret viņu vērsts naidis. Arī mūsdienās valstsvīriem un politiķiem ir jādomā par to, lai tautā nerastos naidis pret pastāvošo valsts varu. **Nedrīkst aizmirst to, kas notiek 500 000 nepilsoņu dvēselēs.** Ko par Latvijas valdību domā krievvalodīgais pensionārs, kurš nespēj nokārtot valodas eksāmenu? Tieši nepilsoņu jautājuma risināšana G.Krasta valdību noveda pie dziļas iekšpolitiskas un ārpolitiskas krīzes (8.04.98.). Tā parādīja postsociālistiskās demokrātijas vājās puses: partiju kolektīvo bezatbildību valsts priekšā. Turklāt nedrīkst aizmirst svarīgu demokrātijas principu — politiskās vienlīdzības principu. **Vai šis princips tiek realizēts dzīvē?**

d) kā valdniekam vajag turēt doto vārdu? — Nav šaubu, ka valdnieks ir pelnījis uzslavu par dotā vārda turēšanu. Bet mēs no pieredzes zinām, ka mūsdienās lielas lietas izdevās realizēt tikai tiem, kas necentās turēt doto vārdu un prata tur, kur vajag, apvest (tautu. — *G.T.*) ap stūri. Šādi valdnieki galu galā panāca daudz vairāk nekā tie, kas balstījās uz godīguma principu” (XVIII,52). Makjavelli uzsver domu, ka ar ienaidnieku var cīnīties divējādi — ar likumu vai ar spēku. “Pirmais veids raksturīgs cilvēkam, otrais — zvēram. Bet tā kā ar pirmo bieži vien nepietiek, nākas ķerties arī pie otra.” Tātad, secina Makjavelli, **“valdniekam jārikojas gan kā lauvai, gan kā lapsai”**. Tad viņš spēs apiet lamatas un atbaidīt vilkus. Viņš min vēstures piemērus, kad miera līgumi tika laužti un uzvarēja valdnieks “ar lapsas prātu”, tas ir, viltīgais.

Valdniekam nav nepieciešami visi tikumi, viņa runām vajag pārliecināt tautu par to, ka viņam piemīt **žēlsirdība, devīgums, godīgums, atbildība** (dotā solījuma izpildīšana) **un stiprs gars**. Šajā sakarībā Makjavelli dod šādu padomu: “...Valdniekam vienmēr ir jābūt gatavam mainīt savas politikas virzienu, ja notikumu gaita iet citā virzienā vai arī ja citā virzienā sāk pūst Fortūnas² vējš, tas ir, kā jau bija teikts, pēc iespējas nenovirzīties

¹ **Hannibals** (*Hannibal*, 247.g. vai 246.g.—183.g. pirms Kristus) — Kartāgas karavadonis. Vairākkārt sakāvis romiešu armiju. Kartāga (gr.*Karchēdon*, lat. *Carthaga*) — vergturu pilsēta Ziemeļāfrikā (tagadējā Tunisijā). Kartāga iekaroja Ziemeļāfriku, Sicīliju, Sardīniju un kļuva par lielu vergturu valsti. Pūniešu karos (264.g. — 164.g. pirms Kristus) romiešu karaspēks sakāva kartāgiešus. Kartāga tika sagrauta, un tās teritorija iekļauta Romas impērijā.

² **Fortūna** (lat. *Fortuna* — gadījums, izdevība, veiksmē, neveiksmē) ir: 1) seno romiešu mitoloģijā — likteņa, laimes dieviete, kura stāvoša uz lodes vai riteņa ar aizsietām acīm un pārpilnības kausu rokā, simbolizēja laimes nepastāvību) 2) liktenis, laime, laimīgs gadījums (veiksmē); **varbūtība, iespēja politikā.**

no labā, bet vajadzības gadījumā neizvairīties arī no ļauna” (XVIII,53). Lūk, tieši šo atziņu nespēja ievērot G.Krasta valdība, un tas noveda pie pašas dziļākās politiskās krīzes (8.04.98.) atjaunotās Latvijas brīvvalsts laikā. Draudēja politiskā izolācija no Austrumiem un Rietumiem. Tauta izjuta Krievijas ekonomisko un politisko spiedienu uz Latviju. Tas pats notika ar V.Krištopana un notiek ar A. Bērziņa valdību 7.Saeimā. Centīsimies ieskatīties Latvijas politiķu un valstsvīru darbos piecu tikumības principu realizācijas aspektā, balstoties uz Makjavelli atziņām.

Valdniekam stingri jāraugās, lai viņa teiktie vārdi vienmēr paustu piecus tikumības principus: **devīgumu, labsirdību (žēlsirdību), godīgumu, atbildību un gara spēku**. Makjavelli, neminot vārdā, vienu sava laika valdnieku raksturo šādi: “Sludina mieru un uzticību, bet pats būtībā ir ļaunākais ienaidnieks tam, ko sludina; bet, ja viņš sekotu tam, ko sludina, tad sen būtu zaudējis savu varenību un valsti” (XVIII,53). Vai tad tas pats nenotiek arī 7.Saeimā: V.Krištopana valdības veidošana un krišana, A.Šķēles valdības tapšana un premjera A.Šķēles nomaiņa ar A.Bērziņu?

e) kā rīkoties, lai neņemotū pavalstnieku (pilsoņu) naidu un nicināšanu? Valdnieks nedrīkst darīt to, kas modina tautā naidu un nicināšanu. Ja viņam tas izdodas, tad galvenais ir paveikts. Šeit būtu vietā atcerēties, ka pavalstnieki tikmēr būs apmierināti ar savu dzīvi, kamēr nebūs aizskarts viņu gods un manta. “Valdnieks izraisa nicināšanu ar nežēlīgu laupīšanu un savu pavalstnieku mantas un sievu aizskaršanu... Valdnieki rosina nicinājuma rašanos ar savu nepastāvību, vieglprātību un izlutinātību, ar savu gļēvulību un neizlēmību. No šīm īpašībām vajag baidīties vairāk nekā no uguns un, tieši otrādi, katrā gadījumā ar savu darbību apliecināt cēlsirdību, bezbailību, pamatīgumu un stingrību” (XIX,54). **Vajag valdīt tā, lai nevienam neienāk prātā apšmaukt vai pievilt valsti.** Turklāt nevajag aizmirst, ka valdnieku var apdraudēt gan pavalstnieki, gan stipras kaimiņvalstis. Valsts iekšienē ir bīstamas pret valdnieku vērstas sazvērestības. Ja valdnieks bauda tautas labvēlību, tad nav ko baidīties no sazvērestības. Izvirzās jautājums par tautas uzticību un labvēlību Saeimai un Ministru kabinetam. — Tas ir jautājums par tautas politisko izglītību un katra pilsoņa personisko atbildību, jo valsts vara pieder tautai.

f) kā izvairīties no glaimotājiem un pielidējiem? — Ja valdnieks nav sevišķi gudrs un slikti pazīst cilvēkus, tad viņa galmā parādīsies glaimotāji, iztapēji un pielidēji. Es runāju par glaimiem un glaimotājiem, kurus lielā vairumā var redzēt valdnieku pilis, jo cilvēki ir tik godkāriģi un tik viegli savaldzināmi šajā gadījumā, ka ar grūtībām var izvairīties no šīs likstas” (XX,70-71). Ja valdnieks sāks cīnīties pret glaimotājiem un pielidējiem, tad tas savukārt var izraisīt nicinājumu. Kā lai sevi norobežo no šīs tikumiskās nelaimes? — Ir tikai viens ceļš — “ieskaidrot

cilvēkiem, ka par patiesības pateikšanu es neapvainošos. Bet, ja katrs varēs tev pateikt taisnību, tev vairs neizrādīs vajadzīgo pagodinājumu” (XXIII,71). Tādēļ Makjavelli iesaka izvēlēties trešo ceļu — **izraudzīties dažus cilvēkus un dot viņiem tiesības pateikt visu, ko viņi domā, bet tikai par to, ko tu pats jautā un ne par ko citu. Tomēr jautāt vajag par visu un arī uzklaustīt atbildes, bet lēmumus pieņemt pašam pēc saviem uzskatiem**” (XXIII,71). Makjavelli aicina valdniekus vienmēr prasīt padomus, apspriest radušās politiskās problēmas, bet tikai tad, kad pats to vēlas vai jūt vajadzību. Tāpat vajag “katru nolikt savā vietā”, kad viņš iedomājas dot valdniekam padomu, ja valdnieks to neprasa. Gribot negribot rodas jautājums: kāpēc 6.Saeima un G.Krasta valdība nespēja uzsākt nopietnu politisku dialogu ar nepilsoņiem un Krieviju, kad valstī iestājās dziļa politiskā krīze (8.04.98.)? — Daudz vieglāk bija vainu uzvelt Krievijai, izprovocējot krīzi. Diemžēl arī 7.Saeimas valdošo koalīciju partijas (LC, TB/LNNK, JP; TP, LC, TB/LNNK, JP) nespēja uzsākt politisku dialogu ne ar nepilsoņiem, ne ar Krieviju.

Tāpat padomi valdniekiem nav nekādi likumi vai kārtulas, kas pauž nepieciešamību, tie ir tikai ceļrāži politisku lēmumu jēgas radīšanai. Bet Makjavelli pieļauj, ka ir arī tādi padomi, kas pauž nepieciešamību.

g) padoms valdniekam¹. “...Valdniekam, kurš pats nav gudrs, ir bezcerīgi dot labus padomus, jo šāds valdnieks neuzklausīs gudru padomnieku un viņš pats būs spiests valdnieka vietā pieņemt visus lēmumus... bet šāda situācija ilgi neturpinātos, jo pats padomnieks kļūs par valdnieku” (XXVIII,72). Tāpat galu galā izriet šāds secinājums: “Labus padomus, lai kurš tos arī dotu, rada valdnieka gudrība, bet valdnieka gudrība nerodas no labiem padomiem.” Lūk, patiesi īsta atbilde uz jautājumu, kas ir valdnieka gudrība. Lai cik labus padomus Latvijas valdībai savā laikā deva Makss van der Stūls, tos G.Krasta valdība nespēja saprast un ņemt vērā. **Vienīgi dziļas politiskas krīzes un zināmas starptautiskas izolācijas rezultātā tika pieņemti grozījumi Pilsonības likumā un Valsts valodas likumā.** Acīmredzama nespēja saprast gudru padomu, kā arī valdības stūrgalvīgā turēšanās pie varas ar patiešām cēlu argumentu: **demisija būtu Latvijas nodevība! Piekāpšanās Krievijas priekšā!** Latvijas politiķi nespēja tikties ar Krievijas politiķiem ne Maskavā, ne Rīgā, tādēļ atliek tikai Brisele (Tiekas Latvijas un Krievijas AM pārstāvji // “Diena”, 24.04.98.). Ārlietu ministrs V.Birkavs “nespēja” apspriest Latvijas un Krievijas attiecības ar Krieviju un tādēļ mēģināja to darīt ar ASV starpniecību (Birkavs tiksies ar Olbraitas vietnieku // “Diena”, 24.04.98.). Šeit komentāri ir lieki. Arī 7.Saeima nespēja uzsākt politisku dialogu ar Krieviju.

¹ Runa ir par 15.—16.gs., par valdnieka un padomnieka attiecībām galmā.

4. Valsts un armija. Militārā politika.

Kādi līdzekļi izmantojami, lai pasargātu valsti no iekšēja sabrukuma un uzbrukuma no ārienes? — **“Valsts pamatu veido labi likumi un stipra armija,”** atbild Makjavelli. Bet labi likumi nav un nevar būt tur, kur ir slikta armija. Viņš uzsver, ka “algotņu un sabiedroto karaspēks ir neefektīvs un bīstams... algotņi ir godkāri, nolaidīgi, viņiem piemīt tieksme strīdēties, viņi naidojas ar draugiem, bet baidās no ienaidniekiem, viņi ir neuzticīgi un bezgodīgi” (XII,36). Algotņi labprāt kalpo miera laikā, bet kara laikā nereti laižas lapās. Kā piemēru Makjavelli min Itāliju, kuru sagrāba Francija, un arī citus piemērus. Makjavelli uzskata, ka pašu karaspēks ir pats labākais un uzticamākais. Rodas jautājums par NATO karaspēku.

a) sabiedroto, jauktais un pašu karaspēks.

Sabiedroto karaspēks, pēc Makjavelli atziņas, nav piemērots citas valsts aizsardzībai. “Tas ir stipra valdnieka karaspēks, kas domāts palīdzībai un aizsardzībai... **Sabiedroto karaspēks ir droša bojā eja tam, kas to izmanto:** šis karaspēks darbojas kā viens cilvēks un pilnīgi pakļaujas savam valdniekam...” (XII,40-41). Tādēļ daudziem valdniekiem ir savs karaspēks, jo **“labāk ir zaudēt ar savu karaspēku, nekā uzvarēt ar svešiem ieročiem”** — spriež Makjavelli. Jāteic, ka Otrais pasaules karš, kurā sabiedroto karaspēks (PSRS, ASV, Anglija) guva uzvaru pār Vāciju apgāza šo tēzi. To pašu var teikta arī par NATO karaspēku, kas būtībā ir sabiedroto karaspēks.

Jauktā karaspēkā daļa ir paša valdnieka karaspēks un daļa — algotņi. Šāda veida jauktais karaspēks ir labāks par armiju, kuras sastāvā ir tikai sabiedroto vai algotņu karaspēks. Viens no Romas impērijas sabrukuma cēloņiem bija algotņu karaspēks. Šajā sakarībā Makjavelli citē Tacitu¹: *“Quod nihil sit tam infirmum aut instabile, quam fama potentiae non sua vi nixa”* (Nav nekā nestabilāka un mainīgāka par pievilcību, kas nebalstās uz savas varenības spēku)² (XIII,19). Svešais karaspēks ir pievilcīgs, taču ļoti nestabils un mainīgs.

Paša valdnieka karaspēks ir pats labākais un stabilākais. “Valdnieka karaspēks ir tas, kuru veido valsts pilsoņi, pavalstnieki vai arī uzticami cilvēki. Jebkurš cits karaspēks ir vai nu sabiedroto, vai algotņu karaspēks” (XIII,43).

b) kā valdniekam jārikojas kara lietās (militārā politika)? “...Valdniekam nedrīkst būt citu domu, citu rūpju, nekādu citu lietu kā vien tas viss, kas attiecas uz karu, militāriem lēmumiem un pasākumiem un kara zinātnei.

¹ Tacits (*Tacitus*, ap 58.g. — ap 117.g.) Pūblijs Kornēlijs — romiešu vēsturnieks, darbi par Romas vēsturi, reliģiju, politiku un sadzīves jautājumiem.

² Тацит. *Анналы*, Т.1 Л., 1970. — С.232.

Karš (un arī miers. — G.T.) ir vienīgais pienākums, ko valdnieks nevar uzlikt citam” (XIV,43). Kara māksla veido to spēku, kas ļauj noturēt varu. Kad valdnieks pārstāj vingrināties kara mākslā, kad viņš nespēj orientēties militārajā politikā, viņš zaudē savu varu. Tādēļ miera laikā valdniekam vēl cītīgāk jāvingrinās kara mākslā nekā kara laikā — spriež Makjavelli. Valdniekam ir nopietni jāpēta sava valsts un tās robežas, lai atrastu labāko aizsardzības variantu, izmantojot valsts ģeogrāfisko stāvokli, robežlīniju.

Turklāt valdniekam jālasa darbi par vēsturi, lai uzzinātu, kā citi valdnieki rīkojās karā un kas noteica viņu uzvaru vai zaudējumu. **Arī tagad karš vai miers ir galvenā valsts ārējās drošības problēma.** Vai NATO garantēs Latvijas drošību? — No terora negarantēs!

5. Kā saglabājama un nostiprināma valdnieka vara?

Ko valdnieki dara, lai padarītu stiprāku savu varu? — jautā Makjavelli. Viņš cenšas noskaidrot tos pasākumus, kuri visvairāk veicina valdnieka varas nostiprināšanu un kuriem vajadzētu dot priekšroku. Šajā ziņā noteicošā loma ir konkrētiem vēsturiskiem apstākļiem, kurus vajag censties saprast. Protams, jāņem vērā arī attiecīgais laikmets (15. — 16.gs.).

Nekad nav bijis tā, ka jauns valdnieks, kurš nācis pie varas, atbrūnotu pavalstniekus. Mēdz rīkoties tieši otrādi — tos apbrūno, lai karaspēks kļūtu stiprāks. Atbrūņojot pavalstniekus, valdnieks izrāda savu neuzticību un aizdomību tādējādi aizskar viņu pašcieņu un pauž savu bailīgumu.¹ Tā kā valdnieks nevar iztikt bez karaspēka, viņš ir spiests izveidot algotņu armiju. Bet ar to nepietiek, lai aizsargātos no varenajiem kaimiņiem. Bet tādā gadījumā, kad valdnieks iekaro un pievieno jaunas teritorijas, jaunos pavalstniekus gan vajag atbrūnot. Tā spriež Makjavelli par valsts varas nostiprināšanu ar karaspēka palīdzību gan attiecībā uz iekšējiem, gan ārējiem draudiem.

Gudru valdnieku rīcība liecina par to, ka vienā gadījumā vajag celt cietokšņus un bruņoties, bet otrā — varu noturēt, pamatojoties uz pavalstnieku ķildām, sevišķi tas attiecas uz iekarotajām teritorijām. Bet kara laikā pavalstnieku ķildas var novest pie zaudējuma. Daži uzskata, ka gudri valdnieki, lai celtu savu prestižu, mākslīgi rada ienaidniekus un, tos pieveicot, pauž savu varonību. Mākslīga ienaidnieka radīšana ir raksturīga arī daudzām bijušajām PSRS republikām — tautas nodevēji iekšienē, bet ārējie ienaidnieki kaimiņvalstīs.

Tātad politika ir sava veida māksla valsts varas veidošanā, realizēšanā un stiprināšanā. To pārliecinoši pauž Makjavelli savā darbā “Valdnieks”. Viņš māca politiski domāt tos, kuri spēj iedziļināties šīs mākslas specifikā, ko sauc par saprašanu. “Tātad nobeigumā teikšu, ka

¹ Tas pats ir noticis Latvijā, kad pieņemtais *Pilsonības likums* radīja 700 000 nepilsoņu!

Fortūna ir nepastāvīga, bet cilvēki ietiepīgi turas pie sava darbības (un domāšanas. — G.T.) veida. **Kamēr cilvēku vidū valda saskaņa, viņi dzīvo labklājībā, bet kad sākas nesaskaņa, labklājībai pienāk gals**” (XXV,76). Politiskā domāšana ir šīs *Fortūnas* izpratne, pieņemot mainīgiem apstākļiem atbilstošus lēmumus, likums, deklarācijas, rīkojot referendumus. **Jāatzīst, ka *Fortūnas* neizpratne ir raksturīga postsociālistiskajai demokrātijai bijušajās PSRS republikās.** Nav dzirdēts, ka kāds Saeimā vai valdībā izteiktu savas šaubas par pieņemtā politiskā lēmuma, deklarācijas, likuma likteni. Varbūt tiešām politiķi un valstsvīri spēj paust tikai patiesības, neatstājot vietu varbūtībai, šaubām — politiskai brīvībai, t.i., demokrātijai.

↳ *Zināšanu patiesība¹ politiskajā darbībā veido brīvības garīgās važas. Politiskās domas vēstures izpratne paver ceļu demokrātijai. Veidosim izpratnes saikni starp vēsturi un šodienu, tad vēsture kļūs par dzīves un politikas skolotāju.*

¹ Vēstures fakti, notikumi ir jāzina, lai tos saprastu. Vēstures faktu zināšana bez to izpratnes kļūst par demokātiskas politikas važām.

III nodaļa

POLITISKĀS DOMAS VĒSTURE XIX-XX GS.

Revolūcija ir barbariska progresā forma. Vai mums būs lemts ieraudzīt to dienu, kad cilvēces progresā forma būs patiesi cilvēcīga.

Žans Žoress¹

Politikas jomā galu galā pastāv tikai divu veidu nāves grēki: nelietišķums un — bieži, bet ne vienmēr, ar to idēna — bezatbildība. Iedomība, t.i., vajadzība pēc iespējas biežāk parādīties priekšplānā, visspēcīgāk kārdina politiķi veikt vienu vai otru grēku, vai arī abus kopā.

Makss Vēbers

Demokrātiska politiskā un tiesiskā intelekta veidošanā un demokrātiskas politiskās kultūras audzināšanā centrālo vietu ieņem tieši XIX-XX gs. idejas un teorijas. Lietderīgi būtu sākt ar **M.Vēbera darbu “Politika — aicinājums un profesija”**². Šajā darbā viņš sīki pēta politikas jēdzienu un parāda, kā veidojas profesionāli politiķi. Tas patlaban ir aktuāli visās postsociālisma valstīs, kur komunisma celšanas politiku nomainīja specifiska postsociālistiska demokrātija. **Notiek pāreja no totalitāra uz demokrātisku politisko režīmu**³. Cilvēka garīgā pasaule nebija gatava šai revolucionārajai pārejai, kura pavēra ceļu tautas nabadzībai un tās pavadonei — noziedzībai. **Nav un nevar būt tiešas pārejas no totalitārisma uz demokrātiju**. Tādēļ radās specifisks politiskais režīms — postsociālistiskā demokrātija bijušajās sociālisma valstīs un bijušajās PSRS republikās.

Patlaban veidojas profesionāli politiķi, kuri atšķiras no padomju laika politiķiem. Mēs speciāli lietojam jēdzienus **“postsociālistiska politika”** un **“postsociālistiska demokrātija”**, **“pēcpadomju politika”** un **“pēcpadomju demokrātija”** kā sinonīmus, lai apzīmētu tos politiskos procesus, kas šobrīd rit visās postsociālisma valstīs. Runa ir par pāreju

¹ Žoress (Faures, 1859.-1914.) Žans — Francijas un starptautiskās sociālistiskās kustības darbinieks, vēsturnieks. No 1902.gada vadījis Francijas Sociālistisko partiju. Reformists.

² Autora tulkojums. Cits tulkojums: sk. M.Vēbers. Politika kā profesija un aicinājums. R., 1999.

³ Varbūt bija nepieciešams pārejas politiskais režīms — autoritārisms? — **Padomju cilvēka dvēseles nespēja aptvert demokrātijas izpratni**. Tas atnesa daudz nelaimes: tautas nabadzība un noziedzība, kolektīvā bezatbildība un korupcija, sabiedrības un politiķu naidīgas šķelšanās, terorisma uzplaukums un kari.

no padomjlaiku ekonomikas un politikas uz demokrātisku politiku un sabiedrību, kas balstīta uz tirgus ekonomiku. Uzmanības centrā cilvēks — viņa dvēsele, kuras audzināšana ir daudz ilgāks, grūtāks un sāpīgāks garīgs process, kurš iesniedzas XXI gs. Lai visu to aptvertu un saprastu, mēs nevaram apiet komunisma un nacionālsociālisma vadotus — Staļinu un Hitleru. Viņu politika ir atstājusi dziļas pēdas gan vēstures notikumos, gan cilvēku dvēselē. Nevar un nedrīkst šos vēstures posmus izsvītrot no Latvijas vēstures vai tikai nosodīt. Atcerēsimies jau kuro reizi V.Igo: **“Demokrātija ir diža, jo tā cilvēces vēsturē neko nenoliedz, neko nezaimo.”** Tātad priekšā vēstures un tās notikumos realizētās politikas izpratne, kur tika likti pamati mūsdienu Eiropai — demokrātiskai miermīlīgai valstu savienībai, kuru sauc par *Eiropas Savienību*. Tādēļ mēģināsim saprast tās ideoloģijas un ideologus, kuri ietekmēja XIX-XX gs. notikumus Eiropā un pasaulē. Mēģināsim saprast arī terorisma attīstību līdz 2001.gada 11.septembrim, kad terors kļuva līdzīgs karam bez uzbrucēja sejas. Terorisma problēmai tiks veltīta nodaļa “Jaunas pasaules kārtības un drošības tapšana pēc teroristu uzbrukumiem ASV pilsētām”.

Politiskos notikumus XIX-XX gs. būtiski ietekmēja **komunisma ideoloģija**, kas izplatījās pa visu pasauli. Tādēļ nevar saprast šo divu gadsimtu vēsturi, ja nopietni neiedziļinās marksisma-ļeņinismā, kuram pamatus lika Markss un Engelss savā darbā *“Komunistiskās partijas manifesti”*. Zinātniskā marksisma-ļeņinisma ideoloģija noteica svarīgākos šā laikmeta notikumus, kuru “vēsturiskais rezultāts” esam arī mēs savā postsociālistiskajā Latvijā.

Mūsu garīgā pasaule patlaban būtiski nosaka politiskos lēmumus un to īstenošanu dzīvē. Ja mēs gribam saprast sevi, tad jāiedziļinās svarīgākajos politiskajos notikumos, sākot ar 1939.gadu un līdz pat mūsdienām. Ja to nedarīsim, neizprasta paliks politika, kas patlaban tiek realizēta Latvijā un citās bijušajās PSRS republikās.

Otrais pasaules karš (1939. — 1945.) radās divu ideoloģiju — marksisma un nacionālsociālisma — globālas konfrontācijas rezultātā, kuru izraisīja cīņa par pasaules kundzību un sadali. Šajā konfliktā tika ierauta arī Latvija. Tās tauta sašķēlās divās naidīgās nometnēs — komunisma piekritējos un komunisma pretiniekos. Ir pienācis laiks saprast gan tos latviešus un cittautiešus, kuri ar ziediem rokās sagaidīja krievu tankus (1940.g.), gan arī tos latviešus un cittautiešus, kuri ar ziediem rokās sagaidīja vācu armiju kā atbrīvotāju no boļševiku jūga (1941.). Tas ir daudz grūtāk, nekā slavēt vienus un nosodīt otru. Taču mums jāiet pa šo grūtāko ceļu, ja mēs gribam celt demokrātisku sabiedrību. To apliecināja dziļa Latvijas iekšpolitiskā un ārpolitiskā krīze (8.04.98. — 30.04.98.). Valdošās partijas, apvainojot cita citu, tā arī nespēja saprast,

ka to politiķi atrodas vēstures notikumu gūstā. Tās nespēja saprast 1998.gada marta un aprīļa notikumus, kuru pirmsākumi meklējami vēsturē: pensionāru mītiņš pie Rīgas Domes (3.03.98.); Latvijas leģiona WAFFEN SS atceres notikumi (16.03.98.); nepilsoņu mītiņš pie Ministru kabineta (17.03.98.); latviešu tautas sēru diena (25.03.98.); sprādziens pie Rīgas sinagogas (2.04.98.); sprādziens pie Krievijas vēstniecības (6.04.98.). Valdība ar G.Krastu priekšgalā spēja vienīgi reaģēt uz šiem notikumiem un vainu uzvelt Krievijai un “piektajai kolonai”, bet nespēja demisionēt, uzskatot to par piekāpšanos Krievijai, par nodevību. Partijas tā arī neapzinājās savu nespēju vadīt valsti, nespēja ieskatīties vēsturē un tur ieraudzīt patiesos krīzes cēloņus. **Vēstures izpratnes ignorēšana — tipiska postsociālistiskās demokrātijas iezīme**, kura izpaužas arī 7.Saeimas darbā: nepilsoņu jautājums u.c.

Tikai vēstures saprašana liek pamatus politiskai brīvībai, kas dzimst un attīstās postsociālistiskās politikas evolūcijas ceļā. Lai veidotu vienotu sabiedrību Latvijā, vairāk nekā svarīgi ir daudz ko saprast vēstures notikumos un spēt arī piedot. **Atkal veidot ienaidnieka tēlu politikā, lai būtu pret ko cīnīties, nozīmē iet pa padomjlaika politikas ceļu, kur dominēja cīņa, it sevišķi pret citādi domājošiem.** Tādēļ jācenšas izprast ne tikai Ļeņina un Staļina, bet arī Hitlera ideoloģiju. Lasītājam paveras iespēja iepazīties ar Ļeņina darbu “Valsts un revolūcija”, Staļina “Ļeņinisma jautājumi”, kā arī Hitlera darbu “Mana cīņa”. Kisindžera “Diplomātija” palīdzēs dziļāk izprast Staļina un Hitlera politiskos portretus un 1939.-1940.gada notikumus. **Bet pagaidām Latvijas politikā dominē neiecietība pret citādu domu: “karalis ir kails”, “bez apmetuma”, “politiskais analfabētisms”, “kangars”, “politiskais dinozauris”, “vecais čekas lapsa”, “svētbildes un mušpapīra hibrīds”, “profāns”, “plānprātiņš”, “tautas nodevējs”, “boļševiks” u.tml.** Saprašana nav vietas, jo politiķu dvēselēs valda “es zinu”. Politikā tiek atdzīvināts padomjlaika kolektīvisms — kolektīva bezatbildība. **Personiskā atbildība paliek sveša gan Saeimā, gan valdībā. Valdošā koalīcija (TP, LC, TB/LNNK, JP) pasludina Koalīcijas līgumā kolektīvo atbildību: solidāras atbildības princips.** Atcerēsimies, ka patlaban saistībā ar holokaustu Latvijā runa ir par K.Kalēja personisko atbildību. **Bet kurš šodien ir mēģinājis saprast K.Kalēju?** — Skaļa nosodišana, saucot pie atbildības, kļūst par labo toni politiķu un valstsvīru aprindās. Tas taču bija modē padomjlaikos.

Tragiskas lappuses Otrā pasaules kara vēsturē ierakstīja holokausti, kuru realizēja ne tikai nacisti, bet arī citu okupēto valstu speciālās vienības. **Ir pienācis laiks saprast tos krievus, ukraiņus, lietuviešus, latviešus, igauņus un citu tautību pārstāvjus, kuri piedalījās holokaustā.** Par šo noziegumu ir jāuzņemas morāla atbildība, kā to darīja Vācija. Šeit runa ir nevis par piedošanu noziedzniekiem, bet gan par šīs tragēdijas saprašanu, lai kaut kas līdzīgs vairs nekad neatkārtotos.

Nelegālā organizācija “Pērkonkrusts”¹ pretendēja uz to, ka “ir latviešu cīņas organizācija, rases tīrības un nacionālisma kodols, kuras mērķis — latviešu Latvija” (“Diena”, 20.12.97.). Lasītājs varēs pārliecināties par to, ka tieši šādas idejas savā laikā pauda Hitleris darbā “Mana cīņa”. Vēsture liecina, pie kā tas noveda.

Lasītājs varēs iepazīties ar Kārļa Ulmaņa vēstījumu tautai “Mūsu valsts ir iekšēji un ārēji neatkarīga un brīva un iāda arī paliks” (13.10.39.). Tas palīdzēs mums dziļāk izprast Latvijas valsts patriarhu kā politiķi un valstsvīru traģiskajās latviešu tautas vēstures dienās, kurš ir pelnījis, lai viņam uzceltu pieminekli. Bet politiķi un politologi atkal iestieg antivēsturiskā spriedelēšanā, nespējot saprast, kas notika 1934.gadā. Politologs A.Pabriks, skarot Latvijas vēsturi, nonāk pie atziņas: “Līdz ar to es neuzskatu, ka Kārļa Ulmaņa pieminekļa celšana spētu atnest vairāk vienotības, patriotisma, demokrātijas un cerības mūsu tautai” (A.Pabriks, politologs. Pēteris, Milda un citi simboli. Vai vajadzīgs pieminekļis Kārlim Ulmanim? // “Diena”, 16.01.01.). Ja nu Latvijas valsts patriarhs šodien nav pelnījis pieminekli, tad komentāri ir lieki. Runa ir par politisko intelektu, kas nepieciešams vēstures izpratnes veidošanai.

Politiskā intelekta, kultūras un atbildības veidošanā un audzināšanā lasītājam palīdzēs arī Jefimova darbs “Metapolitika: mūsu izvēle un vēsture”. Tas domāts visiem, kas vēlas saprast sakarību un saistību starp “Es-gribu” un “Es-varu” politikas jomā. Runa ir par profesionāla politiķa spēju distancēties no saviem (gala) mērķiem konkrētu politisku lēmumu pieņemšanā atkarībā no tā, kādam laika posmam tie domāti — tuvākai vai tālākai nākotnei. Runa ir par politisko atbildību, kura demokrātiskā valstī ir strikti personiska. Pretējā gadījumā demokrātiskam vairākumam paveras maldu ceļš politikā. **Kolektīvisms ir demokrātijas pretstats, kur valda personas autonomija un atbildība.** Šim jautājumam tiks veltīta nodaļa no Dž.Raza darba “Brīvības morāle”.

Postsociālisma valstīs svarīgākā problēma ir demokrātiska politiskā intelekta, kultūras un atbildības veidošana un audzināšana. Uz šīs garīgās bāzes notiek pāreja no pašreizējās postsociālistiskās politikas uz patiesi demokrātisku politiku, kāda valda Rietumos. Šajā ziņā lasītājam būs noderīgs Reinas-Vestfāles Tehniskās augstskolas (Vācija) *Politisko zinātņu institūta* direktora K.Lenka pētījums “Demokrātijas problēmas”. Pētījums aptver gan demokrātijas vēsturi, gan arī svarīgākās mūsdienu politiskās problēmas.

¹ “Pērkonkrusts” — politiska organizācija Latvijā. Dibināta 1933.gadā Rīgā. Šajā organizācijā darbojās arī studējošā jaunatne (vad. G.Celmiņš). Tā pauda nacionālisma ideoloģiju un antisemitismu. 1934.gadā organizācija tika aizliegta. Patlaban tās biedri ir arestēti un notiesāti.

Lenks uzsver domu, ka “**demokrātija** ir nevis sevī noslēgta politiskā sistēma, bet gan **nākotnei atvērts un riskants projekts**”. Arī Hitlers demokrātiskā ceļā nāca pie varas. Demokrātiskā ceļā pie varas nāca 7.Saeima, paverot ceļu politiskai korupcijai.

Atcerēsimies, ka patlaban postsociālistiskās politikas laikmetā bijušajās PSRS republikās notiek atbrīvošanās no iepriekšējās politiskās domāšanas. Par to liecina arī politiskā darbība Latvijas Republikas Saeimā un Ministru kabinetā, politisko partiju darbība un tautas līdzdalība politikā. Mēs centāmieš parādīt šā procesa specifiku Latvijā,¹ par piemēru ņemot konkrētu politiķu un partiju darbību, kas nav brīva no atziņām, kuras pretendē uz zinātnisku patiesību. Citādi domājošais nereti tiek nosaukts par tautas ienaidnieku un pretstatīts “īstiem” nacionālo interešu paudžiem. **Veidosim savu politisko intelektu un kultūru, balstoties uz politiskās domas vēstures izpratni, lai veiksmīgi pārvarētu postsociālistiskās politikas ierobežotību un trūkumus.**

Mazliet atkāpjoties no hronoloģiskās secības, lietderīgi ir sākt ar M.Vēbera lekciju “Politika — aicinājums un profesija”. Tas ļaus labāk izdalīt politisko ideju tematiku un parādīt, ka nacionālsociālisma tapšana un attīstība Rietumeiropā ir cieši saistīta ar komunisma ideoloģiju. Tieši šīs divas ideoloģijas noteica XIX-XX gs. svarīgākos notikumus, kuros tapa šodienas pasaules politiskā realitāte. Tur veidojās to cilvēku garīgums, kuri šobrīd nosaka politiku.

Atcerēsimies, ka **tieši politiskās domas vēsture ir neizsmejams jaunu politisko ideju avots**. Mācīsimies politiski domāt no Vēbera, Jefimova, Lenka, Smita u.c. atziņu izpratnes. Mēģināsim saprast Marksa, Engelsa, Ļeņina, Staļina un Hitlera ideoloģiju un politiku, lai saprastu savu vēsturi un sevi pašu. Iedziļināsimies antisemitisma un holokausta vēsturē, lai saprastu tos latviešus, kuri brīvprātīgi vai piespiedu kārtā piedalījās holokaustā. Tas pavērs ceļu **nopietnām pārdomām** par latviešu leģionāriem *Waffen SS* rindās Vācijas armijā, par latviešiem padomju armijā, par partizāniem Latvijā pēc Otrā pasaules kara. **Šajās pārdomās** mūsu valsts vēsture kļūs par dzīves skolotāju, it sevišķi politikas jomā. **Šajās pārdomās** taps ideja, kura spēs apvienot sašķelto sabiedrību, sašķeltos politiskos spēkus. **Lai šajās pārdomās mūsu prātu vada svarīgs demokrātijas princips — politiskā plurālisma princips**. Patlaban vēsturnieki un politiķi nespēj pacelties līdz politiskā plurālisma principam vēstures notikumu izpratnes veidošanā. Atcerēsimies, ka padomjlaikā vēsturi rakstīja pēc politiķu norādījumiem. **Neiesim pa šo maldu ceļu**, rakstot traģiskās Latvijas valsts vēstures lappuses.

¹ G. Tauriņš. Politika I-II. R., 1999–2001.

VĒBERA darbs "POLITIKA – AICINĀJUMS UN PROFESIJA"¹

(Weber M. Politik als Beruf)

No politikas dzīvojošs profesionāls politiķis var būt vai nu vistīrākais "ienesīgas vietas meklētājs", vai algots "ierēdnis".

Kas nodarbojas ar politiku, tas tiecas pēc varas: pie varas kā līdzekļa, kas pakļauts citiem mērķiem (ideāliem vai egoistiskiem) vai pie varas "pašas varas dēļ", lai (iz)baudītu prestižā amata jūtas, kuras dod (rada. — G.T.) politika.

Tā tad "politika" ir tiekšanās pēc līdzdalības varā vai varas sadalīšanās ietekmēšana neatkarīgi no tā, vai tas notiek starp valstīm vai valstī starp cilvēku grupām, kuras valsts aptver.

Makss Vēbers²

Politikas centrālā problēma ir varas izpratne. Tās pamatā ir varas filozofija kā politikas filozofijas svarīgākā sfēra. Tādēļ jautājums "kas ir politika" ietver konkrētu varas izpratni. Politikas garīgo pamatu veido tā vai cita varas filozofija.

1. Kas ir politika? Profesionāla politiķa darbība ietver gan dvēseles aicinājumu, gan profesiju.

Vēbera² lekcija "Politika — aicinājums un profesija"³ tika nolasīta 1918.gadā. *Brīvās studentu savienības* auditorijai. Šī lekcija nav zaudējusi savu nozīmi mūsdienās attiecībā uz politiķa intelekta, kultūras un atbildības veidošanu. Tā audzina mūsdienu politiķus. Līdz ar to gan politiķiem, gan arī augstskolu studentiem mēs paveram iespēju mācīties politiski domāt no Vēbera, cenšoties **saprast politiķu gan kā aicinājumu, gan kā profesiju.**

¹ Vācu valodas vārdu "der Beruf" var tulkot gan kā "profesija", gan kā "aicinājums". Vēbers uzsver šā termina divējādo nozīmi attiecībā uz politiķu — profesionālā darbība un dievišķais aicinājums. Tādēļ Vēbera darba nosaukumu lietderīgi tulkot šādi: *Politika — aicinājums un profesija.*

² **Vēbers** (Weber, 1864-1920) Makss — vācu filozofs, sociologs, ekonomists, vēsturnieks un politologs. Daudz uzmanības pievērsis sociāliem pētījumiem, pētījis ideoloģisko faktoru nozīmi sabiedrības attīstībā. 1917.-1919.g. viņš kļūst ievērojams politiķis. Viņš piedalās vācu demokrātiskās partijas dibināšanā. Daudzi viņam paredzēja pat Vācijas prezidenta lomu, bet partijas aparāts tam pretojās. Nacionāli radikāliem politiķiem Vēbera kandidatūra nebija pieņemama.

³ **M.Vēbers.** Politika kā profesija un aicinājums, R., 1999; **М.Вебер.** Политика как призвание и профессия // М.Вебер. Избранные произведения. М., 1999. — С. 644-706; **M.Weber.** Politik al Beruf. München, 1919; **M.Weber.** Gesammelte politische Schriften. Tübingen, 1980; Autora tulkojums salīdzināts ar tulkojumu latviešu un krievu valodā un dažās vietās atšķiras, arī nosaukuma tulkojums latviešu valodā.

Politika ir ļoti plašs jēdziens. Šo politikas specifiku uzsver arī Vēbers. **“Šim jēdzienam ir ļoti plaša nozīme, un tas aptver visus darbības veidus, kas saistīti ar patstāvīgu vadīšanu.** Var runāt par banku valūtas politiku... par arodbiedrības politiku streiku laikā; var runāt par izglītības politiku pilsētā un laukos; par korporāciju vadīšanas politiku un, visbeidzot, — pat par gudras sievas politiku, kas cenšas vadīt savu vīru” (Weber M. *Politik als Beruf // Gesammelt politische Schriften Tübingen.* 1980. — S.505.; Вебер М. Избранные произведения. М., 1990. — С.644; М. Вēbers. Politika kā profesija un aicinājums. R., 1999. — 28.lpp.).

Politikas saprašanas procesā mēs sastopamies ar varas un valsts jēgas veidošanu. Šajā procesā politikas saprašana balstās uz attiecīgu filozofijas sfēru — politikas un tiesību filozofiju. Vēstures filozofija nevar nebūt arī politikas filozofija, jo tā veido notikumu jēgas radīšanas garīgo pamatu.

a) kas ir valsts? Vēbers pēta politiku kā specifisku profesiju valsts vadīšanā un pārvaldē. Viņš uzskata, ka valsti nevar definēt ar formālās loģikas palīdzību, ne socioloģiski, pamatojoties uz tās darbības saturu. Runa ir par jēdziena “valsts” definīciju. **Bet valsti var saprast, uzskatot to par politisku savienību,** kas balstās uz varas veidošanu, izmantošanu, fizisku vardarbību un spēka lietošanu. “Ja tikai pastāvētu sociāli veidojumi, kas nepazītu varas lietošanu kā līdzekli (mērķa sasniegšanai vai intereses realizēšanai. — *G.T.*), tad atkristu jēdziens “valsts”, tad sāktos tas, ko īpašā nozīmē varētu dēvēt par anarhiju. Protams, vardarbība nav normāls un vienīgais valsts līdzeklis... bet tas ir specifisks valsts varas līdzeklis” (Вебер М. Избранные произведения. М., 1990. — С.645).¹ Senatnē daudzas savienības fizisko vardarbību uzskatīja par pilnīgi normālu līdzekli mērķu sasniegšanai vai interešu apmierināšanai, bet mūsdienās tas tā nav, izņemot noziedzību, revolūcijas, karus un vēl citus vardarbības izpausmes veidus (terorisms utt.).

Arī mūsdienās valsts pretendē uz varas lietošanu — vardarbību. “... Valsts ir tāda cilvēku kopība, kas savā noteiktā iekšējā sfērā ietver pazīmi, ka veiksmīgi pretendē uz legitimās fiziskās vardarbības monopolu. Mūsu laikmetam ir raksturīgi tas, ka tiesības uz fizisko vardarbību tiek dotas visām citām savienībām un atsevišķām personām tiktāl, ciktāl valsts no savas puses pieļauj šo vardarbību (ar tiesībām. — *G.T.*): **vienīgais vardarbības “tiesību” avots ir valsts** (645). Šādas valsts vardarbības pamatā ir valsts varas realizācija uz tiesiskiem pamatiem. **Valdīšanas attiecību būtiska iezīme valsts līmenī ir tā, ka vieni cilvēki ar viņiem dotu valsts varu valda pār citiem. Valsts pastāv tikai tad, kad vieni atrodas zem citu varas.** Šī vara pieder tiem, kas tikuši pie valsts varas — politiskās

¹ Turpmāk atsauce tiks vienkāršota, piemēram, (645).

varas. Attiecība “valdīt-pakļauties” ir specifiska valsts varas izpausme. Bet pati valsts ir politiska savienība cilvēku kopības vadīšanai un pārvaldīšanai.

Tātad valsts varas funkcionēšanas pamatā ir ne tikai tiesības, bet arī vardarbība un spēka pielietošana. Bet kāds ir šīs varas darbības izpausmes attaisnojums un kāpēc tā radās?

b) kāds ir valsts varas iekšējais attaisnojums? Vēbers uzskata, ka ir trīs valsts varas (kundzības) leģitīmācijas¹ veidi: 1) tikumu autoritāte; 2) politisks vadonis ar savu “harismu”² un 3) ticība tam, ko noteicis valdnieks (die Satzung — nolikums, statūti, rīkojums). Runa ir par tiesībām realizēt valsts varu: valdīt.

Tikumu autoritāte ir “tradicionālās” valdīšanas pamats. Uz šo autoritāti balstījās patriarha³, firsta (kņaza)⁴ vara. Tie ir mūsdienu valstsvīru senākie priekšteči: “mūžīgās senatnes” autoritāte jeb tradicionālā kundzība.

Politiskā vadoņa “harisma” ir neparasta personīgā autoritāte, dabas dotas spējas, talants. Tas izraisa citu cilvēku pilnīgu uzticību. Šī uzticība balstās uz atklātu un acīmredzamu vadoņa varonību vai arī notikumu pareģotāja spēju. Politikas sfērā vadonis var būt izcils karavadonis vai tautas nobalsošanas ceļā ievēlēts valdnieks. Tas var būt izcils demagogs vai partijas politiskais vadonis.

Kundzība “saskaņā ar ticību legāla nolikuma nozīmībai un lietišķai “kompetencei”, kas balstīta ar racionāli veidotiem noteikumiem”; **orientācija uz pakļaušanos, izpildot pienākumus.** Mūsdienās to realizē valsts ierēdnis, valstsvīrs.

Ticība valdnieka pasludinātiem nolikumiem, dekrētiem, likumiem. Pavalstnieki tic racionāli pamatotām tiesību normām. Ticībā, protams, var būt vieta gan cerībai, gan arī bailēm no soda par šo jomu pārkāpšanu.

Istenībā šie trīs varas iekšējās attaisnošanas veidi jeb kundzības leģi-

¹ **Leģitīmācija**, (lat. *legitimus* – likumīgs, atzišana par likumīgu): 1) kādas tiesības, likuma vai pilnvaras atzišana vai apstiprināšana; 2) dokuments, kas apliecina šādas tiesības vai pilnvaras; 3) laulībā dzimušā bērnu tiesību piešķiršana ārļaulības bērniem (dažu valstu likumdošanā). **Leģitimitāte** — tiesiskums.

² **Harisma** [(gr. *charisma* — žēlsirdība, augstsirdība, Dieva dāvana; vācu val. *die Gnadengabe* — Dieva dota dāvana = *die Gnade* — žēlastība + *die Gabe* — dāvana, velte, devums; pārnestā nozīmē — dāvana (žēlastības dāvana), talants], **ir dabas dots talants, spēja, kas izpaužas attiecīgā dvēseles darbībā** (paredzēšanas spēja, varonība un citas izpausmes).

³ **Patriarhs** (gr. *patriarchēs*): 1) ciltstēvs; 2) dzimtas galva pirmatnējā iekārtā; 3) viscienījamākais cilvēks kādā kolektīvā; 4) pareizticīgo baznīcas galva.

⁴ **Firsts** ir: 1) no ķeizara vai karaļa tieši atkarīgs valdnieks (viduslaikos); 2) augsts dižciltīgo tituls. **Kņazs** ir: 1) slāvu zemēs karaspēka vadonis un kādas teritorijas valdnieks 9.-16.gs.; 2) šā valdnieka tituls.

timitātes pamatojumi “tīrā” veidā satopami ļoti reti. Bet tie ļauj saprast un izskaidrot valsts varas pilnvaru tiesisku atzīšanu jeb leģitimāciju.

Vēbers sīkāk analizē otro valdīšanas tipu, kas balstās uz vadoņa harismu, dabas dotu spēju, talantu. “Valdīšana, kas balstās uz uzticību vadonim, viņa personīgai harismai atrod savu pamatojumu domā par aicinājumu (der Beruf) tā augstajā izpausmē. Uzticība pareģotāja harismai vai vadonim kaujā, vai izcilam demagogam¹ tautas sapulcē (die Ekklesia)² vai parlamentā tieši **nozīmē to, ka tāda tipa cilvēki tiek uzskatīti par “atzītiem” cilvēku vadītājiem, ka cilvēki pakļaujas viņam nevis pēc paraduma vai atbilstoši likumam, bet gan tādēļ, ka tic viņam**” (647). Vai tad daudz cilvēku neticēja Ļeņinam, Staļinam, Hitleram?! — Ticēja! Kas tad īsti ir šī Dieva dotā žēlsirdības dāvana (die Gnadengabe)? Kā šāda tipa cilvēks jūt iekšēju aicinājumu vadīt citus un tie **pakļaujas viņam** nevis ieraduma pēc vai saskaņā ar likumu, bet gan **tādēļ, ka tic viņam. Arī patlaban neviens vien vēsturnieks un politiķis, kas spēj kaut ko vairāk nekā tikai kritizēt, cenšas saprast Hitlera un Staļina fenomenu politikā: kāpēc miljoniem cilvēku ticēja viņiem?** Daudzi, pat atgriežoties no nometnēm, joprojām ticēja Staļinam?! Vai tad vācu tauta neticēja Hitleram?! Vai tagad Staļina un Hitlera idejām trūkst sekotāju Austrumos un Rietumos? Šī problēma joprojām ir aktuāla: kam tauta tic bijušajās PSRS republikās, arī Latvijā? — Varbūt tagad tautai nav vajadzīgs vadonis, bet pietiek ar vēlētu parlamentu.

Partijas vadoņa, politiskā vadoņa vēsturiskās saknes meklējamas sirmajā senatnē — Vidusjūras valstu kultūrā (Senā Grieķija, Senā Roma). Tur sāka veidoties vadoņu harisma. Vēstures notikumi apstiprināja pareģotāja harismu vai karavadoņa spējas kaujā. Uzticību izcilam demagogam tautas sapulcē jau senajās Vidusjūras valstīs apliecināja vēsture. Tāad vēsturiski konkrētos notikumos veidojās vadoņu harisma.

Uz demagoģijas³ pamata veidojās vadoņa tēls gan senatnē, gan veidojas mūsdienās: pravietis, gaišreģis, ievēlēts karavadonis, bandas vadonis, kondotjērs⁴ valsts prezidents, parlamenta deputāts, partijas līderis. Vai mūsu Saeimā un citu valstu parlamentos trūkst demagogu un demagoģijas? Par to lai spriež lasītājs, nonākot pie savas atziņas.

¹ Demagogs (gr. *dēmagōgos*) ir personība, kas cenšas ar necienīgiem līdzekļiem (melīgiem solījumiem, faktu sagrozīšanu, izkroplošanu, glaimiem un iztapšanu) popularizēt tautas masās savu personību; demagogu sinonīms ir politikānis.

² Die Ekklesia (gr. *ekklēsiā* – sasaukums, tautas sapulce) – tautas sapulce.

³ Demagoģija ir morāli negatīvas cilvēka darbības veids: krāpšana, izmantojot melīgus solījumus, glaimus, kā arī tišam sagrozot faktus. Tiek plaši izmatota politikā, it sevišķi priekšvēlēšanu kampaņā, pat apmelojot sāncensi.

⁴ Kondotjērs (it. *condottiere* — algotnis, rokaspuisis): 1) algotņu vadītājs Itālijā 14.-15.gs. pēc Kristus, 2) cilvēks, kas par zināmu apmaksu gatavs ar jebkādiem līdzekļiem cīnīties par jebkuru lietu.

Varbūt bez demagoģijas vispār nevar iztikt politikā, sevišķi politiskie partiju līderi? Šos jautājumus risina M.Vēbers un savās atziņās aicina politiķus arī mūsdienās par to domāt.

Vadoņa fenomens ieņem būtisku vietu politiskajā darbībā un nosaka attiecīgas partijas intelektuālo un kultūras apvārsni. Gan Rietumos, gan Austrumos politiskā vadoņa tēlam ir liela valstiska nozīme. Vēbers akcentē domu, ka Rietumos vienmēr aktuāls ir jautājums par “politisko vadoņa tēlu un vadonismu redz sakņojamies Vidusjūras pilsētvalstīs. Mūsdienās “parlamentārais partijas vadonis” izaug uz konstitucionālās valsts pamatiem, “iesakņojoties tikai Rietumos” (648). Pēc PSRS sabrukuma šis process attīstās bijušās PSRS republikās un sociālisma valstīs. Arī Latvijā aug un veidojas savu “parlamentāru partiju vadoņi”, kuri nespēj viens otru saprast, un līdz ar to demokrātisks kompromiss izpaliek vai veidojas ar milzīgām grūtībām. Bieži vien tas neatbilst valsts interesēm, jo pauž šauru, ierobežotu partijas viedokli. Par to spilgti liecināja G.Krasta valdība, iekšpolitikas un ārpolitikas dziļā krīze (1998.g. aprīlis), V.Krištopana valdības veidošana un krišana (28.11.98.—5.07.09.), A.Šķēles valdības veidošana un premjera nomaiņa ar A.Bērziņu (5.07.2000.), pedofilijas skandāls (19.09.99.—19.04.2000.). Šajā ziņā **Vēbera atziņas aicina politiķus ieskatīties un vērtēt savas darbības rezultātu.** Kas veido politiska vadoņa darbības garīgo pamatu?

Kas veido vadoņa garīgā tēla pamatus? — Vadoņa fenomena pamatā ir spēja saprast gan vēsturi, gan tagadni un paredzēt nākotni. Protams, intelekts, kultūra un atbildība nav iedzimtas spējas, izņemot zināmas prāta dotības jeb talantu. Tās var izpausties gan politiska intelekta līmenī, gan arī labā atmiņā un intuīcijā, gan vēstures saprašanas spējā un nākotnes paredzēšanā. Vadoņa garīgās darbības pamatā ir viņa dvēsele un tai piemītošās spējas: intelekts, uz kuras balstās atbildība, individualitāte, pašcieņa u.tjpr. Daudz kas vadoņa darbībā un rīcībā paliks noslēpums, kuru centīsies saprast nākamās paaudzes, pētot vēsturi, memuārus. Daudzos gadījumos saprašanas vietā būs tikai kritika, par pamatu ņemot vēstures faktus, vai arī otrādi. Patlaban bijušajās PSRS republikās — tagad suverēnās valstīs — dominē Ļeņina, Staļina, Hruščova, Brežņeva un Gorbačova kritika, bet padomjlaikā bija otrādi. Šīs grāmatas autoram kompartijas vadoņu iekšējā garīgā pasaule paliek noslēpums. Daudz vieglāk saprast Francijas prezidentu **Valeri Žiskaru d’Estenu** — viņa personību memuāros (Valéry Giscard d’Estaing. *Le pouvoir et la vie*)¹. Šajos memuāros runa ir par prezidenta personību un tās izpratni realizētajā politikā. **Prezidenta valdīšana un tās saprašana jau prasa politisko domāšanu.** Cita lieta — kritika vai arī slavi-

¹ Валери Жискара д’Эстен. Власть и жизнь. М., 1990.

nājumus. Tur pietiek ar attiecīgu kritiku, par pamatu ņemot savus politiskos uzskatus, vai arī ar slavinājumu, balstoties uz savu politikas "zināšanu". Vēbers paver lasītājam iespēju saprast varas izpausmi valdīšanā: valsts augstākās amatpersonas, partiju līderi.

2. Valdīšana un vadīšana — profesionālu politiķu darbības sfēra

Valdīšana ir varas realizācija valstī, ministrijā, starpvalstu attiecībās, atsevišķā uzņēmumā un pat ģimenē. Attiecībā uz politiku kā valsts varas realizāciju valstī jāteic, ka tā ir sava veida varas uzņēmums (die Herrschaftsbetrieb)¹ valsts formā. "Jebkura varas realizācija kā uzņēmums (die Herrschaftsbetrieb) prasa pastāvīgu vadīšanu, tai, no vienas puses, ir nepieciešama cilvēku uzvedības orientācija (ievirze) uz pakļaušanos kungiem, kuri pretendē uz leģitīmu varu, bet, no otras puses (ar šīs pakļaušanās starpniecību), viņiem jābūt iespējai vajadzības gadījumā lietot fizisku vardarbību – viņu rīcībā ir nepieciešams vadības štābs un lietišķi (būtisks. — G.T.) (sachliche) vadības līdzekļi" (648). Tātad **valsts vadīšanai**, realizējot attiecību politiku, **ir nepieciešami**: 1) attiecīgi lēmumi, rīkojumi un likumi cilvēku uzvedības orientācijai un 2) attiecīgas iestādes šo lēmumu un likumu realizācijai piespiedu kārtā (tiesa, policija, armija), ja tie netiek labprātīgi pildīti.

a) **valsts vadības štābs**² ir ārējā politiskās kundzības un varas izpausme. Latvijas Republikā tas ir Ministru kabinets ar tam pakļautajām ministrijām un citām iestādēm. "Valsts vadības štāba darbība balstās uz divām svarīgām lietām, kuras cieši saistītas ar valstsvīra personīgām interesēm: **materiālais atalgojums un sociālais pagodinājums** (die Ehre). "Vasaļu lēņi"³, labu apmaksātie mantojamie ierēdņu amati, mūsdienu valsts ierēdņu algas, bruņinieku gods (Ritterehre), privilēģēta kārta, ierēdņu prestižs (die Beamtenehre) veido atlīdzību, **bet bailes visu to zaudēt ir pēdējais noteicošais pamats visu vadības štāba solidaritātei ar valdnieku**. Tas attiecas arī uz harismātisko vadoņa vadīšanu: kara pagodinājumu (die Kriegsehre) un kara dražīnu ieguvumus, valsts amatu sadale starp uzvarētājas politiskās partijas piekritējiem (spoils); to cilvēku ekspluatācija, kas pakļauti valdošai varai, pateicoties amatu monopolem, politiski determinēta virspeļņa un demagogu svītas godprātī-

¹ **die Herrschaftsbetrieb** = die Herrschat – kundzība, vara + der Betrieb – uzņēmums, rūpnīca; izlietošana, ekspluatācija; rosība, kundzība – varas uzņēmums vai varas kundzība.

² **Štābs** (der Stab — spieķis, nūja, zizlis; militārs štābs): 1) karaspēka vadības štābs; 2) vispār vadošā institūcija valstī, partijā vai kādā citā apvienībā. Piemēram, armijas, divīzijas, pulka, bataljona štābs, parlaments, valdība.

³ **Lēnis** ir mantojams īpašums, ko vasalis saņēma kā atlīdzību par dienestu (lēņa muiža, lēņa tiesības); nodoklis, ko maksāja persona, kurai piederēja šāds īpašums.

bas apmierināšana” (648-649). Tā par valstsvīriem un politiķiem sprieda Vēbers 20.gs. sākumā.

Vai Vēbera atziņas par valsts vadības štābu mūsdienās ir novecojušas? Par to lai spriež paši valsts, politisko partiju līderi, jo ir vērts mācīties politiski domāt no šā izcilā politologa.

b) valsts vara — mūsdienu sabiedrības pastāvēšanas priekšnoteikums. Vai pamatojoties uz formālo loģiku var definēt “varu”? — Nevar. Te nav runas par to, ka “es zinu”, kas ir vara. Var tikai censties saprast šo cilvēku sabiedrībai nepieciešamo fenomenu. Vara ir tiesības un spēja pārvaldīt valsti, pilsētu, apriņķi, pagastu, uzņēmumu, arī ģimeni. Valsts vara ir politiskās sistēmas pamatelements un sabiedrības pastāvēšanas priekšnoteikums. Centīsimies saprast, kas ir valsts vara. **Valsts varu nav lietderīgi definēt, bet gan censties to saprast kā likumdevējvaras, izpildvaras un tiesu varas institūciju sistēmu, ja runa ir par demokrātiju. Valsts vara ir politiska valdīšana un vadīšana konkrētā teritorijā un laikā.** Tā paver iespēju civilizētai vai arī totalitārai valsts valdīšanai. Valsts vara dod iespēju pakļaut sev citus, būt noteicējam pār visiem valsts iedzīvotājiem.

Tiekšanās pēc varas ir dabiska jebkuras politiskās partijas darbības izpausme, sākot ar partijas veidošanu, vēlēšanu kampaņu¹ un beidzot ar darbību parlamentā (ar ievēlētiem kandidātiem), valdībā, citās valsts varas institūcijās² un valsts varas iestādēs.

Valsts vara kā cilvēka radīts veidojums ietver attiecīgu jēgu, un varai ir svarīga nozīme sabiedrības pastāvēšanā un funkcionēšanā. Varas radīšana un saprašana veido politiskās darbības svarīgāko priekšnoteikumu. Valsts varas izpratne radās un veidojās politiskās domas vēstures gaitā. Izpratni par varu mums palīdz veidot politikas filozofija. **Tātad politikas un tiesību filozofija ir politiskās darbības nepieciešams priekšnoteikums.** Tā veido profesionāla politiķa darbības garīgo pamatu. **Valsts vara, politika un tiesības veido trīsstūri, kas pauz valsts būtību.**

c) profesionāls politiķis mūsdienu valstī. Rietumeiropas valstu dažādās juridiskās valdīšanas formas radās, pārejot no feodālās sabiedrības uz kapitālistisko, bet šo formu pirmsākumi saskatāmi jau Senajā Grieķijā un Senajā Romā. “Viss šis process risinās paralēli kapitālistisko uzņēmumu attīstībai ar pakāpenisku patstāvīgā ražotāja ekspropriāciju³. Tā rezultātā

¹ **Kampaņa** (fr. *compagnie*) ir noteiktā laika posmā veicama sabiedriski politiska (vēlēšanu kampaņa), saimnieciska vai militāra darbība.

² **Institūcija** (lat. *institutio* — pamācība, norādījums): 1) pilsoņu tiesību elementārās mācību grāmatas Senajā Romā, kurās izklāstīti jurisprudences pamati; 2) Bizantijas imperatora Justinīāna izdotajām institūcijām bija likuma spēks.

³ **Ekspropriācija** (lat. *expropiation* = *ex* - no + *proprius* - īpašums): 1) piespiedu bezmaksas vai apmaksāta īpašuma atsavināšana, kuru realizē valsts institūcija; 2) īpašuma un iepriekšējā sociālā statusa atņemšana revolūciju laikā (1917.g. oktobra revolūcija — valsts apvērsums).

mēs redzam, ka mūsdienu valstī visi politisko institūciju līdzekļi atrodas vienīgās augstākās instances¹ (Spitze) rīcībā. Neviens ierēdnis vairs nav tās naudas īpašnieks, kuru viņš tērē, vai ēku, rezervju, instrumentu, kara tehnikas īpašnieks, ar kuru viņš rīkojas. Tātad **mūsdienu “valstī”** (un tas ir būtiski, lai izprastu šo valsti) **vadības štābs** — vadošie ierēdņi un vadības darbinieki — **ir pilnīgi atdalīti no uzņēmumu materiālajiem līdzekļiem**” (650-651). Šādi politiskā aspektā mūsdienu valsts būtību saprot Vēbers, uzsverot profesionālu politiķu lomu tās pārvaldē. Mūsdienu valsts nav iedomājama bez profesionāliem politiķiem. Tādēļ atcerēsimies, ka bijušajās PSRS republikās valsts varu savās rokās ņēma cilvēki, kuri bija iesācēji politikā. Līdz pat šai dienai risinās sāpīgs profesionālo politiķu tapšanas process. Tieši profesionālo politiķu trūkums un personiskā bezatbildība izraisīja nopietnāko politisko krīzi Latvijā (1998.g. marts –aprīlis) un pavēra ceļu politiskai korupcijai 7.Saeimā.

d) kā radās un veidojās profesionāli politiķi? Ja runa ir par mūsdienu politiķiem šā vārda tiešajā nozīmē, tad var teikt, ka jau viduslaikos aizsākās profesionālu politiķu tapšanas process. Veidojās tādu cilvēku profesija, “kuri nevēlējās būt par valdniekiem kā harismātiski vadoņi, bet sāka kalpot politiskiem kungiem (valdniekiem. — *G.T.*). Konkurences cīņā viņi guva iespēju kalpot valdniekam, lai realizētu viņu politiku, no vienas puses, bet no otras puses, radīja paši sev ienesīgu nodarbošanos un dzīvei ideālus apstākļus. Uzsveram, ka Rietumos šādi profesionāli politiķi kalpoja ne vien viduslaiku firstiem un kņaziem, bet arī citiem spēkiem...” (651).

Mūsdienās profesionāli politiķi ir ne tikai padomdevēji valsts prezidentiem un politisko partiju līderiem, bet arī ministriem un citiem augstākiem valstsvīriem. Un šeit būtu jāatšķir profesionāls politiķis no parlamentā ievēlētā deputāta, kam nākas nodarboties ar politiku amatiēra līmenī kā gadījuma politiķim, ja vien viņš nav, darbojoties partijā, kļuvis par profesionāli politikas jomā. Līdz ar to izvirzās jautājums par tautas politisko izglītošanu, it sevišķi politiskās tikumības jomā.

Profesionāls politiķis atšķiras no ievēlēta politiķa. Profesionālam politiķim politika ir pamatprofesija, bet ievēlētām — gadījuma rakstura epizode viņa dzīvē, taču tas neizslēdz iespēju, ka šādi politiķi izraudzīsies profesionāla politiķa ceļu. “Mēs visi esam “gadījuma” politiķi, kad vēlēšanu urnā iemetam aizpildītu biļetenu vai parādām līdzīgu gribas izpaušmi, piemēram, aplaudējam vai protestējam “politiskā” sapulcē, uzstājamies ar “politisku” runu. Daudziem cilvēkiem ar līdzīgu darbību

¹ **Instance** [(lat. *instans (instantis)* — priekšā stāvošais, nākamais]: 1) pakāpe, posms (valsts pārvaldē, tiesu, partiju vai arodbiedrības sistēmā) iestāžu pakļautības sistēmā (vērsties attiecīgajā instancē).

aprobežojas viņu līdzdalība politikā” (652). **Tātad ikviens no mums ir politiķis, izņemot nepilsoņus vai bezvalstniekus.** Lielais nepilsoņu skaits Latvijā izraisa sociālo spriedzi un pasliktina attiecības ar Krieviju. Šis politikas darba lauks ir nepietiekami “apstrādāts” un rada konfliktus, jo nepilsoņi nereti tiek pat dēvēti par “okupantiem”, “migrantiem”. Ja mēs vēršamies pēc padoma pie Vēbera, tad varam gūt šādu atziņu: **celt politiķu intelektu, kultūru un atbildību.** Nopietns brīdinājums bija dziļā politiskā krīze (8.04.98.-1.03.98.) un Pilsonības likuma grozījumi, kuru pieņemšana izraisīja sabiedrības un politiķu šķelšanos pat valdošā koalīcijā pēc referenduma (3.10.98.). **Patlaban Latvija nespēj ne ratificēt Eiropas Padomes konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību, ne arī stimulēt nepilsoņus būt aktīvākiem pilsonības iegūšanā.** Kāpēc Latvija nespēj risināt šos politiski svarīgos jautājumus? — Varbūt Saeimas deputātiem un valdības amatpersonām trūkst politiskā intelekta un personiskās atbildības? Centīsimies noskaidrot, **kad politika kļūst par profesiju?** Kādi garīgie pamati veido politiķa darbības priekšnoteikumu? — Vēbera atziņas aicina mūs meklēt atbildes uz šiem mūžīgajiem politikas pamatjautājumiem, blakus citiem ne mazāk svarīgajiem jautājumiem. Līdz ar to jautājuma-atbildes loģika kļūst par politikas loģiku.

Politīķi “darba apvienošanas kārtībā” ir visas tās uzticamās personas un partiju politisko valžu locekļi, kas ar politiku nodarbojas tikai nepieciešamības gadījumā. Viņiem politika nav pamatnodarbošanās ne materiālā, ne ideālā nozīmē. Ar politiku nodarbojas valsts padomju locekļi, kas funkcionē vajadzības gadījumā, kā arī parlamenta locekļi sesiju laikā. Varbūt tas pats ir sakām arī par Saeimas deputātiem? — Centīsimies to noskaidrot.

e) profesionāls politiķis.

Politikas jomā galu galā pastāv tikai divu veidu nāves grēki: nelietišķums un — bieži, bet ne vienmēr ar to identā — bezatbildība.

Makss Vēbers

Vēbers uzskata, ka tikai divos gadījumos politika kļūst par profesiju: **“vai nu savu dzīvi vēltīt politikai, vai dzīvot uz politikas “rēķina”** (“von” der Politik). Šie pretstati nav viens no otra absolūti nošķirti, nodalīti. Bieži vien gadās, ka “tas, kurš dzīvi velta politikai, rada “no tā savu dzīvi”, vai atklāti bauda sev piederošo varu, un realizē to vai arī apzinās, ka kalpo valsts “lietām” (die Sache), rada iekšējo līdzsvaru, pašcienu un līdz ar to arī savas dzīves jēgu” (653). Šādi radīta dzīves jēga veido profesionāla politiķa darbības garīgos pamatus. Citādi nevar būt, jo mūsu dzīve un darbība vienmēr ir mērķtiecīga un jēgpilna, izņemot dzīvi totalitārās politikas apstākļos, kur tās jēgu uzspiež ar varu, staļinlaikā pat ar teroru.

Kas nepieciešams, lai cilvēks kļūtu par profesionālu politiķi? — Kur valda brīvais tirgus uz privātīpašuma bāzes, tur vajadzīgi visai triviāli¹ priekšnoteikumi un apstākļi: “Normālos apstākļos viņš nedrīkst būt atkarīgs no ienākumiem, kurus var dot politika. Tātad viņam ir jābūt turīgam cilvēkam vai arī kā privātai personai jāieņem tāds stāvoklis dzīvē (sabiedrībā. — *G.T.*), kas dod pietiekami daudz pastāvīgu ienākumu. Tā tas ir normālos apstākļos” (654). Bet cik 7.Saeimā ir turīgu politiķu? Varbūt šī atziņa nav piemērojama Latvijas apstākļiem? — Mēģināsim rast atbildi, ņemot vērā situāciju 7.Saeimā (sk. Politika II d. “Postsociālistiskās politikas tapšana un attīstības perspektīva Latvijā). Runa ir par premjera A.Šķēles nomainīšanu ar A.Bērziņu: **kurš no 7.Saeimas politiķiem un valstsvīriem ir spiests meklēt atalgojumu par savu politisko darbību?** — Tas ir būtisks jautājums, ņemot vērā to, ka Latvijā pastāv politiskā korupcija. Bet Saeima nespēj risināt šo problēmu.

Vēbers nonāk pie būtiski svarīgas atziņas attiecībā uz profesionāla politiķa darbību: “**Tieši profesionāli politiķi nav spiesti meklēt atalgojumu** (atļīdzību. — *G.T.*) **par savu politisko darbību, bet uz to ir spiests pretendēt jebkurš trūcīgs politiķis.** Bet, no otras puses, tas nenozīmē to, ka mazākturīgie politiķi² ... galvenokārt vai tikai ar politikas starpniecību saistībā ar saimniecisko darbību apgādā sevi un nedomā par savu “lietu” (655). Kādam vajadzētu būt profesionāla politiķa statusam? **Vai politiķim obligāti jābūt turīgam, mantīgam cilvēkam, vai par politiķi var būt arī trūcīgs cilvēks?** Šie jautājumi šobrīd kļūst sevišķi aktuāli politiķu darbā. Runa ir par darba apmaksu. Cik un kā maksāt par politiķa darbu? Latvijas Saeimas deputāti kārtējo reizi centās palielināt algu un garantēt pensiju (1997.gada decembris). Kā to saprast un vērtēt? — Politiķi neaizmirst par savu labklājību, bet tautas labklājība tiek pieminēta tikai pirms kārtējām vēlēšanām, bārstot tukšus solījumus. Vēbera atziņas skar arī politisko korupciju, kad runa ir par politiski ekonomiskām grupām, kur mazāk turīgi cilvēki nāk pie varas ar ekonomisko grupu finansiālo atbalstu.

f) profesionāls politiķis — garīga darba ierēdnis. Politika ir specifiska garīga darba sfēra. Šajā aspektā runa ir par politiķa darbības garīgiem pamatiem. Bez šiem pamatiem nav domājama profesionāla politiķa darbība, kas vairāk atgādina specifiku mākslu, nevis zinātni. Ne jau velti politiku sauc arī par varbūtības mākslu (Bismarks).

¹ **Triviāls** (lat. *trivialis* — parasts, ikdienišķs) — parasts, ikdienišķs, nodrāzts, sekls, bez originalitātes (triviāli uzrakstīta luga, darbs).

² Runa ir par politiķiem vai partijā sastāvošiem biznesmeņiem, kuru saimnieciskā darbība (bizness) cieši savijas ar politiku: N.Lakučs un E.Cepurnieks u.c. (TB/LNNK), kuru saimnieciskā darbība veido partijas finansiālo atbalstu (Sk. G.Tauriņš. Politika II, R., 2001.).

Profesionāla politiķa uzdevums ir radīt politisku lēmumu, atziņu, memorandu, paziņojumu, likumu jēgu. Šo darbību nevar salīdzināt ne ar vienu citu profesiju, varbūt vienīgi ar mākslinieka darbu. Politisko lēmumu tehnoloģijās tiešām ir vairāki mākslas elementi (problēmas izpratne, risinājuma hipotēkas radīšana, nākotnes paredzēšana). Gan vieni, gan otri rada jēgu — realizē saprašanas procesu: pirmie — vēstures saprašanā un nākotnes paredzēšanā, otrie — mākslas darbā jaunrades procesā. Gan politiķa, gan mākslinieka domāšana ir strikti ievirzīta saprašanas gultnē, kas ir jēgas radīšanas process. **Nākotni nevar zināt, bet gan saprast un uz šā pamata paredzēt.** Saprašanu nevar iemācīt, kā var iemācīt matemātiku vai fiziku skolā vai augstskolā.

Par politiķiem var būt gan bagāti cilvēki, gan arī tādi, kas saņem atalgojumu. “Politiku vadīt var “goda darbības formā”, tad ar to nodarbojas, kā mēdz sacīt, “neatkarīgie”, tas ir, bagātie, kuri vispirms saņem renti¹. Vai arī pie politiskās vadīšanas tiek pielaisti tie, kas nav bagāti, un tad viņiem vajag saņemt algu. Profesionāls politiķis, kas pārtiek no saņemtās algas, var būt “tīrs” prebendārijs² (Pfründer) vai ierēdnis, kas saņem algu... Politikas vadītājs var atgādināt uzņēmēju kā kondotjērs vai rentnieks, vai ieņemamā amata pircēju (pagātnē), vai amerikāņu bosu, kurš uz saviem izdevumiem raugās kā uz kapitālieguldījumiem, no kuriem, izmantojot savu ietekmi, var gūt ienākumus. Politīķis var arī algu saņemt kā redaktors vai partijas sekretārs, vai mūsdienu ministrs, vai politikas ierēdnis” (656). Lūk, dažādi politiķa darba apmaksas veidi. Daudzi no tiem joprojām ir sastopami. Vēbera atziņas par politiķa darba apmaksu joprojām ir aktuālas: **kādam un cik lielai vajadzētu būt politiķu darba apmaksai?** — Varbūt par mērauklu vajadzētu izvēlēties tautas labklājības līmeni.

Dažādu Rietumeiropas politiķu amatus nosaka attiecīgas partijas, kas uzvar vēlēšanās. “Šveicē partijas mierīgi savā starpā sadala amatus proporcionālu vēlēšanu ceļā. Daudziem no mūsu konstitūcijas “revolucionāriem” projektiem... bija mērķis attiecināt šo sistēmu arī uz ministru posteņiem, tas ir, viņi uzskatīja valsti par ienesīgu iestādi, kura sagādā bagātīgi apmaksātus amatus... Tomēr šai tendencei pretī stāv

¹ **Rente** (lat. *reddita*, vācu. *dei Rente*, fr. *rente* – atdotā) ir ienākums, ko regulāri saņem no kapitāla, īpašuma vai zemes bez īpašnieka darba. Piemēram, zemes rente. Rentēt nozīmē nomāt nekustamo īpašumu, zemi, maksājot par to renti. Daudzās valstīs par renti sauc arī procentus, ko izmaksā par valsts aizņēmuma obligācijām. Vācu valodā *die Rente* nozīmē arī pensiju.

² **Prebendārijs** (lat. *praebenda* — tas, ko vajag dot) ir cilvēks, kas saņem *prebendu*. *Prebenda* ir ienākumi un īpašums (māja, muiža), kas tiek piešķirti privileģētai katoļu garīdzniecības daļai par pienākumu pildīšanu atbilstoši ieņemamam amatam. Vāciski tam atbilst termins *Pfründer*.

mūsdienu ierēdniecība, kas attīstoties veidojas par darbaļaužu kopību (die Arbeitsschaft), par garīga darba augsti kvalificētiem speciālistiem, kas profesionāli tiek gatavoti vairākus gadus ar augsti attīstītu kārtas godu, kas garantē nevainojumu darbu, **bez godīgiem ierēdņiem rastos lielas korupcijas briesmas... bet tas apdraudētu valsts aparāta tehnisko efektivitāti**, kuras nozīme arvien vairāk pieaug” (657). Vēbers pārlicenoši parāda, kur slēpjas korupcijas briesmas valsts limenī. Viņš bridina mūsdienu valstsvīrus par tām **briesmām, kas apdraud valsts aprāta politisko un tehnisko darbību, proti, par briesmām, kuras rada ierēdņu zemais intelekta un kultūras līmenis, bet it sevišķi atbildības trūkums**. Ja ierēdņim vai politiskās partijas līderim¹ trūkst saprašanas un nav attīstīta godīguma izjūta, ja turklāt viņš ir slikti atalgots, tad korupcija ir neizbēgama, ieskaitot politisko korupciju.

Tātad ierēdņu humanitārā un juridiskā izglītošana un audzināšana ir valstiski svarīgs pasākums. Bez tā politikas saprašana būs ierobežota. Būtu jāatceras, ka Rietumeiropas profesionālie ierēdņi un politiķi veidojās tūkstoš gadu ilgā vēstures evolūcijas gaitā. Tas paver iespēju apziņāt un mērķtiecīgi veidot demokrātisku un humānu sabiedrību Eiropas Savienībā. Visiem profesionāliem politiķiem Rietumeiropā ir solīds garīgais pamats — humanitārā un juridiskā izglītība saistībā ar politiskās domāšanas audzināšanu. Politiski domāt nevar iemācīt, jo politika ir tuvāk mākslai, nevis zinātnei. Politiskais intelekts veidojas smagā gara darbā.

g) vadošie politiķi jeb līderi². Viņi politikas jomā veidojas līdztekus speciāli izglītotiem ierēdņiem. “Vienlaikus ar speciāli sagatavotu ierēdniecību rodas — kaut arī tas notiek ar mazāk izteiktām iezīmēm — “vadošie politiķi”. Tō noteica nepieciešamība pēc vienotas politiskās vadības partijā, valstī, parlamenta frakcijā utt. Nepieciešamība pēc formāli vienotas politikas, arī iekšpolitikas, kuru vada vismaz viens vadošais valsts darbinieks, galīgi izveidojās un kļuva nepieciešama, tikai pateicoties valsts konstitucionālajai attīstībai” (659). Veidojās politiskā elite.

Savas atziņas par vadošā politiķa lomu Vēbers ilustrē ar Lielbritānijas piemēru. Tur veidojas “kabinets” ar vienotu parlamenta līderi, kurā vienlaikus ir premjers³. Faktiski par vienīgo noteicošo politisko spēku kļūst tā partija, kas atrodas pie varas, tas ir, vairākumā parlamentā. Tā veidojas

¹ **Partijas līderis** savā būtībā arī ir ierēdnis, jo viņa darbs tiek atalgots no valsts vai partijas līdzekļiem.

² Jēdzienu “**līderis**”, “**vadonis**” mēs lietojam kā sinonīmus, ņemot vērā Vēbera terminoloģiju “*der Führer*” — vadonis, vadītājs, komandieris, līderis”.

³ **Premjers** (fr. *premier* — pirmais) ir ministra kabineta galva, priekšsēdētājs (Latvijā — Ministru prezidents, Anglijā — premjerministrs). **Teātri** — aktieris, kas spēlē galveno lomu.

politiskā valsts sistēma, kurā darbojas parlamentāri ministri. “Anglijā par politikas ierēdņiem uzskata tos, kuri saskaņā ar tradīciju atstāj savus amatu, manoties parlamentāram vairākumam un tātad arī mainoties Ministru kabinetam” (661). Kaut kas līdzīgi notiek arī Latvijā, lai gan tā būtībā ir parlamentāra republika (Anglijā ir parlamentāra monarhija). Mainoties valdošai koalīcijai, mainās arī valdība.

Vadošā politiķa tikumiski garīgie pamati: intelekts, kultūra un personiskā atbildība. Uz šiem pamatiem balstās līdera politiskā darbība. Šeit no zīmīgu vietu ieņem tieši atbildības princips — **personiskā atbildība**.

Vēbers uzsver, ka politiskā vadoņa atbildība būtiski atšķiras no ierēdņa atbildības. “Vadoņa darbība vienmēr ir pakļauta citam atbildības principam, kas ir pilnīgi pretējs ierēdņa atbildībai. Ja augstāk stāvoša iestāde prasa izpildīt pavēli, ierēdņa gods liek to izpildīt, kaut viņam tā liekas kļūdaina. Izpildīt šo pavēli tā, it kā tā atbilstu paša pārlicēbai. Ja nebūtu šādas augstākā tikumiskā nozīmē disciplīnas, nevarētu normāli funkcionēt valsts aparāts. *Politiskā vadoņa, tas ir, vadošā valsts darbinieka, gods tomēr ir tikai personiska atbildība par to, ko viņš dara, atbildība, kuru viņš nav tiesīgs un nevar ne noraidīt, ne novelt uz cita pleciem*” (666).

Tātad politiskā vadoņa personiska atbildība — lūk, ko Vēbers uzsver un izvirza pirmajā vietā. Tā tam vajadzētu būt. Viņš izvirza jautājumu mūsu politiķiem — politisko partiju līderiem: **kā izpaužas jūsu personiskā atbildība premjera vai ministra amatā?** Rodas jautājums: kurš politiskais partijas līderis spēj uzņemties atbildību par stāvokli Latvijā? Runa ir par tautas nabadzību, noziedzības uzplaukumu un sliktām attiecībām ar Krieviju. Vai tāds līderis šodien ir atrodamš? Pa šo ceļu centās iet A.Šķēle, bet dažādas intrigas¹ traucēja īstenot iecerēto. Toties **netrūkst veiklu politiķu, kas pret vainu uzvelt savam oponentam.** Tādējādi demokrātija zaudē vienu no saviem garīgiem balstiem — atbildību. Tādēļ Saeimā ir grūti izveidot stabilu koalīciju², kur pār politiskajām domstarpībām dominētu valsts intereses un personiskā atbildība. Mācīsimies politiski domāt no Vēbera. Nopietns brīdinājums 6. Saeimas valdošajām partijām — LC, TB/LNNK, DPS — bija dziļa iekšpolitiskā

¹ **Sevišķi izcēlās pedofilijas skandāls** (19.09.99. — 14.04.2000.) kā zemiska politiskās izrēķināšanas forma, kuru atbalstīja 7.Saeimas vairākums. Līdz ar to **pozīcija — opozīcija zaudēja savu politisko jēgu Saeimas darbībā un demokrātijai tika pārvilkta svītra.**

² **Koalīcija** (lat. *coalitus* — apvienot): 1) uz brīvprātības pamatiem radīta apvienība, savienība kopēja mērķa sasniegšanai; 2) vairāku partiju vai grupu apvienība kāda mērķa sasniegšanai (koalīciju partiju līderis, koalīcijas valdība); 3) kopīgai rīcībai nodibināta valstu savienība (Eiropas Savienība).

un ārpolitiskā krīze valstī (8.04. — 1.05.98.). Paust personisko atbildību spēja vienīgi DPS līderis Z.Čevers: “Man nekad nebūs pieņemamas tās politiskās intrigas, kas tiek vērtas ap manu uzvārdu. “Saimnieks” savas partijas programmas un ideju dēļ bija gatavs atstāt posteņus valdībā. Lai katrs izdara secinājumus, vai vēl kāda partija to ir spējusi. Es aizeju, lai atgrieztos” (Čevers atsakās no DPS vadītāja amata // “Diena”, 6.05.98.). Pavisam citu ceļu izvēlas LC līderis A.Panteļejevs: “...Uzskatām, ka nedrīkst eksperimentēt ar Latvijas prestižu mūsu sabiedroto Rietumu valstu priekšā. Bet Latvijas prestižs tika iedragāts tieši tādēļ, ka Krievijas propaganda nesastapa pretsparu Rietumos, jo valdība un parlaments nebija izpildījuši saistības...” (A.Panteļejevs. Labāk divreiz ceļu prasīt nekā vienreiz apmaldīties // “Diena”, 6.05.98.). Varbūt tomēr Latvijas prestižu iedragāja politiskā krīze, kas radās valdošās koalīcijas nemākulīgās politikas dēļ: uz 1998.gada marta notikumiem valdība spēja tikai reaģēt, vainojot Krieviju krīzes izraisīšanā. Ja valdībai bija vajadzīga politiskā krīze, lai steidzami izdarītu grozījumus Pilsonības likumā, tad par kādu personisko politisko līderu atbildību var runāt?! Var būt LC kā koalīcijas “stabilizējošais faktors” bija viens no galvenajām šīs krīzes cēloņiem?! Lasītājam, vadoties no Vēbera atziņām, pašam nāksies spriest par to, kurš līderis bija spējīgs uz personisko politisko atbildību? Z.Čevers vai A.Panteļejevs? **Acīmredzot lielākajai daļai politisko partiju līderiem personiskā atbildība ir sveša lieta.** — Par to spilgti liecināja 7.Saeimas politiskā darbība: V.Krištopana valdības veidošana un krišana (28.11.98.—5.07.99.); A.Šķēles valdības tapšana un viņa nomaiņa ar A.Bērziņu (5.07.99. — 4.05.2000.); pedofilijas skandāls (19.09.99. — 14.04.2000.). **Valsts interešu vietā stājas partiju finansētāju intereses politiskās korupcijas veidā Saeimā un valdībā.** Šeit nav vietas arī politiskai atbildības ētikai. Trūkst politiķu un valstsvīru, kuri “reāli un ar visu dvēseli uztver šo atbildību par sekām un rīkojas atbildības ētikas garā, vienu brīdi saka: “Citādi es nevaru, te es stāvu”” (M.Vēbers. Politika kā profesija un aicinājums. R., 1999. — 89.lpp.). Valda kolektīva bezatbildība, jo atbildība nevar būt kolektīva.

3. Valdošā politiskā partija (valdošo partiju koalīcija).

Parlamentu vēsturiskā attīstība uz demokrātijas un humānisma principiem Rietumeiropā pārvarēja monarha neierobežotu varu. Tipisks piemērs ir Anglija. Tur monarha politiskā darbība ir kļuvusi formālāka. Politisko darbību īsteno ministru kabinets ar vienotu parlamenta politisko vadoni — valdošās partijas politisko līderi premjera amatā. “...Valdošajai partijai, lai tā realizētu un nostiprinātu savu varu [valstī] un spētu īstenot efektīvu ārpolitiku, bija vajadzīga kaujas

spējīga institūcija, kura darbotos konfidenciāli¹ un kurā būtu iekļauti patiešām vadoši partijas politiķi. Runa ir par Ministru kabinetu, bet attiecībā uz sabiedrību — par parlamentu. Ministru kabineta galva ir atbildīgs par visiem politiskiem lēmumiem. Šī angļiskā sistēmā parlamentāru ministriju veidā tika pārņemta arī kontinentā...” (660). Šāda sistēma joprojām pastāv Anglijā kā parlamentāra monarhija. Premjerministrs ir personiski atbildīgs par politiskajiem lēmumiem un risinājumiem, izņemot budžetu un likumdošanas jomu, jo šajos jautājumos ir vajadzīga parlamenta piekrišana. Bet kurš Latvijā ir politiski atbildīgs par valdības politiskajiem lēmumiem un rīcību — **personiski atbildīgs?** — Ministru prezidents. Bet tas iespējams tikai tad, kad premjers un ministri ir spējīgi uzņemties personisko atbildību. Tāda ir demokrātija, kur politika un valstsvīru personiskā bezatbildība veido kolektīvās darbības pamatu. Mēģināsim saprast, uz ko balstās politiskā atbildība? Kādaī jābūt politiskai atbildībai — personiskai vai kolektīvai? Vēbera atziņas palīdzēs izprast un novērtēt **A.Bērziņa valdības Koalīcijas līguma** atbildības formu: **solidāras atbildības princips.**

a) politiskās atbildības tikumiski garīgie pamati. Politiskās tikumības pamatā ir cilvēka prāta spēja atšķirt taisnību no netaisnības visupirms jau pagātnes notikumos, lai radītu nākotnes paredzējuma tikumisko jēgu. Tieši politiskā taisnība-netaisnība ir tas pretstats, kur saskaras politika un tikumība. Bet šī prāta spēja cilvēkam nav iedzimta. Tā ir jāveido un jāaudzina smagā gara darbā. Tā veidojas grūtā un mērķtiecīgā garīgās pilnveidošanās procesā, pamatojoties uz vēstures un politikas filozofiju.

Vadoņa personiskā atbildība balstās uz taisnības izpratni. Personiskā atbildība izpaužas, izstrādājot politiskas atziņas, lēmumus, paziņojumus un memorandus², kuros atspoguļojas vadoņa gods un pašcieņa. Šeit nav vietas ierēdņa atbildībai — vajag izpildīt augstāk stāvošas instances pavēli precīzi un pēc labākās sirdsapziņas. **Ierēdnis nav atbildīgs par pavēles interpretāciju — taisnīga vai netaisnīga. Viņš ir atbildīgs par augstāk stāvošās instances pavēles vai norādījuma izpildīšanu.**

¹ **Konfidenciāli** (lat. *confidentia* — uzticība) nozīmē uzticēt kaut ko slepenu, kas nav izpaužams citiem. Konfidenciāls ir tas viss, kas nav izpaužams un paliek slepens (konfidenciāla saruna, konfidenciāls paziņojums).

² **Memorands** (lat. *memorandum* — tas, ko vajag atcerēties): 1) neaizmirstamas piezīmes, ko vajag atcerēties; 2) starptautiskajās attiecībās — diplomātisks dokuments, kurā detalizēti izklāstīta jautājuma būtība diplomātiskajā sarakstē, memorandumā izklāsta arī faktisko un juridisko argumentāciju.

Memorands ir diplomātiska rakstura dokuments, kas izklāsta valdības nostāju kāda politiskā jautājuma risināšanā, tā izpratnē. Tirdzniecībā — vēstule, kas par kaut ko atgādina, kaut kādas iestādes paskaidrojums vai ziņojums.

Kāpēc vajag atšķirt šīs divas dažādās atbildības izpausmes valsts aparāta darbībā? — Tāpēc, lai pamatotu ierēdņa atbildības specifiku un ierēdņa darba tikumības specifiku. Ierēdņa atbildība nebalstās uz taisnības un netaisnības konkrētu izpratni. **Tiklīdz ierēdnis savā darbībā sāk vadīties no taisnības meklējumiem, viņš nespēj vairs pietiekami labi izpildīt savu tiešo pienākumu.** Šajā sakarībā ir vērts ieklausīties Vēbera atziņā par zemu tikumisko apziņu politikā. **”Tie cilvēki, kuri kā ierēdņi atrodas augstā tikumiskā līmenī, būtībā ir bezatbildīgi, slikti (nekrietni. — G.T.) kā politiķi. Tāpēc ar zemu politisku tikumību ir tieši tādi cilvēki, kādus mēs diemžēl visu laiku redzam vadošajos amatos. Tieši šādu sistēmu (politisku. — G.T.) mēs nosaucām par ierēdņu kundzību”** (666-667). Vēbera atziņa aicina šajā aspektā novērtēt mūsu politisko sistēmu. Varbūt Latvijas politiku nosaka gan “ierēdņu kundzība”, gan arī politiskās taisnības neizpratne? Runa ir par likuma neizpildīšanu vai arī tā veidošanu atbilstoši politiskās partijas finansētāju interesēm. Valdības politiskā krīze (8.04.98. — 1.05.98.) apliecināja, ka 6.Saeimā politiku noteica “politiķu kundzība”, kura arvien vairāk attālinās no tautas. Tas galu galā noveda pie politiskās korupcijas uzplaukuma 7.Saeimā, kura izpaudās parlamentārā likumdošanā, valdības lēmumos, politisko partiju finansēšanā (“Valsts nozagšana” Latvijā ir ļoti aktuāla // “Diena”, 27.10.2000.). Valsts līmenī ir radīta koruptīva sistēma, kas negatīvi ietekmēja un joprojām ietekmē gan uzņēmumu attīstību, gan sabiedrības labklājību kopumā. Ārēji tas izpaudās kā V.Krištopana valdības veidošana un krišana, A.Šķēles nākšana pie varas un viņa nomaiņa ar A.Bērziņu un A.Bērziņa valdības veidošana, kur personiskai atbildībai tikai pārvilkta svītra. **Valdošā koalīcija savā Līgumā pasludināja solidāras atbildības principu, kas aizstāja personisko atbildību.** Līdz ar to valdošās koalīcijas vairākums svarīgos Saeimas balsojumos palika mazākumā. Šajā ziņā aktuālas kļūst M.Vēbera atziņas par politiskā vadoņa (līdera) tipiem. Varbūt demokrātija tiešām rada demagogus politikas jomā? Varbūt demokrātija bez demagoģijas nevar pastāvēt? — Pēcpadomju demokrātija gan nav iedomājama bez demagoģijas un manipulācijas ar sabiedrisko domu. Šai sakarībā ieklausīsimies Vēbera atziņās, lai varētu spriest par *izcilākajiem* demagoģiem 7.Saeimā un valdībā.

b) politiskā vadoņa tipi. Līdz ar konstitucionālas valsts iekārtas veidošanos Rietumeiropā, kā arī sakarā ar demokrātijas attīstību veidojas politisko vadoņu tips, ko sauc par **demagogu**¹.

¹ **Demagogs** ir tāds politiķis, kas savās runās, it sevišķi pirmsvēlēšanu laikā sola neizpildāmas lietas, apmelo sāncensi un izpušķo savu personību. Spilgti demagoģijas piemēri 7.Saeima: 1) pedofilijas skandāls; premjera A.Šķēles nomaiņa ar A.Bērziņu; Latvijas Kuģniecības privatizācija, kura velkas vairāk nekā piecu gadu garumā līdz pat šodienai.

Demagogs ir tāds politiskā vadoņa tips, tāda politiskā personība, kas cenšas tautas masās savu *ES* popularizēt ar netikumiskiem līdzekļiem: melīgiem solījumiem, faktu sagrozīšanu, izkropļošanu, glaimiem un iztapšanu, oponentu apmelošanu un kritizēšanu. Vēbers atzīst, ka šim vārdam ir nepatīkama "piegarša". Bet mēs nedrīkstam aizmirst vēsturi: vārds "demagogs" vispirms tika attiecināts nevis uz Kleonu¹, bet gan uz Periklu²" (667). Perikls vadīja Atēna dēmosa³ suverēno tautas sapulci. **Viņa runas — demagoģijas rašanās pirmsākums politikā.** Arī mūsdienās politiķi plaši izmanto demagoģiju, it sevišķi priekšvēlēšanu solījumos un jaunas vadības veidošanas procesā. Tas rada bagātu materiālu visdažādākajām žurnālistu un publicistu versijām. "Šī žanra galvenie pārstāvji ir politiskie publicisti un visupirms — žurnālisti" (667). To šodien apstiprina plašsaziņas līdzekļu politikas analīze un komentāri.

Vēbers uzskata, ka darbība politiskajā žurnālistikā veido profesionālu politiķi. Politiskā žurnālistika tomēr nav tipisks partijas līdera tapšanas ceļš.

c) politiskā žurnālistika — profesionāla politika tapšanas ceļš. Žurnālists kā profesionāla politika tips politiķu aprindās bieži ir sastopams. Politiskā žurnālistika paver demagoģijai neierobežotas iespējas, it sevišķi demokrātijas apstākļos. Kāpēc tā noteikt? — Ja politiskās domas garīgo pamatu veido prāta spēja saprast vēsturi un paredzēt nākotni, tad varbūtības elements ir neizbēgams, izņemot totalitāro un autoritāro politikas režīmu. **Tieši varbūtība kā demokrātiskas politikas elements veido demagoģijas pamatu, kad saprašana tiek apzināti izkropļota ar kolektīviem solījumiem, bez personiskās atbildības.**

Atcerēsimies, ka **saprašana vienlaikus ietver sevī arī nesaprašanu — šaubas, varbūtību, iespējamību.** Bet demokrātiska politiskā domāšana visupirms ir saprašana. Demokrātijas apstākļos politiskā darbība prasa lielu gara spēku. "No šejienes izriet par žurnālistiem (politikas. — *G. T.*) un viņu darbu izplatītais dīvainais uzskats. Bet ne katrs spēj apzināties, ka **īsti labs rezultāts žurnālista darbā prasa ne mazāk "gara" spēka kā**

¹ **Kleons** (*Kelōn*, miris 422.g. pirms Kristus) — Senās Grieķijas politiķis, Atēnas vergturu demokrātijas labējā novirziena vadonis. Politikas arēnā bija Perikla pretinieks (430.g. pirms Kristus). Viņš aktivizēja kara darbību pret Spartu un tās sabiedrotiem, pats piedalījās Peloponēsas karā (431. — 404.g. pirms Kristus) kā stratēģis.

² **Perikls** (*Periklēs*, ap 490. — 429.g. pirms Kristus) — Senās Grieķijas politiķis. Izdevis vairākus likumus, kas **veicināja vergturu demokrātijas attīstību un Atēnu uzplaukumu.** Atēnas, Senās (*Athēnai*), Pilsētvalsts (polisa) Atikā, Senajā Grieķijā. Tā bija noteicošā pilsētvalsts Grieķijā.

³ **Dēmos** (gr.*dēmos*) — Senajā Grieķijā — tauta, tas ir, galvenā iedzīvotāju sastāvdaļa, izņemot vergus. Šeit neietilpa aristokrātija — **eipatrīdi** — dzimtas aristokrātija Senajās Atēnās 8.–6.gs. pirms Kristus.

zinātnieks darba rezultāts pirmām kārtām jau tāpēc, ka to vajag uzreiz pēc komandas radīt un tam jābūt efektīvam. Turklāt apstākļi radošai darbībai ir pavisam citādi. Gandrīz nekad netiek runāts par to, ka šis darbs prasa daudz lielāku atbildību. Katra **godīga žurnālista atbildības izjūta**, kā to parādīja Pirmais pasaules karš (1914-1918), **vidēji ir nevis zemāka, bet gan augstāka par zinātnieku atbildību**" (667-668). Tātad politiskā žurnālistika paver ceļu partijas vadoņa tapšanai, bet šis darbs prasa milzīgu gara spēku un personisko atbildību.

Profesionāla žurnālista darbs, politiķa aicinājums un iespēja ieņemt vadošu politisko amatu ir cieši savstarpēji saistīti. Vēbers pēta arī šo jautājumu. "Protams, jebkurš daudz maz ievērojams politiķis ir saistīts ar presi kā efektīvu ietekmes (savas politikas. — *G.T.*) līdzekli. **Bet partijas vadoņa rašanās no žurnālistu aprindām drīzāk ir izņēmums** (tas, ko nevajadzētu gaidīt). Tam ir savs iemesls — ārkārtīgi nepieciešams ir žurnālists, kam nav bagātības (mantas. — *G.T.*), un tādēļ viņš ir piesaistīts savai profesijai. Tas nosaka žurnālista darba intensivitāti un aktualitāti" (668). Runa ir par profesionālu politiķi un žurnālistu vienā personā. Žurnālistika politikas jomā — svarīgs politiskā intelekta veidošanas ceļš. Rodas jautājums par profesionālu žurnālistu atbildību pēcpadomju demokrātijā, kur valda vai nu kritika, vai arī slavinājums. Reti gadījums — neatkarīga politikas analīze. Nereti žurnālisti aktīvi iesaistās politiķu savstarpējās intrigās, apmelojumos u.tml. Tipisks piemērs no 7. Saeimas politikas — pedofilijas skandāls (19.09.99. — 12.04.2000.). Neviena avīze tā arī nespēja pamatoti pateikt: Latvija zaudē tiesiskas valsts statusu. Bet to nespēja arī valsts augstākās amatpersonas.

d) partijas ierēdņa kā profesionāla politiķa tips radies 20. gs. sākumā. Viņa tapšana ir cieši saistīta ar politiskās partijas sistēmu — ar tās veidošanos un organizāciju. "Mums vajag pievērsties partijas būtībai (das Parteiwesen) un partijas organizācijai, lai saprastu šo figūru (partijas ierēdņi. — *G.T.*) atbilstoši tā vietai vēstures procesā" (670). Ne tikai padomju laikā ieņēma, bet arī patlaban partijas ierēdņa statuss ieņem būtisku vietu politikā. Bez šāda ierēdņa partijas organizācijas darbs nav domājams.

Tagad pat ir grūti iztēloties, kā varētu notikt demokrātiskas parlamenta vai prezidenta vēlēšanas, ja nebūtu politisko partiju. Tieši šādos ekstremālos¹ apstākļos rodas ne viena vien politiskā partija ar savu vadoni. Izvirzās jautājums: **kā top politiskā partija un tās vadonis-līderis?**

¹ **Ekstremāls** (lat. *extremum* — galējais: vislielākais vai vismazākais) ir tāds jēdziens, kas apvieno jēdzienus "maksimums" un "minimums". Ekstrēms, ekstremāla vērtība ir funkcijas maksimums vai minimums, bet politikā — galēju uzskatu vai līdzekļu atzīšana.

“Tas nozīmē to, ka relatīvi neliels cilvēku skaits ir ieinteresēti pirmām kārtām piedalīties politiskajā dzīvē, tas ir, piedalīties valsts politiskajā varā. Viņi, pamatojoties uz brīvprātības principu, vervē sev svītu, izvirzot sevi un tos, kuru intereses pārstāv, par kandidātiem attiecīgās vēlēšanās, vāc naudas līdzekļus¹ un sāk aģitēt, lai gūtu vēlētajū atbalstu. Nav iespējams stādīties priekšā, kā lielās savienībās (valstīs. — G.T.) bez šāda pasākuma varētu norītēt vēlēšanas” (671). Tātad attiecīgas politikas tapšanas pirmsākums ir meklējams partijas(u) veidošanās procesā. Un itin bieži tas notiek tieši pirmsvēlēšanu kampaņas laikā, it sevišķi bijušajās PSRS republikās atšķirībā no Rietumu pasaules, kur politisko partiju vēsture ir mērojama ar simts un vairāk gadiem. Bet politiskās partijas Latvijā pastāv tikai dažus gadus (no 1990.gada). Būtībā Latvijā vēl nevar runāt par politiskajām partijām šā vārda tiešajā nozīmē. **Drīzāk reāli pastāv domubiedru vai interešu klubi, grupas, politiski ekonomiskie grupējumi.** Tas spilgti izpaudās un izpaužas 7.Saeimas darbā. Pirms 8.Saeimas sevi pieteica E.Repšes veidotā partija *Jaunais laiks* ar ciešu apņemšanos pārvarēt politisko korupciju un partiju *melnās kases*. Tās līderis E.Repše pateica jau zināmu patiesību: valsts varas “glēvulība un korumpētība sasniedz katastrofālus apmērus”. Priekšā pati smagākā problēma: **kāpēc valsts vara kļuvusi glēva un korumpēta?** — Nav pārliecības par šīs partijas spēju pacelt šo smago, samilzušo problēmu. Vēbers rāda ceļu, kā šo problēmu *risināt*, t.i., saprast personiskās atbildības skatījumā.

Tātad **politiskās partijas kļūst par attiecīgas politiskās varas tapšanas pirmsākumu demokrātiskas valsts celtniecībā.** Un tieši šeit slēpjas arī vairākas negatīvas tendences. Bieži vien gadās, ka politisko partiju cīņa demokrātiski ievēlētā parlamentā padara to rīcības nespējīgu. Līdzīga situācija izveidojās Latvijas Republikā, un 1934.gada maijā **K.Ulmanis bija spiests atlaist SAEIMU, ņemt varu savās rokās, jo parlaments, kas tika ievēlēts demokrātiskā ceļā, nebija spējīgs veikt atbildīgu politisko darbu.** Varbūt tā bija vienīgā izeja, lai valsts varētu pildīt savas funkcijas? Līdzīga situācija izveidojās arī pēc 6.Saeimas vēlēšanām, kad parlaments nespēja izteikt uzticību Ministra prezidenta kandidātu (Z.Cevera un M.Grīnblata) sastādītām valdībām. Tikai bezpartijiska premjera kandidatūra spēja glābt situāciju. Par premjeru kļuva bezpartijiskais A.Šķēle. Partiju ambīcijas pauda politisko bezatbildību. Saprāšanas vietā dominēja “es zinu”. Tas liecināja par politisko partiju līderu bezatbildību. Šī tendence vēl spilgtāk izpaudās 7.Saeimā: partiju finansētāju labā tika izveidota V.Krištopana mazākumvaldība,

¹ **Partiju finansēšana** — nopietna politiska problēma, jo šī finansēšana paver ceļu politiskai korupcijai un partiju finansētāju ietekmei uz parlamentāro likumdošanu un valdības lēmumu pieņemšanu.

pēc tam premjers A.Šķēle tika nomainīts ar A.Bērziņu. Tā bija **politiskās korupcijas pārvarēšanas imitācija**: nepieļaut bijušajiem premjeriem strādāt valdībā; nepieļaut oligarhu nākšanu pie varas; vilkt demarkācijas līnijas starp valsts un politiski ekonomisko grupu interesēm. Tipiska demagoģija — *a la démocratie*¹ — tika likta valsts interešu vietā.

Politisko partiju darbība izraisa sabiedrībā vienu negatīvu parādību, kuru nevar likvidēt ne ar kādiem līdzekļiem. Runa ir par sekām, kuras rada brīvas, aizklātas, vispārīgas vienlīdzīgas demokrātiskas vēlēšanas. **“Pilsoņi, kuriem ir tiesības piedalīties vēlēšanās, sašķēlas politiski aktīvos un politiski pasīvos elementos. Bet tā kā šī atšķirība balstās uz vēlētāju brīvprātību, to nevar likvidēt ne ar kādiem piespiedu līdzekļiem...”** (671). Tādēļ neviens politiskās partijas vadonis nevar pretendēt uz visas tautas gribas paušanu. Lūk, ko nedrīkst aizmirst partiju līderi, it sevišķi tie, kuri uzņemas atbildību par visas tautas gribas paušanu. Tā ir spilgta demagoģija. **Demagogs ir tipisks politisko partiju vadonis postsociālistiskajā demokrātijā.** Viņš nav personiski atbildīgs, jo valda kolektīvisms — demokrātijas pretstats. **Viņš baidās uzņemties personisko atbildību.**

Tātad jebkuras politiskās partijas darbības brīvā demokrātiskā sabiedrība rada savus vadoņus (līderus), viņu svītu² (pavadoņu grupu, arī žurnālistus). Svīta veidojas brīvprātīgas vervēšanas rezultātā (671).

Vēbers mūsdienu Rietumu politisko partiju pirmsākumus saskata, piemēram, aristokrātijas svītā Anglijā. Lielas muižnieku ģimenes un pats karalis veido sev pakļautu patronāžu³. Turklāt ārsti, skolotāji, garīdznieki, advokāti, fabrikanti veidoja savas neregulāras politiskās savienības — lokālus⁴ politiskos klubus. Parādījās arī sīkburžuāzijas un proletariāta politiskās organizācijas, jo tur radās savi politiskie vadoņi. Taču tajā laikā Anglijā vēl nav izveidojušās patstāvīgas politiskas partijas. Anglijā parlaments kļūst par partiju tapšanas pirmsākumu. **“Vienotību rada tikai parlamentārieši; noteicošā loma, izvirzot vadoņu kandidatūras, ir vietējām cienījamām personām”** (672). **Uz šīs bāzes sāk veidoties politiskās partijas Anglijā.** Francijā bija citāda situācija, tai

¹ *A la démocratie* (fr. — līdzība demokrātijai).

² **Svīta** (fr. *suīte* — secība, turpinājums, sekas): 1) personas, pavadoņi, kas pavada sevišķi svarīgas personas. Svīta ir augstu stāvošas personas (valsts galvas, vadoņa, politiskās partijas līdera) pavadoņu grupa (karaļa, prezidenta svīta, partijas līdera svīta); 2) ģeoloģiskā svīta — iežu nogulumu komplekss, kam ir kopīgas īpašības; 3) svīta mūzikā ir instrumentālās mūzikas ciklisko formu paveids.

³ **Patronāža** (fr. *petronage* — aizgādniecība, aizbildniecība): 1) organizēta politikas aizbildniecība; 2) mājās organizēta audzināšana, bērna attīstības novērošana, ko realizē medicīnas iestāde.

⁴ **Lokāls** (lat. *localis* — vietējs, raksturīgs attiecīgai vietai) ir tāds, kas saistīts ar noteiktu vietu, vietējs.

Lokalizēties nozīmē koncentrēties noteiktā vietā.

bija raksturīga ļoti vāja parlamentāriešu vienotība. Šobrīd Latvijā ir līdzīga situācija. Vēbers parāda to vēsturisko fonu, uz kura rodas dažādas mūsdienu politisko partiju formas, partiju, kurām ir atšķirīga ideoloģija. Viņa atziņas palīdz saprast politisko partiju tapšanu pēcpadomju Latvijā, kuras radās uz padomju iekārtas drupām ar padomjlaika garīgo mantojumu politikas jomā: kolektīvisms un kolektīvā bezatbildība, proletāriskais cīņas gars un nespēja saprast vēsturi, patiesību sludināšana politikas jomā un atrautība no reālās dzīves. Šajā ziņā Vēbers atziņas mūs aicina saprast partiju līderu tipus.

e) plebiscitārā¹ demokrātija un politiskās partijas vadoņa tips. Politisko partiju galvenās personas ir profesionāli politiķi, kas darbojas ārpus parlamenta. Plebiscitārā demokrātija radīja mūsdienu partijas politikas jomā, balstoties uz tautas vēlēšanu tiesībām. Plebiscitāra demokrātija” prasa masveida piekritēju vervēšanu un masveida organizāciju, politiskās vadības pilnīgu vienotību un stingru disciplīnu. Beidzas cienījamu cilvēku kundzība. **Valsts politisko vadību savās rokās pārņem politiķi, kuriem politika ir galvenā profesija un kuri atrodas ārpus parlamenta”** (674-675). Faktiskā vara atrodas to rokās, kas vada politiku šajā politiskajā uzņēmumā (partijā). Protams, partija zināmā mērā ir finansiāli atkarīga no mecenātiem vai politisko klubu vadītājiem. “Par vadoni, apejot parlamentu, kļūst tikai tas, kuram pakļauta šī politiskā mašīna². Šādas mašīnas rašanās nozīmē plebiscitārās demokrātijas uzbrukumu (675). Tā pavēra ceļu uz valsts varu nacionālsociālistiem Vācijā. Partijas vadoņa svīta — partijas ierēdnis vai uzņēmējs par savu darbu gaida atalgojumu: valsts amatus vai citas priekšrocības. Tas viss ir atkarīgs tieši no partijas vadoņa. Bet vēlēšanās liela nozīme ir tieši vadoņa personības demagoģiskam efektam. Šeit, kā uzskata Vēbers, spilgti izpaužas vadoņa harisma kā virzošais spēks politikā. Arī patlaban partiju politiskā līdera vieta un loma valsts politikas veidošanā ir milzīga. Vēbera atziņas mums palīdz apzināti veidot demokrātisku politiku, kur svarīgu jautājumu izlemšana, kā arī parlamenta vēlēšanas paliek tautas ziņā.

Kad vēsturiski radās plebiscitārā demokrātija? — Vispirms tā radās ASV, pēc tam Sociāldemokrātiskā partijā Vācijā, Krievijā, nacionālsociālistiskā partija Vācijā. **Plebiscitārā demokrātija pavēra ceļu partijās**

¹ **Plebiscitārs** (lat. *plebiscitum* — tautas lēmums) ir politiska jautājuma risināšanas (izšķiršanas) veids tautas nobalsošanas ceļā. **Plesbicīts** ir tautas balsojums par kādu politiska jautājuma risinājumu. **Referendums** (lat. *referendum* — tas, par ko vajag pavēstīt): 1) jautājums, kura risinājumā ņem līdzdalību, piedalās visa tauta (visi tie, kam ir balsstiesības). Referendumu rīko par sevišķi svarīgu politisku jautājumu risinājumu valsts mērogā. Piemēram, konstitūcijas pieņemšana. **Plebiscitārā demokrātija ir mūsdienu parlamentārās demokrātijas vēsturiskais pirmsākums.**

² Runa ir par politisko partiju kā tipiski politisku uzņēmumu.

vadoņiem. Politiskajiem ierēdņiem atlika vienīgi pielāgoties vadoņa personībai. “Ierēdņu materiālās un idejiskās intereses ir cieši saistītas ar partijas politiskās varas iegūšanu, bet darbs vadoņa labā pats par sevi dod lielu iekšēju gandarījumu” (676). Arī šodien partiju labā acīmredzama ir politiska ierēdņu centība ministrijās, citās institūcijās, kur valsts intereses nereti paliek pēdējā vietā. Visupirms runa ir par pilnvarniekiem privatizācijas jomā pēcpadomju demokrātijā.

f) kāds ir partijas vadoņa tapšanas ceļš. Kā notiek vadoņa personības veidošanās? Kāda vadoņa spēja ir noteicošā? — Vispirms “demagoģiskās runas spēks un ietekme”. Turklāt ar “**plebiscitāro partiju mašīnu**” **ASV uzpeld “boss”**¹. Kas ir boss politikas sfērā? Varbūt arī Latvijā jau ir parādījušies savi bossi? “Politisks kapitālistiskais uzņēmējs, kas uz sava riska sagādā balsis prezidenta kandidatūrai. Savas pirmās attiecības viņš var veidot kā advokāts vai krodzinieks, vai līdzīgu uzņēmumu īpašnieks, vai, piemēram, kā kreditors. Tā viņš sāk darboties, panākot konkrētu balsu skaita “kontroli”. Lai to visu panāktu, viņš kontaktējas ar kaimiņu bossiem... kas jau savā karjerā sasnieguši vairāk, un tādējādi uzsāk augšupeju. **Boss ir nepieciešams partijas organizēšanai. Viņš to pēc tam pievāc sev. Būtiski ir tas, ka viņš partiju finansē**” (682). Tātad politiskai partijai ir vajadzīgi savi bossi, kas sagādā naudu no finansu magnātiem.² Arī Latvijā politiskās partijas patlaban ir norūpējušās par savas darbības finansēm. Lai iegūtu līdzekļus, tās iet gan likumīgu, gan nelikumīgu ceļu. Tas noveda līdz izteiktai politiskai korupcijai 7.Saeimā, kur svarīgos balsojumus pirmajā vietā nereti izvirzījās partiju finansētāju intereses.

Tipisks boss necenšas pēc sociālā vai politiskā prestiža. Viņam ir pavisam citi mērķi. “Viņš meklē varu, varu kā naudas avotu, varu pašas naudas dēļ. Viņš darbojas neredzami (ēnā. — *G.T.*) pretstatā līderim Anglijā. Viņa publisko runu nedzirdēsi. Oratoriem boss paskaidro, ko viņam mērķtiecīgi vajag pateikt (publiski. — *G.T.*), bet pats viņš klusē. Parasti viņš neieņem amatus, izņemot senatoru amatu federālā senātā³”

¹ **Boss** (angļu val. *boss*): 1) saimnieks, uzņēmuma vadītājs; 2) arodbiedrības vadītājs; 3) varasvīrs, galvenais izrikoātājs, barvedis. Pēcpadomju demokrātijā izveidojās jauna tipa politmenedžeri — partiju finansētāji.

² **Magnāts** (lat. *magnatus* — valdnieks, pavēlnieks, kungs): 1) feodālis — liela zemes gabala īpašnieks; 2) ievērojams kapitālists, piemēram, finansu magnāts. **Magnāts** ir lielas zemes īpašnieks, muižnieks vai lielkapitālists, monopolistiskās apvienības vadītājs (finansu magnāts, naftas magnāts utt.). Vai Latvijā jau ir izveidojušies finansu magnāti un lielkapitālisti? Vēbera atziņas ļauj šo jautājumu noskaidrot, ņemot vērā citus vēsturiskos apstākļus šodien.

³ **Senāts**: 1) augstākā valsts padome Senajā Romā; 2) valdības institūcija, kas uzraudzīja valsts aparātu un tā darbību, veica augstākās tiesas funkcijas Krievijā (1711-1917); 3) parlamenta augšpalāta dažās valstīs (ASV, Itālija u.c.); 4) augstākā kasācijas tiesu instance Latvijā 20.gs. divdesmitajos un trīsdesmitajos gados.

(683). Lūk, tāds Vēbera skatījumā ir bosa tēls. Bet šis tēls būtu nepilnīgs, ja tam trūktu šādas būtiskas iezīmes: 1) **bosam nav stingri politiskie principi**; 2) **viņu interesē tikai viens — lai tiktu sagādātas vēlēšanu balsis**. Tādēļ boss var būt arī slikti audzināts cilvēks, bet savā privātajā dzīvē viņš ir korekts un nevainojams (nav peļams. — *G.T.*). Attiecībā uz politikas ētiku jāteic, ka viņš “dabiskā veidā pielāgojas viduvējam līmenim politiskās ētikas jomā”. Viņu it nemaz neuztrauc tas, ka sabiedrība viņu nicina kā profesionālu politiķi. **Arī pēcpadomju Latvijā partiju finansētājiem nav stingri politiskie principi**. V.Krištopana mazākumvaldība tapa uz konfidencialu norunu un solījumu pamata — izveidojās politiski ekonomiskās grupas. Vēbera atziņas palīdz saprast *bosus* pēcpadomju Latvijā — ekonomisko grupu vadītājus, kuri risina partiju finansēšanas jautājumus un nosaka svarīgus balsojumus Saeimā.

Vēbers ASV politiskajā sistēmā saskata vienu lielu priekšrocību. **Boss necenšas iegūt atbildīgus valsts amatus.**”... Ja bosiem liekas, ka partijas pievilcība vēlēšanu laikā kļūst lielāka, nereti par kandidātiem var kļūt partijai sveši cilvēki, tas ir, izcilas personības. Tieši šāda bezprincipiāla partiju struktūra (pretstatā “principiālām” politiskajām partijām Latvijā. — *G.T.*) ar sabiedrībā nicināmu bagātnieku varu deva iespēju izciliem politiķiem kļūt par prezidentiem, kuri pie mums (Vācijā. — *G.T.*) nekad nevarētu politiķa karjeru īstenot” (684). To pašu zināmā mērā var attiecināt uz Latviju — Vēbers aicina apzināties un saprast bagāto cilvēku lomu un vietu partiju darbā. “”No” politikas kā profesijas dzīvo tas, kas tiecas izveidot no tās ilgstošu ieņēmuma avotu: “priekš” politikas dzīvo tas, ka šādi nerīkojas. Lai kāds varētu dzīvot “priekš” politikas... viņam — normālos apstākļos — jābūt neatkarīgam no ieņēmumiem, ko tam sniedz politika” (M.Vēbers. *Politika kā profesija un aicinājums*. R., 1999. — 38.lpp.). Lasītājam paveras iespēja patstāvīgi spriest par to, kurš Saeimā un Ministru kabinetā dzīvo “no” politikas, bet kurš — “priekš” politikas. Šīs atziņas ļaus lasītājam iedziļināties pēcpadomju demokrātijas izpratnē.

4. Politika darbības specifika

Jo vairāk politiķa domas balstās uz ārēja efekta sasniegšanu, jo lielāka iespēja paveras kļūt par politisku triku meistarū, par kumēdiņu rādītāju, joku taisītāju, klaunu. Tāds politiķis, kuram pirmajā vietā izvirzās radītais ārējais iespaids, efekts, nav spējīgs uzņemties personisko atbildību par savas darbības sekām. “**Lietišķuma trūkums liek viņam censties pēc spīdošas varas šķietamības, bet ne patiesas politiskas varas. Viņa bezatbildība noved pie varas kā tādas baudīšanas ārpus saturiska (politiska. — *G.T.*) mērķa**” (691). Varbūt Vēbers pauž patiesu politiķa tēlu, daudzu politiķu tēlu postsociālistiskās Krievijas Valsts Domē,

Latvijas Saeimā, arī citu valstu parlamentos un valdībās? Šis politiskais fenomens ir raksturīgs visās bijušajās PSRS republikās, jo pie varas nāca neprofesionāli politiķi, kas savā laikā cīnījās pret PSRS profesionāliem komunisma cēlājiem.

Lasot un pārdomājot Rietumu politiku atziņas, kurās izpaužas valsts varas izpratne, mēs sastopamies ar profesionālu politiku darbību, līdz kurai mums vēl tāls ceļš ejams. Par mūsu politiku darba zemo efektivitāti liecina reālā dzīve — nabadzība, noziedzība, korupcija visos varas līmeņos. Bērni kļūst par visneaizsargātāko Latvijas iedzīvotāju daļu, jo valsts nespēj garantēt “bērniem uzturu, pajumti, apģērbu un izglītības iespējas, kā to paredz starptautiskie normatīvi” (Top alternatīvs ziņojums par bērnu stāvokli // “Diena”, 14.02.97.).

Šķiet, ka premjera A.Šķēles runa Saeimas plenārsēdē (21.12.95.) raksturoja reālo situāciju valstī: **“Situācija valstī ir smaga. Mēs ielās redzam ubagojošus bērnus. Mēs redzam vecus cilvēkus, kas dzīvo pusbadā, jo tie nespēj zaudēt savu pašcieņu, ejot lūgties vai palikt parādā par dzīvokli. Mēs redzam slimus cilvēkus, kas nespēj nopirkt ārstu izrakstītās zāles. Mēs zinām ģimenes, kas nespēj savus bērnus sūtīt skolā. Mēs redzam cilvēkus, kas pārtiek no atkritumu konteineros atrastā. Mēs zinām ģimenes, kurās vienīgais ienākumu avots ir sievas vai meitu prostitūcija. Daudzi no trūkumā nonākušajiem cilvēkiem ir visu mūžu smagi un godīgi strādājuši. Viņu izmisums nav ietērpjams vārdos... Politīķiem ir dziļi jāapzinās šī situācija, jāapzinās sava atbildība par valsts tagadni un nākotni... Politiskajā vidē ir zināma puvuma smaka, kas ir skārusi arī eliti... politiķiem daudz kas ir jāpārdomā un jāpaskatās uz sevi spoguļi”** (“Diena”, 23.12.96.). Bet 1997.gada 20.janvārī A.Šķēle paziņo par savu demisiju: “Politiskā elite un Valsts prezidents ir izteikuši nepārprotamas šaubas par valdības veidošanas morālajiem principiem” (“Diena”, 21.01.97.). Un mūsu politiķi parāda savu spēju uz vismalkākajām intrigām zem tikumības karoga, gatavojoties uz kārtējo cīņu par augstiem valsts posteņiem — 7.Saeimas vēlēšanām. Līdz ar to valsts intereses tika aizmirstas. Partiju finansētāji arvien redzamāk pirmajā vietā izvirzīja savas intereses. **Politisko partiju vietā radās politiski ekonomiskās grupas. Pasaules Bankas pētījums pateica priekšā Saeimai un valdībai: Latvijā pastāv “valstiskā limenī radīta koruptīva sistēma, kas negatīvi ietekmē gan konkrēta uzņēmuma attīstību, gan sabiedrības labklājību kopumā”** (“Valsts nozagšana” Latvijā ir ļoti aktuāla // “Diena”, 27.10.2000.). Tas ir no padomjlaikiem mantotās kolektīvas bez-atbildības likumsakarīgs rezultāts, balstīts ar proporcionālo vēlēšanu sistēmu. Kļūst saprotams arī A.Bērziņa valdības koalīcijas atbildības princips — solidāra atbildība. Neviens nav personiski atbildīgs par sava darba rezultātu, sākot ar premjeru, partiju līderiem un ministriem.

Šī atkāpe no temata ļaus lasītājam saprast Vēbera "Politikis — aicinājums un profesija" nozīmi mūsdienās: **profesionāli politiķi un personiskā atbildība ir lielākais deficīts.** Vai 6.Saeimas izmeklēšanas komisijas darbību "3 miljonu latu afērā" var vērtēt un nosaukt par politiskās atbildības izpausmi — personiskās politiskās atbildības realizēšanu? — **Centrālo vietu komisijas darbībā ieņēma ekspremjera A.Šķēles darbības pētīšana, kura tik tiešām vairāk sāk līdzināties nomelnošanai.** Politikas komentārā A.Ozoliņš šīs komisijas darbu nosauc par **politisko pestēlošanu**¹. "Vēlēšanu tuvums arvien samazina A.Panteļejeva un J.Ādamsons spēju vadīties pēc loģikas un faktiem un liek ļauties maģiskajam pasaules redzējumam, gluži kā sentēvu laikos. Saeimas izmeklēšanas komisija pazudušo 3 miljonu lietā arvien vairāk tiek izmantota politiskām manipulācijām" (A.Ozoliņš. Politiskā pestēlošana // "Diena", 7.05.98.).

Kas tad spieda LC politisko līderi A.Panteļejevu un LSDSP līderi J.Ādamsonu nodoties politiskajām manipulācijām? Varbūt tā bija politiskā atbildība? "Tautas partijas" reitings (līderis A.Šķēle) ir pats augstākais partijas vidū: 1998.gada aprīlī — 21,5%, bet LSDSA (līderi — J.Bojārs un J.Ādamsons) — 8,9%, LC (līderis A.Panteļejevs) — 7,3%. Politikū vidū (sistēma no - 100 līdz + 100). A.Šķēles reitings +20, bet J.Ādamsons +5, A.Panteļejevs +3 (Sociāli korelatīvo datu sistēmas // "Diena", 7.05.98.). Šajā sakarībā saprotamākas kļūst arī A.Ozoliņa atziņas komentārā "Politiskā pestēlošana": "Komisijas darba jēgu un mērķus vēl vairāk kompromitē Panteļejeva manevru drošākais sabiedrotais Jānis Ādamsons, kam pārmest stingru vadišanos pēc veselā saprāta loģikas diezin vai var, toties netrūkst dedzīgas padomju pionieru šķiriskas taisnīguma izpratnes (bet kurš gan ir brīvs no padomjlaiku garīgās bagāžas? — *G.T.*). Abus vieno gan itin laba nepatika pret Jāņa Skrastiņa vadīto prokuratūru [kura neatrada komisijas locekļa E.Inkēna "atklāto" A.Šķēles korumpētību, melīgumu un pat zaglīgumu (Krimināllietas par Šķēles podiem nebūs // "Diena", 17.04.98.). — *G.T.*], **kas traucē patiesības meklēšanu aizstāt ar partijisku lietderīgumu, gan vēl labāk saprotamā vēlme kaitēt abu bīstamākajām priekšvēlēšanu konkurentam Andrim Šķēlem, gan pagaidām ne gluži izprotamām, taču itin skaidri nomanāmām simpātijām pret blēdīgo cietēju Laventu... Apakškomisijas izveidošana miljonu pazušānā tiek netieši, taču nepārprotami piekabīnāta Šķēlem vienkārši tāpēc, ka nauda pazuda viņa premjerēšanas laikā, turklāt pazuda Laventa ārzonas firmā, bet Šķēlem kādreiz, redz arī, bija ofšora firma... Saeima, protams, ir tiesīga lemt arī par Šķēles**

¹ **Pestēlot** — burt, nodarboties ar burvestībām. Pestelis — burvis, kas buršanai lieto dažādus priekšmetus.

ofšoriem un dibināt, kādas vien komisijas uzskata par vajadzīgām. Taču, bezprinciipiāli izmantojot valstij svarīgas lietas izmeklēšanu netīrais politiskai cīņai, tiek katastrofāli kompromitēti šīs komisijas turpmākie secinājumi un lēmumi” (A.Ozoliņš, turpat). Bija milzīga vajadzība kompromitēt premjeru A.Šķēli, lai viņu nomainītu ar citu kompromisa figūru. Šo uzdevumu spīdoši veica E.Īnkēna (LC) iniciētā un J.Ādamsona (LSDSP) vadītā parlamentārās izmeklēšanas komisija pedofilijas lietā, balstoties uz 7.Saeimas vairākumu. Atšķirība starp pozīciju un opozīciju izzuda, politiķi uzņēmās prokurora, krimināllietas izmeklētāja un tiesneša funkcijas un **Latvija zaudēja tiesiskas demokrātiskas valsts statusu**. (Sk. G.Tauriņš. Politika II. R., 2001. — 402.–424.lpp.)

Mēs gribējām lasītājam parādīt tipisku postsociālistiskās demokrātijas iezīmi — politiskās personiskās atbildības un taisnīguma milzīgo deficītu. Tieši šeit tipiski izpaužas vakardienas padomju cilvēka garīgie defekti, kuram bija liegta politiskā līdzdalība valsts vadīšanā. Tā bija PSKP Politbiroja prerogatīva. Maksa Vēbera atziņas aicina veidot un audzināt visas tautas un politiķu personisko atbildību.

Pareiza varas izpratne un atbildīga tās realizēšana ir svarīgs valsts augšupejas priekšnoteikums: “Vara ir nepieciešams līdzeklis, bet tieksme (dziņa. — *G.T.*) pēc varas ir viens no jebkuras politikas dzinējspēkiem” (691). Tādējādi **godkāre, mantkāre, valstsvīra “dīžošanās”** ar varu un godkāriģa paštīksme ar varas izjūtu”, vispār jebkura varas pielūgšana kā tāda **ir šā politiskā spēka izkropļošana**. Līdz ar to politiķis, kas šādi izprot varu, savā darbībā iet bezjēdzības un tukšuma virzienā. “**Tā ir augstākā mērā nožēlojama un virsēja iedomības** (uzpūtības, augstprātības, lepnības. — *G.T.*) **izpaušme attiecībā uz cilvēka darbības jēgu. Tai ir sveša dzīves traģiskas izpratne, ar kuru savijas visa cilvēku darbība un it sevišķi darbība politikas jomā**” (692). Varbūt šī Vēbera atziņa ir attiecināma arī uz 6. un 7.Saeimas darbību? Par to nāksies spriest lasītājam.

Dzīves jēgas izpratne taisnīguma un atbildības skatījumā — lūk, kas veido profesionāla politiķa darbības pamatu. Tādēļ mūsdienu politiķu paaudzei — gan vecākajai, gan jaunākajai — ir vērts mācīties no Vēbera, veidojot savu prāta spēju politikas jomā. Un vēlreiz vajadzētu uzsvērt **politiskās domas aksiomu: politiķis nevar nebūt arī vēsturnieks un jurists, ja runa ir par profesionālu politiķi.** Neizprotot vēsturi, nākotnes paredzēšana kļūst neiespējama, izņemot tās zinātnisku zināšanu, piemēram, marksisma-ļeņinisma politiskā ideoloģija — vēsturiskais materiālisms un zinātniskais komunisms. Demokrātiskas politikas ideoloģijas nedrīkst pretendēt uz zinātnes statusu.

a) nākotnes paredzēšana un politiskās darbības rezultāts. Nākotnes paredzēšana balstās uz pagājības saprašanu. Cita ceļa nav un nevar būt.

Tādēļ nākotnes prognozēs vienmēr paliks vieta varbūtībai, šaubām, nenoteiktībai, ja runa ir par demokrātisku politikas režīmu. Cita lieta — totalitārs vai autoritārs politiskais režīms. Seit vietu rod pat “zinātniska” politika. Saprašanu aizstāj ar vardarbīgu politiku uzspiests “es zinu” attiecīgas partijas vai vadoņa vārdā. Taču abos minētajos politiskajos režīmos galu galā izpaužas politikas būtība — tieksme pēc varas, lai realizētu dzīvē konkrētu mērķi¹. Šīs tieksmes kā “politiskās darbības gala rezultāts bieži, nē — drīzāk pat regulāri izpaužas neadekvātā, paradoksālā attiecībā pret tā pirmatnējo jēgu. Darbībai ir vajadzīgs iekšējs atbalsts, tāpēc nav iespējams, ka nebūtu šīs jēgas — kalpošana konkrētam mērķim. **Kāds ir tas mērķis, kuram kalpojot politikas cenšas tikt pie varas un izmantot varu? — Tas ir ticības jautājums**” (692). Tātad ticība veido politiskās domāšanas pirmsākumu — vēstures saprašanas pirmsākumu. Ja tas tā nav, nākotnes paredzēšana kļūst par tukšu sapņojumu vai nākotnes “zinātnisku zināšanu”, kā tas bija padomjlaikā, kad vēsture tika rakstīta pēc marksisma-ļeņinisma.

Vēbera atziņai par ticības lomu politiskajā domāšanā ir principiāla nozīme, lai izprastu politisko darbību. **Viņš uzsver, ka politiskā doma būtībā ir saprašana, nevis zināšana.** Politika nākotnes paredzēšana nekad nevar pilnībā sakrist ar faktisko notikumu gaitu, jo šeit nav spēkā fizikas vai bioloģijas likumsakarības. Politiskis var tikai saprast to, kam viņš kalpo ar sirdi un dvēseli, ar jūtām un vēsu prātu. Bet visam tam pamatā ir ticība.

Ticības dažādās izpausmes politiskajā domāšanā veido dažādu mērķu garīgo pamatu. Politika ticība var kalpot dažādiem mērķiem, bet **politiskis — īsts kristietis — vienmēr būs pret vardarbību, kariem, revolūcijām.** Viņam tuva būs vienlīdzības ideja, kas balstīta uz ticību, cerību un mīlestību (Pāvils, I vēstule korintiešiem, 13, 1-13). Būdam īsts demokrātijas ideju paudējs, viņš nepieļaus naidīgas attiecības starp tautām, sociālajām grupām. Bet izrādās, ka Rietumu demokrātijas paspārnē tika izauklēts XXI gs. briesmonis — starptautiskais terorisms, kurš sevi apliecināja ar uzbrukumiem Ņujorkai un Vašingtonai (11. 09. 2001.), izdzēšot 3500 nevainīgu cilvēku dzīvības. Šajā sakarībā aktuālas kļūst Vēbera atziņas par ticības lomu un vietu politikā.

Savulaik ticība komunisma idejai, komunisma uzvarai veidoja attiecīgu politisko mērķi — uzcelt bezšķiru sabiedrību, kur nebūtu

¹ **Vara** kļūst par politiskās darbības centrālo objektu, veidojot **politiskās dzīves** sfēru līdzīgi ekonomikas, kultūras, reliģiskajai un citām sfērām. “Politiskā dzīve ir cilvēka politiskās esamības un sabiedrības garīgo, juteklisko, emocionālo un praktiski priekšmetisko formu kopums, kuras raksturo cilvēka un sabiedrības attiecsmi pret politiku un viņa līdzdalība tajā” (Политология. Энциклопедический словарь. М., 1993.— С.260).

eksploatācijas. Bet uz kādu ticību balstīties patlaban, uz kādiem mērķiem orientēties politiķiem? — **Politikis “var kalpot nacionāliem vai vispārcilvēciskiem, sociāliem un ētiskiem vai kultūras pasaulīgiem vai reliģiskiem mērķiem. Viņš var balstīties uz dziļu ticību “progresam” — vienalga kādā nozīmē — vai aukstasinīgi atmet šo ticību “progresam” — vienalga kādā nozīmē. Viņš var pretendēt uz kalpošanu “idejai” vai arī kalpot ikdienas dzīves mērķiem, principiāli atmetot minētās pretenzijas, taču kaut kādai ticībai vienmēr ir jābūt. Citādi — un tas ir pilnīgi pareizi — lāsts (Dieva. — G.T.) pār neticīgo radījumu nospiedīs viņu pašu ar viņa varenēm politiskiem panākumiem”** (692). Bez ticības nav politikas. Vēbers aicina balstīt politiku uz ticību Dievam. Viņš aicina politiķus uz pārdomām: vai tauta tic valsts varai? Kādas ir varas un tautas attiecības? Kādu vietu ieņem reliģiskā ticība politikā?

Tātad ticība veido politiskā mērķa pirmsākumu — šā mērķa radīšanas pirmsākumu, tas ir, saprašānu. **Bez ticības nav un nevar būt vēstures saprašāna un līdz ar to jēgas radīšana nākotnes paredzēšanai.** Bez ticības nevar rast patiesa politiska mērķa jēgu, jo tā ir garīgais pamats. Izvirzās jautājums: **kāda ticība un ticība kam nosaka politiku Latvijas Republikā?** Vēbera atziņas aicina rast šo ticību, lai uz tās pamata veidotu un saprastu konkrētu politisko mērķi. Piemēram, lai saprastu, kādiem mērķiem kalpo deklarācija *Par Latvijas okupāciju un Abreni*¹ (22.08.96.), ir vajadzīga politiskā atbildība: **vai mums šī deklarācija patlaban ir svarīgāka par attiecībām ar Krieviju, par iekļūšanu ES un NATO?** Tikai ņemot par pamatu konkrētu ticību, kas balstīta uz vēstures izpratni, var novērtēt attiecīgu politisku lēmumu un atziņu, deklarāciju. Šeit formālās loģikas definīcijas, silogismi un dedukcijas ir bezspēcīgas, jo runa ir par gara sfēru, kurā valda jautājuma un atbildes loģika². Iespējams, ka deklarācija *Par Latvijas okupāciju* ir ne tikai strupceļš Latvijas un Krievijas attiecībās, bet arī svarīga demokrātijas principa — politiskā plurālisma principa — ignorēšana vai neizpratne? — Skaidri jūtama padomju laiku attieksme pret vēsturi, kur valsts vara noteica vēstures izpratni. **Demokrātija balstās uz plurālistisku vēstures izpratni, jo izpratne nevar būt tikai viena. Valsts vara — demokrātiska valsts vara — nedrīkst norādīt, kā būtu jāraksta vēsture.** Svarīgas ir dažādas vēstures notikumu izpratnes, kuras būtu katram no mums jāveido patstāvīgi (sk. G.Tauriņš. *Vēstures filozofija*. R., 1996.).

¹ **Abrene** ir apriņķis ar apmēram 2000 km (3% no pirmskara Latvijas teritorijas). Dzīvo ap 50 000 iedzīvotāju, no kuriem 85% ir krievi. Abrene tika iekļauta Krievijas teritorijā 1944.gadā, kad to pievienoja Pleskavas apgabalam.

² Sk. G.Tauriņš. *Vēstures filozofija*. R., 1966.— 74-83.lpp.

Ja ticības jautājumā ir neskaidrības vai ticības un politiskās atbildības vispār nav, tad Vēberam ir taisnība: **nāks lāsts pār varenu politisku lēmumu.** Viņa atziņas mums māca politiskās domāšanas ābeci, pievēršot uzmanību jautājumam par ticības un tikumības lomu politikā. **Ko mēs esam ieguvuši, pieņemot deklarāciju Par Latvijas okupāciju?** Kāpēc Vācija nav pasludinājusi deklarāciju par Austrumprūsijas okupāciju? Kāpēc ANO un EŠ nav atzinušas šo deklarāciju?

b) politika un tikumība. Ticība ir tā garīgā saikne, kas saista politiku ar tikumību. Izvirzās jautājums, respektīvi, problēma, kuru Vēbers dēvē par **ētosa¹ problēmu politikā.** Politiķis ir atkarīgs no sabiedrības ētosa izveles un vēstures izpratnes. Kas izveido **ētisko normu garīgos pirmsākumus.** Runa ir par tikumības izpratni, balstoties uz ticību. Atcerēsimies, ka **metafizika rāda dažādus ceļus, kas ved uz ticības pirmsākumiem:** pasaules materiālās lietas pastāv mūžīgi laikā un bezgalīgi telpā (materiālisms); pasaule ir radusies no garīga pirmsākums (ideālisms). No šiem diviem ticības pamatceļiem atiet vairāki atzarojumi. Līdz ar to **politika nav un nevar būt brīva no filozofijas — no morāles filozofijas un vēstures filozofijas.** Uz šā pamata veidojas specifiska filozofisko zināšanu sfēra — **politikas filozofija,** kur savu vietu ieņem jautājums par tikumības vietu politikā, jo **taisnība un atbildība —** politiskās domāšanas garīgie pamati — nevar pastāvēt bez morāles filozofijas, kura savukārt sakņojas metafizikā. Tas paver iespēju dažādām taisnības un atbildības interpretācijām un izpratnēm. Lai saprastu lietas būtību, izmantosim Vēbera izraudzīto piemēru, kas ņemts no dzīves.

“Reti kad var konstatēt, ka vīrietis, novēršoties savā mīlestībā no vienas sievietes un pievēršoties otrai, neizjstu vajadzību attaisnoties savā priekšā, paužot šādu atziņu: “viņa nebija manas mīlestības cienīga” vai: “es esmu viņā vilies”, vai arī atrod kaut kādu citu “pamatojumu”. **Nekrietnība sacer sev “likumīgu attainojumu”** (die Lāgitimitāt)². **VIENKĀRŠA SITUĀCIJA:** viņš vairs nemīl viņu, un sievietei tas ir jāpacieš. Šī likumīgā attaisnošana, uz kuru pamatojoties vīrietis pieprasa kaut kādas tiesības, uzveļot vainu sievietei, lai savu netaisnību ar dziļu nekrietnību pamatotu. Līdzīgi rīkojas arī veiksmīgais erotiskais konkurents: pretiniekam ir jābūt mekam nederīgam, jo citādi viņu nespētu uzvarēt” (693). Mēs ar šo piemēru gribam parādīt un uzsvērt, ka līdzīgas domas

¹ **Ētoss** (*Etos* — paradums, tikums, raksturs) ir morāles normu, principu un ideālu kopums, kas pauž sabiedrības tikumisko pārliecību, nosakot atsevišķu cilvēku tikumisko ievirzi. Antikajā filozofijā ētoss tika nostādīts pretī **patosam** — dvēseles pārdzīvojumam.

² **Die Lāgitimitāt** — leģitimācija (lat. *legitimus* — atbilstoši likumam, likumīgs, tiesisks, vajadzīgs, pareizs). **Leģitimācija** ir kādas tiesības vai pilnvaras atzīšana, vai apstiprināšana; dokuments, kas apliecina šādas tiesības vai pilnvaras.

rodas neviena vien politiķa prātā, it sevišķi, ja runa ir par netaisnīgu kara politiku vai netaisnīgām interešu izpaušmēm, intrigām, meliem.

Kā spriež par karu uzvarētājs? Kāda ir viņa politiskās domas gaita? — “...Uzvarētājs ar necienīgu ietiepību pauž savas pretenzijas: **es uzvarēju, jo man bija taisnība.** Vai arī, ja kādam kara sākumā rastos garīga krīze un viņš nevis saka, ka tā visa jau ir bijis par daudz, bet, izjūtot vajadzību sevi attaisnot par savu zaudējumu, pauž citu atziņu: es tādēļ nevarēju izturēt, ka biju spiests cīnīties par netikumisku lietu. Un tāpat rīkojas tie, kas karā zaudējuši. Lai gan karu ir radījusi pati sabiedrības struktūra, viņi pēc kara kā vecas sievas meklē “vainīgo”, nevis vīrišķīgi pasaka ienaidniekam: “Mēs zaudējam karu, bet jūs uzvarējāt.” Kādus secinājumus vajadzētu izdarīt attiecībā uz tām interesēm, kuras izraisīja karu? **Un pats galvenais — ņemt vērā atbildību nākotnes priekšā, atbildību, kas gulstas uz uzvarētāja pleciem**” (693).

Šie divi līdzīgie piemēri ilustrē atbildības un bezatbildības izpaušmi. Ar šiem piemēriem Vēbers liek saprast, ka atbildība ir profesionāla politiķa tikumības izpaušme. **Nonākt līdz personiskās atbildības¹ izpratnei nākotnes priekšā, valsts priekšā ir svēts politiķa pienākums.**

Vēbers parāda, kāda nozīme ir cēlsirdībai un lietas būtības izpratnei politikā, it sevišķi, ja runa ir par karadarbības rezultātu: uzvarētājs un zaudētājs. Vajadzētu censties, lai kara rezultāti pēc iespējas ātrāk tiktu nodoti aizmirstībai. “Bet tas nekad nebūs iespējams, jo “ētika” parāda abu pušu pazemojošo stāvokli. **Ētika nevis rūpējas par to, kas attiecas uz politiku, nevis rūpējas par nākotni un mūsu atbildību tās priekšā, bet nodarbojas savas neatrisināmības dēļ ar steriliem jautājumiem, meklējot vainu pagājībā. Ja arī ir kaut kāds vainas cēlonis, tad tieši šeit tas arī izpaužas**” (694). Tādējādi Vēbera atziņas paver plašas iespējas veidot izpratni gan par Otro pasaules karu, gan par bruņotajām sadursmēm un kara operācijām bijušajās PSRS republikās, Dienvidslāvijā un citās pasaules malās. Šeit krasi izpaužas tikumības un politikas konflikts.

c) kādas ir politikas un ētikas patiesās attiecības? Vai tik tiešām politikai nav nekā kopīga ar ētiku? Vai var uzskatīt, ka vienas un tās pašas ētiskās normas, kaš ir attiecināmas uz citu darbības sfēru, attiecas arī uz politisko darbību? Šādu jautājumu izvirza Vēbers, cenšoties saprast ētikas vietu un lomu politikā. Viņš uzsver domu, ka specifiski ir gan politikā izmantojamie līdzekļi, gan pati politiskā darbība: **tā ir vara, aiz kuras stāv vardarbība, bet tiesiska, leģitimēta vardarbība.** Vai vardarbība līdz pat teroram bija tiesiski leģitimēta komunisma celtniecībā? Viņš izvirza

¹ Vēbers politikas jomā atzīst tikai personisko atbildību, kad runa ir par politiku kā aicinājumu un profesiju. Viņš neatzīst kolektīvo atbildību, jo tā būtībā ir tipiska bezatbildības izpaušme.

principiālu problēmu: vai ir iespējama taisnīga, godīga, t.i., tikumiska politika, tikumisks politiķis? — Nodevība, viltība, meli, slepeni līgumi un protokoli utt. ir bieži sastopamas parādības politikas sfērā. Katrā valstī ir savs izlūkdienests, kurš aptver iekšpolitiku un ārpolitiku. Vai šo dienestu darbība var būt tikumiska? — “Piektā kolonna” ir katrā valstī. Centisimies noskaidrot tikumības iespēju politikā.

Vai politikā vispār iespējams ievērot ētiku un tikumību, ja runa ir par vardarbību? “Ar ko, izņemot despotu¹ personības un viņu diletantismu², atšķiras strādnieku un zaldātu padomju valdīšana no jebkura vecā režīma valdnieka? Ar ko atšķiras pašu it kā jaunāko ētikas pārstāvju polemika³, kurā viņi kritizē savus pretiniekus, no kaut kādu citu demagogu polemikas” (695). Par šiem jautājumiem nopietni būtu jāspriež gan politiķiem, gan valstsvīriem, ja runa ir par ētikas normām politikā. Ar ko tikumības skatījumā atšķiras padomju laiku politika no pašreizējās politikas? Vai pedofilijas skandāls 7.Saeimā atstāja vietas tikumībai? — Šeit krasi izdalījās ētikas konfrontācija ar politiku: taisnība-netaisnība, personiskā atbildība — Saeimas vairākuma kolektīvā bezatbildība. Vēbera atziņas palīdz mums saprast politikas un ētikas attiecības, ievēdot mūs politiskās ētikas sfērā. Runa ir par politisko atbildību, politisko taisnību, politisko tikumību.

Politika no citām cilvēka darbības sfērām atšķiras ar to, ka politikā vara saskaras ar taisnības un atbildības izpratni attiecīgu politisko interešu kontekstā. Šai sakarībā būtu vērts pievērst uzmanību Vēbera atziņai par politikas un ētikas attiecībām. “Ja aksiomātiskās mīlestības ētikas (kristietības aspektā. — G.T.) secinājums skan: “*Nepretoties ļaunumam ar varu*”, bet politiķi vadās no pretējas atziņas: *tev vajag varmācīgi* (ar spēku, vardarbību. — G.T.) *pretoties ļaunumam, jo tādā gadījumā, kad ļaunais ņems virsroku, atbildīgs būsī tu*. Lai tas, kurš grib darboties saskaņā ar evaņģēlijā⁴ ētiku, atturas no streika un iestājas dzeltenā arodbiedrībā. Un lai viņš nerunā “par revolūciju” (695-696). **Pacifists**¹,

¹ **Despots** (gr. *despotēs* — pavēlētājs): 1) neierobežots un cietsirdīgs valdnieks, kas valda nevis vadoties pēc likuma pamata, bet gan pēc savas patvaļas. Despots ir valdnieks, kas valda varmācīgi un patvaļīgi.

² **Diletantisms** (fr. *dilletantisme* — pavirša, virspusīga nodarbošanās) ir tāda cilvēka pavirša darbošanās mākslā, politikā, zinātnē un citās sfērās, kuram nav speciālu zināšanu, prasmes un izglītības.

³ **Polemika** (gr. *polemikos* — kareivīgs, naidīgs; *polemos* — karš) ir strīds, diskusija zinātnē, presē, sapulcē u.c. par jautājuma (=problēmas) nostādni un risinājuma ceļiem. Piemēram, polemika politiska jautājuma risinājuma gaitā, likuma projekta apspriešanas gaitā.

⁴ **Evaņģēlijs**: 1) Jēzus Kristus sludinātā kristietības mācība. Pastāv četri baznīcas oficiāli atzītie un Bībeles Jaunajā Derībā ietvertie kanoniskie evaņģēliji (Mateja, Marka, Lūkas un Jāņa Evaņģēlijs) un ap 30 nekanoniskie evaņģēliji.

rīkojoties saskaņā ar savu pārliecību, neņems rokās ieroci. Politikis miera līgumu, kas pamatots uz *status quo*² saglabāšanu uzskata par kara diskreditāciju³. Kara jēgas izpratne cieši savijas ar politiskās atbildības un taisnības pamatojumu. “Un atbildība jāuzņemas tam politikim, kura rīcība padarīja mūsu pretošanos neiespējamu” (696).

Par pamatu ņemot šādu taisnības un atbildības izpratni, jāsecina, ka Kārlis Ulmanis ir atbildīgs un vainīgs par Latvijas okupāciju. **Tas būtu formāli loģiskās domāšanas rezultāts, bet formālā loģika nav attiecināma uz vēstures un politikas izpratni.** Pamatojoties uz formāli loģisko domāšanu, mēs nespēsim saprast to atbildību tautas priekšā, kas izpaudās Latvijas Republikas prezidenta Kārļa Ulmaņa rīcībā 1939.—1940. gadā. Viņš saprata un paredzēja to, ko tagad vēl nav spējis aptvert viens otrs politiķis: **tauta tika izglābta no vēl vienas lielas asinsizliešanas tad, kad Latvijas neatkarība bija zaudēta Molotova-Ribentropa slepenā pakta rezultātā. Mūsu priekšā ir atbildības ētikas spilgta izpausme politikā. “Ja mums būtu bijis kaut viens procents, ka mēs varam uzvarēt savu pretinieku, mēs būtu cīnījušies, bet mums pat šī viena procenta nebija. Un palīdzība šajā momentā mēs arī ne no viena gaidīt nevarējām.”** (E. Dunsdorfs. Kārļa Ulmaņa dzīve. R., 1992.—387. lpp.) Nav šaubu, ka viņš patieši mīlēja savu Tēvzemi, savu tautu, ka viņš rīkojās šīs mīlestības vārdā. Šobrīd mēs visi izjutām tāda politiķa trūkumu, kurš spēj uzņemties politisko atbildību. **Nožēlojamas ir diskusijas pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas (1990):** celt vai necelt Latvijas valsts patriarham Kārlim Ulmanim pieminekli? — Runa ir par vēsturi, kura jau ir uzcēlusi viņam pieminekli. Risinot šo jautājumu, mums atliek izvēlēties vai nu pārliecības, vai atbildības ētiku. Bet kopumā no mūsu politiķiem un daudziem un daudziem politikas un vēstures pētniekiem veltīgi ir gaidīt globālas vēstures izpratnes centienus.

d) pārliecības un atbildības ētika politikā. Vēbers parāda, ka pārliecība un atbildība ir tikumības divas dažādas izpausmes politikā. **Pārliecības ētika** balstās uz ticību. Kristietis, pamatojoties uz savu pārliecību, rīkojas tā, kā prasa Dieva atklāsme Bībelē. Šīs rīcības rezultāts ir Dieva ziņā. Tas politiķis, kurš rīkojas saskaņā ar atbildības ētikas pamatmaksimu, teiks: **“Vajag maksāt par savas darbības sekām, vajag**

¹ **Pacifists** (lat. *pacificus* — samierinošs, savaldošs) ir pacifisma piekritējs. Pacifisms ir pretkara kustība, kuras dalībnieki vēršas pret jebkādu vardarbību (revolūciju, militāru apvērsumu u.c. vardarbības veidiem).

² **Status quo** (lat.) — stāvoklis, kas pastāv kādā brīdī vai laika posmā. Statuss ir tiesisks stāvoklis. Piemēram, valsts neatkarības statuss.

³ **Diskreditācija** (fr. *discrediter* — graut kaut kam autoritāti, uzticību) ir cilvēka, partijas, valsts varas nozīmes, ietekmes mazināšana. Piemēram — diskreditēt politiķi, valstsvīru sabiedrības acīs.

atbildēt pavalstnieku, pilsoņu priekšā.” Tādēļ “tieši otrādi, tam, kurš sludina atbildības ētiku... nav nekādu tiesību saskatīt cilvēkos labsirdību un pilnību. Viņš nespēj citiem uzvelt atbildību par savas rīcības sekām, viņš uzņemas atbildību par savas rīcības sekām. Tāds cilvēks teiks: šīs sekas ir saistītas ar manu darbību” (697). Bet politiķis, kas pauž pārliecības ētiku, jūt atbildību par to, lai nezustu, nevzistu pārliecība. Lai lasītājs pats spriež par to, kāda ētika — ticības vai pārliecības ētika — valda Latvijas Republikas politikā? Kāda politiķu ētika izpaudās G.Krasta valdības krīzes laikā (8.04.—1.05.98.), pedofilijas skandālā (19.09.99.—14.04.2000.)? — Bez šaubām, runa ir par valdošo partiju pārliecības ētiku. Bet atcerēsimies, ka pārliecība un atbildība nav absolūti pretstati politikā, ja runa ir par tikumību, un par to, **ka demokrātija ir personiskā atbildība.**

Atbildība un pārliecība¹ balstās uz tikumības dažādām izpausmēm politiskajā darbībā. Piemēram, kristietībā reliģiskā pārliecība radās uz ticības pamata: **Dievs radīja pasauli no “Nekas”.** “Iesākumā bija Vārds, un vārds bija pie Dieva, un vārds bija Dievs... Caur Viņu viss radies, un bez Viņa nekas nav radies, kas ir” (Jāņa Evaņģēlijs, I, 1-3). Pamatojoties uz šo **ticību**, veidojās kristietības garīgie balsti — **mīlestība un cerība.** Mīlestības ētika noliedz vardarbību. Bet politikā vardarbība ieņem būtisku vietu gan kā lēģitimēta, gan arī nelēģitimēta darbība. Tas no ētikas viedokļa rada spriedzi starp līdzekļiem un mērķiem. “Neviena ētika pasaulē nevar apiet to faktu, ka “labu” mērķu sasniegšana daudzos gadījumos saistīta ar tikumiski šaubīgu līdzekļu izmantošanas nepieciešamību vai vismaz bīstamu līdzekļu lietošanu, kas izraisa sliktas sekas. **Neviena ētika pasaulē nevar teikt: kad un kādā mērā ētiski pozitīvs mērķis “svēti” (attaisno. — G.T.) ētiski bīstamus līdzekļus un to sekas**” (697). Te izpaužas ētikas un politikas nesaskaņas starp ētiski attaisnojamo mērķi un netikumisku līdzekļu izmantošanu tā sasniegšanai. Marksisms-ļeņinisms šo problēmu risināja ļoti primitīvi: **viss, kas kalpo cīņā par komunisma uzvaru, ir tikumisks.**

Vai politikā ir pieņemama šāda ētikas tēze: “No labā var rasties tikai labais, no ļaunā — tikai ļaunais (699). Reālā dzīve apstrīd šo tēzi. Šeit vietā būtu atcerēties **teodiceju**² un tās senso problēmu: “**Kāpēc šis**

¹ **Pārliecība** ir stingrs uzskats, noteiktas domas par kaut ko. Piemēram, politiskā vai reliģiskā pārliecība. Pārliecības pamatā vienmēr ir kaut kāds garīgs pirmsākums — *es zinu* vai *es ticu*. Arī politiķim pārliecība var rasties, pamatojoties uz šiem diviem dažādiem garīgajiem pirmsākumiem. **Gan pārliecība, gan atbildība var būt tikai personiska, jo izpaužas kā cilvēka dvēseles spēja, kura veido kolektīvas vai individuālas darbības garīgo pamatu. Kolektīvam nav dvēseles, kolektīvs, kuram nav vadītāja, kļūst par pūli, kurš nespēj nest atbildību par sekām.**

² **Teodiceja** (gr. *theos* — Dievs + *dikē* — tiesības, taisnīgums) ir Dieva attaisnošana visās viņa darbības izpausmēs. Visievērojamākā ir Leibnīca “Teodiceja” (1710). Sk. G. Tauriņš. Vēstures filozofija. R., 1996. — 177.-194.

spēks (Dieva spēks. — *G.T.*), kas vienlaikus ir gan visuvarens un labestīgs, spēja radīt tādu iracionālu¹, nepelnītu ciešanu, nesodītas netaisnības un neizlabojamas muļķības pasauli?” (699). Kāpēc atjaunotā Latvijas suverenitāte un brīvība atnesa tautai arī lielas ciešanas un lielu nelaimi — nabadzību, bezdarbu, narkomāniju, prostitūciju, līdz tam nepieredzētu noziedzības uzplaukumu? Kāpēc boļševiki, cīnoties par brīvību, brālību un vienlīdzību, ar savu revolucionāro cīņu radīja tik daudz ciešanu, netaisnības un nelaimju? Vēbers dod šādu atbildi: “Pirmie kristieši pilnīgi skaidri zināja, ka pasauli pārvalda dēmoni², ka tas, kurš ir saistīts ar politiku, tas ir, ar varu un vardarbību kā līdzekļiem, noslēdz līgumu ar velnišķīgiem spēkiem un ka attiecībā uz viņu darbību ne tikai tā ir patiesība, ka no labā rodas tikai labais un no ļaunā — tikai ļaunais, bet bieži vien arī otrādi. Kas to neredz, tas politikas jomā ir bērns” (699). Runa ir par principiāli atšķirīgu politikas ētiku, kas balstās uz dažādiem principiem — uz pārliecību un atbildību. Bet vardarbības leģitimācija rada politiskās ētikas problēmas.

Uz pārliecību balstīta ētika un uz atbildību balstīta ētika politikā būtībā nav absolūti pretstati. “...Politika tiek veidota ... ar galvu (ar prātu. — *G.T.*). Taču pats par sevi saprotams, ka ne tikai ar galvu. Šajā ziņā pārliecības ētīkiem, kuri pauž savus uzskatus, visnotaļ ir taisnība. Bet nevienam nevar izvirzīt priekšrakstus, vai jārikojas kā pārliecības ētīkiem, balstoties uz saviem uzskatiem vai kā atbildības ētīkiem un kad jābūt vienam vai otram. Pārliecības (uzskatu. — *G.T.*) ētika un atbildības ētika nav absolūti pretstati, bet savstarpēji papildina viena otru. Tikai balstoties uz šiem abiem principiem, veidojas cilvēks, kas var rast sevī “aicinājumu uz politiku”” (705). Tātad atbildība un pārliecība par saviem uzskatiem ir tās cilvēka gara spējas, uz kurām balstās viņa radītais politikas taisnīgums, un otrādi — taisnīguma izpratne veido atbildības un pārliecības garīgo pamatu. Tādējādi politiķa darbībā izpaužas atbildības ētikas un pārliecības (uzskatu) ētikas garīgā vienotība. Ja šīs vienotības nav, tad paveras iespēja dažādām bezatbildīgām izpausmēm politikā (pedofilijas skandāls, visatļautība 7.Saeimas darbībā).

Mūsu pārdomas par politiķa profesiju kā aicinājumu varētu beigt, dodot vienu atbildi uz jautājumu “kas ir politika?” — “Politika vienlaikus ir varena lēna cietu iežu urbšana (smags gara darbs. — *G.T.*) gan kaislīgi, gan ar vēsu prātu. Doma kopumā ir pareiza, turklāt visa vēstures

¹ Iracionāls (lat. *irrationalis* — neprātīgs): 1) tas, kas nav aptverams un izpaužams formālās loģikas jēdzienos, spriedumos un slēdzienos; 2) matemātikā — iracionāls skaitlis, kas nav izsakāms ne ar kādu divu veselu skaitļu attiecību; filozofijā iracionālismu pauž dzīves filozofija, eksistenciālisms, balstoties uz saprašanu.

² Dēmons (gr. *daimon* — dievišķība, gars) kristietībā: sātans, ļaunais.

pieredze liecina, ka iespējamo nevarētu sasniegt, ja pasaulē cilvēki atkal un atkal netiektos pēc neiespējamā. Bet tam, kas uz to ir spējīgs, jāklūst par varoni... viņam vēl jāveidojas par varoni... Tikai tas, kurš būs pārliecināts, ka viņš nenotrīcēs (nenobīsies. — *G.T.*), ja viņa skatījumā pasaule šķītis pārāk dumja vai pārāk nelietīga salīdzinājumā ar to, ko viņš grib tai likt priekšā. **Tikai tam, kas visam par spīti spēj teikt “un tomēr”, vienīgi tam ir tiesības pēc “profesionāla aicinājuma darboties politikā” (706).** Tātad ne katrs spēj būt par politiķi, bet daudzi tieši to vēlas.

Ko Vēbers saprot ar “**cieto iežu urbšanu**” politikā? **Runa ir par pagājības, par vēstures saprašanu**, nevis par kritiku vai slavinājumu. Uz jautājuma un atbildes loģikas pamata — cilvēka gara loģikas pamata konkrētos apstākļos notiek nākotnes paredzēšana. Tur nav vietas slavinājumam vai nosodījumam, bet gan saprašanas centieniem, balstoties uz personisko atbildību — atbildības ētiku.

5. Kāda būs politiķa profesija nākotnē?

Kam paveras un pavērsies iespēja kā profesionālam politiķim realizēt sevi? Kāda būs iespēja apdāvinātiem cilvēkiem risināt politiskas problēmas? — “Tam, kura mantiskais statuss piespiež dzīvot “uz politikas rēķina”, vienmēr izvirzīsies alternatīva: žurnālistika vai partijas ierēdņa darbs. Vai arī cita alternatīva, saistīta ar interešu pārstāvību arodbiedrībā, tirdzniecības palātā, lauksaimniecības palātā¹, arodu palātā, darba jautājumu palātā, darba devēju savienībā utt. vai attiecīgi posteņi komunālajā pārvaldē” (689). **Turklāt partijas ierēdnim un žurnālistam bieži vien ir slikta reputācija**, viņus mēdz dēvēt par “deklasētiem elementiem”², “uzpērkamiem rakstniekiem”, “algotiem oratoriem”, “algotiem avīzes vai žurnāla korespondentiem”. Ne katrs var izturēt šādu sabiedrības attieksmi un rast pareizu atbildi. **Tādiem cilvēkiem Vēbers dod padomu turēties tālāk no politikas. Viņa padoms patlaban ir ļoti aktuāls.**

a) kādu iekšēju gandarījumu var dot politiķa karjera? Kāds priekšnosacījums tam ir vajadzīgs? — “Vispirms politiķa karjera dāvā varas izjūtu. Pat ieņemot formāli necilu amatu, rodas apziņa, ka var ietekmēt cilvēku, ka ir iegūta vara pār viņiem, bet pirmām kārtām — sajūta, ka tu savās rokās turi vēsturiski svarīga procesa sviru. Šī apziņa spēj pacelt profesionālu politiķi pāri mūsu ikdienai” (689). Bet šī apziņa, ja politiķis nespēj uzņemties personisko atbildību, nes tautai nelaimi. Par to spilgti

¹ **Palāta** (lat. *palatium*) — pils): 1) palāta — sens pils nosaukums; 2) liela iekšēja telpa, zāle pili vai kādā citā ēkā; 3) dažādu valsts iestāžu vai uzņēmumu nosaukums (tirdzniecības palāta, grāmatu palāta); 4) augstākā valsts varas un likumdošanas iestāde vai tās sastāvdaļa.

² **Deklasēties elements** — no savas sociālās vides atrāvies, morāli pagrīmis cilvēks.

liecināja 7.Saeimas iniciētais **pedofilijas skandāls**, kas **iegājis Latvijas politiskajā vēsturē** kā politiskā intelekta un personiskās atbildības nabadzības spilgts apliecinājums. Tur sāka valdīt vairākuma visatļautība, demagoģija un politiskā korupcija.

Ko nozīmē “turēt rokās vēstures procesa sviru”? Visupirms runa ir par pagātnes saprašānu, par vēstures saprašānu, nevis par tās kritiku vai slavinājumu, par pamatu ņemot faktu zināšanu. Pamatojoties uz vēstures izpratni, var paredzēt, bet ne kādā gadījumā zinātniski noteikt, izzināt vai aprēķināt nākotni. Politīķim ir jābūt apveltītam ar to domāšanas spēju, ko sauc par saprašānu. Tur saskaras filozofija un vēsture politikas jomā. **Politīķis nevar nebūt vēsturnieks un filozofs.** Tas ir nepieciešams priekšnoteikums, lai politīķis kļūtu par profesionāli. Vēsture ir neizsmelams jaunu politisko ideju avots.

b) kādā gadījumā politīķis spēj veiksmīgi darboties? Kādam vajadzētu būt cilvēkam, kas ietekmē un virza vēstures gaitu? — Šā jautājuma risinājumos politika saskaras ar tikumību — pirmām kārtām atbildības un taisnības sfērā. “Var teikt, ka trīs īpašības politīķim ir noteicošas: **kaisle, atbildības izjūta un acumērs.** Kaisle kā lietišķums — prāta orientācija uz lietas būtību (*die Sachlichkeit*): kaislīga pašatdeve profesijai, tam dievam vai dēmonam, kas nosaka notikumu gaitu. Runa nav par to iekšējo darbības tēlu (cilvēka dvēselē. — *G.T.*), kuru mans draugs nelaiķis Georgs Zimmels parasti dēvēja par “sterilu uzbudinātību”, kas raksturīga noteiktam dvēseles tipam un visupirms krievu intelektuāļiem (bet nebūt viņiem visiem!) un kam tagad ir tik liela nozīme mūsu intelektuāļu karnevālā, kuru rotā lepns vārds “**revolūcija**”¹: **tukšumā vērstā “intelektuālā romantika” bez kaut kādas atbildības sajūtas², jo ar vienu kaisli vien, lai cik patiesa tā būtu, protams, ir par maz. Tā nepadara mūs par politīķiem, jo, kalpojot “lietai”, atbildība nekļūst par politiskās darbības ceļrādi. Bet attiecībā uz atbildību — noteicošo politiķa psiholoģisko īpašību — ir vajadzīgs acumērs, spēja iekšēji koncentrēties un mierīgi pakļauties realitāšu iedarbībai (lai tās saprastu. — *G.T.*). Citiem vārdiem sakot, ir vajadzīga distance attieksmē pret lietām (politiskajiem noteikumiem. — *G.T.*) un cilvēkiem” (690). Vēbers atsedz**

¹ **Revolūcija** (fr. *revolution*) — būtiska kvalitatīva lēcienveida viena stāvokļa pāreja citā) ir būtiskas kvalitatīvas pārmaiņas, lēcieni dabā, sabiedrībā, zinātnē, filozofijā. Tā ir pāreja no vienas valsts iekārtas uz citu lēcienveidā, t.i., apvērsuma veidā (arī bruņotā ceļā). Marksisms-leņinisms revolūciju uzskatīja par šķiru cīņas augstāko formu. Vēbers revolūciju nosauca par tukšumā vērstu “intelektuālu romantiku”, kurai trūkst paša galvenā — politiskās atbildības vēstures priekšā.

² **Personiskās atbildības vietā revolūcija sludina kolektīvismu** — kolektīvo bezatbildību, balstītu uz pārliecību, ticības kaisli. Vēbers uzsver domu, ka tikai personiskai atbildībai jākļūst par politikas ceļrādi.

revolucionāru galveno garīgo defektu — personiskās atbildības trūkumu. **Bet atbildība politikā ir atkarīga no politiķa spējas distancēties no savas vēlmes, sava mērķa, kā arī no konkrētiem notikumiem.** Tieši boļševiki savā praktiskajā darbībā nespēja distancēties no Marksa-Engelsa-Ļeņina atziņām par visas cilvēces gaišo nākotni. Jau ar 1917.gada Oktobra revolūciju padomju iekārta bija lemta bojāejai, sabrukumam. Vēbers to spēja paredzēt.

Atbildība — lūk, politiķa svarīgākā īpašība¹. Bet par kādu “acumēru” kā atbildības pamatu runā Vēbers? **Runa ir par distanci attieksmē pret notikumiem, lai tos saprastu un spētu paredzēt nākotni un uzņemties par to atbildību.** Kaisle un jūtas var tikai traucēt prāta darbībai. Vajadzīga vēstures saprašana, kas nebija pa spēkam Marksam-Engelsam-Ļeņinam. **Bez saprašanas nevar būt atbildības, jo tad paliek tikai pārliecība.** “Distances trūkums — viens no vislielākajiem jebkura politiķa grēkiem — ir viena no tām īpašībām, kas mūsdienās tiek ieaudzināta intelektuālai jaunatnei, padarot to nespējīgu politikas jomā. Bet izvirzās problēma: kā iespējams vienā un tai pašā dvēselē apvienot kaisli un vēsu acumēru? Politiku “rada” ar galvu, ne ar kaut kādu citu ķermeņa daļu (690). Vēbers akcentē domu, ka politikā ir nepieciešams savaldīt dvēseli. Šī atziņa ir jāņem vērā kaislīgam politiķim. Tā balstās uz politiķa spēju saprast vēsturi, uz viņa spēju distancēties no partijas programmas un savas pārliecības. **Politika ir vēstures un dzīves saprašana, kas prasa zināmu distancēšanos no partijas programmas.** Un šeit politiķim ļoti traucē viņa godkāre — tieksme pēc goda un slavas, nākot pie varas.

c) **godkāre**² (godkārība) ir disciplīnas un atbildības lielākais ienaids. Mūsu dvēseles tieksme pēc goda, slavas, ievērošanas un atzīšanas sabiedrībā ļoti traucē saprast vēsturi un paredzēt nākotni, pamatojoties uz patiesu atbildību. **Godkāre traucē pašai izliedzīgi strādāt, risinot konkrētus politiskus jautājumus.** Tādēļ ir nepieciešams distancēties pašam no sevis, lai saskatītu godkāri savā dvēselē un to apzināti un mērķtiecīgi pārvarētu. **Godkāre ir visai izplatīta īpašība, no kuras neviens nav brīvs. Zinātnieku un akadēmiskajās aprindās tā ir profesionāla sli-**

¹ Vēbers nekur nerunā par atbildību kā kolektīva īpašību (spēju), bet tikai saistībā ar politiķi, valstsvīru kā personu, t.i., personisko atbildību.

² **Godkāre** ir tieksme pēc goda, slavas, sabiedrības ievērošanas (tās negatīvajā izpausmē). Piemēram, cilvēks cenšas strādāt, godkārības un slavas dzīts. Godkāris ir tāds cilvēks, kam godkāre ir viņa darbības galvenais garīgais stimulants. Kā godkāres negatīvu izpausmes piemēru var minēt Brežņeva laikus ar ordeņu pasniegšanas kampaņām partijas vadonim un viņa līdzgaitniekiem. Zinātnes sfērā neviens vien disertācija ir tapusi, godkāres dzīta, visiem līdzekļiem cenšoties parādīt sava intelekta pārākumu. **Gan zinātnē, gan politikā godkāre ir atbildības deficīta specifiska izpausme.** Abos gadījumos tā ir nevēlama parādība.

mība” (691). Tās rezultātā jebkuriem līdzekļiem iegūtie zinātniskie grādi un tituli aizēno pašu zinātni. **Zinātnieki nereti, izmantojot kritiku, cenšas nomelnot savus kolēģus, nevis cenšas viņus saprast. Godkāre izpaužas arī tādejādi, ka zinātniskie grādi un tituli tiek celti priekšā visur, kur vien tas iespējams.** Tā tas bija padomjlaikos, un tā tas ir joprojām.

Zinātnē godkāre ir diezgan nevainīga, izņemot atsevišķus gadījumus, kad otrajā vietā atvirzās atbildība, godīgums, bet pavisam kas cits ir politika. **Godkārīgs politiķis nespēj realizēt atbildīgu politiku, jo atbildību aizēno tieksme pēc goda, varas, slavas un apbalvojumiem.**

Politika rīcību virza noteikts mērķis, viņš tiecas pēc varas kā savas darbības nepieciešama priekšnoteikuma. Vēbers šo tieksmi dēvē par “varas instinktu”. Un tā ir normāla politiķa tieksme un īpašība. Bet kur šeit sākas grēks pret Svēto Garu — jautā Vēbers. “Grēks pret politiķa svēto garu sākas tad, kad tieksme pēc varas zaudē *lietišķumu (unsachlich)* un kļūst par personiskas pašapreibrināšanās līdzekli, vairs nekalpo šai “lietai” (politikai. — G.T.). **Galu galā politikas sfērā ir tikai divi nāves grēki: novēršanās no lietas būtības (*die Unsachlichkeit*), un tas bieži, bet ne vienmēr ir viens un tas pats, — bezatbildība. Godkāre, tas ir, vajadzība pēc iespējas biežāk pašam parādīties pirmajā plānā, visbiežāk ievēd politiķi kārdināšanā, un viņš tiecas pēc viena no šiem grēkiem vai pēc abiem” (691). Šī Vēbera atziņa palīdz politiķim un valstsvīram apvaldīt savu godkāri. Tas it sevišķi attiecas uz tiem Saeimas runasvīriem, kuri novēršas no lietas būtības, lai izceltu sevi. Ja reglaments atļautu, daži pat varētu stundu norunāt, nepieskaroties problēmas būtībai. Un tad var zelt godkāre, kas izpaužas kā demagoģija, kritika kritikas dēļ un pat apzināta faktu sagrozīšana. Ja godkārei pievienojas arī mantkāre, politiķu un valstsvīru aprindās ieviešas korupcija. **Godkārei seko bezatbildība, kuru veicina kolektīvisms — neviens nav personiski atbildīgs.** Vēbera atziņas rāda mums ceļu godkāres pārvarēšanai, tas ir aktuāli gan Saeimā, gan valdībā. Runa ir par profesionāla politiķa tapšanu.**

d) godkāres un mantkāres pārvarēšana — profesionāla politiķa tapšanas sākums. Politika personība, pēc Vēbera atziņas, apvieno sevī divas īpašības: **prāta spēju saprast jau notikušo un paredzēt nākotni.** Politikā saprašana dzimst, rodas dvēseles kaislē, bet īsts politiķis šo kaisli prot ierobežot, lai neļautu tai valdīt pār savu rīcību, kuras pamatā ir prāta radītā jēga. To tad arī Vēbers dēvē par “distancēšanos pašam no sevis”. Tas nozīmē savas godkāres un mantkāres ierobežošanu un pārvarēšanu.

Ja godkāre apvienojas ar mantkāri, rodas korupcija, no kuras pilnīgi brīva nav neviena valsts iekārta. Arī Latvijā ir korupcija valsts līmenī. “...Latvijas valdības pārstāvji atzīst, ka Latvijā dažādos līmeņos gan

muitā, gan Valsts ieņēmumu dienestā, gan ierēdņu vidū pastāv korupcija, par kuru savu atzinumu Eiropas komisijai devuši Eiropas Savienības eksperti” (Valdība atzīst — “korupcija pastāv” // “Diena”, 19.12.96.). Četru gadu laikā korupcija — politiskā korupcija — jau sasniegusi draudošus apmērus. *Pasaules Bankas* pētījumā atzīts, ka **Latvijā pastāv augsts politiskās korupcijas līmenis šādās sfērās: parlamentārā likumdošana, valdības lēmumi, politisko partiju finansēšana** (“Valsts nozagšana” Latvijā ir ļoti aktuāla // “Diena”, 27.10.2000.). Ko darīt? — Patlaban trūkst stratēģijas politiskās korupcijas pārvarēšanai, jo tajā iesaistīta Saeima un Ministru kabinets. Likumprojekts par *Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroju* (KNAB) paredz, “ka KNAB atradīsies *Tieslietu ministrijas* pārraudzībā, tātad būs tieši padots tām amatpersonām, kuru ētiskā stāja un iespējamā iesaistīšanās koruptīvos darījumos jākontrolē” (Neatkarīgs vai neefektīvs // “Diena”, 13.03.02.). **Vajadzīgs kompromiss starp biroja neatkarību un tā darbības likumību, kur bez personiskās atbildības formulēšanas neiztikt.**

Vēbers uzskata, ka korupcijas garīgais pamats ir godkāre un mantkāre. Tādēļ politiķu audzināšana ir svarīgs valsts nozīmes uzdevums. Augstskolai ir liela nozīme politiķu jaunās paaudzes veidošanā un audzināšanā. Šeit vietā būtu atcerēties **Vēbera** brīdinājumu: **politiskā lidera īstais pienākums ir nākotne un atbildība nākotnes priekšā.** Sakarā ar viņa atziņām izvirzās jautājums Latvijas politiķiem: **vai jūs spējat valsts interešu labā distancēties no savām programmām? Vai jūs spējat distancēties no savu partiju finansētāju interesēm?** Priekšā nopietna problēma, jo 7.Saeimā drīzāk valda nevis politiskas partijas, bet politiski ekonomiskās grupās. 7.Saeimas valdošai koalīcijai (TP, LC, TB/LNNJ, JP) nav vairākuma svarīgos balsojumos, jo partiju ideoloģiskās atšķirības zaudē savu nozīmi. TB/LNNK (nacionāls konservatīvisms) veiksmīgāk sadarbojas ar LSDSP (sociāldemokrātija), nevis ar TP (nacionāls konservatīvisms). Tas spilgti izpaudās pedofilijas skandālā (19.09.99. — 14.04.2000.), kur izzuda partiju ideoloģiskās atšķirības un atšķirība starp pozīciju un opozīciju. Sāka valdīt politiski ekonomiskās grupas, paverot ceļu politiskai korupcijai, balstoties uz solidārās (kolektīvas) atbildības principu. **Saeima zaudē politisko rīcībspēju.** Atcerēsimies, ka kolektīvisms bija komunisma celtniecības pamatprincips, kurš tika balstīts uz kolektīvo (valsts) īpašumu. Tiesības uz privātpašumu paver ceļu personiskai atbildībai visās dzīves sfērās, ieskaitot politiku.

II. MARKSA UN ENGELSA “KOMUNISTISKĀS PARTIJAS MANIFESTS”

(K.Marx und F.Engels. Manifest der kommunistischen Partei¹)

Rēgs kļīst pa Eiropu — komunisma rēgs... Visi Eiropas spēki jau atzīst komunismu par spēku. Ir pienācis laiks visas pasaules priekšā atklāti pasacīt savus uzskatus, savas tieksmes un pasakām par komunisma rēgu likt pretī pašas partijas manifestu.

Kārlis Marks, Frīdrihs Engels

Kāpēc mēs tagad, kad pagājuši gandrīz desmit gadi, kopš sabrukusi pasaules sociālistiskā sistēma ar PSRS priekšgalā, pievēršamies “Komunistiskās partijas manifestam”²? — Lai saprastu to vēstures laikmetu, kas traģiski skāra daudzu tautu likteņus, lai saprastu tos cilvēkus, kuri visās bijušajās PSRS republikās patlaban ceļ demokrātisku sabiedrību, lai saprastu to padomjlaika garīgo mantojumu, kas ietekmējis mūsu domāšanas veidu un rīcību gan ikdienas dzīvē, gan politikā. Ir pienācis laiks, lai vēstures un politikas jomā pienācīgu vietu ieņemtu nevis slavinājums, kritika vai pat pretenzijas uz zinātniskām atziņām, bet gan izpratne, kas paver ceļu demokrātiskas politikas un sabiedrības tapšanai. **To prasa demokrātijas princips — politiskā plurālisma princips vēstures izpratnes veidošanā, lai vēsture mūs audzinātu humanisma un demokrātijas garā.** Pievērsīsimies Manifestam — komunisma programmai, lai saprastu Latvijas vēsturē 50 gadu ilgo sociālisma celtniecību, lai saprastu pašreizējo realitāti, kurā skaidri saskatāmas padomjlaika atstātās garīgās iezīmes. Varbūt nākotnē mūs gaida jauna šķiru cīņa? Kas ir šķiru cīņa? Vai tagad ir šķiras? Kas ir ekspluatācija un vai tā joprojām pastāv? Vai sociālistiskā revolūcija likvidēja ekspluatāciju? Vai šobrīd veidojas buržuāzija un proletariāts? — Lūk, tie ir jautājumi, par kuriem nav pieņemts runāt, bet tos nevar apiet vēsturnieks un politiķis, jo priekšā stāv demokrātiskas valsts

¹ Marx K., Engels F. Manifest der kommunistischen Partei. London, 1848; Marks K., Engels F. Komunistiskās partijas manifests. R., 1977. Pēc šā izdevuma norādītas atsauces saīsinātā veidā: (6) — sestā lappuse.

Маркс К., Энгельс Ф. Манифест Коммунистической партии // Маркс К. и Энгельс Ф. Сочинения, т.4. М., 1955. — С.419. — 456.

² Turpmāk saīsināti — “Manifests”.

celšana, demokrātiskas sabiedrības veidošana un audzināšana. Varbūt tagad atkal ir radušies buržuji un proletārieši, ekspluatatori un ekspluatējamie? — Tad priekšā paveras šķiru cīņa. Mēģināsim saprast marksisma pamatus — šķiru cīņas teoriju.

1. Buržuji un proletārieši¹

Šajā Manifesta nodaļā Markss un Engels pretendē uz zinātnisku sabiedrības attīstības likumu atklāšanu, balstoties uz šķiru cīņas teoriju². Tādējādi visa cilvēces vēsture, izņemot pirmatnējās kopienas iekārtu, ir šķiru cīņas vēsture. **“Visu līdzšinējo sabiedrību vēsture ir bijusi šķiru cīņas vēsture”** (49). Markss un Engels atklāja šādas “antagonistiskas šķiras, kuras veido brīvais un vergs, patricietis un plebejs, meistars un zellis, muižnieks un dzimtcilvēks, kapitālists un proletārietis, t.i., apspiedējs un apspiestais. Viņi ir atradušies mūžīgā antagonismā viens ar otru, nepārtraukti cīnījušies, gan slepeni, gan atklāti” (49). Lūk, tādēļ marksisms vērsās pret reliģiju, kas sludināja arī mieru: **“Visas un visādas reliģiskās organizācijas marksisms vienmēr ir uzskatījis par buržuāziskiem orgāniem, kas kalpo ekspluatācijas aizsardzībai un strādnieku šķiras apstulbināšanai”** (V.I. Leņins. Par komunistisko morāli. R., 1974. — 71.lpp.). Marksam-Engelsam-Leņinam pilnīgi svešs un neizprotams palika kristietības princips: “Mīliet savus ienaidniekus.” Viņi savā partijas programmā atteicās no humānisma principa un sludināja šķiru cīņu. **Pasaules vēsture tika rakstīta kā šķiru cīņas vēsture.**

Markss un Engels, no vienas puses, augsti vērtē buržuāziju kā šķiru, jo tā ir “iznīcinājusi visas feodālās...attiecības” sabiedrībā. Bet viņi vērsās pret šo šķiru kā ekspluatatoru šķiru. “Vārdu sakot, ar reliģiskām un politiskām ilūzijām aizplīvurotas ekspluatācijas vietā tā likusi atklātu, nekaunīgu, tiešu, cietsirdīgu ekspluatāciju” (51). **Markss un Engels piesaka cīņu šai ekspluatācijai, kurai ieročus izkalusi pati buržuāzija.** “Bet buržuāzija ne tikai izkalusi ieročus, kas tai nes nāvi; tā radījusi arī vīrus, kas šos ieročus vērsīs pret viņu pašu. — modernos strādniekus, proletāriešus” (55). Proletāriešiem saliedējoties, veidojas šķira, kuras vadību uzņemas komunistiskā partija, lai sāktu cīņu pret buržuāziju. Tās “bojā eja un proletariāta uzvara ir vienlīdz nenovēršama” (63). Šī uzvara ir likumsakarīga, kuru vēlāk “zinātniski” pamatoja Markss savā

¹ Ar buržuāziju šeit ir domāta kapitālistu šķira, sabiedriskās ražošanas līdzekļu īpašnieku un algota darbaspēka izmantotāju šķira, t.i., ekspluatatori. Buržuji ir šīs šķiras pārstāvji. Proletariāts ir algotu strādnieku šķira. Proletāriešiem nepieder ražošanas līdzekļi, tāpēc viņi ir spiesti pārdot savu darbaspēku, lai varētu izdzīvot (Engelsa piezīmes 1888.g. angļu izdevumam).

² Markss un Engels vispār apiet vēsturiski politisku problēmu: vai cilvēku sabiedrība var likumsakarīgi attīstīties.

mūža darbā “Kapitāls”. **Varbūt arī PSRS sabrukums bija likumsakarīgs, bet to “zinātniski” nespēja paredzēt ne Markss, ne Engelss, ne arī Ļeņins.**

Izvirzās jautājums: “*Kāpēc tagad visās bijušajās PSRS republikās tiek likti pamati tam, ko Markss un Engelss dēvēja par ekspluatāciju?*” Vai Latvijā ir izveidojušās divas šķiras — proletārieši un buržuāzija? Vai šie jēdzieni atbilst politiskajai realitātei mūsdienās? Centīsimies noskaidrot, kas ir proletārieši un komunisti? **Varbūt mēs atkal radām apstākļus proletāriešu un komunistu tapšanai?** — Sabiedrība atkal ir sašķēlusies bagātajos un nabagajos, bet 7.Saeima iestigusi politiskā korupcija, kļūstot rīcībnespējīga. Centīsimies saprast komunisma idejas tapšanu, kuras ietekmē jūtama šodienas politikā.

2. Proletārieši un komunisti.

Markss un Engelss parāda komunistu partijas kā strādnieku šķiras daļas un tās priekšpulka vēsturisko lomu. “Komunistu tuvākais mērķis ir tāds pats kā visām pārējām proletāriskajām partijām: proletariāta formēšana šķirā, buržuāzijas kundzības gāšana, proletariāta politiskās varas iekarošana” (67). Visu to Ļeņina vadībā realizēja Krievijā 1917.gada oktobrī ar valsts apvērsumu, kas tika dēvēta par *Lielo Oktobra sociālistisko revolūciju*. Privātīpašums tika nacionalizēts, un tā vietā izveidots valsts īpašums. Jau Markss savā laikā nojauta, ka iznīcinot privātīpašumu, izbeigsies aktīva darbība un iestāsies vispārējs slinkums. “Ir izteikti iebildumi, ka, iznīcinot privātīpašumu, izbeigšoties jebkāds aktīvs darbs un iestāšoties vispārējs slinkums” (71). Kā Markss un Engelss argumentē savu pozīciju? — “Tādā gadījumā buržuāziskajai sabiedrībai aiz slinkuma jau sen būtu bijis jāaiziet bojā, jo tie, kas tur strādā, nekā neiegūst, un tie, kas tur iegūst, nestrādā” (71). Daudzējādā ziņā šis pareģojums attaisnojās. Bet Markss un Engelss nespēja dot atbildi uz šādu jautājumu: **Kura īpašuma forma paver ceļu patiesai cilvēka brīvībai — privātīpašums vai visas valsts (tautas) īpašums?** — Atbildi deva F. Šellings un vēsture ar PSRS sabrukumu.

Proletariāta ideologi pieskaras arī nacionālajam jautājumam. “Strādniekiem nav tēvzemes. Viņiem nevar atņemt to, kā viņiem nav. Proletariātam vispirms jāiekaro politiskā kundzība, jāpaceļas līdz nacionālai šķirai, jākonstituējas pašam kā nācijai. ...Kādā mērā tiks iznīcināta iespēja vienam indivīdam ekspluatēt otru, tādā pašā mērā tiks iznīcināta arī iespēja vienai nācijai ekspluatēt otru” (73). Viņi uzskata, ka proletariātam, kļūstot par valdošo šķiru, jāveic šādi uzdevumi:

- 1) zemes īpašumu ekspropriācija un zemes rentes izlietošana valsts izdevumu segšanai;
- 2) privātīpašniekiem — augsts progresīvais nodoklis laukos un pilsētā;
- 3) mantošanas tiesību atcelšana;

- 4) visu emigrantu un dumpinieku īpašumu konfiskācija;
- 5) kredītu centralizācija, nodibinot nacionālo banku ar valsts kapitālu;
- 6) visa transporta centralizācija valsts rokās;
- 7) visas ražošanas pakļaušana kopīgam valsts plānam;
- 8) zemkopības un rūpniecības darba savienošana, pilsētu un lauku atšķirības pakāpeniskas likvidācijas veicināšana. **Šie uzdevumi ir jāzina un jāsaprot, lai vēsturnieki un politiķi mūsdienās spētu spriest par 1940.gada notikumiem Latvijā, balstoties uz svarīgu demokrātijas principu — politiskā plurālisma principu. Demokrātija nepieļauj vēstures rakstīšanu pēc politiķu norādījumiem, kā tas bija padomjlaikā, kad PSKP noteica, kā jāraksta vēsture.**

Jā, būtu interesanti, ja Markss un Engelss būtu Ļeņina politiskie konsultanti un rādītu patieso ceļu uz komunismu Krievijā?! Patlaban bijušajās PSRS republikās notiek pretējs process, kas tautu ir novedis lielā nabadzībā. Ko darīt? — Mērķis ir skaidrs, vismaz Latvijai: ceļš uz Eiropas Savienību un NATO! Bailes no “komunisma rēga” ir lielas. Bijušie komunisti, it sevišķi tā saucamie funkcionāri, čekisti un čekas aģenti, tiek strikti norobežoti no politiskās dzīves. **Bet tas ir mūsu vēsturiskais mantojums, kas paliek neizprasts, jo mūsu dvēseli un domāšanu vēl diezgan ilgu laiku ietekmēs padomjlaika garīgais mantojums.** Sevišķi tas izjūtams politikas jomā. Mēs gribam šo “mantojumu” saprast, lai saprastu mūsu vēsturi un sevi pašu. It sevišķi tas attiecas uz *kolektīvisma principu*, kuru atkal godā ceļ 7.Saeimas valdošā koalīcija (TP, LC, TB/LNNK, JP): *solidārās atbildības princips*.

3. Sociālistiskā un komunistiskā literatūra.

Komunisma pamatlicēji dziļi “zinātniski” kritizē buržuāziskos un sīkburžuāziskos uzskatus politikā un strādnieku kustībā. Tikai saprašana šeit nepaliek vieta, jo runa ir par “zinātniski pamatotu” politiku. **Viņi noraida citādu (nemarksistisku) sociālisma izpratni** — feodālo sociālismu, vācu jeb “patieso sociālismu”, konservatīvo jeb buržuāzisko sociālismu. Tiek noraidītas visas citas sociālisma izpratnes, jo tajās trūkst **galvenā — šķiru cīņas idejas**. “Buržuāziskā sociālisma jēga jau ir ietverta apgalvojumā, ka buržuju pastāvēšana ir pašas strādnieku šķiras interesēs” (89). Tas nav pieņemams ne Marksam, ne Engelsam. Tātad vienīgi šķiru cīņa uz zinātniskiem pamatiem vada viņu politisko domu. Tikai sociālisms, kas balstās uz šķiru cīņu, tiek atzīts par “zinātniski patiesu” ceļu uz komunismu — visas cilvēces gaišo nākotni. Uz to aicina proletāriskā internacionālisma lozungs: **“VISU ZEMJU PROLETĀRIEŠI, SAVIENOJĒTIES!”**

4. Komunistu nostāja pret opozicionārām partijām

Noliedzot parlamentārās demokrātijas principu, kas sāka veidoties Rietumeiropā, **Markss un Engelss ievirza politisko domu vienpartijas**

sistēmas gultnē. Tam pamatu liek zinātniskā komunisma programmatiskais dokuments, kas pauž komunisma ideju, kuru var tikai zināt, bet nedrīkst saprast. Komunisma ideju *zinātniski* pamato Markss savā mūža darbā “Kapitāls”¹. Tur *zinātniski* pamatots lozungs “Brīvība, brālība, vienlīdzība”. Šīs idejas vārdā komunisti atklāti paziņo, ka viņu mērķi ir sasniedzami, ar varu gāžot visu līdzšinējo sabiedrības iekārtu. **“LAI DREB VALDOSĀS ŠĶIRAS KOMUNISTISKĀS REVOLŪCIJAS PRIEKŠĀ. Proletāriešiem nav tajā nekā cita ko zaudēt kā vien savas važas. Bet iegūs viņi visu pasauli”** (95).

Jā, proletārieši ceļā uz komunismu savas partijas vadībā iekaroja lielu pasaules daļu, bet ne visu pasauli. Viņu cīņa izraisīja tautu šķelšanos naidīgās noietnēs, un tas bija par iemeslu pilsoņu kariem, sākot ar Krieviju, bijušajām PSRS republikām un beidzot ar Ķīnu, Vjetnamu, Vāciju, Koreju un citām valstīm. **Proletariāta cīņa bija saistīta ar vardarbību, tautas ciešanām. Šo cīņu iedvesmoja jaunas iekārtas celšanas entuziasms, arī 1940. gada notikumus Latvijā.**

Pasaule saskatīja komunisma celtniecības “augļus” un apzināti norobežojas no PSRS. Sākās “aukstais karš”, kas beidzās ar PSRS sabrukumu. Attieksme pret Marksu šobrīd ir visai dažāda, sākot ar Marksa atzīšanu un beidzot ar viennozīmīgu nosodīšanu. Ieklausīsimies vienā atziņā, kuras pamatā ir saprašana. “Bija vai nebija Marksam taisnība? — Bet kurš var pārliciecināt apgalvot, ka vēsturiskās attīstības process ir noslēdzies un ka sabiedrība, kura pastāv civilizētājās Rietumu valstīs, ir vēlama sabiedrība, ir vēlama sabiedrības stāvokļa robeža, ja šo sabiedrību vērtējam, par pamatu ņemot humānisma ideālu? Lūk, šī vēstures procesa principiālā nepabeigtība, neiespējamība to apturēt kaut kādā attīstības fāzē, pasludinot to par absolūtu cilvēku vajadzību un cerību sasniegšanu, ir galvenais Marksa mācībā. **Tas, ka marksisms tiešām pieder vēsturei (un ir novecojis) nav pretrunā ar to, ka šo “vēstures mīklu” nevar atminēt bez Marksa teorētiskā mantojuma, bez viņa meklējumu turpinājuma...** Nāvi ir pelnījis nevis marksisms (tas ir pelnījis analīzi un kritiku), bet tāda attieksme pret marksismu, kura uzskata to par galīgu un tālāk neapspriežamu patiesību” (В.М.Межуев. Как бы не похоронить самых себя!!! Освобождение духа. М., 1991. – С.300-301). **Tātad marksisma kritika vai izpratne?**

Runa ir par marksisms-ļeņinisma izpratni, par boļševiku ideoloģijas izpratni, lai komunisma celtniecības vēsture palīdzētu mums atbrīvoties no padomju laiku garīgajām važām. Visupirms runa ir par kolektīvismu atbildības jomā. Lasītājs lai spriež par Marksa politiskajiem maldiem un viņa vainas pakāpi visas cilvēces priekšā. **Vai Markss ir atbildīgs par**

¹ Tauriņš G. Vēstures filozofija. R., 1996. — 429.-507.lpp.

to, ko viņa vārdā realizēja Ļeņins, Staļins un citi boļševiku vadoni? Vai attiecībā uz konkrētu mācību — politisku ideoloģiju — var runāt par tās radītāja vainu un atbildību cilvēces priekšā. Varbūt vaina jāuzņemas šīs politikas realizētājiem — konkrētai politiskai partijai — PSKP. Varbūt vajadzīga otra Nirnberga? Varbūt tomēr runa ir par morālo atbildību to cilvēku priekšā, kuri šķiru cīņas vārdā tika nogalināti un nomocīti? Bet šī morālā atbildība nav iespējama, neizprotot Marksus, Engelsu, Ļeņinu, Staļinu. **Morālā atbildība ir cilvēka dvēselē notiekošs process, kur cilvēks nosoda pats sevi, nevis kāds cits to dara viņa vietā.** Tā ir grēksūdze vienatnē ar savu sirdsapziņu. Kritika nav savienojama ar cilvēka morālo atbildību, kas balstīta uz sirdsapziņu, saprašānu un ticību.

Kāpēc Hitlers pasludināja cīņu pret marksismu? — “Vācijai komunisti veltī savu galveno uzmanību tāpēc, ka Vācija atrodas buržuāziskās revolūcijas priekšvakarā... Vācu buržuāziskā revolūcija var būt tikai priekšspēle proletāriskai revolūcijai” (95). Proletāriešu revolūcija Vācijā nenotika, bet pie varas demokrātiskā ceļā nāca nacisti ar Hitleru priekšgalā, kurš pasludināja cīņu pret marksismu un ebrejiem (Markss bija ebrejs). Tātad Otrā pasaules kara cēlonis meklējams jau “Manifestā”, Pirmā pasaules kara rezultātos, kurā Vācija zaudēja Rūras baseinu, 1917.gada oktobra revolūcijas sekās. Ar šiem notikumiem cieši savijas Latvijas valsts tapšanas vēsture, neatkarības zaudēšana un 50 gadu ilgā komunisma celtniecība, kas noteica šodienas cilvēka garīgo veidolu neatkarīgi no viņa sludinātajām atziņām.

Jā, Oktobra revolūcija Krievijā pavēra ceļu neatkarīgas Latvijas Republikas tapšanai, kā arī tās zaudēšanai 1940.gada notikumos, kad viena daļa latviešu¹ sagaidīja krievu tankus ar ziediem, lai celtu sociālismu, bet otra daļa, izjūtot represijas un teroru, sagaidīja vācu armiju kā atbrīvotāju no boļševiku jūga. Par šiem notikumiem lasītājam bija iespēja patstāvīgi spriest grāmatas I daļā “Politoloģijas pamati”. Lai saprastu vēsturi, iedziļināsimies Marksa-Engelsa, Ļeņina, Hitlera darbu izpratnē, jo tie veidoja PSRS un Vācijas politikas stūrakmeņus.

Joprojām dzīva ir gan marksisma-ļeņinisma, gan nacionālsociālisma ideoloģija. Krievijā boļševiki sapņo par PSRS atjaunošanu, bet Vācijā un Dānijā neonacisti atzīmē Hitlera vietnieka Hesa 10.nāves gadadienu (Atzīmē nacistu nāves dienu // “Diena”, 18.08.97.). Mūsu uzdevums — censties saprast abas šīs ideoloģijas, lai saprastu 20.gs. svarīgākos notikumus. Ir pietiekami kritizēti un nosodīti gan boļševiki, gan nacisti, bet mūsu uzdevums ir saprast. **Kritika paver ceļu kārtējai cīņai, bet saprašāna rada ceļu demokrātiskas sabiedrības celšanai. Ir pienācis**

¹ Gan viena, gan otra latviešu tautas daļa aktīvi līdzdarbojās 1940.-41.gada notikumos. **Vēsturnieku un politiķu uzdevums** — censties saprast abas tautas daļas, nevis vienu slavēt un otru nosodīt.

laiks saprast Ļeņinu, Staļinu, Hitleru, arī Latvijas valsts patriarhu Kārli Ulmani. Runa ir par vēstures izpratnes veidošanu. Politiskā plurālisma princips vēstures notikumu izpratnes veidošanā nepieļauj politiķu vēlmes realizēšanu attiecībā uz to, *kā rakstīt vēsturi*. **Tikai dažādas vēstures izpratnes paver ceļu demokrātiskai politikai.** Vēsturi nedrīkst rakstīt pēc padomjlaika parauga, kad marksisms-ļeņinisms noteica, kā to darīt. Rodas bažas, ka arī tagad Latvijas vēsturi (1940-1990) drīkst rakstīt (saprast, skaidrot) tikai atbilstoši Saeimas deklarācijai “*Par Latvijas okupāciju*” (22.08.96.). Tas pārvelk svītru politiskā plurālisma principam, un vēstures izpratnes veidošanai nepaliek vieta. Šādi rakstīta vēsture nevar kļūt par dzīves skolotāju, it sevišķi politikas jomā, bet gan šķeļ sbiedrību pretējās nometnēs, kur virsroku ņem naida un cīņa. Tipisks piemērs, leģionāru un sarkanarmiešu veterāni konfrontācija Latvijā 16. martā (leģiona *Waffen SS* atceres diena).

III. ĻEŅINA DARBS “VALSTS UN REVOLŪCIJA”

(В.И.Ленин. Государство и революция. Учение марксизма о государстве и задачи пролетариата в революции¹)

Valsts ir nesamierināmu šķiru pretrunu produkts. Valsts rodas tur, tad un tādēļ, kur, kad un kādēļ šķiru pretrunas nevar objektīvi samierināt. Un otrādi: valsts pastāvēšana pierāda, ka šķiru pretrunas ir nesamierināmas.

Vladimirs Ļeņins

Šajā darbā Ļeņins aplūko marksisma teorijas galvenos jautājumus, par pamatu ņemot Marksa un Engelsa atziņas. Viņš sevišķi izceļ un akcentē marksisma pamatideju par to, ka strādnieku šķiras galvenais uzdevums sociālistiskajā revolūcijā ir buržuāziskās valsts mašīnas salaušana un proletariāta diktatūras nodibināšana. Viņa darbs “**Valsts un revolūcija**” bija avots, no kura boļševiku partija šmēlās galvenās idejas, veidojot savu politiku par sociālistisko valsti. Šī darba atziņas ir svarīgs priekšnoteikums 1940.gada notikumu izpratnes veidošanai.

1. Šķiru sabiedrība un valsts.

Ļeņins visiem spēkiem cenšas saglabāt un tālāk attīstīt marksisma revolucionāro mācību un praktiski izmantot to sociālisma celtniecībā

¹ В.И.Ленин. Государство и революция. Учение марксизма о государстве и задачи пролетариата в революции. // Полн. собр. соч. т.33.

pēc 1917. gada Oktobra revolūcijas. “Pēc Marksa atziņas, valsts ir šķiru valdīšanas institūcija, kas izveidota, lai viena šķira varētu apspiest otru, un tādas “kārtības” radīšana, kas leģitimē un nostiprina šo apspiešanu un ierobežo, savalda šķiru sadursmi” (7)¹. **Valsts rodas nesamierināmu šķiru pretrunu rezultātā**, — secina Ļeņins. Marksisms savā būtībā ir šķiru cīņas teorija, kura pretendē uz zinātnes statusu — cilvēces attīstības likumu atklāšanu vēsturiskajā materiālismā.

a) bruņotu cilvēku vienības un cietumi ir raksturīga valsts iezīme, kas garantē attiecīgās šķiras politiskās varas pastāvēšanu. “Pastāvīgs karaspēks un policija būtībā ir galvenie valsts varas spēka ieroči, bet vai tad var būt citādi?... Veidojas valsts, tiek radīts varas spēks, atsevišķas bruņotu cilvēku vienības, un katra revolūcija, sagraujot valsts aparātu, parāda mums šķiru cīņu, uzskatāmi demonstrē, ka valdošā šķira cenšas atjaunot bruņotu cilvēku vienības, ka apspiestā šķira cenšas radīt šāda veida jaunu organizāciju, kas spēj kalpot nevis ekspluatatoriem, bet gan ekspluatējamiem” (9-10). Pēc Oktobra revolūcijas Krievijā Ļeņina vadībā tika likti pamati Sarkanajai armijai, čekai² un milicijai.

b) valsts — apspiestās šķiras ekspluatācijas ierocis. Ļeņins balstās uz Engelsa atziņu, kas izteikta darbā “Ģimenes, privātīpašuma un valsts izcelšanās”: a) valsts nav mūžīga, jo bija sabiedrības, kas nepazīna valsti; b) šķiras izzudis tāpat, kā tās ir radušās; c) līdz ar šķiru izzušanu atmirs arī valsts.

c) vardarbīga revolūcija un valsts “atmiršana”. Šajā jautājumā Ļeņins balstās uz Engelsa darbu “Anti-Dīrings”: **“Proletariāts ņem valsts varu savās rokās un visupirms pārvērš ražošanas līdzekļus par valsts īpašumu**. Tādējādi tas iznīcina sevi kā proletariātu un līdz ar to arī visas šķiru atšķirības un šķiru pretstatus un valsti kā tādu... **Valsts netiek “atcelta”, tā “atmirst”**. Tāad buržuāziskā valsts tiek salauzta, sagrauta, bet ne iznīcināta. Tās vietā veidojas jauns valsts tips — proletariāta diktatūra. Proletariāta valsts atmirs tikai komunisma augstākajā fāzē.

¹ Šeit un turpmāk lappuse norādīta pēc oriģinālizdevuma (piektais izdevums) krievu valodā (7). Citātus no krievu valodas latviešu valodā tulkojis šis grāmatas autors.

² Ļeņina vadībā 1917. gadā tika izveidota Viskrievijas ārkārtējā komisija (Всероссийская чрезвычайная комиссия - ВЧК) cīņai ar kontrrevolūciju un sabotāžu (ВАК jeb “čeka”) ar F. Dzeržinski priekšgalā. Tas bija “sarkanā terora” sākums cīņā pret revolūcijas pretiniekiem. No šejienes ir radies nosaukums “čeka” un “čekists”. Šī institūcija vairākas reizes ir mainījusi nosaukumu, līdz beidzot 1954. gadā tika izveidota PSRS Valsts drošības komiteja (Комитет государственной безопасности), kas pastāvēja un darbojās līdz pat PSRS sabrukumam. Staļinlaikā čekas darbības rezultātā bolševiku partijas vadībā tika nogalināti vai lēģeros gāja bojā apmēram 50-70 miljoni cilvēku.

2. Valsts un revolūcija. Parīzes Komūnas (1871.) pieredze.

Galvenais Marksa mācībā ir šķiru cīņa.
Vladimirs Leņins

Leņins uzsver un akcentē domu, ka **“marksists ir tikai tas, kas noved šķiru cīņu līdz proletariāta diktatūras atzīšanai”**, tas ir, līdz sociālistiskajai revolūcijai. Līdz ar to pāreja no kapitālisma uz sociālismu var būt ļoti dažāda, bet tās būtība paliek viena un tā pati: “proletariāta diktatūra” (proletariāta valsts vara). Arī Latvijā 1940.g. jūlijā tapa proletariāta diktatūra.

Parīzes Komūna — vēsturiski pirmā proletariāta diktatūras forma. Leņins pievērš uzmanību Marksa atziņai, kas izteikta par Parīzes Komūnu: “Sevišķi Komūna pierādījusi, ka “strādnieku šķira nevar gatavo valsts mašīnu vienkārši ņemt savās rokās un laist darbā savos nolūkos”” (Priekšvārds 1872.gada “Manifesta” vācu izdevumam). Tātad pēc varas sagrābšanas savās rokās esošo valsts aparātu nedrīkst izmantot, tas ir jāsalauž.

a) ar ko nomainīt salauzto valsts mašīnu? Kādam vajadzētu būt jaunai valsts formai? — Komūna iepriekšējo valsts iekārtu it kā nomainīja tikai ar pilnīgāku demokrātiju: tika likvidēta pastāvīgā armija, visi valstsvīri nomainīti ar jaunievēlētiem. “Bet, ja tautas vairākums pats apspiež savus apspiedējus, tad atsevišķa spēka, lai apspiestu vairs nevajag! Šajā ziņā valsts sāk atmirt” (42). Bet, likvidējot parlamentārismu, tai pašā laikā sāk veidoties sociālistiska valsts forma.

b) ko darīt ar parlamentārismu? — “Gāzt kapitālistus, ar bruņotu strādnieku dzelzs roku salauzt ekspluatatoru pretestību, salauzt mūsdienu sabiedrības birokrātisko valsts mašīnu — un mūsu priekšā ir augsti tehnisks mehānisms, kas atbrīvots no parazīta un ko var izmantot apvienojušies strādnieki, pieņemot darbā tehniķus, uzraugus, grāmatvežus un maksājot viņiem darba algu, strādnieku darba algu” (50). Tātad tiek veidota jauna valsts iekārta, lai pēc tam pakāpeniski tā atmirtu. Tā sprieda boļševiku vadonis pirms Oktobra revolūcijas, pārvelkot svīturu parlamentārisma idejai — demokrātijai.

c) parlamentārisma likvidēšana. Markss rakstīja: **“Komūnai ir jābūt nevis parlamentārai, bet gan darbotiespējīgai korporācijai, kas vienlaikus ir gan likumdošanas, gan izpildvaras institūcija...”** (42). Lūk, šādu parlamentārisma kritiku Leņins nosauc par lielisku, jo runa ir par buržuāzisko parlamentārismu¹. Ko likt tā vietā? Krievijas Domes vietā? —

¹ Runa ir par parlamentārās demokrātijas principiālu atšķirību no sociālistiskās demokrātijas, kuras pamatus lika Markss, Engels, Leņins. Tieši šis Leņina darbs palīdz saprast sociālistiskās demokrātijas atšķirību no parlamentārās demokrātijas Rietumos.

“Izeja no parlamentārisma, protams, nav pārstāvības institūciju un vēlēšanu iznīcināšana, šis institūcijas no plāpātavas jāpārvērs par darbotiespējīgu iestādi. Komūnai jābūt nevis parlamentārai iestādei, bet gan spējīgai darboties vienlaikus kā likumdošanas varai un izpildvarai” (Markss)” (46).

Ko dara parlamentos? — Parlamentos tikai plāpā, lai piemulķotu vienkāršo tautu — spriež Ļeņins. Līdzīgi sprieda arī Hitlers savā darbā *“Mein Kampf”*. Bet tieši tajā laikā Rietumos dzima parlamentārās demokrātijas forma. **Marksisma-ļeņinisma klasiķi nespēja saskatīt, ka parlamentārisms ir viena no demokrātijas vēsturiskajām formām.** “Uzpērkamu un sapuvušu buržuāziskās sabiedrības parlamentārismu Komūna nomaina ar iestādēm, kurās spriešanas un jautājumu apspriešanas brīvība nepārvēršas par tautas (ap)krāpšanu, jo pašiem parlamentāriešiem vajag strādāt, pašiem izpildīt savus (pieņemtus. — G.T.) likumus, pašiem pārbaudīt to, kas iznāk dzīvē, pašiem tieši atbildēt savu vēlētāju priekšā” (47-48). Tā tika likti pamati padomēm — sociālistiskās demokrātijas likumdevējvarai.

Kā strādāja padomju laika augstākās padomes — to atceras tajās ievēlētie: vienbalsīga PSKP politikas atbalstīšana un vienbalsīga likumu pieņemšana. Jau savā laikā Ļeņins noteica padomju laika parlamenta darbības virzību: “Bez pārstāvības organizācijām mēs nevaram iedomāties demokrātiju, bet bez parlamentārisma varam un vajag iztikt, ja buržuāziskās sabiedrības kritika nav mums tukši vārdi, ja cenšanās gāzt buržuāzijas valdīšanu ir mūsu nopietna un atklāta tieksme, nevis vēlēšanu frāze...” (48). Jā, Ļeņins saprata, ka parlamentārā demokrātijā nepieļauj esošās valsts iekārtas gāšanu revolūcijas ceļā, nepieļauj vardarbību un valsts apvērsumu ar ieročiem rokās. Bet tas bija boļševiku politiskais mērķis, ko viņu partija realizēja Krievijā 1917.gada oktobrī. **Padomes pārvilka svītru politiskā plurālisma principam.**

3. Valsts atmiršanas ekonomiskie pamati.

Pāreja no kapitālisma uz sociālismu — viena no centrālajām politiskajām problēmām, kas interesēja Ļeņinu gan teorētiski, gan praktiski.

a) pāreja no kapitālisma uz komunismu. “...Starp kapitālistisko un komunistisko sabiedrību ir revolucionāro pārvērtību periods no vienas sabiedrības uz otru. Šim periodam atbilst politiskās pārejas posms, un valsts šajā laikā nevar būt nekas cits kā tikai revolucionārā proletariāta diktatūra...” (K.Markss, Gotas programmas kritika). Tātad proletariāta diktatūra ir politiska šī pārejas perioda (posma) valsts forma.

Kāda ir proletariāta diktatūras attieksme pret demokrātiju? — Parlamentārā demokrātijā tiek atmesta, jo tā ir “tukša plāpātava”. Ļeņins, kā parasti, atsaucas uz Marksa vai Engelsa atziņām, citējot tās. Šajā gadījumā runa ir par Marksa “Manifestu” un tajā izteikto domu,

ka proletariāts pārvēršas par valdošo šķiru un iekaro demokrātiju¹, noliedzot parlamentārismu kā tādu.

Leņins atzīst, ka kapitālistiskā sabiedrība “labvēlīgos attīstības apstākļos ir vairāk vai mazāk pilnīga demokrātija demokrātiskā republikā” (87). Bet šī demokrātija ir ierobežota ar “kapitālistisko ekspluatāciju” un tāpēc vienmēr savā būtībā ir “mazākuma demokrātija”. Viņš mēģina atšķirt brīvību kapitālistiskās un sociālistiskās demokrātijas apstākļos. “Kapitālistiskās sabiedrības brīvība vienmēr paliek aptuveni tāda pati, kāda tā bija seno grieķu republikās: brīvība vergturiem. Mūsdienu algotie vergi kapitālistiskās ekspluatācijas apstākļos ir tiktāl nomākti nabadzībā, ka viņus neinteresē “ne demokrātija”, “ne politika²”, jo... vairākums iedzīvotāji tiek atstumti no sabiedriski politiskās dzīves” (87). Tātad Leņins uzskata, ka šajā iekārtā demokrātija ir tikai bagātajiem, mazākumam. “Bet proletariāta diktatūra, t.i., apspiesto avangarda organizācija apspiedēju apspiešanai, nevar dot tikai vienkārši paplašinātu demokrātiju. Demokrātijai ārkārtīgi paplašinoties, pirmo reizi kļūstot par nabadzīgo ļaužu demokrātiju, tautas demokrātiju, nevis demokrātiju bagātajiem. Proletariāta diktatūra pieļauj dažus izņēmumus attiecībā uz apspiedējiem, ekspluatatoriem un kapitālistiem. Mums vajag viņus apspiest, lai atbrīvotu cilvēci no algotās verdzības. Viņu pretošanos vajag salauzt ar spēku. Skaidrs, ka tur, kur notiek apspiešana, ir vardarbība un nav brīvības, nav demokrātijas” (89). Proletariāta diktatūrā nav vietas demokrātijai, — secina Leņins. Viņš attaisno vardarbību, kura tika realizēta pēc 1917.gada Oktobra revolūcijas, kuru terora formā turpināja Staļins.

Tikai komunistiskā sabiedrībā, kur kapitālistu pretošanās ir pilnīgi salauzta, kur kapitālisti ir izzuduši, “izzūd valsts un var runāt par brīvību” (89). Lūk, kad būs īstā demokrātija. Leņins citē Marksu: “Apspiestajiem reizi dažos gados atļauj (iz)lemt, kurs apspriedēju šķiras pārstāvis parlamentā pārstāvēs un apspriedīs viņus” (K.Markss. Pilsoņu karš Francijā). Tāpēc Leņins parlamentāro demokrātiju nosauc par melīgu un liekulīgu. “Tātad kapitālistiskā sabiedrībā pastāv ierobežotība, kropla, nevarīga demokrātija — demokrātija bagātajiem, mazākumam” (90).

b) komunistiskās sabiedrības pirmajā fāzē³ ir vajadzīga valsts, lai apspiestu ekspluatatorus, tautas mazākumu. “Lūk, šo komunistisko sabiedrību⁴, kura tikko parādījās šajā dievišķā pasaulē no kapitālisma dzīlēm

¹ Runa ir par sociālistisko demokrātiju, kas balstīta uz proletariāta diktatūru atšķirībā no parlamentārās demokrātijas, kas balstās uz politisko plurālismu.

² Būtība tieši sociālistiskā demokrātijā “vairākums iedzīvotāji tiek atstumti no sabiedriski politiskās dzīves”. Politika kļūst par vienas partijas prerogatīvu.

³ Komunistiskās sabiedrības augstāko fāzi — komunismu — tā arī neizdevās sasniegt. Sabruka pasaules sociālistiskā sistēma ar PSRS priekšgalā (1991.g.dec.).

⁴ Runa ir par sociālismu, kas tika celts pēc marksisma-leņinisma modeļa.

un kura nes sevī vecās sabiedrības iezīmes¹, Markss nosauca par “pirmo” jeb zemāko komunistiskās sabiedrības fāzi... Ražošanas līdzekļi pieder visai sabiedrībai. Katrs sabiedrības loceklis, izpildot zināmu daļu sabiedriski nepieciešamā darba, saņem no sabiedrības apliecinājumu, ka viņš tādu un tādu darba daudzumu ir paveicis” (92). Padomjlaikā darbs kolhozā (laukos) tika mērīts “darbdienās”, bet pilsētā — algā.

Vai pirmajā komunisma fāzē tiek realizēts taisnīgums un vienlīdzība? — “Taisnīgumu un vienlīdzību... komunisma pirmajā fāzē vēl nevar realizēt: atšķirības bagātībā paliks tāpat kā netaisnība, bet nebūs iespējams cilvēkam ekspluatēt cilvēku, jo ražošanas līdzekļi, fabrikas, mašīnas zeme un cita veida īpašums nevar kļūt par privātīpašumu” (93)². Tiek pasludināts princips “**KAS NESTRĀDĀ, TAM NEBŪS ĒST!**” Sociālistiskā valsts forma šo principu realizē dzīvē.

c) komunistiskās sabiedrības augstākajā fāzē — komunismā — tiks realizēts absolūts taisnīguma princips “NO KATRA PĒC SPĒJĀM, KATRAM PĒC VAJADZĪBAS”. Valsts vairs nebūs nepieciešama. “**Kamēr pastāv valsts, nav brīvības. Kad būs brīvība, vairs nebūs valsts**” (95). Lūk, marksistiskā izpratne: brīvība un taisnība iestāsies tad, kad izzudīs “fiziskā un garīgā darba pretstats — viens no galvenajiem mūsdienu sabiedrības nevienlīdzības avotiem”. Valsts var atmirt tikai tad, kad dzīvē tiks realizēts šis absolūtais komunisma taisnīguma un vienlīdzības princips. **Bet cilvēki taču nav un nevar būt vienādi.** Šis princips, kas tika uzspiests ar varu, ir pretrunā cilvēka dabai, jo ikviena personība ir atšķirīga. Ko darīt? — Ar varu realizēt privātīpašuma nacionalizāciju, ar varu uzspiest totālu kolektīvizāciju laukos, ekspropriējot īpašniekus. Šajā nolūkā tiek veidota un stiprināta sociālistiskā valsts ar attiecīgām represīvām institūcijām. Izvirzās jautājums par demokrātiju šīs valsts ietvaros.

¹ **Tagad pēc PSRS sabrukuma** visās dzīves jomās skaidri izpaužas padomjlaika cilvēka garīgās iezīmes: saprašanas vietā kritika gan vēstures jomā, gan politikas jomā; neiecietība pret citādu domu; ienaidnieka tēla veidošana, lai vērstu pret to politisko cīņu, nespēja tikt galā ar šo pagātnes mantojumu gara sfērā, politikā un vēsturē.

² **Vai valsts var kļūt par cilvēku ekspluatatoru, ja tās forma ir diktatūra?** Šis jautājums izvirzās, kad cenšamies saprast ekspluatācijas būtību. Kāpēc tikai cilvēks var ekspluatēt cilvēku, bet valsts to nevar?! Vai tad padomjlaikā valsts neekspluatēja cilvēku?! — Ekspluatēja, smagi ekspluatēja (sk.: М. Восленский. Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза. — М., 1991. — С.173-264). **Ļeņins nespēja paredzēt, ka tieši viņš liek pamatus jaunas ekspluatatoru šķiras tapšana uz proletariāta diktatūras pamatiem.** “Proletariāta diktatūra, nostiprinot valsts varu, attīsta kolosālu ierēdņu aparātu, kurš kā zirnekļa tīkls aptver visu zemi un visu sev pakļauj (veidojot totalitāru politisko režīmu. — G.T.). **Šī jaunā padomju ierēdniecība, daudz stiprāka kā cariskā, ir jauna privileģētā šķira, kura var nežēlīgi ekspluatēt tautas masas**” (Н. Бердяев. Источники и смысл русского коммунизма. — Париж, 1955. — С.105.). Tā vienas ekspluatācijas vietā tika radīta cita — vēl nežēlīgāka.

d) kas ir demokrātija? — “Demokrātijai ir milzīga nozīme pret kapitālistiem vērstajā strādnieku šķiras cīņā par savu atbrīvošanu. **Demokrātija nozīmē vienlīdzību.**¹ Protams, proletariāta cīņai par vienlīdzību un vienlīdzības lozungam ir milzīga nozīme, ja to saprot šķiru iznīcināšanas nozīmē. Bet **demokrātija nozīmē tikai formālu vienlīdzību.** Tiklīdz tiks realizēta vienlīdzība attiecībā uz ražošanas līdzekļu piederību, tas ir, attiecībā uz darba vienlīdzību, algas vienlīdzību, cilvēces priekšā nenovēršami izvirzīsies jautājums par to, lai no formālās vienlīdzības ietu tālāk līdz faktiskajai vienlīdzībai, tas ir, līdz principa (likuma. — *G.T.*) — **NO KATRA PĒC SPĒJĀM, KATRAM PĒC VAJADZĪBĀM**” īstenošanai (99). Lūk, tāds ir komunisma absolūtās vienlīdzības un taisnības princips. Bet dzīvē to neizdevās realizēt. Paši cilvēki nav un nevar būt vienlīdzīgi garīgā un fiziskā potenciāla izpausmēs. Tas ir pretrunā ar cilvēka dabu — katra persona ir vienreizēja, neatkārtojama.

Kā Ļeņins saprot demokrātiju? — “**Demokrātija** ir valsts forma, viens no šīs formas veidiem. Tātad tā kā jebkura valsts **sistemātiski vērš vardarbību pret cilvēkiem.** Bet, no otras puses, **tiek īstenotas tiesības attiecībā uz valsts iekārtas noteikšanu un valdīšanu.** Tas savukārt saistīts ar to, ka zināmā attīstības pakāpē demokrātija pirmām kārtām apvieno revolucionāro šķiru — proletariātu — cīņā pret kapitālismu un paver iespēju iznīcināt, noslaucīt no zemes virsas buržuāzisko, kaut arī republikāniski buržuāzisko, valsts mašīnu, pastāvīgo armiju, policiju, ierēdniecību un visa tā vietā likt daudz demokrātiskāku, bet vēl tomēr valsti — apbruņotas strādnieku masas un tautas veidotu miliciju” (100). Tātad buržuāziskā parlamentārā demokrātija vardarbības ceļā apvērsuma rezultātā tiek nomainīta ar proletariāta diktatūru. Lai šī valsts forma varētu funkcionēt, vajadzīga uzskaitē un kontrole valsts mērogā. “Visi pilsoņi pārvēršas par valsts algotņiem, kādi ir bruņoti strādnieki. Visi pilsoņi kļūst par kalpotājiem un strādniekiem vienā visas tautas valstiskā sindikātā. Galvenais, lai viņi savā darbā būtu vienlīdzīgi, pareizi ievērotu darba mēru un saņemtu vienlīdzīgi (savu algu. — *G.T.*)... **Visa sabiedrība būs viens kantoris un viena fabrika, kur valda darba vienlīdzība un apmaksas vienlīdzība**” (101). Līdz ar to lasītājam ir iespēja iedziļināties vienlīdzības politiskā izpratnē padomjlaikos un tagad, kā arī saprast ekspluatācijas būtību. **Vai patlaban pastāv ekspluatācija?** — Lai atbildētu uz šo jautājumu, centīsimies saprast, kāpēc sabruka PSRS.

¹ Monteskjē savā darbā “Par likumu garu” norādīja, ka tieši vienlīdzība rada draudus demokrātijai — vienlīdzības galējība.

4. KĀPĒC SABRUKA PSRS?!

Neviens nevarēja paredzēt to, ka PSRS tik pēkšņi sabruks. Ja nesāktos Gorbačova vadītā pārbūve², varbūt sabrukums notiktu vēlāk, bet tas bija neizbēgams. **PSKP politika par vairākiem gadu desmitiem atpalika no demokrātiskiem pārveidojumiem pasaules mērogā, it sevišķi Rietumu pasaulē.** PSRS politika ar PSKP priekšgalā nespēja izturēt demokrātisko pārbūves pārveidojumu radīto politisko un garīgo spiedienu. Bet boļševiku partijai nebija patiesi īsta garīgā balsta ne iekšpolitikā, ne ārpolitikā. Partija nespēja atbildēt uz jautājumu **“Ko darīt?”**, kas jau kopš ļeņinlaikiem to nemitīgi vajāja. Centisimies saprast revolucionārus-boļševikus ar Ļeņinu priekšgalā, jo tas nozīmē saprast arī sociālisma celtniecību Latvijā pēc marksisma-ļeņinisma modeļa, sākot ar traģisko 1940. gadu.

a) **terora priesteri**³. Ļeņins savā runā “Par banku nacionalizāciju” valdības sēdē teica: **“...Bez proletariāta diktatūras un bez dzelzs rokas uzlikšanaš uz veco pasauli⁴ mums nekādi neaiztikt.”** Kad tieslietu tautas komisārs Šteinbergs bija pret vardarbību un represijām, Ļeņins iesaucās: **“Vai jūs tik tiešām domājat, ka mēs uzvarēsīm bez nežēlīga revolucionārā terora?”** (1,328)⁵. Ļeņins lika pamatus boļševiku teroram pēc Oktobra revolūcijas, izveidodama labi pazīstamo čeku ar **F.Dzeržinski**⁶ priekšgalā.

Nevar teikt, ka Ļeņinam bija raksturīga cietsirdība, kā tas bija raksturīgi Staļinam. Ļeņins teroru attaisno šādi: **TAS IR PROLETARIĀTA INTERESĒS!** Tā **“revolūcijas vadoņi kļuva par terora priesteriem”** (1,331). Lūk, Ļeņina aicinājums strādniekiem: **“Biedri strādnieki! Dodamies pēdējā izšķirošajā kaujā. Kulaki ir paši zvēriskākie, paši rupjākie, paši mežonīgākie ekspluatatori... Vairāk nekā 2 miljoni kulaku, bagāt-**

¹ Šim jautājumam veltīta grāmata: G. Tauriņš. Vēstures filozofija. - R., 1996.

² Горбачев М.С. Перестройка и новое мышление для нашей страны и для всего мира. М., 1988: «Приоритетное значение имеют меры политического характера, задачи широкой демократизации на деле, а не на словах, беспощадная война с бюрократизмом и беззаконием, активное вовлечение масс в управление делами страны. Все это имеет прямое отношение к основному вопросу всякой революции – вопросу о власти» (с.51).

³ Mēs izmantojam terminu по: Д.Волкогонов. Ленин. Политический портрет. В 2-х книгах. М., 1994.

⁴ В.И.Ленин. Полн.собр.соч.т.35. – С.172.

⁵ Saīsināta atsauce šeit un tālāk: Д.Волкогонов. Ленин. Политический портрет. Кн. 1. — С.328.

⁶ **Dzeržinskis Felikss** (1877-1926.) — revolucionārās kustības dalībnieks. No 1917.gada Valsts ārkārtējās komitejas (VĀK) priekšsēdētājs. Viņa vadībā tika realizēts politiskais terors, kuru turpināja viņa pēcteči *Valsts drošības komitejā (VDK)*.

nieku spekulē ar maizi... Kara laikā šie asinssūcēji iedzīvojās uz tautas nabadzības rēķina... Šie zirnekļi nobarojās uz karā izputināto zemnieku rēķina, uz badā izsalkušo strādnieku rēķina... Šīs dēles sūc darbaļaužu asinis... **Nezēlīgs karš pret kulakiem! Nāvi viņiem!**¹” Ļeņins nesaprata, ka badu radīja uz šķiru cīņu balstītā revolūcija.

Boļševiki ar Ļeņinu priekšgalā sagrāba valsts varu un ar vardarbīgām metodēm sāka veidot jaunu valsti, jaunu sabiedrību, varmācīgi piespieda zemniekus un strādniekus aizsargāt “REVOLŪCIJAS iekarojumus” (1,353) pilsoņu karā. Viņam bija skaidrs, ka Krievijas imperators ar ģimeni ir jāznīcina: “Mēs šeit lēmām. Iljičs uzskatīja...” (1,370). Acīmredzot Ļeņins savu rīkojumu par cara ģimenes nošaušanu Sverdlovam deva mutvārdos. “Slepkavība Jekaterinburgā (tur tika nošauta cara ģimene. — *G.T.*) parādīja, ka boļševiki bez neierobežotas vardarbības un terora valsts mērogā nespēj tikt galā ar veselu problēmu lavīnu” (1,384). Visai drīz Vācijā Hitlera vadībā dzima jauns terors, kas bija vērstš pret marksismu un boļševikiem. Esam nosodījuši gan nacisma teroru un holokaustu, gan boļševiku teroru. Mūsu uzdevums — centties saprast abus šos terora veidus, lai pārveidotu šodienas realitāti un cilvēkus, lai vēsture kļūtu par dzīves un politikas skolotāju.

b) ko darīt ar padomisko pagātni? Tika notiesāts Latvijas PSR galvenais čekists A. Noviks. Bet ko darīt ar pārējiem?! Ar tiem latviešiem un cittautiešiem, kas sastādīja sarakstus 1941. un 1949. gadā? Ko darīt ar tiem komunistiem, kuri Latvijā cēla sociālismu pēc marksisma-ļeņinisma parauga?? Bet arī bezpartijiskie cēla komunismu gan brīvprātīgi, gan piespiedu kārtā (kolektīvizācija laukos).

Varbūt ir pienācis laiks saprast vēsturi un mūs pašus, kad nereti atdzīvojas “boļševistiskais cīņas gars” pret citādu domu paudējiem, kurus padomju laikā dēvēja par tautas ienaidniekiem, it sevišķi politikas jomā. Vispirms centīsimies saprast Ļeņinu. Tas ir grūtāk nekā kritizēt vai nosodīt. Viņa vadībā tapa organizēts valsts terors. “**Ļeņina organizētais terors izpaudās šādās formās: kā ķīlnieku sagrābšana, citādi domājošo izsūtīšana, padomju pilsonības atņemšana, nošaušananiecīgu iemeslu dēļ, provokācijas.** Pēc tam, balstoties uz ļeņinisko terora “metodoloģiju”, jaunas formas ieviesa Menžinskis, Jagoda, Beriņa (čekas vadītāji. — *G.T.*)” (1,425).

Jā, Ļeņins bija staļinlaika lēģeru — šo nāves nometņu — pamatlicējs. Varbūt lasītājs dziļāk izprātīs Ļeņinu un Staļinu pēc nezināmā autora dzejas rindām, kuras mēs apzināti netulkojam latviski, lai saglabātu to pirmatnējo jēgu:

¹ В.И. Ленин. Полн. собр. соч. т. 37. – С. 40-41.

² Rīgas centrā, kur atradās Ļeņina piemineklis pulcējās, pulcējās cilvēki, lai pieminētu 132. dzimšanas dienu 22. aprīli (“Diena”, 23.04.02.). Pieminekli nojauc, bet atmiņu nevar nojaukt tāpat kā vēsturi.

«Вы многих людей расстреляли,
Вы многих сгноили в тюрьме,
Вы многих на ссылку сослали
На верную гибель в тайге.
Злодеи когда-то сулили
Жизнь людям хорошую дать.
А вместо того разорили
Кормилицу родину – мать.
Вы больше, чем царь, расстреляли,
Вы больше сгноили в тюрьме,
Вы больше на ссылку сослали,
На бедную гибель в тайге». (1,429).

Lūk, tādas ir Oktobra revolūcijas traģiskās lappuses. **Bet bija arī ticība labākai dzīvei bez Dieva, ateistiskās partijas iedvesmots tautas entuziasms.** To nevar noliegt, ja gribam vēsturi saprast. Komunisma celtniecība Krievijā aizrāva sekotājus citās pasaules malās, kur izvērās ne mazāk asiņaini pilsoņu kari. **Vēl joprojām pasaulē ir gan marksisma-ļeņinisma ideju piekritēji un sekotāji, gan nacistu ideju paudēji.** Tādēļ aktuāli ir saprast vēsturi, lai pazītu savu dvēseli, kas vēl nav pilnībā atbrīvojusies no bezdievīgā, padomiskā. “Iespējams, ka uz Ļeņinu kā vēsturisku personību mēs spēsīm mierīgi paskatīties kaut kad XXI gs. Pagaidām Ļeņins “dzīvs” Krievijā un rada dažādos cilvēkos vai nu dziļu cieņu, pat pielūgšanu, vai naidu. Bet tagad arī vienaldzību. (Д. Волкогонов. Ленин. Кн.2, М., 1994. – С.464). Arī Latvijā Ļeņina atceres dienās nojauktā pieminekļa vietā bija redzami cilvēki ar ziediem rokā. **Ne jau ar pieminekļa nojaukšanu var mainīt cilvēka dvēseli, kā savā laikā domāja boļševiki ar Ļeņinu priekšgalā.** Piemineklis ir vēstures liecinieks. Necieņa pret savas tēvzemes vēsturi, arī padomjlaiku vēsturi, liecina par politiķu garīgo pagrimumu, par bezatbildīgu attieksmi pret nākotni, par demokrātijas neizpratni. Bet tas ir raksturīgi postsociālistiskajai demokrātijai. **Iedziļinoties Ļeņina politiskajā ideoloģijā, mums vieglāk būs ieraudzīt savas politikas garīgos defektus un saprast sevi pašu kā padomjlaika garīgo “produktu”.** Mūsu pašu dvēseles jaunos vēsturiskos apstākļos ir pats lielākais noslēpums. “Cilvēka garīgā pasaule, kuras pamatu veido individuālā apziņa (dvēsele. — G.T.), var būt tikpat bezgalīgi plaša kā kosmoss. Normālam cilvēkam ir pilnīgi dabiski tas, ka viņa apziņā pastāv tāli mirdzošas viņa domu un noslēpumu, cerību un vilšanos planētas, komētas, bolīdi.” (turpat, 239.lpp.). Vēstures un līdz ar to pašam sevis saprašana veido mūsu dvēselēs gan cerību, gan vilšanos. **Vēsture kļūst par dzīves un politikas skolotāju, ja mēs spējam saprast tās notikumus, balstoties uz politiskā plurālisma principu.**

IV. STAĻINA DARBS “ĻEŅINISMA JAUTĀJUMI”¹

(И.В.Сталин. Вопросы ленинизма)

Ļeņins ir marksists, un viņa pasaules uzskats, protams, ir marksisms... Šķiru iznīcināšana proletariāta nīknā šķiru cīņā — tāda ir Ļeņina formula.

Josifs Staļins

Ceļojums nākotnē ir grūts un nedrošs. Ceļojums pagātnē nav vieglāks. Tas vienmēr... ir dūriens sirdī — uztraucošs un savīļņojošs. Ieskatoties izbalējošajos un izplūdušajos pagātnes tēlos, mēs redzam, ka Staļins ir viena no visasiņainākajām personām vēsturē. Tādi cilvēki vai nu mēs gribam to, vai ne, pieder ne tikai pagājībai, bet arī tagadnei un nākotnei. Viņu liktenis bagātina pasaules uzskata pārdomas par esamību, laiku un sirdsapziņu.

Dmitrijs Volkogonovs²

Staļina slavinājuma un dievinājuma laikmetu pēc viņa nāves nomaiņa kritika — patiesa, pelnīta kritika to 50 – 70 miljonu bez tiesas nošauto, badā nomērdēto un nežēlīgi spīdzināto vārdā. Arī Latvija izjuta Staļina vardarbību gan 1940. — 1941.gadā, gan 1947.gadā. Vairāki deportācijas viļņi uz Sibīriju aizrāva ap 250 000 nevainīgu cilvēku. Šajā vardarbīgajā aktā aktīvi līdzdarbojās komunisti un “iznīcinātāji” drošības komitejas vīru vadībā. Sibīrijā uz mūžiem palika sirmgalvji, zīdaiņi un slimie. Tikai 1956.gadā dzīvi palikušie sāka atgriezties dzimtenē. Politiski represētie! — Varbūt attiecībā uz viņiem ir nevietā runāt par Staļina politika saprašānu?! **Bet 500 000 nepilsoņu problēmu, neizprotot vēsturi mums nekādi neatrisināt. Vēstures saprašana ir svēts gara darbs šodienas politikas veidošanā.** Ar politisko cīņu pret “okupantiem” un “migrantiem” mums ceļā uz Eiropas Savienību un NATO radušās nopietnas problēmas. Vēstures izpratne paver ceļu politiskajai atbildībai un politiskajam taisnīgumam — šiem demokrātijas ceļvežiem.

Staļina politikas izpratne palīdzēs mums saprast arī Latvijas *Waffen SS* leģionārus un nacionālos partizānus — saprast, kādu mērķu vadīti viņi cīnījās Vācijas pusē un pēc kara — mežos pret padomju varu. Viņi vērsa skatienu uz Rietumiem, gaidot atbrīvošanu, ko tā arī nesagaidīja. Atbrīvošana nāca no Austrumiem līdz ar PSRS sabrukumu 1991.gada decembrī. Šo procesu paātrināja *Tautas frontes* cīņa par Latvijas suverenitāti. (Latvijas Tautas fronte. Rīga, 1998).

¹ J.Staļins. Ļeņinisma jautājumi. Tulkots no 11.izdevuma krievu valodā. R., 1945. Šeit ir sakopots Staļina “ieguldījums” marksisma-ļeņinisma attīstībā (1924.-1939.).

² Д.Волкогон. Сталин. Книга 1. М., 1999. — С.10.

Tātad mūsu uzdevums — pieskarties vienam no lielākajiem 20.gs. noslēpumiem: saprast Staļina dvēseli, balstoties uz viņa paša izteiktajām atziņām. Hitlera “*Mein Kampf*” nevar saprast, pirms nav izpētīta antisemitisma vēsture, bet Staļinu nevar saprast atrauti no Ļeņina. **Visa Staļina politiskā doma balstīta uz Ļeņina izteikto zinātnisko patiesību absolutizēšanu.** Tādēļ visi Staļina darbi ietver gandrīz vienīgi Ļeņina citēšanu, citēšanu un vēlreiz citēšanu, kuru pavada nebūtiski komentāri. Par to liecina arī Staļina darbu krājuma nosaukums “Ļeņinisma jautājumi”. Ne jau **Staļins** lika pamatus lēģeru sistēmai, teroram un politisko pretinieku izsūtīšanai un iznīcināšanai. Viņš **tikai pārspēja Ļeņinu ar skaitlisko nežēlību un cietsirdību šķiru cīņā pret kulakiem, tautas ienaidniekiem un valsts nodevējiem, iznīcinot pat Ļeņina cīņubiedrus.** Kā vārdā? Kāpēc? — “Politikas teorijas sfērā staļinisms nespēja radīt neko principiāli jaunu, izņemot “teorijas” par sociālisma uzvaru vienā valstī un šķiru cīņas saasināšanos, tuvojoties sociālisma uzvarai. Staļina ideoloģisko arsenālu veido maldīgi saprasti, saraustīti marksisma citāti, vēsturiski mīti un rupjas politiskas birkas, kuras izmantojot tika noliegts viss jaunais un progresīvais sabiedriskajā domā, mākslā, humanitārajās zinātnēs un pat dabaszinātnēs (ģenētikas, relativitātes teorijas, kibernetikas utt. nosodīšana kā “buržuāziskas” zinātnes un teorijas)” (Политология. Энциклопедический словарь. М., 1993. – С. 363). Neskatoties uz represijām un nežēlīgo teroru, Staļinam ļoti daudzi cilvēki ticēja un pat dievināja viņu. Viņš pieder pie tā saucamajiem harismātiskajiem vadoņiem. Volkogonovs savā darbā *Staļins* (krievu valodā) paver aizkaru noslēpumainai Staļina dvēselei.

Jā, Staļina fenomens ir noslēpums! Tomēr centīsimies to saprast. Vismaz daļēji. Vēl tagad ir atrodami viņa piekritēji un pat dievinātāji — vismaz Krievijā un Gruzijā. Viņa politika kā komunistu partijas vadoņa un skolotāja politika Latvijas vēsturē ir ierakstījusi ne vienu vien traģisku lappusi. Vēstures saprašana paver ceļu tautas saskaņai un demokrātijas attīstībai, bet kritika, nosodīšana un ienaidnieka tēla veidošana nav savienojama ar demokrātisku politiku — gan iekšpolitiku, gan ārpolitiku.

*
* *

Pievēršanās pagājībai, kā pavisam citai pasaulei, atšķirībā no tās empīriskās īstenības, kas mūs aptver un ietekmē no visām pusēm, lai augstāk paceltos savās domās ar skatienu rītdienā.

Nikolajs Berdjajevs¹

¹ Н. Бердяев. Смысл истории. Париж, 1969. — С. 27.

1. Par ļeņinisma pamatiem

(Lekcijas Sverdlova universitātē 1924.gadā)

Veltīju Ļeņina iesaukumam.
Josifs Staļins

Nav neviena b.Staļina raksta, neviena darba, kurš nebūtu par radošā marksisma piemēru... Tieši tādēļ viņš ir ne tikai karojošais dialektiskais materiālists, bet arī redzamākais mūsdienu materiālistiskās dialektikas teorētiķis.¹

Marks Mitins²

Savās lekcijās Staļins cenšas parādīt Ļeņina ieguldījumu marksisma attīstībā. Viņš uzsver, ka Ļeņins ir marksists, kas radoši apguvis marksismu. "**Ļeņinisms ir imperiālisma un proletārisko revolūciju laikmeta marksisms**" (4)³. Viņš uzsver, ka Ļeņins ir Marksa un Engelsa skolnieks, kas darbojies "attīstītā imperiālisma periodā" (4). Līdz ar to Staļins pauž arī savu marksisma izpratni.

a) ļeņinisma vēsturiskie pamati. Ļeņins imperiālismu dēvē par "mirstošo kapitālismu" un uzskata, ka imperiālismu raksturo šādas pretrunas:

— starp darbu un kapitālu ekspluatācijas apstākļos;

— starp dažādām finansistu grupām un imperiālistiskajām lielvalstīm cīņā par izejvielu avotiem un jaunām teritorijām;

— starp valdošo "civilizēto" nāciju saujiņu un pasaules koloniālo un atkarīgo tautu simtiem miljoniem. "Carisms bija ne tikai imperiālisma sargsuns Eiropas austrumos, bet arī... rietumu imperiālistu aģentūra" (5–10)⁴.

Staļins kārtējo reizi citē Ļeņinu: "Tāpat vēsture izvirzījusi mums tuvāko uzdevumu... kura veikšanai **vajag pārvērst krievu proletariātu par starptautiskā proletariāta avangardu**" (10). Ļeņins kļuva par starptautiskā proletariāta vadoni un pēc viņa nāves uz šo godu pretendēja Staļins. Tieši šeit slēpjas Otrā pasaules kara pirmsākms un 1940. gada notikumu izpratne.

¹ А. Антонов-Овсеенко. Портрет тирана. М., 1994. – С.257.

² Mitins Marks (1901), padomju filozofs, akadēmiķis (1939), žurnāla "Filozofijas jautājumi" redaktors (1960–1967), apbalvots ar diviem Ļeņina ordeņiem un citiem ordeņiem un medaļām. **Staļinlaikā viņš uzņemas prokurora lomu filozofijas jomā:** "Trīskārt nīstamā trockistu-zinovjiešu teroristiskā fašistu banda izveidoja savu aģentūru arī filozofijas frontē — meņševistisko ideālismu" (А. Антонов-Овсеенко, там же, с.257).

³ Šeit un turpmāk atsaucies norādītas šādi: J.Staļins. Ļeņinisma jautājumi. R., 1945. Piemēram, šajā gadījumā (4).

⁴ **Staļinlaikā** tika "atmaskots" ne viens vien imperiālisma aģents, respektīvi, pilnīgi nevainīgi cilvēki spīdzināšanas rezultātā sevi nomelnoja un apmeloja, lai darītu galu necilvēcīgām mokām un ciešanām. It sevišķi tas attiecas uz Ļeņina cīņubiedriem pēc viņa nāves, sākot ar 1936. gadu, kad mīklainos apstākļos tika nogalināts S. Kirovs.

b) Ļeņinisma metode un tās galvenie uzdevumi¹:

— likvidēt plaisu starp revolucionārās mācības teoriju un praksi, lai izveidotu “īstenu proletārisku partiju, kas bruņota ar revolucionāro metodi”;

— II Internacionāles partiju politiku vērtēt pēc to darbības;

— “visa partijas darba pārkārtošana uz jauniem revolucionāriem pamatiem, lai sagatavotu masas proletāriskajai revolūcijai”²;

— proletariāta partiju paškritika, to apmācība un audzināšana” (12–13).

Tātad Ļeņina metode — materiālistiskās dialektikas metode — ir “Marksa kritiskās un revolucionārās metodes, viņa materiālistiskās dialektikas atjaunojums” un “tās konkretizācija un tālāka attīstība” (17). Materiālistiskās dialektikas izpratnes centieni atklāj daudzus Staļina rīcības motīvus, bet daudz kas paliek noslēpumā tīts. Kāpēc viņš novērsās no reālas dzīves izpratnes?

Revolūcijas pamatjautājums ir jautājums par varu.

Vladimirs Ļeņins

c) Ļeņina proletāriskās revolūcijas teorija balstās uz trim pamattēzēm:

— revolucionārās krīzes saasināšanās kapitālistiskajās zemēs;

— “pastiprināta kapitāla izvešana uz kolonijām un atkarīgajām zemēm” un “kapitālisma pārvēršanās par vispasaules sistēmu” (21); tā rezultātā attīstītāko zemju saujīņa “finansiāli verdzina un koloniāli apspiež zemes iedzīvotāju milzīgo vairākumu” (21);

— kapitālistisko valstu nevienmērīga attīstība, kas rada cīņu par pasaules pārdalīšanu starp valstīm, kur katrs “vēlas dabūt savu tiesu” (22).

Šos secinājumus Ļeņins apvieno ļoti svarīgā atziņā: “**Imperiālisms ir sociālistiskās revolūcijas priekšvakars**” (22). Staļina atziņas smeltas no Ļeņina darbiem. Ļeņins un Staļins saskata pasaules mēroga sociālistisko revolūciju un tāpēc atbalsta proletariātu Rietumos. Staļins lolo ideju par sociālistisko revolūciju pasaules mērogā.³ Vācijā **Hitlers savā darbā “Mein Kampf” pasludina cīņu par marksisma iznīcināšanu**

¹ Mēs maksimāli cenšamies saglabāt Staļina formulējumus, it sevišķi attiecībā uz viņa grāmatas apakšnodalījumiem.

² Arī Latvijā 1940.gada 20.jūnijā sākās tas, ko boļševiki dēvēja par sociālistisko revolūciju, iepriekš “gatavojot masas proletāriskai revolūcijai” pēc Staļina norādījumiem.

³ Pēc Otrā pasaules kara PSRS okupētajās teritorijās Austrumeiropā “notika” sociālistiskās revolūcijas (Polija, Ungārija, Bulgārija, Rumānija, Austrumvācija, Dienvidslāvija). **Latvijā tika atjaunota padomju vara (1944) vai tika okupēta?**

Krievijā. Otrais pasaules karš kļūst neizbēgams. Staļina un Hitlera politika noveda pie Otrā pasaules kara.

d) proletariāta diktatūra ir vajadzīga, lai pēc sociālistiskās revolūcijas uzvaras varētu:

— “salauzt revolūcijas nogāzto un ekspropriēto muižnieku un kapitalistu pretošanos, likvidēt viņus visus un visādus mēģinājumus atjaunot kapitāla varu”;

— “apbruņot revolūciju, organizēt armiju cīņai pret ārējiem ienaidniekiem, **cīņai pret imperiālismu** (lūk, kur slēpjas Otrā pasaules kara patiesais cēlonis — boļševiku partijas apzināta un organizēta revolūcijas izplatīšana pāri Krievijas robežām. — *G.T.*)”. To savā laikā nojauta Hitlers un par dažām dienām apsteidza Staļinu¹. Mēģināsim saprast Staļina rīcību.

Staļins kārtējo reizi citē Ļeņina darbā “Valsts un revolūcija” izteikto atziņu par proletariāta diktatūru: “**Proletariāta diktatūra ir likuma neierobežota un uz vardarbību balstīta proletariāta kundzība pār buržuāziju, kundzība, kurai simpatizē un kuru atbalsta darbaļaužu un ekspluatēto masas**” (37). Šo vardarbības ideju Ļeņins pacēla terorisma līmenī, bet Staļins to padarīja par totālu valsts politiku, kuru pats vadīja un kuru atbalstīja viņa uzticamie cīņubiedri (Molotovs, Kaganovičs, Vorošilovs, Jagoda, Berija u.c.). Šīs idejas īstenošana prasīja 50–70 miljonu upuru.²

Proletariāta diktatūra realizē “proletārisko demokrātiju, ekspluatētā vairākuma demokrātiju” (37–38). Šī demokrātija prasīja apmēram 50–70 miljonu nevainīgu cilvēku dzīvības. Bet cilvēki, protams, ne visi tomēr ticēja Staļinam un pret tautas ienaidniekiem un ārzemju aģentiem vērstās cīņas nepieciešamībai.

¹ Суворов В. Ледокол. День “М”. М., 1995. Šeit var atrast vienu atbildi uz jautājumu: “Kurš sāka Otro pasaules karu?”. Tā nesakrīt ar oficiālo padomjlaika skaidrojumu. Ieklausīsimies vienā Staļina atziņā: “...Rietumi ar tā cilvēkēdājiem ir pārvērtušies par tumsas un verdzības perēkli. Mūsu uzdevums ir šo perēkli sagraut par prieku un apmierinājumu visu zemju darbaļaudīm” (1918). Pēc Otrā pasaules kara Staļinam izdevās savu nodomu realizēt Austrumeiropā un Vācijas austrumdaļā. Bet deviņdesmitajos gados sabruka PSRS un pasaules sociālistiskā sistēma. Vēsture izteica savu spriedumu marksismam-ļeņinismam.

² **Vēsturniekam paveras trīs ceļi:** 1) slavināt un cildināt Staļinu; 2) kritizēt, nopelt, nolādēt; 3) saprast. Pirmie divi ceļi neprasa gara piepūli, un būtībā pa tiem gāja padomjlaikā. **Pats grūtākais ir saprast vēsturi, bet tad, kad vēsturi saprot, tā kļūst par dzīves skolotāju, paverot ceļu pēckomunistiskās domāšanas sindroma (angl. *postcommunistic mindset*) pārvarēšanai mūsu dvēselēs.** Un tas patlaban ir aktuāli visās postsociālistiskajās valstīs, arī Latvijā. Runa ir par domāšanas pazīmju grupu, kurai ir kopīga izcelsme staļinlaikā — saprašanas noliegšana, citādas domas nepieļaušana, ienaidnieka tēla veidošana u.tml. Marksismu-ļeņinismu vajadzēja zināt, to nedrīkstēja saprast.

e) **padomju vara — proletariāta diktatūras valstiskā forma.** Tās uzvara nozīmē “buržuāzijas apspiešanu, buržuāziskās valsts mašīnas salaušanu, buržuāziskās demokrātijas aizstāšanu ar proletārisko demokrātiju” (39). Proletariāta diktatūras valstiskais pamats ir **padomes — “visdemokrātiskākās masu organizācijas”**. Atcerēsimies, cik demokrātiskas bija šīs padomes! Cik vienbalsīgi tika ievēlēti valsts varas orgāni padomju laikā (pat 99,99%)! **Tautā sāka zelt politiskais analfabētisms** — akla, vardarbīgi uzspiesta ticība Staļinam, partijai. Centīsimies saprast padomju varu un tautas **ticību komunisma** idejai laikā, kad citāda doma, pat šaubas bija strikti aizliegtas. Ticībai blakus pastāvēja bailes, nodevība, apmelošana.

Padomju varas raksturīgās iezīmes ir šādas:

— **“padomju vara ir visinternacionālākā no visām šķiru sabiedrības valstiskajām organizācijām” (41);**

— **“padomju vara apvieno likumdošanas varu un izpildvaru vienotā valsts organizācijā”;**

— **Padomju Republika ir “politiskā forma, kuras ietvaros jāpanāk proletariāta ekonomiska atbrīvošana un sociālisma pilnīga uzvara” (42).**

f) **zemnieku jautājums** “kā jautājums par proletariāta sabiedroto cīņā par varu ir atvasināts jautājums”, taču paliek “viens no visaktuālākajiem leņinisma jautājumiem” (43). Runa ir par zemnieku un kareivju masu “tiešu sakļaušanos ap proletārisko revolūciju”. Vēl 1940. gadā arī notika šāda revolūcija ar aktīvu Krievijas atbalstu?

Zemniecība pēc padomju varas nostiprināšanās. Nedrīkst jautāt Padomju Savienības zemniecību ar Rietumu zemniecību, Krievijas lauksaimniecību — ar Rietumu lauksaimniecību —, tā spriež Staļins.

g) **nacionālais jautājums.** “Leņinisms pierādīja... ka nacionālo jautājumu var atrisināt tikai sakarā ar proletārisko revolūciju un uz tās pamata, ka revolūcijas uzvaras ceļš Rietumos ejams revolucionārā savienībā ar koloniju un atkarīgo zemju atbrīvošanās kustību pret imperiālismu” (57). Nacionālais jautājums ir daļa no jautājuma par proletārisko revolūciju, par proletariāta diktatūru. “**Leņinisms atzīst, ka apspiesto zemju nacionālās atbrīvošanās kustības dziļumos slēpjas revolucionāras iespējas un ka tās var izmantot kopīgā ienaidnieka gāšanas interesēs, imperiālisma gāšanas interesēs... Runa ir par tādu nacionālo kustību atbalstīšanu, kas vērsta uz imperiālisma vājināšanu un gāšanu...**” (57). Tātad runa ir par apspiesto tautu atbrīvošanās kustību atbalstīšanu. Tādējādi saprotamāki kļūst gan notikumi Latvijā 1940.gada jūnijā – augustā, gan notikumi Āfrikā un Amerikā. **Maskava tolaik visiem līdzekļiem atbalstīja Latvijas bolševikus. Latvija zaudēja neatkarību un tika iekļauta PSRS sastāvā** (balsošana notika sveša karaspēka klātbūtnē). Bet nedrīkst aiz-

mirst arī to, ka **daļa latviešu¹ iestājās par sociālismu Latvijā pēc marksisma-ļeņinisma modeļa, bet daļa bija pret to.** Nu ir pienācis laiks censties saprast abas puses, ja gribam celt vienotu demokrātisku Latviju. Runa ir par latviešu leģionāriem *Wafften SS* rindās un par latviešu divīziju padomju armijā. “*Kurzemes katlā*” latvietis cīnījās ar latvieti. Arī *Trešajā Atmodā* (1988 – 1991) daļa latviešu bija par PSRS, daļa — pret.

Nacionālā jautājuma risināšanā ļeņinisms balstās uz šādām tēzēm:

— “pasaule sadalīta ir divās nometnēs; nometne ar saujiņu civilizētu nāciju (Rietumu pasaule. — *G.T.*)... ekspluatē zemeslodes iedzīvotāju milzīgo vairākumu...”;

— kolonijas un atkarīgās zemes “ir imperiālisma vislielākā rezerve un tā nozīmīgākais spēka avots” (59);

— “koloniju un atkarīgo zemju apspiesto tautu revolucionārā cīņā pret kapitālismu ir vienīgais ceļš, kā šīm tautām atbrīvoties no apspiestības nastas un ekspluatācijas” (59);

— koloniju un atkarīgo zemju nostāšanās uz “nacionālās atbrīvošanas ceļa, kas nevar netuvināt visas pasaules imperiālisma krīzi” (60);

— apvienot proletariāta kustību attīstītajās valstīs un kolonijas “kopīgā frontē pret kopīgo ienaidnieku, pret imperiālismu”;

— **kopīgas visas pasaules revolucionārās frontes izveidošana;**²

— **“NEVAR BŪT BRĪVA TĀ TAUTA, KAS APSPIEŽ CITU TAUTU”** (Markss);

— nācijai ir tiesības uz patstāvīgu valstisku pastāvēšanu. Pretējā gadījumā nav iespējama “apvienošanās un sadarbība vienotā pasaules saimniecībā, kas ir sociālisma uzvaras potenciālā bāze” (60);

— šī apvienošanās var būt tikai brīvprātīga un pamatota uz tautu savstarpējo uzticību un brālīgām attiecībām” (60);

— stratēģija un taktika proletariāta šķiru cīņā balstās uz **zinātņi**, ko sauc par **marksismu-ļeņinismu**. Šī zinātne pamato gatavošanos revolucionāram karam, rādot proletariāta diktatūras iekarošanas ceļus;

— **partija ir organizēts strādnieku šķiras priekšpulks — “proletariāta šķiras organizācijas augstākā forma”** (83); partija ir proletariāta diktatūras ierocis, ierocis proletariāta rokās, “lai iekarotu diktatūru... lai nostiprinātu un paplašinātu diktatūru, kad tā jau iekarota” (85).

¹ Noskaidrot šīs daļas lielumu ir vēsturnieku uzdevums, taču tolaik neviens to nedrīkstēja darīt, bet tagad par to klusē. Vēstures notikumos noteicošā ir politiski aktīvā sabiedrības daļa, nevis vairākums. Padomju laikā cildināja un apbalvoja socialistiskās revolūcijas dalībniekus, tagad — barikāžu laika (1991.g. janv.) varoņus. Bet ir pienācis laiks saprast gan vienus, gan otru

² Vācijā 1919.gadā tika pasludināta Bavārijas Padomju Republika ar komunistiem priekšgalā. Tieši šajā laikā Bavārijā dzima *Vācijas nacionālsociālistiskā strādnieku partija*, par kuras vadoni kļuva Ā.Hitlers. Viņš savā darbā *Mein Kampf* pasludina cīņu ar Krievijas boļševismu. **Otrais pasaules karš kļūst neizbēgams.**

Staļins uzsver domu, ka partija nav iedomājama bez “dzelzs disciplīnas”, kura paredz “kritiku un uzskatu cīņu partijā” (87). Kā tas jāsaprot? — **Nepieļaut citādu domu un atziņu rašanos partijā.** Staļins akceptē Ļeņina prasību “**nekavējoties likvidēt bez izņēmuma visas grupas, kas radušās uz šādas vai tādas platformas**” (Ļeņins. Par partijas vienotību). Šo Ļeņina novēlējumu Staļins izpildīja sevišķi rūpīgi, ar milzīgu entuziasmu, cīnoties pret meņševikiem, trockistiem, buhariniešiem un citiem opozīcijas novirzienu pārstāvjiem un pasludinot viņus par partijas idejiskajiem ienaidniekiem. **Tādējādi faktiski tika iznīcināta visa vecā boļševiku gvarde. Staļins tiešām var pretendēt uz īsta Ļeņinieša titulu, jo nav tādu viņa politisko atziņu, kas nebalstītos uz Ļeņina mācību.** Lasītājam kļūst saprotami Staļina plāni par pasaules sociālistisko revolūciju, par Molotova-Ribentropa pakta tapšanas patieso cēloni, sadalot pasaules ietekmes sfēras starp Vāciju un PSRS. Par to liecina Staļina darbs “Ceļā uz Oktobri”. Centīsimies saprast Oktobra revolūciju (valsts apvērsumu Krievijā 1917.gadā).

2. Oktobra revolūcija — pasaules revolūcijas sākums un priekšnoteikums (no priekšvārda grāmatai “Ceļā uz Oktobri”).

Staļins atsakās no Marksa atziņas par “revolūcijas uzvaru vienā laikā vairākās Eiropas zemēs” (121). Krievijā — vienā valstī — taču uzvarēja revolūcija. **“TĀ VIENLAIKUS IR PASAULES REVOLŪCIJAS SĀKUMS UN PRIEKŠNOTEIKUMS”** (122). Staļins Oktobra revolūciju uzskata par pasaules revolūcijas sākumu, tās pirmo etapu un stipru bāzi tās turpmākajai izvēršanai. Molotova-Ribentropa pakta slepenais protokols¹ atļāva Staļinam Baltijas valstīs realizēt sava veida Oktobri. Latvijā 1940.gada jūnijā — augustā tanku klātbūtnē ultimātiski tika gāzta K.Ulmaņa valdība². Pie varas nāca Maskavā izveidotā valdība, kuru atbalstīja daļa latviešu — boļševiki un nabadzīgā tautas daļa. **Tāda bija Staļina vadībā īstenotā sociālistiskā revolūcija Latvijā, kurā līdzdalību ņēma arī latvieši.**

3. Par Ļeņinisma jautājumiem

Staļins gandrīz katrā lappusē lieto terminu “ļeņinisms” un citē viņam derīgu Iljiča citātu. “Vai ļeņinisma teorijas un taktikas pamati nav derīgi, nav obligāti visu zemju proletāriešu partijām?” jautā Staļins un citē Ļeņinu: **“BOĻŠEVISMS KĀ TAKTIKĀS PARAUGS DER VISIEM”**³ (127). Vairāk tiek uzsvērtā **“boļševisma teorijas un taktikas pamatu starptautiskā nozīme”**. Jau pēc Ļeņina nāves ar *Kominternes* palīdzību

¹ Ribentropa un Molotova 1939.gada 23.augustā parakstītais slepenais protokols// E.Dunsdorfs. Kārļa Ulmaņa dzīve. R., 1992. — XLII lpp.

² Sikāk sk. G.Tauriņš. *Politika, I. R., 1999.* — 219.—238.lpp. (Politiskie notikumi Latvijā no 1939.gada līdz 1940.gadam.)

³ Pēc šā parauga risinājās notikumi Latvijā (1939 – 1940).

bolševisms izplatās pa visu pasauli. **Latvijas bolševiki, it sevišķi sarkanie latviešu strēlnieki, iet pa Ļeņina izraudzīto ceļu Staļina vadībā, un tā rezultātā Latvija kļūst par PSRS republiku.** Kas īsti notika tajās vēsturiskajās dienās? — Par šiem jautājumiem lasītājam bija iespēja spriest patstāvīgi grāmatas pirmajā daļā “Politoloģijas pamati”, lai saprastu šos vēstures notikumus, lai saprastu mūsu tautiešus, kas stāvēja barikāžu pretējās pusēs. Diemžēl **pēcpadomju demokrātijā patlaban valda “bolševistiskā kritika”:** **padomjlaiku noliegšana Latvijas vēsturē, nevis izpratnes centieni.** Runa ir par pēcpadomju domāšanas sindromu vēstures pētīšanas jomā un politikā. Mēs nespējam saprast staļinlaikus politiskā plurālisma skatījumā. Mēģināsim saprast šo laikmetu.

Staļina Ļeņinskās atziņās arvien vairāk figurē jēdziens **“vardarbīga revolūcija”, “valdošās šķiras iznīcināšana”.** Un to izjuta arī Latvija ne tikai *Litenes* tragēdijā, bet arī 1941.gada jūnijā un 1949.gada martā. Lai saprastu tā laika notikumus, jāatgādina staļiniskās proletariāta diktatūras trīs galvenās iezīmes:

— “proletariāta varas mantošana ekspluatatoru apspiešanai... valsts aizsardzībai... revolūcijas attīstībai un uzvarai visās zemēs”; — proletariāta savienība ar ekspluatētās tautas masām, lai celtu sociālismu;

— **“proletariāta varas izmantošana sociālisma organizēšanai, šķiru iznīcināšanai, pārējai uz sabiedrību, kurā nav šķiru, uz sabiedrību, kurā nav valsts”** (139). Pēc Ļeņina nāves Staļins šādi sāk spriest par partijas un vadoņa diktatūru¹:

Drīz pēc Ļeņina nāves Staļins iestājās par sociālistisko demokrātiju: viņš bija pret partijas “diktatūru”, pret vadoņa “diktatūru”, spriežot par **briesmām politikā:**

a) bezpartejiskām masām: jūs nedrīkstat runāt pretī, jūs nedrīkstat spriest, jo partija var visu, jo mums ir partijas diktatūra;

b) partijas kadriem: rīkojieties drošāk, spriediet stiprāk, bezpartejisko masu balsi var arī neuzklausīt, — mums ir partijas diktatūra;

c) partijas virsotne : tās pārstāvji var atļauties zināmu pašapmierinājuma greznību, var kļūt iedomīgi, jo pastāv partijas diktatūra un “tā tad arī vadoņa diktatūra” (161). Šādas atziņas pauda Staļins 1924.gadā pēc Ļeņina nāves. **Bet kas mita viņa dvēseles dziļumos, to nevienam nav lemts uzzināt. Staļins bija nepārspējams aktieris politikas jomā.** Viņu pārtrumpoja vienīgi Hitlers 1941.gada jūnijā, negaidīti sākot karu ar PSRS.

4. Oktobra revolūcijas starptautiskais raksturs (1927)

Oktobra revolūcijai “pirmām kārtām ir internacionāla, vispasaules nozīme, jo tā ir iezīmējusi radikālu pagriezienu cilvēces pasaules vēsturē

¹ Šeit ir runa par to, ko Staļins oficiāli sludināja visai pasaulei un kas būtiski atšķīrās no tā, ko “čekisti” darīja pa naktīm tumsas aizsegā.

no vecās kapitālistiskās pasaules uz jauno sociālistisko pasauli” (208). Staļins panāca, ka pēc Otrā pasaules kara izveidojās pasaules sociālistiskā sistēma. Šīs sistēmas saglabāšanai tālāk tika izmantota vardarbība un pielietots militārs spēks (Ungārija, Vācija, Čehoslovākija, Polija)¹.

Staļins uzsver **Oktobra revolūcijas ietekmi** uz revolucionārās kustības attīstību visā pasaulē, tas attiecās arī uz Latviju, kas atradās blakus Krievijai. Staļins norāda, ka:

a) **revolūcija** “pārrāva pasaules imperiālisma fronti, nogāza imperiālistisko buržuāziju vienā no vislielākajām kapitālistiskajām zemēm un deva varu sociālistiskajam proletariātam”;

b) **“atklāja jaunu laikmetu — proletārisko revolūciju laikmetu — imperiālisma zemēs”;**

c) **nostādīja pretim “buržuāziskajam parlamentārisma kā kapitālistiskajai demokrātijai sociālistisko padomju varu kā proletārisku demokrātiju”;**

d) **“aizsāka atbrīvošanās revolūciju ēru kolonijās un atkarīgajās zemēs”;**

e) **“ir padarījusi apšaubāmu pašu pasaules kapitālisma pastāvēšanu kopumā”;**

f) tā ir **“radījusi vareno un atklāto pasaules revolucionārās kustības centru ... organizējama visu zemju proletāriešu un apspiesto zemju tautu vienotu revolucionāro fronti pret imperiālismu”;**

g) tā rezultātā **“iestājusies kapitālisma sabrukuma ēra”;**

h) **“sociāldemokrātija vairs nevar dižoties ar marksisma karogu”;**

i) **“nav iespējams tikt galā ar kapitālismu, netiekot galā ar sociāldemokrātismu strādnieku kustībā” (208–216). Staļins pasludina ideoloģisko cīņu pret sociāldemokrātiju.**

Tātad Oktobra revolūcijas 10.gadadienā Staļins faktiski pasludina cīņu pret imperiālismu pasaules mērogā, uzņemoties tās vadību². Gandrīz katrā valstī, pamatojoties uz marksismu-ļeņinismu, veidojās partijas. Boļševisma idejas sāk iekarot pasauli un daudzu cilvēku prātus arī Latvijā. **Bija taču arī latvieši, kuri 1940.gadā kopā ar cittautiešiem piedalījās padomju varas nodibināšanā.** Varbūt ir pienācis laiks saprast arī viņus?

5. Par labējo novirzienu VK(b)P³

Ar šo Staļina runu sākās tas, ko krieviski dēvē nevis par “сталинизм”

¹ Sk. H.Kisindžers. Diplomātija. R., 2001.

² Tas viņam netraucēja noslēgt ar Hileru līgumu starp Vāciju un PSRS, kuram tika pievienots slepenais protokols (sk. pielikumā) par ietekmes sfēras sadali (23.08.39.), izlemjot arī Latvijas likteni 1940.gadā.

³ **Staļina runa VK(b)P plēnumā 1929.gada aprīlī.** VK(b)P — Vissavienības Komunistiskā (boļševiku) partija (1925–1952). Pēc Oktobra revolūcijas — Krievijas Sociāldemokrātiskā strādnieku (boļševiku) partija [KSDS(b)P]. Pirms tam Krievijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija (KSDSP, 1898–1917).

(“staļinisms”), bet gan “сталинщина”, kuram nav adekvāta tulkojuma latviešu valodā. Protams, šāds apzīmējums radās pēc Staļina nāves. Staļins uzsāk cīņu pret citādi domājošiem partijā. No šāda aspekta raugoties, viņš apliecina sevi kā patiesi izcilu “meistaru” visas Ļeņina gvardes fiziskā iznīcināšanā revolūcijas idejas vārdā. “Domstarpību pamatā, kuras radušās mūsu partijā, ir šķiru stāvokļa pārmaiņa un šķiru cīņas saasināšanās, kas notiek pēdējā laikā un kas rada lūzumu attīstībā” (253). Runa ir par to, ka partijā izveidojusies jauna opozīcija, piemēram, Buharina¹ grupa u.c., kas **“ne ar vienu vārdu nav pieminējusi šķiru cīņas saasināšanos”** (253). Lūk, krievu tautas, arī pārējo PSRS tautu traģēdijas patiesais pirmsākums, kas prasīja apmēram 50 – 70 miljonu cilvēku dzīvības. **Mēģināsim saprast Staļinu un visus tos, kas viņam ticēja, pat atgriežoties no Sibīrijas lēģeriem.** Kas bija šā nežēlīgā terora pamatā?

Staļins izvirza lozungus, kas vardarbību un teroru pasludina par partijas svarīgāko uzdevumu:

— paškritika un cīņas saasināšanas pret birokrātismu un **padomju aparāta tīrīšana**; par kolhozu un sovhozu kustības pastiprināšanu, **par uzbrukumu kulakiem; par partijas tīrīšanu** (254).

Uz ko aicina Staļina lozungi? — **“Tie ir nepieciešami vienas nepārtrauktas ķēdes posmi, un to dēvē par sociālisma uzbrukumu kapitālisma elementiem”** (265). Tāpat tiek pasludināta cīņa pret sociāldemokrātiju kā kapitālisma sociālo balstu. Pret to iebilda intelektuālāko boļševiku daļa — Buharins, Tomskis un citi. Bet Staļinam ir vajadzīga cīņa, cīņa un vēlreiz cīņa ne tikai PSRS robežās, bet arī visas pasaules mērogā. Buharina tēzēs par starptautisko stāvokli, kuras viņš izstrādāja VI VK(b)P kongresam, Staļins izdara četrus galvenos labojumus:

- pret kapitālisma stabilizāciju;
- pret samierinātību ar labējo novirzienu Kominternes sekcijās;
- ar dzelzs disciplīnu kompartijās.

Staļins uzsver, ka šie labojumi ir “mūsu domstarpību pirmais etaps” Kominternes jautājumos. Tālāk seko otrais un trešais etaps — Buharina un citu arests un spīdzināšana čekas cietumu kambaros. Atklātā tiesas procesā Buharins atzīst sevi par ārzemju aģentu un piekrīt arī pārējiem apmelojumiem. Buharins tika nošauts. *Pārbūves* laikā viņu rehabilitēja.

Ko tad Buharins bija “nogrēkojies”? — Lūk, paša Staļina atbilde: **“Šķiru iznīcināšana proletariāta nīknā šķiru cīņā — tāda ir Ļeņina formula. Šķiru iznīcināšana, šķiru cīņai apdzīstot un kapitālismam ieaugot sociālismā, — tāda ir Buharina formula”** (270). **Nonāca pat tik tālu, ka cita cilvēka apmelošana tika uzskatīta par revolucionārās atbildības**

¹ Buharins (Бухарин, 1888–1938) Nikolajs — padomju valsts un KP darbinieks. PSRS ZA akadēmiķis (1929), Oktobra revolūcijas dalībnieks, pēc nāves rehabilitēts.

izpaušmi. Pa šo ceļu gāja ļoti daudzi, kuri ticēja Staļinam, partijai. Tā tapa specifiska staļinlaika domāšana, kas **pēcpadomju demokrātijā** izpaužas kā postkomunistiskās, postsociālistiskās domāšanas sindroms: **neiecietība un naidis pret citādu atziņu, ienaidnieku un nodevēju tēlu veidošana kolektīvisma aizsegā un cīņa ar šo ienaidnieku.**

PAR ŠĶIRU CĪNAS SAASINĀŠANOS

Lūk, Staļina ideja, kas rādīja viņam ceļu visā dzīves laikā. "... Buharina kļūda ... ir nepareiza, nemarksistiska pieeja jautājumam par šķiru cīņas saasināšanos, par kapitālistisko elementu pretestības pastiprināšanos." Staļins sagatavo idejisko platformu vēl nepieredzētām represijām, vardarbībai, cilvēku notiesāšanai bez tiesas sprieduma, balstoties uz Ļeņina formulu "**KURŠ KURU**": "Vai nu mēs viņus, kapitālistus, piespiedīsim pie zemes un dosim viņiem, kā izteicās Ļeņins, pēdējo izšķirošo kauju, vai viņi nospiedīs mūs pie zemes" (273).

Zemniecība — pēdējā kapitālistiskā šķira, tāpēc pirmajā vietā izvirzās "**cīņa ar zemniecības kapitālistiskajiem elementiem**". Tā spriež Staļins. Bet Buharina plāns ir šāds: "**Lauksaimniecības rekonstrukcijas atslēga ir zemnieku individuālo saimniecību attīstība**" (287). Līdz ar to Buharins Staļina ļeņiniskajā skatījumā kļūva par "**labējās opozīcijas teorētiķi**". Buharins neatbalsta "ārkārtēju līdzekļu lietošanu pret kulakiem." Tā Staļina vadībā sākās cīņa pret "labējo novirzienu" partijā. Laukos "kolhozu kustība, kas kā varena lavīna brāžas pār kulakiem, noslauka savā ceļā kulaku pretestību, satriec kulakus un lauž ceļu plašai sociālistiskai celtniecībai laukos" (325). Aizsākas "kulaku kā šķiras likvidācijas politika" laukos. Latvijā tas notika 1949.gada 25.marta naktī slepeni. Labākie zemnieki ar visām ģimenēm (10 000 ģimeņu) tika izsūtīti uz Sibīriju, no kurienes daudzi neatgriezās. To visu esam spējuši nosodīt, bet **demokrātija prasa izprast vēsturi, lai tā kļūtu par skolotāju un ceļrādi dzīvē, politikā, mākslā u.c. Latvijas pēcpadomju demokrātijā valda staļinlaika attieksme pret vēsturi — vēsturi skaidro un raksta pēc politiķu norādījumiem (Deklarācija Par Latvijas okupāciju, 22.08.96.), aizmirstot par plurālismu vēstures izpratnes veidošanā.**

6. Pirmās piecgades rezultāti (1933)

a) **piecgades rezultāti.** Staļins pirmās piecgades rezultātus, kas sasniegti četros gados, raksturo šādi: "Mums nebija melnās metalurģijas. Tagad mums tā ir. Mums nebija traktoru rūpniecības. Tagad mums tā ir. Mums nebija automobiļu rūpniecības. Tagad mums tā ir... Mums nebija aviācijas rūpniecības. Tagad mums tā ir... Un visa tā rezultātā mūsu zeme no agrāras ir kļuvusi par industriālu..." (442–443). Jā, **bija**

vardarbība, bija visplašākais terors, bez tiesas sprieduma cilvēki tika notiesāti uz nāvi, **bet bija arī entuziasms un ticība Staļina politikai, ticība komunisma uzvarai**. Ne viens vien represētais komunisti pēc atgriešanās no lēģera turpināja ticēt Staļinam pat pēc viņa nāves, neklausoties viņa vardarbības atmaskojumos. **Ticība — milzīgs garīgs spēks politikā. Ticība komunisma idejai pārvērtās par cilvēka dvēseles verdzību, jo tika noliegta un aizliegta saprašana, dzīves garīgais pamats, un līdz ar to arī garīgā brīvība**. Tas pavēra ceļu staļinlaika teroram.

b) **“cīņa pret naidīgo šķiru paliekām”** — sākums visplašākām staļinlaika teroram, vardarbībai un represijām pret **“mirstošās šķiras paliekām: rūpniekiem un viņu dienderiem, tirgotājiem un viņu rokaspušiem, bijušajiem muižniekiem un popiem, kulakiem un kulaku rokaspušiem, bijušajiem balto virsniekiem un uradņikiem, bijušajiem policistiem un žandarmiem, visdažādākajiem šovinistiski noskaņotiem buržuāziskajiem inteligēntiem un visiem pārējiem pretpadomju elementiem”** (465). Viņi ir noslēpušies zem strādnieku un zemnieku maskas, viens otrs pat “ielidīs partijā”. Staļins ir dziļi pārliecināts, ka viņi ienīst padomju varu. Padomju varai atklāti uzbrukt viņi vairs nedrīkst. “Tāpēc vienīgais, kas viņim atliek, — darīt dažādas nelietības un kaitēt strādniekiem, kolhozniekiem, padomju varai, partijai. **Un viņi dara nelietības, cik tik spēj, rikodamies paslepus**. Aizdedzina noliktavas un lauž mašīnas. Organizē sabotāžu. Organizē kaitniecību kolhozos... ir arī tādi profesori, kas savā kaitnieciskajā aizrautībā aiziet tik tālu, ka kolhozos un sovhozos iepotē lopiem mēri, Sibīrijas mēri, veicina meningīta izplatīšanos starp zirgiem.” (465). Lūk, staļiniskais pamatojums plašai terora akcijai, kas aptvēra visu PSRS. Staļins paredz plašu **“mirstošo šķiru pēdējo atlieku pretestību”** un gatavojas cīņai ar pretpadomju elementiem, kuri ir labi nomaskējušies. Tajā iesaistās arī tauta gan aiz pārliecības, gan bailēm.

7. Pārskata referāts partijas XVII kongresam (1934)

Staļins redz, ka **“kapitālistiskajās zemēs norisinās drudžaina gatavošanās jaunam pasaules karam par pasaules un ietekmes sfēru pārdalīšanu”** (503). Tādēļ būtu maldīgi domāt, ka PSRS partijas vadībā slepus negatavotos karam, ja **“daži¹ domā, ka karš jāorganizē pret PSRS**. Viņi domā sakaut PSRS, sadalīt tās teritoriju un iedzīvoties uz tās rēķina... Mums ir zināms, ka tādi paši plāni briest dažu Eiropas valstu

¹ Runa ir par “buržuāzisko politiku aprindām” Rietumos. Kļūst saprotams Vācijas un PSRS 1939.gada miera līgums, kuram bija slepenais pielikums par ietekmes sfēru sadalīšanu — tā saucamais Molotova-Ribentropa pakta *slepenais protokols* (sk. *Pielikumu*). Staļinam no stratēģiskā viedokļa bija svarīgi Baltijas valstis iekļaut PSRS sastāvā, lai izveidotu placdarmu gan sociālistiskās revolūcijas virzībai uz Rietumiem, gan jaunam pasaules karam.

politisko vadoņu aprindās” (513). Pirmām kārtām runa ir par Vāciju. “... Bet tie, kas mēģinās uzbrukt mūsu zemei, dabūs iznīcinošu prettriecienu, lai turpmāk viņi vairs nebāztu savu cūkas purnu mūsu padomju sakņu dārzā” (520).

Tā tad PSRS gatavošanās karam nerada nekādas šaubas. Staļina politika vērsta uz sociālisma uzvaru visās zemēs. Viņš balstās uz PSRS ekonomiskiem sasniegumiem (tautsaimniecības līmeņa kāpums, militārās tehnikas pilnveidošana, masveida ražošana). Par to liecina viņa atziņas: “Mums ar savu darbu jāattaisno šis visu zemju proletāriešu triecienbrigādes nosaukums. Tas mums uzliek par pienākumu strādāt labāk un **cīnīties labāk par sociālisma galīgu uzvaru mūsu zemē, par sociālisma uzvaru visās zemēs**” (576). Baltijas valstis bija pirmās, kur tika plānota un realizēta “sociālisma uzvara” 1940.gadā, pamatojoties uz Molotova-Ribentropa pakta slepenajiem protokoliem (1939). Tās nespēja organizēti pretoties Staļina plāniem un zaudēja savu neatkarību.

8. PSRS Konstitūcijas projekts (1935)

Šī Konstitūcija tika dēvēta par “Staļina Konstitūciju”. Tajā ir uzsvērtā sociālisma formula: “**No katra pēc viņa spējām, katram — pēc viņa darba**”. Tās pamatā ir atziņa, ka kapitālistiskā iekārta ir likvidēta. Ražošanas rīki un līdzekļi ir sociālistiskais visas tautas īpašums, likvidēta ekspluatācija un ekspluatatoru šķira, likvidēta vairākuma nabadzība un mazākuma greznība, likvidēts bezdarbs. Jaunā Konstitūcija ir dziļi internacionāla un patiesi demokrātiska¹. Tā partijas vadonis raksturo Konstitūciju, kura tiek nosaukta viņa vārdā.

Sevišķi sašutis Staļins ir par šīs Konstitūcijas projekta kritiku, kas atskan no Rietumiem. Viņš min vācu žurnālu “*Deutsche diplomatisch-politische Korrespondenz*”, kurā teikts, ka **PSRS Konstitūcijas projekts ir tukšs solījums, maldinājums, “Potjomkina sādža”** (613). Ko un kā Staļins atbild uz šo kritiku? — Patiesi marksistiskā garā skan viņa atbilde: “**Mulķiem likums nav rakstīts.**” Līdzīgi viņš reaģē uz citu Rietumvalstu izteikto kritiku. Izpratnes centieni Staļinam bija sveši.

9. Par dialektisko un vēsturisko materiālismu (1938)

Šis nelielais Staļina raksts spilgti liecina par viņa filozofiskā intelekta līmeni. Tas kļūva par pamatu ne vienai vien doktora disertācijai filozofijas jomā. Līdz pat Staļina nāvei valdīja uzskats, ka viņš “attīstīja un konkretizēja dialektisko materiālismu, pacēla zinātnisko filozofiju jaunā — augstākā līmenī. Šis Staļina darbs ir patiesi marksisma-ļeņinisma filozofijas kalngals” (Краткий философский словарь. М., 1952. —

¹ Pilnīgs pretstats šai oficiāli pasludinātajai demokrātijai bija Staļina vadībā pieņemtā vardarbība un terors. Tas ir iespējams tikai tāda totalitāra režīma apstākļos kāds bija staļinisms.

C.353–354). Šī atziņa spilgti raksturo marksisma-ļeņinisma filozofiju un arī pašu **Staļinu**: “Geniāls teorētiķis un pasaules proletariāta vadonis, **lielais Ļeņina** laikabiedrs un draugs, Marksa, Engelsa un Ļeņina mācības un darba turpinātājs (turpat, 495.lpp.). Nevienam nedrīkstēja rasties un arī neradās šaubas par teikto. Bet mēs gribam saprast, kas tad īsti bija Staļins? Arī filozofijas jomā.

10. Kas īsti bija Staļins un viņa politika?

Nav šaubu, ka viņš savā uztverē turpināja to, kam pamatus lika Ļeņins. Par to lasītājs varēja pārliecināties no Staļina izteiktajām atziņām, kas ir pietiekami konkrētas. Tas pavērs mums iespēju mēģināt saprast politiskos notikumus Latvijā 1940.gada jūnijā — augustā, kuru pamatā bija Staļina politika. **Ļeņins lika pamatus boļševiku teroram, vardarbībai un represijām, bet Staļins kļuva par 20.gs. slepkavu numur 1.**

Uz jautājumu “kas tad īsti bija Staļins?” diezīn vai vispār var atbildēt, pretendējot uz patiesību. **Bet var un vajag mēģināt viņu saprast.** Lūk, viena atziņa, kas atklāj Staļina garīgā portreta svarīgu šķautni: “Staļins auga kā vilcēns (tēvs būdams dzērājs, viņam bērnībā daudz nodarīja pāri), kļuva par vilku, bet baru nemeklēja. Viņš sevi apliecināja vienatnē kā likteņa izraudzītais. Pastāvīgi aplenkts ar verdziski iztapīgiem rokaspuišiem, viņš pat nenojauta, ka būtībā ir vientuļš. **Staļins nevienam neticēja.** Viņš neaptraipīja sevi ar draudzību ne ar vienu no daudzajiem kalpiem — līdzgaitniekiem” (Антонов-Овсеенко А.В. Портрет тирана. М., 1994. — С.307). **Raksturīga Staļina iezīme — ļaunprātība, nodevība, viltība.**¹ Viņš centās savā pusē dabūt Buharinu, Tomski, lai pēc tam varētu viņus apvainot oportūnismā, labējā opozīcijā, spiegošanā. Ar nežēlīgām spīdzināšanas metodēm Buharinu piespieda apmelot sevi atklātā tiesas procesā, kurā režisors lomu uzņēmās Staļins. Tā viņš likvidēja gandrīz visus Ļeņina laikabiedrus, jo viņi garīgā ziņā bija par galvas tiesu augstāki par Staļinu, un viņš to izjuta.

Ļaunprātības un nodevības pavadonis ir glaimošana (pielīšana, lišķēšana). Lūk, kādus vārdus viņš savā laikā adresēja Ļeņinam: “Spiežu roku manam dārgajam un mīļotam Iljičam. Jūsu Staļins. (Жму руку моему дорогому и любимому Ильичу. Ваш Сталин) (turpat, 307. lpp.).

Varbūt Staļina fiziskie defekti — sakropļotā roka, bakurētāinā seja, mazais augums — ietekmēja viņa garīgo pasauli. Varbūt tāpēc viņš vēlējās, lai ap viņu būtu tādi cilvēki, kādus attēlo dzejnieks G.Ivanovs

¹ Tieši šīs raksturīgās **Staļina dvēseles iezīmes** nereti spilgti izpaužas pēcpadomju demokrātijā kā no staļinaļiem mantotās domāšanas sindroms. Latvijā šīs staļiniskās negatīvās dvēseles ievirzes spilgti izpaudās 7.Saeimas laikā: pedofilijas skandāls (19.09.99. – 14.04.2000), politiskā korupcija, valdības maiņa, cīņa pret citādu domu jebkuriem līdzekļiem u.tml.

“Какие отвратительные рожи –
Кривые рты, нескладные тела...
Вот Молотов, вот Берия, похожий
На вурдалака, ждущего кола” (turpat, 308.lpp.)

Kā pretstats tam PSRS himnā bija šādi vārdi:

“Нас вырастил Сталин на верность народу,
На труд и на подвиги нас вдохновил.”

Ar kādiem epitetiem savulaik tika apveltīts Staļins?

- Padomju tautas lielais vadonis.
- Pasaules proletariāta vadonis.
- Lielais bērnu draugs.
- Leņina lietas turpinātājs.
- Staļina Konstitūcijas radītājs.
- Dabas pārveidotājs.
- Lielais revolūcijas stratēģis, lielais revolūcijas lokomotīves mašīnists.
- Lielais pulkvedis.
- Maršals, ģenerālisimuss, uzvaras karogs, komunisma karognesējs.
- Tēvs, Vadonis, Draugs, Skolotājs.
- Lielais internacionālists.
- Goda pionieris, goda akadēmiķis.
- Cilvēka ģēnijs.
- Zinātnes korifejs, revolucionārās domas gigants. Staļina 60 gadu jubilejā 2000 cilvēku Lielajā teātrī Maskavā viņam aplaudēja veselu pusstundu (turpat, 352.–353.lpp.). Kas šeit ir vairāk — gods un cieņa, kas nāk no sirds, vai glaimošana?

Nav pamata apgalvot, ka viņi visi bija lišķi un iztapēji. Mēģināsim izprast Staļinu un viņa laikmetu, kurā savu vietu ieņēma **revolucionārā tautas jaunrade**. Kritizēt Staļinu ir viegli, bet izprast gan ir grūti, gandrīz neiespējami. Varbūt vēl nav pienācis laiks izprast viņu?!

a) **Staļins un Hitlers**. Neizprotot viņu politiku, nespēsim izprast ne Otro pasaules karu, ne laika posmu pirms un pēc kara. Varbūt Hitlers bija vienīgais, kuram Staļins ticēja? **Viņus vienoja kopīga cīņa pret buržuāzisko parlamentāro demokrātiju** (Осмыслить культ Сталина. М., 1989. — С.387). **Staļins augsti vērtēja Hitleru un viņa diplomātiju.**

Vācu diplomātiskās aprindas augsti vērtēja Staļinu: “Tas, ka Staļins ir izcils cilvēks, visiem redzams. Vadonis¹ Daladjē un Čemberlenu **nosauca par “tārpiem”, bet Staļinu viņš ciena ... Staļins ir izcils politiķis un stratēģis: ... Mēs upurējam somus... jo tieši savienībā ar Staļinu**

¹ Runa ir par Hitleru; viņu dēvēja par Lielvācijas vadoni. Staļins un Molotovs nereti ir paiduši atzinību par hitlerisko Vāciju.

vadonis smēla spēkus un pārliecību. Un, protams, mēs esam bezgalīgi pateicīgi viņam par miljonu tonnu graudu un miltu, hromu un mangānu...” (О.Горчаков. Накануне или трагедия Кассандры// Горизонт, № 3). Staļins un Hitlers faktiski upurēja arī lietuviešus, latviešus un igauņus ar Molotova-Ribentropa pakta slepeno protokolu (1939).

Savukārt Staļins uzskatīja Hitleru par ģēniju, kas spēja izputināto un sašķelto tautu apvienot pasaules lielvalstī. Varbūt tikai Staļins spēja saskatīt patiesos Hitlera trūkumus: “Hitlers parādīja, ka viņam piemīt fatāls trūkums. Viņš nezina, kad vajag apstāties” (М.Геллер, А.Некрич. Утопия у власти// История Советского Союза с 1917 года до наших дней. Лондон, 1986. — С.328). Šos vārdus Staļins teica A.Īdenam 1941.gada decembrī, kad vācu armija atradās Maskavas pievārtē. Un šajā sakarībā Staļinam bija taisnība. Bet tāds pats trūkums piemita arī Staļinam.

Gan Staļina, gan Hitlera tuvākie cilvēki bija ar ārkārtīgi zemu intelektu. Par to liecina gan Staļina cīņa pret tautas ienaidniekiem, gan Hitlera genocīds pret ebrejiem un čigāniem. Kāpēc? — Varbūt lai izjustu savu pārkumu?! Bet vienu gan nevar noliegt — **viņiem abiem bija raksturīgs pārcilvēcīgs gribasspēks un ticība savai idejai.** Absolūtā vara viņu rokās un tautas ticība viņiem ļāva realizēt pašas absurdākās pavēles.

b) vai Staļins un Hitlers ir “miris”? — Kā ķermeniskas būtnes viņi ir miruši, bet viņu tēli un ticība viņiem joprojām ir dzīva. Rietumos ir neonacisti, bet Krievijā — staļinisti, nacionālboļševiki sastopami gan demonstrācijās, gan politiskajā arēnā. Kā to lai saprot? Varbūt cilvēki ir aizmirsuši to, ka viņu politika izraisīja lielāko cilvēces traģēdiju? — **Trūkst Staļina un Hitlera izpratnes, jo galvenokārt valda viņu nosodīšana vai slavināšana. Staļinlaiki vēl nav kļuvuši par dzīves skolotāju pēcpadomju demokrātijā.**

Varbūt **Didro**¹ pavērs mums iespēju dziļāk izprast cilvēka būtību. “Pateikt, ka cilvēks sastāv no spēka un vājuma, no saprašanas un akluma, no niecīguma un diženuma, — tas nozīmē **nevis viņu nosodīt, bet gan atklāt viņa būtību.**” Izvirzās jautājums: **Kas tad cilvēkā saista viņa niecīgumu un diženumu, spēku un vājumu, saprātu un prāta aklumu?** — Atbildi dod pati vēsture, pagājība un tagadne. “Mūsu paaudzes acu priekšā niecīgs cilvēks (ista nulle. — *G.T.*) sasniedz valdīšanas augstumus ne tikai attiecīgajos vēsturiskos apstākļos, bet arī aptver cilvēka dvēseli un prātu (Staļinam ticēja, viņu dievināja un cēla neiedomājamās slavas augstumos. — *G.T.*). Niecīgums kļūva par diženumu, bet neapmānīsim sevi: niecīgums bija šķietams diženums, jo aptvēra visus un uzlika savu

¹ **Didro** (Diderot, 1713–1784) Denī — franču filozofs, apgaismotājs, rakstnieks, mākslas teorētiķis.

zīmogu uz visu, arī nāvi vai pat sākot ar nāvi. Varbūt tieši šeit izpaužas cilvēka noslēpums? Varbūt tik tiešām niecīgums ir diženums, kas no jauna pārvērta nāvi par visu lietu mēru (atcerēsimies Staļina teicienu: “*Ir cilvēks, un ir problēmas, nav cilvēka — nav problēmas*”. — G.T.) (Осмыслить культ Сталина. М., 1997. — С.497). **Gara niecīgums un augsts valsts amats ir nereti sastopama parādība pēcpadomju demokrātijā. Arī šodien niecīgs cilvēks var kļūt par parlamenta deputātu, sasniegt valsts varas dižos augstumus.** Par to liecināja un liecina ne viena vien deputāta runa no Saeimas tribīnes: demogoģija, atrautība no reālās dzīves, kolektīvisma gars bez personiskās atbildības. Tās ir padomjlaika garīgais mantojums, kas savā spilgtākajā izpausmē 7.Saeimas valdošās koalīcijas (TP, LC, TB/LNNK, JP) līgumā fiksēts atbildības jomā: *solidāras atbildības princips*.

Pārdomām par mūsdienu realitāti

Vai mūsdienās nav mazums niecīgu, garīgi sīku cilvēku, kam ir teikšana valsts politikas mērogā? Arī Latvijas politikā! Lūk, par ko padomāt mudina Staļina realizētā politika. **Cilvēki būtu izbrīnījušies, ja viņiem izdotos izprast, kā “garīgi punduriši” ir noteikuši pasaules politiku.** Varbūt šeit izpaužas viens no demokrātijas būtiskākajiem trūkumiem, jo bieži vien aiz partijas kolektīvās atbildības slēpjas garā niecīgs partijas līderis. Spilgts piemērs Latvijā — A.Šķēles valdības gāšanas mehānisms, tā “demokrātiskā būtība” (1997. un 2000.). **Ir vērts mēģināt izprast gan Hitleru, gan Staļinu, lai saprastu tuvāko un tālāko vēsturi, lai neturpinātos ienaidnieka tēla veidošana, lai izprastu mūsdienu realitāti Latvijā un citur.** Varbūt tiešām Šarlam de Golam ir taisnība: “Politika ir pārāk svarīga lieta, lai to uzticētu politiķiem”¹, ja pie varas varēja nākt Staļins, Hitlers, Pols Pots u.c. viņiem līdzīgi. Bet tāda bija un paliek politiskās dzīves realitāte.

Izprast Staļina un Hitlera tēlus politikā mums palīdzēs H. Kisindžers savā darbā *Diplomātija*, kuram ir veltīta attiecīga nodaļa *Kisindžera darbs Diplomātija. Vispirms runa ir par Molotova-Ribentropa pakta slepenā protokola izpratni, kurš veido 1940. gada notikumu Latvijā pirmsākumu.*

¹ Laikraksts “Diena”, 12.03.98.

IV nodaļa

ANTISEMĪTISMA VĒSTURE

Holokausts bija mentāls elements vēl pirms tam, kad tas kļuva par nacistu plānu.

Modris Ekšteins¹

Domāju, ka pat korupcija nebūs galvenā problēma [pieņemt lēmumu par Latvijas uzaicināšanu NATO]. Galvenā būs attieksme pret krievu minoritāti un holokausta vēstures jautājumu... Jums ir jāspēj uzrunāt šo kopienu, kura piedzīvojusi tik brutālu apiešanos, un iekļaut to demokrātijas veidošanas procesā.

Brūss Džeksons, ASV NATO komitejas² prezidents (2.06.01.)³

Latvija kļuva par vienu no briesmīgākajām genocīda teritorijām, kur izdzīvojušo (ebreju) skaits bija viens no zemākajiem nacistu iekarotajā Eiropas telpā, ja ne pats zemākais. Mums visi, ebrejiem un cittautiešiem, baltiešiem un pārējiem, ir pienākums atcerēties, kas notika holokaustā.

Pērs Almarks, bijušais Zviedrijas vicepremjers⁴

Lai izprastu Hitlera darbu "*Mein Kampf*" un holokaustu, kuru realizēja ne tikai nacisti, nepieciešams iepazīties un dziļi pārdomāt **anīsemītisma vēsturi**. Otrā pasaules kara laikā kopā ar Vācijas nacistiem holokaustā piedalījās daudzu citu tautību pārstāvji. Ir pienācis laiks saprast tos krievus, ukraiņus, lietuviešus, latviešus, igauņus un citu tautu pārstāvjus, kuri piedalījās šajā noziegumā pret cilvēcību. **Antīsemītisms kļuva par XXgs. politikas sastāvdaļu, novedot pie katastrofas (=holokausta), bet tā vēsturiskās saknes meklējamas jau antīkajā pasaulē ciešā saistībā ar ebreju tautas vēsturi.**

Mēģināsim izprast, kas veidoja to drausmīgo naidu Hitlera dvēselē, naidu vērstu uz ebreju tautas pilnīgu iznīcināšanu?! Kāpēc gandrīz katrā tautā atradās viņa sekotāji? **Hitlers personīgi nav cietis no ebrejiem**, bet 1941.–1945.gadā ebreju iznīcināšana viņam bija tikpat svēts pienākums kā cīņa pret boļševikiem, cīņa pret marksismu. **Viņš nespēja saprast, ka ved savu tautu pa smagāko, pret cilvēcību vērsto nozieguma ceļu.** Kāpēc? Lai rastu atbildi uz šo jautājumu, aplūkošim jūdaisma tapšanu.

¹ J.Rislaki, somu žurnālists. Starp "fašitiem" un "antīsemītiem" // *Helsingin Sansmat*, 21.02.01.

² ASV NATO komiteja ir 1996.gadā izveidota politiska organizācija, kurā apvienojušies ietekmīgi biznesmeņi un politiķi, kas lobē ASV Kongresu, lai panāktu NATO paplašināšanu. Komitejas prezidents Brūss Džeksons ir korporācijas *Lockheed Martin* viceprezidents.

³ Debates pabeigtas. Baltijas valstis ir jāuzņem // "Diena", 2.06.01.

⁴ P.Almarks. Rīgā vājaadzīgs memoriāls Jonim Lipkem // "Diena", 5.06.01.

Vispirms daži vārdi par jūdaisma rašanos un antisemitisma reliģiskajām saknēm. Savā laikā Babilonija bija lielākā ebreju kolonija (3.gadsimtā pirms Kristus, tur dzīvoja apmēram miljons ebreju). “Var teikt, ka jūdaisma vēsture sākās 586.gadā pirms Kristus Babilonijā. Bija vajadzīga atšķirtība no dzimtās zemes un tempļa¹, lai jūdaisms iegūtu universālisma un garīguma zīmogu” (И.Телушкин. Еврейский мир. Москва-Иерусалим, 1995. — С.26). Jūdaisms saskarsmē ar pagānismu², islāmu un citām reliģijām kļuva par galveno antisemitisma rašanās avotu. Uz šīs bāzes radās sadzīviskais un valstiskais antisemitisms.

Lasītājam paveras iespēja iepazīties ar L. Poļakova grāmatu “Antisemitisma vēsture” un Teluškina darbu “Ebreju pasaule”. Tas palīdzēs dziļāk saprast tās tautas vēsturisko traģēdiju, kas dāvāja cilvēcei Bībeles Veco Derību un Dieva dēlu — Jēzu Kristu. Lasītājam kļūs skaidra arī cionisma būtība kā ebreju valsts — Izraēlas — nacionālā politiskā ideoloģija, tās rašanās un nozīme.

I. POĻAKOVA³ DARBS “ANTISEMITISMA⁴ VĒSTURE. TICĪBAS LAIKMETS”

(Лев Поляков. История антисемитизма. Эпоха веры)

1. Antisemitisms antikajā pagānu laikmetā

Antisemitisma sākums. Antisemitisms aizsākās 3.gadsimtā pirms Kristus Aleksandrijā (Ēģiptē) “... Ebreju kolonizācija Ēģiptē pastiprinās pēc Aleksandrijas dibināšanas 330.gadā pirms Kristus. Tur no pieciem pilsētas kvartāliem divi bija ebreju kvartāli vai tur vairākumā dzīvoja ebreji” (Лев Поляков. История антисемитизма. Эпоха веры. Москва-Иерусалим, 1997–5757. — С.9)⁵. Te arī vispirms sāka izpausties vietējās inteliģences neapmierinātība ar ebreju klātbūtni.

¹ **Templis** ir sakrāla celtne, kas domāta reliģiskiem rituāliem un kulta piederumu glabāšanai. Laika gaitā mainījusies tempļa simboliskā un funkcionālā nozīme: sākotnēji “dieva mītne”, bet vēlāk vieta svinīgiem rituāliem un masu sapulcēm. Šeit runa ir par ebreju svētnīcu — templi Izraēlas galvaspilsētā Jeruzalemē, kas tika vairākas reizes nopostīts. Tagad palikusi tikai viena šā tempļa siena — *Raudu siena*.

² **Pagānisms** ir tradicionālo nekristīgo (galvenokārt primitīvo) reliģiju apzīmējums, kas ieviesās reliģiskajā literatūrā ap 4.gs. vidu pēc Kristus. Piemēram, Akvīnas Toma “Summa pret pagāniem”.

³ **Levs Poļakovs** (Поляков) dz.1910.g. Sanktpēterburgā. Dzimtā valoda — krievu. No 10 gadu vecuma dzīvo Francijā. Piedalījies Nirnbergas procesā.

⁴ **Antisemitisms** (no Bībeles minētā personāža vārda “Sems” — viens no Noa dēliem) ir viena no nacionālās neiecietības formām, kas izpaužas naidīgā attieksmē pret ebrejiem.

⁵ Turpmāk atsauces tiks apzīmētas saīsināti — (9).

Atteikšanās no jūdaisma bija raksturīga **Senajā Grieķijā** dzīvojošajiem ebrejiem. **Ebreji bija hellenizēti**. Ebreji pārtulkoja Bībeli grieķu valodā, radot reliģisko priekšnoteikumu vēlākai kristietības misijai pasaulē. Tātad ebreji Senajā Grieķijā pavēra ceļu kristietības tapšanai.

Ebreji Romas impērijā. Palestīnā dzīvoja aptuveni 1 miljons ebreju, bet 4 miljoni Vidusjūras rajonā, Mazāziju, Spāniju ieskaitot. "... Neviens antīkās pasaules autors ebrejus nedēvē par bodniekēļiem, nekur mēs nesaskaramies ar jūdaisma un tirdzniecības identificēšanu, kas kļūst pati par sevi saprotama vairākus gadsimtus vēlāk" (11). Ebreji apguva visas profesijas un veica dažādus amatus. Starp viņiem bija arī augsta ranga ierēdņi. Notika ebreju hellenizācija un altinizācija.

a) kas izraisīja antisemitismu (naidīgu attieksmi pret ebrejiem)?

Reliģija, tieši ebreju reliģija — **jūdaisms** — **kļuva par to faktoru, kas radīja antisemitismu**. Vēlreiz jāatkārto, ka tieši reliģija atšķirībā no visiem pārējiem kultiem noteica stingrus pienākumus, kas ebrejus nostādīja absolūtā pretstatā vispārpieņemtajam dzīvesveidam, pie kura bez ierunām pieturējās visi pārējie Impērijas (Romas. — *G. T.*) pavalstnieki" (11). Jūdaisms aizliedza ebrejiem godināt Romas impērijas dievus, sestdienā viņi nedrīkstēja strādāt, nedrīkstēja nest upurus imperatoram. **Jūdaisms atzina tikai vienu Dievu**. Šeit slēpjas arī antisemitisma reliģiskais pirmsākums.

Tātad **antisemitisma pirmsākumi meklējami ebreju reliģijā**. Par to liecina arī Bībeles Vecā Derība. Kēniņš Ahasvers iecēla augstākā godā un visaugstākā amatā agagieti Hamanu. Visiem galma kalpotājiem "bija jāklanās un jāzemojas Hamana priekšā, jo tā kēniņš bija pavēlējis. Bet Mordohajs neliecās un arī nekrita viņa priekšā pie zemes" (Esteres gr., 3.2). Tas ārkārtīgi sadusmoja Hamanu. "Taču viņš turēja zem sava goda pacelt roku vienīgi pret Mordohaju, jo viņam bija paziņots, kādas tautas loceklis Mordohajs esot. Tādēļ **viņam radās nodoms reizē ar Mordohaju iznīcināt visus jūdus, kas mīta Ahasvera valstī**" (turpat 3.). Bībelē sīki ir aprakstīts, kā gatavojās jūdu iznīcināšanai. "Vēstules izsūtīja uz visām kēniņa zemēm, lai iznīcinātu, nokautu un izdeldētu visus jūdus, sākot no zēna līdz sirmgalvim, mazus bērņus un sievietes, vienā dienā... un arī lai nolauptu viņu mantu" (turpat, 3,13). Bībelē viss beidzās laimīgi: Hamanu pakāra, bet Mordohajs kļuva par Hamana nama pārvaldnieku (turpat, 8,2). Tieši šeit meklējami holokausta pirmsākumi.

b) atsevišķas antisemitisma izpausmes un to cēloņi. Antīkajā pasaulē radās izdomājums, ka ebreji ir samaitāti cilvēki, jo viņi no savas zemes padzina ēģiptiešus. Bet **kopumā, ja neņem vērā Aleksandriju, "nebija nopietna tautas naida uzliesmojuma, izņemot karus un ebreju sacelšanos"** (12).

Antisemitisma rašanās pamatā ir ebreju reliģija — jūdaisms — un

ar to saistītās paražas. Tacits liecina: "... Ebreji izjūt viens pret otru lielas simpātijas un darbīgu līdzdalību, kas asi kontrastē ar nepārvaramu naidu pret visu pārējo cilvēci. Nekad viņi neēd un neguļ ar tiem, kas nepieder pie viņu tautības, un, lai gan viņiem ir raksturīga tieksme uz izvīrtību, viņi atturas no dzimumsakariem ar citām sievietēm... Visu, ko mēs godinām, viņi noraida; viss, kas mums ir netīrs, viņiem atļauts" (13). Visam tam pamatā ir reliģiskās un sadzīves paražas un ieradumi.

Antīkajā pasaulē bija atsevišķi kaislības uzliesmojumi pret ebrejiem, bet Senajā Grieķijā nebija vērojams "valsts līmeņa antisemitisms", lai gan ebreji bieži sacēlās. Ir zināms tikai viens izņēmums, kad 135.gadā pēc Kristus tika izdots pret ebrejiem vērstš edikts¹, kuru pēc trim gadiem atcēla. Tieksme pēc reliģiskā monoteisma un ēdienu ierobežojumiem, no vienas puses, radīja naidīgumu, bet sajūsmu, simpātijas, no otras puses" (16).

2. Antisemitisms kristietības pirmajos gadsimtos

Kristietības pamatā ir jūdaisms. Zīmīgi, ka **pirmā kristiešu kopiena radās Jeruzalemē. To veidoja ebreji (20)**. Tā atstāja pilsētu 70.gadā pirms tam, kad tika sagrauts templis. Vēlāk ebreju kolonijās (Sīrijā, Grieķijā, Mazāzijā) sāka veidoties kristietība. Tā pamazām kristiešu vidū radās arvien vairāk citu tautību pārstāvji. Tajā laikā katra kristiešu kopiena varēja skaidrot Bībeles tekstus pēc saviem uzskatiem. "Kurš labāk par visiem spēja skaidrot Bībeli, ja ne tauta, kurai tā tika dota un kura to saglabāja cauri gadu simtiem?" (23). **Ebreji bija Jaunās Derības autori, un ebreji tika vainoti Kristus nāvē**. "Kristus slepkava" — lūk, viens no pēdējiem vārdiem, kurus dzirdēja desmitiem tūkstošu ebreju, pirms tika noslepkavoti. Bet kāpēc šis vārds joprojām atskan? — "Šis atziņas lielākā bezjēdzība ir tā, ka Jēzu nogalināja romieši, bet ne ebreji" (Й. Телушкин. Еврейский мир. Москва-Иерусалим, 1995-5755. — С.395). Jūdu gada augstais priesteris Kajafa tiesas sēdē, kurā piedalījās augstie priesteri un farizeji, sacīja: "Jūs neko nesaprotat un neapsverat, ka mums ir labāki, lai viens cilvēks mirst, ja to prasa tautas labums, nekā kad visa tauta iet bojā" (Jāņa ev.11,50). To viņš pareģoja, un tempļa augstie priesteri deva rīkojumu, ka "katram, kas zina, kur Viņš atrodas, ir jāuzrāda, lai viņu varētu apcietināt". Jēzu nodeva mācekļš Jūda Iskariots. Kad romiešu prokurators Pontijs Pilāts neatzina Jēzu par vainīgu, augstie priesteri un sulaiņi brēca: "Sit viņu krustā." Pilāts atdeva Jēzu kareivjiem, lai tie Viņu sistu krustā (turpat, 18). Un romiešu kareivji sita Jēzu krustā. Kāpēc notika šī traģēdija? — Atbildi dod Jāņa evaņģēlijs, kur Jēzus uz Pilāta jautājumu: "Tad tu tomēr esi ķēniņš?" atbildēja: "Es esmu ķēniņš" (Jāņa

¹ Edikts — amatpersonas paziņojums, rīkojums Senajā Romā.

ev. 18,37). Bet tempļa augstie priesteri atbildēja Pilātam: “Mums nav neviena ķēniņa kā vien ķeizars”, bet “katrs, kas pats sevi ceļ par ķēniņu, sacēlas pret ķeizaru”. Pilāts izpildīja augsto ebreju priesteru vēlmi: “Sit Viņu krustā” (Jāņa ev. 19,7)! un deva kareivjiem pavēli sist Jēzu krustā. Jūdiem nebija tiesības nevienu nonāvēt, bet viņu vēlmi izpildīja romieši. Tieši šeit slēpjas ebreju tautas traģiskās vēstures pirmā lappuse, par kuru vēsta *Jaunās Derības* Jāņa evaņģēlijs: Jūdiem ir savs likums, un pēc šā likuma Viņam jāmirst, jo viņš sevi darījis par Dieva Dēlu.

Jēzus tika sist krustā ar uzrakstu “Jūdu ķēniņš”. iespējams, ka “Jēzus bija viens no tiem daudzajiem politiskajiem dumpiniekiem, kas 1.gs. pēc Kristus sacēlās pret romiešu iekarotājiem. **Romas valdīšanas laikā Jūdejā tika sisti krustā no 50 līdz 100 tūkstošiem cilvēku, kuri bija aktīvi cīnījušies pret romiešu valdīšanu**” (turpat, 395). Šai sakarībā jāatzīmē, ka Vatikāns 1962.gadā oficiāli atcēla apvainojumu par Dieva Dēla slepkavību lielākai daļai ebreju — Kristus laikabiedru — un visām pārējām ebreju paaudzēm. Tāds ir kristietības antisemītisma sākums un beigas.

a) **Kristīgās baznīcas tēvu antisemītisms.** Īsumā iepazīsimies ar antisemītisma vēsturi, sākot ar **Origenu**.¹ Viņa atziņa skaidro reliģiskā antisemītisma tapšanu: “Tātad mēs varam ar pilnīgu pārliecību apgalvot, ka ebreji nekad neatgūs savu pagājību, jo **viņi izdarīja pašu riebīgāko noziegumu, organizēja sazvērētību pret cilvēku dzimtas Glābēju...** Tāpēc bija nepieciešams pilsētu, kur Jēzus izcieta savas mokas, sagraut līdz pamatiem, lai ebreju tauta tiktu padzīta no savas zemes, lai Dievs citus atzītu kā laimīgos izraudzītos” (23)². Tā par kristietības antisemītisma tapšanu spriež viens no tās baznīcas tēviem — Origenis.

Līdzīgu atziņu pauž arī **Svētais Augustīns**: “Ebreji, Viņa (Jēzu Kristu. — G. T.) maitātāji un slepkavas, negribēja Viņam ticēt tāpēc, ka bija vajadzīgs, lai Viņš nomirtu un celtos augšā, kopš tā laika viņi nonāca romiešu nebrīvē, tika padzīti no savas zemes un atradās svešzemnieku varā. Iznīcināti un izklīdināti pa visu pasauli, ebreji, kurus var satikt it visur, savos rakstos liecina, ka paredzējums par Jēzu Kristu nav mūsu izdomājums... Kaut arī viņi netic mūsu Rakstiem, viņu pašu Raksti, kurus viņi lasa, nesaprotot tos, īstenoti viņu pašu dzīvē” (26). Runa ir par Bībeles veco un Jauno Derību.

Līdztekus reliģiskajam antisemītismam veidojās un izplatās arī sadzīviskais antisemītisms, kas cieši saistīts ar reliģisko antisemītismu

¹ **Origens** (gr. Origēnes, 185–253.g. pēc Kristus) — antīkās pasaules filozofs un teologs. Gāja bojā mocekļa nāvē vienā no grautiņiem pret kristiešiem.

² Turpmāk atsaucies pēc Poļakova “Antisemītisma vēsture...”.

un balstās uz to. "Sinagoga¹ vienlaikus ir publiskais nams, sinagoga ir bandītu midzenis un zvēru krātiņš... Ebreji dzīvo tikai tādēļ, lai piedzītu pilnus vēderus, viņu mute vienmēr ir atvērta, ar savu juteklisko neapmierinātību un neredzēto rījību viņi atgādina cūkas. Viņi nodarbojas tikai ar vienu: pārēdas un sadzeras" (25). Šī atziņa liecina, ka kristiešu baznīcas tēvi pauda tipisku antisemitismu, kurā cieši savijas reliģiskais un sadzīves antisemitisms.

b) antisemitisms Spānijā un Portugālē. Spānijā antisemitisms augstāko pakāpi sasniedza 1492. gada 2. janvārī, kad vienīgi kristītie ebreji drīkstēja palikt savās dzīvesvietās. Dažu mēnešu laikā ebreji bija spiesti pārdot visu savu iedzīvi — faktiski atdot par brīvu (piemēram, māju atdeva par ēzeli). Daļa ebreju devās prom no Spānijas pa jūru. Par to liecina hronists²: "Tas bija ļoti skumjš skats. Lielākā daļa bija badā un slāpēs novārguši. ... Varēja teikt, ka viņi atgādina spokus: bāli, nomocījušies, izvalbītām acīm; ja vien laiku pa laikam kāds no viņiem nepakustētos, liktos, ka viņi ir miruši. Liela daļa nomira turpat krastmalā — vietā, kas tika speciāli norādīta ebrejiem" (144). Šīs drāmas daudziem ebrejiem beidzās traģiski.

Portugāles karalis Huans II ielaida bēgļus savā zemē, apliekot ar nodokļiem, taču tiek izvirzīts noteikums, ka astoņu mēnešu laikā valsts ir jāatstāj. Tiek apsolīti kuģi. "Pēc tam, kad noteiktais termiņš bija beidzies, karalis pārdeva ebrejus verdzībā. Viņa pēctecis Manuels I pavēlēja atdot ebrejiem brīvību." (145).

Piespiedu kārtā — ar varu notika arī ebreju kristīšana. Par to liecina bīskaps Algarvi, kas pēc 30 gadiem, aprakstīja šos notikumus Spānijā. "Es redzēju, kā cilvēkus aiz matiem vilka pie kristīšanas vannām. Es redzēju ģimenes tēvus ar kailām galvām kā sēru zīmi, vedot savus dēlus uz kristīšanu, protestējot un piesaucot Dievu par liecinieku, ka viņi vēlas nomirt vienā ticībā, paliekot pie Mozus likuma.³ Ar ebrejiem notika vēl šausmīgākas lietas, kuras es redzēju savām acīm..." (147). Pēc tam, kad ebreji 1492. gadā tika padzīti no Spānijas, apstājās daudzu pilsētu uzplau-

¹ **Sinagoga** ir: 1) reliģiska organizācija jūdaismā; 2) ebreju lūgšanu nams. Sinagogu vada rabīns: a) kulta kalpotājs jūdaismā; b) tiesnesis reliģiskās un ģimenes dzīves jautājumos ebreju kopienā.

² **Hronists** — hronikas autors. **Hronika** (gr. *chronikas* — tas, kas attiecas uz laiku): 1) vēstures notikumu secīgs pieraksts; šāds vēstures apcerējums (pilsētas hronika, ģimenes hronika); 2) literārs sacerējums, kurā dokumentāli attēloti vēstures notikumi; 3) periodisks izdevums — nodaļa ziņojumiem par ikdienas dzīves jaunākajiem notikumiem.

³ **Mozus** — Vecajā Derībā jūdaisma pamatlicējs un pravietis. Viņš no Dieva saņēmis 10 baušļus un tiek uzskatīts par Mozus grāmatu autoru. **Mozus likumi** — Bībeles Vecās derības piecu sacerējumu likumi.

kums. Tad sāka darboties inkvizīcija. Citādi domājošie cilvēki un arī gluži nevainīgi cilvēki tika sadedzināti, bija jāgatavojas uz vislaunāko — tāpat kā ebrejiem nacistu cietumos un lēģeros 20.gadsimtā” (149). Tik tiešām var teikt: “*Summum ius — summa iniuria*”¹ (augstākā taisnība ir augstākā netaisnība; augstākā likumība — augstākā nelikumība).

c) **marānu laikmets un “asins tīrības” kults Rietumeiropā.** Jau 16.gs. “asins tīrības” statūti kļuva par likumu. “Tieši šajās topošo ministru un prelātu² audzētavās asins tīrības pierādīšanas procedūra bija sevišķi sīkumaina un dīvaina” (158). Gan mūku ordeņos, gan koledžās tika izmeklēta dzimšana, lai noteiktu nepiederību ebreju rasei” (161). Bet 17.gs. “asins tīrības” prasības sasniedza savu kulmināciju, un vēlreiz tās atgriezās 20.gs. nacionālsociālisma ideoloģijā.

Marānu laikmets (14.—15.gs.). Par marāniem sauca Spānijas un Portugāles ebrejus, kas oficiāli pieņēma kristietību. Inkvizīcija sekoja ebreju kopienām, lai tās nenodotos saviem reliģiskajiem rituāliem.

Ebreju tirgotāji izvietojās pa visu Eiropu. Tā 17.gs. Amsterdamā izveidojās marānu kolonija. Spinoza “atklāja izglītotai 17.gs. Eiropai ebreju gudrību, tas ir, ētiku un *Talmuda* reliģisko filozofiju, kuru 17.gs. attīstīja ebreji” (191). Tā ebreju filozofijas monisms ieņēma savu vietu Eiropas filozofiskās domas vēsturē.

3. Kristietiskā Eiropa: jūdaisma un kristietības pretstats

a) **ebreji viduslaiku Eiropā. Masveida ebreju migrācija pa visu pasauli sākās 70.gadā pēc Kristus, kad romieši sagrāva ebreju valsti un templi Jeruzalemē.** Ebreju un kristiešu konflikta garīgo pamatu veido jūdaisma un kristietības atšķirības. Šajā sakarībā bīskaps Amolins liecina: “...Nolādot ebreju neticību un cenšoties aizsargāt kristiešu tautas no jūdaisma sērgas, es trīsreiz publiski prasīju, lai ticīgie kristieši turas no viņiem tālāk, lai neviens kristietis nestrādā viņu labā ne pilsētā, ne laukos, lai viņi ņemtu sev par darbiniekiem tikai vergus — pagānus. Pēc tam aizliedzu pieskarties viņu ēdienam un dzērienam” (200). **Tā uz reliģiska pamata izveidojās kristiešu neiecietība pret jūdaismu, neiecietība, kas pārauga dziļā naidā, novedot līdz holokaustam.**

9.gs. pēc Kristus vēl “nebija specifiska tautas antisemitisma” un “jūdaisms saglabāja neapstrīdamu pievilcību”. Un tas ir saprotami, jo **kristietība izauga pamatojoties uz jūdaisma reliģisko bāzi — Bībeles *Veco Derību*.**

Francijā bija labvēlīgi apstākļi ebreju koloniju attīstībai. Franču

¹ Cicerons. Par pienākumiem, I, 10,33.

² Prelāts ir nosaukums, ko piešķir augstākiem garīdzniecības pārstāvjiem katolicismā un dažos protestantisma novirzienos.

valoda kļuva par ebreju ikdienas valodu. Un tomēr arī Francijā radās reliģiskais antisemitisms. **Mūks P.Glabers** liecina: “Visā pasaulē kristieši bija vienisprātis, ebreji jāpadzen no savām zemēm un pilsētām” (203–204).

b) **krusta kari**¹ sākās 1095.gada 27.novembrī pēc **Romas pāvesta Urbana II aicinājuma**: 1) tāda ir Dieva griba; 2) lai krustneši² “vienādi stipri neieredz klaidoņus, jūdus, ķecerus un saracēņus³, kurus visus viņi sauc par Dieva ienaidniekiem.” Krustneši piedalījās ebreju masveida slepkavībās. “Ebreji, redzot, ka kristieši ar ieročiem rokās uzbruka viņiem, nežēlojot ne vecus, ne jaunus, paši ķērās pie ieročiem, vērsa tos pret savai ticībai piederīgajiem — pret šavām sievām un bērniem, mātēm un tēviem un paši nonāvēja viens otru. Šausmas pārņēma, dzirdot šos vārdus: **mātes ķērās pie nažiem un pārgrieza rīkles saviem bērniem... Tikai nedaudziem ebrejiem izdevās izglābties no šausmīgās bojā ejas, bet daži pieņēma kristietību drīzāk nāves bailēs nekā mīlestības vārdā**” (207).

Krusta karu laikā naidis pret ebrejiem no jauna uzliesmoja Anglijā, Francijā un Spānijā. Krustneši “uzskatīja par nepieciešamu pagāniem un ebrejiem atriebties par Kristus nāvi. **Tādēļ viņi nogalināja 900 ebreju Maincā (Vācijā. — G.T.), nežēlojot ne bērnus, ne sievietes...**” (213). **Tas viss nevarēja neietekmēt ebreju dzīvesveidu un uzvedību.**

c) **ebreju dzīvesveids**: nodarbošanās, domāšana, uzvedība, rīcība. **Viduslaiki.** Galvenais ebreju nodarbošanās veids bija tirdzniecība. Ebreju tirgotāji bija mūžīgi klaidoņi. Ebreju diskriminācija⁴ visās dzīves sfērās ietekmēja viņu dzīvesveidu. **No tirgotājiem ebreji pamazām pārvēršas par augļotājiem.** “Bet šī tendence pievērsties aizdevumu sniegšanai, tas ir, augļošanai, un situācija, ka finansists tiek ar klientu savā mājā un viņš nav pakļauts briesmām, atrodoties kaut kur tālumā, pastiprināja to apstākli, ka ebrejus diskriminēja visās citās dzīves sfērās. Tikai šajā vienā sfērā izpaudās viņu priekšrocības. Baznīca viņus nevajāja, jo tā nespēja iznīdēt augļošanu kristiešu vidū, kaut gan visiem līdzekļiem traucēja” (229). Vēstures gaitā kristiešu augļotāji pamazām izzuda, bet

¹ **Krusta kari** (1095–1270) tika organizēti pēc Romas pāvesta aicinājuma. Notika astoņi lieli krusta kari. Par krusta kariem sauc arī vācu feodāļu karus 12.–13.gs., kas norisinājās katoļu mūku vadībā un nesa kristietību slāviem un Baltijas tautām.

² **Krustneši** ir bruņinieku ordeņa locekļi. Garīgie bruņinieku ordeņi ir 12.–13.gs. izveidotās mūku bruņinieku militārās apvienības, kas iekarotajās zemēs izplatīja kristietību. **Baltijā kristietību izplatīja Zobenbrāļu ordenis, Vācu ordenis un Livonijas ordenis.**

³ **Saracēņi**: 1) seno Arābijas klejotāju cilts; 2) viduslaikos Tuvo Austrumu arābi, arī musulmaņi.

⁴ **Diskriminācija** (lat. *diskriminatio* — nošķiršana, atdalīšana) ir tīša, apzināta tiesību atņemšana vai ierobežošana noteiktām iedzīvotāju grupām atkarībā no viņu tautības, rases, reliģiskās vai dzimuma piederības. **Antisemitisms ir ebreju diskriminācija.**

ebreju auglētāji palika. Kā mēs redzēsīm, tieši **augļošana kļūst par ebreju vajāšanas cēloni, jo pastāv uzskats, ka viņi aplaupa tautu, ņemot milzīgus aizdevuma procentus.**

d) jauna domāšanas veida tapšana. Krustnešu izdarītās masveida slepkavības atstāja neizdzēšamu iespaidu ebreju apziņā un radīja viņiem garīgu traumu. To cilvēku dvēselēs, kuri palika dzīvi, modās naidis un niknums: viņi uzskatīja, ka baznīca ir netikumumu vieta; krusts — slikta zīme, kristīt nozīmē aptraipīt sevi. “Bet šis niknums bija bezspēcīgs. Viņiem nebija nekādu iespēju atbēgties vajātājiem. Spēku nevienlīdzība bija tik acīmredzama, ka nelaime, kas piemeklēja Izraēlu, viņiem šķita kā stihiska nelaime, nevis divu nometņu cīņa” (233). **Bet tas viss nespēja iespaidot ebreju ticību Dievam, Viņa taisnīgumam.** Ebreji bija spiesti nomākt un apslāpēt savu naidu. Toties kristiešu agresīvās tendences varēja brīvi izpausties. Tā rezultātā “ebreji Vācijā un Francijas ziemeļos ar patiešām lielu sajūsmu iedziļinās Talmuda apgūšanā. Viņi bez pārtraukuma dienu un nakti sinagogā apgūst savu mācību, pat nenovēlot sev naktsguļu. **Veidojas tā pazīstamā ebreju divkosība, kas prasa sevišķi cienīt naudu, jo bez naudas draud bojā eja vai padzīšana.** Bet tieši tāpēc nauda kļūst par nicināšanas objektu un pirmajā vietā izvirzās citas vērtības.” (235).

Ebreju domāšanas veids un uzvedība kļūst nedroša, bailīga un noslēgta. Veidojas ebreju neuzticība un naidīgums pret apkārtējo pasauli. Lūk, dažas atziņas no grāmatas “*Sefer Hasidim*” (Книга праведников): “Gudrais teica: ebrejs nedrīkst palikt vienatnē ar cilvēku, kas nav ebrejs”; “mājas sienas, kas notraipītas ar mocekļu asinīm, nekad nedrīkst balsināt, lai tās kļūst uz debesīm”; “tu vari nožēlot pateiktos vārdus, bet nekad nevarēsi nožēlot savu klusēšanu; kamēr tu nerunā, tu esi sava vārda saimnieks, bet pēc tam tavs vārds kļūst par tavu saimnieku” (237).

4. GALVENIE LAIKMETI EBREJU DZĪVĒ EIROPĀ

a) sātanu laikmets. Eiropu piemeklē mēris (1347–1350), kas aizrāva viņpasaulē 1/3 iedzīvotāju dzīvības. Kādēļ Eiropu piemeklēja šī nelaime? — **Tā nav Dieva sodība, tie ir sātana darbi, par kuriem vainojami ir ebreji.** “Vācijā ebreju iznīcināšana... nonāca tik tālu, ka tajos apgabalos, kur ebreju bija maz vai vispār nebija ... kristiešus, kurus turēja aizdomās par ebrejisku izcelsmi, nogalināja ebreju vietā” (252). **“Ebreji tika nogalināti un nīsti”** (259). Tā kristiešu dvēselēs veidojās jauns ebreju tēls. **Roterdamas Erasmus¹ raksta: “Ja naidis pret ebrejiem ir īsta kristieša**

¹ Roterdamas Erasmus (*Erasmus Roterdamus*, 1469–1536) — nīderlandiešu zinātnieks, humānists. Viņš savā darbā “*Muļķības slavinājums*” izsmej un atmasko daudzus viduslaiku tikumus.

iezīme, tad mēs visi esam isti kristieši” (260). Kāpēc? — Ebreji ir Jēzus slepkavas. Tā ir reliģiskā antisemitisma izpausme.

b) **geto¹ laikmets** (modernais antisemitisms). Vispirms ebreji tika uzskatīti par necilvēkiem, kas aplaupa gan mazu, gan lielu. “Ebreji laupa, viņi aplaupa arī nabadzīgos cilvēkus. Tas vairs nav izturams. Lai Dievs apžēlo mūs! Tagad ebreji apmetas vismazākajos pagastos. Viņi aizdod 5 forintus, bet ņem procentus, kas sešas reizes pārsniedz aizdoto summu, pēc tam prasa procentus no procentiem...” (Erbahas Erasms) (275).

Viduslaiku beigās ebreju kvartāli pilsētās tiek pārvērsti par geto. “Durvis pa nakti tiek aizslēgtas, šo kvartālu iedzīvotājiem kristiešu ielās ļauj parādīties tikai dienā. Šajā iesprostojumā ebreju kopiena vēl vairāk noslēdzas sevī. Tās locekļi piekopj ļoti stingru dzīvesveidu, kur visi sīkumi ir reglamentēti... Tā šī pastāvīgā nelaiemes gaidīšana saistās ar dzīvesveidu, kas noteikts jau kopš dzimšanas” (282).

c) **atdzimšanas laikmetā antisemitisms ir nenovēršama parādība un neatņemama politikas sastāvdaļa**. Līdz 18.gs. sākumam Francijā un Anglijā saglabājas aizliegums ebrejiem apmesties uz dzīvi šajās valstīs. “Vai dusmās un nicinājumā tajā laikā šajās antiebrejiskās jūtās viss bija vienots? — Ar nelieliem izņēmumiem tas tā arī īstenībā bija” (301). Bet ebreji šajā laikā spēja saglabāt savu ticību un cilvēkmīlestību. Ciešanu gaismā liekas, ka tas, ko viņi izjūt pret nabagiem un nelaimīgiem, ir paraugs tuvākā mīlestībai, kuru pirmie kristieši izjuta pret saviem brāļiem” (Rišārs Simons). Jāatgādina, ka pirmā kristiešu kopiena radās Jeruzalemē un to veidoja ebreji. **Kristietība dzima ebreju vidē un uz Vecās Derības garīgajiem pamatiem**. Tieši *Vecā Derība* ir gan jūdaisma, gan kristietības garīgais avots. *Vecā Derībā* slēpjas reliģiskā antisemitisma pirmsākums.

d) **FORSĒTS ANTISEMITISMS**. Kā mēs redzējam, antisemitisma saknes sāka veidoties jau antīkajā pasaulē. **Tacīts** liecina: “Neviena tauta nekad tik stipri neieredzēja citas tautas kā ebreji, savukārt neviena tauta taisnības vārdā neizraisīja tik milzīgu riebumu un naidu kā ebreji.” Kāpēc? — “...Viņi nodarbojas ar augļošanu, lai nestradātu un lai, pašiem baudot bezdarbību, plēstu no citiem desmit ādas” (H.fon Kaizerbergs).

Ebreji Vācijā. 15.gadsimtā Vācija bija plaukstoša dinamiska valsts. Ebreju stāvokli tajā Pēteris Švarcs raksturo šādi: “Laiku pa laikam ebreji tiek cietsirdīgi vajāti. Bet viņi nav nevainīgi upuri. Viņi izraisa pret sevi naidu un dusmas, jo apmāna cilvēkus un ar augļošanu, ar slepenām slepkavībām izposta sādžas, un tas visiem ir zināms. Viņus vajā viņu

¹ **Geto** (it. *Ghetto* — pilsētas daļa) ir pilsētas daļa, kur viduslaikos un arī vēlāk Rietumeiropā piespiedu kārtā nometināja galvenokārt ebrejus un arī citu tautību cilvēkus.

pašu vainas dēļ. Nav tautas tik niknas un ļaunas, tik viltīgas un mantkārīgas, melīgas un nelietīgas kā ebreji” (311). Līdz ar to lasītājs sapratīs, ka holokausta idejiskās saknes sniedzas tālu senatnē — ebreju tautas vēsturē.

Mārtiņš Lutērs¹ 1542.gadā publicē savu pamfletu “Pret ebrejiem un viņu melīgumu”. Viņš raksta: “Būtībā ebrejiem kā svešzemniekiem nedrīkst piederēt īpašums, bet tas, kas viņiem pieder, pienākas mums, jo viņi nestrādā un mēs viņiem dāvanas nenesam. Tomēr pie viņiem atrodas mūsu manta un nauda. Viņi kļuvuši par saimniekiem mūsu pašu valstī... Kad zaglis nozog desmit guldeņus, viņu pakar, bet kad ebrejs zog 10 tonnas zelta, pateicoties augļošanai, viņš lepojas pat vairāk nekā pats Dievs. Viņš lepojas ar to, un, stiprinot savu ticību, viņi viens otram saka: “Pārliecinieties, ka Dievs nepamet savu tautu, kas izklūdusi pa visu pasauli. Mēs nestrādājam, dzīvojam bez darba, patīkami pavadām laiku, bet nolādētiem, tiem, kas nav ebreji, jāstrādā mūsu labā, un mēs saņemam viņu naudu. Tā rezultātā mēs esam kungi, bet viņi — mūsu sulaiņi... Līdz šai dienai mēs tā arī nezinājām, kāds sātans atveda viņus uz mūsu zemi²... Mēs taču nebraucām pēc viņiem uz Jeruzalemi. Neviens viņus negrib; vārti viņiem ir atvērti un ceļš brīvs: viņi var braukt uz savu zemi, kad vien grib. Mēs labprāt dosim viņiem dāvanas, lai tiktu no viņiem vaļā, jo viņi mums ir smaga nasta, nelaime, mēris mūsu zemei” (315). Tā **Lutērs vērsās pret ebrejiem, kad viņi atteicās pieņemt viņa mācību**³. Lasītājs varēs pārdomāt to, kāpēc mūsdienās bagātākā valsts pasaulē un demokrātijas bastions — ASV — necenšas tikt vaļā no 6 miljoniem tajās dzīvojošo ebreju⁴.

Vācijā pret ebrejiem tiek veikts daudz un dažādu pasākumu: 1) dedzinātas sinagogas; 2) konfiscēta manta; 3) aizliegts Dievu lūgt atbilstoši

¹ **Lutērs** (*Luther*, 1483–1546) Mārtiņš — vācu teologs, filozofs, sabiedriskais darbinieks. Reformācijas vadītājs Vācijā, vācu protestantisma (luterisma) dibinātājs, viens no vienotās literārās vācu valodas veidotājiem. 1517.g. 31.oktobrī nāca klajā ar 95 tēzēm, kas vērstas pret indulgencēm (pilnīga vai daļēja grēku atļaišana katoļu baznīcā 12.–13.gs., kad indulgences sāka pārdot par naudu), un aicināja uz bruņotu cīņu pret katolicismu. Viņa mācība ietekmēja ar baznīcas reformu Baltijā — luteriski evaņģēliskās baznīcas tapšanu.

² **Ebreju augsto priesteru vēlme redzēt Jēzu krustā sistu un šīs vēlmes realizētāji Pilāts un romiešu kareivji bija tie, kas lika pamatus reliģiskam antisemitismam** (sk. *Jaunās Derības Jāņa evaņģ.*)

³ **Lutērs** ne vienmēr bija ebreju ienaidnieks. 1523.g. viņš raksta: “*Das Jesus Christus ein geborene Jude sei*” (Jēzus Kristus piedzima kā ebrejs). Tikai vēlāk veidojās reliģiskais antisemitisms: “Zini, apburošais Kristus, un neļauj apmānīt sevi. Bez sātana Tev nav bīstamāka un cietsirdīgāka ienaidnieka kā īsts ebrejs, kurš patiesi cenšas būt ebrejs” (316). Lutērs nespēja saprast, kāpēc ebreji nepieņēma viņa reformēto kristietību?!

⁴ Patlaban ASV dzīvo apmēram 6 miljoni ebreju — tikpat, cik Izraēlā.

viņu paražām; 4) tika piespiesti strādāt; 5) padzīti no valsts. Kā mēs redzam, jau sen tika gatavota tautu apziņa tam, ko sauc par katastrofu jeb holokaustu: “**Indīgas čūskas, ļauni ienaidnieki, ebreji visumā ir sliktāki nekā sātans, sliktāki nekā visi sātani kopā**” (317). Ebrejs tiek pielīdzināts sātānam — lielākajam Dieva ienaidniekam. Nacistu ideologi tiesu procesā Nirnbergā arī izmantoja Lutera atziņas, lai attaisnotu sevi.

Lutera paustais antisemitisms plaši izplatījās tautas apziņā, nesot jaunas ciešanas ebrejiem. To veicināja arī **brāļi Grimmī**¹. Lūk, ko raksta vācu filologi brāļi Grimmī par ebrejiem: “No visām ebreju nepatīkamām iezīmēm pašas nepatīkamākās ir viņu netīrība, kā arī mantkāre un nodarbošanās ar augļošanu.” Radās dažādi nievājoši izteicieni, piemēram, “netīrs kā vecs ebrejs”, “smird kā ebrejs”, “ebreju gaume”, nodarboties ar augļošanu kā ebrejs, apmānīt, aizdot kā ebrejs. **Sāda attieksme spieda ebrejus meklēt patvērumu citās valstīs.**

Ebreji Polijā. “... Vācijas ebreji visupirms meklēja patvērumu Austrumos, viesmīlīgajā Polijā un Lietuvā ... Poļu ebrejiem ir rietumnieciska izcelsme...” (335). Bet jau 13.gs. poļu baznīca sāk ne mazāk aktīvu kampaņu pret ebrejiem kā Rietumos. 1484.gadā ebrejus padzen no Varšavas, Krakovas un Lietuvas. Tomēr salīdzinājumā ar Rietumiem ebreju dzīve Polijā bija labāka un brīvāka (“Katram panam savs ebrejs”). Pastāvēja ebreju iekšējā pašpārvalde, drīkstēja lietot jidišu² (ebreju sarunvalodu).

Ebreji Krievijā. Attieksmi pret ebrejiem pauž (1526) Krievijas sūtnis Vatikānā D.Gersimovs: “Ebreji mums šķiet paši riebīgākie, pat ebreju pieminēšana mums rada riebumu. Mēs neatļaujam viņiem iebraukt mūsu valstī, jo viņi ir riebīgi un ļauni cilvēki. Vai tad viņi nav tie, kas iemācīja turkiem atliet no bronzas lielgabalus.” Bet citādi sprieda **Pēteris I**: “**Man vienalga, vai cilvēks ir kristīts vai apgraizīts, lai tikai būtu kārtīgs cilvēks un prastu labi veikt savu darbu.**” Taču Katrīna I izdeva rīkojumu nekavējoties padzīt ebrejus no Krievijas. Tāda bija valsts varas attieksme pret ebrejiem cariskajā Krievijā.

5. Antisemitisms jauno laiku rītausmā

18.gs. Eiropā bija ap 2 miljoniem ebreju, no tiem puse dzīvoja Polijā. “**Visi valdnieki uzskatīja, ka ebreji ir labi pavalstnieki.** Viņi pievērsās ne tikai komerciālajai un finansu darbībai, bet arī literatūrai un mākslai, citi darbojās politikas jomā kā starpnieki vai slepenie aģenti” (363). Londonā, Amsterdamā, Hamburgā un Bordo ebrejiem bija privilēģēts

¹ **Grimmi** (*Grimm*) brāļi: Jākobs (1785–1863), Vilhelms (1786–1859).

² **Jidišs**, idišs — *ide* valodas saimes ģermāņu valodas grupas valoda. Tajā runā daļa ebreju, kas dzīvo Austrumeiropā, Rietumeiropā, Amerikā un Izraēlā.

statuss. Viņi visi dzīvoja saskaņā ar sava laika paražām un modi. Lūk, viena vācu ceļnieka liecība: “Holandes ebreju dzīve tā uzplaukst, ka viņus nevajag uzskatīt par ebrejiem” (363). Kāpēc tas tā notika? — Ebreji gūst lielus panākumus finansu jomā un tirdzniecībā.

a) **Vācijā** ebrejiem bija liela nozīme tirdzniecības attīstības veicināšanā. Tā vācu monarhs Frīdrihs Vilhelms 1770.gadā uzaicina uz dzīvi 30 ebreju ģimenes, kuras 1763.gadā tika padzītas no Austrijas. Arī **Brandenburgas zemes varasvīri** nostājas ebreju pusē: “**Ebreji un viņu veiktā komercdarbība nenodara nekā ļauna ne mums, ne mūsu valstij, bet gan atnes labumu**” (372). Tolaik (1711.g.) Frankfurtē dzīvoja ap 3000 ebreju.

Tradicionālā kristietības atziņa attiecībā uz ebrejiem paliek spēkā: jūdaisms ir meli, bet ebrejs — krāpnieks. “Var teikt, ka antisemitisms balstījās uz šiem stūrakmeņiem. Abu konfesiju garīdznieki bērniem un arī pieaugušajiem kā skolās, tā augstskolās sludināja, ka **ebreji ir nekļūtra un nekrietna tauta — Dieva slepkavas**. Reālā dzīvē šie uzskati reti kad tika apstrīdēti, bet gan tieši otrādi — pastiprināti, radot sabiedrībā spriedzi, kas darījumu sfērā raksturīga katrai pirkšanas un pārdošanas operācijai, jebkuram darījumam un preču maiņai. Tādējādi kristiešu un ebreju kontakti Vācijā aprobežojās ar saspringtām attiecībām” (376).

b) **situācija Francijā un Anglijā**. Valsts darbinieks Dž. Adisons paziņoja (1712): “Patiesībā viņi ir tā izkaisīti pa pasaules tirdzniecības centriem, ka kļūst par instrumentu, kas ļauj pašām tālākajām tautām uzturēt savstarpējas attiecības, un izrādās, ka visa cilvēku dzimta ir saistīta ar vienu tīklu... Ebrejus var salīdzināt ar lielas ēkas stiprinājuma elementiem, kuriem pašiem par sevi nav lielas vērtības, bet kuri ir nepieciešami, lai šī ēka varētu pastāvēt” (387). Anglijā nebaidās no ebreju konkurences. **Anglijā ebrejiem piemītošais darījumu talants glāba viņus no antisemitisma**.

e) **ASV pirmā ebreju kopiena izveidojās (1654) Ņujorkā**. Ebreji piedalījās neatkarības karā. Lūk, ko raksta Dž. Vašingtons cilvēku tiesību vēstījumā 1790.g.: “Lai bērni no Abrama dzimtas, kuri dzīvo šajā zemē, izjūt citu iedzīvotāju labvēlību; lai katrs no viņiem jūtas drošs savā vīnogu dārzā un zem sava vīģes koka. Viņš neieraudzīs nevienu, kas viņam sāktu draudēt” (393). Par labu ebrejiem liecināja arī šāds fakts: “melnādaino kopienas pastāvēšana provocēja balto kopienas agresīvos instinktus” (394). Arvien jauna un jauna emigrācija ar saviem tikumiem un paražām, bet “galu galā notiek grandioza kolektīvā atteikšanās no savas dzimtas sakņojuma” (394). **Tā izveidojās pilnīgi jauna nācija — amerikāņi**.

Kāpēc ASV neradās antisemitisms? — “Kustīgums un dinamisms, kas raksturīgs Izraēlas bērniem un izsaucis citu tautu skaudību, šeit neaizskāra kristietisko vairākumu, kam piemīt šīs pašas īpašības” (394). Bija tikai atsevišķas antisemitisma kampaņas laika posmā starp abiem pasaules kariem.

II. J.TELUŠKINA DARBS “EBREJU PASAULE”¹

(И. Телушкин. Еврейский мир)

1. “Cionistu² gudro protokoli³” (“Протокол сионских мудрецов”)

Pasaulē pats pazīstamākais antisemitisma dokuments — “Cionistu gudro protokoli” ir viltojums. 19.gs. beigās krievu slepenā policija to izplatīja ar šādu mērķi: “Iepazīstināt lasītājus ar protokoliem, kas atspoguļo ebreju līderu slepeno tikšanos, kuri izstrādāja noziedzīgu vienošanos par visas pasaules sagrābšanu savās rokās” (402). Pastāv uzskats, ka protokoli ir viltojums, bet pastāv arī pretējs viedoklis, ka protokoli ir oriģināls. “Tātad mēs redzam, ka ebreju tauta ir viena lieta, bet pavisam cita lieta, ka pastāv ebreju organizācijas” (Дорогами тысячелетий. Книга 4. М., 1991. — С.248). Šo protokolu ietekmi uz 20.gs. notikumiem noliegt nevar.

Ko apgalvo šo protokolu izplatītāji? — “...Daudzu valstu vadītāji pakļaujas ebreju līderiem, kas ir atbildīgi par Eiropas galvenajām problēmām (402)⁴. Šā politiskā viltojuma dēļ gāja bojā tūkstošiem ebreju. Krievijā šie protokoli tika izmantoti, lai pilsoņu kara laikā (1918–1919) rīkotu ebreju grautiņus. Tad ebreji tika apvainoti marksisma izplatīšanā Krievijā. Šie Protokoli aizsniedza arī ASV. Vācijā pēc Hitlera pavēdes protokoli tika tulkoti un izplatīti. Viņš uz sava galda turēja ASV prezidenta Forda fotogrāfiju, kurš savā laikā izplatīja materiālus “Starptautiskais ebrejs”. Šai sakarībā Hitlers rakstīja: “Man gribētos, lai es varētu daļu no savām triecienvienībām sūtīt uz Čikāgu un citām lielākām pilsētām, lai palīdzētu vēlēšanās (prezidenta vēlēšanās. — G.T.) 1923.g. ... Mēs raugāties uz Henriju Fordu kā uz fašistiskās kustības līderi ASV. ... Nesen pie mums tika tulkoti un publicēti antibreijiskie raksti. Šī grāmata miljonos eksemplāru izplatās pa visu Vāciju” (403). Bet ASV tiesa atzina Fordu par vainīgu apmelojumu izplatīšanā. Savukārt automobiļu magnāts atzina savus materiālus par nepatiesiem un apņēmas tos izņemt no apgrozības. Tomēr Forda “Starptautiskais ebrejs” turpināja ceļot pa pasauli kā spilgts antisemitisma apliecinājums.

¹ Рабби Йосеф Телушкин. Еврейский мир. Важнейшие знания о еврейском народе, ее истории и религии. Москва – Иерусалим, 1995–5755. Lasītājam būs iespēja iepazīties ar šā autora atziņām, kas palīdzēs saprast 20.gs. antisemitismu un katastrofu.

² Cionisms — ebreju reliģiska kustība (arī tās politika un organizāciju sistēma), kuras sākotnējais mērķis bija radīt un atbalstīt ebreju valsti Palestīnā. Cionisma pirmsākumi meklējami viduslaiku ebreju kopienā Eiropā. Izraēlas valsts oficiālā ideoloģija. Cionists ir šīs ideoloģijas pautējs.

³ Протокол сионских мудрецов // Дорогами тысячелетий. Книга 4. М., 1991. — С. 271–287.

⁴ Atsauces uz И. Телушкин. Еврейский мир... šeit un tālāk tiek vienkāršotas: (402).

Liekas, ka pēc katastrofas antisemitismam vajadzētu beigties?! Tomēr Protokoli joprojām ietekmēja dažu valstu līderus. Ēģiptes prezidents Nāsers¹1958.gadā indiešu avīzei *Blitz* rekomendēja tieši šos Protokolus: “Vai jūs neesat lasījuši grāmatu “**Cionistu gudro protokoli**”? Es jums to iedošu angļu valodā. Tur skaidri tiek pierādīts, ka “**trīssimt cionistu, katrs no kuriem pazīst visus pārējos, nosaka visu pasaules kontinentu likteni un no savas vides izvēlas savus pēcnācējus**” (403). N.Kons šo grāmatu dēvējis par “svētības dāvanu genocīdam” pret ebreju tautu.

Tieši šos Protokolus nacisti un viņu sabiedrotie izmantoja par pārliecinošu pierādījumu tam, “cik nāvīgi bīstami ir ebreji un kāpēc viņus visus vajag iznīcināt” (403). Hitlerlaikā šie Protokoli tika izdoti vairākas reizes.

Kas par šiem Protokoliem ir sacīts 20.gs. nogalē? — “Tie ir tāds pats apmelojums kā viduslaiku “asiņainais apmelojums”²vai ebreju apvainošana visu Eiropas aku saindēšanā *melnā mēra* laikos, taču, iespējams, ka šiem apmelojumiem tic simtiem miljonu cilvēku” (403). ieklausīsimies dažās šo *Protokolu* atziņās: “Bija laiks, kad valdīja ticība. Brīvības ideja nav realizējama tādēļ, ka neviens neprot to saprātīgi izmantot (He умеет в меру пользоваться). **Vajag tikai ļaut tautai pašai valdīt, un kļūst saprotams, ka brīvība pārvēršas par izlaidību.** Tur rodas iekšējas nesaskaņas un savstarpējas ķildas, kuras izvēršas par sociālu cīņu. Tajā iet bojā valstis, pārvēršoties pelnos. Pašreizējās varas neskaidrā situācijā būs neredzama tikmēr, kamēr tā nenostiprināsies tiktāl, ka to vairs nevarēs nekāda viltība iedragāt... Mūsu parole ir spēks un liekulība... **Vardarbībai jāklūst par principu, bet viltībai un liekulībai — par likumu...** Šis ļaunums ir vienīgais līdzeklis kā sasniegt labo” (Дорогами тысячелетий. Кн.4. М., 1991. — С.264–265). Kam un kādēļ bija vajadzīgs šis ebreju tautas apmelojums? — Bija vajadzīgs antisemitisma attaisnojums.

Romas pāvests Jānis XXIII 1959.gadā no Lielās piektdienas lūgšanas izmeta atgādinājumu par “ļauņprātīgo un viltīgo ebreju”. Ar viņa līdzdalību tika pieņemta rezolūcija, kas atcēla lielākai daļai ebreju — **Jēzus laikabiedru — apvainojumu Kristus slepkavībā.** Neilgi pirms nāves pāvests nolasīja aizlūgumu par katoļu antisemitismu: “Tagad mēs apzināmies, ka daudzus jo daudzus gadsimtus aklums mums neļāva saprast Tevis izvēlētās tautas skaistumu un nesaskatīja viņu sejās mūsu pirmdzimtā brāļa iezīmes. Mēs apzināmies, ka mūsu mutes bija aizzīmogotas

¹ Nāsers (1918–1970) Gamāls Abdels — Ēģiptes prezidents (no 1956.gada), piešķirts Padomju Savienības varoņa nosaukums (1964).

² Apvainojums, ka ebreji savos reliģiskajos rituālos izmanto bērnu asinis.

ar Kaina zīmi¹. Gadsimtiem ilgi Ābels² mirka asinīs un asarās, jo mēs aizmirsām par tevi. Piedod mums par to, ka ar savu grēkošanu mēs otrreiz Tevi sitām krustā” (404). Jā, šī izpratne nāca pēc domām par holokaustu. Nav viegli saprast Bībeli un ebreju tautu arī tagad. Antisemitisms vēl ir dzīvs, it sevišķi palestīniešu dvēselēs, kur reliģija savijas ar politiku, kur islāma fundamentālisms sludina teroru kā politisku ieroci.

2. Katastrofa (holokausts)

a) Hitlera grāmata “*Mein Kampf*” un nacisms

Hitlera nostāja vairāk bija antisemitiska nekā rasistiska³. Japāņus viņš dēvēja par “goda āriešiem”. Kas veidoja viņa naidu pret ebrejiem? — Uz šo jautājumu skaidru atbildi nedod neviens viņa biogrāfs. Nav nekādu liecību par to, ka viņš būtu cietis no ebrejiem. “Tomēr ir acīm redzams, ka jūdaisms un tā priekšstati par Dievu izraisa Hitlerā tādu pašu cietsirdīgu naidu kā ebreji.” Viņš ir pārliecināts, ka “tieši ebreji... ieviesa pasaulē savu “tirānisko Dievu” un Viņa “desmit baušļus”, kas noliedz dzīvi. Desmit baušļiem Hitlers pieteica karu: “Tikai iznīcinot visus ebrejus līdz pēdējam, var cerēt, ka pilnīgi būs iznīcināta ebrejiskā ideja par vienu Dievu” (287). Tā nacionālsociālisms pamatoja holokaustu.

Kas veido āriešu garīgās vērtības? — “...Naidis pret ebrejiem un jūdaismu; noteicošā — veselīga gaišmataina cilvēka loma; nepieciešamība pilnveidot pilsoņus, kuriem bez ierunām jāpakļaujas savam augstākam vadonim, vajadzīga ideoloģija, kas izceļ pirmsvēsturiskā cilvēka saistību ar dabu un kultūru. Hitlera ideoloģija bija... emocionāla reakcija uz to pasauli, kur Vācijai gāja slikti” (287–288). Inflācija, kas sasniedza astronomiskus skaitļus, bezvērtīgus padarīja cilvēku ieguldījumus (20 gadus krātais pensiju fonds pārvērtās divu maizes klaipu vērtībā). Šajā situācijā Hitlers apsolīja: “es došu jums darbu” un apsūdzēja ebrejus, ka viņi “Vācijai iedūra dunci mugurā”.

Pēc puča pret Bavārijas valdību⁴ Hitleru notiesāja uz pieciem gadiem, taču jau pēc deviņiem mēnešiem atbrīvoja. Cietumā viņš uzrakstīja *Mein*

¹ **Kains** — Bībeles persona. Ādama un Ievas vecākais dēls. Aiz skaudības zemkopis Kains nogalina savu brāli, avju ganu, Ābelu. Dievs nosodīja Kainu un apzīmogoja viņu ar īpašu zīmi — Kaina zīmi.

² **Ābels** — Bībeles persona, Ādama un Ievas dēls, avju gans. Viņu aiz skaudības nogalina vecākais brālis Kains.

³ **I.Teluškina** savā darbā *Ebreju pasaule* aizmirst, ka Hitlera cīņa ir nevis vienkārši antisemitisma galējība, bet gan visupirms vērsta pret ebrejisko marksismu (sk. sīkāk nākamajā nodaļā *Hitlera Mein Kampf*. Mēs cenšamies atspoguļot Teluškina atziņas bez papildinājumiem no savas puses.

⁴ **Bavārijas Padomju Republika** tika izveidota 13.04.1919. Pie varas nāca valdība ar komunistiem priekšgalā. Hitleris piedalījās pučā pret šo valdību.

Kampf. Viņa izveidotā partija nāk pie varas (1932), un **Hindenburgs**¹ ieceļ Hitleru par kancleru (1933). Tika pieņemti likumi, kas “atņēma visiem Vācijā dzīvojošajiem ebrejiem pilsonību un pasludināja par nelikumīgu laulību, kas noslēgta starp ebrejiem un vāciešiem. Nākamie likumi aizliedza cittautiešiem strādāt pie ebreja, bet ebrejiem — mācīties kopā ar cittautiešiem” (289). Tam visam sekoja tā dēvētā *Kristāla nakts* un *Katastrofa*.

Otrā pasaules kara laikā ebreju iznīcināšana Hitlera politikā bija tikpat svarīgs uzdevums kā uzvara karā. “Acīmredzot antisemitisms bija pati stiprākā Hitlera kaisle. Dienu pirms pašnāvības savā pēdējā uzrunā vācu tautai viņš aicināja ... izrādīt “nežēlīgu pretošanos visu pasaules tautu saindētājam — starptautiskajam ebrejismam (международному еврейству)”” (290).

b) *Kristāla nakts* (“Хрустальная ночь”). Nacisti savas varas laikā — piecos gados — ebreju dzīvi Vācijā pārvērta par elli. “Viņi atņēma ebrejiem pilsonību, padzina ebreju tautības skolēnus no vācu skolām, boikotēja ebreju veikalus, aizliedza ebrejiem nodarboties ar daudzām profesijām. Atsevišķos gadījumos ebrejus nosūtīja uz koncentrācijas nometnēm, bet nāves nometnes vēl netika izveidotas. Raksturīgi, ka no koncentrācijas nometnēm dažreiz atbrīvoja, no turienes vēl atgriezās mājās...” (293).

Kristāla nakts ir pasaules vēsturē lielākais ebreju grautiņš (1938.gada naktī no 9. uz 10.novembri). Tam par oficiālu pamatojumu tiek izmantots fakts, ka Parīzē 17 gadus vecais ebrejs Geršels Grīnpanons nogalina nacistu diplomātu. Viņa vecāki tika no Vācijas izsūtīti atpakaļ uz Poliju. Bet “poļi atteicās pieņemt 17 000 Polijā dzimušu ebreju, kurus nacisti deportēja no Vācijas. Šie nelaimīgie bēgļi, kam nebija ne graša kabatā, sadrūzmējās neitrālā joslā, kas atdala Vāciju no Polijas. Izteikdams protestu, Grīnpanons nošāva nacistu diplomātu. Bet nacisti nolēma par viņu rīcību sodīt visus ebrejus Vācijā” (293).

Grautiņš kļuva pazīstams kā “Kristallnacht” (“Хрустальная ночь” vai “Ночь разбитого стекла”). Tajā naktī tika izsisti logi gandrīz visās sinagogās un veikalos Vācijā. “Šajā naktī tika nogalināts 91 ebrejs; 30 000 ebrejus arestēja un nosūtīja uz koncentrācijas nometnēm, kurās daudzi no viņiem gāja bojā” (293). Daudzas valstis nosodīja šo grautiņu. Ebreji saprata, ka viņu stāvoklis ir bezcerīgs un sāka pamest Vāciju, bet aptuveni puse no visas ebreju kopienas (600 000 cilvēku) palika.

Tikai dažas valstis, arī Latvija, izteica vēlēšanos pieņemt ebrejus. Vienīgi nedaudz ebrejiem, kuri mēģināja emigrēt uz ASV, paveicās, bet

¹ **Hindenburgs** (*Hindenburg*, 1847–1934) Pauls fon, Vācijas prezidents, ģenerālfeldmaršals (1914).

lielāko daļu nepieņēma. Pēc *Kristāla nakts* tika izstrādāts “*Apvienotais ebreju aicinājums*”, kas pēc tam kļuva par pamatu Izraēlas valsts dibināšanai. **Daudzi ebreji pievērsās cionismam, jo saprata, ka ebrejiem ir vajadzīga sava valsts.** Cionisms kļūst par Izraēlas valsts oficiālo ideoloģiju.

c) **Katastrofa jeb holokausts.** Hitlers uzskatīja sevi par “lielu cilvēces labdari”. Jā, tik tiešām ļauni cilvēki un slepkavas reti kad spēj saskatīt savus ļaunos darbus. Piemēram, Hitlers, Staļins, Pols Pots u.c. Viens no Krievijas cara ideologiem 19.gs. pasludināja šādu programmu: “Vienai trešdaļai ebreju jāpieņem kristietība, vienai trešdaļai jāiet bojā un vienai trešdaļai — jāemigrē” (299).

Hitlers bija dziļi pārliecināts, ka ebreji ir visa ļaunā iemiesojums, un “kamēr viņi pastāv, viņi radīs problēmas. Turklāt vienmēr paliek risks, ka viņi kādreiz atgriezīsies tur, no kurienes tika padzīti” (299). **Līdz šim “nav atrasts neviens rakstveida dokuments, kur Hitlers tieši pavēlētu nogalināt ebrejus”.** Acīmredzot rīkojums par ebreju iznīcināšanu tika nodots viņa galvenajiem palīgiem, kas sev padotajiem pavēlēja iznīcināt ebrejus. Nacisti uzskatīja ebreju tautas iznīcināšanu par vēsturiski nozīmīgu uzdevumu. Lūk, ko 1943.gada 4.oktobrī slepenā SS virsnieku sanāksmē saka **Himlers**¹: “Es pilnīgi atklāti runāšu par vienu ļoti svarīgu lietu. Starp mums par to var runāt pilnīgi atklāti, bet mēs citur nekad par to neizteiksimies atklāti. **Runa ir par ebreju evakuāciju, par ebreju tautas iznīcināšanu.** ... Lielākā daļa no mums zina, ko nozīmē redzēt simtiem liķu, kas guļ viens otram blakus, pieci simti vai pieci tūkstoši. Mūsu vēsturē nekad netiks ierakstīta šī slavenā lappuse” (299). Tad tika uzskatīts, ka visi ebreji ir nogalināmi. Tā bija katastrofa.

Vārdu “holokausts” sāka lietot 1950.gada beigās, tas ir cēlies no angļu valodas vārda “*holocaust*” un nozīmē “ugunsdedzināšana, masveida iznīcināšana”. Šis grieķiskās izcelsmes angļu vārds reliģiskajā aspektā nozīmē “pilnīga sadedzināšana”. Tas bija viens no veidiem, kā templī tika Dievam upurēts dzīvnieks. Holokaustā Dievam tika upurēts viss dzīvnieks, tātad pilnībā sadedzināts. “Lielāko daļu no 6 miljoniem ebreju, kas kļuva par Hitlera upuriem, nacisti sadedzināja krāsnīs. **Bet tas, ka viņu iznīcināšana tika apzīmēta ar vārdu “holokausts”, nozīmē to, ka viņu nāve uzskatāma par uzupurēšanu Dievam**” (300). Bet kādi upuri tika nesti komunisma vārdā staļinlaikos?!

d) **koncentrācijas nometnes:** Osvencima, Treblinka, Terēzenštate. Ebreju iznīcināšana bija Hitlera galamērķis, taču ne vienīgais mērķis:

¹ **Himlers** (*Himmler*), 1900–1945) Heinrihs — fašistiskās Vācijas politisks darbinieks, viens no galvenajiem kara noziedzniekiem. No 1924.gada vadīja SS, no 1936.gada — gestapo šefs, no 1943.gada — iekšlietu ministrs. Izdarija pašnāvību.

“Pirms nogalināt savu upuri, viņš gribēja to mocīt un apsmiet” (300). Par ebrejiem visādi ņirgājās uzraugi, gan apsmejot, gan necilvēcīgi mokot viņus.

Ir aprēķināts, ka Osvencimā ar gāzi “Ciklons B” tika noindēti 1,5 miljoni ebreju. Gāzes kamerās cilvēki “noslāpa dažu minūšu laikā, kaut arī pirmsnāves agonija ieilga tādēļ, ka nacisti ekonomijas dēļ izmantoja minimālo gāzes devu, kas spēja nonāvēt cilvēku” (301). Dažas koncentrācijas nometnes bija it kā darba nometnes. Taču “nosūtīšana uz darba nometni bieži vien nozīmēja to pašu, ko nāves spriedums” (301). Arī Latvijā tika izveidota līdzīga nometne Rumbulā, kur tika atvesti ebreji no Vācijas un Austrumeiropas. Rumbulas mežs — ebreju, padomju karagūstekņu un civiliedzīvotāju nošaušanas vieta. Upuru piemiņai atklāta memoriāla plāksne ar tekstu latviešu, krievu un ebreju valodā. Biķernieku mežā ebreju nošaušanas vietā tika atklāts memoriāls (2001. g.).

e) Nirnbergas process. Tikai viens no nacistiem, kuri tika apsūdzēti noziegumā pret cilvēci, atzina savu vainu. Tas bija Hanss Franks — Polijas ģenerālgubernators: “Paies tūkstošiem gadu, bet Vācijas vaina nebūs aizmirsta” (310). Vienpadsmit nacistu līderiem tika piespriests nāvessods pakarot (16.11.46.). Taču atradās arī tādi, kas aizstāvēja viņus. Tā, piemēram, ASV senators R. Tafts “iebilda pret tiesas procesu, argumentējot ar to, ka viņi tiek sodīti *ex post facto* (pēc fakta) par darbību, kas nacistiskajā Vācijā netika uzskatīts par noziegumu” (311). Prezidents Dž. Kenedijs novērtēja šā senatora pozīciju kā politisku vīrišķību un uzskatīja, ka viņa uzstāšanās ir viena no pašām vīrišķīgākajām. Jā, Amerikā likums ir svēts, un tas liecina par patiesu demokrātiju. Bet šeit ir runa par genocīdu pret ebreju tautu.

f) Vācijas reparācijas¹. Nacisti nogalināja 6 miljonus ebreju un “izlaupīja īpašumu, kas piederēja viņu upuriem” (311). Pirms kara beigām ebreji visā pasaulē prasīja, lai Vācija izmaksātu “kompensāciju tiem ebrejiem, kuriem izdosies pārdzīvot nacistu plosīšanos” (311). 1952. gadā, kad pavērās iespēja realizēt reparācijas maksājumus, ebreju kopienā sākās sīva cīņa, jo daļa ebreju nostājās pret to. Jaunajai Izraēlai valstij bija vajadzīgi ienākuma avoti. Kanclers K. Adenauers, pilnībā apzinoties “drausmīgo nacistu noziegumu raksturu”, izteica gatavību maksāt reparāciju. Notika sarunas. Cionistu līderis Nahums Goldmanis izteica savu viedokli: “Izraēla gaida no Vācijas vismaz vienu miljardu dolāru, un tā ir summa, kas veido tikai daļu no izdevumiem, kas nepie-

¹ **Reparācijas** (lat. *reparatio* — atjaunošana) — starptautisko tiesību subjektu atbildības veids par kaitējumu, kas starptautisko tiesībaprkāpumu rezultātā radies citam starptautiskam tiesību subjektam (valstij, tautai). **Reparācijas** var izpausties kā **restitūcija** vai **materiālā kompensācija**.

ciešami, lai uz dzīvi Izraēlā iekārtotu paglābušos katastrofas upurus” (312). Adenauers atzina šo prasību par taisnīgu un apņēmās izmaksāt šo summu. “Bet Izraēlā katrs apzinājās un saprata, ka šo Vācijas rīcību atzinīgi novērtēs visā pasaulē” (312).

Kas notika pēc tam, kad šis jautājums tika izskatīts knesetā (Izraēlas parlamentā)? — “”Begins (labēji orientētās partijas līderis. — G.T.) izgāja uz ielas un aicināja sacelties pret valdību. Knesets uz laiku atņēma viņam deputāta mandātu” (312–313). Beidzot knesets piekrita līguma noslēgšanai ar Vāciju. Tā Izraēlā “*Wolkswagen*” kļuva par pašu populārāko automašīnu, jo daļa reparācijas tika izmaksāta preču veidā. “Jāteic, ka ebrejiem ir laba atmiņa, bet tā nekādā gadījumā nav atriebīga tauta” (313).

Tagad Vācija uzņem tos ebreju emigrantus no bijušajām PSRS republikām, kuriem ir radinieki Vācijā vai kuri ir nonākuši grūtā materiālā stāvoklī, vai nevar braukt uz Izraēlu. Lūk, kāds vēstures paradokss! No Latvijas daudzi ebreji pārceļas uz patstāvīgu dzīvi Vācijā, nevis dodas uz Izraēlu. Protams, iemesli ir visdažādākie.

g) “**Nekad vairs**” (“Никогда больше”). Kad ebreji saka “nekad vairs”, tad ar to saprot, ka “viņi nekad vairs nepieļaus katastrofas atkārtotšanos. Nekad vairs *osvencimas*, nekad vairs gāzes kameras, nekad vairs 6 miljonu ebreju nogalināšanu” (323). Bet vai tas būs pa spēkam ebrejiem, ja pie varas nāktu jauns Hitlers — “Par nožēlošanu nav garantijas, ka tas būs pa spēkam ebrejiem, ja pie varas nāks jauns Hitlers” (323). Tāpēc ebreji visā pasaulē uzstājas par Izraēlas militārā spēka saglabāšanu un stiprināšanu. Vai nebūtu lietderīgi padomāt par Izraēlas iestāšanos NATO? Varbūt arābu pasaulē var rasties un pie varas nākt jauns Hitlers! Irākas prezidenta S.Huseina draudi Persijas līča kara laikā pārvērtās militārā akcijā — Izraēlas apšaušana ar raķetēm. Tagad Izraēlu apdraud palestīniešu terors.

***

h) SAPRAST NOZĪMĒ PIEDOT: īstenot dzīvē “nekad vairs”. Speciālo policijas vienību sastāvā, kuras piedalījās ebreju un komunistu nogalināšanā okupētajās teritorijās, bija arī citu tautu pārstāvji: krievi, ukraiņi, lietuvieši, latvieši, igauņi u.c. Nirnbergas procesā holokausts ir nosodīts kā noziegums pret cilvēci un pret ebreju tautu. Taču atklājas aizvien jaunas tragiskās vēstures lappuses, kas skar arī latviešus.

Zonderkomandas kapteinis **H.Cukurs**¹ ir piedalījies ebreju noga-

¹ Herberts Cukurs — inženieris, kas ar paša konstruētu lidmašīnu veica vairākus tāllidojumus no Latvijas uz Gambiju (Āfrikā).

lināšanā. Lūk, viena dzīva palikušā ebreja Rafaēla Šubas liecība: "...Cukurs ir licis ar ļaudīm pārpildīto Rīgas sinagogu apliet ar benzīnu un aizdedzināt."¹ Viņu izsekoja Izraēlas slepenais dienests "Massad" un nogalināja (1965.). Žurnāls *Der Spiegel* citē Telavivā dzīvojošā sirmgalvja vārdus: "Es atmaksāju par to, ko Cukuram līdzīgi nacistu nezvēri pastrādāja ar maniem vecākiem" (Ā.Jansons. Rīgas slepkavas nāve // "Dienas" pielikums "Sestdiena", 9.08.97.).

No Kanādas izraida bijušo policijas virsnieku K.Kalēju, kuram Kanādas varas iestādes inkriminē² līdzdalību 20 000 ebreju nogalināšanā (Kara noziedznieku latvieti izraida no Kanādas // "Diena", 20.08.97.). Vai Latvijai būtu jāuzņemas morāla atbildība par līdzdalību holokaustā? — To prasa demokrātiskas valsts gods un sirdsapziņa, bet Latvija bija okupēta — pakļauta Vācijai. Bija latvieši, kuri šāva ebrejus, un bija latvieši, kuri glāba ebrejus no drošas nāves ("Tēvs izvēlējās iespēju glābt cilvēkus..." // "Diena", 30.05.98.). Patlaban holokausta vēstures jautājumi var kļūt par klupšanas akmeni Latvijai ceļā uz NATO. Latvieši taču piedalījās ebreju nogalināšanā, bet valstsvīri un politiķi nezina, ko darīt ar savas valsts vēsturi, kuras teritorijā tika realizēts holokausts.

Iedziļināšanās antisemitisma vēsturē, kā arī marksisma-ļeņinisma un nacionālsociālisma izpratne, lasītājam pavērs iespēju saprast šīs traģēdijas pirmsākumus, lai naids, atriebība un nicinājums neturpinātos bezgalīgi. Tas ļaus mums saprast arī čekistu ebrejus. S. Šustinu³, kas darbojās Latvijā pēc 1944.gada. Tieši saprašana šobrīd ir svarīga problēma visās bijušajās PSRS republikās, lai izbeigtu naidu un savstarpējos apvainojumus, kas parādās presē un liecina par saprašanas deficītu. Lūk, tipisks piemērs, kas skar Latvijas vēsturi. "Jūs ... aicināt mani, karojošu padomju armijas pusē, stāstīt par notikumiem Litenē. Aicinu Jūs, hitleriskās Vācijas pusē karojošo, pavēstīt par notikumiem Rumbulā, Biķerniekos un Rīgā. Gribu ticēt, ka jūs Rumbulā esat tikpat maz piedalījies, cik es Litenē" (M.Vulfsons. Kārtis uz galda...// "Diena", 19.08.97.). Lasītājam paveras iespēja saprast, kāpēc viens no viņiem karoja Vācijas pusē, bet otrs — padomju armijas. Tādēļ mēs centāties saprast gan Staļinu, gan katastrofu. Tagad pievērsīsimies Hitleram, kuram ticēja un sekoja ne tikai vācieši, bet arī daudzu citu tautu liela daļa. **Ir pienācis laiks saprast latviešu leģiona *Waffen SS* rindās Vācijas pusē pret PSRS.**

¹ Maz ticams, ka šajā traģēdijā varētu būt kāds ebreju tautības aculiecinieks?!

² **Inkriminēt** [lat.in — iekš + *crimen* (*criminis*)] — piedēvēt apsūdzību, apsūdzēt): 1) piedēvēt kādam vainu, noziegumu; 2) apsūdzēt, apvainot noziegumā, likuma pārkāpumā (inkriminēt apsūdzētajam slepkavību; inkriminēt ieslodzītajam valsts nodevību).

³ **Šustins** Semjons (dz. 1908) — 1941. g. LPSR valsts drošības tautas komisārs. Viens no deportāciju un represiju vadītājiem un organizētājiem Latvijā.

V nodaļa

Hitlera¹ grāmata “MANA CĪŅA”²

(A.Hitler. “*Mein Kampf*”)

Galvenais jautājums, kuram ir izšķiroša nozīme visas vācu nācijas liktenī, ir marksisma iznīcināšana... Jau Vācijas un Krievijas savienības noslēgšana pati par sevi nozīmētu, ka ir neizbēgams jauns karš, kura iznākums jau ir izlemts. Tāds karš nozīmētu vienīgi Vācijas beigas... Šobrīd boļševiku tuvākā ēsma ir tieši Vācija. Lai vēlreiz izrautu tautu no internacionālā ebreju pūķa ķetnām, jaunajai idejai jābūt spējīgai modināt visus nācijas spēkus un iedvest tai nākotnes lielās misijas apziņu... Vai nu Vācija būs pasaules lielvalsts, vai arī tās nebūs vispār.

Ādolfs Hitlers

“Ne jau saprāts padzina cilvēku, bet gan saprāta kļūdas.”

Anatols Franss³

1. Hitlera “Mana cīņa” un vēstures izpratnes aktualitātes šodien
Nirnbergas procesā (1945–1946) — *Starptautiskajā kara tribunāla tiesas procesā* — tiesāja Hitleru un viņa līdzgaitniekus, kuri tika atzīti par vainīgiem smagākajā noziegumā pret cilvēci (holokausts un citi noziegumi). *Vācu nacionālsociālistiskā strādnieku partija* tika atzīta par noziedzīgu organizāciju. Tās idejiski politisko pamatu veidoja nacionālsociālisms — nacionālisma paveids, kas radās specifiskos vēsturiskos apstākļos Vācijā.

a) nacionālsociālisma (1932–1945) laiks Eiropā un Latvijā un pašreizējais laika posms. Ir pienācis brīdis mēģināt censties saprast šo laiku un tā ideoloģiju, jo kritika, nosodījums vai slavinājums ir izskanējis vairāk nekā pietiekami. **Cilvēkus audzina vēsture, ja tā ir saprasta.** Mēs gribam saprast tos latviešus un vāciešus, kuri piedalījās 1941.gada 4.jūlija akcijā, kad Rīgas sinagogā dzīvi tika sadedzināti 2000 ebreju,

¹ **Hitlers** (Hitler, 1889–1945), istajā vārdā Ādolfs Šiktgrūbers (Schicklgruber). Vācijas kanclers (no 1934), arī prezidents (no 1934). Viens no *Nacionālsociālistiskās vācu strādnieku partijas dibinātājiem* (1919), *tās vadonis* (1921). Otrā pasaules kara galvenais noziedznieks (1939–1945). Izdarīja pašnāvību.

² **Hitler A.** *Mein Kampf*. Zwei Bände in einem Buch. München, 1932; Hitlers Ā. *Mana cīņa*, Rīga, 1995. Nav iespējams saprast Hitlera atziņas bez pamatīgas Poļakova “Antisemitisma vēstures” studēšanas.

³ **Franss** (France, 1844–1924) Anatols (istā vārdā Anatols Fransuā Tibo (Thibault) — franču rakstnieks. Viens no ievērojamākajiem franču kritiskajiem reālistiem. Vēsturisko sociālpolitisko un filozofisko problēmu satīrisks risinājums romānā “Šolaiku vēsture” (1897–1902). Nobeļa prēmijas laureāts (1921).

mēs gribam saprast arī tos latviešus, kuri piedalījās vairāku simtu dzīvību glābšanā. Mēs gribam saprast gan latviešu leģionārus, kas cīnījās Vācijas armijas pusē, gan latviešus, kas cīnījās padomju armijas rindās. Daudz ko vajag saprast, lai šīs traģiskās vēstures lappuses mūs audzinātu. **Protams, runa ir nevis par piedošanu noziedzniekiem, bet gan par politiskā prāta maldiem un kļūdām, kuras vajag saprast. Tad vēsture audzina.** Mūsdienu laikmets izvirza prasību, lai vēsturnieks un politiķis iepazītos ar Hitlera darbu “*Mana cīņa*” un censtos izprast tajā ietvertās pamatatziņas, viņa domu gaitu un viņa politikas traģisko ietekmi uz daudzu tautu likteni. **Holokausts¹**, tautu šķelšanās *Otrā pasaules kara* priekšvakarā, kara laikā un līdz pat mūsdienām. Neiepazīstoties ar šo darbu un ar Marksa-Engelsa-Ļeņina atziņām, mēs nespēsīm izprast ne latviešu leģionārus vācu armijas rindās, ne latviešus padomju armijā. **Pagaidām mēs atrodamies vēstures jūgā. Gan padomjlaikā, gan tagad valsts vara diktē vēstures izpratni — pārvelk svītru politiskā plurālisma principam vēstures jomā.** It sevišķi spilgti tas izpaudās un joprojām izpaužas attiecībā uz 1940.gada notikumiem Latvijā. Padomjlaikā PSKP pateica: Latvijā notikusi sociālistiskā revolūcija (Politiskā enciklopēdija. R., 1987. — 618.–619.lpp.), bet 6.Saeima pieņēma deklarāciju *Par Latvijas okupāciju* (22.08.96.). Abos gadījumos strikti tika pateikts, kā jāraksta vēsture un līdz ar to *vēsturnieku komisijas* darbs kļūst formāls: valsts vara ar deklarāciju *Par Latvijas okupāciju* skaidri pateica, kā jāraksta 1940.–1956.gadu vēsture — okupācija. Bet ko tad darīt ar tiem latviešiem un cittautiešiem, kuri sagaidīja padomju tankus ar puķēm un cēla *sociālismu*? Ko darīt ar tiem latviešiem, kuri sagaidīja Vācijas armiju kā atbrīvotājus un *Waffen SS* rindās cīnījās pret padomju armiju, kuri *Kurzemes katlā* cīnījās tā, ka padomju armija nespēja ieņemt šo Latvijas novadu? — Vēstures notikumu neizpratne, šo notikumi kritika, noliegšana, nosodīšana pārvelk svītru cilvēka garīgai audzināšanai un rada naidu, atriebības centienus u.tml.

Izbeigsim sēt naidu un veidot ienaidnieka tēlu! Tā vietā centīsimies vēsturi saprast. **Vēsture audzina. Taču vienīgi tad, ja mēs vēsturi saprotam, bet diemžēl šis sapratnes trūkst visās postpadomju valstīs.** Nacionālisma ideja, kas patlaban ārkārtīgi ietekmē politiku, bez vēstures saprašanas var novest tautu līdz nelaimei. Šobrīd var runāt par fašisma draudiem Krievijā. “Pēdējos trīs gados krievu fašistiskā organizācija “Krievijas nacionālā vienotība” (KNV) savu biedru skaitu dubultojusi, un tās pašreizējais skaits tiek lēsts 150 000 — 200 000” (V.Zaļkans.

¹ **Holokausts** (angļu — *holocaust*): 1) iznīcināšana, cilvēka masveida bojā eja ugunī; 2) slaktiņš; asinspirts; lopkautuve; 3) pilnīga sadedzināšana; pilnīga upura iznīcināšana sadedzinot; 4) pārnestajā nozīmē — pilnīga sevis upurēšana.

Brīdina no fašisma draudiem Krievijā // “Diena”, 26.11.97.). Maskavā grautiņos dzīvību zaudēja divi cilvēki, vairāk nekā divdesmit ievainoti (31.10.01.). “Pēc milicijas rīcībā esošās sākotnējās informācijas, uzbrucēji bijuši no radikāli labējās organizācijas *Krievijas nacionālā vienotība* (līderis Aleksandrs Barkašovs). Runa ir par krievu fašistisko organizāciju.

Latvijā “*Pērkoņkrusts*”¹ izvirzīja šādu uzdevumu: “Pašlaik Latvijā valsts politiskā un ekonomiskā vara atrodas internacionālā židisma rokās, ko īsteno latviešu tautas iznīcinātāji, latviski runājošie, bet rasisiski nepilnvērtīgi izdzimteni, kuru mērķis ir iznīcināt latviešus kā tautu... **“Pērkoņkrusta” tuvākais uzdevums ir šīs noziedzīgās varas gāšana un latviešu valsts celšana**” (Ar rupjībām apraksta sinagogas vārtus // “Diena”, 20.12.97.). Par šāda aicinājuma izplatīšanu tika ierosināta krimināllieta, taču šis aicinājums liecina par to, ka Hitlera nacionālsociālisma idejas joprojām ir dzīvas. Tās pauž “pērkoņkrustieši” — no *Aizsargu* organizācijas atdalījušies radikāļi, kuri sludina latviešu nacionālās atbrīvošanās cīņu. Lūk, ko “Pērkoņkrusts” rakstīja Ģenerālprokuratūrai un citām valsts varas institūcijām: “Latviešu nacionālā atbrīvošanās cīņa savu kulmināciju sasniegs agrāk vai vēlāk neatkarīgi no tā, vai es būšu vai ne. (...) Sakārtojiet likumdošanu, notiesājiet latviešu tautas genocīda īstenotājus un tad ķerieties pie organizācijas “Pērkoņkrusts”, ja tāda vēlēšanās būs” (Meklējamais pērkoņkrustietis atsūta vēstuli “Dienai” // “Diena”, 9.03.98.). Kādas ir šīs organizācijas galvenās idejas: “Man kā latviešu tautas daļai ir pieņemams tikai etniskais nacionālisms (to sludināja Hitlers savā darbā “Mana cīņa”. — G.T.) pretēji režīma paustajam valstiskajam nacionālismam, kas pēc savas būtības ir nacionālisma surogāts ar devīzi “Visi pasaules salašņas, apvienojieties”... Būtu kāds to “atbrīvotāju” pieminekli uzspēris gaisā. Tautas griba ir Dieva griba” (turpat). *Pērkoņkrustieši* ir arestēti un notiesāti, bet idejas nevar arestēt.

Līdzīgas idejas pauda arī Hitlers, un tas noveda gan pie vācu tautas milzīgās tragēdijas, gan pie holokausta Vācijā, Latvijā un citās pasaules malās. Vēsture rāda ceļu nākotnei, ja mēs spējam vēsturi saprast. **Stalīns un Hitlers ir gan slavināts, gan nosodīts. Bet mēģināsim viņus izprast. Tas palīdzēs “atvērt acis” ne tikai pērkoņkrustietim, bet arī mums visiem.**

b) vēsture — politika — mūsdienas: kas bija latviešu leģionāri *Waffen SS* rindās? Tātad pati dzīve izvirza prasību iedziļināties divu pretēju ideoloģiju — marksisma-ļeļinisma un nacionālsociālisma — izpratnē.

¹ “Pērkoņkrusts” — politiska organizācija Latvijā. Dibināta 1933.gadā uz organizācijas “Latvijas nacionālais klubs” (dib. 1922.g.), pamatorganizāciju vadīja G.Celmiņš, un tajā galvenokārt darbojās studējošā jaunatne. 1934.g. organizāciju aizliedza, bet 1941.g. augustā — likvidēja.

Tās pasaules mērogā veidoja viena otrai naidīgu politiku garīgos pamatus (1933–1945). Šīs abas ideoloģijas joprojām nav atmirušas, neskatoties uz Nirnbergas procesu un PSRS sabrukumu. Padomjlaikā komunisma icēlāji bija spiesti tikai zināt “gaišo” cilvēces nākotni saskaņā ar Marksu-Engelsu-Ļeņinu, bet tagad paveras iespēja saprast abas šīs savstarpēji naidīgās ideoloģijas. Kas attiecas uz nacionālsociālismu un Hitlera darbu “Mana cīņa”, tad tās Latvijā ir svešas lietas gan zināšanas, gan izpratnes aspektā. Ne slavēt, ne kritizēt un nosodīt — tas jau ir paveikts, bet gan censties izprast Hitlera “Mūsu cīņu”. Tas ļaus saprast tautas sašķelšanos šo ideoloģiju ietekmē, lai mēs naidā nevis turpinātu nojaukt un sprīdzināt pieminekļus, bet gan censtos saprast vēsturi, kuru tie atspoguļo. Šajā ziņā nožēlojama politiska spriedelēšana turpinās, cerams, ka drīz tā beigsies, attiecībā uz Pētera I (1910.), Barklaja de Tolli (1913.). Uzvaras kolonnu un Uzvaras pieminekli. **Vai tad vēsturei, mūsu Latvijas vēsturei var pārvilkt svītru?! Pieminekļi taču ir vēstures liecinieki neatkarīgi no tā, vai tie politiķim patīk vai nepatīk. Būtu laiks atteikties no boļševistiskas attieksmes pret pieminekļiem un vēsturi.**

Mēģināsim izprast Hitlera “Mana cīņa” un līdz ar to arī daļu latviešu tautas, kas sagaidīja vācu armiju kā glābējus no komunisma briesmām. Mēģināsim saprast “Kurzemes cietokšņa” varoņus, kur vienā pusē cīnījās latvieši un vācieši, bet pretējā — padomju armija un tās sastāvā arī latvieši. **Latvietis šāva uz latvieti, latvietis nodeva latvieti, daži latvieši kopā ar vāciešiem piedalījās holokausta realizēšanā Latvijā. Šīs vēsturiskās realitātes saprašana audzina mūs, mums saprotamāks kļūst latviešu *Waffen SS* leģionārs un daudz kas cits.**

Latviešu *Waffen SS* leģions² tika izveidots 1943.gadā pēc Hitlera pavēles. Tagad daudzi nezina un vēl vairāki nesaprot leģionāru tragisko likteni. 1998.gadā Saeima nolēma **latviešu leģionāru piemiņu atzīmēt 16.martā**, bet pēc tam šo lēmumu atcēla. Centīsimies saprast leģionārus. 1944.gada martā pie Veļikajas upes Opočkas rajonā (Krievijā) latviešu leģiona 15. un 19.divīzija vācu armijas pusē varoņīgi cīnījās pret padomju armiju. Kādas idejas vārdā kopā ar vācu armiju?! Kas tad īsti bija latviešu leģionāri? Baltiešu ieroču SS (*Waffen SS*) vienības? — Vienu atbildi mēs atrodam *Latvijas vēstures institūta* izdotajā dokumentu un atziņu krājumā “The Latvian Legion” Heroes, Nazis or Victims (Latviešu leģions: varoņi, nacisti vai upuri?) (1997): **Latviešu leģions nebija vācu**

¹ “Kurzemes cietoksnis” (padomjlaika apzīmējums — “Kurzemes katls”) — teritorija Kurzemē, kur tika bloķētas Vācijas armijas daļas. Tās padevās 1945.gada 8.maijā. Kāpēc padomju karaspēks nespēja ieņemt šo cietoksni?

² **Leģions** (lat. legio, legionis): 1) Senās Romas armijas organizatoriska un taktiska pamatvienība; 2) īpašas karaspēka un policijas vienības vairākās valstīs; 3) karaspēka vienība (latviešu SS leģions): Sk. P.U.Enkvists. Leģionāri. — R., 1993.

SS ieroču vienība¹. To atzina arī UNRRA (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*): Baltiešu ieroču SS vienības (leģioni) no vācu *Waffen SS* vienībām atšķirās ideoloģiski un organizatoriski. Šo viedokli pauž arī vēsturnieks **Ezergailis**², uzsverot, ka nacistu noziegumos piedalījās galvenokārt latviešu SD vienības. Viņš pievērš uzmanību diviem atšķirīgiem uzskatiem par latviešu ieroču SS leģionu un leģionāriem:

1) vēsturnieks **Biezais**³ uzskata, "**ka vācieši un tie latvieši, kas piedalījās leģiona dibināšanā un to komandieri** (kas izdeva pavēles. — G.T.), ir nosodāmi kā noziedznieki un nodevēji";

2) viens no leģiona dibinātājiem **A.Silagailis** (pulkvedis) pauž citādu viedokli: "... **Leģiona cīņa ar ieročiem rokās pret komunismu ir pierādījums, ka latvieši brīvprātīgi nepadevās krievu okupācijai, bet, gluži pretēji, uzturēja Latvijas leģitimitāti uz neatkarīgu valsti**" (Baltiešu leģioni atšķirās no citām *Waffen SS* vienībām // "Diena", 6.03.98.).

Valsts prezidents **G.Ulmanis** šajā jautājumā pauž savu viedokli: "Ja mūsu tiesiskā sistēma kopumā ir rehabilitējusi cilvēkus, kas nav piedalījušies asinsdarbos, tad **šie cilvēki ir tiesīgi pulcēties, atcerēties savus cīņu biedrus un tos vēsturiskos procesus, kas gājuši pāri Latvijai...** Protams, ja mūsu valstī ir kara noziedznieki un tiesiskās institūcijas to konstatē un var pierādīt, tad šie noziedznieki jāsauc pie atbildības... Vainīgie jāsoda, bet viss pārējais jāmēģina izprast, piedot un arī atcerēties" (turpat).

Nirnbergas tiesas procesā (20.10.45. — 1.11.46.) SS tika pasludināta par noziedzīgu organizāciju. Latviešu leģiona izveidošana ir Hāgas starptautiskās konvencijas⁴ pārkāpums, jo tā aizliedz mobilizēt okupēto valstu iedzīvotājus. **Mēs gribam saprast latviešu leģionārus, kas varonīgi cīnījās pret PSRS armiju vācu armijas *Waffen SS* rindās.** Kādas idejas

¹ SS (Schutzstaffel) tika izveidota kā apsardzes vienība un, sākot ar 1925.gadu, pildīja Nacionālsociālistiskās vācu strādnieku partijas miesassargu funkcijas, bet 1934.gadā kļuva par patstāvīgu organizāciju šīs partijas sistēmā. **Vispārējā SS** (*Allgemeine SS*) veica represīvas funkcijas, bet ieroču SS (*Waffen SS*) bija militāras vienības, kuras cīnījās frontē. Otrā pasaules kara laikā *Waffen SS* rindās cīnījās 35 tautu pārstāvji, kopā 910 000 karavīru (Neiburgs. SS, *Waffen SS*, latviešu leģions un Latvijas valsts politika // "Diena", 6.03.98.). To vidū bija arī 15. un 19.latviešu leģiona divīzijas, kuras cīnījās pret PSRS armiju.

² **Ezergailis** (dz.19130) Andrievs — latviešu izcelsmes amerikāņu vēsturnieks, Itakas (ASV) Koledžas profesors. Pētījis revolucionāro kustību Latvijā (1917–1918) un hitleriskās okupācijas periodu Latvijā.

³ **Biezais** (1901–1995) Haralds — teologs, vēsturnieks, filozofs. Kopš 1944. gada dzīvo Zviedrijā. Pētījis vēsturi, reliģiju un latviešu mitoloģiju.

⁴ **Konvencija** (lat. *conventio* — vienošanās, līgums) ir viens no izplatītākajiem starptautisko daudzpusējo līgumu veidiem. Tas, ka starptautisks akts nosaukts par konvenciju, neietekmē dokumentu juridisko spēku vai raksturu. Piemēram, 1982. gadā pieņemtā ANO Konvencija par jūras tiesībām, Konvencija par genocīda nepieļaujāmību un sodīšanu par to (1948.) u.c.

vārdā viņi atdeva savu dzīvību¹? Vai viņiem ir tiesības sapulcēties kopējā ielu gājienā, lai atzīmētu kritušo biedru piemiņu? — Lai atbildētu uz šiem jautājumiem, gribot negribot būtu jāiedziļinās gan Staļina “Leņinisma jautājumos”, gan Hitlera darbā “Mana cīņa”. Cita ceļa nav, ja mēs vēlamies, lai vēsture mūs audzinātu, nevis turpinātu naidot tautas, valstis vai veicinātu tautas sašķelšanos naidīgās noietnēs. Lasītājam pašam vajadzēs rast atbildi uz jautājumu: **vai latviešu leģionāriem bija kaut kas kopīgs un nosodāms ar nacionālsociālisma ideoloģiju un SS?** — Dzīvi palikušie vēl var liecināt par šiem vēstures notikumiem, bet mūsu uzdevums ir viņus saprast.

Latvijas krievu organizācijas — *Krievu biedrība, Latvijas krievu kopiena* — vēstulē Valsts prezidentam G. Ulmanim raksta: “Prezidenta kungs! Kādā valstī mēs dzīvojam? Demokrātiskā republikā? **Mēs pieprasām nepieļaut Waffen SS leģiona veterānu maršu 16.martā.** Tās nav savienojams ar demokrātiskas valsts nosaukumu, par kādu sevi uzskata Latvija” (Pieprasa nepieļaut leģiona atceri // “Diena”, 14.03.98.). Gājiens uz Brīvības pieminekli notika, radot nopietnas problēmas Latvijas politiķiem un valstsviriem. Atceres diena tika atcelta.

Var saprast tos bijušos PSRS armijas virsniekus, kuri padomju armijas rindās cīnījās pret Vācijas armiju. Bet viņiem kā Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem vajadzētu kaut vai mēģināt izprast latviešu leģionārus, kuri cīnījās pret padomju armiju. Jā, daudzi joprojām atrodas padomju laiku ideoloģijas varā, kura neļauj izprast Otro pasaules karu. Tajā laikā tika pateikta “zinātniska patiesība” par Hitleru, nacistisko Vāciju un fašistisko K. Ulmaņa režīmu. Mēs gribam pavērt lasītājam iespēju pārvarēt šo ierobežoto vēstures izpratni. **Ir pienācis laiks saprast gan tos latviešus un cittautiešus, kuri 1940.gada jūlijā skūpstīja padomju tankus un īstenoja sociālistisko revolūciju, gan arī tos latviešus un cittautiešus, kuri 1941.gada jūlijā sagaidīja vācu armiju kā atbrīvotāju no boļševiku jūga.** Tad kļūs skaidrs, par ko cīnījās tie 140 000 leģionāri, no kuriem aptuveni 50 000 krita kaujās vai gāja bojā izsūtījumā Sibīrijā. Demokrātiskā valstī gan latvietim, gan krievam vajadzētu censties saprast akmenī kaltus vārdus: **“Kritušajiem un nomocītajiem latvju kareivjiem un cīnītājiem pret padomju režīmu 1940.–1956.g.”** (Atzīmē Latviesu leģiona dienu // “Diena”, 17.03.97.). **LEĢIONĀRI CĪNĪJĀS PRET PADOMJU REŽĪMU**, kurš 1991.gadā tika gāzts gan Krievijā, gan Latvijā. Bet vai *Waffen SS* leģionā tika iekļautas (1944) tās SD vienības, kuras piedalījās holokaustā Latvijā? — Ja tas tiešām notika, tad rodas nopietna vēsturiski politiskā problēma šo notikumu izpratnē un vērtējumā. **Bet leģionāru cīņas jēgu kopumā noteica Latvijas brīvības ideja — nepieļaut padomju varas atjaunošanu.**

¹ Kāpēc Lietuvā netika nodibinātas *Waffen SS* leģiona divīzijas?

Centīsimies iedziļināties un izprast *Latvijas Centrālās padomes* (LCP) 1944.gada 17.martā parakstīto unikālo dokumentu *Latvijas neatkarības memorandu* (Memorandu). Šo dokumentu LCP mēģināja iesniegt, gan vācu okupācijas varas iestādēm, gan arī Latvijas brīvvalsts sūtņiem Zviedrijā, Lielbritānijā, ASV. Latviešu leģiona ģenerālinspektors R.Bangerskis šo dokumentu nepieņēma, un arī **“sabiedrotie jau bija pieņēmuši domu par Baltijas iekļaušanu PSRS sastāvā”** (D.Arāja. memorands prasa Latvijas valstiskuma atjaunošanu // “Diena”, 4.05.01.). **Memorandu** parakstīja pēdējās 4.Saeimas priekšsēdētājs P.Kalniņš, J.Čakstes dēli Mintauts un Konstantīns, profesors J.Endzelīns, dzejnieki K.Skalbe un Z.Lazda u.c. Tajā bija teikts: **“Pēc visiem dabas un cilvēības likumiem neviens mums nevar apstrīdēt tiesības aizstāvēties, ja tiek apdraudēta mūsu nācija un tās esamība.”** Bet aizstāvēties pret komunisma briesmām bija tikai viena iespēja — Vācijas armijas rindās. To neapzinājās Memoranda autori. Varbūt viņi tiešām palika utopiskas idejas varā?

Memorands vērsās pret Latvijas iedzīvotāju mobilizāciju Vācijas bruņotajos spēkos jeb leģionā, jo tas “dziļi aizvaino tautu un rada tanī dibinātu neapmierinātību” (turpat). Tā autori uzskata, ka šāda mobilizācija būtu jāpasludina Latvijas valsts likumīgām institūcijām. **Memorands** deklarē, ka “nekavējoties atjaunojama Latvijas Republikas faktiskā suverenitāte”.

Par nopietnu militāru spēku Latvijas neatkarības aizsargāšanai pret padomju varu kļuva latviešu leģions *Waffen SS* (Latviešu leģiona 15. un 19.divīzija). **“Grūti bija Latvijā atrast mājas, no kurām kāds nebūtu aizsaukts vai brīvprātīgi devies cīņā pret sarkano apspiedēju pulkiem”** (A.Šinķis. Kurzemes cietoksnis. R., 1997. — 9.lpp.). Leģionā un Sarkanajā armijā cīnījās simtiem tūkstoši latviešu, bet citās nacionālās pretestības organizāciju cīnītāju skaits mērāms simtos. Patlaban svarīgi izprast leģionārus un sarkanarmiešus: **KĀDAS IDEJAS VĀRDĀ VIENS LATVIETIS APZINĀTI UN MĒRKTIECĪGI ŠĀVA UZ OTRU LATVIETI?** — Leģionāri cīnījās pret padomju varas atjaunošanu Latvijā, bet sarkanarmieši — par padomju varas atjaunošanu Latvijā un Latvijas atbrīvošanu no vācu okupācijas. Leģionāri cīnījās, lai atkal paceltu “Latvijas karogu Rīgas pils tornī” (turpat).

Patlaban svarīgi ir izprast tos latviešus, kuri cīnījās Otrā pasaules kara pretējās frontēs. To noteica 1940.–1941.gada notikumi, kuru pamatā bija Staļina un Hitlera politika. Lasītājam paveras iespēja izprast leģionāru pamatideju — **Latvijas Republikas neatkarība**. Šķiet, ka cilvēku dvēselēs vēl pastāv Otrā pasaules kara pretējās frontes. Par to liecina leģionāru atceres dienas notikumi Latvijā. Ko darīt? — Censties saprast gan Staļina, gan Hitlera politiku. Lasītājam palīdzēs arī Kisindžera

Diplomātija (R., 2001): Staļina bazārs un Nacistu un padomju pakts (sk. Politika III, 10.nodaļa).

Daudzi krievu valodā runājošie cittautieši pat nemēģina vai negrib saprast leģionāru pamatmērķi: Latvijas Republikas suverenitāti. Latviešu leģiona atceres dienā tas izpaudās itin spilgti (16.03.98.). Leģionāru gājienu sagaidīja krievu valodā runājošie cilvēki, kuri skaļi sauca: “Kauns fašītiem!” Uz plakātiem bija rakstīts: “SS demonstrācija — kauns Latvijai!”, “*Hände hoch*, puikas, *Hitler sen kaput*. Āmen!”, “Nacionālisms-fašisms-holokausts”, “SS fašistu leģionāru svinības — izaicinājums Eiropai un visai pasaulei”, “SS nāve, nāve, melna nāve nāk” (Piemin leģionu saspringtā gaisotnē // “Diena”, 17.03.98.). Lūk, viena vēstures izpratne, kas balstās uz “es zinu”. Līdz ar to **Otrā pasaules kara saprašanai nav vietas, jo tiek pausta “zinātniska patiesība” padomjlaiku ideoloģijas garā.** Tas ir nopietns šķērslis demokrātiskas politikas veidošanā. **Kāpēc šajā dienā draudzīgā saietā nespēja tikties padomju armijas virsniek, kareivji un latviešu leģionāri? Kāpēc nemēģināt saprast citam citu?** — Visupirms traucē padomjlaika attieksme pret vēsturi, kad vēstures izpratni noteica partija (PSKP), bet tagad — 6.Saeimas valdošā koalīcija ar deklarāciju *Par Latvijas okupāciju* (22.08.96.). Abos gadījumos politiķiem būtu jāraksta vēsture, neatstājot vietu izpratnes centieniem.

Nespēja, pat nevēlēšanās izprast vēsturi ir padomjlaiku un post-sociālistiskās politikas raksturīga iezīme. Tiek apiets jautājums: **Vai pastāv atšķirības starp SS, *Waffen SS* un latviešu *Waffen SS* leģionu?** Galvenais vēstures neizpratnes cēlonis sakņojas mūsu apziņā, dvēselē, kur valda padomjlaikā propagandētā patiesība: **padomju armija — visu tautu atbrīvotāja no fašistiskā jūga, bet, visi, kas tam pretojās vācu armijas pusē, — fašisti.** Ja runa ir par Latviju, tad nedrīkst aizmirst Molotova-Ribentropa paktu un tā slepenos protokolus (1939), kā arī 1940.gada notikumus Latvijā, kad tika zaudēta valstiskā neatkarība. **1940.gada 17.jūnijā neatkarīgā Latvijas valsts beidza pastāvēt un pēc tam kļuva par PSRS republiku.** Šos notikumus mums nesaprast, ja pamatīgi nebūsim pētījuši Staļina un Hitlera politiku. Vienīgi vēstures saprašana spēj audzināt cilvēkus humānisma un demokrātijas garā. **Bet vēstures saprašana ir smags gara darbs, kas prasa augstu politisko intelektu, politisko kultūru un atbildību.** Priekšā atbildīgs smags gara darbs, ali atbrīvotos no vēstures jūga — no padomjlaiku un mūsdienu politiķu, vēsturnieku zinātniskajām atziņām “es zinu”. Centīsimies saprast latviešus Otrā pasaules karā, kuri cīnījās pretējās pusēs pretēju ideju vārdā: neatkarīga Latvija un Latvijas PSRS sastāvā, padomju Latviju. Mēģināsim saprast arī tos latviešus, kuri piedalījās holokaustā.

c) **vai latvieši sadarbojās ar nacistiem?** — Vienu atbildi dod

vēsturnieks **A.Stranga**: “Profesors Biezais savā darbā “Latvija kāškrusta varā” ir neapstrīdami pierādījis, **ka ar nacistiem aktīvi sadarbojās ap 300 kolaborantu**¹. Minēsim, piemēram, Dunkeru, kas jau 1940.gadā stājas sakaros ar vāciešiem Poznaņā un rakstīja, ka ir liels ebreju ienaidsnieks” (Jāņem vērā visi vēstures fakti // “Diena”, 17.03.98.). Bet vai šo sadarbību var attiecināt uz 146 000 leģionāriem, kuri vācu armijas pusē cīnījās pret padomju armiju? — **“Politiskā divdomība un spekulācijas ap leģionu turpināsies, kamēr tā traģēdiju publiski neizvērtēs Latvijas valsts līderi, lielākā daļa no kuriem turpināja bēdīgo tradīciju — izmanto leģionu politiskai savtībai”** (Skaidras pozīcijas trūkums rada politiskas spekulācijas.²) (“Diena”, 17.03.98.). Ieklausīsimies dažādās atziņās par šiem traģiskajiem Latvijas vēstures notikumiem un centīsimies tās saprast.

Krievijas vēsturnieks Latvijā A.Udaļcovs (vēsturnieks) pauda viedokli, ka latviešu leģionāru divīzijas piedalījās vietējo iedzīvotāju iznīcināšanā Pleskavas, Ļeņingradas un Novgorodas apgabalā (Nevēlas izprast vēstures notikumu būtību // “Diena”, 17.03.98.). Vai Latvijas vēsturniekiem vajadzētu konferencē tikties ar Krievijas vēsturniekiem?! Kas traucē? — Latvijas un Krievijas strupceļā nonākušās attiecības.

Krievijas Ārlietu ministrija paziņoja: “Devušas zvērestu Hitleram un reiham (Kādas idejas vārdā? — G.T.), latviešu divīzijas piedalījās soda akcijās, bet 1944.gadā to sastāvā tika iekļauti latviešu policijas bataljoni (arī SD vienības. — G.T.), kas iznīcināja desmitiem tūkstoš ebreju, krievu, baltkrievu. Civilizētā pasaule jau devusi savu vērtējumu SS darbībai Otrā pasaules kara laikā” (turpat). Par nožēlošanu **Latvijas Ārlietu ministrija nespēja neko prātīgu pateikt attiecībā uz šo notikumu izpratni un vērtējumu. Arī Saeima nespēja uzņemties politisko atbildību** atbilstoši Satversmei un paust politisko taisnīgumu. Kārtējo reizi esam pakļupuši uz vēstures notikumiem. **Saeima nolemj atzīmēt leģionāru atceres dienu 16.martā, bet pē tam atceļ.**

Vācijas vēstnieks Latvijā H.Veizels skaidri pauda savas valsts viedokli: “Vācijas sabiedrība, masu saziņas līdzekļi un politiķi ir ļoti kritiski noskaņoti pret bijušo SS militāristu apvienībām un to tikšanos...

¹ **Kolaboracionisti** (fr. *collaboration* — sadarbība) ir persona, kas Otrā pasaules kara laikā sadarbojās ar hitlerisko Vāciju okupētajās zemēs. Plašākā nozīmē tā sauc dzimtenes nodevēju, kas sadarbojas ar okupantiem. Bet viņi bija latvieši. Vai pietiek ar šādu attaisnojumu: “Ebrejus šāva fašisti”? Vai tad tie nebija latvieši, kas dienēja SD vienībās? Vai tikai Vācijai ir jāuzņemas atbildība par holokaustu, ko tā jau ir darījusi? **Cik un kāda patstāvība bija Latvijai, kad to atbrīvoja no padomju režīma un okupēja Vācijas armija 1941.gadā?** — Tomēr neviens latviešus nespieda piedalīties ebreju šaušanā Rumbulas un Biķernieku mežā.

² **A.Tarvids**. — laikraksta “Vakara Ziņas” atbildīgais redaktors.

Vēstnieks neatceras, ka pēdējā laikā būtu notikušas šādas tikšanās arī SS ieroču vienībām” (Piemin leģionu saspringtā gaisotnē // “Diena”, 17.03.98.). Skaidra un noteikta valsts politiskā pozīcija, kura uzņēmās atbildību par holokaustu. Tieši tas trūkst Latvijas valdībai un Saeimai. Tādēļ ASV NATO komitejas prezidents **B.Džeksons** skaidri pateica, ka Latvijas uzņemšana būs atkarīga no diviem jautājumiem: “Domāju, ka pat korupcija nebūs galvenā problēma. **Galvenās būs — attieksme pret krievu minoritāti un holokausta vēstures jautājumi**” (B.Džeksons, intervijs. Debates pabeigtas, Baltijas valstis jāuzņem // “Diena”, 2.06.01.). **Latvijas politiķi un valstsvīri nespēj atzīt latviešu līdzdalību holokaustā, atvainoties un lūgt piedošanu oficiāli valsts varas līmenī ar politisku deklarāciju Par holokaustu Latvijā vai citu politisku dokumentu, kuru pieņem Saeima.** Bet 7.Saeima pat nespēj runāt par latviešu līdzdalību holokaustā. Leģionāri nesaprot valdību, bet Rietumvalstīs un Izraēlā leģionāri nereti tiek nosaukti par nacistiem, fašistiem, slepkavām. Tas ir netaisnīgi. Ieklausīsimies dažādās atziņās par leģionāriem *Waffen SS* rindās.

Nacionālo bruņoto spēku komandieris J.Dalbiņš: “Mēs esam brīva valsts. Savā zemē piedalīties karavīru piemiņas pasākumā ir mans pienākums” (“Diena”, 1.03.98., turpat). Bruņoto spēku komandieris formas tērpā nedrīkstēja nepakļauties aizsardzības ministra pavēlei nepiedalīties šajā pasākumā. Kā civilais J.Dalbiņš varēja rīkoties citādi.

Nacionālo karavīru biedrības priekšsēdētājs N.Romanovskis: “Ļoti žēl, ka valdībā atrodas cilvēki, kas ar nodevīgiem lēmumiem aizliedza te piedalīties tiem, kam būtu jāpiedalās” (“Diena”, 17.03.98., turpat).

Kā par Latvijas leģiona atceres pasākumiem 1998.gada 16.martā spriež **Izraēla un Rietumvalstis?** — Nākas dzirdēt ne visai patīkamas atziņas. **leģionāri tiek nosaukti par nacistiem, fašistiem, esesiešiem, slepkavām.** Kategoriski un viennozīmīgi leģionārus vērtē **Izraēlas laikraksts “Maariv”;** “Leģiona locekļi piedalījās vairāk nekā 25 000 Rīgas ebreju iznīcināšanā 1941.gadā. Paši latvieši slepkavoja ebrejus¹, kad 1941.gadā jūnijā Latviju atstāja krievu armija, vēl pirms atnāca nacisti” (J.Tihonovs. SS maršē, diplomāti mētājas ar olām // “Diena”, 19.03.98.). Vai tiešām tā bija? — Latvijas vēsturnieku, politiķu klusēšana liecina par to, ka mēs nespējam dot politiski taisnīgu atbildi. **Tikai vēstures notikumu izpratnes centieni spēj atbrīvot mūs no tā, ko sauc par politisko netaisnību, politisko bezatbildību.**

Britu laikraksta “The Times” korespondents R.Bīstons konstatē: “...Leģionāru gājiens vēl vairāk pasliktināja jau tā saspīngtās attiecības

¹ Būtu netaisnīgi aizmirst tos latviešus, kuri glāba ebrejus Otrā pasaules kara laikā. Protams, nevar salīdzināt dažus izglābtos ar tūkstošiem nogalināto. Vēsturi nevar grozīt, to var un vajag saprast.

ar Krieviju” (turpat). Kategoriski izsakās arī norvēģu žurnāla “*Klasenkampen*” žurnālists P.Johansons: “Gājienā devās tie paši vīri, kuri piedalījās ļaunākajos noziegumos pret ebrejiem nacistu pakļautībā visā Otrā pasaules kara laikā... Pats satraucošākais ir fakts, ka SS atzīmēšana neizsauc reakciju ne Latvijā, ne kādā citā no Baltijas valstīm, kur bijušie SS karavīri parādījās savos mundieros... Latvijas leģions uzliek savas emblēmas un iznāk no vēsturiskās tumsas” (turpat). Hitlera “*Mein Kampf*” palīdzēs lasītājam izprast latviešu leģionārus *Waffen SS* rindās, latviešus SD vienībās, kuras piedalījās holokaustā Latvijā.

*
*   *
*

1940.gada notikumu izpratne — lūk, svarīgu politisko atziņu jēgas radišanas pamats. Latviju un Krieviju šķir atšķirīga šo notikumu interpretācija: **okupācija un inkorporācija**¹ vai **sociālistiskā revolūcija un brīvprātīga iestāšanās PSRS sastāvā**? Tas ir nopietns šķērslis draudzīgu kaimiņattiecību veidošanā. Tikai pārvarot šo šķērslī, Latvija un Krievija varēs pie viena galda draudzīgā atmosfērā apspriest šādas vēsturiski politiskas problēmas: **kādas idejas vārdā latvieši brīvprātīgi un arī piespiedu kārtā cinījās *Waffen SS* rindās vācu armijas pusē? Kādas idejas vārdā un kāpēc daži latvieši piedalījās ebreju iznīcināšanā?** — Uz šiem jautājumiem nevar atbildēt ar padomju laika politiskajiem stereotipiem, radot ienaidnieka tēlu. Vārbūt politiķi neuzdrīkstas vai arī nespēj iepazīties ar Staļina darbu “Leņinisma jautājumi” un Hitlera darbu “Mana cīņa”? Politiskais oponents taču var apvainot marksisma-leņinisma vai fašisma ideju izplatīšanā! — Jā, tas var notikt postsociālistiskajā demokrātijā. Arī šis grāmatas autoru var apvainot šajā politiskajā “grēkā”². **Bet ir vērts ielūkoties Hitlera darbā “Mana cīņa”, lai saprastu vēsturi un postsociālistisko demokrātiju Latvijas Republikā.**

Rodas iespāids, ka konference *1941.gada 14.jūnija deportācija: noziegumi pret cilvēci* pretendē uz zinātnisku šo notikumu definīciju: **“Nepieciešams definēt Latvijas nostāju un pārliecību šajā jautājumā, lai pēc tam uz šo vērtējumu varētu atsaukties gan juristi, gan arī vēsturnieki”** (Aicina veidot komisiju deportāciju definēšanai // Neatkarīgā Rīta Avīze, 15.08.01.). Līdz ar to politiskā plurālisma principam vēstures izpratnē nepaliek vieta. Mēs ejam pa marksisma-leņinisma ceļu: **politiķu vēlme nosaka, kā jāraksta vēsture. Bet demokrātija taču nav iespējama bez dažādas vēstures notikumu interpretācijas.** Mums jācenšas saprast ne tikai Staļina, bet arī Hitlera politika. Pretējā gadījumā tiks pieļauta grūti izlabojama kļūda: notikumu zināšana tiks politiski definēta kā Latvijas valsts pārliecība un nostāja, bet trūks šo notikumu izpratnes. Pavērsies ceļš naidam un jaunai cīņai. **Vēstures fakta zināšana ir tikai pirmsākums izpratnes veidošanai, kura balstās uz politiskā plurālisma principu kā vienu no demokrātijas pamatprincipiem. Definēta valsts varas nostāja vēstures notikumu izpratnes vietā neatstāj vietu demokrātiskai politikai.** Aterēsīsimies, ka deklarācija *Par Latvijas okupāciju* (22.08.96.) jau ir pārvilkusi svīturu šo traģisko notikumu izpratnei — Latvijas neatkarības zaudēšanas izpratnei 1940.gada jūnijā — augustā. Hitlera “*Mein Kampf*” palīdzēs izprast tos latviešus, kuri Vācijas armiju sagaidīja ar ziediem rokās, kā arī leģionārus *Waffen SS* rindās. Lasītājs sapratīs, ka **nacisms nav kaut kas tipisks, kas varēja notikt tikai Vācijā. Tas nav tikai vācu fenomēns.**

¹ **Inkorporācija** (lat. *inkorporatio* — ietveršana sastāvā): 1) normatīvo aktu sistematizācijas forma; 2) vienas valsts iekļaušana citā valstī, balstoties uz vienošanos, vai arī vardarbīgi.

² **Grēks:** 1) reliģisko normu apzināts pārkāpums; 2) sar. valodā — nosodāma rīcība, nodarījums; netikums; 3) politisks “grēks” — nosodāma rīcība, netikums politikā.

HITLERA grāmata "MEIN KAMPF" ("Mana Cīņa")

Hitlera darbā "*Mein Kampf*" ir divas daļas: 1) Atmaksa (šai daļai ir autobiogrāfisks raksturs un 2) Nacionālsociālistiskā kustība.

I daļa ATMAKSA

2. Skolas, studiju un ciešanu gadi (maldu politikas pirmsākumi)

Skolas izvēle bija nozīmīga Hitlera garīgās pasaules veidošanā. Iepazīstoties ar viņa darbu, mēs sapratīsim, ka Hitlera politiskajās idejās bija jūtams milzīgs humānisma deficīts. Herders un citi vācu humānisti viņam bija pilnīgi sveši. "Nemot vērā manas noslieces un temperamenta īpatnības, tēvs secināja, ka nebūtu pareizi mani sūtīt mācīties ģimnāzijā, kur pārsvarā ir humanitārās zinātnes. Viņam likās, ka labāka ir reālskola" (Ā.Hitlers. Mana cīņa. R., 1995. — 11.lpp.)¹. Tēvs ļoti vēlējās, lai viņa dēls kļūtu par ierēdni, jo pats visu sasniedza ar verdzisku darbu. Jau 11 gadu vecumā Hitlers sāk pretoties tēva pamācībām par dzīves ceļa izvēli, bet pēc tam pateica, ka **vēlas kļūt par gleznotāju**. Tas tēvu satricēja, bet dēls jau bija apguvis tēva neatlaidību un noteiktību. Tādēļ abas puses "palika pie saviem uzskatiem".

Hitlera mīļākie mācību priekšmeti bija ģeogrāfija un vēsture. Šajos priekšmetos viņš bija pirmais skolnieks klasē. Bet vēstures mīlestība, ja tā nav saistīta ar nopietnām humanitāro priekšmetu studijām, ir pakļauta patvaļīgai tās interpretācijai. Jau skolas gados viņš guva divas svarīgas atziņas. "Pirmais: **ES KĻUVU PAR NACIONĀLISTU**. Otrais: **ES IEMĀCĪJOS MĀCĪTIES UN SAPRAST VĒSTURI**" (13). Hitlers jau skolas gados nonāca līdz nacionālisma idejai, kas kļuva par viņa politikas vadmotīvu. Šī ideja noveda pie pasaules mēroga katastrofas un nozieguma pret cilvēci — holokausta.

Hitlers lepojās, ka Austrijas² vācieši prata "nosargāt vācu tautas austrumu robežu". Tieši Austrijā, viņa dzimtenē, veidojās nacionālā pašapziņa, dziedot Austrijas himnas vietā "*Deutschland über alles*". Jau 15

¹ Tālāk ērtības labad atsaucies dotas saīsināti: (11), norādot tikai lappuses.

² Hitlera bērnība un skolas gadi pagāja Austrijā. Īstajā vārdā Ādolfs Šicklgrubers (*Schicklgruber*, 1889–1945), dzimis Austrijā, Braunavā (*Braunau*). Viņa grāmatas pirmā daļa, kurā atspoguļota viņa biogrāfija un politika tapšana, ir visai pamācoša attiecībā uz nacionālismu politikā.

gadu vecumā viņš kļūst par fanātisku “*deutsch-national*”. **Tam pamatā ir integrālais nacionālisms¹**. Viņš uzskata, ka divu valstu — Vācijas un Austrijas — pastāvēšana ir kaut kas pretdabisks, jo viena vācu nācija ir sadalīta divās valstīs. Tā tika likti pamati jaunai ideoloģijai — integrālam nacionālismam.

a) **“revolucionārs” politikā**. Tā Hitlers novērtē politiskās domāšanas pirmsākumus, kas balstās uz vēstures nacionālistisku interpretāciju un izpratni.² Liela nozīme bija vēstures skolotājam L. Pečam, kas uzsvēra, ka “vēstures mācīšana nekad nedrīkst aprobežoties ar bezjēdzīgu vēsturisko notikumu un datumu mehānisku atkārtošanu un iemācīšanos no galvas” (14). **Vēsturi vajag saprast**, bet, lai saprastu vēsturi, ir nepieciešams tieši tas, kā Hitleram trūka — **humanitārās izglītības**. Apgūstot nacionālisma ideju, kļūstot par nacionālistu, Hitleram politikā pavērās tikai viens ceļš — nacionālisma ideoloģijas veidošana. Viņš vēstures skolotāja ietekmē kļūst par nacionālu revolucionāru. **“Karsta mīlestība pret manu vācu-austriešu dzimteni, dziļš naidis pret Austrijas valsti”** (16). Mīlestība un naidis veidojas cilvēku dvēselē, ja vēstures apguves un saprašanas pamatā nav humānisma idejas un politiskā taisnīguma princips. To nedrīkst aizmirst, jo nacionālisms kā ideoloģija atdzimst visās postsociālisma valstīs, un tas var izraisīt traģiskas sekas. **Hitlera kā politiķa dzīves ceļš ir ļoti pamācošs daudziem viņu ideju sekotājiem Krievijā, Latvijā un citās pasaules malās. Tā izpratne audzina gan atsevišķu politiķi, gan politisku partiju, gan katru no mums.**

Hitlera atziņas ir ļoti pamācošas daudziem ne mazāk dedzīgiem nacionālās idejas paudējam: **kvēla mīlestība pret savu dzimteni un naidis pret PSRS, bijušajiem komunistiem, pat pret vēstures pieminekļiem**. Izpratnes vietā tiek veidots ienaidnieka tēls. “Skolā iemantotā mīlestība pret vēsturisko domāšanu mani neatstāja visā tālākajā dzīvē. **Vēstures studēšana manā dzīvē kļuva par mūsdienu vēsturisko notikumu, t.i., politikas izpratnes neizsmejamo avotu...** Agri es kļuva par “**revolucionāru**” politikā” (16). Otra Hitlera aizraušanās bija māksla — viņš bija nolēmis kļūt par gleznotāju, nevis par ierēdni. Radās vienaldzība pret mācībām. Tad vēl sekoja otrs smags trieciens viņa dzīvē — **Hitleru neuzņēma mākslas akadēmijā**. Sākas “**ērķšķu pilns ceļš**” uz arhitekta profesiju. “**Nācās strādāt gan par melnstrādnieku, gan arī dažkārt veikt līgumdarbu**” (23). Viņš iepazīstas ar dzīves realitāti Vīnē: nabadzība, dzeršana, bezrūpīga bagātnieku dzīve. Sāk veidoties pirmās politiskās pārdomas. “**Ko gan labu var gaidīt, kad kādu dienu no šīm kazarmām**

¹ G. Tauriņš. Politika, I. R., 1999. — 75.–78.lpp.

² Atcerēsimies vēstures marksistisku interpretāciju, balstoties uz revolūciju un šķiru cīņu.

izlauzīsies nenoturama saniknota vergu masa, par kuru bezrūpīgā pilsēta pat nedomā?” (25). Tā sākās Hitlera ceļš politikā.

b) iepazīšanās ar sociāldemokrātiju un marksismu. Hitlers simpatizē sociāldemokrātiem, cerot, ka viņu politika novājinās Hābsburgu¹ režīmu un uzlabos strādnieku stāvokli. Viņš smagi pārdzīvo “slāviskā elementa valstiskumu” Austrijā, kur, pēc viņa domām, “10 miljonu vāciešu intereses tiek mīdītas kājām” (30). Centieni saprast sociāldemokrātiju beidzas neveiksmīgi. Lielu iespaidu uz viņa apziņu atstāja strādnieku demonstrācijas Vīnē. “Es stāvēju gandrīz divas stundas un ar aizturētu elpu vēroju šo briesmīgo cilvēkveida pūķi, kas lēni vēlās garām” (33). Tā ietekmē Hitlers sāk studēt sociāldemokrātu literatūru un galu galā noraida ideoloģiju, kur “**viss tika apgalvots ar cietpaurīga pareģa noteiktību**”². Ar grūtībām viņš uzsāk savu sociāldemokrātijas izpratnes ceļu. Dzimst naidis pret ebrejiem. “Tam, kas ir iepazinis šo tautu (ebrejus. — *G.T.*), no acīm nokrīt maldu plīvurs, kas sedz šīs partijas (sociāldemokrātu partijas. — *G.T.*) īstos mērķus un raksturu, un no sociālo frāžu tvana un miglas parādās marksisma ņirdzīgā grimase” (39). **Sākas Hitlera maldu ceļš politikā: marksisma ideju paudēji ir ebreji un vienīgi ebreji.** Un tas noveda pie holokausta. Kā tas varēja notikt?

Vīnē Hitlers saskaras ar ebreju jautājumu. Viņš vēl nav antisemīts un ebrejus uzskata par citas reliģijas piekritējiem. Viņš uzmanīgi ar “lepnu izbrīnu” seko politiskajiem notikumiem Vācijā. Un beidzot nāk kārtējā apskaidriba: “Tagad es vairs nešaubījos, ka šeit runa ir nevis par vāciešiem, kuri pieder citai konfesijai, bet gan par atsevišķu tautu”³. **Hitlers sāk nošķirt ebrejus no vāciešiem un apšaubīt viņu “tikumisko tīrību”.** Pamazām sāk veidoties tā galēji naidīgā attieksme pret ebreju tautu, kura galu galā noveda pie holokausta. “Vai gan kultūras dzīvē bija atrodama kaut viena netīra lieta, kur viena bezkaunība, — vienalga kādā formā, — kurā nebūtu iejaukts vismaz viens ebrejs? Vajadzēja tikai uzmanīgi uzgriezt šo augoni, lai, tāpat kā pūstošā miesā tārps, pēkšņā dienas gaismā parādītos ebrejs” (43). Šeit komentāri ir lieki! **Hitlers veselas tautas tikumisko vērtējumu balsta uz atsevišķiem faktiem kultūras dzīvē: presē, mākslā, literatūrā, teātrī. Aprobežots humanitārais intelekts, humanitārās izglītības trūkums paver ceļu naidam, kurš nezina robežu.**

¹ **Hābsburgi** (*Habsburger*) valdnieku dinastija Austrijā (1282–1918) un citās valstīs. Hābsburgi bija Svētās Romas impērijas imperatori (1273–1806, ar pārtraukumiem).

² Tāds bija arī Marksa-Engelsa-Ļeņina “zinātniskais” komunisma idejas pamatojums. Par to liecina vēsture — PSRS sabrukums.

³ Šī atziņa spilgti atklāj Hitlera prāta spēju līmeni humanitāro zinātņu jomā. Tas pavēra maldu ceļu politikā un noveda Vāciju līdz katastrofai.

Hitlers drīz vien saskatīja citu — vēl lielāku ebreju “grēku” politikas jomā. Viņa domāšanā valdīja tas pats stereotips, kas noveda pie atziņas, ka visa ebreju tauta ir netikumiska. “Kad es redzēju, ka **arī sociāldemokrātijas vadoni ir ebreji**, man nokrita kā zvīņas no acīm. Līdz ar to bija beigusies ilga un smaga dvēseles cīņa” (45). Viņš pievērsās marksistiskās preses pētīšanai. Un arī šeit, “**sākot ar laikraksta izdevēju, visi kā viens bija ebreji**” (46). Tā Hitlers sāka pamazām ienīst ebrejus, bet pakāpeniski šī ienīšana pārauga par patoloģisku naidu. “Es nezināju, kas man jāapbrīno vairāk — viņu mēles veiklība vai melošanas māka. **Pamazām es sāku viņus ienīst**” (47).

Kāpēc Hitlers nespēja jeraudzīt citu tautu, arī vācu tautas, mēles veiklību un spēju melot? Šeit slēpjas ne tikai Hitlera, bet arī daudzu citu tautu pārstāvju līdzīga attieksme pret ebrejiem: **atsevišķu cilvēku netikumi tika vispārināti un attiecināti uz visu tautu**. Hitleram sveša palika antisemitisma vēsture.

c) naidis pret ebreju tautu: maldu ceļa pirmsākums Hitlera politikā. Viņa dvēselē radās arī šaubas, kad viņš pievērsa uzmanību ebreju tautas lomai pasaules vēsturē, ebreju tautas cīņai par pašsaglabāšanos un tam, ka šai tautai nav savas dzimtenes, savas valsts. **Viņš novirzās pa maldu ceļu, saistot veselu tautu ar marksisma mācību un nesaskatot, ka arī Frīdrihs Engelss un citi vācieši ir saistīti ar šo pašu mācību.** “Kad es iedziļinājos marksisma mācībā un ar mierpilnu skaidrību apbrīnoju ebreju tautas darbību, pats liktenis sniedza man atbildi uz šiem jautājumiem. **Marksisma jūdaiskā mācība noliedz dabas aristokrātisko principu, mūžīgo spēku un individualitātes pirmtiesību vietā liek skaitlisko masu un tās nedzīvo svaru.** Marksisms noliedz cilvēkā personības vērtību, apstrīd tautiskuma un rases nozīmi, tādējādi atņemot pamatu gan cilvēces, gan tās kultūras pastāvēšanai” (48). Tātad **Hitlers marksismu uzskata par jūdaismu.** Lūk, viena no viņa lielākajām politiskajām kļūdām, kas liecina par visai pieticīgām zināšanām kultūras vēsturē un pasaules vēsturē. **Humanitārās izglītības deficīts veido maldu ceļu politikā.** “Tagad esmu pārliecināts, ka darbojos visuvarenā Radītāja vārdā: **aizstāvēdamies pret ebrejiem, es cīnos par Dieva tā Kunga lietu**” (48)¹. Vācu armijas kareivji gāja cīņā pret komunismu un pret ebreju tautu ar devīzi “*Gott mit uns*” (“Dievs ar mums”). Lūk, kur meklējami nacionālsociālisma ideoloģijas pirmsākumi: naidis pret ebreju tautu kā marksisma ideoloģiem. **Lūk, patiesi maldīga reālās politikas īstenības izpratne, kura drīz vien izvērtās par traģisku daudzām tautām, arī vācu tautai.** Markss-Engelss-Ļeņins kā marksisma klasiķi

¹ Līdzīgi Ļeņins un Staļins dzīvoja un darbojās komunisma idejas vārdā. Par to liecina viņu dzīvesveids un politiskā darbība.

pārstāvēja ebreju, vācu un krievu tautu. Arī viņu maldu ceļš utopiskās komunisma idejas vārdā ierakstīja asiņainas lappuses cilvēces vēsturē. **Viņi zināja nākotni**, neatstājot vietu vēstures saprašānai, reālās dzīves saprašānai, aizvietojo to visu ar cēliem lozungiem, aicinājumiem uz kārtējo cīņu. **Pati dzīve zaudēja savu tagadnes jēgu, jo viss tika darīts nākotnes vārdā, kur būtisku vietu ieņēma marksisma izplatīšana uz Rietumiem.** Tam pretī stājās Hitlera nacionālsociālisms un Vācijas militārais spēks (armija). Otrais pasaules karš kļuva neizbēgams pat pēc ietekmju sfēras sadalīšanas (1939) Molotova-Ribentropa pakta slepenajos protokolos (sk. pielik.).

3. Hitlera maldu ceļš politikā (Vīnes periods).

Hitlers ir pārliecināts, ka politiskajā dzīvē jāiesaistās pēc 30 gadu vecuma. "Tikai pēc tam, kad cilvēks ir izstrādājis... pasaules uzskata pamatus un stingri nostājies uz kājām, viņš var ieņemt vairāk vai mazāk stabili pozīciju aktuālos jautājumos" (49). Šajā laikposmā veidojās viņa attieksme pret parlamentāro demokrātiju.

a) **Rietumeiropas parlamentārās demokrātijas kritika.** Revolūcija (1848) aptvēra arī Austriju. "Ar savām rokām vācieši palīdzēja atmodināt Rietumu demokrātijas garu, kas tam pēc kāda laika "atņēma" viņu pašu eksistences pamatus" (54). Hitlera attieksme pret demokrātiju veidojās pamazām. Viņš pozitīvi vērtē monarhijas sabrukumu Austrijā, kur pēc tam sāka izpausties "Anglijas parlamentārisma pielūgsmē". Viņam bija nepieņemami, ka parlamentā "daži kungi nerunāja vāciski". Un beidzot **parlamenta novērtējums:** "Tas bija žestikulējošs, dažādās balsīs kļūgājošs, pusmežonīgs pūlis. Priekšsēdētāja lomā bija labsirdīgs vecītis, kas sviedriem vaigā no visa spēka skandina zvaniņu un, vērsoties pie deputātu kungiem, gan labsirdīgi, gan pamācoši lūdz viņus cienīt augsto sapulci... Pēc dažām dienām atkal nokļuva reihsrātā¹. Tad pavērsās cita, gluži nepazīstama aina. Zāle bija pilnīgi tukša. Daži gulēja. Daži deputāti sēdēja savās vietās un nekautrēdamies žāvājās" (56). Tāds tolaik bija parlaments Austrijā. Kāda, piemēram, izskatās Latvijas Saeima salīdzinājumā ar to laiku parlamentu?!

Pēc gada — ilgu pārdomu rezultātā Hitlera nonāk pie atziņas, kas pavada viņu visu dzīvi. "**Nē, tagad vairs nevarēja atzīt arī pašu parlamentu... Mūsdienu Rietumu demokrātija ir marksisma līdzgaitniece, bez kuras tas vispār nav iedomājams. Tieši demokrātija veido to augšni, no kuras rodas šis mēris. Pati netīrākā tās ārējā izpausme ir parlamentārisms**" (58). Tātad Hitlera parlamentārismu uzskata ne tikai par

¹ **Reihsrāts** (vācu *Reichsrat* = *das Reich* — valsts, impērija + *der Rat* — padome, dome: 1) divpalātu parlaments bijušajā Austroungārijā; 2) Vācijas Republikas zemju valdību pārstāvības institūcija (1919–1934); 3) Hitlera 1934.gadā reihsrātu likvidēja; 4) parlamenta (reihstāga) augšpalāta; 5) Austrijas parlaments.

“marksisma līdzgaitnieci”, bet arī par bezatbildības izpausmi. **Kas atbild par parlamenta lēmumu, kura sekas ir liktenīgas?** — Demisionē valdība! Izjūk valdošo partiju koalīcija! Tas viņu neapmierina. **Viņš uzskata, ka politikā ir nepieciešama personiska atbildība, bet parlaments to nespēja īstenot.** Izvirzās jautājums: vai 7.Saeima savā darbībā spēj pacelties personiskās atbildības augstumos, ja valdošās *Koalīcijas līgumā* (TP, LC, TB//LNNK, JP) tika apstiprināts *solidāras atbildības princips*? — Joprojām neviena atbildība — kolektīvā bezatbildība.

Kurš tagad lai atbild par Hitlera personisko bezatbildību? Par viņa maldu ceļu politikā, kas noveda līdz noziegumam pret cilvēci? — Vācu tauta! Pie kā noveda vadoņa ideja — Staļins, Hitlers u.c. vadoņi — liecina vēsture. Bet **Hitlers noliedz parlamentārismu kā demokrātijas formu.** “Vai tad nav skaidrs, ka mūsu parlamentārā vairākuma princips neizbēgami rok bedri vadoņa idejai? Varbūt kāds cer, ka nākotnē mēs varēsim iztikt bez šā cilvēces kultūras galvenā priekšnosacījuma?... **Parlamentārisma princips, kad jautājumi tiek izlemti ar balsu vairākumu, iznīcina personības autoritāti, un tās vietā liek viena vai otra pūļa lielumu.** Līdz ar to parlamentārisms patiešām grēko pret aristokrātijas pamatideju... **Īsts politisks vadītājs pacentīsies atiet pēc iespējas tālāk no tādas politiskās darbības, kura galvenokārt sastāv nevis no radošā darba, bet gan no intrigām un liekulības, kuru mērķis ir iekarot iedzīvotāju vairākumu.**¹ Bet tieši šis apstāklis būs pievilcīgs garā nabadzīgiem cilvēkiem” (58—59). Tā, balstoties uz demokrātiskā parlamentārisma kritiku, it sevišķi attiecībā uz atbildības jomu, Hitlera apziņā veidojās uzskats par vadoņa lomu politikā. Parlamentārisma noliegšana pavēra ceļu pašiem lielākajiem maldiem politikas jomā. Maldiem, kuri tika īstenoti, kad viņš nāca pie varas. **Hitlera maldu ceļš politikā aizsākās ar patoloģisku naidu pret ebreju tautu.** Parlamentārisma un demokrātijas dziļa neizpratne (=trūkumu absolutizēšana), kategoriska noliegšana, marksisma pi elīdzināšana jūdaismam un ebreju tautas apvainošana marksisma izplatīšanā — lūk, kur noveda šis maldu ceļš. **Viņš uzskatīja, ka parlamentārā demokrātijā ir ierocis — politisks ierocis ebreju rokās.** Viņa naidis pret ebrejiem sasniedz grūti aptveramu līmeni tieši parlamenta kritikas kontekstā attiecībā uz atbildību. **“Tādējādi īstenībā atbildīgs nav neviens, jo atbildību var saistīt tikai ar atsevišķu personu², nevis ar visas parlamentārās plāpātavas pie-**

¹ Varbūt **Hilters** spēja saskatīt parlamentārisma vājās puses, kas patlaban spilgti izpaužas arī pēcpadomju demokrātijā — Krievijas Valsts Domē, Latvijas Saeimā? — Viņa nākšana pie varas pasvītroja personiskās atbildības deficītu parlamentārā demokrātijā.

² **Atbildības problēma parlamentārajā demokrātijā** patlaban izpaužas kā dilemma — kolektīvā vai personiskā atbildība.

nākumiem. Šis iestādījums var būt tikams tikai melīgiem subjektiem, kuri baidās no dienas gaismas kā velns no krusta. Turpretī katrs godīgs, godprātīgs un par savu darbu atbildīgs cilvēks šo institūciju var tikai ienīst. Lūk, tādēļ šis demokrātijas veids ir kļuvis par tās rases ieroci, kurai saskaņā ar saviem iekšējiem mērķiem ir jābaidās no saules gaismas kā pašlaik, tā arī mūžīgi mūžos. Tikai ebrejs var slavēt iestādījumu, kas ir tikpat netīrs un nepatīss kā viņš pats” (65). Tāda ir topošā Vācijas “vadoņa” attieksme pret parlamentu, vadoņa, kurš **nespēja saskatīt parlamentārās demokrātijas būtību**, kurš vienu tautu apvainoja visos pasaules netikumos. Par to nācās ciest un dārgi samaksāt daudzām Eiropas tautām. Holokausts prasīja 6 miljonu ebreju dzīvības. **Bet jāatzīst arī tas, ka Hitlers saskatīja parlamentārās demokrātijas vājās puses, īpaši uzsverot kolektīvo bezatbildību un tukšo plāpāšanu, kas liecināja par profesionālo politiku trūkumu.** Demokrācija tikai vēl tapa.

Mūsdienu Vācija ir varena, ekonomiski attīstīta demokrātiska Eiropas valsts. Tā uzņem no bijušās PSRS ebreju emigrantus, kuri cieš trūkumu. Bet lasītājam paveras iespēja ieskatīties viena politika maldu ceļos, kurš, cīnoties pret marksismu un tā izplatīšanos Rietumeiropā, radīja neiedomājamas ciešanas savai tautai un daudzām citām tautām. Tas viss palīdzēs mums saprast tos latviešus, kuru traģiskais dzīves stāsts saistās ar latviešu *Waffen SS* leģionu, “Kurzemes cietoksni” un partizānu gaitām pēc kara. Lūk, tādēļ mēs gribam saprast Hitlera maldu ceļu politikā, un mums par ceļrādi var kalpot “*Mein Kampf*”.

Latviešu tautas likteni traģiski ietekmēja Staļina un Hitlera politika. Tādēļ svarīgi ir saprast ne tikai Ļeņinu un Staļinu, bet arī Hitleru un Musolīni, lai vēsture mūs audzinātu humānisma un demokrātijas garā, lai mēs šo politiku upuru vārdā nejauktu nost un nespridzinātu vēstures pieminekļus. **SAPRAST VĒSTURI NOZĪMĒ PIEDOT!** Uz to nebija spējīgi ne boļševiki, ne nacisti, ne arī viņu ideoloģijas paudēji. **Neatgriezīsimies jau nostaigātajos maldu ceļos.** Protams, runa nav par piedošanu kara noziedzniekiem, bet gan par Hitlera politikas saprašanu.

b) ģermāniskā demokrācija. Pamatojoties uz parlamentārās demokrātijas kritiku, Hitlers nonāk līdz “patiesi ģermāniskai demokrātijai”. **Tās pamatā ir “brīva vadoņa izvēle”, kurš uzņemas atbildību par valsts politiku.** “Vadoņa pienākums ir personiski uzņemties atbildību par savu darbību. Šeit nav vietas vairākuma balsojumam atsevišķos jautājumos. Ir tikai viena persona, kas par saviem lēmumiem atbild ar savu īpašumu un savu dzīvi” (65). Lūk, to, **pamatojoties uz vācu nacionālo kustību,** Hitlers vēlas redzēt Hābsburgu dinastijas vietā. Nākot pie varas, viņš pārvilka svītru parlamentārai demokrātijai Vācijā. Bet pirmsākumi meklējami nacionālās partijas radīšanā, jauna pasaules uzskata un ideoloģijas veidošanā. Tapa integrālais nacionālisms, kura pamatā ir nacionālas partijas tapšana. Par tās patriarhu kļuva Hitlers.

Vācu nacionālās partijas radišana kļūst par Hitlera politikas pamatu, vadot nacionālo kustību. “Visvācu nacionālā kustība uz panākumiem varēja cerēt tikai tādā gadījumā, ja no paša sākuma būtu sapratusi, ka runa ir ne tikai par jaunas partijas radišanu, bet gan par **jauna pasaules uzskata veidošanu**” (75). Tātad vajadzīgs jauns pasaules uzskats, jauna ideoloģija un jauna partija, — spriež Hitlers un ar entuziasmu ķeras pie šīs idejas realizēšanas.

Tika radīta jauna ideoloģija — **nacionālsociālisms**. Tā veidoja garīgo un politisko pamatu **Vācu nacionālsociālistiskajai strādnieku partijai** (1919). Hitlers bija viens no tās dibinātājiem, bet kopš 1921.gada — tās vadonis. Mūsu uzdevums — saprast gan nacionālsociālisma idejas tapšanu, gan tās uzdevumus un mērķus. Citādi mums nesaprast Latvijas vēsturi (1934–1945) un to, kāpēc daļa latviešu ar ziediem rokās sagaidīja padomju armijas tankus, bet cita daļa — vācu armiju kā atbrīvotāju no boļševikiem? Kāpēc viena tautas daļa cīnījās vācu armijas rindās un daži piedalījās holokaustā, bet otra daļa padomju armijas rindās cīnījās par Latvijas atbrīvošanu, pret latviešu nacionālajiem partizāniem, kurus padomjlaikā devēja par bandītiem. **Balstoties tikai uz vēstures zināšanu un emocijām, bet nesaprotot vēsturi, mēs paliksim tās jūgā.**

“Kurzemes katlā”, lietojot padomjlaikā pieņemto terminoloģiju, blakus vācu karavīriem cīnījās arī latvieši. Padomju armija, neskatoties uz milzīgo pārspēku, **nespēja ieņemt “Kurzemes cietoksni”**. Tas padevās tikai 1945.gada 8.maijā, kad Vācija jau bija kapitulējuši. “Kaujās pret fašistisko karaspēku grupu piedalījās arī 130.latviešu strēlnieku korpuss (sākumā 22.armijas trieciengrupā, no 17.03.42. armijas trieciengrupā kopā ar 8.igauņu strēlnieku korpusu)” (Politiskā enciklopēdija, 1897. — 340.lpp.). **Latvietis cīnījās pret latvieti, tēvs pret dēlu, brālis šava uz brāli! Kā vārdā? Kādas idejas vārdā?** Tagad mēs 14.jūnijā — komunistiskā terora upuru piemiņas dienā — atceramies cilvēkus, kuru dzīvi tas traģiski skāra. 1941.gada 14.jūnijā bez tiesas sprieduma no Latvijas deportēja 15 000 cilvēku, un šajā akcijā piedalījās arī latvieši.

Tauta sašķēlās divās naidīgās nometnēs, un tas prasīja milzīgus upurus. Ir pienācis laiks beigt slavēt vienus un (no)sodīt otru. **Diemžēl netrūkst “īsto latviešu patriotu” politikas jomā, kuri uzņemas soģa lomū.** Tas ir vieglākais ceļš, jo saprašanu aizstāj “es zinu”. Upuriem — nacionālsociālisma un komunisma upuriem — ir vajadzīgi pieminekļi un piemiņas zīmes. Vēsturi nevar mainīt — to var saprast, slavēt vai nolādēt, nicināt, nosodīt. **Demokrātiskas sabiedrības veidošana balstāma uz vēstures saprašanu.** Līdz ar to aktuāla kļūst vēstures filozofija un politikas filozofija.¹

¹ Par vēstures un politikas izpratnes veidošanu (sk. G.Tauriņš. Vēstures filozofija. R., 1996.).

4. Nacionālsociālisma politiskās idejas un principi

Hitlera politiskās apziņas tapšanā liela nozīme bija Vācijas impērijas idejai, kura tapa Vīnes perioda laikā. “Vīne izveidoja mana pasaules uzskata pamatus. Tā iemācīja atrast pareizu politisko pieeju ikdienas jautājumiem” (89). Viņš bija Austrijas vācietis, bet “sirds piederēja Vācijas impērijai”: “Cerēju, ka Vācijā kļūšu par arhitektu, iekarošu vārdu un godīgi kalpošu savai tautai tādā veidā, kādu ir paredzējis liktenis” (88). Ar šādu domu Hitlers pārceļas uz Minheni (1912). Šī pilsēta viņu ļoti ietekmēja: “Tā bija vācu pilsēta! Kāda atšķirība salīdzinājumā ar Vīni! **Kļuva nelabi, atceroties šo rasu Bābeli!**” Skaidri izteikts nacionālisma gars, kas sevi izvērta nacionālsociālismā.

a) **jaunu zemju iekarošanas politikas ideja** rodas tieši Minhenē: **iekšējā kolonizācija¹ nespēj nodrošināt mūsu nācijas nākotni, ja netiks apgūtas jaunas teritorijas.** Hitlers pamato savu politiku ar tautas pašsaglabāšanās instinktu, un šajā pamatojumā izpaužas **humānisma idejas pilnīga neizpratne.** “Zem šī instinkta spiediena viss tā saucamais **humānisms**, — kas ir kaut kas vidējs starp **mulķību, glēvulību un iedomību**, — izkūst kā sniegs marta saulē. Cilvēce ir kļuvusi liela tikai mūžīgā ciņā, **cilvēce aizies bojā, ja valdīs mūžīgs miers**” (97)². Acīmredzot gan Herdera vēstules par humānismu, gan Kanta atziņas, kas izteiktas darbā “Pretī mūžīgam mieram” (*Zum ewigen Frieden*), viņam bija svešas. **Gan nacionālsociālismu, gan marksismu-ļeņinismu vieno mūžīgais ciņas gars, kur vairs nepaliek vietas ne humānisma idejai, ne politiskā taisnīguma principiem.**

Neviena valsts labprātīgi neatdos savu zemi citai valstij. Ko darīt? “Tad spēkā stāsies mūsu nācijas tiesības uz pašsaglabāšanos ar visām no tā izrietošajām sekām. **Ko nevar iegūt ar labu, to nākas atņemt ar spēku**” (99). Viss pārējais Hitleram ir skaidrs: “**Jaunu zemju iekarošanas politiku Vācija var īstenot tikai Eiropas ietvaros**” (99). Šīs idejas īstenošana Otrajā pasaules karā beidzās traģiski ne tikai pašai Vācijai — tā zaudēja Austrumprūsiju un citas vēsturiskās vietas —, bet arī pavēra ceļu komunisma izplatībai Eiropā un pat Vācijā. Bet sākums visam tam meklējams Pirmā pasaules kara laikā.

b) **Pirmais pasaules karš (1914–1918)** ir nozīmīgs notikums Eiropas vēsturē. Krievijā notika Oktobra revolūcija (1917), izveidojās Baltijas

¹ **Iekšējā kolonizācija** — Austrijas un citu zemju to apgabalu pievienošana Vācijai, kuros dzīvo vācieši.

² **Humanitārās izglītības trūkums paver ceļu** tādai politiskai domāšanai, kur sveša paliek **humānisma ideja, demokrātija un tās politiskā forma — parlamentārisms.** Pavērās ceļš nacionālsociālisma ideoloģijas tapšanai.

valstis¹, Vācija cieta sakāvi. Arī Hitlera biogrāfijā šis notikums ieņem būtisku vietu.

1914.gada 3.augustā Hitlers devās uz fronti. Viņu vada ideja: “*Deutschland, Deutschland über alles, über alles in der Welt*” (“Vācija, Vācija, pāri visam, pāri visam šajā pasaulē”). Kara laikā “jaunais brīvprātīgais bija pārvērties par norūdītu kareivi” (1915–1916). Pēc ievainojuma (1916.g. 7.okt.) Hitleru nosūta no frontes uz Berlīni. Tur viņš redz, ka “milzīgā pilsēta badojas”. 1917.gadā viņš ir atkal “frontē, savā pulkā”. Tā **Hitlers iepazīnās ar armijas spēku — ar militāro spēku**. Notiek pavērsiens viņa politiskajos uzskatos.

c) **politiskās darbības sākumā** Hitlers izvirzīja mērķi — **izveidot jaunās kustības programmu**. “Tā kā programmas sastādītājs savā domāšanā vadās galvenokārt no mūžīgās patiesības idejām, tad viņa lielums slēpjas idejas absolūti abstraktajā pareizībā. Bet, tā kā **politiskis savā darbībā vadās galvenokārt no praktiskās īstenības apsvērumiem, viņa lielums slēpjas pareizā pieejā reāliem faktiem un to pareizā izmantošanā**. POLITIKA CEĻAZVAIGZNE IR MĒRĶIS, KO RĀDA PROGRAMMAS SASTĀDĪTĀJS” (149). Viņš sāk ticēt, ka “jaunas programmas radītāja un liela politiķa īpašības ir iemiesojušās vienā personā”. Tā viņš kļūst par **nacionālsociālistu**, kuram pastāv tikai “**viena doktrīna — tauta un tēvzeme**”.

Centīsimies saprast Hitlera politiskās doktrīnas mērķus: “**Mēs cīnīsimies par asiņu tīrību, par mūsu tēvzemes brīvību un neatkarību**” (151–152). Šā mērķa īstenošana atnesa pašu lielāko nelaimi vācu tautai. Tā zaudēja neatkarību un brīvību pēc Otrā pasaules kara. Kāpēc?! Kāpēc nacionālā ideja noveda pie valstiskās neatkarības zaudēšanas?

d) **marksisma izpratnei** bija milzīga un izšķiroša nozīme Hitlera politiskās domāšanas veidošanā. “**Atkal sāku cītīgi mācīties un arvien labāk izprast to, ko visas dzīves laikā centās panākt ebrejs Kārlis Markss**” (152). Studējot “Kapitālu”, Hitlers nonāca pie atziņas, ka proletariāta cīņas galamērķis ir “sagatavot augsni īstai internacionālā finansu un biržas kapitāla diktatūrai”. Hitlers noliedz proletariāta internacionālisma ideju un aizstāj to ar ideju par “nacionālā gara” atdzimšanu vācu tautā, *balstoties uz strādnieku kustību*. Viņš iestājas vācu strādnieku partijā un saņem biedra karti Nr.7. **Viņš grib saprast strādniekus, Vācijas militāro sakāvi un ekonomikas pagrimumu**. Viņam

¹ 1920.gada 11.augustā Latvija noslēdz miera līgumu ar Padomju Krieviju, kur teikts: “...Bez ierunām atzīt Latvijas patstāvību un suverenitāti un labprātīgi uz mūžīgiem laikiem atteikties no jebkādām suverēnām tiesībām, kādas Krievijai bijušas uz Latvijas zemi un tautu” (A.Balodis. Latvijas un latviešu tautas vēsture. R., 1991. — 199.lpp.). Tātad **Leņins bija pirmais valstsvīrs, kura valdība atzina Latviju de jure**. To aizmirsa Latvijas patrioti, nojaucot Leņina pieminekli.

atkal nākas sastapties ar marksismu, no kura viņš secina, ka galvenais nelaiemes cēlonis ir ebreji: **marksismu ir radījuši ebreji un "tikai ebreji saprata, ka gudra un labi organizēta propaganda spēj tautas priekšstatos pekli vērst paradīzē un otrādi"** (193). Tātad ebreji un vienīgi ebreji ir vainojami marksisma radīšanā un izplatīšanā! Šie dziļie maldi noveda pie lielas traģēdijas — holokausta, kurā piedalījās ne tikai vācieši.

e) **augstākās rases ideja.** Hitlers izvirza ideju par cilvēces sadalīšanu trijās grupās: **1) kultūras pamatlicēji; 2) kultūras nesēji un 3) kultūras ārdītāji.** Vienīgi **ārieši**¹ ir kultūras pamatlicēji un nesēji. "Visus cilvēku progresu svarīgākos plānus, visus lielākos akmeņus, kas nepieciešami celtnei, — to devuši ārieši" (203). Šī maldu ideja kultūras vēstures jomā ir attīstīta grāmatas "Mana cīņa" 11.nodaļā "Tauta un rase", kurā **ārieši tiek pasludināti par pasaules kultūras pamatlicējiem.** Tikai "ārieši ierosina tautās garīgās un organizatoriskās spējas". Tātad ārieši ir pasaules kultūras radītāji.

Visas cilvēces kultūras lielākā nelaime ir "asiņu sajaukums", — tā spriež Hitlers. "Vēstures pieredze par to sniedz tūkstošus piemēru. Tā ar šausminošu skaidrību pierāda, ka katru reizi āriešu asiņu sajaukums ar daudz zemāk stāvošām tautām neizbēgami noveda pie tā, ka ārieši zaudēja savu lomu kā kultūras nesēji. Ziemeļamerikā, kur milzīgu iedzīvotāju daļu veido ģermāņu izcelsmes cilvēki, kuri tikai nelielā mērā sajaukti ar zemākajām krāsainajām tautām, redzami gluži citi cilvēki un cita kultūra nekā Centrālamerikā un Dienvidamerikā..." (200). Uz šā pamata balstās Hitlera politikas mērķis un uzdevums: **SAGLABĀT TĪRU ĀRIEŠU RASI!** Ko teiktu Hitlers par mūsdienu Vāciju — vienu no ekonomiski varenākajām Rietumeiropas lielvalstīm —, kuras lielākajās pilsētās patiešām ir īsta Bābele? Varbūt viņš pārdomātu savu atziņu: "**šajā pasaulē viss, kas nav tīra rase, ir tikai sēnālas**" (207).

f) **ārietis un ebrejs Hitlera politiskajā ideoloģijā** veido absolūti labā un absolūti ļaunā pretstatu. Ebreju tautas vēstures nezināšana, nemaz nerunājot par ebreju tautas vēstures saprašanu, noveda līdz vienam no lielākajiem noziegumiem cilvēces vēsturē: **holokausta rezultātā tika nogalināti 6 miljoni ebreju tikai tāpēc, ka viņi bija ebreji.** "Ja ebreji šajā pasaulē būtu vieni, tad viņi noteikti nosmaktu paši savos netīrumos... Ebrejiem nevar būt valsts ar noteiktu teritoriju, jo tādai valstij vajag, lai tajā dzīvojošā rase (tauta. — *G.T.*), pirmkārt, būtu raksturīga ar zināmu ideālismu un, otrkārt, lai tai būtu pareizs un veselīgs priekšstats par to,

¹ **Ārieši** — ciltis un tautas, kas runā **indoirāņu valodās**, t.i., irāņu un indoāriešu valodā. Runa ir par indoeiropiešu valodu saimi: baltu, slāvu, ģermāņu, ķeltu valodu, venetu valodu, senitāļu valodām (latīņu u.c.), albāņu, grieķu, armēņu valodu u.c. valodām. **Hitlers par īstiem āriešiem uzskatīja vāciešus un austriešus.**

kas ir darbs” (211–212). **Ebreju valsts Izraēlas pastāvēšana apgāž Hitlera maldīgo politiku.**

Hitlers ar savu intelektu, kultūru un politisko atbildību nespēja pacelties tiktāl, lai saskatītu ebreju tautas kultūru un ebreju tautas traģisko vēsturi. Viņa humanitārās izglītības nabadzība, it sevišķi vēstures jomā, bija par cēloni tam, ka saprašānu pilnīgi nomāca naidis, kuram nebija nekādu robežu. “Ebreji bija un ir tipiski parazīti, viņi dzīvo uz citu rēķina... Ebreji nes tikai nāvi... Ebreji kā parazīti dzīvo uz citu nāciju un valsts ķermeņa” (213). **No sīka sadzīviska rakstura aizspriedumiem, kas vērsti pret atsevišķu tautu, nav pārāk tālu līdz naidam, kas kļūst bīstams politikas jomā.** Mēs ar nodomu gribam lasītājam parādīt holokausta pirmsākumu Hitlera politiskajā domā, lai saprastu *Eiropas Savienības valstu tādas politiskās atziņas* kā: 1) *cīņa pret nacionālās vēstures aizspriedumiem*; 2) *pasaules vēsture nacionālo vēsturu vietā*; 3) *internacionāla nostāja*; 4) *citu tautu kultūru cienīšana un atzīšana*¹.

Ebreju valsts Izraēla spilgti liecina par Hitlera maldu ceļu, pa kuru gāja netikai nacisti Vācijā, bet arī citu tautu pārstāvji. Ebreju tautas masveida iznīcināšanā līdzdalību ņēma arī krievi, ukraiņi, latvieši, lietuvieši un citu tautu pārstāvji. Naidis pret komunistiem cieši savijās ar naidu pret ebrejiem, kurus Hitlers identificēja ar marksistiem, bet nespēja saskatīt, ka marksisti arī ir vācu tautības un citu tautību cilvēki. Mēģināsim iedziļināties Hitlera marksisma kritikas izpratnē.

g) marksisma kritika. Lūk, Hitlers, vērsoties pret marksismu, visu vainu uzvel ebrejiem. “Marksisma mācība ir dīvains sajaukums, kur savijas saprātīgais ar visnejēdzīgākajiem izdomājumiem, kurus spēj radīt cilvēka prāts. Tomēr ebrejs sistemātiski rūpējas, lai īstenībā tiktu izmantota tikai šā sprediķa otrā daļa, bet nekādā gadījumā pirmā. Regulāri noliedzot personības lomu un līdz ar to gan nācijas, gan tās rases “saturu”, marksisma mācība pamazām grauj visus elementāros pamatus cilvēku kultūrai, kuras likteņi atkarīgi tieši no šiem faktoriem... Iznīcinādami diženas personības un rases lomu, ebreji ir izcīnījuši pašu svarīgāko šķērslī zemāko kundzībai. **Bet šie zemākie taču tieši ir ebreji**” (223). **Ebreji tiek uzskatīti par zemākiem salīdzinājuma ar āriešiem.** Hitlers ir pārliecināts, ka tieši ebreji ir marksisma paudēji un izplatītāji. Līdz ar to tiek propagandēts uzskats, ka marksisti-ebreji apdraud vācu tautu un valsti. “Revolucionēšanas darbu ebreji plānveidīgi veic divos virzienos — ekonomiskajā un politiskajā virzienā” (228).

Tātad Hitlers nespēj saskatīt marksisma internacionālo raksturu, kas tajā laikā jau spilgti izpaudās, un marksisma internacionālo būtību: I Internacionāle (1889–1872), kuru dibināja Markss un Engels; II

¹ Politische Bildung für Europa. Bd. 306. Bonn, 1991. — S.277.

Internacionāle (1889–1912) un III Komunistiskā internacionāle (1919–1943), kuru dibināja Ļeņins. **Politika, kas nepazīst vēsturi, ir bīstama visai cilvēcei.** Nacisma idejas atdzimst gan Krievijā (nacionālboļševisms, barkasovieši), gan Latvijā (pērkoņkrustieši). Latvijas *Sociālistiskās partijas* jaunatnes grupas saietā Vērmanes parkā piedalījās arī nacionālboļševiku kustības pārstāvji (barkasovieši). Kas apvienoja krievu jauniešus? — Par to vēstija plakāti: “Mēs uzvarēsim!”, “Visi — uz krievu valodas aizstāvēšanu!”, “Krievu valodai — oficiālās valodas statusu!”, “Nost valodas genocīdu!”, “Dzimtene, revolūcija, darbs!” (Nacionālboļševiki saliedē izglītības likumprojekta kritizētājus // “Diena”, 15.05.98.). Valdošās politiskās partijas (LC, TB//LNNK, DPS) nespēja risināt politisku dialogu ar *Latvijas Sociālistisko partiju*, ar 550 000 nepilsoņu, tādēļ Krievijas nacionālboļševika A.Barkašova¹ vietnieks Maskavā O.Kasons “dod krievu nacistu pārstāvim Latvijā J.Osipovam norādījumus turpmākai darbībai” (Vai zeme, kur atdzimst fašisms // “Diena” 27.05.98.; Barkasovieši Latvijā rod sekotājus // “Diena”, 18.05.98.). Nedrīkst aizmirst, ka nacionālsociālisms Vācijā dzima konkrētos ekonomiskajos, sociālajos un politiskajos apstākļos, kuri ir ļoti līdzīgi bijušās PSRS republikās. Tādēļ svarīgi ir saprast Hitlera darbu “Mana cīņa” mūsdienu apstākļos.

5. Vācijas nacionālsociālistiskās strādnieku partijas tapšana.

Hitlers mēģina saprast Vācijas ekonomisko, sociālo un politisko stāvokli 1918.gadā, kad “miljonu cilvēku sirdīs valda dziļa neapmierinātība”, izmisums un bezcerība, pilnīga vienaldzība un trokšņojošs nīknums.² Turklāt “**daudziem cilvēkiem ir apnikušas JEBKĀDAS VĒLĒŠANAS, gan arī tas, ka daudz tādu vēlētāju, kas fanātiski balso par galēji kreisiem spēkiem**” (233). Tas paver ceļu nacionālisma ideoloģijai. Šis ceļš paveras arī pēcpadomju demokrātijai, kura jau ir pakļusī vēstures notikumos, sašķeļot sabiedrību. Līdzīga situācija bija arī Vācijā, kad tapa Hitlera *Mein Kampf*.

Tauta ir sašķelta divās daļās: 1) nacionālā inteliģence un 2) plašās darbaļaužu masas, kas ir gatavas “katru idejisko pretošanos salauzt ar spēku”. Šādos apstākļos Hitlera redz skaidru politisku mērķi — **VĀCU TAUTAS ATDZIMŠANA**. Izveidojās specifiska politiskā situācija: **paveras ceļš uz lielāko vācu tautas traģēdiju**. Top nacionālsims kā politiska ideoloģija un tās partija — Vācijas nacionālsociālistiskā strādnieku

¹ **Barkašovs** (Баркашов) Aleksandrs — kustības “Krievu nacionālā vienība” līderis. Simbolika — astoņstaru zvaigzne.

² Patlaban daudzās bijušajās PSRS republikās ir līdzīga ekonomiskā un sociālā situācija — labvēlīga augsne nacionālsociālisma atdzimšanai ar lozungiem: *tauta un tēvzeme, brīvība un neatkarība*.

partija (VNSSP)¹. Vēsture liecina, ka **TAUTAS ATDZIMŠANAS IDEJA POLITIKĀ VAR TRAGISKI BEIGTIES ATTIECĪBĀ UZ PAŠU TAUTU, JA ŠĪ POLITIKA TIEK IEMIESOTA IDEOLOĢIJĀ, KAS NOLIEDZ HUMĀNISMU UN SLUDINA NAIDU PRET CĪTU TAUTU UN KAS NESPĒJ SAPRAST VĒSTURES NOTIKUMUS.**

Hitlers vispirms tautas atdzimšanas vārdā vērsās pret “internacionāli noskaņoto tautiešu masām”, vainojot “šo masu ebrejisko vadību, kura gatava izmantot visdziļākajos un visnežēlīgākajos cīņas paņēmienus” (235). **Raksturīgi, ka visās tautas nelaimēs viņš saskata tikai “ebreju roku”**, kas vērsās pret vācu tautas nacionālo nākotni². Tādējādi izvirzās konkrēts politisks mērķis. “Taču neko nevar izdarīt pret masu miljoniem, ja tie savas politiskās pārliecības dēļ nevēlas nekādu nacionālo atdzimšanu.

Šāda pretošanās nav pārvarama tikmēr, kamēr nebūsim uzvarējuši viņu naidīguma cēloni, kas slēpjas marksistiskajā pasaules uzskatā, un kamēr no viņu sirdīm un prātiem neizravēsīm marksisma idejas” (230). **Bet idejas nevar izravēt no cilvēku sirdīm kā nezāles sakņu dārzā.** To nekad nedrīkst aizmirst politiķis un valstsvīrs, partijas līderis un valsts galva attiecībā uz marksisma idejām šodien.

Nacionālās kustības uzdevums: **“visplašāko tautas slāņu pulcināšana zem nacionālās idejas karoga”**. Šo uzdevumu ņemas realizēt VNSSP. Tiek izvirzītas šādas nacionālās kustības pamatnostādnes un prasības:

— “atgriezt strādnieku šķiru atpakaļ nācijas klēpī”, lai kādus upurus tas prasītu;

— **audzināt plašas tautas masas nacionālā garā, paaugstinot sociālo līmeni;**

— politikā vadīties pēc galēji nacionālistiska viedokļa. **“Masa prasa tikai vienu, lai stiprākais uzvarētu vājāko, iznīcinātu vai pilnīgi pakļautu to”** (238);

— ieviest nacionālo ideju tautas masās izdosies tikai tad, ja vienlaikus **cīņā par tautas dvēseli “cīnīsies arī par tās starptautisko saindētāju pilnīgu iznīcināšanu”³;**

¹ Līdztekus oficiālajam nosaukumam šo partiju dēvē arī par Nacionālsociālistisko vācu strādnieku partiju. Šīs partijas ideoloģija veda vācu tautu pa **nacisma** ceļu līdzīgi tam, kā marksisms veda krievu tautu un citas tautas pa proletāriskā **internacionālisma** ceļu. Abi šie ceļi bija noziedzīgas politikas ceļi, pa kuru gāja daudzas tautas: daļa tautas idejas vārdā, daļa — piespiedu kārtā.

² Tagad, kad visās bijušajās PSRS republikās un Austrumeiropas valstīs norisinās tautu nacionālā valstiskā atdzimšana, politiķiem izvirzās uzdevums — **nepieļaut nacionālās politikas īstenošanā kļūdas, kuras savā laikā pieļāva Hitlers.**

³ **Runa ir par ebreju un komunistu fizisku iznīcināšanu.**

— izšķiroša nozīme ir tautas “rasiskai saglabāšanai”: **āriešu pārākums pār citām tautām**;

— šos politiskos mērķus iespējams realizēt, tikai “iekarojot politisko varu”;

— **cilvēces progresa pamatā ir izcilu personību ģenialitāte un enerģija, bet nekādā gadījumā “vairākuma” darbība. “Jaunā kustība ir antiparlamentāra”**;

— “vadoņa lomu var īstenot tikai varonis”, kura uzdevums “ir izveidot Vācijas valsti” (243);

— **mūsu kustībai jāaudzina cilvēkos cieņa pret izcilu personību.** Nacionālās kustības centieni izpaudīsies “kaujas organizācijas formā, kuras rīcībā būs militārs spēks” (267). Tā radās SS, SA un *gestapo* — organizācijas, kuras Nirnbergas procesā atzina par noziedzīgām. Tāda ir vēstures mācība.

*
* * *

Patlaban Rietumeiropā pastāv neonacistu partijas un organizācijas. Vācijā darbojas labēja *Nacionāldemokrātiskā partija*. Vai Vācijas *Augstākā tiesa* aizliedz šo partiju? (Apdraudēta neonacistu partijas aizliegšana // “Diena”, 24.01.02.)? Vai tā ir neonacistu partija?

Kā mums šodien izvērtēt **E. Zurofa**¹ pārmetumu Latvijai? — Latvijas sabiedrība... joprojām izvairās apzināt latviešu līdzdalību nacistiskajos noziegumos, un tas droši vien ir visnozīmīgākais šīs sarežģītās problēmas aspekts (E. Zurofs. Pieminēšana un taisnība // “Diena”, 30.11.01.). **Mēģināsim saprast, kāpēc arī latvieši piedalījās holokaustā, lai šodien valsts vara izpildītu savu vēsturisko pienākumu ebreju tautas priekšā.**

¹ Efraims Zurofs — *Simona Vizontāla* centra Nacistisko noziegumu pētniecības koordinators un Izraēlas biroja vadītājs.

NACIONĀLSOCIĀLISTISKĀ KUSTĪBA

1. Marksisma kritika un tautiska pasaules uzskata pamatojums.

Marksisma kritika ieņem centrālo vietu Hitlera veidotajā un vadītajā nacionālsociālistiskajā kustībā. Šīs kustības priekšgalā atradās Hitlera un viņa līdzgaitnieku veidotā *Vācijas nacionālsociālistiskā strādnieku partija* (VNSSP). **“Daļa marksistu veikli izliekas, ka demokrātija viņiem ir vistuvākā lieta pasaulē. Taču mēs neesam tādi muļķi, lai aizmirstu, ka kritiskos brīžos šiem kungiem vairākuma lēmums, kas pieņemts rietumu demokrātijas garā, nelikās ne plika graša vērts”** (265). Un vainīgi atkal ir ebreji — komunistiskās partijas “darboņi”.

Hitlers vēl un vēlreiz apgalvo, ka **marksisms ir tipiski ebrejiska ideoloģija**, nesaprotot un nesaskatot tā internacionālo garu. **“Buržuāziskā pasaule ir marksistiska**. Starpība ir tikai tā, ka buržuāzija tic vienas noteiktas cilvēku grupas (buržuāzijas) kundzībai, bet **marksisms cenšas nodot varu citas grupas — ebreju rokās**” (269). Antisemitisms caurauž visu darbu *“Mana cīņa”*, kurā ir likta **vienlīdzības zīme starp ebreju un marksistu, ebreju un komunistu**. Gandrīz ik lappusē mēs sastopamies ar šādiem apzīmējumiem: *“marksisma jūdaiskā mācība”* (48), *“ebrejiskā boļševisma slimība”* (178), *“ebreji nīrgājas par reliģiju”* (228), *“politiskā ziņā ebreji sakauj veselās valstis”* (228), *“masu ebrejiskā vadība”* (235). Kad ar to Hitleram šķiet par maz, viņš uzsver pat ebrejiem piemītošus fiziskos defektus. **Jāsāk ar audzināšanu, lai “likkājainie pretīgie ebreju zeļļi nebūtu spējīgi novest no ceļa tūkstošiem vācu meiteņu. Nācija ir ieinteresēta, lai laulībā stātos cilvēki ar skais-tiem ķermeņiem”** (291). Bet starp āriešiem Hitlers nespēj ieraudzīt nevienu likkājaino, it kā tādi būtu tikai ebreji. Lūk, cik tālu politiķi var novest tautiskais pasaules uzskats, tautiskās identitātes pārspilēšana.

a) tautiskais pasaules uzskats balstās uz nacionālisma ideju: nacionāla valsts, augstākais ideāls — āriešu pārkums pār citām tautām, naidis pret ebrejiem, militārs spēks. **Tieši marksismā Hitlers saskata draudus nacionālas valsts pastāvēšanai.** “Ar burvja veiklību K. Markss radīja koncentrētu mācību, kas tika vērsta uz iespējami straujāku visu pasaules brīvo nāciju neatkarības iznīcināšanu; **šo indīgo mācību viņš nodeva savas pašas rases¹ (ebreju tautas. — G.T.) kalpībā**” (269). Marksismam pretī stāv tautiskais pasaules uzskats, kas atšķirībā no marksistiskā internacionālisma balstās uz nacionālisma ideoloģiju.

¹ Hitlers jauc jēdzienus “rase” un “tauta”, “nācija” un “rase”.

“Tādējādi tautiskais pasaules uzskats nekādā gadījumā netic rasu vienlīdzībai... Tās ir iedalāmas zemākās un augstākās rasēs, un **mūsu uzdevums uz šīs pasaules ir palīdzēt gūt uzvaru labākajai, visspēcīgākajai rasei, kurai jāpakļauj sev sliktākā un vājākā rase**. Tādējādi tautiskais pasaules uzskats aizvieto dabas aristokrātisma pamatideju, kura attiecas uz visu šajā pasaulē sastopamo, ieskaitot katru dzīvo būtni... Tautiskajam pasaules uzskatam ir organizētāja nozīme pretstatā marksisma dezorganizētajam spēkam. ... Cilvēces kultūra un civilizācija uz zemes ir cieši saistīta ar āriešu pastāvēšanu” (269–270).

Tātad tautiskajam pasaules uzskatam ir jādodas cīņā pret marksistisko internacionālismu. “Šo uzdevumu veikt uzņemas Vācijas nacionālsociālistiskā strādnieku partija” (271). Par vienu no šīs partijas dibinātājiem kļūst Hitlers (1919) un pēc tam par tās vadoni (1921). Viņš sevi uzskata par revolucionāru, kurš dodas cīņā pret tautu sajaukšanos, lai novērstu “asins saindēšanos”. Šī cīņa pārvērtās par daudzu tautu traģēdiju, un Nirnbergas procesā VNSSP tika atzīta par noziedzīgu organizāciju. Nedrīkst aizmirst, ka **PSKP un čeka nav starptautiski atzītas par noziedzīgām organizācijām**, ja runa ir par PSKP un VNSSP salīdzināšanu. Centīsimies tālāk izprast Hitlera tautisko pasaules uzskatu.

b) jaunatnes audzināšana nacionālā pārkuma un rases tīrības garā ieņem būtisku vietu **tautiskajā pasaules uzskatā**. Lūk, galvenās pamatnostādnes:

— mūsu vēsturē minētu izcilu cilvēku vārdus padarīt par visas vācu tautas lepnumu;

— **ieaudzināt tēvzemes mīlestību un nacionālo fanātismu;**

— **apgūt vispārīgo vēsturi un kultūras attīstības vēsturi;**¹

— **audzināt īsti nacionālu vācieti;**

— **ieaudzināt patiesu nācijas mīlestību un rūpēties par “tautas veselības saglabāšanu”;**

— **radīt vācu tautas “rasiskās atdzimšanas pamatus”;**

— **“darīt visu, lai saglabātu rases tīrību”** (298).

c) tautiska valsts: pilsonis un pavalstnieks.² Hitlers tautiskas valsts iedzīvotājus **iedala “pilsoņos, pavalstniekos un ārzemniekos”**. Ar dzimšanu cilvēks “iemanto tikai pavalstniecību”. Tā nedod tiesības ieņemt sabiedriskus amatus un piedalīties politiskajā dzīvē. “Valstij jānosaka katram pavalstniekam rase un nacionalitāte. **Pavalstnieks var jebkurā**

¹ Tieši *Mein Kampf* izrādās maldīgs ceļrādītājs vēstures un politikas jomā.

² **Pavalstnieks** apzīmē personas piederību pie konkrētas valsts. Patlaban tikai Lielbritānijā pastāv pavalstniecība pilsonības nozīmē. **Pilsonība** ir personas juridiska un politiska saikne ar valsti. **Pavalstniecība** bija personas juridiski politiska saikne ar valsti feodālās un pusfeodālās valstīs kā arī monarhijās.

laikā atteikties no Vācijas pavalstniecības un kļūt par valsts pilsoni tajā zemē, kura atbilst viņa nacionalitātei. Ārzemnieks atšķiras no pavalstnieka tikai ar to, ka viņš ir kādas citas valsts pavalstnieks” (310). Lai iegūtu pilsoņa tiesības, ir vajadzīga “katram vācietim obligātā skolas izglītība”. Pavalstnieks kļūst par pilsoni tad, kad viņš nodevis svinīgo zvērestu tautai un valstij. Tad viņš saņem pilsoņa apliecību.

Hitlers tautu iedala trijās grupās: 1) paši labākie fiziskajā un garīgajā attīstībā; 2) sabiedrības padibenes; 3) “lielais plašais vidējais slānis” (362).

Tautiskās nacionālsociālistiskās valsts galvenais uzdevums: AUDZINĀT CIENĪGUS NACIONĀLSOCIĀLISMA IDEJU ĪSTENOTĀJUS. Rīcības programma: 1) jāizvērs cīņa pret marksisma sludināto cilvēku vienlīdzības principu; 2) jāgādā par asiņu tīrību; 3) no visas tautas “jāizdala visvērtīgākās, attīstītākās galvas garīgajā ziņā”; 4) jāizveido pārliecība, ka rase un personība — “pasaules uzskata galvenie faktori”.

Tautiskās valsts politiskā sistēma. “Tautiskā valstī, sākot no pagasta līdz pat galvenajiem valsts vadošiem orgāniem, nekur nebūs pārstāvniecības orgānu, kuri lēmumus pieņemtu pēc vairākuma principa.” **Hitlers prasa personisko atbildību visos valsts līmeņos un noraida kolektīvu parlamentārismu kā bezatbildības izpausmi politikā.** Galu galā demokrātija pavēra ceļu Hitlera politiskajiem maldiem — demokrātijas un parlamentārismu noliegumam. Viņš nāca pie varas demokrātiskā ceļā. Atcerēsimies, ka demokrātijai piemīt arī trūkumi un vājās puses, kuras Hitlers absolutizē, noliedzot parlamentārismu.

2. Politiskās partijas spēks.

Vācijas nacionālsociālistiskā strādnieku partija (VNSSP) savu politisko darbību sāka *Minhenes Keizariskā alus bāra* lielajā zālē 1920.gada 24.februārī. **Te Hitlers uzsāka tragisko vācu tautas vadoņa politisko maldu ceļu.** Viņa politika balstījās uz tautisko pasaules uzskatu¹, marksisma kritiku un fanātisku, nepamatotu naidu pret ebreju tautu kā īsto vaininieku marksisma izplatīšanā. **Tautas nacionālās atdzimšanas ideja konkrētos apstākļos var nest tādu pašu nelaimi kā marksisms-leninisms.** To nedrīkst aizmirst. Tas ir aktuāli arī pēcpadomju demokrātijā, kur nacionālisms ieņem būtisku vietu.

Rodas jautājums: kas kopīgs nacionālsociālismam ar marksismu? — Vispirms neiecietība un fanātisms attiecībā uz politisko pretinieku, pat tā fiziska iznīcināšana. Turklāt “nemitīgais un patiešām lielais propagandas darbs, ko veic desmit tūkstoši nenogurdināmu aģitoru” (331–332). Atcerēsimies koncentrācijas nometnes un lēģerus Sibīrijā, kur maldū ideoloģiju vārdā bojā gāja miljoniem nevainīgu cilvēku.

¹ Būtībā runa ir par nacionālismu kā pasaules uzskatu un politisko ideoloģiju.

Hitlers grib saprast, kādēļ komunisma ideja aizrāva sev līdzī miljonus. “Tautu (domāta krievu tauta. — *G.T.*), kas sastāvēja no lasītnepatējiem, komunistiskajā revolūcijā ierāva nevis Kārļa Marksa darbu lasīšana, bet gan tās debesu labumu ainas, ko viņiem iztēloja tūkstošiem aģitatoru, kuriem, protams, bija tikai viena noteikta ideja (komunisma ideja. — *G.T.*). Tā bija un tā būs vienmēr” (333). **Politika bez lielas idejas ir un paliek tukša lieta. Tieši tās trūkst visās postsociālisma valstīs, arī Latvijā.** Visās bijušajās PSRS republikās milzīga politiskā atbildība gulstas uz partiju pleciem, realizējot konkrētu nacionālo politiku. Latvijā par politisko prioritāti ir kļuvis nepilsoņu jautājums, kurš cieši savijas ar citām politiskām aktualitātēm. **Visupirms runa ir par latviešu tautas izdzīvošanu savā tēvzemē** (1995.g. latvieši bija tikai 54,8%). **Vai ir iespējams integrēt visus nepilsoņus? — Nepilsoņus politiski integrēt vispār nav iespējams.**

Pagaidām nav stratēģiskas politikas valsts līmenī visos šajos svarīgajos jautājumos. **Ko darīt?** — Pirmām kārtām nepieļaut tās kļūdas politikā, kuras vācu tautu noveda līdz katastrofai. **Ir nepieciešams nopietni, ar milzīgu politisko atbildību un politisko taisnīgumu starptautiskajā līmenī apspriest nepilsoņu jautājumu ciešā saistībā ar latviešu tautas izdzīvošanu savā tēvzemē, balstoties uz 1940.gada notikumu izpratni.**

Vai atbilstoši starptautiskām tiesību normām un cilvēktiesībām ir pietiekams pamats nepilsoņus kaut vai daļu no viņiem saukt par kolonistiem, okupantiem¹, migrantiem²? **Vēsturiski politisks pamatojums pagaidām nav izvirzīts, nemaz nerunājot par Latvijas okupācijas un kolonizācijas starptautisku atzīšanu.** Ir akceptēta valsts programma sabiedrības integrācijai. Tās ir formāls dokuments, kas liecina par politisko analfabētismu. Visupirms vajag noskaidrot pilsoņu un nepilsoņu tapšanu. Un pēc tam politiskā dialogā ar nepilsoņiem radīt vienojošu ideju un attiecīgus apstākļus sabiedrības integrācijai, kas viņus vienotu. Bet 7.Saeima nespēj šo problēmu risināt. Vai tad nevalstiskās organizācijas var kļūt par sabiedrības integrācijas veicēju? — Atkal pētījums pētījumam galā “*ceļā uz pilsonisku sabiedrību*”. **Bet trūkst paša galvenā — politiska dialoga ar nepilsoņiem, kurš būtu jārisina valdošajai koalīcijai (TP, LC, TB/LNNK).** Būtībā ir noslēgusies “trīs gadus

¹ **Okupācija** (lat. *occupatio* — ieņemšana 1) legāls teritorijas iegūšanas veids pagātnē, kura nevienām nepiederēja; 2) militārā okupācija ir citas valsts teritorijas vai tās daļas sagrābšana uz laiku ar bruņotu spēku. 4. Hāgas (1907) un Ženevas (1949) konvencijas aizliedz okupētās teritorijas iekļaut okupētās valsts sastāvā.

² **Migrācija** (lat. *migratio* — pārvietošanās) ir iedzīvotāju pārvietošanās uz pastāvīgu dzīvi vai uz laiku aiz valsts vai administratīvās teritorijas robežām.

Migrants ir cilvēks, kas pārvietojas migrācijas ceļā no vienas valsts uz citu valsti vai administratīvu teritoriju.

ilgusi epopeja” un valdība akceptējusi sabiedrības integrācijas programmu (Integrācijas programmas izpildīšana // “Diena” 9.02.01.). Varbūt ir noslēgusies trīs gadus ilgusi “tukšu salmu kulšanas” epopeja?

a) nacionālsociālisma galvenā politiskā ideja — “CĪŅA AR SARKANO FRONTI” (7.nodaļa). Vispirms izvērsās ideoloģiskā cīņa starp nacionālsociālistiem un marksistiem (=ebrejiem, pēc Hitlera dziļas pārliecības). Pamazām vācu tauta un arī citas tautas sāk pievērsties nacionālsociālisma idejām. To veicināja smagais ekonomiskais stāvoklis Vācijā.

Jaunai idejai ir vajadzīgs arī karogs. Par to tika daudz un ilgi domāts: **sarkans ar baltu riņķi, kura centrā ir melns kāškrusts**¹. Sarkanā krāsa simbolizē kustības sociālās idejas, baltā — nacionālisma ideju, kāškrusts — misiju cīnīties par āriešu uzvaru. Politiskā agitācija panāca savu, un tūkstošiem vāciešu nostājās zem šī karoga. “Desmitiem tūkstošu marksistu piekrāptu strādnieku pārnāca mūsu pusē un pievienojās cīnītājiem par jaunu brīvu vācu valsti... Vārds “nacionālisti” bija visu mutē... 1920.–1921.gadā ziemā Minhenē uzstājāmie jau kā spēcīga partija” (348). Šim politiskam spēkam pretojās tikai marksisti. Lai cīnītos ar savu politisko pretinieku, partijas politikas īstenošanai tiek organizēta triecienvienība, kas atgādināja boļševiku “čeku”.

b) bruņotu triecienvienību nozīme politiskajā cīņā. Hitlers uzsver, ka valsts varas galvenais pamats ir popularitāte. **Nacionālsociālistiskā ideja kļūst populāra Vācijā, bet komunisma ideja — Krievijā.** Vēsture liecina par tautu entuziasmu, neskatoties uz koncentrācijas nometnēm Vācijā un milzīgajiem lēģeriem Sibīrijā. “Taču ja popularitāte un bruņotais spēks apvienojas un zināmu laiku spēj kopā pastāvēt, tad rodas vēl viens stiprāks pamats — tradīcija. Ja visbeidzot apvienojas popularitāte, bruņotais spēks un tradīcija, tad varu var uzskatīt par nesatricināmu” (361). Vēsture liecina, ka sabruka gan uz nacionālsociālismu, gan uz marksismu balstīta politiskā vara.

Cīņā pret marksismu Vācijā iezīmējas jauns etaps — bruņotu triecienvienību izveidošana. “Ievērojot mūsdienu valsts pilnīgu pakļaušanos marksismam, nacionālsociālistiskās kustības pienākums ir cīnīties par savu ideju uzvaru ne tikai ar garīgiem līdzekļiem, bet arī aizstāvēt sevi ar fizisku spēku pret uzvaras apskurbinātās Internacionāles² teroru” (371). Tiek organizēta sapulču aizsardzība: **veidojas SD un SS bruņotas**

¹ **Kāškrusts** — krusts ar taisnā leņķi uz labo pusi noliektiem galiem; ugunskrusts — uz kreiso pusi noliektiem galiem. Viens no senākajiem ornamenta motīviem, kas sastopamas Eiropas un Āzijas kultūrās. Tā simbolika nav īsti skaidra — saule ar krustotiem zibeņiem.

² Acimredzot runa ir par revolucionāro *Komunistisko Internacionāli*, kura ar Ļeņina aktīvu līdzdalību tika nodibināta 1919.gadā.

organizācijas. “1. Triecienvienību organizēšanā jāievēro ne militārais kritērijs, bet gan partijas kritērijs... Bokss un džiudžitss man vienmēr šķita svarīgāks nekā kaut kāda slikta... šaušanas apmācība... 2. Lai jau no paša sākuma pasargātu triecienvienību pārvēršanos slepenā organizācijā, mēs uzreiz apgādājam ar noteiktas formas apģērbu, pēc kura var pazīt vienību biedrus... 3. Triecienvienības organizatoriskā forma, kā arī tās apģērbs un apbruņojums bija jāveido atbilstoši mērķim un tā sasniegšanas uzdevumam” (378). Tas vācu tautai pavēra ceļu piedalīties noziegumā pret cilvēci. Komunisma un nacionālsociālisma cīņa par pasaules kundzību pārvērtās neredzēti plašā noziegumā pret cilvēci. Brieda Otrais pasaules karš.

c) Nīrnbergas process — Starptautiskā kara tribunāla tiesas process (20.11.45. — 1.10.46.) — atzina par noziedzīgu Vācijas nacionālsociālistiskās strādnieku partijas darbību, tās triecienvienības (SA), apsardzes vienības (SS), Vācijas drošības dienestu (SD) un valsts slepenpolīcijas (*gestapo*) darbību.

Kur slēpjās šā nozieguma pirmsākumi? — “Mēs panācām, ka antisemitisms kļuva par plašu tautas kustību pretstatā līdzšinējam... Atcerieties kaut vai to kaitējumu, ko nodara ebreji, laupot nācijai asiņu tīrību... ebreju kungi pastiprināti ārda mūsu eksistences rašistiskos pamatus, līdz ar to uz visiem laikiem pazudinot mūsu tautu”. Šīs idejas vārdā tika iznīcināti 6 miljoni ebreju. **Kāpēc daļa vācu tautas un arī citu tautu daļa piedalījās holokaustā?** Vai tiešām ebreji apdraudēja vācu tautas pastāvēšanu, tās asiņu tīrību?! Mēs lasītājam pavērām iespēju iepazīties ar Hitlera atziņām un vispārinājumiem politikas jomā attiecībā uz ebrejiem, vispārinājumiem, kas cieši savijas ar nacionālisma ideju. **Tautas nacionālā atdzimšana atrautībā no demokrātijas var atnest ne mazāku ļaunumu kā karš vai revolūcija.** Hitlera atziņas ir brīdinājums mūsdienu nacionālistiem.

Nacionālisms kā ideoloģija, ja tā nav saistīta ar vēstures notikumu izpratni, var atnest un atnest daudz nelaiemes. Tipisks piemērs — Kosovas traģēdija Dienvidslāvijā. Demokrātiskais vairākums ne vienmēr spēj pacelties līdz nacionālo interešu izpratnei, kad atsevišķa partija sāk pretendēt uz nacionālo interešu patieso paudēju valstī. Latvijā tas izpaudās TB/LNNK politiskajā programmā pirms 7.Saeimas vēlēšanām: “Panāksim latviešu nācijas interesēm atbilstošu *Valsts valodas un Izglītības likuma* īstenošanu” (G.Tauriņš. Politika I. R., 2001. — 356.lpp.). **Šeit demokrātija beidzas,** jo valsts intereses, nācijas intereses tiek saņemtas valdošās koalīcijas partiju kompromisa rezultātā, balstoties uz vēstures izpratni un politisku dialogu ar citām partijām.

3. Vācijas ārpolitika un Hitlera novēlējums.

Kā dai vajadzētu būt valsts ārpolitikai? — Ārējā politika var un tajā

jāvadās tikai no apsvēruma, “vai šāds pasākums ir derīgs tavai tautai, vai tas dos tai labumu tagad un nākotnē, vai arī sagādās tikai zaudējumu”. Hitlers savā politikā nespēja dot pozitīvu atbildi. Trūka politiskā intelekta, politiskās kultūras, kas veido politiskās atbildības garīgos pamatus.

Hitlers mēģina saprast situāciju Eiropā pēc Pirmā pasaules kara: Vācija ir iznīcināta kā koloniāla lielvalsts, kas varētu pretendēt uz pasaules kundzību tirdzniecībā; Francijas kā varenas militārās lielvalsts rokās atrodas politiskā iniciatīva Eiropā. **Ko darīt?** — Hitlers izvēlas bruņotu cīņu, kas visupirms vērsta pret komunistiem = ebrejiem: **bruņota cīņa pret ebreju kundzību**. Ebreji “veiksmīgi rokas zem nāciju rasiskā pamata, arvien vairāk pārvērdami Eiropas iedzīvotājus bezdzimuma kropljos” (441). Šāda ideoloģija pavēra iespēju īstenot holokaustu.

a) **Austrumu politikas** uzmanības centrā ir Krievija. “Šī problēma ir mūsu jaunās nacionālsociālistiskās kustības galvenais politisko spēju pārbaudes akmens, lai redzētu, vai mēs patiešām esam spējīgi skaidri domāt un pareizi rīkoties” (443). Hitlers izvirza politisku mērķi — **pārvērst Vāciju par lielvalsti**, kāda ir ASV, Krievija, Ķīna, Francija un Anglija. Bet Vācija atšķirībā no Francijas attīstīsies specifiski. “Ja Francija vēl kādus divus vai trīs gadsimtus turpinās attīstīties šajā virzienā, tad izzudīs pēdējās franku asiņu paliekas, kas būs izšķīdušas jaunā eiroafrikāņu mulatu valstī no Reinas līdz Kongo” (445). **Kas darāms Vācijai?** — **Vācija savu nākotni var nodrošināt tikai kā pasaules lielvalsts**. Šai sakarībā Hitlers paredz trīs svarīgus virzienus Vācijas attīstībā: 1) kolonizēt Austrumvāciju; 2) iekarot un kolonizēt apgabalus, kas atrodas austrumos no Elbas; 3) padarīt prūšu valsti par jaunās impērijas paraugu un kodolu.

Uz jautājumu, vai no morāli tikumiskā viedokļa ir attaisnojama prasība pēc jaunām zemēm, t.i., prasība atjaunot Vācijas 1914.gada robežas, Hitlers atbild šādi: “Mēs nelokāmi centīsimies panākt savu mērķu īstenošanu ārpolitikā, lai vācu tauta uz šīs zemes iegūtu tādas teritorijas, kādas tai pienākas” (451). Vispirms viņš vērš skatienu uz Krieviju. “Gadsimtiem ilgi Krievija dzīvoja tieši uz ģermāņu kodola rēķina tās augstākajos slāņos. Tagad šis kodols ir pilnīgi un galīgi iznīcināts. **Ģermāņu vietu ir ieņēmuši ebreji. Tāpat kā krievi paši saviem spēkiem nevar nomest ebreju jūgu** (padomju iekārtu. — *G.T.*), **arī ebreji (=komunisti. — *G.T.*) vieni paši nespēj uz ilgu laiku turēt pakļautībā šo milzīgo valsti**” (453). Vēl viens holokausta *politisks* pamatojums.

Kādas attiecības veidojamas ar Krieviju? — “Jau Vācijas un Krievijas savienības līguma noslēgšana pati par sevi nozīmētu, ka ir neizbēgams jauns karš, kura iznākums jau izlemts. **Tāds karš nozīmētu vienīgi Vācijas beigas**” (457). Un tomēr 1939.gadā Vācija un PSRS noslēdz neuzbruk-

šanas līgumu, kam tiek pievienots slepens protokols par ietekmes sfēru sadalīšanu. Tas pavēra ceļu Baltijas valstu neatkarības zaudēšanai 1940.gadā zem “sociālistiskās revolūcijas karoga”. Daļa latviešu sagaidīja padomju armiju ar ziediem rokās un, kā mēdz tagad izteikties istie latviešu patrioti, “bučoja krievu tankus”. **Daļa latviešu gribēja celt sociālismu savā zemē.** So vēstures faktu noliegt nevar. Vēsturi vajag saprast nākotnes vārdā. Pateikt tikai “okupācija” nozīmē nesaprast savas valsts vēsturi. Mēs pārvelkam svītru vēsturei, kas ir dzīves skolotāja un jaunu politisko ideju neizsmelams avots, un kļūstam garā nabadzīgi. **Vēstures izpratne — politiskās audzināšanas nepieciešams priekšnoteikums.** Šo izpratni nedrīkst diktēt ar politiskām deklarācijām, tādējādi paliekot vēstures notikumu važās. Ja ar politisku lēmumu tiek nojaukti pieminekļi un skaidrota vēsture, tad demokrātija beidzas.

b) kāpēc Vācija pēkšņi uzsāka karu pret PSRS un lauza miera līgumu? Hitlers atbild šādi: “Mūsdienu Krievijas valdnieki pavisam nedomā par to, lai noslēgtu godīgu savienību ar Vāciju¹... Arī Vācija nav pasargāta no briesmām, par kuru upuri savulaik kļuva Krievija. **Tikai buržuāziskie vientieši var domāt, ka boļševisms Vācijā jau iznīcināts**” (457–458). Hitlers bija lietas kursā par staļinlaika boļševiku noziegumiem: “**Krievijas varasvīri ir asinām aptraipīti noziedznieki, cilvēces padibenes...**” (458). Nacionālsociālisma ideoloģijas ietekmē tādi paši kļuva vācieši un citu tautību pārstāvji.

Visu Hitlera politiku — gan iekšpolitiku, gan ārpolitiku — caurauž patoloģisks naidis pret ebrejiem (=boļševikiem), jo “**boļševisms ir lāsts un noziegums pret cilvēci**”. Ko darīt? — “Lai ar panākumiem cīnītos pret ebreju mēģinājumiem boļševizēt pasauli, mums pirmām kārtām jāieņem skaidra nostāja attiecībā pret padomju Krieviju” (459). Bet **Hitleram tā arī neizdevās saprast komunisma ideoloģijas internacionālo raksturu.** Viņš spriež par tuvināšanos ar Angliju un Itāliju, bet Francija ir uzskatāma par “iespējamu pretinieci”. **Francija — “mūsu tautas nāvīgais ienaidnieks**”. Kāpēc? — Pie Vācijas robežām nedrīkst pastāvēt militāra lielvalsts, — spriež Hitlers. Bet tagad *Eiropas Savienībā* draudzīgi līdzās pastāv divas lielvalstis — Vācija un Francija. Hitlera politikas rezultātā Vācija zaudēja savas vēsturiskās zemes gan Rietumos, gan Austrumos. Centīsimies saprast viņa tuvredzīgo politisko novēlējumu tautai.

¹ Ja profesionālam PSRS izlūkam V.Rezunam ir taisnība, tad Staļins bija paredzējis uzbrukt Vācijai 1941.gada 6.jūlijā, bet Hitlers viņu apsteidza 1941.gada 22.jūnijā. (Sk. В.Суворов. Ледокол. Кто начал Вторую мировую войну. День «М». Когда началась Вторая мировая война? М., 1995. — Существует немало указаний на то, что срок начала советской операции «Гроза» был назначен на 6 июля 1941 года... Генерал армии С.П.Иванов прямо указывает на эту дату: «германским войскам удалось нас упредить на две недели» / с.327/).

c) **Hitlera politiskais novēlējums vācu nācijai.** “Nekad nesamierināties ar divu kontinentālu lielvalstu pastāvēšanu Eiropā! Jebkuru mēģinājumu izveidot pie Vācijas robežām vēl kādu militāru lielvalsti, kas nākotnē spējīga kļūt par militāru lielvalsti vai tikai valsti, uzskatīt par tiešu uzbrukumu Vācijai! Ja izveidojas tāds stāvoklis, jums ir ne tikai tiesības, jums jācīnās pret to ar visiem iespējamiem līdzekļiem, ieskaitot ieročus. Jums nav tiesību apmierināties, kamēr nav izdevies novērst tādas valsts rašanos vai iznīcināt to, ja tāda jau izveidojusies. Parūpējieties, lai mūsu tauta šeit, Eiropā, iekarotu jaunas zemes un par savas pastāvēšanas pamatu neuzskatītu kolonijas. Kamēr mūsu valstij nav izdevies katru savu dēlu uz gadu simtiem nodrošināt ar pietiekamu zemes platību, jūs savu stāvokli nedrīkstat uzskatīt par stabilu. Nekad neaizmirstiet, ka pašas svētākās tiesības ir tiesības uz pietiekami lielu zemes platību! Nekad neaizmirstiet, ka vissvētākās ir tās asinis, kuras mēs lejam, cīnoties par zemi” (460). Tāds ir Hitlera politiskais novēlējums vācu tautai.

No Hitlera novēlējuma tautai izriet arī viņa politiskie plāni:

1) beidzot ir **jāsakopo visi spēki aktīvai cīņai pret Franciju**, proti, pēdējai un izšķirošai kaujai (Francija ieņēma Rūras baseinu 1922.gadā);

2) vācu strādnieks un vācu kareivis pievēršas marksistiskajiem vadoņiem. “Ja kara sākumā mēs būtu ar indīgām gāzēm noslāpējuši šos 12–13 tūkstošus ebreju vadoņus, kas maitā mūsu tautu... tad miljoniem lielais upuris kaujas laukos nebūtu bijis veltīgs” (471);

3) “ja katrs vācietis okupētajā Rūras baseinā zinātu, ka Dzimtene formē 80 līdz 100 divīziju lielu armiju, tad franču okupācijas karaspēka ceļš tiešām nebūtu rozēm kaisīts” (475). **Šeit cieši savijas nacionāl-sociālisms ar konkrētu politisku programmu.** Lasītājam ir pavērta iespēja iepazīties ar pirmavotu un patstāvīgi izprast nacionālsociālisma ideoloģijas pamatus.

***

4. **Kāpēc vajag izprast Hitlera darbu “Mana cīņa”?**

Neizprotot šo darbu, nevar saprast Otrā pasaules kara priekšvakaru, pašu karu un tā rezultātus. Tas viss skar arī Latvijas vēsturi. Mēs paveram lasītājam iespēju pastāvīgi saprast gan latviešu *Waffen SS* leģionārus un nacionālos partizānus, gan latviešu strēlnieku šķelšanos (1917) divās naidīgās nometnēs — “sarkanajos” un “baltajos” — un latviešus Sarkanās armijas rindās. **Notika traģiska latviešu tautas šķelšanās marksisma-leņinisma un nacionālsociālisma ideoloģijas ietekmē.** Ir pienācis laiks saprast gan 130.latviešu strēlnieku korpušu padomju armijas sastāvā Otrā pasaules kara laikā, gan arī latviešu leģiona *Waffen SS* 15. un 19.divīziju Vācijas armijā.

Hitlera cīņa pret komunisma briesmām Eiropā un 1941.gada 1. jūnija deportācija Latvijā vēl vairāk sašķēla latviešu tautu. Daļa latviešu sagaida vācu armiju kā atbrīvotājus un iesaistās cīņā pret boļševikiem, daži¹ piedalās arī holokaustā. Daļa latviešu Sarkanās armijas rindās cīnās pret vācu armiju. Latvietis šāva uz latvieti cīņās pie “Kurzemes cietokšņa”: viens vācu armijas pusē, otrs — padomju armijas rindās. Mēģināsim saprast gan vāciešus, gan latviešus viņu cīņā pret komunismu. Par ko cīnījās vācu armijas virsnieks kopā ar latviešiem “Kurzemes cietoksnī”? Lūk, ko vācu armijas virsnieks raksta 1945.gada 8.maijā savam tēvam Hannoverē: “Mēs zinām tikai to, ka esam cīnījušies pret boļševismu, kas šodien nav tikai mūsu ienaidnieks vien, bet gan visas Eiropas ienaidnieks. Mēs esam viņa (komunisma. — G.T.) paradīzi redzējuši tā, kā neviens pirms mums. Tāpēc mēs zinām, par ko esam cīnījušies... Mēs esam savu pienākumu veikuši tā, kā vācu karavīram tas pienākas — ja tas vajadzīgs, arī līdz rūgtam galam?” (O.Freivalds. Kurzemes cietoksnis II. Kopenhāgena, 1954. — 167.lpp.) Arī latvieši zināja, par ko viņi cīnījās. “Latviešu vīri, darbos rādīdami savu tēzemes mīlestību, neļāva rūsēt zobena slavai. Latvju tautas un valsts nākotne un brīvība, likteņa svaru kausos ielikta, Kurzemes cīnītāju varonīgai drosmei piešķīra dziļu vienreizēju nozīmi. Lielo rietumu demokrātiju nenovēršamā uzvara zināmos apstākļos varēja tautai atdot zaudēto patstāvību, kā tas notika toreiz — 1919.gadā.” (O.Freivalds, turpat, 47.lpp.)

Vācija kapitulēja, bet “Kurzemes cietoksnis” (apmēram 100 000 vīru) vēl cīnījās, jo viņi zināja, par ko cīnās — vācietis pret boļševismu, latvietis — pret boļševismu un par savas tēzemes neatkarību. Mūsu uzdevums — saprast tos latviešus, kuri cīnījās pretējās frontēs. Ja to spētu saprast Latvijas un Krievijas politiķi, kā arī Otrā pasaules kara veterāni, tad 1998.gada 16.martā, leģiona atceres dienā, politiski notikumi gūtu pavisam citu, mierīgu demokrātisku ievirzi. Par nožēlošanu atrodamiēs vēstures gūstā, esam vēstures ķīlnieki, atsakoties saprast vēstures notikumus. Esam pieraduši kritizēt, nosodīt gan vēsturi, gan citādu domu. Bet tas ir padomjlaiku garīgais mantojums.

¹ Nav noskaidrots, cik tad īsti latviešu piedalījās holokaustā Latvijā. Tiek minēts skaitlis 300. Bet tas ir tikai vēstures fakts, kuru nepieciešams izprast. Izpaliek arī šo notikumu izpratnes centieni. Holokausta jautājums ir kļuvis par nopietnu šķērslī Latvijas ceļā uz NATO. Priekšā stāv atbildīgs solis: augstākajām valsts amatpersonām vajadzētu oficiāli atvainoties ebreju tautai par latviešu līdzdalību holokaustā un lūgt piedošanu. Vai šo soli spēs spert 7.Saeimas pilnvaru laikā līdz NATO Prāgas sammitam (2002.g. novembris) V.Viķe-Freiberga, J.Straume un A.Bērziņš? — Cita ceļa nav un nevar būt. Pirmais solis ir sperts. Tikai tad, kad holokausta vēstures jautājumi kļūva par šķērslī ceļā uz NATO, tapa Latvijas rīcības plāns holokausta pētniecībai un upuru piemiņai (Vēstniekam iesniedz holokausta pētniecības plānu // “Diena”, 9.11.01.).

Padomju laikā kritizēja un nosodīja tos, kas cīnījās vācu armijas rindās vai uzsāka partizānu karu. Tagad politiķi rikojas otrādi, jo uzskata, ka ir atraduši īsto vēstures patiesību. **Vai var atrast šo patiesību?**¹ **Kas tad bija tie, kuri cīnījās padomju armijas rindās, — dzimtenes nodevēji, okupantu atbalstītāji vai īstie patrioti?** Vai šeit ir vieta zinātniskai patiesībai, uz kuru pretendēja marksisma-ļeņinisma ideoloģija un uz kuru pretendē daži tagadējie politiķi. Mēs gribam lasītājam pavērt iespēju saprast gan vienu, gan otru pusi, lai atkal neveidotu ienaidnieka tēlu, kā to darīja Hitlers un Staļins savā politikā. Mūsu politiķiem un valstsvīriem padomu dod A.Šiņķis dokumentālā atmiņu krājumā “Kurzemes cietoksnis” par leģionāru varonību Kurzemē: “...**Jāmeklē saprašanās starp tautām un cilvēkiem. Šodien būtu jāvērtas pie viena galda gan latviešu leģionāriem, gan latviešu sarkanarmiešiem, kopīgi pieminot veltīgos upurus, neļaujoties jaunības trakuma naidam**” (A.Šiņķis. Kurzemes cietoksnis. R., 1997. — 398.lpp.). **Priekšā politisks šķērslis — deklarācija par Latvijas okupāciju (22.08.96.). Politiski nosaka, kā rakstīt vēsturi, un tur arī demokrātija beidzas.**

Mūsu garīgā izaugsme izvirza prasību katram cilvēkam, it sevišķi tiem, kas darbojas politikas jomā, (iz)just vēsturiskās saites gan ar tiem latviešiem un citu tautību pārstāvjiem, kuri 1941.gada 14.jūnijā kļuva par komunistiskā terora upuriem, gan ar tiem, kuri 1940.gada jūnijā ar ziediem rokās sagaidīja padomju tankus, lai sāktos sociālisma celtniecība Latvijā, gan ar tiem, kuri 1990.gada 4.maijā pasludināja Latvijas Republikas Neatkarības deklarāciju, gan ar tiem, kuri šo neatkarību spēja iedomāties vienīgi PSRS sastāvā.

Ir pienācis pēdējais laiks cīņu un kritiku, naidu un neiecietību aizstāt ar saprašanu — šo demokrātijas garīgo pamatu. Nav taču cita demokrātiskas politikas ceļa. Šī sapratne politikā nenāk viegli — ne Saeimā, ne Ministru kabinetā. Viena politiskā krīze seko otrai, liecinot gan par politiskā intelekta un kultūras zemo līmeni, gan par personiskās atbildības trūkumu. Bet tāda ir postsociālistiskā demokrātija, un citāda tā nevar būt, jo vakardienas padomju cilvēks tikai sāk patstāvīgi politiski domāt, sāk veidoties profesionāli politiķi un valstsvīri.

Hitlera politiskā pieredze, it sevišķi darbs “Mana cīņa”, māca, ka **nacionālisma ideja politikā prasa augstu intelektu un atbildību.** Pretējā gadījumā tauta var tikt ierauta traģiskos notikumus. Eiropas Savienības politikā valda internacionālisma ideja, kas mūsu politiķus atbaida, tāpat kā marksistiskais internacionālisms, pret kuru savā laikā cīnījās Hitlers,

¹ Vēstures izpratne balstās uz notikumiem, to faktu patiesību, bet pats saprašanas rezultāts — notikuma jēga ir pretruna, kuru veido izpratne un neizpratne (šaubas, varbūtība).

ejot nacionālsociālisma politisko ceļu. Bet marksistiskais internacionālisms un Rietumu internacionālisms ir divas dažādas lietas (Sk. Politika II, R., 2001.). 7.Saeima vēl nespēj pacelties līdz Rietumu pasaules internacionālai nostājai tautu un valstu savstarpējās attiecībās. Lai saprastu tagadni, ir jāstudē gan Staļina “*Leņinisma jautājumi*”, gan Hitlera “*Mein Kampf*”. Un tad lasītājs varēs saprast latviešu tautas vēstures tragiskās lappuses. Tādēļ svarīgs ir jautājums: kas idejiski vieno, kas ir kopējs šiem Staļina un Hitlera darbiem? — Vēstures izpratnes ignorēšana un vardarbības sludināšana (šķiru cīņa un holokausts), antihumānisms un nākotnes zināšana. **Nacionālsociālisma** pamatā ir cīņa ar ebrejisko komunismu pasaules mērogā, bet **komunisma** mērķis — vispasaules proletāriskā revolūcija. Šīs divas ideoloģijas sašķēla ne tikai latviešus, bet arī citas tautas. Otrā pasaules kara priekšvakarā, kara laikā un pēc tam. **Lūk, kur ir meklējami nepilsoņu problēmas pirmsākumi Latvijā.**

Pasaulē nav otras tādas valsts, kur nepilsoņu īpatsvars ir tik liels kā Latvijā. 2001.gada sākumā Latvijā bija 550 000¹, bet 2002. gadā 500 000 nepilsoņu. Skaidrs, ka ar tādu rādītāju mums būs nopietnas problēmas ceļā uz Eiropas Savienību un NATO.

7.Saeimā situācija nav mainījusies. **Tur liekas nedzirdam Krievijas prezidenta V.Putina atziņu: NATO paplašināšana uz austrumiem, uzņemot aliansē bijušās padomju republikas, Krievijai nav pieņemama un tā būtu nopietna kļūda** (Diena, 26.01.01.). Varbūt tiešām vajadzētu sākt politisku dialogu ar Krieviju, nevis ar Valsts prezidentes V.Viķes-Freibergas un V.Putina tikšanos Vīnē? — Šādi izpaužas Latvijas valsts politiskā mazspēja sākt dialogu ar Krieviju par nepilsoņu stāvokli Latvijā. Dialogu mēģina risināt Valsts prezidents, kurš “par savu darbību politisku atbildību neņes” (Satversme, 53). Bet politiski atbildīgas valsts amatpersonas nespēj spert pirmo soli, jo traucē nepilsoņu jautājums. **V.Putins vēlas, “lai Latvija nodrošina cilvēcīgu attieksmi pret cilvēkiem, kuri palika tās teritorijā pēc PSRS sabrukuma”** (Putins akcentē nepilsoņu jautājumu // “Diena”, 12.02.01.). Šī tikšanās pasaules mērogā izgaismoja 7.Saeimas politiskā intelekta un personiskās atbildības nabadzību. **Nepilsoņu jautājumu būtu jāsāk izprast, vismaz mēģināt izprast Saeimā.**

ASV NATO komitejas prezidents **B.Džeksons** skaidri un vienoziģīgi norādīja uz trim problēmām, kuras var kļūt par klupšanas akmeni Latvijai ceļā uz NATO: **korupcija, attieksme pret krievu minoritāti un holokausta vēstures jautājums.** Bet “galvenās būs — attieksme pret

¹ 1.06.2000.g. bija 2.371.333 iedzīvotāju, no tiem nepilsoņu — 23,4%, t.i., gandrīz katrs ceturtais — nepilsonis.

krievu minoritāti un holokausta vēstures jautājums” (Debates pabeigtas, Baltijas valstis ir jāuzņem // “Diena”, 2.06.01.). Viņš uzsver, ka “attieksmei pret krievu minoritāti jāklūst vēl liberālāka”, bet 7. Saeimas varas partijas (TP, LC, TB/LNNK) nespēj uzsākt politisku dialogu ar krievu minoritāti un Krieviju. Rodas iespaids, ka šīs partijas ir izsmēlušas savas spējas — savu politisko intelektu. Runa ir par labēji orientētām partijām. Varbūt tiešām taisnība ir partijas *Jaunais laiks* liderim E.Repšem par valsts varas glēvulību un korumpētību? — Uz korumpētību jau norādīja *Pasaules bankas* eksperti, bet politiskā glēvulība sākās tūlīt pēc 7.Saeimas vēlēšanām līdz ar V.Krištopana valdības tapšanu un krišanu (28.11.98. — 5.07.99.).

Šajā sakarībā izvirzās vairāki jautājumi, kas prasa vēsturisku un politisku argumentāciju, nevis skaļu deklarāciju.

1) Vai Latvija līdz Prāgas sammitam (2002.g. nov.) spēs nopietni vērsties pret politisko korupciju, liberalizēt savu attieksmi pret krievu minoritāti un atrisināt holokausta vēstures jautājumus?

2) Kāpēc Krievija iebilst pret Latvijas uzņemšanu NATO?

3) Kas patiešām apdraud Latvijas drošību un neatkarību?

4) Kā mainījās pasaules kārtība un drošība pēc 2001.gada septembra?

VI NODAĻA

Jefimova darbs “МЕТАПОЛИТИКА: Mūsu izvēle un vēsture”

(Ефимов И.М. Метополитика: Наш выбор и история)

Любое резкое увеличение социально-экономического Мы-можем влечет за собой безудержной агрессивности Мы¹.

Игорь Ефимов

Jebkura krasa sociālekonomiskā izaugsme Mēs-varam izraisa neapturamu Mēs agresivitātes uzliesmojumu.

Igors Jefimovs

Pazīstamais Ļeņingradas filozofiskās prozas pārstāvis Igors Jefimovs savu grāmatu “Metapolitika: mūsu izvēle un vēsture” uzrakstīja padomju laikā Krievijā, bet ar pseidonīmu Andrejs Moskovits (Андрей Московит) tā iznāca ASV 1978.gadā. Pēc tam autors bija spiests emigrēt. Viņa darbs aptver šādas politikas problēmas: 1) vai vēstures gaita ir atkarīga no atsevišķa cilvēka piepūles; 2) kāda sakarība ir starp *Es-gribu* un *Es-varu*; 3) kā tautas veido savu politisko dzīvi un vai tautai ir tāda valdība, kādu tā pelnījusi; 4) kas izraisa karu; 5) no kā ir atkarīgs valsts militārais potenciāls un kā to var noteikt; 6) atsevišķa cilvēka *Es-varu* robeža. Šīs un citas politiskās problēmas Jefimovs risina krievu filozofiskās prozas tradīcijās. Viņa atziņas palīdz veidot un celt politiskās domas intelektu, politisko kultūru un atbildību. Viņš risina atbildības problēmu politiskā saistībā ar vēstures izpratni.

***

I. KAS IR POLITIKA?

Politika, būdama specifiska cilvēka garīgā darbība, aptver šādas problēmas: 1) kā mums šajā pasaulē sadzīvot vienam ar otru; 2) kā sadzīvot dažādām tautām; 3) kā sadzīvot dažādu krāsu un valodu, dažādu ticību un tradīciju, dažādu profesiju un spēju cilvēkiem;² 4) vai vajag sadzīvot vai cīnīties vienam ar otru; 5) kādai vajadzētu būt cilvēku kopdzīves labākai kārtībai; 6) vai šo kārtību var sasniegt un ko mēs

¹ Ефимов И.М. Метополитика: Наш выбор и история. Л., 1991. — С.85. Tālāk ērtības labad tiks uzrādīta tikai attiecīgās atsaucēs lappuse, piemēram, (85).

² Kādu politiku izvēlēties, lai pilsoņu un nepilsoņu attiecības kļūtu optimāli labvēlīgas? Uz šo un citiem jautājumiem politiķiem un valstsvīriem ir jārod atbilde, vērsot skatu tālāk nākotnē.

varētu tās labā upurēt. Šie un vēl citi jautājumi veido to problēmu loku, ko pēta politika.

Rodas jautājums: vai ir tāda zinātne, kas spēj pētīt politiku? Politoloģija jeb politikas zinātne — skan atbilde. Bet politikā mēs balstāmies ne tikai uz zināšanām *Es-zinu*. Politikā liela nozīme ir jūtām un kaislēm, ticībai un **saprašānai, atbildībai un taisnībai**. Politiskās domas vēsturē mēs sastopam atziņas par to, ka politiku pēta zinātne, ka politikas pamatā ir zinātniskas atziņas. “Pastāv daudz politikas teoriju, kas zināmā mērā ietver patiesību, bet katra no tām steidzas pāriet no tā, kas ir, pie tā, kam vajadzētu būt. Runa ir par praktiskām rekomendācijām, par ideālas valsts iekārtas aprakstu vai pamatojumu un tās sasniegšanas ceļu. Līdz ar to šīm teorijām ātri vien pietrūkst objektivitātes (arī patiesības, jo runa ir par saprašānu un jēgas radīšanu. — *G.T.*)” (4). Tādēļ **“katrs politikas pētnieks, katrs politiķis ir tiesīgs vērsties tieši pie tā materiāla, kas baro jebkuru politisko domu, — pie vēstures”** [всякий исследователь (политики. — *G.T.*) в наши дни вправе забыть своих предшественников и обратиться непосредственно к материалу, питающему любую политическую мысль, — к истории]. **Jefimovs** akcentē svarīgu atziņu: **vēsture — politiķu audzinātāja**.

Tātad katrs politiķis ir arī vēsturnieks, vēstures filozofs, ja viņš grib saprast vēsturi, nevis palikt tikai vēstures kritikas vai slavinājuma gūstā. Jefimovs nonāk pie svarīgas atziņas: **POLITISKĀS DOMAS JĒGAS RADĪŠANA BALSTĀS UZ VĒSTURES SAPRAŠĀNU**. Protams, vēstures saprašānas pamatā ir notikumu un faktu zināšana (vēstures zināšana atšķirībā no tās saprašānas). **Bet vēstures saprašāna balstās uz konkrētu pasaules vēstures koncepciju — uz vēstures filozofiju**.

Vēstures notikumu un faktu materiāls ir tik milzīgs, ka nav ar prātu aptverams. To katru dienu papildina jauni notikumi, un tādējādi paveras neierobežotas iespējas politiskās domas jaunradei. **Vēstures saprašānas kultūra ir atkarīga no vēsturnieka un politiķa izraudzītās vēstures filozofijas**. Savukārt vēstures filozofija nevar nebūt arī politikas filozofija. Kurš gan mēģinās noliegt tos faktus, ka Henrijs VII Tjūdors¹, Ivans Bargais²

¹ **Tjūdori** (*Tudor*) — karaļu dinastija Anglijā 1485.–1603.gadā. Pirmais šīs dinastijas pārstāvis bija Indriķis VII. Tjūdori nostiprināja absolūtismu un anglikāņu baznīcu. **Henrijs VIII** (1491–1547), kas kļuva par Anglijas karali 1509.gadā, ir viens no ievērojamākiem angļu absolūtisma pārstāvjiem. Savā valdīšanā balstījās uz šauru favorītu loku (Volsi, Kromvels, Kranmers).

² **Ivans IV Bargais** (Иван Грозный, 1530–1584) — Krievzemes lielkņazs (kopš 1533.g.), pirmais Krievijas cārs (kopš 1547.g.), realizēja pārvaldes un tiesas reformas, sastādīja tiesību likumkrājumu (1550), sāka Sibīrijas pievienošanu Krievijai, ieviesa **opričninu** (1563) — pasākumu sistēmu patvaldības nostiprināšanai —, pastiprināja teroru un laupīšanu.

un Staļins¹ sodīja daudzus sev uzticīgus piekritējus? Bet uz jautājumu “kāpēc?” **viens atbildēs:** tādēļ, ka visi trīs bija nežēlīgi un aizdomu pilni tirāni, kas alka asinis: **otrs** — tādēļ, ka tāds tajā laikā bija vēstures procesa likumsakarīgais moments (bet tā registrā² jau iepriekš ierakstītas visas nocirstās galvas); **trešais** — ka terors sākās tieši tajā momentā, kad visuvarenais valdnieks zaudēja mīloto sievu — Annu Boleinu, Anastasiju, Alilujevu... ceturtais — ka notika nesaprotama Providence³ un katrs no viņiem bija Dieva rīkste” (5). Mūsu priekšā viena un tā paša notikuma četras dažādas izpratnes. Tātad **šeit nevar būt runa par zinātnisku patiesību, par zinātni šā vārda tiešajā nozīmē.** Jefimovs pārliecinoši parāda, ka demokrātiskas politikas garīgo pamatu veido vēstures saprašana. Mēs varam tikai saprast šo valstsvīru politiku — izprast ļoti dažādi —, bet nevaram pretendēt uz patiesību.

Vēsturnieks zina ievērojamu notikumu un faktu laiku, vietu, konkrētus vēsturiskos apstākļus un šo notikumu līdzdalībnieku skaitu. Bet tiklīdz mēs gribam šos notikumus saprast un meklējam atbildi uz jautājumu “kāpēc?”, tad jau runa ir par saprašanu. Šai sakarībā Jefimovs izvirza šādus jautājumus. 1) Kāpēc kareivīgie persi spēja iekarot milzīgas teritorijas, to skaitā plaukstošo Babiloniju, bet lauza kaklu mazajā Grieķijā? 2) Kāpēc Spānija, pakļāvusi sev milzīgas teritorijas, netika galā ar savām Nīderlandes provincēm? 3) Kā sīka Venēcijas Republika (200 000 pilsoņu) iedrīkstas uzbrukt Turcijai, kurā 20 miljoni iedzīvotāju? 4) Kāpēc ilgi un stabili pastāvēja milzīgas daudz nacionālas impērijas — Romas, Bizantijas, Ķīnas un Krievijas impērija? 5) Kā izskaidrot neredzētu kultūras uzplaukumu Senajā Grieķijā, viduslaiku Itālijā, 18.gs. Vācijā, ASV ekonomisko uzplaukumu un Indijas nabadzību 20. gadsimtā? Šie un daudzi citi līdzīgi jautājumi rada vēl vienu jautājumu: **kāpēc PSRS sabruka pēkšņi un negaidīti ātri?** Šeit nav vietas zinātniskai patiesībai šā vārda tiešajā izpratnē, jo runa ir par gara zinātnēm. Tur valda jautājuma un atbildes loģiska — gara loģika (Sk. G. Tauriņš. Vēstures filozofija. R., 1996. — 74–82.lpp.).

¹ **Staļins** (Сталин) Josifs — padomju valsts un partijas darbinieks, PSRS maršals (1943), ģeneralisimuss (1945). No 1922.g. līdz 1952.g. boļševiku partijas ģenerālsēkretārs. Viņa vadībā uz marksistiski-ļeņiniskās šķiru cīņas pamatiem tika realizēts asiņaina terora, patvaļas, garīgās un politiskās tumsonības režīms — staļinisms. **Staļinisms** ir Staļina un viņa līdzgaitnieku radītā ideoloģija un politika (J.Staļins. Ļeņinisma jautājumi. R., 1945).

² **Reģistrs** — (lat. *registrum* — saraksts): 1) uzskaitījums, apraksts; 2) grāmata, kur reģistrē lietas, dokumentus; 3) cilvēka balss vai mūzikas instrumenta skaņas augstuma pakāpe (zema, augsta reģistra balss); 4) dažiem mūzikas instrumentiem — ierīce skaņas augstuma, tembra vai stipruma regulēšanai.

³ **Providence** (lat. *providentia* — Dieva pirksts, Providence) ir reliģiski filozofiska mācība, sakarā ar kuru vēstures notikumu un vēstures procesu nosaka ārpus tā stāvoši spēki — Dievs, viņa griba, paredzējums jeb Providence.

Jefimovs būtībā akceptē vēsturnieka **Fevra** (*Febvre*)¹ atziņu: **vēsturnieks nav tas, kas zina vēstures notikumus, faktus** (kaut arī ar to sākas vēsture — *G.T.*). **Vēsturnieks ir tas, kas meklē faktu, notikumu izpratni** (*Febvre L. de probléme de l'incruance au XVI siècle: La religion de rabelis. P., 1968, p.1*). Vēsturnieka uzdevums ir radīt notikumu jēgu uz to faktu zināšanas pamata. **Bet saprast var tikai Dieva vai cilvēka radīto vēstures gaitu.** Fevrs aicina saprast pagājību, vēstures procesa garīgo pamatu, radot tā jēgu. Līdz ar to vēsturnieks cenšas saprast arī konkrētu notikumu līdzdalībnieku garīgo pasauli un attiecīgā laika kultūru. Vēstures notikums satur arī attiecīgu jau dzīvē realizētu politisko atziņu, lēmumu, likumu. Vēsturnieka uzdevums — tos saprast.

1. Ar ko sākas politiski vēsturiskā doma (ar ko sākas politika?)

Ar *Es-varu* Jefimovs apzīmē konkrēta cilvēka darbības iespējas konkrētos vēsturiskos sabiedrības *Mēs* apstākļos. Viņš sāk ar to, ka cilvēks, pamatojoties uz saprašanu, veido savu *Es-gribu* sfēru. Cilvēks vispirms kaut ko grib. “Cilvēks **grib** radoši darboties... nīkt bezdarbībā ... **grib** varu, slavu, bagātību, **grib** sadzīvot mierā ar savu sirdsapziņu... **grib** apmierināt izsalkumu un baudkāri ... **grib** celt jaunas mājas, radīt jauno... nodedzināt pilsētas un ciemus ... **grib** mīlēt savu tuvāko... **grib** valdīt pār savu tuvāko ... cilvēks **grib**...” (8–9). Bet kāda jēga ir šim *Es-gribu* visdažādākajām izpausmēm? — “...**Cilvēks grib paplašināt vai saglabāt sava Es-varu valstību**” (9). Runa ir par brīvās gribas valstību, sfēru, kur valda personiskā atbildība vai bezatbildība.

a) *Es-varu valstība*. Tā aptver varu, bagātību, jaunradi, godkāri, askētismu², ticību un citas darbības izpausmes cilvēka dzīvē konkrētajos vēsturiskajos apstākļos. Piemēram, vara — “Es varu pavēlēt tūkstošiem cilvēku”, jaunrade — “es varu radīt vēl neesošu lietu”, ticība — “es

¹ **Fevrs** (*Febvre*, 1878–1956) Lisjēns — franču vēsturnieks. Francijas *Morālo un politisko zinātņu akadēmijas* loceklis (1951), vairāku universitāšu profesors. Viņš lika pamatus jaunam etāpam vēstures zinātnes attīstībā. Viņa klasiskais darbs “Neziņas problēma XVI gs.: Rablē reliģija” parāda vēstures notikumu saprašanas nozīmi gan cilvēka audzināšanā, gan politiskās domas veidošanā, balstoties uz vēstures saprašanu. **Rablē** (*Rabelais*, ap 1494–1553) franču rakstnieks, izcils Atdzimšanas laikmeta prozas pārstāvis. Ar darbu “Grantija un Pantagriels” viņš ieguva pasaules slavu.

² **Askētis** (gr. *askētēs* — apmācīts): 1) reliģisks varonis, kas dzīvo pilnīgā vientulībā un ir atteicies no dzīves ērtībām, labumiem, priekiem un baudām, lai mērdētu savu miesu dvēseles labā; 2) cilvēks, kas atteicies no dzīves labumiem un baudām (askētisma piekritējs, kristietis, kas dzīvo saskaņā ar askētisma prasībām. **Askētisms**: 1) reliģiska mācība, kas prasa atteikties no miesīgām baudām, lai sasniegtu tikumisku pilnību, tuvību Dievam; 2) atteikšanās no dzīves ērtībām, labumiem, priekiem, baudām. Izšķir **reliģisko, pasaulīgo un tikumisko askētismu**. Askētisms ir juteklisko tieksmju, vēlmju, domu pārvarēšana, kas izpaužas izolācijā no reālās dzīves, lai sasniegtu kaut kādu ideālu. Askētisms var būt gan kā tikumiska norma, gan barības ierobežošana.

varu līdzināties Dieva svētībai un izpelnīties mūžīgu dzīvošanu”. **Kur un kā cilvēks novelk *Es-varu* robežu?! Tas**, pamatojoties uz prāta spēju veidot attiecīgus priekšstatus — jēgu, **saprašanas procesā notiek** mūsu atmiņā, apziņā. **Tie priekšstati, kuru robežas paliek nenoteiktas, neizraisa cilvēkā intereses:** es nevaru lidot kā putns, izdzert jūru, “domāt” ātrāk par datoru vai Latvijā nopelnīt miljonu latu stundā. Tikai tas *Es-gribu* kļūst par *Es-varu*, sakarā ar kuru rodas cerība un reāla iespēja pārvarēt pastāvošo robežu. “Jebkura *Es-varu* paplašināšana rada prieku, jebkura sašaurināšana — ciešanas, bēdas. Ieslodzītais izlaists brīvībā pēc soda izciešanas, mākslinieks, kas radījis šedevru, ubags, kas atradis zeltu, uzvarētājs, kas ielaužas pilsētā pēc sīvas cīņas... slimnieks, kas izveseļojies, — katra prieks ir saistīts ar *Es-varu* paplašināšanu” (10). Tātad *Es-varu* sfērai ir liela nozīme cilvēka dzīvē, it sevišķi politikā.¹ **Tā ir personiskās atbildības sfēra.**

Es-varu un *Es-gribu* attiecību izpratnei ir būtiska nozīme politiskajā domāšanā attiecīgu lēmumu, deklarāciju, memorandu veidošanā un pieņemšanā. Bet šo politiskās domas garīgo pamatu veido vēstures saprašana un nākotnes paredzēšana. Seit tad arī izpaužas politika intelekts, kultūra un atbildība. Ja *Es-varu* pamatā nav saprašanas, cilvēks savā politiskajā domāšanā var nokļūt “*Es-zinu*” varā, kā tas, piemēram, notika ar marksistiski-ļeņinisko politikas ideoloģiju — vēsturisko materiālismu un zinātnisko komunismu. Tur vairs nepalika vietas *Es-varu* garīgajam balstam — saprašana. Līdz ar to pavērās gara tumsības ceļš komunisma celtniecībai pēc marksistiskā modeļa. Katra atsevišķa cilvēka *Es-varu* piespiedu kārtā tika ierobežots ar Marksa-Engelsa-Ļeņina norādīto ceļu uz “cilvēces gaišo nākotni”. Cilvēka dvēselei tika atņemts pats dārgākais — brīvā griba. “**Katra cilvēka dvēselē *Es-varu* ir galvenais dārgums tādēļ, ka tajā iemiesota dzīves izpratne un paredzama brīvās gribas² realizācija. Tur, kur *Es-varu*, es esmu brīvs. Tur, kur sākas *Ne-varu*, mana brīvība beidzas**” (11). Tā ir brīvības un personiskās atbildības saikne ar saprašanu.

Es-varu rodas uz saprašanas pamata un mīt cilvēka dvēselē. **Zinātniski atklāta nepieciešamība nav un nevar būt brīvība.** Tieši otrādi — tur, kur sākas nepieciešamības, likumsakarības un patiesības sfēra, tur nav vietas brīvībai. “**Tikai sava *Es-varu* sfērā cilvēks ir atbildīgs par savu rīcību — labu vai sliktu, jo tikai tur viņš ir brīvs**” (12). Brīvība kā

¹ Vai patlaban Latvijas sabiedrība ir spējīga integrēt 500 000 nepilsoņu? — Lūk, šo *Es-varu* sfēru Latvijas politiķi un zinātnieki nav pietiekami dziļi un pamatoti pētījuši kopā ar Eiropas Savienības speciālistiem. Tā nav pamatota arī *Latvijas Sabiedrības integrācijas programmā*.

² **Brīva griba** ir tieši tā mūsu gara izpausme, prāta spēja, ko sauc par saprašanu (Sk. G. Tauriņš. Vēstures filozofija. R., 1996. — 185.–189.).

brīvās gribas izpausme balstās uz saprašanu, tādēļ to nevar izmērīt “vairāk-mazāk”, “plašāk-šaurāk”. Brīvībai robežu nosaka likums un tikumība. Konkrēta brīvības realizācija cilvēka darbībā un rīcībā ir pieejama empīriskai novērošanai un aprakstīšanai. Bet zinātniska determinisma nepieciešamībai šeit nav vietas, jo tad jebkurš tikumisks spriedums zaudē savu jēgu un kļūst bezatbildīgs. **“Labsirdīgs un ļauns, labs un slikts — šie vārdi kļūst bezjēdzīgi, ja viss jau iepriekš ir noteikts”** (12). Arī politiskā doma zaudē jēgu, ja viss jau iepriekš “zinātniski determinēts un pierādīts”. Runa ir par demokrātiju.

Kamēr *Es-gribu*, mana vēlme paliek manas dvēseles ietvaros. Tiklīdz cilvēks sāk realizēt vēlmi *Es-varu*, viņa darbība rada vēsturi, kurā viņš jau ir iemiesojis savas darbības jēgu, savu atbildību vai bezatbildību. **Šo darbības enerģiju Jefimovs dēvē par “brīvības realizācijas ideju”**. Cilvēka *Es-gribu* un *Es-varu* ietver ne tikai intelekta radīto jēgu, bet arī dvēseles kaisli. “Viņa dvēselē mīt nesaprotami noslēpumi — Dievišķas šalkas (trīsas. — *G.T.*) noslēpumi, mīlestības noslēpums, sajūsma par skaisto... **Pats vispārīgākais visiem cilvēkiem, viņu būtība — tā ir griba, kas apzinās savu brīvību *Es-varu* valstībā un sasprindzina visus fiziskos spēkus un visas saprātīgās apziņas dāvanas, lai saglabātu un pastāvētu šīs valstības ietvaros”** (15). **Gribēt var tikai to, kam tu pats esi radījis jēgu, t.i., sapratis**, nevis kaut kādas apgūtas, iemācītas vai uzspiestas zināšanas. Nevar cilvēkam piespiest ar varu apgūt valodu, iegūt kaut kādas valsts pilsonību, ja viņš to negrib. Šajā sakarībā izvirzās jautājums 7.Saeimas deputātiem saistībā ar nepilsoņu integrāciju: nepilsoņa *Es-gribu* un *Es-varu* izpratne? — Tieši tas trūkst valdības akceptētajā Latvijas sabiedrības integrācijas programmā.

b) Mēs-griba kā *Es-varu* robežas paplašināšanas līdzeklis. Cilvēks jau pašā savas tapšanas sākumā ir sabiedriska būtne: **cilts¹, dzimta, klans, nācija, valsts**. Šajās cilvēku vēsturiskās kopdzīves formās viņa griba it kā saplūst ar *Mēs-gribu*. Jebkurā *Mēs*, no paša vienkāršākā sirmā senatnē līdz mūsdienu modernai sabiedrībai, veidojas pēc viena un tā paša principa: **uz visiem *Es-gribu* paražas vai likumi uzliek ierobežojumus, kas veido veselās rindas mākslīgu robežu *Es ne-varu*, par kuru pārkāpšanu cilvēks tiek sodīts vai izslēgts no *Mēs***. (15). Likumi un paražas var būt visdažādākie, bet to nozīme cilvēku dzīvē paliek viena un tā pati: noteikt visiem *Es-gribu* vienādu aizliegumu, visām atsevišķa

¹ Cilts ir etniskās kopības un sabiedrības organizācijas forma pirmatnējās kopienas kārtā. Ciltij raksturīga tās locekļu asinsatriebība, dalījums ģintīs un fratrijās, kopīga teritorija un dažī saimniecības elementi. Cilts pastāvēšanas vēlākajā posmā radās arī pašpārvalde, kuru realizēja ievēlētie cilts padomes locekļi (vadoņi). Cilšu apvienošanās rezultātā, sajaucoties atsevišķām ciltīm, veidojās lielāka etniska kopība — **tautība**.

indivīda gribām noteikt vienādu robežu *ne-var (ne-drīkst)*. Uz šā pamata veidojas sabiedrība un valsts iekārta. Bet šī robeža, kas atņem daļu no *Es-varu*, paver daudz plašākas iespējas *Es-varu Mēs* sfērā. “*Mēs* nozīme cilvēka dzīvē nav novērtējama par augstu, (16) it sevišķi politikas jomā: politisku lēmumu un deklarāciju pieņemšanā, likumu izstrādāšanā un pieņemšanā valdībā, parlamentā. *Mēs* saistās ar *Es-gribu* uz saprašanas pamata — politikas saprašanas pamats.

Es-gribu nes **personiskās atbildības slogu**, bez kura *Mēs* darbība pārvēršas kolektīvā bezatbildībā. **Atbildības slogu var uzņemt tikai konkrēts cilvēks ar savu *Es-gribu* un *Es-varu* apzināšanos.** Dažādos *Mēs* laikmetos atšķirīgi izpaužas *Es-gribu* un *Es-varu* kā konkrēti vēsturiskā brīvība. **Politikā *Es-gribu* bez personiskās atbildības pārvēršas par demagoģiju.** *Mēs* sfērā *Es-gribu* un *Es-varu* paliek nenoteikts, izplūdis atbildības jomā. **Kur valda kolektīva, solidāra atbildība, tur personas autonomijai, personiskai atbildībai neatliek vietas.**

Jefimovs cilvēces vēsturē izdala šādus *Mēs* laikmetus (etapus):

1) **dzimta un ģints**¹ sirmajā senatnē (klejotāji, kas nodarbojās ar medniecību); 2) pieradinātu dzīvnieku un iestādītu augu sabiedrība — top nometnieku ciltis un tautas; 3) lopkopības dzimta; 4) akmens un metāls darbarīku izgatavošana; 5) lauksaimniecības un industrializācijas laikmets. Jefimovu interesē jautājums, **kādā veidā tautas sasniedza savus ziedu laikus un kāpēc tie zuda?** Runa ir par pāreju no vienas ēras uz otru. Šai sakarībā viņš pēta *Mēs* pastāvēšanu un funkcijas. Runa ir par personības un kolektīva attiecībām sabiedrībā.

c) **svarīgākās *Mēs* funkcijas.** Jefimovs uzsver šādu vēstures faktu: 1851.gadā Anglijā un pirmo reizi visā pasaulē pilsētu iedzīvotāju skaits kļuva lielāks par laucinieku skaitu. Tas varētu būt industriālās ēras sākums. Interesanti, kad tas notika Latvijā? “Vīsa pasaules vēsture 12.gs. būtībā ir laukkopības *Mēs* vēsture” (20). Šajā laikmetā galvenais enerģijas avots bija cilvēka un dzīvnieku muskuļu spēks. Tas viss būtiski ierobežo *Es-varu* funkcijas. **Svarīgākās *Mēs* funkcijas: darbs, vadīšana, valdīšana.** *Es-varu* šeit paliek diezgan nenoteikts un izplūdis. “Šīs valstības robeža galvenokārt tiek novilkta paša cilvēka apziņā un bieži ir tik izplūdusi un nenoteikta, ka kaut kāda daudz maz reāla iespēja to precīzi noteikt tiek izslēgta” (24). *Es-varu* darbības robeža attiecas uz sfērām, kuras izpaužas šādi: talantīga mūziķa, sportista, pieredzējuša

¹ **Ģints:** 1) pirmatnējās kopienas sabiedrības vienība, kur atsevišķus tās locekļus saista, vieno asinsradniecība vai izcelšanās no kopīga senča; 2) iedalījums augu un dzīvnieku klasifikācijā.

Dzimta: 1) asinsradniecīga ģimeņu kopa, kas cēlusies no kopīga senča (sena dzimta); 2) augu un dzīvnieku sistematizācijas vienība.

jūrnieka, veikla afērista, politiķa un korumpēta valstsvīra, spējīga inženiera un talantīga virpotāja darbībā. Līdz ar to *Es-varu* robežas daudzējādā ziņā nosaka tā speciālais stāvoklis, aptverot galvenās darbības sfēras. Jefimovs aicina politiķus nopietni iedziļināties savas darbības izpratnē, lai apzināti ietu profesionālu ceļu, balstoties uz personisko atbildību — spēju distancēties no partijas programmas valsts interešu *Mēs* labā.

2. Sociālā *Es-varu* galvenās darbības sfēras.

Sociālā *Es-varu* robežas nosaka cilvēka stāvokli sabiedrībā, kas ir pietiekami skaidri ierobežots ar tiesībām, paražām un likumiem. “Sociālais *Es-varu* nav nekas cits kā reālo tiesību, iespēju kopums, kuras cilvēkam paver likums, paražas vai arī praksē noteiktas cilvēku attiecības. Ja šo tiesību summa izrādīsies vienāda, mēs droši varēsīm apgalvot, ka muzikanta, jūrnieka, afērista¹, inženiera, sportista sociālais *es-varu* ir vienāds” (29). Šajā gadījumā galvenais ir tas, ka mēs atzīstam visus sociālos *Es-varu* esam likuma priekšā vienlīdzīgus. Bet *Mēs* sfērā šī vienlīdzība zūd, jo cilvēkiem ir dažādas spējas un dažādi sociālie stāvokļi sabiedrībā. Par to liecina pati cilvēces vēsture, bet itin spilgti — pārmaiņas sabiedrībā pēc PSRS sabrukuma: radās gan labais, gan ļaunais. Sabiedrība sašķēlās bagātajos un nabadzīgajos. Centīsimies izprast šo šķēlšanos.

“Visā cilvēces vēsturē nevar atrast nevienu *Mēs*, kas sastāvētu no absolūti vienādiem *Es-varu*. Visur nevienlīdzība rodas ne tādēļ, ka vieni bija pārāk mantkārīgi un godkārīgi, bet citi — pārlietu kautrīgi, uzticīgi un paklausīgi. Nevienlīdzība rodas tādēļ, ka cilvēkam, kurš veica izriekotāja vai valdītāja funkcijas, ir vajadzīga daudz plašāka *Es-varu* robeža, jo citādi viņš netiktu galā ar saviem pienākumiem. Cita lieta, ka ar laiku šī nevienlīdzības pakāpe bieži pārauga saprātīgu un attaisnotu līmeni vai arī tā sastinga uz vietas kārtas un kastas² barjeru

¹ Afērists ir cilvēks, kas nodarbojas ar afērām — blēdis, krāpnieks (starptautisks afērists). *Afēra* (fr. *affaire* — tumša lieta, blēdišanās, krāpšana) ir nelikumīgs, negodīgs pasākums kaut kādā cilvēku darbības sfērā. Tipisks piemērs — Latvijā no 1993.gada līdz 1995.gadam desmitiem firmu ar valsts izdotām licencēm savāca no iedzīvotājiem miljoniem latu un pēc tam pazuda. Albānijā tamlīdzīga firmu darbība noveda pie valdības krišanas un nemieriem. Latvijā valdošās politiskās partijas nespēja uzņemties atbildību un līdz ar to zaudēja cilvēku uzticību. Tipiska kolektīvās bezatbildības izpausme.

² *Kasta* (lat. *castus* — tīrs; portugāļu *casta* — ģints, paaudze) ir noslēgta cilvēku grupa sabiedrībā, kuru vieno noteikta nodarbošanās un priekšstats par kopīgu izcelšanos. Kastu sistēmas iezīmes izpaudās daudzās senajās un viduslaiku valstīs, bet Indijā tā kļuva par visaptverošu sistēmu. Kastu sistēmu atbalstīja hinduisms — Indijas nacionālā reliģija. Tā radās 1.gadu tūkst. pirms Kristus, vēdismam un brahmanismam asimilējot citus indiešu reliģijas virzienus. Hinduisma pamatā ir mācība par dvēseļu iemiesošanu (sansāru), cilvēku pārdzimšanu un iepriekšējā dzīvē nopelnīto atmaksu (karmu). Tas 19.–20.gs. kļuva par Indijas nacionālās atbrīvošanās ideoloģiju.

veidā. Tas cilvēka *Es-varu* ierobežoja jau kopš dzimšanas neatkarīgi no viņa spējām un centības. **BET PATI PAR SEVI NEVIENLĪDZĪBA BIJA UN BŪS VIENMĒR — TĀDS IR MĒS PASTĀVĒŠANAS NEIZBĒGAMS PRIEKŠNOTEIKUMS**” (25). Dažādas ideoloģijas šo problēmu risināja, balstoties uz saviem principiem, un gan ierobežoja, gan paplašināja nevienlīdzību attiecīgā valsts iekārtā. Tikai **anarhisms**¹, vienmēr nonāk līdz valsts likvidēšanas nepieciešamībai. Dažādām sociālajām grupām *Es-varu* līdzības pakāpe ir ļoti atšķirīga, sākot ar vergiem un beidzot ar strādniekiem mūsdienu demokrātiskā sabiedrībā.

a) sociālais *Es-varu* darba sfērā. Mūsdienās nevienā valstī nav tādu zemnieku, strādnieku vai amatnieku, kuri strādātu tikai sevis labā. Nodokļi un citas saistības katru cilvēku dažādos līmeņos vieno ar *Mēs* — sabiedrību, valsti, darba kolektīvu, ģimeni. ***Es-varu* realizē sevi darbā tikai ciešā saistībā ar *Mēs* visdažādākās tiesiskajās, sociālajās, politiskajās un ekonomiskajās attiecībās.** Tas nozīmē to, ka no “katra darba procesā iekļauta *Mēs* locekļa jāatņem daļa veiktā darba, kas nepieciešams armijas, valsts aparāta, ierēdņu, izglītības, labdarības un tamlīdzīgām vajadzībām” (26). Un nav nekāda brīnuma, ka cilvēki visādi cenšas izvairīties no šī papildu darba visu *Mēs* laba. Tādēļ ***Mēs* labā ierobežo ar likumu sociālo *Es-varu*, piespiežot cilvēku strādāt ne tikai sevis, bet arī visas sabiedrības labā.**

Vēsturē ir zināmas četras *Es-varu* ierobežošanas pakāpes: **vergs, servs**² (dzimtcilvēks), **algots kalps un patstāvīgs saimnieks, kas maksā nodokļus** (раб, серв, наемный батрак, самостоятельный хозяин, платящий налоги). Katrs no šiem *Es-varu* ierobežošanas veidiem ir cieši saistīts ar savu laikmetu.

Vergs, servs (dzimtcilvēks). “Cilvēku, kuram atņemtas jebkādas tiesības un jebkāds īpašums, kurš padarīts par darba lopu, ko var sūtīt jebkādā darbā, mērdēt badā, sist un pat nogalināt, nez kādēļ pieņemts saukt par vergu, ja viņš dzīvo Senajā Romā, par servu — viduslaiku Eiropā, par dzimtcilvēku — Krievijā Čičikova laikos, par zeku — Krievijā Staļina laikos. No otras puses, ļoti plaši ir izplatīts uzskats, it kā vēstures

¹ **Anarhisms** (gr. *anarchia* — bezvaldība) ir politisks strāvojums, kas izvirza likvidēt jebkādu valsts varu un pieļauj arī terora izmantošanu cīņā pret nevienlīdzību. Radās Eiropā 19.gs. četrdesmitajos-septiņdesmitajos gados (Spānijā, Itālijā, Krievijā, Austrijā, Šveicē un citās valstīs).

² **Servs** ir dzimtcilvēks viduslaiku Rietumeiropā. Servāža ir zemnieka feodālās atkarības veids viduslaiku Rietumeiropā. Servs nedrīkstēja mantot zemi un pāriet pie cita muižnieka. Par zemes lietošanu noteica nodevas un klaugas. Servāža izzuda 14.-15.gs. pēc Kristus. **Servitūts** (lat. *servitus* — pakļautība) ir romiešu un vēlāk arī feodālajās un buržuāziskajās tiesībās fiksēta tiesība lietot cita īpašumu (piem., zemi). Servitūts radās zemes privātipašuma apstākļos, kad zemi lietoja cita persona, nevis īpašnieks.

process virzījies uz nepārtrauktas brīvības palielināšanās pusi: vergturība, feodāli dzimtbūtnieciskās attiecības, kapitālisms, sociālisms. Pakļaujoties šai iepriecinošai idejai, daudzi vēsturnieki visu, kas notika līdz 4.gs. pēc Kristus, centās nosaukt par vergturu laikmetu, starp 4. un 8.gs. — par feodālismu utt.” (27). Pēdējais uzskats raksturīgs marksismam-ļeņinismam. **Bet kādu vēstures uzskatu izvēlēties tagad? — Politīki nedrīkst deklarēt un ar varu uzspiest to vai citu vēstures izpratni, notikumu interpretāciju vai vērtējumu.** Tikai vēstures notikumu izpratnes plurālisms audzina katru cilvēku demokrātijas un humānisma garā (G.Tauriņš. Vēstures filozofija. R., 1996.). Saeimas deklarācija “*Par Latvijas okupāciju*” (22.08.96.) ir pretrunā ar politiskā plurālisma principu, jo valsts vara ir noteikusi, kā jāraksta vēsture.

Bet kas tad ir feodālisms? — Runa ir par **marksistisko vēstures izpratni**, kas pauž šādu likumsakarību **vēstures maģistrālajā progresīvajā attīstībā: pirmatnējās kopienas kārtā, verdzības iekārtā, feodālisms, kapitālisms un komunistiskā sabiedriski ekonomiskā formācija.** Zinātniskā marksisma-ļeņinisma ideoloģija spēja pasaules vēsturi ar “varu iekļaut” šajā shēmā, kas atgādina **Prokrusta**¹ gultu. Tik tiešām šo “zinātnisko” vēstures progresīvās attīstības shēmu var dēvēt par Prokrusta gulta, izsakoties Jefimova vārdiem. Par to liecina marksistiskais pasaules vēstures skatījums (Sk. Всемирная история, т. 1–13. М., 1956–1983), kurā vēstures saprašanas garīgais process aizstāts ar “zinātnisko” kritiku un vēstures materiālistiskā izpratne balstīta uz marksisma-ļeņinisma pozīcijām.

Jefimovs nonāk pie šādas atziņas: “Patiesībā iekļaut tautu vēsturi šajā Prokrusta shēmā izdodas tikai tad, ja ļaunprātīgi neņem vērā vēstures faktus” (27). Piemēram, pat vēstures nepārtraukta progresa piekritēji neņem apgalvot, ka Senajā Ēģiptē, Persijā, Indijā, Ķīnā, Senajā Romā un Atēnās “vergu darbam bija noteicošā nozīme”. Turklāt vergu stāvoklim līdzīga cilvēku ne-brīve Staļina laikos bija *zekiem* (ieslodzītajiem).

Kas ir verdzība? — Tā “ir galēja cilvēka brīvības ierobežošanas forma, galēja viņa *Es-varu* robežas sašaurināšana, kura iespējama jebkurā ražotājspēku attīstības stadijā, jebkurā politiskā valsts iekārtā pagājībā, tagadnē un nākotnē” (33). Lūk, ko nedrīkst aizmirst: verdzība ir ne-brīvības maksimālā izpausme un nav ekonomiski izdevīga. Izvirzās jautājums: “Kādēļ tā atdzimst? Kādēļ pat mūsdienās mēs nevaram garantēt, lai tā neatgriežas?” (34). Vai tik tiešām tādas briesmas draud arī tagad?! Cik brīvs ir cilvēks Latvijā pēc PSRS sabrukuma?

¹ **Prokrusts** (gr. *Prokrūstēs*) — milzis laupītājs sengrieķu mitoloģijā. Prokrustam bija gulta, kurā viņš guldīja savus upurus. Tiem, kam gulta bija par īsu, viņš nocirta kājas, bet tos, kam gulta bija par garu, — izstiepa tās garumā. Prokrustu nogalināja Tēsejs.

Jefimovs konkretizē jēdzienus “*vergs*”, “*servs*”, “*algots strādnieks*” un **PATSTĀVĪGS SAIMNIEKS**. Darba procesā cilvēkam var atļaut realizēt vai arī atņemt iespēju realizēt trīs svarīgākos *Es-varu*:

- 1) *Es-varu* pēc saviem ieskatiem rīkoties ar sava darba rezultātu;
- 2) *Es-varu* brīvi strādāt tur, kur vēlos;
- 3) *Es-varu* kļūt par ražošanas līdzekļu īpašnieku (37).

Par *vergu* Jefimovs sauc cilvēku, kam atņemta iespēja realizēt visus trīs *Es-varu*. Tā ka par vergu var saukt ne tikai nēģeri amerikāņu plantācijās 18.gs., dzimtcilvēku Krievijā, bet arī no citas valsts ar varu izvestos cilvēkus spaidu darbos uz Vāciju 1941.–1945.gadā, ieslodzītos Staļina laika nomtnēs Krievijā. Vergam ir multipakāpes brīvība!

Servs ir cilvēks, kas ļoti cieši saistīts ar savu darba vietu, bet viņam ir tiesības saņemt atalgojumu (koloni¹ Senajā Romā, Senās Ēģiptes fellahs², Anglijas vilāns³, Novgorodas graudnieks⁴, Staļina laika kolhoznieks). **Servam ir viena brīvības pakāpe — attiecībā uz darba rezultāta daļu.**

Algotam strādniekam jau ir iespēja realizēt divus *Es-varu*: 1) rīkoties brīvi ar sava darba rezultātu (cik nopelnījis) un 2) mainīt darbavietu pēc saviem ieskatiem (*operarios* Senajā Romā, kalps, amatnieks, dienas strādnieks, pilsētas strādnieks visos laikos).

Patstāvīgs saimnieks “drīkst ne tikai rīkoties ar savu rezultātu, bet viņam var piederēt arī ražošanas līdzekļi” (38): zemnieks Senajā Romā, angļu un spāņu zemnieki, krievu kazaki, somu zemnieks, amerikāņu fermeris, sīks amatnieks jebkurā zemē, Latvijā līdz 1940.gadam — lielsaimnieki, jaunsaimnieki, amatnieki. Tagad Latvijā — saimnieks laukos, firmas īpašnieks (līdzīpašnieks) pilsētā un laukos, namīpašnieks vai uzņēmuma īpašnieks.

Pamatojoties uz *Es-varu* brīvības analīzi, Jefimovs nonāk pie šādas atziņas: “**Jo plašāki ir sociālā *Es-varu* ietvari, jo vairāk enerģijas cilvēks iemieso savā darbā, bet līdz ar to centrālai varai ir grūtāk viņa darba rezultātus izmantot citām vajadzībām.** Jo šaurāki ir *Es-varu* ietvari, jo mazāks ir darba produkts, bet vienkāršāka ir tā piesavināšanās” (40).

¹ **Koloni**: 1) nomnieki Senās Romas impērijā; par neliela zemes gabala lietošanu tie atdeva daļu ražas un pildīja naturālās kļaušas; 2) feodāli atkarīgi zemnieki agrajos viduslaikos Rietumeiropā.

² **Fellahi** ir zemkopji arābu valstīs (Ēģiptē, Sīrijā, Arābijas pussalā, Ziemeļāfrikā). Fellahi pretstatā beduīniem ir nometnieki.

³ **Vilāni** ir dažādas feodāli atkarīgas zemnieku kategorijas Rietumeiropā, plašākā nozīmē — lauku iedzīvotāji viduslaikos. Francijā, Vācijā un Itālijā vilāni bija personiski brīvi zemes lietotāji. Anglijā vilāni bija dzimtcilvēki, bet 15.–16.gs. tie kā juridiska kategorija izzuda. Vilāni saimnieciski pārveidojās kopiholdā.

⁴ **Graudnieks** ir tāds zemes nomnieks feodālajā un kapitālistiskajā laikmetā, kurš zemes īpašniekam atdeva daļu ražas kā nomas maksu.

Lūk, viena politikas aksioma, kura reālajā dzīvē spilgti izpaužas visās postsociālisma valstīs, kas savulaik cēla komunismu pēc marksisma-lenīnisma modeļa.

b) sociālais *Es-varu* vadīšanas (izrīkošanas) sfērā. Tiklīdz parādās tas *Mēs*, kas pārvar pirmatnējo klejotājcilšu pastāvēšanas robežu un liek pamatus nometnieku zemkopībai, izvirzās daudzi un dažādi specifiski uzdevumi. Tie saistīti ar zemes apstrādāšanu vienā un tai pašā vietā. Zeme kļūst par cilvēka barotāju. Rodas vajadzība sekot, lai to apstrādātu, kā arī organizētu tās apstrādāšanas darbus, domāt par to, lai iegūtu pietiekamu ražu. Tā kā runa ir par zemkopību upju deltu rajonā, ir nepieciešams sekot ūdens līmenim upēs, celt dambjus, ierīkot irigācijas (apūdeņošanas) sistēmas. Jādomā arī par to, lai aizsargātos no ienaidnieku — klejotājcilšu — uzbrukumiem. Līdz ar to *Mēs funkcijas sāk sadalīties un veidojas īpaša sociālā grupa — vadītāji, izrīkotāji¹, kas organizē un vada sociālo Mēs sistēmu un visus tās Es-varu, nosakot viņu darbības sfērai robežu.* “Jebkurš cilvēks, kam ir tiesības izlemt ko, no kā un kādā daudzumā ražot, bet pēc tam — kam, kad un par kādu cenu pārdot, izrādās līdzdalībnieks (iz)rīkotāja (vadītāja. — *G.T.*) funkcijas realizēšanā” (42.). Līdz ar to darba izrīkotājam vajadzīga *Es-varu* plašāka sfēra nekā citiem *Mēs* locekļiem. Runa ir par mūsdienu ierēdņa funkcijas tapšanu. *Es-varu sfēra ir personiskās atbildības sfēra, kura aptver Mēs.*

Jefimovs iedala visu izrīkotāju (ierēdņu) profesijas un specialitātes divās kategorijās:

1) **izrīkotāja (ierēdņa) *Es-varu*** attiecas uz amatu, kuru viņam var atņemt centrālā vara un nodot citam; tāds ir dienesta *Es-varu* ierēdņa amats;

2) **privātīpašnieka *Es-varu*** attiecas uz pašu *Es-varu*. Īpašuma tiesības tiek sargātas ar likumu, tā ka pat centrālā vara nevar šo īpašumu piesavināties (43). Pirmās atziņas par privātīpašumu mēs atrodam jau Bībeles baušļos (*Tev nebūs iekārot cita namu*). Jefimovs parāda kā cilvēces vēsturē veidojas divas valsts un sabiedrības vadītāju (izrīkotāju) profesijas. Vēstures strīds par labu vienai vai otrai rīkotāju kategorijai arī tagad saista interesi: **kura veida rīkotāji ir labāki — dienesta (ierēdņa) *Es-varu* vai privātīpašnieka *Es-varu*?** — Tas ir arī jautājums par “*oligarhiem*” gan Saeimā un valdībā, gan ārpus tās personiskās atbildības skatījumā.

Dienesta *Es-varu* rīkotāja (ierēdņa) priekšrocība: “Viņa *Es-varu* iespējas nosaka tikai ieņemamais amats (postenis), tādēļ viņš vairāk

¹ **Rīkot:** 1) dot rīkojumus, pavēles; 2) gatavot, organizēt kaut ko. **Izrīkot** — rīkojot norādīt, kas jādara, jāizpilda. **Izrīkotājs** — tas, kas izriko. Izrīkotājs var būt gan valsts ierēdnis, gan privātīpašnieks.

par visu baidās to (pa)zaudēt un centīsies kalpot ar sirdi un dvēseli” (43). **Paklausība kļūst par augstāko tikumības principu.** Tas ļauj valdībai vadīt visu *Mēs* sfēru, lai kāda tā arī būtu. Par to liecina vēsture. Piemēram, **pati varenākā un senākā civilizācija Ēģiptē visu pirmo piecu dinastiju valdīšanas laikā nepazīna privātīpašumu.** Visus darbus, sākot ar irigāciju un beidzot ar darbnīcām, vadīja ierēdņi¹, kas kalpoja faraonam². Arī Ķīnā rīkotāja-ierēdņa funkcijas veica imperatora cilvēki. Bizantijā tūkstoš gadu pastāvēja ierēdņu sistēma. **Arī tagad valsts spēks un stabilitāte ir ierēdņu rokās, jo viņi regulē *Es-varu* visā *Mēs* sfērā.** Tādēļ ierēdņu izglītošana un audzināšana demokrātijas apstākļos kļūst par valstiski svarīgu uzdevumu. Bet ierēdņu partijiskā piederība kļūst par nopietnu šķērslī valsts interešu realizēšanā. Runa ir par ministriem un ministriju ierēdņiem. Spilgti tas izpaudās 7.Saeimas valdību — V.Krištopana, A.Šķēles, A.Bērziņa — darbā: *Latvijas Kugniecības privatizācija.*

Ierēdņi baidās neizpildīt pavēli; ja arī viņš saskata iespēju, ka kaut ko uzlabot, tad necentīsies to darīt. **“Paklausība, centīgums, kārtīgums, dienesta pakāpes ievērošana, bet papildus visam tam — slinkums, korupcija”³.** Lūk, ierēdņu galvenās iezīmes Senajā Ķīnā, Bizantijā, Turcijā, Krievijā, Spānijā un jebkurā citā valstī, kur valsts rīkošanas funkcija balstās uz ierēdņu kalpošanu” (45). Vai tad Latvijā mēs neizjūtam ierēdņu korumpētību un atbildības trūkumu?! **“Ierēdņi arvien biežāk labprātāk pakļaujas tiešajam priekšniekam⁴ ... nevis likumam, kas izdots kaut kur tālu galvaspilsētā...”** (45). Pakļaušanās priekšniekam, nevis likumam ir pati vājākā vieta valsts ierēdņu sistēmā. Tas noveda pie seno valstu sairšanas: Ēģipte, Ķīna, Bizantija. “Mantkāre, pašlabuma meklēšana, negodīgums, gatavība uz jebkuru viltību pēc pašu Bizantijas valdnieku liecībām, bija vadītāju kārtas tipiska iezīme” (Безобразов П.В. Хозяйственная жизнь Византии / Приложение к «Истории Византии» Герцберга / М., 1896. — С.644). Tā tas bija sirmajā senatnē.

Jāteic, ka padomju laika ierēdņi, it sevišķi partijas komiteju aparātā, bija paši centīgākie Maskavas norādījumu un lēmumu izpildītāji. Arī

¹ **Ierēdņi** — valsts iestādes, pašvaldības vai citas organizācijas darbinieks (ministrijas ierēdņi, bankas ierēdņi, muitas ierēdņi utt.).

² **Faraons** — Senās Ēģiptes valdnieks no 16.gs. pirms Kristus, arī valdnieka tituls.

³ **Korupcija** (lat. *corruptio* — uzpirkšana) — ierēdņu un valstsvīru uzpērkamība un uzpirkšana. **Korumpēt** (lat. *corumpere*) — uzpirkt ar naudu vai citiem materiāliem labumiem kādu personu, lai iegūtu sev priekšrocības, privilēģijas vai nelikumīgā ceļā valsts naudu. Latvijā korupcija ir sasniegusi valsts augstas amatpersonas. Bet tā tas ir ne tikai Latvijā. Korupcija vēršas plašumā visās bijušajās PSRS republikās. Privatizācija pavēra lielas iespējas visdažādākā veida likumpārkāpumiem. **Visupirms runa ir par politisko korupciju Saeimā un valdībā, partiju finansēšanā.**

⁴ **Ierēdņa priekšnieks** — ministrijas departamenta vadītājs — nereti ir konkrētas partijas interešu paudējs vai personiskā labuma meklētājs.

patlaban ierēdņi, kas ir kādas politiskās partijas sastāvā, savā darbībā realizē šīs partijas programmu un partiju finansētāju intereses, pat nonākot konfliktā ar likumu. Taču **ierēdņiem ir jābūt likuma un valdības kalpiem, nevis tās vai citas partijas ideju paudējiem.**

Kas notiek, kad (iz)rikoņtāju funkcijas tiek nodotas ierēdņu rokās? — Nostiprinās centrālā vara, un ļaužu masa tiek apvienota vienā lielā *Mēs*. Bet šāda ierēdņu centība samazina *Es-varu* enerģiju un darba atdevi. Tas spilgti izpaudās sociālisma celtniecībā PSRS, kur privātīpašnieka *Es-varu* nebija vietas. Bet izrādās, ka arī tagad ierēdņi traucē uzņēmējdarbībai. “...Ārvalstu uzņēmumam, kurš sāk darbu Latvijā, ir jāiziet cauri lielam ārprātam, tādēļ nereti tam nākas uzdot sev jautājumu, kas šeit ir tik vērtīgs, ja tas viss jāizcieš... Latvijas birokrātija (ierēdniecība. — *G.T.*) attīstās nepareizā virzienā — nevis strādā uzņēmēju, proti, nodokļu maksātāju labā, bet jūtas pāris pakāpes augstāka par uzņēmēju un uzskata, ka uzņēmējs ir radīts birokrātijai. Vienlaikus viņu uzmanības lokā ir legālie uzņēmumi, bet puslegālais un nelegālais bizness netiek pārbaudīts” (Uzņēmēju bieds — Latvijas birokrātija. Vietējie un ārvalstnieki uzskaita trūkumus // “Diena”, 8.06.98.). Un tas joprojām turpinās. **Milzīgās ierēdņu sistēmas darbs pēcpadomju Latvijā ir neefektīvs.**

Privātīpašnieka *Es-varu* iespēja palielina darba efektivitāti un ražīgumu. Par to liecina vēsture. It sevišķi divu pasaules sistēmu — pēc marksisma modeļa celtā sociālisma un kapitālisma — sacensība, kas beidzās ar PSRS sabrukumu 1991.gada decembrī. “Privātīpašnieciska *Es-varu* (iz)rikošana rada *Mēs* ekonomiskās un militārās varenības tūlītēju palielināšanos. Bet pilnīga šā principa valdīšana un tirgus ekonomikas attiecību uzvara ir saistīta ar nevienlīdzības strauju palielināšanos, reālo rikoņtāju samazināšanos, ekonomiskajām krīzēm, sociālo naidu, politisko nestabilitāti un galu galā — ar *Mēs* novājināšanos” (58 — 59). Tikai valsts ierēdņu aparāts atkal var stabilizēt stāvokli valstī. Jefimova atziņās aicina valdību izvērtēt ierēdniecības sistēmas efektivitāti un skaitlisko lielumu valsts interešu skatījumā. Runa ir par valsts pārvaldes reformu, kura kļuvusi sevišķi aktuāla arī Latvijai ceļā uz *Eiropas Savienību*.

Kāds secinājums izriet no šīm Jefimova atziņām? — “Politiskās domāšanas uzdevums ir neapstāties pie vienas vai otras rikoņšanas formas, bet gan saprast izdevīgumu un briesmas, kas slēpjas katrā no tām, radot optimālo attiecību starp šīm divām izrikošanas formām” (59). Priekšā valsts ierēdņa un privātīpašnieka attiecību problēma.

Tātad katram valstsvīram un politiķim izvirzās uzdevums: regulēt divu valsts vadīšanas formu — ierēdņu un īpašnieku — attiecības. Tas paver plašas iespējas politiskās inovācijas mākslai. Privātīpašnieciskā *Es-varu* rikošana un vadīšanas straujš lēcians tirgus ekonomikā rada

tikpat strauju nevienlīdzības pieaugumu valstī, sociālo spriedzi, nesaskaņas un politisko nestabilitāti. Šis process ir vērojams arī Latvijā un citās bijušajās PSRS republikās. Jefimova atziņas mums palīdz saprast šos procesus, lai veidotu optimālu politiku valsts līmenī. **Runa ir par ierēdņu un uzņēmēju attiecībām valstī, lai radītu labvēlīgus apstākļus uzņēmējdarbībai.** Patlaban Latvijā ekonomisko noziegumu skaits aug. Kukuļņemšanas skaits salīdzinājumā ar pērnā gada attiecīgu periodu ir par 17 vairāk, kontrabanda — par 11 vairāk, krāpšana — par 51 vairāk (Kukuļņēmēju kļūst vairāk // Neatkarīgā Rīta Avīze, 18.10.01.). 2001.gada deviņos mēnešos reģistrēts 1631 noziedzīgs nodarījums valstij, bet atklāti — 976.

Vai vajag privatizēt dzelzceļus, aviācijas satiksmi, kuģniecību, enerģētikas nozares, smago mašīnbūvniecību, derīgo izrakteņu sfēru u.c.? Lūk, Jefimova atbilde: “Mēs labi atceramies pasaules mēroga ekonomiskās krīzes, pasaules karus un savstarpējā naida uzliesmojumus, skaudību, naidu, ļaunumu, kas izpaudās franču, japāņu, turku, vācu, krievu, meksikāņu, spāņu, ēģiptiešu, vjetnamiešu un citās revolūcijās. Tas viss paliks pasaules vēsturē kā asiņaina slota divu vēstures ēru saskarsmē. Tieši šo briesmu apzināšanās noveda pie tik ievērojamām sociālisma uzvarām, vienās zemēs pie pilnīgas, citās — pie daļējas uzvaras, kas izpaudās daudzu ražošanas nozaru nacionalizācijā sakarā ar sociālistisko partiju nākšanas pie varas un plāna saimniecības un korporatīvās ekonomikas paplašināšanos” (60). Tāda ir Jefimova sociālisma celtniecības izpratne pasaules mērogā. Tās pamatā ir privātpašnieka rīkošanas formas absolūta varmācīga likvidācija valsts mērogā, balstoties uz marksistisko šķiru cīņas teoriju. Padomjlaika ierēdņi izveidoja jaunu šķiru — nomenklatūru, paverot ceļu jaunai ekspluatācijas formai.

Tāpat divas rīkošanas formas — valsts ierēdņi un privātpašnieki — veido politiskās iniciatīvas būtisku orientieri. Varbūt Jefimovam ir taisnība? “Tagad visā pasaulē rīkotājs-ierēdnis ievērojami ierobežo rīkotāju-privātpašnieku. Tomēr būtu naivi uzskatīt šo faktu par ierēdņu galīgo vēsturisko uzvaru” (60). Bet ierēdņa-rīkotāja *Es-varu* ierobežošanas forma ietver sevī ne mazākas briesmas, jo ierēdņi ir grūtāk kontrolēt salīdzinājumā ar strādnieku. “Mūsdienu rūpnīcas direktors, celtniecības pārvaldes priekšnieks, bankas vadītājs — katrs no viņiem ar savu nolaidību un nemākulību var radīt ekonomikā vairāk zaudējumus nekā 20 ierēdņu zemkopības laikmetā. **Korupcijai un kukuļņemšanai vairs nav vajadzības realizēt sevi naudas pakās** (kaut arī tās joprojām notiek. — *G.T.*), **kas tiek slepeni nodotas. Pietiek ar diviem trim “likumīgiem” parakstiem uz attiecīgiem papīriem, un visi darījuma dalībnieki draudzīgi smeļ naudu no valsts kabatas”** (61). Kaut kas

līdzīgs notika arī Latvijā sakarā ar G-24 kredīta "ieplūšanu" blēžu un korumpētu ierēdņu kabatās. Arī demokrātija kā tāda pavēra iespēju politiskai korupcijai valsts līmenī. Atcerēsimies *Latvenergo* 3 miljonu afēru, kuru izmeklēja gan prokuratūra, gan Saeimas izmeklēšanas komisija. Bet kas tika atklāts? — Nekas būtisks, jo "trešā daļa Saeimas deputātu (32) un puse ministru (10) nav ievērojuši Korupcijas novēršanas likuma prasību, kas tiem pēc 1996.gada 1.augustā aizliedz ieņemt amatus uzņēmumos" (Tikai puse ministru ievērojuši pretkorupcijas likumu // "Diena" 31.05.97.). Bet kas tad tas īsti bija: skandāls vai afēra? — 1997.gada vidū nāca klajā *Latvenergo* parāda *Bankai Baltija* cesijas darījums. Šis parāds tika cedēts Lihtenšteinas ārzonas firmai, tā rezultātā pazuda 3 miljoni latu. **Kur skatījās un ko darīja partiju izvirzītie Valsts pilnvarnieki uzņēmuma padomē, kurā bija neviens vien politiķis un kuras locekļi saņēma pamatīgu apmaksu?** Vai uzņēmumu padomē ir vai nav jāiekļauj politiķi, ja viņi nespēj novērst (vai negrib to darīt?) šādas nelikumības?!

Par *Latvenergo* darījumu ierosināta krimināllieta. Tika izvirzīta apsūdzība *Latvenergo* prezidentam Birkānam. Saeimas komisija ar A.Panteļevu priekšgalā solīja noskaidrot miljonu izsaimniekotājus un par šo darījumu politiski atbildīgos. Tika minēts anonīms "patrons", kurš varētu būt šā darījuma organizētājs.

Par nožēlošanu Saeimas komisija savu darbu ievirzīja savdabīgā 7.Saeimas priekšvēlēšanu kampaņā. Vai mēs uzzināsim to politiķu vārdus, kuri piedalījušies *Latvenergo* miljonu afērā? "Uzzināsit, bet ne visus. Labi jau būtu, ja visus uzzinātu, bet izšķirīgais būs tas, kā savā starpā cīnīsies trīs lielās partijas (DPS, TB/LNNK, LC. — *G.T.*). Visus vārdus uzzinās tikai tad, kad politiskie spēki būs sadalījušies divās daļās, kad viens otru uzmanīs, kreisā un labējā valdība nomainīs viena otru (kā tas ir, piemēram, Anglijā. — *G.T.*) un nebūs tāds kokteilis, kāds ir tagad" (A.Kreituss. Saeima jaunajam gadu tūkstošim // "Diena", Speciālpielikums, 30.12.97.). Bet par izsaimniekotiem un pazudušiem simtiem miljonu latu (ārzemju kredīti, to skaitā G-24) politiķi "gudri" klusē, jo nav nekādu izredžu uz "politiskā kapitāla" palielināšanu pirmsvēlēšanu kampaņā.

7.Saeimā politiskā korupcija jau aptvēra valdības veidošanu (V.Krištopana valdība), arī premjera A.Šķēles nomainīšana bija tipiska politiskās korupcijas izpausme LK privatizācijā. Politiskā korupcija aptvēra parlamentāro likumdošanu, valdības lēmumus, partiju finansēšanu ("Valsts nozagšana" Latvijā ir ļoti aktuāla // "Diena", 27.10.2000.) To mums priekšā pateica *Pasaules Bankas* vadošais speciālists valsts pārvaldes jautājumos Džoels S.Hellmans. Bet Saeima nespēj kaut ko darīt lietas labā, jo vara atrodas politiski ekonomisko grupu rokās, veidojot vairākumu svarīgos balsojumos. **Pozīcijas-opozīcijas robež-**

šķirtne ir zaudējusi savu jēgu. Tas spilgti izpaudās LK privatizācijā un saistībā ar gatavošanos pašvaldību vēlēšanām. Sociālais *Es-varu* zaudēja jēgu sakarā ar premjera A. Bērziņa izvirzīto ideju par demarkācijas līnijas vilkšanu starp valsts interesēm un politiski ekonomisko grupu interesēm, jo tika pasludināta solidāra atbildība jeb personiska bezatbildība. Valsts vara nespēj izturēt politiski ekonomisko grupu spiedienu, kas veido 7. Saeimas vairākumu, jo šo vairākumu veido viena pozīcijas daļa kopā ar opozīciju. TB/LNNK politiski sadarbojas ar LSDSP, nevis ar TP. Tādēļ patlaban drīzāk var būt runa nevis par politiskajām partijām, bet gan par dažādām politiski ekonomisko interešu grupām ar dažādiem nosaukumiem. Lūk, viens būtisks valsts varas glēvulības un korumpētības priekšnoteikums.

c) sociālais *Es-varu* un valsts vara. Robežu, kas kaut ko atļauj vai arī aizliedz atsevišķām *Es-varu* darbiniekam vai izrikotajam, nosaka centrālā valsts vara. “Vara izdod likumus, veido vadišanas aparātu, vara soda jebkuru, kas mēģina pārkāpt aizlieguma robežu” (62). Pavalstnieku, pilsoņu mēģinājums mainīt sava *Es-varu* robežu izpaužas tādējādi, ka tiek izdarīts attiecīgs spiediens uz valsts varu: demonstrācija, pikets, prese, TV, politiskā opozīcija. Ja tas neizdodas, “sabiedrībā rodas revolucionāras tendences, nostiprinās doma par valdības gāšanu un tās nomaiņu ar jaunu valdību” (63). Bet valsts varu savās rokās var ņemt tikai atsevišķs cilvēks vai cilvēku grupa. Tātad tās būtību var atklāt ar valstsvīru *Es-varu* līdzīgi darba cilvēka un rīkotāja *Es-varu*. Tas ļauj mums novērtēt varas formas.

Kā izvērtēt to vai citu varas formu? — “No verga līdz patstāvīgam saimniekam” (īpašniekam) — lūk, *Es-varu* sociālā diapazona izmaiņu robeža” (63). Šai sakarībā Jefimovs norāda uz divām rīkotāju funkcijām: 1) veikala vadītāja *Es-varu*, kas tirgo preces ar valsts noteiktām cenām un 2) tirdzniecības kantora īpašnieka *Es-varu*, kas pakļaujas tikai tirgus likumiem. Kaut kas līdzīgs izpaužas arī valsts varas līmenī: 1) ievēlētā parlamenta *Es-varu* un 2) absolūtā monarha *Es-varu* ar pilnīgām likumdošanas un izpildvaras funkcijām. Starp šīm galējībām pastāv visas pārējās valstsvīru un deputātu *Es-varu* iespēju robeža, aptverot arī korupciju.

Vēsturē ir zināmi trīs valsts varas varianti: 1) **vienvaldība** (patvaldība) jeb **monarhija**, 2) **oligarhija** un 3) **demokrātija**. Izvirzās jautājums: **kas var būt par kritēriju valsts varas formu vērtējumam?** Kā varu izvērtēt? Vai to vispār var izvērtēt? — **Stabilitāte, vadišanas ilgums, pakļauto labklājība, kultūras līmenis valstī??!!** Varbūt pilsoņu brīvība? Marksisms-ļeņinisms par kritēriju izvēlēšies “eksploatāciju” — ir eksploatācija vai nav? Varbūt par vienīgo demokrātijas kritēriju vajag izvēlēties tautas labklājību, jo demokrātija ir tieša vai netieša tautas vara.

Jebkurai valdībai vienmēr izvirzās divi galvenie uzdevumi: 1) **valsts iekšējā politiskā stabilitāte un miers**; 2) **ārējā drošība**. Lai nodrošinātu iekšējo kārtību un politisko stabilitāti, nepieciešams ierobežot *Es-varu* darbības sfēru, taču demokrātija izvirza diametrāli pretēju prasību. Tāpēc likumdošanas procesā ir jāveic pretējas darbības. Valsts aizsardzību pret ārējām briesmām var nodrošināt tādi pilsoņi, kas pašai dziedzīgi strādā un ir gatavi iet kaujā ar izvērstu *Es-varu*. Lūk, kur politiskajai domai paveras radošās iespējas pretstatā demagoģiskām runām un patiesību sludinājumiem. Lūk, kur sākas īsta profesionāla politiķa darbalauks, kas prasa *Es-varu* dziļu izpratni politikas jomā. Vispirms tas attiecas uz tādām ideoloģijām kā konservatīvisms un liberālisms.

Bet kas īstenībā notiek Latvijas varas "koridoros"? — Tie, kam pieder vara — visu rangu ierēdņi, deputāti, valstsvīri, privātīpašnieki, baņķieri u.c. —, visādi manipulē ar padoto sociālo *Es-varu* nevis *Mēs labā*, bet gan lai paplašinātu un stiprinātu savas privilēģijas. Arī Latvijas valstsvīri un Saeimas deputāti neaizmirst nodrošināt sevi ar labu atalgojumu, privilēģijām, lepnēm kabinetiem un mašīnām, bieži vien zaudējot mēra sajūtu un aizmirstot, kādā stāvoklī atrodas tauta. Un nav gatavu receptu visām tautām un valsts varām: **kāda tauta, tāda tās izraudzītā un ievēlētā vara.**

Tomēr Jefimovs uzdrīkstas izvirzīt politiskās domas vadmotīvu valstsvīriem un parlamenta deputātiem. "**Mēs varam uzskatīt par labāko to valsts varas formu, kas ar lielāku gatavību sāks vērst likumdošanas procesu tādā virzienā, lai pastāvošā *Es-varu* robežu tuvinātu ideāli optimālai pat tajā gadījumā, ja notiks *Es-varu* sašaurināšana tam, kam pieder vara**" (64-65). Runa ir par visas tautas labklājību kā neapšaubāmu prioritāti demokrātiskas valsts politikā. Tā tam vajadzētu būt. Bet diemžēl Latvijas politikā, it sevišķi pirms kārtējām Saeimas vai pašvaldību vēlēšanām, joprojām prioritāra ir grēku meklēšana saviem oponentiem. Par jājamzirdziņu kļūst arī vēsture: **ko tu darīji padomju laikā?** Mana paaudze atceras padomju laikus, kad prioritārs bija jautājums: **ko tu darīji ulmaņlaikā? Vai tavs tēvs nebija aizsargs?** Tagad tiesībsargājošās instances par prioritāriem uzskata ar Rubiku, Noviku un omoniešiem saistītos jautājumus, bet plaukstošā noziedzība mūsu valsti izvirza vienā no pirmajām vietām Eiropā. **Kurā valstī aplaupa pensionārus un pat spīdzina sirmgalvjus, bet valstsvīri tik noplāta rokas: diemžēl cietušo liecības maz var palīdzēt noziedznieku atklāšanā** (Laupītāju varasdarbi Stalbē // "Diena", 11.03.97.). Par ko tas liecina? Valda kolektīvisms valsts varas gaitēņos — kolektīvā bezatbildība. Bet politiķi uzskata par labāku priekšvēlēšanu kampaņā par to klusēt, jo saprot, ka šī noziedzība ir politikas sekas, par kurām būtu jāuzņemas atbildība. Jā, **esam nonākuši tik tālu, ka valsts vara nespēj garantēt cilvēku drošību, ne pieaugušo, ne pusaudžu.** Ne pensionāri lauku mājās, ne skolēni nejužas droši. "Arvien vairāk un vairāk slimnīcā nokļūst pusaudžu, kas smagi cieš ielu kautiņos.

Izrēķināšanās kļūstot arvien nežēlīgāka, jaunieši tiekot spārdīti kājām” (Jaunieši jūtas apdraudēti // “Diena”, 10.06.98.). Sešus jauniešus — J.Matkeviču (1977), L.Skrundenieku (1983), M.Ēci (1981), A.Stībēli (1985), A.Igaru (1977), A.Pšeņičnovu (1981) tiesā ar divām briesmīgām slepkavībām. Viens no upuriem “aprakšanas brīdī vēl bijis dzīvs” (Uzsākta tiesas prāva... // Neatkarīgā Rīta Avīze, 14.11.01. Noslepkavotā A.Brieža vecākiem noziedznieki pieprasīja 20 000 latu izpirkuma maksu. **Nauda sāk valdīt pār cilvēku dvēselēm!** Kļūstam par naudas vergiem!

Kāpēc cilvēki kļūst aizvien nežēlīgāki un cietsirdīgāki? — Mūsu politika ir radījusi milzīgu garīguma un tikumības vakuumu. **Nabadzībai pa pēdām seko noziedzība.** Paradoksāli, ka pusaudzī labāk par pieaugušajiem un policiju zina “stāstīt par Ģertrūdes ielas bandu, Bruņinieku ielas bandu” (turpat). Pēc dažiem gadiem tās kļūst par pieaugušo bandām. Ko darīt? — Politikus biedē šis jautājums, tādēļ labāk klusēt.

Uztrauc tiesībsargājošo institūciju mazspēja. Tika nogalināts uzņēmējs D.Peimanis (2000.gada decembris), bet *Valsts policija* nespēja izveidot īpašu grupu pasūtījuma slepkavību izmeklēšanai: 1) visi nodarbināti D.Peimaņa slepkavības izmeklēšanā; 2) trūkst līdzekļu (Kavējas slepkavību specgrupas izveide // “Diena”, 12.02.01.). Policija tikai spēja fiksēt kārtējo slepkavību uzņēmēju vidē un noplātīt rokas: nezināms noziedznieks. Zolitūdē ar septiņiem šāvieniem nogalināts kāds uzņēmējs, kurš darbojās būvniecības biznesā (Nogalina uzņēmēju ar septiņiem šāvieniem // “Diena”, 13.02.01.), bet algotas slepkavības turpinās (Biznesu padara bīstamu tumšā naudā// “Diena”, 9.02.02.). Tiesu sistēmas darbībai katastrofāli trūkst naudas (Neatkarīgā Rīta Avīze, 12.02.01.). Toties nauda plūst kā pa reni, kad varasvīriem no Saeimas vai ministrijām jāpērk ekskluzīvas mašīnas, jābrauc uz ārzemēm, jāriko kārtējā priekšvēlēšanu kampaņa, vai jāpaliek sev alga.

Vienvaldība (единовластие). Vairākos vienvaldības gadījumos valdnieki konsekventi paplašināja savu *Es-varu* robežas (Kambīzs¹, Nerons², Kaligula³, Filips II⁴, Ivans Bargais, Hitlers, Staļins, Mao Dzeduns⁵ u.c.).

¹ **Kambīzs** (dzim. g. nav zināms, miris 522.gadā pirms Kristus) — Senās Persijas cars (530-523) Ahemenīdu dinastijas pārstāvis, Kira II dēls, 525. gadā viņš iekaroja Ēģipti.

² **Nerons** (Nero, 37.-68. pēc Kristus) — Senās Romas imperators. Jūliju Klaudiju dinastijas pārstāvis. Viņa valdīšanas laikā Romai pievienoja Pontas valsti.

³ **Kaligula** (Caligula, 12.-42. pēc Kristus) Gajs Jūlijs Cēzars — Romas imperators (no 37.). Jūliju Klaudiju dinastijas pārstāvis. Viņa cietsirdība, tiekšanās pēc neierobežotas varas, prasība sevi godināt kā dievu noveda pie tā, ka viņš tika nogalināts.

⁴ **Filips II** (Felipe II, 1525-1598) — Spānijas karalis (no 1556.) Hābsburgu dinastijas pārstāvis. Nostiprināja valsti absolutismu, 1581.g. Spānijai pievienoja Portugāli.

⁵ **Mao Dzeduns** (1893-1976) — Ķīnas valstsvīrs un politiķis. Lika pamatus **maoisman** — idejiski politiskam virzienam Ķīnā, “Mao Dzeduna idejas” tika pasludinātas par Ķīnas Komunistiskās partijas teorētisko pamatu.

Kādēļ šī vēstures mācība ir gājusi secen? Lieta tāda, ka vienvaldība bieži vien ir vienīgais patiesais *Mēs* glābējs. “**Stabilitāte — lūk, galvenā vienvaldības priekšrocība. Kad visa likumdevēja, tiesu vara un izpildvara tiek nodota viena cilvēka rokās, dažādu grupējumu politiskā cīņa apklust vai ierobežojas ar galmu intrigām, slepkavībām, apvērsumiem... Atšķirībā no demokrātiskas brīvības ālēties, ielu sadursmēm, savstarpējiem draudiem un apvainojumiem totalitārisma vardarbība notiek ik dienu un nemanāmi, jo to realizē stiprais pret neaizsargāto, kam nav nekādu cerību, ka viņa protesta balsi sadzirdēs**” (67). Lūk, divi pretstati, kur izpaužas brīvības un ne-brīvības plusi un mīnusi tādās politiskā režīma formās kā totalitārisms un demokrātija. Vienvaldība, patvaldība, monarhija ne vienmēr realizē sevi totalitārisma politiskā režīma formā. Anglijas parlamentārā monarhija ir specifiska Rietumu demokrātijas realizācijas forma.

Mazākuma vara — oligarhija. “Tauta var būt sajūsmā par izcilu valdnieku, var sirsnīgi un augsti vērtēt demokrātisko brīvību un demokrātiskas valsts iestādes, **bet nav iespējams iedomāties, ka tauta mīlētu valdītāju grupu**”¹ (68). Tādēļ oligarhija bieži vien slēpjas aiz monarhiskas vai demokrātiskas valsts fasādes. Dažreiz mazākuma vara veidojas uz īsu laiku. Izvirzās jautājums Latvijas politiķiem: vai ir **iespējams, ka zem demokrātiskas valsts izkārtnes būtībā slēpjas oligarhija — valdošo politisko partiju grupa?!?** — Jā! 7.Saeimā valda politiski ekonomiskas grupas — politika savijas ar partiju finansētāju interesēm, paverot ceļu korupcijai Saeimā un valdībā.

Kas ir raksturīgs oligarhijai? — Vispirms miermīlīga politika. Valdnieku grupa nevar savu *Es-varu* ietvaros paplašināt līdz monarha *Es-varu*. Oligarhija ne visai rūpējas par valsts aizsardzību un militārajos konfliktos iesaistās nelabprāt. Otra raksturīga iezīme ir “iekšējā stabilitāte”. **Bet starp oligarhijām risinās “slēpta cīņa par varu”**. Tādēļ “kopīgas intereses, kopīgas privilēģijas, kopīgi uzskati un audzināšana oligarhisko grupējumu bieži apvieno vienā lielā veselumā” (69). Un arī demokrātiskā valstī var izveidoties tāds grupējums: valdošās partijas elite vai pat partiju koalīcijas elite. Tādēļ sīkāk pievērsīsim uzmanību demokrātijai.

Demokrātija. “Pats par sevi saprotams, ka demokrātiska valdība, kuras darbība notiek vēlētajū acu priekšā, ar lielu gatavību nāk pretī jebkurai iespējamai pilsoņu *Es-varu* paplašināšanai” (70). Kultūras uzplaukums, materiālā labklājība un brīvības gars dzīvi demokrātiskā valstī pārvērš “par apskaužami laimīgu likteni”. Bet vai šobrīd to var teikt par

¹ Patlaban Latvijā tiešām ir runa par valdītāju grupu — politiski ekonomisko grupu valdīšanu 7.Saeimā, kur pozīcijas-opozīcijas princips ir zaudējis savu jēgu, kur savu vietu ieņem arī *pelekie kardināli*.

Latviju, kuras politiķi pretendē uz demokrātisku politiku? Un tomēr, spriež Jefimovs, neviena demokrātiska valdība pie varas nevar noturēties ilgāk par 150 — 200 gadiem. Protams, patlaban neviens politiķis nav gatavs spriest par Latviju pēc 150 — 200 gadiem. Bet ko mēs vēlamies redzēt pēc 10–20–40 gadiem — par to gan vajadzētu nopietni spriest jau tagad. Vai ir iespējama tieša pāreja no totalitārisma uz demokrātiju? — Politiskā dzīve rāda, ka bijušajās PSRS republikās var būt runa tikai par specifisku demokrātijas formu — pēcpadomju (postsociālistisko) demokrātiju.

Kādas briesmas draud demokrātijai? — Galvenās briesmas ir tās, ka **“strauji veidojas sociālā nevienlīdzība”**. Turklāt demokrātija vājina centrālo varu, kas “nokļūst pūļa uzskatu, kaisles un aizspriedumu varā” (71). Par šīm briesmām, ko demokrātija rada valsts varai, jau savā laikā brīdināja Monteskjē darbā *“Likumu gars”*: **vienlīdzība un nevienlīdzība savās galējībās ir bīstama valstij**. Tādēļ “neskatoties uz visu riebumu pret cariem un karaļiem, demokrātiska valdīšana rada ļoti labus apstākļus, lai izveidotos tirāniska diktatūra” (71). Partiju cīņa par varu, sociālā spriedze, valdības bezrūpība, tautas nabadzība — tas viss ļoti nogurdina sabiedrību.

Jefimovs uzsver vēl vienu **bīstamu demokrātiska Mēs iezīmi — militāro agresivitāti**. “Lepna sava spēka apzināšanās rada kareivīgu garu un bieži mudina starptautiskos konfliktus risināt ar ieroču spēku. Turklāt nav zināms, kas ir bīstamāks — zaudējums vai uzvara. Zaudējuma gadījumā demokrātija var saglabāt savu valdīšanas formu. Uzvaras gadījumā tās varā nonāks jaunas tautas, radot koloniālu Mēs. Iepriekšējais demokrātiskais vairākums izrādīsies par privileģētu mazākumu lielā valstī” (72). Šai sakarā Jefimovs atsaucas uz Platonu: **neapmierināma visu labumu vēlme gatavo vajadzību pēc tirānijas**. “Pasaules mēroga varenība, ko senatnē sasniedza Roma, bet mūsdienās — Anglija, pēc tam ASV, gribot negribot piespieda pārējās valstis atzīt šā valdīšanas veida priekšroku un mudināja to ieviest arī savā valstī. Tomēr tas izdevās nedaudzām valstīm. **Varas sadales princips prasa ļoti augstu visas nācijas politisko kultūru, valstsvīru neparastu gaišredzību un savaldību**” (73). Arī Latvijas politiķi vārdos ir par demokrātisku valsti ar demokrātisku valsts varu. Tādēļ Jefimova atziņā ir tieši vietā: **DEMOKRĀTIJA PRASA AUGSTU POLITISKO KULTŪRU UN INTELEKTU, ATBILDĪBU UN DZIĻU POLITISKĀ TAISNĪGUMA IZPRATNI**. Bet politiskais taisnīgums ir pats lielākais deficīts visās bijušajās PSRS republikās, kurš raksturīgs postsociālistiskajai demokrātijai. Vai Latvijas Saeimā likumprojekti tiek pakļauti politiskā taisnīguma ekspertīzei? — Šis jautājums izvirzās sakarā ar Jefimova pētījumu *“Metapolitika: mūsu izvēle un vēsture”*. Latvijas vēstures noti-

kumi nevis rada jaunas politiskas idejas, bet gan šķeļ sabiedrību, jo trūkst vēstures izpratnes centienu (1940.gada notikumi, padomjlaiki). Pat jautājums par pieminekli Kārlim Ulmanim šķeļ sabiedrību un politiķus. “Naudas kulta piekritēju nav daudz, taču, pēc maniem novērojumiem, tie pieder tieši pie tā sauktajiem politikas taisītājiem. Viņi nepārzina vēsturi, bet ir gatavi par gardāku kumosu darīt visu. Arī uzbrukt Kārlim Ulmanim.” (A.Boruks, dr.oec, dr.habil.agr. Laiks, atmiņas un pieminekļi // “Diena”, 13.02.01.). Jā, 7.Saeimā valda politiski ekonomiskās grupas, kuras atrodas vēstures notikumu jūgā. Un tas spilgti liecina par politiskā intelekta un personiskās atbildības nabadzību.

d) pavalstnieka un pilsoņa sociālais *Es-varu* un *Mēs militārā varenība*. Militārās varenības pamatu veido vairāki faktori: valsts ekonomika un zinātne, militārā politika, moderns apbruņojums, karavīru vīrišķība, drošsirdība un virsnieku militārās domāšanas līmenis, kā arī daudzi citi faktori un visupirms draudzīgas attiecības ar kaimiņvalstīm. Jefimovs pievērš uzmanību dažiem no šiem faktoriem.

Kas nosaka karavīru vīrišķību un drošsirdību? Kur meklējams šo īpašību garīgais avots? Vēstures pieredzei šajā aspektā ir liela nozīme. Piemēram, Babilonija — neliela milzīgās Asīrijas¹ province. Babilonija 50 gadu valdīja pār Sīriju, Palestīnu, daļu Arābijas pussalas. Aptuveni tajā pašā laikā (7.gs. pirms Kristus) Persijas liča ziemeļos klejotājciiltis iekaroja Līdija ķeizarvalsti un vareno Babiloniju (75). Jefimovs min daudzus citus vēstures notikumus un izcilas uzvaras, kas prasa savu izskaidrojumu: **kas nosaka karavīru drošsirdību? Kur tā rodas? — “Tikai no brīva cilvēka var gaidīt patiesu, neizpušķotu drošsirdību cīņas laukā. Citiem vārdiem sakot, no cilvēka ar plašu sociālā *Es-varu* diapazonu” (76).** Vai patlaban cilvēks ir brīvs neatkarīgajā Latvijas Republikā? — Tas ir jautājums par politisko brīvību, par tās garīgo pamatu — saprašānu, kura vēsta gan uz vēsturi, pagājību, gan nākotnē.

Vai var matemātiski aprēķināt vai izskaitļot šo *Es-varu*? Runa ir par pietiekami universālu rādītāju, “lai varētu salīdzināt klejotāju cilts *Es-varu* un industriālas ēras cilvēka *Es-varu*. Varbūt jāizmanto “*Vispārējā cilvēka tiesību deklarācija*”², kas veido brīvības, taisnīguma un vispārējā miera pamatu³? Varbūt šajā Deklarācijā 27 tiesības var pieņemt par *Es-varu* matemātiski skaitlisko mērauklu? “Tātad uzskatīsim, ka šie likumi mums ir devuši loģisku pamatu, lai skaitliski izteiktu sociālo *Es-*

¹ **Asīrija** — sena vergturu valsts tagadējās Irākas teritorijā. Izveidojās 14.gs. sākumā pirms Kristus. Uzplaukumu sasniedza 8.-7.gs. Babilonija sagrāva Asīriju 605.g. pirms Kristus. Izveidojās milzīga vergturu valsts, kura savu uzplaukumu sasniedza 7.-6.gs. pirms Kristus. Bet 539.g. pirms Kristus Babiloniju iekaroja persieši.

² Pieņēmusi ANO Ģenerālā Asambleja 1948.gada 10.decembrī.

³ **Cilvēka tiesības.** Starptautisko dokumentu krājums. R., 1992.

varu, un mēs esam izstrādājuši noteikumus šim aprēķinam” (77-78). Tad mēs vēsturisko notikumu kontekstā sapratīsim, ka uzvarētāju *Mēs* krietni vien pārsniedz uzvarēto *Mēs*. Uz šīs atziņas pamata Jefimovs formulē vispārīgu kārtulu¹. “**Jebkura *Mēs* cīņas gars, tā morāli militārais potenciāls ir tieši proporcionāls visu sociālo *Es-varu* summai, sociālam *Mēs-varam* brīvības līmenim**” (78). Tas nozīmē to, ka sabiedrības aizsardzības spējas ir atkarīgas no tām brīvībām, ko valsts piešķir saviem pilsoņiem. Viņš brīdina, ka šo likumsakarību nedrīkst saprast vienkāršoti: tiklīdz tautai tiks piešķirtas *Deklarācijā* garantētās tiesības, uzreiz “jau būs gatava drošsirdīgo un varonīgo armija”. Brīvība, vīrišķība, goda jūtas un pašcieņa ir “daudzgadīgs augs”, tas pacietīgi jāveido un jākopj.

Tātad sabiedrības militārais potenciāls, izteikts metapolitikas līmenī, formulējams šādi: “**Sabiedrības militārais potenciāls ir tieši proporcionāls sociālekonomiskajam *Mēs-varam*. Kara iznākums būs atkarīgs nevis no absolūtā *Mēs-varam* lieluma, bet gan no tās daļas, kuru tauta spēs aktivizēt un ziedot cīņā**” (82). Kā piemēru Jefimovs min Franciju un Vāciju 1929.gadā, kuras bija industriāli demokrātiskas valstis. Franču labklājība bija augstāka. Tomēr totalitārā nacistu vara² spēja militāro potenciālu pirms Otrā pasaules kara realizēt pilnīgāk.

Industriālā ēra būtiski ir mainījusi karadarbības specifiku, armijas organizāciju un ieroču izmantošanas iespējas. “Rūpniecības jauda, derīgo izrakteņu bagātība, enerģētiskie un pārtikas resursi, armijas apgādāšana ar drošu kara tehniku tagad tiek uzskatīta par būtiskāko *Mēs* militārā potenciāla raksturojumā” (83). Bet ne mazāka nozīme ir cilvēkam, kas šos ieročus vada un pielieto kaujā. “Mazas demokrātijas un gigantiskas despotijas militārais potenciāls ir izpaudies Somijas un Krievijas, Izraēlas un arābu valstu militārajās sadursmēs” (84). **Latviešiem vajadzētu atcerēties “Kurzemes katlu”, kur latvieši un vācu armijas grupa spēja izturēt milzīgo PSRS armijas pārsvaru līdz Vācijas kapitulācijai. Tā bija traģiska lappuse Latvijas vēsturē, kad pretējās frontēs latvietis cīnījās pret latvieti. Vēsturnieka un politiķa uzdevums ir saprast abas puses: vienā pusē latviešu legionāri un vācu armija, bet**

¹ **Kārtula** ir priekšraksts formālajā loģikā par domas operāciju veidu un secību noteiktā situācijā. Kārtula balstās uz loģikas likumiem un uzsver uz domāšanu attiecinātas prasības.

² **Nacisms**, nacionālsociālisms ir Nacionālistiskās partijas ideoloģija, politika un praktiskā darbība. Viens no vācu fašisma nosaukumiem. **Nacionālsociālistiskā partija** (Nacionālsociālistiskā vācu strādnieku partija). (1919-1945) dibināta Mīnhenē, kopš 1933.g. valdošā partija Vācijā. Tās vadonis (“firers”) bija Ādolfs Hitlers. Nirnbergas prāvā tā tika atzīta par noziedzīgu un likvidēta. **Nirnbergas process** — Starptautiska kara tribunāla tiesa (1945-1946.g.). Boļševiku partijas (PSKP) noziegumi nav starptautiski izvērtēti.

otrā — latviešu divīzija PSRS armijas sastāvā. Bet šo soli nespēja spert ne 5. un 6.Saeima, ne arī 7.Saeima.

Patlaban militārajā jomā pati svarīgākā ir miera problēma: **kādi cēloņi un apstākļi mudina Mēs uz karu?** Ar kādiem līdzekļiem var saglabāt mieru? Katrs karš un militārais konflikts ir vienreizējs, individuāls un neatkārtojams. Bet šeit ir saskatāma šāda likumsakarība. — **Jebkura krasa sociālekonomiskā Mēs-varam palielināšanās izraisa neapturamu Mēs agresivitātes palielināšanos** (85). Vai šāda likumsakarība ir spēkā arī tagad?

e) **sociālais Es-varu un pasaules saprašana.** Diez vai var atrast cilvēku, kura dvēsele kaut mazliet nealktu pēc patiesības, skaistuma, taisnības un ticības, — spriež Jefimovs. Viņš atsaucas uz Bībelē minētajām personām, kuras centās saprast darbu, saprast skaisto un taisnību. Tas notika jau sirmajā senatnē. Pēc tam radās zinātne, māksla, tiesības, reliģija. “Zinātnieka, mākslinieka, jurista, mācītāja darbs kopuma veic *Mēs* pasaules saprašanas funkciju” (85). Tāpat skaidrs ir tas, kāds uzdevums veicams darba cilvēkam, kāds — rīkotājam (ierēdnim un īpašniekam) un valstsvīram. “Darba cilvēkam jāstrādā, rīkotājam jāorganizē darbs un tā produktu sadale pēc iespējas racionālāk, **varasvīriem jā rūpējas par iekšējo kārtību un Mēs ārējo drošību**” (85). Bet atcerēsimies, ka *Es* un *Mēs* intereses ir dažādas: “*Es* uzskata, ka zinātniekam vajag izziņāt patiesību, māksliniekam — radīt skaisto, likuma kalpam — veicināt taisnības uzvaru, mācītājam — pasaules Dievišķā pirmsākuma saprašanu. No *Mēs* redzes viedokļa (kuru katrs no mums kā *Mēs* loceklis gribot negribot kaut kādā mērā atbalsta) viss, ko no mums prasa, ir labi mācīt un ārstēt, asprātīgi kavēt laiku, uzjautrināt, gudri izšķirt strīdus, veikli izskaidrot nesaprotamo, atbrīvot dvēseli no šaubām. Šo dažādo prasību pretruna ir cēlonis tam, ka tā **cilvēka liktenis, kurš pauž pasaules izpratni, vienmēr ietver sevī tragēdijas iedīgļi**, bet viņa darbības laikabiedru vērtējums nesakrīt ar pēcnācēju vērtējumu: tie, kas paklausa tikai savai sirdij un prātam, bieži izraisa laikabiedros niknumu, bet tas, kurš sevišķi cenās iet “kopsolī ar laikmetu”, kļūst vienaldzīgs pēcteču acīs. Pirmais rada nezūdošas garīgās vērtības, otrs — centīgi izpilda pienākumus, kas saistīti ar līdzdalību pasaules saprašanas funkcijā” (86). **Tā tad politiķim ir jābūt pirmam, nevis otram.** Bet ko cenšas darīt Latvijas politiķi? Kādu domas ceļu viņi izvēlas? Atbildēt var tikai viņi paši, iedziļinoties Jefimova atziņās par cilvēka darbības daudzveidību un jēgu. Šīs Jefimova atziņas aicina Saeimu, valdību, inteligenci uz pārdomām par nezūdošām garīgām vērtībām, kuras pauž brīvības, taisnības, atbildības, miera un saskaņas idejas.

Vēsturē liecina, ka daudziem *Mēs* izveidojas garīgs sastingums, garīga

stagnācija¹. Bet tas nenozīmē to, ka izzūd pasaules saprašanas funkcija — tā pastāv vienmēr. Izvirzās jautājums: kāds sakars ir starp kultūras vēsturi, sociāliem un politiskiem *Mēs* stāvokļiem? — “Visi cilvēki, kas ieguldījuši savu veikumu pasaules kultūras bagātību radīšanā, **varēja garīgi nobriest un radīt jauno tikai brīvības atmosfēra**, tas ir, plašā *Es-varu* darbības iespēju robežās” (88). Tātad kultūras stāvokli nosaka plaši sociālekonomiskie *Es-varu* ietvari. Kultūras darbinieks iekļaujas *Mēs* sistēmā kā rīkotājs. Līdz ar to viņš var būt “privātpersona, kalpotājs vai priesteru, mūku vai universitātes korporācijas loceklis. Ir zināmi atsevišķi gadījumi, kad kultūras darbinieks savu darbību ir apvienojis ar valdnieka vai valstsvīra amatu: Nerons dziedāja, Marks Aurēlijs filozofēja, Lorencos Mediči rakstīja dzejas, Gēte bija ministrs, Deržavins — gubernators” (88-89). Tātad kultūras darbinieks ir piederējis un var piederēt jebkurai sociālai *Es-varu* grupai, ieskaitot politiķus un valstsvīrus.

Kas rada ierosmi, pamudinājumu *Mēs-varam* paplašināšanai? Summārai *Es-varu* sociālekonomiskai izaugsmei? Tā ir būtiska problēma, kuru neizprotot politiskā doma virzās pa neauglīgu demagoģijas un populisma² ceļu. Jefimovs palīdz mums saprast šo problēmu. “Ja utilitārs³ zinātnisks atklājums un tehnisks izgudrojums tieši paplašina cilvēka varu pār dabu, bet abstraktas patiesības apjēgšana, mākslinieciskā jaunrade, tikumisko vai reliģisko jūtu saasināšanās cilvēka dvēseli nenovēršami paceļ tik augstu, ka šaurā sociālās esamības sfēra kļūst nepanesama. **Dvēsele virza savu enerģiju, lai rastu jaunas iespējas *Es-varu* paplašināšanai. Gara sfēra ir vienīgā sfēra, kur *Es* var sevi pretstatīt visuvarenam *Mēs* un nosargāt savu patstāvīgo un neatkarīgo vērtību**” (89). Runa ir par *Es* autonomiju un personisko atbildību visuvarenā *Mēs* priekšā.

Lūk, tādēļ despotisms, tirānija un totalitārisms ar lielām aizdomām

¹ **Stagnācija** (lat. *stagnum* — stāvošs ūdens) ir sastingums, attīstības trūkums. Piemēram, ekonomikā — preču pārpilnība vai to trūkums, kad ražošanas process apstājas vai tiek būtiski ierobežots un atlaisti strādnieki. PSRS astoņdesmito gadu sākumā stagnācija izpaudās visās dzīves jomās, garīgajā, politiskajā un ekonomiskajā dzīvē iestājās kritisks stāvoklis, kas noveda pie PSRS sabrukuma un PSKP ideoloģiskā kraha.

² **Populisms** (lat. *populus* — tauta) ir tāda politiskās darbības līnija, kas orientēta tieši uz plašu tautas masu atbalsta panākšanu ar skaļiem lozungiem vai neizpildāmiem solījumiem (bieži priekšvēlēšanu kampaņā). **Uz populismu lielā mērā balstās politika visās postsociālisma valstīs.**

³ **Utilitārs** (lat. *utilitas* — derīgums, izdevīgums, labums): 1) tāds, kam ir praktiska nozīme; praktiski noderīgs, izdevīgs; 2) lietišķs, praktisks, pielietojams (lietišķā māksla, praktiskās zināšanas, praktiskā fizika). **Utilitārists** ir cilvēks, kas visu vērtē no praktiski lietderīgā viedokļa un izdevības. **Utilitārisms** ir tāds novirziens ētikā, kas praktisko derīgumu un labumu atzīst par tikumības pamatu (18.-19.gs. Anglijā Bentems, Mills).

vēro *Es-gribu* gara sfēru — mūsu dvēseles darbības virzienus. Ikviens var padomāt par *Es* gara sfēras brīvību tagad un padomju laikos. Kad mūsu dvēsele bija brīvāka? Kas nosaka dvēseles brīvību — privātīpašums vai visas tautas īpašums? — Tā ir politikas un vēstures filozofijas joma.

Cilvēka gara sfēra padomju laikā tika ierobežota ar “zinātnisko” marksismu-ļeņinismu. **Bet radošais gara pirmsākums nav un nevar būt zinātnisks.** Padomāsim, kāpēc tādas garīgās vērtības kā “grieķu māksla, romiešu tiesības, jūdu monoteisms spēja saglabāt savas vērtības tūkstošiem gadu”. — **“Ne jau velti Atdzimšana sākās ar izrakumiem, reformācija¹ — ar Bībeles lasīšanu, bet jebkura stabila mūsdienu demokrātija — ar seno romiešu valsts iekārtas un romiešu tiesību apgūšanu”** (90). Bet ko politiķi Krievijas Valsts Domē un Latvijas Saeimā, izņemot juristus, zina un saprot šajā jomā? Rodas jautājums: **kā garīgā *Es* darbība un kultūra pārveido *Mēs* politisko domu un varas filozofiju?** Bet tas jau ir jautājums par politikas lomu un vietu vēstures dinamiskajā kustībā. Tādēļ vēstures filozofija ir uzskatāma par vienu no politiskās domas garīgajiem avotiem. Vēsture ir neizsmeļams politiskās jaunrades avots gan demokrātisku lēmumu un deklarāciju veidošanā, gan valstiski svarīgu likumu radīšanā un pieņemšanā. Mēs speciāli šo atziņu vairākas reizes atkārtojam, jo **postsociālistiskā demokrātija nereti atrodas vēstures jūgā — politiķi kļūst par vēstures ķilniekiem.** Pagātnes jūgā atradās Latvijas politiķi leģionāru atceres dienā — 16.martā (1998.), kad politiķiem nebija viegli izskaidrot visai pasaulei, “ka Latvijas Republika ir demokrātiska valsts, kam ar neonacismu nav nekāda sakara” (A.Ozoliņš. Pagātnes jūgā // “Diena”, 2.04.98.). Tikai pēc smagas politiskās krīzes (8.04. — 30.04.98.) gan politiķi, gan vēsturnieki nonāca pie atziņas: latviešu leģions, holokausts un citi svarīgi notikumi ir cieši saistīti ar politiku un tie prasa demokrātisku vēstures izpratni (Vēsturnieki: Jārod jauna pieeja vēstures skaidrošanā // “Diena”, 14.05.98.). Bet ko lai dara, ja Latvijas un Krievijas vēsturnieki un politiķi nespēj kopīgi pētīt vēsturi, kopīgi risināt politiskas problēmas? — Lai to saprastu būtu jāšak ar starpvalstu vienošanos vēstures pētīšanā. Tas ir vienīgais ceļš, kā izkļūt no vēstures jūga politikā. Tādēļ **nedrīkst vēsturei pielikt punktu, bet gan atgriezties atkal un atkal pie vēstures notikumu izpratnes veidošanas, lai novērstu politiķu un sabiedrības naidīgu šķelšanos.**

¹ **Reformācija** — reliģiska un sabiedriska kustība Eiropā 16.gs., kas iestājās par pārmaiņām reliģiskajā dzīvē. Tā aizsākās 1517.gadā ar M.Lutera tēzēm. Viņš atzina, ka cilvēka attiecībās ar Dievu nav vajadzīgs starpnieks — garīdznieks un ka izšķirošā nozīme ir paša cilvēka attiecībām ar Dievu. Reformācija vērsās pret katoļu baznīcas hierarhiju un baznīcas institūtiem.

II. POLITIKA VĒSTURES DINAMISKAJĀ GAITĀ

Mēs kultūras uzplaukums vēstures gaitā balstās uz sociālā *Es-varu* ietvaru paplašināšanu. Taču šos *Es* ietvarus nevar paplašināt līdz bezgalībai, jo šāda neierobežota paplašināšana sagraus *Mēs* vienotību, radot anarhiju, likumu pārkāpšanu, patvaļu. Līdz ar to paveras ceļš revolucionāriem un ekstrēmistiem, kas tīko sagraut valsts varu. “Tiklīdz valsts vara būs gāzta, sociālā *Es-varu* paplašināšanās notiks uzreiz un pati par sevi. Un viņu piemēri izrādīsies ne mazāk pārliecinoši” (91). Visatļautība pati par sevi ātri vien nonāks pie despotisma nepieciešamības. Vēl tagad Krievijā ne viens vien atceras Staļinu un tā laika “kārtību”. Arī atjaunotā Latvijas brīvvalsts izjūt to, kas ir visatļautības demokrātija un ierēdņu patvaļa, sākot ar politiskām krīzēm un beidzot ar korupciju un noziedzību.

Jefimovs atzīst divus vēstures izpratnes variantus: 1) determinisms¹, kas pauž uzskatu, ka vēstures gaitu nosaka visu vēsturisko apstākļu kombinācija; 2) **antideterminisms²**, kas pauž uzskatu, ka “tautu kustību nosaka ne vara un ne prāta darbība... bet gan visu to cilvēku darbība, kuri piedalās notikumos” (Толстой Л.Н. Война и мир .. Собрание соч., М., 1911. — С.396). Tātad vēstures notikumu izpratnes pamatā var būt tikai determinisms vai antideterminisms, — spriež Jefimovs. Šīs grāmatas autors vēstures pētīšanai ir veltījis darbu “Vēstures filozofija”. R., 1996. — 624 lpp., nonākot pie atziņas, ka pastāv dažādas vēstures izpratnes koncepcijas (teorijas): a) teoloģiska; b) riņķojuma un noslēgtu ciklu; c) nepārtraukta progresa teorijas.

Vai vēsture ir izprotama viennozīmīgi un vai vēsturē līdzīgi zinātnei ir iespējams sasniegt patiesību? — Daudzi faktori gan paplašina, gan ierobežo *Es-varu*. **“Revolūciju un dumpju rūgtā pieredze mūs pārliecina par to, ka griba, nolēmusi iet cīņā ar varu un pat panākusi uzvaru, bieži vien beidzas ar to, ka uz viena despotisma drupām tiek radīts**

¹ **Determinisms** (lat. *determinare* — noteikt) filozofijā ir mācība par visu parādību likumsakarīgu saistību, cēlonisku nosacītību. Determinisms cēlonību identificē ar nepieciešamību un noliedz nejaušību. Visspilgtāk šo atziņu formulēja franču fiziķis un astronoms **Laplass** (*Laplace*, 1749–1827): visu Visuma daļiņu koordinātes un impulsi vienā laika momentā pilnīgi viennozīmīgi nosaka to stāvokli jebkurā pagātnes vai nākotnes momentā.

² **Antideterminisms** ir determinisma noliegums, kas pieļauj dabas un sabiedrības parādībās arī varbūtību un “brīvo gribu”. Mikroprocesos izpaužas ne tikai determinisms, bet arī tā noliegums — antideterminisms. Tas pats attiecas arī uz cilvēka dzīvi, kur brīvā griba izpaužas kā saprašana, kas ietver arī šaubas un varbūtību.

jauns despotisms” (7). Spilgta vēstures liecība un pamācība — Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija (1917.gada boļševistiskais oktobris — valsts apvērsums Krievijā). Tā bija izvēle starp *вѣдение*¹ un *не-вѣдение* par labu “*не-вѣдение*”. Ne Ļeņins, ne citi boļševiku vadoņi nespēja rast atbildi uz jautājumu *ko darīt?*, jo vēstures izpratnei tika pārvilkta svītra.

1. Izvēle starp apzinos un saprotu — neapzinos un nesaprotu

(выбор между вѣдением и невѣдением)

Kāda ir *Es-varu* ietvaros sociālā *Es-varu* izvēle? — “Šīs izvēles būtību nosaka tas, ka mūsu gribai (kā saprašanas orientierim. — *G.T.*) ir dāvātas milzīgas iespējas ietekmēt priekšstatu sistēmu (radot jaunu jēgu. — *G.T.*)” (97). Neliels ekskurss brīvās gribas sfērā palīdzēs saprast tās izpausmi cilvēku dvēselē. Šo noslēpumu ir centušies atklāt daudzi domātāji. Vistālāk brīvās gribas izpratnē uz priekšu pāvirzīties ir **Leibnics**. Viņš uzsver, ka **brīvība kā brīvās gribas izpausme cilvēka dzīvē realizējas: 1) ar saprašānu (*intelligence*); 2) ar cilvēka dvēseles spēju atbrīvoties no loģiskās un metafiziskās nepieciešamības saprašanas procesā; 3) patvaļīguma (*spontanété*) spējā, kas grib un līdz ar to nosaka mūsu rīcību uz saprašanas pamata** (*G.Tauriņš. Vēstures filozofija. R., 1996. — 187.–189.lpp.*). *Es-varu* garīgo pamatu veido saprašana — pasaules, vēstures, politikas, mākslas, dzīves saprašana. Tieši politikā saprašana un nesaprašana veido robežšķirtni starp *вѣдение* vai *невѣдение*.

a) kas cilvēka dvēselē nosaka *Es-varu* robežu?

Cilvēka *Es-varu* pamatā ir *Es-gribu* robežas noteikšana saprašanas procesā. *Es-varu* ierobežo *Es-gribu* tieši saprašanas procesā radītā jēga kopā ar atbildību. Saprašana, bet ne zināšana, ir politiskās domāšanas garīgais pamats, ja runa ir par demokrātiju. Saprašana kā *ведение* nosaka mūsu *Es-gribu* ar personisko atbildību.

Katra diena dāvā jaunus priekšstatus, iespaidus, kas prasa attiecīgu izpratni, lai noteiktu *Es-varu* robežu. Tieši šeit **pagājības saprašana veido tagadnes *Es-varu* ietvarus visās darbības sfērās**. Bet demokrātiskā politikā saprašana ir prioritāra nozīme, jo pretējā gadījumā — un tas notiek diezgan bieži — *Es-gribu* kļūst par politiska lēmuma pamatu, kas *a priori* ar *Es-zinu* nosaka attiecīgas politikas noveiksmi. Tas var notikt gan intelekta garīgās nabadzības dēļ, gan politiskās kultūras zemā

¹ *Вѣдение* — pārzināšana, pārzina; kompetence (to es nepārzinu, tas nav manā kompetencē). Šajā kontekstā ir minēts termins krievu valodā, jo latviešu valodā nozīmes ziņā nav analogiska vārda. Latviski “*ведение*” vēl nozīmē “zināt”, “apzināties”, “saprast”.

Не-вѣдение — nozīmē *nezināt, nesaprast, neapzināties*, būt nekompetentam attiecīgā dzīves sfērā vai zinātnē.

Šai sakarībā ir svarīgi atšķirt *вѣдение* no *ведение*. **Jefimovs runā tikai par *ведение***. Tālāk rakstība būs bez uzsvara — *ведение*.

Вѣдение — vešana, vadišana (prāvas vešana, pulciņa vadišana).

limeņa un atbildības trūkuma dēļ. Īpašs gadījums — zinātniska ideoloģija kā politikas garīgais pamats marksismā-ļeņinismā. Bet “var gadīties, ka mūsu apziņā iecērtas kaut kas līdzīgs trulai skabargai un neļauj mums domāt ne par ko citu”, piemēram, zinātnisks politisks lēmums, deklarācija, kas pretendē uz patiesību un nepieļauj demokrātisku kompromisu, balstītu uz vēstures izpratni. Sevišķi spilgti tas izpaužas Pilsonības likumā un tā realizācijā ciešā saistībā ar Krievijas un Latvijas attiecībām politiskās krīzes laikā (8.04.–30.04.98.) un pēc tam. Tādā gadījumā politika cietīs vienu neveiksmi pēc otras. Šobrīd vajadzētu izsvērt un novērtēt, kādus panākumus politikā mums atnesa Saeimas pieņemtā deklarācija (1996) *Par Latvijas okupāciju*?! Tieši šajā piemērā izpaužas politiķu nespēja saprast vēsturi un paredzēt nākotni attiecīgā politiķu lēmumā, deklarācijā. Ko šī deklarācija mainīja politikā? Vai tā veicināja sabiedrības integrāciju, vai tā uzlaboja attiecības ar Krieviju? — Vēsturei nevar un nedrīkst pielikt punktu, pavilkt svītru. Tas ir strupceļš politikā, naidis un šķelšanās sabiedrībā, revolūcija. Tādēļ atliek tikai notikumu izpratne — jēgas veidošanas process.

Vēstures saprašana un nākotnes paredzēšana konkrētos tagadnes apstākļos veido demokrātiskas politiskās domas garīgo pamatu. Šajā procesā noteicošā loma ir mūsu prāta spējai saprast gan vēsturi, gan paredzēt nākotni. **Pretējā gadījumā politisks lēmums jau kopš pieņemšanas ir lemts neveiksmei.** Pēcpadomju demokrātijā bieži vien saprašanas vietā tiek likta “marksistiska” kritika vai slavinājums, kas politikas jomā būtībā ir viens un tas pats, jo izslēdz saprašanu. Un tad politikā veidojas situācijas, kuras spilgti attēlo Jefimovs. “**Lūk, kaut kas** (politisks lēmums, deklarācija, atziņa. — *G.T.*), **ko tu ilgi gatavoji, atdodot visus spēkus un realizējot visus labākos nodomus, nonācis bezcerīgā kraha stāvoklī. Lūk, dzirdēju par kāda panākumiem, laimi, veiksmi, un skaudība sāk grauzt dvēseli... Lūk, šaubas skāra to, kam svēti ticēji... Lūk, kādu talantu tu ieraugi un saproti, ka tev to nekad nerasniegt**” (98). Mūsu nelaime ir tā, ka mēs savās neveiksmēs, it sevišķi politikā, vainojam neliešu ļaunprātību, bet paši labprāt ielaizāmiem visādās intrigās, “pārcilājot cita netīro veļu”. Patlaban modē ir kompromitēt savu oponentu sakarā ar viņa piederību PSKP, it sevišķi pēc 1991.gada janvāra barikāžu notikumiem, un darbošanos čekā. Par nelaimi šāda politiskās domas ievirze bieži vien kļūst prioritāra — atcerēsimies čekas aģentu medības 5.Saeimā, Vidavska lietu pašvaldību vēlēšanu laikā, čekas aģentu lietu cilāšana pirms 7.Saeimas vēlēšanām u.c. **Tā mēs pamazām veidojām “mākslu nezināt, neatcerēties, neredzēt, nesaprast, nedomāt.** Citiem vārdiem sakot, izvēlamies nevis zīnu, redzu, saprotu, domāju, bet ne-zīnu, ne-redzu, ne-saprotu, nedomāju” (*Иными словами, мы выбираем неведение, с.98*).

Mūsu dvēsele vajadzības gadījumā sagroza mūsu priekšstatu, sap-

rašanās vietā izvirzot dogmatisku patiesību *es-zinu*. Jefimovs ar vēstures piemēriem pārliecinoši parāda, cik ļoti vēstures un dzīves saprašānu izkropļo un noliedz “zinātniskā domāšana” politikā. Un ne tikai padomju laikā. Vai tad Latvijas Saeimā trūkst politiķu, kas pretendē uz patiesību? Lūk, viena patiesība, politikas jomā: “TB/LNNK uzskata, ka virzību uz ES noteiks valsts ekonomiskie sasniegumi, nevis Pilsonības likuma nulles variants... par Latvijas pilsoni var kļūt tikai tāds cilvēks, kurš pārvalda latviešu valodu” (A. Ķīmenis, apvienības TB/LNNK ģenerālsekretārs. Augstākā likme — Latvijas nākotnē // “Diena”, 8.06.98.). Bet kāda tad nākotne mūs sagaida ar Pilsonības likumu (11.08.99.)? Šis likums izsauca politisko krīzi (8.04. — 30.04.98.) un 500 000 nepilsoņu būs pats nopietnākais šķērslis ceļā uz Eiropas Savienību.

Latvijas Valsts prezidente V. Vīķe-Freiberga Vīnē tikās ar Krievijas prezidentu V. Putinu (10.02.01.) un “90% laika tika veltīts situācijas apspriešanai, kas saistīta ar Latvijas krievvalodīgajiem iedzīvotājiem un tā sauktajiem nepilsoņiem” (Prezidentes sarunās dominējušas Krievijas intereses // “Diena”, 13.02.01.). Pati **ideja “pavilkt svītru zem pagātnes un pievērsties nākotnei” ir nepieļaujamā demokrātijas skatījumā** (Krievija nosoda lēmumu Savenko lietā // “Diena”, 13.02.01.), jo tad mūsu priekšā gan dzīvē, gan politikā paveras *ne-bedenue*. Tas ir strupceļš, jo izraisa konfrontāciju ar Krieviju un veicina sabiedrības šķelšanos. **Pavelkot svītru zem pagātnes, mēs nekad nespēsim vērst skatienu nākotnē. Tā būs novēršanās no vēstures — mūsu dzīves skolotājas.**

6. Saeimas valdošās partijas (LC, DPS, TB/LNNK) atradās vēstures jūgā un nespēja saprast, ka nepilsoņu problēmas būtība nav “naturalizācijas logi” vai bērnu pilsonība. Varbūt taisnība ir atziņai, kuru pauž TB/LNNK: “Virzību uz ES noteiks valsts ekonomiskie sasniegumi.” — Varbūt šāda atziņa faktiski ir atteikšanās no politiskā mērķa — ES un NATO?! **Vai tad patlaban nav redzams, ka lēnais naturalizācijas process un pasaulē augstākais nepilsoņu īpatsvars neļaus mums iestāties ne Eiropas Savienībā, ne NATO? Turklāt būtu jāuzsver, ka cilvēka lojalitāti pret valsti nevar izmērīt ar eksāmenu latviešu valodā.** Tā veidojas politiskā dialogā un uz politiskās izglītības pamata, sākot ar 5.–6. klasi. Šī iespēja nav izmantota. Bet politiskā izglītība visupirms balstās uz vēstures izpratni — pasaules vēstures un savas valsts vēstures izpratni politiskā plurālisma skatījumā. **Nedrīkst pielikt punktu vēsturei vai pavilkt svītru zem vēstures, kā to savā laikā centās darīt marksisms-ļeņinisms. Tad mums paveras gara tumsības ceļš, radot naidu un nesaskaņas sabiedrībā.**

Mūsu domāšana ir savdabīgs prožektors, kas izgaismo dzīves ceļu, kā arī rāda politiskās domas virzienu: *es-zinu un es-saprotu savā vienotībā veido dzīves jēgu.* “Brīvā griba (saprāšana. — G.T.) nekur nevar tik

pilnīgi realizēties kā mūsu apziņā. **Viena gribas izvēle** tiek izdarīta tā, lai prožektora gaismā (mūsu prātā. — *G.T.*) uzmanīgi, izvēlīgi izvairītos no visa atbaidošā, paātrinošā, smagiem iespaidiem, bīstamas situācijas, — tā ir *ne-vedenie* izvēle. **Otra izvēle — sev apkārt vērst vienādu un skaidru gaismu, neizvairoties no pašām bīstamākajām un mokošākajām ainām — tā ir vīrišķīga apzināšanās, saprašanas (*vedenie*) izvēle**” (100). Ja mēs vēsturei gribam pielikt punktu, izvairoties “no pašām bīstamākajām un mokošākajām ainām”, tad šī otra izvēle kļūst neiespējama. **Patlaban Latvijas politika izvēlējusies tieši pirmo ceļu — *ne-vedenie*.**

Cilvēka izvēle zināšanas un saprašanas procesā ir nevis tikumība, bet gan domas un jūtu process, ko nevar novērtēt kā labu vai ļaunu. “Cilvēks, kurš izvēlas neziņu, neizpratni, var būt labs, atsaucīgs cilvēks, jo cits cilvēks viņa uztverē nebūs nekas konkrēts. Tādu cilvēku dziļi aizkustina bērnu raudas, bet simtiem nošauto blakus valstī paliks viņam vienaldzīgi” (100). Var būt arī otrādi — cilvēks, kas izvēlas *vedenie*, var šķist cietsirdīgs, nejutīgs, neatsaucīgs attiecībās ar tuvākiem cilvēkiem, bet ne mirkli neaizmirst to, kas notiek blakus valstī.

Cilvēka izvēle starp *vedenie* un *ne-vedenie* nav atkarīga no viņa prāta spējām, izglītības un kultūras. Noteicošais ir tas, kā cilvēks šīs garīgās spējas izmanto. Pat neizglītots un garīgi nabadzīgs cilvēks arī var paust nopietnu attieksmi pret dzīvi un atbildību. “Un otrādi, cik daudz piemēru tam, ka prāts un izglītība vērsti uz to, lai slēptu patiesību no sevis un pārējiem vai arī lai vizzemiskākajām tieksmēm piešķirtu cēlsirdības izskatu” (101). Tas attiecas gan uz kritiku, gan slavas dziesmām politikā, zinātnē un citās dzīves sfērās. It sevišķi tas sakāms par pedofilijas skandālu (19.09.99. — 14.04.2000.), kur tiešām valdīja *ne-vedenie*, bet apzināta un mērķtiecīga.

b) kas nosaka cilvēka izvēli *Es-varu*? Ko mums sola un dod *vedenie* un *ne-vedenie*? — Tas, kurš neizvēlas apzināšanās un saprašanas ceļu, iegūst zināmas priekšrocības, par kurām pēc tam nākas dārgi maksāt. “Jo apzināšanās un saprašana (*vedenie*) padara mūsu dvēseli atklātu jebkuram nemieram, satraukumam, jebkuram pārmetumam un šaubām. Visas dvēseles sāpes viņš ir spiests izturēt bez *ne-vedenie* anestēzijas¹ palīdzības” (102). Bet kur tad novelkama līnija starp *vedenie* un *ne-vedenie*? — Tikai mūsu dvēselē atkarībā no tās garīgās ievirzes.” **Tāpēc tautas briedumu vai ne-briedumu** (зрелости или незрелости народа) vienmēr nosaka nevis cilvēku skaits, kas nonākuši līdz galējai *vedenie*

¹ Anestēzija (gr. *anaisthēsia* — nejutīgums) ir mākslīgs daļējs vai pilnīgs jūtīguma zudums. Tas iestājas, ja traucēta nervu impulsu plūsma no perifērijas uz centrālajiem smadzeņu centriem. Plaši lieto medicīnā operāciju laikā.

vai *не-ведение* pakāpei, bet gan kaut kāda metafiziska visu *Es summa*, kas veido *Mēs*, kaut kāds uz augšu vai uz leju vērsts vektors” (Поэтому зрелость или незрелость народа всегда будет определяться не числом людей, дошедших до крайней степени ведения или неведения, но некоей метафизической суммой устремленных всех Я образующих Мы, неким вектором, направленным вверх или вниз, с.104). Jefimova atziņas aicina noteikt šo vektoru Latvijas politikā: **vai politiķu vēlme sakrīt ar dzīves realitāti?** Kāpēc pirms kārtējam vēlēšanām politiskās aktivitātes vektors ir vērsts uz solījumiem? — Ir vajadzīga personiskā atbildība, lai atklāti runātu par to, kas ir un kāpēc nav tas, kas tika solīts. Runa ir par tautas garīgo briedumu, no kura atkarīgs arī *Es-varu*, balstoties uz *ведение*.

Kādā veidā sociālais *Es-varu* ir atkarīgs no tautas garīgā brieduma? Kā pats briedums ir atkarīgs no *ведение* vai *не-ведение*? Vēstures procesā garīgā ciņa starp *ведение* un *не-ведение* notiek cilvēku dvēselēs. Vēstures procesa progresa apzināšanās veicina tā virzību uz priekšu. Runa ir par vēstures notikumu zināšanu un to saprašanu. Jefimovs aicina politiķus domāt par to, ko un kā *Mēs* gribam sasniegt. **Viņš saista politiku un vēsturi.** Viņš papildina Jaspersa atziņu: **atraitība no vēsturiskā pamata par labu jaunam**, vēstures izmantošana par akmeņlauztuvi, no kuras var ņemt materiālu patvaļīgām interpretācijām, **ir ceļš ar nihilisma bezdibeni** (K.Jaspers. Der philosophische Glaube. G.Vorlesung, 2). **Tieši postsociālistiskajai demokrātijai Latvijā ir raksturīga atrautība no padomju laiku vēstures, bet tie ir 50 gadi Latvijas vēsturē.** Šī atrautība izpaužas kritikā, nosodīšanā un ienaidnieka tēla veidošanā. Bet nedrīkst aizmirst, ka PSRS mantojumā atstāja padomju cilvēku un padomju kultūru. Tā ir vēsturiskā tagadne, pasaules uztvere un dzīvesveids, domāšanas specifika un attieksme pret vēsturi, cilvēka atrautība no politikas un viņa politiskā intelekta neatbilstība dzīves pārvērtībām. Tāds garīgais mantojums politikas jomā ir raksturīgs postsociālistiskajai demokrātijai. No šī garīgā mantojuma ir atkarīga arī politika, kuru viņš spēj radīt un realizēt dzīvē. **Padomju cilvēks** nebija garīgi nobriedis pēkšņām sabiedrības demokrātiskajām pārmaiņām, kas norisa pēc PSRS sabrukuma, **viņš nebija spējīgs uz profesionālu politiķa darbību.** Viņā mājā **padomju laiku** attieksme pret vēsturi un dzīves realitāti. Ir nepieciešama garīgā pāreja no padomju laikiem uz tagadnes realitāti.

2. Kāds garīgs briedums vajadzīgs tautai, lai pārietu no vienas ēras uz otru? Cilvēces tapšanas sākums ir miglā tīts. Senā Ēģipte, Senā Grieķija u.c. senās valstis un impērijas mums pazīstamas kā jau tapušas civilizācijas vai kultūras. To pamatnodarbošanās bija zemkopība.¹ **Bet kā tapa senās valstis?**

¹ **Zemkopība** — zemes apstrādāšana lauksaimniecības kultūraugu audzēšanai.

Sumeru ciltis apmetās Tigras un Eifratas lejestecē apmēram 4.gadu tūkstoši pirms Kristus. Šī vieta nebija paradīze, “bet drīzāk elle — sākumā purvs, pēc tam — karsts tuksnesis... Cilvēki atdalīja sauszemi no ūdens un radīja savu zemi” (Булявский В.А. Вавилон. М., 1971. — С.96). Līdzīgi dabas apstākļi bija senajiem ēģiptiešiem, indiešiem, meksikāņiem un ķīniešiem. **Pāreja uz laukkopību¹ pastāvīgā dzīvesvietā prasīja** apūdeņošanas sistēmas radīšanu un apkalpošanu, organizētu *Mēs* darbību. Turklāt vajadzēja aizsargāties no kareivīgajām klejotāj-ciltīm. Kopdarbs prasīja arī rakstu valodas tapšanu, kas nepieciešama informācijas glabāšanai un apmaiņai. Tātad **vairāki faktori noteica šo civilizāciju rašanos: zemkopība, kas saistīta ar apūdeņošanas sistēmu, armija, valoda.** “... Zemes varēja dot kaut ko tikai tajā gadījumā, ja visa cilvēku kopiena ķērās pie darba — (no)susināja purvus, raka apūdeņošanas kanālus, cēla aizsprostus” (107). Lai veiktu šo kopīgo darbu, bija vajadzīga rakstu valoda, un tā tika radīta. Tādējādi klejotāj-ciltis un augu savācēj-ciltis pārgāja uz *Jaunu ēru*, kas savukārt izvirzīja nepieciešamību pēc tādiem jauniem darba veidojumiem, kā

- kopīgas zemes apstrādāšana;
- metāla iegūšana un apstrādāšana darbarīku izgatavošanai;
- dzīvojamo ēku un citu celtnu būvniecība;
- likumu radīšana un pakļaušanās valsts likumiem;
- rakstu valodas rašanās.

Kāda bija šā procesa konkrētā izpausme, — spriež Jefimovss, — mēs droši vien nekad neuzzināsim. Var teikt, ka klejotāj-ciltis pretojās šim sabiedrības pārmaiņu procesam. Lūk, viena Krimas tatāru atziņa: “Lai tev kā kristietim visu dzīvi palikt uz vietas un ostīt savu smirdoņu” (Герберштейн С. О московитских делах. СПб., 1908. — С.143). Bet tāds bija civilizācijas pirmsākums 3000–4000 gadu pirms Kristus, kas saistīts ar valsts tapšanu.

Vēstures ceļi bija dažādi:

- dažas tautas gāja bojā cīņā ar klejotāj-ciltīm,
- citas ciltis iespiedās lielu valstu teritorijās un pakāpeniski no iekārotājiem pārvērtās par pakļautajiem (bulgāri Bizantijā, dienvidhūņņi Ķīnā);
- citas klejotāj-ciltis iekaroja daļu no lielajām valstīm un izveidoja savas karaļvalstis (franki, sakši, vandaļi u.c. pa daļai ieņēma Romas impērijas Rietumdaļu, bet arābi un turki — austrumdaļu);
- citas ciltis ieņēma galvaspilsētas un troni (giksoni — Ēģipti, āriešu ciltis — Indiju, manžūri — Ķīnu).

Unikāla ir ebreju tautas vēsture. Ebreji tika iekļauti gigantiskajā

¹ **Laukkopība** — lauksaimniecības nozare, kas nodarbojas ar kultūraugu audzēšanu.

Ēģiptes civilizācijā, bet atrada sevī spēku un ar ieročiem rokās izlauztās no verdzības. Ar milzīgu piepūli ebreji saglabāja savu ticību un paražas. Par to šodien liecina Izraēlas valsts — ebreju vēsturiskā dzimtene.

Tā tad vēstures gaitā pāreja no klejotāju dzīvesveida uz pastāvīgu dzīvesvietu iezīmēja lūzumu cilvēces vēsturē. Tā bija pāreja no vienas ēras uz otru, pāreja, kas izvirzīja valsts un politikas nepieciešamību: valsts vara konkrētas politikas un tiesību radīšanai un realizēšanai.

Jefimova atziņas pavēr iespēju izprast cilvēces vēstures gaitu sakarā ar sociālistiskās pasaules sistēmas sabrukumu, sistēmas, kas tika celta pēc marksisma-ļeņinisma modeļa. “Un, protams, katras nācijas garīgie pamati — *vedenue* izvēle — tiek pakļauti pašai bargākajai pārbaudei. Industrializācija vēl vairāk paplašina ekonomisko varenību salīdzinājumā ar nometnieku tautu zemkopību. Industrializācijas labumi ar vēl lielāku spēku ietekmē cilvēka kārtīgumu, lepnumu, līdzjūtību, pašcieņu, taisnīgumu... ticību. Cilvēks var būt pietiekami uzticīgs kaut kam, lai viņu nenopirktu par sudraba rubli, bet apsoliet trīsdesmit — un viņa sirdsapziņa padosies... bet, ja “viss” aptver kotedžu, automobili, televizoru, tranzistoru, ledusskapi, kruīzu apkārt pasaulei, ceļojumu ar lidmašīnu, kā arī telefonu, elektrību, gāzi, siltu dušu, ilustrētu žurnālu, lielpilsētu troksni un ugunus, tad ļoti viegli visu to var uzskatīt par pēdējo “taisnību” un upurēt tās labā visu pārējo” (120). Lūk, kur pakļūp ne viens vien politiķis, valstsvīrs, un daudzās valstīs rodas politiskā korupcija valsts varas augstākajā līmenī. Mēs novirzījāmies no tiešā temata, lai saprastu pašreizējo realitāti. Jautājums ir par politiku, valstsvīra (ie)spēju robežu, par politisko korupciju Saeimā un valdībā.

a) CIK TĀLU SNIEDZAS POLITIKA, VALSTSVĪRA INTELEKTS UN TĀLREDZĪBA? — “Tomēr mums nav tiesību uzvelt citu atbildību politikāņu tuvredzībai. Pat tad, ja valdība sastāvētu tikai no gaišrēģiem un izglītotiem cilvēkiem, pat tad, ja atbildības izjūta nākamo paaudžu priekšā pildīs viņu dvēseles ar dziļu trauksmi par to, kas notiks pēc 20, 30, 50 gadiem, viņi nevarēs neko izdarīt, ja tautas nespēs saprast savus mērķus un intereses TIKAI “šeit, šodien, šajā stundā”. Valdība, kas prasītu no tādas tautas šodien ziedot kādu daļiņu sava nacionālā miera un pašpārlicības, lai novērstu tālus un abstraktus draudus, ilgi nepaliktu pie varas. Saprast valdību un atsaukties varētu tikai tauta, kuras apziņā “bija” un “būs” ir tikpat liela nozīme kā “tagad”, kurai tēvu un vectēvu atmiņa bija tikpat dziļa un nopietna kā rūpes par bērniem un mazbērniem. Tautai konkrēta šodienas labklājība nevar aizēnot abstrakto nācijas likteni”¹ (122–123). Jefimovs uzsver tautas

¹ Lūk, patiesi dziļa nacionālo interešu izpratne, kuras veidošana un audzināšana ir aktuāla. Jefimovs parāda mums šīs apziņas specifiku.

politiskās kultūras limeņa nozīmi. Runa ir par spēju saprast vēsturi un paredzēt nākotni tagadnes situācijā, kas ne vienmēr ir labvēlīga valsts varai. Patlaban Latvijā gan pati tauta, gan politiķi atrodas vēstures jūgā un ir kļuvuši par tās ķilniekiem. Vēstures faktu zināšana un emocijas aizēno saprašanas centienus.

b) darba cilvēka izvēle un tautas garīgais briedums. Jebkurā darba sfērā sociālais *Es-varu* demokrātiskā sabiedrībā visiem ir vienāds, bet atšķiras tikai ar atsevišķu *Es* centību, spējam un atbildības izjūtu. Līdz ar to atšķiras arī darba rezultāts. Bet jebkurā darba sfērā, it sevišķi politikā, “viena cilvēka pārākumu pār citiem slimīgi uztver un pārdzīvo” (123) citi cilvēki. Nonāk līdz skaudībai un apzinātai ļaundarbībai, apmelošanai, intrigām u.tml. Kāpēc tas notiek? Sevišķi politiķu vidē?! Centīsimies saprast tautas garīgo briedumu.

Lūk, šis cilvēks ar sava darba rezultātu parādīja manu *ne-brīvi*, manu *ne-varu*. Tas aizskar manu pašcieņu, un dvēselē aizmetas skaudības iedīgli. Paveras divi ceļi: vai nu panākt sāncensi godīgā konkurencē, vai arī aizmirst par viņa sasniegumu, izvēloties neatzišanas, neziņas un nesaprašanas sfēru (прибегнуть к спасительному неведению). Abi šie dzīves ceļi darba sfērā nav vienkārši. Atkarībā no tā, kas ņem virsroku — *vedenie* vai *ne-vedenie* — mainās darba kolektīva dzīve. “Tieši šajā tradicionālajā *ne-vedenie* sfērā radās naidis pret “kulaku-izsūcēju”, tas ir, pret istu saimniecisku zemnieku. Staļins atrada atbalstu klusējošā visas tautas piekrišanā, izdarot vienu no saviem šausmīgākajiem noziegumiem. Runa ir par kulaku ekspropriāciju (mantas konfiskāciju un izsūtīšanu uz dzīvi Sibīrijā. — *G.T.*). Tikai *vedenie* ļauj mums apzināties, kāpēc dažās Austrumeiropas zemēs kolhozi tā arī neizveidojās” (127). Staļina “roka” 1949.gada 25.martā skāra arī Latvijas labākos zemniekus. Tas ar pašu latviešu aktīvu līdzdalību notika vienā naktī, slepeni, lai tauta neredzētu šo traģēdiju.

Balstoties uz vēstures faktiem un notikumiem, Jefimovs nonāk pie šādas atziņas: “Jebkurā laikmetā darba organizācijas *vedenie* cenšas darba cilvēkā veidot izpratni par viņa labklājības atkarību no darba kvalitātes un kvantitātes, lai stimulētu darba ražīgumu. *Ne-vedenie* ieviešana izplata nolīdzināšanas principu, kas liek vienlīdzības zīmi starp enerģisku un nolaidīgu, radošu un nespējīgu radoši strādāt, slinku un čaklu cilvēku. Tas gan veicina sociālās sfēras stabilitāti, taču izraisa būtisku darba ražīgumu krišanos visās sfērās” (134). Par to liecina padomjlaiku lauksaimniecība un rūpniecība, kur privātīpašumam kā ekspluatācijas priekšnoteikumam nebija vietas. Šeit kolektīvisms veicināja *ne-vedenie* veidošanos cilvēku dvēselēs, jo viņi tikai izpildīja partijas norādījumus.

c) *vedenie* un *ne-vedenie* (iz)riķotāja, ierēdņa darbā. Valsts rašanās

risina jautājumu: kurš dos rikojumu un organizēs darbu? Kādam vajadzētu būt tam, kurš dod rikojumus citiem? — Tam jābūt īpašniekam. Šī atziņa veidojas jau klejotājcilšu apziņā. Pēc tam nauda īpašuma jēdzienu padarīja universālu. Ar naudu cenšas izmērīt ne tikai īpašuma vērtību, bet arī soda mēru par likuma pārkāpšanu. “Sociālais *Es-varu* jebkuram *Mēs* loceklim kļūst izmērāms: tas līdzinās viņa mantas un kapitāla vērtībai plus personiska brīvība, kuru viņš varēja pārvērst naudā, pārdodoties verdzībā vai arī sevi ieķīlājot” (135). Tātad sociālais *Es-varu ieguva naudas ekvivalentu*¹. Līdz ar to sākās strīdi, nekār- tības, verdzība. Bet nauda iegāja cilvēces vēsturē, un tā ir saglabājusies līdz mūsdienām, radot noziedzību, korupciju, nevienlīdzību un citus smagus noziegumus. Līdz ar naudu radās arī naudas viltotāji.

Cilvēces vēsture liecina par to, ka **nauda un zeme radīja īpašumu un valsti, radīja *Mēs* — sabiedrību un valsti, kur bez politikas nekādi nevar iztikt**. Turklāt jebkurā valstī ir vajadzīgi īpašnieki un ierēdņi, kas realizētu dzīvē attiecīgu politiku. **Tā vēsturiski radās divu veidu (iz)rīkotāji: ĪPAŠNIEKS un IERĒDNIS-RĪKOTĀJS**. Izveidojās arī izrikojumu **KORPORATĪVĀ**² forma.

Kādam vajadzētu būt ierēdnim-(iz)rīkotājam? — “Protams, viņam jāspēj paredzēt, jābūt atjautīgam, enerģiskam, godīgam, jāievēro likumi, viņam jābūt speciālistam savā jomā un jāprot organizēt darbu. Jo vairāk šīs īpašības izpaužas viņa darbā, jo plašākam jābūt viņa pilnvarām saimnieciskajā dzīvē. Beidzot kļūst skaidrāks par skaidru, ka nav šāda ideāla (iz)rīkotāja, ka šāda iespēju un darba spēju saistība nepastāv. Runa var būt tikai par to, lai tuvotos šai ideālajai shēmai” (137). Labs padoms **ierēdņa politikas veidošanā: apmācība, atestācija, pārbaude darbā un iecelšana amatā**. Atcerēsimies, ka runa ir par visu plašo rīkotāju diapozonu — **īpašniekiem, ierēdņiem un korporācijām**.

***

d) KAS PATLABAN APDRAUD IERĒDŅU, VALSTSVĪRU UN POLITIĶU DARBĪBU LATVIJĀ? Draudi, ko optimālai vadīšanai-izrikošanai rada tautas neizpratne (со стороны не-ведения народных

¹ **Ekvivalents** (lat. *aequivalens, aequivalentis*) — tas, kas ir līdzvērtīgs kaut kam, ar pilnīgi tādu pašu nozīmi, lielumu un stiprumu (siltuma mehāniskais ekvivalents, elektroķīmiskais ekvivalents, termiskais darba ekvivalents).

² **Korporācija** (lat. *corporatio* — savienība, asociācija, apvienība) ir: 1) sabiedrība, savienība, cilvēku grupa, kuru veido un vieno kopīgas profesionālas vai kārtas intereses; 2) personu grupa, kas apvienojusies noteiktu mērķu sasniegšanai un kas ir patstāvīgs tiesību subjekts — juridiskā persona (studentu korporācija). **Korporatīvs** ir tas viss, kas raksturīgs vai pieder kaut kādai korporācijai (intereses, īpašums utt.).

масс). **Pilnīgi dabisks ir nabadzīgo naidis pret bagātājiem, beztiesīgo — pret privilēģijām.** Tautas nabadzība Latvijā šobrīd kļūst par šādu naida avotu, naida, kas attiecīgos apstākļos var kļūt bīstams, it sevišķi tad, kad nabadzība kļūst par noziedzības pirmavotu. Lūk, kur vajadzīga politiskā atbildība, lai *ведение* vietā nevaldītu *не-ведение*. Ieklausīsimies Jefimova pārdomās. “**Tautas apziņai nepietika gara spēka saprast saistību starp vispārējās nabadzības palielināšanos un izriktāju tiesību (privātīpašnieku tiesību. — G.T.) ierobežošanu, ko tauta tik kaismīgi realizēja. Tauta saskatīja vienīgi savu reālo grimšanu nabadzībā un līdzās reālu bagātību. Tauta nesaprata, kāpēc bagāto mantas konfiskācija nepadara to bagātāku, bet gan tikai palielina vispārējo izputēšanu. Visās republikās, kur tautas brieduma līmenis nebija nepietiekams, lai skaudību nomāktu ar privātīpašuma izpratni, modās asiņainas izrēķināšanās un naidis**” (139) Jefimovs uzsver saprašanas lielo nozīmi tautas garīgā līmeņa celšanā, it sevišķi politikas jomā. Tautas masu naidis ir bīstams un neprognozējams spēks, ja tā pamatā ir nabadzība, kas robežojas ar badu un bezizejas stāvokli. Kad cilvēka dvēseli vada vienīgi *не-ведение*? — Tad, kad mēs nespējam saprast pasauli un savu dzīvi, vēsturi un politiku, kad plaista starp valsts varu un tautu kļūst dziļāka.

Draudi, ko optimālai vadīšanai-izrikošanai rada valsts vara. Katra valdnieka dvēselē notiek cīņa starp *ведение* un *не-ведение*. Un šajā cīņā izpaužas viņa intlekts, kultūra un atbildība. “Labi ir tām tautām, pār kurām valda gudri, gaišredzīgi, tālredzīgi un apvaldīti pavēlnieki. Kad *не-ведение* valdnieka sirdī **nem virsroku, visām dzīves sfērām draud briesmas¹, arī rīkotāju jomā. Tad acumirkļa kaisle, iegribas... māņticība, bailes, aizspriedumi kļūst par viņa rīcības galveno vadmotīvu**” (140). Tādā gadījumā pat reāls izdevīgums tuvākajā nākotnē nevar ietekmēt valdnieku, jo “viņš redz un saprot tikai to, kas šajā brīdī pastāv”. Politisko domu aizstāj kaisle, aizspriedumi, bailes, neziņa un nesaprašana. Tā nokļūst *не-ведение* varā. Divi tipiski vēstures piemēri — Staļina un Hitlera politika, kur nebija vietas saprašanai.

Izpratne un neizpratne — lūk, politiskās domas divi poli, kas ir cieši savstarpēji saistīti kā izvēle starp *ведение* un *не-ведение*. Saprašana, ja tā patiesi ir saprašana, nevis zināšanas, vienmēr ietver sevī arī neizpratni. Protams, saprast var tikai to, ko cilvēks ir veicis, jau zina un apzinās — vēstures notikumu, faktu, ekonomikas un finansu sistēmas rādītājus, politiku, mākslu, reliģiju, cilvēku rīcību. **Bez izpratnes politikā nozīmē nokļūt *не-ведение* varā.** Un tad politiķa un valstsvīra priekšā paveras gara tumsība, ko Jefimovs dēvē par *не-ведение*.

¹ Tieši šis ir lielākās briesmas postsociālistiskā politikā visās bijušajās sociālisma valstīs.

Draudi, ko optimālai izrikošanai rada paši ierēdņi, valstsvīri, politiķi. Ierēdņu nekompetence paver ceļu *не-ведение*. Jau senie grieķi nonāca pie atziņas, **ka tas ir valdnieks, kas spēj paredzēt un saprast.** Šī spēja ir vajadzīga katram ierēdnim, un tā ir veidojama smagā sistemātiskā gara darbā, turklāt tai jābūt daudz augstākai nekā pārējiem iedzīvotājiem. Runa ir par ierēdņa intelektu, kultūru un atbildību. Lai (iz)rīkotu, ir vajadzīga lietas būtības dziļa izpratne un tikumība. “Godīgs, kompetents, zinošs ierēdnis, kas uzticīgs savam pienākumam, spēj pēc labākās sirdsapziņas izpildīt savus pienākumus daudz augstākā līmenī nekā tas, kurš baidās. Lūk, galvenais priekšnoteikums, lai ierēdņa darbs būtu pietiekami efektīvs” (147). Bailes rada bezatbildību ierēdņu darbā.

Tāpat (iz)rīkošana un vadišana visupirms balstās uz zināšanu, apzināšanos un saprašanu (*ведение*), kas veido atbildības intelektuālo pamatu. Šai atziņai ir liela nozīme bijušajās PSRS republikās, jo tajās notiek pāreja no sociālistiskās plāna ekonomikas uz industriālo brīvā tirgus ekonomiku. Bijušajam padomju cilvēkam paveras tieši *не-ведение* visās dzīves sfērās, sākot ar privatizāciju un beidzot ar ekonomisko krīzi, bezdarbu, nabadzību un noziedzību. Kurš no politiķiem, pieņemot likumu un vadot valsti, spēj saprast šo pāreju? Tāpat kā savā laikā Ļeņins nesaprata “**ko darīt?**” politikas jomā, tā arī politiķi šobrīd saskaras ar līdzīgu “**ko darīt?**”. Ierēdņu, politiķu un valstsvīru priekšā paveras *не-ведение*. “Citiem vārdiem sakot, ierēdņa (un arī politiķa. — G.T.) **RĪKOŠANAS** sfērā visgrūtāk ir pretoties šim noslēpumainajam *не-ведение*. Tas atklājas savā būtībā un struktūrā” (147). Ierēdņa un privātpašnieka attiecības kļūst par politiķu klupšanas akmeni *не-ведение* priekšā. Pēc padomju demokrātijā valda *не-ведение*.

Kā sabiedrības garīgais briedums ietekmē ierēdņu darbību? — “Augsts brieduma līmenis valstī (kad valda apzināšanās, zināšanas un saprašana. — G.T.) vienmēr rada tādus apstākļus un tendences, kad galvenā izrikošā funkcija tiek nodota privātpašniekam. Absolūta vai relatīva brieduma līmeņa krišanās neizbēgami rada pretēju kustību — valsts ierēdņu funkciju pastiprināšanos, kas var novest pie pilnīgas viņu uzvaras” (155). Zemais tautas garīgā brieduma līmenis politikā bijušajās PSRS republikās, kā arī straujā privatizācija radīja pašreizējo realitāti. Politiskā doma nav spējusi pacelties tik augstu, lai apzinātos savu *не-ведение* un saprastu “**ko darīt?**”. Ja atbildes vietā rodas *не-ведение*, tad cīņa no sociālās sfēras pāriet uz politisko sfēru (*ведение и не-ведение вступают в борьбу за верховную власть в государстве*). Tieši to nedrīkst pieļaut, jo tas apdraudētu valsts drošību. Protams, šeit ir runa nevis par politisko cīņu partiju starpā, ievērojot demokrātijas principus, bet gan par to, **ka partijas nespēj pārvarēt не-ведение valstiska līmeņa politiskajā kompromisā.** Par to spilgti liecina 7.Saeimas un valdības

darbība (pedofilijas skandāls (19.09.99.–14.04.2000.; V.Krištopana valdības krišana (5.07.99.) un premjera A.Šķešles nomaīņa ar A.Bērziņu (4.05.2000.).

3. Ведение un ne-ведение cīņā par valsts varu. Kas ir valsts vara? Ko par to spriež politiķi un valstsvīri? Ko par to liecina valstsvīru darbība un personiskā dzīve, gaume un kaislības? — “... Augstākās varas izskats jau pats par sevi liecina par nācijas garīgo dzīvi — *ведение un ne-ведение*”¹ (156). Šeit komentāri lieki. Sīkāk sk. *Politika* II d. Politikas filozofija. R., 2001.g. (IV. Postsociālistiskās (pēcpadomju) politikas tapšana un attīstības perspektīva Latvijā. — 340.–498.lpp.). Demokrātijas tapšana Latvijā sastopas ar pašu nopietnāko šķērslī — padomjlaiku garīgām vērtībām: kolektīvisms, proletāriskais cīņas gars, atrautība no dzīves realitātes, demagoģija un bezatbildība. Jefimova atziņas rāda ceļu pārdomām par valsts interesēm. Runa ir par tautas *ведение* limeni politikas jomā, kas atspoguļojas Saeimas politikā. Tur tiek godināta brīvība, balstoties uz *не-ведение*.

a) kur un kad var veidoties un nostabilizēties demokrātija? — “Tikai tur, kur likuma abstrakciju² cilvēki uzskata par tikpat nozīmīgu kā konkrētu priekšnieku, kur abstrakcijas nacionālās intereses ir salīdzināmas ar katra konkrēta cilvēka personīgajām interesēm, kur abstrakts augstākās varas diženums nezaudē savu nozīmi tāpēc, ka šī vara atrodas brīvprātīgi ievēlēta bijušā kaimiņa rokās, kur pastāv varas abstrakta potenciāla iespēja attiecīgā brīdī ikvienam sabojāt mierīgu dzīvi, kur katrs cilvēks spēj pietiekami skaidri spriest par iekšpolitiku un ārpolitiku, spēj atcerēties un saprast savu vadoņu nopelnus un kļūdas, kā arī atšķirībā no priekšvēlēšanu solījumiem un skaistām frāzēm saskatīt viņu vērtību. Tātad demokrātija var sākt veidoties un nostiprināties tikai tur, kur *ведение* limenis ir ļoti augsts” (156). Lasītājam pašam jāspriež par to, vai patlaban Latvijā var veidoties un nostiprināties demokrātija un demokrātiska politiskā vara?! Kas valda Saeimā: *ведение* vai *не-ведение*? Valsts intereses vai partiju finansētāju intereses? Naudas vara vai tautas vara? Politiski vai *pelēkie kardināli*?

Demokrātijas tapšana un nostiprināšanās garīgi balstās uz *ведение* un *не-ведение* cīņu. Demokrātija ne tikai kā politiskais režīms, bet arī kā dzīvesveids nav viegli realizējama. Tā prasa no katra cilvēka milzīgu

¹ Tipisks piemērs — parlamenti bijušajās PSRS republikās, kur valda pēcpadomju demokrātija.

² **Abstrakcija** (lat. *abstractio* — attālināšana, novēršanās, novirzīšanās, abstrahēšanās): 1) loģiskās domāšanas process — abstrahēšanās — un tā rezultāts. Abstrahēšanās procesā no priekšmeta jutekliskā un jēdzieniskā satura tiek nošķirts, nodalīts vai vispārināts kāds komponents (īpašība) un veidots jēdziens par priekšmeta īpašību vai attiecību ar citu priekšmetu.

tikumisko un garīgo piepūli. “Bet līdzīga garīgā pašreizējā varonība nevar turpināties mūžīgi. Jo lielākus panākumus demokrātija gūst ražošanas sfērā un starptautiskās ietekmes jomā un plašāks kļūst komforts¹, bagātība un varenība, jo stiprāk tā apžilbina acis un apdulina sirdi. No otras puses, to vidū, kuri izvēlas *ведение*, nenovēršami sākas nesaskaņas. Tas noved pie tā, ka vieni koncentrē uzmanību vienīgi uz rītdienu, otri pievērš uzmanību nākamajām paaudzēm, trešie pievēršas mūžībai. Brīvības kults tiek pacelts tādos elkdievības (идолопоклонство) augstumos, ka sāk godināt brīvību, izvēloties *не-ведение*.² Radošās iniciatīvas kults nonāk tiktāl, ka tiek atbalstīti pat tie, kuri uzbrūk brīvībai. Stingra prasība tiek pasludināta par despotismu, prasība ievērot likumus — par necilvēcību, valsts nodokļu iekasēšana — par ekspluatāciju, noziedznieku sodīšana — par cietsirdību, spējīgu cilvēku atbalstīšana — par vienlīdzības principa pārkāpšanu, neapvaldīta patvaļa — par brīvības mīlestību” (159–160). Šīs tendences galu galā noved pie demokrātijas sabrukuma. Vai šī tendence nav vērojama Saeimas un valdības darbā? Politīķi taču nereti runā par oligarhiem, un par oligarhu nr.1 tiek nosaukts A.Šķēle. 7.Saei-

¹ **Komforts** (angļu *comfort* — 1) mierinājums, atbalsts; 2) atpūta miers, nomierināšanās; 3) ērtības, mājīgums ir ērtību kopums dzīvoklī, darba vietā, transportā vai citā vietā.

² **Raksturīga postsociālistiskas politikas iezīme pēc PSRS sabrukuma.** Spilgti tas izpaudās politiskās krīzes (8.04.–30.04.98.) laikā, kad valdošās politiskās partijas izvēlējās tieši *не-ведение* ceļu attiecībā uz krīzes cēloņu pētīšanu un izpratni. Valdības krišana tika pasludināta par Latvijas nodevību, jo tā būtu piekāpšanās Krievijas spiedienam. Tiek svēti apsolīts steidzīgi grozīt Pilsonības likumu atbilstoši EDŠO komisāra Maksa van der Stūla prasībām. Pēc Pilsonības likuma grozījumu apstiprināšanas Saeimā dažas dienas vēlāk tās pašas Saeimas 38 deputāti “pieprasa apturēt Pilsonības likuma grozījumu publicēšanu uz diviem mēnešiem”, lai sāktu “parakstu vākšanu tautas nobalsošanas ierosināšanai” (Lūdz apturēt Pilsonības likuma grozījumu pieņemšanu // “Diena”, 27.06.98.). Līdz ar to Saeima pauž *не-ведение* nepilsoņu jautājuma risināšanā. Tieši *не-ведение* izpaužas partiju politiskā darbībā. Par to liecina *Latvijas ceļa* priekšsēdētāja A.Panteļejeva atziņa: “Mēs ar politiskām cīņas metodēm aktīvi uzstāsimies pret referendumu, jo tā ir bezatbildība no TB puses. Tā nav partija, kas var atbildēt par valsti kopumā un laikam nav vēl pamanījusi, ka viņu pārstāvis ir Ministru prezidents” (turpat). Ne A.Panteļejevs, ne G.Krasts, ne citu partiju lideri nav iedrošinājušies iet pa *ведение* ceļu: **Vai nepilsoņu integrācija apdraud latviešu tautas izdzīvošanu savā tēvzemē? Kādēļ 700 000 krievvalodīgo PSRS pilsoņu kļuva par nepilsoņiem?** Šo jautājumu kontekstā var runāt par politisko atbildību un politisko taisnīgumu, balstoties uz vēstures izpratnes un demogrāfijas pētījumiem. Bet Saeima un valdība nespēja spert soli, paliekot *не-ведение* važās. Pa šo ceļu turpina iet arī 7.Saeima: V.Krištopana valdības veidošana un krišana (27.11.98.–5.07.99.); pedofilijas skandāls (19.09.99.–14.04.2000.); premjera A.Šķēles nomaīņa ar A.Bērziņu (4.05.2000.); E.Cepurnieka ofensīva apturēt *Latvijas Kuģniecības* privatizāciju (2001.g. janvāris); attiecības ar Krieviju, ceļš uz ES un NATO.

mas vairākums pieņem "politisku" lēmumu: *nepieļaut bijušajiem premjeriem nākt pie varas — strādāt valdībā. Tas jau ir ne-vedenie ceļš politikā, pa kuru turpina iet Latvijas politiķi.*

b) **pie politiskā horizonta parādās oligarhija.** Jefimovs cenšas saprast, kāpēc demokrātija pārvēršas par oligarhiju. **"Demokrātiska valdība sava garīgā brieduma ziņā nevar stipri atšķirties no pārējās līdztiesīgo pilsoņu masas. Tie, kurus ievēlē, var izcelties ar prātu, zināšanām, daiļrunību, reputāciju, bet ne ar *vedenie* izvēli** (tā prasa profesionāla politiķa intelektu, kultūru un atbildību. — *G.T.*). **Pretežā gadījumā pilsoņi vienkārši nesaprastu viņu (politiķu. — *G.T.*) mērķus un argumentus un izvēlētos citus, kuru runas un darbība būtu viņiem saprotama, kuru skatiens nākotnē nesniegtos tālāk par viņu pašu skatienu"** (160). Tieši šeit Jefimovs saskata demokrātijas vājo pusi! Vai tad tā neizpaužas politiķu darbībā Krievijā, Latvijā un citās bijušajās PSRS republikās. Tātad vajadzīga sistemātiska visas tautas politiskā izglītība. Citādi arhaisma vai futūrisma draudi politikā kļūst neizbēgami. Lūk, **tipiska arhaisma izpausme:** "Ja mēs patiešām gribam, lai latviešu tauta pastāvētu šajā zemē, mums jāpanāk tāds stāvoklis politiskajā un saimnieciskajā dzīvē, kāds bija pirmajos divdesmit neatkarīgās valsts gados" (V.Lācis. Vai vēlreiz zem krievu zābaka? R., 1998. — 4.lpp.). Bet vai tas ir iespējams? — PSRS sabrukums izraisīja pārmaiņas sabiedrības garīgajā klimatā, radīja arhaismu un futūrismu. Toinbijs norāda, ka **arhaisms un futūrisms ir divi dažādi varmācības ceļi politikā** (G.Tauriņš. Vēstures filozofija. R., 1996. — 375.lpp.). Taču politiķis nedrīkst aizmirst ne vēsturi, ne arī tagadnes realitāti. Jebkura gudra un tālredzīga politika sākas ar faktu atzišanu un to saprašanu valsts interešu kontekstā. Vai vēstures fakts kā tāds veido demokrātiskas politikas pamatu? — Nebūt nē! Saprašana, vēstures fakta, notikuma saprašana veido demokrātiskas politikas garīgo pamatu. **Neizprotot vēstures notikumus, mums priekšā paveras *ne-vedenie* ceļš politikā.** Ja runa ir par nepilsoņiem, tad jāsāk būtu ar vēstures izpratnes veidošanu demokrātijas garā, ietverot 1940.gadu un beidzot ar 1994.gadu, kad saskaņā ar Pilsonības likumu (11.08.94.) 700 000 PSRS pilsoņu pēkšņi kļuva par nepilsoņiem. Lai saprastu nepilsoņus, nepieciešams politisks dialogs, politiska sabiedrības izglītošana valsts līmenī, sākot ar skolu. Saeima nespēj uzsākt politisku dialogu ar nepilsoņiem un ar Krieviju. Kad opozīcija (PCTVL) mēģina sākt dialogu ar Krieviju un J.Jurkāns tiek ar premjeru M.Kasjanovu, nākas dzirdēt dažādus pārmetumus. Bet 7.Saeima nosūta "Krievijas Valsts Domei vēstuli, kurā teikts, ka Latvijas parlaments nevienu delegāciju nav pilnvarojis" (Kreisos Maskavā uztver kā oficiālu delegāciju // "Diena", 17.02.01.). Rodas iespaids, ka J.Jurkāns mēģina pārvarēt *ne-vedenie* Latvijas un Krievijas

attiecībās, bet pozīcija strikti turas pie *ne-vedenie*. Runa ir par vairākuma un mazākuma varas attiecībām Saeimā, kur valda *ne-vedenie*.

Bedenue ceļu politikā mums rāda arī *Francijas institūta* direktors Tjeri de Monbriāls: “Mums Krievija ir jārespektē, pat Baltijas valstīm, kurām ir nācies šausmīgi ciest no krievu imperiālisma, nevajadzētu censties apvainot un izaicināt izbijušo lielvaru... Jāsaprot, ka 1940.gada notikumi vairs neatkārtosies... Baltijas valstīm nav pamata baidīties no Krievijas agresijas militāras invāzijas vai okupācijas veidā” (T. de Monbriāls. Ar iestāšanos NATO nav jāsteidzas // “Diena”, 19.02.01.).

Kas var attaisnot mazākuma politisko varu? — “Sevišķa politiskā tālredzība, pašsavaldīšanās, neuzpēkamība, gatavība ziedot personīgās intereses valsts labā. Tikai šādas mazākuma īpašības var kalpot par morālo attaisnojumu varas uzurpācijai”¹ (160). Tieši šeit Jefimovs saskata oligarhijas priekšrocības salīdzinājumā ar demokrātiju. Runa ir par augstāku politiskās domas brieduma līmeni — par augstāku politisko intelektu, kultūru un atbildību. Viņš atsaucas uz vēsturi, it sevišķi uz viduslaiku republikām. Piemēram, Venēcijā “augstmaņi valda bez trokšņa, saglabājot zināmu vienlīdzību... Plebeju un patriciešu atšķirība te izraisīja mazāk antagonisma nekā citās valstīs, jo likumi veica visu nepieciešamo, lai iebaidītu muižniekus un sauktu viņus pie atbildības” (Ковалевский М.М. История современной демократии. СПб., 1997. — С.8).

Arī oligarhija kā valsts varas forma un politiskais režīms nav mūžīga. Pamazām tā sāk grimt *ne-vedenie* garīgajā tumsā gan tikumiski, gan fiziski. “Savā norietā oligarhija ir jau nevis enerģisku un tālredzīgu darbinieku savienība, kurai rūp valsts liktenis, bet gan veču kopa, kas domā vienīgi par to, lai aizvadītu savas dienas bez rūpēm un raizēm, saglabājot privilēģijas, prestižu, pagodinājumu” (165). Tādi politiķi pretosies jebkurām pārmaiņām. Tas tad arī nosaka valsts varas maiņas nepieciešamību — pāreju uz vienvaldību, monarhiju. Demokrātiskā valstī varētu runāt par pāreju no parlamentārās republikas uz prezidentālu republiku, lai stiprinātu politiķu un valstsvīru personisko atbildību, lai pārvarētu solidāru kolektīvo bez-atbildību politikas jomā. **Solidāra atbildība bez politiķu un valstsvīru personiskās atbildības pārvēršas par kolektīvu bezatbildību, nonākot ne-vedenie varā.** Tā tas notika A.Bērziņa valdībā, sākot ar tapšanu un beidzot ar politisko rīcībnespēju *Latvijas Kuģniecības* privatizācijā un Privatizācijas ģenerāldirektora J.Nagļa atrīvošanas no

¹ **Uzurpācija** (lat. *usurpatio* — pakļaut sev, piesavināties, sagrābt) ir nelikumīga varas sagrābšana vai arī cita tiesību piesavināšanās. **Uzurpators** ir cilvēks, kas nelikumīgi sagrābis varu vai piesavinājis cita tiesības uz kaut ko. Piemēram, boļševiki 1917.gada oktobra apvērsuma laikā uzurpēja valsts varu.

darba “politiskajā ofensīvā” (Nagļa darbību vērtē dažādi // Neatkarīgā Rīta Avīze, 15.11.01.). 7.Saeimas valdošā koalīcija atrodas *не-ведение* varā.

c) **pāreja uz vienvaldību**¹. *Бедение* un *не-ведение* — lūk, divi pretstati politiskās domas vēsturiskajā gaitā. Rodas jautājums: kādai dvēselei vistuvākā ir vienvaldība, patvaldība, monarhija? Kad tauta prasa: dodiet mums ķeizaru, caru, monarhu? Tautas tieksme pēc valsts galvas bieži vien ir tik nepārvarama, ka nekādi brīdinājumi nelīdz, jo *не-ведение* ir **ļoti spēcīgs stimulants garīgi nenobriedušai tautai**. “Paši briesmīgākie un ļaunākie darbi pauž valdnieka *Es-varu*, ietekmējot cilvēku dvēseles, un **līdz ar to vēl vairāk palielina tautā dievināšanu**. Pat tie, kas kļūst par viņa patvaļas upuriem, joprojām dāvā uzticību valdniekam. **Ir zināms, ka čekas cietumos daži rakstīja sajūsmas pilnas dzejas “vadonim un skolotājam” un pirms nošaušanas sauca: “Lai dzīvo Staļins!”** (166). **Kā saprotams šo upuru dvēseles pirmsnāves kļiedziens?** Staļina fenomēns² bija un ir liels noslēpums. Viņš neatstāja memuārus, turklāt arhīvus regulāri “tīrīja”, lai nepaliktu liecības. Tas apstiprina to, ka “*bedenie* un *не-ведение* turpina cīņu arī patvaldības³ gadījumā” (166). Taču šajā cīņā *не-ведение* vienmēr gūst virsroku. **Cik noslēpumu atstāja Staļina dvēseles izpaušmes politikā un Hitlera dvēseles *Es-gribu* noslēpumi?**⁴ Pat ar viņu harismātismu to nevar izskaidrot, ja runa ir par *bedenie* un *не-ведение* cīņu viņu dvēselēs. Tādēļ liela nozīme ir valdniekam tuvu stāvošu cilvēku garīgajam briedumam. Bet Staļins izvēlējās sev palīgus, kuri garīgajā ziņā bija daudz zemāki par viņu (Molotovs, Kaganovičs, Vorošilovs u.c.). Kāpēc viņš baidījās no garīgi pārākiem cilvēkiem?! Varbūt arī 7.Saeimā izpaužas bailes no personiski patstāvīgām, garīgi pārākām personībām? — Tikai ar politisko korupciju vien ir grūti izskaidrot V.Krištopana valdības tapšanu un krišanu, premjera

¹ **Vienvaldība** valsts pārvaldes sistēma, kur visa vara pieder vienai personai — ķeizaram, monarham, caram.

² **Fenomēns** (gr. *phainomen* — tas, kas parādās, kas pastāv kā parādība) ir tāds filozofisks jēdziens (kategorija), kas apzīmē parādības, kuras mums dotas gan jutekliskā pieredzē, gan arī domās. Fenomēns pastāv tikai cilvēka apziņā kā jutekliskās uztveres vai domas tēls, priekšstats, kā garīga parādība. Ar terminu “fenomēns” apzīmē arī neparastu, ļoti retu vai izcilu parādību, fenomenāla atmiņa bija Staļinam; fenomenāli sasniegumi sportā vai citā dzīves sfērā — cilvēka gara sfērā vai fizisko dotību izpaušmē sportā.

³ **Patvaldība** — pirmsrevolūcijas Krievijā — valsts pārvaldes forma, monarhijas valdīšanas veids Krievijā. Caram, imperatoram piederēja augstākā likumdevēja vara un izpildvara valstī. Patvaldība tika likvidēta 1917.gada februārī.

⁴ Lasītājam bija iespēja iedziļināties Staļina darbā “Ļeņinisma jautājumi” un Hitlera grāmatā “Mana cīņa”, lai patstāvīgi veidotu izpratni par 1940.gada notikumiem Latvijā, Otro pasaules karu un sociālisma celtniecību.

A.Šķēles nomaiņu ar A.Bērziņu, pedofilijas skandālu 7.Saeimā. Šeit spilgti izpaudās *ne-vedenie* uzvara pār *vedenie*.

d) **vedenie un ne-vedenie apoteoze¹ politikā.** Vienvaldība, monarhija vienmēr balstās uz visas tautas *ne-vedenie*. Tā dažos gadījumos ir vienīgā iespējamā sabiedrības politiskā organizācija, ja vien valdnieks spēj pārvaldīt valsti. “Bet, ja valdnieks vai valdošā augstmaņu grupa līdz ar tautu ieslīgst *ne-vedenie* miglā, tad valsts nonāk uz asiņainu šausmu robežas, no kurām nav ne glābiņa, ne patvēruma” (Но если владыка и правящая верхушка погружается вслед за народом в туман *не-ведение*, страна оказывается на грани кровавого кошмара, от которого уже нет ни спасения, ни защиты, 172). Tas pilnībā attiecas uz Staļinlaikiem un holokaustu.

Kad valsts vara un tauta ieslīgst *ne-vedenie* tumsā, vara kļūst pilnīgi bezspēcīga. Un tad paveras tikai vienīgā izeja — “ik dienu demonstrēt absolūtu darbības patvaļu visur, kur vien tas iespējams”. Ja vien gadījums nestājas ceļā šim varas izraudzītajam *ne-vedenie*, taad fināls ir traģisks: **“plānveidīga, bezjēdzīga, zvēriska savas tautas daļas iznīcināšana”**. Jefimovs atsaucas uz vēsturiskiem notikumiem Krievijā (Novgorodā) 1570.gadā, Spānijā — 1609.gadā, Francijā — 1685.gadā un asiņainajiem 20.gs. notikumiem, kuru realizāciju vadīja Staļins — PSRS, Hitleris — Vācijā un Otrajā pasaules kara laikā sagrābtajās teritorijās, Mao Czeduns — Ķīnā, Pols Pots — Kambodžā, Sadams Huseins — Irākā. Lūk, kas notiek, kad sākas *ne-vedenie*, kad *ne-vedenie* aptver tautu un valdnieku. **“Kamēr *vedenie* garīgie spēki valstī ir pārsvarā, valsts tiek pārvaldīta demokrātiski. Pāreja uz vienvaldību ir ticama pazīme tam, ka politikā *ne-vedenie* gūst virsroku. Oligarhiskā valdīšana liecina par to, ka pastāv šo pretējo garīgo spēku līdzsvars”** (177). Būtībā runa ir par apzināšanās un neapzināšanās, saprašanas un nesaprašanas līdzsvaru politikā. Jefimova atziņas mudina arī Latvijas politiķus nopietni pārdomāt, lai saprastu savu politiku. Tās patlaban ir aktuālas arī 7.Saeimā, kas atrodas *ne-vedenie* varā, it sevišķi attiecībā uz vēstures izpratni. **Runa ir par saprašanu politikā, kur radītā jēga ir izpratnes un ne-izpratnes vienotība.**

¹ **Apoteoze** (gr. *apotheosis* — dievināšana, pielūgšana, pielīdzināšana dievam): 1) per sonas vai notikuma slavināšana, cildināšana, notikuma svinīgs noslēgums, beigas; 2) svinīga beigu aina dažos skatuves uzvedumos. Daži piemēri no vēstures: Staļina “Pārskata referāts partijas XVIII kongresā” beidzas šādi: “Visi delegāti pieceļas, stāvot sveic biedru Staļinu un sarīko viņam ilgas ovācijas. Saucieni: “Urā!” Lai dzīvo biedrs Staļins! Lielajam Staļinam — urā! Mūsu mīļotam Staļinam — urā!” (J.Staļins. Ļeņinisma jautājumi. R., 1945. — 716.lpp.) Bet miljoniem nevainīgu cilvēku Staļina lēģeros iet bojā vai arī trīs cilvēki bez tiesas piespriedes nāves sodu. Lūk, kādu bīstamu spēku slēpj *ne-vedenie*. To nedrīkst aizmirst, jo politika nevar būt brīva no *ne-vedenie*! Tad sāk valdīt *Es-zinu*. Piemēram, *Es-zinu*, ka visas cilvēces gaišā nākotne ir komunisms. Uz to pretendēja K.Markss savā darbā “Kapitāls”.

III. IZPRATNE UN NEIZPRATNE POLITIKĀ

(ведение и не-ведение politikā)

Politiskās domas iekšējais pretstats rodas izpratnes un neizpratnes¹ savstarpējā mijiedarbībā un nepartrauktā kustībā. Šā pretstata garīgo pamatu veido pasaules un cilvēka darbības saprašana visās tās izpausmēs. Saprašana ir mūžīga vēstures un politikas filozofijas un morāles, reliģijas un zinātnes problēma. To nevar pamatot ne zinātne ar saviem likumiem, ne formālās loģikas principiem un kārtulām. Politikā ir vajadzīga gan domu skaidrība un radošas iztēles bagātība, gan abstraktā domāšana un atbildības izpratne. Ar ko sākt? Jefimovs pievēršas četriem kardināliem jautājumiem (problēmām), kuri iezīmē **bezgalīgu saprašanas procesu**. Tā rezultātā konkrētos vēsturiskos apstākļos **radītā jēga ir nepārvarama pretruna — izpratnes un neizpratnes vienotība**.

1. ČETRI KARDINĀLI JAUTĀJUMI

Saprašana ir cilvēka būtība.

Vasilijis Naļimovs²

Pasaules vēsture liecina, ka nekur nenoris tik saspringta garīgā cīņa starp izpratni un neizpratni kā tieši pasaules izpratnes meklējumos. Par to liecina filozofijas un reliģijas, mākslas un zinātnes izvirzītie un risināmie četri jautājumi.

1. Kas ir pasaule? (*Что есть мир?*)
2. Kas esmu *Es*? (*Что есть Я?*)
3. Kas man jā dara? (*Что я должен?*)
4. Uz ko es varu cerēt? (*На что могу надеяться?*) (178).

Pasaules saprašanas procesā neizpratne vienmēr ir saprašanas pavadone. Bez neizpratnes nav iespējama saprašana un tās rezultāts — izpratne, kura nepārvēršas par *Es-zīni*. Arī politiskā domā izpratne (*ведение*) un neizpratne (*не-ведение*) vienmēr iet blakus, neļaujot saprašanai pārvērsties par zinātnisku izziņas procesu, sasniedzot patiesību.

¹ Sk. **G.Tauriņš**. Vēstures filozofija. R., 46. — 82; 107.–142.lpp. Lasītājam paveras iespēja izprast saprašanu kā bezgalīgu pretrunas izpratne-neizpratne pārvēršanu jēgas radīšanas procesā.

² **В.В.Налимов**. Спонтанность сознания. Вероятностная теория смыслов и смысловая архитектура личности. М., 1969. — С.126.

Tiklīdz zinātne kļūst par ceļrādi politikā, saprašana atkāpjas. Piemēram, zinātniskā marksisma-ļeņinisma politikas ideoloģija. So atziņu savā specifiskajā izklāsta manierē pauž arī **Jefimovs**: “Однако не следует думать, будто *ведение* предлагает свои ответы, *неведение* — свои. Любые заслуживающие внимания ответы всегда предлагаются *веденьем*. **Неведение же** требует лишь одного — неизменности их. Цель избирающего *ведение* — приблизиться к истине, цель избирающего *неведение* — получить ответы крепкие и надежные, как стальные засовы, наглухо закрывающие доступ этим тревожившим душу вопросом в глубину сознания” (178)¹ šeit spilgti izpaužas zināšanas un izpratnes pretstats.

Lai cilvēka dzīve nebūtu nemiera un satraukuma pilna, viņš aizvien no kaut kā novēršas. Mēs it kā uzliekam specifiskas bruņas, lai slēptos no daudzu lietu, faktu, notikumu apzināšanās un izpratnes un lai pasargātu dvēseli no tā visa. Mūsu *не-ведение* nevēlas atbildēt uz šiem četriem jautājumiem, kas veido saprašanas procesa garīgo pamatu, arī demokrātisku politiku.

No otras puses, cilvēks visādi cenšas saprast pasauli, sevi pašu un savu dzīvi, lai izvēlētos konkrētu darbību, rīcību. “Abstraktas patiesības dēļ, labā, skaistā un ticības dēļ cilvēki ir gatavi paciest nabadzību un trūkumu, kaunu, vientulību, cietumu un reizēm arī gatavi ziedot pat savu dzīvību, lai tikai nemainītu savu izvēli. **Ведение, atverot cilvēka dvēseli šaubām, trauksmei un sirdsapziņas pārmetumiem, radošu saprašānu** (pasaules, sevis paša un dzīves saprašānu. — *G.T.*) **neizbēgami padara par svarīgāko uzdevumu”** (178). Saprašana cilvēku dvēselēs rada dažādas garīgās pasaules. Tādējādi viņiem paveras dažādas dzīves izpratnes. Bet cilvēka gara spēks nespēj paslēpties *не-ведение* čaulā. Tādēļ gara sfērā — arī reliģijas jomā — starp *ведение* un *не-ведение* noris samērā nežēlīga cīņa. Par to liecina pasaules reliģiju — jūdaisms, kristietība, islāms, budisms u.c. — vēsture (V.Klīve. Ticības ceļos. R., 1995).

¹ Autors speciāli iepazīstina lasītāju ar šo Jefimova atziņu oriģinālā, lai tulkojumā nezustu kāda nianse un lai parādītu *ведение* un *не-ведение* ciešo saistību saprašanas procesā.

2. RELIĢISKĀ CĪŅA

Jebkuras demokrātiskas valsts varas pastāvēšana un darbība ir saistīta ar pasaules un vēstures izpratni kā politiskās domas garīgo pirmsākumu. Lauksaimniecības ēras laikā, spriež Jefimovs, "pasaules saprašanas funkciju veica garīdznieki". Visupirms runa ir par viduslaikiem. Tad neviena valsts laicīgā vara nedrīkstēja baznīcu ignorēt, šī vara centas veidot savienību ar baznīcu vai arī pakļaut to sev. "Bet pakļauta un valdoša baznīca nekad neatteicās no savām monopoltiesībām dot cilvēkiem atbildes uz esamības pamatjautājumiem. Tādēļ arī izmisuma pilna cīņa starp pasaules izpratni un neizpratni izpaudās reliģiskajos karos un bruņotajās sadursmēs" (181). Runa ir par pasaules, cilvēka un viņa dzīves izpratni. Turklāt nedrīkst aizmirst, ka arī neizpratnei ir nozīme cilvēka dzīvē. **"Vēršot pret neizpratni vienu apvainojumu pēc otra, mēs riskējam aizmirst to nenovērtējamo labumu, kuru *не-ведение* dod mūsu dvēselei un uz kā balstās un balstīsies tās varenība"** (181). Runa ir par ticību, kas balstās uz *не-ведение*. Noslēpums, *не-ведение* veido ticības pastāvēšanas svarīgāko priekšnoteikumu. Ticība padara mūsu dzīvi garīgi bagātu: pasauli radīja Dievs no *Nekā*, bet cilvēka dvēsele ir no paša Dieva dota un tādēļ — nemirstīga. Arī grēksūdze ir svarīgs moments cilvēka garīgajā dzīvē — sevis saprašana. Sai sakarībā pievērsīsimies kristietībai.

Kristietība ir cilvēka dvēseles augstākais garīgais sasniegums, — spriež Jefimovs: **"Monoteisms¹, ko kristietība mantoja no jūdaisma, bija un paliks pati augstākā virsotne, kuru sasniedza cilvēka gars Dievišķā pirmsākuma izpratnē. Tomēr viena Dieva — visuvaroša, vienota,**

¹ **Monoteisms** un **politeisms** (gr. *mono* — viens, *poli* — daudz + *theos* — Dievs). Monoteisms ir viendievība, bet politeisms — daudzdievība. **Politeisms** rodas no totēmisma, fetišisma un animisma pirmatnējās kopienas sabrukuma stadijā. **Totēmisms** (ind. cilts val. *ototeman* — viņa ģints) ir ticība tam, ka attiecīgai cilvēku grupai ir kopīga izcelsme un asinsradniecība ar kādu dzīvnieku, augu sugu, priekšmetu vai dabas parādību. **Fetišisms** (no portugāļu *fetico* — burvība) ir uzskats, saskaņā ar kuru lietām tiek piedēvētas specifiski sociālas īpašības un pārdabiskas spējas. Līdz ar to cilvēka kultūras radītais tiek izprasts kā kaut kas dabas dots. **Animisms** (lat. *anima* — dvēsele, gars) ir ticība dvēselei un gariem, kas ietekmē cilvēku un dzīvnieku dzīvi, dabas priekšmetus un parādības. Pirmatnējie cilvēki uzskatīja, ka arī pasaules lietām, augiem un dzīvniekiem ir dvēsele. Ticība daudziem gariem un fetišiem aizstāj ticību dieviem, kuri radās pēc tam kā politeisms. **Politeisms ir daudzdievība** — ticība daudziem dieviem Senajā Grieķijā, Senajā Romā un citās senajās valstīs. Uz šā pamata jau Platona mācībā rodas viena dieva izpratne — Ideju ideja jeb Dievs. **Monoteisms** ir reliģisku ticējumu sistēma, kas atzīst vienu Dievu. **Monoteistiskās reliģijas ir jūdaisms, kristietība, islāms** u.c. Bet arī monoteismā ir saskatāms politeisma pēdas (Svētā Trīsvienība — kristietībā).

visuvarēna un neredzama — pielūgšana prasīja, lai cilvēks veidotu tādus abstraktus priekšstatus un lai viņam būtu tik augsts izpratnes līmenis, ko nevarēja sasniegt tikai ar kristīšanu un lūgšanām. Tādēļ kristietība attīstības gaitā ieguva dažas daudzdievības un elku pielūgšanas iezīmes” (183). Jeefimovs min konkrētus piemērus no vēstures.

Katolicisma¹ ietekme un izplatība pasaulē notiek ne tik daudz kultūras tradīciju ietekmē, cik piekāpjoties *не-ведение* priekšā. “Blakus KATRAM šausmīgam dogmatam² katolicismā pastāv cits dogmats, kas to padara mazāk bargu” (Шестов Л. *Sola fiade* — Только верой. Париж, 1966. — С.198).

Toties pretestība, kādu katolicisms izrādīja *ведение*, bija izmisīga un radoša. “Lūk, tas dvēseles stāvoklis, kad “sirdsapziņa uztraucas un saka — kas lai zina, vai to Dievs vēlas”, kad “domas gan apsūdz, gan attaisno viena otru”, ir sasniedzams kristietim, jūdam, pagānam, musulmanim un ateistam. Metafizika to dēvē par apzināšanās un saprašanas izvēli” (186). Reformācija kļuva par *ведение* izvēli jauno laiku vēsturē.

3. Protestantisms un pasaules izpratne

Reliģiskā cīņa, kas 1548.gadā aizsākās Vācijā, būtībā bija cīņa starp izpratni un neizpratni — Bībeles izpratni un neizpratni. “Nāvīgās naidošānās pamatā, naidošānās, kas sašķēla nācijas, pilsētas un ģimenes, bija savs iemesls. Runa ir par ontoloģiski neiespējamām dažādām izvēlēm, kas pastāv viena otrai blakus... Šīs cīņas beidzamais etaps, ko nosauca par *Trīsdesmitgadu*³ karu, aptvēra faktiski visas tā laika Eiropas tautas” (190). Tur bija gan bezjēdzīga cietsirdība, slepkavības, nodevība, laupīšana, gan arī vīrišķība, pašreizējība, pienākuma apziņa, garīgais spēks. Kristietība sašķēlās katolicismā un protestantismā.

¹ **Katolicisms** ir viens no galvenajiem kristietības virzieniem. Izveidojās 1054.–1204.g., kristiešu baznīcai sašķeloties. Tā rezultātā izveidojās Rietumu (Romas katoļu) baznīca un Austrumu (pareizticīgo) baznīca. Katolicisma ticības mācības avots ir Bībele un svētā tradīcija. Katolicisms māca, ka cilvēks pēc savas dabas ir grēcīgs un bez baznīcas un garīdznieku palīdzības nevar gūt pestīšanu.

² **Dogma** (gr. *dogma* — atziņa, tēze, kas, pamatojoties uz ticību, pieņemta kā absolūta patiesība, kurai nav nepieciešams pierādījums. **Reliģijas dogmas** — dogmati kristietības u.c. reliģisko mācību galvenās tēzes, ko baznīca atzinusi par neapšaubāmām dievišķas izcelsmes patiesībām.

³ **Trīsdesmit gadu karš** (1618–1648) norisinājās starp katolisko Hābsburgu bloku un antihābsburgu koalīciju, kura galvenokārt aizstāvēja protestantu valsts intereses. Karš beidzās ar Hābsburgu sakāvi. Tika noslēgts Vestfālenes miera līgums (1648). Hābsburgi (*Habsburger*) ir valdnieku dinastija. Tā valdīja Austrijā (1282–1918), Čehijā un Ungārijā (1526–1918 no 1867.g. Austroungārijā), Spānijā un tās īpašumos (1516–1700). Hābsburgi bija Svētās Romas impērijas imperatori (1273–1806 ar pārtraukumiem).

Katolicisms ir pretstats **protestantismam** — vienam no galvenajiem kristietības virzieniem, kas balstās uz reformāciju¹ un tās izstrādātajiem principiem. **Protestantisms atzīst katra cilvēka spēju kontaktēties ar Dievu bez baznīcas starpniecības un uzsver individuālo cilvēka aktivitāti reliģiskajā pārdzīvojumā.** Lūk, ko puda Vitenbergas universitātes teoloģijas profesors Mārtiņš Luters (Luter, 1483–1546):

1. “Tikai (Svētie) Raksti” (*Sola Scriptura*). 2. “Tikai ticība” (*Sola fides*). 3. “Tikai žēlastība” (*Sola gratia*) (V.Klīve. Ticības ceļos. R., 1995. — 340.lpp.).

Reformācijas kustības rezultātā izveidojās: 1) katoliskā baznīca — Romas katoļi un pareizticīgie; 2) tradicionālās reformācijas baznīcas — luterāņi un reformāti; 3) anglikāņu baznīcas; 4) evaņģēlistu baznīcas — baptisti, anabaptisti, Vasarsvētku jēn pentakostiešu draudzes u.c. (V.Klīve, turpat, 335.lpp.). Tāpat dažādas Dievam kalpošanas izpratnes kļūst par pārskatu arī paša Dieva izpratnei attiecībā pret cilvēku.

4. Kurš Dievs ir labāks? (Чей Бог лучше?)

Runa ir par Dieva izpratni katolicismā un dažādās reformācijas baznīcās. “...Nevajag saprast tā, ka it kā protestanti ieguva monopoltiesības un amerikāņu protestantisms ilgu laiku samierinājās ar nēģeru verdzību. Vācu protestantisms savā prūšu variantā nespēja *vedenue* izvēli pietiekami aizsargāt un līdz ar to atstūma no sevis tādus cilvēkus kā Hēgelis, Šopenhauers, Niče, Markss” (195). To pašu var teikt arī par krievu pareizticību, kura atstūma tādus kristiešus kā L.Tolstojs un V.Solovjovs. “Tāpēc mums vajag atteikt jebkurai reliģiskai vai ideoloģiskai doktrinai monopoltiesības uzskatīt savu *vedenue* izvēli par vienīgi patieso... Vēsture pierādījusi, ka piekāpšanās *ne-vedenue* priekšā kaut vai vienā pasaules izpratnes sfērā, it sevišķi reliģijas jomā, rada vissmagākās sekas nācijai. Vai par šo piekāpšanos ateistiskā Francija, pareizticīgā Krievija, katoļu Spānija, musulmaņu Turcija un pagāņu Ķīna nesamaksāja ar vienādi šausmīgiem un asiņainiem sociāliem satricinājumiem, sākoties industriālajai ērai” (198–197). **Tāpat absolūta *vedenue* ir bīstama gan politikā, gan reliģijā, jo tā ir zināšana, kas aizstāj saprašanu un paver ceļu zinātniskai patiesībai.** Bet cilvēka būtības garīgā dimensija ir saprašana, kura rada jēgas pretstatus — izpratne un neizpratne to savstarpējā saistībā.

¹ **Reformācija** kustība aizsākās 16.gs. kā kristietības pārveidošana un atjaunošana, lai tuvinātos kristīgās draudzes dzīvei. “Tā ka viss ir atkarīgs no Dieva žēlastības, tad baznīca ar saviem priesteriem nevar būt starpniece starp Dievu un cilvēku. Baznīca vienīgi var būt šīs Dieva žēlastības vēsts — evaņģēlija — pasludinātāja... Reformatori vairs nerunāja par garīdzniekiem kā priesteriem, bet mācītājiem, un dievkalpojuma centrā izvirzījās... vēsts pasludināšana” (V.Klīve. Ticības ceļos. R., 1996. — 341.–342.).

5. Pasaules izpratne patlaban

Atcerēsimies četras pasaules izpratnes problēmas: 1) **kas ir pasaule?** 2) **kas esmu Es?** 3) **kas man jādara?** 4) **uz ko es varu cerēt?** Pirmie divi jautājumi veido pasaules izpratnes metafizikas pamatu un līdz ar to garīgo pamatu cilvēka darbībai, dzīves, vēstures un politikas izpratnei. Tie ir saprašanas procesa garīgie orientieri, kas nepieciešami, lai risinātu problēmu “**kas man jādara?**” Politikas filozofija nav un nevar būt brīva no metafizikas.

a) **kas man jādara?** — Tagad “cīņas asums starp *vedenje* un *ne-vedenje* izvēli ir izzudis no reliģiskās pasaules izpratnes sfēras. Šīs cīņas pils ir pārvietojies uz sociālo un ētikas jomu” (197). **Jauno laiku vēsturē pirmajā vietā izvirzās politiskā cīņa un līdz ar to arī jautājums “kas Es esmu?”** Atcerēsimies Dekarta atziņu: “**Es domāju, tātad es esmu!**” Neviena politiskā doktrīna un ideoloģija nevar apiet šo problēmu, jo tās izpratne nosaka politiskās domas virzienu. Šī problēma ir saistīta ar citiem jautājumiem: **kāda ir pati svarīgākā cilvēka vajadzība un interese?** Kurp tiecas cilvēka prāts politikas jomā? Bez šo jautājumu risinājuma — jēgas radišanas — cilvēku kopdzīvi sabiedrībā nevar saprast. “Tādēļ mākslas jautājumi, filozofijas ētiskās problēmas, vēsture, ekonomika, psiholoģija, bioloģija un citas zinātnes par cilvēku sāk veidot sev apkārt tādu cilvēku kaislību karuseli, kas liktos pilnīgi nesaprotams tiem, kuri nogalināja viens otru par to, ka dažādi izprata cilvēka un Dieva izpausmes Jēzus Kristus personībā, par divpirkstu krusta zīmi un Jēzus vārda uzrakstīšanu, par dievgaldū ne tikai ar maizi, bet arī ar vīnu” (197). Šajā aspektā cieši saskaras reliģija un ticība, baznīca un valsts vara (politika).

Tiklīdz jautājumam “kas esmu Es, cilvēks?” pievienojas jautājums “kas man jādara?” sociālpolitiskajā aspektā “cīņa pārvietojas pilsētu ielās, kas nosprostotas ar barikādēm”. Ruso, Niče, Markss savās doktrīnās meklēja atbildi uz šiem jautājumiem. Vai viņi ir atbildīgi vēstures priekšā par to, kas notika, vadoties pēc viņu doktrīnām: karojošais ateisms, komunisma celtniecība PSRS un citās valstīs. Boļševistiskā šķiru cīņa balstījās uz Marksa un Engelsa mācību, bet fašistisko doktrīnu pamatā bija daudzas Niče atziņas. **Vai Markss ir atbildīgs par to, ka viņš savā mācībā paredzēja miljoniem cilvēku glābiņu no ekspluatācijas, nabadzības un beztiesības iznīcinot privātīpašumu un revolūcijas ceļā ekspropriējot pašus īpašniekus?** — “Ja viņi ir vainīgi, tad ne vairāk kā Kristus vainojams inkvizīcijā, spīdzināšanā, krusta karos¹, sadedzināšanā uz sārta

¹ **Krusta kari** (1096–1270) Rietumeiropā, Vidusjūras Austrumu zemēs tika organizēti pēc katoļu baznīcas iniciatīvas. Notika astoņi lieli krusta kari. Par krusta karu sauc arī vācu feodāļu karagājienu 12.–13.gs. pret slāviem un Baltijas valstīm. 1986.gadā Latvija atzīmēja kristianizācijas 800 gadu jubileju. Bīskaps, augustiniešu mūks Meinhardus (*Meinardus*, ap 1125–1196) Ikšķilē organizēja pirmo vācu pili (1185) un baznīcas celšanu (G.Ļauriņš. Vēstures filozofija. R., 1996. — 235.lpp.).

un pašsadedzināšanā. Nav tādas filozofiskās vai reliģiskās doktrīnas, kura būtu pasargāta no tā, ka to savā varā nepārņem *ne-vedenie spēki*" (198–199). Jefimovs atgādina, ka "katrs cilvēks, kura vārds ir palicis kultūras vēsturē, bija *vedenie* augstākā mērā. Pretējā gadījumā viņš nevarētu radīt neko tādu, ko būtu vērts pieminēt. *He-vedenie vienmēr atrodas pasaules izpratnē bez sejas un vārda* (*ne-vedenie* veido noslēpumu — izpratnes garīgo pirmsākumu, kura patiesībai ir jātic. — G.T.). **Kad *ne-vedenie* pasludina kādu no patiesiem mācību radītājiem par gaišreģi, tad tas vēl nenozīmē to, ka viņš tam ir devis ieganstu"** (199). Vai tad Marksa un Engelsa mācība neietvēra *ne-vedenie*, nemaz nerunājot par Ļeņina atziņām attiecībā uz revolūciju, bet tas nebija par šķērslī, lai viņu mācību pasludinātu par augstāko zinātnisko patiesību. Ļeņins pasludināja Marksu un Engelsu par komunisma gaišreģiem. Markss savā laikā nonāca pie šādas atziņas: "*Haben sua fatalibelli*"¹. Bet arī lielām idejām ir savs "fata" (liktenis. — G.T.) (К.Маркс, Ф.Энгельс. Соч. т.116. — С.590). **Bet vai Markss spēja paredzēt savas mācības likteni Krievijā un pasaules mērogā?! — Nespēja! Arī Hitlers nespēja paredzēt nacionāl-sociālisma likteni Vācijas vēsturē.** Bet tas nenoliedz paredzēšanas lomu un vietu politikā. Bez paredzēšanas kā saprašanas rezultāta politika kļūst neiespējama. Markss un Hitlers atradās *ne-vedenie* važās.

Jefimovs min tāduš gara milžus kā **Augustīns un Pelagijs... Mors un Luters ... Hēgelis un Sellings ... Beļinskis un Gogolis, Markss un Niče, Darvins un Bergsons.** Viņi ar savu dzīvi un darbiem pierādīja, ka abstrakta dievišķā vai cilvēcīgā patiesība viņiem bija daudz tuvāka un konkrētāka par viņu personīgo likteni un labklājību. Tas arī noteica viņu likteni un labklājību, viņu garīgās cīņas nopietnību, traģiku un jaunradi. Šo cilvēku jaunrade vismazāk balstās uz loģiku, loģisku argumentāciju, jo runa ir par jēgas radīšanu saprašanas procesā. Un tur neizbēgami klāt stāv neizpratne. "Turklāt loģiski nav iespējams cīnīties ar *ne-vedenie*, kas aptver pasaules izpratnes sociālo funkciju. *He-vedenie* jokojo atmet jebkurus argumentus un atsauca uz svētajām grāmatām (tipisks piemērs — Marksa-Engelsa-Ļeņina-Staļina mācība. — G.T.), uz Dieva gribu, uz šķirisko priekšnojautu, uz rasistiskiem likumiem, uz vēsturisko nepieciešamību" (200). Lūk, kas ir ļoti bīstami politikā — *ne-vedenie*. Lai cīnītos pret to, ir nepieciešams politiskās domas intelekts, kultūra un atbildība. *He-vedenie* valda pēcpadomju demokrātijā.

He-vedenie uzbrūk demokrātiskai politikai ar šādiem jautājumiem: "Kādēļ tu sacēli tādu troksni? Vai savas godkāres dēļ neradi šķelšanos?"

¹ "Grāmatām arī ir savs liktenis." Šai atziņai ir principiāla nozīme mūsdienās, kad komunisma celtniecība, balstoties uz Marksa zinātniskās doktrīnas pamatojumu viņa "Kapitālā", pasaules mērogā ir cietusi traģisku neveiksmi.

Vai tev sagādā baudu radīt šaubas un trauksmi nepieredzējušās dvēselēs?” (200). Visas pašreizējās politiskās intrigas, netikumiska uzvedība, cita apmelošana balstās uz *ne-vedenie*, lai slēptu gan savu nekompetenci, gan neizpratni politikā. Lūk, viena atziņa politikas jomā, kura pretendē uz *vedenie* statusu, bet būtība pauž *ne-vedenie*. “Ja, balstoties uz pašreizējā pilsonības iegūšanas likumā (11.08.94. — *G.T.*) paslēpto nulles variantu, ievērojamai svešautiešu daļai piešķirtu pilsonību, pieaugtu draudi mūsu valsts neatkarībai un Latvija ātrā gaitā ietu pretim divkopienu valstij, kuras iedzīvotāju starpā vienmēr valdītu liels sasprindzinājums” (V.Lācis¹. Vai vēlreiz zem krievu zābaka. R., 1998. — 7.lpp.). Nepilsoņu skaits no 700 000 samazinājies līdz 550 000 (4.12.2000.), pilsonību ieguvuši 37 000 nepilsoņu (20.10.2000.); un tas liecina par divkopienu valsts iedīgļiem Latvijā. Šo tendenci nespēja būtiski mainīt pat steidzīga Pilsonības likuma liberalizēšana, piešķirot pilsonību nepilsoņu bērniem, kuri dzimuši pēc 1991.gada 21.augusta un atverot “naturalizācijas logus”. Rodas jautājums: kas patlaban vairāk apdraud Latvijas drošību, neatkarību — 500 000 krievvalodīgo nepilsoņu vai tikpat krievvalodīgo Latvijas pilsoņu? Pagaidām 7.Saeimas politiķi šajā jautājumā atrodas *ne-vedenie* gūstā. Tipiski *ne-vedenie* izpaužas *Latvijas sabiedrības integrācijas programmā*, kura kļuvusi par oficiālu valsts politikas dokumentu (6.12.01.). Šīs programmas realizēšana ir lemta neveiksmei, jo tā atrodas *ne-vedenie* važās.

Politikim un valstsvīram jāizvēlas grūtais un atbildīgais *vedenie* ceļš. “Jo, izvēloties *vedenie*, viņš rada to sociālā brieduma hormonu, bez kura sabiedrības vadīšana pilnīgi sabruktu” (200). Bet kā izmērīt šo neredzamo *vedenie*? To var izmērīt nevis ar konkrētiem darba rezultātiem, bet gan ar to pretestības spēku, kas vērsts pret *vedenie*.

b) *vedenie* un *ne-vedenie* postsociālistiskās Latvijas politikā. Šobrīd Latvijas politiskajā dzīvē spilgti izpaužas *vedenie* un *ne-vedenie* cīņa kā saprašana un neizpratne. Saprašana — vēstures saprašana un nākotnes paredzēšana — veido politiskās domas *vedenie* garīgo pamatu. Visupirms runa ir par partiju ideoloģijām, kas rāda *vedenie* ceļu, izņemot “zinātniskās” ideoloģijas. Ja tādas trūkst, tas saprašanas vietā bieži vien nostājas “es zinu” kā politiskās partijas princips vai atziņa. Nākotnes zināšana politiskajā domā paver ceļu uz gara tumsību. *He-vedenie* paver ceļu zinātnei politikas jomā, ja attiecīga ideoloģija pretendē uz zinātnes statusu.

¹ **Lācis** (1924) — Visvaldis: latviešu leģionārs virsniekvietnieka dienesta pakāpē, komandējis triecienvadu. Piedalījies “Kurzemes cietokšņa” aistāvēšanā, divreiz ievainots. Ar izcilību beidzis Maskavas pedagoģisko svešvalodu institūtu (1965). No 1991. gada līdz 1992. gadam LNNK priekšsēdis. Apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeni.

Latvijā politiskās domas pamatā ir 50 gadu sociālisma celtniecības vēstures kritika un pirmās Latvijas brīvvalsts slavēšana. Tas paver to ceļu, ko dēvē par *ne-vedenie* politikā. Politikāis, kas nespēj saprast vēsturi vai arī nevēlas sevi apgrūtināt ar šo smago garīgo darbu, gribot negribot nokļūst *ne-vedenie* varā, kur valda gan “zinātniska” patiesība, gan kritika. Latvijas politiķiem vajadzētu ņemt vērā šādu Jefimova atziņu: **“Tam, kurš izvēlas *vedenie*, jāprot saskatīt un atrast cilvēkus, kam tuva viņa izvēle, jābūt solidāram ar viņiem, jāprot viņus mīlēt, neskatoties uz dažādām gaumēm, ieradumiem, uzskatiem, likteņiem, nodarbībām”** (201). Bet Latvijas politiķi vadās pēc citiem izvēles kritērijiem: ko tu dariji padomju laikā? Cik ilgi sastāvēji PSKP? Vai tu nebiji čekas aģents? Ko dariji pēc 1991.gada 13.janvāra vai līdz tam. 2) **Kāpēc tu neatradies uz barikādēm? Kāpēc tu atbalsti krievvalodīgo prasības? Līdzīgi bija padomju laikā: ko tu dariji ulmaņlaikā?** Vai tavs tēvs nebija aizsargs? Vai viņš nedienēja vācu armijā? Vai tavi radnieki nav ārzemēs? Šādi orientēta politika padara sevi garīgi nabadzīgu un nespējīgu risināt patiesas politiskās problēmas, jo izvēlas *ne-vedenie* ceļu.

Jefimova atziņas aicina politiķus un valstsvīrus pievērsties vēstures notikumu izpratnes veidošanai, lai *vedenie* kļūtu par demokrātijas garīgo ceļrādi, atstājot vietu arī neizpratnei (šaubām, varbūtībai). *He-vedenie* neļauj, lai *vedenie* pārvērstos par patiesību *Es-zīnu*, bet vienmēr paliktu *Es-saprotu* radītās jēgas robežās. Tikai tad vēsture un dzīve kļūst par politiķu un valstsvīru skolotāju.

Historia magistra vitae.

(Vēstre ir dzīves skolotāja)

Cicero

(Cicerons)

VII nodaļa K.LENKA DARBS “DEMOKRĀTIJAS PROBLĒMAS”

(Kurt Lenk¹. Probleme der Demokratie²)

Visupirms demokrātija ir kompleksa politiskās kopādzīvošanas forma. Tās funkcionēšana ir atkarīga no mainīguma daudzveidības. (Demokratie ist, alles in allem eine komplexe Form, des politischen Zusammenlebens; ihe Funktionieren hängt von einer Vielzahl von Variablen.)

Kurts Lenks

Demokrātijas pamatā ir saprašana, kas veido tās garīgo pirmsākumu. Tā ir politiskā darbība, kurai raksturīgs augsts intelekts, kultūra un atbildība un kura būtiski atšķiras no citiem politiskās darbības veidiem tādos politiskos režīmos kā totalitārisms un autoritārisms. **Republika** bija tā valsts varas valdīšanas forma, tā valsts iekārta, uz kuras pamatiem attīstījās dažādas demokrātiskas valdīšanas formas: *parlamentārā republika*, *prezidentālā republika* un *pusprezidentālā republika*. Tās radās republikas vēsturiskās attīstības gaitā. Līdz ar to pārstāvības demokrātijas formas ir atkarīgas no attiecībām starp valdības galvu un tautas pārstāvību (parlamentu): parlamentārā demokrātija un prezidentālā demokrātija. Latvija ir parlamentāra demokrātiska republika, ASV — prezidentāla republika, Francija — pusprezidentāla republika, bet Anglijā pastāv parlamentāra monarhija. Tāds ir gan monarhiju, gan republiku demokrātizācijas procesa rezultāts.

Demokrātisko republiku vēsturiskā pastāvēšana ļauj atklāt un saprast šo specifisko valdīšanas veidu, tā vēsturiskās formas un līdz ar to arī jēdzienu “**demokrātija**” un “**demokrātisks**”, kurus mēdz ļoti bieži lietot politiskās darbības sfērā. **Šie jēdzieni nav saprotami paši par sevi vai definējami atrauti no attiecīgā vēstures konteksta un no tādu politisko**

¹ **Lenks** (Lenk, dz.1929) Kurts — filozofijas doktors, politikas zinātņu profesors. Politisko zinātņu institūta direktors Reinass-Vestfāles Tehniskajā augstskolā. Vairāku darbu autors un redaktors: *Theorien der Revolution*. München, 1981; *Theorie der Politik. Eine Einführung*. Frankfurt a/M. — New York, 1987; *Deutscher Konservativismus*. Frankfurt a/M., 1989; Hrsg. *Ideologie. Ideologie Kritik und Wissenschaftssoziologie*. Frankfurt a/M. — New York, 1984.

² **Lenk K.** *Probleme der Demokratie* // Hrsg. Hans-Joachim Lieber. *Politische Theorien des 19. Jahrhunderts*. Bonn, 1991. S.933-990.

notikumu izpratnes kā sociālie un politiskie konflikti, politiskā cīņa un tās rezultāts. Tieši šeit tad arī izpaužas tā politiskās darbības specifiskā forma, kuru sauc par demokrātiju. Izmantosim vācu politologa K.Lenka darbu "Demokrātijas problēmas" (K.Lenk. Probleme der Demokratie// Politische Theorien von der Antike bis zur Gegenwart. Bonn, 1991. — S.933)¹ un aplūkosim tajā izteiktās atziņas saistībā ar Latvijas politisko realitāti — pēcpadomju (postsociālistisko) demokrātiju —, lai to izprastu.

Kas ir demokrātija? — Demokrātija kā politisks režīms ir pretstats totalitārismam, autoritārismam, diktatūrai, despotismam u.c. politiskās varas režīmiem. Galvenā demokrātijas iezīme ir cilvēka tiesību un brīvību ievērošana un realizēšana valsts politikā saistībā ar sociālpolitisko plurālismu (dažādu politisko ideoloģiju pastāvēšana un realizēšana politisko partiju darbībā).

Svarīgi ir atzīmēt, ka pārstāvības demokrātija ir nevis sevī noslēgta politiska sistēma, "bet gan nākotnei atvērts un riskants projekts" (sondern ein zukunftsöffenes und riskantes Projekt)². Tā, piemēram, Lielbritānijā vai Francijā demokrātija nav kaut kas gatavs, sasniegts, bet gan sabiedrības permanents process (permanenter Prozeß)³. Tātad demokrātija ir nevis sastindzis stāvoklis, bet gan nepārtraukts process. Tā raksturo ne tikai politiku, bet visu sabiedrību kopumā, kurā valdošā politiskā vara ir demokrātiska. Centīsimies saprast demokrātiju kā procesu, atklājot tās garīgo pamatu.

Kas veido demokrātiskas politikas garīgo pamatu? — Demokrātiskas politikas pamatā ir SAPRAŠANA — pagājības (vēstures) saprašana konkrētos sociālekonomiskos sabiedrības apstākļos un nākotnes (pa)redzējums. Tātad demokrātijas pamatā ir permanents saprašanas process politikā, saprašanas process, kas pazīst nākotnē (pa)vērstu horizontu (*in Zukunft gerichteten Horizont kennt*). Bet nedrīkst aizmirst, ka šis permanentais politikas process un šis politikas realizācija dzīvē ir saistīta ar risku, jo sociālpolitiskie apstākļi, kas veido demokrātijas pamatu, jau rīt būs citi, nemaz nerunājot par garāku laika sprīdi. Turklāt arī vēstures izpratne nākotnē var mainīties, jo mainās pats cilvēks un viņa vērtību sistēma: brīvība, taisnība, atbildība, miers un saskaņa.

Demokrātijas pastāvēšanā nav tāda stabila garanta, uz ko varētu droši balstīties politiskajos lēmumos un deklarācijās. Mainās vēstures izpratne un pati vēsture. *Tas, ko šodien politiķi paredz, parīt jau būs*

¹ Tālāk ērtības labad atsaucies uz šo darbu tiks vienkāršotas: Ebenda, S.933.

² Rödel U., Frankenberg B., Dubiel H. Die demokratische Frage. Frankfurt a/M., 1989.

³ **Permanents** (lat. *permanens, permanentis* — nepārtraukts) ir pastāvīgs nepārtraukts: permanenta attīstība, permanenta revolūcija (Markss, Engels).

vēsture, kuru vajadzēs atkal saprast jaunos sociālpolitiskajos un ekonomiskajos apstākļos. Nepārtrauktā laika plūsmā arvien jauni un grūti saprotami notikumi kļūst par vēsturi. Tāpat mainās arī notikumu saprašana. Par to liecina Rietumeiropas liberāldemokrātisko republiku liktenis laika posmā starp Pirmo un Otro pasaules karu. Tādēļ demokrātijas saprašana balstīsies uz tās vēsturi. Vispirms aplūkosim demokrātijas laikmetu Rietumos.

1. DEMOKRĀTIJAS LAIKMETS (*das Zeitalter der Demokratie*)

Par demokrātijas laikmetu var uzskatīt 20.gs. otro pusi, kuru Arons¹ raksturo šādi: “Neviena valsts nav pilnīgi patstāvīga un izolēta no citām valstīm. Neviens režīms (politiskais. — G.T.) nav brīvs ne no iekšējām, ne ārējām pretrunām... Radioviļņiem nav nekādu robežu (*Die Ätherwelle respektieren keine Grenzen*). Visi ļoti labi zina, kā valda Padomju Savienībā un Ķīnā. Idejas, uz kurām balstās šīs valdības, tiek tikai marksistiski izprastas un viss pārējais — noliegts. Visa vara šajās valstīs cīnās ar iekšējo un ārējo opozīciju ne tikai savā zemē, bet arī ārvalstīs. Šajā laikā, kad neviens politisks režīms nevar būt pilnīgi drošs, garantēts vai neapstrīdams, lielākā daļa cilvēku un politisko partiju pievērš uzmanību tādiem jēdzieniem kā PAŠNOTEIKŠANĀS (*Selbstbestimmung*), DEMOKRĀTIJA (*Demokratie*) un ATTĪSTĪBA, AUGŠANA (*Wachstum*). Šos trīs jēdzienus vieno un ietver politiskais konformisms: TAUTU TIESĪBAS UZ SUVERĒNAS KOPIBAS VEIDOŠANU; TAUTAS VALDĪŠANAS IDEJA KĀ TIESISKA VALDĪŠANAS FORMA (kā demokrācija. — G.T.); INDUSTRIALIZĀCIJA UN SAIMNIECISKAIS PROGRESS — TAS VISS NODER PAR MĒRĶI JEBKURAI VALSTS IEKĀRTAI” (*R.Aron. Zwischen Macht und Ideologie*. Wien, 1974. S.54). Izmantojot šo Arona atziņu, politisko zinātņu profesors K.Lenks raksturo demokrātijas laikmetu ne tikai Eiropā, bet arī citās pasaules malās. Mums saprotamāki kļūst arī PSRS sabrukuma cēloņi, no kuriem pirmajā vietā ir demokrātijas iedīgļi pārbūves posmā. Demokrācija iekšēji sagrāva visuvarēno PSRS tautu draudzīgo saimi un noveda pie nacionālo valstu tapšanas uz nacionālisma ideoloģijas pamatiem.

Tāpat demokrātijas laikmetu raksturo tautu tiesības uz suverenitāti, uz demokrātisku politikas režīmu, uz industrializāciju un saimniecisko progresu — šo jebkuras varas mērķi. Mūsdienu komunikāciju iespējas pārvērš visu pasauli par sava veida “sādžu” (*Weltdorf*), kur visi svarīgākie politiskie notikumi pasaulē kļūst zināmi tajā pašā vai nākamajā dienā. Tā ka izvirzās aktuāla nepieciešamība attiecīgi mainīt politisko domāšanu, lai politisku lēmumu pieņemšanā centrālo vietu ieņemtu

¹ Arons (Aron, 1905-1983) Remons — franču sociologs, politologs un filozofs. Viņš, interesējoties par vēstures filozofiju, nonāk pie svarīgām politiskām problēmām, to skaitā demokrātijas problēmām, kuras viņš cenšas saprast.

vadmotīvs: “**DEMOKRĀTIJA UN LABKLĀJĪBA KĻŪST PAR UNIVERSĀLU AICINĀJUMU**” (*Demokratie und Wohlstand sind zu universalen Forderungen geworden*. Ebenda, S.935). Var apgalvot, spriež K.Lenks, ka šie svarīgākie principi nosaka mūsdienu cilvēces gribu. Lūk, ar ko Latvijas politiķiem vajadzētu samērot savu politisko gribu. Viņi daudz un pārāk skaļi runā par demokrātiju, bet aizmirst par tautas labklājību un drošību. Cik reižu 6. un 7.Saeima ir apspriedusi jautājumu par tautas labklājību un drošību personiskās atbildības skatījumā? Tieši labklājība un drošība ir latviešu tautas izdzīvošanas garants.

Par globālu politikas mērķi kļūst **pašnoteikšanās un demokrātija** (*Selbstbestimmung und Demokratie*). Šis mērķis politisku ideju līmenī figurē politiķu un valstsvīru domās. Bet vienmēr ir un būs lielāka vai mazāka atšķirība starp ideju mūsu prātā un dzīves realitāti. Tādēļ politiskā intelekta veidošanā liela nozīme ir demokrātijas kritērijiem.

a) **demokrātijas kritēriji**. Patlaban notiek dažādu uzskatu cīņa par vienotu parametru sistēmu kā demokrātijas kritēriju konkrētā valstī. Demokrātijas kritēriju pētīšana ir politisko teoriju un visupirms demokrātijas teoriju uzdevums. **Viduslaiku politisko uzskatu pamatā bija baznīca un valsts kā divas Dieva radītas lietas**. Šie uzskati balstījās uz teoloģisku vēstures izpratni. **Līdz ar mūsdienu valsts izveidošanos aizsākās jauno laiku vēsture**. Politikas jomā noris **sekularizācijas**¹ process (*der Säkularisierung*), tas ir, politiskās domāšanas un politikas atbrīvošana no reliģijas un valsts atdalīšanās no baznīcas. **Politika atbrīvojas no reliģijas ietekmes**. Līdz ar to politikas jomā iezīmējas un attīstās arī negatīvas tendences. “*Mūsdienu sekularizētajā pasaulē politikas pārņemtās institūcijas un vērtības nonāk krīzes stāvoklī*” (Ebenda, S.935). Runa ir par cilvēces garīgajām vērtībām, kuru pastāvēšana kļūst problemātiska.

Daudzas institūcijas, vērtību priekšstati (*Wertvorstellungen*) un tradīcija Rietumu kultūras sfērā ir nonākušas jaunā situācijā (*neue Lage*). Agrāk uzskatīja, ka tās atšķiras no politikas. Bet mūsdienās runa ir par vienotu un mērķtiecīgu procesu, kurš izpaužas valsts formā un balstās uz attiecīgu konstitūciju. Tās ir tautas politiskās izšķiršanās process. Kas tad īsti Rietumu pasaulē noris politikas sfērā? — **Notiek demokrātiska tautas emancipācija**² (*Emanzipation*), kas būtībā ir atbrīvošanās no

¹ **Sekularizācija** (fr. *sécularisation* < lat. *saecularis* — pasaulīgs, laicīgs): 1) baznīcas īpašumu atsavināšana un nodošana valsts varas rīcībā; 2) dažādu sabiedrisko dzīves sfēru — kultūras, izglītības, politikas u.c. sfēru — atbrīvošana no reliģijas un baznīcas ietekmes; 3) dažādu valsts institūtu un organizāciju nereliģiska, no baznīcas neatkarīga darbība (politiska, ekonomiska u.c. veida valstiska darbība).

² **Emancipācija** (lat. *emancipatio* — dēla atbrīvošana no tēva varas) ir atbrīvošanās no kaut kādas atkarības, apspiestības, pazemības, lai iegūtu patstāvību un līdztiesīgu stāvokli. Šo terminu lieto, raksturojot politisko, nacionālo un ekonomisko atbrīvošanos, kā arī dažādu maldu pārvarēšanu un atbrīvošanos no tiem.

iepriekšējās politiskās domāšanas, no iepriekšējiem politiskās varas režīmiem. Runa ir par politikas demokratizāciju, kas aptver visas valsts sfēras un sabiedrību kopumā, nosakot politiskās dzīves specifisku attīstību. **Tā ir sabiedrības demokratizācija, kurā piedalās visa tauta.** Turklāt demokrātija strauji izplatās visā pasaulē.

b) demokrātijas izplatīšanās pasaules mērogā. Rietumeiropā mūsdienās ir sastopamas ne tikai demokrātiskas republikas, bet arī demokrātiskas monarhijas (Spānija u.c.). Sabiedrības demokratizācijas process vēršas plašumā un ietekmē arī citas valstis pasaulē, pat Āziju un Āfriku. Arī bijušās PSRS republikas iet pa demokratizācijas ceļu. Demokrātija kļūst par progresīvas politikas kritēriju un rādītāju, jo balstās uz universāliem garīgiem pamatiem. **“Primārā demokrātijas ideja — tautas suverenitāte (*Volkssouveränität*) — mūsu gadsimtā tika ietverta bez izņēmuma visās konstitūcijās”** (Ebenda, S.936). Tautas politiska vara bez suverenitātes nav ne iedomājama, ne iespējama, ja runa ir par demokrātiska valsts politiskā režīma tiesiskumu.

Demokrātijas pamatā ir varas tiesiskums, kas balstās uz tautas suverenitāti.

2. DEMOKRĀTIJA UN TIESISKUMS

Demokrātijas tiesiskuma pamatā ir attiecīgs valsts varas problēmas risinājums. **Tauta vispārīgās, brīvās, aizklātās un vienlīdzīgās vēlēšanās ievēlē savus pārstāvjus parlamentā.** Politologs un vēsturnieks Hellers¹ uzsver, ka parlamentārisma, tiesiskas valsts un demokrātijas leģitīmācijas pamatā (*Legitimationsgrundlage*) ir pārliecība par tautas gribas tikumiskā prāta autonomiju (*H.Heller. Gesammelte Schriften. Bd. 2. Leiden, 1971. — S.216*). Tātad **demokrātija balstās uz tautas gribas autonomiju**, t.i., uz personas tikumiskā prāta autonomiju, kas veido demokrātijas priekšnoteikumu.

Kas veido tautas gribas autonomiju? — Visupirms tautas suverenitāte un personas autonomija. Pēc tam vēstures saprašana un nākotnes paredzēšana politisko partiju programmās. Tam savukārt ir nepieciešams profesionālo politiķu augsts politiskā intelekta un kultūras līmenis. Arī pašai tautai jābūt politiski pietiekami izglītotai, lai patiešām īstu politiku atšķirtu no demagoģijas un politisku kritiku — no intrigām, apzināti piedaloties parlamenta vēlēšanās.

Demokrātiska valsts forma rodas vēlēšanu rezultātā kā pilsoņu “pavēle”. Piedaloties vēlēšanās, tauta veido savu politiskās darbības kolektīvu — parlamentu. Interesu plurālisms, kas balstīts uz saprašanu, veido parlamentu un valdību tapšanas pamatu, kuru darbība noris

¹ Hellers (Heller, 1891-1933) Henrihs — vācu politologs un vēsturnieks, demokrātiski orientēts valsts tiesību teorētiķis un pasniedzējs. Pētījis arī kultūras vēsturi.

saskaņā ar konstitūciju. **“Demokrātiskā tiesiskuma izdoma balstās uz to, ka tauta, būdama noteiktu kultūras vērtību nesēja, kopīgi realizē visu sabiedrisko un valstisko kārtību.** Tā ir demokrātiska ideja, kura jau Senajā Grieķijā tika veidota un attīstīta un kuru apliecināja pilntiesīgs pilsoņu stāvoklis **polisā**¹” (Ebenda, S.937). Tās nozīmē, ka **demokrātijas svarīgs priekšnoteikums ir tautas politiskās kultūras līmenis.** Patlaban daudzas politiskās “nelaimes” Latvijas Republikā rodas tieši tāpēc, ka ne tikai tautas, bet arī pašu politiķu intelekta un kultūras līmenis ir zems, ļoti zems salīdzinājumā ar Rietumiem. Bet tur demokrātija ir veidojusies ne vienu vien gadu desmitu atšķirībā no mūsu postsociālistiskās demokrātijas. Lenka atziņas palīdz izprast šo demokrātijas vēsturisko formu un ļauj saprast, ka līdz Rietumu demokrātijai vēl ir tāls ceļš ejams. Steiga ceļā uz Eiropas Savienību tikai liecina to, ka Latvijas valsts vara ir ļoti atpalikusi savā politiskajā darbībā. Pie mums nevar būt runa par demokrātisku tiesiskumu, par personisko atbildību Saeimā, valdībā, partijās. Kaut vai LSDSP līdera J.Bojāra konflikts ar partijas biedru un 7.Saeimas deputātu I.Burvi (2001.g.), pedofilijas skandāls (19.09.99.–13.04.2000.), premjera A.Šķēles nomaīņa ar A.Bērziņu (14.04.–5.05.2000.), Privatizācijas aģentūras ģenerāldirektora J.Nagļa atbrīvošana no darba (14.11.–15.11.01.)². Izvirzās uzdevums veidot un audzināt demokrātijas izpratni valsts mēroga politiskās izglītības sistēmā.

Kas ir demokrātiskais tiesiskums (*demokratische Lägittimität*)? — Tas ir tautas demokrātijas izpratnes un vēlmes attaisnojums valstiskai varai demokrātiskās vēlēšanās. Turklāt šis demokrātijas priekšstats tautā veidojas, pamatojoties uz attiecīgu politiskās izglītības sistēmu. Lenka atziņas aicina nopietni pievērsties politiskās izglītības sistēmas veidošanai. Bez politiskās izglītības sabiedrības demokratizācija būs aprūtināta, jo runa ir par tautas pilsonisko izglītošanu un audzināšanu, aptverot politiķu un tiesības.

3. DEMOKRĀTIJAS IZPRATNES VARIANTI UN KRITĒRIJI

Demokrātijas kritēriji var būt ļoti dažādi atkarībā no tās izpratnes pamatnostādņēm. Apskatīsim galvenos demokrātijas kritērijus, kas balstās uz tās izpratni.

“1. Demokrātija kā kompleksas sistēmas (valdīšanas. — G.T.) apzīmējums (*Sistembezeichnung*) pastāv blakus citām valdīšanas sistēmām (*Regierungssystemen*) — monarhijai, aristokrātijai utt.

Ir divas demokrātijas pamatgrupas:

¹ **Polisa** — pilsētvalsts Senajā Grieķijā (līdz 4.gs. pirms Kristus) un Romā (līdz 1.gs. pirms Kristus). Polisā ietilpst pilsēta un tās apkārtējā teritorija. Uz polisas pamatiem sāka veidoties valsts varas un politisko režīmu formas.

² Sīkāk sk.: **G.Tauriņš.** Politika, II. R., 2001. — 340.-498.lpp.

a) plurālistiskā valdīšanas sistēma ("rietumu", liberāli brīvā);
b) monistiskā valdīšanas sistēma ("austrumu", "tautas demokrātija", "padomju demokrātija"). Šeit faktiski ir runa par dažādiem politikas režīmiem — demokrātiju un totalitarismu (socialistiskā demokrātija).

"2. Demokrātija kā tiesiska politiskā sistēma" ar varas tiesiskumu pauž tautas gribas reprezentāciju¹. Šī politiskās varas leģitīmācijas forma būtiski atšķiras no pārējiem politiskajiem režīmiem.

"3. Demokrātija kā kārtības princips" (valdīšanas forma) regulē konfliktus un kontrolē valsts varu. Pastāv divas demokrātijas pamatformas:

a) tiešā padomju demokrātija (revolucionārās situācijās);

b) reprezentatīvā (plurālistiskā pārstāvības) demokrātija: (*Die wichtigste Merkmale sind das Postulat der Herrschaftskontrolle, die Rechtsstaatlichkeit und das repräsentative Gewaltenteilungskonzept*). Tās svarīgākās iezīmes ir postulāts² par varas kontroli un politiskā plurālisma princips.

Pastāv divas demokrātijas formas: **PREZIDENTĀLĀ UN PARLAMENTĀRĀ DEMOKRĀTIJA**.³ Latvija ir parlamentāra demokrātiska republika, kuras politiskais režīms atšķiras no Rietumu demokrātijas. Tādēļ runa ir par pēcpadomju demokrātiju kā specifisku demokrātijas vēsturisko formu, kas raksturīga postsociālistiskajās valstīs, it īpaši bijušajās PSRS republikās. Lasītājs varēs pārlicināties, iedziļinoties Lenka demokrātijas izpratnes variantos un kritērijos, par pēcpadomju demokrātijas atšķirību no Rietumu demokrātijas. Visupirms runa ir par politisko intelektu, politisko kultūru un atbildību.

"4. Demokrātiskas uzvedības un izturēšanās princips" izpaužas kā demokrātiska politiskā kultūra, kas balstās uz attiecīgu vērtību sistēmu.

Vispirms runa ir par demokrātisku tikumības izpaušmi, kuru raksturo;

- tolerance (*Toleranz*), kas balstas uz spēju saprast citādu atziņu,
- kritikas spēja (*Kritikfähigkeit*),
- atklātība (vaļširdība) attiecībā uz citu cilvēku interesēm (*Offenheit für die Interessen anderer*),
- gatavība uz kompromisu (*Kompromißbereitschaft*).

Šīs iezīmes raksturo demokrātisku politisko kultūru, bet tās nav iedzimtas, tās ir veidojamas un izkopjamas. Demokrātiskas uzvedības un darbības paraugmodelim (*Verhaltensmuster*) garīgo pamatu veido saprašana — pašas demokrātijas saprašana, vēstures saprašana un nākotnes skatījums.

¹ **Reprezentācija** (fr. *représentation*) ir pārstāvība. Rerezentēt nozīmē pārstāvēt tautu, valsti vai kolektīvu un uzstāties to vārdā.

² **Postulāts** (lat. *postulatum* — (sāku)pieņēmums; priekšnoteikums) ir pieņēmums, priekšnoteikums, apgalvojums, ko pieņem bez pierādījuma gan deduktīvā teorijā, gan saprašanas procesā kā prāta radošās darbības apzinātu un saprastu rezultātu. Postulāta un aksiomas jēdzienus bieži vien nešķir vienu no otra (paralēļu aksioma).

³ **Lenks nepēta** pusprezidentālo demokrātiju (Francija, daļēji Krievija).

Tā tad demokrātiju var un vajag veidot un ieaudzināt, pamatojoties uz attiecīgu politiskās izglītības sistēmu, tāpat kā veido un ieaudzina intelektu, kultūru un atbildību. **Demokrātija ir vēsturisks process, kura pamatu veido politiskā audzināšana visas valsts mērogā, jo runa ir ne tikai par politiku, bet arī par attiecīgu dzīvesveidu, kurā tiek realizēta demokrātiska politika** (Ebenda, S.938)¹. Tam pamatā ir pašas demokrātijas izpratne.

a) demokrātijas politiskie principi un atziņas:

— **vienlīdzība** (*Gleichheit*): tiesiskā vienlīdzība jeb vienlīdzība tiesas un likuma priekšā; vienādas iespējas gūt panākumus (*Gleichheit der Chancen*); visu pilsoņu vienlīdzīga iespēja līdzdarboties politiskās gribas veidošanā, piedaloties vispārīgās, brīvās, aizklātās un vienlīdzīgās vēlēšanās.

— **vairākuma princips** (*Mehrheitsprinzip*): ja diskusija par kādu politisku lēmumu nenonāk pie konsensa, tiek lietots pragmatiskais **ULTIMA RATIO**². Bet nelaime ir tā, ka vairākuma atbalsts kā tāds neliecina par politiskā lēmuma patieso vērtību un valstisko nozīmi. Viss ir atkarīgs no vairākuma politiskā intelekta, kultūras un atbildības.

— **relatīvisms** (*Relativismus*) — **nevienu no konfliktējošiem, pretējiem politiskajiem uzskatiem, lēmumiem, pretenzijām un prasībām nedrīkst pacelt objektīvas patiesības līmeni**: “Ikreizējam vairākuma uzskatam ir dotas tiesības pastāvēt uz kādu laiku; opozīcija vajadzības gadījumā var nomainīt valdību” (Ebenda, S.939).

— **par derīgu atzītais** (pieņemtais. — *G. T.*) ideālā gadījumā likums ir nevis mazākuma gribas izpausme, bet gan **visu pilsoņu aktīvās līdzdalības izpausme. Ir svarīgi, ka demokrātiski pieņemta likuma veidošanā bija iespēja piedalīties visiem pilsoņiem**. Bet tas prasa ne tikai tautas politisko aktivitāti, bet arī augstu politiskā intelekta līmeni.

Demokrātijas politiskie principi pauž demokrātiskas politikas, demokrātiska dzīvesveida un attiecīgas pasaules uztveres stiprās un vājās puses. Kļūst saprotams, ka demokrātija ir nevis kaut kas absolūti pilnīgs, nemainīgs, bet tas ir diezgan riskants un varbūtisks process, it sevišķi politikas jomā. Piemēram, kurš no 7.Saeimas politiķiem var pateikt, cik un kādā mērā valdošā politiskā elite pārstāv tautas intereses un partiju finansētāju intereses? Kā risināt nepilsoņu jautājumu, kā uzlabot attie-

¹ Šis atziņas, kas atspoguļo Rietumu pieredzi demokrātijas veidošanā, ir principiāli nozīmīgas postsociālisma valstīs, kur noris demokrātiskas politiskās kultūras, intelekta un atbildības veidošanas process.

² *Ultima ratio* (lat.) — pēdējais pierādījums; pēdējais arguments; 1) pats pārliecinošākais arguments; 2) pats izšķirošais pēdējais līdzeklis konkrēta lēmuma pieņemšanā; 3) pēdējais patvērums, pēdējais glābiņš; 4) par lietu, ar kuru tiek saņemts drošs rezultāts.

cības ar Krieviju? — Skaidri redzams, ka valdošo partiju starpā (TB/LNNK, LC, TP) valda neuzticība, konflikti. Izvirzās jautājums: kā labā darbojas Latvijas politiķi — savā vai tautas labā?

Partiju ideoloģijas zaudē savu nozīmi un jēgu pēcpadomju demokrātijā. Par to liecina M.Grīnblata aicinājums veidot Rīgas domē četru partiju koalīciju [LSDSP (14), TB/LNNK (10), TP (6), LC (5)], bet sociāldemokrāti grib redzēt koalīcijā tikai TB/LNNK (Grīnblats aicina veidot vairākumu ar LC un TP // “Diena”, 16.03.01.). **Tā tad pašvaldību vēlēšanu rezultāti Rīgā apdraud A.Bērziņa valdības stabilitāti, jo partiju ideoloģiskā orientācija zaudē savu nozīmi. Pirmajā vietā izvirzās politiski ekonomisko grupu intereses.** Tautas uzticība valdībai un parlamentam ir stabili zema visu 6. un 7.Saeimas pilnvaru laiku. Pozitīvi 7.Saeimas darbu 2000.gada oktobrī vērtē 20,7 aptaujāto procenti, negatīvi 65 procenti, bet nezina, kā vērtēt 13,4 procenti (“Diena”, 5.12.2000.).

b) kādu sabiedrību var uzskatīt vai dēvēt par brīvu? — “Sabiedrība ir brīva tiktāl, ciktāl tā konstitūcijā savu politisko kopības būtību (*Gemeinwesen*) atspoguļo, tas ir, ja tā var savas darbības likumus pati sev noteikt (dot. — *G.T.*)” (Ebenda, S.939). **Vai Latvijā patlaban ir brīva sabiedrība?** — Mūsu likumus nosaka ES, t.i., Latvijas likumi tiek pielāgoti Eiropas Savienības likumiem. Bet Latvijas pēcpadomju demokrātijā un ekonomiskais potenciāls būtiski atšķiras no ES valstu svarīgākajiem rādītājiem (iekšzemes kopprodukts, darba alga, pensija u.c.). Vai šie likumi veicinās Latvijas attīstību vai tikai traucēs? — Uztrauc būtiska atšķirība starp ES un šodienas Latviju. **Pamatojoties uz Lenka atziņu, jāteic, ka Latvijas sabiedrība nav brīva, jo tai likumus nosaka ES.**

Republika ir viena no valdīšanas formām.¹ Tās būtiska īpatnība ir iespēja kritizēt varas institūcijas un valstsvīrus, šī kritika veido nepieciešamu demokrātijas īstenošanas priekšnoteikumu. Tā sākas ar jautājumu par varas realizēšanu. **“Visas varas formas un pieņemtie likumi ir cilvēku kopīgās darbības rezultāts, bet ne liktenis vai nenovēršama nepieciešamība”** (Ebenda, S.939), spriež Lenks.

Demokrātiska republika pamatā ir pilsoņu aktīva līdzdalība politikā, un tā visupirms izpaužas, piedaloties vispārīgās, brīvās, vienlīdzīgās un aizklātās vēlēšanās. Izmantojot šo līdzdalības modeli (*Participation-Modell*) veidojas demokrātiskas valsts vara, bet tas prasa augstu visas tautas politisko intelektu un atbildību.

¹ Valsts varas valdīšanas formas — monarhija un republika — mūsdienās ir būtiski mainījušās: parlamentāra demokrātijā, prezidentāla demokrātijā un pusprezidentāla demokrātijā, parlamentāra monarhija, konstitucionāla monarhija.

c) kādas konsekvences¹ (*Konsequenz*) un secinājumi nosaka demokrātiju?

1. Demokrātija nozīmē “likumīgu varu” (*Gesetzherrschaft*), taču līdztekus tam demokrātija ir uzskatāma par pretstatu visām “personiskām politiskām varām (monarhijai, aristokrātijai un it sevišķi diktatūrai). **Likums ir tautas gribas izpausme.** Valda nevis kāda autoritāte kā konkrēta persona; ir vēsi, bet taisnīgi (*es ist kalt, aber gerecht*). **Demokrātija ir lietišķa, sausa, nepatētiska² varas forma**” (Ebenda, S.939).

2. Demokrātijas sūtība un liktenis ir svarīga konsekvence, lai veidotos demokrātiskas valsts un sabiedrības izpratne. Demokrātija nav kaut kas tāds, kas paceļas vai tiek pacelts pāri sabiedrībai. **Demokrātija ir atšķirīgu interešu un mijiedarbību sintēze, kas veidojas dažādu apvienību, partiju, sabiedrisko organizāciju un indivīdu politiskās darbības rezultātā.** Līdz ar to demokrātija maina arī valsts būtību. **“Demokrātijas apstākļos valsts drīzāk ir tautas gribas izpildu institūcija un lietvedis”** (*der Staat in der Demokratie gleich eher einen ausführenden Organ und Geschäftsführer des Volkswillens*). **Tā tam vajadzētu būt.** Bet vai to var teikt par postsociālistiskām valstīm un to valdībām? — Pagaidām nevar. Tādēļ mēs lietojam terminu “postsociālistiskā demokrātija”, “pēcpadomju demokrātija”.

3. Pirmsdemokrātiskā valsts izpratne balstās uz priekšstatu par valsti kā tēvu, kas rūpējas par saviem bērniem. **Demokrātijas izpratnes veidošanai** ir piemērota nevis attiecība “tēvs-bērni”, bet gan **dēlu un meitu attiecību modelis.** **“Demokrātijai kā tiesiskai varai vienlaikus ir nepieciešama tiesiska valsts. Pilsoņu noskaņojums, uzskati, domas tiek ņemti vērā dažādos demokrātiskas valsts darbības aspektos”** (Ebenda, S.940). Tās visupirms prasa politiķu un valstsvīru augstu politisko intelektu, kultūru un atbildību.

4. Uzskatu un atbildības ētika ir cieši saistīta ar demokrātisku politiku kā tās tikumiskais pamats. **Demokrātiskai politikai ir jābūt dziļi tikumiskai atbildības politikai.** Runa ir par specifisku ētikas formu, ko sauc

¹ **Konsekvents** (lat. *consequens* < *consequentis* — secīgs) ir secīgs pakāpenisks: 1) tāds, kas atbilst loģikas prasībām, noteiktai sistēmai vai likumsakarībai; 2) noteikts, mērķtiecīgs. **Konsekvence** ir cilvēka domas un darbības atbilstība sistēmai, loģikai, noteiktība, mērķtiecība, konkrēta mērķa sasniegšanai (konsekvents demokrāts, konsekvents boļševiks).

² **Patētisks** (gr. *pathetikos* — kaislīgs, pilns jūtu, patosa; tas, kas dziļi saviļņo sirdi) ir tāds dvēseles stāvoklis, kurā izpaužas un valda kaislīgas jūtas. Tās ir pacilāti satraukts cilvēka dvēseles stāvoklis (patētiska runa, žests, monologs). Cik bieži mēs dzirdam demokrātiskās Latvijas Saeimā šādas runas, kas, protams, raugoties no šā viedokļa, liecina nevis par demokrātisku politisko domu, bet gan par to, ka orators vēlas izrādīt sevi publikas priekšā. Vai arī ar valsts interesēm piesegt savas partijas finansētāja intereses. Vai vienkārši nomelnot politisko pretinīku.

par atbildības ētiku (*Verantwortungsethik*). Varbūt viens otrs politiķis, tāpat kā šis grāmatas autors, pirmo reizi nopietni sāk domāt par šo ētiku kā demokrātiskas politikas garīgo balstu?! Ko tad šī ētika pauž politiķim, valstsvīram, ierēdnim? — **IESPĒJAMĀS POLITISKĀS DARBĪBAS REZULTĀTS PIRMS ATTIECĪGĀ KOLEKTĪVA LĒMUMA PIENĒMŠANAS TIEK KOPIĢI IZSVĒRTS, SAPRASTS UN PIENĒMTS.** Ideālā gadījumā tas ir konsenss, sliktākajā — kompromiss, balstoties uz personisko atbildību.

Tāpat atbildība ir demokrātiskas politikas raksturīga un būtiska iezīme. Bet tā rada arī tipisku demokrātijas dilemmu. “**Izrādās, ka gandrīz bez izņēmuma visi likumi, kas skar pilsoņu dzīvi un kas, palaujoties uz visu līdzdalībnieku piekrišanu, tiek pieņemti un kļūst par likumiem pat ideālā gadījumā, kad visiem izdotos piedalīties, nevienu nespēj pilnībā apmierināt.** Un šai dilemmai nav alternatīvas — nav iespējams izvēlēties vienu no divām iespējām: visu sabiedrības locekļu piedalīšanās likuma pieņemšanā un pieņemt likumu, kas visus pilnīgi apmierinātu. Tādēļ paliek kompromiss, balstoties uz katra personisko atbildību, kura izpaužas politisko partiju līdera spējā distancēties no vēlamā — valdes lēmuma, programmas, pat ideoloģijas valsts interešu labā, nemaz nerunājot par partiju finansētāju interesēm.”

Demokrātiski pieņemts likums pat ideālā gadījumā, kad visi parlamenta locekļi piedalās tā pieņemšanā, nevar visus pilnīgi apmierināt. Kāpēc? — Demokrātiska politika balstās uz politisko plurālismu, kas ir problēmas izpratnes rezultāts, kas ir kompromisa garants. Bet **jebkura jēga ietver izpratni pretstatā zinātniskai patiesībai un arī neizpratni (šaubas, iespēju un varbūtību).** Bet tur, kur sākas zinātniska patiesība, beidzas demokrātiska politiskā doma. **Lūk, tieši šo atziņu postsociālistiskā demokrātija nespēj realizēt, pretendējot uz patiesību politiskās atziņās, lēmumos, deklarācijās.** Lūk, viena patiesība: **Latvija bija okupēta valsts (1940-1990).** Tāpat citādi vēstures izpratnei nav un nevar būt vietas. **Politiskā plurālisma vietā tiek sludināta politiska patiesība.** To veiksmīgi dara Visvaldis Lācis, ar sašutumu vērsoties pret citādu politisko atziņu: “...Neatskan neviens vārds par to īsto un taisnīgo vēsturisko un juridisko patiesību, ko jau vairākkārt precīzi izteikušas dažādas Eiropas institūcijas, kā arī NATO un citas starptautiskas organizācijas” (V.Lācis. Vai vēlreiz zem krievu zābaka. R., 1998. — 176.lpp.).¹ Vēstures notikums, fakts kā tāds nav ne taisnīgs, ne netaisnīgs. Vēstures fakta saprašana rada notikumu jēgu, kur blakus izpratnei pastāv

¹ Trūkst tikai šo starptautisko organizāciju (ANO, ES, EP) politiska lēmuma, deklarācijas, rezolūcijas par Latvijas okupāciju. Paveras plašs darba lauks Ārlietu ministrijai.

neizpratne, nevis patiesība. Tieši pretenzijas uz patiesību noved politiķi vēstures gūstā, jo brīvībai tiek pārvilkta svītva. Taisnība vai netaisnība ir saprašanas rezultāts, kurš nedrīkst pretendēt uz patiesību.

“5. Neapmierinātības izjūta katrā sabiedrisko attiecību stāvoklī ir demokrātiskas gribas veidojuma (*Willensbildung*) dzīves elements. Šī neapmierinātība izpaužas kā kritika¹ ... Kritikas priekšmets ir visu valsts institūciju atklātā darbība. **Kritikas brīvība balstās uz cilvēkam garantētām pamattiesībām.** Kritikas ietvarus nosaka vienīgi personas tiesības. **Šādas kritikas priekšnosacījums ir atziņa, ka politika nav pati par sevi saprotama (*daß in ihr gerade Politik sich von selbst vesteht*).** Turklāt tā (kritika. — *G. T.*) ir visu to pilsoņu ziņā, kuriem nav pieņemams dotais sabiedrības stāvoklis” (Ebenda, S.940). Bet tas savukārt prasa pietiekami augstu visas tautas politiskā intelekta, kultūras un atbildības līmeni. Pretējā gadījumā pati demokrātijas pastāvēšana ir apgrūtināta, un tas ir raksturīgi visām postsociālisma valstīm, kur referendumu rīkošana nav vēlama tieši zemā tautas politiskā intelekta dēļ. **Demokrātiskas kritikas pamatā ir saprašana, nevis patiesību sludināšana. Atcerēsimies, ka kritika, kas balstīta uz *es-zīnu*, pārvelk svītva saprašanaī.** Bet brīvības garīgo pamatu veido tieši saprašana, savukārt politiskās brīvības pamatu — demokrātijas dziļa izpratne.

¹ **Kritika:** demokrātiskas kritikas pamatā ir saprašana, nevis zinātniskas patiesības. Tā būtiski atšķiras no tās politiskās kritikas, kas balstās uz emocijām vai patiesību. Tā savā būtībā ir politikas saprašanas rezultāts, kas balstās uz reālās dzīves un politiķu solījumu atšķirības.

4. BRĪVĪBA¹ UN VIENLĪDZĪBA² (*Freiheit und Gleichheit*)

Brīvība un vienlīdzība ir divi fundamentāli demokrātijas principi. Tie veido demokrātijas garīgos balstus, jo nosaka demokrātiskas tiesiskas valsts būtību. Bet paši principi savukārt izriet no tautas suverenitātes. **Tikai suverēna tauta savā valstī var veidot demokrātiju, balstoties uz brīvību un vienlīdzību kā politikas principiem.**

a) **kas ir vienlīdzība demokrātiskā sabiedrībā?** — Cilvēki nav vienādi ne garīgi, ne fiziski. Šajā ziņā nevar būt runas par vienlīdzību. **Demokrātiskā valstī visi cilvēki ir vienlīdzīgi likuma priekšā un visiem ir vienādas iespējas realizēt savas spējas. Pilsoņu tiesiska vienlīdzība (*Rechtsgleichheit*) — lūk, kas ir būtiski demokrātijai.** Uz tiesisko vienlīdzību balstās **mērķu un nodomu realizācijas vienlīdzība (*Chancengleichheit*).** Bet sabiedrības šķelšanās bagātajos un nabajos šo realizācijas vienlīdzību būtiski samazina. Atcerēsimies, ka demokrātiju valstī apdraud **vienlīdzības un nevienlīdzības galējības.** Patlaban Latvijā demokrātiju apdraud krasa sabiedrības šķelšanās bagātajos un nabagajos, respektīvi, visnabadzīgākā tautas daļa. “Latvijā no visām ES kandidātvalstīm ir viszemākais iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju” (Latvijā zemākais dzīves līmenis // “Diena”, 29.09.99.). Ģimenes materiālais stāvoklis salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu ir pasliktinājies par 33,7 procentiem (“Diena”, 20.09.99.). Absolūtais vairākums (87 procenti) iedzīvotāju uzskata, ka “gada laikā viņu ģimenes materiālā situācija nav uzlabojusies” (turpat).

“Latvijā palielinās to iedzīvotāju skaits, kuri nespēj samaksāt par dzīvojamo platību, — vairākums — trūcīgās ģimenes” (Strauji palielinās nepieciešamība pēc sociālajiem dzīvokļiem // Neatkarīgā Rīta Avīze, 16.10.01.). Tādas ir solidāras (kolektīvas) atbildības sekas tur, kur bez personiskās atbildības nevar un nedrīkst iztikt. **Valsts varas solidārā**

¹ **Brīvība** ir sociālo un politisko subjektu patstāvība, kas izpaužas to spējā saprast vēsturi, reālo dzīvi un paredzēt nākotni. **Brīvas gribas garīgo pamatu veido saprašana** (G. Tauriņš. Vēstures filozofija. R., 1996. — 64.-82.lpp.) Brīvība izpaužas subjekta spējās un tiesībās rīkoties atbilstoši savām interesēm un mērķiem, balstoties uz savām tiesībām un garantijām. **Brīvības ideja** ir demokrātiskas politikas un tiesību ideja un princips: **politiskā brīvība un tiesiskā brīvība.** (M. G. Schmidt. Wörterbuch zur Politik. Stuttgart, 1995, S. 320.)

² **Vienlīdzība** ir sava veida sabiedrības attīstības ideāls. Demokrātiskā tiesiskā valstī vienlīdzība ir visu sabiedrības locekļu vienlīdzīgs stāvoklis tiesību un brīvību izmantošanā, pienākumu pildīšanā, sabiedrības materiālo, kā arī garīgo vērtību sadalē atbilstoši paveiktajam darbam. Jāatceras, ka nepastāv divu pilnīgi vienādi cilvēki savu spēju un garīgā attīstības līmeņa ziņā. Komunistiskās ideoloģijas paustā cilvēku vienlīdzība, kas ietverta tēzē: “Katram pēc viņa spējām, katram — pēc viņa vajadzības” ir utopija. **Demokrātiskā valstī runa ir par tiesisko vienlīdzību.**

atbildība ir nonākusi pretrunā ar demokrātijas būtību — brīvības principu.

Demokrātija paver visiem pilsoņiem vienādas iespējas piedalīties politiskās gribas veidošanā¹. “**Demokrātiska valsts var atzīt sevi par brīvu tad, kad tās pilsoņi var savas darbības likumus, kas nosaka taisnīgu rīcību, veidot un īstenot dzīvē**” (Ebenda, S.941). Demokrātija izvirza prasību visos līmeņos kontrolēt likumu tapšanu un piemērošanu, lai garantētu tiesiskā taisnīguma principa ievērošanu likumu piemērošanā un īstenošanā. **Bet tiesiskā taisnīguma pamatā ir politiskais taisnīgums**, kas postsociālistiskā demokrātijā netiek realizēts vai lauz sev ceļu ar milzīgām grūtībām. Tā, piemēram, Pilsonības likums (11.08.94.) tika pieņemts bez politiskā taisnīguma ekspertīzes. Tas izraisīja pašu nopietnāko politisko krīzi (8.04.-30.04.98.), kuru 6.Saeima tā arī līdz galam nespēj pārvarēt. Tika apieta vai noklusēta galvenā problēma: **vai latviešu tautas izdzīvošana ir apdraudēta? Vai nepilsoņu integrācija apdraud latviešu tautas pastāvēšanu tuvākā un tālākā nākotnē? Vai Pilsonības likums ir politiski un tiesiski taisnīgs? Lūk, šajā jomā tautas politiskā izglītošana ir vairāk nekā aktuāla.** Nav nopietni, ka vakardienas *homo sovieticus*, atsaucoties uz demokrātiju, tiek aicināts piedalīties referendumā par *Pilsonības likuma* grozījumiem. Naturalizācijas “logu atvēršana” un pilsonības piešķiršana nepilsoņu bērniem, kas dzimuši pēc 1991.gada 21.augusta, neatrisina nepilsoņu jautājumu, bet gan pārvēršas par 7.Saeimas priekšvēlēšanu kampaņu. **Problēma — 25 procenti nepilsoņu — netiek atrisināta.**

Vācu valsts tiesību pētnieks Hellers pievērsa uzmanību tam, ka “**cilvēks savā būtībā ir mēreni utopisks, tas ir, spējīgs esamībai pretstatīt vēlamu un katru reizi varu mērīt ar taisnības ideju**” (*der Mensch wesensmäßig utopisch, das heißt fähig ist, dem Sein ein Sollen entgegenzustellen und die jeweilige Macht an einer Rechtsidee zu messen* // H.Heller. Gesammelte Schriften, 3Bde, Leiden, 1971, Bd. 3, S.330). Šai atziņai par cilvēka būtību kā apdāvinātu un mācīties spējīgu būtni ir svarīga nozīme demokrātijas idejas izpratnes veidošanā. Brīvības ideja veido demokrātijas garīgo pamatu, kas sakņojas cilvēka spējā fantazēt, saprast un mācīties. Atcerēsimies, ka pati demokrātijas ideja ir politiskās domas

¹ Šai sakarībā būtu jāatceras, ka Latvija ir vienīgā valsts pasaulē, kurā ir liels nepilsoņu īpatsvars. 1997.gada sākumā Latvijā bija 2,48 miljoni iedzīvotāju, no kuriem aptuveni 0,7 miljoni ir nepilsoņi. 2000.gada vidū Latvijā bija 2,37 miljoni iedzīvotāju un 595 326 nepilsoņu. Tās rada specifiskas grūtības brīvības un vienlīdzības principa realizēšanā politikas jomā. **Nepilsoņu politiskās tiesības ir ierobežotas — viņi nevar piedalīties vēlēšanās.** Patlaban 500 000 nepilsoņu veido 21% no visiem Latvijas iedzīvotājiem (2 371 333). Tikai 50 000 nepilsoņu ir kļuvuši par Latvijas Republikas pilsoņiem (2002. g. febr.).

vēsturiskās attīstības rezultāts. Uz šo atziņu pamata centīsimies saprast demokrātiju.

b) kas ir demokrātijas ideja valsts varas politikā? — “Demokrātijas ideja kā tautas suverēnā vara ir tāls mērķis (*Fernziel*). Tas principā nozīmē to, ka valsts vara tikai tādā mērā un tiktāl var būt leģitīma, ciktāl tā no visu pilsoņu brīvās gribas saprot, kā visu sabiedrību balstīt” (S.942). Gan demokrātijas ideja kā demokrātijas ideāls, gan reālā dzīve liecina, ka ideāls un sociālā īstenība neatbilst viens otram. Rodas pretruna starp vēlamo un esošo, starp ideju un sociālpolitisko realitāti. Pamatojoties uz šo atziņu, valsts tiesību teorētiķis Hellers secināja, ka **šķiru sabiedrībā demokrātiska valsts ilgu laiku nevar pastāvēt. Līdz ar to izvirzās jautājums, vai bijušajās PSRS republikās pastāv šķiras. Kas patlaban ir strādnieki, zemnieki, inteliģence? Vai pastāv ekspluatācija? **Šie jautājumi tiek apieti vai vienkārši noklusēti Saeimas politiskajā darbībā**. Varbūt Latvijā ir izveidojušās tādas sociālās grupas, kas nosaka valsts politiku un attīstību? Vai valdošo politisko eliti var dēvēt par šķiru? — Varbūt ar PSRS sabrukumu šķiras — strādnieki, kolhoznieki — izzuda, bet kā ir ar ekspluatāciju?**

Valdošā šķira (*tonanengebende Oberklasse*) gan ekonomikas sfērā, gan kultūras jomā realizē virsvaru (*Übermacht*). Šie politiskie, ekonomiskie un sociālie apstākļi neļauj izveidot demokrātisku sabiedrību. Tātad izvirzās jautājums: **vai Latvijā ir šķiras?!** Vai bezšķiru sabiedrība ir iespējama? Par to šobrīd nemēdz domāt, jo uzskata to par marksisma izpausmi. Mēs ar nodomu atkārtojam šos jautājumus.

Tātad uz ilgu laiku nevar izveidot brīvu un vienlīdzīgu pilsoņu sabiedrību. Kāpēc? — “Tauta ir nevis ķieģeļu māja (*Ziegelbau*), kas celta no tīrām (skaidrām un godīgām) vienlīdzīgām un brīvām atsevišķām vienībām, bet gan būvakmeņu celtnē, kuru veido visai nevienlīdzīgas sociālās grupas, šķiras, partijas” (*das Volk nicht ein Ziegelbau aus lauter freien und gleichen einzelnen, sondern ein Quaderbau aus sehr ungleichen sozialen Gruppen, Klassen, Partien ist* // G.Radbruch. Kulturlehre des Sozialismus. Berlin, 1950. S.36¹). **Demokrātijā ir vēsturisks process, kuram aizvien draud briesmas, jo balstoties uz tautas suverenitāti, “stiprāko grupu vara sāk valdīt pār vājākām” (*die Herrschaft der stärkeren über die schwächeren Gruppen zu etablieren*. Ebenda. G.Radbruch. S.36).** Līdzīgs stāvoklis ir 7.Saeimā, kurā triju lielāko partiju grupa (TP, LC, TB/LNNK) valda pār vājākām, pieņemot konkrētus likumus, lēmumus, deklarācijas. Runa ir par politiski ekonomisko grupu ietekmi uz politiski svarīgiem balsojumiem Saeimā, lēmumu pieņemšanu

¹ Šis citāts un citi citāti, kurus K.Lenks izmanto savā grāmatā “Demokrātijas problēmas”, ir ņemti no šā darba.

Ministru kabinetā, kuri balstās uz partiju finansētāju interesēm. **Demokrātiju apdraud politiskā korupcija.** Politiskā korupcija — nopietns šķērslis Latvijai ceļā uz ES un NATO. Pastāv arī citi demokrātijas trūkumi — vājās puses.

Par demokrātijas vājo pusi liecina arī svarīgi vēstures notikumi. Piemēram, Vācijas Nacionālsociālistiskā strādnieku partija nāca pie varas demokrātiskā ceļā. Par šo problēmu spriež politologs **Neimans**¹: “Politiskā vara atrodas konstitucionālās doktrīnas ietvaros tik ilgi, kamēr tā izjūt dažādu ietekmi uz parlamentu. Tiklīdz šī ietekme parlamentā sāk mainīties, nekavējoties izveidojas jauna dabiska politiskā doktrīna, kas nosaka pārmaiņas valdošā parlamenta vairākumā. **Parlaments pārstāj būt par demokrātiskas varas formu**” (F.Neuman. *Demokratischer und autoritärer Staat*. Frankfurt a. M. — Wien. 1967. — S.47). Tāad demokrātiskas valsts parlaments zināmos vēsturiskos apstākļos var atdot politisko varu autoritāram vai totalitāram režīmam. Tāda ir demokrātijas garīgo balstu — brīvības un vienlīdzības — vājā puse. Hitlers nāca pie varas demokrātiskā ceļā, bet padarīja Vāciju par valsti, kurā valdīja totalitārs politiskais režīms. **Latvijā 7.Saeima nāca pie varas demokrātiskā ceļā, pateicoties partiju finansētājiem.** Pēc tam, sākot ar V.Krištopana valdības tapšanu un darbību (28.11.98.5.07.99.), varu savās rokās pārņēma politiski ekonomiskās grupas, kuras turpina valdīt, balstoties uz kolektīvās (solidārās) atbildības principa. **Kolektīvisms atbildības jomā ir pretstats demokrātijai, kura balstās uz personas autonomiju, uz personas atbildību.**

5. Pārstāvēšana un partiju valsts

(*Repräsentation und Parteienstaat*)²

Tautas griba valsts varā var izpausties kā tiešajā, tā arī netiešajā demokrātijā (*unmittelbare Demokratie und mittelbare Demokratie*). **Tiešā demokrātija nav realizējusies nevienā politiskajā formā, nevienā politiskajā režīmā.** Cita lieta — **netiešā demokrātija**, kas ir realizējusies un realizējas **parlamentārā formā.** Parlaments pārstāv tautu, kas to ir ievēlējusi, un demokrātija realizējas parlamentārā formā: **parlamentāra republika, prezidentāla republika, parlamentāra monarhija** u.c. demokrātijas formas. Demokrātijas pamatu veido tautas gribas izpausme vispārīgās, brīvās, tiešās, vienlīdzīgās un aizklātās parlamenta vēlēšanās.

¹ **Neimans** (*Neuman*, 1900-1954) Francis — vācu politologs. Pētījis demokrātiju un autoritāros politikas režīmus.

² Šeit un arī citās vietās mēs atstājam nemainītus atsevišķus paragrāfu nosaukumus.

Tātad netiešās demokrātijas pamatā ir visas tautas vēlētis parlaments, kas pārstāv dažādu slāņu un sociālo grupu intereses. Parlaments ir pārstāvības institūcija, kurā darbojas tautas vēlētis pārstāvji.

Vācijas konstitūcijā ir rakstīts: "Vācu federālā parlamenta (*Deutsche Bundestag*) deputātus ievēlē vispārīgās, tiešās, brīvās un slepenās (aizklātās. — *G. T.*) vēlēšanās." Arī Latvijas Saeima tiek ievēlēta vispārīgās, vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās (Satversme, II, 6).

a) kas ir parlaments un parlamentārā politiskā sistēma? — Klasiskā parlamentārisma princips ir dažādu interešu pārstāvēšana. "Parlaments ir visas nācijas likumdevēja sapulce, kas pārstāv visa kopuma (nācijas. — *G. T.*) intereses, sapulce, kas, vadoties nevis no lokāli izvirzītiem mērķiem un lokāliem aizspriedumiem, bet gan no vispārīgā prāta rezultāta¹, rūpējas par visas valsts labklājību" (E. Burke. Speech to Electors of Bristol)². Tas arī nosaka demokrātiskas politikas specifiku: demokrātija nevar pastāvēt bez opozīcijas, nevar balstīties uz zinātniskām patiesībām politisku lēmumu pieņemšanā, demokrātiska politika nevar būt zinātniska. Demokrātiskas politikas pamatā ir saprašana, bez kuras dažādas politiskās partijas, kam ir atšķirīgas programmas, nevar nonākt līdz kompromisam, līdz visas valsts kopīgām interesēm. Latvijas politikā ir izraisījusies neviena vien politiskā krīze situācijā, kad partijas nespēja vai negribēja cita citu saprast valsts interešu labā.

Parlaments³ ir visas tautas, nācijas politiskā padomdevēja sapulce, kuru ievēlē visa tauta, un tā galveno principu raksturo vēl viena definīcija. "Parlaments ir augstākā varas pārstāvības un likumdevēja institūcija, kas parasti tiek veidota vēlēšanu ceļā, kaut arī atsevišķos gadījumos to var iecelt" (Словарь-справочник по социологии и политологии, с.170)⁴. Lai dziļāk izprastu parlamenta būtību, ieskatīsimies tā vēsturē un mūsdienu realitātēs. Parlaments izveidojās 13.gs. Anglijā kā kārtu pārstāvība valsts varas institūcijās. Dažādās valstīs parlamentu sauc dažādi. ASV ir kongress, Francijā — parlamentārā sapulce, Vācijā — Reihstāgs, Landtāgs, Lihtenšteinā — Landtāgs, Dānijā — Folkentings, Šveicē — Riksdags, Norvēģijā — Stortings, Latvijā — Saeima utt.

¹ Runa ir par politisko partiju kompromisu, kas pauž visas valsts intereses.

² Citāts no "Politische Theorien von der Antike bis zur Gegenwart." Bonn, 1991. — S.943.

³ Parlaments (fr. *parler* — runāt) ir augstākā politiskās varas pārstāvības institūcija valstī, un tā veic likumdošanas funkciju. Parlamentārisms ir tāda politiskā sistēma, ar kuru valsts pārvalda sabiedrību. Tajā svarīgākā valsts varas institūcija ir parlaments.

⁴ Mazliet novirzījāmies no K.Lenka "Demokrātijas problēmām", lai lasītājs dziļāk izprastu jēdzienus "parlaments" un "parlamentārisms".

Parlaments var pastāvēt un darboties ne tikai republikās, bet arī monarhijās. Spānija ir parlamentāra unitāra monarhija. Parlamentā ir divas palātas — ģenerālie kortesi. Arī Anglija ir parlamentāra unitāra monarhija. Likumdošanas vara pieder karalim (karalienei) un parlamentam, kurā ir divas palātas, — Augšpalāta (lordu palāta) un Apakšpalāta (Apakšnams).

Parlamentārisms ir valsts varas sistēma, kur likumdevēja un izpildu institūciju funkcijas valstī ir strikti nodalītas viena no otras. **Šajā sistēmā parlaments ir augstākā valsts vara un likumdevēja institūcija. Parlaments apstiprina valdību.** Parlaments kontrolē valdības darbību un var izteikt tai neuzticību.

Parlamentārā politiskajā sistēmā prezidentam vai karalim ir tikai valsts pārstāvības funkcija. Ja prezidentu vēlē visa tauta, nevis parlaments, tad tam ir plašākas izpildvaras funkcijas. Latvijas Republikas politiskā sistēma ir izteikts parlamentārisms, jo prezidentu vēlē parlaments: *Valsts prezidentu ievēl Saeima uz četriem gadiem* (Satversme, III, 35).

Tātad **pārstāvība** (reprezentācija) ir **klasiskā parlamentārisma princips**. Tas attiecas uz vēsturiski vecākām demokrātijas leģitīmācijas formām (*zu den ältesten Legitimationsformen der Demokratie*). Tieši šeit sākas demokrātiskas politikas ceļš. **“Parlamentārās sistēmas kompromisa struktūra** (*die Kompromißstruktur*) **nonāca līdz reprezentācijas (pārstāvības. — G.T.) idejas izpaušmei — tautas griba tika aizstāta ar parlamentu** (*der Stellvertretung des Volkswillens im Parlament*). **Deputāts principā nav saistīts ar rīkojumu** (direktīvu, norādījumu, izņemot savas valsts intereses. — G.T.), **un deputāta neatkarība veido pašu tautas gribas pārstāvību parlamentārā sapulcē. Plēnums¹ veido samazinātu tautas gribas attēlu svarīgākos jautājumos. Turklāt parlaments veic atšķirīgu** (un pat pretēju. — G.T.) **interesešu integrācijas funkciju”** (Ebenda, S.941). Latvijas Saeimā notiek sēdes, kur nereti tautas gribas vietā stājas partiju finansētāju intereses: V.Krištopāna valdības tapšana un krišana (28.11.98.–5.07.99.), premjera A.Šķēles nomaina ar A.Bērziņu (12.04.2000.–4.05.2000.) un demarkācijas līnijas vilkšana A.Bērziņa valdībā. Tika pārkāpts arī varas dališanas princips [pedofilijas skandāls (19.09.99.–14.04.2000.)].

Parlamentārā demokrātijas vara atbilstoši konstitūcijai iedalāma šādi: **LIKUMDEVĒJA VARA** (parlaments) — **IZPILDVARA** (valdība) — **TIESU VARA**. Tiesu vara ir neatkarīga.

¹ **Plēnums** (lat. *plenum* — pilns) ir parlamenta, politiskas partijas, sabiedriskas vai valsts organizācijas, komitejas un citas vēlētas vadošās institūcijas locekļu pilnsapulce. Tajā apspriež pašus būtiskākos jautājumus, kas ietilpst attiecīgās organizācijas vai institūcijas kompetencē. Tā lēmumi ir obligāti visām zemākstāvošām organizācijām (Politiskā enciklopēdija. R., 1987. — 541.lpp.).

b) politisko “partiju valstiskā demokrātija” (*parteienstaatlicher Demokratie*). Politiskās varas struktūra, kurā partijas ir faktiskās valsts politiskās gribas veidotājas, dēvē par **valstiski partejisko demokrātiju** (*parteienstaatlicher Demokratie*). Šo jēdzienu politikā ieviesa un sāka lietot **Leibholcs**¹ (G. Leibholz. Strukturprobleme der modernen Demokratie. Karlsruhe, 1958). Tieši šāda politiskās sistēmas struktūra spēj veiksmīgi apvienot dažādās interešu grupas sabiedrībā visos demokrātiskās varas patstāvīgos veidojumos: likumdevēju, izpildu, tiesu varā.

Kas ir partiju valstiskā demokrātija² — “**Politiskās partijas ir vienīgie, faktiski dominējošie dažādie (atšķirīgie. — G. T.) politiskās gribas veidotāji un paudēji demokrātiskā valstī.**” Uz šā pamata ir balstīta patiesā **alternatīva**. “Patiesā alternatīva neskan šādi: tauta vai partija, bet gan kā alternatīva: **vairākuma partiju sistēma vai diktatoriska vienības partija kā tā dēvētā patiesā tautas gribas izpausme**” (*Die wirkliche Alternative lautet nicht: Volk oder Parteien, sondern allenfalls: Mehreheitsparteiensystem oder diktatoriale Einheitspartei als angeblicher Ausdruck des “wahren” Volkswillens* // G. Leibholz. Ebenda, S.76). Bet tas nenozīmē, ka demokrātijā savu nozīmi ir zaudējis reprezentācijas (pārstāvības) princips. Mūsdienu demokrātiskas partejiskas valsts (*Parteienstaates*) izturīgumu, pastāvīgumu un funkcionēšanu nosaka divi galvenie prieknoteikumi (*Voraussetzungen*): **1) demokrātijas dinamika** izpaužas kā valsts gribas veidošana (*Staatswillensbildung*), kas sevi realizē ar partiju mediju³ starpniecību, paužot sabiedrības atsevišķo dažādo sociālo slāņu, grupu intereses. **Partiju svarīgākā politiskā funkcija ir valstiski politiskās vienotības strukturēšana un veidošana**. Tās ir tuvas valstij, bet nav identiskas ar valsti, šo funkciju uzdevums ir valsts darbībā integrēt atsevišķas dažādas intereses (*Partikularinteressen*). Tā ir svarīgākā politisko partiju funkcija “valstiskā partiju demokrātijā” jeb parlamentārā demokrātijā; **2) partiju iekšējā demokrātija**. “**Oligarhijas**⁴ veidošanās partiju organizācijā nav liktenīga nepieciešamība...” (*Oligarhiebildung in Parteiorganisation ist keine schicksalhafte Notwendigkeit...* Ebenda, S.944). **Bet politiskās elites veidošanās tomēr**

¹ **Leibholcs** (*Leibholz*, 1901-1982) Gerhards — vācu politologs, pievērsis uzmanību parlamentārās demokrātijas formu pētīšanai.

² Jēdzienus “partiju valstiskā demokrātija” un “valstiskā partiju demokrātija” lietojam kā sinonīmus atbilstoši vācu “*parteienstaatliche Demokratie*”.

³ **Medijs** (lat. *medium* — vidus) ir persona, kas pēc spiritisma atziņas ir cilvēku un “gara pasaules” starpnieks. Medijs (lat. *medius* — vidējais) — mūzikā vidējais reģistrs sieviešu balsīm. **Partijas medijs** ir laikraksts, žurnāls u.c. plašsaziņas līdzekļi, sākot ar radio un beidzot ar TV.

⁴ **Oligarhija** (gr. *oligarchia* — dažu cilvēku vara) ir: 1) nedemokrātiska valdīšanas forma, kurai pastāvēt vara pieder šaurai cilvēku grupai; 2) valdošā politiskā elite valstī.

ir raksturīga mūsdienu partijām, jo tās nevar iztikt bez profesionāliem politiķiem. No politiskās elites līdz oligarhijai ir viens solis, kuru nosaka *oligarhijas dzelžainais likums: partijas līdera neizbēgama oligarhiska kontrole pār tās darbību*. Partija nevar pastāvēt un veiksmīgi funkcionēt bez hierarhiskas ierēdņu struktūras, kas nosaka darba dalīšanu un personisko atbildību.

Tātad valstiskās partiju demokrātijas modelis nepieļauj absolūtu pārstāvību (*Absolutsetzung der Repräsentation*). **Demokrātiska politiskā sistēma noraida vienpartijisku valsts sistēmu.** “Šeit saskaras partiju valstiskās demokrātijas modelis un plurālisma koncepts¹ (Ebenda, S.944) vai parlamentārās demokrātijas modelis un politiskā plurālisma princips.

6. Klasiskās demokrātijas modelis

Klasiskās demokrātijas divus pretējus modeļus savās mācībās pauž **Ruso²** un **Šumpeters³**: 1) **identitātes demokrātija** (*identitäre Demokratie*) (Ruso) un 2) **demokrātijas konkurences modelis** (*Konkurrenzmodell*). Šumpeters savu modeli pamatoja un attīstīja uz ASV demokrātijas modeļa bāzes pretstatā Rietumeiropas demokrātijai, kuru pamatoja Ruso. Aplūkosim un centīsimies saprast šos divus demokrātijas modeļus. Kurš no tiem tuvāks Latvijas politikai pēc neatkarības atjaunošanas 1990.gada 4.maijā?

a) **Ruso identitātes demokrātijas modelis.** Ruso viens no pirmajiem valsts būtību saprata kā **savaldītas gribas veidojumu**. Viņš izvirzīja ideju

¹ **Das Konzept** — koncepts, uzmetums. **Koncepts** (lat. *conceptus* — priekšstats): 1) formulējums, saprašanas procesā veidots prāta tēls, vispārīga doma, jēdziens (konceptuālists); 2) loģiskajā semantikā — vārda jēga.

² **Ruso** (Rousseau, 1712.-1778) Žans Žaks — franču filozofs, rakstnieks, apgaismotājs, *Sabiedriskā līguma* teorijas radikāli demokrātiskā virziena piekritējs. **Egalitārisma** aizsācējs, viens no pedagogijas teorētiķiem un visā pasaulē atzītu daiļdarbu autors. Galvenie darbi: 1) “Pārdomas par cilvēku nevienlīdzības izcelšanos un pamatiem” (1755); 2) “Sabiedriskais līgums” (1762.). Viņš kritizēja feodālo sabiedrības iekārtu un puda demokrātijas idejas: **brīvība, vienlīdzība un draudzība**.

³ **Šumpeters** (*Schumpeter*, 1883-1950) Jozefs — austriešu izcelsmes amerikāņu ekonomists, sociologs, politologs. Austrijas Republikas finansu ministrs (1925-1932), Bonnas universitātes prof. (1925-1932); no 1932.gada līdz mūža beigām Hārvarda universitātes (ASV) profesors. Viņš izvirzīja *efektīvas konkurences* teoriju, kura pamatota uz tirgus ekonomikas mehānismu (radošā monopolu un konkurences spēku savstarpējā mijiedarbība) un kurā cikliskums tiek uzskatīts par ekonomiskās augšupejas likumsakarību. Ekonomikas uzplaukuma dzinējspēks — masveida investīcijas pamatkapitālā, kuras kalpo jaunas tehnoloģijas ieviešanai. Uz šīs ekonomiskās bāzes Šumpeters izvirzīja un pamatoja savas demokrātijas koncepcijas *konkurences modeli* darbā “Capitalism, socialism and democracy” (N.Y., 1950).

par valdītāju un pakļauto gribas identitāti (*Identität von Regierenden und Regierten hat den Sinn, eine Identität dieses Willens herzustellen*). Ruso meklē attiecības valdīt-pakļauties identitātes ideju valsts politikā un atrod to tieši demokrātijā. Runa ir par suverēnas tautas demokrātisko politikas režīmu. “**Suverēna tauta iemieso un ar savu lēmumu** (izšķiršanasos. — *G.T.*) **organizē volonté générale** (vispārīgo gribu jeb kopīgo gribu)” [*Das souveräne Volk verköpert und konstituiert mit seinem Entscheidungen die volonté générale (den allgemeinen Willen oder Gemeinwillen)*] (Ebenda, S.945). Centīsimies saprast šo atziņu kā valdītāju un pakļauto gribas identitāti.

Kā suverēna tauta ar savu lēmumu nosaka kopīgo gribu? — **Ar savu gribu tā nosaka likumus, bet tas iespējams tikai, ja pastāv valdītāju un pakļauto gribas identitāte.** **VALDĪTAJU UN PAKĻAUTO GRIBAS IDENTITĀTI DEMOKRĀTISKĀ SABIEDRĪBĀ VEIDO POLITISKĀS BRĪVĪBAS realizācija likumu jaunradē.** Sakarā ar to tad arī radies nosaukums *identitātes demokrātijas* modelis.

Ko pauž ideja par identitāti starp tiem, kam pieder vara, un tiem, kas pakļaujas varai? Kāda identitāte šajā aspektā iespējama? — “...**Tautas griba, kas vēlēšanās un (no)balsošanā tiek izteikta un apliecināta, vieno visus pilsoņus, arī tos, kuri atrodas pie varas**” (Ebenda, S.945). Tātad runa ir par valdītāju un pakļauto gribas identitāti, kura pamatojas uz vispārīgām, brīvām, vienlīdzīgām un aizklātām vēlēšanām. Tieši šī griba, kas izpaužas vēlēšanās, apvieno suverēnu tautu, valsts varas pienākums ir paust šo vienotību, radot, pieņemot politiskus lēmumus un īstenojot likumus. Individuālā cilvēka brīvība demokrātijas apstākļos tiek nevis ierobežota, bet gan garantēta. Tā veido svarīgāko priekšnoteikumu vispārīgai un autonomai tautas gribas izpaušmei vēlēšanās, pēc tam šī griba tiek realizēta parlamenta darbībā un valdības politikā. Tieši tādā nozīmē Ruso saprot demokrātiju un tās principu, kura pamatā ir šāda hipotēze (pieņēmums): “**Visi izšķirošie politiskie lēmumi veidojas un tiek uztverti kā visu aktīvo pilsoņu uzticības votums**¹. **Tādējādi visi pieņemtie politiskie lēmumi kļūst tiesiski nepieciešami**” (Ebenda, S.945). Bet visam tam pamatu pamatā ir tautas suverenitātes princips, kas problemātisku padara visas tautas tiešu līdzdalību politikā tādā gadījumā, kad valstī ir liels skaits nepilsoņu.

b) visas tautas līdzdalība politikā ir problemātiska. Tādēļ tiek meklēta optimālākā sabiedrības politiskās organizācijas forma. Tas

¹ **Votums** (lat. *votum* — griba, vēlēšanās): 1) **uzskats, atziņa, kas izteikta balsošanas rezultātā** (uzticības votums — parlaments ar savu nobalsošanu izsaka uzticību valdībai); 2) **vēlēšanas, vēlēšanu sistēma, vēlēšanu tiesības** (plurālais votums — tiesības vienam vēlētājam nodot divas balsis vai vairāk).

savukārt rada vairākas problēmas. Ruso savā darbā *Sabiedriskais līgums* šo problēmu būtību pauž šādi: “Kā atrast sabiedrības formu, kuru aizstāvētu un aizsargātu ar visu personu kopīgu spēku un katra sabiedrības locekļa spējām (atbilstoši viņa īpašumam. — *G.T.*), jo, lai gan katrs sabiedrības loceklis ir saistīts ar visiem pārējiem sabiedrības locekļiem, viņš tomēr paklausa tikai sev un tāpēc paliek tikpat brīvs, cik brīvs bija pirms šīs kopīgās apvienošanās?” (J.-J.Rousseau. *Der Gesellschaftsvertrag*. Stuttgart, 1971. — S.17). Kas tad ir šī sabiedrības locekļa brīvība? — Cilvēka brīvās gribas pamatā ir saprašana — dzīves, vēstures, politikas, pašam sevis saprašana. Tādēļ šo brīvo gribu — brīvību — apzināti un mērķtiecīgi valsts mērogā var veidot ar politiskās izglītības sistēmu. Politiskā izglītība ir demokrātiskas politikas svarīgs priekšnoteikums. Kāda nozīme, piemēram, ir referendumam, ja tautas politiskās izglītības līmenis ir zemāks par zemu? — Runa visupirms ir par bijušajām PSRS republikām.

Ruso saskata problēmu, kas saistīta ar valsts demokrātisku pārvaldi, un risina to šādi: **kādā veidā tauta var palikt brīva un tai pašā laikā izveidot sabiedrisku savienību?** — Tas iespējams tikai ar sabiedriskā līguma starpniecību (valsti. — *G.T.*), saskaņā ar kuru “**katrs no mums pakļauj savu personību un visas savas (ie)spējas augstākai kopējās gribas vadīšanai un mēs visi atzīstam katru sabiedrības locekli par nedalāmu veselā daļu**” (Ж.-Ж.Руссо. *Об общественном договоре*. М., 1938. — С.13). Tā rezultātā veidojas cilvēku kolektīvs kā vienots veselums, ko sauc par tautas valsti, nacionālo valsti, kas ir **suverēna un brīva**.

Ruso politiskais ideāls ir tiešā demokrātija, kuras pamatā ir **valdītāju un pakļauto gribas identitāte**, kas veidojas vēlēšanu rezultātā. **Visus likumus pieņem pilsoņu kopsapulce**. Sava demokrātijas modeļa pamatošanai viņš izmanto antīkās polisas un Šveices kantonu¹ pieredzi. **Viņš kritizē Anglijas parlamentārismu un politisko partiju sistēmu un noraida šo demokrātijas formu**.

Ruso neatzīst parlamentāro demokrātiju, kas balstās uz politisko partiju darbību. Tikai *volonté générale* (kopīgā griba. — *G.T.*) var paust tautas gribu, jo katrs “**pilsonis pats pauž savu gribu, neatrodies cita ietekmē**. Tādēļ vienīgi *volonté générale* kā sava veida kolektīva institūcija paver iespēju pieņemt pareizo lēmumu. Līdz ar to klasiskā demokrātijas forma prasa pilsoņu permanentu² un aktīvu līdzdalību politikā. “**Katrs**

¹ **Kantons** (fr. *canton* — apgabals): 1) teritoriāla vienība, federācijas subjekts (loceklis) Šveicē, kantonam ir sava konstitūcija, parlaments, valdība, kas pakļauta centrālajai varai; 2) administratīvi teritoriāla vienība Beļģijā, Francijā (līdz 1982.gadam).

² **Permanents** (lat. *permanens, permanentis* — nepārtraukts) ir kaut kas pastāvīgs, nepārtraukts sabiedrībā vai dabā (permanenta attīstība, permanenta revolūcija, permanenta komisija, permanenta līdzdalība vai darbība politikā).

atsevišķs sabiedrības (arī kolektīva) loceklis ir ne tikai tiesīgs līdzdarboties politikā, bet tas ir viņa morāls pienākums” (Ebenda, S.946). Uz šo klasisko demokrātijas principu balstās tiesības un *reālistiska* demokrātijas izpratne (*realistische Demokratieverständnis*). Bet tā jau ir citāda demokrātijas izpratne. Klasiskais demokrātijas modelis ir ļoti grūti realizējams dzīvē, jo visas tautas, t.i., katra atsevišķa cilvēka tieša piedalīšanās politikā ir **utopijs, jo visa tauta nevar profesionāli nodarboties ar politiku**. Visas tautas griba ar katra cilvēka piedalīšanos politikā ir utopijs, ir iespējama tautas līdzdalība politikā. **Visa tauta nevar pieņemt likumus, deklarācijas, darboties politikā**. Tapa tāda profesija, kuru sauc par politiku.

7. Šumpetera “*realistisks*” un “*empīriskas*” demokrātijas modelis

Viss tautai, nekas no tautas.

(Alles für das Volk, nichts durch das Volk.)

Jozefs Šumpeters

Šumpeters izdarīja sava veida apvērsumu demokrātijas izpratnē, izvirzot *reālistiskās* un *empīriskās* demokrātijas ideju: “**Viss tautai, nekas no tautas.**” Tā ir atbilde uz jautājumu: **vai demokrātiskā politikā ir iespējama vispārīga (ap)vienota tautas griba, kā to vēlējas Ruso? — Tas reālajā politikā nav iespējams.** Par sava demokrātijas modeļa empīrisko bāzi Šumpeters izvēlas politisko partiju cīņu ASV prezidenta vēlēšanu kampaņas laikā, uzskatot to par reālu demokrātiskās politikas izpausmi. ***Ruso identitātes demokrātija balstījās uz tautas gribu, kurai ideālajā gadījumā jāsakrīt ar valsts vadītāju gribu.*** Šumpeters izvirzīja pavisam citu ideju. Viņš orientējās uz politiskajām partijām kā demokrātiskas politikas veidotājām un realizētājām. Viņš apstrīd vēl vienu klasiskās demokrātijas principu: **TAUTA PIENEM POLITISKU LĒMUMU.**

Vai visa tauta, ņemot vērā katra tās locekļa politisko intelektu un sociālo stāvokli, ir spējīga pieņemt politisku lēmumu? Izlemt politisku jautājumu vai arī pieņemt likumu?! — Tas prasa augstu politisko intelektu un kultūru. Tauta nespēj pieņemt pareizāko politisko lēmumu, JO VISA TAUTA NEVAR BŪT PROFESIONĀLS POLITIKIS. Tāpēc Šumpeters izraugās citu ceļu, lai pamatotu savu *reālās¹ demokrātijas*

¹ Reālistisks: 1) reālisma prasībām atbilstošs; 2) praktisks, īstenībai atbilstošs, reāls. Tādēļ mēs kā sinonīmus lietojam vārdus “*reālistisks*” un “*reāls*” attiecībā uz *empīriskās demokrātijas* modeli.

modeli. Viņš balstās uz ilggadīgu ASV prezidenta vēlēšanu politisko pieredzi, kas liecina, ka pirmajā vietā izvirzās politisko partiju cīņa par varu Baltajā namā (*White house*)¹. Protams, viņš pieļauj, ka tautai ir zināma loma politikā: **TAUTAS BALSĶUMS NOTEIKS TO POLITISKO PARTIJU, KAS NĀKS PIE VARAS.** Tas ir cits politiskās realitātes modelis: **TAUTA — POLITISKĀ PARTIJA — VALSTS VARA.** Lūk, tādēļ postsociālistiskajā demokrātijā, ņemot vērā tautas zemo politiskā intelekta līmeni, nav vēlams rīkot referendumu par atbildīgu politisku lēmumu, likumu pieņemšanu. Vai šobrīd latviešu tautai un pašiem politiķiem ir skaidra atbilde uz jautājumu, kā tautai izdzīvot savā tēvzemē? Vai grozījumi Pilsonības likumā (22.06.98.) apdraud latviešu tautas izdzīvošanu? — Referenduma rīkošana liecina par 6.Saeimas politiķu bezatbildību un nespēju uzņemties politisko atbildību. Šāda iniciatīva nav nekas cits, kā bezatbildīga priekšvēlēšanu kampaņa. “Skaidri un precīzi formulēt lietas nav izdevīgi, jo tas mudina cilvēkus domāt un mazina iespējas viņus regulēt. Šajā ziņā TB ne ar ko neatšķiras no boļševikiem. Un ne tikai šajā. Neviļus nākas atcerēties Staļina “ģeniālo” dogmu par šķiru cīņas saasināšanos līdz ar sociālisma attīstīšanos pretī komunismam. Tāpat TB darbībai ir jēga tikmēr, kamēr ir ienaidnieks, ko apkarot” (A.Ozoliņš. Tēvzemes totālie regulētāji // “Diena”, 1.07.98.). Nepilsoņu jautājums kā politiskā prioritāte tiek pārvērsts par 7.Saeimas priekšvēlēšanu kampaņas *agītācijas karogu*. Bet ko lai dara, ja trūkst profesionālu politiķu, ja viņi tikai top? Patiesi pati svarīgākā politiskā problēma — **latviešu izdzīvošana savā tēvzemē** — kļūst par bezatbildīgu priekšvēlēšanu spekulācijas avotu. Atcerēsimies, ka **visa tauta nevar būt profesionāls politiķis.** Uzvelt uz tautas pleciem svarīgu politisku lēmumu pieņemšanu, kā to darīja 6.Saeima ar *Pilsonības likuma* grozījumiem un 7.Saeima attiecībā uz *Latvenergo* privatizāciju un *Pensiju likuma* grozījumiem, nozīmē iet pa politiskās bezatbildības ceļu, pa populisma ceļu vēlēšanu priekšvakarā. Šis pats ceļš iezīmējas arī 8.Saeimas priekšvēlēšanas kampaņā sakarā ar Privatizācijas aģentūras ģenerāldirektora J.Nagļa atbrīvošanu no amata (10.11.–16.11.01.). *Solidārās atbildības princips* pārvēršas par partiju savstarpējo pārmetumu un apvainojuma principu, kur savu vietu ieņem arī politiskās intrigas. Izveidojas valsts un sabiedrības attiecības: “Sabiedrības sociālā noslāņošanās liecina, ka Latvijā sistemātisks raksturs ir nevis valsts attīstības pārvaldei, bet iedzīvotāju atsvešināšanai no valsts” (V.Avotiņš. Slēgta elite atvērtai sabiedrībai // Neatkarīgā Rīta Avīze, 17.10.01.). **Politiskā elite “tāpat kā Hruščova un Brežņeva laikos turpina apgādāt**

¹ Baltais nams (*White house*) ir ASV prezidenta rezidence un kanceleja Vašingtonā (kopš 1800.gada). Celts klasicisma stilā (1792-1829).

mani ar optimistiskām statistiskām pasakām” (turpat). Tādas ir politisko partiju pasakas, kuras kļūst arvien krāšņākas, tuvojoties 8.Saīmas vēlēšanām. Lenks rāda ceļu Latvijas partijām.

Politiskās partijas kļūst par demokrātiskas politikas profesionālu dzinēj spēku, par jaunu politisko ideju radītājām un realizētājām, tautas priekšā uzņemoties atbildību, kura nevar būt bezpersoniska, t.i., kolektīva. Kas nosaka politisko partiju valdīšanas stabilitāti? — Ir nepieciešama darba dalīšana! “Vēlētāji atrodas ārpus parlamenta, un viņu pienākums ir respektēt darba dalīšanu starp sevi un no sava vidus ievēlētiem politiķiem. Viņi vēlēšanu starplaikā nedrīkst pārāk viegli atteikties no pašu izrādītās uzticības. Vajag saprast pat tādā gadījumā, kad viņi kādu citu ir ievēlējuši (kurš neatbilst vēlētāju prasībām. — G.T.), ka politiskā darbība ir ievēlēto profesija, nevis vēlētāju darišana (kompetence)” (*Die Wähler außerhalb des Parlaments müssen die Arbeitsteiligkeit zwischen ihnen selbst und den von ihnen gewählten Politiker respektieren. Sie dürfen zwischen den Wähler nicht allzu leicht das Vertrauten entziehen und müssen einsehen, daß, wen sie einmal jemanden gewählt haben, die politische Tätigkeit seine Sache ist und nicht die ihre*) (J.A.Schumpeter. Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie. S.468). Tā ir ļoti svarīga atziņa par tautas un politiķu darba dalīšanu.

Šumpeters uzskata, ka demokrātijas pamatā ir politiķu darbība, kurus tauta ir ievēlējusi demokrātiskās vēlēšanās. Notiek būtiska **darba dalīšana: TAUTA — POLITIĶI**. Viņš nonāk pie atziņas, ka **demokrātijas pamatā ir augsti attīstīts politiskais intelekts, politiskā kultūra, kā arī personiskās atbildības izjūta**. Bet to visu var panākt tikai tad, kad politika kļūst par profesiju. Tā ir specifiska profesija — tautas ievēlētu personu radoša darbība politikas jomā.

Kas darāms visiem pārējiem pilsoņiem, kuri ievēlējuši politiķus viņu specifiskajā amatā? — **“Pilsoņu uzdevums vēlēšanu aktā ir just aicinājumu, lai ievēlētu tādas politiski atbildīgas personas, kuras viņi gribētu redzēt pie varas”** (Ebenda, S.947). Tā nav politiskā darbība, bet tikai līdzdalība politikā, taču demokrātijas apstākļos arī līdzdalība politikā prasa pietiekami augstu politisko intelektu un kultūru. Vajag taču prast saskatīt politiski atbildīgas personas, par kurām balsot.

Kā saredzēt šīs politiski atbildīgās personas? — Šumpeters izvirza tikai vienu kritēriju: **politisko partiju rīcība vēlēšanas kampaņā un ievēlēto deputātu politiskais intelekts, kultūra un atbildība**. Demokrācija prasa no pilsoņiem politisko aktivitāti un līdzdalību vēlēšanu aktā. Tātad demokrātijas nepieciešams priekšnoteikums attiecībā uz katru valsts pilsoni ir politiskā izglītība, bet attiecībā uz profesionāliem politiķiem — speciālā izglītība konkrētas politikas jomā un papildus arī humanitārā izglītība.

Ļoti būtiski ir vēlreiz uzsvērt to lielo nozīmi, kāda ir darba dalīšanai starp vēlētājiem un politiķiem — šīm *reālās un empīriskās* demokrātijas formas pastāvēšanas un attīstības priekšnoteikumam. Tā īsumā varētu raksturot Šumpetera *reālistiskās* demokrātijas teoriju (*realistischen Demokratietheorie*), teoriju, kurā ietverta atziņa, ka tieši darba dalīšana ļauj būtiski celt politiķu intelektu, kultūras un atbildības līmeni, jo runa ir par politiķu kā profesiju.¹

Klasiskajā demokrātijas teorijā ir izvirzīta doma nevis par darba dalīšanu starp vēlētājiem un ievēlētajiem pārstāvjiem, bet par pārstāvju delegāciju (*Delegation von Vertretern*) pretstatā *reālistiskajai* demokrātijas teorijai, saskaņā ar kuru mandāta īpašniekam (*Mandatträger*) ir attiecīgas tiesības un pienākumi. Atšķirību starp *klasisko* un *empīrisko* demokrātijas formu var raksturot arī **kā darba dalīšanu starp vēlētājiem un ievēlētajiem**. “Lai varētu valdīt, katram pašam tautas nobalsošanā ir jāizlemj, kuriem vadoņiem (*Führern*) viņi savu uzticību grib dāvēt” (*Sind dies da, um zu regieren, so jene, um Personalplebiszitär darüber zu entscheiden, welchen Führern sie ihr Vertrauen schenken wollen*. Ebenda, S.947). Lūk, tieši šeit tad arī slēpjas viena no lielākajām demokrātijas problēmām. **Tauta nav un nevar būt profesionāls politiķis, taču tai jāizlemj, kurš no kandidātiem (kura partija) būs spējīgs uzņemties politisko atbildību, kuram ir pats augstākais politiskais intelekta un politiskās kultūras līmenis.** Tas nozīmē to, ka demokrātija prasa **nepārtraukti nodarboties ar politisko izglītošanu valsts līmenī.** Šo prasību ievēro visas Eiropas Savienības valstis, ieviešot politisko izglītību, sākot ar 5.–6.klasi. Latvijā par politisko izglītību valsts mērogā tikai sāk runāt saistībā ar pilsonisko izglītību, kas veido politiskās izglītības svarīgu aspektu. *Starptautiskās izglītības asociācijas* pilsoniskās izglītības pētījums liecina, “ka aiz mums ir palikusi tikai Čīle un Kolumbija (Demokrātiju ābece // “Diena”, 21.03.01.). Polijā pilsoniskā izglītošana aizsākas jau pirmajā klasē. Bet Latvijā valsts vara akceptē (6.02.01.) bezcerīgu *Sabiedrības integrācijas programmu*. Demokrātijas ābece māca: **viena no partiju pamatfunkcijām ir sabiedrības politiskā un sociālā integrācija.**

Klasiskais demokrātijas modelis balstās uz iespējamu identitāti starp valdošo un pakļauto gribu, bet politiskās cīņas empīriskais demokrātijas modelis balstās uz vispārīgu darba dalīšanu starp vēlētājiem un ievēlētajiem profesionāliem politiķiem, starp valdošajiem un pakļautajiem. Profesionālu politiķu darbs nav iedomājams ārpus politiskajām partijām. Līdz ar to mums paveras iespēja spriest par demokrātijas modeli Latvijas Republikā.

a) partijas un politiskā cīņa par varu veido empīriskā demokrātijas

¹ Sk. grāmatas III nodaļu: M.Vēbera darbs *Politika — aicinājums un profesija*.

modeļa politiskās darbības pamatu. Šis Šumpetera demokrātijas modelis balstās uz profesionālu politiķu darbību, kurus pilsoņi ievēlē vispārīgās, vienlīdzīgās, brīvās un aizklātās vēlēšanās. **Politiķu darbība ir balstīta uz viņu piederību pie konkrētas politiskās partijas.** Tātad šā modeļa pamatā ir politisko partiju cīņa par valsts varu, šīs varas saglabāšanu un realizēšanu. **“Politiskā konkurence uz demokrātijas pamatiem šajā gadījumā galvenokārt izpaudīsies kā politiķu cīņa par vēlēšanu balsīm”** (Ebenda, S.948), t.i., **politiskās cīņas pamatā ir liberālā tirgus teorija.** **Politikis ir savas preces — politiskās idejas, programmas — piedāvātājs (*Anbieter*), bet vēlētais — pircējs un patērētājs (*Konsument*).** **Politiskā ideja, politiskā programma kļūst par sava veida specifisku “preci” brīvā politiskā tirgus piedāvājumā pirmsvēlēšanu kampaņā.** **Pats pirkšanas un pārdošanas process notiek vēlēšanu dienā, kad savu precī vairs nedrīkst reklamēt.** Tieši šeit arī atklājas Šumpetera demokrātijas modeļa stiprās un vājās puses, modeļa, kuru realizē Rietumu pasaulē un pēc kura orientējas bijušajās PSRS republikās.

Politiskā cīņa veicina politiskās domas radošo aktivitāti, kas vērsta uz vēlēšanu interešu veidošanu un īstenošanu ar valsts varas starpniecību. Politikis ir spiesti apzināties, saprast un ievērot vēlēšanu intereses un prasības. **Bet vēlēšanu zemais politiskais līmenis bijušajās PSRS republikās bieži vien noved pie tā, ka politiķu acīs vara kļūst par augstāko vērtību.** Partiju intereses korupcijas formā sāk valdīt pār vēlēšanu interesēm. **Politiskā cīņa parlamentā pārvēršas par tukšu salmu kulšanu, plānā galdiņa urbšanu u.tml., neizpaliek arī intrigas un pat ienaidnieka tēla veidošana pēc padomjlaika šablona.** Savu vietu politiskajā cīņā rod pat denūciācija¹. **“Mūsu politisko partiju “tikumu” sarakstā nu jau legāli goda vietu ieņem savstarpējas denūciācijas. Tātad ejiet, kungi mīļie, jūdasu laiks ir klāt!”** (prof. J.Freimanis. Vai tiešām pienācis denūciantu laiks? // “Diena”, 9.06.97.). **Par ko tas liecina? Kur slēpjas šī nelaime? — Centīsimies to saprast.**

Nelaime ir tā, ka tautai ir zems politiskās domāšanas līmenis, ka trūkst politiskās kultūras un atbildības. Tādēļ kārtējās vēlēšanās vēlētaji atkal var nopirkt nevis to precī, ko gribējuši, bet pavisam citu — politikis, kam ir zems intelekts un kultūra un kam trūkst personiskās politiskās atbildības. Tipisks piemērs — Latvijas Republikas *Saeima*. Katra jaunievēlēta *Saeima* veido komisiju, lai izmeklētu savu priekšteču politisko analfabētismu vai varas ļaunprātīgu izmantošanu nolūkā iedzīvoties uz tautas rēķina. **Bet neviena politiskā partija nespēj uzņemties politisko atbildību ne par notikušo, ne par to, kas notiek.** Tā vietā, lai domātu par tautas nabadzības cēloņiem, parlamentārieši spriež (1997.gada jūnijā) par savas algas paaugstināšanu. “Laikā, kad sabied-

¹ **Denūciācija** (lat. *denuntiatio* — paziņošana) ir slepens ziņojums varas iestādēm nosūdzēšanas nolūkā. Plaši izmantoja VDK (čeka) padomjlaikā.

rības liela daļa spiesta dzīvot zem krīzes iztikas minimuma robežas, mūsu tautas kalpi iecebrējuši piešķirt sev pensijas 75 procentu apmērā no savām prāvajām algām, piešķirt pat pabalstus nestrādājošiem dzīvesbiedriem. Tad viņi patiešām varētu arī nestrādāt” (K.Sondors. Brīvajā Latvijā darba kārtībā personālās pensijas // “Diena”, 2.01.98.). Atcerēsimies, ka padomjlaikā valsts nomenklatūras darbiniekiem tika piešķirtas personālās pensijas. Varbūt Saeimas 100 gudrākie no gudrākajiem to ir pelnījuši?! Atcerēsimies, ka savā laikā tika kritizēta padomju sistēmas nomenklatūra. Patlaban politikas jomā vaina “veiksmīgi” tiek uzvelta citai partijai. Runa ir par valdošām koalīcijām **gan 6., gan 7.Saeimā, kur tiek sludināta solidāra atbildība, bet realizēta bezatbildība.**

Politiskā ciņā par varu tiek izmantota moderna reklāmas tehnika, kas prasa lielu naudu. Tā veidojas parādības, ko sauc par **lobismu**¹ un **politisko korupciju**². Korupcija un it sevišķi politiskā korupcija ir nopietns šķērslis Latvijai ceļā uz Eiropas Savienību.

b) demokrātija — politisko ideju un programmu tirgus. Demokrātijas pamatā ir politisko ideju un programmu radīšana un *pārdošana* vēlēšanu kampaņā, lai *nopirktu* pēc iespējas vairāk vēlētāju balsis un nāktu pie politiskās varas valstī. Tāpēc liela nozīme ir vēlētāju politiskās izglītības līmenim. Viņi vēlēšanu procesā ar savu brīvo gribu *nopērk* sev attiecīgas partijas ar konkrētām politiskām programmām. **“Viens ar otru konkurējošie politiķi ar modernu reklāmas tehniku meklē pasīvo, uz patērēšanu orientēto vēlētāju (aufs Konsumieren eingeschtellten Wähler) pozīcijas**³.

¹ **Lobisms** (angļu *lobby* — kuluāri) ir tāda politiska parādība, kad tiek izdarīts politisks un ekonomisks spiediens uz parlamenta locekļiem un valsts ierēdņiem, lai tie pieņemtu konkrētām interesēm atbilstošu politisku lēmumu un likumu. Lobisms ir “jautājumu (arī politisku) risinājuma veids par labu kāda interesēm, ietekmējot likumdevējus, valsts un citas amatpersonas līdz pat uzpirkšanai” (Словарь-справочник..., с.122).

Lobisms ne vienmēr ir prettiesisks un noziedzīgs. Tā, piemēram, ASV lobisms radās kā sociālpolitisks institūts un dažās valstīs tas ir pat juridiski noformēts.

² **Politiskā korupcija** (*politische Korruption*) ir tāda valsts amatpersonu izturēšanās un rīcība, kurai raksturīga: 1) ļaunprātīga politiskā amata izmantošana, amatpersonu uzpirkšana (*Inkaufnahme*) un tiesisko normu pārkāpšana (*Normenverstoß*), kas valsts interesēm nodara lielu ļaunumu; 2) apzināta un mērķtiecīga privāto interešu realizēšana vai slepena trešo personu (partiju finansētāju. — *G. T.*) priekšrocību (*Vorteilserlangung*) veicināšana” (M.G.Schmidt. Wörterbuch zur Politik, Stuttgart, 1995. S.522).

³ **Politikis piedāvā savu preci — politisko programmu un tās realizācijas ekonomisku, sociālu un ideoloģisku pamatojumu.** Šo “preci” pasīvais vēlētājs var brīvi izvēlēties un vēlēšanu aktā “nopirkt”, attiecīgi balsojot par partiju un tās programmu, par konkrētu politiķi. Politikas pamatu veido politisko ideju un programmu tirgus, kur valda brīva konkurence, bet kas prasa vēlētāju augstu politisko intelektu un kultūru. Līdz ar to demokrātiska politika ir vērsta uz cilvēku vajadzību un interešu meklēšanu, atklāšanu un veidošanu, turklāt, balstoties uz konkrētu ideoloģiju, tā ietverama politisko partiju programmās. Tāpēc ir nepieciešama darba dalīšana: **tauta — profesionāli politiķi**, lai būtiski aktivizētu politiķu darbību.

Pakāpeniski veidojas vēlētāju vajadzību (*das Bedürfnis*) struktūra atkarībā no priekšlikumu mēroga kā vēlētāju pieprasījums pēc konkrēta piedāvājuma (idejas un programmas. — *G.T.*). Vēlētāju izšķiršanās (*die Entscheidung*) tiek ietekmēta ideoloģiski¹ ar aicinājumu, nevis rodas pēc vēlētāju iniciatīvas. Un šā vēlētāju lēmuma veidošana ir būtiska demokrātiskā procesa sastāvdaļa... Visos normālos gadījumos iniciatīva ir kandidātiem (vēlēšanu procesā)” (Ebenda, S.449).

Tātad demokrātiska politika vienmēr ir balstīta uz konkrētu ideoloģiju, sākot ar liberālismu un beidzot ar nacionālismu. Bez konkrētas ideoloģijas nav iespējams veidot vēlētāju dvēselēs attiecīgas politiskās domas ievirzi. Sevišķi pirmsvēlēšanu kampaņā notiek specifiska visas tautas “politiskā izglītošana”. Bet galvenais tomēr ir un paliek ievēlēto politiķu profesionālais līmenis — intelekts, kultūra un atbildība to savstarpējā saistībā. Politiķi ir personiski atbildīgi par darbotiespējīgu parlamentu un valdību. Tāpēc tautas politiskās izglītības līmenim ir milzīga nozīme, šis līmenis ir vērojams vēlēšanu procesā, kad tiek “pirktas” **POLITISKI SPĒCĪGĀKĀS PROGRAMMAS**. No šejienes izriet Šumpetera reālistiskās demokrātijas formula: **“DEMOKRĀTIJU REALIZĒ TAUTAS SASTĀDĪTA VALDĪBA”** (Demokratie sei “*die vom Volk gebildete Regierung*” ersetzt werden. Ebenda, S.949). Ko tas nozīmē? — Tas nozīmē to, ka demokrātija ir tautas gribai atbilstoša politiskās darbības forma (*die dem Volk gemäße Forme des Politischen Verhaltens*). Tautas interesēm atbilstoša politiskās darbības forma — lūk, būtiska demokrātijas iezīme. Tautas intereses, valsts intereses atrodas demokrātiskas politikas uzmanības centrā. Tieši šajā jomā postsociālistiskajai demokrātijai rodas paši lielākie maldi, kļūdas, jo valsts un tautas interešu izpratne prasa augstu politisko intelektu ciešā saistībā ar personisko politisko atbildību. Bet postsociālistiskajās valstīs profesionāli politiķi vēl tikai top un personiskās atbildības vietā valda kolektīvā bezatbildība.

Kā demokrātijai dzīvībai var realizēt ar konkrētu politisko darbību? — Šumpeters atzīst, ka demokrātija ir dažādu politisko elišu sacensība, cīnoties par varu valstī. “Jo partijas arī ir grupas, kuru biedri vēlas, lai konkurences cīņā par politisko varu būtu saskaņa, turklāt uzsvars tiek

¹ Atcerēsimies, ka demokrātisks politikas režīms var balstīties uz šādām ideoloģijām: liberālisms, konservatīvisms, sociāldemokrātija, nacionālisms, izņemot marksismu-ļeņinismu, nacionālsociālismu, maoismu u.c. Protams, uz marksisma-ļeņinisma pamatiem var veidot “sociālistisko demokrātiju” pretstatā “buržuāziskai demokrātijai”, kā tas notika padomjlaikos (Politiskā enciklopēdija. R., 1987. — 136.lpp.). Sociālistiskā demokrātija ir specifiska demokrātijas vēsturiskā forma, kas nevar pretendēt uz patiesu demokrātiju, jo balstās uz proletariāta hegemoniju — kundzību, kas noliedz opozīciju.

likts uz savstarpējo saskaņu” (Ebenda, S.949). Tā cīņā par valsts varu veidojas politiskā elite, taču šajā cīņā nedrīkst aizmirst savstarpējo saskaņu. **Saskaņas — lūk, kas trūkst 7.Saeimas valdošajām partijām** (TP, LC, TB/LNNK). Saskaņas vietā valda kompromatu karš, savstarpēji apvainojumi un pārmetumi, kas liecina par politiski ekonomisko grupu valdīšanu Saeimā un valdībā, citiem vārdiem sakot, **politiskā korupcija**. Pašvaldību vēlēšanās (13.03.01.) savu vērtējumu valdošās koalīcijas partijām deva vēlētāji. Vēlētāju novērsšanās no šīm partijām kļuva acīmredzama, jo uzvarēja sociāldemokrāti.

Rīgas Domē uzvaru gūst un pie varas nāk kreisi orientētās partijas (LSDSP un PCTVL): LSDSP (14), PCTVL (13), TB/LNNK (11), LTP (6), LC (5), Zaļā partija (2), Labklājības partija (2), Demokrātiskā partija (2), Darba partija (1), JKP (1), Krievu partija (1), LZSP (1), KSD (1). Par pilsētas mēru ievēlē LSDSP deputātu G.Bojāru (par — 31, pret — 29), par viņa vietnieku PCTVL deputātu S.Dolgopolovu (par — 41, pret — 19). Jāatzīst, ka demokrātiskas politikas realizācija partiju darbā ir pats grūtāk pārvaramais klupšanas akmens gan 7.Saeimā, gan Rīgas Domē. Ko darīt? — Lenka atziņas aicina politiķus un valstsvīrus uz pārdomām: *kādai jābūt cīņai par varu demokrātiskā valstī? Kāda ir pašreizējā valsts vara?*

Rīgas Domes vēlēšanas rezultātus divi lielākie laikraksti komentē šādi:

1. “Latvijas politiskā virsotne ir degradējusies un zaudējusi uzticību” (Redakcijas komentārs // “Neatkarīgā Rīta Avīze, 28.03.01.).

2. “Rīgas pašvaldības nonākšana opozīcijā Latvijas valdībai nozīmē, ka tiklab vienai, kā arī otrai daudz laika un pūliņu būs jāveltī savstarpējai apkaršanai, kas paņem arī krietnu daļu nodokļu maksātāju naudas” (A.Ozoliņš. Ar prāmi uz metro // “Diena”, 28.03.01.).

Tātad Rīgas Domē izveidojās minimālā vairākuma koalīcija (1 balss), kas nopietni apdraudēs tās rīcībspēju. Pastāvot šādai spēku attiecībai, Dome nevar būt stabila.

Pašvaldību vēlēšanās atspoguļojās vēlētāju neuzticība Saeimas varas partijām. It sevišķi spilgti tas izpaudās Rīgas Domē. Bet vēlētāju griba ir jārespektē, cita ceļa nav. *Tādēļ svarīga ir cīņas par varu izpratne.*

c) kas būtībā ir cīņa par varu (Machtkampf)? — Tā nav vēlēšanās citam citu izstumt no politikas (tā nav izstumšanas griba) (Einander-Ausschalten-Wollen), tā ir politiska spēle ar konkrētiem noteikumiem, kas vieno pretiniekus¹. Tā ir būtiska Šumpetera atziņa viņa demo-

¹ Politiskā cīņa 7.Saeimā un Rīgas Domē pretiniekus ne tikai šķēļ antagonistiskās nometnēs, novedot līdz proletāriskās šķiru cīņas metodēm: kolektīvisms un personiskā bezatbildība, ienaidnieka tēla veidošana un dziļa vēstures notikumu neizpratne, atrautība no dzīves realitātes un demagoģija.

krātiskās elites varas (*Elitenherrschaft*) teorijā, nevis demokrātijas iekšējā būtība un uzdevums. Runa ir par to, ko sabiedrībā var uzskatīt par demokrātisku un kādu sabiedrību var dēvēt par demokrātisku. Tas ir demokrātijas izpratnes meklējums vienā tās pastāvēšanas formā, demokrātijas, kuras politisko pamatu veido partiju konkurence ideju un politisko programmu tirgū.

Tātad *reālā* demokrācija balstās uz politisko partiju darbību un uz demokrātisku cīņu par valsts varu politisko programmu un ideju tirgū. Tautas politiskie vadoni tiek izraudzīti vēlēšanu procesā (*Einen Verfahren der Führerauswahl*). Šis demokrātijas modelis pretstatā klasiskajai demokrātijas formai kļūst populārs kā racionālās un utopiskās politikas pretstats. Pa šo ceļu iet arī postsociālistiskā demokrācija, bet ar milzīgām grūtībām. Tā 7.Saeimā notika tāda politiskā spēle, kur politisko partiju ideoloģija zaudēja savu nozīmi: V.Krištopana valdības tapšana, valdīšana un krišana (28.11.98.–5.07.99.); A.Šķēles valdības tapšana un premjera nomaiņa ar A.Bērziņu (6/07.99.–12.04.2000.); pedofilijas skandāls (19.09.99.–14.04.2000.). Runa ir par politiski ekonomisko grupu valdīšanu Saeimā un valdībā, par politisko korupciju. Partijas zaudēja savu politisko funkciju cīņā par varu, jo partiju politisko darbību noteica finansētāju intereses.

8. Demokrātiska politiskās elites vara (*demokratisches Elitenherrschaft*)

Šumpetera reālistiskās demokrātijas teorijas pamatā ir priekšstats par darba dalīšanu sabiedrībā. Šajā teorijā politika kā specifiska garīgās darbības sfēra tiek nodalīta no pārējās cilvēka darbības sfēras, **balstoties uz atziņu par pretstatu starp politiski nekompetento masu un atbildīgo (politisko. — G.T.) eliti** (*Gegensätzlichkeit von politikinkompetenten Massen und verantwortlichen Eliten*. Ebenda, S.949). Līdz ar to tiek uzsvērtā svarīga politiskās elites pazīme — **ATBILDĪBA**¹.

Demokrātiskas politiskās elites teoriju izstrādājis vācu sociologs un politologs **Dārendorfs**² un amerikāņu sociologs un politologs

¹ **Atbildība** joprojām ir lielākais deficīts politikas jomā visās postsociālisma valstīs. Arī Latvijā ir vērojama elementāra politiskā bezatbildība, korupcija, varas izmantošana savtīgos nolūkos utt. **Personiskā atbildība tiek aizstāta ar kolektīvo (solidāro) bezatbildību.**

² **Dārendorfs** (*Dahrendorf*, dz.1929.) Ralfs — vācu sociologs un politologs. Socioloģijas profesors Hamburgā, Tībingenē, Konstancē. Brīvās demokrātiskās partijas biedrs no 1968.g. **Vairāku teorētisku darbu autors socioloģijā un politoloģijā:** *Gesellschaft und Freiheit*, München, 1961; *Homo Sociologicus*. Köln, 1961; *Für eine Erneuerung der Demokratie in der Bundesrepublik*. München, 1968. Izstrādājis nemarksistisku šķiru un to konfliktu teoriju. **Šķiru galvenā pazīme ir nevis attiecības pret ražošanas līdzekļiem (marksisms. — G.T.), bet gan kundzības un pakļautības attiecības, tas ir, valdīšanas un pakļaušanās attiecības sabiedrībā.**

Savos darbos viņš pretendē uz tādu šķiru teoriju, kas nav ne marksistiska, ne arī

Lipsets¹. Viņi uzsver atziņu, ka demokrātiju nevar raksturot kā dzīves formas (*Lebensform*) saturu. Nevar arī uzskatīt, ka demokrātijā tiek realizētas visu atsevišķo sociālo grupu vispārinātās intereses. Šī atsevišķo interešu vispārināšana noder tikai kā politisko vadoņu, līderu vēlēšanu kampaņas metode cīņā par vēlētāju balsīm. Tātad politiskie līderi un viņu svīta ir sava veida “personīgo interešu apmierināšanas regulators... Politiskā vienlīdzība nozīmē vienādas formālās tiesības nākt pie varas, tas ir, vienādas iespējas tikt ievēlētiem” (*also einen Regulator für die Befriedigung von Privatinteressen... Politische Gleichheit bedeutet nur mehr das formelle Recht auf den chancengleichen Zugang zur Macht das heißt, gleiche Wählbarkeit der Machtpositionen*) // J.Habermas². Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus. Frankfurt a. M. 1973, S.169). Tātad politiskās elites uzdevums ir valsts interešu veidošana, pamatošana un izskaidrošana visiem valsts pilsoņiem, kuras nekādi nav un nevar būt atsevišķu vēlētāju grupu vispārinātās intereses.

Reālistiskās demokrātijas teorijas rašanās ir saistīta ar itāļu pētniekiem Mosku³ un Pareto⁴, vācu izcelsmes itāļu pētnieku

---

šķiru harmonijas teorija. Nevis īpašuma attiecības veido pamatu šķiru pastāvēšanai, bet gan valdīšanas un pakļaušanās attiecības. Šķiru nosaka tās attiecības pret valsts varu. Runa ir par nemarksisistisku šķiras izpratni.

Ekonomiskā vara un valdīšana noved pie politiskās varas un valdīšanas. Uz šā pamata Dārendorfs izvirza “liberālas”, “mūsdienīgas” sabiedrības ideālu. Šajā sabiedrībā sociālie konflikti rodas, pastāv un tiek regulēti ar valsts varas politiku. Visiem paveras vienādas iespējas, individuālā konkurence un augšupeja. Uz šo atziņu bāzes viņš veido un pamato demokrātijas politiskās elites varas modeli mūsdienu sabiedrībā.

¹ Lipsets (Lipset, dz. 1922.) Simons Mārtins — amerikāņu sociologs. Pēta sociālās grupas mūsdienu sabiedrībā. Izstrādā sociālās stratifikācijas un mobilitātes teoriju. Šajā sakarībā pēta arī demokrātisko politiskās elites varu.

² Hābermāss (*Habermas*, dz. 1929.) Jurgens — vācu filozofs un sociologs. Profesors Frankfurtē pie Mainas (no 1964.g.). Dzīves apstākļu pētīšanas institūta direktors Štarnbergā (no 1970.g.). Pēta humanitāro un sociālo zinātņu metodoloģiju un sabiedrības attīstības problēmas. Izstrādājis komunikācijas teoriju. Viņa pētījumu programma atbilst Vācijas sociāldemokrātiskās partijas ideoloģijai — reformu ideoloģijai. Sociālpolitiskajā sfērā galveno uzdevumu pievērš jautājumam par antagonistisko šķiru pretrunu neitralizāciju, pamatojoties uz šķiru kompromisu. Viņa komunikācijas teorija rāda ceļu uz “vispārīgu sociālo saskaņu. Galvenie darbi: Theorie und Praxis. Berlin, 1967; Erkenntnis und Interesse. Frankfurt a/M., 1968; Zur Logik der Sozialwissenschaften, Frankfurt a/M. 1971; Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus. Frankfurt a/M., 1973.

³ Moska (*Mosca*, 1951-1941) Gaetāno — itāļu politologs, viens no elites valdīšanas teorijas pamatlicējiem savā darbā “Die herrschende Klasse” (1950).

⁴ Pareto (*Pareto*, 1848-1923) Vilfredo — itāļu sociologs, politologs, ekonomists. Viens no psiholoģisma līderiem socioloģijā. Par sabiedrības dzīves likumu uzskatīja nepārtrauktu elites cīņu par varu. Pamatojis likumsakarību par ienākumu sadali sabiedrībā (Pareto likums) un daudz darījis elites teorijas izstrādāšanā darbā “Demokrātijas pārveidojumi” (1921).

Mihelsu¹. Viņi ir devuši būtisku ieguldījumu mūsdienu politoloģijā, risinot jautājumu par demokrātiskas elites varas formas tapšanu un attīstību mūsdienu Rietumu demokrātijā. **Viņi pārliecinoši parādīja, ka tieša tautas masu politiskā valdīšana tehniski nav iespējama.** Demokrātiska politiskā darbība un demokrātiska politika balstās uz darba dalīšanu, kuras rezultātā veidojas pilnīgi **jauna profesija — politikis.** Šīs darba dalīšanas pamatā ir politisko partiju veidošanās un darbība. Kļūst vajadzīgi politiskie līderi, kas savukārt **mūsdienu demokrātijai rada “vadoņu briesmas”.** Tik tiešām Rietumu demokrātijā 20.gs. radīja tādus politiskos vadoņus kā Hitlers un Musolīni, bet Austrumos sociālistiskā demokrātijā radīja savus vadoņus — Leņinu, Staļinu, Mao Dzedunu un citus sociālistisko valstu vadoņus. Viņu politiskā darbība atstāja cilvēces vēsturē daudzas asiņainas lappuses, kuras līdz pat šai dienai nav līdz galam izprastas, jo nereti valda tikai kritika, nosodišana.

a) **demokrātiskas politiskās elites varas teorijas tapšana Rietumeiropā.** Īsumā pievērsīsim uzmanību **Pareto un Mihelsa** atziņām par demokrātisko elites politisko varu, kas tiešām pastāv un attīstās Rietumu pasaulē. Šīs atziņas palīdzēs Latvijas politiķiem apzināti veidot attiecīgu demokrātijas modeli, balstoties uz Rietumu pieredzi un pašu atzinumiem, ņemot vērā vietējos ekonomiskos un sociālpolitiskos apstākļus. **Politikā nav nekā sliktāka par citu politiskās pieredzes “kopēšanu”, “atdarināšanu”.** Šai ziņā grēko visi postsociālisma valstu politiķi, mēģinādami kopēt **Rietumu pieredzi.** Tikai pašu vēstures saprašana un nākotnes jēgas radīšana veido tās domāšanas garīgo pamatu, ko sauc par demokrātiju politikā. Tādēļ **mācīsimies no Pareto un Mihelsa atziņām politiski domāt.** Bet tas kļūst iespējams, ja valsts mērogā tiks izveidota politiskās izglītības sistēma un no tautas vidus izvirzīsies topošie profesionāļi politikas jomā.

Pareto savas demokrātijas teorijas veidošanā balstās uz dabaszinātņu metodiku, lai pamatotu sociālo un politisko darbību. Viņš, vadoties pēc empīriski stingras sistēmas, nonāk līdz **alogiskām² sociālām individu**

¹ **Mihelss** (*Michels*, 1876-1936) Roberts — itāļu vēsturnieks, ekonomists, sociologs, politologs. Pēc izcelšanās vācietis, 1926.g. pieņēma Itālijas pilsonību. Pētījis sabiedrības šķiras un inteligences politisko lomu sabiedrībā. Darbā “Politisko partiju socioloģija mūsdienu demokrātijas apstākļos” (*Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie*, 1970) izvirzīja “oligarhisko tendenču dzelzaino likumu” mūsdienu demokrātijā: **demokrātiska politika tiek strikti ierobežota ar tādu organizāciju pastāvēšanu, kuras balstās uz “aktīvu mazākumu” (eliti), jo tieša masu valdīšana tehniski nav iespējama un noved pie demokrātijas sabrukuma.** Šajā sakarībā viņš brīdina demokrātiju par iespējamām politisko “vadoņu briesmām” demokrātiskas sabiedrības politiskajās partijās. Kritiska attieksme pret marksismu neļāva viņam tuvoties komunisma ideoloģijai.

² **Alogisms** (gr. a — nē + *logismus* — prāts) ir: 1) neloģiskums, loģisko likumsakarību trūkums; 2) filozofijā — loģikas noliegšana; 3) loģikas trūkums valodā, loģisku saistību trūkums tekstā; 4) valodniecībā — jēdzieniski vai gramatiski nesaderīgu vārdformu, vārdu vai teikuma daļu apzināta vai neapzināta tuvināšana.

attiecībām. Līdz ar to tiek akcentēts un izcelts cilvēku dzīves būtības garīgais pamats — saprašana, kur valda situācijas jautājuma-atbildes loģika, nevis formālās loģikas kārtulas un likumi. Pazīstama ir kļuvusi viņa teorēma par “elītes cirkulāciju”, kura balstās uz saprašanu.

Pareto uzskata, ka visos laikos un visās sabiedrībās cilvēkus var iedalīt divās grupās: “**skaitliski lielā apakšslānī un mazā, bet politiski spēcīgā (varenā. — G.T.) virsslānī**” (*in ein zahlmäßig große Unterschicht und in eine kleine, aber politisch mächtige Oberschicht*) (Ebenda, S.950). Savukārt virsslānī — politiski aktīvā sabiedrības veidojumā — ietilpst valdošā elite un ne-valdošā elite (*regierende und nichtregierende Elite*). Viņa teorija par politiskās elītes riņķojumu balstās uz atziņu, ka **politiskās šķiras struktūra un sastāvs nepārtraukti mainās** (Ebenda, S.950). **Politiskā šķira** — svarīgs jēdziens Pareto uzskatos par demokrātiju, un tas neatšķiras no jēdziena “sabiedrības slānis”. Protams, šeit nav runa par marksistisko šķiras izpratni, kas balstās uz ekspluatāciju — viena šķira ekspluatē otru šķiru. **Būtībā politiskā šķira ir valdošās elītes elements konkrētās partijās.**

Kas ir politiskā elite Pareto reālistiskā demokrātijas teorijā? — **Pirmkārt, sabiedrība vienmēr dalās divos slāņos:** tautas masās un politiski varenajā elitē (pamatslānis un virsslānis). **Otrkārt,** šī politiskā elite savukārt ietver valdošo, pie varas esošo eliti un ne-valdošo eliti. **Treškārt,** aristokrātiskais virsslānis (*aristokratische Oberschicht*) pamazām zaudē savu enerģiju un darbības spējas, tās samazinās. Tās savukārt paver iespēju atsevišķām personām no apakšslāņa pacelties līdz “valdošai šķirai”¹. Šis politiskās elītes riņķojums notiek lēni, un sabiedrības līdzsvars netiek izjaukts. Bet tomēr var izveidoties situācija, kad šis līdzsvars tiek izjaukts. Tad iestājas politiskā krīze un notiek pārmaiņas valdošajā elitē. Tā, piemēram, LC politiskās krīzes (16.06.99.5.07.99.) laikā mainījās valdošā koalīcija (LC, TB/LNNK, JP) → (TP, LC, TB/LNNK).

Kad sabiedrības virsslānis vairs nespēj no savas vides izvīrēt pietiekami daudz spējīgu politiķu, var izveidoties situācija, ka “apakšslāni, kas tiecas uz augšu, no sava vidus izvīrza jaunu eliti... Šajā gadījumā veidojas apstākļi, kas izraisa revolūciju” (Ebenda, S.950). Bet arī revolūcija nespēj pārvarēt elītes un masu duālismu, kas likumsakarīgi veidojas. Lūk, to nespēja saprast marksisma ideologi — Markss-Engelss-Ļeņins. Vēsture parādīja, ka arī padomjlaikos izveidojās šis duālisms: tautas masas — partejiski valstiskā nomenklatūra. **Arī patlaban sabiedrības aristokrātiskais augšslānis veido politisko eliti, un šie divi**

¹ Pareto lieto sinonīmus “valdošā šķira” un “valdošā elite”. “Valdošā šķira”, “valdošā elite” tiek lietoti kā sinonīmi atšķirībā no nevaldošās elītes virsslāņa struktūrā. Nevaldošā elite ir ne tikai opozīcija Saeimā, bet arī to partiju elite, kuras nav pārstāvētas Saeimā.

slāņi kā bagātie un nabadzīgie krasi izdalās visās postsociālisma valstīs. Latvijā šo slāni veido politiskā elite un partiju finansētāji. Līdz ar to 7.Saeimā partiju vietā faktiski funkcionē politiski ekonomiskās grupas. Tas tad arī padarīja valsts varu glēvu un korumpētu, jo izveidojās noslēgta elite, kura atsvešinās no tautas.

Politisko partiju pētīšanai pievērsies vācu izcelsmes itāļu sociologs un politologs Mihelss.¹ Viņš, pamatojoties uz demokrātiskās elites varas ideju, pētījis partiju lomu un vietu politikā. Mihelss pārliecinoši parāda, ka klasiskais demokrātijas modelis nav tehniski realizējams: **tieša demokrātiska valdīšana nav iespējama un noved pie demokrātijas sabrukuma.**

Mihelsa uzmanības centrā ir masu politisko partiju darbības pētīšana: **vadoņu un funkcionāru attiecības ar pārējiem masu partijas biedriem** (locekļiem). Viņš atsaucas uz vācu un itāļu sociāldemokrātu milzīgajām masveida organizācijām un saskata dilemmu, kas rada pretrunas: **demokrātiskās mērķu nostādnes — stingri birokrātiskā partijas iekšējā uzbūve.** Šis pretrunas risinājumu ietver **oligarhijas augstākais likums²: MŪSDIENU MASU PARTIJU MILZĪGAJĀS ORGANIZĀCIJĀS VEIDOJAS VADOŅU PATSTĀVĪGUMA** (*Verselbständigkeit*) **TENDENCE, kas izpaužas attieksmē pret pārējiem partijas biedriem.** Tādēļ ir nepieciešams kontrolēt partijas līderu darbību, un tas jā dara pašiem partijas biedriem. **“Arī mūsdienās masveida partijas vada profesionāli politiķi, kuru uzdevums ir vadīt partijas eliti un nepieļaut pasīvu tās eksistēšanu”** (Ebenda, S.957). Tā tas ir Rietumos. Postsociālisma valstīs šo funkciju pilda amatieri, jo profesionāli politiķi vēl tikai top. Un tas noved pie partiju vadoņu tapšanas. Varbūt par LSDSP vadoni ir kļuvīši J.Bojārs? Vai ir pamats runāt arī par citu partiju vadoņiem? — Par to lai spriež partiju biedri. Runa ir par partijas līdera lomu un vietu demokrātiskā politikā: kad partijas līderis kļūst par partijas vadoni? Vadoņa tendences izpaužas politiska lēmuma pieņemšanā, kad līderim ir jāuzņemas personiskā atbildība. **Bez līdera personiskās atbildības partijā paveras ceļš kolektīvai bezatbildībai.** Partijas līderim ir jāuzņemas personiska atbildība vēlētāju priekšā par dotiem solījumiem, programmas realizēšanu parlamenta darbībā. **Bet valdošo partiju līderiem ir jāuzņemas personiska atbildība arī valsts interešu priekšā, distancējoties no savas partijas programmas un vēlētāju interesēm.** Tas veido

¹ Mihelss pārliecinoši parāda līderu ietekmes pieaugumu partijas darbā: 1) viņiem pieejama plašāka informācija; 2) viņi kontrolē partijas presi; 3) līderi parasti ir profesionāli politiķi. Runa ir par darba dalīšanu partijas hierarhiskajā struktūrā. Tā rezultātā izveidojas nelielas grupas dominēšana jebkurā partijā, kuru tad pauz oligarhijas dzelzainais likums.

² Runa ir par oligarhijas dzelzaino likumu.

parlamentārās demokrātijas iekšējo pretrunu, bez kuras tā nevar pastāvēt, bez kuras partijas atbildība kļūst neiespējama.

PIE KĀDĀM ATZIŅĀM UN SECINĀJUMIEM NONĀK MIHELSS? — DEMOKRĀTIJA VISPĀR KĻŪST PAR NEREALIZĒJAMU VĒLMJU PRIEKŠSTATU (Wunschvorstellung), JA TĀS PAMATĀ IR DEMOKRĀTIJA KĀ TAUTAS VARAS UN TAUTAS VALDĪŠANA. Tā ir būtiska atziņa demokrātijas izpratnē, kuras nozīmi ir pierādījusi pati vēsture: demokrātiskā ceļā, pamatojoties uz nacionālistisko ideoloģiju un kustību, pie varas nāca Hitlers un Musolini; un tas ciešā saistībā ar PSRS militāro politiku noveda pie Otrā pasaules kara.

Vēsturiski socioloģiskā skatījumā elites teorija nav aristokrātisks kultūras un domāšanas veida relikts. Tā ir ideoloģiski politiska atbilde uz sociālo apvērsumu industrializācijas rezultātā. Runa ir par politisko eliti tādā sabiedrībā, kur valda sociālā mobilitāte (*soziale Mobilität herrst*). **Sabiedrība kļūst mobila un dinamiska, ja politiskā elite spēj realizēt mērķtiecīgu dinamisku politiku.** Industriālas sabiedrības brīvā tirgus konkurencē ar savām spējām un sasniegumiem ļauj attīstīties šādai politikai. Dinamiskā¹ sabiedrībā **politiskajai elitei ir raksturīgas tādas īpašības kā ATKLĀTĪBA, DINAMISKUMS, GATAVĪBA PIELĀGOTIES** (*Offenheit, Wendigkeit, Anpassungsbereitschaft*), un šīs īpašības veido demokrātijas prieknoteikumu. **Elite atšķiras no šķiras** tās marksistiskajā izpratnē: elitei svarīga ir tās garīgā kvalifikācija — *atklātība, dinamiskums, gatavība pielāgoties mainīgos apstākļos* industriālā Rietumu sabiedrībā.

Marksistiskās šķiru teorijas pamatā ir ekonomiskais kritērijs — attiecības pret ražošanas līdzekļiem un no šīm attiecībām izrietošā cilvēku ekspluatācija. Šī teorija veido dinamiski revolucionārā sabiedrības modeļa pamatu, kas nosaka sabiedrības iekārtu. **Bet elites teorijas balstās uz stacionāru sabiedrības stāvokli attiecībā uz valsts iekārtas maiņu.** Šī teorija neatzīst pāreju no vienas sabiedriski politiskās iekārtas uz citu. Taču tajā pašā laikā sabiedrība atrodas dinamiskā tirgus ekonomikas kustībā, tā mainās. Patī elite nav slānis. **“Šķiru jēdziena (marksistiskajā izpratnē. — G.T.) pamatiezīme elites koncepcijā ir izzudusi; tās vietā ir pozitīvs varas vērtējums (die positive Würdigung der Herrschdftsordnung) elitāri vadītai sabiedrībai”** (Ebenda, S.952). Tā ir būtiska atziņa, tā nepauž domu par valsts iekārtas revolucionāru maiņu. Politiskās elites darbībā marksistiskā šķiru cīņa netiek atzīta.

¹ **Dinamisks** ir tāds process, kustība, politiskā darbība, kurai piemīt darbības kustības spraigums, kurai raksturīgs iekšējs spēks. Pretstats: statisks. Piemēram, dinamiska sabiedrības attīstība, **dinamiska politika. Dinamisms:** 1) spraigums, kustīgums, mainīgums; 2) **dinamiskums.**

Tātad demokrātiskā elites varas teorija ir pārvarējusi un noliegusi marksistisko šķiru cīņas teoriju. To liecina arī Leņina izteiktā kritika par Mihelsa darbu "Itāļu imperiālisms"¹: "Plāpīgais Mihelss palicis tikpat paviršs kā citos savos darbos, drusku pieskaroties imperiālisma ekonomiskai pusei, bet viņa grāmatā ir savākts vērtīgs materiāls par itāļu imperiālisma rašanos..." (Ленин В.И. Империализм и социализм в Италии (заметка) // Полн. сбор. соч. т.27, с.14.) Konsekventais revolucionārs marksists, nespēdams saprast un pieņemt Mihelsa elites teoriju un tās pamatojumu, atrod specifisku "argumentu" un nosauc šo pētījumu par "paviršu plāpāšanu". Marksisms-leņinisms noliedza visu, kas bija pretrunā ar marksistisko šķiru cīņas principu.

Jāuzsver, ka Mihelss brīdināja: demokrātisku partijas organizāciju apdraud "VADOŅA BRIESMAS". Viņš "izstājās no itāļu sociālistiskās kustības... un asi kritizēja marksismu" (Большая Советская Энциклопедия. М., 1974. — С.350.) Marksisma-leņinisma ideologi Mihelsa uzskatus dēvēja par reakcionāriem, bet lasītājam pašam būs iespēja saprast un novērtēt Mihelsa teorijas nozīmi demokrātiskas sabiedrības politikas veidošanā.

Demokrātiska elites valdīšana vai sociālistiskā demokrātija pēc marksisma modeļa?! — Oktobra revolūcija Krievijā pavēra ceļu *marksisma demokrātijai*, kas pēc vairāk nekā 70 gadu ilgā totalitārā politiskā režīma sabruka 1991.gada decembrī. Parlamentārā demokrātija Vācijā trīsdesmitajos gados pavēra ceļu totalitāram nacionālsociālisma režīmam, kas, tāpat kā Nacionālsociālistiskā vācu strādnieku partija, Nirnbergas procesā tika atzīts par noziedznieku.

Tagad postsociālisma valstis, arī Latvija, iet pa demokrātisku politiskās elites valdīšanas ceļu, bet ar milzīgām grūtībām. 7.Saeimā izveidojās politiski ekonomiskās grupas, kuras zem valsts interešu karoga un ar demokrātijas lozungiem pauda partiju finansētāju intereses: V.*Krištopana valdības tapšana un krišana* (28.11.98. — 5.07.99.), *premjera A.Šķēles nomaiņa ar A.Bērziņu* (12.04.2000. — 4.05.2000.), *pedofilijas skandāls* (19.09.99. — 14.04.2000.). Līdz ar to politiskā elite kļuva rīcībnespējīga un glēva, jo nepārtraukta partiju finansētāju interešu *saskaņošana* ar valsts interesēm izvērtās politiskā korupcijā. Pirmajā vietā izvirzījās intrigas, pretinieka nomelnošana un patiesi *proletāriska šķiru cīņa* demokrātiskas politikas vietā.

Amerikāņu politologs **K. Manheims**² lika pamatus tā saucamajai

¹ Michels R. L'imperialismo italiano. Milano, 1914.

² Manheims (Mannheim, 1893-1947) — amerikāņu politologs, viens no demokrātijas teorētiķiem. 1939.gadā emigrēja uz Angliju. Viņš uzskatīja, ka dažādu sociālo grupu viedokļus nosaka to intereses. Šeit nav vietas zinātniskai patiesībai. **Jebkura ideoloģija ir pastāvošās iekārtas un valdošās šķiras politiskā apoloģija.** Manheims uzskata,

fundamentālajai demokratizācijai (*Fundamentaldemokratiesierung*) politikā. Viņa teorija pauž uzskatu, ka **demokrātija ir sava veida līdzsvara akts** (*Balanceakt*) **starp konsensu un konfliktu**. Šai atziņai ir liela nozīme līdzsvarotu lēmumu un likumu pieņemšanā bijušajās PSRS republikās, balstoties uz kompromisu. **Manheima fundamentālā demokrātija pretendē uz to, lai konfliktu vietā stātos kompromiss**. Būtu labi, ja Latvijas politiķi spētu mācīties politiski domāt no Manheima izteiktajām atziņām. Tad premjeram A.Šķēlem nebūtu jāizdara nepatīkams secinājums: **“Arvien vairāk kļūst redzama politiķu, arī valdošo partiju nespēja par kaut ko vienoties valsts labā. Šauri partijiski savtīgas interesītes to neļauj”** (A.Šķēle. Par politisko situāciju valstī // “Diena”, 18.06.97.). Tas liecina par personiskās politiskās atbildības lielo deficītu, kas pēc tam spilgti izpaudās 7.Saeimā gan V.Krištopana valdības veidošanā un krišanā, gan premjera A.Šķēles nomaiņā ar A.Bērziņu. Premjera A. Bērziņa un ministru personiskai atbildībai tiek pārvilkta svītra ar **solidāras atbildības principu**, t.i., pasludināta *neviena atbildība*.

Manheims savos pētījumos pievērš uzmanību nevis politiskajai elitei, bet gan sabiedrībai kopumā, turklāt demokrātijas aspektā. Demokrātija nozīmē arī progresīvu urbanizāciju¹ un modernizāciju, iekšējo pretstatu izlīdzināšanu starp pilsētu un laukiem, kā arī pakāpenisku analfabētisma likvidēšanu un pilsoņu tiesības uz izglītību (Ebenda, S.953). Centīsimies noskaidrot, kas ir demokrātija Manheima izpratnē.

Kas ir demokrātija? — Demokrātija atbrīvo sabiedrību no nabadzības, posta, trūkuma, apspiestības un nomāktības (*von Elend, Not, Unterndrückung*). Tas visupirms nozīmē konsekventu cīņu pret tādu valdību un valdišanu, kura nav tiesiska un nespēj tautu atbrīvot no

---

ka **jebkura ideoloģija ir utopija**: gan pozīcijas, pie varas esošas partijas, gan opozīcijas ideoloģija ir utopija. **Demokrātijas saglabāšana balstās uz inteliģenci** — uz tās intelektu un audzinošo lomu demokrātijas tapšanā, kas **veido politiskā kompromisa pamatu**. **Demokrātija** ir līdzsvara akts starp konsensu un konfliktu, t.i. **kompromiss**. **Apoloģija** (gr. *apologia* — aizspriedums, pārmērīga slavināšana) ir kaut kādas teorijas vai ideoloģijas nepamatota aizstāvēšana, pārmērīga slavināšana. Piemēram, padomju-laika vai citas politiskās iekārtas apoloģija. Neviens ideoloģija nevar pretendēt uz patiesību. Šai atziņai ir liela nozīme situācijās, kad tā vai cita politiskā partija pasludina savu ideoloģiju par patiesu.

¹ **Urbanizācija** (fr. *urbanisation* < lat. *urbanus* — pilsētas) ir pilsētu attīstība, to īpatnsvara un nozīmes palielināšanās sabiedrības dzīvē. Pilsētas ir zinātnes, kultūras un ražotājspēku attīstības centri ar savām sociālām attiecībām, profesionālo un demogrāfisko struktūru, dzīvesveidu, kultūru [1800.gadā pilsētās dzīvoja 3 procenti zemeslodes iedzīvotāju, bet 1978.gadā — 39 procenti; ASV — 73,5 procenti, VFR — 92,9 procenti, PSRS (1982.g.) — 64 procenti. Politiskā enciklopēdija, 1987. — 706.lpp.]

trūkuma un nabadzības. Demokrātiskā elites vara nav kaut kas stabils un nemainīgs. Tai draud arī neveiksme un kultūras sabrukums (*Vermasung und Kulturverfall*). **Patlaban demokrātija Latvijas politikā cieš neveiksmi.**

Pirmām kārtām tas attiecas uz latviešu tautas izdzīvošanu savā tēvzemē, nepilsoņu jautājumu, attiecībām ar Krieviju, **tautas nabadzību**, bezdarbu un noziedzību. Politikī nespēja atklāt lielākās politiskās krīzes (8.04. — 30.04.98.) patiesos cēloņus, un tas radīja apstākļus, kuri no jauna varētu izraisīt krīzi. Visupirms runa ir par grozījumiem Pilsonības likumā (22.06.98.), kad politiskā atbildība tika uzvelta tautai — **“lai lemj tauta”**, jo paši politikī nespēj atbildēt uz jautājumu **“ko darīt?”**.

Ko tad īsti 6.Saeima sasniedza nepilsoņu jautājuma risināšanā pēc politiskās krīzes (8. — 30.04.98.) pārvarēšanas? — “... Valdības priekšgalā joprojām paliek populisks premjers, kas ir bankrotējis gan politiski, gan morāli un ir pilnīgi diskreditējis šo valdību un arī kompromitējis Latvijas valsti... Krasts savā runā atzīmēja, ka dalījums “pozīcija — opozīcija” vairs nepastāv. Taisnība. Gan Saeimā, gan valdībā ir viens purvs, ko brist līdz pat oktobrim” (A.Ozoliņš. Lunkanie nelokāmie // “Diena” 25.06.98.). Bet kā gan lai nelokāmie no TB/LNNK nepilsoņu jautājumā nekļūst lunkani, ja tuvojas 7.Saeimas vēlēšanas. Tādēļ arī politiskās partijas ir gatavas brist pašu radītā purvā, lai tikai nebūtu jāuzņemas atbildība. Tāda ir postsociālistiskā demokrātija, kur valda personiskā bezatbildība, kas slēpjas zem *kolektīvās* atbildības karoga. Bet 7.Saeimas valdošā koalīcija (TP, LC, TB/LNNK, JP) *solidāro atbildību* pasludina par savas darbības principu. **Tas liecina par demokrātiskās elites krīzi politiskās atbildības jomā**, kuru Latvijas Bankas prezidents **E.Repše** raksturoja šādi: **“glēvulība un korumpētība sasniedz katastrofālus apmērus”** (Repše paliek pusvārdā // Neatkarīgā Rīta Avīze, 16.08.01.). Manheima un Mihelsa atziņas palīdz mums izprast Latvijas politiskās elites krīzi.

Demokrātiskā elites varas teorija atšķiras no klasiskās demokrātijas teorijas, kas pauž uzskatu, ka politiskā vara pieder tautai. Elite ir valdošais mazākums, kas veido nepieciešamu politiskās darbības subjektu — profesionālus politiķus. **Visa tauta nevar būt politiskās darbības subjekts, kas realizē valsts varu — likumdošanas varu, izpildvaru un tiesu varu.** Politiskajā darbībā nepieciešama nevienlīdzība (*Ungleichkeit*), kas ir svarīgs priekšnoteikums demokrātiskai idejai par atsevišķu indivīdu tiesisko vienlīdzību. **Demokrātija kā tautas vara — vairākuma valdīšana — elites teorētiķu skatījumā ir neatrisināma problēma un utopija.** **Atšķirīga ir demokrātija, kas balstās uz plurālu elites politisko varu, kad viena elites daļa kontrolē to daļu, kas atrodas pie varas.** Arī Latvija ar grūtībām cenšas iet pa šo ceļu, kur nereti zūd atšķirības starp pozīciju

un opozīciju. Tas spilgti izpaudās 7.Saeimā, par to liecina V.Krištopana valdības tapšana, darbība un krišana (28.11.98. — 5.07.99.), premjera A.Šķēles nomaiņa ar A.Bērziņu (12.04.2000. — 4.05.2000.). Centisimies izprast pozīcijas un opozīcijas attiecības politiskajā elitē, kā arī dažādu politiskās elites grupu attiecības. Tas patlaban Latvijā ir aktuāli, jo 7.Saeimā politiku nosaka politiski ekonomiskās elites grupas.

Stammers¹ savā demokrātiskās elites varas teorijā balstās uz ideju par tādu varas tikumību, kur **viena elites grupa kontrolē otru un no maina to** (Ebenda, S.953). Šādas demokrātijas teorijas pamatatziņa balstās uz politisko ideju kontroli un konkurenci starp divām vai vairākām politiskās elites grupām, kuras var pārstāvēt viena vai vairākas partijas. **Šajā gadījumā tautai ir iespēja kārtējās vēlēšanās akceptēt vai noraidīt attiecīgo politiskās elites grupu** (vienu politisko partiju vai vairākas). Tā pašvaldību vēlēšanās (11.03.01.) vēlētāji noraidīja valdošās koalīcijas (TP, LC, TB/LNNK) elites grupu. Rīgas Domē pie varas nāca kreisi orientētie politiskie spēki (LSDSP un PCTVL), kuriem vēlas pievienoties arī TB/LNNK. Ideoloģiskie orientieri zaudēja savu nozīmi, LSDSP un TB/LNNK uzsāka “politisku tirgošanos” ar PCTVL atbalstu pēc tam, kad G.Bojārs tika ievēlēts par Rīgas mēru. *Runa ir par amatu dalīšanu Rīgas Domē.* “Zināms, ka PCTVL un TB/LNNK frakcijas intereses vairākos punktos sakrīt. J.Dinevičs uzskata, ka sociāldemokrātu uzdevums ir šīs intereses saskaņot, nosēdinot abas partijas pie viena sarunu galda” (*Tēvzemieši* prasa LSDSP pārtraukt attiecības ar kreiso apvienību // “Diena”, 2.04.01.). Tēvzemiešu gatavība ieņemt Rīgas Domē komiteju priekšsēžu amatus stiprina G.Bojāra pozīcijas, kurš mēra amatā tika ievēlēts ar minimālu pārsvaru — 1 balss. Šeit sakrīt *tēvzemiešu* un *sociāldemokrātu* intereses. Bet galvenais tomēr ir jautājums par varu: *kam kalpos vara Rīgas Domē?* — To radīs tas, vai tiks vai netiks paveikts pirmsvēlēšanu aģitācijā solītais. Amatu dalīšana ir beigusies.

Kam kalpo politiskā vara demokrātiskā sabiedrībā? — Lai aizsargātu pilsoņu brīvību. Tas savukārt rada problēmu par politiskās sistēmas stabilitātes un atklātības saskaņošanu. **Arī demokrātiskā sabiedrībā aktīvie politiskie spēki dažādos politiskās gribas līmeņos ir mazākums** (*die Minderheit*). To elites teorijā uzskata par svarīgu politiskās aktivitātes faktoru. “Pastāv līdzība starp mūsdienu politisko sistēmu interpretāciju elites teorijās un atziņām par reprezentācijas uzsvēršanu: tur, kur dažādus sabiedrības slāņus un grupas reprezentē elites, konstitūcijā noteikto vēlēšanu rezultātā veidojas politiskā parlamentāro institūciju reprezentācija, kuras vienādi pārstāv tautu (*gleichermaben des Volk*)

¹ Štammers (*Stammer*, 1900-1978) — vācu politologs, pētījis un attīstījis demokrātiskās elites teoriju.

tās kopumā. Šis dalījums — tauta un parlaments — kā reprezentācijas institūcija atbilst dalījumam — masas un elite” (Ebenda, S.954). Tāad reprezentācijas (pārstāvības) princips politiskās elites varas teorijā ir ļoti būtisks attiecībā uz mūsdienu parlamentārās demokrātijas formu.

b) vai postsociālisma valsts politiskā elite un padomjlaiku nomenklatūra ir viens un tas pats? Politiskā elite un padomjlaiku nomenklatūra! — Vienpartijiskā sociālistiskā demokrācija un daudzpartiju politiskais plurālisms tagad. Politiskās domas dogmatiskais snaudiens “zinātniskās” ideoloģijas dzelzainajos rāmjos un politiskais plurālisms. Vienādi nabadzīga tauta un sabiedrības krasa sadalīšanās bagātajos un nabagos. Šis process notika dažu gadu laikā. **Kā šie nedaudzie tik ātri varēja kļūt bagāti? — Protams, uz tautas rēķina!** Vai Latvijā ir privileģēta elite, kas atgādina padomjlaiku nomenklatūru? — “Pirmā lieta ir jauna privileģēto, īpašo cilvēku slāņa rašanās... Latvijā, tāpat kā padomju valstī, pastāv divējādi standarti — vieni priekšniekiem, citi pārējiem” (A.Šķēle. Par politisko situāciju valstī // “Diena”, 18.06.97.). Tautas un politiskās elites attiecības veido demokrātiskas politiskās darbības pamatu. Cita ceļa demokrātijas attīstībā vienkārši nav vai arī tāds vēl nav atklāts. **Politiskais plurālisms ir tas pamats, kas veido politiskās domas jaunrades nepieciešamu priekšnoteikumu.** Tā nespēja saprast boļševiki, un tāpēc jau kopš 1917.gada vienpartijiskā absolūtisma sistēma bija lemta sabrukumam. “Komunistiskās partijas manifests” (1848) bija garīgi nabadzīgs politiskā aspektā, lai gan tajā tika izsludināti cēli un humāni principi: *brīvība, brālība, vienlīdzība*. Jā, tāda ir mūsdienu atziņa, taču tolaik šīm idejām ticēja ne tikai paši komunisti, bet arī miljoni vienkāršās tautas, kuras dzīve ritēja dziļā nabadzībā — garīgajā un materiālajā. Mēs pievēršam uzmanību vēsturei, lai labāk iepazītu **demokrātisko elites varas teoriju** un tajā ietvertu **parlamentārās reprezentācijas principu**. Politiskā saistība “starp elites teoriju un parlamentāro reprezentāciju nekādā gadījumā nav attiecināma uz parlamentārismu kā tādu, bet gan uz noteiktu tā interpretācijas variantu. Šī pamatatziņa pauž parlamenta reprezentatīvo institūciju pastāvīgumu un absolūtumu demokrātijā” (Ebenda, S.954). Tā vēlreiz akcentē to, kāda nozīme demokrātiskajā politikā ir saprašana, jo arī **pašas demokrātijas saprašana ir politiska problēma**. Nav viegli saprast demokrātiju un apzināti veidot attiecīgu politisko intelektu, kultūru un atbildību.

Demokrācija nav realizējama līdzīgi tam, kā ir realizējams tautas suverenitātes princips. Tikai tautas ievēlētais mazākums (*Bevölkerungsmehrheit*) ar likumīgi ievēlēto valdošo partiju vai partiju koalīciju pārstāv parlamentā un valsts institūcijās tautas intereses. Demokrācija ir ne tikai process, bet arī domāšanas veids un dzīvesveids. **Demokrācija ir nevis**

kāds sasniegts sabiedrības stāvoklis, bet gan sabiedrības dinamisks process, kas balstās uz pagājības izpratni un nākotnes paredzēšanu.

Kāda ir mūsdienu demokrātija? Kādai tai jābūt? — “Demokrātiju nedrīkst reducēt¹ uz funkcionālās sistēmas jēdzienu. Visupirms līdztekus varas dališanai jāievieš varas institūciju neatkarīga kontrole un par šo institūciju darbību jāinformē visi pilsoņi. **Vispusīga varas kontroles kompetence un kvalifikācija nerodas pati no sevis; drīzāk tā ir saistīta ar politiskās kultūras veidošanos un realizēšanu dzīvē, kā arī ar modru un kritisku atklātību**” (Ebenda, S.955). Tātad demokrātija nav vienkārša funkcionējoša politiskā sistēma. **Svarīga ir politiskās varas darbības kontrole un atklāta informācija par šo darbību**². Varas kontrole balstās uz augsti attīstītu politisko intelektu un politisko kultūru. Šeit ir tikai viens varas vērtējuma kritērijs: **CIKTĀL IR PAAUGSTINĀJIES DZĪVES LĪMENIS VALSTĪ?!** Šai sakarībā izvirzās jautājums: kas kontrolē Saeimas politisko darbību? — Opozīcija! Prese! Bet kurš ir politiski atbildīgs par izšķērdētiem un “pazudušiem” kredīta G-24 miljoniem latu. Kur ir *Latvenergo* 3 miljoni? Atbildīgo un vainīgo nav. Tā vietā politiskās partijas 7.Saeimas priekšvēlēšanu periodā bārstīja kārtējos solījumus, neaizmirstot par deputātu sociālo nodrošinājumu (speciālas personālās pensijas). Šiem mērķiem Saeimas izmeklēšanas komisija izmanto arī 3 miljonu afēru, kad *Banka Baltija* (BB) cedēja Lihtenšteinas firmai *ESE* 10 miljonu latu lielo *Latvenergo* parādu bankai. *Latvenergo* samaksāja *ESE* 8 miljonus latu, savukārt BB no Lihtenšteinas ārzonas firmas saņēma tikai 5 miljonus. Bet *ESE* “nopelnīja” 3 miljonus latu. Varbūt Saeimas komisija minēs vainīgos? — Varbūt, bet to starpā nebūs valdošās partijas, kuru pārstāvji izmeklē šo lietu un kuru pārstāvji bija arī valsts pilnvarnieki un *Latvenergo* padomes locekļi. Runa ir par personisko atbildību, kuru nespēja uzņemties 6.Saeimas politiķi un valstsvīri. 7.Saeima gāja vēl tālāk — valdošā koalīcija (TP, LC, TB/LNNK) pasludina solidāras atbildības principu, kur neviens nebūs personiski atbildīgs, sākot ar premjeru un ministriem. Piebildīsim, ka Vācijā deputātiem ļauj darboties biznesa jomā, bet savā darbā viņiem jāvadās pēc sirdsapziņas (Vācijā deputātiem jārikojas saskaņā ar sirdsapziņu // “Diena”, 4.06.98.). Kādreiz tā būs arī Latvijas Saeimā.

c) elites politiskā vara ASV. Lasītājam būs interesanti iepazīties ar

¹ Reducēt (lat. *reducere* — aizvest, atvilkt atpakaļ, novērst, norādīt: 1) samazināt, vājināt, vienkāršot; 2) ķīmijā — elektrona pievienošana, kas saistīta ar oksidācijas pakāpes samazināšanos; 3) astronomijā — novērojumu korekcija, ņemot vērā instrumenta pieļautās kļūdas. Šajā kontekstā runa ir par to, ka nedrīkst vienkāršot demokrātijas izpratni, novedot to līdz funkcionālās sistēmas izpratnei.

² Latvijā valsts varas kontrole faktiski nav iespējama, jo patlaban valda kolektīva atbildība, kur neviens nav personiski atbildīgs.

triju līmeņu elites koalīciju ASV (C.Wright. *Die amerikanische Elite. Hamburg*, 1962), kas veido amerikāņu sabiedrības augstāko līmeni. Runa ir par trim dažādām politiskās elites varas grupām:

1) **lielu uzņēmumu ģenerāldirektori** saimnieciskajā sistēmā, kuri veic administratīvās un politiskās funkcijas, aptverot lielu koncernu;¹

2) **“politiskais aparāts kļuvis par varenu izpildvaru (einer mächtigen Exeekutive geworden)** ar prezidentu priekšgalā, kurš vada ministru darbu un veido politisko direktorātu (*politischen Direktorats*)”;

3) **armijas augstākās militārpersonas** ieņem svarīgu vietu valsts varas administrācijā (Ebenda, S. 955-956). Arī Latvijā top politiskās elites varas struktūra. Varbūt mums vajadzētu vadīties pēc ASV pieredzes? Centīsimies saprast ASV varas elites tapšanu.

Varas elites attīstību veicina šādi faktori:

a) abu partiju (demokrātu un republikāņu) profesionālo politiķu pāreja vidējā varas līmenī (atsevišķu štatu līmenī);

b) profesionālās ierēdniecības kļūdas, kuras varas elites politiskam pretiniekam (demokrātiem vai republikāņiem) ar savu politisko intelektu vajag apzināties un saprast;

c) slepenība, kas ierobežo atklātu diskusiju kongresā² par svarīgākajiem lēmumiem, ja tie skar kara vai miera problēmas.

Šī politiskās darbības pieredze ASV liecina par to, ka **varas elites (Macht-Elite)** uzdevums apvienot saimniecības, politikas un militāros pārstāvjus. Tā **demokrātija atkal atgriežas pie valdošās šķiras jēdziena, kas vairāk tuvinās varas elites jēdzienam**. Veidojas jauns valdošās šķiras jēdziens, kas aptver saimniecības, politikas un militāro eliti kā politiskās funkcijas eliti (*Funktionselite*). Līdz ar to **elites teorijā politika kļūst par sava veida bezpersonisku faktoru (unepersönliche Faktoren)** amerikāņu politologa **Mila** koncepcijā (Ch.Mills³. *Die amerikanische Elite*. S.327). Tātad demokrātija kā laikā mainīgs process balstās uz savstarpēji kontrolējošu politisko grupu interesēm un partiju plurālismu. Tas veido

¹ **Koncerns** (angļu *concern* – rūpes, bažas; līdzdalība, interese; uzņēmums) ir monopolistiska apvienība dažādās saimniecības nozarēs attīstītās Rietumu valstīs, Japānā, Dienvidkorejā. Koncerns apvieno dažādu nozaru – rūpniecības, tirdzniecības, transporta, bankas, apdrošināšanas sfēras – uzņēmumus. Paši uzņēmumi ir patstāvīgi, bet to akciju kontrolpakete pieder un ir pakļauta centralizētai vadībai. Piemēram, tādi koncerni kā *Ford*, *General Motor*, *Boing* un citi.

² **Kongress** (lat. *congressus* – satikšanās, sapulce) – ASV – augstākā valsts varas un likumdošanas institūcija. Sastāv no divām palātām: 1) pārstāvju palātas (435 dep.), ko ievēlē uz diviem gadiem, un 2) senāta (100 senatoru) – no katra štata divi senatori, kurus ievēlē uz sešiem gadiem, ik pēc diviem gadiem atjaunojot trešdaļu senāta sastāva. Tikai kongresam ir tiesības pieteikt karu.

³ **Mils** (*Mills*, 1916-1962) Čārlzs Raits – amerikāņu sociologs un publicists. Vēbera un Manheima sekotājs. Humānās sabiedrības tapšanu Mils saistīja ar intelīģences mērķtiecīgu darbību.

demokrātiskos dzīves elementus (*Lebenselement*). Lai tos realizētu dzīvē, ir nepieciešami daudzi ekonomiskie, sociālie un kultūras priekšnoteikumi. Tie Rietumeiropā un Ziemeļamerikā ir veidojušies vairāku desmitu gadu laikā pēc Otrā pasaules kara. **Galvenais ir nevis dzīves līmenis, bet gan tas dvēseles stāvoklis, ko sauc par garīgumu un par kultūru un kas ietver arī politikas kultūru.** Par šā garīguma veidošanu jau tika runāts vairākās mūsu grāmatas I daļas "Politoloģijas pamati" nodaļās.

Vai Latvijā arī top politiskā elite? — Jā, top un kļūst acīmredzama. Patlaban tā apvieno partiju un biznesa pārstāvjus, radot politiski ekonomiskās grupas. To tapšanas pamatā ir nevis politika, bet gan partiju finansētāju intereses, kuru realizācija izpaužas politiskajā korupcijā. Līdz ar to partiju un biznesa saistība ir ievirzīta politiskās korupcijas gultnē, kuru nāksies pārvarēt. Jāveido jauna partiju un biznesa pārstāvju vienotība varas elitē, balstoties uz valsts interesēm. Līdz ar to vispirms partiju finansētāju interesēm ir jākļūst atklātām un pārredzamām.

9. Ierēdniecības (birokrātijas¹) problēmas (*Zum Bürokratieproblem*²).

Mēs lietojam terminus "ierēdniecība" un "birokrācija" kā sinonīmus, lai latviešu valodā pārvarētu "birokrātijas" ir negatīvo nokrāsu. Kā sinonīmus nevajadzētu lietot jēdzienus "ierēdnis" un "birokrāts", jo "birokrāts" un "birokrātisms" ir ar negatīvu nokrāsu. Tādēļ lietojam terminus "ierēdnis", "ierēdniecība"

Ierēdniecības problēma ieņem svarīgu vietu demokrātiskā politikas sistēmā. Aplūkosim svarīgākos tās aspektus.

a) ierēdniecība un ierēdniecības ieviešana³ (*Bürokratie und*

¹ **Ierēdniecība** (birokrācija no fr. *bureaucratie* = *bureau* – birojs + gr. *kratos* – vara, varenība): 1) augstākā ierēdņu vara valsts institūcijās; 2) ierēdnieciska pārvaldes sistēma visos valsts varas līmeņos un pašvaldībās; 3) augstāko valdošo ierēdņu kops. **Ierēdnis** (birokrāts no fr. *bureaucrate*): 1) ierēdnis, kas veic valsts pārvaldes darbu attiecīgā valsts iestādē, institūcijā un pieder pie ierēdniecības; 2) amatpersona, kas veic savus pienākumus formāli un līdz ar to kaitē valstij, parasti to sauc par birokrātu vai formālistu. **Birokrātisms** ir tāds ierēdņa darba stils, kam raksturīgs formālisms, neiedziļināšanās jautājuma būtībā, tā izpratnē (nepieļaut birokrātismu, cīnīties pret birokrātismu u.tml.). Lūk, **padomjlaika birokrātijas izpratne**, kas savu nozīmi ir saglabājusi. "Birokrācija ir specifiska sociālās organizācijas forma, kurai raksturīga izpildvaras centra atrautība no attiecīgās organizācijas locekļu vairākuma gribas un lēmumiem, darbības formas dominēšana pār saturu, organizācijas funkcionēšanas noteikumu pakļaušana tās saglabāšanas un nostiprināšanas mērķiem" (Politiskā enciklopēdija, 93.lpp.). **Birokrācija un ierēdniecība** mūsu darbā tiek lietoti kā sinonīmi atšķirībā no padomjlaika birokrātijas izpratnes.

² **Die Bürokratie, die Beamtentum** – birokrācija, ierēdniecība vācu valodā lieto kā sinonīmus; birokrācija, ierēdniecība: **Der Beamte** – ierēdnis, kalpotājs; **die Beamtschaft** – ierēdņi, kalpotāji, ierēdniecība.

³ **Ierēdnieciskošana, birokratizēšana** (*die Bürokratiesierung*) ir saimniecības un valsts pārvaldes aparāta pārveidošana uz ierēdniecības principa pamatiem. Mēs lietojam jēdzienu *ierēdnieciskošana*.

Bürokratiesierung). Kādu vietu demokrātiskā politikas sistēmā ieņem ierēdniecība? Ierēdņu darbs? — **Demokrātijas pamatideja ir tautas vara, kura tiešā formā nav realizējama. Ir vajadzīgi ierēdņi, kas īsteno šo tautas varu (Volksherrschaft)**. Tā veidojās ierēdņu vara (*Beamtenherrschaft*). Tātad runa ir par vēl vienu varas dalīšanu demokrātiskā politikas režīmā: **tautas vara, kuru pārstāv tās ievēlētais parlaments, un ierēdņu vara**. Ierēdņu vara ir nepieciešama, lai realizētu valdības politiku.

Vēsturiski ierēdņu varas forma rodas jau absolūtās monarhijas laikos, lai realizētu valstī paša monarha varu. Arī tautas varu vajag īstenot, ieviešot ierēdniecību attiecīgu valsts institūciju darbībā. Šo funkciju veic ierēdņi. Jau pirms demokrātijas rašanās Eiropā pastāvēja valsts kārtības bastions: **civilā un militārā ierēdniecība**.

Kas ir ierēdniecība? — “Ierēdniecība ir mūsdienu varas forma. Līdz ar kapitālisma rašanos naudas finansu sistēma, lietu pārvalde un militārā organizācija koncentrējās valsts rokās. Mantojuma privilēģiju atcelšanas rezultātā veidojas ierēdniecība kā valstisks pārvaldes aparāts (*Verwaltungsapparat*)” (Ebenda, S.958). Attīstoties nacionālajām valstīm un kapitālistiskam brīvam preču tirgum Eiropā, ierēdniecība atceļ mantojuma tiesības uz valsts amatiem. Valsts ministriju (departamentu) sistēma mūsdienās ir tipiska ierēdnieciska valsts varas forma, kas īsteno valdības politiku. **Ierēdniecība ir valsts varas funkcionējošais aparāts**. No tā ir atkarīga valsts politikas efektīva vai ne-efektīva (nolaidīga, bezatbildīga) realizācija dzīvē.

Ko mēs varam teikt par Latvijas Republikas ierēdniecību? — Par to nevienu reizi vien savulaik kritiski ir izteicies A.Šķēle un uzsvēris mūsu ierēdņu zemo profesionālo līmeni un bezatbildību. Augstākā līmeņa ierēdņi — ministri nav spējuši ievērot pretkorupcijas likumu. “Cilvēkiem sāp par to, ka **mums ir izveidojusies jauna nomenklatūra**. Slānis, uz kuru it kā neattiecas vispārējā kārtība... Viņi nevis rāda priekšzīmi likuma ievērošanā, bet izturas kā kungi, kam viss atļauts, jo priekšnieks taču” (Par politisko situāciju valstī // “Diena”, 18.06.97.). Protams, tas neattiecas uz visiem. Ko darīt? — “Varas autoritāti vēl varētu saglabāt — tiem deputātiem un ministriem, kuri likumā noteiktajā kārtībā nevīžoja pamest savas vietas jebkādu darbu veikušās firmās, tagad jāatstāj savas vietas Saeimā un Ministru kabinetā” (“Diena”, 31.05.97.). Bet vai tad tas ir pats bīstamākais noziegums?! — Nebūt ne! Tas, kas ir atklāts, nav bīstamas valstij. **Bīstama ir slēptā korupcija un tādi likumpārkāpumi, kurus nevar atklāt, pārlūkojot Uzņēmumu reģistru. Bīstama ir “likumīga bezatbildība”, piešķirot kredītus tuviem un ne tik tuviem cilvēkiem, kredītus, kurus nāksies apmaksāt tautai, kas jau tā dzīvo nabadzībā**. Tipisks piemērs 3 miljonu latu afēra, kuru veselu gadu “pētīja” Saeimas izmeklēšanas komisija, pārvēršot komisijas darbu

par politiskās agitācijas kampaņu pirms 7.Saeimas vēlēšanām. Bet varbūt tā vietā vajadzētu nopietni pētīt tautas nabadzības cēloņus, kurus rada Saeimas darbība? — 7.Saeima izvēlējās citu ceļu — politiskās korupcijas ceļu. Varbūt tiešām nebija citas izejas? — Tā ir atbildības problēma politikā.

Atbildība un politiskā kultūra ir tas garīgais pamats, uz kuriem var celt demokrātisku sabiedrību. Tikai spēja visas šīs problēmas saprast augstākā varas līmenī paver ceļu uz labāku dzīvi. Par nožēlošanu daudzi politiķi tā arī nespēja izprast premjera A.Šķēles runu "*Par politisko situāciju valstī*" (17.06.97.). Jau nākamajā dienā tiek "gudri" sacelta brēka. Politiķi jūtas apvainoti. "Runa šajā situācijā ir veiksmīgi izspēlēta, - visvairāk tā ir vajadzīga Šķēlem pašam, lai vāktu punktus pirms nākamajām Saeimas vēlēšanām. Šajā runā augstu pakāpi sasniedz liekulība, kuru dažs sauc par politisko demagoģiju" (J.Škapars, Latvijas jaunrades fonda priekšsēdētājs // "Diena", 19.06.97.). Komentāri ir lieki, jo šo rindu autors atbildīga valsts vīra runu nespēj atšķirt no politiskās demagoģijas.

Politiskā demagoģija un kolektīvā atbildība pavēra ceļu politiskai korupcijai. 7.Saeima savā darbībā nespēja saskatīt politisko korupciju. To pateica priekšā *Pasaules Bankas* vadošais speciālists valsts pārvaldes jautājumos: "Augstākā līmeņa korupcija jeb *valsts nozagšana* uzņēmējiem Latvijā ir ārkārtīgi aktuāla problēma" (Valsts "nozagšana" Latvijā ir ļoti aktuāla // "Diena", 27.10.2000.). Tā izpaužas parlamentārā likumdošanā, valdības lēmumos un partiju finansēšanā. Ko darīt? — "Ir jābūt pieejamai informācijai par visiem partiju finansētājiem — kas un cik daudz ziedojuši partijai. Turklāt jānovērš iespēja, ka tiek saņemts nelegāls finansējums" (turpat). Partiju finansētāju interesēm ir jāklūst atklātām Saeimā un valdībā, Saeimas balsojumos un valdības lēmumos. Patlaban 7.Saeima uz to nav spējīga. Par to liecināja premjera A.Šķēles nomaņa ar A.Bērziņu (12.04.2000. — 4.05.2000.), Saeimas balsojumi un Latvijas Kuģniecības privatizācijas gaita. Varbūt tas izdosies E.Repšes veidotai partijai *Jaunais laiks*? — Gribētos ticēt.

Kas ir ierēdnieciskošana (birokratizēšana šā vārda pozitīvajā nozīmē: *Die Bürokratisierung*)? — Šo terminu šā vārda visplašākajā nozīmē sāka lietot Vēbers, runājot par ierēdniecības izplatīšanos pasaules mērogā kā pasaules birokratizēšanu (*Bürokratisierung der Welt*). Mēs atļausimies lietot terminu "ierēdnieciskošana", ar to apzīmējot ierēdniecības izplatīšanos valsts pārvaldes sistēmā. "Senatnē polisas politiķim nācās veidot kapitālismam vajadzīgu līderi, bet tagad kapitālisms ir saimniecības ierēdniecības ieviešanas līderis" (M.Veber. *Soziologie — Weltgeschichtliche Analysen — Politik*. Stuttgart, 1956. — S.57).

Ko nozīmē saimniecības birokratizēšana — saimniecības ierēdnieciska pārvalde? — Tas nozīmē to, ka visas sabiedrības sfēras balstās uz

ierēdņu darbu. Tā ir viena no Eiropas civilizācijas pazīmēm. Tieši valsts ierēdnieciskās institūcijas paver individu darbībai brīvu telpu (*Freiheitsspielraum*). Veidojas milzīgas ekonomiskas apvienības (*Ökonomische Grobeinheiten*) — koncerni, monopoli. Šajā valstiski organizētā sistēmā vajag atšķirt ierēdniecību no birokrātisma un birokrātijas (*Bürokratie von Bürokratismus und Bürokratisierung*).

b) Ierēdņi un ierēdniecība (*die Beamtschaft*). Ierēdniecība ir valsts forma un tās realizācija ar ierēdņu darbību. **Ierēdniecības** (ierēdniecība — *die Bürokratismus*) **darbības princips — pārvaldīt valsts institūciju vai privātu organizāciju**. Šis princips ir nozīmīgs labai ierēdņu darba organizācijai, kur izpaužas pretstats: laba un slikta ierēdņa darba organizācija ražošanā, politikā, sociālajā sfērā utt. **Tātad par ierēdniecību sauc valsts institūcijas vai privātās organizācijas pārvaldīšanas un organizēšanas formu, kur darbojas profesionāli**. Viņi spēj formulēt attiecīgas valsts iestādes vai privātās organizācijas (firmas, veikala, saimniecības) mērķus un tos efektīvi realizēt. Ierēdniecība aptver ekonomiku, politiku, zinātņi, partijas un nevalstiskās organizācijas, kultūru un izglītību, sociālo sfēru. Valsts ierēdņi ir valsts varas politikas realizētāji dzīvē.

Ierēdnieciskošana (*die Bürokratisierung*) ir process, kas sevi realizē kā vispārīga tendence mūsdienu sabiedrības vadīšanā. Vācijas Federatīvajā Republikā valsts pārvaldes ierēdņi veic šādas funkcijas:

— **saimnieciskās** (finanses, nodokļi) un **politiskās kārtības funkcijas** (*ordnungspolitische Funktion*);

— **pakalpojumu funkcijas** (ūdens, satiksme, komunikācijas);

— **aizgādniecības funkcijas** (sociālā politika);

— **politiskās funkcijas** [plānošana, apspriede (konsultācija), lēmumu sagatavošana];

— **valstiski uzdevumi un to pildīšana** (policija, muita utt.).

Tātad ierēdniecības jēdziens socioloģiski apvieno: 1) **varas problēmu** — kontroli un leģitīmāciju mūsdienu sabiedrībā un 2) **varas realizācijas racionalizāciju**. Līdz ar to var teikt, ka **ierēdniecība ir valsts politiskās sistēmas nepieciešama sastāvdaļa**, jo tā praksē realizē attiecīgu politiku. Arī politiskās partijas nav spējīgas darboties bez savas ierēdniecības. Tātad ierēdniecības vara un varas formu tipoloģija ir savstarpēji saistīta.

c) ierēdniecība kā legālās varas forma (tips). Ierēdniecība un tās vadīšanas štābs atbilst mūsdienu legālai valsts varai. "**Ierēdniecība ir legālās varas valdīšanas štābs**" (*Bürokratie ist der Herrschaftsstab der legalen Herrschaft*. Ebenda, S.959). Šī atziņa balstās uz priekšstatu par to, ka tiesības tiek realizētas ar likumu, valdošie un izpildītāji (*Herrschende und Beherrschte*) vienādi pakļaujas likumam un ievēro tos.

Ierēdnieciskā vara valsts pārvaldīšanā ir noteikta likumā par ierēdņa

profesiju. Ierēdņu varai ar disciplīnu un likumu izpildīšanas kontroli jāceļ savas darbības efektivitāte. Soda hierarhija, augsti attīstīts kontroles mehānisms un skaidra ierēdņu kompetence savā jomā padara viņu darbu efektīvu, ātrāku, precīzāku un lietišķāku. To gan nevar teikt par milzīgo neefektīvo ierēdniecības sistēmu Latvijā. **Ja uz pusi samazinātu ierēdņu skaitu valsts un pašvaldību institūcijās, no tā neviens, izņemot pašus ierēdņus, neciestu.** Valsts pārvalde — nopietna problēma ceļā uz ES, kur bez profesionāliem ierēdņiem neiztikt.

d) ierēdniecības neitralitāte. Ierēdņu uzdevums ir sakārtot un regulēt sabiedrisko dzīvi, kā arī raudzīties, lai politiskās mērķu nostādnes un pieņemtie likumi tiktu īstenoti dzīvē. Ierēdņu aparāts aptver visas dzīves sfēras: saimniecisko dzīvi, tiesas, armiju, baznīcu, transportu, pakalpojumu jomu, ministrijas un citas valsts institūcijas. Valsts izpildinstitūciju darbība nav iedomājama bez ierēdniecības. Tātad, sākot ar absolūto monarhiju un beidzot ar mūsdienu demokrātijas formām, visur sastopamies ar ierēdņu darbu (*Überal sind Bürokratien am Werk*).

Ierēdņi veido savas institūcijas: arodbiedrības, opozīcijas partijas (*Oppositionsparteien*), alternatīvas sabiedrības utt. Rietumu pasaulē ir vērojama ierēdniecības patstāvības tendence. Latvijā šāda tendence neizpaužas, izņemot ierēdņu personisko un partiju interešu izpausmi un *drauga būšanu*. Nav sveša lieta arī kukulņemšana.

e) kādam jābūt ierēdņu darbam? — Ierēdniecības patstāvības tendence prasa zināmu normu ievērošanu ierēdņu darbā. Runa ir par valsts ierēdņu darba neitrālo raksturu, kas attiecībā uz politiku kļūst ambivalents¹ (*ambivalent*):

— no vienas puses, ministriju birokrātijas absolūta lojalitāte attiecībā uz valsts varas maiņu;

— no otras puses, politiskā atbildība (ierēdniecība attiecībā uz nelikumīgām pavēlēm nav akls ierocis izpildvaras rokās).

“Ierēdniecībai demokrātiskas sabiedrības tiesiskas valsts varas hierarhijā ir zobaina (gezānte) forma”(Ebenda, S.960.). Tātad ierēdniecība ir gan lojāla pret pastāvošās valsts varas maiņu, gan politiski atbildīga par augstāk stāvošu instanču izdotajām nelikumīgām pavēlēm.

Ar ko atšķiras ierēdniecība demokrātiskā sabiedrībā un nedemokrātiskā sabiedrībā? — Demokrātiskas sabiedrības ierēdniecība darbojas tikai atbilstoši likumam un uzdevumam (*sie allein nach Gesetz und Auftrag zu handeln haben*). **Ierēdņu pienākums ir nevis izvīrīt sev uzdevumus, bet gan rīkoties saskaņā ar likumiem, kurus ir radījis**

¹ **Ambivalence** ir pārdzīvojuma, jūtu, domu un darbības pretrunīgums: viens un tas pats objekts var vienlaikus izraisīt pretējas jūtas, domas, darbību: mīlestība – naidis, prieki – bēdas, saprašana – neizpratne, atbildība – bezatbildība utt.

parlaments. Tikai šāda ierēdņu darbība būs tiesiska un valsts attiecīgi kļūs tiesiski demokrātiska. Lasītājam paveras iespēja spriest par Latvijas Republikas ierēdniecības darba atbilstību šiem kritērijiem.

Tautas pārstāvība (parlaments) un valsts pārvalde (ministrija) kā izpildinstitūcija ir pretstatā viena otrai kā likumdošanas vara un izpildvara, kur savu vietu ieņem ierēdniecība.

Valdība kā izpildvara ir vienotas varas sistēmas sava veida loceklis, kurš saista likumdevēja varu ar administratīvi ierēdniecisko varu. Valstiskā pārvaldes ierēdniecība izvirza savu varu, kuras pamatā ne vienmēr ir kompetence un atbildība. Valdība kļūst par ierēdniecības instrumentu, bet pati valsts — par tīru **aklamācijas**¹ tipa valsti. Vai šīs briesmas draud arī Latvijas Republikai? — Draud. Par to liecināja gan V.Krištopana valdības krišana (5.07.99.), gan A.Šķēles valdības tapšana un darbība (5.07.99. — 12.04.2000.). Ierēdņu nekompetence, profesionālisma trūkums kļuva acīmredzami valsts interešu skatījumā.

f) politisko partiju ierēdniecība ir nepieciešama, lai politiskās partijas varētu veiksmīgi funkcionēt. Partijas ierēdņi kļūst par politiskās darbības neatņemamu sastāvdaļu. “Partijas aparāts tiecas sevi nostiprināt un attiecīgi ietekmēt masas, lai tās izpildītu partijas gribu” (Ebenda, S.961). Šeit ir vajadzīgs liels darbs, tā dēvētā politiskā propaganda, lai pamatojoties uz savu ideoloģisko bāzi ietekmētu un veidotu masu politisko intelektu. To tad arī veic partijas organizācija ar saviem ierēdņiem, kuri parasti ir partijas biedri. **Tātad partijas piedalās tautas politiskajā izglītošanās, par pamatu ņemot savu politisko programmu, kas pauž konkrētu ideoloģiju.**

Kādu vietu demokrātijā ieņem profesionāli politiķi — partiju līderi? “Profesionāli vadoņi (līderi. — G.T.), kas masu partijām ir nepieciešami, traucē (aizkavē. — G.T.) demokrātijas īstenošanu (Professionales Führertum, wie es in Massenparteien nowendig ist, verhidert Demokratie, Ebenda, S.961).

Līdzīgi PSKP vadoņiem padomjlaikā šie partijas vadoņi “apspiež” citādu politiskās domas iniciatīvu, ja tā ir pretrunā ar vadoņa norādījumiem. Tas notiek arī postsociālistiskajā demokrātijā. Varbūt šajā ziņā visvairāk grēkojis sociāldemokrātu līderis J.Bojārs? — “Viņam piemīt autoritārs stils”, “Pirms desmit gadiem ar viņu bija vieglāk runāt” (Protesta politiķis // “SestDiena”, 31.03.01.). **Varbūt tas nemaz nav slikti, ja partijas līderis spēj uzņemties personisko atbildību un precīzi, kārtīgi pilda savus solījumus. Arī Tautas partijas līderim A.Šķēlem tiek pārmests**

¹ **Aklamācija** (lat. *acclamatio* – piekrišana, atzišana) ir sapulces vai sabiedriskas kopības piekrišana kādam priekšlikumam, lēmumam bez balsu skaitīšanas, balstoties tikai uz replikām, atbalsta saucieniem vai ovācijām.

autoritārisms. Varbūt tas ir pretrunā ar **politiskās partijas socioloģisko pamatlikumu**? — Centīsimies to saprast, *saprast, ka demokrātija principā nevar uzvarēt*. Uzvarējusi demokrātija — tā būs politiskā patvaļa.

Mihelss ir formulējis *mūsdienu partiju socioloģisko pamatlikumu*: **“Organizācija** (partijas. — G.T.) **ir ievēlētās varas māte vēlētājiem, pilnvaroto — pilnvarotajiem, delegēto — delegētajiem**. Tas ir: **DEMOKRĀTI VAR UZVARĒT, BET NE DEMOKRĀTIJA**” (R. Michels. *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie*, Stuttgart, 1957, Teil VI). Svarīgi ir saprast, kāpēc demokrātija nevar uzvarēt, ja demokrāti ir nākuši pie varas demokrātiskās vēlēšanās?! — **UZVARĒJUSI DEMOKRĀTIJA VAIRS NEBŪS DEMOKRĀTIJA**. Runa ir par dažādu vadošo politisko grupējumu (*eine Verschmelzung der Führungsgruppen hinaus*) vienotu uzvaru. **Tad pastāv nevis cirkulējoša mainīga politiskā elite, bet gan dažādu politisko partiju apvienība, kas sāk valdīt**. Tātad demokrātija nav iespējama bez opozīcijas, bez valdošo partiju kompromisa. **Politiski ekonomisko grupu uzvara 7.Saeimā pārvilkta svītru demokrātijai, tiesiskai valstij**. Starp valsts varu un tautu izveidojās neizpratnes bezdibenis kā kolektīvās atbildības rezultāts. **Trūkst partiju līderu personiskās atbildības, jo kolektīvs nevar būt par kaut ko atbildīgs**.

Kāda loma ir partijas līdera attiecībām ar tautas masām? — Duālisms *masas — elite* ir sava veida vēsturiska konstance politikā, jo visa tauta nevar darboties parlamentā un valdībā.

Vadoņa līdera **metamorfozi**¹ Mihelss apraksta šādi: “Vadoņu varu nodrošina tradīcijas. Ne ar vēlēšanu aktu, bet gan ar **kooptāciju**² tiek aizpildīts radušais vakuums (robs) vadošajā institūcijā (*Führungsgremien*): **nedaudzi spēj izšķirties un ņemt varu savās rokās**; vadoņu maiņa ir lēns veco un jauno elementu saplūšanas process (*die Amalgamierung*)” (Ebenda, S.962). **Vadoņu veidošanās process ir oligarhisku struktūru tapšana politiskajās partijās**. Vai Latvijas politiskajās partijās patlaban veidojas oligarhiskas struktūras elementi. — Protams, notiek intensīvs partiju līderu tapšanas process. 6.Saeimas valdošajās koalīcijas partijās izveidojās savi politiskie līderi: LC — V.Birkavs, kuru nomainīja A.Panteļejevs; DPS — Z.Čevers; TB/LNNK — M.Grīnblats. 7.Saeimā partijas līderu loks ir plašāks: TP — A.Šķēle; LC — A.Bērziņš; TB/LNNK — M.Grīnblats; LSDSP — J.Bojārs; PCTVL — J.Jurkāns; JP — R.Pauls

¹ **Metamorfoze** (gr. *metamorphōsis*): 1) mitoloģijā — cilvēku pārvēršanās par dzīvniekiem un vienu dzīvnieku pārvēršanās par citiem; 2) augu veģetatīvo orgānu (lapas, saknes) formas un funkcijas pārveidošanās augu individuālās attīstības gaitā.

² **Kooptācija** (lat. *cooptatio* — papildvēlēšanas) ir jaunu locekļu iekļaušana ievēlētā institūcijā pēc pašas šīs institūcijas lēmuma, bet neizdarot papildu vēlēšanas. Parasti kooptācija tiek apstiprināta nākamajā organizācijas kopsapulcē.

(izstājās no partijas 2000.gadā). Taču viņi vēl nav sasnieguši profesionāla politika līmeni, un tā ir partiju vājā puse. Demokrātisks kompromiss — kompromiss valstiski svarīgu jautājumu risināšana ir apgrūtināts vai nav iespējams attiecībā ar Krieviju, nepilsoņu jautājumā. **Tāpat arī Latvijā notiek vadoņu** — partijas līderu — **oligarhijas veidošanās**.¹ Rodas jautājums: vai patlaban latviešiem ir vajadzīgs savs vadonis — tāds, kāds savā laikā bija **Kārlis Ulmanis**? — Tas ir jautājums par visas tautas ievēlētu prezidentu, kā tas ir Igaunijā, Lietuvā. Varbūt tomēr arī Latvijai ir vajadzīgs tautas ievēlēts prezidents?! — Tas būtu viens ceļš, lai politikas jomā celtu godā personisko atbildību, lai pārvarētu solidaritātes atbildības principu Saeimā un valdībā. **Bet vai politiskās partijas ir gatavas pāriet no kolektīvās bezatbildības uz personisko atbildību?** — Patlaban par personisko atbildību nerunā ne Saeimā, ne valdībā. A.Bērziņa valdība oficiāli pasludināja solidaritātes (kolektīvas) atbildības principu, t.i., neviena personiska atbildība.

Mihelss min šādus **oligarhisko parādību rašanās cēloņus**: 1) **nepieciešamā darba dalīšana** (*Arbeitsteiligkeit*) sākas ar funkciju dalīšanu — **lēmumu pieņēmēji** (darīšanas veicēji — *die Geschäfte*) un tie, kuri pievienojas kā **izpildītāji** (*Angliederung*). **Visi līderi sākumā ir uzcītīgi funkcionāri** (ierēdņi partijas aparātā)²; 2) izveidojies vakuums vadošajā institūcijā ir sākums vadoņa oligarhijas tapšanai; 3) tā kā vadonis nepieciešams un neaizstājams (*die Unentbehrlichkeit*), viņam tiek deleģētas svarīgākās lietas; 4) **tautas masām ir nepieciešams vadonis**. Vēlreiz izvirzās jautājums: **vai patlaban Latvijā ir vajadzīgs politisks vadonis — tautas ievēlēts prezidents?** Vieni saka — jā!, bet citi — nē! — Tas ir jautājums par Satversmes grozīšanu personiskās politiskās atbildības virzienā. Varbūt politisko korupciju tiešām var ierobežot ar tautas vēlēto prezidentu? — “Prezidentu jāvēlē tautai, tautu nevar piekukuļot” (G.Zemribo. Satversmes projekts un Valsts prezidenta institūts Latvijā // Neatkarīgā Rīta Avīze, 26. — 27.11.01.). Un tad rodas jautājums par *Valsts padomi* — koleģiālu, konsultatīvu valsts institūciju, kura darbojas Valsts prezidenta paspārnē.

g) sociālo un politisko zinātņu atziņas par ierēdniecību. Ierēdniecība ir ne tikai izpildvaras organizācijas un realizācijas forma demokrātiskā politikas režīmā, bet arī **svarīgs brīvības izpausmes un realizācijas priekšnoteikums**. Masu demokrātija nav iespējama bez ierēdniecības. **Tieši ierēdņi ir tie, kuri savās darbības sfērā īsteno attiecīgus politiskus**

¹ *Oligarhijas dzelzainais likums* darbojas arī **pēcpadomju demokrātijā**. Veidojas profesionālu līderu grupas visās partijās, kas nosaka partijas politisko līniju. Un tā ir normāla darba dalīšanas izpausme partijās: lēmuma pieņēmēji un izpildītāji. Tāpat partijai ir vajadzīgs savs līderis.

² Tieši šādā ceļā Staļins pēc Ļeņina nāves kļuva par boļševiku partijas vadoni.

lēmumus, likumus un mērķus. “Formāla racionalitāte un sistemātiska formalizācija ir galvenā raksturīgā ierēdniecības iezīme. Ierēdniecības organizatoriskās struktūras formalizācija aizsākas ar izpildvaras atbildību likuma priekšā. Ierēdnis konkrēta darba izpildīšanas laikā kļūst par ierobežota uzdevuma izpildītāju. Uzdevumus ierēdnim vajag sistemātiski risināt konkrētā izpildes termiņā. Šie ierēdnieciskās formalizācijas elementi ir lietu kārtošanas sistēma, precīza kompetences noteikšana pilnvaru ietvaros, kā arī pienākums būt paklausīgam pakļautības kārtībā” (Ebenda, S.963).

h) kontrolējošā ierēdniecība (*kontrollierte Bürokratie*). Mūsdienu demokrātijas attīstība nav vērsta uz to, lai ierēdniecību likvidētu. Tādā patī demokrātija kļūtu neiespējama, jo pavērtos ceļš personīgo interešu patvaļai. **Ir vajadzīga kontrole, kuru realizē attiecīga ierēdņu sistēma. PATI IERĒDŅU SISTĒMAS DARBĪBA IR JĀKONTROLOĒ VISU VALSTS INSTITŪCIJU UN ARĪ SAIMNIECĪBAS JOMĀ.** Sevišķi svarīgi tas ir politikas jomā, jo politika, ja nav kontroles, ātri vien pārvēršas par patvaļu, korupciju un uzzeļ bezatbildības košais ziēds. Šo atbildīgo darbu veic tā dēvētā **KONTROLĒJOŠĀ IERĒDNIECĪBA** (*kontrollierte Bürokratie*). Šo kontroli augstākā līmenī Latvijas Republikā veic **Valsts kontrole**.

Jautājums par Saeimas politiskās atbildības kontroli tiek apiets vai noklusēts, jo parlamentārās izmeklēšanas komisijas nespēja novērst politisko korupciju parlamentā. Latvijas politikajā sistēmā trūkst centrālas politiskās kontroles Saeimā un valdībā. Par to liecināja pedofilijas skandāls 7.Saeimā (19.09.99. — 14.04.2000.) premjera A.Šķēles nomaiņas ofensīva (1.04. — 12.04.2000.).

Ir trīs valsts pārvaldes kontrolēšanas iespējas:

“1. Centrālā regulēšana un kontrole (*Zentrale Steuerung und Kontrolle*): šā uzdevuma izpildīšanai demokrātiskas sabiedrības parlamentā un valdībā (valstīs ar prezidentālo konstitūciju arī pastāvot prezidenta varai) ir attiecīgas instances.” Tātad valsts darbības kontroli veic centrālā kontroles institūcija parlamenta paspārnē. Kāpēc Saeimā nepastāv tāda kontroles institūcija? — Tādēļ ka deputāti izvairās no personiskās atbildības. Kas attiecas uz *parlamentārās izmeklēšanas komisijām*, tad tās ir pārvērtušās par politiskās izrēķināšanās ieroci, par politisko aģitāciju pirms kārtējām parlamenta vēlēšanām (G.Tauriņš. Politika II. R. 2001.1 — 370.-444.lpp.)

“2. Eksternā¹ kontrole” (*externe Kontrolle*) ar paralēlu iekārtojumu (*Einrichtung*): centrālā pārvaldes regulēšana ar parlamenta apstiprinātu

¹ **Eksterns** (lat. *externus* – ārējs, nepiederošs): 1) persona, kas kārtu eksāmenu iestādē, kur nav mācījies. Eksternāts – eksāmenu kārtošana par kādas mācību iestādes kursu pēc patstāvīgas šā kursa apgūšanas (bez nodarbību apmeklēšanas),

valdību atbilstoši politiskiem mērķiem un nostādņēm.” Runa ir par valdības atbildību parlamenta priekšā.

“3. Plurālistiska regulēšana un kontrole ar politisko decentralizāciju” (*politische Dezentralisierung*): valsts reģionu kontrole; kontrole pār komunālo pašpārvaldi. Tā demokrātiskā sabiedrībā izveidojas **valsts pārvaldes hierarhija ar savu kontroles mehānismu**. Valsts pārvalde ir jākontrolē. Bet demokrātiskā sabiedrībā ir vēl viens kontroles aspekts. **“...Patiesā kontrole izpaužas arī kā pilsoņu līdzdalība pārvaldes lēmumu pieņemšanā** (piemēram, pilsoņu iniciatīva)” (Ebenda, S.964). Bet tas prasa samērā augstu pilsoņu politiskā intelekta līmeni un politiskās atbildības izjūtu.

Atcerēsimies, ka nepastāv universāla līdzekļa cīņai pret patstāvīguma tendencēm tādā valsts pārvaldes sistēma, kāda ir demokrātiska valsts pārvalde. **Efektīva kontroles instance ir kontrole ar plašu masas saziņas līdzekļu starpniecību**. Kontroles atklātībai ir liela nozīme demokrātijas pastāvēšanā un attīstībā. Kontroles rezultātā izgaismojas ne viens vien politisks skandāls. Tā 6. Saeimā un valdībā tika konstatēti gan formāli, gan neformāli pretkorupcijas likuma pārkāpumi, sākot ar deputātiem un ministriem, nemaz nerunājot par zemākām instancēm — pašvaldībām. **“Aina tiešām ir skumja ... Vispārējai bezatbildībai nav gala ... Šoreiz lielākā atbildības daļa gulstas uz partijām, kas nosaka situāciju mūsu valsts politikā, kas veido parlamentu un valdību** (A.Šķēle. Par politisko situāciju valstī. // “Diena”, 18.06.97.). Un personiskās atbildības vietā tiek likta kolektīva bezatbildība, kas kļūst par 7.Saeimas vizītkarti.

i) kas ir bezatbildības patiesie cēloņi? — **Pirmkārt**, neattīstīta kontroles sistēma. **Otrkārt**, mēs visi padomjlaikā pieradām, ka mūsu vietā domā PSKP vadonis un Politbirojs. Tā ka izvirzās uzdevums veidot un audzināt politisko intelektu, kultūru un atbildību. **Treškārt**, kolektīvā bezatbildība personiskās atbildības vietā. **TIK TIEŠĀM NOŽĒLOJAMI IZSKATĀS TIE POLITIKI, KAS VĒL CENŠAS VEIDOT IENAIDNIEKA TĒLU, TĀDĒJĀDI PAUŽOT DEMOKRĀTIJAS NEIZPRATNI**. Lūk, tā ir tipiska padomjlaiku garīgā mantojuma izpausme postsociālistiskajā demokrātijā.

Premjers A.Šķēle savā laikā tik tiešām grāva nevis demokrātiju, bet gan pašreizējo postsociālistisko demokrātiju. Situācija izmainījās 7.Saeimā. Galu galā TP parakstīja koalīcijas (TP, LC, TB/LNNK, JP) līgumu, kur politiskās darbības pamatā tika likta solidāra atbildība, kur **neviens nebūs personiski atbildīgs**. Tika sasniegti politiskās korupcijas kalngali. Grūti nepieņemt **E.Repšem: Latvijas valsts varas “glēvulība un korumpētība sasniedz katastrofālus apmērus”** (Repše paliek pusvārdā // Neatkarīgā Rīta Avīze, 16.08.01.). Atliek tikai izprast, kāpēc tā ir noticis un atbildēt uz jautājumu: **Ko darīt?**

10. DEMOKRĀTIJA UN DIKTATŪRA

Demokrātija un diktatūra — lūk, divas 20.gs. pamatlīnijas politikā, kuras krasi iezīmējās laikā starp Pirmo un Otro pasaules karu. Ieklausīsimies **Kelzena**¹ atziņās par demokrātiju un diktatūru. “19.gs. politiskais ideāls kopā *Lielās franču revolūcijas* (1789-1794) bija demokrātija... Vispirms pa šo ideju cīnījās jaunā augošā buržuāzija. Pavisam kaut kas cits notiek 20.gs pēc Pirmā pasaules kara. Tad demokrātijas principa īstenošana pavēršas gandrīz vai uz pretējo pusi... Bet vienlaikus ar krievisko Padomju Savienību un fašistisko valsti Itālijā veidojas jauna politiska un garīga kustība, kas tieši un enerģiski vēršas pret demokrātiju. **Demokrātijas ideāls sāk bālēt, un pie mūslaiku tumšā horizonta parādās jauna zvaigzne, uz kuru savas cerības vērš ne tikai buržuāzija, bet arī daļa no proletāriešu masām. Šīs zvaigznes asiņainais spēks ir diktatūra**” (*H.Kelsen. Staatsform und Weltanschauung. Tübingen, 1933. — S.5*). Runa ir par proletariāta diktatūras un fašistiskās diktatūras tapšanas cēloņiem Krievijā, Itālijā un Vācijā laika posmā pēc Pirmā pasaules kara.

Kāpēc uz demokrātijas pamatiem var izaugt diktatūra? — Runa ir par demokrātijas politisko pretstatu — **“vienas personas vai grupas valdīšana, kas piesavinās valsts varu, to monopolizē un kas bez jebkādiem ierobežojumiem valda valstī”** (*F.Neuman. Demokratischer und autoritärer Staat. Frankfurt a.M. — Wien, 1967. — S.224*). Bet tas vēl neizskaidro diktatūras tapšanu demokrātijas pārvērtību rezultātā. Izvirzās jautājums par diktatūras tapšanas vēsturiskajiem apstākļiem. Proletariāta diktatūra tapa valsts apvērsuma ceļā. Hitlers nāca pie varas demokrātiskā ceļā. Runa ir par Hitlera grāmatu *Mana cīņa* un Staļina darbu *Leņinisma jautājumi*. Kritika un nosodījums ir savu paveicis, bet priekšā pats grūtākais — censties saprast Hitlera un Staļina politiku. Bez tā Latvijas vēstures traģiskās lappuses tiks nevis izprasts, bet tikai nosodītas vai slavinātas. Tas palīdzēs izprast mūsdienas pēcpadomju demokrātiju Latvijā: **vai Latvija patlaban var pretendēt uz tiesiskas valsts statusu?** — Tas ir jautājums par politisko brīvību un politisko atbildību.

¹ **Kelzens** (*Kelsen*, 1881-1973) Hanss – austriešu jurists (1917-1929), Ķelnes (1929-1933) un Ženēvas (1933-1940) universitāšu profesors. Viens no *normatīvo tiesību* skolas veidotājiem. Publicējis darbus par valsts un tiesību jautājumiem, pievēršot uzmanību demokrātijas un diktatūras problēmām. Viņš uzskata, **ka tiesību zinātnēs pilnīgi jāatsakās no sociālekonomiskiem, politiskiem un citiem mērķiem**. Jāpēta tikai tiesiskā forma *tīrā veidā*. Pretējā gadījumā tiesību zinātne zaudē efektivitāti un pārvēršas par ideoloģiju. Viņš bija viens no pirmajiem, kurš **aizsāka tiesību zinātnes deideoloģizāciju**. Valsti viņš uzskata par kaut ko sekundāru salīdzinājumā ar tiesībām. Viņš vēršas pret marksistisko tiesību ideoloģizāciju, nostājoties antikomunisma pozīcijās. Galvenie darbi: *Hauptprobleme der Staatsrechtslehre*. Tübingen, 1923; *Reine Rechtslehre*. Leipzig, 1934; *The Communist theory of law*. N.Y., 1955.

Uz ko balstās politiskā un individuālā brīvība tiesiskā demokrātiskā valstī? — Demokrātijā primāra ir paklausība likuma priekšā, likuma ievērošana. “**MŪSDIENU DEMOKRĀTIJA LĪDZ AR TO IR TIESISKA VALSTS** (*Gesetzesstaaten*)” (Ebenda, S.965). Lai saprastu mūsdienu demokrātiju, pievērsīsim uzmanību demokrātijas vēstures izpratnei.

Jauno laiku vēsture ir nacionālo valstu un nāciju tapšanas vēsture. Jau tajā laikā veidojās parlamentārās demokrātijas formas, paužot tautas gribu nacionālas valsts formā. Parlamentāro demokrātiju Anglijas un Francijas tautai nav uzdāvinājuši valdnieki. Tā veidojusies gadsimtu ilgā cīņā pret feodāļu, muižnieku, baznīcas un ķeizaru valdīšanu (*gegen Adel, Kirche und Königtum*). Šīs cīņas rezultātā Eiropā 17.-18.gs. tapa demokrātija, kuru mēs pazīstam kā pārstāvības parlamentāro demokrātiju. Vajadzēja vairākkārt mainīt ekonomiskos, sociālos un kultūras apstākļus, līdz izdevās rast parlamentārisma politikas formu (*politische Form des Parlamentarismus*), saprast tā nozīmi un funkcionēšanu. **Parlamentārisms kļūst par valsts varas valdīšanas principu.**

Parlaments un vēlēšanu tiesības ir radošās politiskās domas rezultāts, kur atklātās vēlēšanās izpaužas tautas balsstiesības noteicošā loma (*politischen Mitbestimmung*). Tās tika izcīnītas ar buržuāzijas revolucionārās kustības politisko enerģiju. Izveidojās konstitucionālas republikāniskas valstis ar saviem parlamentiem, patstāvīgām politiskās dzīves institūcijām. Līdz ar to pirmo reizi politikā parādās tāds politisks fenomens kā “**parlamentārisma krīze**”. Izveidojās sava veida asimetrija starp pretimstāvošām naidīgām politiskajām partijām. Jebkurš partijas mazākums sevi neierobežo un cer nākt pie varas. **Ir vajadzīgs minimālais kompromiss, lai politiskā sistēma spētu darboties un lai neiestātos parlamentārā krīze**¹. Runa ir par kompromisu valdošās koalīcijas partiju starpā.

Tieši mūsdienu eiropeiskās diktatūras izauga, balstoties uz parlamentārisma krīzēm Itālijā, Vācijā, Spānijā. Topošo diktatoru populistiskā aģitācija panāca tautas atbalstu. “**Tiklīdz masas kļūst politiski aktīvas, katrai politiskai varai rodas iespēja izdarīt spiedienu uz demokrātisko tiesiskumu**” (Ebenda, S.967). Topoņiem diktatoriem tikai “**vajag uzmanīgi ieklausīties tautas sirdspukstos** (*Ohr aus Herzen des Volkes*), **lai demokrātiju uzveiktu ar demokrātiju** (*die Demokratie mit der Demokratie zu überwinden*), **vārdos piekrītot un atbalstot demokrātiju, bet iznīcinot tās saturu**” (H.Heller, Ebenda, S.447). Tā aiz demokrātiskas vārdu “fasādes” VEIDOJĀS diktatoriskie režīmi Vācijā, Itālijā, Spānijā un Krievijā.

¹ Latvijas Republikas 6.Saeima nespēja izveidot valdību ar politiskās partijas līderi priekšgalā. Tās bija pa spēkam bezpartijiskam premjeram A.Šķēlem. Politiskie spēki nespēja panākt minimālo kompromisu.

Tātad diktatori par savu ienaidnieku uzskata nevis demokrātiju kā tādu, bet gan liberālisma ideoloģiju, kuras pamatā ir brīvības ideja. Diktatori labprāt cenšas kļūt par varoņiem, ejot populistisku solījumu priekšgalā. **Totalitāru politisko režīmu lielākie ienaidnieki ir liberālisms un tiesiska valsts.**

Kāda ideoloģija ir vispiemērotākā diktatūras tapšanai? — Nacionālisms tā konkrētā vēsturiskajā formā un attiecīgos vēsturiskajos apstākļos kļuva par diktatūras oficiālo ideoloģiju Itālijā, Vācijā, Spānijā. “Itāļu nacionālisti savu tautu pacēla līdz pat Dievam. Vecā nevērtīgā liberālisma valsts izpratne... aizstājama ar jaunu augstāku, tautisku ideoloģiju” (H. Martin. *Demokratie oder Diktatur?* Berlin, 1926. — S.178). Līdzīgi rīkojās arī vācu nacionālsociālisti (nacisti).

Otrajā pasaules karā uzvarēja komunistiskais internacionālisms. Vācu tauta dārgi samaksāja par nacionālsociālistisko politiku — valsts okupācija un sadalīšana zonās¹. Tagad ir izveidota jauna vienota demokrātiska Vācijas Federatīvā Republika (VFR). Atcerēsimies, ka **nacionālisms zināmos apstākļos var kļūt agresīvs, netaisnīgs, noziedzīgs.**

a) diktatūras raksturojums (*Kennzeichen der Diktatur*). Neimans izvērza trīs kritērijus, kas mums ļauj atšķirt demokrātiju no diktatūras.

— **potenciāla politiskās varas pārvēršanās diktatūrā pastāv demokrātijā, ja pie tā noved zināma sevis ierobežošana politiskās varas līdzekļu pielietošanā; demokrātiska konstitūcija garantē cilvēka tiesības, bet diktatūra atļaujas tās ignorēt;**

— **politiskā atbildība demokrātijā izpaužas kā parlamenta un valdības vara, kas ir atbildīga tautas priekšā. Pretstatā tam pastāv diktatoru bezatbildība, kas balstās uz vadoņa principa (*Führerprinzip*);**

— **demokrātijas politiskā vara nedrīkst pieļaut represijas. Tai jāpauž pozitīvā attieksme pret dzīves apstākļiem.**

b) POLITISKĀS VARAS PRAKTISKĀS PIELIETOŠANAS PRINCIPI UN FORMAS (pēc Neimana) diktatūras tapšanā:

— **vadoņa princips (*das Führerprinzip*) kā militāras organizācijas principa attiecināšana uz sabiedrību kopumā. Šis princips akcentē diktatorisko režīmu militāro būtību;**

— **atsevišķā atomizēšanas process (*der Prozeß der Atomisierung des Einzelnen*) ir nepieciešams industriālās sabiedrības darba dališanā. Tas bieži noved pie diktatorisku un totalitāru režīmu tapšanas, lai tautu kā paklausīgu darbarīku izmantotu totālā darba plānošanā. Kas tur nepiedalās, tā eksistence ir apdraudēta;**

¹ Vācija zaudēja daļu savas teritorijas. Austrumprūsija tika pievienota Krievijai, daļa Reinas baseina – Francijai, daļa Austrumvācijas – Polijai. **Vai tas ir politiski taisnīgi, ja uzvarētājs piesavinās zaudētāja teritoriju? Vai Sudetijas vāciešu (tris miljoni ar atļautajiem 30 kg rokās) padzišana no dzimtajām vietām ir taisnīga?**

— **elites veidošanas princips** kalpo masu politiskai vadīšanai, kas izpaužas paaugstinātā darbaspējā politikas jomā. Spēkā ir atlase atkarībā no rases (*Arien*¹ — āriešu rase). Runa ir par nacionālsociālismu kā elites teorijas ideoloģijas (āriešu rases princips) tapšanu;

— **diktatūru un totalitāro režīmu pamatā** ir specifiska demagoģija un varas politikas (*Machtpolitik*) propaganda;

— **pie terora formām** pieder arī organizētas “tautas apvienības”, kuras visos gadījumos kalpo vadoņu konkrētiem mērķiem.

Neimans meklē fašistiskās varas definīciju tajā iekšējā mehānismā, tajos apstākļos, kuriem pastāvot, parlamentārā demokrātija ved uz diktatūru. Pirmām kārtām runa ir par ekonomisko un sociālo krīzi valstī. “Lielu **subvenciju**² politika ir vajadzīga un noderīga, taču tāda politika, kas vienlaikus nostiprina demokrātiju. Šeit meklējams fašisma tapšanas aizsākums. **Ir vajadzīga valsts ekonomiskā vadība...** Tātad var teikt, ka fašismu radīja nepieciešamība pēc valdnieka, kurš vadītu ekonomiku, balstoties uz stipriem valsts pamatiem. **Fašisms radās nevis kā atbildes reakcija uz komunistiskām briesmām, bet gan demokrātisko kustību apspiešanas rezultātā, lai politisko varu izmantotu ekonomikas racionālai pārveidošanai**” (F.Neuman. Ebenda, S.255). Būtu jāatzīmē, ka šī atziņa nesaskan ar Hitlera darba *Mana cīņa* secinājumiem politikas jomā.

c) vadoņa demokrātija vai sociālā demokrātija (*Führerdemokratie oder soziale Demokratie*)? Šajā jautājumā mēs balstāmies uz politikas teorētiķa **Šmita**³ atziņām, jo tieši viņa paustā parlamentārisma kritika ar nacionālsociālistiskiem elementiem veido vadoņa demokrātijas pamatus. **Savā mācībā Šmits grib šķiru sabiedrību pārvērst par vienu lielu tautas kopību** (*Volksgemeinschaft*). Tās priekšgalā būs tautas ievēlēts valsts prezidents (*Reichspäsident*) ar visām politiskās varas tiesībām.

¹ **Der Arier** – indoeiropietis, ārietis. Termins “ārietis” ir lietots dažādās nozīmēs. 19.gs. vidū jēdziens “ārietis” apzīmēja tautas, kuras pieder pie indoeiropiešu valodu saimes. Citā nozīmē to lietoja Hitlers. Seno laiku pieminekļi liecina, ka indoirāņu tautas dēvēja sevi par āriešiem. Tā tika apzīmēti “pilntiesīgi” cilvēki atšķirībā no kaimiņu vai pakļautajām tautām.

² **Subvencija** (lat. *subventio* – palīdzēšana, atbalstīšana) ir finansu pabalsts, ko valsts centrālās institūcijas sniedz vietējām institūcijām ar nosacījumu, ka noteiktu pasākumu finansēšanā tiek izlietoti arī vietējo institūciju līdzekļi.

³ **Šmits** (*Schmidt*, 1888-1985) Karls – vācu jurists, politologs un sociologs, kas savu teoriju veido uz drauga-ienaidnieka attiecību pamata. Viņa teorija ir vērsta **pret Veimāras Republiku**. Runa ir par Vācijas Republiku, kas balstījās uz Veimāras konstitūciju (pieņemta 31.07.1919.). 1918.gadā monarhija tika nomainīta ar republiku, bet 1933. gadā ar Hitlera nākšanu pie varas tā zaudēja savu demokrātisko būtību. Sadarbojās ar nacistiem. **Šmita politikas izpratnes pamatā** ir drauga un ienaidnieka konfrontācija. Ienaidnieku nepieciešamības gadījumā vajag iznīcināt. No šejienes izriet viņa cīņa pret liberālismu un parlamentārismu. Darbi: *Diktatūra* (1921); *Politiskā jēdziens* (1927); *Valsts, kustība, tauta* (1933).

Profesors Lenks par Šmita atziņām izsakās šādi: "Viņš vienlaikus grib gan politisku vadoni, gan neitrālu varu (augšā), kuru veido parlamentā valdošās interese." Runa ir par vadoņa demokrātiju.

Šmits paceļ plebiscitāri demokrātisko tiesiskumu līdz prezidentālai izpildvarai. Dēvējot valsts prezidentu par vienīgo *Konstitūcijas sargu* (*Hütter der Verfassung*), viņš runā nevis par kailu konstitucionālu tiesiskumu, bet par politisko varu. Valsts prezidents būs tautas vienotības kā politiskā kopuma garants" (*C.Schmidt. Der Hütter der Verfassung. Berlin, 1969. — S.159*) (*Ebenda, S.971*). Šmita izteiktās politiskās teorijas atziņas ļaus lasītājam saprast Hitlera nākšanu pie varas demokrātiskā ceļā.

Kādi demokrātiskas politikas būtiski pavērsieni rada situāciju, ka pie varas nāk diktatūra? — Notiek pavērsiens vadoņa demokrātijas virzienā. Liberālais reprezentācijas princips tiek nomainīts ar tautas un politiskās vienotības principu, uz kuru tad balstās vadoņa politika. Nacionālo vienotību un tautas politisko vienotību pārstāv vadonis kā konstitūcijas garants. Līdz ar to demokrātija tiek reducēta uz vienotu tautas substanci (*Einheitssubstanz "Wolk"*), kas veido valdošā un pakļautā identitāti vadoņa demokrātijā. Kā to saprast? — Indivīds abstrakti vēlas, un viņa vēlme var kļūt par politisku faktoru. Viņš ir gatavs savu liberālo personisko autonomiju ziedot vispārīgā labā. Šis vispārīgais var būt tauta jeb nācija. Tad nacionālisms kļūst par vienīgo valdošo ideoloģiju un demokrātijai pienāk gals. Šai atziņai ir liela nozīme patlaban, kad bijušajās PSRS republikās nacionālā ideja ieņem vadošo vietu politikā. Tikai demokrātiskais ideoloģiju plurālisms un opozīcija var glābt politisko situāciju no vadoņa demokrātijas.

Šmita teorijā paustās atziņas par vadoņa demokrātiju ir pamācošas, jo tās atspoguļo demokrātijas un diktatūras identificēšanos (*Ebenda, S.972*). Tieši šajā teorijā politika balstās uz naidīgu attieksmi pret citiem (*Anderen*). Bīstama ir tieši politikas homogenitātes¹ (=vienveidības) iespēja. Politikas vienveidība ir pretrunā ar demokrātijas būtību, jo, pastāvot šādai vienveidībai, valda tikai viena ideoloģija. Vairs nepaliek vieta politisko partiju un to ideoloģiju plurālismam, opozīcijai un demokrātiskai varas kontrolei. **Bet demokrātija bez opozīcijas un varas kontroles nevar pastāvēt.** Šmita atziņas aicina Latvijas politiķus iedziļināties varas kontroles realizēšanā gan Saeimā, gan Ministru kabinetā. Tas patlaban ir ļoti aktuāli, lai vērstos pret politisko korupciju augstākajos valsts varas ešelonos — parlamentā, valdībā, tiesu sistēmā. **Pēcpadomju demokrātija nespēj kontrolēt valsts varas augstākos ešelonus: parlamentu, valdību. Bet demokrātija bez varas kontroles vairs nav demokrātija.**

¹ Politiskā homogenitāte ir vienas ideoloģijas realizācija valsts politikā, tas ir raksturīgi totalitāriem un autoritāriem politikas režīmiem. Par to savā laikā cīnījās PSKP, ar varu uzspiežot visai sabiedrībai vienu ideoloģiju – marksismu-ļeņinismu.

11. DEMOKRĀTIJA KĀ VARAS KONTROLE

(*Demokratie als Herrschaftskontrolle*)

Demokrātiska politika ietver sevī pretrunas un visdažādākos konfliktus. Un tas ir saprotams, jo katra partija balstās uz savu ideoloģiju kā neapšaubāmas patiesības avotu un atsaucas un to savos politiskajos lēmumos, diskusijās, strīdos un ķildās. Tieši šādā situācijā mazākuma intereses, nesaprastas un noliegtas, tiek nobīdītas malā. **Partijas nespēj distancēties no savām interesēm un programmām, pieņemot politiskus lēmumus.** Tieši šī *nediscentība* kā tāda ir viens no jebkura politiķa nāves grēkiem (M. Vēbers), kurš neļauj saskatīt valsts intereses.

Kādaī jābūt demokrātiskai valstij? Demokrātiska valsts ir nevis “priekšnieciskas varas valsts” (*Obrigkeitsstaat*), **bet gan dažādi savstarpējo politisko ietekmju (iedarbības) rezultāts valsts gribas veidojumā.** Šis valsts pirmsākumus veidoja visu pilsoņu brīvā griba vēlēšanu procesā. Pilsoņi brīvi apvienojās organizācijās, partijās, radošās apvienībās utt. Šo organizāciju darbības un mijiedarbības rezultātā veidojas parlaments un valdība. Tas nozīmē tikai to, ka **demokrātija savā politikā ietver zināmu relatīvismu un nekad nepretendē uz absolūtu patiesību.** Pretējā gadījumā politiskais plurālisms, kas balstās uz dažām ideoloģijām, būtu neiespējams.

a) kas ir demokrātiskais relatīvisms politikā? — “Kas tikai uz laicīgo zemes patiesību balstās, kas tikai cilvēku atziņām ļauj vērsties uz sociāliem mērķiem, tas var nenovēršamās grūtības, ar kurām nākas sastapties, izskaidrot un attaisnot kā vairākuma gribu. Demokrātija spaidu kārtā (*Zwangordnung*) un labklājības vārdā realizē valsts intereses. Turklāt spaidu kārtība veidojama tā, ka arī mazākums, kas nav absolūti beztiesīgs, vienmēr varēs kļūt par vairākumu” (*H.Kelzen. Vom Wesen und Wert der Demokratie. Aalen. 1963. — S.102*). Lūk, viens demokrātiskās politikas **relatīvisma**¹ izskaidrojums. Šāda politika paver iespēju ne tikai mazākumam kļūt par vairākumu politikā un nākt pie varas, bet arī vairākuma politiskās varas kontrolei. Izvirzās jautājums, vai Latvijas Saeimā politiskais mazākums (opozīcija) var kontrolēt vairākuma politisko darbību un kā tas realizējas dzīvē? — 7.Saeimā valda politiski ekonomiskās grupas, kuras pauž vai cenšas paust partiju

¹ **Relatīvs** (lat. *relativus* – relatīvs) ir tas viss, kas raksturojams salīdzinājumā ar kaut ko citu, attiecībā pret kaut ko citu (relatīvais gaisa mitrums; relatīvā kustība, relatīvā ķļūda, relatīvais lielums utt.). **Relatīvā patiesība** – patiesība konkrētā situācijā, konkrētos vēsturiskajos apstākļos, konkrētā problēmas izpratnes stadijā (ētiskais relatīvisms, politiskais relatīvisms, ideoloģiskais relatīvisms utt.). Relatīvisms (relativitāte) ir tāds metodoloģisks princips, saskaņā ar kuru teorijās, politikā, morāles normās tiek uzsvērts relativitātes un nosacītības aspekts.

finansētāju intereses valsts interešu vārdā. Zūd atšķirība starp pozīciju un opozīciju, cīņā par varu ideoloģiskās partiju atšķirības zaudē savu nozīmi. Tipisks piemērs — V.Krištopana valdības tapšana, darbība un krišana (28.11.98. — 5.07.99.), kas liecina par to, ka politiskās valsts intereses zaudē savu nozīmi.

b) tiesiski filozofiskais relatīvisms (*rechtphilosophische Relativismus*) meklē praktiskus risinājumus politikā, balstoties uz nenovēršamu spriedzi starp tiesībām un taisnīgumu (*unvermeidliche Spannung zwischen Recht und Gerechtigkeit*) (Ebenda, S.975). **DEMOKRĀTIJAS POLITIKA NESPĒJ UN NEKAD NESPĒS REALIZĒT ABSOLŪTU TAISNĪGUMU SABIEDRĪBĀ. Absolūts taisnīgums ir utopija.** Savā laikā PSRS uz marksisma-ļeņinisma ideoloģiskās bāzes tika realizēts absolūtais taisnīguma princips¹, tā rezultātā visi kļuva gandrīz vienādi nabadzīgi. **Absolūta vienlīdzība starp ļoti dažādiem cilvēkiem ir netaisnīga.** Pēc PSRS sabrukuma ļoti ātri un netaisnīgi sabiedrība diferencējās bagātajos un nabagos. Kā PSRS pastāvēšanas laikā, tā arī pēc tās sabrukuma cieta tauta. Ko darīt? — Stāvoklis ir līdzīgs tam, kāds izveidojās Krievijā pēc 1917.gada oktobra apvērsuma, kad boļševiki nezināja, *ko darīt*.

Tātad tiesiska, demokrātiska valsts nevar kļūt absolūti taisnīga. Demokrātiskais relatīvisms ir nenovēršams. Bet bijušajās PSRS republikās nevar šabloniski piemērot Rietumu standartus, jo atšķirīgi ir ne tikai ekonomiskie, sociālie un politiskie apstākļi, bet — galvenais — cilvēki ir dažādi. Tādēļ mūsu grāmata *Politika* ir atbildes meklējums uz jautājumu, *ko darīt?* politikas jomā, taču tajā nav gatavu atbilžu. Mācīsimies politiski domāt arī no profesora K.Lenka — *Politisko zinātņu institūta direktora* (VFR) — izteiktajām atziņām, balstoties uz viņa darba *Demokrātijas problēmas*.

e) demokrātiskas konstitucionālās kārtības pamatjautājums (*Grundfrage jeder demokratischer Verfassungsordnung*). Mēģināsim saprast šo jautājumu. **Valsts vara un tiesības** (likums). “Dabiskās tiesības” (*Naturrecht*): tiesiskās normas, kas regulē cilvēku attiecības sabiedrībā, ir cilvēkam dabas dotas, un tās ir uzskatāmas par cilvēka prāta darbības rezultātu. No šejienes izriet konstitucionālās kārtības pamatjautājums demokrātiskā valstī: **Uz ko pamatojoties, var spriest par pozitīvi likumīgo tiesību derīgumu valstī?** (*Woraus sich die Geltung jeweils positiv gesetzten Rechts in einer Staatsordnung herleiten läßt?* Ebenda, S.976). — Vēstures un šodienas izpratnes centieni valsts interešu un politiski tiesisko vērtību skatījumā: *brīvība, taisnība, atbildība, saskaņa un miers*.

¹ No katra pēc viņa spējām, katram – pēc vajadzības. Mūsu priekšā ir lielākā netaisnība – komunisma pamatprincips.

Politiskā darbība ir tas radošais avots, no kura izriet pieņemto likumu atbilstība vai neatbilstība konkrētajai situācijai. Atcerēsimies, ka demokrātiskais relatīvisms politikā izpaužas arī pieņemto likumu relatīvismā, un tas rada spriedzi starp tiesībām un taisnīgumu. **Vai demokrātisks parlaments var radīt absolūti taisnīgu likumu un to pieņemt? — NEVAR!** Absolūta taisnība būs lielākā netaisnība (Cicerons).

Tātad demokrātiskas politiskās varas pieņemtie likumi ir nevis absolūti, bet gan relatīvi. **Nav iespējams demokrātisks konsenss, kas balstās uz mūžīgām dabiskām tiesībām** ("ewigws" *Naturrecht*). Kāpēc? — Tāpēc, ka politisko partiju ideoloģijas atšķiras cita no citas, ka sabiedrībā pastāv dažādas sociālas grupas ar atšķirīgām interesēm. Šā iemesla dēļ rodas domstarpības, opozīcija un pat ķildas, kas savukārt nepieļauj konsensu attiecībā uz konkrētu likumu. Bet kompromiss ir nepieciešams demokrātiskas politikas īstenošanai. Un tā tam ir jābūt, kamēr politikas garīgo pamatu veido saprašana, nevis patiesības atklāšana. **Vēstures un tagadnes saprašana veido demokrātiskas politikas un līdz ar to pieņemto likumu garīgo pamatu.** Tā nevar radīt absolūtu jēgu, jo jebkura saprašana ietver arī neizpratni — šaubas, varbūtību, iespējamību. Jēga vienmēr ir relatīva, bet tikai ticība ir absolūts garīgais pamats cilvēka dzīvē. Arī likuma jēga ir relatīva politiska kompromisa rezultāts.

Konfrontējošām politiskām partijām ir jāspēj pieņemt pragmatisku lēmumu, pamatojoties uz kompromisu. Opozīcijas brīvība paver ceļu citu lēmumu pieņemšanai, kas var būt gan labāks, gan sliktāks par pieņemto. **NE VIENMĒR VAIRĀKUMA PIENEMTAIS LĒMUMS IR PATS LABĀKAIS — TAS VAR BŪT ARĪ PATS SLIKTĀKAIS.** Tāda ir demokrātija, kur viss ir atkarīgs no to politiķu intelekta, kultūras un atbildības līmeņa, kurus tauta ir izraudzījusies kārtējās vēlēšanās. **ZEMS TAUTAS POLITISKĀ INTELEKTA LĪMENIS IR PAR CĒLONI ATTIECĪGAI POLITISKAI DARBĪBAI IEVĒLĒTAJĀ PARLAMENTĀ UN IZVEIDOTAJĀ VALDĪBĀ.** Tas izpaužas arī Latvijas Saeimā un valdībā.

12. DEMOKRĀTISKI LIBERĀLA VALSTS IEKĀRTA UN TĀS POLITIKAS SPECIFIKA.

Demokrātiski liberālu valsts iekārtu raksturo DEMOKRĀTISKA POLITISKĀS GRIBAS VEIDOŠANA: ATBILDĪBAS, BRĪVĪBAS UN TOLERANCES SAVSTARPĒJĀ SAISTĪBA. Demokrātijas substanci¹ valstī nosaka:

1. Pierādījums, ka demokrātijā pastāvīgā uzskatu cīņā (*Meinungs*

¹ Substance (lat. *substanta* – būtība) šajā gadījumā — demokrātijas kā procesa garīgais pirmsākums un pamats.

kampf) ir nevis kaut kas formāli atļauts, bet gan veido tās dzīvotspējas (*Lebensfähigkeit*) prieknoteikumu.

2. Atziņa, ka likumdošanas vara un izpildvara pati veido sevi politiskajā cīņā par varu, bet, nonākot pie varas, balstīsies uz cilvēka tiesībām, pilsoņu pamattiesībām un brīvībām. Tas nozīmē, ka demokrātiska vara veido pati sevi.

3. Atteikšanās no intervencijas¹ attiecībā uz pilsoņu brīvībām un pamattiesībām (*der Verzicht zur Intervention in den Freiheits- und Grundrechtsberich der Bürger*) ir kritērijs, kas ļauj atšķirt demokrātisku no ne-demokrātiskas valsts. Tas nav aicinājums pēc absolūti likumīgām vērtībām (*absolut Gesetze Werte*), kuras politikā nepieciešams izmantot: *brīvība, taisnība, atbildība, miers un saskaņa*. Tieši šīs absolūtās politiskās vērtības ļauj atšķirt ne-demokrātisku sabiedrības kustību no demokrātiskas un to saprast, rādot ceļu demokrātiskai valsts varai.

Šīs trīs atziņas ļauj Latvijas politiķiem spriest par Latvijas politikas demokrātiskumu vai ne-demokrātiskumu, balstoties uz šādiem pamatjautājumiem: 1) vai pastāv dažādu uzskatu cīņa; 2) vai tiek ievērotas cilvēku tiesības un pilsoņu pamattiesības; 3) vai politiķi un partijas spēj atteikties no absolūtām patiesībām attiecīgā lēmumā, likumā, deklarācijā. Runa ir par politisko ideoloģiju relativismu, par vērtību relativismu politikas un tiesību filozofijā kā demokrātijas fundamentu, par demokrātisku kompromisu valsts un tautas interešu līmenī. Rodas iespaids, ka 7.Saeima drīzāk ir spējīga uz demokrātisku kompromisu partiju finansētāju interešu labā.

a) jaunas sociālās kustības. Ar *Lielo franču revolūciju* (1789-1794) Eiropā aizsākās jaunas sociālās kustības, to skaitā arī demokrātiskās kustības, kuras balstījās uz liberālisma un sociāldemokrātijas idejiskajiem pamatiem. Sāka veidoties mūsdienu politiskās ideoloģijas, politiskās partijas un sociālās kustības: strādnieku, arodbiedrību, liberālās un demokrātiskās kustības (*die Arbeiter-Gewerkschafts-, liberale und demokratische Bewegungen*). Partijas kā masu organizācijas kļūst par šo kustību politiskās vadības štābiem.

Kas sociālās kustības padarīja par milzīgām masu politiskām organizācijām? — Sabiedrībai bija nepieciešams dezintegrācijas ferments²

¹ **Intervencija**, intervence (lat. *interventio*) – iejaukšanās) ir vienas valsts vai vairāku valstu iejaukšanās citas valsts iekšējās lietās. Intervencija, intervence – agresija, politiska un ekonomiska iejaukšanās citas valsts lietās. Tā ir aizliegta ar ANO Statūtiem, starptautiskajiem līgumiem un konvencijām.

² **Fermenti** (lat. *fermentum* – (ie)raugs ir sarežģītas organiskās vielas, kam piemīt spēja paātrināt bioloģiskos procesus organismā vai kaut kādā citā organiskā vidē (ieraugs mīklas rūgšanai). Politikā sava veida ferments ir politiskā ideoloģija, kas ar jaunām idejām, piemēram, marksismu 19.-20.gs. aktivizēja politiskās partijas darbību pasaules mērogā.

(*Ferment der Desintegration*). Par tādu kļuva revolucionārais nemiera gars. Jaunās idejas veicināja šo sabiedrības šķelšanos, jo reāli jau pastāvēja dažādi slāņi un šķiras. Izveidojās politiskās partijas, kas ar savu darbību padziļināja šo sabiedrības šķelšanos, aicinādams uz revolucionāru cīņu (komunistiskās partijas, kas balstījās uz marksismu-ļeņinismu). Šī revolucionārā pasaules šķelšanās visās pasaules malās izraisīja pilsoņu karus un pat valsts sadalīšanos divās daļās, divās naidīgās nometnēs: divas Ķīnas, divas Korejas, divas Jemenas, divas Vjetnamas, divas Vācijas. Tas izrādījās kaut kas pret dabisku valsts un sabiedrības būtībai.

Pasaulē veidojas un pastāv dažādas pilsoņu aktivitātes formas, piemēram, ekoloģiskās un sieviešu kustības, vides aizsardzības, zaļo u.c. kustības. Pēc PSRS sabrukuma neviena komunistiskā partija par proletariāta revolūciju vairs neaģitē. Izskan citādas atziņas — **kultūrrevolūcijas** (*kulturellen Revolution*) ideja un modelis: **SABIEDRĪBAS KVALITATĪVU PĀRMAIŅU NEPIECIEŠAMĪBA, INDIVIDŪU "VĒRTĪBU (PĀR)MAIŅA"** (*Wertewandels*) sabiedrības sistēmā. Runa ir par alternatīvu dzīves formu meklējumiem, kas raksturīga dažādām jauniešu kustībām ar postmodernisma ievirzi un citiem jauna dzīvesveida meklējumiem. Centīsimies saprast šīs kustības.

Kāda devīze valda šajās kustībās? — "VISPIRMS JAUNS CILVĒKS, PĒC TAM JAUNA VALSTS" (*Erst der neu Mensch, dann der neue Staat!* Ebenda, S.979).¹

Alternatīvo kustību vidū var minēt arī meklējumus mūsu reālās **"dzīves pasaulē"** (*Lebenswelt*)²: **audzināšana, dzīvoklis, ģimene, dzimuma loma** utt. (*Erziehung, Wohnung, Familie, Geschlechterrolle und so weiter*).

"Dzīvās pasaules" paradigmas pamatā ir jautājums par cilvēka identitāti 20.gadsimtā (Ebenda, S.979), **nevis par nacionālo identitāti**, kas bija aktuāla nāciju un nacionālo valstu tapšanas stadijā. Pasaules mērogā izveidojas dažādas protesta kustības: **alternatīvās, sieviešu, miera** u.c. šeit vairs nav aktuāls tradicionālais politikas spektrs: **labējais-centrists-kreisais**. Veidojas pavisam cita politikas forma — **"jauna politika"**. Protams, runa ir par Rietumu pasauli *aukstā kara* laikā.

"Jaunā politika" (*Neue Politik*) ar savu dzīves izpratnes paradigmu kļūst aktuāla: **SEVIS ĪSTENOŠANA, REALIZĒŠANA DZĪVĒ,**

¹ G. Tauriņš. Politika II, R., 2001.— 445. — 458. lpp

² *Lebenswelt* = *das Leben* – dzīvība, dzīve, rosība + *die Welt* – pasaule = dzīves pasaule, cilvēka dzīve kā savas pasaules uztvere, izpratne un darbībā šajā pasaulē, kura rada dažādas atšķirīgas dzīves izpratnes un kustības. Cilvēks meklē, atrod un izpauž sevi dažādās kustībās, balstoties uz "jaunu politiku". Dzīve bez politikas nav iedomājama un iespējama, tādēļ rodas "jauna politika" kā alternatīva esošai politikai.

PARTNERATTIECĪBAS, MORĀLES PROBLĒMAS (*Selbstwirklichkeit, Partizipation, moralische Probleme*). Un tad jau šajā “**jaunajā politikā**” dzīves kvalitāte vairs nav pirmajā vietā. Ar to arī šī politika atšķiras no “**sadales**” politikas paradigmas (*Verteilungsparadigma*), kur pirmajā vietā ir valsts rūpes par materiālām garantijām un pilsoņu drošību. **Acīmredzot mums aktuāla ir tieši šī politikas paradigma. Patlaban Latvijā pirmajā vietā izvirzās rūpes par pilsoņu dzīves materiālajām garantijām un drošību, kā arī nepilsoņu jautājums.** Visus šos jautājumus apvieno un aptver patiesi pati augstākā problēma: **vai latviešu tauta izdzīvos savā tēvzemē?** — Vajadzīgs politiski atbildīgs skatījums nākotnē — tuvākajā un tālākajā nākotnē (pēc 10-20-40 gadiem). Tieši šā skatījuma trūkst 7.Saeimas politiskajā darbībā. Atpazīšana valstiskajā domāšanā kļuvusi acīmredzama. **Etniskais nacionālisms** nevar būt par pamatu valsts stratēģiskai politikai ceļā uz ES un NATO, jo tas nav pieņemams Rietumu demokrātijai. Tas rada pretrunas un šķēršļus inovatīvai politikai.

b) demokrātija un tehnokrātija.¹ Tehnokrātijas būtību var aptvert ar paradoksālu formulu. “**Cilvēki ir vienādi brīvi tiktāl, ciktāl tie sevi funkcionalizē**”². Ņemot to par pamatu, **tiek uzskatīts, ka tehniska valsts IR BRĪVA NO VARAS**, jo tieši **cilvēks pilnīgi atsakās no lietām**” (*Die Menschen sind frei im gleichen Maße als sie selbst funktionalisieren. So kann der “technische Staat” als herrschaftsfrei gelten, gerade weil der Mensch sich an die Dinge völlig ertäubert*, Ebenda, S. 983). Vai tāda valsts bez varas var pastāvēt?

Tehniska valsts un tehnikas maģija³ (*technische Staat und Magie der Technik*). Vai var runāt par *tehnisku valsti* un tehnikas maģisko spēku un tā ietekmi uz cilvēku domāšanu, dzīvesveidu utt.? — Vēsture liecina par tehnikas maģisko ietekmi uz cilvēku. Varbūt mūsdienu *informācijas*

¹ **Tehnokrātija** (gr. *technē* — māksla, meistarība + *kratos* — vara) ir **augstāko valsts ierēdņu un tehniskās inteligēnces vara**. Tieši 20.gs. astoņdesmitajos gados jēdzienu *tehnokrātija* pamazām aizstāj jēdziens *menedžerisms* – profesionālu algotu speciālistu realizēta sabiedriskās ražošanas vadīšana un pārvaldīšana. **Menedžments** (angļu *management* — vadīšana, organizēšana) ir teorija un prakse visās cilvēka darbības sfērās, it sevišķi ekonomikas jomā.

² Vācu vārdu “*funktionalisieren*” var tulkot kā “funkcionalizēt” atšķirībā no funkcionēt. **Funkcionalizēt** — pārvērst kaut ko par **funkcionējošu**. **Funkcionēt** nozīmē darboties, veikt konkrētu uzdevumu, funkciju. **Funkcija** — uzdevums; specifiska darbība.

³ **Maģija** (gr. *mageia* — brīnumdarbi, burvība; burvju māksla; zints, zintiecība; buršana, zintēšana) ir reliģisku vai citu priekšstatu un rituālu kopums pārdabiskai iedarbībai uz apkārtējo pasauli, arī uz cilvēku. Piemēram, melnā maģija kā ļauno garu izsaukšana. **Maģisks** ir tas viss, kas saistīts ar maģiju, raksturīgs tai: tāds, kas saistīts ar zinātniski neizskaidrojamu spēku un iedarbību uz apkārtējo pasauli (maģiskais kvadrāts, maģiskie skaitļi).

tehnoloģijas spēj *politisku valsti* aizstāt ar *tehnisku valsti*? — **Šķietamība, ka tehnika kā pilnīgi autonomš virs-subjekts (Übersubjekt)** ietekmē tieši uztveri, kuru tā skar, *tehniskā valstī* tiek **hipostazēta**.¹ Jā, tehnika un tās vieta cilvēka dzīvē ļauj to hipostazēt līdz *tehniskai valstij (technische Staat)*. Tehnika maģiski ietekmē cilvēku, saskaroties savās funkcijās ar cilvēka sajūtām, uztveri un domāšanu, tādējādi padarot **politiku par nevajadzīgu normatīvi orientētu darījumu (die Politik als normativ orientierten Handeln letztlich überflüssig machen soll)**. Uz šā pamata veidojas **atziņa par tehnisko universumu (technische Universum)** kā tādu, **kas konkrētā darbībā realizē brīvību (Freiheitsverwirklichung)**. **Kas tad īsti ir šī tehniskā valsts bez politikas?** — “Tehniska valsts ir kļuvusi par universālu ķermeni, kuras valstiskā eksistence izpaužas tieši tehnisko iespēju **perfektā**² izmantošanā” (H.Schkelsky. *Der Mensch in der wissenschaftlichen Zivilisation // Auf der Suche nach Wirklichkeit. München, 1979.* — S.457). **Nav vairs vajadzīga politika un politiķi, kas valdītu un vadītu valsti, jo to vietā “DARBOJAS APARATŪRA, KAS KALPO LIETIŠĶI” (die sachgemäß bedient sei will)**. Balstoties uz politikas instrumentalizāciju un tehniskošanu, notiek lūzums politikas izpratnē. Centīsimies saprast šo politikas instrumentalizāciju.

c) **politikas instrumentalizācija (Instrumentalisierung von Politik)**. *Tehniskā valstī* vairs nav vietas politikai tās tradicionālā izpratnē kā specifiskai profesijai un aicinājumam nodarboties ar politiku. Tur **vajadzīga tāda valsts kārtības (iekārtas) forma, kurā nebūtu varas (herrschaftsferien Ordnung)**. Izvirzās jautājums: **kas tad ir tas, kas viens pats valda bez varas?** — “Tas, kas viens pats valda, ir kompetents, un to nosaka tehniskās pasaules funkcionēšanas nepieciešamības (Ebenda, S.984). Tātad valsts un sabiedrības funkcionēšana tiek uzskatīta par **nepieciešamību**, kur valda **likumsakarības**, jo bez *sabiedrības likumiem*³ nav iespējama *politikas instrumentalizācija*, nav iespējama situācija, kurā politikas jautājumus risina tehniskās ierīces. **Demokrātiskā valstī tas nav iespējams, jo tā principā nevar iztikt bez politiskās varas, kuru realizē cilvēks. Demokratiju nevar instrumentalizēt!**

Tehnokrātiskais politikas modelis: **“POLITISKIE LĒMUMI KĻŪST LIETIŠĶI LOĢISKI (sachlogische)**, tos, balstoties uz lietu būtības

¹ **Hipostazēšana** (gr. *hypostasis* — būtība, substance, pastāvēšana): 1) vispārīgā nozīmē — kaut kā pacelšana patstāvīgi eksistējoša objekta līmenī (substances līmenī), kas būtībā ir tikai kaut kāda īpašība, attiecība, funkcija; 2) abstraktiem prāta jēdzieniem piešķirt patstāvīgu substancionālu pastāvēšanu.

² **Perfekts** (lat *perfectum* — pabeigts): 1) gram. — darbības vārda pabeigtais laiks; 2) pilnīgs, pabeigts; derīgs (perfektas vācu valodas zināšanas).

³ **Atcerēsimies**, ka Markss un Engelsš pretendēja uz sabiedrības likumu atklāšanu, balstoties uz kuriem 70 gadus tika celts komunisms, kas beidzas ar PSRS sabrukumu.

izpratni (*Sachverstand*) un pierādītu nepieciešamību¹, izstrādā speciālisti. Pret šādu lietišķi loģisku argumentu nevar būt politiski pamatots iebildums” (Ebenda, S.984), izņemot to, **ka cilvēku dzīvi un demokrātisku politiku nevar aptvert ar loģisko nepieciešamību attiecīgās likum-sakarībās, jo dzīves pamatā ir saprašana.** Jā, komunisma celtniecību gan varēja instrumentalizēt, un to arī veica partijas (PSKP) komitejas. Tādēļ no šīs vēsturiskās pieredzes vajag mācīties. **Demokrātiskas politisko lēmumu tehnoloģijas nevar instrumentalizēt moderno IT sistēmās un programmās.** Saprašanas procesu nespēj realizēt pati modernākā IT programma.

Vai demokrātisku politiku var datorizēt?² — Politisku lēmumu jēgu var radīt tikai cilvēka (sa)prāts, jo tā ir domāta cilvēku kopdzīves pas-tāvēšanai valsts formā. **Datorizēt varētu zinātnisku politiku,** kuras pamatā būtu *zinātniska ideoloģija*. **Politika prasa radošu domāšanu, un tā nav pa spēkam nevienai tehnikai, jo saprašana ir tāda garīgās darbības sfēra, kas nav pakļaujama loģiskai formalizācijai un līdz ar to arī dato-rizācijai.** Saprašanas pamatā ir jautājuma un atbildes loģika — vēstures un tagadnes izpratnes pamats. Neviena tehniska ierīce — pat vismo-dernākais dators — nespēj saprast vēsturi, nespēj politiski domāt. Tikai *robotu sabiedrība* var radīt *tehnisku valsti*, kur nav vajadzīga politiskā vara, kur valda attiecīgā datorā ieprogrammētas likumsakarības. **TEHNOKRĀTIJAS MODELIS POLITIKĀ NAV SAVIENOJAMS AR DEMOKRĀTIJU.** Bet tas ir iespējams diktatūrā kā politikas režīmā. Komunisma celtniecība būtībā balstījās uz tehnokrātisku politikas modeli, kuru principā varētu datorizēt.

NOBEIGUMS

Parlamentārā un prezidentālā demokrātija ir demokrātiskas valsts varas valdīšanas formas, kurām piemīt zināmi trūkumi. Pastāv mūžīga problēma, jo valda nevis zinātniska ideoloģija, bet gan **politisko ideoloģiju un atziņu plurālisms.** Demokrātijas garīgo pamatu veido vēstures un tagadnes saprašana, balstoties uz jautājuma un atbildes loģiku — uz gara zinātņu loģiku. Tieši šī situācijas loģika paver neierobežotas iespējas politisko atziņu jēgas radišanā, politisko lēmumu un deklarāciju pieņemšanā, bet to nevar aptvert un ietvert vispilnīgākā datora program-mā. **Brīvība, taisnība, atbildība, saskaņa nevar kļūt par zinātņu objektu – eksakto zinātņu objektu³.**

¹ Šeit vairs nebūs vietas politiskai brīvībai – demokrātijai.

² Runa ir par to, ka dators ir spējīgs pieņemt politisku lēmumu, deklarāciju, likumu u.tml.?! Tas ir principiāls jautājums, kurš ir identisks citam līdzīgam jautājumam, vai mākslu, reliģiju var datorizēt?

³ G. Tauriņš. Politika III, R., 2001.–99.–111. lpp.

Demokrātiskas politikas kultūras dimensija balstās uz gara zinātnēm. Politiskā intelekta garīgo pamatu veido sociālās un humanitārās zinātnes saistībā ar politikas filozofiju un politiskās domas vēsturi. Šajā sakarībā ieklausīsimies vienā atziņā, kas izteikta par parlamentāro demokrātiju, jo šo demokrātijas formu patlaban realizē Latvijas politiķi. "Visi runā par to, ka progresīvās industriālajās valstīs pastāv tikai parlamentārā demokrātija, saimniecības un sociālās valsts (*Sozialstaat*) savienojuma varianti, bet netiek doti nekādi saprātīgi dzīves vērtību varianti" (*J.Ellul. The Technological Society. N.Y., 1964, p.105*). Tikumiskā audzināšana veido demokrātiskas politikas un demokrātiska dzīvesveida garīgo pamatu. Dzīves vērtību varianti rodas, kad dzīves jēgas problēma tiek ievirzīta politikas un tiesību ideju — *brīvība, taisnība, atbildība, miers un saskaņa* — gultnē. Paveras vairāku demokrātijas formu iespēja saistībā ar tirgus ekonomiku, parlamentārismu un sociālo valstiskumu. **Bet visas tās balstās uz politisko tikumību — likumu ievērošanu un valsts interešu prioritāti.**

Rietumeiropā veidojas dzīvotspējīgas demokrātijas (*lebendigen Demokratie*) iespējas kā attiecība starp tirgus ekonomiku, parlamentārismu un sociālo valstiskumu (*Markt, Parlamentarismus, Sozialstaatlichkeit*). Bet kas nosaka demokrātijas dzīvotspēju? — Politiskā kultūra, atklātība, pilsoņu tieksme pēc brīvības, viņu ilgās pēc šādas dzīves (*von der politischen Kultur, der Offentlichkeit und — last not least — von dem Bedürfniss der Bürger in Freiheit unter ihresgleichen leben zu willen*. Ebenda, S.986).

Demokrātijas pastāvēšanai un attīstībai ir nepieciešama varas kontroles sistēma un modra (vērīga) sabiedriskā atklātība. Turklāt ir **vajadzīga vispārīga griba, tieksme rast kompromisu, nevis cīņas alkas.** Politisko partiju darbībā bieži vien trūkst demokrātijas pamatkonsensa (*demokratische Grundkonsens*). **"VISPIRMS DEMOKRĀTIJA IR KOMPLEKSA POLITISKĀS KOPDZĪVES FORMA. TĀS FUNKCIONĒŠANA IR ATKARĪGA NO MAINĪGUMA DAŽĀDĀM IESPĒJĀM"** (*Demokratie ist, alles in alles, eine komplexe Form politischen Zusammenlebens; ihr Funktionieren hängt von einer Vielzahl von Variablen ab*. Ebenda, S.986). Lūk, būtiska demokrātijas izpratne, pie kuras ir nonākusī Rietumeiropas politiskā doma. Centīsimies šo atziņu saprast un īstenot dzīvē. Mācīsimies politiski domāt no profesora K.Lenka — Politisko zinātņu institūta direktora *Reinas-Vestfāles Tehniskajā augstskolā* (VFR), bet **nekopēsim, neatdarināsim to, kas jau sasniegts Rietumos.** Mūsu ekonomiskie, sociālie un politiskie apstākļi nav tādi kā Rietumvalstīs, un tādēļ **mums jāveido patstāvīga politika.** Tai ir vajadzīgs augsts politiskais intelekts, kultūra un atbildība. Izeja ir viena — ieviest izglītības sistēmā arī politisko izglītību tā, kā Rietumos to dara

jau desmitiem gadu. Eiropas Savienības valstīs ir ieviesta vienota politiskās izglītības sistēma. Arī mums, ja mēs gribam iekļauties Eiropas Savienībā, ir vajadzīga sava politiskās izglītības sistēma. Tas ļaus pāriet no postsociālistiskās demokrātijas uz Rietumu demokrātiju, ja nopietni domājam kļūt par ES dalībvalsti. Tādēļ šodien svarīgi ir saprast to politikas intelekta, kultūras un atbildības līmeni, kāds pastāv Rietumos, lai pazītu mūsu postsociālistisko demokrātiju. 6.Saeima nespēja rast kompromisu pašā svarīgākajā politiskajā prioritātē: *vai latviešu tauta izdzīvos savā tēvzemē?* Kas un kā apdraud latviešu tautas izdzīvošanu: sabiedrības politiskā integrācija vai divkopienu valsts? Šeit ir runa nevis par kritiku, bet gan par reāla politiska fakta konstatēšanu, kuru vajag saprast.

Arī 7.Saeima izvēlējās konfrontācijas un cīņas ceļu svarīgu problēmu risināšanā, konfrontāciju ne tikai starp pozīciju un opozīciju, bet arī konfrontāciju pozīcijas (TP, LC, TB/LNNK) partiju starpā. TB/LNNK "politiskā" sadarbība ar LSDSP, protams, nevar balstīties uz ideoloģiskiem principiem. Pedofilijas skandāls noveda pie tā, ka pozīcijas partijas kļuva rīcībnespējīgas valstiski svarīgu jautājumu risināšanā (tautas nabadzība, privatizācija, nepilsoņu jautājums u.c.). Šķiet, ka visam tam pirmsākums ir partiju finansētāju intereses un to sekas — politiskā korupcija. Kolektīvās (solidārās) atbildības princips situāciju 7. Saeimā padara bezcerīgu. **Padomjlaika garīgais mantojums** — kolektīvisms, neiecietība pret citādu atziņu, ienaidnieka tēla veidošana un tā atmaskošana — **veido deputātu intelekta garīgās važas.**

Pavisam cita veida važas rada pelēkie kardināli. Runa ir par politisko partiju atkarību no *finansētājiem un padomdevējiem*. LNT raidījuma *Nedēļa* (07.04.02.) eksperti nosauca ietekmīgākos *pelēkos kardinālus* šādā secībā:

1. Aivars Lembergs.
2. Guntis Indriksons.
3. Andris Grūtups.
4. Normunds Lakučs.
5. Sols Bukingolts.

Politikājiem ir vajadzīga neatkarīga padomdevēja institūcija — Neatkarīgs politikas analīzes un prognozes centrs. Bet ja šādas institūcijas trūkst, tad jāiztiek ar pelēkiem kardināliem.

VIII nodaļa

E.Smits¹ “NACIONALĀ IDENTITĀTE”²

Nacionālismam kā ideoloģijai un sociālpolitiskajai kustībai arvien lielāka uzmanība tiek pievērsta visās postsociālisma valstīs. Entonija Smita darbs “Nacionālā identitāte” palīdzēs lasītājam dziļāk izprast nacionālismu — tā politiskā spēka “milzīgo varu un pievilcību”. Tas palīdzēs izprast Latvijas politisko spēku specifiku un attiecības valsts politikā Saeimā un Ministru kabinetā saistībā ar nacionālās identitātes problēmu, kas nereti paver ceļu populismam un demagoģijai, jo trūkst vēsturiski politiska pamatojuma partiju darbā. Eiropas Savienības valstīs “cīņa pret šovinismu, etnocentrismu un nacionālismu (ieskaitot eurocentrismu)” ieņem būtisku vietu (G.Tauriņš. Politika, I. R., 2001. — 241. – 242.lpp.).

1. Nacionālā identitāte un citas identitātes³

Cilvēka identitātes problēma ir saistīta ar viņa centieniem izprast sevi dažādās sociālās kopības formās. Cilvēka pastāvēšanu un viņa dzīvi veido “daudzas un dažādas identitātes un funkcionālās lomas — ģimeniskās, teritoriālās, šķiriskās, reliģiskās, etniskās, kā arī dzimuma noteiktā loma” (12)⁴. Smits izšķir un izdala šādas kolektīvās identitātes formas: 1) dzimuma; 2) teritorijas jeb dzīves telpas; 3) sociālekonomisko (šķirisko identitāti, kas cieši savijas ar politisko identitāti); 4) reliģisko; 5) etnisko, 6) nacionālo un 7) politisko. Tātad nacionālā un politiskā identitāte nav viens un tas pats, bet tas neizslēdz šo identitāšu ciešo saistību. Centīsimies saprast, kura identitāte var kļūt par pamatu mieram un saskaņai sabiedrībā. **Centīsimies saprast, kāda tipa nāciju veidosim Latvijā — teritoriālu (pilsonisku), politisku vai etnisku nāciju?**

a) nacionālās identitātes komponenti (elementi). Nacionālā identitāte balstās uz nācijas tapšanu un attīstību vēstures gaitā, cieši savijoties ar

¹ Smits (Smith) Entonijs — socioloģijas profesors Londonas Ekonomikas augstskolā un Londonas universitātē. Viņa svarīgākie darbi ir “nacionālisma teorija” (1971), “Nacionālisms divdesmitajā gadsimtā” (1979), “Etniskā atdzimšana” (1981) un “Nāciju etniskie pirmavoti” (1986) u.c.

² Smith A. *National Identity*. London, 1991; Smits E. *Nacionālā identitāte*, R., 1997.

³ neit un arī dažviet tālāk mēs izmantojam grāmatas “Nacionālā identitāte” attiecīgās nodaļas formulējumu.

⁴ **Atsauces tiek norādītas pēc latviešu valodā tulkotās grāmatas, iekavās minot tikai attiecīgo lappusi.** Arī citāti no citiem darbiem norādīti pēc šīs grāmatas, papildus minot attiecīgo darbu un tā autoru oriģinālvalodā.

politisko un kultūras identitāti. Smits uzsver, ka Senajā Grieķijā nācija “politiskajā aspektā nepastāvēja”. Reāli eksistēja tikai “pilsētvalstu kopums, un katra no tām greizsirdīgi sargāja savu neatkarību” (17). Nacionālo identitāti viņš saista ar “politiskās kopības izjūtu” un izpratni.

Kas ir cilvēku politiskā kopība? — “Politiskā kopība... paredz vismaz dažus kopīgus sabiedriskos institūtus un visiem sabiedrības locekļiem vienu un to pašu tiesību un ienākumu sistēmu” (17). Politiskā kopība veidojas un pastāv noteiktā teritorijā. Uz šo atziņu pamata Smits balsta rietumniecisku nācijas koncepciju un tai atbilstošu nacionālu identitāti. **“Jauna tipa politika — saprāta valsts — un jauna tipa sabiedriskā kopība — teritoriāla nācija — vispirms dzima Rietumos ciešā savstarpējā saistībā”** (17). Varbūt tieši šī jaunā tipa politika būtu noderīga arī bijušajās PSRS republikās kā pāreja no pēcpadomju demokrātijas uz Rietumu demokrātiju? — Saprāta valsts balstās uz saprašānu — tuvākās un tālākas vēstures izpratnes veidošanu. **Tieši teritoriālā nācija var būt par pamatu mieram un saskaņai Latvijā.** Centīsimies izprast pilsoniskās, teritoriālās nācijas tapšanu Rietumos.

Rietumnieciskās (pilsoniskās) nācijas tapšana un attīstība. Vispirms šis nācijas tips veidojas konkrētas teritorijas ietvaros. Šai teritorijai ir jābūt *vēsturiskai zemei* jeb *tēvzemei*, attiecīgas tautas *šūpulim*. Tautas *vēsturiskā zeme* “ir tā, kuras teritorija un tautas labestīgi ietekmējuši viena otru vairāku paaudžu ritumā. Tautas *tēvzeme* kļūst par vēsturisko atmiņu un priekšstatu glabātavu, par vietu, kur attiecīgas tautas zinātnieki, svētie un varoņi ir dzīvojuši, strādājuši, gremdējušies lūgšnās un cīnījušies” (18). Tātad *tēvzeme* ir valsts teritorija ar savām robežām, kur top un veidojas nācija, nacionālā identitāte un nacionāla valsts. Šis process nevar nebūt politisks.

Nācijas tapšanā un attīstībā svarīga ir “pati ideja par to, kas ir *patria*¹ — likumu un institūtu kopums ar vienotu politisko gribu” (18). Runa ir par *tēvzemes idejas lomu nācijas tapšanā, idejas, kura “tiek izteikta ar augstākā mērā centralizētu un unitāru institūtu un likumu palīdzību”* (18). Visi nācijas locekļi ir tiesiski vienlīdzīgi un pakļauti savas *tēvzemes* likumiem. Tātad nācija ir politiska cilvēku kopība viņu *tēvzemē*.

Nācijas tapšanā ir nepieciešama arī **vienota kultūra un ideoloģija**. “Nācijai obligāti nepieciešama kaut kāda vienojoša kultūra un pilsoniska ideoloģija, kopīgi centieni un sapratne, piedzīvojumi un idejas — noteikts vērtību daudzums, kas cilvēkus viņu tēvzemē saliedē vienotā veselumā” (19). Kultūra un ideoloģija veido nācijas tapšanas priekšnoteikumu.

b) nācijas rietumnieciskais standartmodelis un nerietumnieciskā

¹ *Patria* (lat.) — tēvzeme, dzimtene.

jeb etniskā nācijas koncepcija. Kas veido nācijas rietumniecisko modeli? — “Vēsturiskā teorija, sabiedrības locekļu tiesiski politiskā kopība, tiesiski politiskā vienlīdzība, kopīgā pilsoņu ideoloģija un kultūra” (19). Rodas jautājums: vai šāds nācijas modelis var kļūt par Latvijas sabiedrības vienotības pilsonisko pamatu? — Smita atziņas paver iespēju plašām politiskām diskusijām par 500 000 nepilsoņu naturalizāciju, atsakoties no arhaisma un futūrisma politikā. Vai latviešu tauta izdzīvos, integrējot 500 000 nepilsoņu? — Smita izteiktās atziņas mudina mūsu politiķus iedziļināties šīs problēmas izpratnē. **Patlaban Latvijas etnopolitika neatbilst rietumnieciskam nācijas standartmodelim, jo bezcerīga prātošana par latvisko identitāti rada savu pretmetu — nepilsoņu identitāti, krievisko identitāti u.tml.**

Austrumeiropā, Āzijā un citās pasaules malās parādījās atšķirīgs nācijas tapšanas modelis — **nerietumnieciskā jeb nācijas etniskā koncepcija.** Šīs koncepcijas galveno iezīmi Smits raksturo šādi: “**Etniskā koncepcija sevišķi uzsver to, kādā kopienā indivīds ir dzimis un kāda ir viņa dzimtā kultūra. Rietumnieciskā koncepcija noteic, ka indivīdam jābūt piederīgam pie kādas konkrētas nācijas, taču cilvēks pats var izvēlēties, pie kuras nācijas viņš pieder; turpretim nerietumnieciskais jeb etniskais nācijas jēdziens šādu patvaļu nepieļauj**” (20).

Kādu nācijas modeli jeb koncepciju izvēlēties Latvijas turpmākajā politiskajā attīstībā, ņemot vērā milzīgi lielo nepilsoņu īpatsvaru? — No šīs politiskās izvēles būs atkarīga arī nacionālā identitāte politiskajā aspektā. Izvirzās atbildīgs uzdevums — pieņemt politisku lēmumu, no kura būs atkarīga Latvijas iekšējā vienotība un drošība.

c) nācijas definīcija un nacionālās identitātes pamatiezīmes. Kas ir nācija? — “... Nāciju var definēt kā noteiktu cilvēku kopumu, kam ir sava vēsturiskā teritorija, kopīgi mīti un kultūra, kopīga ekonomika un visiem sabiedrības locekļiem ir vienādas likumīgas tiesības un pienākumi” (22). No šejienes tad arī izriet nacionālās identitātes pamatiezīmes:

- 1) vēsturiskā teritorija jeb *tēvzeme*;
- 2) kopīgi mīti un ar vēsturi saistītas atmiņas;
- 3) vienota tautas kultūra;
- 4) visiem sabiedrības locekļiem vienādas likumīgas tiesības un pienākumi;

- 5) kopīga ekonomika ar iespēju sabiedrības locekļiem pārvietoties savas teritorijas robežās (22). **Bet nacionālā identitāte atsevišķā valstī var kļūt par politiskās identitātes tapšanas šķērslī** (Kanāda, Beļģija, dažas bijušās PSRS republikas, arī Latvija). Tādēļ Smita atziņas ir ļoti nozīmīgas Latvijas politiķiem, risinot sabiedrības integrāciju 500 000 nepilsoņu kontekstā, kuri nav latvieši, bet veido aptuveni 25 procentus valsts iedzīvotāju.

Kļūst saprotams, ka nacionālās identitātes izpratne nav vienkārša, šajā identitātē savijas vēsturiskais, ekonomiskais, tiesiskais, teritoriālais un politiskais. **Nacionālā identitāte ir daudzdimensiju sociālekonomisks un politiski tiesisks fenomens mūsdienu sabiedrībā.** Atcerēsimies, ka to “nevar ar mākslīgiem paņēmieniem viegli un āši uzspiest iedzīvotājiem” (23). Jāatceras, ka nācijas pastāvēšana balstās ne tikai uz kopīgu teritoriju un vēsturi, kultūru un tiesībām, ekonomiku un politiku. **“Nācija faktiski balstās uz pavisam citu kolektīvo identitāšu elementiem, un tas ne vien parāda, kādā veidā nacionālo identitāti var saslēgt vienā veselumā ar šīm citām identitātēm — šķiriskajām, reliģiskajām, etniskajām, bet arī atklāj nacionālisma hameleoniskās pārvērtības, tā ideoloģiju, sajaukšanos ar citām ideoloģijām, tādām kā liberālisms, fašisms, komunisms”** (23). Tas rada valsts un nācijas neatbilstību daudzās zemēs, kā arī traģiskus nacionālos konfliktus visās pasaules malās. Valsts un nācijas neatbilstība ir vērojama daudzās zemēs. Tikai **apmēram 10 procentu valstīs robeža sakrīt ar nācijas dzīves telpas robežu** (213). Tas attiecas arī uz Latviju.

d) kāds ir nācijas uzdevums? — “Nācijas uzdevums ir arī stiprināt saites starp indivīdiem un sabiedrības šķirām, sarūpējot visiem kopīgo vērtību, simbolu un tradīciju klāstu” (25). Nācijas simboli — karogs, himna, naudas sistēma, vēstures pieminekļi — garīgi saista cilvēkus. To nedrīkst aizmirst, izvēloties nacionālās politikas modeli un argumentējot politiskos lēmumos ar nacionālām interesēm. **Latvijā ir izraudzīts nacionālās politikas modelis,** sakarā ar kuru pamatoti izvirzās jautājums: **vai latvieši izdzīvos savā tēvzemē?** — Tas prasa nepilsoņu jautājuma tālredzīgu stratēģisko politiku, kuru 6.Saeimas politiķi tā arī nespēja radīt. To nespēj arī 7.Saeima. Trūkst politiska dialoga ar 500 000 krievvalodīgo nepilsoņu, kā arī politiska dialoga ar Krieviju. Esam nonākuši tik tālu, ka mūsu politiķi “runā” ar Krieviju nevis tieši, bet gan ar Rietumu politiķu starpniecību. Tas ir nožēlojami. Esam spiesti pieņemt Polijas palīdzību, lai veidotu dialogu ar Krieviju (Sola palīdzēt dialogā ar Krieviju // “Diena”, 8.07.98.). Polijas prezidents A.Kvašņevskis savā vizītē Latvijā informē mūsu politiķus par Krievijas prezidenta B.Jeļcina viedokli: “Jāattīsta Krievijas un Latvijas dialogs, lai uzlabotu savstarpējās attiecības” (turpat). Esam spiesti lūgt trešās valsts palīdzību, lai sāktu dialogu ar Krieviju. Vai tā ir principiāla nacionālā politika?

Valsts prezidentes V.Viķes-Freibergas tikšanās ar Krievijas prezidentu V.Putinu (Vīnē, 10.02.01.) liecināja, ka ir nepieciešams risināt nepilsoņu jautājumu, bet trūkst politiska dialoga ar nepilsoņiem, visupirms Saeimā, jo nav izstrādāta stratēģiska politiskā līnija. Gribot negribot nāksies atgriezties pie vēstures — 1940.gads, sociālisma celtniecība Latvijā vai okupācija. Jautājums par Latvijas integrāciju NATO vispār netika skarts.

Vai valsts augstākās amatpersonas spēs tikties Maskavā, Rīgā? — Patlaban Krievija ir kļuvusi par ASV stratēģisko partneri cīņā pret starptautisko terorismu. Šajā skatījumā **Latvijas un Krievijas attiecības ir kļuvušas arhaiskas.**

2. Nacionālās identitātes etniskā bāze

Nacionālās identitātes izpratne balstās uz problēmu “**kas ir nācija?**”. Smits šo problēmu sadala vairākos pakārtotos jautājumos:

1) **kas ir šī nācija**, kādas ir mūsdienu nāciju etniskās bāzes un kādi ir to modeļi, kāpēc tieši šīs nācijas ir radušās;

2) **kāpēc un kā tieši šī nācija ir radusies?**;

3) **kad un kur radās šī nācija.**

a) **etniskai kopienai jeb *ethnie***¹ piemīt sešas galvenās pazīmes: “1) kopienas nosaukums; 2) mīts par kopīgiem senčiem; 3) kopīgas ar vēsturi saistītas atmiņas; 4) viena vai vairāki savdabīgas kultūras elementi; 5) saistība ar īpašu *tēvzemi*; 6) vienotības apziņa, kas aptver nozīmīgus konkrētus populācijas sektorus” (30). Ja cilvēku kopībai piemīt visas šīs pazīmes, tad runa ir par kultūrvēsturisku kopienu (*ethnie*), kura spēj apzināties un izjust savu identitāti. Identitāti nedrīkst sajaukt ar rasi.

Etniskās kopienas tapšana ir sarežģīts vēsturisks process. Runājot par šo tapšanu, svarīgi ir izvairīties no “pirmatnējības un instrumentālisma piekritēju galējībām”. Mēģināsim saprast politiskās darbības nozīmi etniskuma veidošanās procesā. “Vispirmām kārtām tieši politiskā darbība — lai cik samāksloti tā organizēta — iedvēš cilvēkos ticību etniskajai kopībai” (Vēbers)². Līdz ar to valstij vienmēr ir bijusi milzīga loma nācijas tapšanā un saliedēšanā, savā politikā balstoties uz nacionālisma ideoloģiju.

b) **etniskās kopības pārvērtības: izzušana vai izdzīvošana?** Vēsturiski *ethnies* mainās — izdzīvo vai arī aiziet bojā. Kā piemēru Smits apskata seno grieķu identitātes apziņas maiņu. Šeit svarīga ir “pēctecība, kopīgas atmiņas un likteņgaitas vienotības apziņa un izjūta...” (38). Lai gan ir notikušas milzīgas vēsturiskas pārmaiņas, **grieķi ir saglabājuši “etniskās kopības apziņu” kā savas nacionālās identitātes etnisko pamatu.** Tā spilgti izpaužas arī visās postsociālisma valstīs. Arī latvieši ir saglabājuši savu *ethnie*. Bet ko darīt krieviem? **Izvirzās dilemma: veidot un saglabāt savu *ethnie* kopienas formā vai integrēties latviešu sabiedrībā?** Tas ir jautājums par latviešu un krievu nacionālo identitāti ciešā saistībā ar Latvijas nācijas tapšanas modeļa izvēli pēc PSRS sabrukuma. Sabiedrības integrācijas

¹ *Ethnie* (gr. *ethnos* — tauta) ir cilvēku kopība, kas balstās uz savu kultūru, tikumību, paražām un radniecīgām attiecībām (M.G.Schmidt. Wörterbuch zur Politik, S. 277).

² Citāts no E.Smīta “Nacionālā identitāte”, 36.lpp.

programma šo jautājumu nerisina¹. Sabiedrības sociālā un **politiskā integrācija — tas ir politisko partiju uzdevums un funkcija.**

Kādā gadījumā var runāt par etniskās kopības bojā eju? — etniskās identitātes kritēriji ir kopīga vēsture, kultūra un simbolika. Etniskā kopiena var izzust sadalīšanās ceļā, bet ne pilnīgi. “**Etniskumu var iznīcināt šā vārda tiešajā nozīmē divējādi — genocīda un etnocīda ceļā...**” (39). Tas spilgti izpaudās nacistu politikā, kuri uzsāka sistematisku ebreju iznīcināšanu (*holokausti*). Patlaban holokausta vēstures jautājumi ir kļuvuši par nopietnu problēmu Latvijai ceļā uz ES un NATO. Uz Latviju tika vestī ebreji arī no citām Eiropas valstīm, kuru šausanā piedalījās Arāja komanda.

Etniskās pašatjaunošanās norises:

1) **relīģijas reformas** stiprina etniskās kopības izdzīvošanas spējas, bet reformu neveiksme var pavērst notikumus uz pretējo pusi;

2) **kultūras aizgūvumi** veicina etnosa attīstību. Smits min helēņu kultūru, kuru ietekmēja grieķu un jūdu domāšanas saskarsme. Šī saskarsme bagātināja un stiprināja ebreju kultūru un identitāti (45). Viena etniskā kopība kaut ko aizgūst no citas un atjauno savu identitāti (19.gs. — Krievija, Ēģipte, Japāna);

3) **tautas līdzdalība**. Etnisko pašatjaunošanos ietekmē sociālo šķiru un slāņu kustība. Runa ir par tautas kustību. “**Šajā ziņā pati svarīgākā ir tautas kustība par lielāku līdzdalību kultūras vadībā un politiskajā hierarhijā**” (45);

4) **etniskās izredzētības mīti**. Tiem arī ir liela nozīme etniskās kopības stiprināšanā un izdzīvošanā.

3. Etniskā būtība un nāciju veidošanās

Etniskās kopības galvenais paradokss ir tāds, ka “**tā vienlaikus pārveidojas un saglabājas tāda pati, mūžam mainīgais indivīds sadzīvo ar strikti nosacītiem sabiedrisko attiecību un kultūras parametriem**” (47). No paaudzes paaudzē tiek nodots kultūras mantojums un tradīcijas. Tā veidojas “**etniskās kultūras neatkārtojamo dārgumu krātuve**”.

a) **saistība un atšķirība starp *ethnie* un nāciju**. Etniskā cilvēku kopība un nācija nav viens un tas pats. “**Nācija ir noteikts cilvēku kopums, kam ir sava vēsturiskā teritorija, kopīgi mīti un ar vēsturi saistītas atmiņas, vienota tautas masu kultūra, kopīga ekonomika un visiem sabiedrības locekļiem vienādas likumīgas tiesības un pienākumi**” (49). Nācijai un *ethnie* ir kopīgs tas, kā tās pastāv savā teritorijā, tām ir kopīgi mīti un atmiņas. Pastāv arī atšķirības starp nāciju un *ethnie*. **Etniskā kopība² “ar**

¹ Sk. pielikumā: *Sabiedrības politiskā integrācija*.

¹ **Kopība** ir: 1) ciešs savstarpējs saistījums, cieša vienotība (interesu un uzskatu kopība; likteņa kopība; kopības izjūta); 2) cieši saistīta, vienota grupa, kopums (etniskā kopība jeb kopums).

teritoriju var būt saistīta tikai vēsturiski un simboliski, bet nācija ir saistīta fiziski un praktiski — nācijām teritorijas pieder” (49). Tātad “vēsturiski un jēdzieniski *ethnies* un nācijas lielā mērā sakrīt” (49). Kādu veidosim Latviju: pēc teritoriālā vai etniskā nācijas modeļa? **Varbūt etnisku nāciju Latvijā nevar izveidot un atliek izraudzīties pilsoniskās teritoriālās nācijas modeli?** Šeit jābūt skaidrībai, lai nopietni spriestu par sabiedrības integrācijas stratēģisko politiku. Centīsimies saprast etniskās kopienas specifiku.

Etniskās kopienas¹ kā cilvēku kopības forma ne tikai sakrīt ar nācijām, bet arī atšķiras. **Etniskā kultūra visiem sabiedrības locekļiem konkrētā valstī var arī nebūt kopīga.** Taču etniskai kopienai nav obligāti jādzīvo “savā teritoriālajā dzimtenē” (49). Šīm kopienām ir nepieciešama vienota ekonomika, ja runa ir par konkrētu nāciju.

Etniskās kopienas ir nācijas tiešās priekšteces. Par to liecina nāciju tapšana visās pasaules malās. **Bet nācijas var rasties arī bez sava etniskā priekšteča.** Par to savukārt liecina nāciju tapšana Amerikā un Austrālijā. **“Tas nozīmē, ka moderno nāciju radniecības saites ar jebkādu etnisko būtību ir problemātiskas un apšaubāmas”** (50). Smits runā par trim nāciju veidojošiem faktoriem: 1) vēsturiski pirmās nācijas ir veidojušās uz etniskās kopības pamatiem; 2) nāciju etniskais modelis iemantoja arvien lielāku atzinību un izplatību; 3) nāciju etniskās saites “bija tumsā tītas” tālajā senatnē. Varbūt pieņemsim Smita minēto atziņu par nācijas rašanos: **“...Nācijas rašanos un esamību izšķir un nosaka viens vienīgs kritērijs — tautas masu un sieviešu iesaistīšanās politikā?** (53). Viņš atzīst šo kritēriju par šauru, pat ja ne maldinošu. **Bet pilsoniskās nācijas** parādās tikai industrializācijas un demokrātijas laikmetā (E. Gellner. Nations and Nationalism, Oxford, 1983). **Tātad pilsoniskās nācijas tapšana Latvijā ir reāla sabiedrības politiskā attīstība, ja tikai valsts varai būs pietiekama politiskā griba.** Šāds nacionālisms būtu pieņemams labvēlīgai nepilsoņu jautājuma risināšanai Latvijā, nevis etniskais nacionālisms, kas šķēļ sabiedrību. 7. Saeima nespēj izlemt jautājumu par nācijas tapšanas ceļu, par to liecina partiju programmas (G. Tauriņš. Politika I, R., 2001. – 352. – 363. lpp.) un praktiskā darbība. Līdz ar to Smita atziņas par nāciju izcelšanos kļūst aktuālas.

b) nāciju izcelšanās. Nācijas un nacionālisms ir vēsturiski jaunas parādības. Nacionālisms kā sabiedriski politiska kustība un ideoloģija radās 18. gs. beigās (53). Pirms tam sabiedrības sociālo bāzi veidoja etniskās kopienas — *ethnies*.

¹ **Kopiena** ir: 1) tāda cilvēku kopība, kura balstās uz savu vēsturisko teritoriju, kultūru, mītiem un simboliem. Runa ir par *etnisko kopienu*; 2) pirmatnējās kopienas iekārtā — senākā cilvēku kopība cilvēces vēsturē.

Šodien dot novērtējumu nācijas un nacionālisma pastāvēšanai antīkajā pasaulē ir diezgan grūti, — spriež Smits. Vai starp seno grieķu polisēm pastāvēja politiskā vienotība? — Katra polisa sargāja savu neatkarību.

Eiropā ap 1300.gadu mēs sastopamies ar etniskām valstīm, nevis nācijām. Tikai 19. un 20.gs. nāciju veidošanās process, kas aizsākās pēc *Lielās franču revolūcijas* 18.gs. beigās, dziļi ietekmēja Eiropu.

Nācijas tapšanas process ietver:

“1) virzību no pasīvās pakļaušanās kopienai uz aktīvu politisko savu tiesību aizstāvēšanu;

2) kustību par to, lai konkrētajai kopienai būtu pašai sava *tēvzeme*, droša, atzīta un kompakta teritorija;

3) kustību par to, lai teritoriālajai kopienai būtu nodrošināta vienota ekonomika;

4) kustību par to, lai konkrēta tauta būtu visu rūpju un uzmanības centrā un lai izglītojot tiktu godā celtas tautas masas, darot tām pieejamas nacionālās vērtības, ar vēsturi saistītās atmiņas un mītus;

5) kustību par to, lai etnosa locekļus padarītu par likumīgiem pilsoņiem, piešķirot viņiem civilās, sociālās un politiskās tiesības” (72).

Uz šo kustību pamata 19.gs. beigās un 20.gs. sākumā tapa latviešu nācija un neatkarīgā Latvijas Republika (1918.gada 18.novembrī). Pēc PSRS sabrukuma Latvijai atkal izvirzās tāds uzdevums kā sabiedrības integrācija, izvēloties nācijas politisko modeli: *etnisko vai pilsonisko nācijas tapšanas modeli saistībā ar nepilsoņu jautājumu. Atcerēsimies, ka nācijas tapšanas process visupirms ir politisks un ekonomisks process, kas nav iedomājams bez politisko partiju, politiskās integrācijas funkcijas aktīvas realizēšanas.* Šajā skatījumā Latvijas sabiedrības integrācijas programma ir lemta neveiksmei.

c) **nāciju mūsdienīgums** izpaužas sociālpolitiskās parādībās, jo tās “1) **pieprasa unificētu likumu kodeksu**, kurā visiem noteiktas vienādas tiesības un pienākumi, kā arī pavalstniecības tiesības tajā gadījumā, ja nācija ir neatkarīga;

2) to **pamatā ir unificēta ekonomika** ar vienotu darba dalīšanu, ar iespējām pārvietoties un transportēt preces visā nācijai piederošā teritorijā;

3) tām **nepieciešama skaidri noteikta kompakta teritorija**, vislabāk ar dabiskām aizsardzības robežām, tādu pašu kompaktu nāciju pasaulē;

4) tās **pieprasa vienu vienīgo politisko kultūru un tautas masu izglītības un informācijas līdzekļu sistēmu**, lai socializētu nākamās paaudzes un padarītu par jaunās nācijas *pilsoņiem*” (77).

d) **kas ir nacionālisms?** — “...Tas ir jautājums par *zemi* gan kā īpašumu un (burtiski) atjaunotni, gan kā vēstures iezīmētu *tēvzemi* un

piederību pie teritorijas, kur dzīvojoši nācijas sentēvi” (77). Bet nācijas etniskā originalitāte ir un paliek *sine qua non*¹, kas ietver kopīgus izcelsmes mītus, kopīgas vēsturiskās atmiņas, kultūras iezīmes un neatkārtojamu savdabību (77). Šīs iezīmes ir svarīgi saglabāt kā nācijas dziļākās vēsturiskās saknes. **Bet kāda ir mūsdienu pilsoniskā nācija?** — Tā taču apvieno dažādas etnisko grupu vēstures, dažādas kultūras. Pilsonisko nāciju vieno kopīga teritorija un kopīga politiskā vēsture attiecīgā teritorijā. Rodas jautājums par kultūras identitāti pilsoniskā nācijā. Un tad pirmajā vietā izvirzās nācijas politiskā un valstiskā (pilsoniskā) identitāte.

4. Nacionālisms un kultūras identitāte

Kas ir nacionālisms?² — “Nacionālisms nepavisam nav nāciju pašapziņas atmoda; nacionālisms rada nāciju tur, kur tās nemaz nav; bet, lai to izdarītu, jāpastāv dažām īpatnējām atšķirības iezīmēm, uz kuru pamata darboties pat tajā gadījumā, kad skaidri redzams, ka tās ir pilnīgi negatīvas iezīmes” (Gelners³); “Nacionālisms ir 19.gadsimtā Eiropā izgudrota doktrīna” (Kedourijs⁴) (79). Jā, nacionālisms palīdz radīt nācijas uz politiskas ideoloģijas, uz konkrētas etniskās vai pilsoniskās identitātes pamata. Tāpēc nacionālisms būtu jāpēta “kā kultūras un identitātes veidols”, kā ideoloģija un sociālpolitiskā kustība. Izvirzās jautājums: **vai latviešu un krievu nacionālās identitātes var būt par pamatu pilsoniskās nācijas, pilsoniskās sabiedrības tapšanai Latvijā?** — Vajadzīga politiska ideja, kas spētu apvienot šīs identitātes vienā pilsoniskā nācijā Latvijas teritorijā. Tad pilsonība būs primāra, bet tautība sekundāra. **Ir nepieciešama attiecīga pilsoniskā nacionālisma ideja**, bet to nespēja radīt un paust 6.Saeima un nespēj arī 7.Saeima. Jāpārvar etniskās un politiskās pretrunas valodas un pilsonības jomā. Un tā ir likumdevēju prerogatīva, jo tieši likums kā politiska griba liek pamatus pilsoniskas nācijas tapšanai — *Latvijas nācijas* tapšanai, kuras valsts valoda ir latviešu valoda. Runa ir par pilsonisku, politisku nāciju Latvijas teritorijā.

a) nacionālisms: ideoloģija, valoda, jūtas. Jēdziens *nacionālisms* var apzīmēt:

“1) nāciju vai nācijvalstu veidošanās un pastāvēšanas procesu kopumā;

2) nācijpiederības apziņu, jūtas un centienus, kas virzīti uz nācijas drošības un uzplaukuma veicināšanu;

3) *nācijas* un tās sūtības valodu un simboliku;

¹ *Sin qua non* (lat.) — bez kā nav (nepastāv) kaut kas.

² Šo jautājumu mēs atkārtojam vairākas reizes, lai plašāk aptvertu nācijas un nacionālās identitātes izpratni.

³ Gelner E. *Nation and Nationalism*, Oxford, 1983.

⁴ Kedourie E. *Nationalism*, London, 1960.

4) ideoloģiju, kas ietver nācijas kultūras doktrīnu, nacionālo gribu un priekšrakstus, kā īstenojami nacionālie centieni un nacionālā griba;

5) sabiedriski politisku kustību nācijas mērķu sasniegšanai un nacionālās gribas īstenošanai” (80). Smits pēta šīs dažādos nacionālisma izpratnes aspektus.

Nacionālā apziņa un jūtas: “Pavisam viegli atrast tādu populāciju, kurai piemīt augsti attīstīta nacionālā apziņa, bet nav kaut cik vērā liekamas nācijas doktrīnas un ideoloģijas, nemaz nerunājot par nacionālo kustību. Spilgts piemērs šajā ziņā ir Anglija” (80). Var būt arī pilnīgi otrādi: **pastāv nacionālisma kustība un ideoloģija, bet nav nacionālo jūtu un apziņas, vai arī tās vāji izpaužas** (Rietumāfrikā — Nigērija un Zelta Krasts). To pašu var teikt arī par nacionālo valodu un simboliku.

Nacionālisms kā sociālpolitiska kustība balstās uz nacionālisma ideoloģiju. Tie nepastāv atsevišķi. Šajā sakarībā Smits definē “nacionālismu kā ideoloģisku kustību autonomijas, vienotības un identitātes sasniegšanai un uzturēšanai tās populācijas interesēs, kuras locekļiem vai kādai locekļu daļai no tiem lemts radīt īstu vai potenciālu nāciju” (82 — 82)¹. Smita atziņa palīdz izprast nacionālismu kā nācijas ideoloģiju.

Kas ir nacionālisms? — “Taču nacionālisms ir nevis valsts, bet gan nācijas ideoloģija” (82). Šai Smita atziņai ir principiāla nozīme visās postsociālisma valstīs, kur pastāv nacionālisma ideoloģija. Viņš raksturo nacionālismu kā ideoloģiju šādi:

“1. *Pasaule sastāv no nācijām, un katrai nācijai ir sava individualitāte, vēsture un likteņa sūtība.*

2. *Nācija ir visas politiskās un sabiedriskās varas avots, un uzticība nācijai stāv pāri visām lojalitātēm.*

3. *Ja cilvēciskās būtnes vēlas būt brīvas un grib sevi piepildīt, tām jāidentificējas ar kādu konkrētu nāciju.*

4. *Ja mēs gribam, lai šajā pasaulē valdītu miers un taisnīgums, nācijām ir jābūt brīvām un neaizskaramām”* (82). Lūk, tiešām svarīgas politiskās atziņas, kuras var ņemt arī par pamatu nepilsoņu problēmas risinājumam. Smits rosina dziļāk izprast nacionālismu kā politisku ideoloģiju un kustību. “Ideja, ka nācijas var būt brīvas vienīgi tad, ja tām ir pašām sava neatkarīga valsts, nav ne obligāta, ne universāla... Un ne jau katra nacionālā kustība valsts dibināšanu izvērza par savas nācijas prioritāti” (82). Smits min vairākus konkrētus piemērus: skotu²,

¹ Varbūt viens no nepilsoņu (500 000 cilvēku) naturalizācijas ceļiem ir tieši rietumnieciska modeļa nācijas radīšana Latvijā? Tas nepieļautu divkopienu valsts rašanos, kuras aizsākums jau iezīmējas. Runa ir par pilsoniskas nācijas tapšanu Latvijā pēc PSRS sabrukuma, balstoties uz sabiedrības politisko integrāciju.

² Skoti — nācija, Skotijas pamatiedzīvotāji. Lielbritānijā dzīvo 5,1 mlj. (1985), ASV — 260 000, Kanādā — 280 000 skotu. Runā skotu valodā.

flāmu¹, kataloniešu² nacionālisti bija norūpējušies par to, “kā daudznacionālā valstī īstenot pašpārvaldi un šavas kultūras līdztiesību, nevis pilnīgu neatkarību” (82). Ja Krievijas un Čečenijas politiķi savulaik būtu vadījušies no šīm Smits atziņām, varētu novērst asiņaino karu, kur tika un tiek izmantotas pat terorisma metodes.

Smits uzsver domu, ka nacionālisms ir politiska ideoloģija, kuras “kodolu veido kultūras doktrīna”. Bet tas nenozīmē to, ka katrai nācijai jādibina sava valsts. “**Nacionālisms... ir ideoloģiska kustība nācijas autonomijas, vienotības un identitātes sasniegšanai un uzturēšanai**” (82). Nācijas pastāvēšanas pamatu veido autonomija, identitāte, vienotība, brālība un kultūra. Katrai nācijai ir savi izpausmes veidi un simboli. Nācijas atribūti ir karogs, himna, naudas zīmes, parādes, galvaspilsēta, zvērests, tautastērpi, folklorā, kara varoņu un vēstures pieminekļi, pase, nacionālā valoda un daudz kas cits (85). Tieši **simboli, paražas un rituāli ir ļoti noturīgi nacionālisma elementi**.

Simbolika un nacionālās ceremonijas padara nacionālismu uztveramu un izteiksmīgu. “*Nacionālisms — tā ir nācijas atmoda, cilvēku atgriešanās pie savas īstās “patības”, lai tādējādi gan indivīdi, gan visa nācija paklausītu šķāstītās sabiedrības “iekšējai balsij”... vienīgi autonomija indivīdiem un nācijai ļauj īstenot sevi. Autonomija ir ikviena nacionāla mērķis*” (84-85).

Kādas ir nacionālisma ideoloģijas, valodas un simbolikas atmodināto jūtu dziļākās saknes? — **TERITORIJA, VĒSTURE UN ETNISKĀ KOPIENA**. Nācija kļūst līdzīga milzīgai ģimenei, kura stāv pāri individuālajām ģimenēm. Tālāk centīsimies saprast dažādus nacionālisma paveidus, lai lemtu par Latvijas apstākļiem piemērotāko nacionālisma formu sabiedrības sociālai un politiskai integrācijai.

b) nacionālisma paveidi. Tie rodas uz viena vai otra nācijas modeļa (konceptijas) pamata un ir ļoti dažādi. Šai ziņā **Smits nacionālismu salīdzina ar hameleonu**. Tādēļ arī pastāv vairākas nacionālisma tipoloģijas. Par ietekmīgāko viņš atzīst **Kona**³ izstrādāto tipoloģiju: **racionālais, biedriskais Rietumu un mistiskais Austrumu nacionālisms** (88). Ja mēs ejam uz Eiropas Savienību, uz Rietumiem, tad mums būtu jāizvēlas racionālais biedriskais Rietumu nacionālisms kā pilsoniskās nācijas tapšanas ceļrādis.

¹ **Flāmi** — tauta Beļģijā, Nīderlandē, Francijā, pavisam 7,1 mlj. (1983). Runā flāmu valodā, ticība — katoļu.

² **Kataloņi** — tauta Spānijā, dzīvo galvenokārt Katalonijā un Valensijā, neliels skaits arī Francijā, Andorā, Itālijā, pavisam 7,6 mlj. (1983). Runā kataloņu valodā, ticība — katoļu.

³ **Kohn H.** Nationalism: Meaning and History, Princeton, 1955; The Idea of Nationalism, NY, 1967.

Smits izveido savu pagaidu tipoloģiju, balstoties uz *etniskā un teritoriālā* nacionālisma atšķirībām, kā arī ņemot vērā nācijas tapšanas vēsturisko situāciju.

Teritoriālais nacionālisms:

— **pirmsneatkarības kustība** jeb antikoloniālais nacionālisms. Šīs kustības priekšstats par “nāciju galvenokārt ir pilsonisks, teritoriāls”, un tas izpaužas centienos radīt jaunu valsts nāciju;

— **pēcneatkarības kustība** ir vērsta uz to, lai koloniālās valsts vietā radītu jaunu “teritoriālu nāciju”. Tas ir **integrālais nacionālisms**.

Etniskais nacionālisms:

— **pirmsneatkarības kustība**, kas balstās uz etnisku nācijas izpratni. Tas ir **atdalīšanās un diasporu nacionālisms**;

— **pēcneatkarības kustība** ir vērsta uz to, lai veidotu lielāku “**etnonacionālu valsti**” (89-90). Smits to dēvē par *iredentisma* un “*panisma*”¹ nacionālismu. Viņš akcentē domu, ka, lai gan šī tipoloģija nav pilnīga, tā ļauj salīdzināt dažādas nacionālisma formas. “Nacionālisma specifisko doktrīnu un simbolikas milzīgā ietekme liek domāt, ka nacionālismam — tā valodai, ideoloģijai, apziņai — ir vēl kāda dziļāka jēga ... **Nacionālisms ir pasaulīgs, moderns senlaiku dievišķīgo etniskās izredzētības mītu ekvivalents**. Kā policentriska vienreizīguma doktrīna nacionālisms sludina, ka “**neaizstājamās kultūras vērtības**” ir **universālas... Tagad tautas aicina kļūt par nācijām**” (91).

c) nacionālisma ietekme uz kultūru Rietumeiropā sākās 17.gs. beigās un 18.gs. sākumā. Pirms tam raksturīga bija (16. — 17.gs.) reliģiskā nacionālisma kustība. Interese par *nacionālo raksturu un nācijas ģenialitāti* rodas un attīstās 17.gs. Tā **Ričardsons**² pielīdzina angļus senajiem grieķiem un romiešiem (92). Nacionālā rakstura un nācijas ģenialitātes ideja ieņem savu vienu “jaunajā pasaules uzskatā un valodā”. Nacionālā valsts ar savu politiku arvien vairāk sāk ietekmēt sabiedrības dzīvi un tās kultūru. Nacionālisma ietekme pieaug ideoloģijas un valodas attīstības rezultātā. “Nacionālisma valoda un simbolika pletās tālāk milzu soļiem. Vispirms aptverot Austrumeiropu, tad Vidējos Austrumus un Āziju un beidzot Āfriku... Vispirms tās ir rūpes par “nacionālo raksturu”, par nepieciešamību nodrošināt nācijām brīvu attīstību. Un tad parādās **historicisms**, kura ietvaros “**nācijas ģenialitāte**” tiek skaidrota atbilstoši tās vēsturiskās attīstības likumiem. Tā rodas divi kultūras modeļi” (97).

Rietumu nacionālisms un apgaismība veido vienu kultūras mode-

¹ **Panģermānisms** — politiska doktrīna Vācijā (radās 19.gs.beigās). Tā sludināja Vācijas pasaules kundzības nodibināšanu.

² **Richardson J.** An Essay on the Theorie of Painting, London, 1725.

li — neoklasisko. Otru veido **medievisms**¹ — interese par tautu seno vai viduslaiku garīgo mantojumu. Tā nacionālisms kļūst par kultūras izpausmes formu. Centīsimies iepazīst nacionālisma un kultūras attiecības.

d) **nācijas intelektuāļi un nacionālisma kultūra**. Kā nacionālisms saistās ar politisko varu valstī un tās darbību? — “**Nacionālisms** ir arī mācība par varas pamatvienību pareizām globālajām attiecībām un sakariem. **Nacionālisms ietekmē** arī ekonomiku... Turklāt **nacionālisms iespaido** arī sociālo sfēru, liekot aktivizēt “tautu”... **Nacionālisms tiecas iedvest cilvēkiem nacionālās brālības un solidaritātes garu un tāpēc sludina nācijas sociālo saliedētību**” (98). Tieši šeit izpaužas nācijas intelektuāļu spējas un darbi politikas jomā.

Plašākā skatījumā **nacionālisms ir “vēsturiskās kultūras un pilsoniskās izglītības paveids”**. Smits uzsver, ka **nacionālisms** ir kultūras izpausmes forma — *ideoloģija, valoda, apziņa, mitoloģija un simbolika*. Tātad “**nācija ir tāda identitāte, KURAS JĒGU UN PRIORITĀTI JAU IEPRIEKŠ NOSAKA ŠIS NĀCIJAS KULTŪRA**” (98). Tas nozīmē to, ka nācija un nacionālā identitāte ir “nacionālisma un tā entuziastu” garabērns. **Nacionālisms savās darbības izpausmēs un realizācijās iesaista zinātniekus, māksliniekus, kultūras un izglītības darbiniekus, tādējādi aptverot visu tautu**. “Milzum daudz ir pierādījumu tam, ka **intelektuāļiem ir primāra loma gan kultūrtipa nacionālisma radīšanā, gan politiskā nacionālisma ideoloģijas izstrādē, ja ne pat tā sākotnējā vadīšanā**” (101). Smits piemin tādus intelektuāļus kā Ruso, Sjejesu, Peinu, Džefersonu, Fihti un citus, kā arī akcentē Kanta ietekmi. Nacionālisma ideoloģija kļūst par vadošo politisko spēku jauno un jaunāko laiku vēsturē.

Tātad intelektuāļi ir būtiski ietekmējuši nacionālismu gan tā iedīglī, gan attīstības sākumposmā. Smits jautā: vai “jebkurai ideoloģiskai kustībai ir vajadzīgi intelektuāļi, kas formulētu pārliecinošu abstraktu doktrīnu, kura samierinās kustības atbalstītāju ... intereses?” (102). Intelektuāļi reti kad kļūst par nacionālisma līderiem, bet gan laiku pa laikam “mēdz darboties kā padomdevēji” (102). Intelektuāļu padoms nacionālisma jomā ir aktuāls visās bijušajās PSRS republikās.

Patlaban aktuāli ir jautājumi: 1) *kas es esmu*; 2) *kas esam mēs*; 3) *kāds ir mūsu mērķis un kāda ir mūsu loma šajā dzīvē un sabiedrībā*. Līdz ar to aktuāla kļūst arī nacionālās identitātes problēma visās postsociālisma valstīs, arī Latvijā. Runa ir par politiskas pilsoniskās nācijas identitātes problēmu, kuru nespēja risināt *Sabiedrības integrācijas programma*. Tādēļ centīsimies saprast nacionālo identitāti.

¹ **Medievistika** (lat. *medium aevum* — viduslaiki; fr. *médiévisite* — viduslaiki) ir vēstures zinātnes nozare, kas pēti Rietumeiropas tautu viduslaiku vēsturi. **Medievists** — vēsturnieks, kas pēta viduslaikus (medievismu). **Medievisms** ir specifiska interese par viduslaiku garīgo mantojumu dažādu tautu vēsturē.

5. KAS IR NACIONĀLĀ IDENTITĀTE?

Nacionālā identitāte ir sarežģīts fenomens cilvēku garīgajā pasaulē. Tas cilvēku saista ar citiem konkrētas nācijas locekļiem un ļauj pazīt pašam sevi, savu patību. **Nacionālā identitāte "ietver gan kultūras, gan politisko identitāti un ir raksturīga kā politiskajai, tā arī kultūras kopienai"** (105). Tās tapšana vienlaikus ir arī pašas nācijas tapšana — un otrādi. **Nacionālās identitātes veidošanās ir politisks akts.**

a) nacionālās identitātes politika. Nācijas etniskais un teritoriālais modelis (konceptcija) noved pie atšķirīgām politiskām identitātēm un politiskās kopienas paveidiem. Visupirms runa ir par nācijas teritoriālo paveidu (modeli).

Nācijas teritoriālais paveids balstās uz specifisku nacionālo identitāti, kas nevar nebūt politiska. **Nācijas etniskais variants** veidojas uz citas politiskās identitātes bāzes salīdzinājumā ar tās teritoriālo paveidu. **Dažādu nāciju varianti** veidoti "pēc atšķirīgas politiskās identitātes un kopienas priekšstata, patapināts no savdabīgiem neoklasiskiem (racionāliem vai vietējiem) rakstiskiem kultūras avotiem" (106). Smīta atziņas aicina Latvijas politiķus uz pārdomām par Latvijas nācijas politisko identitāti.

b) nācijas politiskās identitātes veidošanas galvenie līdzekļi (impēriskās teritoriālās nācijas veidošanā):

— **aristokrātiskais pamats:** aristokrātiska kultūra un tradīcijas, kas bieži savijas ar reliģijas ietekmi;

— **nozīmīgu etnisko minoritāšu iekļaušana savā sastāvā:** Krievijas impērija, Osmaņu Turcija, Japāna iekļauj savā sastāvā daudzas lielas minoritātes;

— **ierēdniecisko valstu spēja modernizēties:** "Tā parāda, kā dominējošā etniskā būtība un valdošā šķira saliedējas, pakļaudama citas *ethnies* un zemākās šķiras";

— **oficiālā un valsts iestāžu nacionālisma izmantošana:** "Valdošā šķira, iekļaujot savu nacionālismu izglītības programmā ... tiecas asimilēt etniskās minoritātes" (107-108). Kā piemērus Smīts min Krieviju, PSRS, Turciju, Etiopiju, Japānu. Viņš atzīst, ka vairs nav tik viegli iztēloties, kā varētu attīstīties padomju nacionālā identitāte vai arī padomju politiskā kopība, — ja nu vienīgi patiešām savrupu nacionālo identitāšu un politisko kopienu sadraudzības veidā" (109).

PSRS sabruka, bet tas nenozīmē, ka līdz ar to izzuda arī padomju cilvēka identitāte. Tā vēl joprojām kā vakardienas padomju cilvēka garīgums izpaužas gan mūsu dzīvē, gan arī politikā. Nez kāpēc par to nav pieņemts runāt Latvijas Saeimā, Krievijas Valsts Domē? Pastāv naivs aizspriedums, ka līdz ar PSRS sabrukumu pārstāja eksistēt arī padomju cilvēks kā garīga būtne. Tieši šis padomiskums spilgti izpaužas

postsociālistiskajā demokrātijā bijušajās PSRS republikās, it sevišķi politikas kultūrā.

c) **nacionālisms un nacionālā identitāte mūsdienu pasaulē.** Tieši nacionālā identitāte ir pati svarīgākā un fundamentālākā no visām cilvēka identitātes formām. **Nacionālisms ir aptvēris visas pasaules malas.** Var teikt, ka “**pasaule ir sadalīta visupirms un galvenokārt “nācijvalstīs”** — valstīs, kas pretendē būt par nācijām; un nacionālā identitāte itin visur stimulē nerimstošu dziņu pēc tautas neatkarības un demokrātijas, kā arī pēc ekskluzīvas tirānijas, kādu tā dažreiz izlolo” (147). Pērējās identitātes var sakrist ar nacionālo identitāti vai iekļauties tajā. Pirmām kārtām runa ir par tādām *kolektīvās identitātes formām kā šķiras, rase, dzimums, reliģija.*

Nācija un nacionālisms ir mūsdienu globālas parādības. Nacionālās idejas un nacionālie centieni izpaužas visās pasaules malās. “*Diezin vai pasaulē ir atrodams kāds novads, kur nebūtu iezīmējušies etniskie un nacionālie konflikti vai kur nebūtu pieredzēta mostamies kustība, kas pieprasa savai izredzētai populācijai nacionālo neatkarību*” (147). **Nacionālisma globalizēšanās ir mūsdienu realitāte visas pasaules mērogā.** “Kāda izskatīsies mūsu kultūra un ko mēs centīsimies sasniegt politikā?” — Visupirms tas izpaužas nacionālajā identitātē.

KAS IR NACIONĀLĀ IDENTITĀTE? — Tā papildina “indivīda un sabiedrības dzīves un darbības sfēru lielāko daļu” (148). Tā ir cilvēka darbības specifiska garīgā dimensija, kur cieši savijas etniskais un nacionālais, politiskais un ekonomiskais. **Tā izpaužas kultūrā, politikā un citās dzīves sfērās.**

Kultūrā nacionālā identitāte izpaužas mītos, vērtībās, vēsturiskajās atmiņās, valodā, sabiedriskos institūtos un paražās. Nacionālā identitāte balstās uz nacionālo kultūru, kura atšķiras no citas nacionālās kultūras.

Politikā nacionālā identitāte nosaka “**ne vien valdošā režīma personālsastāvu, bet arī leģitimē un bieži vien ietekmē politiskos mērķus un pārvaldes praksi, kura regulē katra pilsoņa dzīvi**” (148). Tieši pilsoņu politiskās lojalitātes pamats ir nācijas un to nacionālā identitāte. **Nācija ir “politiskās uzticības un rīcības pamatšūniņa”, kura izpaužas nacionālās interesēs, arī pilsoniskās nācijas interesēs.**

d) **nacionālisms, pārbūve (непестройка) un PSRS sabrukums.** PSRS tapa 1917.gada oktobra apvērsuma (Oktobra revolūcijas — boļševiku ideoloģijas skatījumā) rezultātā uz cariskās Krievijas drupām. Boļševiki nevarēja ignorēt nacionālo realitāti. **Tika atzītas nāciju pašnoteikšanās un atdalīšanās tiesības, bet nepieļaujot šo tiesību izmantošanu.** Tā “**padomju vadītāji stājās pie padomju valsts pārveidošanas par nacionālo republiku federāciju, kur katra nācija balstās uz savu valodu un kultūru**” (151).

Līdz Gorbačova pārbūvei PSRS pastāvēja divos līmeņos. Stingra centralizācija politiskajā, militārajā un ekonomiskajā jomā. "Partija (PSKP. — G.T.) Maskavā turēja savās rokās vadības sviras un pārvaldīja savienotās republikas un partijas orgānus" (151-152). Kultūrā, izglītībā un sociālajā sfērā katra republika "baudīja samērā plašu autonomiju". Bet, kad sākās pārbūve, šī politika "jau bija stipri izvirtusi" — spriež Smits.

Pārbūves un atklātas politikas mērķis¹ bija novērst potenciālos konfliktus starp Maskavu un republikām un "abpusēji stiprināt uzticību nacionālai republikai un padomju varai". Valdība un PSKP saskārās ar nacionālajām problēmām, kas aizvien vairāk saasinājās. Tās radīja pati sociālisma celtniecība. "Nekrievu demogrāfiskais pieaugums (Latvijā krievvalodīgo pieaugums. — G.T.), potenciālā nestabilitāte musulmaņu apdzīvotajos dienvidu reģionos pie valsts robežas, resursu un posteņu sadale starp republikām un centru, nacionālās neapmierinātības palielināšanās, izglītības aktivizējošā ietekme uz ambivalento etnisko inteligenci, bet visvairāk tas, ka uz vēlāku laiku tika atlikta nacionālās saplūsmes ideāla īstenošana un apšaubīta nāciju tuvināšanās pašreizējā laikposmā, — visa šī attīstības ievirze radīja dziļu satraukumu un bažas par nacionālā jautājuma šķēlējpotenciālu, kāds bija uzkrājies gadu desmitos kopš Staļina nāves" (152).²

Gorbačova pārbūves laikā "apslēptā etniskā šķelšanās" zem internacionālisma un tautas draudzības marksistiskā karoga kļuva acīmredzama. "Baltijas republikās, Kaukāzā un Vidusāzijā etnonacionālisms ieguva masveidīgu tautas atbalstu, un krievu neonacionālisms ciešāk sakļāvās ar atdzimstošo pareizticību, un kuras tas saņem morālo un etnisko iedvesmu un daļēji arī etnovēsturi. Lielākos vilcienos tas viss izaug no Padomju valsts un partiju organizāciju struktūras un no Ļeņina vēsturiskā kompromisa ar Austrumeiropas etnonacionālisma uzplūdiem, ieskaitot arī lielkrievu etnonacionālisma variantu" (152).

Pārbūve būtiski ietekmēja cilvēku līdzdalību politikā. Pārbūves politikā izpaudās viņu dvēseles saturs, "kas bija gan nacionāls, gan arī demokrātisks". Etniskās saites un nacionālisma ideja spēja izdzīvot "ilgāk un ir elastīgāki nekā marksisma ideoloģija un marksistiskās partijas" (153). PSRS nenovēršami sabruka. Pasaules vēsture liecina, ka nevienai valstij un impērijai "nav izdevies tikt pāri nācijai un aizstāt nacionālismu ar kaut ko citu" (154). Šajā sakarībā Smits min divus piemērus — PSRS un ASV. Patlaban runa ir par pēcpadomju nacionālismu visās bijušajās PSRS republikās: kādam tam vajadzētu būt? Pēc

¹ Горбачев М.С. Перестройка и новое мышление для нашей страны и для всего мира. М., 1988.

² Smith G. Ethnic Nationalism in the Soviet Union: Territory, Cleavage and Control, 1985.

kāda nācijas modeļa celt sabiedrību Latvijā? — Politiska diskusija par šiem jautājumiem nav izvērsusies ne 6., ne arī 7.Saeimā, kurā piedalītos arī nepilsoni. Tas var kļūt par nopietnu šķērslī Latvijas integrācijai Eiropas Savienībā un NATO. Varbūt Eiropas Savienības kontekstā pamazām sāk novecot jēdzieni *nācija, valsts* — **“Cīņa pret ... nacionālismu”**, — politiskās izglītības princips un mērķis Eiropas Savienības valstīs (*Politische Bildung für Europa*. Bd.306. Bonn, 1991. — S.277.). Tātad patlaban aktuāls kļūst jautājums par vienotu Eiropas identitāti.

e) vienotas Eiropas identitāte, kosmopolitisms, internacionālisms un nacionālisms. ...”Cīnītāji par Eiropas valstu politisko apvienošanu vairs neatzīst kolektīvās identitātes nacionālo modeli par dzīvotspējīgu un vēlamu. **Nācija, valsts, pēc viņu domām, strauji noveco un kļūst nederīga, un nacionālisms, kas novedis cilvēci galējas katastrofas priekšā (nacionālsociālisms Vācijā. — G.T.), būtu jāizdeldē no cilvēku apziņas vai vismaz jāpadara nekaitīgs uz visiem laikiem”** (155). Mūsdienās nacionālie konflikti visās pasaules malās tiešām ir vairāk kā bīstami, jo tie radījuši terorismu valsts politikas līmenī. Kā novērtēt šo jauno Eiropas apvienošanās modeli? Kuru nācijas un kultūras modeli šis Eiropas projekts varētu īstenot? — jautā Smits. — *Supervalsts? Supernācija!* Viņš izvirza šādas iespējas:

- 1) **Eiropas supervalsts**, kamēr pastāv Varšavas pakts, nav iespējama;
- 2) **Eiropas supernācijai** ir maz perspektīvas, kamēr “ikvienai Eiropas nācijas iedzīvotāju lielākai daļai nav iedvesta patiesi eiropēiska apziņa”;
- 3) **Eiropas projekts neiekļaujas nedz supervalsts, nedz supernācijas koncepcijā** (155—156). Arī pēc PSRS sabrukuma nav pamata runāt par šādu Eiropas vienotības modeli. Neskatoties uz Eiropas Savienības pūliņiem, nav vērojams nacionālisma un nacionālās identitātes noriets politikā, — spriež Smits.

Tātad patlaban nav redzama un nav paredzama nekādas globālās “topošās identitātes” Eiropa. Bet kā ir ar globālo kultūru? — **“Globāla kultūra varētu būt vienīgi bezetniska konstrukcija vai arī šīs konstrukcijas nacionālo elementu atlūzu kaudze”** (162). Vēsture liecina, ka kolektīvā pagātne “arvien vēl visvairāk ir tieši etniska un nacionāla”. **Kultūra, identitāte, tēlainība “ir un paliek visur tāda pati stūrgalvīgi daudzveidīga un etniska vai nacionāla”** (162). Kāpēc? — Tikai mūsu vēsturiskā atmiņa ir un paliek “galvenā identitāte un kultūras kaldinātāja”. Lūk, kādēļ “postmoderna kosmopolitisma pamatmotīvi, idejas un stili nāk no tautas vai nācijas. **LĪDZ PAŠAI BALTAI DIENAI CITA CEĻA NAV”** (162), spriež Smits. Globālas kultūras un globālas identitātes tendences nav vērojamas ES valstīs. Un tam ir savs pamats. **Etniskais un nacionālais patlaban ir cieši saistīts ar valsts varu un kultūru.** Tas nosaka cilvēka garīgās darbības ietvarus, iztēles un

saprašanas horizontus. "Etnovēstures *longue durée*¹ ir radījusi arī pašas valodas un kultūras, kuru ietvaros veidojusies kolektīvā un individuālā patība un kuras turpina saistīt un atdalīt cilvēciskās būtnes citu no citas" (163). Lūk, cik patiešām svarīga ir šodien nacionālā identitāte cilvēku dzīvē. To nedrīkst aizmirst arī politikā, kad runa ir par mieru un saskaņu sabiedrībā, kuru veido dažādi *ethnies*, bet valsts valoda — viena. Tad **priekšā tikai viens ceļš — politiskas nācijas veidošanas un audzināšanas politika.** Centīsimies saprast, kādu vietu šajā politikā ieņem kosmopolītisms un internacionālisms.

Nācijas un nacionālismu pagaidām nav izdevies aizstāt ar kaut ko citu. Kosmopolītisms un internacionālisms nebūt neapdraud nacionālo identitāti, bet tikai papildina to zinātnes un kultūras, ekonomikas un politikas jomā. Smits uzskata, ka "nacionālā identitāte... ir daudz iedarbīgāka un izturīgāka nekā citas kultūrkolektīvās identitātes" (178). Cilvēce ir sašķēlusies nācijās, bet tas "IEDVEŠ BAISMAS UN VIES ARĪ CERĪBAS" (179). Kādas briesmas pasaulei rada nācijas un nacionālisms? — "Briesmas ir diezgan skaidras: trauslā globālās drošības sistēma zaudē stabilitāti (it sevišķi pēc PSRS sabrukuma. — G.T.): etniskie konflikti saasinās (Vidusāzijā, Aizkaukāzā, Dienvidslāvijā un citās vietās pasaulē. — G.T.) un aptver visu zemeslodi; tiecoties pēc lielākas nacionālās viendabības, tiek vajātas nesagremojamās minoritātes; terors, etnocīds un genocīds tiek attaisnoti tādos mērogos, kādus agrākos laikos nebija iespējams pat iztēloties" (179). Tāda ir realitāte pasaulē, realitāte, kuru nedrīkst ignorēt.

Tāpat arī nacionālisms ir pelnījis pārmetumus. Bet tomēr nacionālisms ir "mūsdienu politiskās solidaritātes vienīgais redzējums un loģiskais pamats, vienīgais, kam tautas piekrīt un kas tautas iedvesmo un aizrauj" (179). Šeit varētu būt runa par demokrātisku nacionālisma realizāciju valsts politikā. Vai uz šā pamata Latvijā var veiksmīgi risināt 500 000 nepilsoņu naturalizācijas problēmu? — Smita darbs "*Nacionālā identitāte*" dod apstiprinošu atbildi. **Mums atliek tikai saprast tos vēsturiskos notikumus, kas radīja šo milzīgo nepilsoņu skaitu Latvijā un kas traucē politisko dialogu starp valsts varu un nepilsoņiem.**

Pašu nopietnāko politisko krīzi Latvijā izraisīja tieši nepilsoņu jautājums, kura politisko stratēģiju nāksies veidot 8.Saeimas politiķiem. Šajā jautājumā gan 6.Seima, gan Ministru kabinets ir politiski bankrotējuši, bet ar 7.Saeimu ir noticis tas pats. Latvijas valsts vara mēģina risināt politisko dialogu nevis ar nepilsoņiem, bet gan ar Rietumvalstu un ES starpniecību. **Vai tas nav politisks bankrots?** Bet varbūt tā ir principiāla nepieķāpšanās Krievijas spiedienam nepilsoņu jautājumā?

¹ *Longue durée* (fr.) — ilgstoši. Runa ir par etnovēstures ilgstošo gaitu.

Varbūt tas atbilst latviešu tautas interesēm? — Politisks kompromiss šajos jautājumos nebija iespējams 6.Saeimā, jo valdošo partiju (DPS, LC, TB/LNNK) atziņas ir ļoti atšķirīgas un katra no tām pretendē uz patiesību. Bet kompromiss iespējams tikai uz saprašanās pamata, bet nevis uz partiju politiskām patiesībām. Arī 7.Saeimas valdošās partijas (TP, LC, TB/LNNK, JP) nespēj apert soli uz priekšu saskaņas veidošanai sabiedrībā. Smita darbā “Nacionālā identitāte” ietvertās atziņas aicina 8.Saeimas politiķus un Ministru kabineta valstsvīrus veidot Latvijas nācijas tapšanas modeli, kurš aptvertu 55% latviešu un 45% cittautiešu, kā arī 500 000 nepilsoņu. **Runa varētu būt par politiskas teritoriālās nācijas modeli, kurš prasa sabiedrības politisko socializāciju, balstoties uz dialoga ar cittautiešiem.**

Cik patlaban būtiska ir nacionālā identitāte? — “Pati izpratne par nāciju un tautību mainās ļoti strauji, it īpaši Eiropā un Amerikas Savienotajās Valstīs. Cilvēki ceļo, maina gan dzīvesvietu, gan darbavietu, asinis sajaucas. Pasaule kļūst arvien mazāka. Vecā nacionālās identitātes ideja kļūst mākslīga. Var veidotie specifiska identitāte, bet tai nav jābūt nacionālajai identitātei. Ko tas nozīmē jaunajā ekonomiskajā un politiskajā telpā? Asinis, dzimto zemi, norobežošanas un šķelšanas? Identitāte ir daudz lielāka un arī dziļāka. Nacionālā identitāte ir tikai virspuse. Vai tagad ir lielas atšķirības starp Rīgu un Berlīni vai Ņujorku? Visur tādi paši veikali, pārtika, viesnīcas. **Un tad mums kļūst vajadzīga identitāte, kura ir jau aiz nacionālās**” (Dr. Daniels Libeskinds, “Diena”, 20.04.01.). Tātad izvirzās jautājums: *kāda identitāte mums būs vajadzīga, iestājoties Eiropas Savienībā?* — Ir pēdējais laiks sākt domāt par šo identitāti, lai mēs nebūtu garīgi sveši eiropēiskajai identitātei. Sajās pārdomās par ceļrādi var kalpot arī Čehijas prezidenta **V.Havela** atziņa: “Mūsdienās jebkāda identitāte var zelt un plaukt vienīgi tad, ja tā elpo pasaules brīvo gaisu, ja tā veidojas kopā ar ilgstošām un dzīvotspējīgām kaimiņattiecībām ar citām identitātēm un ja tā ar cieņu spēj pretoties gan nelabvēlīgajiem vējiem, kas pūš mūsdienu pasaulē, gan — un tas ir pat vēl svarīgāk — kāriņajām vēlmēm, kas nāk no iekšienes” (V.Havels. Kas apdraud mūsu identitāti // “Diena”, 24.04.01.). Viņš aicina politiķus un valstsvīrus apzināties, ka “tie, kuri maitā “mūsu” identitāti, vispirms esam mēs paši — mēs, kuriem jābūt tās sargātājiem un glabātājiem” (turpat). Viņš uzsver, ka postkomunistiskās valstīs radušies nopietni draudi gan suverenitātei, gan identitātei. “Aizvadītajos desmit ekonomisko pārveidojumu gados neiedomājamas bagātības bez pēdām pazudušas no bankām un kompānijām, miljardi nav nomaksāti nodokļos. Tikai daži, kas par to atbildīgi, ir stājušies tiesas priekšā... Kuri no tiem, kam būtu jākalpo par paraugu citiem, proti, kuri no politisko partiju līderiem ar smīnu noliedz savas finansu mahinācijas? (Turpat.)

Jautājums attiecas arī uz politisko korupciju Saeimā un Ministru kabinetā: parlamentārā likumdošana, valdības lēmumi, partiju finansēšana. 7.Saeima nespēj risināt šo jautājumu. Runa ir par politiskās korupcijas pārvarēšanas imitāciju: premjera A.Šķēles nomaiņa ar A.Bērziņu un jaunas valdības veidošana. Paveras ceļš E.Repšes veidotai partijai ieņemt savu vietu 8.Saeimā, kā arī citām partijām, kuras vēl tikai top.

Sabiedrības politiskās integrācijas problēma nav aptverta partiju aktualitātēs 8. Saeimas priekšvēlēšanu kampaņā. Runa ir par nācijas modeļa pamatojumu un izvēli, kas trūkst arī "Valsts programmā *Sabiedrības integrācija Latvijā*" (2001). (Sk. pielikumā: Sabiedrības politiskā integrācija). **Sai sakarībā lietderīgi būtu izmantot E. Smita atziņas par nacionālo identitāti un nāciju tapšanas modeļiem,** kur politiķu, politologu, vēsturnieku sadarbība kļūst aktuāla. *Neatkarīga politikas analīzes un prognozēšanas centra* nepieciešamība kļūst acīmredzama¹. Par to liecina arī sociāli liberālās *Latvijas Brīvības partijas* tapšana. Tur savu vietu ieņem sabiedriskais uzraugs. **Varbūt tiešām līdz šim "nevienai partijai sociālie jautājumi nav bijuši attīstības, bet gan balsu zvejošanas jautājumi"?** (Partija ar sabiedrisko uzraugu // "Diena", 18.04.02.). Vai partijai ir vajadzīgs uzraugs politisku lēmumu pieņemšanā? **Bet kas uzraudzīs valdošās koalīcijas lēmumu pieņemšanu 8. Saeimā? — Tikai partiju līderu personiskā atbildība, ja tādai atliks vietas, vai arī turpinās valdīt solidāra kolektīvā bez-atbildība, kā tas bija 7. Saeimā.**

¹ Pārdomas un neizpratni rada Latvijas vēstnieka Eiropas Padomē (EP) G. Andrejeva raksta *Okupācija starptautiski atzīta jau sen* mērķis ("Diena", 27.04.02.):

1. *Eiropas Padomes* Konsultatīvā (tagadējais nosaukums — Parlamentārā) asambleja *atzīst okupācijas faktu* (29.09.60.).
2. "*Eiropas Parlaments* nosoda Padomju Savienības realizēto šo agrāk neatkarīgo neitrālo valstu okupāciju, kas iesākās 1940. gadā Molotova-Ribentropa pakta rezultātā un turpinās pašlaik" (13.01.83.).

Ir saprotama G. Andrejeva vēlme izlabot avīžu pārpratumus un kļūdas. Bet tālāk sākas neizprotamais. Ja jau tiešām Latvijas okupācija ir tik sen atzīta (*aukstā kara* laikā) pirms 6. Saeimas deklarācijas *Par Latvijas okupāciju* (22.08.96.), tad kāpēc Saeima "*tautas vārdā aicina pasaules valstis un starptautiskās organizācijas atzīt Latvijas okupācijas faktu*"? — Tāpēc, ka patlaban nevar nosakt nevienu valsti un starptautisku organizāciju, kura būtu atzinusi minēto deklarāciju *Par Latvijas okupāciju*. Ne ANO, ne arī ES nav pieņēmušas Krievijai un Vācijai saistošus dokumentus par *Latvijas okupāciju* (1940—1944). Rodas iespaids, ka runa ir tikai par ārlietu ministrijas tēla spodrināšanu. Cita lieta, ja G. Andrejevs nosauktu valstis un starptautiskas organizācijas, kuras būtu akceptējušas minēto Saeimas deklarāciju un paskaidrojis, kāpēc ne Krievijas, ne arī Vācijas parlamenti neatzīst, neatbalsta šo Saeimas deklarāciju. Varbūt tiešām runa ir par neapdomātu, vēsturiski, tiesiski un politiski nepamatotu dokumentu, kurš ir pretrunā ar demokrātiskas valsts principiem?

IX nodaļa

RAZA¹ darbs "BRĪVĪBAS MORĀLE"²

(Joseph Raz. The Morality of Freedom)

Šis ir apcerējums par liberālisma politisko morāli... Galvenā uzmanība tiek pievērsta politiskās rīcības morālajiem principiem. Šī grāmata nesniedz gatavu liberālisma politisko morāli.

Politika ir pakāpenisku uzlabojumu māksla.

Džozefs Rāzs

Politiskā brīvība veido demokrātijas būtību, kuras izpratne ir smags gara darbs. Raza darbs *Brīvības morāle* ir veltīts liberālas politiskās brīvības izpratnes veidošanai un audzināšanai saistībā ar politiku, tiesībām un morāli. Viņš savu darbu uzskata par ieguldījumu liberālisma politiskajā teorijā, jo tajā pēta liberālisma izpratni vēsturiskajā nozīmē. **Liberālisms** "ir politiska tradīcija, kas attīstījusies un pēdējo triju gadsimtu gaitā kļuvusi par vienu no valdošajiem politiskajiem spēkiem tajā zemeslodes daļā, ko sauc par Rietumu pasauli" (Dž.Rāzs. *Brīvības morāle*. R., 2001. — 11.lpp.)³. Lasītājam paveras iespēja dziļāk izprast pēcpadomju demokrātiju un liberālisma vietu tajā. Visupirms runa ir par liberālisma politisko morāli un tās vietu pēcpadomju demokrātijā.

Rāzs pēta politisko brīvību — teoriju un principus — **taisnīguma skatījumā politikas, tiesību un morāles sfērā**. Patlaban Latvijā ir aktuāla politiskās morāles veidošana un audzināšana, jo tieši politiskā morāle ir demokrātijas tikumiski garīgais balsts. Viņa pētījums *Brīvības morāle* veido un audzina politiķu, valstsvīru un katra pilsoņa, kā arī ikviena Latvijas iedzīvotāja politisko morāli. Politiskās morāles deficīts 7.Saeimā ir kļuvis acīmredzams (sk. G.Tauriņš. *Politika*, II. R., 2001.). Tā ka ir veicams smags gara darbs, kur ceļu rādīs minētais Raza politiskās brīvības pētījums, kur tiesības ir brīvības morāle. Šai sakarībā aktuāli

¹ Rāzs (Raz, 1939) Džozefs — angļu filozofs, Lielbritānijas akadēmijas loceklis, Oksfordas universitātes Baliola koledžas profesors (no 1985.). Darbi: *Reason for Action, Decision and Norms*, 1975; *The Morality of Freedom*, 1986; *Moral Change and Social Relativism*, 1994; *Reason, Ethics and Society*, 1997; *Explaining Normativity: On Rationality and the Justification*, 1999, u.c.

² J.Rāzs. *The Morality of Freedom*, Oxford, 1986; latv.val. Dž. Rāzs. *Brīvības morāle*. R., 2001.

³ Turpmāk atsauce tiks vienkāršota: (11). Atsevišķās vietās tulkojums tiek mainīts ar atsauci "Autora tulkojums".

ir šādi temati: I. Individā¹ brīvība. Brīvība un tiesības; II. Brīvība un politika.

I. INDIVĪDA BRĪVĪBA. BRĪVĪBA UN TIESĪBAS

Brīvība ir demokrātijas izpratnes pamatjēdziens. Uz ko balstās atsevišķa cilvēka brīvība un kas to aizsargā? — Tie “ir principi, kas apliecina nepārkāpjamu tiesību pastāvēšanu” (151). Valsts varas pienākums ir ne tikai radīt un akceptēt šīs tiesības, bet arī garantēt un aizsargāt tās, kā arī sodīt šo tiesību pārkāpējus. Cilvēka pamattiesības nosaka viņa brīvību (Sk. SATVERSME, 8.nodaļa. Cilvēka pamattiesības: “Valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības”). Bet kā Latvijas valsts spēj garantēt šīs pamattiesības. Šai sakarībā centīsimies izprast tiesību raksturu, balstoties uz **Raza tiesību un tiesībspējas definīcijām**, saskaņā ar kurām “**brīvība, kas jāpiešķir indivīdiem, nosaka viņu pamattiesības**” (151), runa ir par **personas brīvību**.

1. Tiesību daba

Razs par indivīda brīvības pamatu uzskata tiesības. **Tiesību izpratne kļūst par indivīda brīvības doktrīnas pamatu: TIESĪBSPĒJA UN TIESĪBU, PIENĀKUMU UN INTERESU SAKARĪBA.**

a) **tiesību galvenās iezīmes un definīcija.** Razs grib noskaidrot jēdziena *tiesības* izpratni (nozīmi) juridiskā, politiskā un morāles aspektā (sacerējumos un diskursos²). Līdz ar to formāli loģiskais ņem virsroku pār jēgas radīšanu *jautājuma un atbildes loģikā*, kas veido cilvēku dzīves garīgo pamatu. Runa ir par saprašanu pretstatā zināšanai (sk.G.Tauriņš. Vēstures filozofija. R., 1996. — 23.–101.lpp.). Razs pievērš uzmanību tām tiesību iezīmēm, kuras “vislabāk izskaidro tiesību lomu morālā, politiskā un juridiskā diskusijā”. Tādēļ pirmajā vietā izvirzās tiesību izpratnes veidošana. Viņš meklē veiksmīgu “filozofisku tiesību definīciju”, lai pēc tam kritizētu “dažas alternatīvas definīcijas”.

Tiesību definīcija: “PERSONAI X IR TĀDAS VAI CITĀDAS TIESĪBAS TIKAI UN VIENĪGI TAD, JA PERSONAI X VAR BŪT TIESĪBAS VISPĀR (ja pārējie apstākļi ir līdzvērtīgi) UN KĀDS

¹ Atsevišķa cilvēka kā indivīda brīvība. **Individuāls** — tāds, kas raksturīgs tikai atsevišķam indivīdam, attiecas uz atsevišķu indivīdu, piemēram, indivīda brīvība. **Individuāls ir pretstats kolektīvam.** Tādēļ mēs lietojam terminus *individuāls, individuālais kapitāls, individuālais darba laiks, individualitāte* kā pretstats *kolektīvam*. Indivīda brīvība ir personiska, jo to realizē konkrēta persona.

² **Diskursīvs** (lat. *diskursus* — spriešana) — saprātīgs. Diskursīva ir tāda domāšana, kura balstās uz saprātu, atšķirībā no prāta, kas veido jaunas jēgas radīšanas procesa garīgo pamatu — saprašanas pamatu. **Diskursīva domāšana** operē ar gatavām zināšanām izziņas procesā atšķirībā no jēgas veidošanas saprašanas procesā, balstoties uz *jautājuma un atbildes loģikas* pretstatā *formālai loģikai* diskursīvā domāšanā.

PERSONAS X LABKLĀJĪBAS ASPEKTS (tās intereses) IR PIETIEKAMS IEMESLS, LAI UZLIKTU PIENĀKUMUS CITAI PERSONAI VAI CITĀM PERSONĀM” (153). Izvirzās jautājums: vai Latvijas Republikas *Satversme* garantē pilsoņu un iedzīvotāju labklājību? Kādu vietu tautas labklājība ieņem Saeimas un valdības politiskajā darbībā, it sevišķi likumu jaunradē?

Centīsimies izprast Raza tiesību definīciju, nepretendējot uz patiesību. Personai ir tiesības tikai tad, ja tai var būt tiesības vispār kā konkrētas valsts pilsonim, nepilsonim vai bezvalstniekam. Personas tiesību pamatā ir tās labklājība, kas izpaužas kā konkrētas intereses. Tieši šī labklājība ir pamats tam, lai ar likumu vai citu normatīvu aktu uzliktu pienākumus citām personām. **Tā tad cilvēka labklājība ir noteicošais faktors tiesību būtības izpratnē, labklājība, kas veido indivīda tiesībspēju.** Līdz ar to tautas labklājība demokrātiskā valstī kļūst par tiesību jaunrades noteicošo faktoru parlamenta darbībā. Balstoties uz šo atziņu, lasītājs varēs patstāvīgi izvērtēt Saeimas un Ministru kabineta politiku. Vai Latvijā patlaban ir tāda situācija, ka pilsoņiem un nepilsoņiem trūkst tiesībspējas?

TIESĪBSPĒJA: “Indivīds ir tiesībspējīgs tikai un vienīgi tad, ja viņa labklājība ir augstākā vērtība, vai arī viņš ir “mākslīga persona” (piemēram, korporācija)” (153). Mēs jau noskaidrojām, ka tieši tiesībspējas pamatā ir cilvēka intereses, kas izpaužas konkrētā labklājības aspektā. Līdz ar to cilvēka labklājībai ir jākļūst par augstāko vērtību, lai valsts pilsoņi un nepilsoņi kļūtu tiesībspējīgi. Tā tad Raza tiesību definīcija ciešā saistībā ar tiesībspējas definīciju palīdz mums izprast tiesību būtību tiesiskā valstī kā demokrātijas svarīgāko priekšnoteikumu.

Raza izvirzītā tiesībspēju definīcija ir aktuāla pēcpadomju demokrātijā — politikas un tiesību analizē Latvijā. Tādēļ iedziļināsimies tiesību izpratnē.

Tiesības ir vispārīgs jēdziens un termins, kura izpratne konkrētos vēsturiskos apstākļos ir aktuāla tiesībās, politikā un politiskā morālē. Cilvēkam ir konkrētas tiesības un pienākumi, kurus nosaka gan konstitūcija, gan konkrēti likumi un citas tiesiskās normas. To pašu var teikt arī par cilvēka pienākumiem un interesēm. Noskaidrosim, vai vispārīga tiesību definīcija var aptvert tiesību būtību? — “Tas apstāklis, ka apgalvojumi par tiesībām *tout court*¹ mēdz būt reti, neatņem definīcijai spēku un nemazina tās vērtību visu tiesību skaidrojuma (izpratnes. — *G.T.*) kontekstā. Atziņas par tiesībām ietver daudz kā tādu, ko nevar uzzināt (arī izprast. — *G.T.*) tikai no manas definīcijas vien. Tiesības veikt kādu rīcību ir jāatšķir no tiesībām uz objektu, bet

¹ *Tout court* (fr.) — tikai, vienīgi; tas arī viss.

tiesības (cilvēka kā tiesību subjekta. — *G.T.*) uz objektu ir jāatšķir no tiesībām uz pakalpojumiem vai atvieglojumiem, un savukārt šīs tiesības jāatšķir no *tiesībām uz ...* ar daudzpunkti apzīmējot abstraktu jēdzienu” (154). Tiešām tiesības uz īpašumu atšķiras no tiesībām uz darbu un dažādiem pakalpojumiem, tiesības uz pensiju atšķiras no tiesībām uz pabalstiem u.tml. Piemēram, tiesības iegādāties mašīnu atšķiras no tiesībām braukt ar šo mašīnu.

Vai tiesību definīcija spēj aptvert tiesību būtību? — “**Tās mērķis ir aptvert visu tiesību galveno būtību un tādējādi palīdzēt izskaidrot to īpašo lomu praktiskajā domāšanā** (politikas un tiesību jomā. — *G.T.*)” (154). Līdz ar to **mūsu mērķis — APZINĀTI IZMANTOT RAZA TIESĪBU UN TIESĪBSPĒJAS DEFINĪCIJAS POLITISKĀ UN TIESISKĀ INTELEKTA VEIDOŠANĀ UN AUDZINĀŠANĀ SKOLĀ, AUGSTSKOLĀ, VALSTS VARAS INSTITŪCIJĀS, POLITISKĀJĀS PARTIJĀS, NEVALSTISKĀS ORGANIZĀCIJĀS, KĀ ARĪ TAUTAS POLITISKĀ UN TIESISKĀ IZGLĪTOŠANĀ.**

Lai cilvēks patiesi kļūtu brīvs, viņam ir jāklūst par likuma kalpu. Tas nozīmē to, ka par likuma kalpu vispirms ir jāklūst valsts varai. Kura likuma normas pirmām kārtām būtu jāņem vērā politiķim un valstsvīram? — Vispirms konstitūcijas. Bet kura likuma normas pirmām kārtām vajadzētu ievērot valsts varai, sākot ar valsts augstākajām amatpersonām un beidzot ar ierindas ierēdņiem? — “*Salus populi (publica) suprema lex esto*” (Tautas labklājība lai ir augstākais likums)¹. Rodas cits jautājums: kas patlaban veido *augstāko likumu* 7.Saeimas likumdošanas jaunradē? — Par *augstāko likumu* ir kļuvušas partiju finansētāju intereses, radot augstākā līmeņa politisko korupciju parlamentārajā likumdošanā, valdības lēmumos (sk. G.Tauriņš. Politika, II. R., 2001.). **Ko darīt?** — Valsts vara par šo problēmu nespēj spriest. *Latvijas Bankas* prezidents **E.Repše** asi kritizēja valsts varu, kuras “glēvulība un korumpētība sasniedz katastrofālus apmērus” (Repše paliek pusvārdā // Neatkarīgā Rīta Avīze², 16.08.01.). Bet tās paliek tikai skaļas frāzes, ja šīs atziņas netiek īstenotas konkrētā politiskā darbībā.

Par valsts varas rīcībnespēju un politisko glēvulību liecina 7.Saeimas valdošo politisko spēku (TP, LC, TB/LNNK un JP) klusēšana un bezdarbība attiecībā uz nopietniem šķēršļiem ceļā uz NATO — korupcija, attieksme pret krievu minoritāti, holokausta jautājumi. Tā vietā, lai iniciētu Saeimas politisko darbību šo jautājumu apspriešanā, tās priekšsēdētājs J.Straume lūdz Vācijas atbalstu NATO paplašināšanā Austrumu virzienā (Straume lūdz Vācijas atbalstu // NRA, 18.08.01.). Vācija nespēs

¹ M.T.Cicerons. Par likumiem, III, 3, 8.

² Turpmāk saīsināti: NRA.

palīdzēt, ja mēs paši neko nedarīsim, lai pārvarētu šos šķēršļus un nedomāsim par Latvijas un Krievijas attiecību uzlabošanu. Neaizmirsīsim, ka Latvijas uzņemšana NATO būs izaicinājums Krievijas un ASV, Krievijas un Vācijas attiecībām. Atcerēsimies, ka Krievija pauž naidīgu attieksmi pret NATO PAPLAŠINĀŠANU uz Austrumiem, bet Krievija ir kļuvusi par ASV stratēģisko partneri pretterorisma koalīcijā.

b) tiesību un pienākumu korelativitāte¹. Atcerēsimies Raza tiesību definīciju, kurā ietverta viņa tiesību būtības izpratne: **personai ir tiesības tikai tad, ja tai vispār ir tiesības un intereses labklājības jomā, kas veido pamatu un iemeslu, lai uzliktu pienākumus citai personai.** Personas labklājība veido šo interešu saturu. Līdz ar to **labklājība kļūst par tiesību būtības svarīgu elementu, lai izprastu tiesību un pienākumu saistību.**

Razs apskata divas pretējas tēzes par tiesību un pienākumu saistību:

1. IKVIENAM PIENĀKUMAM ATBILST NOTEIKTAS TIESĪBAS.

Viņš iebilst pret tiesību reducēšanas uz pienākumiem, bet pieļauj pienākumu reducēšanu uz tiesībām. Viņš oponē **R.Branta²** tēzei, ka "ikvienām tiesībām atbilst viens pienākums" (157)³. Brants definē tiesības no pienākuma viedokļa.

2. IKVIENĀM TIESĪBĀM ATBILST KOLEKTĪVS PIENĀKUMS (157). Razs uzskata, ka "**tiesības ir pienākumu pamats**" — vairāku pienākumu pamats. Cilvēka pamattiesības ir pamats vairākiem pienākumiem: neuzbrukt, neaplaupīt, neizvarot, neatņemt brīvību (izņemot likumā noteiktajā kārtībā). Šai sakarībā aktuāli kļūst jautājumi: vai mūsu valsts spēj garantēt tiesības uz dzīvību? Cik patlaban maksā cilvēka dzīvība (slepkavības pasūtījums)?

Razs uzsver, ka **TIESĪBAS IR PIENĀKUMU PAMATS**. Viņš akcentē domu, ka nevajag tiesību formulējumus tulkot un skaidrot kā atbilstošus pienākumus. "**Nav gatava un pabeigta saraksta ar pienākumiem, kuri atbilst noteiktām tiesībām**" (157). Piemēram, tiesības uz dzīvību uzliek pienākumu ikvienam, bet saistībā ar "personas neaizskaramību". Tiesības uz līdzdalību politikā uzliek valdībai pienākumu darīt tautai zināmus savus plānus un priekšlikumus par likuma vai lēmuma pieņemšanu. Runa ir par informācijas brīvību.

c) pienākumu piedēvēšana indivīdiem. Raza izvirzītā tiesību definīcija pauž šādu atziņu: "**JA INDIVĪDAM IR KĀDAS TIESĪBAS,**

¹ **Kolerācija** ir varbūtiska vai statistiska sakarība starp gadījumiem, kurā iesaistīti vēl citi gadījumi (faktori). Korelativitāte šajā gadījumā apzīmē tiesību un pienākumu saistību. **Šeit un citur mēs cenšamies saglabāt autora doto sadaļu un paragrāfu nosaukumus.**

² **Brants (Brandt)** Ričards ir pētījis dažādus sociālās filozofijas jautājumus: *Ethical Theory*, 1959; *Morality Utilitarianism and Rights*, 1992.

³ **R.Brandt.** *Ethical Theory*. N.Y., 1959, p.438.

TAD KĀDS VIŅA LABKLĀJĪBAS ASPEKTS IR PAR IEMESLU PIEDĒVĒT CITIEM PIENĀKUMUS” (158). Tas nozīmē to, ka tautas labklājībai ir jākļūst par augstāko likumu politiķu un valstsvīru darbā. Atcerēsimies, ka indivīda tiesībspēja — spēja pildīt ar tiesībām uzliktos pienākumus — balstās uz viņa labklājību, kurai jākļūst par augstāko vērtību politikā un tiesībās. Tas ir pēcpadomju demokrātijas klupšanas akmens — **tautas labklājība nav kļuvusi par augstāko vērtību likumu jaunradē**. Par augstākām vērtībām ir kļuvusi ES un NATO.

Razs cenšas pierādīt atšķirību starp diviem dažādiem spriedumiem par tiesību un pienākumu saistību.

1. Tiesības ir iemesls tam, ka CILVĒKAM IR PIENĀKUMS.

2. Tiesības ir iemesli, lai UZLIKTU CILVĒKAM PIENĀKUMUS.

Līdz ar to tiesības ir “daudzu pienākumu (daļējs) attaisnojums. Tās attaisno uzskatu, ka cilvēkiem ir šie pienākumi... Tās attaisno šādu uzskatu tikai tiktāl, ciktāl nav svarīgu pretēju apsvērumu” (158). Var būt dažādi svarīgi iemesli, lai “nepieļautu oficiālu rīcību uz jauno pienākumu pamata” (158). Līdz ar to **tiesības ir ne tikai pienākumu pastāvēšanas pamats, bet arī to uzlikšanas attaisnojums ar valsts varu**. Tas ir svarīgi visās institūcijās, kur notiek varas koncentrēšanās un darba dalīšana: valsts augstskolas, arodbiedrības, futbola klubi, politiskās partijas.

Tātad tiesības kļūst par pienākumu pamatu — juridisku pamatu. Valsts vara ar likumdošanas institūciju darbību rada jaunus likumus, balstoties uz attiecīgām idejām: BRĪVĪBA, TAISNĪBA, MIERS, SASKAŅA. Bet likumu jaunrades procesā, kurā tiek veidots dažādu pienākumu juridiskais pamats, nedrīkst aizmirst par tautas labklājību. Pretējā gadījumā **VALSTS VARA UN TAUTĀ ZAUDĒ TIESĪBSPĒJU. Labklājībai ir jākļūst par personas pienākumu veidošanas pamatu likumu jaunradē — jākļūst par likumu politiski tiesisko pamatu.** Personas pienākumus, pamato un pauž tiesības. **Bez labklājības interesēm** tiesības zaudē savu nozīmi un jēgu. Persona zaudē tiesībspēju. **PERSONA NEVAR BŪT TIESĪBSPEJĪGA, JA TĀS LABKLĀJĪBA NAV AUGSTĀKĀ VĒRTĪBA LIKUMU JAUNRADES PROCESĀ.** Tas ir jautājums par Latvijas iedzīvotāju tiesībspēju vai tiesībnespēju. Politiķu un valstsvīru solījumi būtiski atšķiras no viņu politiskās rīcības Saeimā un valdībā, kur solījumi netiek balstīti uz personisko atbildību.

d) SOLĪJUMI UN VIENOŠANĀS. “Tiesības solīt balstās uz solītāja ieinteresētību spēt izveidot īpašas saites ar citiem cilvēkiem” (159). Šīs tiesības nepieder ikvienam. Razs uzskata, ka tiesības solīt ir saistītas ar pienākumu pret citiem cilvēkiem: “**Tie, kuri pietiekami novērtē cilvēku intereses un spēj uzvelt sev pienākumu pret citiem cilvēkiem kā līdzekli, lai radītu īpašas saites ar citiem cilvēkiem, uzskata, ka pastāv tiesības solīt**” (159-160). Viņš paskaidro, kāpēc solītāja saites ar citiem cilvēkiem

ir tiesības. "JA CILVĒKS PAZIŅO PAR SAVU NODOMU (kaut ko solīt citiem cilvēkiem. — G.T.) AR ŠO PAZIŅOŠANAS RĪCĪBU UZNEMTIES NOTEIKTAS SAISTĪBAS, TAD VIŅAM IR ŠĀDAS SAISTĪBAS" (160).

Svarīgs ir pats solīšanas princips: "JA MĒS SOLĀM, TAD MUMS IR SAISTĪBAS RĪKOTIES TĀ, KĀ ESAM SOLĪJUŠI. TAS NODIBINA ARĪ PAŠREIZĒJĀS SAISTĪBAS TURĒT SAVUS SOLĪJUMUS" (160). Ja es esmu solījis X, tad tas uzliek man pienākumu izpildīt X (rīcība, darbība, uzvedība, attieksme pret kaut ko, konkrēts mērķis u.c. solījums). **Solījums bez personiskās atbildības pārvēršas par kolektīvo atbildību, kas nav nekas cits kā tikai kolektīvā bezatbildība.**

Solīšanas tiesības ir specifiskas tiesības, kuras balstās uz saistībām starp solītāju un citu cilvēku, kam sola. Šo saistību pamatā ir cilvēka spēja turēt citiem dotos solījumus. Man ir pienākums izpildīt solījumu A ar savu rīcību, darbību, ja esmu solījis izpildīt A. Tātad SOLĪJUMU un PIENĀKUMU izpildīt solījumu saista nosacījumu saistības. "Nosacījums ir solītāja rīcība, un viņa saistības ir šīs rīcības nosacītas saistības, jo ir vēlams, lai solītājs būtu spējīgs sevi saistīt (ar solījuma kā pienākuma izpildi. — G.T.), ja viņš tā grib" (160). Izveidojas šāda saistība: **solījums-pienākums-atbildība**. Morāle saskaras ar tiesībām. Politika solījums saskaras ar viņa morāli. Tādēļ svarīgi ir noskaidrot solīšanas varas pamatu.

Kas veido solīšanas varas pamatu? — Tās ir cilvēku intereses būt spējīgam sevi saistīt ar šīm saistībām turēt dotos solījumus. Bet cilvēka vara un viņa saistības turēt solījumu vēl "nenorāda uz tiesībām solīt". **Mēģināsim noskaidrot, kāpēc pastāv tiesības solīt?** — "TIESĪBAS SOLĪT PASTĀV TĀPĒC, KA TAS PAŠAS INTERESES, UZ KURĀM BALSTĀS VARA SOLĪT UN PIENĀKUMS TURĒT SOLĪJUMU, IR PAMATS UZSKATĀM, KA CILVĒKI IR PAKĻAUTI PIENĀKUMAM NEIEJAUKTIES CITU SOLĪJUMOS. PIENĀKUMS LIEK CILVĒKAM NEATTURĒT OTRU NO SOLĪJUMA DOŠANAS. TAS PRASA ARĪ NEPIESPIEST CILVĒKU DOT SOLĪJUMU UN NEPANĀKT NEVĒLAMĀ VEIDĀ, LAI CILVĒKS DOD VAI NEDOD KĀDU SOLĪJUMU" (160). Bet politikas sfērā notiek tieši otrādi, vismaz pēcpadomju demokrātijā Latvijā: solīšana bez atbildības.

Patlaban aktualizējas jautājums par jaunas labējas partijas veidošanu uz esošo varas partiju kritikas pamata, solot pārvarēt *melnās kases* partiju finansēšanā. Runa ir par politisko korupciju un tās pārvarēšanu 7.Saeimā. Raksturīgi, ka par šo problēmu sācis runāt un savus solījumus izteicis *Latvijas Bankas* prezidents E.Repše. Tiešām Saeimas un A.Bērziņa valdības koalīcijas (TP, LC, TB/LNNK, JP) politiskā

ricībnespēja ir acīmredzama. Tas kļuva par pamatu **E.Repšes** atziņām par valsts varu. Viņš to vērtē šādi: “...**Glēvulība un korumpētība sasniedz katastrofālus apmērus.**” Viņš paziņo par gatavību veidot labēji centrisku partiju ar šādiem solījumiem, radot attiecīgas politiskās prioritātes: “**Cīņa ar partiju melnajām kasēm, ēnu ekonomiku, nodokļu nemaksātājiem, kā arī valsts sektorā strādājošo, tai skaitā arī Ministru prezidenta, algas palielināšanu**” (Repšes partijas dārgā neatkarība // NRA, 22.08.01.). Viņš ieskicē arī nākamās partijas pamatvērtības: **godīgums, brīvība, neatkarība, profesionalitāte, labklājība.**

Varbūt patlaban tiek pārkāpti tie pienākumi, par kuriem runā Razu? — Par pienākumu neiejaukties citu cilvēku solījumos, jo tas apdraud viņa tiesības solīt un intereses, uz kurām šīs tiesības balstās. E.Repše taču sola aizsargāt valsts intereses, ieskaitot tautas labklājību. Varbūt viņš tiešām ir sapratis reālo situāciju valstī? — Trūkst valsts varas korumpētības un glēvulības tapšanas vēsturiskās izpratnes. Ir tikai reālās situācijas kritika bez tās izpratnes. Bet centīsimies izprast E.Repšes tiesības solīt.

Tiesības dot konkrētu solījumu, tiesības, kas ir saistītas ar cīņu pret tā dēvētajām partiju melnajām kasēm, ir atvasinātas no vispārējām tiesībām solīt. “Vienas no šādām atvasinātām tiesībām ir **TIESĪBAS DOT NOSACĪTU SOLĪJUMU**” (160) un E.Repše dod nosacītu solījumu. Viņš pieprasa vienreizēju honorāru, kas būs atklāts un visiem zināms: “Finansējumam ne tikai jāapmaksā mans turpmākais darbs, bet arī jānodrošina pilnīga materiāla, radoša un politiska neatkarība no jaunveidojamās partijas sponsoriem” (NRA, 22.08.01.). Bet vai partijas vadītājs spēs būt pilnīgi neatkarīgs no sponsoriem? — Nebūt ne! Tik un tā vajadzēs arī sponsoru intereses definēt atklāti. Turklāt partijas vadīšana būtiski atšķiras no *Latvijas Bankas* vadīšanas.

Ja E.Repše, teiksim, savu darbu novērtē ar miljonu dolāriem¹, tad runa ir arī par noteiktu laika posmu. **Bagāts partijas līderis — tas tiešām ir svarīgi, lai viņš neatkarīgi varētu nostāties valsts interešu pusē.** To savā laika mēģināja darīt A.Šķēle, apdraudot partiju finansētāju intereses Saeimā un valdībā. Un rezultāts ir zināms (sk. G.Tauriņš. Politika, II. R., 2001.). E.Repšem ir taisnība, ka partijas līderis nevar būt “plīks un izbadējies”. Bet lielākā tautas daļa tomēr ir plīka un izbadējusies, turklāt politiski neizglītota. Tā ir pati nopietnākā problēma.

¹ *Latvijas Bankas* prezidenta alga ir 6000 latu mēnesī. Topošās partijas atbalstam ir atvērti konti *Hansabankā*. Pēc E.Repšes domām, “šim finansējumam ne tikai jāapmaksā mans turpmākais darbs, bet arī jānodrošina pilnīga materiāla, radoša un politiska neatkarība no jaunveidojamās partijas sponsoriem” (NRA, 23.08.01.). Šie līdzekļi ir paredzēti, lai apmaksātu “augsti algotu speciālistu darbu” (turpat), ieskaitot partijas līderi. E.Repše pauž pārliecību, ka “partija tiks dibināta tuvāko divu mēnešu laikā, ja vien būs savākts pietiekams finansējums” (NRA, 23.08.01.). Tas ir tipisks *nosacīts solījums*.

Var saprast **K.Lībanes samulsumu** par E.Repšes paziņojumu: “Ja cilvēks grib kļūt par deputātu vai ministru, ir zināms, ka viņa alga taču fiksēta!” (Turpat.) **Varbūt tiešām katrai partijai ar likumu vajag uzlikt par pienākumu atvērt kontu bankā, kurš būtu atklāts un kontrolējams ienākumu un izdevumu skatījumā?** Partiju naudas plūsmas tiešām vajag strikti kontrolēt, bet ir vajadzīgs likums. Šim jautājumam 7.Saeima līdz šim nav spējusi pievērsties. Runa ir par sponsoru bezskaidru naudu — maksimāli pārredzamu un kontrolējamu līdzīgi valsts iestāžu budžetiem. Un E.Repše atklāti min partijas finansiālos atbalstītājus: *DATI* prezidents V.Lokenbahs, *Rīgas Ebreju kopienas* priekšsēdētājs G.Krupņikovs, Firmas *Velve* prezidents A.Kreislars atzīst, ka turpmāk “nesponsorēs LC, bet gan E.Repšes partiju... gatavs pārskaitīt 2500 latu — maksimāli atļauto summu, ko gadā politiskai partijai drīkst ziedot viena fiziskā vai juridiskā persona” (turpat). Viņš uzskata, ka “LC kā partija ir sevi nedaudz pazaudējusi”.

Politīki no dažādām politiskajām partijām cenšas iejaukties E.Repšes solījumā dibināt paratiju, uzņemoties pienākumu izpildīt nosacītu solījumu. Tagad **viņi sāk runāt par Latvijas Bankas slikto darbu**, tiek minēti būtiski trūkumi, nolaidība u.tml.

1. J.Bojārs (LSDSP līderis): “Repše tūlīt dabūs atbildēt par lietu, kad Latvijas nauda milzu apmēros tika izvesta no valsts. Viņa paziņojums izslēdz jebkuru dvēseliskumu, pamatojoties uz principu: lieli resnie iedos, un es tik darīšu!... Repši pazīstu kopš tā brīža, kad pazuda mani ieguldījumi *Bankā Baltija*. Varbūt kādam jaunam un nepieredzējušam var iepūst pīlītes par cēliem nodomiem!”

2. A.Panteļejevs (LC priekšsēdētāja vietnieks): “Repšes paziņojums ir pretrunīgs, jo nevar veidot finansiāli neatkarīgu partiju un pats būt neatkarīgs, ja priekšnosacījums tiek izvirzīts — naudas savākšana no sponsoriem... Pēc paziņojuma šķiet, ka ar viņu kāds izspēlējis ļaunu joku, vai arī bijis slikts padomdevējs.”

3. A.Ārgalis (TB/LNNK): “Partija tiek veidota pilnīgi nepareizi — kā mākslīgs veidojums no augšas pēc principa — jūs man iedodat naudu, un tad es kaut ko darīšu... Nekad neesmu teicis, ka būšu ar Repši vienā partijā, es esmu TB/LNNK biedrs un tur arī palikšu.”

4. V.Muižniece (TP): “Esmu izbrīnīta par paziņojumu, jo līdz šim šķita, ka Repše ir lielāks demokrāts. Nevar veidot partiju no augšas, iepriekš pieprasot finansējumu. Varbūt viņš ir pārprasts” (turpat).

Nevar būt runa par to, ka Repše ir pārprasts, jo *Hansabankā* ir atvērti divi konti — viens Repšes honorāram, otrs — partijas intelektuāļu darba apmaksai. **Jebkura partija taču sākas ar finansēšanas problēmu risināšanas, jo partijas preces — uz programmu balstīto vēlētajiem adresēto solījumu — reklamēšana ir ļoti dārga.** Oficiāli 7.Saeimas partijas

priekšvēlēšanu kampaņā iztērēja aptuveni 3 miljonus latu, bet tiek lēsts, ka faktiski tā izmaksāja divas reizes dārgāk (sk. G.Tauriņš. Politika, II. R., 2001.).

Neviens Repšes kritiķis nespēja apzināties un pat necentās saprast viņa centienus radīt no partiju finansētājiem neatkarīgu partiju un neatkarīgu politiku. **Bet notiks nelaime, ja šī partija sāks pretendēt uz vienīgo valsts interešu paudēju. Tad 8.Saeimā demokrātijai pienāks gals tāpat, kā tas notika 7.Saeimā.** Viņa centienus pārvilkt svītru partiju melnajām kasēm, vērsties pret politisko korupciju, valdošā koalīcija neatbalsta. **Varbūt tomēr viņš vienīgais cenšas pārvarēt nopietnu šķērslī celjā uz NATO — politisko korupciju Saeimā un valdībā?** Diemžēl to nav sapratušas 7.Saeimas partijas. Bet tā taču ir varas politiskā rīcībnespēja, kuru nespēj saskatīt ne partiju līderi, ne arī augstākās valsts amatpersonas.

Balstoties uz jaunas partijas tapšanas piemēru, centīsimies atšķirt divu veidu nosacītos solījumus.

1. Solījums, kas sakņojas solījuma ņēmēja rīcībā: (ja jūs spēsiet divu mēnešu laikā ziedot naudu partijas vadītājam un partijas profesionāliem politiķiem, tad tiks izveidota labēji centriska partija, kura nebūs atkarīga no partiju sponsoriem un vairs nebūs vajadzīgas partiju melnās kases; ja tu balsosi par manu partiju 8.Saeimas vēlēšanās, mēs celsim tautas labklājību).

2. Solījums, kura nosacījums ir solījuma ņēmēja solījums¹: ja tu apsolīsi izveidot no sponsoriem neatkarīgu partiju un celt tautas labklājību, tad es balsošu par tavu partiju (vai ziedošu 2500 latus ik gadu). Gadījumā, kad solījums tiek dots ar nosacījumu, tas tiek izpildīts, ja “PASTĀV VIENOŠANĀS STARP SOLĪTĀJU UN SOLĪJUMA NĒMĒJU” (161).

Repšes iniciatīvu veidot jaunu partiju ir lietderīgi izvērtēt gan pirmā, gan otrā solījuma aspektā, jo tā ir saistīta ar abiem aspektiem. Viss atkarīgs no konkrētā solījuma: vai runa ir par partiju finansētājiem un vēlētājiem vai attieksmi pret esošo partiju finansēšanas sistēmu. Neatbildēts paliek jautājums: **vai partiju sponsori piekritīs finansēt partiju, ja tās politiskā darbība būs neatkarīga no viņu interesēm — finansiālajām, ekonomiskajām, biznesa vai citām?** Tas ir jautājums par valsts interesēm partiju politiskajā darbībā Saeimā un valdībā, kuru 7.saeima nespēj risināt. Tas rosināja Repši izteikt atziņu par valsts varas glēvulību un korumpētību, kas sasniedz katastrofālus apmērus un ir tautas nabadzības cēlonis.

Tātad tiesības solīt sakņojas gan solītāja rīcībā, gan solījuma ņēmēja

¹ Šis solījums ir iepriekšējā solījuma veida īpašs gadījums.

interesēs. Apsolītai rīcībai vai mērķim — solītāja pienākumam — “jābūt — vai vismaz jābūt iecerētai — solījumaņēmēja interesēs” (161). Rāz apstrīd šo uzskatu: “TIESĪBAS, KURAS SOLĪJUMS PIEŠKIR SOLĪJUMA ŅĒMĒJIEM, NEIZRIET NO TIESĪBĀM SOLĪT, KURAS IR SOLĪTĀJA RĪCĪBĀ” (161). Viņš spriež par solījumaņēmēja tiesībām, kuras rada solījumu.

Solījumaņēmēja tiesības. Šajā aspektā ir jārūnā par diviem uzskatiem:

1. “Solījumaņēmēja tiesības jebkurā konkrētā gadījumā uzlūko par primārām tiesībām, kas balstās uz viņa ieinteresētību solītāja rīcībā (un uz solītāja nodomu uzņemt saistības šo rīcību veikt)”. Piemēram, balsot par partijas solījumu, dotu pirms vēlēšanām, ir primāras tiesības.

2. “IKVIENS CILVĒKS IR IEINTERESĒTS, LAI VIŅAM DOTIE SOLĪJUMI TIKTU TURĒTI” (161). Šeit viss ir atkarīgs no solījuma satura un atbilstības cilvēka interesēm. Tieši šīs intereses veido “ĪPAŠAS BRĪVPRĀTĪGAS SAITES AR CITIEM CILVĒKIEM. SOLĪJUMA ŅĒMĒJS NAV PASĪVA PERSONA” VIŅŠ VAR “IZBEIGT SOLĪJUMA SAISTOŠO SPĒKU”. Tās ir solījumaņēmēja tiesības, kuras izpaužas viņa tiesībspējā. **Pilsoņa tiesībspēja** parlamenta vēlēšanās izpaužas politiski tiesiskā intelektā, kultūrā un personiskajā atbildībā attiecībā uz to, par ko balso.

e) **TIESĪBSPĒJA.** Atcerēsimies, ka tiesībspēja ir indivīda atribūts tikai tad, JA VIŅA LABKLĀJĪBA TIESĪBU NORMĀS IR AUGSTĀKĀ VĒRTĪBA. Rāza atziņas izvirza jautājumu: vai deputātu tiesību jaunradē tautas labklājība tiešām ir augstākā vērtība? — Ja tas tā būtu, tad politiskā korupcija nebūtu iespējama. Rāz uzskata, ka brīvības pamatā ir morāle, kuras augstākā vērtība ir personas autonomija un labklājība, tas tad arī veido tiesībspējas pamatu.

Kam var piederēt tiesības? — Tiesību definīcija neatrisina šo jautājumu: PERSONAI IR TIESĪBAS TIKAI TAD, JA TAI VISPĀR VAR BŪT TIESĪBAS, KURU PAMATĀ IR INTERESE PAR SAVU LABKLĀJĪBU, LAI UZLIKTU PIENĀKUMUS CITĀM PERSONĀM. Tiesību subjekti ir reāli cilvēki ar savām interesēm. Rāz cenšas tiesībspēju saistīt ar morāli.

Vispirms mēģināsim noskaidrot tiesībspējas nosacījumu. Rāz sāk ar **savstarpējuma¹ tēzi**: “Tikai vienas un tās pašas morālās kopienas LOCEKĻIEM VAR PIEDERĒT TIESĪBAS” (162). Šo šauru tiesību izpratni kā indivīda pienākumus citam pret citu viņš paplašina šādi,

¹ **Savstarpējs:** a) tāds, kas notiek, iedarbojoties vienam uz otru, citam uz citu (cilvēku savstarpējā iedarbība, ietekme); b) tāds, kurā izpaužas vienāda attieksme vienam pret otru, citam pret citu (morāle un tiesības sabiedrībā).

aptverot visus morāles subjektus (nesējus): **IKVIENU, KURŠ PAKLAUTS PIENĀKUMIEM, UZSKATĪT PAR SPĒJĪGU TURĒT TIESĪBAS, jo tiesības “ir ne vairāk kā pienākumu pamats”** (162).

Tādas tiesības var piederēt tikai tiem, “kuru labklājībai piemīt iekšēja vērtība”, bet “tiesību pamats var būt šāda cilvēku interesēm atbilstoša instrumentālā vērtība” (165). **LABKLĀJĪBA KĻŪST PAR TIESĪBSPĒJAS PAMATU. TIESĪBSPĒJA VAR PIEDERĒT CILVĒKIEM, KURIEM LABKLĀJĪBA IR AUGSTĀKĀ VĒRTĪBA.** Līdz ar to Rāz labklājību paceļ augstākās morālās un tiesiskās vērtības līmenī kā svarīgu cilvēka interesi, kas veido tiesībspējas pamatu — tikumisko pamatu.

f) **TIESĪBAS UN INTERESES.** Rāz pievērš uzmanību tiesību īpašajai lomai mūsu praktiskajā domāšanā — pienākumu pamatošanā ar citu personu interesēm. Ja personai ir kādas tiesības, tas “nozīmē norādīt uz pamatu prasībai pēc noteikta veida rīcības”, tas savukārt nozīmē to, ka “kāds viņa LABKLĀJĪBAS ASPEKTS (kā konkrēta interese. — G.T.) IR PAMATS KĀDAM CITA CILVĒKA PIENĀKUMAM” (165). Līdz ar to **mana labklājība ir pietiekams iemesls, lai uzliktu pienākumus citām personām un arī citu labklājība ir iemesls maniem pienākumiem, kurus pauž tiesības.** Šeit “tiesības pamato prasības pēc (manas. — G.T.) rīcības citu personu interesēs” (165).

Tādas cilvēku labklājības intereses kļūst par augstāko tiesisko vērtību, kurai ir morāls raksturs. Intereses, tiesības un pienākumi ir savstarpēji saistīti. “Intereses ir daļa no to tiesību attaisnojuma, kuras ir daļa no pienākumu attaisnojuma” (166). Ja intereses ir pietiekams tiesību pamats, tad nereti rodas konflikts starp valsts, personas vai cilvēku grupas interesēm, kuras var nesakrist. Valsts varas pienākums ir rūpēties par visu valsts iedzīvotāju dzīves līmeni, par viņu labklājību, kaut gan nevienam atsevišķam iedzīvotājam nav tiesības uz to, lai valdība uzlabotu tikai viņa dzīves līmeni (166). Šo savu pienākumu valsts vara realizē ar likuma spēku, kura pamatā jābūt augstākai vērtībai — cilvēka labklājībai. Uz šā pamata balstās tiesības un pienākumi.

g) **TIESĪBAS UN PIENĀKUMI.** Tiesības ir pienākumu pamats — **“KĀLPOŠANA TĀM INTERESĒM, UZ KURĀM BALSTĀS OTRA CILVĒKA TIESĪBAS”** (168). Un tiesības ir pietiekams iemesls pienā-

¹ Instrumentāla vērtība: “Kaut kas ir instrumentāli vērtīgs tiktāl, ciktāl tā vērtība izriet no tā seku vērtības vai arī no to seku vērtības, kādas tam sagaidāmas, vai arī no to seku vērtības, kādu radīšanai to var izmantot” (163). Iekšēja vērtība piemīt personas autonomijai, personiskai atbildībai, bet instrumentāla vērtība — solījumiem. “Kaut kas ir iekšēji vērtīgs tad, ja tas ir vērtīgs arī neatkarīgi no savas instrumentālās vērtības” (163). Protams, instrumentāla vērtība piemīt arī personas autonomijai un personiskai atbildībai kā autonomijas instrumentālai vērtībai. Tādas kolektīvās vērtības ir tikai instrumentālas vērtības.

kumam, kurš izriet no interesēm. Tiesības ir pamats cilvēka pakļaušanai pienākumiem, arī ar varu, spēku, kuru pamatā ir intereses. Bet brīvības morālei ir noteikti jābūt tiesībām, — uzsver Razu.

Kad intereses rada tiesības? — “**Tikai tad**, ja kāda interese ir iemesls, lai otra izturēšanās būtu tāda, kas aizsargā vai atbalsta šīs intereses, un **tikai tad**, ja šim iemeslam ir stingri noteikta pienākuma raksturs, un, visbeidzot, **tikai tad**, ja pienākums attiecas uz uzvedību, kura izraisa būtisku atšķirību interešu aizsargāšanā vai atbalstīšanā, **šīs intereses rada tiesības**” (168). Tātad ne jebkuras intereses rada tiesības. Ir svarīgi, lai intereses kļūtu par pamatu pienākumam, kurš noteiktu cilvēku attiecības, rīcību, mērķi, lai realizētu vai atbalstītu kopējas intereses.

Tātad tiesību pamatā ir intereses, kuras var kļūt par pietiekamu iemeslu pienākumiem. Piemēram, labklājības intereses kļūst par pamatu vairākiem pienākumiem ģimenē, darbā, atpūtā, cilvēku savstarpējās attiecībās utt. Ja kaut kādu iemeslu dēļ tiek iznīcinātas tiesību turētāju intereses, tad nevienu nevar uzskatīt “par pakļautu obligātam pienākumam šo interešu pēc” (168). Visupirms runa ir par labklājības interesēm, kas veido augstākās politiskās un tiesiskās vērtības — **LABKLĀJĪBAS** — saturu. Šajā gadījumā persona zaudē savu tiesībspēju. Sakarā ar Raza atziņām izvirzās jautājums 7.Saeimas deputātiem: **CIK LATVIJAS IEDZĪVOTĀJU IR ZAUDEJUŠI TIESĪBSPĒJU?**

Tātad “vispārējās tiesības ir tikai *prima facie*¹ pamats konkrētu tiesību esamībai apstākļos, kuros tās piemērojamas” (169). Bet tiesības var nonākt sadursmē viena ar otru vai citiem cilvēka pienākumiem. Šeit svarīga ir **TIESĪBU PRIORITĀTE SALĪDZINĀJUMĀ AR PIENĀKUMIEM: TIESĪBAS PAMATO PIENĀKUMUS, BALSTOTIES UZ INTERESEM.** Tomēr ne visi pienākumi balstās uz tiesībām. “Cilvēks var zināt par kādu tiesību esamību un to iemesliem, nezinot, kurus cilvēkus saista pienākumi, kas balstās uz šīm tiesībām, vai arī to, kā šie pienākumi konkrēti izpaužas” (169). Piemēram, cilvēks zina, ka “valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai” (*Satversme*, I, 2), bet viņš var nezināt pat savus pienākumus un to, kā tie konkrēti izpaužas, nemaz nerunājot par Saeimas deputātiem, kuriem viņš ir deleģējis šo varu. Tādēļ bez politiski tiesiskās izglītības valsts obligātās izglītības jomā nekādi neiztikt, jo runa ir par konkrētiem pienākumiem, kas izriet no tiesībām, kuras savukārt balstās uz katra cilvēka interesēm. Runa ir par konkrētiem pienākumiem, kuru pamatā ir tiesības: *Latvijā valsts vara pieder tautai.*

Uz kuru pleciem gulstas primārā atbildība par pienākumiem, kuri izriet no valsts pamatlikumā fiksētās normas, ka valsts vara pieder tautai? —

¹ *Prima facie* (lat.) — no pirmā acu uzmetiena.

Primārā atbildība par tautas labklājību gulstas tieši uz tautu — uz katru atsevišķu vēlētāju, kurš ar savu balsojumu sev piederšo valsts varu ir deleģējis konkrētai partijai vai personai. Tas ir jautājums par atbildību: vai atbildība var būt kolektīva vai tikai personiska? (Sīkāk sk. G. Tauriņš. Politika, II. R., 2001. — 94.–127.lpp.) Šķiet, ka tiesību-pienākumu-atbildības problēma ir sveša ne tikai sabiedrībai (tautai), bet arī Saeimas deputātiem un valdībai, kurai tautas labklājība nav augstākā vērtība un kur personiskās atbildības vietā valda kolektīvā bezatbildība.

Razs uzsver: “...Ja principā ir taisnība, ka nākotni nevar pilnībā iepriekš paredzēt, tad var rasties tādi nākotnes apstākļi, kuri nav iepriekš paredzēti” (170). Tādēļ atliek tikai nākotni saprast un atteikties no tās zināšanas. Tas rada pamatu jauniem pienākumiem, kurus likumdevēji iemieso tiesībās. **Tiesībām jāklūst dinamiskām.** Nākotnes skatījumā izpaužas vērtību lielā nozīme politikā, tiesībās un dzīvesveidā. Ir pamats runāt par tiesību svarīgumu cilvēka dzīvē.

h) tiesību svarīgums. Tiesības ir pienākumu pamats. **BET NE VISI PIENĀKUMI IZRIET NO TIESĪBĀM. ARĪ MORĀLES PAMATĀ NAV TIESĪBAS.** “Tas tikai uzsver tiesību pārākumu pār dažiem pienākumiem un **tiesību dinamisko aspektu, to SPĒJU RADĪT JAUNUS PIENĀKUMUS, MAINOTIES APSTĀKĻIEM**” (170). Piemēram, Latvijā “ikvienam ir tiesības uz izglītību. Valsts nodrošina iespēju bez maksas iegūt pamatizglītību un vidējo izglītību. **PAMATIZGLĪTĪBA IR OBLIGĀTA**” (*Satversme*, 8, 112). Vai valstij ir pienākums visiem nodrošināt pamatizglītību? — Rīgas ielās klist vairāki tūkstoši nepilngadīgo, kurus nespēj sūtīt skolā nabadzībā nonākušie vecāki. Tā rezultātā aug nepilngadīgo noziegumi. Varbūt bērnu intereses tiešām nav aizsargātas ar tiesībām? — Dažas cilvēku intereses nav aizsargātas ar tiesībām. Ko tad īsti aizsargā tiesības? — **“TIESĪBAS AIZSARGĀ NEVIS CILVĒKU INTERESES VISPĀR, BET TIKAI VIŅU INTERESES BŪT BRĪVIEM**” (174). Līdz ar to **Razs** akcentē domu, ka **TIESĪBAS KLŪST PAR BRĪVĪBAS MORĀLI, ARĪ PAR POLITISKĀS BRĪVĪBAS — DEMOKRĀTIJAS MORĀLI.** Tas ir būtiski.

Kas tad īsti dara cilvēku brīvu? — TIKAI TIESĪBAS. Absolūtas brīvības situācijā savu jēgu zaudē pats jēdziens *brīvība*, kura saturu veido atziņa — **AUGSTĀKĀ VĒRTĪBA IR LABKLĀJĪBA** — un tiesības. **Cilvēks nekad nebūs brīvs no saprašanas procesā radītās jēgas, kas rāda ceļu brīvai gribai. Un tad tiesības klūst par brīvības morāli.** Tātad demokrātijā nepietiek ar kristietības morāli — ir vajadzīga arī brīvības morāle: tiesības. Razs būtībā ir pamatojis romiešu atziņu: *“Legum servi esse debemus, ut liberi esse possimus”* (**Lai būtu brīvi, mums jābūt likuma kalpiem**). Viņš definē tiesības, kuras balstītas uz cilvēka labklājību kā augstāko vērtību un kopējo labumu.

Cilvēka labklājība, pēc RAZA domām, ir saistīta ar tiesību būtību kā brīvības morāles pamatu. Tiešām labklājība ir cilvēka svarīgākā interese. **LABKLĀJĪBAI IR JĀKĻŪST PAR AUGSTĀKO POLITISKO, TIESISKO UN MORĀLO VĒRTĪBU DEMOKRĀTISKĀ VALSTĪ. TIKAI TAD VAR PASTĀVĒT UN SEVI REALIZĒT ATSEVIŠKA CILVĒKA TIESĪBSPĒJA, CILVĒKA, KURA MORĀLE SAKŅOJĀS VIŅA TIESĪBĀS.** “Galu galā ir pavisam neticami, ka visi morālie apsvērumi būtu atvasināti no cilvēku interesēm, lai viņam piederētu tiesības. **VAI TAD VIŅU INTERESES NECIEST BADU, GŪT ATBILSTOŠU IZGLĪTĪBU UN CITAS LĪDZĪGAS INTERESES ARĪ NAV MORĀLI NOZĪMĪGAS?”** (176). Un tad tiesības kļūst par brīvības morāles pamatu, arī politiskās brīvības (=demokrātijas) pamatu.

2. TIESĪBAS KĀ MORĀLES PAMATS

Morāles teorija pieļauj tiesību esamību, ja “tā uzskata dažu indivīdu intereses par pietiekamām, lai atzītu, ka citi ir pakļauti pienākumiem” (177). Lūk dažas tiesību izpratnes saistībā ar morāli un politiku.

1. **Dvorkins*** (*Dworkin*)¹: **Tiesības ir politiskās morāles pamats vai politiskā morāle balstās uz tiesībām.**

2. **Makijs**** (*Mackie*)²: **Morāles pamats ir tiesības.**

3. **Razs:** “**Morāles pamatu, ja tāds ir nosakāms, veido pienākumi, mērķi, tikumi utt.**” (177). Razs balstās uz divām cieši saistītām idejām: a) kopīga kultūra; b) indivīda rīcība. No šejienes izriet viņa morāles teorijas izpratne: indivīdiem ir noteiktas tiesības saistībā ar humānisma principu. “**VISA, KAS IR LABS VAI SLIKTS, IZSKAIDROJAMS UN ATTAISNOJAMS GALAREZULTĀTĀ IZRIET NO TO FAKTISKĀ VAI IESPĒJAMĀ IEGULDĪJUMA CILVĒKU DZĪVĒ UN TĀS KVALITĀTĒ**” (178). Runa ir par politiskās morāles pētījumu saistībā ar dzīvi un tiesībām: **POLITIKA — DZĪVES MORĀLE — TIESĪBAS.** Raza pētījuma mērķis — pārbaudīt pieņēmumu, ka morāle balstās uz pamatprincipiem, kuri piešķir tiesības dažiem vai visiem cilvēkiem. Tad tiesības kļūst par morāles pamatu — politiskās brīvības pamatu. Taču Razs savā darbā pauž arī šaubas.

¹ R.M.Dworkin. *Taking Rights Seriously*, London, 1977, p.171.

* Dvorkins (*Dworkin*) Džeralds — ASV Kalifornijas universitātes prof. sociālā, politikas un tiesību filozofijā.

² J.L.Mackie. *Can There Be a Right — Based Moral Theory* *Midwest Studies in Philosophy*, 3 (1978), p.350.

** Makijs (*Mackie*) Džons — ASV filozofs, modernā skepticisma pārstāvis, pētījis morālo skepticismu.

a) dažas sākotnējas šaubas par to, kas ir morāles galvenā būtība un saturs? — “Cilvēku intereses tiek uzlūkotas par vienīgo galīgo vērtību” un “šādu interešu aizstāvēšana un atbalstīšana ar cilvēka tiesību starpniecību ir morāles galvenā būtība un saturs” (178). Tad arī politiskā darbībā, kura demokrātiskā valstī balstās uzpolitisko brīvību, cilvēku intereses vajag uzskatīt par vienīgo galīgo vērtību. **Un absolūta vērtība ir labklājība kā vispārēja interese.** Līdz ar to uz tiesībām balstīta morāle “būtībā ir tiesību un pienākumu morāle”, kuras pamatā ir politiskā brīvība — demokrātija. Rāz šaubās par labklājību kā absolūtu vērtību. “Morāle, kas balstās uz tiesībām, nespēj izskaidrot īpaša dāsnuma dabu un tās lomu morālajā dzīvē” (180).

Vai morāle ir kaut kas vairāk nekā tiesības un pienākumi? — Cilvēkam vajag darīt to, ko liek pienākums. Bet “ne vienmēr cilvēkam ir pienākums darīt to, ko viņam vajadzētu darīt” (178). Pastāv atšķirība starp to, ko cilvēkam vajadzētu darīt, un viņa pienākumu. Tas spilgti izpaužas morālē, kura atšķiras no tiesībām. Bet “morāle, kuras pamatā ir tiesības (politiskās brīvības morāle. — *G.T.*), sastāv no tiesībām un tām īpašajām prasībām, ko sauc par pienākumiem” (179). Tieši šī morāle balstās uz valsts varu, un šajā jomā pienākums iegūst likuma spēku. Patlaban pēcpadomju demokrātijā ir vajadzīga — ļoti vajadzīga — šāda politiskās brīvības morāle. **IR NEPIECIEŠAMA UZ LIKUMA SPĒKU BALSTĪTA POLITISKAS BRĪVĪBAS MORĀLES DIKTATŪRA.**

b) tiesības un individuālisms¹. Rāz morāles teoriju sauc “par individuālistisku, ja tā ir **humānistiska morāles teorija, kura neatzīst nekāda kolektīvā labuma iekšējo vērtību**” (182). Viņš kolektīvam labumam piedēvē tikai instrumentālu vērtību, strikti nodalot un nošķirot nosacītus un mantotus sabiedrības labumus.

Kad sabiedrības labums ir visiem piederīgs? — “Labums noteiktā sabiedrībā ir visiem piederīgs labums tikai un vienīgi tad, ja tā ieguvumu sadale šajā sabiedrībā nav pakļauta jebkādai voluntārai kontrolei, izņemot vienīgi katra potenciālā ieguvēja kontroli pār savu ieguvuma sadali” (182). Piemēram, ūdens vai elektrības piegāde pilsētā. Tas ir

¹ **Individuālisms** ir morāles doktrīna, kas saistīta ar liberālismu un demokrātiju. Individuālisms jeb morālais individuālisms Rāz izpratnē ir doktrīna, kuras pamatu veido atziņa: “... Tikai individuālu cilvēku stāvokļi vai viņu dzīves aspekti var būt labi vai vērtīgi iekšējās būtības nozīmē (precīzi runājot, tieši tas raksturo humānistisko individuālismu)” (25). Rāz pievēršas liberālismam kā ierobežotas valsts varas izpratnei, kas “izklāsta politiskās brīvības viedokli kā doktrīnu par to, ko valdības nedrīkst darīt, kā tās nedrīkst izturēties pret saviem padotajiem, kādās individuālās uzvedības jomās tās nedrīkst iejaukties...” (26). Individuālisms un personas autonomija ir pretstats kolektīvismam. Kolektīvās vērtības ir tikai instrumen- tālas.

nosacīts kolektīvs labums, jo ir iespējams mainīt piegādes sistēmu tā, lai to kontrolētu. Tādēļ šim kolektīvam labumam ir tikai instrumentāla vērtība.

Mantots sabiedrības labums ir tās dzīvesveids, pasaules uztvere, izglītība, morāle, tiesiskā un politiskā apziņa, kā arī atbildība. **“Visiem piederošs mantots labums ir tas, ka šī SABIEDRĪBA IR IECIETĪGA, IZGLĪTOTA, KA TAJĀ VALDA CIENĀ PRET CILVĒKIEM** utt. Dzīve sabiedrībā ar šādām iezīmēm parasti dod labumu visiem indivīdiem. Šos labumus nedrīkst jaukt ar citu labumu: ar to, ka cilvēkam ir iecietīgi, izglītoti u.tml. draugi vai paziņas... Labumi, par kuriem es runāju, ir vairāk izkliedēti un izplatīti; tie izriet no konkrētas sabiedrības vispārēja rakstura. **DAŽĀDI CILVĒKI NO SABIEDRĪBAS LABAJĀM IEZĪMĒM GŪST LABUMU DAŽĀDĀ PAKĀPĒ. Taču tā pakāpe, kurā viņi gūst labumu, ir atkarīga no viņu rakstura, interesēm un nosliecēm, un to nevar tiešā veidā regulēt citi”** (182). Šos mantotos sabiedrības labumus Rāz dēvē par kolektīviem labumiem.

Kādus kolektīvos labumus Latvija ir mantojusi no padomjlaikiem? — Visupirms sociālistisko dzīvesveidu, izglītību, cilvēka pasaules uztveri un komunistiskās ideoloģijas cīņas garu, kas izpaužas kā neiecietība pret citādu domu, ienaidnieka tēla veidošana, cīņa ar šo ienaidnieku. Runa ir par mūsu dvēselēm kā šo kolektīvo labumu subjektiem. Padomju vara krita, un vakardienas *homo sovieticus* nokļuva viņam svešā vidē, jo pārmaiņas dvēselē nav līdzīgas valsts varas maiņai. Tā radās pēcpadomju demokrātija ar tai raksturīgiem kolektīviem labumiem: kolektīvā bezatbildība, neiecietība pret citādu domu, uzskatu, cīņa ar izdomātu ienaidnieku, pretenzijas uz patiesību politikas jomā. Tie bija labumi un vērtības padomjlaikā. Tagad notiek citu kolektīvo labumu un vērtību veidošanas process saistībā ar cilvēka audzināšanu, kur politiski tiesiskā intelekta veidošana kļūst aktuāla.

Katra cilvēka dvēseles pārveidošana un audzināšana rada garīgo pamatu augstākai vērtībai un labumam — cilvēka labklājībai. Tās patlaban ir aktuāli visās dzīves sfērās, sākot ar ģimeni, izglītību un beidzot ar politiku, tiesībām un morāli. **Mūsu dvēseles un arī sabiedrība atrodas no padomjlaikiem mantotā garīguma važās.** Visupirms runa ir par **kolektīvisma principu un kolektīvo atbildību.** 7.Saeimas valdošā koalīcija (TP, LC, TB/LNNK, JP) pasludina solidarās atbildības principu parlamentā un valdībā. Personiskai atbildībai neatliek vietas (sk. G. Tauriņš. Politika, II. R., 2001). Kolektīvisms ir pretstats demokrātijai, jo atbildība nevar būt kolektīva.

Raza atziņas mums rāda ceļu jaunu kolektīvo labumu veidošanā, runa ir par demokrātiskas sabiedrības veidošanu, balstoties uz humānismu un augstāko politisko un tiesisko vērtību — cilvēka labklājību.

Razs cenšas pierādīt, ka "humānisms ir savienojams ar iekšēju vērtību piedēvēšanu ne tikai cilvēka dzīvei un tās kvalitātei vien. Tāpēc uzskats, ka kolektīviem labumiem piemīt iekšēja vērtība, ir savienojams ar uzticību humānismam. **PRINCIPĀ TAS IR SAVIENOJAMS AR UZSKATU, KA MORĀLES PAMATĀ IR TIESĪBAS**" (184). Un politiskās morāles pamatā arī ir tiesības. Visupirms runa ir par politisko brīvību — demokrātiju. No viņa atziņām var secināt, ka **Latvijā patlaban ir aktuāla un ļoti vajadzīga morāles un tiesību diktatūra, bet politikas jomā — politiskās morāles diktatūra, kas balstās uz tiesību ievērošanu un tēvzemes mīlestību, uz spēju pirmajā vietā izvirzīt valsts intereses.**

Kas būtu darāms, lai dzīve Latvijā kļūtu skaista, ekonomiski plaukstoša, ar augstu dzīves līmeni un lai cilvēki kļūtu iecietīgāki un kulturāli savās attiecībās? — "Taču tas apstākļis, ka manās interesēs ir dzīvot šādā sabiedrībā, parasti netiek uzskatīts par pietiekamu, lai apgalvotu, ka man ir tiesības dzīvot šādā (mums vēl tiešām nav tiesību dzīvot šādā sabiedrībā, bet mēs pretendējam uz uzņemšanu ES. — *G.T.*)... Manas intereses, lai manai sabiedrībai būtu šīs īpašības, ir iemesls to tādā virzienā attīstīt, taču ar šā iemesla esamību nepietiek, lai apliecinātu manas tiesības, ka manai sabiedrībai jābūt ar šādām īpašībām" (184—185). Katra cilvēka intereses ir saistītas ar dzīvi pārtikušā, kulturālā un iecietīgā sabiedrībā, kāda ir ES valstīs. Bet tas nav pietiekams iemesls, lai kādam uzliktu par pienākumu šādu sabiedrību uzcelt. Tātad nevienam šāda pienākuma nav, — tā spriež Razs. **Pārtikuša, kulturāla un iecietīga sabiedrība — tas ir kolektīvs labums un vērtība, kas pieder visiem ES valstu iedzīvotājiem.** Ko darīt kandidātvalstīm? — "**MAN GRIBĒTOS TEIKT, KA VALDĪBAI (un arī parlamentam. — *G.T.*) IR PIENĀKUMS SASNIEGT VISUS ŠOS MĒRĶUS (pārtikuša, kulturāla un iecietīga sabiedrība. — *G.T.*) vai vismaz censties to darīt... ŠIS PIENĀKUMS BALSTĀS UZ MANĀM INTERESĒM UN IKVIENA CITA INTERESĒM LĪDZ AR TO FAKTU, KA VALDĪBAS IR ĪPAŠAS INSTITŪCIJAS, KURU PATIESĀS FUNKCIJAS UN (NORMATĪVĀ) VARA IR IEROBEŽOTAS**" (185).

Tātad runa ir par tādu valsts varu, kuras pienākums ir veidot politiku, **LAI CELTU PĀRTIKUŠU, KULTURĀLU UN IECIETĪGU SABIEDRĪBU.** Šie kolektīvie labumi ietekmē dzīvi lielākai sabiedrības daļai. Bet kā tie ir saistāmi ar personas brīvību — personisko autonomiju? — Tas ir jautājums par personas autonomiju un tiesībām.

c) **personas autonomija¹ un tiesības.** Razs pauž šādu atziņu: "Daži

¹ **Autonomija** (gr. *autonomia* — *autos* — pats + *nomos* — likums = pašpārvalde) a) pašpārvalde; b) tiesības patstāvīgi kaut ko pārvaldīt; c) tiesības patstāvīgi lemt noteiktus jautājumus (cilvēka tiesības lemt patstāvīgi, kā dzīvot, ko darīt u.tml.).

kolektīvie labumi ir vēlami pēc būtības, ja pēc būtības vēlama ir personas autonomija” (186). **Personas autonomiju nosaka cilvēka pamattiesības — tiesības uz BRĪVĪBU**, kas ietver domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību; brīvību pārvietoties un izvēlēties dzīvesvietu; vārda brīvību (iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus); brīvi izvēlēties nodarbošanos un saņemt atbilstošu samaksu u.c. brīvības (*Satversme*, Cilvēka pamattiesības). **TĀTAD CILVĒKAM IR TIESĪBAS BRĪVI IZVĒLĒTIES, KĀ VIŅAM DZĪVOT**. Personas autonomija ir svarīga liberālismā. Bet reāli dzīvē cilvēks “daļēji ir paša roku darbs... **Cilvēks ir autonomš tikai tad, ja viņam pieejamas dažādas pieņemamas izvēles, un viņa dzīve ir tāda, kāda tā ir viņa paša izvēles rezultātā**” (186). Cilvēks nav brīva un autonoma persona, ja viņš nekad nav atradies nozīmīgas izvēles priekšā¹ vai arī nav zinājis par to. Izvēlē daudz kas ir atkarīgs no cilvēka spējām, izglītības, sociālā statusa un apstākļiem, kā arī no sabiedrības kolektīviem labumiem.

Razs izdara šādus secinājumus:

1. Personas autonomijas ideāls nav savienojams ar morālo individuālismu.

2. **Brīvības morāle balstās uz tiesībām**. Tiesības uz autonomiju (personas brīvība) un tiesības uz kolektīviem labumiem veido pretrunu.

3. Daudzi kolektīvie labumi, sevišķi **labklājība, nodrošina personas autonomijas iespējamību un pastāvēšanu**. Šajā sakarībā izvirzās jautājums Latvijas valstsviriem un politiķiem: **vai nabadzībā nonākušajai tautas daļai, konkrētam cilvēkam ir personas autonomija svarīgu lēmumu pieņemšanā: kā dzīvot, ko darīt?** — Tas ir jautājums par brīvību Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas, par personas autonomiju pēcpadomju demokrātijā, par mūsu kolektīviem labumiem saistībā ar kolektīvām tiesībām.

d) kolektīvās tiesības. Kolektīvie labumi ir svarīgi katrai personai. Bet vai “var šaubīties par iespēju rast attaisnojumu pamattiesībām uz kolektīvu labumu?” — “Ja šīs tiesības nav pamattiesības, tad to attaisnojums var parādīt, kā **viena cilvēka tiesību respektēšana instrumentāli kalpo citu interesēm**” (190). Atcerēsimies, ka kolektīvās tiesības balstās uz kolektīviem labumiem.

Kolektīvo tiesību pastāvēšana ir saistīta ar trim nosacījumiem:

1. “Tas pastāv tāpēc, ka kāds cilvēku intereses aspekts attaisno pienākumu piedēvēšanu kādai personai vai personām.” Šis nosacījums saista kolektīvās tiesības ar humānismu. Lai kolektīvās tiesības varētu

¹ Padomju cilvēks nekad nav atradies *nozīmīgu izvēļu priekšā*, jo komunisma celtniecība tika uzspiesta ar valsts varu, pat ar teroru un citādi domājošo vajāšanu. Bet kas ir mainījies tagad? — Valsts vara zina vienīgi patieso mērķi — ES un NATO, pārvēršot tos par politiskiem šabloniem.

pastāvēt, tām jākalpo indivīda interesēm. Kas ir kolektīvās intereses? — “Sajā izpratnē kolektīvās intereses ir tikai *facon de parler*¹, veids, kā norādīt uz individuālām interesēm, kas izriet no indivīdu piederības noteiktai kopienai” (190).

2. “Kolektīvās intereses ir indivīdu kā grupas locekļu intereses attiecībā uz kādu kopīgu labumu un attiecīgas tiesības ir tiesības uz šo kopīgo labumu, jo tās kalpo viņu kā grupas locekļu interesēm.”

3. “Neviena atsevišķa šīs grupas locekļa intereses attiecībā uz šo kopīgo labumu pašas par sevi nav pietiekamas, lai attaisnotu uzskatu, ka kāds cilvēks ir pakļauts pienākumam” (190). Šie divi pēdējie nosacījumi “nošķir kolektīvās tiesības no **individuālo tiesību** kopuma” (190).

Tiesības uz pašnoteikšanos Rāz min kā piemēru, kas ilustrē visas trīs kolektīvo tiesību iezīmes un nosacījumus. Tiesības uz pašnoteikšanos ir nozīmīgas kopienas, grupas un atsevišķa indivīda labklājībā. Pašnoteikšanās — tas “ir nevis vienkāršs kopīgs labums, bet kolektīvs labums, un cilvēku intereses šai sakarā izriet no fakta, ka viņš ir attiecīgās grupas loceklis” (190). Latvijas *Satverme* arī pauž tautas pašnoteikšanās tiesības: “**Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika**”, kur “**valsts suverēnā vara pieder tautai**” (1.1-2). Tātad valsts vara pieder tautai. Tās ir kolektīvās tiesības, kuras pauž arī katra pilsoņa intereses, kas veido viņa pienākuma pamatu. Valsts varas neatkarība ir kolektīva vērtība, kas saistīta ar tautas interesēm: kopīgas kultūras pastāvēšana, kolektīvie labumi un to iekšējās vērtības: personas brīvība, labklājība u.c.

e) pienākumi ar iekšēju vērtību. Valdībai ir pienākumi, kas neizriet no atsevišķu indivīdu tiesībām. “Iespēju, ka pastāv pienākumi, kuri neatbilst nekādām tiesībām, pieļauj tiesību definīcija, un parasti to atzīst arī tiesību un politikas teorētiķi” (191). Atcerēsimies tiesību definīciju: **personai ir tiesības vienīgi tikai tad, ja tai var būt tiesības vispār, un kāds personas labklājības aspekts (interese) ir pietiekams iemesls, lai uzliktu pienākumus citai fiziskajai vai juridiskajai personai.**

Pienākumi ar iekšēju vērtību ir tieši tie, kuri neizriet no tiesībām. Rāz min divus iekšējās vērtības piemērus, kas ietver rīcības iemeslus, bet iekšēji piemīt indivīdam “un nebalstās uz tiesībām” (192).

1. Starp draugiem pastāv pienākums², kas liek palīdzēt draugam, ja viena drauga rīcība ir nodarījusi otram draugam kaitējumu. Runa ir par atbildību. Draudzība izraisa rūpes par drauga labklājību. To pašu var teikt arī par pienākumu, kas pastāv starp radniekiem, ģimenes locekļiem. Runa ir par pienākumiem ar iekšēju vērtību, vērtību attiecībā

¹ *Facon de parler* (fr.) — runas, izteikšanās maniere: kaut kāda jautājuma apspriešanas veids; izteikumi, kas nav saistīti citam.

² Arī noziedzniekiem ir pienākums, kas jāpilda.

uz katru cilvēku konkrētā kopībā. Bet kāds iekšējs pienākums ir valdībai, parlamentam, kura darbība pamatojas uz kolektīva vērtību? — **Tautas labklājība — katra cilvēka labklājība.**

2. Man pieder Van Goga glezna. Man ir tiesības to iznīcināt. Ir arī iemesls to nedarīt, jo varu dārgi pārdot. “Taču nevienam nav tiesības prasīt, lai es neiznīcinu šo gleznu” (193). Un tomēr man ir pienākums to saglabāt. **Tas ir mans pienākums attiecībā uz mākslu, ja manā uztverē tā ir vērtība.** Boļševiki dievnamus uzskatīja nevis par vērtību, bet par kaitīgiem tautai, un tādēļ tie tika sagrauti.

f) morāle šaurākā nozīmē. Razu atzīst, ka “**MORĀLE SAŠAURINĀTĀ NOZĪMĒ VAR BALSTĪTIES UZ TIESĪBĀM**”. Kāpēc? — “**Tiesības dara tieši to pašu, ko paredzēts darīt morālei: tās nosprauž robežas indivīda centieniem īstenot savus mērķus un intereses.** Ja pieņemam ticamu domu, ka vienīgais īstais pamats ierobežot cilvēku brīvus centienus dzīvot pašam savu dzīvi ir citu cilvēku vajadzības, intereses un vēlmes, tad uzskats, ka SAŠAURINĀTA MORĀLE BALSTĀS UZ TIESĪBĀM, IEGŪST TICAMĪBU” (194). Bet Razu nepieskaras tiesību un morāles būtiskai atšķirībai: tiesību īstenošanas pamatā ir likums, kuru sargā valsts vara, bet morāle balstās tikai uz sirdsapziņu un nav ar varu uzspiesta. Par likuma pārkāpšanu cilvēku tiesā un piespriež sodu, bet par morāles pārkāpšanu cilvēks tādu sodu nesaņem.

Runājot par brīvības morāli, it sevišķi politiskās brīvības morāli, **Raza koncepcija ir aktuāla visās pēcpadomju republikās.** Patlaban Latvijā ir nepieciešama tiesību diktatūra un morāles diktatūra, kas balstīta uz tiesībām. To izjūt arī **E.Repše**¹, dibinot jaunu partiju, kas paceltu likuma diktatūru valsts līmenī. “Ja pieci uzņēmumi no simts nemaksātu nodokļus, tad es teiktu, ka viņi ir noziedznieki. Ja es dzirdu, ka 95% no uzņēmumiem nemaksā nodokļus, tad es teiktu, ka nav kārtībā pati nodokļu sistēma” (NRA, 29.08.01.). Bet šī partija cietīs neveiksmi, ja tā nepasludinās personisko atbildību Saeimā un valdībā. Runa ir par demokrātiskas politikas morāli, kas nevar balstīties uz kolektīvisma principu un kolektīvo atbildību. Razu attiecībā uz politisko morāli uzskata, ka morāle “sašaurinātā nozīmē var balstīties uz tiesībām. **TIESĪBAS DARA TIEŠI TO PAŠU, KO PAREDZĒTS DARĪT MORĀLEI: TĀS NOSPRAUŽ ROBEŽAS INDIVĪDA CENTIENIEM ĪSTENOT SAVUS MĒRĶUS UN INTERESES**” (194).

¹ **Repše** (dz. 1961) Einars. Beidzis LU Fizikas un matemātikas fak. (1986). Rlektroņikas inženieris. Viens no LNNK organizētājiem. LR AP deputāts (1990–1993). Latvijas Bankas prezidents no 1991.gada. Trīs bērni, šķiries. Vaļasprieks — aviācija. 2002.g. sāk politisko darbību kā partijas *Jaunais laiks* līderis.

Cilvēku brīvība ir jāierobežo saskaņā ar citu cilvēku interesēm. Un tikai tiesības var paust un pauzt tās kolektīvās intereses, kuras sauc par valsts interesēm. “Un cilvēka pienākumi pret savu valsti vienmēr izriet no tās pašas sākotnes. Vienaļga, vai tie tiek uztverti kā cilvēka brīvības ierobežojumi vai kā viņa identitātes un interešu noteicēji, tie met izaicinājumu morāles dalījumam šaurā un plašā kompetencē” (196). **TIESĪBAS VEIDO POLITISKĀS MORĀLES PAMATU.** Tieši politiskā morāle ir 7.Saeimas klupšanas akmens. Valdība, kas nepieņem nevienu nepopulāru valstiski svarīgu lēmumu, ir stabila: G.Krasta valdība (6.Saeima), A.Bērziņa valdība (7.Saeima). **Kāpēc A.Bērziņa valdība ir stabila?** — **“Valdība stabilitāti ir saglabājusi neizlēmības dēļ!”** (Bezcerīgas eksistences valgos // NRA, 28.08.01.). Ja valdības deklarāciju un tajā paustos solījumus salīdzina ar reālo darbu, “tad paveras baisa aina” (turpat). Varbūt E.Repšes dibinātajai partijai izdosies ieviest kārtību pašu mājās? — Maz ticams, jo priekšā stāv problēmas: privatizācija, ekonomika, korupcija. Varbūt lielākā problēma ir tā, ka premjera A.Bērziņa skatījumā valdības deklarācijas izpilde “ir ļoti normāla” (Kritiski vērtē valdības veikumu // NRA, 18.08.01.). **Valdība savā darbībā faktiski balstās uz premjera A.Šķēles pieņemtajām nepopulārajām reformām un lēmumiem.** Uzticība valsts varai ir ļoti zemā līmenī. Atcerēsimies, ka TP savā laikā sāka ar to pašu, ar ko grib sākt politisko darbību A.Repšes partija — ar situācijas vērtējumu: “Valstī stāvoklis ir tuvu katastrofālam, taču tas, ko es esmu uzzinājis šajās dienās no cilvēkiem, liek domāt, ka situācija ir vēl sliktāka. Šķiet, ka pašlaik cīņā brīžiem notiek nevis par noziegumu apkarošanu, bet par ietekmes sfēru sadalīšanu. Spirts, cigaretes tirgū, nekontrolēta daudzuma preču pievešana ar vienu pavadzīmi, narkotiku nesekmīga apkarošana — to tirgošanas vietu adreses ir pieejamas internetā —, policijas darbinieku saikne ar automašīnu zādzībām... Ja vien jaunveidojamai partijai ir kaut vai mazākā cerība kaut ko būtiski grozīt, tad tā ir vajadzīga” (Repše: Visu tīros ūdeņos // NRA, 29.08.01.). Pilnīgs pretstats premjera A.Bērziņa teiktajam: valdības deklarācijas izpilde *ir ļoti normāla*. Līdzīgi 7.Saeimā ar 24 vietām ienāca TP. Izvirzās problēma: vai Repšes partija 8.Saeimā iegūs minimālo vairākumu — 51 vietu? Kur rast profesionālus politiķus? Vai šī partija spēs konkurēt ar partijām, kurām ir tā dēvētās melnās kases? — Tomēr ir arī cerība, ja par partiju balsos visi tie, kas nav apmierināti ar pašreizējo 7.Saeimas un A.Bērziņa valdības darbu. **Bet, ja E.Repšes partija nespēs atbildēt uz pamatjautājumu — kāpēc valsts vara ir glēva un korumpēta? — tad partiju gaida neveiksme. Uz līdzīgu jautājumu savā laikā nespēja atbildēt TP.**

Atcerēsimies, ka savā laikā TP tika veiksmīgi izolēta ar V.Krištopana valdības mazākuma koalīciju, bet pēc tam Saeimas vairākums veiksmīgi

kompromitēja premjeru A.Šķēli ar mākslīgi radīto pedofilijas skandālu (sk. G.Tauriņš. Politika, II. R., 2001. — 370.–444.lpp.). **Ja politiskās morāles diktatūra 7.Saeimā tiešām ir utopija, tad E.Repšes partiju gaida neveiksme.** Uz 7.Saeimas pamatiem taču taps 8.Saeima, kur savu vietu ieņems *pelēkie kardināli*: A. Lembergs, G. Indriksons, A. Grūtups, N. Lakučs un S. Bukingolts¹.

3. VIENLĪDZĪBA

Daži politiskās darbības principi var attiekties arī uz tiesībām. Razs tos dēvē par tiesīguma principiem jeb tiesības principiem. Viņš uzskata, ka politiskā morāle ir **egalitāra**². Razs cenšas skaidrot egalitārismu politiskajā kultūrā un morālē Rietumos.

a) problēma. Kurus principus var uzskatīt par vienlīdzības principiem? — Tas ir jautājums par politiskās morāles principiem. **Razs** uzskata, ka **ikviena morāles vai politikas teorija ietver vienlīdzības principu.** Līdz ar to izvirzās problēma: kāds tiesīguma princips piešķir tiesības uz vienlīdzību? — Šie principi var būt gan pozitīvi, gan negatīvi:

1. Pozitīvo principu formula: *Visi F ir tiesīgi uz G.*

2. Negatīvo principu formula: *Tiesīgums uz G neprasa, lai kāds būtu vai nebūtu F* (198).

b) VIENLĪDZĪBA KĀ UNIVERSĀLS TIESĪGUMS. Razs pieļauj, ka “universālums ir nepieciešams nosacījums, lai kādu principu varētu uzskatīt par *egalitāru*” (201). Bet princips ir universāls tikai tad, ja attiecas uz visiem morāles subjektiem” un aptver tos. Tad **egalitāri izrādās daudzi principi**, bet visus universālos principus nevar uzskatīt par egalitāriem, — spriež Razs. Universālists nav pietiekams *egalitārisma* pamats.

c) vienlīdzīga sadalījuma principa konflikts. Taisnīguma formula “*Visi F ir tiesīgi uz G*” rada jautājumus: a) vai skaidri formulēts principa veids, b) vai šāda veida principi ir egalitāri? — Razs pieļauj, ka šāda formula pauž vienlīdzības principu formu: “*Ja F kopskaits ir n, tad katrs ir tiesīgs uz l/n no G*” (202). Šeit “*būt F*” ir tiesīguma pamats. Visiem F piemīt vienāds tiesīgums, ja balstās uz vienu un to pašu G. Bet situācija mainās nepietiekamības gadījumā, un tad rodas konflikts: katrs F ir tiesīgs uz trim vienībām G, bet reāli pastāv divi F un četras vienības G. Katra F tiesības būs neapmierinātas. Konflikta risinājuma princips būs šāds: “*Nepietiekamības gadījumā ikviens, kurš ir vienlīdz tiesīgs, ir tiesīgs uz vienlīdzīgu daļu*”: katrs F saņems nevis trīs vienības G, bet gan tikai divas vienības. Šāda tipa princips nodrošina vienlīdzību — tiesības uz vienlīdzīgu labuma sadali.

¹ LNT raidījums *Nedēļa* (7.04.02.)

² **Egalitārisms** (fr. *égalité* — vienlīdzība) — uzskatu sistēma politikā, kas par politikas un tiesību principu atzīst vienlīdzību. Runa ir par politisko vienlīdzību un tiesisko vienlīdzību. Politiskās vienlīdzības princips veido vienu demokrātijas stūrakmeni.

d) **stingrs egalitārisms**. Rāz uzsvē, ka Rietumu kultūrā dominē stingri egalitārisma principi: **VISI IR TIESĪGI UZ VIENLĪDZĪGU LABKLĀJĪBU**. Šo principu viņš interpretē kā divu principu apvienojumu, jo dzīvē pastāv reāla nevienlīdzība.

1. **Visi ir tiesīgi uz maksimālu labklājību, kāda ir iespējama.**

2. Ja daži cilvēki dzīvo labāk nekā citi, tad tie, kuru labklājība ir mazāka, ir tiesīgi uz papildu ienākumiem, kas nepieciešami, lai viņu labklājības līmeni paceltu līdz labāk pārtikušo labklājības līmenim” (209). Pirmā un otrā principa apvienojums rada **pienākumu valsts varai: VEICINĀT PĒC IESPĒJAS LIELĀKAS VISPĀRĒJAS LABKLĀJĪBAS NODROŠINĀŠANU**”, pārdaļot valsts radītos labumus vismazāk pārtikušajiem. Varbūt par to ir vērts padomāt Latvijas valsts varai? — Atcerēsimies, ka “**NEVIENLĪDZĪBA JEBKURĀ LABUMA SADALĒ IR ATTAISNOJAMA TIKAI TAD, JA TĀ DOD LABUMU VĪSIEM**” (210).

e) **egalitārisma noliegums**. Egalitārisma teorijas balstās uz reāli nepiepildāmiem principiem. “Egalitārisma noliegums balstās uz tā iepriekšējā teorijas pieņēmuma noliegumu” (217). **Princips VISI IR TIESĪGI UZ VIENLĪDZĪGU LABKLĀJĪBU nepieļauj nevienlīdzību**. Bet reālās nevienlīdzības pamats ir ne tikai personas autonomija, bet arī pašu cilvēku nevienlīdzība un viņu sociālais statuss. Nevar būt sabiedrība, kur visiem būtu vienāds sociālais statuss. Rāz cenšas pierādīt, ka “*jebkuri ticami taisnīguma principi, ko var uzskatīt par pamatprincipiem, ir piepildāmi un mazināši*” (218). Kā piemēru viņš min klasisko utilitārismu.

Utilitārisms² balstās uz cilvēka tiekšanos pēc pilnīgas labsajūtas. Runa ir par labsajūtas pārsvaru pār ciešanām. Klasiskais utilitārisms laimi izprot kā pilnīgu labsajūtu. Bet paši “**centieni pēc labsajūtas ir nepiepildāmi un nemazināmi**”, tāpat kā centieni pēc laimes.

1. Laime kā apmierinātība ar dzīvi kopumā: dzīves pilnības izjūta.

2. Laime kā apmierinātība ar garīgo dzīvi: augstākie garīgie labumi un vērtības.

3. Laime kā ilgstoša apmierinātība ar dzīves labumu apgūšanu.

4. Laime kā pamatota apmierinātība: liels prieks, garīgs pārdzīvojums.

¹ **Mazinošs princips** dod vairākus norādījumus, kā risināt konfliktus un pretrunas bagātību sadalē, laimes sasniegšanā u.tml. **Nemazinošs princips** parāda ceļu, kā konflikts, piemēram, bagātību sadalē, būtu risināms: vienalga, kurš cilvēks saņems papildu bagātību, radot galēju nevienlīdzību.

² **Utilitārisms** (lat. *utilitas* — derīgums, izdevīgums): a) **vērtējuma princips** parādību praktiskai nodarībai, spēja kalpot par līdzekli noteikta mērķa sasniegšanai; b) **ētikā** — virziens, kas uzskata derīgumu par tikumības pamatu un cilvēka rīcības morālo kritēriju. Šā virziena pamatlicējs **Dž. Bentems** uzskatīja labsajūtu (baudas) par morāles pamatu: dzīves mērķis — vislielākās laimes nodrošināšana.

Centieni pēc laimes ir nepiepildāmi un nemazinoši, un pilnīga lab-sajūta kā laime ir utopija. Razu tam negrib piekrist: "Laime nereti ir atkarīga no prasmes priecāties, humora izjūtas, spējas novērtēt patīka-mus piedzīvojumus. Pilnīgi laimīgam cilvēkam ir savi mērķi, tieksmes, vaļasprieki utt. ...Viņš tiecas gūt panākumus visā, ko dara. Taču panākumi nepadara viņu laimīgāku kā iepriekš un neveiksme nepadara viņu nelaimīgu, kaut gan neveiksme ar īpaši postošām sekām (nabadzība. — G.T.) var panākt arī to" (219).

Tātad tieksme pēc laimes ir mazinošs princips: "... Jo laimīgāka ir cilvēka dzīve, jo tuvāka tā ir stāvoklim, kurā tā vairs nevar kļūt pilnīgāka, vismaz no laimes viedokļa" (219–220). No tā izriet svarīgs secinājums: **IR IEMESLS UN PAMATS "DOT LABUMUS TIEM, KAS IR MAZĀK LAIMĪGI, NEKĀ TIEM, KURI IR LAIMĪGĀKI"** (220). Galu galā Razu nonāk pie atziņas: egalitārisma neatstāj vietu morāles principi, kuri ir mazinoši. Egalitārisma pamatprincipam – vislielāko laimi vislielākajam skaitam cilvēku — ir mazinošs raksturs. Viņš atklāj maldus, kas saistīti ar ticību vienlīdzībai kā pamatvērtībai.

4. BRĪVĪBA UN TIESĪBAS

a) vai brīvība balstās uz tiesībām? — Razu analizē divas pieejas šai problēmai.

1. **"...Politiskās brīvības būtība** (demokrātijas būtība. — G.T.) ir tiesības uz noteiktiem brīvības pamatiem: tiesības paust savus uzskatus, politiskās pulcēšanās un biedrošanās brīvība, darba izvēles brīvība, tiesības dibināt ģimeni pēc abpusējas vienošanās utt."

2. Tiekšanās **"IZVEIDOT BRĪVA CILVĒKA IDEĀLU.** Šis ideāls bieži tiek dēvēts par autonoma cilvēka ideālu, kas piešķir priekšstatam saturu par brīvības vērtību" (222). Šeit tiek pieļauta diskriminācija starp vērtīgiem un nevērtīgiem vai kaitīgiem brīvības veidiem, saglabājot politiskās brīvības ideāla vienotību. Razu apgalvo: **POLITISKĀ BRĪVĪBA IR TIESĪBAS UZ PERSONISKO AUTONOMIJU.** Viņš galvenokārt balstās uz brīva cilvēka ideāla principiem.

Kad iespējamas personas tiesības uz autonomiju? — **"Tiesības uz autonomiju iespējamas tikai tad, ja tiesību turētāja intereses attaisno uzskatu: sabiedrības locekļiem kopumā ir pienākums nodrošināt viņu ar sabiedrisko vidi, kas nepieciešama, lai dotu viņam iespēju dzīvot autonomu dzīvi"** (223). Bet viena cilvēka intereses nevar būt par

¹ Tieši šis autonomās dzīves brīvība bija sveša padomju cilvēkam, brīvība, kuru atnesa PSRS sabrukums. Radās pēcpadomju demokrātiju: vakardienas padomju cilvēks brīvas tirgus ekonomikas apstākļos. Sākās kolektīvās bezatbildības un personiskās atbildības konflikts, jo padomju cilvēks nebija spējīgs realizēt autonomu dzīvi un personisko atbildību. Viņš savā dvēselē palika kolektīvis.

pamatu un attaisnojumu, lai citus cilvēkus pakļautu "apgrūtinošiem pienākumiem". Razu secina: **VIENA CILVĒKA TIESĪBAS UZ AUTONOMIJU NEVAR PASTĀVĒT**. Tātad "personiskā autonomija var būt tikai viens no morālajiem ideāliem, pēc kura jātiecas politiskai darbībai. Tā attaisno un pastiprina dažādas atsavinātas tiesības, kas **aizstāv un veicina ierobežotus personiskās autonomijas aspektus**" (223). Šo pašu atziņu Razu pauž arī šādi: "Cilvēkam var liegt dzīvot autonomu dzīvi ar sociālo institūciju un individuālas rīcības starpniecību, nepārkāpjot un negraujot nekādas viņa tiesības" (223).

Tātad **TIESĪBAS IR BRĪVĪBAS JURIDISKS REGULATORS**. Tām piemīt īpašs ar valsts varu garantēts spēks: tiesības piespiež cilvēkus pildīt savus pienākumus, nospraužot manas brīvības robežas ar valsts varu. Līdz ar to labklājība kā sabiedrības kolektīvs labums būtu jāiekļauj tiesībās. Tas ir "jautājums par tiesībām uz pieņemamu dzīves līmeni, uz darbu, uz vides saglabāšanu utt." (225). Patlaban tas ir arī jautājums par Latvijas iedzīvotāju tiesībām uz pieņemamu dzīves līmeni, tas ir jautājums par Saeimas un valdības pienākumiem un atbildību. **Jautājums par indivīda brīvību kā personas autonomiju Latvijā nav apspriests ne parlamentā, ne valdībā, bet tas taču ir svarīgi ceļā uz ES un NATO.**

Indivīda brīvība kā personiska autonomija nevar pastāvēt ārpus citu cilvēku interesēm. Indivīda brīvība "ir atkarīga no šīm interesēm un ir iegūstama vienīgi ar kolektīvo labumu starpniecību, kuri nedod labumu nevienam, ja nedod labumu ikvienam" (225–226).

Tātad **brīvība nav iedomājama bez tiesībām**, kuras Razu dēvē par **BRĪVĪBAS MORĀLI**. Katra cilvēka brīvība ir atkarīga no citu cilvēku interesēm, turklāt kolektīvie labumi šeit ieņem būtisku vietu. **Brīvība bez tiesībām un pienākumiem ir nonsenss...** vai anarhija, patvaļa, revolūcija.

b) liberālo tiesību kolektīvais aspekts. Kolektīvo labumu pastāvēšana ir acīmredzama: labklājība, kultūra, cilvēku savstarpēja iecietība, personas autonomija. Razu liberālo tiesību kolektīvo aspektu skaidro šādi: "...Tā ka reliģija ir bijusi un ir sociāla institūcija, kas apvieno noteiktu kopienu, tās paražas, rituālus un kopējos dievkalpojumus, tad tiesības uz reliģijas brīvību, kas tika ielikta jau liberālisma šūpulī, praksē nozīmē reliģisko kopienu tiesības tiekties pēc sava dzīvesveida vai tā aspektiem, kā arī indivīdu tiesības piederēt pie atzītām kopienām" (226). Indivīda tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību ir viņa personiskā brīvība, kuras pamatā ir personas autonomija. Tātad tiesībās uz reliģisko pārliecību izpaužas tiesību kolektīvais aspekts: "stabila kopēja labuma pastāvēšana" reliģisko kopienu veidā.

Arī brīvais tirgus ir kolektīvs labums, kurā realizējas indivīda tiesības. Tas dod labumu visai tautai — visiem, kas pakļauti šai normatīvai sociālai

institūcijai. Bet kāpēc brīvais tirgus Latvijā atnesa lielākajai tautas daļai nabadzību? Ko tautai deva brīvā tirgus pamatu veidošana? — Pilsētā denacionalizācija radīja namīpašniekus un bezpajumtniekus (Denacionalizācija radīja īpašniekus un bezpajumtniekus // NRA, 30.08.01.). Laukos dekollektivizācija izraisīja lauksaimniecības sabrukumu, bezdarbu un nabadzību. **Valsts vara nespēja atbildēt uz jautājumu KO DARĪT?** Trūka pieredzes, un nereti viss tika darīts otrādi — pretēji komunisma celtniecībai. Vai politiķi un valstsvīri nezināja, ka brīvais tirgus ir “normatīva sociāla institūcija, kuras būtība ir ne tikai individuālas tiesības, bet arī pieņemtu darbību un paražu kopums attiecībā uz sarunu vadīšanu, informācijas nodošanu, vairīšanos no ierobežojumiem tirgus politikā un tā tālāk” (227)?

Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas būtiski mainījās individuālo un kolektīvo tiesību attiecības. Padomju cilvēka dvēselei un padomju dzīvesveidam brīvais tirgus bija kaut kas svešs. Būtiski traucēja padomju laiku kolektīvie labumi: kolektīvisms, sociālistiska politiskā un tiesiskā apziņa, neiecietība pret citādu domu un centieni veidot ienaidnieka tēlu. Vēl joprojām brīvais tirgus kā kolektīvs labums daudziem paliek svešs, it sevišķi nabadzībā nonākušajai tautas daļai. Ir izveidojusies pretruna starp brīvo tirgu kā kolektīvo labumu un tautas labklājību, ir izveidojies neizpratnes bezdibenis starp valsts varu un tautu. Razu aicina politiķus un valstsvīrus domāt, ko darīt, rādot ceļu, bet nedodot gatavas receptes, jo tādas nevar būt. Rietumu pieredze nav burtiski izmantojama bijušajās PSRS republikās un sociālisma valstīs.

c) Konstitucionālās tiesības, kopīgie labumi un valsts vara. Razu atzīst, ka īpašumtiesības, vienošanās tiesības, tiesības uz personisko drošību “var uzskatīt par pamattiesībām tādā nozīmē, ka tā ir daļa no morālās domas dziļākā līmeņa” (230). Tiesības veido personas brīvības pamatu, arī politiskās brīvības pamatu. Tās kalpo kopīgam labumam — kolektīvam labumam.

Kāpēc liberālām tiesībām vajadzīga konstitucionāla aizsardzība? — Tiesības aizsargā kolektīvos labumus, un tādēļ tās ir īpaši svarīgas. Tās ir arī politiskās darbības pamats. **TIESĪBAS IR POLITISKĀS MORĀLES PAMATS, POLITIKAS LIKUMĪGAS DARBĪBAS CENRĀDIS UN ROBEŽŠKIRTNE.** Tādēļ “kopīgu labumu nodrošināšana ir viens no iemesliem, kāpēc vajadzīga valdības” (231). Valdības ar likuma spēku vada kopīgo labumu radīšanu, bet pašus likumus rada parlaments. Tāpēc valdībai nav jāiejaucas tiesībās, kad likums ir pieņemts. To nosaka varas dalīšana un varas sadale starp dažādām “valdības nozarēm” — ministrijām. Konstitucionālās tiesības nosaka varas dalīšana “starp dažādām valdības struktūrām” (233). *Satversme* nosaka Ministru kabineta konstitucionālās tiesības. Tā nosaka arī valsts varas valdīšanas formu —

republiku — un politiskā režīma formu — *demokrātiju*. “Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika” (1,1). Vai *Satversmē* ir iekļauta politiskās kultūras konstitucionāla aizsardzība? — Par politisko kultūru, par politisko tikumību, par personisko atbildību nav neviena vārda. Trūkst arī attiecīgu TV raidījumu, kur notiktu diskusijas par šiem tematiem.

Patlaban politiskā cīņa *Saeimā* un valdībā ir izgājusi ārpus demokrātiskā valstī pieļaujamiem ietvariem. Raza atziņās padomu var smelties 7.Saeimas deputāti un valstsvīri: “Politiskajā dzīvē gluži parasta parādība ir tā, ka zināmu tiesību nostiprināšana īpašā likumdošanas vai konstitucionālā formā nenozīmē šo tiesību nošķiršanos no politiskajām cīņām... **Tiesības stāv pāri** (vai tām jāstāv pāri) **ikdienas politisko spiedienu rupjajām un neizvēlīgajām metodēm ... pat tad, ja jāstājas pretī valdībai, kura savā reformu dedzībā aizmirsusi vajadzību saglabāt politiskās kultūras pamatus.** Tiktāl, ciktāl tiesas spēj darboties ar šādu ievirzi, tās veic ļoti vērtīgu funkciju — pārlicina sabiedrību par zināmas pakāpes noturību, un tas ir būtiski svarīgi sabiedrības labklājībai” (234). Bet Latvijā 7.Saeimas pilnvaru laikā tiesa un prokuratūra nespēja novērst pedofilijas skandālu un ierobežot politisko korupciju. Un tas ir saprotami, jo deputāti pirmajā vietā izvirzīja partiju finansētāju intereses. Tipisks piemērs — *Latvijas Kuģniecības* privatizācija, kur izpaudās partiju finansētāju — *Ventspils* ekonomiskās grupas intereses. Kas traucēja par šīm interesēm atklāti runāt valdībā, parlamentā? Bezatbildība. Ekonomisko grupu intereses ir reālas intereses, tikai tās vajag atklāti apspriest *Saeimā* un valdībā, paust presē un TV (G.Tauriņš. *Politika II*, R., 2001. — 392.–460.lpp.).

Latvijas *Satversme* neietekmē demokrātiskas politiskās kultūras attīstību *Saeimā* un valdībā, pašvaldībās un plašsaziņas līdzekļos. Bet **politiskā kultūra taču ir kolektīvs labums, no kura ir atkarīga arī tautas labklājība.** Ko darīt? — Iniciatīvai jānāk no pašas *Saeimas*. Sakarā ar Raza atziņām un ņemot vērā to, ka tautas lielākā daļa dzīvo nabadzībā, izvirzās jautājums Latvijas politiķiem un valstsvīriem: **vai Latvijā patlaban tiek pārkāptas cilvēktiesības?** — Rīgā vien 2000.gadā aptuveni 3000 bērnu neapmeklēja skolu, un lielākā daļa pensionāru dzīvo zem iztikas minimuma. **TAUTAS LABKLĀJĪBA KĀ KOLEKTĪVS LABUMS TAČU VEIDO POLITIĶU UN VALSTSVĪRU PIENĀKUMU.** Un pienākums nevar būt kolektīvs — tam jābūt personiskam.

II. BRĪVĪBA UN POLITIKA

Razs pamato un aizstāv morālas politiskās brīvības doktrīnu, kuras pamatā ir "individuālās brīvības morālā vērtība" (327). **Personas autonomija un vērtību plurālisms** ir divi pamatprincipi. Arī pati personas autonomija ir vērtība, bez kuras personiskā atbildība nav iespējama.

1. PERSONAS AUTONOMIJA UN PLURĀLISMS

a) **personas autonomija**. Razs pēta saikni starp personas autonomiju un spēju būt neatkarīgam. Runa ir par autonomu cilvēka rīcīb-spēju. **Cilvēka rīcību galvenokārt nosaka viss tas, "kas veido mūsu labklājību"** (328). Jau senie romieši centās labklājību pacelt augstākā likuma līmenī: "**LABKLĀJĪBA LAI IR AUGSTĀKAIS LIKUMS**" — sludināja **Cicerons**. Tas patlaban ir aktuāli visās pēcpadomju valstīs. Labklājība ir kolektīvs labums, un kopīga interese. Un šajā sakarībā izvirzās nopietna politiska un tiesiska problēma, jo ar "varu uzspiesti plāni nekāpo mūsu labklājībai, ja mēs paši neesam pret to labvēlīgi noskaņoti" (328). Tas nozīmē to, ka valsts interešu centrālo vērtību veido tautas labklājība, kas prasa katra cilvēka personisko atbildību. Personiskā atbildība savukārt balstās uz personas autonomiju.

Rietumu pasaulē populārs ir **personiskās autonomijas ideāls: CILVĒKAM SAVA DZĪVĒ JĀVEIDO PAŠAM**. Bet vakardienas padomju cilvēks ir pieradis, ka viņa dzīvi nosaka valsts, norādot, kas jādara. Viņš tika audzināts kolektīvisma garā. Bet personības autonomija ir pretstats kolektīvismam un kolektīvajai atbildībai. Cilvēkiem nav viegli pierast, ka zināmā mērā viņi "paši regulē savu likteni un secīgu lēmumu veidā piešķir tam apveidus visas dzīves gaitā" (328). Tāda ir patiesā brīvība demokrātiskā valstī.

Patlaban 7.Saeima un valdība nespēj pacelties līdz **demokrātijas ābeci: KOLEKTĪVISMAM IR PRETSTATS DEMOKRĀTIJAI, TĀ BALSTĀS UZ PERSONAS AUTONOMIJU UN PERSONISKO ATBILDĪBU**. Valdošā koalīcija (TP, LC, TB/LNNK, JP) pasludināja *solidārās atbildības principu*, tādējādi veidojas situācija, kurā neviens nav personiski atbildīgs. Padomjlaika kolektīvā vērtība — kolektīvisma princips — tiek likts pamatā valdošās koalīcijas darbībai, pārvelkot svītru demokrātijai. Visas bijušās PSRS republikas mantoja kolektīvo labumu — kolektīvismu —, kas nonāca pretrunā ar tirgus ekonomiku un demokrātiju, radot kolektīvo bezatbildību. Tieši šī pretruna padarīja rīcībnespējīgu 7.Saeimu un valdību, kas pasludināja kolektīvo atbildību. A.Bērziņa valdības politiskā neizlēmība radīja dziļu plaisu starp valdības deklarācijā solīto un reālajiem valdības darbiem. Lai cik paradoksāli tas arī būtu, bet tieši liberālā neizlēmība svarīgu politisku lēmumu pieņemšanā saglabāja valdības stabilitāti.

Pamatoti ir Latvijas Bankas prezidenta **E.Repšes** pārmetumi valsts varai: **GLĒVULĪBA UN KORŪMPĒTĪBA SASNIEDZ KATASTROFĀLUS APMĒRUS**. Kolektīvisms radīja kolektīvo bez-atbildību, kas ir pretstatā demokrātijai. Tā izpaužas glēvulībā un neizlēmībā, jo **galu galā neviens nav personiski atbildīgs par situāciju valstī**. Varbūt E.Repšem izdosies saraut kolektīvās bezatbildības važas, kurās sapinušies deputāti, nepieļaut, ka priekšplānā tiek izvirzītas partiju finansētāju intereses, kā tas ir noticis 7.Saeimā un A.Bērziņa valdībā. — A.Šķēlem tas neizdevās.

Razs, izvirzot autonoma cilvēka ideālu, parāda, kā izklūt no šā politiskā strupceļa — kolektīvās bezatbildības strupceļa: **PERSONISKĀ AUTONOMIJA RADA PERSONISKO ATBILDĪBU ARĪ POLITISKĀ**. “Autonoma cilvēka labklājību veido paša izvēlēto mērķu un attiecību (cilvēku starpā. — *G.T.*) īstenošana... **NETIEK mēģināts uzspiest cilvēka dzīvei kādu īpašu vienotību**” (329–330). Bet ko dara Latvijas valsts vara? — Ar *Saeimas* akceptu un valdības lēmumu tiek pieņemta sabiedrības integrācijas programma, kuras pamatā nav konkrēti etnopolitikas uzdevumi valsts mērogā, kas balstītos uz vēstures notikumu izpratnes centieniem (Sabiedrības integrācija apstājusies // NRA, 4.07.01.). Bez tam sabiedrības sociālā integrācija un politiskā socializācija ir divas svarīgas partiju funkcijas. Vajadzīga valsts mēroga politiskās izglītības programma. To pašu var teikt arī par nacionālās identitātes traktējumu, kas ir pretstatā ES valstu internacionālai nostājai. Nedrīkst aizmirst, ka **PERSONAS “AUTONOMIJA IR PRETSTATS DZĪVEI AR UZSPIESTU IZVĒLI”**. Kur personai nav izvēles, tur notiek bezmērķīga peldēšana pa dzīvi. **Patlaban lielākai Latvijas tautas daļai nav izvēles, jo nabadzība un bezdarbs liek bezmērķīgi eksistēt, paverot ceļu alkoholismam, narkomānijai, radot noziedzību, pašnāvību, pretvalstisku rīcību.**

Ko darīt? — Lai cilvēks realizētu autonomu dzīvi un uzņemtos personisko atbildību, viņam jābūt garīgi spējīgam uz to un valstij jārada attiecīgi sociālie apstākļi. Runa ir par to, ko valsts vara ir panākusi Latvijas desmit neatkarības gados? — Ir nepieciešams nesaudzīgi ieskatīties dzīves reālijās, **ir nepieciešama personiskā atbildība**. Šo soli mēģināja spert A.Šķēle un TP, bet padomjlaika kolektīvisms un intrigas, kas aizstāja politiku, radīja to, ko tagad kritizēja LB prezidents Repše: glēvulība un korumpētība sasniedusi katastrofālus apmērus. Bet Ministru prezidents A.Bērziņš kā kompromisa figūra domā citādi: valdības deklarācijas izpilde “ir ļoti normāla” (Kritiski vērtē valdības veikumu / NRA, 28.08.01.). Lasītājam patstāvīgi nāksies veidot savu viedokli. Viņam ceļu rādīs prof. Raza atziņas par personas autonomiju, brīvību un personisko atbildību.

Razs atzīmē trīs **personas autonomijas nosacījumus**: **GARĪGĀS SPĒJAS, PIETIEKAMAS IZVĒLES IESPĒJAS UN NEATKARĪBA**. Šie nosacījumi “pieļauj dažādu pakāpju esamību” (331). Atkal izvirzās jautājums par 7.Saeimas politiku personisko autonomiju: a) kādas ir viņu garīgās spējas un šo spēju līmenis? 2) Kādas ir viņu izvēles iespējas, pieņemot svarīgus politiskos lēmumus? 3) Kāda ir viņu neatkarība? — Lūk, par ko visupirms vajadzētu spriest partiju līderiem un augstākām valsts amatpersonām, bet tas nenotiek. Visi klusē, izņemot E.Repši. Tikai sasniegtais dod atbildi uz šiem trim jautājumiem par personas autonomiju un personisko atbildību. Par 7.Saeimas vairākuma garīguma līmeni liecina pedofilijas skandāls. Deputātu izvēles iespējas nosaka partiju finansētāju intereses, un viņu neatkarība ir saistīta ar finansētāju interesēm un sapīta kolektīvisma važās (sk. G.Tauriņš. Politika, II. R., 340.–500.lpp.). Faktiski valda *pelēkie kardināli*.

b) autonomas personas neatkarība dzīvē un politikā. Razs uzsver: “... Lai cilvēks būtu autonoma persona, tai ir jādod ne tikai izvēle, bet jādod atbilstošs izvēļu diapazons” (332). Tikai tad var būt runa par personisko atbildību, par politikas morāli. **Jāatsakās no kolektīvisma** — šīs padomju laiku garīgās vērtības. **Tur, kur valda kolektīvisms, nav iespējama personas autonoma politiskā darbība.** Tā vietā nākas ievērot partiju vadoņu norādes, ko un kā darīt, kā balsot svarīgos politiskos lēmumos u.tml. Tād politikis un valstsvīrs zaudē savu autonomiju, kas ir personiskās atbildības svarīgs priekšnoteikums. **Tā tad autonoma persona ir nepieciešams priekšnoteikums personiskai atbildībai parlamentā un valdībā.** Ja politikā sāk valdīt ideoloģija, kas pretendē uz patiesību, tad personas autonomijai un personiskai atbildībai vairs neatliek vietas — sāk valdīt kolektīvisms un kolektīvā bezatbildība, jo atbildība nevar būt kolektīva. “Cilvēkam var piespiest neizvēlēties vienu iespēju, atstājot viņa daudzas citas. Turklāt izvēles iespēju zaudējums piespiešanas ceļā tiek uzskatīts par lielāku autonomijas zaudējumu nekā līdzīgs zaudējums, ko izraisījuši citi līdzekļi... Manipulācija atšķirībā no piespiešanas neiejaucas cilvēka izvēles iespējās. Tā izkropļo ceļu, pa kuru cilvēks nonāk pie lēmumiem, izveido prioritātes vai nosprauž mērķus” (335). Šeit atliek tikai atcerēties **HĒGĒLI: KUR VISI DOMĀ VIENĀDI, TUR NEVIENS NEDOMĀ. Kolektīvisms ar vienādu domu ir pretstats demokrātijai ar personas autonomiju un uzskatu daudzveidību.**

Piespiešana un manipulācija nopietni ietekmē tādu personas autonomijas nosacījumu kā **NEATKARĪBA**. “Piespiešana un manipulācija pakļauj viena cilvēka gribu otra cilvēka gribai. Tas grauj viņa neatkarību un nav savienojams ar viņa autonomiju” (336). Viens no padomju iekārtas sabrukuma iemesliem bija piespiešana un manipulā-

cija, liedzot personai autonomiju, it sevišķi politikas jomā: **visiem piespiedu kārtā bija jādomā marksistiski un jāpilda boļševiku partijas norādījumi.**

Kas ir personas piespiešana un manipulācija ar viņa apziņu? — “...**PIESPĒŠANA UN MANIPULĀCIJA IR RĪCĪBA AR NODOMU: JA TĀ NEBŪTU, TAD TĀ NETIEKTOS PAKĻAUT OTRA CILVĒKA GRIBU**” (336). Piespiešanas un manipulācijas ceļā cilvēks zaudē galveno garīgo balstu — **PERSONISKO ATBILDĪBU, UN TAD SĀK VALDĪT KOLEKTĪVISMIS — DEMOKRĀTIJAS PRETSTATS.** Piespiešana politikā — partijā un parlamentā — noved pie tā, ka tās subjekti zaudē personisko atbildību svarīgu politisku lēmumu pieņemšanā.

c) personas politiskā autonomija un tās vērtība demokrātijā. Personā autonomija prasa, “lai cilvēkam būtu pieejamas daudzas morāli pieņemamas izvēles iespējas” (336). Tikai tad paveras ceļš uz personisko atbildību. Atcerēsimies, ka šādām daudzām iespējām ceļu paver nevis zināšanas, bet gan personas saprašanas spēja. Līdz ar to **demokrātijas paradokss** kļūst aktuāls tādu svarīgu politisko lēmumu pieņemšanā (G.Tauriņš. *Politika*, II. R., 2001. — 370.–392.lpp.), kuri pauž brīvību un personas autonomijas nepieciešamību. Šai sakarībā centīsimies saprast, kas tad ierobežo brīvību? — “**MŪSU IZPRATNI PAR BRĪVĪBU IEROBEŽO MŪSU PRIEKŠSTATI PAR TO, KAS VAR BŪT VĒRTĪGS**” [S.I.Benn¹, W.L.Weinstein². *Being Free to Act and Being Free Man Mind*, 80 (1971), p.195]. Protams, vērtību izpratne var būt dažāda atkarībā no sociālpolitiskajiem un ekonomiskajiem apstākļiem. Daži vērtību priekšstati ir noveduši pie totalitāru režīmu tapšanas. Runa ir par tādiem priekšstatiem, kuri pretendēja uz patiesību. Piemēram, marksistiskā brīvības izpratne: **brīvība ir izzināta nepieciešamība** (Engelss. *Anti-Dīrings*, XI. Brīvība un nepieciešamība). Hitleris arī sludināja vērtības: nācija, rases veselība (sk. viņa darbu *Mein Kampf*). Arī NATO Kosovas krīzes laikā ar moderniem ieročiem aizsargāja cilvēktiesības. (Sk. G.Tauriņš. *Politika*, II. R., 2001.)

Kāda ir personas autonomija saistībā ar brīvību? — “Autonomija prasa, lai pastāvētu izvēle starp dažādiem labumiem. Izvēle starp labu un ļaunu nav pietiekama” (337). **Demokrātija vienmēr politiskās partijas nostāda izvēles priekšā, tām nākas izdarīt izvēli starp valsts un partijas interesēm, kuras nekad nevar aptvert visu iedzīvotāju intereses.** Tādēļ šeit svarīga ir partijas biedra, parlamenta deputāta personas auto-

¹ **Benns** (*Benn*) Stenlijs. Darbi: *Social Principles and the Democratic State*, 1959; *A Theory of Freedom*, 1988.

² **Weinsteins** (*Weinstein*) Viljams — pētījis politiskās domas vēsturi un politikas filozofiju.

nomija. Šai sakarībā svarīgi ir atcerēties, kādos gadījumos personas nevar sasniegt savu autonomiju. — “AUTONOMIJU NEVAR SASNIEGT CILVĒKS, KURAM KATRA SAVA DOMA UN RĪCĪBA JĀPAKĻAUJ PAŠSAGLABĀŠANAS MĒRĶIEM; TO NEVAR SASNIEGT CILVĒKS, KURAM JĀMIRST, LĪDZKO VIŅŠ SPERS VIENU NEPAREIZU SOLI” (337). Protams, nav izvēles Saeimas balsojumā deputātam, kurš ir kļuvis par parlamentārieti, pateicoties finansētāju naudai. Tāpat nav izvēles partijai, kura tikusi pie varas, pateicoties tās finansētājam. Partija un tās deputāti Saeimā ir spiesti realizēt finansētāju intereses. Un tā ir politiskā korupcija, kas izpaužas Saeimas balsojumos, valdības lēmumos un partiju finansēšanā.

Kad personas autonomija ir vērtīga? — “Autonomija ir vērtīga tikai tad, ja tā tiek izmantota labiem mērķiem¹. Autonomijas ideāls prasa tikai morāli pieņemamu izvēles iespēju pieejamību” (339). Izvēles iespēja, kura aizskar cita cilvēka godu un cieņu, ir tikumiski nosodāma. Turklāt valsts nosaka personas rīcības robežas un uzņemas atbildību. Šī rīcība ir atkarīga gan no personas garīgajām spējām, gan no valsts garantēto izvēles iespēju diapazona. **Tādēļ politikas morāles jomā pirmajā vietā izvirzās kolektīvie labumi: labklājība, drošība, miers un saskaņa cilvēku starpā.** Tie nosaka personas integritāti sabiedrībā.

Personas integritāte sabiedrībā ir svarīgs personas autonomijas priekšnoteikums. **Attiecībām, kuras pastāv starp autonomiju un integritāti, ir divi aspekti:**

a) “**cilvēks var justies atsvešināts no saviem pienākumiem**”. Viņš var neizjust lepnumu un prieku par savu veikumu. Tad “viņš nedzīvo autonomu dzīvi” (340). Piemēram, ar varu uzspiesta komunisma celtniecība padomjlaikā vai šodien nabadzībā nonācis cilvēks, kuram sveša paliek valsts varas politika.

b) “**lojalitāte pašam pret sevi, kas izpaužas lojalitātē pret saviem plāniem un attiecībām**” (342) ar citiem. Saistībā ar Raza izteiktajām atziņām izvirzās jautājums par valsts apstiprināto un finansēto Latvijas *Sabiedrības integrācijas programmu*. Kāda šobrīd ir sabiedrības attieksme pret valsts varu? Vai šī programma ir vēsturiski un politiski pamatota vai tā tapusi sakarā ar ES izvirzītajām prasībām? Vai ar valsts varu var principā panākt sabiedrības integrāciju? — Šai sakarībā **Razs māca**: “Es tomēr esmu jūtīgs pret savu pagātņi. Es varu lemt uz labu laimi, ko darīt tālāk, taču es izvēlēšos no vesela iespēju klāsta, no kura izslēgtas tās iespējas, kuras esmu izvēlējis jau iepriekš” (342). Sabiedrības integrācijas klupšanas akmens Latvijā ir tieši pagātne, vēsture, it sevišķi

¹ Par labiem mērķiem visupirms būtu atzīstami kolektīvie labumi, kur augstākais kolektīvais labums ir tautas labklājība, valsts intereses.

padomjlaiku izpratnes trūkums. Vēl vairāk, gan Saeima un valdība, gan arī minētā programma pauž padomjlaiku attieksmi pret vēsturi — vēstures noliegšana un kritika, nevis tās izpratne (sk. G. Tauriņš. *Politika*, II. R., 2001. — 12.–52.lpp.). **Patlaban Latvijas vēsture vēl nav kļuvusi par dzīves skolotāju, it sevišķi politikas jomā**, šobrīd tā ir sabiedrības šķelēja un naida sējēja. Tās ir pretstatā demokrātijas būtībai, kur personas autonomija ir augsta vērtība.

d) personas autonomijas vērtība. Vai personas autonomija ir vērtīga? Kāda ir tās vērtība? — “Pastāv svarīgi iemesli par labu uzskatam, ka personiskā autonomija ir tikai viens vērtīgs dzīvesveids — vērtīgs tiem, kuri to izvēlas, taču tie, kuri to noraida, tāpēc nebūt nav sliktāki” (346). Razu personas autonomiju saista ar tās labklājību: “**LABKLĀJĪBA IR ATKARĪGA NO PERSONAS SPĒJAS ATRAST SAVU VIETU APKĀRTĒJĀ VIDĒ, UN TAS IETVER ARĪ BŪTĪBĀ AUTONOMU DZĪVI**” (347). Un šajā ziņā *Sabiedrības integrācijas programma* ir tikai politisks dokuments, kas atrodas visai tālu no dzīves realitātes un autonomijas principa realizācijas. **Integrācija ir saistāma ar personas autonomiju, bet šīs autonomijas politikas jomā trūkst nepilsoņiem un nabadzīgajai tautas daļai.** Visupirms autonomijai ir jāklūst par svarīgu politisku vērtību cilvēka labklājības veidošanā. Ja cilvēks pats netiecas pēc labklājības vai dara tikai to instrumentāli, tad viņa autonomija neietekmēs labklājību. To pašu var teikt arī par integrāciju.

Personas autonomija izpaužas arī kā personiskās atbildības priekšnoteikums. **Tikai autonoma persona var būt personiski atbildīga. Kolektīvisms ir pretstats personas autonomijai un demokrātijai.** Arī brīvība zaudē savu jēgu, ja nav personas autonomijas. Brīvība nav kaut kāds neatkarīgs ideāls. Brīvība ir tiekšanās “pēc vērtīgām dzīves formām” — uzsver Razu. **Brīvība ir saistīta ar personas autonomiju, kas ir atsevišķs ideāls.** Autonomiju “nevar iegūt sabiedrībā, kas atbalsta sociālās formas ar niecīgu telpu individuālai izvēlei” (350). Tā nevarēja pastāvēt komunisma celtniecībā Padomju Savienībā, kur valdīja kolektīvisma princips. Bet vai personas autonomija šobrīd var izpausties Latvijā? — Šo jautājumu politiķiem un valstsvīriem saistībā ar vērtību plurālismu izvirza Raza atziņas.

e) VĒRTĪBU PLURĀLISMS. Morālais plurālisms pieļauj dažādus dzīvesveidus, kas balstās uz dažādiem tikumiem un vērtībām un kas nav savienojami. Piemēram, sociālistiskais dzīvesveids padomjlaikā nav savienojams ar tagadējo dzīvi Latvijā, bet padomjlaika kolektīvās vērtības joprojām mājō cilvēku dvēselē. “Dzīves formas vai veidi ir nesavienojami, ja, pastāvot saprātīgiem pieņēmumiem par cilvēka dabu, tos parasti nevar ilustrēt ar piemēriem no vienas un tās pašas dzīves” (351). Sevišķi spilgti tas izpaužas politiskās dzīves jomās. Padomjlaikā

valdija viena ideoloģija, tagad — politiskais plurālisms, kas veido politiskās dzīves pamatprincipu. Dažādas ideoloģijas prasa personisko atbildību politikas jomā, un kolektīvisms kā padomjlaiku rudiments izpaužas A.Bērziņa valdībā: solidārās atbildības princips.

Personas autonomijas ideāls ir vērtību plurālisms. “VĒRTĪBAS PIESĶIRŠANA AUTONOMIJAI VED PIE MORĀLĀ PLURĀLISMA ATZĪŠANAS” (353). Razu šādi izprot morālo plurālismu: “**Morālais plurālisms apgalvo ne vien to, ka nesavienojamas dzīves formas ir morāli pieņemamas, bet arī to, ka tās pauž atšķirīgus tikumus, un pēc katra no tiem var tiekties pašā šā tikuma dēļ. Ja aktīvā dzīve un pārdomu dzīve ir ne vien savienojamas, bet arī ietver atšķirīgus tikumus, tad morālā pilnība nav sasniedzama.** Vienalga, pēc kura dzīvesveida cilvēks tiektos, paliek tikumi, ko viņš nespēs apgūt, jo tie pieejami tikai cilvēkiem, kuri īsteno citādu, ar pārējiem dzīvesveidiem nesavienojamu dzīvi” (351). Piemēram, viendzimuma laulības, kuras kristietība noraida.

Kristīgās morāles vērtības pauž Bībeles baušļi, un tās ir pamatā kristiešu dzīvesveidam. Bet demokrātija pieļauj arī citādas morālās vērtības un līdz ar to arī citādu dzīvesveidu.

2. BRĪVĪBA UN PERSONAS AUTONOMIJA MORĀLES UN POLITIKAS JOMĀ

Raza politiskās brīvības doktrīna¹ balstās uz plurālisma un personas autonomijas vērtībām. Viņš cenšas pierādīt, ka “personiskās autonomijas vērtības ir atvasināms spēcīgs arguments politiskās brīvības labā” (354).

a) vērtību plurālisms un neiecietība politikā. Vai vērtību plurālisms rada iecietības vērtību — iecietību pret citādu domu, ideoloģiju, iecietību cilvēku attiecībās, iecietību pret personas autonomiju? — “**IECIETĪBA NOZĪMĒ APSPIEST VAI APVALDĪT TIEKSMI VAI VĒLMI VAJĀT VAI APGRŪTINĀT OTRU CILVĒKU, KAITĒT VIŅAM VAI PAUST NEVĒLAMU REAKCIJU.** Bet pat tas vēl neizsaka iecietības būtību. **ES ESMU IECIETĪGS PRET DROSMĪGIEM, AUGSTSIRDĪGIEM UN LABDABĪGAJIEM PAT TAD, JA MAN IR TIEKSME TOS VAJĀT, UN ES SEVI APVALDU TĀPĒC, KA SAPROTU: MANAS VĒLMES IR NEPĀRPROTAMI ĻAUNAS**” (355).

Iecietība ir morāles tikums, it sevišķi demokrātiskas politiskās morāles tikums. Tā iegrožo vēlmes, tieksmes un pārliecības, ko iecietīga persona pašas par sevi uzskata par vēlamām. Padomjlaikā neiecietība

¹ Runa ir par Raza izvirzīto demokrātijas doktrīnu.

pret citādu domu, opozīciju politikā tika uzskatīta par augstāko proletārisku tīkumības vērtību politikā. Tas izpaudās staļinlaika represijās un disidentu vajāšanā brežņevlaikā. Diemžēl mēs esam mantojuši šo padomju laika kolektīvo vērtību, kas spilgti izpaudās komunisma celtniecībā, it sevišķi politikas jomā. Tā spilgti izpaudās pedofilijas skandālā, kurā valdība deputātu neiecietība, naidis, personiskā bezatbildība (G. Tauriņš. Politika, II. R., 2001. — 370.—440.lpp.). Jāatzīst, ka 7.Saeimā turpina valdīt padomju laiku princips — kolektīvisms — kolektīvā politiskā bezatbildība, kas veido pamatu īstai boļševistiskai politiķu neiecietībai citam pret citu. Pilnīgi svešs paliek iecietīga politiķa tēls. **“Tipiskā gadījumā persona ir iecietīga tikai un vienīgi tad, ja tā apspiež vēlmi nodarīt otram pārestību vai kaitējumu, ko tas, pēc šīs personas domām, būtu pelnījis”** (355). Pedofilijas skandāla gadījumā tikai tiesībsargājošās institūcijas bija tiesīgas spriest par valstsvīru saistību ar pedofiliju un tikai pēc tam parlamentārās izmeklēšanas komisija varēja uzsākt savu darbu. 7.Saeimas vairākums uzņēmās izmeklētāja, prokurora un tiesneša lomu, uzurpējot sev tiesu varas funkcijas. Komisijas darbā izpaudās milzīgs personiskās atbildības un iecietības deficīts.

Demokrātiskā politikā vairāk nekā svarīgi ir ne tikai apspiest sevi vēlmi nodarīt citam ļaunu, bet būt iecietīgam pret oponentu, politisko pretinieku, citādi domājošu cilvēku. Rāz šādi raksturo neiecietīgu un iecietīgu uzvedību:

1. **Neiecietīga** ir tāda cilvēka **uzvedība**, kura ir nevēlama vai tiek uzskatīta par nevēlamu tam cilvēkam, pret kuru ir vērsta šī uzvedība. “Ja man ir tieksme būt neiecietīgam pret citu cilvēku zemiskumu, tas nenozīmē, ka mana tieksme ir nepareiza” (358) — spriež Rāz. Neiecietība var būt ļoti dažāda, — dažreiz tā vajadzīga arī politikā.

2. **“Cilvēks ir iecietīgs** tikai tad, ja viņam ir tieksme vai vilinājums tādām būt” (357). Bet no padomju laikiem cilvēki ir mantojuši tieši neiecietību pret citādu domu, oponentu vai opozīciju politikā. Šī neiecietība valdījusi atjaunotās Latvijas brīvvalsts Saeimā, it sevišķi 7.Saeimā. Varbūt tās pamatā vēl bija partiju finansētāju intereses?

3. **Neiecietība balstās uz nepatīku vai naidīgumu pret citu cilvēku** — viņa rīcību, uzvedību, izturēšanos, rakstura īpašībām. Varbūt neiecietība zināmā mērā ir latviešu mentalitātes iezīme, jo nereti izskan frāze: *latvietis latvietim ir labākā uzskoda brokastīs!*

4. **“Neiecietīga tieksme pati par sevi, vismaz tās nesēja skatījumā, ir vērtīga vai vēlama”** (357). Šī tieksme ir svarīga iezīme proletāriešu cīņā par visas cilvēces gaišo nākotni. Šo tieksmi pilnībā ir mantojuši 7.Saeimas deputāti. Respekts un cieņa pret personas autonomiju 7.Saeimā nav vērojams. Šai sakarībā Rāz māca: **“..RESPEKTS PRET PERSONAS AUTONOMIJU, PRASOT KONKURĒJOŠU VĒRTĪBU**

PLURĀLISMU, NOSAKA ARĪ NEPIECIEŠAMĪBU PĒC IECIETĪBAS" (360). Politiskais plurālisms ir viens no demokrātijas pamatprincipiem (G.Tauriņš. Politika, I. R., 1999. — 249.lpp.). Demokrātiskā politikā runa ir par citādu domu, citādu ideoloģiju, citādām interesēm. **"KONKURĒJOŠS VĒRTĪBU PLURALISMS, RADA KONFLIKTUS STARP CILVĒKIEM, KURI TIECĀS PĒC VĒRTĪGĀM, BET NESAVIENOJAMĀM DZĪVES FORMĀM"**(360). 7.Saeima vēl nespēj boļševistiskās cīņas un neiecietības principus saskatīt savā darbā. **Neiecietība politikā — raksturīga pēcpadomju demokrātijas iezīme — ir kolektīvais labums, kas mantots no padomjlaikiem.** Tas nopietni apdraud demokrātijas attīstību un var kļūt par klupšanas akmeni Latvijai ceļā uz ES un NATO. It sevišķi bīstama ir neiecietība pret minoritātēm. Patlaban saistībā ar Latvijas uzņemšanu NATO aliansē ASV kategoriski pieprasa Latvijas politikā paust lielāku iecietību pret krievu minoritāti.

b) brīvība, kas balstās uz personas autonomiju. Konkurējošs vērtību plurālisms rada konfliktu starp cilvēkiem. Patlaban padomjlaiku kolektīvās vērtības rada nopietnus konfliktus pēcpadomju demokrātijā. Neiecietība, kas **7.Saeimā izpaužas starp pozīciju un opozīciju, kā arī pozīcijas partiju starpā, ir nopietni kaitējusi gan tautas labklājībai, gan valsts prestižam, gan bijusi par cēloni biežai valdību maiņai.** Neiecietība pret premjeru A.Šķēli 7.Saeimā sasniedza patoloģiskus apmērus. Iecietības principa vietā valda princips "es zinu", kas neatstāj vietu personas autonomijai, brīvībai un iecietībai.

Raza atziņas palīdz mums noskaidrot saikni starp personas autonomiju un brīvību, kas pretstatā kolektīvismam nosaka personiskās atbildības nepieciešamību. Viņš pārlicina, ka **"cilvēks nevar darīt citu cilvēku autonomu... CILVĒKS IR AUTONOMS, JA VIŅŠ PATS LEMJ PAR SAVAS DZĪVES GAITU"**¹ (360). Cilvēks ir autonoms un personiski atbildīgs politikā, ja viņš pats lemj, kā balsot. Tikai autonoms cilvēks var būt personiski atbildīgs, un tam ir principiāla nozīme demokrātiskā politikā. Raza atziņas rosina Latvijas politiķus un valstsvīrus padomāt par kolektīvā un autonomā attiecībām demokrātijā, par personisko atbildību valstiski svarīgos balsojumos, pieņemot likumu, politisku lēmumu, deklarāciju u.tml. **Partijiskums nereti liedz izpausties deputātu autonomijai un personiskai atbildībai, un tad sāk valdīt kolektīvisma gars: VISI DOMĀ VIENĀDI, BET BŪTĪBĀ NEDOMĀ NEVIENS.** Par to spilgti liecināja pedofilijas skandāls, kas kļuva par 7.Saeimas

¹ 7.Saeimas deputāts nav autonoms (brīvs) un personiski atbildīgs, ja par viņu lemj frakcijas vadītājs, kā balsot. Latvijas Bankas prezidenta vēlēšanās LC un TB/LNNK frakciju vadītāju "uz augšu pavērstie ikšķi" pirms balsošanas norādīja, kā balsot (Rimšēvičs. — Latvijas Bankas prezidents // "Diena", 21.12.01.).

politisko prioritāti. Kolektīvisms un kolektīvā bezatbildība pavēra ceļu naidam, apmelojumiem, intrigām, aiz kurām bija paslēptas partiju finansētāju intereses. Visi aizmirsta, ka “mūsu pienākums pret līdz-cilvēkiem visupirms ir nodrošināt viņiem autonomiju... Cilvēks var palīdzēt otram dzīvot autonomu dzīvi ne tikai stāvēdams malā vai vairīdamies viņu piespiest vai manipulēt ar viņu... **Cilvēks var palīdzēt citam radīt iekšējās spējas**, kuras nepieciešamas autonomas dzīves īstenošanai... spējas uzņemt, atcerēties un izmantot informāciju, **saprašanas spējas**... Citas spējas skar cilvēka emocionālo un iztēles pasauli... Visbeidzot, ir rakstura īpašības, kuras ir būtiski svarīgas vai noderīgas autonomai dzīvei” (360–361).

Tāpat visupirms runa ir par autonomas personības veidošanu un audzināšanu:

a) veidot un audzināt cilvēka garīgās spējas, kuras nepieciešamas viņa autonomijas īstenošanai: tikumība, personiskā atbildība, spēja saprast dzīvi, politiku un citu cilvēku, iecietība pret citādu domu, atziņu;

b) veidot un kopt izpratni par autonomiju kā brīvības realizācijas priekšnoteikumu;

c) veidot un audzināt spēju saprast vēsturi un demokrātiju, atsakoties no patiesību paušanas cilvēku attiecībās, politikā, izņemot zinātni, faktu patiesību. Neviens no šīm spējām nebija raksturīga padomju cilvēkam, jo valdīja sociālistiskā demokrātija un sociālistiskais dzīvesveids, kas tika uzspiests ar varu.

Tagad autonomijas princips “liek cilvēkiem nodrošināt autonomijas nosacījumus visiem cilvēkiem, — rada pienākumus, kuri sniedzas tālu aiz negatīvajiem ierakstiem, kurus atzīst daži autonomijas aizstāvji” (361). **Autonomija ir personiskās atbildības pamats.** Tas ir aktuāli politiskās brīvības jomā, ņemot vērā to, ka kolektīvisms ir galvenais tās pretstats. **A.Bērziņa valdības koalīcija** ar solidārās atbildības principu pārvilka svītru demokrātijas būtībai: **VALDĪBA, KUR NEVIENS NAV PERSONISKI ATBILDĪGS, IR RĪCĪBNESPĒJĪGA.** Atliek tikai izteikt izbrīnu, ka *LC analītiskās politiskās komitejas vadītājs I.Godmanis* nespēja to konstatēt attiecībā uz A.Bērziņa valdību. Uz to ir norādījis **M.Krautmanis**¹: Valdis Birkavs pierādīja, ka valsti var vadīt viena partija; Andris Šķēle pierādīja, ka valsti var vadīt viens cilvēks; **Andris Bērziņš pierādīja, ka valsti var nevadīt neviens.** “*Tikpat labi kā Bērziņš par premjeru tagad varētu būt Neviens kungs — tieši tāpat stabili un mierīgi nekas nenotiktu, IKP mazliet tā kā augtu, privātuzņēmumu apgrozījums paliktu ap nulli, turpinātos integrācija un virzība, un nemitīga attīstība. GANDRĪZ KĀ BREŽNEVA LAIKOS*” (M.Krautmanis.

¹ Krautmanis Māris — *Neatkarīgās Rīta Avīzes* politikas analītiķis un komentētājs.

Neviena nevadītā valdība // NRA, 3.09.01.). M.Krautmanis pateica vienu lielu patiesību — **A.Šķēle bija vienīgais premjers, kurš spēja uzņemties personisko atbildību tad, kad nepopulāru lēmumu pieņemšanā LC un TB/LNNK stāvēja malā un kritizēja.**

Pēcpadomju demokrātijas paradokss: A.Bērziņa valdība saglabā stabilitāti tieši neizlēmības dēļ. Tieši neizlēmības dēļ krita V.Krištopana valdība. Bet neviens nav personiski atbildīgs par to, ka bezcerīgas eksistences dēļ ir “veselas nozares, kurās nav izpildīts neviens valdības deklarācijā minētais darbs, — privatizācijā, enerģētikā, satiksmē, telekomunikācijā” (Bezcerīgas eksistences valgos // NRA, 28.08.01.). Kāpēc tas ir noticis un cik ilgi bezcerīgā eksistence turpināsies? — Par to acīmredzot nav pieņemts runāt un spriest *LC analītiskās politikas komitejā*. Tas liecina, **pirmkārt**, par kolektīvo bezatbildību valdošajā koalīcijā; **otrkārt**, par augstāko valsts amatpersonu un partiju līderu personisko bezatbildību; **treškārt**, par politiskās brīvības dziļu neizpratni.

Varbūt tikai viens cilvēks — Latvijas Bankas prezidents **E.Repše** — **spēja konstatēt reālo situāciju valsts varas jomā un uzņemties personisko atbildību, ko nespēj izdarīt pašreizējā valdošā koalīcija, jo tā ir pasludinājusi solidarās atbildības principu.** Tiešām ir pamats runāt par Neviena nevadītu valdību, kas joprojām balstās uz nepopulārajiem lēmumiem, ko savulaik pieņēma A.Šķēles valdība. E.Repše būtībā pateica to, par ko pirms 7.Saeimas vēlēšanām runāja A.Šķēle, dibinot TP. Raza atziņas palīdz mums izprast traģisko situāciju Saeimā un A.Bērziņa valdībā, kas ir sasniegusi tikai vienu — visilgāk noturējusies pie varas. Bet par kādu cenu? — **Bezcerīga eksistence līdz 8.Saeimai, ja runa ir par tautas labklājību.**

Raza atziņas atgādina Latvijas politiķiem un valstsvīriem, ka “**pozitīvai brīvībai piemīt iekšēja vērtība, jo tā ir autonomas dzīves būtiska sastāvdaļa un nepieciešams nosacījums. Tā iespēja, kura izriet no tās īstenojuma**” (362). Viņš uzsver, ka pozitīvās brīvības nepieciešams nosacījums ir personas politiskais intelekts, kultūra un atbildība. Tās ir garīgās spējas, kuras nosaka autonomas personas pozitīvās brīvības realizācijas priekšnoteikumu (sk. G.Tauriņš. Politika, I-II. R., 1999.-2001.).

Kas veicina personas pozitīvās brīvības realizācijas spēju veidošanu un audzināšanu? — “**CILVĒKA POZITĪVO BRĪVĪBU VEICINA VISS, KAS VIEN KĀPINA VIŅA SPĒJU DZĪVOT AUTONOMU DZĪVI**” (362). Pirmajā vietā izvirzās intelekts un spēja uzņemties personisko atbildību visās dzīves sfērās.

Sevišķi svarīga pozitīvā brīvība ir politikas jomā. Ja politikā valda kolektīvisms, personas autonomija un tās pozitīvā brīvība nav iespējama. Politiskās diskusijās pozitīvā brīvība un personas autonomija garantē

personiskās atbildības realizāciju parlamenta balsojumos un valdības lēmumos. **Kolektīvisms un politisko patiesību sludināšana pārvelk svītru personas autonomijai un atbildībai un paver ceļu kolektīvai bez-atbildībai.** Atcerēsimies, ka atbildībai jābūt nevis kolektīvai, bet gan personiskai (G.Tauriņš. Politika, II. R., 2001. — 53.–171.lpp.). Patlaban 7.Saeimas valdošajā koalīcijā tieši kolektīvisms tiek pasludināts par solidārās atbildības principu. Kolektīvisms ir pretstats personas autonomijai, atbildībai un iecietībai, pretstats demokrātijai. Tikai “autonomai personai pieder spēja kontrolēt un radīt pašai savu dzīvi”, kas prasa gan “noteiktu garīgu un fizisku dotumu esamību”, gan “atbilstošas izvēles iespēju diapazona pieejamību” (361). Visu to nespēj nodrošināt pašreizējā valsts vara. Ir laiks pārdomām, kas notiks ar Latviju pēc uzņemšanas ES? — Valsts varas solījumiem trūkst ekonomiska, sociāla un politiska pamatojuma un situācijas izpratnes centienu.

Kas ir negatīvā brīvība? Atcerēsimies, ka personas autonomija un tās pozitīvā brīvība balstās uz izpratnes veidošanu visās dzīves sfērās, it sevišķi demokrātiskā politikas režīmā. Totalitārs politiskais režīms balstās uz zinātnisku ideoloģiju — uz zināšanām, neatstājot viētu izpratnes veidošanai politikas jomā. **ZINĀŠANAS IR BRĪVĪBAS VAŽAS POLITIKAS JOMĀ UN CILVĒKA DZĪVĒ VISPĀR, JO PATI CILVĒKA DZĪVE SAVĀ BŪTĪBĀ IR SAPRAŠANA** (G.Tauriņš. Vēstures filozofija. R., 1996. — 43.–106.lpp.). Protams, tas neattiecas uz eksaktajām zinātnēm, kur valda patiesība.

Autonoms cilvēks un viņa pozitīvā brīvība ir pamats “visaptverošiem mērķiem, plāniem vai attiecībām” ar citiem cilvēkiem, valsti, balstoties uz paša radīto izpratni. **Dzīves, politikas un vēstures izpratni saprašanas procesā var radīt tikai autonoma persona, paverot sev pozitīvās brīvības ceļu. Pretstats tam ir negatīvā brīvība — valsts regulē visas cilvēka dzīves sfēras, un viņš zaudē savu autonomiju un personisko atbildību** (362). Komunisma celtniecība balstījās uz piespiešanu ar valsts varu, liedzot cilvēkam autonomiju. Šeit tika strikti ar valsts varu uzspiesta komunisma celtniecība, kur neatlika vietas pozitīvai brīvībai. Bet pašas piespiešanas pamatā bija zinātniskā komunisma ideoloģija.

Tātad **“negatīvā brīvība... ir vērtīga tiktāl, CIKTĀL TA KALPO POZITĪVAI BRĪVĪBAI UN PERSONAS AUTONOMIJAI”** (363). Negatīvās brīvības vērtība ir atkarīga no tās ieguldījuma personas autonomijas aizsargāšanā no iejaukšanās — tā ir instrumentāla vērtība.

Cilvēka autonomas izvēles iespēju ierobežošana. Viss atkarīgs no konkrētiem ekonomiskiem, politiskiem, sociāliem un garīgās dzīves apstākļiem. Būtiska nozīme ir cilvēka garīgajām spējām un mantotiem kolektīviem labumiem. Ja valsts vara sāk sludināt politiskās patiesības stratēģisko mērķu formā — ES un NATO — tad viss kļūst līdzīgs

komunisma celtniecībai padomjlaikā. Vai patlaban Latvijas valsts politika šajā jomā liedz personai izvēles iespējas, ierobežojot tās autonomiju? — Tas ir jautājums par sabiedrības kolektīvajām vērtībām, par valsts interesēm un tautas labklājību un drošību. Mēģināsim saprast šo jautājumu negatīvās brīvības skatījumā.

Kad personas brīvību ir nepieciešams ierobežot? — Visupirms runa ir par valsts interesēm kā kolektīviem labumiem. **Absolūta personas autonomija — tieši šeit brīvība zaudē savu jēgu un nozīmi.** Politiskās brīvības pamatā ir likumu ievērošana un valsts interešu prioritāte, kas tad arī nosaka personas brīvās izvēles diapazonu, pamatojoties uz izpratni. Tātad runa ir par brīvības robežām personas autonomijā.

1) **personas “autonomija prasa atbilstoša izvēles iespēju diapazona pieejamību, bet tā neprasa, LAI TO VIDŪ BŪTU JEBKURA IZVĒLES IESPĒJA”** (363). Valsts politikā ir svarīgi saprast, ko konkrētā gadījumā var atļauties, ko nedrīkst darīt, pieņemot likumu, politisku lēmumu, paziņojumu, deklarāciju. **Iespēju diapazona ietvarus nosaka valsts intereses kā integrēts kopīgs labums.** Atcerēsimies, ka tautas labklājība ir augstākais likums, augstākā vērtība.

2) **cilvēks “VAR BŪT AUTONOMS TIKAI TAD, JA TIC, KA VIŅAM PIEEJAMAS VĒRTĪGAS IZVĒLES IESPĒJAS... DAUDZAS VIŅA IZVĒLES IESPĒJAS VAR BŪT SLIKTAS”** (364). Rodas jautājums par to, kādas izvēles iespējas liegt cilvēkam.

c) **personas autonomija un kaitējuma princips: VIENĪGAIS ATTAISNOJUMS CILVĒKU PIESPIEŠANAI AR VALSTS VARU (AR LIKUMU) IR TAS, LAI VIŅU ATTURĒTU NO KAITĒJUMA CITIEM”.** Rāz šo principu skaidro plašāk: **“Novērst kaitējumu jebkuram (arī sev pašam) kā vienīgo attaisnoto iemeslu, lai piespiedu kārtā iejauktos otra dzīvē. KAITEJUMA PRINCIPS IR BRĪVĪBAS PRINCIPS”** (365). Mēģināsim atrast saikni starp personas autonomiju un kaitējuma principu. Valsts varas uzdevums ir nodrošināt izvēles iespējas cilvēkam: **“IZDEVĪBAS KOPĀ AR IESPĒJĀM TĀS IZMANTOT.”** Atņemot cilvēkam izvēles iespējas un izdevības, mēs kaitējam viņa brīvībai. Piemēram, īpašuma tiesības ir vērtība, kas paver cilvēkam gan izdevību, gan iespējas. Padomju vara liedza cilvēkam privatīpašuma tiesības, nodarot nopietnu kaitējumu personas autonomijai un izvēles iespējām. Patlaban **500 000 nepilsoņu** ir atņemtas tiesības īstenot valsts varu un pārkāpts politiskās vienlīdzības princips, jo atbilstoši *Satversmei* valsts suverenā vara pieder tautai. Viņiem ir liegta piedalīšanās parlamenta un pašvaldību vēlēšanās. **Un tas ir būtisks kaitējums cilvēka autonomijai, radot nopietnas problēmas Latvijai ceļā uz ES un NATO.** Ne mazāk nopietna problēma ir tautas nabadzība un tās dvīņu māsa — noziedzība.

Kaitējuma princips ir ļoti nozīmīgs politiskās morāles jomā: tas “izslēdz no politikas privātās morāles apsvērumus” (365). Tas izslēdz no valsts politikas arī partiju intereses, partiju finansētāju intereses un personiskās attiecības. Tur valda valsts intereses kā kolektīvs labums, pieņemot likumus, politiskus lēmumus u.tml. Tas attur valsts varu “no cilvēku piespiešanas kaut ko nedarīt vai darīt kaut ko citu ar pamatojumu, ka šī rīcība ir vai nu derdzīga, vai nevēlama” (365). **KAITĒJUMA PRINCIPS IR POLITISKĀS DARBĪBAS CEĻRĀDIS VALDOŠĀS KOALĪCIJAS PARTIJĀM VALSTISKI SVARĪGU LĒMUMU PIEŅEMŠANĀ.**

Raza atziņas atgādina Latvijas politiķiem: “Nopietni ilgstoši apvainojumi var ievērojami mazināt cilvēka izdevību. Tie var pat ietekmēt viņa spējas izmantot izdevības, kas ir viņa rīcībā, vai traucēt viņa mērķu īstenošanu” (366). Par to liecināja arī *pedofilijas skandāls* 7.Saeimā, *Latvijas Kuģniecības privatizācija*, premjera A.Šķēles nomaīņa ar A.Bērziņu. Tie ir nopietni kaitējuma principa pārkāpumi politikā, kuri izraisīja pat valsts tiesiskā statusa zaudēšanu. **Razs uzsver, ka “JEBKURA APVAINOJOŠĀ IZTURĒŠANĀS VAR BŪT NOSODĀMA”, arī “CILVĒKA JŪTU AIZSKARŠANA”** (366). Šajā ziņā 7.Saeimā augstu vilni sita neierobežotu apvainojumu plūdi, kas atgādināja staļinlaikam raksturīgo cīņu ar tautas ienaidniekiem, kalngalus sasniedza arī cilvēka goda un cieņas aizskaršana. Tātad politiķu savstarpējās attiecībās 7.Saeimā nav ievērots kaitējuma princips. No valsts interešu viedokļa raugoties, varbūt Valsts prezidentei V.Viķei-Freibergai vajadzēja ierosināt atlaist 7.Saeimu? Jā, tas būtu bijis risks, bet risks tautas labā, valsts prestiža labā. Acīmredzams kļūst pēcpadomju **demokrātijas paradokss: valdība un valdošā koalīcija saglabā stabilitāti tāpēc, ka tā ir politiski rīcībnespējīga un neizlēmīga.** A.Bērziņa valdībai būtu jānoiet no politiskās skatuves, bet par nelaimi 7.Saeima nespēj radīt kaut ko labāku — tā ir izsmēlusi sava politiskā intelekta spējas un nolemta bezcerīgai eksistencei, ja runa ir par valsts interesēm. Premjera A.Bērziņa skatījumā deklarācijas izpilde “ir ļoti normāla” (Kritiski vērtē... // NRA, 28.08.01.). Citādi domā LB prezidents E.Repše. Viņš uzskata, ka valsts varas glēvulība un korumpētība ir sasniegusi katastrofālus apmērus. Lasītājam nāksies veidot savu izpratni par Latvijas valsts varu.

Kad viens cilvēks kaitē otram? — “Kad viņa rīcība padara otra stāvokli sliktāku nekā tas bijis vai sliktāku nekā tam pienāktos būt, ietekmējot viņa nākotnes labklājību” (366). Latvijas valstsvīru un politiķu darbība ir nodarījusi kaitējumu lielākajai tautas daļai, kura tā rezultātā ir nonākusi nabadzībā. Lai aizkavētu vai novērstu šo kaitējumu ir nepieciešama:

- 1) tautas politiskā un tiesiskā izglītošana, sākot ar pamatskolu;
- 2) katra cilvēka personiskā atbildība, it sevišķi politiķu un valstsvīru personiskā atbildība, kā arī vēlētāju atbildība.

Valsts vara ir pakļauta pienākumiem, tās pienākums ir arī nodrošināt personas autonomiju, kuras trūkst nabadzībā nonākušam cilvēkam. Ne mazāk svarīga ir personas autonomija valstsvīram un politiķim. Nodrošināt **tautas labklājību ir pats svarīgākais valstsvīru un politiķu pienākums, bet to nav iespējams pildīt, ja trūkst personiskās atbildības.** E.Repše pateica vienu patiesību par valsts varas glēvulību, neizlēmību un korumpētību, bet otra patiesība tika noklusēta: kolektīvisms un kolektīvā atbildība ir radījusi šādu valsts varu. **Razs** pauž šādu atziņu: *“Tātad, ja valdībai ir pienākums veicināt autonomiju, tad kaitējuma princips ļauj tai izmantot piespiešanu gan tādēļ, lai atturētu cilvēku no rīcības, kura samazinātu citu cilvēku autonomiju (un līdz ar to arī personisko bezatbildību. — G.T.), gan tādēļ, lai piespiestu viņus veikt darbības, kas vajadzīgas, lai uzlabotu cilvēku izvēles iespējas un izdevības”* (368). Atliek tikai pasludināt personisko atbildību 7.Saeimas valdošās koalīcijas (TP, LC, TB/LNNK, JP) paustā solidarās atbildības principa vietā. Demokrātija tiešām valdībai uzliek šādu pienākumu: *Satversmē* ir teikts, ka **Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika** (1.1.) un ka **Saeimas un valdības pienākums ir realizēt dzīvē demokrātisku politiku, kur tiesības kalpo par politikas morāli.** Raza atziņas liek atcerēties valdības morālo pienākumu: *“Valdībai, kurai ir morāls pienākums paaugstināt vecuma pensijas, nodara kaitējumu vecajiem pensionāriem, ja šo pienākumu neveic”* (368–369). Par šo pienākumu ir aizmirsušas visas 7.Saeimas laikā veidotās valdības, jo neviens nav par to personiski atbildīgs. **Kolektīvisms politikas jomā — patlaban nepārvarams šķērslis 7.Saeimas darbībā.** Tas paver ceļu politiskai korupcijai Saeimas balsojumos un valdības lēmumos.

Kad valsts vara var un kad tai vajag izmantot piespiešanu — realizēt kaitējuma principu kā brīvības principu. *“Piespiešanu var izmantot, lai nepieļautu galējus gadījumus, kad smagi apvainojumi vai jūtu aizskaršana grauj vai mazina attiecīgā cilvēka spēju dzīvot normālu autonomu dzīvi sabiedrībā. Bet apvainojumi paši par sevi ir jāiegrožo un jākontrolē citādiem līdzekļiem — ar tādiem, kuri nepārkāpj brīvību”* (373). Runa ir par tiesībām kā brīvības morāli. Pedofilijas skandāla gadījumā valsts vara nespēja vai apzināti nevēlējās ierobežot smagus apvainojumus, kuriem trūka tiesiska pamatojuma.

d) BRĪVĪBAS APVEIDS¹. Personas autonomija ir brīvības un

¹ **Apveids** — ārējās kontūras. Šeit ir runa par brīvības izpaušmi un realizāciju uz personas autonomijas bāzes.

personiskās atbildības pastāvēšanas un realizēšanas nepieciešams priekšnoteikums. Konkurējošu vērtību plurālisms pieļauj dažādus dzīvesveidus, “kas iemieso sevī nesavienojamus tikumus” un “turklāt tiecas radīt savstarpēju iecietību” (375). **Bet pēcpadomju demokrātija ir mantojusi komunistisko kolektīvo vērtību — neiecietību pret citādu domu, opozīciju. Politiskais plurālisms kā demokrātijas princips 7.Saeimā netiek īstenots.** Valda kolektīvisms un personiskā bezatbildība — pretstats Rietumu demokrātijai. Lūk, **Raza brīvības doktrīnas** trīs galvenās tēzes:

1. Galvenais mērķis ir veicināt un aizsargāt pozitīvo brīvību kā personas autonomijas pamatu, kas satur izvēles diapazona pietiekamu pieejamību un “garīgās spējas, kas nepieciešamas autonomai dzīvei” (376). Visupirms runa ir par spēju saprast un uzņemties personisko atbildību. Izvirzās jautājums: **kā 7.Saeima un A.Bērziņa valdība aizsargā pozitīvo brīvību politikā?** Vai deputāti vispār ir spējīgi radīt priekšnoteikumus pozitīvai brīvībai? — Šādi jautājumi netiek apspriesti, jo trūkst pozitīvās brīvības izpratnes.

2. “Valstij ir pienākums nevis pieļaut brīvības liegšanu, bet arī veicināt to, radot personai autonomijas nosacījumus” (376). Vai A.Bērziņa valdībā ir radīti nosacījumi personas autonomijai un atbildībai? — Nebūt ne! Pasludināts solidarās atbildības princips: **Neviena personiskā atbildība.**

3. “Nevienu mērķi nedrīkst īstenot ar līdzekļiem, kas apdraud cilvēku autonomiju (it sevišķi valstsvīru. — *G.T.*), **ja vien šādu rīcību neattaisno nepieciešamība aizsargāt vai atbalstīt šo vai citu cilvēku autonomiju”** (376).

Šajā sakarībā izvirzās vairāki jautājumi 7.Saeimas deputātiem. Vai patlaban politisko mērķu īstenošana — ES un NATO — neapdraud cilvēku autonomiju? Ko valsts ir darījusi personas autonomijas veidošanā un veicināšanā? Vai 500 000 nepilsoņu nav pretrunā ar personas autonomijas un politiskās vienlīdzības principu? **Vai solidarās atbildības princips valdošajā koalīcijā (TP, LC, TB/LNNK, JP) nav pretrunā ar personiskās atbildības principu un demokrātijas būtību?**

Uz personas autonomiju balstītas brīvības doktrīnas robežas

Liberāla brīvības doktrīna “nedz aizsargā, nedz pieprasa jebkādu individuālu izvēles iespēju. **TĀ TIKAI PRASA PIETIEKAMA IZVĒLES DIAPAZONA PIEEJAMĪBU.**” Svarīga ir šā diapazona pietiekamība, kuru nosaka tiesības — konstitucionālās tiesības, civiltiesības, krimināltiesības u.c. **Individuālās izvēles diapazona pietiekamību nosaka valsts intereses, kuru centrā izvirzās tautas labklājība.**

Personas autonomijas princips “neaizsargā morāli derdzīgas nodarbes vai dzīvesveidu” (376). Tas veicina “dažādu konkurējošu centienu, plānu un attiecību daudzveidības uzplaukumu”. Līdz ar to šis princips veicina personas aktivitāti, rada priekšnoteikumus personiskai atbildībai visās dzīves sfērās, it sevišķi politikā. Un tad par politikas morāli ir jākļūst tiesībām.

Kaitējuma princips ieņem būtisku vietu Raza brīvības doktrīnā: **PIESPIEŠANU DRIKST IZMANTOT VIENĪGI KAITĒJUMA NEPIELAUŠANAI**. Kaitējuma princips tiek iekļauts politikas morālē saistībā ar “noteiktu indivīda labklājības koncepciju”, piešķirot tam konkrētu saturu. **Šis princips uzliek valstij pienākumu “veicināt labu dzīvi” un “nepieļaut piespiešanu un manipulācijas tikai tur, kur to izmantojums neveicinātu cilvēku spēju dzīvot labu dzīvi, bet gan to ārdītu vai ierobežotu”** (376). Tātad kaitējuma princips skar arī labklājību.

Razs akceptē šādu cilvēku labklājības izpratni: “Tas nozīmē tādu izpratni par labklājību, kurā galvenā loma tiek piešķirta paša rīcības veicēja aktivitātēm savas labklājības veidošanā” (377). Tas izceļ morāles nozīmi, morāles, kas balstās uz personas autonomiju kā brīvības priekšnoteikumu: **LAUT CILVĒKIEM VEIDOT PAŠIEM SAVU DZĪVI, UZŅEMOTIES PERSONISKO ATBILDĪBU**. Tas paver ceļu **perfekcionismam**¹ politikā. Šeit “valdības loma ir plaša un svarīga, tomēr aprobežojas ar plurālismam un autonomijai labvēlīgu pamatnosacījumu saglabāšanu” (377). **Razs nostājās pret kolektīvistu doktrīnām**: stingra centralizēta valsts vara, radikālas pārmaiņu programmas politikā. Viņš uzskata, ka kolektīvās vērtības ir iemiesotas konkrētās sociālās formās un tādēļ “nevar būt runa par radikālu politisku rīcību, lai nodrošinātu sociālo apstākļu būtisku pārmaiņu. **POLITIKA IR PAKĀPENISKU UZLABOJUMU MĀKSLA** (377). Lūk, ko nezina un nespēja saprast Latvijas politiķi un valstsvīri pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas. Tautas labklājības vietā radās nabadzība.

e) valsts varas trūkumi: pirmsākumi un izpausmes Latvijas Republikā. Razs sludina liberālu politisko lēmumu pieņemšanas stilu. Šeit valdības likumīgās darbības joma un individuālā brīvība ir atkarīga no konkrētiem apstākļiem. **Varbūt** tieši pakāpeniska uzlabojumu māksla bija vajadzīga arī Latvijas politiķiem, pārejot no padomju iekārtas uz tīrgus ekonomiku un demokrātiju? **Varbūt** tieši sasteigta privatizācija

¹ **Perfekcionisms** — teorijas ētikā, teoloģijā, psiholoģijā un sociālajā filozofijā, kuras balstās uz ideju par to, ka atsevišķam cilvēkam vai sabiedrībai kopumā jārikojas tā, lai sasniegtu pilnību. Piemēram, teorijas par ideālas sabiedrības izveidošanu. **Tas atbilst Raza politikas izpratnei kā pakāpenisku uzlabojumu māksla.** Perfekcionisms akcentē kolektīvo labumu lomu politikā.

un visa padomiskā noliegšana bija par cēloni pašreizējam dzīves līmenim un radīja politisko kultūru, kurā saglabājās padomjlaika kolektīvās vērtības, it sevišķi kolektīvā atbildība? — Raza atziņas mums izvirza daudzus aktuālus jautājumus. Par nožēlošanu daudz ko vairs nevar labot, it sevišķi privatizācijas jomā, kur valsts zaudējumi sniedzas miljardos latu un neviens par to nav personiski atbildīgs. **Bet tauta gan ir steidzīgi jāglābj no nabadzības — tas ir latviešu tautas izdzīvošanas jautājums.** Vai tas notiks līdz ar Latvijas uzņemšanu Eiropas Savienībā un NATO? — Diezin vai. **Raza atziņas dod padomu** Latvijas politiķiem un valstsvīriem: “**Koncepcija par varas kalpošanu atvēsina cerības, atgādinot, cik ierobežotas ir valdības iespējas darīt labu un kādus draudus var radīt varas nodošana to rokās, kas nespēj valsts intereses un tautas labklājību stādīt augstāk par partiju interesēm politisku lēmumu pieņemšanā, kas nespēj pildīt dotos solījumus un savus pienākumus. Uz autonomiju balstīta brīvības doktrīna nav antagoniska politiskajai varai. Gluži pretēji, tā paredz, ka valdība rīkosies pozitīvi, paplašinot savu padoto brīvību. Tas nenovērš draudus, ko potenciāli slēpj varas koncentrācija nedaudzu cilvēku rokās — korupcijas, birokrātiskas kroplības un neiejūtības, kļūmīgu spriedumu un mērķu nenoteiktības draudus, kā arī nespēj novērst trūkumus, kas, iespējams, sakņojas jebkuras varas iekšēji piemītošā vājumā, — NEPIETIEKAMA UN IZKROPLOTA INFORMACIJA, KAS SASNIEDZ CENTRĀLĀS VARAS IESTĀDES” (377–378)¹.**

Valsts varas trūkumi atsevišķās valstīs izpaužas dažādi. Razu vēl nepazīna postsociālistisko valstu trūkumus, vājās puses un problēmas, un tās nav aplūkotas viņa grāmatā “*Brīvības morāle*” (1986), jo tad vēl neviens nespēja paredzēt tik drīzu PSRS sabrukumu. **Bet viņa pētījums ir ļoti noderīgs pēcpadomju politiķiem un valstsvīriem apzināta politikā intelekta veidošanā, it sevišķi politikas morāles jomā.** Viņa pētījumā var smelties padomu Latvijas politiķi un valstsvīri, jo tajā ir runāts par valsts varas izpausmes atšķirībām, kuras nosaka:

- 1) dažādu atšķirīgu personību darbība;
- 2) no iepriekšējās sabiedrības mantotās kolektīvās vērtības;
- 3) valsts konstitucionālā vēsture;
- 4) politiskās elites veidošanās.

Razu varas trūkumus saista ar politiskās brīvības pamatiem: “Tā kā vara ir korumpējama, maldīga un nepietiekami prasmīga, tad tai nevar uzticēties. **TĀ IR JĀIEROBEŽO UN JĀUZRAUGA. POLITIKAS NESPĒJA DARĪT LABU, VALDĪBU NEUZTICAMĪBA — TAS IR INDIVIDĀ BRĪVĪBAS PAMATS. ŠĪ AINA VIENLAIKUS IR PATIESA**

¹ Autora tulkojums.

UN NEPATIESA” (378). Ko darīt? — Valsts vara ir jāierobežo un jāuzrauga. Bet **kam tad būtu jāierobežo un jāuzrauga valsts vara Latvijā?** — “Saeimai jāieceļ noteiktiem gadījumiem parlamentārās izmeklēšanas komisijas, ja to pieprasa ne mazāk kā viena trešā daļa Saeimas deputātu” (*Satversme*, 2.26). Par nožēlošanu vairākumā gadījumu šīs komisijas 6. un 7.Saeimā tika izmantotas priekšvēlēšanas aģitācijai vai arī nolūkā izrēķināties ar politisko pretinieku. Tipisks gadījums — 7.Saeimas *parlamentārās izmeklēšanas komisija pedofilijas lietā* tika apzināti izmantota, lai par jebkuru cenu kompromitētu premjeru A.Šķēli (TP) un viņa valdību un pēc tam viņu nomainītu ar kompromisa figūru A.Bērziņu (LC). Bet ko panāca šīs iniciatīvas organizatori? — Lūk, kā reālo situāciju valstī raksturo LB prezidents **E.Repše: VALSTS VARAS GLĒVULĪBA UN KORUMPĒTĪBA SASNIEGUSI KATASTROFĀLUS APMĒRUS.** Bet valsts vara tik vien spēj, kā atbildēt ar E.Repšes kritiku, kurā aktīvi iesaistās arī masu saziņas līdzekļi. Tas ir strupceļš:

a) valsts vara un masu saziņas līdzekļi necenšas saprast E.Repšes personisko atbildību;

b) **E.Repše nespēj saprast patiesos valsts varas glēvulības un korumpētības cēloņus un saistību ar kolektīvo bezatbildību.** Var notikt tas pats, kas notika ar A.Šķēli un viņa veidoto partiju, kura pēc 7.Saeimas vēlēšanām palika opozīcijā. Maz ticams, ka šī jaunveidotā partija iegūs vairāk par 50 vietām 8.Saeimā. Diezin vai **E.Repše spēs pārvarēt padomjlaika garīgo mantojumu valsts varas koridoros — kolektīvo bezatbildību?** — Valdošā koalīcija (TP, LC, TB/LNNK, JP) pasludināja un realizē kolektīvās bezatbildības principu — solidārās atbildības principu. Ja tiešām valdītu personiskās atbildības diktatūra, tad A.Bērziņš jau sen būtu demisionējis.

Turklāt rodas iespaids, ka valsts vara apzināti tur tautu politiskās izglītības un politiskās informācijas tumsā. Izkropļotu informāciju sniedz ne tikai valsts varas institūcijas, bet arī deputāti un masu saziņas līdzekļi. **Līdz ar to 7.Saeimā valda demagoģija¹, manipulācija ar partiju un valsts interesēm (LK privatizācija), kolektīvā bezatbildība, politiskās intrigas, apmelojumi** (sk. G.Tauriņš. *Politika*, II. R., 2001. — 516.lpp.). Atkārtojas 7.Saeimas priekšvēlēšanu scenārijs: **PARTIJAS NETIEK**

¹ **Demagoģija** (gr. *dēmagōgia* — tautas vadīšana, iespaidošana): 1) tautas ietekmēšanas veids, kura pamatā ir centieni gūt savtīgu labumu: popularitāti, varu, realizēt personiskas intereses vai kāda cita intereses. Tiek izmantoti melīgi solījumi, faktu apzināta sagrozīšana, glaimi; b) **politikānisms**: nekompetento vēlēšanu apvārdošana, tautas mānīšana, liekulīgi pielāgojoties masu noskaņojumam; c) cēlvārdīga spriedelēšana, slēpjot savtīgos nodomus, mērķus. Tipiski gadījumi 7.Saeimā: pedofilijas skandāls, *Latvijas Kugniecības* privatizācija.

VEIDOTAS SASKAŅĀ AR POLITIKAS UN TIESĪBU AUGSTĀKO KOLEKTĪVO VĒRTĪBU — TAUTAS LABKLĀJĪBU. Varbūt situāciju raksturo komentārs *Neatkarīgajā Rīta Avīzē*? — “**Sajūtot vēlēšanu tuvumu, gluži kā plēsēji uz medījumu partijas sāk arvien vairāk uzglūnēt saviem upuriem un pieteikt sevi kā vienīgo tautas glābēju, par kura garantu tiek eksponēta kāda populāra, tautas vēl cienīta persona**” (B.Lulle. Politiski konkurenti jāiznīdē // NRA, 1.09.01.). Un tad E.Repšes veidoto partiju var piemeklēt A.Šķēles partijas liktenis. Tas neuztrauc jaunu partiju veidotāju aktivitāti: “Mani fascinē iespēja cīnīties pret korupciju ar konta atvēršanas metodi” (Bendiks dibina partiju, izsmejot politiķus // “Diena”, 8.09.01.) — sludina bijušais premjera A.Šķēles padomnieks Māris Bendiks. Ne E.Repše, ne M.Bendiks pat nemēģina saprast, kāpēc valsts vara kļuvusi glēva un korumpēta?

Raza atziņas palīdz izprast valsts varas trūkumus, kuri izriet no politiskās brīvības — demokrātijas. Demokrātijas trūkumi un vājās puses slēpjas pašā politiskajā realitātē — **PERSONAS AUTONOMIJĀ UN ATBILDĪBĀ.** Kolektīvisms taču ir demokrātijas pretstats atbildības jomā. Turklāt pati brīvība — absolūta brīvība — nav sasniedzama, jo tad brīvība zaudē jēgu. Raza darbs *Brīvības morāle* rāda ceļu Latvijas politiķiem un valstsvīriem realitātes izpratnes veidošanā: **kāpēc brīvība 10 gadu laikā lielākajai tautas daļai ir atnesusi ciešanas un nabadzību?** Mēs šo ceļrādi centāmieš izmantot pēcpadomju demokrātijas izpratnes veidošanai Latvijā, demokrātijas, kas ir pretstats ES valstīs valdošajai Rietumu demokrātijai.

Kisindžera¹ darbs “DIPLOMĀTIJA”²(Henry Kissinger. *Diplomacy*, 1994)

Kisindžera darba “Diplomātija” panākumi meklējami tieši viņa spējā un centienos saprast starptautiskās attiecības ciešā saistībā ar pasaules vēsturi un starptautiskajām valstu sistēmām. Kisindžers ir **talantīgs politiķis un erudīts vēsturnieks, viņš “cenšas skaidrot pasaules valstu sistēmas pagātni, tagadni un nākotni”³**. Viņa politikas izpratnes centieni balstās tieši uz vēstures faktiem un šo faktu izpratni, kuros iemiesota un realizēta attiecīga politika. Būtisku vietu ieņem valstsvīru politiskie portreti, viņu panākumi, veiksmes un neveiksmes.

Kisindžera “Diplomātijā” politikas vēsture kļūst par politiķu un valstsvīru skolotāju, ja viņi cenšas saprast vēsturi. Tas patlaban ir vairāk nekā aktuāli. Viņa darbs aicina izprast lielvalstu ārpolitiku saistībā ar

¹ **Kisindžers** (*Kissinger*) Henrijs — viens no XX gs. pazīstamākajiem politiķiem un valstsvīriem. Viņš astoņus gadus vadīja un noteica ASV ārpolitiku. 1969.g. viņš kļuva par prezidenta Niksona palīgu nacionālās drošības jautājumos, bet 1973.g. viņu iecel par valsts sekretāru (ārlietu ministru). Šo amatu viņš saglabā arī prezidenta Dž.Forda valdībā (1974–1977). Viņš ir uzrakstījis vairākus nozīmīgus darbus par starptautisko politiku, taču vislielākās ievēribas cienīga ir tieši “Diplomātija”. Nobela miera prēmijas laureāts (1973) un starptautiskas konsultāciju firmas *Kissinger Associates* prezidents.

Patlaban Rietumu presē atskan arī pārmetumi Kisindžeram kā bijušajam ASV valsts sekretāram, kura “politiskie partneri bija ne tikai ģenerālis Pinočets, bet arī Suharto Indonēzijā, Papandopuls Grieķijā, militārās izpildvaras marionetes, kas Bangladešā nogalināja šeihi Mudžiburū Rahmanu” (V.Hermanis. *Diplomātijas autoram sazvērnieka reputācija // Neatkarīgā Rīta Avīze*, 3.08.01.). Runa ir par **K.Hičensa** grāmatu *Lieta pret Henriju Kisindžeru* (*The Case Against Henry Kissinger*). K.Hičens apgalvo, ka Kisindžers esot vadījis apsūdzēti, kura nolēma nepieļaut “varas pāreju konstitucionālo mandātu ieguvušo S.Aljendes vadīto sociālistu rokās” (turpat). Minētājā grāmatā K.Hičens apsūdz Kisindžeru Čiles bruņoto spēku komandiera R.Sneidera slepkavībā: “Mēs apsūdzam Kisindžeru slepkavībā un paziņojam, ka sabiedrība, kas pret to iecietīga, ir iecietīga arī pret slepkavību.” Neatbildēts paliek jautājums par ASV lomu un vietu militārā apvērsumā Čīlē, kur gāja bojā tās prezidents Aljende Gosenss (*Allende Gossens*) un pie varas nāca ģenerālis Pinočets Ugarte (*Pinochet Ugarte*). — Bet tas jau ir jautājums par ASV slepeno diplomātiju, par šī apvērsuma politiskajiem mērķiem. Varbūt ir pienācis laiks rakstīt arī *Slepeno diplomātiju*?

² **H.Kissinger**. *Diplomacy*, 1994.

Г.Кисинджер. *Дипломатия*. М., 1997.

H.Kisindžers. *Diplomātija*. R., 2001.

³ **I.Feldmanis, A.Zunda**. Pēcvārds // H.Kisindžers. *Diplomātija*. R., 2001. — 881.lpp.

dažādām valstu sistēmām pēdējos gadsimtos: *valsts intereses un morāla vai ideoloģiska rakstura motīvi politikā*¹. Viņš pārdomām izvirza šādus jautājumus XXI gs. politiķiem un valstsvīriem:

1. Kas būtu veicams, lai valsts intereses būtu pietiekami nodrošinātas?

2. Vai valsts interešu labā ir pieļaujams karš?

3. Kādai vajadzētu būt jaunai pasaules kārtībai XXI gadsimtā?

4. Uz kādiem principiem vajadzētu balstīt jauno pasaules kārtību?

Tas ir pētījums, kas liecina, kā valstsvīri ir risinājuši pasaules kārtības problēmas — kas darbojās labi, kas nedarbojās un kāpēc? Kisindžers paskaidro: “**Intelektuāli analizē starptautisko sistēmu darbību, valstsvīri tās veido.** Starp analītiķa un valstsvīra perspektīvām ir milzīga atšķirība. Analītiķis var izvēlēties, kuru problēmu pētīt, kamēr **valstsvīram problēmas tiek uzspiestas.** Analītiķis var izmantot visu skaidra secinājuma izdarīšanai nepieciešamo laiku, **valstsvīra galvenais izaicinājums ir laika trūkums.** Analītiķis neriskē ne ar ko. Ja viņa secinājumi izrādās nepareizi, viņš var uzrakstīt jaunu traktātu. **Valstsvīram ļauts minēt tikai vienu reizi, viņa kļūdas nav izlabojamas.** Analītiķim ir pieejami visi fakti, par viņu spriedis pēc viņa intelektuālajām spējām. **Valstsvīram jārikojas ar pieņēmumiem, ko nevar pārbaudīt tad, kad viņš to izdara; par viņu spriedis vēsture pēc tā, cik saprātīgi viņš ticis galā ar neizbēgamajām izmaiņām un, vispirmām kārtām, cik labi viņš saglabājis mieru**” (20–21)²

Izprast Latvijas vēstures 1940.gada traģiskās lappuses mums palīdzēs nodaļā “*Stalīna bazārs*” un “*Nacistu un komunistu pakts*”³ izteiktās Kisindžera atziņas, bet nodaļa “*Atgriešanās pie jautājuma par jauno pasaules kārtību*” mudinās ieskatīties Latvijas nākotnē. Autors aicina lasītāju ar saviem jautājumiem tālāk attīstīt Kisindžera atziņas par jauno pasaules kārtību. Ne mazāk svarīgas ir Kisindžera atziņas, kas izteiktas nodaļā “*Stalīna bazārs*”; tās paver iespēju dziļāk izprast Latvijas vēstures traģiskās lappuses (1939–1941). Kisindžera “*Diplomātija*” ir vairāk nekā aktuāla patlaban, kad top XXI gs. jaunā pasaules kārtība. Viņš aicina politiķus un valstsvīrus aktīvi piedalīties šīs jaunās pasaules kārtības veidošanā. Un arī Latvijai ir svarīgi noteikt ne tikai savus politiskos mērķus — ES un NATO, bet arī politiskās darbības principus un vērtības, kas spēj vienot pozīciju un opozīciju. Patlaban pozīcijas un opozīcijas attiecības 7.Saeimā neatbilst Rietumu demokrātijas principiem, un to ir svarīgi apzināties. Arī šajā jomā Kisindžera pārdomas un atziņas par demokrātiju sniedz Latvijas politiķiem padomu.

¹ Turpat, 882.lpp.

² Šeit un turpmāk norādes uz Kisindžera *Diplomātiju* (R., 2001.) tiek vienkāršotas: (20–21).

³ Runa ir par Molotova-Ribentropa pakto (sk. pielikumā).

1. Staļina bazārs¹

Kas saveda kopā nesamierināmos politiskos pretiniekus — Staļinu un Hitleru — Otrā pasaules kara priekšvakarā, kad tika parakstīts Molotova-Ribentropa pakts ar slepenajiem protokoliem (23.08.39)? Kas bija pamatā Staļina un Hitlera savstarpējai uzticībai? — Ja Vācijas un PSRS² politiku noteiktu tikai ideoloģija, tad šo paktu, kuru papildināja protokoli, nebūtu iespējams slēgt. Mūs interesē šā protokola pirmsākumi, jo ar to saistās Latvijas liktenis 1940. gadā, kad tā zaudēja valstisko neatkarību. Lūk, Kisindžera atbilde uz šo jautājumu: “**Taču kopējās ģeopolitiskās intereses ir ļoti spēcīgas saites, tāpēc tās saveda kopā abus senos ienaidniekus — Hitleru un Staļinu**” (336). Eiropas demokrātijas³ bija negaidīti pārsteigtas. To izbrīns liecināja, ka Staļins un Hitlera netika izprasts. Arī Latvijas politiķi un valstsvīri spēj tikai kritizēt un nolādēt gan vienu, gan otru. Kisindžera darbs “Staļina bazārs” palīdzēs mums ieskatīties Hitlera un Staļina politiskajos portretos.

a) **Hitlera un Staļina politiskie portreti.** Hitleram bija raksturīga mērķtiecība, kuru viņš pauž darbā *Mein Kampf*: “**Galvenais jautājums, kuram ir izšķirošā nozīme visas vācu nācijas liktenī, ir marksisma iznīcināšana**” (Ā.Hitlers. Mana cīņa. R., 1995. — 45.lpp.). Hitlera politiskais mērķis — **cīņa pret ebrejisko boļševismu un par pasaules kundzību. Lūk, Otrā pasaules kara un holokausta pirmsākums.** Milzīgs humanitārās izglītības deficīts un pārliecība par savu gribasspēku veicināja šā mērķa realizācijas aizsākumu.

Hitlera oratora spējas izpaudās demagoģijas prasmīgā izmantošanā, nākot pie varas. Kā valdības galva viņš vairāk balstījās uz intuīciju, nevis politikas analīzes pamatiem. Rietumu demokrātijas⁴ nespēja aptvert Hitlera *Mein Kampf* ideoloģiju, kas ietvēra draudus Eiropas drošībai. Viņš galvenokārt balstījās uz to, ka “tautas masas viņu dievināja”⁵ (337) **Hitlera** nākšanu pie varas Kisindžers pamato šādi: “**Demagoģijas prasme katapultēja Hitleru Vācijas vadībā un palika viņa kapitāls visā karjeras laikā.** Ar instinktiem, kas piemīt izstumtajiem, un nekļūdīgu spēju saskatīt psiholoģiskās vājības, viņš dzina savus pretiniekus no viena neizdevīga stāvokļa otrā, līdz tie bija pilnīgi demoralizēti un gatavi atzīt viņa pārākumu. Starptautiskajā arēnā viņš aukstasinīgi izmantoja demokrātiju netīro sirdsapziņu par Versaļas līgumu” (305).

¹ **Bazārs** (persiesu val. *bāzār*) — Austrumu tirgus.

² **Kisindžers** PSRS vietā lieto *Padomju Savienība*. Ērtības labad tiek lietots vispārpieņemts apzīmējums *PSRS*.

³ Runa ir par Rietumeiropas demokrātiskajām valstīm.

⁴ Runa ir par Rietumeiropas demokrātiskajām valstīm — visupirms Angliju un Franciju.

⁵ **Hitleram** ticēja ne tikai liela daļa vācu tautas, bet arī citas tautas.

Kāda bija Hitlera politiskā darbība valdības vadītāja amatā? — “Kā valdības vadītājs Hitlera drīzāk darbojās uz instinktu, nevis analīzes pamata. Iedomājies sevi par mākslinieku, viņš necieta sēdošu darbu un pastāvīgi un nemitīgi atradās kustībā... Tā kā viņš nicināja sistemātisku darba kārtību un ministriem bija grūti viņam piekļūt, **politikas veidošana notika grūdieniem un rāvieniem.** Viss, kas saskanēja ar viņa neprātīgās aktivitātes uzliesmojumiem, plauka; viss, kam bija nepieciešams sistemātisks darbs, tiecās nīkuļot” (305).

Kisindžers cenšas atklāt Hitlera demagoģijas būtību un noslēpumu: “Demagoģijas būtība slēpjas spējā vienlaikus uzjundīt emocijas un frustrācijas¹. Spēja panākt šādus brīžus un sasniegt hipnotiskas, gandrīz jutekliskas attiecības ar savu apkārtni un sabiedrību kopumā kļuva par Hitlera specialitāti. Ārzemēs Hitlera vislielākos panākumus guva tad, kad pasaule uztvēra viņu kā cilvēku, kas cenšas sasniegt normālus, ierobežotus mērķus. Visus lielākos ārpolitiskos triumfus viņš pieredzēja savos pirmajos piecos valdīšanas gados no 1933. līdz 1938. gadam, un tie bija balstīti upuru pieņemumā, ka viņa mērķis ir samierināt **Versaļas sistēmu**² ar tās sludinātajiem principiem... Protams, Hitleram bija daži intuīcijas uzliesmojumi” (305).

Hitlers tomēr bija harismātiska personība, kaut gan Kisindžers nenonāk līdz šādai atziņai. Par to liecina tie, kuri bija dzirdējuši viņa runas.

Hitleram trūka politiskas stratēģijas svarīgu lēmumu pieņemšanā. Turklāt viņa “**bohēmiskais**³ darba stils un nenoturīgais raksturs ietekmēja arī lēmumu pieņemšanu, kas viņa valdībai piešķīra drudzainu un nereti diletantisku raksturu” (337). Nevar noliegt **Hitlera harismu**, viņa spēju aizraut klausītāju. Viņa harismai bija svarīga loma, nākot pie varas, kā arī pieņemot nepārdomātus bezatbildīgus lēmumus, kas būtībā nereti bija noziegums pret cilvēci (holokausts u.c.).

Staļinam bija vajadzīgs ilgāks laiks, lai iegūtu absolūtu varu. Nākot pie varas, viņš “**izcēlās, graujot savus sāncensus no pašiem komunistu birokrātijas dziļumiem, kur pārējie varas tīkotāji nebija ņēmuši viņu vērā, jo sākumā neuzskatīja šo necilo gruzīnu par nopietnu sāncensi... Savu varu viņš vairoja ar konsekventas anonimitātes palīdzību**” (337).

¹ **Frustrācija** ir psiholoģisks stāvoklis, kas var izveidoties, ja cilvēkam ceļā uz nozīmīgu mērķi rodas reāli vai šķietami nepārvarami šķēršļi. Frustrācijai ir raksturīga apziņas sašaurināšanās un bezizejas izjūta, kas nereti izpaužas agresivitātē pret sevi vai citiem.

² **Versaļas-Vašingtonas sistēma** ir lielvalstu sistēma, kuru pēc Pirmā pasaules kara izveidoja uzvarējušās valstis (ASV, Lielbritānija, Francija u.c.), lai nostiprinātu radušos pasaules sadalījumu. Galvenie dokumenti ir *Versaļas miera līgums* (1919) un *Vašingtonas konferencē noslēgtie līgumi* (1921).

³ **Bohēma** (fr. *boheme* — čigāniskums) — materiāli nodrošinātu (mākslinieku u.c.) cilvēku vieglprātīgs, izlaidīgs dzīvesveids.

— Staļina darbību un rīcību politikas jomā ietekmēja baznīcas teoloģiskā izglītība, bet **“ideoloģiju viņš pārvērtā PAR POLITISKĀS KONTROLES INSTRUMENTU”**. Viņa mērķis bija skaidrs — neierobežota vara, kas tika sasniegta, fiziski iznīcinot politiskos pretiniekus. “Staļins bija pārliecināts, ka viņa ideoloģija iemieso vēsturisko patiesību” (337). Viņš bija konsekvents **Ļeņina skolnieks un sekotājs**¹. Viņa sludinātās ideoloģiskās patiesības bija par pamatu citādi domājošo partijas biedru fiziskai iznīcināšanai.

Kisindžers pamatoti dēvē Staļinu par briesmoni. Tiešām Staļinam bija sveša morāle, līdzjūtība, sirdsapziņa. Viņa politiskā morāle balstījās uz šķiru cīņas principiem un komunisma ideju. Atšķirībā no Hitlera **Staļins bija pacietīgs un “starptautisko attiecību veidošanā vislielākajā mērā reālists — pacietīgs, vērīgs un nepielūdzams”** (337). Hitleram trūka elastīgas taktikas, bet **Staļina ticība komunismam pieļāva elastīgu mērķtiecīgu ārpolitiku**. Kopumā Rietumu politiķi nespēja Staļinu izprast. “Komunistu līderi izrādījās nelokāmi, bezkaislīgi un tikpat nesatricināmi savā vēsturiskā mērķa apziņā, cik neuzņēmīgi pret vispārpieņemtiem argumentiem, it sevišķi, ja tie nāca no citādi domājošiem” (338). Komunistu diplomāti piekāpās tikai “objektīvās realitātes” priekšā atbilstoši dialektiskā materiālisma principiem.

Staļina politiskajā darbībā Kisindžers akcentē vienu negrozāmu principu: **nav attaisnojuma bezcerīgai cīņai par apšaubāmiem mērķiem** (338). Komunisms kā politisks mērķis bija zinātniski pamatots marksismā-ļeņinismā, un šī atziņa bija Staļina darbības pamatā. Viņa mērķtiecība cieši savijās ar to, ko Kisindžers dēvēja par lielāko murgu — “visu kapitālistisko valstu koalīcijas vienlaikus uzbrukums Padomju Savienībai” (339). Bet Eiropas demokrātiju valstsvīri noraidīja spēka politiku un uzskatīja, ka “priekšnoteikums labām starpvalstu attiecībām ir vispārēja ticība kolektīvās drošības premisām un ideoloģiskās nesaskaņas novērš jebkuru praktiskās sadarbības iespēju starp fašistiem un komunistiem” (339). **Staļina Realpolitik**² Rietumu valstsvīri neizprata. Starp Rietumiem un PSRS valdīja neuzticība un neizpratne, sagraujot drošības sistēmu Eiropā.

Staļina iekšpolitika un ārpolitika būtiski atšķīrās viena no otras. Iekšpolitikā Staļins savus sāncenšus un pretiniekus vienkārši fiziski iznīcināja. **“Turpretī ārpolitikā Staļins apliecināja sevi kā galēji aukstu aprēķinātāju un lepojās, ka neviens viņu nevarēja izprovocēt ne uz kādiem pārsteidzīgiem soļiem... Nekas nespēja novērst viņu no centieniem**

¹ Sk. J.Staļins. Ļeņinisma jautājumi. R., 1945.

² Realpolitik — “uz spēka attiecību aprēķiniem un nacionālajām interesēm balstīta politika” (Kisindžers H. Diplomātija. R., 2001. — 141.lpp.).

pildīt, gandrīz vai par katru cenu to, ko viņš uzskatīja par savu boļševika pienākumu — sarīdīt kapitālistus savā starpā un neļaut Padomju Savienībai kļūt par viņu savstarpējo karu upuri” (341–342). Līdz ar to Staļina mērķis un iespējamais darījums starp PSRS un Vāciju kļūst reāls. Tas balstās uz **Staļina tēzi: starp Rietumu demokrātiem un fašistu diktatoriem nav būtisku atšķirību**. Šī tēze atbrīvo Staļinu no PSRS un Eiropas kolektīvās drošības saistībām. Tā tika likti pamati jaunai politikas stratēģijai, kas galu galā noveda pie Otrā pasaules kara un komunisma tālākas izplatīšanās uz Rietumiem.

b) Maskavas jaunā stratēģija. Partijas XVIII kongresā Staļins atsacījās no Eiropas kolektīvās drošības koncepcijas (10.03.39.) un veidoja savu *Realpolitik* ar Vāciju. “*Patlaban padomju valdībai acīmredzot nav nolūka sniegt palīdzību Lielbritānijai un Francijai, ja tās nonāks konfliktā ar Vāciju un Itāliju*” (342). Līdz ar to PSRS pasludina neitralitāti militārā konfliktā starp Rietumeiropas kapitālistiem. **Paveras ceļš uz Vācijas un PSRS tuvināšanos — ceļš uz Molotova–Ribentropa paktu un tā slepenajiem protokolliem (23.08.39.)**. Tātad Staļins saglabā sev rīcības brīvību jebkurā gadījumā. Viss būs atkarīgs no tā, kurš solīs vairāk politiskajā tirgū, kur Staļins palika nepārspēts. “*Faktiski Staļins aicināja nacistu Vāciju piedāvāt savu cenu*” (344), — spriež Kisindžers.

Staļina *Realpolitik* Rietumu demokrātiem bija neizprasts noslēpums, un tas pavēra “iespēju noslēgt separātu darījumu pēc tam, kad karš būs sācies”. Kad šāda iespēja radās, Staļins centās noslēgt separātu darījumu pirms kara. **Rietumu demokrātijas nespēja saprast, ka “kaismīgais revolucionārs Staļins vispirms ir aukstasinīgs stratēģis”** (344). Pēc Prāgas okupēšanas Eiropu pārņēma neizpratne par Padomju Savienības un Vācijas politiku. Izveidojās paradoksāla situācija: “**JO DEDZĪGĀK LIELBRITĀNIJA ORGANIZĒJA PRETOŠANOS HITLERAM, JO ATTURĪGĀKS KĻUVA STAĻINS, LAI PALIELINĀTU SAVAS IESPĒJAS PRET ABĀM PUSĒM**” (344). Tā bija tālredzīga politika.

Lielbritānija izvēlējās kolektīvās drošības principu: Grieķija, Dienvidslāvija, Francija, Turcija, Polija, PSRS. Radās jautājums, *vai visi potenciālie Vācijas upuri gatavi pretoties agresijai*. — Austrumeiropas valstis pirmajā vietā izvirzīja savas nacionālās intereses. Maskava nogaidīja, bet neviena Austrumeiropas valsts nepauda gatavību piedalīties konferencē par Eiropas drošību — tās vienkārši neieradās uz konferenci Bukarsetē. Čemberlens¹ pauda visdziļāko neuzticību attiecībā uz PSRS: “**Padomju Savienība tikai domā, kā visu sagrabt savos nagos**” (346).

¹ Čemberlens (*Chamberlain*, 1869–1940) Nevils — Lielbritānijas premjerministrs (1937–1940). Konservators. Ārpolitikā atbalstīja neitrālu politiku. Parakstīja Minhenes vienošanos (1939) kopā ar Franciju, Itāliju un Vāciju par Čehoslovākijas sadalīšanu.

Lielbritānija vienpusēji garantē drošību Polijai un Rumānijai. Līdz ar to **Staļins** sasniedz savu stratēģisko mērķi: “**Ja Hitleris virzītos uz austrumiem, Staļins nu bija pārliecināts par Lielbritānijas apņemšanos sākt karu, pirms tiktu sasniegta padomju robeža**” (347). Staļina politika un Hitlera politika lika pamatus Otrajam pasaules karam.

Lielbritānijas garantijas Polijas drošībai balstījās uz maldīgiem pieņēmumiem: a) Polija ir militāra lielvalsts; b) Francija un Lielbritānija spēj sakaut Vāciju bez citu sabiedroto palīdzības; 3) PSRS ir ieinteresēta saglabāt *status quo*; 4) ideoloģiskās atšķirības starp Vāciju un PSRS ir nepārvaramas. **Čemberlens tiešām gribēja novērst karu, bet Staļins juta tā neizbēgamību un “gribēja gūt labumu no tā, pats karā nepiedalīdamies**” (349). Būtībā Staļins savā politikā manevrēja starp Vāciju un tās pretiniekiem. Pavērās ceļš nacistu un komunistu pakta¹ tapšanai un līdz ar to arī Otrajam pasaules karam.

c) **nacistu un komunistu pakta tapšana**. Staļins nepārprotami Vācijai darīja zināmas savas intereses, bet Hitleris vilcinājās ar atbildi: “...Staļins gaidīja, padarīdams Hitleru arvien nervozāku” (350). Hitleris bija iecerējis līdz rudenim sākt uzbrukumu Polijai, un viņš sāka veidot ar Staļinu politiskos kontaktus. **Molotovs ierosināja augstākajā līmenī apspriest vairākus jautājumus, to skaitā neuzbrukšanas līgumu un paktu par Baltijas valstīm**. Kļūst redzamas un saprotamas Hitlera prioritātes: Lielbritānijas neiejaukšanās “kontinenta lietās” un “dzīves telpu” (*Lebensraum*) iegūšana no PSRS. **Tā Baltijas valstu likteni izlēma Staļins un Hitleris ar Lielbritānijas un Francijas klusējošu piekrišanu**. Viņu pretrunas izraisīja Otro pasaules karu.

Hitlers raksta Staļinam: “Es esmu pārliecināts, ka Padomju Savienībai vēlāmā papildprotokola saturu varēs saskaņot visdrīzākajā laikā, ja atbildīgam Vācijas valstsvīram būs iespēja pašam ierasties Maskavā uz sarunām” (351). Runa ir par Molotova–Ribentropa pakta slepenajiem protokoliem (23.08.39.). **Staļina atbilde Hitleram**: “Vācu-padomju neuzbrukšanas līgums būs izšķirošais pagrieziena punkts uz politisko attiecību uzlabošanu starp mūsu valstīm” (352). Ribentrops tiek ielūgts uz Maskavu (23.08.39.). Uzmanības centrā — slepenais protokols par Austrumeiropas sadalīšanu.

Kas noveda pie nacistu un komunistu pakta tapšanas? — **Rietumu demokrātijām** bija morāls un politisks mērķis: apturēt Hitleru. “Taču tās tā arī nespēja izstrādāt militāro stratēģiju šī mērķa sasniegšanai... **1939. gadā politika bija, bet nebija stratēģijas**” (353). Jāatzīst, ka šajā gadījumā Staļins bija gan politiķis, gan arī stratēģis. **Lielbritānija** nevarēja pieņemt Staļina noteikumus, jo “**nebija jēgas nostāties pret**

¹ *Nacistu un boļševiku pakts, nacistu un komunistu pakts* tiek lietoti kā sinonīmi.

to, ka Vācija aprij mazās valstis, jo tas nozīmētu ļaut Padomju Savienībai darīt to pašu”, — spried Kisindžers. **LIELBRITĀNIJA ATTEICĀS DOT GARANTIJAS BĀLTIJAS VALSTĪM, PAVEROT CEĻU 1940. gada notikumiem Latvijā, Igaunijā un Lietuvā.** Bet Staļins šo Lielbritānijas soli iztulkoja kā “ielūgumu Hitleram uzbrukt Padomju Savienībai, apejot Poliju”. Galu galā Kisindžers nonāk pie atziņas: “**Staļinam bija stratēģija, bet nebija principu, demokrātijas aizstāvēja principus, tā arī neizveidojot stratēģiju**” (353). Tika radīti apstākļi un priekšnoteikums Otrajam pasaules karam. Staļins veicināja Otrā pasaules kara priekšnoteikumu veidošanos, “lai varētu dalīties ar Hitleru laupījumā”. Tapa nacistu un komunistu pakts.

2. Nacistu un komunistu pakts

Hitlera un Staļina nākotnes vīzijas:

1) **Staļins gaidīja dienu, kad PSRS valdīs pār komunistisku pasauli;**

2) **Hitlers nākotnē redzēja “rases ziņā tīru impēriju”, kur valdīs “vācu rase”.** Šīs nākotnes vīzijas vainagoja 1939.gada nacistu un komunistu pakts. 1941.gada 22.jūnijā, kad Vācija uzbruka PSRS, pakts izjuka. Kisindžers uzskata, ka tas notika Hitlera vainas dēļ. Bet pastāv arī cits netradicionāls uzskats, kuru pauž **Suvorovs**¹: *Ja Hitlers nebūtu sācis karu ar Padomju Savienību 1941.gada 22.jūnijā, tad Staļins to sāktu pret Vāciju 1941.gada 6.jūlijā* (В.Суворов. Ледокол. День «М». М., 1995). Hitlers apsteidza Staļinu par dažām dienām.

a) **slepenais protokols par Austrumeiropas sadali un tā realizācija.**

Vācijas armija sagrāva Poliju, bet Francijas armija “pasīvi noskatījās pāri *Mažino līnijai*”². Francijas neizlēmība un nogaidīšana pavēra Staļinam iespēju “**SĀKT ĪSTENOT SLEPENO PRŌTOKOLU PAR AUSTRUMEIROPAS SADALĪŠANU**” (356). Nacistu un komunistu pakts ļāva Staļinam sākt politisko tirgu ar Hitleru par Austrumeiropas valstu likteni. Staļins piedāvāja Vācijai apmainīt daļu Polijas teritorijas, kas ar slepeno protokolu pienācās Padomju Savienībai, pret Lietuvu, kas pienācās Vācijai. “Hitlers pieņēma Staļina priekšlikumu” (357).

¹ Viktors **Suvorovs** (Суворов) ir Vladimira Rezuna (dz. 1947.) pseidonīms. Absolvējis slepeno *Kara diplomātisko akadēmiju*. Dienējis PSRS Bruņoto spēku Ģenerālštāba *Galvenās izlūkošanas pārvaldes* Žeņevas rezidentūrā. Pēc nesekmīgas operācijas kopā ar sievu un bērniem aizbēg uz Lielbritāniju un lūdza politisko patvērumu. Pēta Otrā pasaules kara vēsturi. Kara nobriešanai un sākumam veltīti pētījumi, kas balstās uz faktiem: *Ledlauzis*; “*M*” *diena*; *Šķīstīšanās*; *Pēdējā Republika*.

² **Mažino līnija** — franču nocietinājumu sistēma, kas celta (1929–1934) un pilnveidota līdz 1940.g. uz Francijas un Vācijas robežas. Garums — 380 km. Nosaukta kara ministra A.Mažino vārdā. 1940.g. vācu karaspēks apgāja šo līniju un tās garnizons kapitulēja.

Padomju Savienībai un Vācijai izdevās izolēt Baltijas valstis, kuras nesaņēma Lielbritānijas un Francijas drošības atbalstu. Diemžēl neizveidojās Baltijas valstu militārā sadarbība. Latvijas un Igaunijas līgums (1923) netika realizēts reālā aizsardzības savienībā. Kad Rietumu demokrātijas skaidri saskatīja PSRS īstos nolūkus, bija par vēlu. Baltijas valstis pieņēma PSRS ultimātu. 1940.gada 17.jūnijā ar Ulmaņa valdības piekrišanu padomju armijas daļas pārgāja Latvijas robežu. PSRS armijas klātbūtnē sākās tas, ko padomju vara dēvēja par sociālistisko revolūciju. Centīsimies saprast Staļina politiku, kas veidoja pamatu šiem notikumiem, lai saprastu to tiesiskumu.

b) Staļins realizē slepeno protokolu (23.08.39.) dzīvē. Viņš piedāvā trim Baltijas valstīm militāru sadarbību ar tiesībām “ierīkot militārās bāzes to teritorijā”. **Baltijas valstis bija spiestas “SPERT ŠO PIRMO SOLI UZ NEATKARĪBAS ZAUDĒŠANU” (357).** Ņemot vērā Baltijas valstu militāro potenciālu un sadarbības trūkumu šajā jomā, cita ceļa nebija. Tādēļ **tagad bezatbildīgi skan spriedelējumi par to, ka K.Ulmanis ir nodevis latviešu tautu.** Vēstures izpratnes vietā tiek likta tās kritika padomjlaiku tradīciju garā. Bet uz kaut ko citu vakardienas padomju cilvēks pagaidām nav spējīgs — viņš nespēj pacelties līdz vēstures notikumu izpratnei¹.

Pēc tam, kad Baltijas valstis jau bija spērušas pirmo soli ceļā uz savas neatkarības zaudēšanu, Padomju Savienība okupē daļu Polijas. Staļins pieprasa tiesības ierīkot militāras bāzes Somijā un Karēlijas zemes šaurumā pie Ļeņingradas. Somija noraida Staļina priekšlikumu, un PSRS uzsāk karu ar Somiju. Kisindžers uzsver, ka tieši Krievijas un Somijas “karš pierādīja, cik lielā mērā Francija un Lielbritānija bija zaudējušas stratēģiskās realitātes izjūtu” (357). **EIROPAS POLITIKU NOTEICA STAĻINS UN HITLERS.** Pēc tam Vācija okupē Beļģiju un “vācu zibenskarš izlaužas cauri Francijai” (358).

c) Hitlera iespējas un perspektīva Eiropā. Viņam paveras šādas iespējas: a) noslēgt mieru ar Lielbritāniju; b) sakaut Lielbritāniju; c) iekarot PSRS, lai pēc tam pilnīgi uzveiktu Lielbritāniju. 1940.gada vasarā Hitlers cenšas realizēt pirmās divas iespējas. Viņš sola Lielbritānijai drošības garantijas un aicina atdot pirmskara vācu kolonijas un neiejaukties kontinenta lietās. “Faktiski Hitlers aicināja Lielbritāniju dot Vācijai kontinentā pilnīgu rīcības brīvību” (358). Cerčils izvēlas “amerikāņu, nevis vācu hegemoniju”. Tā Hitlers kļuva par *casus belli*². Viņš nespēja novērtēt “speciālās attiecības” starp Lielbritāniju un Ameriku. Līdz ar to Hitlera rīcības brīvība tika būtiski ierobežota.

¹ Autora atziņas.

² **Casus belli** — diplomātijā gadījums, kas attaisno karu; iemesls karam, kara uzsākšanai.

Nopietni neizanalizējis stratēģisko situāciju, Hitlers pievēršas “uzbrukumam Padomju Savienībai”. Viņš dod uzdevumu sākt priekšdarbus uzbrukumam “Padomju Savienībai”. Šeit Hitlera politiskā stratēģija, ja tāda viņam bija, nonāk pretrunā ar *Mein Kampf* atziņām: “Jau Vācijas un Krievijas savienības noslēgšana pati par sevi nozīmētu, ka ir neizbēgams jauns karš, kura iznākums jau ir izlemts. Tāds karš nozīmētu vienīgi Vācijas beigas.” Tā tas tiešām arī notika.

Kāpēc tomēr Hitlers uzsāka karu ar PSRS? — Iespējams, ka viņš bija aizmirsis savas *Mein Kampf* izteiktās atziņas. Varbūt viņu piespieda citi apstākļi — neizbēgams PSRS uzbrukums Vācijai.

Staļins izrādījās tālredzīgāks politiķis, noslēdzot Molotova-Ribentropa paktu. Kad Hitlers redzēja, ka PSRS uzbrukums Vācijai ir neizbēgams, viņš 1941.gada 22.jūnijā pārsteidza Staļinu ar negaidītu uzbrukumu Padomju Savienībai. **Kisindžers neatzīst** šo netradicionālo versiju par Vācijas uzbrukumu PSRS: **Vācijai nebija izvēles**. Centisimies saprast Staļina politisko stratēģiju.

d) Staļina stratēģija. Francija krita. Viņa cerības, ka Vācija un Rietumu demokrātijas savstarpējā karā viena otru nokausēs, bija izgaisušas. Ja kristu arī Lielbritānija, tad Vācijai pavērtos iespēja uzbrukt Padomju Savienībai, izmantojot bagātīgos Eiropas resursus. **Ko darīt?** — “Staļins izvēlējās divvirziena stratēģiju” (360). Vispirms viņš ultimātīvā formā pieprasīja, lai Rumānija atdod Besarābiju un Ziemeļbukovinu, kamēr Hitlers bija aizņemts karā ar Franciju. **1940.gadā jūnijā Staļins “iekļāva Baltijas valstis Padomju Savienībā, piespiežot tās piekrist viltotām vēlēšanām, kurās nepiedalījās pat divdesmit procentu iedzīvotāju”** (361). Tā Staļins atguva visu to, ko Krievija bija zaudējusi Pirmā pasaules kara rezultātā. Viņš nostiprināja savu stratēģisko stāvokli Eiropas politiskajā tirgū ar Vāciju. Hitlers un Staļins kļuva par noteicējiem Eiropā.

Staļins cenšas “nomierināt savu draudīgo kaimiņu, piegādājot izejmateriālus Hitlera kara mašīnai”. Vācija savukārt “nodrošināja Padomju Savienību ar oglēm un rūpniecības izstrādājumiem” (361). Tā rezultātā Vācija kļuva par “valdošo lielvalsti Centrāleiropā”, bet Staļins veiksmīgi realizēja “slepenajā protokolā apsolīto kara laupījuma ievākšanu”. Baltijas valstis kļuva par šā laupījuma upuriem.

e) Padomju Savienības un Vācijas domstarpības. Pamazām pieauga Vācijas un PSRS domstarpību sasprindzinājums savstarpējās attiecībās. Vācija, Itālija un Japāna noslēdza *Berlīnes paktu* (27.09.40.), ar kuru “aņņemas karot pret jebkuru citu valsti, kas pievienotos britu pusei”. Staļins kļūst nemierīgs. “Hitlera mērķis bija ievilināt Staļinu kopējā uzbrukumā Britu impērijai tā, lai Staļinu iznīcinātu jo pamatīgāk, kad Vācijas aizmugure būs nodrošināta” (362).

Pēc *Berlīnes pakta* noslēgšanas Staļins un Hitlers netikās. Ribentrops vēstulē Staļinam paskaidro *Berlīnes paktu* un ielūdz Molotovu atbildes vizītē, lai kopīgi apspriestu PSRS pievienošanās iespēju *Berlīnes paktam*. Tomēr abu partneru savstarpējā neuzticība ņēma virsroku. “Molotovs atteicās iekāpt vācu vilcienā, kas bija atsūtīts uz robežas, lai eskortētu viņu līdz Berlīnei” (363). Līdz Berlīnei Molotovs nokļuva ar padomju vilcienu un vācu vagonā. Sarunas sākās (12.11.40.).

Molotova un Hitlera sarunas bija lemtas neveiksmei, jo sliktākus sarunu partnerus grūti iedomāties. Atliek tikai minēt, kāpēc Staļins šajā izšķirošajā brīdī netikās ar Hitleru personīgi, vai otrādi. Hitlers ar saviem garajiem monologiem arī bija nepiemērots sarunu partneris. Turklāt nereti “viņš pieņēma iebiedējošu runas veidu un izvirzīja kategoriskas prasības, no kurām reti kad atkāpās”. Arī Molotovs nebija spējīgs uz kompromisiem, jo “nebija viegli izdarīt pa prātam Staļinam” (364), no kura Molotovs ļoti baidījās. Arī **Staļinam bija radusies dilemma: nevēlēšanās veicināt Vācijas uzvaru, jo, Vācijai uzvarot Lielbritāniju bez PSRS palīdzības, “var palaist garām iespēju dalīties ar Hitleru iekarojumos”**. Staļins nevēlējās arī atgriezties pie Versaļas kārtības Eiropā¹: “Tā saucamais Eiropas spēku līdzsvars līdz šim bija apspiedis ne tikai Vāciju, bet arī Padomju Savienību. Tāpēc Padomju Savienība veiks visus iespējamus pasākumus, lai nepieļautu vecā spēku līdzsvara atjaunošanu Eiropā” (356).

f) Molotovs de facto ultimāta priekšā: ja Staļins nepievienosies Vācijai, lai uzbruktu Britu impērijai, tad Vācija “var uzbrukt Padomju Savienībai”. Ribentrops mudina Molotovu pievienoties Berlīnes paktam, jo tas ļautu “ļoti vispārējās līnijās noteikt ietekmes sfēras starp Krieviju, Vāciju, Itāliju un Japānu” (365). Japāna ieņemt Dienvidaustumāziju, Itālija — Ziemeļāfriku, bet Vācija atgūtu savas kolonijas Āfrikā. Ribentrops mudina Krieviju pagriezties uz dienvidiem. Bet Molotovs nodrošina atkāpšanās ceļu: “Nepieciešama precīza ietekmes sfēru nodalīšana diezgan ilgam laika periodam” (366).

Tātad Hitlers piedāvāja Molotovam iespēju piedalīties pasaules sadalīšanā. Bet Molotova jautājumi un nepiekāpība izveda Hitleru no pacietības. Kisindžers mēģina noskaidrot, kas slēpjas aiz šīs Molotova uzvedības sarunās ar Hitleru. “Aiz Molotova nekaunības un nepiekāpības slēpās mēģinājums iegūt laiku, lai Staļins varētu atrisināt gandrīz

¹ Runa ir par **Versaļas miera līgumu**, ar kuru beidzās Pirmais pasaules karš. To parakstīja karā uzvarējušās valstis (ASV, Lielbritānija, Francija, Itālija u.c.) un kapitulējuši Vācija. Tika izveidota **Tautu Savienība** un noteiktas Vācijas robežas, kā arī izstrādāti citi Eiropas politiskās kārtības noteikumi. Vācijas kolonijas tika sadalītas uzvarējušo valstu starpā. Tika ierobežoti Vācijas bruņotie spēki un noteiktas reparācijas.

neatrisināmu problēmu.” Visupirms runa ir par līdzdalību *Berlīnes paktā* un līdz ar to par Lielbritānijas sagraušānu. Bet kas būs pēc tam? — PSRS “būs kaila savu iespējamo *Berlīnes pakta* partneru priekšā”. Staļins nespēja izšķirties un pieņemt konkrētu lēmumu.

g) Staļina 25.novembra memorands un tā mērķu īstenošana. Staļins 25.novembra memorandā Hitleram pavēsta savus noteikumus par pievienošanos *Berlīnes paktam*: 1) Vācijai jāatvelk savs karaspēks un “jāļauj brīvi rīkoties Somijā”; 2) Bulgārijai noslēgt militāru aliansi ar PSRS un atļaut “ierīkot padomju bāzes savā teritorijā”; 3) PSRS aicinās Turciju “uzņemt pie sevis padomju bāzes”; 4) “Vācija neiejauksies, ja Padomju Savienība ar spēku nodrošinās savus stratēģiskos mērķus Balkānos un Dardanelos”; 5) “teritorija uz dienvidiem no Batumi un Baku jāatzīst kā padomju interešu sfēra”, ietverot Irānu un Persijas jūras līci; 6) Japānai jāatsakās no izrakteņu ieguvuma tiesībām Sahalīnas salā. Staļins saprata, ka tādi noteikumi nekad netiks pieņemti, bet šādi viņš iezīmēja savu interešu sfēru. Visu atlikušo valdīšanas laiku Staļins turpināja veidot “padomju interešu sfēru”. Uzbrukums PSRS kļūst neizbēgams, jo Vācija var nokļūt PSRS aplenkumā, kam var sekot uzbrukums Vācijai. **Hitlers paredzēja komunisma ekspansiju Rietumeiropā.**

Staļins bija pacietīgs stratēģis salīdzinājumā ar nepacietīgo Hitleru. “Viņš 25.novembra memorandā iekļautos mērķus sākotnēji īstenoja kopā ar Hitleru, pēc tam demokrātiju pusē pret Hitleru un, visbeidzot, nostājoties pret demokrātijām” (369). Bet Staļins nespēja paredzēt Hitlera rīcību. Vācijas uzbrukums viņam bija negaidīts trieciens.

h) Vācijas uzbrukums Padomju Savienībai. Pēc tikšanās ar Molotovu “Hitlers pavēlēja ģenerālštāba vasaras plānus pārveidot par kaujas plāniem uzbrukumam Padomju Savienībai 1941.gada vasarā” (369). Varbūt sava nozīme bija gan Molotova nekaunībai un nepiekāpībai, gan Staļina 25.novembra memorandam, gan Staļina gatavošanās karam (V.Suvorova versija). Par to liecina Hitlera rīcība pēc Staļina 25.novembra memoranda saņemšanas. “Hitlers pavēlēja nedot nekādu atbildi. Staļins to arī neprasīja. Vācu militārā sagatavošanās karam ar Krieviju ritēja pilnā sparā” (370). Arī Padomju Savienība gatavojās karam.

Staļins nespēja novērtēt Hitlera rīcību, pieļaujot, ka arī viņš ir “auksts un uzmanīgs aprēķinātājs, kurš negribēs sūtīt savas armijas uz Krievijas plašumiem, pirms nebūs pabeidzis karu Rietumos”. Bet Hitlera rīcībā pirmajā vietā izvirzījās vadoņa gribasspēks. Staļins nepietiekami pazina Hitleru un salīdzināja viņu ar sevi. “Hitlers ticēja, ka ar gribasspēku iespējams pārvarēt visus šķēršļus... Staļins bija ne tikai pacietīgāks, bet viņam kā komunistam bija arī lielāka cieņa pret vēsturiskajiem spēkiem... Viņš nepareizi iztulkoja Hitlera dedzību iesaistīt viņu *Berlīnes paktā* kā pierādījumu tam, ka nacisti ir nolēmuši veltīt 1941.gadu turpmākiem

mēģinājumiem sakaut Lielbritāniju” (370). **STALĪNS PIELĀVA, KA TĪKAI 1942.gadā VAJADZĒS PIENĒMT LĒMUMU PAR KARU AR VĀCIJU.** Tādēļ viņš turpināja piedāvāt Vācijai savu lojalitāti: “MUMS JĀPALIEK DRAUGIEM, UN JUMS TAGAD JĀDARA VISS, LAI TAS NOTIKTU” (372).

Staļins bija pārliecināts, ka “pēdējā brīdī spēs novērst uzbrukumu, uzsākot sarunas, kurās, kā šķiet, viņš bija gatavs izdarīt piekāpšanos”. Staļins, pārņēmis premjerministra amatu no Molotova, tiešām darīja visu, lai pasargātu “Padomju Savienību no konflikta ar Vāciju”. Viņš ignorēja visus brīdinājumus par iespējamo karu ar Vāciju. “Kopumā Staļins darīja visu, kas bija viņa spēkos, lai pārliecinātu Vāciju, ka viņš atzīst visus tās iekarojumus”, cerot “pārliecināt vāciešus, ka viņam nav ļaunu nodomu” (373). Pat 1941.gada 22.jūnijā Molotovs pauda gatavību “atvilkt visus spēkus no robežas, lai tikai nomierinātu Vāciju”. Staļins uz vairākām dienām ieslīga depresijā.

Bijušais padomju izlūks **V.Suvorovs** (Rezuns) atklāj slepenu Staļina direktīvu — sākt karu ar Vāciju 1941.gada 6.jūlijā. Ja tā ir patiesība, tad Hitlers paspēja apsteigt Staļinu par dažām dienām, sākot karu ar PSRS 1941.gada 22.jūnijā. Lūk, ko raksta V.Suvorovs: “Mani galvenie liecinieki: Markss, Engelss, Ļeņins, Trockis, Staļins, visi padomju maršali un ģenerāļi kara laikā. Komunisti paši atzīst, ka ar Hitlera palīdzību viņi izraisīja karu Eiropā un gatavoja negaidītu triecienu pašam Hitleram, lai sagrautu Eiropu” (B.Суворов. Ледокол. День «М». М., 1995. — С.14.). Viņš sāk savu darbu “Ledlauzis” ar Ļeņina darba *Proletariāta revolūcijas kara programma* jautājumu: “Kad notiks pasaules revolūcija?”. Lūk, Ļeņina atbilde: “**OTRĀ IMPERIĀLISTISKĀ KARĀ REZULTĀTĀ**” (turpat, 16.lpp.). Un Staļins, būdams konsekvents Ļeņina skolnieks, spriež viennozīmīgi: “**Ja arī Eiropā sāksies revolucionārie satricinājumi, tad tas notiks Vācijā... un revolūcijas uzvara Vācijā ir starptautiskās revolūcijas uzvaras nodrošinājums**” (turpat, 21.lpp.). Varbūt Hitleram tobrīd tiešām nebija citas izejas. Viņš kara sākumā bija spiests atzīt: “**Es jūtos tā, it kā atvērtu durvis uz tumšu, neredzētu istabu, nezinot, kas atrodas aiz durvīm**” (374). Viņš tiešām nespēja novērtēt situāciju un Sarkano armiju. Tagad “septiņdesmit miljonu vācieši bija iesaistījušies kaujās pret apmēram septiņsimt miljonu pretinieku”.

Varbūt Vācijai tiešām nebija citas izejas, kā vien pēkšņi uzbrukt Padomju Savienībai? — Ģenerālfeldmaršals **V.Keitels** padomju militārajiem izmeklētājiem nopratināšanas laikā paziņoja: “Es apstiprinu, ka visi militārie sagatavošanās pirmsākumi līdz 1941.gada pavasarim bija ar aizsardzības raksturu Sarkanās armijas uzbrukšanas gadījumā. Tātad visu karu Austrumos zināmā mērā var nosaukt par

preventīvu¹ ... Mēs nolēmām apsteigt Padomju Krievijas uzbrukumu un ar negaidītu triecienu sagraut tās bruņotos spēkus. 1941.gada pavasarī man izveidojās konkrēts uzskats, ka masveida krievu karaspēka koncentrācija ar tālāk sekojošu uzbrukumu Vācijai var mūs nostādīt kritiskā stratēģiskā un ekonomiskā stāvoklī. Jau pirmajās Krievijas uzbrukuma nedēļās Vācija nokļūtu ļoti neizdevīgā situācijā. MŪSU UZBRUKUMS BIJA TIEŠAS ŠO DRAUDU SEKAS” (B.Суворова, там же, с.310). V.Keiteli, kas bija viens no tiem, kuri izraisīja agresiju pret PSRS, pakāra pēc Nirnbergas kara tribunāla sprieduma (1946), spiež Kisindžers.

Pēc 20 gadiem PSRS flotes admirālis N.Kuzņecovs liecina: “Man nav nekādu šaubu par to, ka J.Staļins ne tikai neizslēdza kara iespēju ar hitlerisko Vāciju, tieši otrādi, viņš uzskatīja šādu karu par neizbēgamu... **J.STAĻINS GATAVOJĀS KARAM PLAŠI UN VISPUSĪGI, VADOTIES NO PAŠA NOTEIKTAJIEM TERMIŅIEM. HITLERS SAJAUCA ŠOS APREĶINUS**” (B.Суворова, там же, с.310). Līdzīgi liecināja daudzi *Sarkanās armijas* karavadoņi.

V.Suvorovs pauž šādu savu versiju par Otro pasaules karu: “**1939.gada augusts ir tā diena, kad Staļins sāka Otro pasaules karu**” (там же, с.566), t.i., pēc miera līguma noslēgšanas ar Vāciju. V.Suvorovs kā bijušais PSRS izlūks savu Otrā pasaules kara sākuma versiju balsta uz faktiem. Varbūt tieši viņam ir taisnība, nevis H.Kisindžeram? — lasītājam paveras iespēja veidot savu uzskatu par Otrā pasaules kara sākumu.

Kāds bija Staļina un Hitlera politikas sadarbības un konfrontācijas, uzticības un neuzticības rezultāts? — “Staļins bija paļāvies uz to, ka Hitleris ir racionāli domājošs, un nu zaudēja. Hitleris bija paļāvies uz to, ka Staļins ātri sabruks, un arī viņš zaudēja. Staļina kļūda bija labojama, Hitleram kļūdu labot nebija iespējams” (374). Viņi ar Rietumu demokrātiju klusējošu piekrišanu izlēma arī Baltijas valstu likteni un atstāja neizdzēšamas pēdas pasaules vēsturē. Kisindžera darbu palīdz mums pasaules vēstures kontekstā saprast latviešu tautas traģisko likteni (1939–40).

Vēstures notikumu izpratne kļūst par dzīves skolotāju, it sevišķi politiķu un valstsvīru skolotāju demokrātiskā valstī. Ir pienācis laiks saprast gan Staļinu, gan Hitleru, lai traģiskā vēsture kļūtu par mūsu skolotāju, lai mēs spētu pārvarēt padomisko attieksmi pret vēsturi — slavēt vai kritizēt, nevis saprast.

¹ **Preventīvs** (lat. *praeventus* — aizsardzības, piesardzības, preventīvs). Preventīvi pasākumi — individuāli vai kolektīvi pasākumi, ko pieņem valsts vai valstu savienība un kas vērsti pret miera apdraudējumiem, pārkāpumiem vai agresijas aktiem.

3. Atgriešanās pie jautājuma par jauno pasaules kārtību

Pasaules sociālistiskās sistēmas un PSRS sabrukums likvidēja komunisma ideoloģiskos un padomju ģeopolitiskos draudus pasaulē. Padomju **ekspansionisms**¹, kuram pamatus lika Staļins, tika apturēts. Izvirzījās jautājums (problēma) par jauno pasaules kārtību pēc *aukstā kara* beigām. Radās kārdinājums “pārveidot visu starptautisko vidi pēc Amerikas ģimja un līdzības... Pasaulē pēc *aukstā kara* Savienotās Valstis ir vienīgā lielvara, kura saglabājusi spēju iejaukties jebkurā zemeslodes vietā” (847).

a) jaunās pasaules kārtības meklējumi (Dž.Bušs, vecākais; B.Klintons). ASV prezidents Dž.Bušs jauno tautas partnerību redzēja šādi: “Mēs redzam partnerību, kuru vieno principi un likuma vara un kura paredz taisnīgu izdevumu un saistību sadali. Partnerību, kuras mērķis ir vairost demokrātiju, vairost labklājību, vairost mieru un samazināt ieročus” (846–847). Arī B.Klintons pauž līdzīgas atziņas, uzsverot demokrātijas paplašināšanu: “Jaunajā draudošu briesmu un iespēju laikmetā mūsu galvenais mērķis ir paplašināt un nostiprināt pasaules demokrātisko valstu kopienu, kas balstās uz tirgus ekonomikas principiem” (847). Tā ASV jau trešo reizi XX gs. sludina nepieciešamību radīt jaunu pasaules kārtību, “piemērojot savas iekšpolitiskās vērtības visai plašajai pasaulei: 1) Parīzes miera konference (1918); 2) Otrā pasaules kara beigas un 3) laika posms pēc *aukstā kara* (1990–2000). Un vienmēr kaut kas traucēja.

Kisindžers rezervēti izsakās par Dž.Buša un B.Klintonu jauno pasaules kārtības vīziju: “...It kā tā būtu tepat aiz stūra. Patiesībā tā joprojām atrodas tapšanas stadijā un savu galīgo veidu sasniegs labu laiku pēc jaunā gadsimta (XXI. — *G.T.*) iestāšanās. Daļēji tā būs pagātnes turpinājums, daļēji tai nebūs **precedenta**², taču, tāpat kā līdzšinējām, jaunajai pasaules kārtībai būs jāatbild uz trim jautājumiem: kas ir starptautiskās kārtības pamatvienības? Kādā veidā notiek to mijiedarbība? Kādu mērķu labad tā mijiedarbojas?” (848).

b) starptautiskā sistēma jaunās pasaules kārtības skatījumā. Kisindžers meklē atbildi uz trim jautājumiem par jauno pasaules kārtību. Viņš pievērš uzmanību starptautiskās sistēmas dzīvei, kuru veido dažādas

¹ **Ekspansija** (lat. *expansio* — paplašināšana, izplatīšana) ir valsts vai valstu apvienības ietekmes sfēru paplašināšana. **Ekspansiju veidi**: 1) militārā ekspansija — citu valstu pakļaušana ar bruņotu spēku; 2) politiskā ekspansija — iejaukšanās citu valstu iekšējās lietās; 3) ekonomiskā ekspansija.

² **Precedents** (lat. *praecedens, praecedentis*) — priekšā ejošs, iepriekšējais: 1) tas, kas noder par paraugu, attaisnojumu kam citam; 2) gadījums, kas kalpo par paraugu kaut kam citam.

valstis un to apvienības. Valstis un to apvienības kā pasaules starptautiskās sistēmas elementi atrodas nepārtrauktā kustībā un mainībā. Tādēļ aktuāla kļūst problēma: **KAS IR STARPTAUTISKĀS KĀRTĪBAS PAMATVIENĪBA?** Turklāt jāņem vērā arī tas, ka vienas starptautiskās sistēmas pastāvēšana ar katru gadsimtu kļūst īsāka: *Vestfālenes miera*¹ radītā kārtība pastāvēja 150 gadus; *Vīnes kongresa*² radītā starptautiskā sistēma — simts gadus; *aukstā kara*³ laika starptautiskā sistēma — 40 gadu. Tātad starptautiskās kārtības sistēmas sastāvdaļas un to mijiedarbības spēja un mērķi mainās arvien straujāk. Piemēram, patlaban ASV vairs neuzskata Krieviju par savu ienaidnieku.

Kisindžers pēta starptautisko sistēmu pamatprincipus un elementus. Trīsdesmit gadu karš bija pāreja no feodālās sabiedrības uz mūsdienīgu valstu sistēmu, kura balstās uz *raison d'état*⁴. Valsts kļūst par starptautiskās drošības sistēmas pamatelementu. **Franču revolūcija⁵ pavēra ceļu nacionālo valstu tapšanai uz nācijas veidošanās pamatiem.** Līdz ar to mainās arī starptautiskās sistēmas, kuras pārejas periodā pašsaprotamu un acīmredzamu iemeslu dēļ kļūst par anahronismu: “Deviņpadsmitajā gadsimtā šāds liktenis piemeklēja daudznacionālās valstis, divdesmitajā — koloniālismu” (848). **Kisindžers atstāj neatbildētu jautājumu: KAS NOTIEK AR STARPTAUTISKO SISTĒMU PĒC AUKSTĀ KARĀ BEIGĀM? KĀDA BŪS JAUNĀ PASAULES KĀRTĪBA? KĀDU VIETU ŠEIT IENEMS LATVIJA? VAI LATVIJAS PAŠREIZĒJĀS ATTIECĪBASĀR KRIEVIJU ATBILST JAUNĀS PASAULES KĀRTĪBAS TAPŠANAS TENDENCĒM? —**

¹ Vestfālenes miera līgums (1648) izbeidza Trīsdesmit gadu karu (1618–1648) starp katolisko Hābsburgu bloku un antihābsburgu koalīciju. Karš beidzās ar Hābsburgu sakāvi. Tajā ietilpa divi līgumi. Zviedrija un Francija ieguva jaunas teritorijas, tika noteikta Svētās Romas impērijas teritorijas maiņa un juridiski nostiprināta Vācijas politiskā sadrumstalotība.

² Vīnes kongress (1814–1815) noslēdza Napoleona karus. Tajā piedalījās Eiropas valstis. Francija zaudēja visas iekarotās teritorijas, bet Krievija, Prūsija un Austrija guva jaunas teritorijas. Tika apstiprināta Polijas un Vācijas sadrumstalotība, nostiprinājās Lielbritānijas valdīšana kolonijās. Tika izveidota Svētā savienība: Austrija, Prūsija, Krievija (1815). Vēlāk pievienojās Francija un citas valstis. Mērķis — kontrolēt Vīnes kongresa lēmumu izpildi.

³ Aukstais karš sākās ar Čērčila runu Fultonā (5.03.46.), kad viņš aicināja ASV un Lielbritāniju izveidot savienību cīņai pret komunisma briesmām Eiropā. Izveidojās politiska un militāra konfrontācija starp Rietumu pasauli un sociālistisko valstu sistēmu, kas izpaudās NATO un Varšavas pakta militārajā konfrontācijā — sacensībā bruņošanās jomā.

⁴ Fr. *d'état raison* — valsts labums, valsts nepieciešamība. Valsts nepieciešamības ideja dažreiz tika nosaukta *raison d'état*, dažreiz — *salut public* — sabiedriska labums.

⁵ Lielā franču revolūcija (1789–1794). Pieņemta *Cilvēka un pilsoņa tiesību deklarācija*. Pavērās ceļš demokrātijas un tirgus ekonomikas attīstībai.

Šādus jautājumus 7.Saeima nespēj risināt. Varbūt pietiek ar mērķu formulēšanu — ES un NATO? — Kisindžera atziņas mudina Latvijas politiķus meklēt savu vietu jaunajā pasaules kārtībā.

Ar terminu “starptautiskās attiecības” apzīmē ārpolitiku, kura saista valstis kopš *Vīnes kongresa*. Jaunas valsts parādīšanās izraisa nemieru starptautiskajā sistēmā. Pēc Otrā pasaules kara “ir parādījušās gandrīz simts jaunas valstis”, bet “komunisma sabrukums Padomju Savienībā un Dienvidslāvijas sadalīšanās ir radījusi vēl divdesmit valstis. Daudzas no tām ir ķērušās pie gadsimtiem senu asiņainu rēķinu kārtošanas” (849). No kā būs atkarīga **Eiropas valstu vieta un ietekme starptautiskajā valstu sistēmā?** — Tā “būs atkarīga no apvienošanās Eiropas Savienībā” — atbild Kisindžers Bet “apvienojusies Eiropa būs lielvalsts”. Latvijas stratēģiskās politikas mērķis — iestāšanās Eiropas Savienībā. Ir laiks apzināties klupšanas akmeņus ceļā uz EŠ: nepilsoņu jautājums, politiskā korupcija, nabadzība un noziedzība. Šis autora atziņas izriet no Kisindžera jaunās pasaules kārtības vīzijas.

c) triju veidu valstis jaunajā pasaules kārtībā:

1. **Visupirms runa ir par valstīm, kuras radās PSRS un Dienvidslāvijas sabrukuma rezultātā.** Tās Kisindžers dēvē par “*impērijas etniskām atlūzām*”. Šīs valstis viņš raksturo šādi: “Vēsturisku pārestību un sensenu identitātes meklējumu pārņemtas, tās galvenokārt cenšas gūt virsroku kopš seniem laikiem pastāvējušajā etniskajā sacensībā. **STARPTAUTISKĀ KĀRTĪBA IR ĀRPUS TO INTEREŠU UN NERETI ARĪ IZTĒLES ROBEŽĀM...** Tās cenšas saglabāt savu neatkarību un vairo varenību, **NENEMOT VĒRĀ DAUDZUS KOSMOPOLĪTISKOS STARPTAUTISKĀS POLITISKĀS KĀRTĪBAS APSVĒRUMUS**” (849). Acīmredzot pie šīm “impēriju etniskām atlūzām” Kisindžers pieskaita arī Baltijas valstis. Kisindžera izvirzītais šo valstu politiskais raksturojums tiešām ir pamācošs Latvijas politiskajai elitei.

2. **Pēckoloniālās valstis.** Tō robežas “noteica impērisko lielvaru administratīvās ērtības apsvērumi” (Franču Āfrika, Zaira u.c.). Šajās valstīs armija kļuva par vienīgo valstisko institūciju. Līdz ar to šo valstu teritoriālā *status quo* “alternatīva ir nebeidzams un nežēlīgs pilsoņu karš”.

3. **Kontinentālā tipa valstis.** Kisindžers uzskata, ka tieši šīs valstis, iespējams, “kļūs par jaunās pasaules kārtības pamatelementiem”. Viņš min indiešu nāciju, kas “apvieno neskaitāmas valodas, reliģijas un tautības”. To pašu var teikt arī par Ķīnu, kuru vieno kopīga rakstība, kultūra un vēsture. “Tāda būtu varējusi kļūt Eiropa, ja 17.gs. nebūtu notikuši traģiskie kari”. Bet Kisindžers ir pārliecināts par to, ka Eiropa “vēl varēs tāda kļūt, ja Eiropas Savienība nepievils savu atbalstītāju ceļības” (850). Viņš izvirza jautājumu: *vai ES spēs apvienot visas Eiropas valstis?* Bet skaidri iezīmējas jaunās pasaules kārtības elementi — Indija, Ķīna, Eiropas Savienība, Savienotās Valstis, arī Krievija.

Aukstā kara superlielvalstis PSRS un ASV — nav bijušas “nacionālas valstis Eiropas izpratnē”. Savienotajās Valstīs izveidojās specifiska kultūra. PSRS bija impērija, kur izveidojās padomju tauta un padomju cilvēks, bet kurā “dzīvoja daudzas tautības”. PSRS pēctece — **Krievija** — “šobrīd nespēj izšķirties starp sadalīšanos un impērijas atjaunošanas tieksmēm” (850). Krievija atrodas smagas izvēles priekšā. Bet no Krievijas ir atkarīga arī jaunās pasaules kārtības tapšana.

Tātad veidot jauno pasaules kārtību nozīmē rast optimālas starptautiskās attiecības starp šīm triju veidu valstīm, kur **ES ir viena superlielvalsts**. Rodas nopietna starptautiska problēma. Tā būtiski atšķiras no *aukstā kara* laika problēmas — attiecībām starp sociālistisko un kapitālistisko sistēmu. *Aukstā kara* laika pasaules kārtība un līdzsvars izjuka pēc pasaules sociālistiskās sistēmas un PSRS sabrukuma XX gs. beigās.

d) uz kādiem principiem iespējams balstīt jauno pasaules kārtību? — jautā Kisindžers. Viņš meklē atbildi ASV ārpolitikas vadlīnijās. Bet rodas cits jautājums: “Ko likt *aukstā kara* iegrožošanas stratēģijas vietā?” Viņš izceļ **Vilsona**¹ politisko ideālismu, kurā sakņojas XX gs. diplomātija: *Māršala plāns*², drosmīga apņēmība iegrožot komunisma izplatīšanos (NATO), Rietumeiropas brīvības aizstāvēšana, neveiksmīga *Tautu Savienība*. **Vilsona ideālisms pauda nekritisku atbalstu “etniskās pašnoteikšanās tiesībām”, neņemot vērā spēka attiecības pasaules arēnā un nestabilitāti.** “**Vilsons ierosināja balstīt mieru uz kolektīvās drošības principiem.** Pēc viņa un viņa sekotāju domām, **pasaules drošībai bija nepieciešama nevis nacionālo interešu, bet gan miera kā juridiska jēdziena aizstāvība.** Lai noteiktu, vai miers tiešām ticis pārkapts, nepieciešama starptautiska institūcija. To Vilsons piedāvāja *Tautu Savienības* veidolā” (235). *Tautu Savienība* — starptautiska organizācija, kas dibināta 1919.g. *Parīzes miera konferencē*. Sākotnēji statūtus parakstīja 44 valstis. Mītne atradās Šveicē (Ženēvā). Bija paredzēta bruņojuma ierobežošanai, miera un drošības garantēšanai. Pastāvēja laika posmā starp Pirmo un Otro pasaules karu (1919–1939).

Kad 1919.g. Parīzes miera konferencē Amerikas ārpolitika saskārās ar Eiropas diplomātijas tradīcijām, Vilsons eiropiešiem savos slavenajos “*Četrpadsmit punktos*” norādīja: “...**Turpmāk starptautiskajai sistēmai jābalstās nevis spēku līdzsvarā, bet gan etniskās pašnoteikšanas**

¹ **Vilsons** (*Wilson*, 1856–1924) Tomass Vudro — ASV prezidents (1913–21) no Demokrātiskās partijas. Pirmā pasaules kara laikā piedalījās pret Padomju Krievijas vērstās militārās operācijas organizēšanā.

² **Māršala plāns** — Rietumeiropas valstu atjaunošanas un attīstības programma, kuru ierosināja (1947) ASV valsts sekretārs Dž.K.Māršals (*Marshall*, 1880–1959). Bija spēkā līdz 1951.gadam.

tiesībās, ...viņu drošībai jābūt atkarīgai nevis no militārajām aliansēm, bet gan no kolektīvās drošības un ... viņu diplomātijai turpmāk jānotiek nevis slepeni un ekspertu starpā, bet gan jābalstās atklātās vienošanās, kas panāktas atklātās sarunās” (12). Bet izrādījās, ka tieši spēku līdzsvars kļūst par noteicošo faktoru *aukstā kara* laikā. “Katru reizi, kad karā iesaistījās Amerika, spēku līdzsvars bija pārstājis darboties, **radot paradoksus: spēku līdzsvars, kuru lielākā daļa amerikāņu nicināja, faktiski nodrošināja Amerikas drošību tik ilgi, kamēr tas darbojās, kā tam bija paredzēts, un tikai tā sabrukums ievilka Ameriku starptautiskajā politikā**” (12).

Kisindžers izvirza jautājumu: **uz kādu principu balstāma XXI gs. jaunās kārtības drošības sistēma? UZ SPĒKU LĪDZSVARU VAI ETNISKĀS PAŠNOTEIKŠANAS TIESĪBĀM?** Tieši pašnoteikšanās tiesības ir kļuvušas sevišķi aktuālas pēc PSRS sabrukuma, radot agresīvu nacionālismu, kā arī etniska un reliģiska rakstura konfliktus. Spēku līdzsvara sistēma nenodrošina “pret krīzēm vai pat kariem”, kā tas notiek patlaban vai notika *aukstā kara* laikā. Bet “pareizi darbojoties, tai vajadzēja ierobežot gan valstu iespējas dominēt pār citām, gan konfliktu apjomus. Tās mērķis nebija tik daudz miers, cik stabilitāte un savaldība” (13). Pēc *aukstā kara* starptautiskā spēku līdzsvara sistēma ir izjukusi. ASV un Krievija nespēj vienoties par pretraķešu sistēmas modernizāciju un citiem starptautiskās politikas jautājumiem.

Vilsons kolektīvās drošības koncepcija balstījās uz tīri “juridiska aizlieguma” iespējām. “Hitleram bija lemts pierādīt, ka diplomātijas pasaulē pielādēts ierocis bieži vien ir spēcīgāks par juridiskajiem ierobežojumiem” (851). Tieši šeit izpaužas Vilsons ideālisms — kolektīvā drošības sistēma, balstīta uz juridiskajiem ierobežojumiem.

Vilsons aicinājums Amerikai “TURPĪNĀT CĪŅU PAR DEMOKRĀTIJU” noveda gan pie “radošām uzvarām”, gan pie Vjetnamas kara. **Miers kā juridisks jēdziens zaudēja savu nozīmi, un tā vietā stājās militārs spēks — militāra spēka līdzsvars *aukstā kara* laikā, līdzsvars, kas balstās uz kodolieroču paritāti¹.**

Aukstais karš beidzās, un līdzsvars pasaules kārtībā mainījās. Divu superlielvalstu — ASV un PSRS sistēmas vietā radās vienas superlielvalsts sistēma. “Taču šobrīd Savienotajām Valstīm ir tikpat lielas iespējas vienpusēji diktēt globālo darba kārtību kā *aukstā kara* sākumā” (851). ASV pārsvars ir kļuvis jūtamāks, bet tās spēks — “daudz izklienātāks”. Līdz ar to ir mazinājušās spējas ietekmēt pasauli.

Kas patlaban ir raksturīgs starptautiskajām attiecībām pasaules

¹ Paritāte (lat. *paritas, paritatis* — vienlīdzība): a) līdzvērtība, līdzvērtīgums; attiecības starp valūtām zelta vērtējumā; b) vienlīdzība, vienāda attiecība, vienāds stāvoklis.

mērogā? — Patlaban ir “daudz grūtāk īstenot Vilsona sapni par VIS-APTVEROŠU KOLEKTĪVO DROŠĪBU”. Tiešām vairs nav spēka, kas spētu “uzkundzēties pārejām galvenajām lielvalstīm”. Tā rezultātā izveidojās atšķirīgi uzskati “par to, kas apdraud mieru”. Turklāt atšķirīga ir arī lielvalstu “gatavība riskēt, lai cīnītos ar tiem draudiem, kurus tās atzīst”. Tātad nav izkristalizējies kopīgs viedoklis par jauno kolektīvās drošības sistēmu un par tās koncepciju: KĀDIEM DRAUDIEM GALVENĀS LIELVALSTIS IR GATAVAS PRETOTIES VIENPUSĒJĀ KĀRTĀ? (851). Kisindžera atziņas aicina arī Latvijas politiķus pārdomāt par reāliem ārējiem draudiem. Viņš raksta: “Ja pēc Krievijas nostiprināšanās reformu dēļ sekos teritoriālā ekspansija, no kā baidās arī visas kaimiņvalstis, Krievijas centieni dominēt ātri vai vēlu novedīs pie *aukstā kara*” (“Diena”, 18.05.2000.). Bet viņš netic, ka kaut kas līdzīgs varētu notikt tuvāko desmit gadu laikā. **Tādēļ tiešām ir svarīga Krievijas līdzdalība jaunās pasaules kārtības sistēmā, kurai patlaban pamatus liek (G8)¹: ASV, Kanāda, Anglija, Francija, Vācija, Japāna, Itālija.** *Lielais septiņnieks* pamazām pārvēršas par *Lielo astoņnieku*, kur Krievija vēl nav līdztiesīga partnere.

Globalizācijas pretinieki iepriekšējos G7 sammitos [*Starptautiskā valūtas fonda* un *Pasaules Bankas* konference (Vašingtona, 15.04.2000.), *Eiropas Savienības* valstu vadītāju apspriede (Nica, 7.-11.12.2000.), *Pasaules ekonomikas forums* (Davosa, 25.-30.01.01.), *Pasaules Bankas* konference (Barselona, 25.06.01.), *Pasaules ekonomikas foruma* Eiropas ekonomikas sammits (Zalcburga, 01.07.01.)] sarīkoja smagus grautiņus, it sevišķi Gēteborgā (15.-16.06.01.). Stāvoklis kļūst arvien nopietnāks. Pirms Dženovas sammita “*pilsētas lidostā Itālijas armija uzstādījusi zeme-gaiss tipa raķetes... kas domātas, lai novērstu iespējamus gaisa uzbrukumu draudus. Mīnu traleriem jāgarantē drošība ostā*” (Dženova gatava G8 grautiņiem // Neatkarīgā Rīta Avīze, 19.07.01.). Atgādināsim, ka ES sammita laikā (Gēteborga, 15.-16.06.01.) simtiem agresīvu demonstrantu sarīkoja grautiņus. Policija pirmo reizi izmantoja kaujas ieročus. *Pasaules Bankas* konference Barselonā tika atcelta, kad pilsētā sākas grautiņš. Tādēļ Dženovas sammita laikā “drošības apvērsumu dēļ pat G8 valstu un valdību galvas nakšņos ārpus pilsētas” (turpat). Kaujas gatavībā atrodas 16 000 policistu, pilsētā izvietoti 2700 karavīru.

Atzīmēsim, ka globalizācijas alternatīvā platforma *Genova Social Forum* apvieno 800 organizācijas. Dženovas sammita laikā tika “gaidīts 50 000 līdz 150 000 demonstrantu” (turpat). Uz valsts robežām turpinās stingra kontrole. Pilsētas centru apjož dzelzsbetona bloki un 4 m augsts

¹ *Giant8* — astoņu milžu = pasaules septiņu rūpnieciski spēcīgāko valstu (G7) + Krievija = (G8). Angļu *giant* — milzis, gigants, titāns.

dzelzs žogs. Ap G8 sammita pili (*Palazo Ducale*) dažviet uzcelti “sešus metrus augsti tērauda un metāla nocietinājumi”. Jau “sarunu pirmajā dienā (20.07.01.) virs Itālijas ostas pilsētas Dženovas pacēlās dūmu un asaru gāzes mākoņi, kas radās vairākiem tūkstošiem demonstrantu iesaistoties vardarbīgās sadursmēs ar policistiem. Ielu cīņu laikā no policistu raidītas lodes miris viens demonstrants... **Viņi pieprasīja atlaist jaunattīstīto valstu parādus un nosodīja globalizācijas tumšo pusi, kad bagātākajām valstīm ir iespēja lemt visas pasaules vārdā**” (G8 sammits sākas ar ielu cīņām // “Diena”, 21.07.01.). “Tie, kuri dzīvo ēkās ap centrālo Mateoti laukumu, kur sestdien pievakarē drūzmējās tūkstošiem globalizācijas pretinieku, meta uz svešiniekiem puķupodus un citus sadzīves priekšmetus. Pārsteigtie demonstranti metās bēgt” (G8 līderi tiksies vēl // NRA, 23.07.01.). G8 valstis solīja “nabadzīgajām no muitas un kvotām brīvu pieeju saviem tirgiem” un cīnīties ar “globalizācijas negatīvajām blakus parādībām”. Bet jau ir paziņota nākamā grautiņu vieta: arābu emirāts Katara, kura galvaspilsētā Dohā notiks *pasaules tirdzniecības liberalizācijas* ceturttā sanāksme (9.–13.11.01.). Jauna negatīva vēsma pasaules kārtībā kļūst acīmredzama.

e) **kādas būs Savienotās Valstis XXI gadsimtā?** — Kisindžers ir pārliecināts par to, ka ASV zaudēs daļu no savas neatkarīgā: pārliecību par “savu varenību un mērķa morālo spēku”. XXI gadsimtā globālo spēku mijiedarbības rezultātā “Amerika zaudēs daļu no savas neatkarīgā: pārliecības”. Bet Kisindžers nešaubās par to, “**Amerikas militārā varenība pārskatāmā nākotnē saglabāsies nepārspēta**” (852). Priekšā ir nopietna problēma par ASV attieksmi pret “neskaitāmiem sīkiem konfliktiem” visās pasaules malās. Nāksies saskarties arī ar ekonomisko konkurenci. Kisindžera skatījums uz ASV nākamībā XXI gadsimtā vieš optimismu: “**AMERIKA BŪS VISDIŽĀKĀ UN VISVARENĀKĀ VALSTS, TAČU TAI BŪS ARĪ LĪDZINIEKI. AMERIKA BŪS *primus inter pares*¹, BET VIENLAIKUS TĀDA PATI VALSTS KĀ PĀRĒJĀS. TĀPĒC NĀKAMĀJĀ GADSIMTĀ MAZINĀSIES AMERIKAS NEATKĀRTOJAMĪBAS LOMA, KAS BIJA VILSONISKĀS ĀRPOLITIKAS SASTĀVDAĻA**” (852).

Parādās citi “spēka centri” — Rietumeiropa, Japāna, Ķīna. Vilsoniskās ārpolitikas principi zaudē savu aktualitāti: kolektīvā drošība, amerikāniskais dzīvesveids, starptautisku strīdu juridisks risinājums, neierobežots atbalsts etniskās pašnoteikšanas centieniem.

f) “**uz kādiem principiem Amerikai būtu jābalsta sava ārpolitika XXI gadsimtā?**” — jautā Kisindžers. Viņš atbildi uz šo jautājumu meklē

¹ Lat. *primus inter pares* — pirmais starp līdzīgajiem. Šos vārdus teicis Romas imperators Augusts (63.g. pirms Kristus — 14.g. pēc Kristus), paužot savu vietu valstī un vēloties savai valdīšanai piešķirt demokrātiskas republikas šķietamību.

vēsturē, valsts interesēs, pārdomās par nākotni. “Taču vēsture nevar sniegt ne padomu, ne kaut cik piemērotu analogiju. Taču vēsture māca ar piemēra spēku¹, un, tā kā Amerika iepeld nezināmos ūdeņos, tai nenāktu par sliktu pievērsties laikam pirms Vudro Vilsona un “Amerikas gadsimtam”. Varbūt tur tā varēs atrast kaut ko nākamajām desmitgadēm piemērotu.” Kisindžers uzskata, ka *raison d'état* koncepcija — valsts intereses attaisno līdzekļus — “amerikāņiem nekad nav likusies pieņemama” (853). Protams, **ASV līderi savā politikā un politiskajā darbībā vadījās pēc valsts interesēm, bet “vienmēr apgalvoja, ka viņi cīnās principu, nevis interešu dēļ”²**. Izvirzās jautājums Latvijas politiķiem un valstsvīriem: par ko viņi cīnās XXI gadsimtā? Patlaban Latvijas iekšpolitikā un ārpolitikā trūkst skaidrības šajā jautājumā. Varbūt ir nepieciešams pievērst uzmanību priekšā stāvošajai dilemmai: **politiskās darbībasprincipi vai nacionālās intereses?! Uz ko balstīsies Latvijas ārpolitika: uz principiem vai nacionālajām interesēm?**

Spēku līdzsvara koncepcija liekas pašsaprotama. Vājākās valstis apvienojas koalīcijā, lai varētu stāvēt pretī kādai spēcīgai valstij. Bet, lai uzturētu spēku līdzsvaru vairākos reģionos pasaulē, Amerikai ir vajadzīgi partneri. Turklāt ne vienmēr var vadīties “vienīgi pēc morāliem apsvērumiem”. Tātad “Amerikas ārpolitikai jāvadās arī pēc skaidri formulētām nacionālajām interesēm” (853). **Līdz ar to iezīmējas divi ārpolitikas principi — NACIONĀLĀS INTERESES UN SPĒKU LĪDZSVARS JAUNAJĀ PASAULES KĀRTĪBĀ.**

Kisindžers cenšas saprast starptautiskās drošības sistēmu pastāvēšanu pasaules vēstures kontekstā. Visilgāk pastāvēja starptautiskā sistēma, kura balstījās uz *Vīnes kongresa* lēmumu. Kāpēc? — “Tā sevi apvienoja likumīgumu un līdzsvaru, kopīgas vērtības un spēku līdzsvara diplomātiju. Kopīgās vērtības neļāva izvirzīt pārāk lielas prasības, bet līdzsvars neļāva izmantot tādu prasību īstenošanas paņēmieni kā spiediena politiku” (853). **TIESISKUMS** (likumīgums), **SPĒKU LĪDZSVARS UN KOPĪGĀS VĒRTĪBAS**. Varbūt tiešām šie principi ir XXI gs. jaunās pasaules kārtības stūrakmeņi? **Varbūt** šos principus izmantot arī Latvijas ārpolitikā? — Patlaban Latvijas ārpolitikā ir izvirzīts tikai konkrēts mērķis — ES un NATO, bet trūkst elementāras skaidrības par principiem. Šīs autora atziņas un jautājumi izriet no Kisindžera pārdomām par jauno pasaules kārtību.

Kisindžers uzsver, ka demokrātijas izplatīšanās sastopas ar šķēršļiem. Rietumu politiķi nodarbojas ar centrālās valsts varas samazināšanu, bet

¹ Vēsture kļūst par dzīves un arī politikas skolotāju, ja to cenšas saprast. Šo Marka Tullija Cicerona atziņu Kisindžers nav pietiekami novērtējis.

² Teroristu uzbrukums (11.09.01.) būtiski mainīja ASV vietu starptautiskajā drošības sistēmā (sk.XI nodaļu).

citās valstīs izpaužas centieni nostiprināt valsts varu. Viņš atzīst, ka **LOJĀLA OPOZĪCIJA — MŪSDIENU DEMOKRĀTIJAS BŪTĪBA — IR ĻOTI RETI SASTOPAMA**” (854). Teiktais attiecināms arī uz Latviju, kaut arī Kisindžers nepiemin konkrētas valstis. Viņš pasvītro: “**Daudz biežāk opozīcija tiek uzskatīta par draudu valsts vienotībai, pielīdzināta nodevībai un nežēlīgi apspiesta**” (854). Šī atziņa aicina izvērtēt pozīcijas un opozīcijas attiecības Latvijas Saeimas politikā. Pēc autora domām, Kisindžera atziņa skan kā pārmetums Latvijas politiķiem un valstsvīriem. Kāda ir opozīcijas attieksme pret valsti? Kas tiešām šķir pozīciju no opozīcijas? Kāda patlaban ir situācija 7.Saeimā?

Rietumu demokrātija balstās uz zināmu vienprātību par kopīgām vērtībām, un tas ierobežo partijiskumu politiskajā darbībā. Bet **pēcpadomju demokrātijā tieši trūkst tās vērtības, kas vienotu pozīciju un opozīciju**. Visupirms runa ir par BRĪVĪBU, TAISNĪBU, ATBILDĪBU, MIERU UN SASKAŅU. Tādēļ pēcpadomju demokrātijā netiek realizēta pati demokrātijas būtība — lojāla opozīcija, kā arī demokrātiskas pozīcijas un opozīcijas attiecības valsts interešu jomā.

g) **Amerikas un Krievijas attiecības pēc aukstā kara**. Padomju ekspansionisma draudi Ameriku iesaistīja *aukstajā karā* — spriež Kisindžers. “Padomju Savienības naidīgās attieksmes dēļ Amerika uzskatīja, ka pasaules kārtības nodrošināšanai ir nepieciešama iegrožošana. Tagad Amerikas uzskatus par pasaules kārtību pēc *aukstā kara* lielā mērā ietekmē reformu centieni Krievijā. **AMERIKAS POLITIKA IR BALSTĪTA UZ PIENĒMUMU, KA MIERU NODROŠINĀS DEMOKRĀTIJAS UN TĪRGUS EKONOMIKAS ATTĪSTĪBA KRIEVIJĀ**” (856). Līdz ar to attiecībās ar Krieviju Amerikas galvenais uzdevums: **ATBALSTĪT REFORMAS**. Reformas Krievijā kļūst par mērauklu Amerikas politikā. Pēc komunisma sabrukuma Amerikas politiķi uzskata, ka Krievijas “naidīgie nolūki ir izzuduši”. **Varbūt** arī Latvijas politiķiem ir šādi jāpārvērtē sava attieksme pret Krieviju? **Varbūt** Krievija vairs neapdraud Latviju? — Šie jautājumi izriet no Kisindžera atziņām par Amerikas ārpolitiku. Viņa atziņas māca Latvijas politiķus, kā veidot attiecības ar Krieviju.

Vai patiešām Krievijas naidīgie nolūki ārpolitikā ir izzuduši pēc *aukstā kara*? — Ģeopolitikas un vēstures pētniekus mulsina šāda vienpusīga politika. “Viņi baidās no tā, ka, pārvērtējot savas iespējas ietekmēt Krievijas iekšpolitisko evolūciju, Amerika var nevajadzīgi iestīgt Krievijas iekšējās pretrunās, izraisīt nacionālistisku pretreakciju un atstāt novārtā parastos ārpolitikas uzdevumus. Viņi būtu gatavi atbalstīt tādu politiku, kas censtos apvaldīt Krievijai piemītošo agresivitāti un paredzēt ekonomisko palīdzību un sadarbību ar Krieviju globālo jautājumu risināšanai” (857). Tiešām nedrīkst aizmirst par Krievijas teritorijas

apmēriem un “spēcīgajām impēriskajām tradīcijām”. Tātad Amerikai “vajadzētu rīkoties uzmanīgi” — spriež ģeopolitikas un vēstures pētnieki. Nav taču viennozīmīgi zināms, kādas sekas radīs ekonomiskā palīdzība Krievijai. Rodas jautājums par **Amerikas Savienoto Valstu aksiomas atbilstību XXI gs: “...DEMOKRĀTIJAS NEKARO VIENA AR OTRU”** (26). Ja tas tiešām būs spēkā jaunajā pasaules kārtībā, tad “miers ir atkarīgs no demokrātisko institūciju veicināšanas” (26), ko ASV konsekvēnti realizē savās attiecībās ar Krieviju.

h) kas būtu darāms, lai nākotnē uzturētu globālo spēku līdzsvaru pasaulē? — Svarīgu vietu šā jautājuma risināšanā ieņem Amerikas un Krievijas attiecības. “Ciešanu atvieglošana un ekonomisko reformu veicināšana ir svarīgi Amerikas ārpolitikas instrumenti, taču tie nevar aizstāt nopietnus soļus, kas veicami, lai uzturētu globālo spēku līdzsvaru attiecībā pret valsti, kurai ir sena un ilga ekspansionisma vēsture” (857). Tātad Krievija ieņem būtisku vietu globālā spēku līdzsvara veidošanā jaunajā pasaules kārtībā.¹ Reāli ASV un Krievija ir divas lielvalstis pasaulē, kuru rīcībā ir kodolieroču bruņojums.

Patlaban Krievijas impērija “atrodas sabrukšanas stadijā” — spriež **Kisindžers**. Priekšā smaga un grūta politiska problēma: **“KĀ TIKT GALĀ AR TRŪDOŠĀS IMPĒRIJAS SABRUKUMU?”**

Impērijas sabrukums vienmēr rada divējādas problēmas: 1) kaimiņvalstis cenšas izmantot impērijas vājumu; 2) “grūstošā impērija cenšas atjaunot savu ietekmi perifērijā”. Šie abi procesi notiek bijušajās PSRS republikās, arī Baltijas valstīs. **“Taču lielāko ģeopolitisko sasprindzinājumu rada Krievijas mēģinājums atjaunot savu kundzību visās teritorijās, kuras kādreiz kontrolēja Maskava”** (858). Kas patlaban notiek Krievijā? — Krievija cenšas atjaunot savu kundzību “miera uzturēšanas vārdā”, bet ASV uzmanības centrā atrodas reformas Krievijā, un tās nevēlas iesaistīties “ģeopolitisku jautājumu risināšanā”. Kisindžers atzīst, ka ASV maz ir darījušas, lai bijušās PSRS republikas “tiktu starptautiski atzītas”, izņēmums ir Baltijas valstis. Augstākās Amerikas amatpersonas reti dodas vizītēs uz šīm valstīm, reti tiek “apstrīdēta Krievijas bruņoto spēku darbība vai pat klātbūtne šo valstu teritorijā”. Līdz ar to “Maskava *de facto* tiek uzskatīta par impērisko centru” daudzās bijušajās PSRS republikās, it sevišķi Baltijas valstīs. Bet *Neatkarīgo Valstu Savienība* (NVS) veicina politisko integrāciju ap šo centru. Kisindžers nepievērš uzmanību tam, ka tieši NVS ar centru Maskavā patlaban ieņem būtisku vietu topošajā pasaules kārtībā. Arī Latvija nespēj skaidri formulēt savu attieksmi pret NVS.

¹ Patlaban Krievija ir ASV stratēģiskais partneris starptautiskajā pretterorisma koalīcijā, kura izveidojās pēc teroristu uzbrukuma Ņujorkai un Vašingtonai (11.09.01.). NATO un Krievija vienojas par sadarbības padomes izveidi (“Diena”, 15.04.02.).

Amerikas attieksme pret antikomunistiskajām un antiimperiālistiskajām revolūcijām, kas notika PSRS teritorijā, izpaužas “kā pret vienotu parādību”. **Kisindžers** uzsver domu, ka šīs revolūcijas darbojas pretējos virzienos: 1) *antikomunistiskā revolūcija guva atbalstu visās bijušajās PSRS republikās*; 2) *“antiimperiālistiskā revolūcija, kas ir vērsta pret Krievijas kundzību, ir ļoti populāra jaunajās nekrievu republikās (it sevišķi Baltijas valstīs. — G.T.) un ārkārtīgi nepopulāra Krievijas Federācijā”* (858). **Kisindžers** pievērš uzmanību tam, ka **“Krievijas politiķu vairākums atsakās pieņemt padomju impērijas sabrukumu un jauno neatkarīgo valstu legitimitāti”**. Visupirms runa ir par Ukrainu, Baltkrieviju un “gandrīz pusi no Kazahstānas”, kas aptver 90% PSRS. Turklāt Krievijas bruņotie spēki palikuši daudzās bijušajās PSRS republikās.

Vai patlaban ir pamats spriest par centieniem “atjaunot Maskavas kundzību?” — Viss būs atkarīgs no reformu gaitas un demokrātisko institūciju tapšanas Krievijā. Ja Krievijas armija parādīsies “pie vecās impērijas robežām”, atjaunosies spriedze “starp Krieviju un tās kaimiņiem”. **Kisindžers** atzīst, ka **Krievijai “neizbēgami būs īpašas drošības intereses tā saucamajās tuvajās ārzemēs — bijušajās PSRS republikās”**. Tiesi tas ir pamats Krievijas kategoriskajai nostājai pret Baltijas valstu iestāšanos NATO. “Visu izšķīrs tas, vai Krievijas attiecības ar jaunajām republikām tiks uzskatītas par starptautisku problēmu, kas pakļaujas vispārpieņemtajām ārpolitikas normām, vai par vienu no Krievijas vienpusējās politikas virzienu, kuru Amerika centīsies ietekmēt, labākajā gadījumā apelējot pie Krievijas vadības labās gribas” (859). Tieši šo jautājumu vajadzētu noskaidrot Latvijas politiķiem un valsts vīriem, pirms tika pieņemta deklarācija *Par Latvijas okupāciju* (22.08.96.). Tas ir ļoti būtiski ceļā uz NATO, jo Krievijas viedoklis tomēr tiks ņemts vērā. Šo atziņu **Kisindžers** nav pateicis tieši, bet tā izriet no viņa viedokļa par Krievijas iespējamo politiku. Tiešām patlaban **Baltijas valstis nespēj skaidri formulēt savu viedokli, ka BALTIJAS VALSTU ATTIECĪBAS AR KRIEVIJU CEĻĀ UZ NATO IR STARPTAUTISKA PROBLĒMA VAI KRIEVIJAS VIENPUSĒJĀS POLITIKAS VIRZIENS ATTIECĪBĀ UZ “TUVAJĀM ĀRZEMĒM”** — bijušajām PSRS republikām. Patlaban svarīgi ir saprast, ka Latvijas un Krievijas attiecības ir nonākušas strupceļā — **Latvija ar Krieviju runā ar Eiropas Savienības un ASV starpniecību, aizmirstot par savu vietu jaunās pasaules kārtības tapšanā**. Un šajā ziņā būtu lietderīgi mācīties no **Kisindžera**, kā to dara šīs grāmatas autors. Latvija patlaban ir aizmirsusi par Krievijas perspektīvu nākotnē, par to, kādas vajadzētu veidot attiecības ar lielo Austrumu kaimiņu. Attiecības ar kaimiņvalstīm taču ir svarīgas gan ceļā uz ES, ceļā uz NATO, ņemot vērā, ka patlaban (pēc 11.09.01.) Krievija ir kļuvusi par ASV stratēģisko partneri starptautiskajā

pretterorisma koalīcijā. Par to Kisindžers tajā laikā nevarēja pat sapņot, jo neviens nespēja paredzēt teroristu uzbrukumu ASV.

i) Krievija nākotnes perspektīva. Kisindžers apšaubā demokrātijas izredzes Krievijā. Viņam “nav skaidrs, vai, pat būdama demokrātiska, Krievija īstenos tādu politiku, kas veicinās starptautisko stabilitāti. Visas savas dramatiskās vēstures laikā Krievija ir gājusi pavisam atšķirīgu ceļu nekā pārējā Rietumu pasaule. Krievijā nekad nav bijusi autonoma baznīca; tai gājusi secen reformācija, apgaismība, lielo atklājumu laikmets un mūsdienu tirgus ekonomika. KRIEVIJĀ NAV LĪDERU AR DEMOKRĀTIJAS PIEREDZI' ... PLURĀLISMU VIŅI SPĒJ PIENĒMT AR LIELĀM GRŪTĪBĀM VAI PAT SIRDS DZIĻUMOS — NESPĒJ PIENĒMT NEKAD” (859–860). Bet demokrātijas pieredze un spēja pieņemt politisko plurālismu trūkst visiem bijušo PSRS republiku valstsvīriem un politiķiem.

Krievijā pāreja no valsts centrālās plānošanas ekonomikas uz tirgus ekonomiku “vienmēr bijusi ļoti sāpīga”. To patlaban izjūt arī visas bijušās PSRS republikas un sociālisma valstis. Visupirms trūkst politiskās pieredzes un galvenais — cilvēki nebija sagatavoti pārejai uz tirgus ekonomiku un demokrātisku dzīvesveidu. “ATBALSTOT BRĪVĀ TIRGUS UN DEMOKRĀTIJAS ATTĪSTĪBU KRIEVIJĀ, VIENLAIKUS BŪS JĀRADA ŠĶĒRŠĻI KRIEVU EKSPANSIONISMAM” (860). Kisindžers uzskata, ka Krievijai vajadzētu koncentrēties “uz attīstības veicināšanu pašai savas valsts teritorijā”. Bet viņš nepaskaidro, par kādu Krievijas teritoriju ir runa — pašreizējo vai tālākā nākotnē.

Pēc *aukstā kara* beigām ASV savu politiku attiecībā uz postkomunistisko Krieviju balstīja uz atsevišķiem līderiem — M.Gorbačovu, B.Jeļcinu. Viņi tika uzskatīti par demokrātijas piekritējiem, par garantiju miermīlīgai Krievijas ārpolitikai. Bet kādas būs attiecības ar V.Putinu? — “Arī mums ir svarīgi Krievijas panākumi — un mēs gaidām dienu, kad Krievijā būs pabeigtas reformas, kad tā būs pilnīgi demokrātiska un cieši saistīta ar pārējo Eiropu... Un galu gala es prezidentam Putinam skaidri pateikšu, ka ceļu uz lielāku labklājību un lielāku drošību var atrast, sekojot lielākai brīvībai.” — uzsvēra ASV prezidents **Dž.Bušs** savā runā Varšavas universitātē “**Mums ir kopīga civilizācija**” (“Diena”, 19.06.01.).

Tātad ir nepieciešams nopietns dialogs par ārpolitikas jautājumiem un reformām Krievijā. Kisindžers dod padomu: “**Amerikas līderiem nevajag baidīties no atklātas diskusijas par to, kur Amerikas un Krievijas intereses sakrīt un kur tās atšķiras**” (861). Viņš ir pārliecināts,

¹ Arī Latvijā nav politisku līderu — partiju līderu — ar demokrātisku pieredzi. Turklāt Rietumu demokrātiju pieredze nav tieši izmantojama bijušajās PSRS republikās.

ka Krievijas lideri ir itin spējīgi saprast politiku, kurās “abas puses savstarpēji respektē viena otras nacionālās intereses”. Un šeit savu vietu, pēc autora domām, ieņem NATO paplašināšanās līdz Krievijas robežām, pret ko kategoriski iebilst V.Putins. Patlaban Latvija nespēj risināt šo jautājumu tiešā dialogā ar Krieviju, un tā ir nopietna kļūda ārpolitikas jomā. Acīmredzot 7.Saeima un Ārlietu ministrija nespēja to saprast. Vai Latvijas attiecības ar Krieviju atbilst valsts interesēm ceļā uz ES un NATO? Kādai vajadzētu būt Latvijas politikai attiecībā uz Krieviju? — **K.Pauels**¹ atgādina Latvijas politiķiem: “Mēs sevišķi raugāties uz jūsu apsvērumiem, kā Baltijas valstis varētu veidot sadarbību ar Krieviju, kurai arī ir jābūt daļai no Eiropas, kas ir patiesi vienota un brīva” (J.Jurkāns. Ko atbildēsim Kolinam Paelam // NRA). 7.Saeima nespēj dot atbildi, kaut gan situācija pasaulē pēc 11.septembra ir būtiski mainījusies.

j) kādai vajadzētu būt Amerikas politikai attiecībā uz Krieviju? — Kisindžers ir pārliecināts, ka ASV ārpolitika jāsaista ar ilglaicīgām interesēm. “Ja Amerikas ārpolitika par savu galveno prioritāti sāks uzskatīt Krievijas iekšpolitiku, tā nokļūs tādu spēku gūstā, kas atrodas ārpus tās kontroles, un zaudēs visus atskaites kritērijus” (861). Šajā sakarībā viņš izvirza vairākus jautājumus.

1) Vai ASV ārpolitika ir jāpieskaņo tām pārmaiņām Krievijas iekšpolitikā, kuras pēc “savas būtības ir revolucionāras”?

2) Vai ASV norobežosies no tām pārmaiņām Krievijas iekšpolitikā, kuras nebūs tai pa prātam?

3) Vai ASV var vienlaikus atļauties izolēt Krieviju un Ķīnu, atjaunojot Krievijas un Ķīnas aliansi?

4) Varbūt attiecībā uz Krieviju ir nepieciešams “īstenot neuzbāzīgu politiku”, lai vēlāk realizētu “konsekventāku ilgtermiņa kursu”?

Kisindžers redz šādas Amerikas un Krievijas attiecības nākotnē: “Jaunā Krievijas valdība ir pelnījusi sapratni, jo cenšas pārvarēt divas paaudzes ilgušās komunistu valdīšanas sekas, un šis darbs nav viegls. Taču tā **nevar cerēt, ka tai tiks izsniegta ietekmes sfēra gar visām plašajām Krievijas robežām, pēc kuras cari un komisāri bija tīkojuši veselus trīssimtus gadu.** Ja Krievija grib būt par partneri jaunajā pasaules kārtībā, tai ir jāpilda prasības, kuras prasa stabilitāte pasaules arēnā. Tikai tad varēs izmantot stabilitātes priekšrocības” (862). Tātad runa ir par Krievijas iekļaušanos jaunajā pasaules kārtībā, kur savu vietu ieņem NATO. Tādēļ svarīga būs Krievijas un NATO partnerattiecību attīstība, kuru noteica ASV un Krievijas stratēģiskā partnerība pēc 11.septembra notikumiem.

k) NATO vieta un loma jaunajā pasaules kārtībā. Vēsturē nav zināma

¹ Kolins Pauels — ASV valsts sekretārs.

neviens cits tik apjomīga un ilgstoša politiski militāra alianse. Tomēr NATO veidošanas iniciatori neticētu, ka pēc *aukstā kara* tiks apšaubīta viņu "garabērna nākotne". Bet tas tiešām ir noticis pašā NATO iekšienē (Francija). "Tā sauktā Atlantijas kopiena — nostalgisks termins, kurš kopš *aukstā kara* beigām īsti vairs nav modē — pēc komunisma sabrukuma ir sākusi mīnāties uz vietas... NATO tiek uzskatīta par pašsaprotamu starptautiskās vides elementu, par kuru vairs nevajag īpaši rūpēties" (863).

Kisindžers redz, ka Eiropas Savienības valstis sākušas vairāk rūpēties par savām nacionālajām interesēm, nevis par starptautisko drošību (Bosnija, Tuvie Austrumi). Runa ir par to, ka sāk iezīmēties Amerikas nesaņēmusi ar Eiropu. Un tomēr galvenajos jautājumos "Amerika no Eiropas ir saņēmusi daudz lielāku atbalstu nekā no jebkura cita reģiona". Tā *Līča karā* nozīmīgi bija britu un franču militārie spēki. Šeit izpaudās NATO spēja saglabāt pasaules kārtību; ar militāru spēku Kuveita tika atbrīvota no Irākas okupācijas. Nav šaubu, ka NATO ieņems savu vietu jaunajā pasaules kārtībā. Patlaban aktuāls ir jautājums par NATO paplašināšanu jaunās pasaules kārtības aspektā.

Tagad "alianse uzdevums ir pielāgot jaunajiem apstākļiem divas galvenās institūcijas, kuras veido atlantiskās attiecības, Ziemeļatlantijas līguma organizāciju (NATO) un Eiropas Savienību" (864). Šajā sakarībā ir svarīgi atcerēties, ka NATO tika izveidota tad, "kad padomju kara spēks stāvēja pie Elbas un Vācija bija sadalīta". Reāli kļuva komunisma draudi Rietumeiropai. Tad sākās Eiropas integrācija, lai nepieļautu komunisma ekspansiju uz Rietumiem, tika izveidota ES un NATO. Tagad situācija ir būtiski mainījusies. "Krievijas iekšējās problēmas uzbrukumu Rietumeiropai padara neiespējamību. Tajā pašā laikā **Krievijas centieni atjaunot agrāko impēriju ir atmodinājuši vēsturiskās bailes no krievu ekspansionisma, it īpaši bijušajās satelītvalstīs Austrumeiropā**" (864).

Kisindžers atgādina, ka savulaik Vācija un Krievija sadalīja kaimiņvalstis vai arī "uz to zemes cīnījās savā starpā". Valstis, kas atrodas starp Krieviju un Vāciju, baidās, ka "var rasties drošības vakuums". Tādēļ šīs valstis "tik ļoti alkst pēc Amerikas aizsardzības, kas izpaužas kā dalība NATO" (865). Tā Kisindžers skaidro arī Baltijas valstu centienus iekļauties NATO alianšē. Patlaban NATO ir galvenā saikne starp Ameriku un Eiropu, turklāt Amerikai ir noteicošā loma "stratēģiskajos jautājumos NATO ietvaros". Politiskajos jautājumos Eiropā pastāv franču virsvaldība. Bet vai Vācija arī turpmāk vēlēšies "pakļauties pārnacionālajām institūcijām" (NATO un ES) vai saskaņot savus uzskatus ar Ameriku vai Franciju? — "Ar laiku Vācija sāks pieprasīt savai militārajai un ekonomiskajai varenībai līdzvērtīgu ietekmi un vairs

nebūs emocionāli tik atkarīga no Amerikas militārā un Francijas politiskā atbalsta” (865). Uz politiskās skatuves uzņāk Vācijas jaunā paaudze, kurai “nav personisku atmiņu par karu vai Amerikas lomu sagrautās pēckara Vācijas atjaunošanā”. Tā ir cita Vācija — ekonomiski varenākā Rietumeiropas lielvalsts, ar kuru nāksies rēķināties gan Francijai, gan Amerikai.

l) apvienotās Vācijas un Krievijas loma Eiropā. Patlaban “Vācija ir kļuvusi tik spēcīga, ka pastāvošās Eiropas institūcijas nespēj pašas saviem spēkiem panākt līdzsvaru starp Vāciju un tās partneriem Eiropā” (866). Kisindžers uzskata, ka pēc PSRS sabrukuma pastāv divu veidu draudi: a) *Vācijas apvienošanās un varenība*; b) *Krievijas varenības atjaunošanās*. Šajā sakarībā viņš uzsver: “Neviena valsts nav ieinteresēta, lai Vācija un Krievija kļūtu par galvenajiem partneriem vai galvenajiem ienaidniekiem. Pārāk cieša satuvināšanās var radīt pamatotas bailes par šo valstu divvaldību Eiropā; to savstarpējie strīdi var iesaistīt Eiropu arvien asākās krīzēs” (866). Tātad Amerikas uzdevums: NEPIEĻAUT NEKONTROLĒTU VĀCIJAS UN KRIEVIJAS NACIONĀLĀS POLITIKAS SACENSĪBU EIROPAS VIDIENĒ. LIELBRITĀNIJA UN FRANCIJA BEZ AMERIKAS PALĪDZĪBAS NEVAR NODROŠINĀT POLITISKO LĪDZSVARU EIROPĀ. Līdz ar to ES loma jaunajā pasaules kārtībā kļūst arvien lielāka.

m) Ziemeļatlantijas alianses trīs problēmas.

1. Iekšējās attiecības alianses struktūrā. Notiek amerikāņu un franču uzskatu konfrontācija “par atlantiskajām attiecībām”. Līdz šim Amerika ir noteicošā NATO aliansē, bet Francija “ir veidojusi Eiropas Savienību Eiropas neatkarības vārdā”. Tā rezultātā patlaban ir samilzusi NATO iekšējā problēma: “Amerikas loma militārajā jomā ir pārāk liela, lai veicinātu Eiropas politiskās identitātes attīstību, bet Francijas iestāšanās par Eiropas politisko autonomiju neļauj panākt lielāku NATO saliedētību” (866). Kisindžers uzskata to par **Rišeljē¹ un Vilsona ideju sadursmi**. Rišeljē pirmajā vietā izvirzīja “līdzsvara panākšanu starp atšķirīgajām interesēm”. Vilsons diplomātiju uzskatīja par līdzekli valstu savstarpējās saskaņas veidošanai. “Amerikai integrēta NATO komandstruktūra bija sabiedroto vienotības izpausme; Francijai tā bija sarkana lupata. Amerikas līderiem liekas, ka tiesības rīkoties neatkarīgi grib saglabāt tikai tā valsts, kurai ir padomā atstāt sabiedroto nelaimē. Francija amerikāņu nepatīkā pret neatkarīgu Eiropas militāro lomu saskata slēptas tieksmes pēc kundzības” (866–867).

¹ Rišeljē (*Richelieu*, 1585–1642) Armāns. Francijas kardināls (no 1622.g.) vadīja karaļa padomi (1624), faktiski pārvaldīja Franciju, veicinot absolūtās monarhijas nostiprināšanos. Ar politikā viņš izvērta cīņu ar Hābsburgiem, reorganizēja armiju, apspieda antifēodālo tautas kustību.

Francija joprojām aizstāv un realizē *raison d'état* politiku un prasa “precīzu nacionālo interešu aprēķināšanu”. Amerika savā ārpolitikā ir “pārliecināta par saskaņu kā visa pamatu”. Amerikai “Eiropas autonomija ir vai nu nevajadzīga, vai bīstama” (867). Tātad NATO iekšējās problēmas pamatā ir dažādu ārpolitikas koncepciju sadursme: Rišeljē un Vilsona atšķirīgās koncepcijas.

Apvienotās Vācijas integrācija Rietumos. Kisindžers šajā gadījumā neredz iespēju piemērot “Rišeljē vai Vilsona valsts pārvaldes mākslu”. Kāpēc? — Rišeljē pieeja veicinātu atsevišķo Eiropas valstu nacionālismu un novestu pie sašķeltas Eiropas. Tīrā veidā wilsonisms vājinātu “Eiropas identitātes sajūtu” (867). Ja tiktu radītas institūcijas pret Savienotajām Valstīm”, tad ciestu gan Eiropas vienotība, gan Atlantijas alianses saliedētība”. Kisindžers uzsver politiskās vienotības pamatu: **KOPĪGAS POLITISKĀS UN DROŠĪBAS INTERESES.** Viņš uzskata, ka jaunās pasaules kārtības divas neatņemamas sastāvdaļas ir **Eiropas Savienība un NATO.** “Abas institūcijas ir nepieciešamas, lai mierīgā starptautiskā kārtībā iesaistītu bijušās Padomju Savienības republikas un satelītvalstis” (867).

2. NATO valstu attiecības ar bijušajām Padomju Savienības satelītvalstīm Austrumeiropā. Kisindžers skaidri nodala divas dažādas problēmas: a) *Austrumeiropas valstu nākotne* un b) *bijušo PSRS republiku nākotne.* Austrumeiropu okupēja Sarkanā armija Otrā pasaules kara rezultātā. Tādēļ patlaban svarīga ir šo valstu saikņu veidošana ar Rietumeiropu un NATO. Pretējā gadījumā “šīs valstis kļūtu par pelēko zonu starp Vāciju un Krieviju” (868). Kisindžers ir pārliecināts, ka Višegradas valstīm ir jāiekļaujas gan Eiropas Savienībā, gan NATO aliansē, lai tās kļūtu “ekonomiski un politiski dzīvotspējīgas” (868). Šo atziņu Kisindžers īpaši attiecina uz Poliju, Čehiju un Slovākiju. Tagad Polija un Čehija ir uzņemtas NATO un atrodas ceļā uz ES. Viņš ir pārliecināts, ka dalība Eiropas Savienībā galu galā “novedīs vismaz pie *de facto* garantijām no NATO puses”.

Atcerēsimies, ka 1994.gadā prezidents Klintons wilsonisma garā neatbalstīja Polijas, Ungārijas, Čehijas un Slovākijas dalību NATO, jo Atlantijas aliansē nevar atļauties “vilkt jaunas dalījuma līnijas starp Austrumiem un Rietumiem, kas pašām par sevi var kļūt par jaunas konfrontācijas priekšvēstnešiem” (868). Tā vietā Klintons piedāvāja programmu *Partnerība mieram.* Kisindžers šo programmu uzskata par NATO alternatīvu, nevis par starpstaciju “ceļā uz NATO, kā bieži tiek nepareizi apgalvots”.

Kisindžers negatīvi vērtē *Partnerību mieram*, jo tā ietver risku, ka Eiropā var izveidoties divas dažādas dalījuma līnijas: “Tās, kuras sargā drošības garantijas, un pārējās, kurām šīs drošības garantijas tiek liegtas.”

Tas var pavērt ceļu potenciālam agresoram, jo "izveidosies stratēģiska pelēkā zona". Bet patlaban šī pelēkā zona jau ir izveidojusies, aptverot arī Baltijas valstis, kuras ir iesaistījušās programmā *Partnerība mieram*.

Kisindžers brīdina: "Ja *Partnerība mieram* kļūs par vienu no NATO darbības aspektiem, tā var graut alianses efektivitāti, ievēkot NATO aktivitātēs, kas nav saistītas ar reāliem drošības jautājumiem, un vairo nedrošības sajūtu Austrumeiropā. Vienlaikus programma ir pietiekami divdomīga, tāpēc tai var neizdoties "nomierināt" Krieviju" (869). Patlaban ir izveidojusies situāciju, par kuru brīdināja Kisindžers: *Partnerība mieram* ir kļuvusi par NATO darbības aspektu un starpstaciju Austrumeiropas valstīm un Baltijas valstīm ceļā uz NATO.

3. Bijušo PSRS republiku attiecības ar NATO un Austrumeiropas valstīm. Kisindžers uzskata, ka šajā aspektā ir nepieciešama *Partnerība mieram*. Ir svarīgi, lai visi šīs programmas locekļi kopīgos uzdevumus izprastu vienādi un lai arī veicinātu Krievijas sadarbību ar Atlantijas alianses valstīm. Kopīgie uzdevumi: ekonomiskā attīstība, izglītība, kultūra. "Tāpēc ir nepieciešama institūcija, tā dēvētā *Partnerība mieram*... Šajā nolūkā ir jāpaplašina *Eiropas Drošības un sadarbības apspriedes* funkcijas un šī apspriede jāpārdēvē par *Partnerību mieram*" (869). Viņš uzskata, ka jaunajā starptautiskajā kārtībā liela nozīme ir NATO aliansei:

a) NATO garantē vispārēju drošību;
b) Eiropas Savienībā uzņem Austrumeiropas valstis;
c) Ziemeļatlantijas Sadarbības padome un Eiropas drošības un sadarbības apspriede "piesaista bijušās Padomju Savienības republikas — it īpaši Krievijas Federāciju — atlantiskai struktūrai" (870). Līdz ar to Austrumu un Rietumu attiecībās "arvien lielāku vietu ieņems kopīgi politiskie un ekonomiskie projekti". Un tad Baltijas valstu konfrontācija ar Krieviju neapdraudēs jaunās pasaules kārtības veidošanos. Baltijas valstīm nāksies apmierināties tikai ar programmu "*Partnerība mieram*".

n) jaunās pasaules kārtības kontūras un NATO vieta tajā. Kisindžers Atlantijas alianses nākotni nesaista ar Austrumu un Rietumu attiecībām: "Aliansei ir jāsniedz palīdzīga roka Amerikai gaidāmajos divdesmit pirmā gadsimta notikumos" (870). **Kādi spēki nākotnē radīs draudus pasaules kārtībai?** — Kisindžers min *Krieviju, Ķīnu, islāma fundamentālismu, piebilstot, ka patlaban nav īsti skaidrs, kuri spēki radīs šos draudus*. Bet kā novērst šos radušos draudus? — **Tikai NATO veicinās Amerikas spēju risināt "jebkuru no šīs evolūcijas problēmām"**. Visupirms runa ir par starptautiskām problēmām "ārpus NATO teritorijas".

Patlaban atšķiras Krievijas un Rietumu nostāja attiecībā uz NATO paplašināšanu. Tiekoties ar Krievijas prezidentu V.Putinu, Francijas

prezidents Ž.Širaks pauda savu attieksmi pret NATO paplašināšanu: **“SVARĪGI IR ATMEST VECOS STEREOTIPUS PAR NATO KĀ AGRESĪVU SAVIENĪBU”** (Neatkarīgā Rīta Avīze, 4.07.01.). Viņš aicina Krieviju veidot ciešākas partnerattiecības ar NATO. Lūk, Ž.Širaka nostāja: “Mēs zinām, ka pret to ir prezidents Putins un Krievija vispār... Vesela rinda valstu, kuras nav NATO, ieskaitot Baltijas valstis, vēlas šai organizācijai pievienoties. Starptautiskais likums paredz, ka katrai valstij ir tiesības pievienoties jebkurai organizācijai. Tāpēc nevar iedomāties, ka šo principu varētu liegt kādai valstij” (turpat).

1. Azijas reģiona specifika un Amerikas politika. Pieaug Amerikas interese par Aziju. Azijā neviens nepretendē uz kolektīvo drošību. “Ikviens, kaut cik vērā ņemams vienas valsts varenības pieaugums nekavējoties izsauc pārējo valstu atbildes soļus” (970). **UZMANĪBAS CENTRĀ IR SPĒKU LIZSVARS UN NACIONĀLAS INTERESES.** Līdz ar to pieaug šo valstu izdevumi aizsardzībai. **“Ķīna ir ceļā uz supervalsts statusu...** divdesmit pirmā gadsimta otrās desmitgades beigās Ķīnas iekšējais kopprodukts sasniegs Savienoto Valstu līmeni” (871). Ķīnas politiskā un militārā varenība būs jūtama visā Āzijā — spriež Kisindžers. To veicinās Ķīnas un Krievijas draudzības un sadarbības līgums (16.07.01.), kuru Krievijas ārlietu ministrs I.Ivanovs dēvē par “robežšķirtni ilgajās un nebūt ne vienkāršajās mūsu attiecībās ar Ķīnu” (Maskava tikšanās sauc par vēsturisku // Neatkarīgā Rīta Avīze, 17.07.01.).

Ķīnas un Krievijas līgums neietver slepenus plānus un nolūkus. Runa ir par Ķīnas un Krievijas attiecībām starptautiskajā arēnā. Par militāru savienību gan patlaban nevar runāt, jo šajā jomā netika parakstīti nekādi dokumenti. **Bet Krievija tomēr paliek galvenais ieroču piegādātājs Ķīnai.**

Ķīnu un Krieviju vieno “pilnīgs domstarpības trūkums par ASV un Vašingtonas politiku”. Par to liecina Ķīnas komentārs izdevumā *Liberation*¹ pirms Ķīnas un Krievijas valstsvīru tikšanās: “*Krievija un Ķīna nevar pieļaut, ka starptautiskajā arēnā vadošo lomu spēlē tikai ASV, tomēr gaidāmais līgums nebūs vērsts ne pret vienu*” (turpat).

Tātad Ķīna un Krievija grib saskaņot savu rīcību jaunās pasaules kārtības veidošanā, nepieļaujot ASV dominēšanu. Bet tas var radīt nopietnas problēmas jaunās pasaules kārtības veidošanā, ņemot vērā Ķīnas pašreizējo ekonomisko sadarbību ar Krieviju (8 miljardi ASV dolāru) un ar ASV (116 miljardi dolāru). Turklāt Krievija un Ķīna ir pret ASV jaunas pretraķešu sistēmas izveidošanu kosmosā un pret NATO paplašināšanu Austrumu virzienā.

¹ fr. *Libération* — atbrīvošana. Kreisā virziena dienas laikraksts. Dib. 1973.g., iznāk Parīzē.

Dienvidaustrumu Āzijas valstu asociācijā (ASEAN¹) uzņemta Vjetnama, lai "līdzsvarotu Ķīnu un Japānu". Pieaug arī Korejas varenība. Nākotnē Amerikas un Japānas intereses var atšķirties. **Patlaban Japānas aizsardzības budžets "ir trešais lielākais pasaulē"**. Tātad spēku līdzsvars Āzijā var kļūt "mainīgs un nedrošs". Tāpēc "Amerikas politikai jābūt tik elastīgai, lai spētu ietekmēt visus iespējamus Āzijas forumus" (872).

Kisindžers ir pārliecināts, ka **Āzijā** drošības sistēmu nevar veidot pēc Eiropas parauga, jo Āzijas nācijas sevi neuzskata par kopienu. Tur **valda aizdomas gan pret kaimiņiem, gan pret Ameriku. Kolektīvai drošības idejai trūkst Āzijas valstu atbalsta**. Līdz ar to "nozīmi iegūs Amerikas politika attiecībā pret Japānu un Ķīnu". Tas prasīs no Amerikas politisko iecietību, veidojot attiecības ar šīm valstīm. "ĀZIJAI AMERIKA VĀRĒTU IZSTRĀDĀT VĒLAMO VISAPTVEROŠO STRATĒGIJU, TAČU NE VĒRTĪBU KOPĪBU" (876).

2. ASV politika Rietumu puslodē. Tā balstās uz kopīgām vērtībām. Kisindžers atzīst, ka "līdz šim Amerikai nav izdevies izstrādāt kopīgu politiku vai radīt institūcijas, kas būtu piemērotas situācijai pēc *aukstā kara* beigām" (876). Iezīmējas *vilsonisma* un *Realpolitik* saplūšana uz morālo un ģeopolitisko mērķu pamata.

Latīņamerikas valstis "apbrīnojamā vienprātībā devās pretī demokrātijai un tirgus ekonomikai", atbrīvojoties no ekonomiskās krīzes. Ziemeļamerikā tika noslēgts *Brīvās tirdzniecības līgums* (1993). Tas paver jaunas perspektīvas ekonomiskajā attīstībā.

Tātad "Rietumu puslode var izveidoties par ļoti būtisku jaunās un humānās pasaules kārtības sastāvdaļu" (876).

o) jaunās pasaules kārtības radīšana jau trešo reizi XX gadsimtā kļūst par Amerikas ārpolitikas prioritāti, t.i., pēc *aukstā kara* beigām. Galvenais uzdevums — atrast līdzsvaru starp divām tendencēm ASV politikā:

1. "Vērst par labu katru netaisnību un izlabot katru nepareizību."
2. "Latenta tieksme ierauties pašai sevī" (877). Būtībā **Amerika atrodas dilemmas priekšā**. *Iesaistoties "visos pasaules etniskajos nemieros un pilsoņu karos bez izšķirības, tās spēki ātri vien izsīks"*. *Amerika tāpat nevar aprobežoties tikai ar savu iekšpolitiku, jo tad "tā galu galā pakļaus savu drošību un labklājību lēmumiem, kurus pieņems citas, Amerikai tālas sabiedrības, pār kurām tā arvien vairāk zaudēs kontroli"* (87).

¹ **Dienvidaustrumu Āzijas valstu asociācija** (*Association of South East Asian Nations*) ASEAN. Reģionāla valstu organizācija. Dibināta 1967.g., un tajā kopš dibināšanas ietilpst Indonēzija, Malaizija, Singapūra, Taizeme un Filipīnas. 1984.g. šajā organizācijā iestājās Bruneja. Pasludinātie mērķi: ekonomiskā, sociālā, kultūras un politiskā sadarbība, kā arī drošības jautājumi. Sadarbojas ar ASV. Pastāvīgi darbu vada sekretariāts, kurš atrodas Džakartā.

Pēc aukstā kara izvīrijās jautājums: “CIK DAUDZ UN CIK LIELS ĻAUNUMS VĒL ATRODAMS PASAULĒ?” — Protams, Amerika nevar “cīnīties ar ikvienu ļaunuma izpausmi, it īpaši vienatnē”. Kisindžers atgādina Džona **Adamsa**¹ brīdinājumu Amerikai: **IZVAIRĪTIES NO TIEKSMES “MEKLĒT ĻAUNUMU, KO IZNĪCINĀT”**. Dažas ļaunuma izpausmes nevar iznīcināt — tām vajag tikai pretoties. **Lielākie ļaunumi pēc aukstā kara: terorisms, etniski reliģiskie konflikti un pilsoņu kari, kodolieroču izplatīšanās u.c.** Tieši teroristu uzbrukums ASV būtiski mainīja starptautisko drošību un kārtību, ko nespēja paredzēt ne Kisindžers, ne ASV izlūkdienests.

Kisindžers atzīst, ka Amerikas līderi savā politikā priekšroku ir devuši motivācijai — konkrētā laikā un vieta, pieņemot politisku lēmumu. “Tādēļ Amerikas sabiedrībā valda visai neviennozīmīga attieksme pret vēstures mācībām” (878). Valda pārlicība: **PAGĀTNEI NAV NOTEICOŠĀS LOMAS UN “VIENMĒR IR IESPĒJAMS VISU SĀKT NO GALA”**. Kisindžers pauž savu attieksmi pret vēsturi: “Vēstures noraidīšana cildina tāda universāla cilvēka tēlu, kurš dzīvo saskaņā ar vispārātzītiem likumiem, neatkarīgi no pagātnes, ģeogrāfijas vai citiem neietekmējamiem apstākļiem. Tā kā Amerikas tradīcijas uzsver vispārējās patiesības, nevis nacionālās īpatnības, **AMERIKĀŅU POLITIKĪ PARASTI IR DEVUŠI PRIEKŠROKU DAUDZPUSĒJIEM, NEVIS DIVPUSĒJIEM STARPTAUTISKO ATTIECĪBU JAUTĀJUMIEM. VIŅI LABPRĀTĀK IR NODARBOJUŠIES AR ATBRUŅOŠANOS, KODOLIEROČU NEIZPLATĪŠANU UN CILVĒKU TIESĪBĀM, NEVIS NACIONĀLIEM, ĢEOPOLITISKIEM VAI STRATĒĢISKIEM JAUTĀJUMIEM**” (878).

Tātad amerikāņu politiķi nevēlas, lai viņus “saistītu vēsture”, un aizstāv “nepārtrauktas atdzimšanas iespēju”. Tas nosaka Amerikas ārpolitikas specifiku. Šodien Kisindžera atziņas par ASV politiku mums palīdz izprast valsts sekretāra vietnieka **S. Talbota** atziņas par ASV ārpolitikas pamatprincipiem:

1. *Nevienas valsts trūkumam nevar būt vēsturiski vai ģeogrāfiski iemesli.*
2. *Baltijas valstīm Austrumu virzienā veidot attiecības ar Krieviju “nevis uz nežēlīgas un šķelošas pagātnes pamata, bet gan balstoties uz sadarbības perspektīvu nākotnē”* (Igaunijas, Latvijas un Lietuvas mājup atgriešanās // “Diena”, 27.01.2000.). Tas nozīmē to, ka ASV patlaban neatbalsta Latvijas attiecības ar Krieviju un Latvijas politiku Austrumu virzienā.

Kisindžers tomēr atzīst vēstures lomu politikā, un šajā sakarībā viņš

¹ **Adamss** (*Adams*, 1767–1848) Džons Kvinzijs — amerikāņu valstsvīrs un diplomāts. Pirmais ASV vēstnieks Krievijā (1809–1814), veicinājis ASV un Krievijas attiecību attīstību. ASV prezidents (1825–1829).

atgādina Santajan¹ atziņu: **TIE, KURI IGNORE VĒSTURI, IR LEMTI TO ATKĀRTOT.** Kopumā rodas iespaids, ka ASV politiķi nespēj novērtēt vēstures izpratnes lomu demokrātiskas politikas attīstībā. Viņi priekšroku dod politiskai motivācijai: **KĀPĒC? KĀDAS IDEJAS VĀRDĀ?** Tomēr neatbildēts paliek jautājums: vai vēsture ir noteicošā un vai ir iespējams visu sākt no gala? — **Amerikas politiķi** atbild apstiprinot: **VIENMĒR IR IESPĒJAMS VISU SĀKT NO GALA.** Kisindžers uzskata, ka Amerikas nevēlēšanās, “lai to saistītu vēsture”, padara skaistu “amerikāņu dzīvesveidu”. Un tomēr tas nepaver ceļu jaunas starptautiskās kārtības sistēmas veidošanai. **“AMERIKAI IR JĀATVADĀS NO TĀ LAIKA, KURĀ TĀ JOPROJĀM SPĒS PAVEIKT VAIRĀK NEKĀ JEBKURA ČITA SABIEDRĪBA, JA VIEN APZINĀSIES SAVU SPĒJU ROBEŽAS”** (879). Līdz šim Amerika ir veiksmīgi tikusi galā ar visiem draudiem, bet vai tā būs arī nākotnē? — **Kisindžers aicina Ameriku apzināties savu spēju robežas.**

p) Amerika jaunajā pasaules kārtībā. Kisindžers šādi raksturo Amerikas vietu pasaules kārtībā, kas izveidojās pēc *aukstā kara*: **“Šobrīd Amerika nespēj ne uzkundzēties pasaulei, ne izolēties no tās; kad tā vienlaikus jūtas visspēcīga un ievainojama, tā nedrīkst atteikties no ideāliem, kuru dēļ tā ieguva savu diženumu. Taču Amerika nedrīkst sagraut šo diženumu, lolojot cerības, ka tās iespējas ir neierobežotas”** (879). Kisindžers brīdina Ameriku no tiesībām domāt, “ka tai ir neierobežotas iespējas uzspiest kādai valstij savu gribu, liedzot tai savu labvēlību” (879).

Amerikai svarīga ir *Realpolitik* principu realizēšana saistībā ar demokrātijas pamatvērtībām. Kisindžers runā par Amerikas izdzīvošanu un progresu ciešā saistībā ar tās spēju “pieņemt mūsdienu dzīvei atbilstošus lēmumus”. Tādēļ svarīgs ir līdzsvars starp *Realpolitik* principiem² un amerikāniskajām vērtībām. *Realpolitik* nosaka starptautiskās sistēmas dalībnieku attiecības: a) *spēja brīvi pielāgot savas attiecības mainīgiem apstākļiem* vai 2) *ierobežot kopīgo vērtību sistēmu*.

Patlaban Amerika jau trešo reizi atrodas ceļā uz jauno pasaules kārtību: *Parīzes Miera konference* (1918); *Otrā pasaules kara beigas* (1945) un laika posms pēc *aukstā kara* (1990–2000). Kisindžers uzsver **Amerikas**

¹ Santajana (*Santayana*, 1863–1952) Džordžs — spāņu izcelsmes amerikāņu filozofs, rakstnieks. Izveidojis mācību par esamības saistību, kuras centrā atrodas ideāla būtība.

² “...Praksē *Realpolitik* spēj izvairīties no bruņošanās sacensības un kara tikai tādā gadījumā, ja galvenie starptautiskās sistēmas dalībnieki var brīvi pielāgot savas attiecības mainīgajiem apstākļiem vai arī viņus ierobežo kopīgu vērtību sistēma, kā arī vienlaikus pie abiem šiem nosacījumiem” (H.Kisindžers. Diplomātija. R., 2001. — 141.lpp.).

ideālisma lomu jaunās pasaules kārtības veidošanā: KOLEKTĪVĀ DROŠĪBA, AMERIKANISKAIS DZĪVESVEIDS, JURIDISKA STARPTAUTISKO STRĪDU RISINĀŠANA UN ATBALSTS ETNISKĀS PAŠNOTEIKŠANAS TIESĪBĀM. Bet šim ideālismam politikas jomā “ir jāiet roku rokā ar izsvērtu mūsdienu realitātes izvērtējumu”. Kisindžers pauž pārliecību, ka, ņemot par pamatu **IDEĀLISMU UN REALITĀTES IZVĒRTĒJUMU**, jāisteno Amerikas intereses.

r) jaunās pasaules kārtības veidošanas problēmas. *Aukstā kara* ieviestā skaidrība pasaules arēnā ir zudusi. Izvirzās uzdevums izprast un veidot jauno pasaules kārtību:

- 1) *nākotnes skatījuma ieskicējums* (vīzija, veidols);
- 2) *varbūtīgs vērtējums par “cerību un iespēju attiecībām”.*

Ceļu jaunās pasaules kārtības veidošanā rada vilsoniskās vērtības (ideāli): CILVĒCES MIERS, STABILITĀTE, PROGRESS UN BRĪVĪBA. Jaunās pasaules kārtības tapšana būs bezgalīgs process — spriež Kisindžers. Savu domu viņš beidz ar vārdiem: “**CEĻINIEK, CEĻU NAV, CEĻUS RADA GĀJĒJI.**” Šai atziņai ir liela nozīme mūsdienu starptautiskās politikas izpratnes veidošanā, kur savu vietu ieņem arī Latvijas ārpolitika. Šo Kisindžera atziņu būtu lietderīgi izmantot arī tiem Latvijas politiķiem un valstsvīriem, kuriem ceļš uz ES un NATO ir nosprausts ar Saeimas un valdības lēmumiem un likumdošanas aktiem kā politiskām patiesībām. Būtu lietderīgi atgādināt dilemmu, kuru savā laikā pauda **B.Šovs**: “*Dzīvē ir divas tragēdijas. Viena ir zaudēt to, pēc kā ilgojas tava sirds. Otra — to iegūt.*” Šo atziņu var attiecināt arī uz politiku, it sevišķi uz politiskiem mērķiem.

Lai vērstu skatienu nākotnē, uz kuru ceļš nav iezīmēts ar politisko patiesību ceļrāžiem, mēģināsim saprast **XXI gs. starptautisko sistēmu** tās tapšanas pirmsākumā. Tai ir raksturīga fragmentācija un globalizācija. “**Starptautisko attiecību līmeni... tā sastāv vismaz no sešām lielvalstīm — Savienotajām Valstīm, Eiropas, Ķīnas, Japānas, Krievijas un, iespējams, Indijas, kā arī no liela skaita vidēju un mazu valstu**” (19). Nav šaubu par starptautisko attiecību globalizāciju. **Ra-
dušās problēmas risināmas “tikai visas pasaules mērogā: TIE IR KO-
DOLIEROČI UN KODOLMATERĪĀLU IZPLATĪBA, VIDES
PROBLĒMAS, DEMOGRĀFISKAIS SPRĀDZIENS UN SAVSTAR-
PĒJĀ EKONOMISKĀ ATKARĪBA”** (16). Bet starptautiskā terorisma problēma izpalika, jo 1994.gadā starptautiskais terorisms vēl nespēja apdraudēt ASV drošību.

Eiropa būtiski atšķiras no citiem pasaules reģioniem. Eiropā pastāv valstu sistēma, kas balstās uz “nacionālās valsts, suverenitātes un spēku līdzsvara” izpratni. **Bet Eiropa patlaban nav tik spēcīga, lai “uzņemtos**

galveno lomu topošajā pasaules kārtībā”. Varbūt šo lomu varēs uzņemties topošā Eiropas Savienība? Ja viss veiksies labi, — spriež Kisindžers, tad tomēr “nebūs pie rokas automatiskas instrukcijas vienotas Eiropas rīcībai pasaules arēnā, jo vēl nekad iepriekš šāda politiska vienība nav pastāvējusi” (17). Patlaban Eiropas Savienībā izvirzās iekšējās problēmas, kas var traucēt tās paplašināšanos uz dienvidiem un austrumiem, kā arī aktīvi darboties jaunās pasaules kārtības veidošanā. Kisindžers nepietiekami akcentē NATO lomu kā vienīgo drošības garantu Eiropā. NATO taču ir garantis Eiropas drošībai un svarīgs drošības elements jaunajā pasaules kārtībā.

Krievija uz Eiropas politiskās skatuves parādījās “pēc Francijas un Lielbritānijas saliedēšanās”. **Kisindžers nav pārliecināts par to, vai Krievijai būs piemērojami Eiropas diplomātijas principi.** Krievijā atrodas Eiropas, Azijas un islāma pasaules pārstāvji ar savām atšķirīgām kultūrām. “Līdz ar to **Krievija nekad nav bijusi nacionāla valsts Eiropas izpratnē... Krievija bija impērija, ko lieluma ziņā nevarēja salīdzināt ne ar vienu no Eiropas valstīm**” (17). Krievijas iekarojumi, it sevišķi Aizkaukāzā, rada nopietnas problēmas (Čečenija u.c.).

Patlaban pēcpadomju Krievija atrodas ļoti sarežģītā un grūtā situācijā — spriež Kisindžers. Pašreizējām Krievijas robežām nav “vēsturiska precedenta”. Pēc PSRS sabrukuma nav rastas atbildes uz daudziem jautājumiem. Bet tomēr, lai kāds arī būtu Krievijas liktenis, tā “vienmēr būs būtiska pasaules kārtības sastāvdaļa” (18). Pazīstams ir teiciens: *Россию умом не понять* (Krieviju ar prātu neapvert).

Ķīna XIX gadsimtā kļuva par “Eiropas koloniālisma pavalstnieku” (18). Tikai pēc Otrā pasaules kara izveidojās komunistiskā Ķīna, pārsteidzot pasauli ar saviem komunisma celtniecības pasākumiem. Kādu vietu XXI gadsimtā pasaules jaunās kārtības un drošības sistēmā ieņems Ķīna? — Uz šo jautājumu vēl nav rasta atbilde.

Japānas vēsture ir līdzīga Ķīnas vēsturei. “Slēgta ār pasaulei, Japāna lepojās ar savām unikālajām paražām” (18). Arī Japānai nāksies noteikt savu vietu jaunajā pasaules kārtības un drošības sistēmā. “Ķīnas, Korejas un Dienvidaustrumāzijas nozīme Japānai būs pavisam citāda nekā Amerikai”, kas prasīs autonomāku un pašpārliedzinātāku Japānas ārpolitiku.

Indija “patlaban kļūst par lielvalsti Dienvidāzijā”. Tai vēl būs jāatrod sava vieta “uz starptautiskās politiskās skatuves”.

Tātad “nevienai no pašām svarīgākajām valstīm, kam jāceļ jaunā pasaules kārtība, nav bijusi pieredze ar daudzvalstu sistēmu, kas tagad tikai top. **Nekad agrāk jaunā pasaules kārtība nav bijusi jāveido no tik dažādām uztverēm vai tik globālā mērogā.** Nevienai no iepriekšējām kārtībām nav nācies savienot vēsturisko spēku līdzsvara sistēmu, atribūtus ar laikmetīgā perioda globālo demokrātisko viedokli un tehnoloģijas eksploziju” (19).

Kādam vajadzētu būt un kāda top jaunā starptautiskā pasaules kārtība un drošība XXI gadsimtā? — **Kisindžers** ieskicē tikai dažas vadlīnijas, **norādot uz sešām lielvalstīm. Tās ir ASV, Eiropa, Krievija, Ķīna, Japāna un Indija.** Pašreizējā politiskā situācija un izaicinājumi pasaules arēnā vēl ir jāaptver gan kolektīvās drošības sistēmas aspektā, gan nacionālo interešu skatījumā, gan balstoties uz kopīgiem demokrātijas principiem un vērtībām. Bet skaidri redzama ceļa nav, to nāksies meklēt pašiem gājējiem.

Kisindžers nepiemin *Lielā septiņnieka G7* (Kanāda, ASV, Vācija, Anglija, Francija, Itālija, Japāna) un tagad arī *Lielā astoņnieka G8* (G7 + Krievija) vietu un lomu jaunās pasaules kārtības veidošanā. Runa ir par industriāli attīstītām lielvalstīm. Varbūt tieši G8 var kļūt par jaunās pasaules kārtības tapšanas kodolu? — Izvirzās uzdevums rast atbildes uz daudziem jautājumiem. Kisindžers ieskicē jaunās pasaules kārtības tapšanas problēmas. Tās aicina arī mūsu politiķus skaidrāk apzināties Latvijas vietu jaunajā pasaules kārtībā. Šajā sakarībā ir vērts atcerēties **Trumena zelta likumu starptautiskajās attiecībās:**

a) godīgums;

β) taisnīgums;

g) atteikšanās “rast kompromisu ar ļaunumu” (447). Tieši šī atziņa kļuva aktuāla pēc starptautisko teroristu uzbrukuma ASV (11.09.01.). Līdz ar to ārpolitikas morālais aspekts kļūst arvien aktuālāks.

Nav dzirdēts, ka Latvijas Saeimā valsts ārpolitika tiktu vērtēta Trumena *zelta likuma* aspektā, bet tas ir nepieciešams sakarā ar jaunās pasaules kārtības tapšanu, it sevišķi tas sakāms par Latvijas un Krievijas attiecībām. Šis atziņas izriet no Kisindžera “Diplomātijas” pētišanas. Turklāt viņš aicina izprast Staļina un Hitlera politiku, kura noteica arī Latvijas traģisko likteni (1940–1945). Varbūt patlaban ir vērts atcerēties un pārdomāt Rūzvelta atziņu par Krieviju (1904): “Nav nevienas citas valsts pasaulē, kas tik lielā mērā turētu rokā nākotnes likteni kā Krievija” (35). Rodas cits jautājums: “Cik lielā mērā patlaban Latvija tur savās rokās nākotnes likteni?”. Tas izriet no Rūzvelta atziņas par Krieviju.

Pēc Kisindžera darba “*Diplomātija*” iznākšanas (1994) ir notikušas būtiskas pārmaiņas XXI gs. sākumā. *Pasaules jaunās kārtības* drošības struktūras detaļas vēl nav izstrādātas. *Aukstā kara* drošības pamats — *ballistisko raķešu aizsardzības līgums* (ABMT, 1972)¹ — ir kļuvis par

¹ **Līgumu par pretraķešu aizsardzības sistēmu ierobežošanu** (ABMT — *Anti-Ballistic Missile Treaty*) noslēdza PSRS un ASV (1972). ABMT paredz tiesības izstāties no līguma, ja rodas ārkārtēji apstākļi, kas apdraud valsts augstākās intereses. Par izstāšanos jāpaziņo sešus mēnešus iepriekš. PSRS un ASV apņēmas savu valstu teritorijā neizvērst pretraķešu aizsardzības sistēmas (PRA), kā arī radīt pamatus jaunām sistēmām. Saskaņā ar šo līgumu abas puses varēja izvērst divas PRA sistēmas —

aukstā kara laika reliktu. ASV prezidents Dž.Bušs saskata jaunus draudus, un tādēļ “jārīkojas, jāiet tālāk par ABMT — tā, lai mums būtu nopietna izmēģināšanas un novērtēšanas programma, kas nodrošina risinājumu attiecībā uz šādiem draudiem” (ASV neatteiksies no raķešu izmēģinājuma // Neatkarīgā Rīta Avīze, 27.07.01.). Krievija iestājas par ABMT saglabāšanu un ievērošanu, uzskatot ABM par drošības pamatu un “par vienu no svarīgākajiem stratēģiskās stabilitātes elementiem” (turpat). Bet ASV vienpusēji izstājās no šī līguma 2001.g. decembrī. Krievija šo soli vērtē kā politisku kļūdu, kas gan neapdraud valsts drošību.

s) **Prāgas sammita** (2002.g. nov.) **dilemma**. Nopietns solis pasaules jaunās kārtības tapšanā būs Prāgā pieņemtie lēmumi par NATO paplašināšanu Austrumu virzienā no Baltijas jūras līdz Melnajai jūrai. Sos lēmumus gaida **Albānija, Bulgārija, Horvātija, Igaunija, Latvija, Lietuva, Maķedonija, Rumānija, Slovākija un Slovēnija**. Patlaban tiek likti politiskie pamati Prāgas sammita lēmumiem, kas iezīmēs jaunās pasaules kārtības drošības sistēmu. Pasaule mainījās, kļuva citāda pēc **2001.gada 11.septembra**. Tagad starptautisko pretterorisma aliansi veido ASV, Eiropa, Krievija, Ķīna, Indija, Japāna u.c. valstis. Šīs pārmaiņas pasaules kārtības un drošības sistēmā būtiski ietekmēs arī Prāgas sammita dilemmu: paplašināt vai nepaplašināt NATO? — “Trīs Baltijas kandidātvalstis tika radījušas spēcīgu un droši vien neapturamu virzību pirms 11.novembra. Turpmākie notikumi ir mainījuši debašu noteikumus potenciāli par labu Baltijas kandidātvalstīm. Šis jautājums neizbēgami atkal nonāks sabiedroto valstu politikas priekšplānā. Galvenais priekšnoteikums tam būs nevis tas, ko varētu teikt Maskava, bet gan cik labi turpmāk paši baltieši būs sasnieguši dalības rīcības plānā izvirzītos mērķus” (V.Sokolovs, *Jamestown Foundation Monitor*. Baltijas iestāšanās NATO pēc 11.septembra // “Diena”, 6.10.01.). Tikai šajā sakarībā mēs nedrīkstam aizmirst jau minēto **K.Pauela** atgādinājumu Baltijas valstīm: “**Mēs sevišķi raugāties uz jūsu apsvērumiem, kā Baltijas valstis varētu veidot sadarbību ar Krieviju**” (28.09.01.). Patlaban priekšā rēgojas strupceļš ar savstarpējām pretenzijām, pārmetumiem un kritiku, kur līdz abpusējai saprašanai vēl ļoti tālu. Nopietnākais klupšanas akmens — deklarācija *Par Latvijas okupāciju* —, kuru Krievija neatzīst, uz kuru balstās *Pilsonības likums* un attiecīgi 500 000 nepilsoņu tapšana.

---

galvaspilsētu un starpkontinentālo ballistisko raķešu starta pozīciju rajonā (1974.g. protokols atļauj izvērst tikai vienu PRA sistēmu). Rajona rādiuss nedrīkst pārsniegt 150 km, tā robežās var būt tikai 100 pretraķešu starta iekārtu. Līgums atļauj modernizēt vai nomainīt PRA sistēmas vai to komponentus, taču aizliedz izvērst šīs sistēmas vai to komponentus jūrā, gaisā, kosmosā un arī mobili uz zemes. Līgums tiek pārskatīts ik pēc pieciem gadiem (Politiskā enciklopēdija. R., 1987. — 371.–372.lpp.). 2001.gadā ASV vienpusēji izstājās no ABMT.

Nedrīkst aizmirst, ka pēc 11.septembra Krievija ir kļuvusi par ASV stratēģisko partneri starptautiskā pretterorisma koalīcijā. Tas varēs gan atvieglot, gan apgrūtināt Latvijas uzņemšanu NATO, par ko liecina K.Pauela atgādinājums Baltijas valstīm par attiecību uzlabošanu ar Krieviju.

Arī NATO iekšienē nav vienprātības par alianses paplašināšanu. **Vācija uzskata**, ka lēmumā par NATO paplašināšanu jāņem vērā **Krievijas nostāja**, lai nesaasinātos Austrumu un Rietumu attiecības un nesāktos jauns *aukstais karš*. Kanclers **G.Šrēders** uzskata, ka Baltijas valstīm vispirms vajag iestāties Eiropas Savienībā un tikai pēc tam — NATO. **Lielbritānija un Francija** gaida signālu no ASV. **Itālija** atbalsta Slovēniju, **Polija** lobē Lietuvu un Slovākiju, **Skandināvijas valstis** atbalsta Igauniju un Latviju, **Turcija un Grieķija** — Bulgāriju.

Tātad deviņas valstis¹ gaida Prāgas sammita lēmumu, bet galvenais ir NATO turpmākais liktenis. “Ir saprotama Latvijas, Lietuvas un Igaunijas vēlme iestāties aliansē, bet vai kontinenta drošība iegūs, ja tiks ignorēti Krievijas apsvērumi? — **K.Kinkels** (Vācija. — *G.T.*) **IR PĀRLIECINĀTS, ka stabilitātes ieguvums no Baltijas valstu uzņemšanas būs apšaubāms**” (A.Zunda, LU prof. Cīņa par NATO paplašināšanos // Neatkarīgā Rīta Avīze, 7.08.01.). Bet kas notiks, ja **Baltijas valstis neuzņems NATO?** — “Atteikums vai vilcināšanās uzņemt Baltijas valstis tiks uzskatīta par piekāpšanos Krievijai; tām labvēlīgu lēmumu Maskava uztvers kā pliķi sejā” (K.Bertrams, Zinātnes un politikas fonda direktors Berlīnē. NATO turpmākie soļi austrumu virzienā // “Diena”, 6.06.01.). Vai Rietumi pakļausies Krievijas spiedienam un līdz ar to atzīs, ka Baltijas valstis atrodas Krievijas ietekmes un interešu zonā? — Pēc teroristu uzbrukuma ASV (11.09.01.) situācija būtiski mainījās (sk. XI nodaļu), bet Prāgas sammita lēmums vēl priekšā.

Ko darīt? — “Ir jāpanāk, lai Krievija skaidri un oficiāli apstiprinātu Baltijas valstu tiesības pašām izraudzīties savus sabiedrotos” (turpat). Latvijas un Krievijas attiecības ir nonākušas strupceļā. Līdz ar to Latvija ir izslēgta no sarunām ar Krieviju par iestāšanos NATO, atstājot Prāgas sammita lēmumu alianses valstu ziņā. Ir izveidojusies paradoksāla situācija — Latvijas un Krievijas attiecības kārtoti Rietumvalstis. **Vācijas** aizsardzības ministrs **R.Šarpings** Sanktpēterburgā skaidro Krievijas aizsardzības ministram **S.Ivanovam**, ka “*iespējamā NATO paplašināšana nav vērsta pret Krieviju. Gluži pretēji — NATO cenšas padziļināt un nostiprināt sadarbību ar Krieviju. Uzticības nostiprināšanai ir vajadzīga*

¹ Deviņas NATO kandidātvalstis Viļņā izplatīja kopīgu aicinājumu Ziemeļatlantijas valstīm 2002.gadā paredzētā sammita laikā uzņemt NATO Latviju, Lietuvu, Igauniju, Bulgāriju, Rumāniju, Slovākiju, Slovēniju, Maķedoniju un Albāniju. (Lūdž uzņemt NATO 2002.gadā // “Diena”, 20.05.2000.).

caurskatamība, vienošanās un savstarpēja valsts suverenitātes respektēšana neatkarīgi no šīs valsts lieluma” (NATO paplašināšana nav vērsta pret Krieviju // “Diena”, 8.08.01.).

Kāpēc **Krievija** tik kategoriski iebilst pret NATO paplašināšanu? — Lūk, divas Krievijas prezidenta V.Putina atziņas: “NATO paplašināšanās uz austrumiem, uzņemot aliansē bijušās padomju republikas, Krievijai nav pieņemama, un tā būtu nopietna kļūda” (26.01.01.); “**Tā kā Krieviju NATO neuzaicina, mēs nevaram priecāties par šo bloka paplašināšanu. Protams, tas mūs uztrauc**” (8.02.01.). Izvirzās politiska dilemma: Baltijas valstu uzņemšana NATO un iespējamā Krievijas un Ķīnas alianses veidošanās ar *aukstā kara* iezīmēm vai Baltijas valstu neuzņemšana NATO, vismaz tuvākā laikā, un piekāpšanās Krievijai.

Tātad Baltijas valstu uzņemšana NATO vai šīs uzņemšanas atlikšana ir politiski lēmumi, kuru pieņemšana nebūs viegla. **K.Bertrams** piedāvā šādu dilemmas risinājumu: “**Baltijas valstu drīza uzņemšana šķiet labāks risinājums. Likvidēt atlikšanas nodarītos kaitējumus būs grūtāk nekā mazināt spriedzi pēc tam, kad paplašināšana būs pasludināta**” (K.Bertrams, turpat). Līdz ar to Krievijas nostāja patlaban ir nopietns šķērslis Latvijas uzņemšanai NATO.

Latvijas uzņemšanai NATO ir arī **nopietni šķēršļi pašu mājās**, kuri var liktenīgi ietekmēt Prāgas sammita lēmuma pieņemšanu; un tie ir **politiskā korupcija valstī, attieksme pret krievu minoritāti un holokausta vēstures jautājumi**. “Bet galvenais būs — ATTIEKSME PRET KRIEVU MINORITĀTI UN HOLOKAUSTA VĒSTURES JAUTĀJUMI... DOMĀJU, KA ATTIEKSMEI PRET KRIEVU MINORITĀTI JĀKĻŪST VĒL LIBERĀLĀKAI” (B.Džeksons, ASV NATO komitejas prezidents. Debates pabeigtas, Baltijas valstis jāuzņem // “Diena”, 2.06.01.). 7.Saeima nespēja uzsākt politisku dialogu ar krievu minoritāti Latvijā, kura veido 29,6 procentus no visiem Latvijas iedzīvotājiem (702 526 cilvēki), t.i., gandrīz viena trešā daļa (CSP dati 2000.gadā). Ne mazāk sarežģīta problēma ir holokausta vēsture Latvijā, jo holokausta piedalījās arī latvieši. Tādēļ “**LĒMUMS PAR LATVIJAS UZAICINĀŠANU NATO BŪS ATKARĪGS NO JŪSU ATTIEKSMES PRET KRIEVU MINORITĀTI UN HOLOKAUSTU**” (turpat). Tātad ir nepieciešams atbildīgs politisks risinājums krievu minoritātes jautājumā. “Īpaši krievu minoritātes jautājumā Latvija kļūst par pārbaudījumu visu Baltijas valstu uzņemšanai. Ja, piemēram, Maskava vai vēl kāds cits gribētu izsist no ierindas visas trīs Baltijas valstis, tā vispirms sistu Rīgu, un krievu minoritāte būtu jautājums, ar kuru sistu. Minoritāšu jautājums ir ārkārtīgi svarīgs Amerikas politikā, mums pret to ir īpaši sakāpināts jūtīgums... Domāju, ka **nākamajos astoņpadsmit mēnešos**, kaš, es ceru, būs pēdējie šādi mēneši Eiropas vēsturē, **MĒS IZDARĪSIM ĪPAŠU SPIEDIENU**”

UZ IGAUNIJU UN LATVIJU ŠAJĀ JAUTĀJUMĀ” (turpat). Vai 7.Saeima spēs adekvāti reaģēt uz šo spiedienu? — Maz ticams. Lai atceramies M. van der Stūla pūliņus nepilsoņu jautājuma risinājumā.

Holokausta vēstures jautājumi ir ne mazāk sāpīgi un sarežģīti. Kāpēc latvieši aktīvi brīvprātīgi piedalījās holokaustā? — Lasītājam paveras iespēja iepazīties gan ar antisemitisma vēsturi, gan Hitlera *Mein Kampf*. Ir nepieciešams izprast šīs traģiskās vēstures lappuses un holokausta apstākļus Latvijā. Pēc tam jādūdz piedošana ebreju tautai par latviešu līdzdalību holokaustā.

Kas ir piedošana? — Tās pamatā ir brīvās gribas izpausme, kas balstās uz pilnīgu holokausta apzināšanos un izpratni, kas saistīta ar dziļu nožēlošanu. Līdz šim solim Latvijas politiķi un valstsvīri vēl nav nobrieduši. Daudz raksta par ebreju glābēju **Ž.Lipki**, bet tāds bija arī zviedrs **R.Vallenbergs** un vācietis **Sindlers**. Tagad runa ir par antisemitisma noskaņojumu Baltijā, kas noveda pie holokausta, pie **V.Arāja**¹ vienības tapšanas. M.Ekšteins savā grāmatā *Walking Since Daybreak* raksta: “Baltijā holokausts bija mentāls elements vēl pirms tam, kad kļuva par nacistu plānu.” Tagad ir zināms, ka 1943.gadā Lietuvas policijā dienēja vairāk nekā 4000 lietuviešu un vēl 7000 brīvprātīgo palīgu, kuri saņēma tikai ieroci un vācu rīkojumus (Lietuvā aktivizēta kara noziegumu izmeklēšana // “Diena”, 27.02.01.). Bet cik Latvijas policijā vācu laikā dienēja latvieši, kas piedalījās holokaustā? — Gandrīz visi Latvijas ebreji tika iznīcināti. Starptautiskajā *Latvijas vēstures komisijas* darba grupas pētījumā ir iekļauts objekts “**Holokausts Latvijā (1941–1944)**”. Ja līdz Prāgas sammitam pētījums netiks pabeigts un Latvijas augstākās amatpersonas nespēs atbildīgi rīkoties — oficiāli atvainoties ebreju tautai par latviešu līdzdalību holokaustā — tad paliek maz cerību uz pozitīvu lēmumu par Latvijas uzņemšanu NATO. **Mums ir jāpaveic tas, ko attiecībā uz holokaustu spējušas paveikt Vācijas un Polijas augstākās valsts amatpersonas.**

Latvijas uzņemšana NATO būs atkarīga arī no NATO un Krievijas attiecību attīstības līdz Prāgas sammitam. Interesantas atziņas par Krievijas un NATO nākotnes ciešo saistību pauž biznesmenis **G.Lučanskis**². Viņš redz šādu dilemmu Krievijas nākotnē: “*Krievijai ir divas izejas:*

¹ **Arājs** Viktors (1910–1988), SS šturmbanfirers (1942). 1941.–1944.g. viņa vadībā vācu drošības policijas (SD) un latviešu palīgvienība *Zonderkomado* piedalījās Latvijas, Baltkrievijas, Lietuvas civiliedzīvotāju masu slepkavībās, kur ceturto vietu ieņēma holokausts. Kā kara noziedznieks notiesāts ar mūža ieslodzījumu (1979).

² **Lučanskis** Grigorijs (dz. 1945). Latvijas komjaunatnes CK nodaļas vadītājs, LVU prorektors, ekonomikas doktors. Notiesāts uz 7 gadiem (1983) par sociālistiskā īpašuma izlaupišanu. Pēc soda izciešanas Agrofirmas *Ādaži* ārējo ekonomisko sakaru vadītājs. Vīnes firmas *Nordex* dibinātājs, īpašnieks un vadītājs. *Gīnesa rekordu* grāmatā ierakstīts kā visātrāk bagātību vairojošais uzņēmējs. Izraēlas miljardiera Saula Aizenberga māceklis Ķīnā un Kazahstānā. Tagad ar īpaši lielām investīcijām izveidojis investīciju projektu un programmu centru Eirāzijā.

vai nu samierināties ar otršķirīgu politisko lomu pasaulē, vai iestāties NATO. Atkritīs neuzticības faktors starp Baltiju un Krieviju. Kāpēc Baltijai nav neuzticības pret Vāciju, kura arī savulaik okupēja Baltijas valstis?” (Lučanskis, kas uzvarēja *Times* // Neatkarīgā Rīta Avīze, 11.08.01.). Bet vai V.Putins pirms Prāgas sammita spēs izrādīt iniciatīvu attiecībā uz Krievijas uzņemšanu NATO? — Lučanskis pozitīvi vērtē šādu iniciatīvu. Lūk, viņa **padoms Krievijai**: “Krievijas situāciju var atvieglot, beidzot bruņoties un sākot risināt ekonomiskās problēmas, taču, lai nezaudētu militāro potenciālu, ir jāvienojas ar NATO. Tad Krievijas militārā rūpniecība saņems NATO pasūtījumus. Skaidrs, ka Eiropai ir vajadzīgs militārs satvars. Ir nelietīgas valstis; nostiprinās postkomunistiskā Ķīna, kurai pēc divdesmit gadiem būs pasaulē lielākā ekonomika. Ko šajos apstākļos dara Rietumi? — Grūž Krieviju Ķīnas apkampienos. Ar ko tas beigsies pēc gadiem piecdesmit — man ir ļoti drūmas prognozes” (turpat). Lučanska atziņas sakrīt ar Kisindžera izteikto brīdinājumu Rietumu diplomātiem. Tās ir vērtīgas ar savu skatienu nākotnē, aptverot NATO un Krievijas attiecības. Bet latviski runājošam bagātākajam biznesmenim oponentē pats Kisindžers. Izdevumā *The Washington Post* Kisindžers brīdina, ka Krievijas pievienošanās NATO nozīmētu šīs alianses beigas: “**Krievijas pievienošanās NATO anulētu garantijas pret Krievijas intervenci, ko vairāk par visu vēlas savulaik PSRS okupētās valstis, jo NATO nenodrošina garantiju pret citu alianses dalībvalstu uzbrukumiem**” (E.Cera. Kisindžers par mums // Neatkarīgā Rīta Avīze, 16.08.01.). Atcerēsimies Grieķijas un Turcijas militāro sadursmi Kiprā, kad Turcija anektēja daļu no šīs salas.

Ko darīt? — Kisindžers piedāvā trīs iespējamus risinājuma variantus:

1. “..Ignorējot Krieviju, uzņemt NATO visas trīs Baltijas valstis”, bet Krievijai piedāvāt drošības garantijas: **Baltijas valstis nedislocēt NATO spēkus.**

2. “Ja ES nopietni gatavojas nostiprināt savas aizsardzības spējas un ir gatava izveidot plānotos Eiropas spēkus, Baltijas valstis varētu paātrināti uzņemt ES”. Tad Baltijas valstu drošību varētu garantēt ES un ASV, formāli iesaistot NATO militārās struktūras.

3. “Uzskatīt pievienošanos NATO ne tik daudz par drošības, bet gan par politiskās un ekonomiskās attīstības jautājumu” (turpat).

Kisindžera izvīrītā trilemma ir vērts, lai to apspriestu Saeimā un paustu savu attieksmi līdz Prāgas sammitam. Būtībā mūsu priekšā ir dilemma: **UZŅEMT VAI NEUZŅEMT BALTIJAS VALSTIS NATO?** Šai sakarībā *The Washington Post* raksta: “...ĪPAŠI BALTIJAS VALSTU UZŅEMŠANA NATO IR AKTUĀLĀKAIS IZAICINĀJUMS KRIEVIJAS UN ASV ATTIECĪBĀM” (turpat). Tas ir jautājums par jauno pasaules kārtību un tās drošības sistēmu. Tas ir jautājums par iespējamo

aukstā kara sākumu: ASV + Rietumeiropa — Krievija¹ + Ķīna, Ziemeļkoreja. **Kisindžers** raksta: “NATO pietuvošanās 40 jūdžu attālumā no Sanktpēterburgas tajās valstīs, kuras vēl pirms desmit gadiem tika uzskatītas par Padomju Savienības sastāvdaļu, radīs bažas, lai kādas garantijas tiktu dotas. **BALTIJAS VALSTU UZŅEMŠANA NATO izraisīs spēcīgu Krievijas reakciju kaut vai tāpēc vien, lai uzturētu Putina valdības pozīcijas pašā Krievijā**” (turpat). Varbūt tomēr Prāgas sammitā var ignorēt Baltijas valstu lūgumu uzņemt NATO? — “...**Ne morāli, ne politiski nav iespējams ignorēt vai novilcināt Baltijas demokrātisko valstu lūgumus**” — uzsver Kisindžers. Ja tas ir tā, tad **par šķērslī Latvijas uzņemšanai NATO var kļūt KORUPCIJA, ATTIEKSMĒS LIBERALIZĀCIJA PRET KRIEVU MINORITĀTI UN HOLOKAUSTA JAUTĀJUMI**. ASV nostāju attiecībā uz Baltijas valstu uzņemšanu NATO pauž ASV prezidents Dž.Bušs: “NEVIENU VALSTI NEDRĪKST IZSLĒGT NO ŠĀ PROCESA VĒSTURISKU VAI ĢEOGRĀFISKU APSVĒRUMU DĒĻ.” (turpat). Ja tas tiešām ir NATO paplašināšanās princips, tad **arī Krievija var kļūt par alianses dalībvalsti**. Krievijas Ārējās un aizsardzības politikas padomes vadītājs S.Karaganovs uzskata, ka Krievijai ir jāiestājas NATO: “Krievija ar prezidenta Putina muti jau vairākas reizes ir paziņojusi, ka galvenais iemesls, kāpēc mēs protestējam pret NATO paplašināšanos, ir tas, ka **mūs tur neuzņem...** Mums pašlaik nav pārāk daudz argumentu pret NATO paplašināšanos. Cita lieta — **NATO paplašināšanās, piemēram, Baltijas valstīm nedos ne papildus drošību, ne labumu...** Ja kāda Baltijas valsts kļūst par NATO locekli, tas tūlīt būs papildu arguments, lai tranzītu plūsmas novirzītu caur Krieviju, lai dabūtu budžeta naudu termināla, naftas vada būvei” (Sergejs Karaganovs: Krievijai ir jāiestājas NATO // Neatkarīgā Rīta Avīze, 20.08.01.). Izvirzās jautājums: *ko Latvijas budžetam dod Krievijas preču tranzīts caur Latviju?* — Par šo jautājumu klusē Saeimā un valdībā, bet tas ir svarīgs ekonomisks un politisks jautājums.

¹ **Vai aukstais karš var atsākties pēc PSRS sabrukuma?** — Jāatzīst, ka Krievijā joprojām valda padomjlaiku attieksme pret NATO ne tikai daudzu politiķu un militāristu aprindās, bet arī sabiedrībā: “**Drūmi, bet fakts: 38 procenti aptaujāto uzskata, ka tas ir ne tikai iespējams, bet pat nenovēršams. Visu ASV aizsardzības sistēmu izstrāde, pēc respondentu domām, ir tiešs drauds Krievijai un tikai pēc tam Ķīnai... Visa amerikāņu sistēma tiek ierīkota tāpēc, lai Maskava vai Pekina nevarētu dot atbildes triecienu tādā gadījumā, ja amerikāņiem ienāktu prātā tādu triecienu dot pirmajiem. Otrais ekspertu atzinums — Maskava vairs, bet Pekina vēl nav spējīga radīt atbildes variantu pretraķešu aizsardzības sistēmai**” (Krievija atkal paredz iespēju karot // Neatkarīgā Rīta Avīze, 17.08.01.). Krieviju joprojām uztrauc Pentagona plāni radīt kosmisko bumbvedēju. Neuzticība turpina valdīt starp ASV un Krieviju, kas var novest pie jauna aukstā kara. **Baltijas valstu uzņemšana NATO var kļūt par ieganstu šā kara pirmsākumam**. Viss mainījās pēc 11.septembra: Krievija kļuva par ASV stratēģisko partneri cīņā pret starptautisko terorismu.

ES valstu attieksme pret Baltijas valstu uzņemšanu NATO ir daudz piesardzīgāka nekā ASV nostāja.

1. **Vācija** vilcinās paust savu oficiālo nostāju attiecībā uz Baltijas valstu uzņemšanu NATO: “**VĀCIJAI RŪP KRIEVIJAS REAKCIJA**” (turpat).

2. **Francijas prezidents Z.Širaks**, viesojoties Rīgā, pavēstīja par “**ASV izšķirošo lomu alianses paplašināšanā**”, atzīstot, ka “**Francija labvēlīgi raugās uz Baltijas vēlmi pievienoties NATO**” (turpat). Mēģināsim ieskatīties NATO+ASV attiecībās ar Krieviju, kur izveidojusies politiska dilemma jaunas drošības sistēmas tapšanā.

t) **Kisindžers Brunčos**¹. Kondolīze Raisa ir ASV prezidenta Dž.Buša juniora “ārpolitikas galvenā arhitekte”, kura labi orientējas jautājumos, kas saistīti ar PSRS un tās sabrukumu. Viņu augsti vērtēja pašreizējā ASV prezidenta tēvs Dž.Bušs, seniors: “Viņai esmu pateicīgs par visu, ko zinu par Padomju Savienību” (Dāma no Alabamas ar dzelzainu loģiku // “Neatkarīgā Rīta Avīze”, 10.08.01.). Tagad viņai ir svarīga loma un vieta jaunās pasaules kārtības un drošības sistēmas veidošanā.

Kondolīze Raisa bija prof. J.Korbela audzēkne Denveras universitātē. Alabamas pavalstī dzimušā afroamerikāniete gatavojās kļūt par pianisti. Bet universitātē viņu aizrāva prof. J.Korbela starptautisko attiecību kurss. 1982.g. viņa kļūst par *Republikāņu partijas* biedru. Dž.Buša, seniora, *Nacionālās drošības padomē* Raisa pārrauga padomju un Austrumeiropas reģionu ASV politikā un vēlāk kļūst par prezidenta galveno padomnieci PSRS lietās. Viņas politiskā darbība notiek laikā, kad sabrūk PSRS un top jaunas valstis.

Krievijas vēsturnieki un politologi uzskata, ka Raisa no B.Klintonā diplomātijas “nav atstājusi akmeni uz akmens”. Krietni atturīgāka ir kļuvusi ASV politika un līdzdalība starptautisko krīžu risinājumos. **Runa ir par citu ASV ārpolitiku**: “*Ir jārod jauna bāze sadarbībai, jāiet tālāk par tiem līgumiem, kuri tapuši aukstā kara gados*” (turpat) — spriež Raisa. Visupirms runa ir par PSRS un ASV noslēgto līgumu par *pretraķešu aizsardzības sistēmas ierobežošanu* (ABMT)². Patlaban jaunā ASV politika negūst vairākuma atbalstu ASV Senātā. Vairākuma līderis demokrāts **T.Dešlijs** paziņo (8.08.01.): “Pārāk liels uzsvars tiek likts uz kodolvairogu, raugoties uz attiecību kompleksu ar Krieviju un Ķīnu caur sagrozītu raķešu aizsardzības sistēmas prizmu” (turpat). Viņš uzsver, ka pastāv arī bioloģiskie un ķīmiskie ieroči, bumbas, kuras “var ievietot un pārvadāt konteīneros, autobusos un pat mugursomās”. Lai kādas arī būtu debātes Senātā, Raisai tomēr būs svarīga loma jaunas

¹ *Kisindžers Brunčos* — ASV prezidenta Dž.Buša juniora padomnieces nacionālās drošības jautājumos 46 gadus vecās Kondolīzes **Raisas** iesauka. Viņa ieņem atbildīgu posteni ASV politiskajā sistēmā.

² ASV vienpusēji izstājas no ABMT 2001.g. decembrī.

pasaules drošības sistēmas tapšanā, kurā ASV un Krievijas attiecības ieņems būtisku vietu.

Patlaban ASV uztrauc tas, kā attīstās Krievijas attiecības ar Irāku, Irānu, Ķīnu un Ziemeļkoreju (Putina tikšanās ar Ķīnas un Ziemeļkorejas līderiem un sadarbības līgumu parakstīšana). Krievijas *Politisko pētījumu institūta direktors A. Makarovs Raisu* uzskata par ļoti spožu, stingru un gudru cilvēku: “Diemžēl viņa ir mūsu pretiniece. Raisa, visdrīzāk, ir rusofobe¹. Viņa nevēlās pamanīt, ka Krievija raujas uz demokrātiju, raujas pāri šķēršļiem, kādus rada tādi cilvēki kā Kondolīze Raisa. Viņa pamana katru mūsu kļūmi, bet katru panākumu tieši otrādi — neievēro...” (turpat). Tomēr Raisas atziņa par Krieviju vieš optimismu jaunās pasaules drošības sistēmas veidošanā: “Savienotajām valstīm ir jāatzīst Krievija kā lielvalsts, kurai vienmēr būs pretējas vai arī sakritīgas intereses.”

Raisa savas atziņas par jauno pasaules kārtību un drošības sistēmu pauž rakstā “*Misija, kurai jābalstās uz kopīgiem uzdevumiem*”² (“Diena”, 16.06.01.) Uzmanības centrā atrodas ASV un Eiropas kopīgie mērķi un uzdevumi, kā arī domstarpības. “Domstarpību pamatā ir apgalvojums, ka ASV un Eiropa, kuras vairs nesaista padomju komunisma draudi, attālinoties viena no otras. Daži pat iet tālāk un apgalvo, ka mums esot lemts kļūt nevis par sabiedrotajiem, bet gan par pretiniekiem” (turpat). Viņa noraida šādas atziņas: “**Eiropa un ASV šodien ir partneres. Mēs būsīm partneri, spēcīgi partneri, arī rīt un parīt... Ne jau mūsu kopīgās vēstures, bet gan mūsu kopīgo INTEREŠU UN, ES TEIKTU, MUSU KOPĪGO VĒRTĪBU DĒĻ**” (turpat).

Tāpat jaunās pasaules kārtības un tās drošības sistēmas tapšanā ASV un Eiropu vieno kopīgas intereses un kopīgas vērtības. Bet kā šīs vērtības un intereses uztvers un izpratis Krievija un Ķīna, kuras tagad vieno draudzības un sadarbības līgums, kas noslēgts uz 20 gadiem? — Visu savā vietā nolika teroristu uzbrukums ASV (11.09.01.). **ASV, Krievija un Ķīna kļuva partneri starptautiskajā pretterorisma koalīcijā, kura tapa kā atbilde terorismam.**

Centīsimies saprast ASV un Eiropas kopīgās intereses un vērtības. ASV un Eiropu vieno kopīgas ekonomiskās un drošības intereses. Sevišķi liela nozīme ir būtiskākajām vērtībām: “... Visiem cilvēkiem ir tiesības uz pamatbrīvībām — brīvību teikt to, ko mēs vēlamies, un izraudzīties tos (demokrātiskās vēlēšanās. — *G.T.*), kas mūs pārvaldīs” (turpat). Runa ir par vārda brīvību un politisko brīvību, t.i., par demokrātiju.

¹ **Rusofobija** (gr.*phobos* — bailes). Fobija — saliktu vārdu sastāvdaļa, kura apzīmē neiecietību, bailes vai ienaidnieks, nīdējs. Šajā gadījumā: krievu nīdējs.

² Pārpublicēts no *International Herald Tribune*.

Savukārt pārticības sasniegšana balstās uz atvērtu ekonomiku un tirdzniecības sistēmu, t.i., tirgus ekonomiku. Par mūsdienu globālā laikmeta raksturīgu iezīmi Raisa uzskata **cilvēka pamatbrīvības, tirgus ekonomiku un demokrātiju**. "Cilvēki aizvien vairāk atzīst, ka ekonomiskā un politiskā brīvība rada telpu, kas nepieciešama, lai cilvēku talanti sasniegtu ne vien personisku laimi, bet arī labumu sabiedrībai" (turpat). Citādi domā starptautiskā terorisma ideologi, paužot savu attieksmi pret Rietumu demokrātiju terora formā.

Patlaban pasaulē pastāv nopietna globalizācijas opozīcija, kuru Raisa apiet, vienkārši noklusējot to. Tā vietā viņa vispārīgos vilcienos raksturo **mūsdienu globālā laikmeta iezīmi**: "... NEVIENA NĀCIJA — PAT "HIPERLIELVALSTS", JA TĀDA EKSISTĒTU, — NESPĒJ SASNIEGT ŠOS MĒRĶUS VIENA" (turpat). Runa ir par kopīgām interesēm un mērķiem pasaules mērogā: **CILVĒKA PAMATBRĪVĪBAS, TIRGUS EKONOMIKA UN DEMOKRĀTIJA**. Islāma fundamentālisti atsakās pieņemt Rietumu pamatvērtības, radot starptautiska mēroga terorismu.

***

2001.gada 11.septembris pēkšņi mainīja visu jauno pasaules kārtību un drošību, kura tapa pēc *aukstā kara*. Ieejot jaunajā XXI gadu tūkstoši cilvēce sastapās ar vēl nebijušu noziegumu pret civiliedzīvotājiem: **karš bez mērķa pasludināšanas un kara pieteikšanas, civiliedzīvotāju masveida iznīcināšana, kas slepeni gatavota vairāku gadu laikā un pēkšņi realizēta operācijas veidā: teroristu pašnāvnieku uzbrukums Ņujorkai un Vašingtonai**. Bojā iet aptuveni 3000 nevainīgu civiliedzīvotāju, Uz reliģiskiem pamatiem balstītais terors noveda pie šīs milzīgās tragēdijas, kuru Vācijas kanclers **G.Šrēders** dēvē par "**kara pieteikšanu CIVILIZĒTAJAI PASAULEI**".

Starptautiskais terors ar varmācīgu iebaidīšanu cenšas īstenot savas politiskās intereses. Terors ienāk starptautiskā politikā. Rietumu demokrātijas apstākļos **Osama bin Ladena** teroristiskās organizācijas *Al Qaida* tīkls ir aptvēris visu pasauli (60 valstis). "**Šiem satriecošajiem terora aktiem nevar būt attaisnojuma**" — sacīja Lielbritānijas ārlietu ministrs **Dž.Strovs** (Pasaule šokā, fundamentālisti līksmo // NRA, 12.09.01.). Tiešām grūti saprast islāma fundamentālistus, kuri līksmo par XXI gs. lielāko tragēdiju un noziegumu. Tomēr daudzas islāma valstis ir atbalstījušas ASV cīņā pret terorismu, cīņā ar ienaidnieku, kuram nav sejas un atklāta mērķa.

ASV prezidents Dž.Bušs piesaka karu šim ienaidniekam: "**Tišie un nāvējošie uzbrukumi pret mūsu valsti bija kas vairāk par terora aktiem,**

tā bija kara darbība... Šis ienaidnieks slēpjas tumsā un neciena cilvēka dzīvību. ASV izmantos visus savus resursus, lai uzvarētu šo ienaidnieku un sauktu pie atbildības vainīgos” (Terorisms ASV // NRA, 13.09.01.). Līdz ar to sākas jaunas pasaules kārtības un drošības tapšana, kura būtiski mainīs arī ASV un Krievijas attiecības. Centīsimies saprast tās tapšanu pēc 2001.gada 11.septembra nākamajā nodaļā *Starptautiskā terorisma uzbrukums visai cilvēcei un demokrātijai*.

Laiks apzināties arī to faktu, palestīnieši tiek audzināti teroristu pašnāvnieku garā. Viņi bija sajūsmā par 11. septembra terora aktiem ASV. Palestīniešu zēns (13. gadus vecs) klāsta savu dzīves jēgu: “**Es gribu rīkoties kā pašnāvnieks, īstenojot uzbrukumu pret ebrejiem**” (Izraēla atvelk armiju no Dženinas // “Diena”, 20.04.02.). Izveidojas paradoksāla situācija: Rietumu demokrātijā nosoda Izraēlas pretterorisma militāro operāciju *Aizsargvairogs*, bet neredz, ka Palestīnas pašpārvaldes teritorija ir pārvērsta par terorisma perekli. To nespēj saprast arī Latvijā. **A. Panteļejevs (LC) Izraēlas cīņu pret palestīniešu teroru nosauc par “faktisko genocīdu pret palestīniešiem”** (A. Panteļejevs. Pārdomas // Jaunā avīze, 19.—25.04.02.). Tādējādi izveidotā Palestīnas valsts var kļūt par Tuvo Austrumu *Afganistānu*. **Palestīnas valsts izveide nav lietderīga, kamēr tur valda teroristi.**

XI nodaļa

STARPTAUTISKĀ TERORISMA UZBRUKUMS VISAI CILVĒCEI UN DEMOKRĀTIJAI

Teroristu uzbrukums 11.septembrī bija uzbrukums ne vien amerikāņiem, bet visai cilvēcei un civilizētai pasaulei.

Polā Dž.Dobrjanska, ASV Valsts sekretāra
vietniece vispārējās politikas lietās¹

Karš Afganistānā — karš par civilizācijas pastāvēšanu — ir tikai sākumstadija cīņā pret terorismu.

Džordžs Bužs, ASV prezidents
(9.11.01.)

Tikai XXI gs. sākumā atklājās, ka demokrātija ir radījusi sev nāvīgu ienaidnieku — starptautisko terorismu, kura iedīgli jau skaidri iezīmējās XX gs. Teroristi nolaupīja lidmašīnas un izvirzīja savas prasības, kas nereti bija politiskas. Lidmašīnas tika arī spridzinātas. **Rietumu demokrātijas iecietīgi noraudzījās uz palestīniešu teroru Izraēlā, čečenu teroru Krievijā, basku teroru Spānijā utt.** Bija zināmi visi ietekmīgākie teroristu grupējumi un to garīgie līderi. Teroristu mērķi kļuva politiski, sākot ar neatkarīgas valsts nodibināšanu un beidzot ar atklātu cīņu pret Rietumu ietekmi un klātbūtni islāma valstīs (islāma fundamentālisms). Tā pret Izraēlas valsts pastāvēšanu vērsās *Hamas, Hezbollāh* u.c. fundamentālistu teroristiskās organizācijas Tuvajos Austrumos. Čečenu teroristi spridzināja daudzstāvu dzīvojamās ēkas Maskavā un citās Krievijas pilsētās. Rietumu demokrātijas nosodīja Krieviju par pārmērīgu spēka lietošanu Čečenijā, un Latvijas “tālredzīgie” politiķi Rīgā vienu ielu nodēvēja Čečenijas prezidenta Dudajeva vārdā, kurš lika pamatus čečenu terorismam Krievijā. Rietumu līderi risināja sarunas ar Jasiru Arafatu, kura pārvaldītajās teritorijās uzzēla terorisms līdz pat teroristu pašnāvnieku līmenim.

Teroristu organizācijas izplatījās pa visu pasauli, nereti balstoties uz narkobiznesu (Afganistāna). 1998.g. 7.augustā O.bin Ladens organizē terora aktus pie ASV vēstniecībām Kenijā un Tanzānijā, kuru rezultātā iet bojā 263 nevainīgi cilvēki. Jāatzīst, ka ASV valsts sekretāre M.Olbraita jau tad paredzēja karu: “Par nožēlošanu tas ir nākotnes karš, jo Osama bin Ladens ir to pieteicis ne tikai ASV, bet visiem amerikāņiem” (Karš pret terorismu un tā sludinātāju // “Diena”, 25.08.98.). Lūk, tad vajadzēja uzsākt militāru akciju, lai likvidētu teroristu perēkļus

¹ PDž.Dobrjanska. Humānā palīdzība un cīņa pret terorismu iet roku rokā // NRA, 20.10.02.

Afganistānā, un gāzt teroristu atbalstītāju — *Taleban* valdību. **Rietumu demokrātijas neizlēmība un glēvulība noveda līdz teroristu uzbrukumiem ASV pilsētām, kuru rezultātā 2001.gada 11.septembrī gāja bojā 3000 civiliedzīvotāju.** ASV Federālais izmeklēšanas birojs (FIB) nodeva atklātībai Sibīrijas mēra baktēriju saturošo triju vēstuļu fotokopijas: “09-11-01 Jūs nevarat mūs apturēt. Mums ir šis Sibīrijas mēris. Jūs tagad mirsiet. Vai jums ir bail? Nāvi Amerikai. Nāvi Izraēlai. Allāhs ir dižens” (Sibīrijas mēra vēstules saistītas ar 11.septembri // NRA, 25.10.01.). Divi pastnieki ir miruši. Un tas jau ir bioterorisms.

Tagad runa ir par visai traģisku dilemmu: **vai nu starptautiskais terors tiks uzveikts, vismaz būtiski izolēts, vai arī demokrātija ies bojā!** Par to liecināja gan O bin Ladena zvērests, gan viņa organizācijas *Al Qaida* draudi, gan arī *Taleban* draudi un apņēmība. **Sākas jauna lappuse cilvēces vēsturē.**

JAUNAS PASAULES KĀRTĪBAS UN DROŠĪBAS TAPŠANA pēc teroristu uzbrukumiem ASV pilsētām 11.09.01.¹

Tišie un nāvējošie uzbrukumi pret mūsu valsti bija kas vairāk par terora aktiem, tā bija karadarbība... Šīs masu slepkavības bija paredzētas mūsu nācijas iebiedēšanai, lai sāktos haoss un atkāpšanās, bet viņiem tas neizdevās, mūsu valsts ir stipra. ASV izmantos visus savus resursus, lai uzvarētu šo ienaidnieku un sauktu pie atbildības vainīgos... Mēs nenošķirsim tos teroristus, kas veica uzbrukumu, no tiem, kas to plānoja un vadīja.

ASV prezidents Džordžs Bušs (12.09.01.)

Mēs pieliksim visaptverošas, sistemātiskas un pastāvīgas pūles, lai iznīcinātu starptautisko terorismu — tā līderus, dalībniekus un tīklus.

ASV un ES kopīgais paziņojums
(15 ES valstu līderi, Brisele, 21.09.01.)

¹ ASV vadītā cīņa pret starptautisko terorismu tiks atspoguļota notikumu vēsturiskā secībā, sākot ar 11.septembri un beidzot ar sagūstīto teroristu nogādāšanu ASV karabāzē Kubā.

1. VAI ISLĀMS IR PAR TERORU UN PRET RIETUMU CIVILIZĀCIJU?

Allāhs pavēl Muhamedam sludināt: Saki: Teroristi ir sātana pavadinātie.
"Tas tā ir: *Allāhs ir viens, Allāhs ir mūžīgs, Midhots Sadanovs (Rīgas pilsētas*
Viņam nav sākuma, Viņu neviens nav radījis, musulmaņu draudzes Ideļ mācītājs)
un neviens nekad nav bijis viņam līdzīgs.

Korāns, Sura 112:1-3

a) kas ir islāms²? — Islāms ir viena no trim pasaulē visvairāk izplatītajām reliģijām (kristietība, budisms, islāms). Tās piekritējus sauc par musulmaņiem. Islāms ir radies Rietumarābijā 7.gs. pēc Kristus. Pamatlicējs — pravietis **Muhameds**³. Patlaban islāms ir ļoti strauji augoša reliģija. Īpaši strauji tas izplatās Āfrikā un Āzijā. Daudzi arābu ieceļotāji Eiropā un Amerikā arī seko islāmam. Notiek islāma saskarsme ar Rietumu civilizāciju.

Muhameds un viņa sekotāji uzskatīja, ka "vienīgais īstais Dievs — **Allāhs**⁴ — sūta savus praviešus, lai mācītu cilvēkiem pareizi dzīvot" (V.V.Klīve. Ticības ceļos. R., 1995. — 360.lpp.)⁵. Praviešu vidū ir Abraāms, Mozus, Jēzus un Muhameds. "Pēc Muhameda praviešu vairs nebūs — nāks pasterdiena, mirušo augšāmcēlšanās un tiesa" (360). **Dievs sūta Muhamedu tāpēc, ka jūdi un kristieši ir "atkāpušies" no "īstā Dieva pareizas pielūgšanas"**. Kristieši viduslaikos un reformācijas periodā islāmu par reliģiju neuzskatīja, atzīstot to par maldu mācību. Islāma sekotāji kristiešus un jūdus sauca par neticīgajiem.

Islāms atšķiras no jūdaisma un kristietības, jo lielā mērā ir viena cilvēka — Muhameda — radīta reliģija (360). Muhameds bija vienīgais, kurš saņēma Allāha (Dieva) vēstījumu, kas sakopots **Korānā**⁶. **"Visi Muhameda pēcteči ir karavadoņi un politiķi**, nevis reliģiskie domātāji (teologi)... Sākotnēji islāms nebija teoloģiski vai filozofiski ievirzīta reliģija — islāma mācība bija vienkārši formulēta un praksē stingri noteikta" (3760). **Islāms attīstījās kā reliģiski politiska parādība.**

Korāns tulkojumā no arābu (*Qur'an*) nozīmē "skaļa lasīšana no galvas". Sākotnēji Muhameda vēstījumus cilvēki iemācījās no galvas.

¹ Musulmanis, kas sludina mīlestību ("SestDiena", 6.10.01.).

² **Islāms** (*islām* — nodošana; *islāmi li-Allāhi* — sevis nodošana Dievam).

³ **Muhameds** (*Muhammad*) dzīvoja apm. 580. (vai 570.) līdz 632. pēc Kristus.

⁴ **Allāhs** (*ilāh* — dievība, pievienojot noteikto artikulu: tā dievība = Dievs jeb īstais Dievs). Allāhs ir Dievs islāma svētajos rakstos — Korānā.

⁵ Šeit tālāk saīsināta atsauce uz V.V.Klīve. Ticības ceļos. R., 1995. — 360.lpp.: (360).

⁶ **Korāns** (*Qur'an*) — Allāha vēstījums, kas ar eņģeļa Gabriēla starpniecību nodots Muhamedam. Копан. М., 1990).

“Uzskata, ka Korāna oficiālo tekstu licis gatavot trešais kalifs **Osmans**¹ no 650.gada līdz 656.gadam, kad viņš atklāja, ka viņa armijas karavīriem ir pretēji ieskati par pareizajiem pravieša vārdiem” (364). Lūgšanu no Korāna drīkst skatīt tikai arābu valodā. Korāna valodu uzskata par perfektu, bet stilu — par nepārspējamu. “Tā kā Allāhs atbild par katru savu vārdu, tad Korānā nedrīkst būt ne mazākās kļūdas vai nepareizības... Korāns ietver visas zināšanas — arī pasaulīgās... Korāns ir morāles pamats, kas noteic cilvēka izturēšanos” (365). Līdz ar to Korāns ir likums jeb bauslība, politiska ideoloģija un reliģija.

Allāhs: “Ir tikai viens Dievs — Allāhs —, kas pastāv pats par sevi. Viņu nepārņem ne nogurums, ne miegs. Viņam pieder viss, kas debesis un virs zemes” (Sura 2:256). Korāns aizliedz daudzu dievu un garu pielūgšanu. Vislielākais musulmaņa pārkāpums ir daudzdievības atzīšana — *īrk*. Bet mūžīgo Allāhu neviens nav redzējis. Viņa varenību nevar salīdzināt ar kaut ko šajā pasaulē. Tādēļ Muhameds noliedz Allāha tēlus un simbolus virs zemes. No šā viedokļa tomēr nevar attaisnot talibu rīcību, kad viņi spridzināja **Budas**² klintīs kaltos tēlus. Nevar taču attaisnot viņu attieksmi pret citādu reliģiju — budismu. Kopumā islāms ir konservatīva reliģija, kas savijusies ar politiku. Vēstures gaitā radās atšķirīgi islāma pamatvirzieni.

b) mūsdienu islāma pamatvirzieni. Svarīgi ir atcerēties, ka **islāms** savā vēsturiskajā attīstībā vienmēr ir bijis **religiiski politiska parādība**, islāma vardarbība ieņēma būtisku vietu. “Islāma valsts ar militāro agresiju piespiež iekaroto zemju iedzīvotājus pieņemt jauno ticību, bet islāma likumus uztur ar varu” (380). Runa ir par **Osmaņu impēriju**, kas pastāvēja līdz Pirmajam pasaules karam. Pirms tam, sākot ar XIII gs., tā strauji izplatījās visā pasaulē (XIII–XVIII gs.) Šajā impērijā islāms izpaudās kā iekarotāju reliģija.

Islāma ietekme mazinājās sakarā ar Eiropas valstu varenības uzplaukumu. Un tā jau “18.gs. beigās un 19.gs. sākumā gandrīz **visas musulmaņu zemes nonāca eiropiešu kolonistu rokās**: Ziemeļāfriku (Alžīrija, Maroka u.c.) pakļāva Francija un Itālija; **Mogolu impēriju**³ Indijā okupēja

¹ **Osmaņu impērija** nosaukta Turcijas sultāna **Osmaņu dinastijas** pirmā valdnieka **Osmana I** vārdā. Izveidojās (15.–16.gs. pēc Kristus) pēc turku iekarojumiem Eiropā, Āzijā, Āfrikā, bet saira 1918.gadā. Osmaņi — Turcijas sultānu dinastija (1300–1922).

² **Buda** — budisma pamatlicējs **Gautama Buda** (sansk. *buddha* — apskaidrotais, atmodinātājs). Dzīvojis ap 563.–483.g. pirms Kristus Indijas–Nepālas pierobežā (A.Ч.Бхахмиведанта Свани. Бхагавад-Гита как она есть. Москва–Ленинград–Калькута–Бамбей–Нью-Дели. 1984.).

³ **Mogolu impērija** — valsts Indijā (1526–1858). Dibināja Ferganas valdnieks **Z.M.Babūrs** pēc Deli sultanāta iekarošanas. 17.gs. Mogolu impērija aptvēra visu Indiju, izņemot galējos dienvidus, un daļu Afganistānas. XVIII gs. pirmajā pusē impērija saira atsevišķās valstīs, kuras XVIII un XIX gs. pakļāva angļu kolonizatori.

angļi; Osmaņu impērija Pirmā pasaules kara laikā pievienojās Vācijai un Austroungārijai un cieta sakāvi; Sīrija nonāca Francijas ietekmē, bet Palestīna — Anglijas. Arī citās pasaules malās bija jūtama Eiropas ietekme (380). Kolonijās valdīja kristīgie eiropieši. Pēc tam sākās cīņa ar kolonizatoriem-eiropiešiem, kas aptvēra 20.gs. Notika milzīgas pārmaiņas. “No vienas puses, islāma sekotāji saskārās ar eiropiešu kultūru. No otras puses, Rietumu universitātēs sākās islāma zinātniska izpēte un studijas” (381). Šajos apstākļos radās **trīs islāma pamatvirzieni**.

1. MODERNISMS. Visstraujāk pārmaiņas notika Turcijā pēc Pirmā pasaules kara. Radās *Jaunā Turcija Ataturka*¹ vadībā. Reliģiju atdalīja no valsts, un “turku valoda tika ieviesta reliģiskās ceremonijās” (381). Modernisms *kredo: islāmam ir jāpieskaņojas mūsdienu apstākļiem un dzīvei*. Modernisti uzskatīja sevi par *sūfisma*² (mistiskās) tradīcijas turpinātājiem. Korāns ir atbrīvojoša mācība, kura pauž Dieva mīlestību un visu cilvēku līdzību Dieva priekšā. Muhameds ir paraugs ikvienam ticīgajam.

Mūsdienu Turcijā tiek akceptēta islāma modernizācija: “**Ir blēņas runāt par šo civilizāciju vai to civilizāciju. PATLABAN PASAULĒ PASTĀV TIKAI VIENA CIVILIZĀCIJA, VISAS PĀRĒJĀS IR MIRUŠAS VAI MIRST. MUMS JĀPIEVIENOJAS TAI CIVILIZĀCIJAI VAI JĀPALIEK NECIVILIZĒTIEM**” (B.Lūiss. Vai islāms pret moderno pasauli? // “Diena”, 22.09.01.). Protams, ne visi turki ir noskaņoti tik radikāli kā šis turku ideologs, kura atziņas pauž prof. B.Lūiss. Runa ir par islāma attieksmi pret Rietumu civilizāciju un par civilizācijas problēmu: cik civilizāciju pastāv³.

Kemalism⁴ būtiski ietekmēja islāma attīstību modernisma virzienā. Turcija pamazām kļūst par Rietumu civilizācijas sastāvdaļu. Bet turki nevēlas uzņemties misionāru lomu, izplatot kemalismu citās valstīs.

2. Konservatīvais islāms (*vahābisms*) un **islāma fundamentālisms** saskata modernisma milzīgas briesmas, kuras nāk no Rietumiem. Tas

¹ **Ataturks** (*Atatürk*, 1881–1938) Mustafa Kemals. Turcijas Republikas dibinātājs un pirmais prezidents (1923–1938). Vadīja nacionālo atbrīvošanās kustību (1919).

² **Sūfisms** (arābu *suf* — vilna; *sufijs* — tāds, kas valkā vilnas apmetni) ir reliģiski mistiska mācība islāmā. Tā radās VIII–IX gs. pēc Kristus un izplatījās Arābu kalifāta zemēs. Agrīno sūfismu raksturo *panteisms* ar atsevišķām materiālisma tendencēm. Vēlāk centrālo vietu ieņēma askētisms un galējs misticisms. Par dzīves augstāko mērķi tiek pasludināta cilvēka dvēseles mistiska saplūšana ar Dievu, prasot atteikšanos no visām zemes lietām. Ievērojamākie pārstāvji: **Al-Gazali** (1059–1111), Vidusāzijas filozofs **Sufi Alajars** (miris 1720).

³ **G.Tauriņš**. Vēstures filozofija. R., 1996.

⁴ **Kemalism** — Kemala Ataturka mācība: lai valsts zeltu un plauktu, tai jākļūst par modernās civilizācijas daļu — jāpieņem daudz no Rietumu civilizācijas, jāatdala reliģija no valsts, vienlīdzīgas tiesības sievietēm u.tml.

pārstāv tradicionālistu jeb fundamentālistu (sunnīti) uzskatus. “Jau 18.gs. Arābijā parādījās *vahābīstu* kustība, kurus varētu dēvēt par islāma puritāņiem¹ (381). Konservatīvā islāma *kredo*: “**KORĀNA NOTEIKTAIS IR JĀIZPILDA BURTISKI**” (381). 1806.gadā *vahābīsti* ieņēma Meku, “nojauca Muhameda un viņa ģimenes locekļu pieminekļus, iznīcināja kapus un Muhameda dzimtās mājas padarīja par zirgu stalli” (381–382). Konservatīvais islāms no Arābijas izplatījās tālāk un 20.gs. radās islāma fundamentālisms. Spilgtākā fundamentālisma izpausme ir vērojama Afganistānā ar *Taleban* režīmu.

Kopš 1986.gada, kad pie varas nāca *Taleban*² režīms, tika aizliegts:

a) lietot alkoholu;

b) **klausīties un dziedāt dziesmas ar vārdiem, skatīties televizoru, klausīties radio;**

c) sievietes nedrīkst iziet no mājas bez čadras — apmetņa melnā krāsā, kas slēpj seju un citas ķermeņa daļas, nēsāt kurpes ar augstiem papēžiem;

d) **par nagu krāsošanu draud plaukstas nociršana;**

e) **meitenes nedrīkst apmeklēt skolu;**

f) ārzemju žurnālistiem aizliegts intervēt sievietes un apmeklēt privātpersonas mājās (Aizliegumu citadele // “SestDiena” 22.09.01.). Valstī aizliegts arī futbols un pastāv citi aizliegumi.

Izvirzās jautājums: par ko tad īsti cīnās *Taleban*? — “Vai tad Afganistānā *Taleban* cīnās par reliģiju? Nē, **viņi vēlas varu**. Terorismam nav nekāda attaisnojuma. Nevienā no svētajiem rakstiem nav teikts: “Nogaliniet nevainīgos!” (Musulmanis³, kas sludina mīlestību // “SestDiena”, 6.10.01.). **Varbūt tiešām pats Allāhs ir sodījis teroristus, atņemot viņiem prātu? Varbūt viņi ir sātana pavedinātie?** — Citādi nevar izskaidrot un saprast teroristus. Un tad iznāk, ka *Taleban* vadonis mulla Muhameds Omars nav lasījis *Korānu* vai arī to skaidrojis politiskās varas sagrābšanas nolūkos. *Korāns* tiek pacelts politiskās ideoloģijas līmenī, patvaļīgi piemērojot to terorisma attaisnojumam, arī teroristu pašnāvnieku uzbrukumam Ņujorkai un Vašingtonai (11.09.01.). Tā mulla M.Omars kļuva par starptautiska mēroga noziedznieku.

3. Islāma nacionālisms uz islāmu raugās no politiskā viedokļa. “Islāms jau sākumā ir bijis politiski orientēta reliģija. Raugoties no šādas tradīcijas, **ISLĀMS VAR BŪT POLITISKA UN REVOLUCIONĀRA IDEOLOĢIJA CĪŅĀ PRET RIETUMU KOLONIĀLISMU**” (382). Jau

¹ **Puritāņi** — kalvinisma piekritēji Anglijā un Skotijā XVI–XVII gs. **Puritānisms** kļuva par Anglijas revolūcijas (XVII gs.) ideoloģiju.

² *Taleban* — tulkojumā nozīmē students.

³ Rīgas pilsētas musulmaņu draudzes *Idel* mācītājs *Midhats Sadanovs*.

XX gs. islāms apvienoja dažādas tautas cīņā pret angļiem un frančiem Āfrikā un Āzijā: Ēģipte, Irāna, Indonēzija, Pakistāna, Lībija, Libāna. **Islāma nacionālisti nostājās uz modernisma vai konservatīvā islāma ceļa.** Pakistānas brīvības cīnītāji gāja pa modernisma ceļu, bet Irāna pielika visas pūles, lai atjaunotu islāma valsti.

Nacionāli konservatīvā islāma pamatnostādnes: “Visas mūsu likstas rodas no tā, ka mēs esam pametuši savu reliģiju, savu kultūru; mēs ķēmojamies pakaļ neticīgajiem, vienīgais veids, kā sasniegt to, ko mēs ceram un vēlamies dzīvē — gan nākamajā, gan šajā, — **IR ATGRIEŠANĀS PIE AUTENTISKĀ ISLĀMA**” (B.Lūiss, turpat). **Islāma fundamentālisms** ir XX gs. konservatīvais islāms. Tieši uz šīs garīgās bāzes (ideoloģijas) radās **XX gs. jaunākā mēra forma — terorisms, kas ir pats nopietnākais noziegums pret cilvēci un uzskatāms par kara noziegumu.** Un Irāna arī ir devusi savu ieguldījumu terorisma attīstībā, bet Afganistānā ciešā sadarbībā ar O. bin Ladenu terorisms tika pacelts valsts politikas līmenī.

Islāma fundamentālisms ir atbildīgs par globāla pasaules mēroga teroristu organizāciju tīkla veidošanu un atbalstīšanu. Šeit apvienojas islāma fundamentālisms ar politiku, radot reliģiski politisku vienotību, kas nopietni apdraud pasaules drošību un demokrātiju pēc teroristu uzbrukuma Ņujorkai un Vašingtonai (11.09.01.). Demokrātija izrādījās bezspēcīga islāma fundamentālistu – teroristu priekšā.

Varbūt islāma fundamentālisma būtību izskaidro kāda jauna albāņu meitene Nita no Kosovas: “**Musulmaņi ir ļoti agresīvi pret citu reliģiju pārstāvjiem**” (A.Jankevica, EDSO pārstāve Kosovā. Pārāk daudz absurda un nežēlības // “SestDiena”, 12.01.02.). Šī agresivitāte pāraug teroristu neizprotamā nežēlībā attiecīgas audzināšanas rezultātā. Par to liecināja *Taleban* režīms Afganistānā, kurš pavēra ceļu O. bin Ladena starptautiskās terorisma organizācijas *Al Qaida* tapšanai.

2. ASV piesaka karu starptautiskam teroristu organizāciju tīklam

Iznīcināt teroristisko organizāciju globālo tīklu.

Henrijs Kisindžers

Teroristu uzbrukums Čikāgai un Vašingtonai parādīja, ka pasaulē varenākās lielvalsts drošības sistēma nespēja pasargāt valsti no terora briesmām. Par šo plānoto uzbrukumu nezināja nevienas valsts drošības dienesti. Tā bija drošības dienestu izgāšanās un terora “uzvara”. **Iezīmējās demokrātijas vājās puses cīņā ar terorismu, kas kļuvis par globālu pasaules mēroga spēku, ienākot politikas arēnā.** Teroristisko

organizāciju tīkls ar dažu valstu atklātu atbalstu (teroristu bāzes, finansēšana, apmācība un bruņojums) ir aptvēris visu pasauli. 2001.gada 11.septembrī ar terora aktiem Ņujorkā un Vašingtonā starptautiskais teroristu organizāciju tīkls ir pieteicis karu civilizācijai un demokrātijai visā pasaulē. — Skaidrs gan ir tikai viens reāls vēstures fakts: mūsdienu **Rietumu demokrātija ir bezspēcīga cīņā pret starptautisko terorismu.** To apliecināja 11.septembris Ņujorkā un Vašingtonā. Mēģināsim izprast mūsdienu terorismu.

a) mūsdienu terorisma¹ specifika. Terorisms bija pazīstams jau no Bībeles tekstiem, to pazina Senajā Grieķijā un Romā. Bet **tagad runa ir par terorismu kā parādību starptautiskā politikā.** Jau XX gs. pašnāvnieki spridzinātāji sēja paniku Izraēlā, Indijā, Šrilankā u.c. Šie cilvēki bija gatavi ziedot savu dzīvību iecerētā mērķa sasniegšanai, nedomājot par savas rīcības sekām. Nereti tieši reliģiskais fundamentālisms kļūst par šo cilvēku garīgo pamatu konkrētas politiskas idejas realizācijai, dažkārt pat ar cēlu brīvības vai neatkarības lozungu. **Ir pienācis laiks šādu reliģisko fanātiķu sagatavošanu un audzināšanu atzīt par noziedzību pret cilvēci starptautisko organizāciju līmenī** (ANO, Eiropas Padome). Būtībā taču viņi ir kara noziedznieki.

Atcerēsimies pirmo terora aktu. “1968.gadā palestīniešu gaisa pirāti sagrāba pirmo pasažieru lidmašīnu, un kopš tā laika teroristu uzbrukumu objektu skaits ir vērsies plašumā — kuģi, lidostas...” (21.gs. karš pret civilizāciju // “Diena”, 15.09.01.). Uzbrukumā Ņujorkai un Vašingtonai lidmašīna pašnāvnieku rokās kļuva par varenu ieroci, lai nestu nāvi, sētu paniku un bailes. Mūsdienu terorisms iet kopsolī ar augsto tehnoloģiju un tehnikas attīstību, un pašnāvnieki kļūst sevišķi bīstami.

Liela daļa teroristu pašnāvnieku nāk no islāma fundamentālistu aprindām. Viņi tiek īpaši sagatavoti, viņi ir pārliecināti par to, ka viņu cīņa pret neticīgajiem ir ieguldījums džihādā. Vai saskaņā ar Korānā² teikto ir pieļaujams teroristu pašnāvnieku uzbrukums Ņujorkai un Vašingtonai (11.09.01.)? — “Vai tad tu neredzēji tos, kuri iznāca no saviem mājokļiem, bet viņu bija tūkstoši, baidoties no nāves? Un viņiem teica Allāhs: “Mirstiet!” Bet pēc tam atdzīvināja viņus” [Korāns, 2.Sura 244 (143)]. Allāhs aicina nebaidīties no nāves. Kāda ir Allāha attieksme pret neticīgajiem, pret citādu ticību? — “Viņi — patiesi neticīgie. Un mēs sagatavojam neticīgajiem pazemojošu sodīšanu” [4.Sura, 150 (151)]. Allāhs ne tikai sola mokošu sodu neticīgajiem, bet pieļauj arī vardarbību: “Allāhs griezās pie Sava sūtņa un ticīgajiem, pie sava karaspēka, kuru

¹ Terorisms. Sk. G.Tauriņš. Politika, I. R., 1999. — 44.–445., 192.–202.lpp., Politika, II. R., 2001. — 161.–171.lpp.

² Коран. М., 1990.

jūs neredzējāt, un sodīja tos, kuri neticēja. Tā ir atmaksa neticīgajiem” [9.Sura, 26 (26)]. **Tātad Korāns pieļauj musulmaņu svēto karu (džihādu)¹ pret neticīgajiem, citu tautību pārstāvjiem.** Uz šā pamata radās islāma fundamentālisms, kur reliģija savijas ar politiku un terorismu.

Islāma valstu garīdzniekiem, valstsvīriem un politiķiem pēc šiem barbariskajiem uzbrukumiem ASV pilsētām nāksies atbildēt par savu līdzdalību vai atbalstu teroristiem. “Mūsdienu teroristus pašnāvniekus kā efektīvu cīņas ieroci izmanto 10–15 teroristu grupējumi. Pašnāvnieku spridzinātāju rindas papildina gan vīrieši, gan sievietes” (“Diena”, 15.09.01.). Runa ir par šo organizāciju idejisko vadītāju attieksmi pret cilvēku dzīvību kā augstāko vērtību. **Cilvēka dzīvībai reliģisko fanātiķu acīs nav nekādas vērtības.** “Teroristi pret cilvēkiem izturas kā pret līdzekli savu mērķu sasniegšanai. **CILVEKAM VAIRS NAV PATIESAS VĒRTĪBAS, VIŅŠ KĻŪST TIKAI PAR IEROCI KĀDA NODOMA ĪSTENOŠANAI**” (turpat). Tā savu viedokli par teroristiem pauž prof. T.Moriss. Plašsaziņas līdzekļi atspoguļo terora aktu šausmas, viešot bailes un paniku. Visi atceras CNN raidījumos atspoguļotus (11.–15.09.01.) terora aktus Ņujorkā un Vašingtonā. **Acīmredzamas kļuva demokrātijas vājās puses.** Palestīniešu liksmošana liek nopietni domāt par Rietumu attieksmi pret Jasiru Arafatu, kura vadītā pašvaldībā notiek terora akti pret Izraēlu. Viņu pieņem augstas Rietumvalstu amatpersonas. Rietumi vienaldzīgi noraugās uz terora aktiem Izraēlā. **ASV un Krievija faktiski nodarbojās ar tukšu plāpāšanu, bet starptautisko teroristu organizācija apvij visu pasauli.** Tā vietā, lai palīdzētu un atbalstītu Krieviju cīņā ar starptautisko terorismu, *Eiropas Padome* ar savām rezolūcijām nošoda Krieviju, un daži Latvijas “patrioti” bija gatavi atbalstīt teroristus Čečenijā. Rīgā nosaukta iela Dudajeva vārdā, kurš pavēra ceļu teroram pret Krieviju.

¹ **Kas ir džihāds?** — Nereti masu mēdijos džihāds tiek saprasts kā svētais karš. Islāma reliģijā džihāds nav svētā kara sinonīms. Islāma teorētiķi “norāda, ka jēdziens “svētais karš” radies Eiropas krusta karagājienu laikā un ar to tika apzīmēts karš pret musulmaņiem. Vārdnīcā vārds “džihāds” tiek tulkots pirmām kārtām kā cīņa, un tas lietojams drīzāk neatlaidīgu centienu nozīmē. Jēdzienam “karš” arābu valodā ir divi citi gluži atšķirīgi vārdi” (Vai džihāds tiešām ir svētais karš? // NRA, 19.09.01.). Atbilstoši Korānam džihāds ir “neatlaidīgi centieni visas kopienas labā vai atsevišķa cilvēka centieni atbrīvoties no saviem personiskajiem grēkiem” (turpat), krietnam, istam musulmanim ir pienākums pilnveidot sevi. Tas nepieciešams, lai aizstāvētu islāmu, kas “var tikt īstenots ar jebkādiem tiesiskiem, diplomātiskiem, ekonomiskiem vai politiskiem līdzekļiem”, pieļaujot spēka lietošanu. Bet spēka lietošanas gadījumā nedrīkst ciest nevainīgi cilvēki — bērni, sievietes, invalīdi. “Tātad karadarbība ir viens no džihāda īstenošanas līdzekļiem, kas izmantojams ļoti retos gadījumos” (turpat). Militāru spēku drīkst lietot tikai tad, kad “ticība un tauta ir apdraudēta un tās iespējams aizstāvēt vienīgi ar spēku” (turpat). Islāma ticībā nav vietas terorismam, bet tieši to visbiežāk lieto islāma fundamentālisti.

Teroristu pašnāvnieku uzbrukumi (1980–2000): *Tamilu tīgeri* (168 uzbrukumi Šrilankā un Indijā), *Hezbollah* grupējumi (52 uzbrukumi Libānā, Kuveitā un Argentīnā), *Hamas* (22 uzbrukumi Izraēlā), *Palestīniešu islāma džihāds* (8 uzbrukumi Izraēlā), Osamas bin Ladena grupējums *Al Qaida* (bāze Afganistānā): 2 uzbrukumi ASV vēstniecībām Kēnijā un Tanzānijā.

ASV apsūdz starptautiskā terorisma atbalstīšanā Irānu, Irāku, Sīriju, Lībiju, Kubu, Ziemeļkoreju, Sudānu, Afganistānu (ASV neatzīst *Taleban*¹ režīmu). ASV drošību apdraud tādi teroristu grupējumi kā *Al Qaida*, kas apvieno vairāk nekā 3000 islāma kaujinieku Osamas bin Ladena vadībā, bāze atrodas Afganistānā; *Al Jihad* — ēģiptiešu islāma ekstrēmistu grupējums, kas cieši saistīts ar O. bin Ladenu; *Palestīniešu islāma džihāds* — štābs atrodas Sīrijā, saņem palīdzību no Irānas (turpat).

Ko darīt? — Varbūt tiešām pasaules civilizācijai, arī arābu civilizācijai, vajadzētu pasludināt šo noziedzīgo grupējumu līderus par kara noziedzniekiem, kas izdarījuši noziegumus pret cilvēci. Pie šādas atziņas vajadzēja nonākt jau tad, kad *Hezbollah* līderis šeihs Hasans Nasralahs sasveicinājās ar potenciālajiem pašnāvniekiem spridzinātājiem (7.05.96.)². Tas taču nebija nekāds noslēpums. **Ir pienācis laiks mūsdienu militāro tehnoloģiju vērst pret tiem teroristu grupējumiem un valstīm, kas tos atbalsta.** “Aiz katra pašnāvnieka stāv plašs atbalstītāju tīkls, kas gādā par finansējuma nodrošināšanu un operāciju raitu norisi” (turpat). Runa ir par minētajām valstīm un O. bin Ladena izveidotās organizācijas *Al Qaida* globālo tīklu visā pasaulē, kura pasludināja karu pret ASV un Izraēlu. “Ap 250 miljonu dolāru viņš mantojis no tēva, O. bin Ladens radījis organizāciju, kuras taustekļi stiepjās vismaz uz 34 valstīm... Viņš paziņoja, ka katra musulmaņa pienākums ir nogalināt amerikāņus” (turpat). Vajadzīgi tikai fakti par viņa saistību ar terora

¹ *Taleban* — islāma fundamentālistu grupējums, kas kontrolē 90 procentus Afganistānas teritorijas, kuru par likumīgu atzīst Pakistāna, Saūda Arābija, Apvienotie Arābu Emirāti. Tas galvenokārt sastāv no puštunu kaujiniekiem, opozīciju veido etniskās mazākumtautības. Tā līderis — mulla **Mohameds Omars**, kurš pieņem visus svarīgākos talibu valdības lēmumus, Osamas bin Ladena draugs. Viņam piešķirts tituls *Ticīgo komandieris* (*Amīr ul-Mu'mineem*). *Taleban* aizliedz sievietēm strādāt, vadīt automašīnu. Valstī aizliegta televīzija, dzīvu būtnu fotogrāfijas, statujas, internets, rotalietas, nereliģioza mūzika, kasetes, datorski, dejošana, kāršu spēles, lūpu krāsas, ugunošana. *Talibu* armijā ir 3 136 000 vīriešu. Bruņojums: nezināms daudzums padomju tanku un bruņumašīnu, 20 iznīcinātāji MIG (*Reuters Ltd*, Lielbritānija). Afganistānas pagaidu valdības vadītājs Hamīds **Karzajs** mullu **M.Omaru** raksturo kā “**starptautiska mēroga noziedznieku**” (*Taleban* vadoni neizdodas noķert // “Diena”, 5.01.02.).

² Sk. Neatkarīgā Rīta Avīze, 15.09.01.

aktiem Ņujorkā un Vašingtonā. Un tā talibi ir kļuvuši par O. bin Ladenā ķīlniekiem (Talibi — Osamas bin Ladenā ķīlnieki // “Diena”, 15.09.01.). Lai kā arī būtu, terorisms ir kļuvis par bīstamu parādību starptautiskajā politikā, tas savu kulmināciju sasniedza ar uzbrukumiem Ņujorkai un Vašingtonai.

b) teroristu pašnāvnieku uzbrukums ASV (11.09.01.): 8.45 (15.45) nolaupītā *American Airlines* Bostonas-Losandželosas reisa lidmašīna *Boeing 767* ar 92 pasažieriem ietriecas Ņujorkas pasaules tirdzniecības centra Ziemeļu tornī¹; 9.03 (16.03.) *American Airlines* Vašingtonas-Losandželosas reisa lidmašīna *Boeing 757* ar 64 pasažieriem ietriecas Dienvidu tornī; 9.43 (16.43) nolaupītā *American Airlines* lidmašīna ietriecas Pentagona ēkā; 10.00 (16.00) sagrūst Dienvidu tornis; 10.28 (16.28) sagrūst Ziemeļu tornis. **Neviena teroristu organizācija neuzņemas atbildību, un būtu naivi to gaidīt.** Trūkst atbildes par šo terora aktu mērķiem.

Tagad ir zināmi 19 teroristi pašnāvnieki. *Ziemeļu tornī* ietriecās lidmašīna, kuru sagrāba un vadīja Muhammeds **Ata**, iespējams, Ēģiptes pavalstnieks, 33 gadus vecs, mācījies Vācijā Hamburgas tehniskajā universitātē un iesaistījies teroristiskā organizācijā. Uzskata par uzbrukuma galveno koordinatoru; Valīds **M.Elšehri**, iespējams, ieradies no Saūda Arābijas; Vails **M.Elšehri**, 33 gadus vecs, iespējams, dzīvojis Floridas štatā; Satams **M.A.Elsukami** — Saūda Arābijas pilsonis; Abdulazīzs **Elomari**, iespējams, Saūda Arābijas pilsonis.

Dienvidu tornī lidmašīnu ietrieca Marvans **Elšehri**, iespējams, Muhammeda Atas brālēns, uzskata, ka viņš vadījis lidmašīnu. Floridā apguvis lidmašīnas vadīšanas iemaņas; Fāizs Rašīds Ahmeds Hasans el Kadi **Banihameds**, izmantojis vismaz sešus uzvārdus; Ahmeds **Elgamdi**, ASV amatpersonas apgalvo, ka viņš un vēl trīs gaisa pirāti bija saistīti ar O. bin Ladenā organizāciju *Al Qaida* (bāze)²; Hamza el **Gamdi** izmantojis vismaz četrus dažādus uzvārdus, iespējams dzīvojis Floridā; Muhands **Elšehri** — izmantojis vismaz trīs dažādus uzvārdus, iespējams dzīvojis Floridā.

Lidmašīnu Pentagonā ietrieca Hani **Handžūrs**, 29 gadus vecs, 1999.g. ieguvis pasažieru lidmašīnu pilota licenci, pirms 10 gadiem ieradies ASV; Medžīds **Mukeds**, 29 gadus vecs, iespējams, Saūda Arābijas pilsonis; Hālidš **Elmidha**, 26 gadus vecs, iespējams, Saūda Arābijas pilsonis. Tika turēts aizdomās par ASV karakuģa *USS Coli* spridzināšanu Jemenā; Navads **Elhmazi**, iespējams, Saūda Arābijas pilsonis. Pēc terora akta viņa automašīnā tika atrasti lietiskie pierādījumi, Selīms **Elhmazi**, 20 gadus vecs, iespējams, Saūda Arābijas pilsonis. FIB publicē 19 pašnāvnieku fotogrāfijas un apstiprina, ka daži no viņiem bijuši saistīti ar

¹ *Ziemeļu tornis* uzcelts 1972.g. — 417 m augsts, 110 stāvi; *Dienvidu tornis* (1973) — 413 m augsts, 110 stāvi. Vienlaikus abos torņos var atrasties 50 000 darbinieku.

O. bin Ladena organizāciju, bet ... pagaidām nevar pilnīgi droši apgalvot, ka šie ir īstie teroristu vārdi", jo daži izmantojuši viltotus un zagtus dokumentus (FIB publicē 19 gaisa pirātu fotogrāfijas // "Diena", 29.09.01.).

Teroristi pašnāvnieki kļuvuši par noziedzniekiem pret cilvēci. Viņus ir grūti, pat neiespējami saprast. Kādas idejas un mērķa vārdā viņi ziedoja savu dzīvību? Ko viņi gribēja sasniegt? Vai islāma fundamentālisms bija viņu rīcības garīgais pamats? — **Atbildes nav.** Viņi ir apklusuši uz mūžu. Bet daudzi sekotāji visās pasaules malās vēl ir dzīvi. Tādēļ **neatliek nekas cits kā visiem iespējamiem līdzekļiem iznīcināt pasaules teroristu organizāciju globālo tīklu, bet garīgos atbalstītājus pasludināt par kara noziedzniekiem, jo ar viņu "svētību" tika izdzēstas vairāk nekā 3000 nevainīgu cilvēku dzīvības. Reliģiskais fanātisms rada teroristus pašnāvniekus.**

Šādiem terora aktiem nav un nevar būt nekāda attaisnojuma. Līdzjūtību ASV pauž visa pasaule, arī arābu (islāma) valstis. Par nožēlošanu šis noziegums izraisīja arī pretēju reakciju: **FUNDAMENTĀLISTI LĪKSMO. Palestīniešu apdzīvotajās vietās "sākās nebijusi liksmība"** (Pasaule šokā, fundamentālisti līksmo // NRA, 12.09.01.). Tie, kuri līksmoja, tā arī nespēja saprast, ka ir pieteikts karš civilizācijai un demokrātijai, visai pasaulei. **NOTICIS PATS BRIESMĪGĀKAIS TERORA AKTS** pasaules vēsturē, kuram par upuri kļuvusi demokrātijas citadele — ASV. Būtībā ir sācies karš bez kara pieteikuma un kara pieteicēja. Tas ir likumsakarīgs rezultāts demokrātijas iecietībai pret teroristisku organizāciju izplatīšanos visā pasaulē. Tagad bailes izjūt arī šī briesmīgā nozieguma organizētāji. Visas teroristu organizācijas vienā balsī paziņo: mēs neesam saistīti ar noziegumu. Arī Afganistānas islāma kustības *Taleban* pārstāvji paziņo: "Tas, kas notika ASV, nevar būt ierindas cilvēku roku darbs. Osama bin Ladens nespēj to paveikt, tāpat kā to nespējam mēs. MĒS NEATBALSTĀM TERORĪSMU. Osama nav uz to spējīgs. MĒS NEATBALSTĀM TERORĪSMU" (Teroristi piesaka karu pasaulei // NRA, 12.09.01.). Tiešām liekulība un demagoģija, jo pēc terora aktiem, kurus O. bin Ladens organizējis pret ASV vēstniecībām Kenijā un Tanzānijā, *Taleban* dod patvērumu Afganistāna un atbalsta viņa darbību (sk. G. Tauriņš. Politika, I. R., 1999. — 193.lpp.).

c) ASV piesaka karu¹ pasaules teroristu organizācijām un to atbalstītājiem

Vai nu jūs esat ar mums, vai ar teroristiem. No šīs dienas ikviens valsts, kas turpina dot patvērumu teroristiem vai tos atbalstīt, ASV uzskatīs par sev naidīgu.

ASV prezidents Džordžs Bušs²

¹ Runa ir par karu visplašākajā nozīmē, aptverot ekonomiskas, politiskas un finansiālas cīņas formas, kā arī militāras operācijas un slepenos izlūkdienestus.

² ASV prezidenta **Dž. Bušs** savā uzrunā abām Kongresa palātām lika pasaules valstīm izšķirties: **vai nu būt kopā ar ASV, vai kopā ar teroristiem.**

Noskaidroti 19 arābu pašnāvnieki. “Trijās lidmašīnās bija pa pieciem teroristiem, bet Pitsburgas apkaimē nokritušo lidmašīnu bija sagrābuši četri teroristi” (Noskaidroti teroristi — 19 arābu kamikadzes // “Diena”, 15.09.01.). Lielas aizdomas krīt uz O. bin Ladenu un viņa organizāciju. Ļoti ticami, ka plašā cīņā ar terorismu ASV pusē būs ne tikai Rietumu pasaule, Krievija, bet arī liela daļa arābu valstu, varbūt arī Ķīna un Indija. Lūk, kādas atziņas attiecībā uz terorismu pauž pret ASV naidīgi noskaņotās Irānas līderis Ajatolla Hameneji: “Islāms nosoda neaizsargātu cilvēku nosleikpavošanu, lai kur un lai ar kādiem līdzekļiem tā notiktu — vai nu tie būtu musulmaņi, vai kristieši, vai citas ticības piederīgie” (Talibi domā par bin Ladenu izdošanu // NRA, 18.09.01.).

Pentagons sagatavo karadarbības plānu, kas var vilkties ilgāku laiku. Runa ir par plaša mēroga operāciju. Ja tiks pierādīta O. bin Ladenu organizācijas *Al Qaida* līdzdalība terora aktos pret ASV pilsētām — Ņujorku un Vašingtonu, tad **plašas militārās operācijas ietvaros “brūnotie spēki vērstos ne tikai pret O. bin Ladenu, bet arī okupētu Afganistānas galvaspilsētu Kabulu un gāztu Taleban režīmu”** (Senāts ļauj Bušam atriebties // “Diena”, 15.09.01.). **ASV kongress sagatavoja likumprojektu, kurš atļauj prezidentam Dž.Bušam “izmantot visus nepieciešamos un piemērotos spēkus un līdzekļus pret tām valstīm, organizācijām vai personām, kuras pēc viņa aplēsēm, plānoja, pilnvaroja, īstenoja vai palīdzēja īstenot”** notikušos terora aktus Ņujorkā un Vašingtonā (turpat). Šajā situācijā *Taleban* līderu draudiem par trešo pasaules karu nebūs nozīmes. O. bin Ladenu organizācija *Al Qaida* ir izpletusi taustekļus pār visu pasauli: Alžīrija, Indonēzija, Irāka, Irāna, Libāna, Lībija, Pakistāna, Filipīnas, Krievija (Čečenija), Sudāna, Sirija, Uzbekistāna, Rietumkrasts un Gazas sektors (Palestīniešu apdzīvotās teritorijas), Dienvidslāvija (Kosova).

ASV plānotā politiskā, ekonomiskā un militārā operācija pret starptautiskā terorisma bāzēm un valstīm, kuras to atbalsta, gūst izpratni visā pasaulē. **Vienīgi Irāka nav nosodījusi šos terora aktus.**

d) NATO aliance gatava vienotam militāram triecienam. Alianses līguma 5.pants nosaka, ka uzbrukums vienai alianses valstij tiek uzskatīts par uzbrukumu pārējām un visas dalībvalstis kopīgi vērsas pret uzbrucēju” (NATO gatava vienotam triecienam // “Diena”, 13.09.01.). Protams, tas nenožīmē visu valstu iesaistīšanos militārā operācijā. Taču izvirzās uzdevums gatavoties nopietnai cīņai ar terorismu visās valstīs pasaulē, aptverot politiku, ekonomiku un militāro sfēru. Svarīgs būs Krievijas, Ķīnas un arābu valstu atbalsts, lai izolētu valstis, kuras atbalsta teroristus.

ASV prezidents Dž.Bušs ir licis skaidri saprast, ka pret teroristu organizācijām un to atbalstītājiem izturēsies vienlīdz bargi, ja tiks iegūti

nopietni pierādījumi par kādas valsts atbalstu uzbrukumam, kas tika vērsti pret ASV (11.09.01.). Runa var būt par iespējamu karadarbību pret Afganistānu, Irāku, Irānu, Sīriju, Lībiju, Sudānu u.c. Ir pamats ticēt, ka ASV traģēdija spēs vienot pasauli. Tieši sabiedroto vienotība un apņēmība būs izšķiroša.

e) **pārmaiņas pasaulē un ASV pēc 2001.gada 11.septembra traģēdijas.** Visa pasaule pēc šīs traģēdijas kļuva citāda. Top jauna pasaules kārtība un drošība. Demokrātija izrādījās bezspēcīga pret organizēto pasaules teroristisko organizāciju tīklu. Pasaule ir kļuvusi citāda. Visas arābu valstis, izņemot Irāku, ir nosodījušas terora aktus ASV, nosodījušas terorismu. Varbūt arī Amerika pēc šīs traģēdijas ir kļuvusi garīgi stiprāka un vienotāka? — Amerika atpauz pēc traģēdijas un saprot, ka ir noticis uzbrukums brīvībai un demokrātijai. Par to liecina **Dž.Buša** paziņojums — uzvarēt starptautisko terorismu. **“Mums pretī stājas pilnīgi cits ienaidnieks. Šis ienaidnieks domā, ka viņa slēptuves ir drošas, taču tās nebūs drošas mūžīgi. ASV izmantos visus savus resursus, lai uzvarētu šo ienaidnieku. MĒS BŪSIM PACIETĪGI. MŪSU UZMANĪBA BŪS KONCENTRĒTA, UN MĒS BŪSIM STINGRI SAVĀ APŅĒMĪBĀ. ŠĪ CĪŅA PRASĪS LAIKU UN APŅĒMŠANOS. TAČU ESIET DROŠI — MĒS UZVARĒSIM”** (ASV mostas pēc terora //Neatkarīgā Rīta Avīze, 13.01.01.).

Gandrīz visas teroristu organizācijas vienoti nosoda terora aktus ASV, izņemot O. bin. Ladenu un S.Huseinu. Palestīniešu amatpersonas iesaka saviem tautiešiem atturēties no prieka izpausmēm. Šai sakarībā ir vērts atcerēties, ka ASV, Krievija un Rietumeiropa klusēja, kad palestīniešu pašnāvnieki nogalināja Izraēlas iedzīvotājus. Vēl vairāk, Rietumu pasaule nosodīja Krievijas pretteroristiskās militārās operācijas Čečēnijā, kur arī izpaudās starptautiskais terorisms. **ŠĪS STARPTAUTISKĀS TERORISTU ORGANIZĀCIJAS VAJAG IZNĪCINĀT, BET ASV ŠOBRĪD PIETIEKAMI NEATBALSTA KRIEVIJA UN ĶĪNA, MUSULMAŅU VALSTIS.** Protams, cietīs arī nevainīgi civiliedzīvotāji tajās valstīs, kuras devušas patvērumu teroristiem un atbalstījušas viņu organizācijas. ASV bruņotajos spēkos izsludinātā kaujas gatavība *delta* liek simtiem tūkstošiem afgāņu pamest savas mājas un bēgt. Tā ir šīs valsts tautas traģēdija, kuru var atrisināt tikai ķirurģiskā ceļā likvidējot *Taliban* režīmu. Ieklausīsimies Kisindžera padomā cīņai ar terorismu.

f) **Kisindžera padoms ASV¹: “IZNĪCINĀT TERORISTISKO ORGANIZĀCIJU GLOBĀLO TĪKLU”.** Savu atziņu viņš pamato. **“Šādam uzbrukumam (11.09.01.) ir nepieciešama sistemātiska plā-**

¹ Ir tikai galamērķis, bet trūkst atbildes uz jautājumu: kā to realizēt? Ar kādiem līdzekļiem? Skaidrs viens — tikai ar militāru spēku vien tas nav sasniedzams.

nošana, laba organizācija, daudz naudas un bāze. Kaut ko tamlīdzīgu nav iespējams improvizēt, un to nevar izplānot, neatrodoties vienā vietā” (turpat). Bet kas ir pastrādājis šo noziegumu? — Tā teroristu organizācija, kurai ir visplašākais tīkls visās pasaules malās. Un tad aizdomas krīt uz O. bin Ladena organizāciju *Al Qaida*. Bet kāpēc tad saudzēt pārējās teroristu organizācijas? — “**Sis uzbrukums ASV teritorijā, tas ir drauds** mūsu sabiedrības dzīvesveidam un mūsu pastāvēšanai kā brīvai sabiedrībai. AR TO IR JĀCĪNĀS, UZBRŪKOT SISTĒMAI, KAS RADA ŠOS DRAUDUS. ŠĪ SISTĒMA IR TERORISTU ORGANIZĀCIJU TĪKLS, KAS PATVĒRIES ZINĀMU VALSTU GALVASPILSĒTĀS. Daudzos gadījumos mēs nosodām šīs valstis, citos gadījumos mēs uzturam ar tām normālas attiecības” (turpat).

Kad Krievija iesniedza ANO Drošības padomei memorandu, kurā teikts, ka “O. bin Ladenam Afganistānas teritorijā ir vismaz 55 bāzes un mītnes, kur darbojas vairāk nekā 13 000 viņa vīru... O. bin Ladena vīru rindās ir gan arābi un pakistānieši, gan čečeni un filipīnieši... Vēl darbojas aptuveni 3500 pakistāniešu fundamentālistu” (NATO spriež par uzbrukumu // Neatkarīgā Rīta Avīze, 27.09.01.). Šeit bez ASV militāra trieciena nekādi neiztikt, jo *Ziemeļu alianse*¹ viena pati nespēs uzvarēt šo militāro spēku. **Varbūt tagad ASV un Rietumu valstis citādi sāks raudzīties uz Krievijas pretteroristisko operāciju un atbalstīs to?**

Kisindžers ir pārliecināts par to, ka jānotiek atriebības aktam. Varbūt labāk teikt — taisnīgai atmaksai — teroristisku organizāciju iznīcināšanai ar militāru spēku? “Protams, ir jānotiek atriebības aktam, un es to noteikti atbalstu, taču tas nedrīkst vienlaikus būt arī visa procesa nobeigums un pat nedrīkst būt tā principiālā daļa. Par principiālu daļu var kalpot tikai terorisma sistēmas piespiešana bēgt, un ar terorisma sistēmu es domāju tās tīkla daļas, kuru darbība tiek organizēta globālā mērogā un kuras spēj darboties pēc sinhronizētas shēmas” (turpat). Un šis uzdevums ir pa spēkam ASV bruņotajiem spēkiem ar aktīvu NATO līdzdalību: **IZNĪCINĀT TERORISTU ORGANIZĀCIJU GLOBĀLO TĪKLU VISĀ PASAULĒ**. Tās būs ilgstošs un sarežģīts process. Jāsāk būtu ar Afganistānu.

3. DILEMMA: starptautisko teroristu organizāciju globālā tīkla iznīcināšana vai terors starptautiskās politikas jomā turpināsies

ASV prezidents Dž.Bušs atrodas smagas dilemmas priekšā: **karš**² ar starptautisko teroristu organizāciju tīklu vai starptautiskais terors

¹ *Ziemeļu alianse* — starptautiski atzīta organizācija. B.Rabani valdības atbalstītāji, kuri kontrolē 10% Afganistānas teritorijas valsts ziemeļos.

² **Karš** — runa ir ne tikai par militārām operācijām, bet gan par plaša mēroga programmu, aptverot ekonomiku, finanses, tirdzniecību.

politikas jomā turpināsies, apdraudot demokrātiju visā pasaulē! Runa ir nevis par atriebību, bet gan par atmaksu, par sodu — **par starptautiskā teroristu organizāciju tīkla iznīcināšanu visiem līdzekļiem** — militārs spēks, ierobežojumi ekonomikas, finansu un tirgus jomā, ierobežošana vai embargo attiecībā uz valstīm, kas atbalsta teroristus un dod tiem patvērumu.

a) **KO DARĪT?** — ASV Senāts un abas Kongresa palātas piekritušas, ka prezidents Dž.Bušs **“DRĪKST IZMANTOT VISU NEPIECIEŠAMO UN PIEMĒROTO SPĒKU PRET TĀM VALSTĪM, ORGANIZĀCIJĀM VAI PERSONĀM, PAR KURĀM VIŅŠ NOTEICIS, KA TĀS PLĀNOJUŠAS, PILNVAROJUŠAS, PASTRĀDĀJUŠAS VAI PALĪDZĒJUŠAS 2001.GADA 11.SEPTEMBRA TERORISTISKAJOS UZBRUKUMOS, VAI ARĪ DEĻUŠAS PATVĒRUMU ŠĀDĀM ORGANIZĀCIJĀM VAI PERSONĀM”** (Pret vai par pasauli // NRA, 17.09.01.). Bijušais valsts sekretārs H.Kisindžers iesaka: **IZNĪCINĀT TERORISTISKO ORGANIZĀCIJU GLOBĀLO TĪKLU**. Tas būs iespējams tikai tad, kad pret terorismu visās tā formās vērsīsies ne tikai ASV un visas NATO valstis, bet arī Krievija, Ķīna, Indija, Vidusāzijas valstis un lielākā daļa arābu valstu.

Savas atziņas par iespējamo karu pauž arī **Š.Avineri**¹: “Gaidāmais karš — un tas būs varmācīgs, asiņains un nāvējošs karš — nelīdzināsies nevienam no iepriekšējiem kariem. Kaut arī neviens vēl nezina, kādās formās tas izpaudīsies. Viena lieta jāatceras: tas nav karš ne pret islāmu, ne pret arābu pasauli. Un tomēr tas būs karš pret musulmaņu fundamentālistiem, kuri ir izrādījušies arābi, — ja ir pareizas pašreizējās pazīmes un pierādījumi, kas norāda uz tiem, kuri vainojami terora aktos ASV... **Pret tiem, kas sadarbosies ar teroristiem, jāvēršas tikpat bargi kā pret pašiem teroristiem**. Vienīgi tā var uzvarēt šajā karā...” (Š.Avineri. Tas nedrīkst būt civilizāciju karš // “Diena”, 29.09.01.). Islāma fundamentālisms demokrātiju uzskata par sātana darbu.

Kāds tad būs šis karš? — Lūk, ASV prezidenta Dž.Buša atbilde: “Šis būs citāds karš. **Mūsu karš ar terorismu būs daudz plašāks nekā karalauki pagātnē. Šis karš norisināsies, lai kur arī teroristi slēptos, bēgtu vai plānotu doties**. Par dažām uzvarām sabiedrība neko neuzzinās, lai izvairītos no traģēdijām un iznīcinātu draudus. Citas uzvaras būs skaidras visiem” (Bin Ladena medības turpinās // Neatkarīgā Rīta Avīze, 1.10.01.).

Romas pāvests Jānis Pāvils II izsaka bažas par ASV militāro akciju: “Es sūtu savas domas visiem šīs lieliskās nācijas bērniem... Es lūdzu,

¹ Šloms Avineri — Jeruzalemes Ebreju universitātes politoloģijas profesors, kurš pētījis ar terorismu saistītās problēmas.

lai Jaunava Marija palīdzētu viņiem nekrist naidā un vardarbības mēģinājumā un drīzāk taisnībai veltīt... tad ļaunprātībai nebūs pēdējais vārds” (Pāvests aicina ASV neatriebties // Neatkarīgā Rīta Avīze, 17.09.01.). Bet ko gan teiktu Svētais Tēvs, ja Vatikāns būtu kļuvis par islāma fundamentālistu mērķi — tikai divas *Boeing* lidmašīnas? **Kristietība savā tikumiskā būtībā ir bezspēcīga pret vardarbību.**

Varbūt attiecībā uz terora aktiem Ņujorkā un Vašingtonā vajadzētu paust citu bauslību: “**NOLĀDĒTS, KAS SAVU TUVAKO SLEPENI NOSIT!**” (Piektā Mozus, 28:24). Teroristi taču slepeni nogalināja vairāk nekā 3000 nevainīgu cilvēku. “**Kas nosit cilvēku, tam ir jāmirst**”, māca **Mozus.**

Taleban līderis Mohameds Omars draud ASV: ja tiks dots trieciens Afganistānai, var sākties *Trešais pasaules karš*. Viņš aicina “arābu pasauli apvienoties ar ticības brāļiem, ja ASV uzbruks” (turpat). Tikai viņš ir aizmirsis, ka arābu pasaulē valda ne tikai islāma fundamentālisms, bet kaimiņvalstī — arī modernisms nacionālā islāma formā. Tādēļ Pakistānas varas iestādes pieprasījušas islāma radikāļus kustības *Taleban* līderiem “triju dienu laikā izdot Osamu bin Ladenu”.

Ziemeļu opozīcija (Afganistānas likumīgās valdības spēki) “piedāvā ASV militāru palīdzību cīņā ar talibiem” (turpat).

Arābu pasaule ir nosodījusi terora aktus Ņujorkā un Vašingtonā, bet nav paiduši atbalstu militāram triecienam islāma valstīm, kuras ASV uzskata par teroristu sagatavotājām un patvēruma devējām.

Krievija un Ķīna nav atbalstījušas ASV militāro triecienu pret teroristu organizācijām un islāma valstīm un vēl nav piedāvājušas savu teritoriju šai operācijai. Krievija atceras ASV nostāju attiecībā uz cīņu ar čečenu terorismu, kad Maskavā un citās pilsētās tika uzspridzinātas dzīvojamās ēkas.

Ko darīt šajā situācijā? — Nedrīkst uzsākt karu ar visām islāma valstīm. Bet nevar būt runa arī par piedošanu, kuru pauda Romas pāvests Jānis Pāvils II. **TERORISTU ORGANIZĀCIJU GLOBĀLAIS TĪKLS IR JĀIZNĪCINA.** Irākai, Irānai, Sīrijai, Lībijai u.c. teroristu atbalstītājam ir jāņem vērā, ka iespējams negaidīts starptautisks militārs trieciens. **Runa ir par kompleksu starptautisku cīņu ar terorismu, cīņu, kas prasīs vairākus gadus.** Trieciens konkrētai valstij ir rūpīgi un slepeni jāgatavo tā, lai sagrautu teroristisko organizāciju militāro struktūru un bāzes. **Tam jābūt negaidītam, precīzam ar minimāliem civiliedzīvotāju upuriem.** Ir nepieciešams starptautisks juridisks pamatojums un attiecīgs dokuments, kurā būtu skaidri norādīts: **ja kāda valsts savā teritorijā pieļauj un atbalsta teroristu centru tapšanu un darbību, tad pret šo valsti tiek vērstas starptautiskas militāras spēks** (ANO, NATO, ES). NATO dalībvalstu ministri apsprieda Nīderlandes priekšlikumu “veidot

kopīgu terorisma apkarošanas vienību” (NATO spriež par uzbrukumu // Neatkarīgā Rīta Avīze, 27.09.01.).

b) **ASV ultimāts *Taleban* režīmam.** Ja Pakistānas pārrunas ar Afganistānas islāma organizāciju *Taleban* par O.bin Ladenu izdošanu būs neveiksmīgas, tad stāsies spēkā **“ASV noteiktais 72 stundu ultimāts, kura iznākums (ja O. bin Ladens netiks izdots) būs Afganistānas militāro objektu bombardēšana”** (Talibi domā par bin Ladenu izdošanu // Neatkarīgā Rīta Avīze, 18.09.01.). ASV prezidents Dž.Bušs vēlas saņemt O. bin Ladenu “dzīvu vai mirušu”. “Mēs meklējam tos ļaundarus, tos barbarus, kuri uzbruka mūsu zemei, un mēs sauksim mūsu cilvēku iznīcinātājus pie atbildības; tie cilvēki, kuri domā, ka var dot tiem teroristiem drošu patvērumu, tiks saukti pie atbildības, cilvēki, kas viņus baroja, tiks saukti pie atbildības. **TALIBIEM MANS PAZIŅOJUMS IR JAUZŅEM NOPIETNI**” (turpat).

Talibi izsaka gatavību sākt sarunas ar ASV par O. bin Ladenu izdošanu. Viņu līderis mulla M.Omars izvērza savus noteikumus: “Mēs vēlamies, lai Amerika savāc pilnīgu informāciju un atrod vainīgos. Mēs apliecinām visai pasaulei, ka ne Osama bin Ladens, ne kāds cits var izmantot Afganistānu darbībā pret jebkuru citu valsti” (ANO izsaka ultimātu talibiem // Neatkarīgā Rīta Avīze, 20.09.01.). **Šķiet, M.Omars ir aizmirsis O. bin Ladenu organizētos terora aktus pret ASV vēstniecībām Kenijā un Tanzānijā (7.08.98.), kur bojā gāja 263 nevainīgi cilvēki.** Prezidents Dž.Bušs paraksta “Kongresa rezolūciju, kas ļauj uzsākt militāru darbību pret tiem, kas ir atbildīgi par uzbrukumiem Ņujorkai un Vašingtonai”. Viņš ir apņēmies “atbildēt tieši, spēcīgi un plašā mēroga” (turpat). Šī atbilde būs ne tikai militārs trieciens, bet gan ilglaicīga rīcības programma, kuras pamatā būs starptautiska pretterorisma koalīcija. Tā nebūs atriebība, bet gan atmaksa par noziegumu pret cilvēci. Tātad runa nav par karu ar afgāņu tautu vai islāmu, bet gan par talibu režīma gāšanu.

c) **ANO ultimāts *Taleban*.** ANO Drošības padome pieprasīja, lai valdošā islāma kustība *Taleban* “nekavējoties un bez ierunām izdot teroristu O. bin Ladenu atbilstoši rezolūcijai nr.1333 (ANO izsaka ultimātu talibiem // Neatkarīgā Rīta Avīze, 20.09.01.). Talibu līderis mulla **M.Omars** “aicina ASV valdību izrādīt pilnīgu pacietību” (turpat), apsūdzot tās centienos iznīcināt islāma valsti. *Taleban* atrodas starptautiskā izolācijā, jo veidojas koalīcija cīņai ar terorismu.

d) **Afganistānas ulemu' fatva² (20.09.01.) un ASV atbildes ultimāts *Taleban*.** Afganistānas *ulemi* pasludināja savu *fatvu*: aicinājumu O.bin

¹ **Ulemi** — islāma teologi.

² **Fatva** — islāma teologu lēmums.

Ladenam pamest valsti. Šis kompromisa piedāvājums ļautu O. bin Ladenam organizācijas tikla vadītājiem izbēgt no taisnīga soda. Prezidents Dž. Bušs pieprasīja izdot *Al Qaida* svarīgākās personas, arī O. bin Ladenu. Baltā nama pārstāvis Ari Flaišers paziņoja: "Tas (islāma teologu lēmums. — *G.T.*) neatbilst Amerikas prasībām. Tās ir daudz kategoriskākas par ļaušānu vienam cilvēkam brīvprātīgi atstāt valsti, domājams, no viena droša patvēruma uz citu. **LAIKS RĪCIBAI, NEVIS VĀRDIEM.**" (ASV nemierā ar talibu lēmumu // Neatkarīgā Rīta Avīze, 21.09.01.). Garīdznieku padome savā *fatvā* savukārt piedraudēja ASV un tās sabiedrotajiem ar svēto karu: "**Ja neticīgie iebrūk islāma zemē un šī zeme nespēj pati sevi aizstāvēt, par visas pasaules musulmaņu noteiktu uzdevumu kļūst džihāds.** Ja amerikāņu uzbrukuma laikā jebkuri musulmaņi — vai tie būtu afgāņi vai neafgāņi — sadarbojas ar neticīgajiem, līdzdarbojas vai spiego, šādas personas ir sodāmas ar nāvi kā svešie iebrucēji" (turpat).

Ko darīt? — Teroristu atbalstītāji aicina veikt izmeklēšanu. "Afganistānas *ulemi* pieprasa (...), lai ANO un Islāma konferences organizācija neatkarīgi un rūpīgi izmeklētu nesenos notikumus, lai noskaidrotu patiesību un izvairītos no nevainīgu cilvēku ciešanām" (turpat). Bet vai vairāk nekā 3000 bojā gājušie Ņujorkā un Vašingtonā nebija nevainīgi cietuši? Varbūt vērā ir ņemams starptautiski atzītā Afganistānas prezidenta **B. Rabani** vēstulē ANO ģenerālsekretāram K. Ananam izteiktais aicinājums sasaukt ANO Drošības padomes ārkārtas sēdi, lai apspriestu "ārvalstu karavīru un bruņotu personu klātbūtni Afganistānā un draudus, ko talibi rada reģionālai un starptautiskai drošībai ... **TALIBU CILVĒKNĪŠANAS mācība ir pretrunā ar patieso islāma vēstījumu, kas prasa mierīgu līdzāspastāvēšanu ar citām reliģijām un pasaules tautām**" (turpat). B. Rabani valdība¹ kontrolē 10 procentus Afganistānas teritorijas. Jau agrāk tā "izteica atbalstu ASV un solīja nepieciešamības gadījumā 15 000 vīru ... karadarbībā pret talibiem" (turpat).

Afganistānas *ulemu fatvai* pretī stājas prasības, ko ASV izvirza attiecībā uz *Taleban*: a) "nekavējoties izdot ASV varas iestādēm O. bin Ladenam teroristiskās organizācijas *Al Qaida* līderus, kas slēpjas Afganistānā; b) nekavējoties un uz visiem laikiem slēgt visas teroristu apmācības nometnes, kas darbojas Afganistānā; c) izdot visus teroristus un viņu atbalstītājus; d) sniegt ASV pilnīgu pieeju teroristi bāzēm, lai amerikāņi varētu pārlicināties, ka tās patiešām tiks slēgtas; e) atbrīvot visus ārzemniekus, ieskaitot ASV pilsoņus, ko *Taleban* tur apcietinājumā; f) aizsargāt ārvalstu žurnālistus, diplomātus un palīdzības organizāciju

¹ Opozicionārā *Ziemeļu alianse*, kura atbalsta starptautiski atzīto B. Rabani.

darbiniekus, kas darbojas Afganistānā” (Talibi noraida Buša ultimātu // “Diena”, 22.09.01.).

Problēma “**ko darīt?**” aizvien vairāk samilzt, jo demokrātija izrādījās bezspēcīga cīņā ar starptautisko terorismu. Rietumi pārmeta Krievijai tās cīņu ar islāma fundamentālismu Čečenijā tad, kad Maskavā tika uzspridzinātas vairākas daudzstāvu dzīvojamās mājas. **Krievija mierīgi noraudzījās uz palestīniešu teroru Izraēlā.** Lai izprastu terorisma patiesos draudus Rietumu pasaulei, ieklausīsimies dažu izlūkdienestu atziņās par uzbrukumiem Ņujorkai un Vašingtonai.

e) **Izraēlas, Vācijas un ASV izlūkdienestu atziņas par teroristu uzbrukumiem ASV (11.09.01.).** Pēc Izraēlas izlūkdienestu domām, uzbrukumu vadījuši divi pasaulē izcilākie terora aktu plānotāji: *Hezbollah* ārzemju operāciju vadītājs Imāds **Mugnijē** (Libāna) un Aimans el **Zavahri** (ēģiptietis) — augsts O. bin Ladena organizācijas *Al Qaida* grupējuma vadītājs. Viņi saņēmuši finansējumu un zināmu apgādes atbalstu no Irānas izlūkdienesta (SSO). Tieši I.Mugnijē ir vairāku uzbrukumu organizētājs amerikāņiem, ieskaitot pašnāvnieka terora aktu 1983.g. Beirutā, nogalinot 241 amerikāņu flotes kājnieku” (A.Pradeto.¹ Vai vainīgs bija tikai un vienīgi bin Ladens? // Neatkarīgā Rīta Avīze, 20.09.01.). Vai atbildīgs ir tikai O.bin Ladens un viņa organizācija? — “Bin Ladens ir superterorists, kas neapšaubāmi ir atbildīgs par vairākiem noziegumiem... Lai sagatavotu pēdējo terora aktu sēriju, bija vajadzīga gadiem ilga rūpīga (un slepena. — *G.T.*) gatavošanās, bet to no Afganistānas vadīt nav iespējams. Bin Ladens, iespējams, bija teroristu komandā, taču noteikti ne tās galvenais loceklis” (turpat). Tādēļ ir pamats domāt, ka tiešām visi istie terora aktu (11.09.01.) plānotāji, organizētāji un vadītāji nav atklāti. Vispirms **runa ir par islāma fundamentālistu garīgajiem audzinātājiem un iedvesmotājiem, kurus vajag pasludināt par kara noziedzniekiem un sākt viņu vajāšanu uz starptautiski pieņemta likuma pamata.**

Demokrātija pavēra iespēju Savienotajās Valstīs darboties teroristu organizācijām vai dzīvot to biedriem. “Tragēdijas norise liecina, ka tie bijuši pieredzējuši noziedznieki. Tas, ka Mohameds Ata astoņus gadus varēja mierīgi dzīvot Vācijā un pat pabeigt studijas, liecina, ka terora aktu autori pazinuši nozieguma vietu (ASV. — *G.T.*) no iekšpuses” (turpat), bet FIB² nav spējis laikā atklāt šos noziedzīgos plānus.

Vācijas Ziemeļreinas-Vestfālenes iekšlietu ministrs F.Bērenss atzīst,

¹ **Augusts Pradeto** — Vācijas *Bundesvēra* akadēmijas politologs.

² **FIB** — Federālais izmeklēšanas birojs (*Federal Bureau of Investigation*) — ASV Tieslietu ministrijas resors federālo likumu pārkāpumu izmeklēšanai. Dibināts 1908.gadā. Tas veic kriminālās un slepenās politiskās izlūkošanas funkcijas: politiskā izlūkošana, cīņa ar terorismu. **FIB pilda slepenpolīcijas funkcijas.**

ka apmēram 100 islāma kustības *Taleban* apmācīto kaujinieku varētu slepeni dzīvot Vācijā. Viņus grūti notvert, jo kā *gulētāji* neizrāda nekādas aktivitātes līdz pavēles saņemšanai. “JUS NEVARAT VIENKĀRŠI APSŪDZĒT CILVĒKU PAR TO, KA VIŅŠ APMĀCĪTS NOMETNĒ AFGANISTĀNAS TERITORIJĀ” (turpat). Lūk, tipiska demokrātijas vājuma izpausme cīņā ar terorismu. Teroristu nomētņē apmācīti cilvēki taču ir potenciāli noziedznieki un kā tādi jāizraida no valsts vai arī jāiesloga cietumā.

f) ASV un ES atbilde *Taleban* prasībām¹: sākt gatavoties globālai cīņai ar starptautisko teroristu organizācijām un to atbalstītājiem.

Man ir vēsts mūsu karaspēkam: esiet gatavi. Tuvojas tā stunda, kad Amerika rīkosies, un mēs leposimies ar jums.

*Par šīm prasībām nebūs nekādu sarunu vai diskusiju. *Taleban* ir jārikojas nekavējoties. Viņi izdos teroristus vai arī piedzīvos viņu likteni...*

ASV prezidents Džordžs Bušs (20.09.01.)

Ja viņi vēlas demonstrēt savu varenību, mēs esam gatavi un nekad nepadosimies varenības un spēka priekšā.

Taleban vēstnieks Pakistānā
Abduls Salams Zaīfs (20.09.01.)

Taleban valdības nostāju pauž tās vēstnieks Pakistānā A.S.Zaīfs:

O. bin Ladena izdošana amerikāņiem būtu “islāma zaimošana”. Bet runa taču ir par islāma fundamentālismu, kas pavēris ceļu noziegumiem pret cilvēci. Tā garīgie līderi ir nostājušies uz kara noziedznieku ceļa. *Taleban* faktiski zem islāma karoga aizstāv terorismu. Ir zināms, ka O. bin Ladena teroristu organizācija *Al Qaida* ar tūkstošiem teroristu “vairāk nekā 60 valstīs” (Talibi noraida Buša ultimātu // Neatkarīgā Rīta Avīze, 22.09.01.) gatavojusi un veikusi vairākus terora aktus. Afganistānā vien ir izveidotas 55 teroristu apmetnes un mācību centri. Ir saprotama Dž.Bušas prasība — kustībai *Taleban* nekavējoties pārtraukt sadarbību ar teroristiem un ultimāts izdot O.bin Ladenu. “VIŅI IZDOS TERORISTUS VAI ARĪ PIEDZĪVOT VIŅU LIKTENI” (turpat). *Taleban* nostājas teroristu pusē: islāma šura (gudro sanāksme) “nolēma izsludināt svēto karu (džihādu. — G.T.) pret ASV un tās sabiedrotajiem, ja amerikāņi neatkāpsies no nodoma vērst triecienu pret Afganistānu (turpat).

Talibu valdības rūpniecības un minerālo resursu ministra padomnieks mulla Amīns Rašīds “apstiprina, ka O. bin Ladens tik tiešām ir talibu apsardzībā Afganistānas teritorijā, kur viņam esot daudz slēptuvju”

¹ ANO un Islāma konferences organizācija neatkarīgi izmeklēja terora aktus ASV un noskaidro patiesību. Kāpēc islāma konference un ANO klusēja, kad notika O. bin Ladena organizētie terora akti pret ASV vēstniecībām Kenijā un Tanzānijā (1998). Iespējams, tāpēc, ka tolaik *Taleban* deva patvērumu O. bin Ladenam.

(ASV gatavojot specoperācijas // Neatkarīgā Rīta Avīze, 2.10.01.). Viņš atsaucas uz FIB datiem, ka ASV "esot piecas O. bin Ladenā vadītās organizācijas *Al Qaida* nodaļas, taču patiesībā to esot daudz vairāk, un tās sākot darboties, tiklīdz ASV uzbrukšot Afganistānai" (turpat). Arī mulla A. Rašīds draud atriekties tām valstīm, kuras palīdzēs ASV. Turklāt kļuvis zināms, ka O. bin Ladenam ir sakari ar Ķīnas izlūkdienestu. Tāpat runa var būt par specoperācijām ne tikai Afganistānā un citās islāma valstīs, kas atbalsta terorismu, bet arī ASV teritorijā.

Uz teroristu mēģinājumu iebaidīt ASV prezidents Dž. Bušs atbild viennozīmīgi: **"ASV karaspēks sācis gatavoties vērienīgai militārai operācijai.** Tuvo Austrumu reģionā tiek koncentrētas aviācijas vienības, lai kara lidmašīnas varētu doties triecienu pret Afganistānu" (turpat). Atbalstu ASV pauž *Amerikas valstu organizācija* (AVO) — 34 valstis, *Eiropas Savienība* (ES), *Apvienoto Nāciju Organizācija* (ANO), kā arī NATO. Plānotajai operācijai dots pagaidu nosaukums *Bezgalīgs taisnīgums*, kurš pēc tam reliģisku apsvērumu dēļ nomainīts ar nosaukumu *Stabila brīvība* (*Enduring Freedom*), jo islāms pauž uzskatu, ka bezgalīgi taisnīgs ir vienīgi Allāhs.

ES līderi atbalsta ASV un iesaka — **"IZVEIDOT REĀLU EIROPAS POLITIKU CĪNĀ AR TERORISMU"**, kura ietver politiskus un diplomātiskus kontaktus, kā arī īpašus pasākumus ekonomikā un transportā. ASV un ES deklarēja kopīgu paziņojumu: "Mēs pieliksim visaptverošas, sistemātiskas un pastāvīgas pūles, lai iznīcinātu starptautisko terorismu — **TĀ LĪDERUS, DALĪBNIEKUS UN TĪKLUS**" (Eiropas līderi pauž atbalstu ASV... // "Diena", 22.09.01.). Priekšā smaga cīņa, kas nebūs karš tā tradicionālajā izpratnē. Tiks iznīcināti teroristu līderi, sagrautas bāzes un izolētas valstis, kas atbalsta teroristus.

Notiek gatavošanās cīņai ar starptautiskā terorisma tīklu. Visupirms runa ir par Afganistānu, kura kļuvusi par talibu atbalstu un starptautiskā terorisma perēkli pasaulē. Pirmajā vietā izvirzās pretterorisma pasākumu plāns visā pasaulē, kas ietvertu arī "vienota Eiropas aresta ordera izveidošanu un vienāda soda mēra noteikšanu par terorisma noziegumiem ES valstīs" (turpat).

Vai ir nepieciešama vērienīga militāra operācija Afganistānā, lai sagūstītu O. bin Ladenu? — Vācu ģenerālis R. Gunzels brīdina: tas var izraisīt asinspirti. **Arī starptautiskā sabiedrība, it īpaši islāma valstis, iebilst pret liela mēroga militāru triecienu.** Par to liecina sabiedriskās domas izpētes kompānija *Gallup* veiktā aptauja 31 valstī. Priekšroka tiek dota teroristu izdošanai un tiesāšanai (turpat). Varbūt vienīgais pareizais ceļš ir atbalstīt opozīciju, respektīvi, *Ziemeļu aliansi*? — Militārs trieciens Afganistānai nenovēršami būs saistīts ar lieliem civiliedzīvotāju upuriem. Tas var izraisīt globālu konfliktu ar islāma valstīm.

g) *Ziemeļu alianse* sāk uzbrukumu talibiem. "Alianses regulārajā armijā ir 15 000 kaujinieku, taču viņiem esot daudz vairāk piekritēju, kurus neapmierina talibu režīms" (Aktivizējas Afganistānas opozīcija // Neatkarīgā Rīta Avīze, 24.09.01.). Pēc Pakistānas aģentūras *NNI* ziņām *Taleban* valdības armijas rīcībā ir apmēram 100 000 karavīru. Tās līderis mulla M.Omars piedraud ASV ar asiņainu karu: "Amerikai nevajadzētu sevi maldināt. Tā nevar izbeigt šo krīzi, nogalinot mani vai Osamu bin Ladenu. Ja Amerika vēlas izbeigt terorismu, tai vajadzētu atvilkt savus spēkus no Persijas līča un izbeigt tās atbalstu [Izraēlai].¹ Ja Amerika neveiks augstāk minētos soļus, tā tiks ievilkta veltīgā un asiņainā karā un piekrāps gan sevi, gan citus" (Pakistāna dod kara signālu // Neatkarīgā Rīta Avīze, 25.09.01.). Teroristu un terora atbalstītājs draud Rietumu pasaulei. **Terors ir kļuvis par politikas sastāvdaļu.** *Talibiem* pretī stājas preterorisma koalīcija un *Ziemeļu alianse*.

Ziemeļu alianse uzbrūk talibiem un savās rokās pārņem 25 procentus valsts teritorijas. "Afgāņi cienot spēku un naudu. Izskatās, ka pašlaik viņu pretinieki var solīt vairāk, jo vairāki komandieri kopā ar savām vienībām ir pārgājuši alianses pusē" (Afgāņi gatavojas karam // Neatkarīgā Rīta Avīze, 26.09.01.). Aliansei palīdz Krievija, ASV, Uzbekistāna, Tadžikistāna. Talibu režīms var krist arī bez citu valstu militāras iesaistīšanās.

Būtisks ir Krievijas atbalsts *Ziemeļu aliansei* cīņā ar talibu režīmu. Krievija ir ieinteresēta šā atbalsta sniegšanā, jo O. bin Ladena bāzēs Afganistānā tiek gatavoti čečenu teroristi. "Krievijas iesniegtajā dokumentā (memorands ANO. — G.T.) arī apgalvots, ka **O. bin Ladena nometnēs dien vai tiek gatavoti vismaz 2560 čečeni**" (NATO spriež par uzbrukumiem // Neatkarīgā Rīta Avīze, 27.09.01.).

Opozīcijas uzbrukums talibiem turpinās. Tā rezultātā arvien vairāk talibu kaujinieku pāriet *Ziemeļu alianses* pusē. Bet "Krievijas armija tikmēr sākusi piegādāt Ziemeļu aliansei tankus un bruņutehniku" (Bin Ladena medības turpinās // Neatkarīgā Rīta Avīze, 1.10.01.). Varbūt tas tiešām ir vienīgais pareizais ceļš, lai gāztu *Taleban* režīmu, kas ir svarīgs posms cīņā ar starptautisko terorismu? Bet *Ziemeļu alianse* bez ASV militārajiem gaisa triecieniem nespēs uzvarēt *Taleban* un *Al Qaida* spēkus. Vajadzīga starptautiska preterorisma koalīcija.

h) **starptautiskās preterorisma koalīcijas tapšana.** Tā sāka intensīvi veidoties pēc uzbrukuma Ņujorkai un Vašingtonai (11.09.01.) ar ASV iniciatīvu. Šajā koalīcijā izpaužas dažāda līmeņa atbalsts: stingrs pilnīgs atbalsts, noteikts atbalsts un neitrāla nostāja.

¹ Terorisms ir kļuvis par ieroci starptautisku problēmu risināšanā, un tas spilgti liecina par demokrātijas trūkumiem un vājām pusēm.

Strikti viennozīmīgu un pilnīgu atbalstu ASV pauž tuvākais sabiedrotais — Lielbritānija, kas aktīvi “darbojas, lai izveidotu globālu koalīciju un izolētu terorisma briesmas” (Afgāņi uzbrukuma gaidās // Neatkarīgā Rīta Avīze, 29.09.01.). Austrālija ar saviem bruņotajiem spēkiem gatava atbalstīt ASV. Islāma valsts Bangladeša “piedāvājusi izmantot savu gaisa telpu, ostas un citu infrastruktūru” (turpat). Kanāda pauž gatavību piedalīties militārās akcijās. Indija atļaus ASV “izmantot savu infrastruktūru”. Itālija piedāvā savu karaspēku un lidmašīnas. Kuveita “piedāvājusi visu iespējamo palīdzību”. Katara piedāvā ASV savas bāzes sauszemes spēkiem.

Noteiktu atbalstu pauž Beļģija, Vācija, Grieķija, Jordānija, Ķīna, Pakistāna, Dienvidkoreja, Alžīrija, Palestīniešu teritorija, Turcija, Indonēzija, Saūda Arābija, Sirija, Krievija, Kazahstāna, Tadžikistāna, Turkmenistāna, Kirgīzija, Spānija, Izraēla, Japāna. Visas šīs valstis ir izteikušas apņēmību piedalīties koalīcijā un sniegt dažāda līmeņa palīdzību: izlūkošanas informācija (Francija); parlaments nobalsojis par bruņoto spēku turēšanu kaujas gatavībā (Vācija); gatava pievienoties cīņai ar terorismu, bet brīdina, ka militāra akcija tikai padziļinās krīzi (Ķīna); sniegs izlūkošanas informāciju un atļaus izmantot gaisa telpu, bet iebilst pret tiešu ASV militāru klātbūtni (Pakistāna); piedāvā izlūkošanas datus un atļauj izmantot savas gaisa bāzes (Turcija); piedāvā palīdzību izlūkošanā un atbalstu afgāņu opozīcijai (Krievija); piedāvā lidlaukus un karabāzes (Kazahstāna); Uzbekistānā jau ieradušies ASV specdienestu pārstāvji; Kirgīzija atvērs gaisa koridorus ASV militārai akcijai.

Neitrālu nostāju ieņēmušas Šveice un Zviedrija.

Pret atbalstu koalīcijai nostājušās Irāna, Ēģipte un Irāka. Irāna atsakās palielināt sadarbību ar ASV, bet Irāka apvaino ASV terorismā un apgalvo, ka “terora aktus veicot amerikāņu disidenti” (turpat). Tomēr **Irāna atzīst, ka cīņa pret terorismu nepieciešama.** Irānas prezidents A.A.H.Rafsandžāni teicis: “Pret terorismu ir jācīnās, jo šī parādība nākotnē var kļūt vēl bīstamāka, ja ar laiku tiktu laisti darbā ķīmiskie ieroči... Visa Irānas tauta bija satriekta par 11.septembra uzbrukumiem un jūta līdzī upuriem” (turpat). Un tomēr Irāna savā teritorijā dod patvērumu teroristiem.

Pretterorisma koalīcijā nozīmīga var kļūt Krievijas sadarbība ar NATO pēc formulas 19+1. “Krievijas darbošanās kopā ar NATO un ASV pretterorisma koalīcijā rada iedīgļus jauna drošības formējuma veidošanā Eiropā” (Krievija izmanto tās iesaistīšanu pretterorisma koalīcijā // “Diena”, 30.09.01.). Pēc teroristu uzbrukuma Ņujorkai un Vašingtonai ASV un Rietumeiropa sāk izprast teroristu uzbrukumus Maskavai un citām Krievijas pilsētām, kā arī Krievijas pretterorisma

operāciju Čečenijā. Arī pati Krievija sāk izprast Izraēlas cīņu ar palestīniešu teroristiem, it sevišķi pašnāvniekiem. Tās var būtiski mainīt Krievijas un NATO attiecības, iespējams, līdz pat Krievijas uzņemšanai NATO. **Krievija kļūst par ASV stratēģisko partneri.**

Tāpat cīņa ar starptautisko terorismu, kas jau ir aptvēris arī politiku, ir sākusies, veidojot globālu starptautisko pretterorismu koalīciju. Tādēļ teroristu atbalstītājiem Afganistānā — *Taleban* režīmam nekas cits neatliek kā tikai draudēt. Terora būtība taču ir viest bailes, paniku, apjukumu, lai sasniegtu to vai citu politisko mērķi. Bet pati cīņa ar teroristiem un to atbalstītājiem nevar būt citāda kā vien slepena — tikpat slepena kā teroristu ieplānotais uzbrukums Ņujorkai un Vašingtonai. Terora plānotāji paši parādīja, kā uzsākt cīņu ar starptautisko terorismu: slepena starptautiska pretterorisma programma attiecībā uz militārām un izlūkdienestu operācijām, bet atklāta politiskā, ekonomiskā un finansiālā teroristu izolācija, izmantojot starptautiskās sankcijas, kā arī pašu teroristu arests.

ASV atļauju izmantot savu gaisa telpu “pretterorisma operācijā ir devušas 27 valstis”. Gaidāmajās akcijās atbalsts ASV ir “pausts 46 starptautiskās rezolūcijās” un “īpašajā ANO *Drošības padomes* rezolūcijā”: aicinājums visām pasaules valstīm cīnīties ar terorismu un “pārtraukt finansiālo atbalstu to struktūrām”. Palīdzību terora aktu izmeklēšanā sniedz “vairāk nekā 30 valstis”. Jau ir aizturētas vai arestētas 439 personas, bet “par palīdzību terora aktu veikšanā arestētas 150 personas”. “Turklāt aptuveni 100 pasaules valstis ir piedāvājušas ASV izlūkinformāciju”, bet vairāk nekā 200 izlūkdienestu “visā pasaulē palīdz amerikāņu specdienestiem” (Blērs draud talibiem // Neatkarīgā Rīta Avīze, 3.10.01.).

ASV informēja NATO Padomi par O. bin Ladena lomu terora aktos. Alianse piekrita 5.panta aktivizēšanai, kad kļuva skaidrs, ka uzbrukumu organizēja spēki ārpus ASV.

i) ASV informācija¹ par teroristu uzbrukumiem (11.09.01.) un militārās pretterorisma operācijas sākumu Afganistānā. Informācija par O. bin Ladena teroristiskās organizācijas *Al Qaida* līdzdalību uzbrukumos Ņujorkai un Vašingtonai būtiski mainīja ASV un Krievijas attiecības. Runa ir par faktiem, kurus ASV sniedza NATO partneriem un Krievijai un kuri mainīja starptautiskās attiecības: ASV-Krievija; Krievija-NATO; Krievija-ES. Vairs nav šaubu par galveno noziedznieku, kas vainojams terora aktos ASV. Turklāt Krievijas izlūkdienests sniedzis informāciju par divu teroristu pašnāvnieku līdzdalību Čečenijas teroristu rindās.

¹ ASV informācija par O. bin Ladena saistību ar terora aktiem (11.09.01.) ir slepena un skar izlūkdienestu darbību.

Krievijas un NATO sadarbība kļūst reāla arī attiecībā uz NATO paplašināšanos. “Kas attiecas uz NATO paplašināšanu, iespējams uz to skatīties ar pilnīgu jaunu skatienu, ja NATO pieņems citu nokrāsu un kļūs par politisku organizāciju. Mēs pārskatīsim nostāju uz šādu paplašināšanos, ja jutīsimies iesaistīti šajā procesā” (Putins un Robertsons meklē kopīgu valodu // Neatkarīgā Rīta Avīze, 4.10.01.). Ņemot vērā līdzšinējo strupceļu Latvijas un Krievijas attiecībās, grāmatas autoram nav saprotama ārlietu ministra I. Bērziņa atziņa: Baltijas valstis varētu būt lielākās sadarbības veicinātājas starp NATO un Krieviju” (No Krievijas gaida ne vien vārdus, bet arī rīcību // Neatkarīgā Rīta Avīze, 4.10.01.).

Par kāda vidutāja lomu var būt runa, ņemot vērā līdzšinējās Latvijas un Krievijas attiecības? — **Līdzšinējā Latvijas ārpolitikas pamattēze, kas pauda domu, ka Krievija ir uzskatāma par draudu Latvijas neatkarībai, zaudē jēgu.** Bet tieši šis princips līdz šim ir bijis Latvijas un Krievijas attiecību stūrakmens.

Taisnība ir Vācijas kancleram **G.Šrēderam**: pēc 2001. gada 11. septembra “**MĒS DZĪVOJAM CITĀ PASAULĒ**”, kur būtisku vietu ieņem Krievijas un ASV partnerattiecības cīņā ar starptautisko terorismu arī Čečenijā. “Jau tuvākajās dienās tiek prognozēts trieciens 23 teroristu bāzēm Afganistānas dienvidos” (*Washington Times*, 3.10.01.). Vairāk nekā 1000 ASV kājnieku atrodas Uzbekistānā un Tadžikistānā. Līdz ar to NATO paplašināšanās process būtiski mainīsies, jo šajā procesā iesaistīsies arī Krievija. “Mums šajā jautājumā ir dažas idejas,” teica prezidents V. Putins (Krieviju nebaida NATO // Neatkarīgā Rīta Avīze, 4.10.01.). **Mainās Krievijas un NATO attiecības, tā ka arī Latvijai nāksies mainīt savu politiku.** Līdzšinējās politikas rezultātā 49,7 procenti latviešu piekrit izteikumam, ka Krievija uzskatāma par draudu Latvijas neatkarībai (Latvijas iedzīvotājus nebaida Krievija // Neatkarīgā Rīta Avīze, 4.10.01.).

4. STARPTAUTISKA PRETTERORISMA KOALĪCIJA UZSĀK CĪŅU

ASV vēl nav lūgusi NATO partnervalstīm militāru palīdzību. **Patlaban tikai veidojas “pasaules mēroga savienība pret globālo starptautiskā terorisma slimību”** (NATO spriež par uzbrukumu // Neatkarīgā Rīta Avīze, 27.09.01.). Tās kontūras jau iezīmējas, aptverot arī islāma valstis. Tātad šī cīņa nebūs karš ar islāma pasauli, nebūs vērsta pret islāmu. Izskan arī talibu režīma proteroristiskā retorika — draudi un iebiedēšana — un viennozīmīgs atbalsts un drošības garantijas O. bin Ladenam.

Pakistānai neizdevās pārliecināt *Taleban* valdību izpildīt ASV ultimātu un panākt talību sadarbību cīņā ar terorismu. **Taleban nostājās teroristu pusē.** Tas nozīmē tikai to, ka cīņa ar terorismu sāksies tieši Afganistānā, un to jau ir uzsākusi ASV — valsts, kura izjutusi un pārdzīvojuši teroristu uzbrukumu Ņujorkas un Vašingtonas mierīgajiem civiliedzīvotājiem, — ar savu tuvāko sabiedroto — Angliju.

a) ASV un Anglijas specvienību slepenās operācijas Afganistānā, Vidusāzijas reģionā un citās valstīs. Tās uzdevums: sagūstīt vai iznīcināt terorismā apsūdzēto O. bin Ladenu, kā arī sagatavot “izlūkinformāciju triecienam pret teroristu atbalstošo *Taleban* režīmu” (ASV specvienības jau Afganistānā // “Diena”, 29.09.01.). Protams, par šīm operācijām plašāka informācija netiek un arī netiks sniegta. Ir zināms, ka šīs specvienības ieradušās Pešavarā un Kvetā (Pakistāna) jau 2001.gada 13.septembrī, mēģinot “sadzīt pēdas O.bin Ladenam”, pievēršot īpašu uzmanību alām un speciāliem bunkuriem. Katrā specvienībā darbojas 3—5 cilvēku liela komandas vienība un helikopterī *Black-hawk MN-60K*.

Līdztekus ASV un Anglijas specvienību slepenajām operācijām Pakistānas valdība mēģina pārliecināt talibus, kurus savulaik aktīvi atbalstīja “cīņā par varu Afganistānā”. *Taleban* gatavojas ASV uzbrukumam, bet Pakistāna lūdz ASV neuzbrukt, “kamēr nav izsmeltas visas iespējas mierīgā ceļā atrisināt draudošo konfliktu” (turpat). Protams, nav un nevar būt runa par ASV militāru triecienu Afganistānai kara klasiskajā izpratnē — aviācijas un raķešu trieciens ar sauszemes karspēka iebrukumu valsts teritorijā, uz ko gatavojas talibi. “Šis karš norisināsies, lai arī kur teroristi slēptos, bēgtu vai plānotu doties. **PAR DAŽĀM UZVARĀM SABIEDRĪBA NEKO NEUZZINĀS, lai izvairītos no tragēdijām un iznīcinātu draudus. CITAS UZVARAS BŪS SKAIDRAS VISIEM**” (Bin Ladena medības turpinās // Neatkarīgā Rīta Avīze, 1.10.01.). Tā karu ar globālo terorismu raksturo ASV prezidents Dž.Bušs. Runa ir arī par slepenu, pret teroristiem vērstu sistemātisku vardarbību. Tò veiks slepenas specvienības. Patlaban 30 000 amerikāņu kareivji gatavi iesaistīties cīņā pret terorismu (ASV meklē musulmaņu valstu atbalstu // “Diena”, 4.10.01.). Šai sakarībā ASV paredz iepazīstināt arī musulmaņu valstis ar O. bin Ladena saistību ar terora aktiem (11.09.01.) un līdzdalību tajos.

Specvienību uzdevums — sagatavot informāciju militārām operācijām. Jau tagad ir zināms, ka O. bin Ladena teroristu sagatavošanas bāzes un apmācību centri ir tukši. Patlaban Afganistānā nav militāru objektu, pret kuriem būtu jāvērs aviācijas vai raķešu trieciens. Sadarbībā ar *Ziemeļu alianses* uzbrukumiem tiks veiktas sauszemes operācijas, iesaistīsies arī specvienības. Tieši šeit sakrīt Krievijas un ASV intereses, kuras var realizēt sadarbībā pret starptautisko terorismu. “Augsta ranga

Ziemeļu alianses amatpersona devusies uz Uzbekistānu, lai tur tiktos ar ASV aizsardzības ministru Donaldu Ramsfeldu, kurš vakar ieradās Taškentā // Neatkarīgā Rīta Avīze, 5.10.01.). Runa būs par ieroču piegādāšanas apjomiem un termiņiem. Bet Krievija jau sākusi bruņojuma piegādi “30 līdz 45 miljonu ASV dolāru vērtībā... alianse no Krievijas un Irānas saņēmusi jaunas ieroču partijas” (turpat). Tātad pret *Taleban* režīmu vienotā frontē vēršas ASV, Krievija un Irāna. Strauji mainās pasaules kārtība un drošība, kur bijušie pretinieki (ienaidnieki) vienoti cīnās pret terorismu¹.

b) Afganistānas nacionālā solidaritātes kustība (NSMA). *Ziemeļu alianse* vienojas ar Pakistānā bāzētās opozīcijas grupas izveidoto *NSMA* (1.10.01.0. Opozīcijas grupas sastāvā ir 44 organizācijas, kuras tikās Pešavarā (Pakistāna) un pieprasīja sasaukt *Lielo puštunu asambleju* (LPA). Opozīcijas “grupā apvienojušies agrākie mudžahedu komandieri, afgāņu nacionālistu līderi un cilšu vadītāji. Pirmo reizi kā politiskais sabiedrotais aliansē ir afgāņu sieviešu organizācija — *Afgāņu sieviešu padome*. Tikšanos apmeklēja arī *Ziemeļu alianses* spēku komandiera Rašīda Dustuma pārstāvji” (Afgāņu karalis vienojas ar *Ziemeļu aliansi* // Neatkarīgā Rīta Avīze, 02.10.01.). Runa nav par atbalstu bijušā Afganistānas karaļa Mohammada **Zāhiršāha**² nākšanai pie varas. Savā paziņojumā karalis un opozīcija atzīmē, ka LPA³ jāizvēlē valsts galva un pārejas perioda valdība. Tiek veidota Afganistānas pagaidu valdība. Par tās vadītāju varētu būt Persids Gilani. Pēc talibu režīma gāšanas Afganistānā varētu ierasties bijušais karalis M.Zāhiršāhs, “kur tad sasauktu cilšu un etnisko grupu vecāko sanāksmi” (NATO palīdzēs Amerikai // Neatkarīgā Rīta Avīze, 5.10.01.), lai izvēlētu pagaidu valdību. Bijušais karalis vienojas ar *Ziemeļu aliansi* par plašas koalīcijas veidošanu. Šāda koalīcija pavērtu ceļu brīvām vēlēšanām Afganistānā. Bet papriekš nepieciešams gāzt *Taleban* režīmu. Vispirms tiks sasaukta *Augstākā tautas sapulce* — *Loja džirga*. Pandžšeras aizā tiksies 120 dažādu afgāņu politisko un etnisko aprindu pārstāvji. To vidū būs arī trimdā dzīvojošā Afganistānas karaļa Zāhirašāha pārstāvji. Viņi pieņems lēmumu par *Loja džirga* sasaukšanu un izveidos pagaidu valdību pirms Kabulas ieņemšanas. Sarunas ar talibiem tiek noraidītas, un gāztais Afganistānas prezidents B.Rabani “aicināja viņus padoties” (ASV gatavojas sauszemes operācijai // Neatkarīgā Rīta Avīze, 12.10.01.).

¹ Pēc dažiem mēnešiem Krievija apsūdz ASV “nedraudzīgā rīcībā”, uzņemot čečenu separātistu sūtņi — Čečenijas neformālo ministru I.Ahmadovu. Krievija aicina ASV “palikt uzticīgai tās solījumam cīnīties pret terorismu” (Krievija nosoda ASV tikšanos ar čečenu// “Diena”, 25.01.02.).

² *Dzīvo trimdā* Itālijā kopš 1973.gada.

³ LPA — *Lielā puštunu asambleja*. Valsts cilu un etnisko grupējumu līderiem savā sanākmē (*loja džirgo*) jālemj par Afganistānas nākotni.

c) starptautiskas pretterorisma kampaņas *Enduring Freedom* pirmā fāze (7.10.01.)¹

ASV pret afgāņu tautu izjūt draudzību, tāpat kā pret miljoniem islāmticīgo pasaulē... Virspavēlnieks sūta savus dēlus un meitas kaujā uz svešu zemi pēc tam, kad ir parūpējies par viņiem un noskaitījis lūgšanu.

Džordžs Bušs, ASV prezidents
(7.10.01.)

Pretterorisma kampaņa *Enduring Freedom* Afganistānā sākās ar gaisa triecienu *Taleban* režīma militārajiem objektiem un O. bin Ladenā bāzēm, kur tika sagatavoti teroristi. Šo operāciju ASV ar sabiedrotās Lielbritānijas atbalstu uzsāka pēc tam, kad *Taleban* režīms atteicās izpildīt ASV ultimātu. Operācijā piedalījās 15 bumbvedēju, 25 iznīcinātāji un tika raidītas 50 raķetes (Karš sācies // Neatkarīgā Rīta Avīze, 8.10.01.). Vācijas, Kanādas un Austrālijas “karaspēks ir sagatavojies atbalstīt turpmākās operācijas”.

ASV prezidents **Dž.Bušs** paziņoja: “**Amerikas Savienotās Valstis apdraud visus, kuri atbalsta terorismu, barbarismu un kriminālu rīcību, visus, kuri profanē dižu reliģiju un veic slepkavības tās vārdā**” (turpat). Visupirms runa ir par islāma fundamentālismu kā terorisma garīgo pamatu, kurš radīja reliģisko fanātismu. Grāmatas autoram grūti saprast *Neatkarīgās Rīta Avīzes* redakcijas komentāru *Atriebības karam ceļš vaļā*. Acīmredzot šā raksta autori sajaukuši dažādas būtiski atšķirīgas lietas: starptautisku kampaņu *Enduring Freedom* (stabila, stipra brīvība) un atriebību.

ASV uzsākto militāro operāciju turpina *Ziemeļu alianse*, kura to neuzskata par atriebību. Runa taču ir par režīma gāšanu valstī, kuras politikas pamatā ir starptautiskais terorisms. Afganistānā bija izveidotas un darbojas *Al Qaida* 55 teroristu apmācības centri un nometnes. Šeit terora “mākslu” apguva arī čečenu karotāji.

Operācijas *Enduring Freedom* mērķis ir *Taleban* režīma gāšana un *Al Qaida* bāzu un nometņu iznīcināšana ar militāru spēku saistībā ar diplomātisku un finansiālu ietekmi. Tas ir taisnīgi, jo *Taleban* neizmantoja iespēju izpildīt ASV ultimātu: 1) pārtraukt teroristu treniņnometņu darbību; 2) izdot *Al Qaida* līderus un O. bin Ladenu; 3) atbrīvot apcietinātos ārzemniekus u.c. Tātad runa ir par taisnīgu atmaksu starptautiskas kampaņas formā, aptverot militārās operācijas, diplomātisku spiedienu un starptautisku izolāciju, kura sākās 2001.gada

¹ *Enduring Freedom* (angļu) — stabila, izturīga, stipra brīvība. Šeit un turpmāk tiek lietots angļu *Enduring Freedom*, kas pauž demokrātijas spēku un izturību cīņā pret terorismu.

7.oktobrī vienlaikus ar gaisa triecienu Afganistānai. Taisnība ir Pakistānas ārlietu ministram S.Azizam: “Ja talibi tad būtu pieņēmuši mūsu priekšlikumus, viņi nebūtu nokļuvuši pašreizējā situācijā” (turpat). **Taleban priekšroku deva terorismam un teroristu atbalstam.** Viņu valdība savā ārkārtas sanāsmē nolemj apstiprināt augstāko garīdznieku aicinājumu sākt džihādu. “Ulemu [islāma teologu un tiesībnieku] lēmums ir īstenojams, VIŅI IZDEVA RĪKOJUMU PAR DŽIHĀDU, UN MŪSU CILVĒKI TO ĪSTENO” (ASV nepārtrauc uzlidojumus // Neatkarīgā Rīta Avīze, 9.10.01.). Tas ir izaicinājums visai progresīvajai cilvēcei. Karā iesaistīts *Taleban* militārais potenciāls, pret kuru tiks vērstas *Enduring Freedom* trieciens.

Taleban valdības militārais potenciāls

1. Sauszemes spēki: a) karavīri — 45 000; b) bruņutehnika — 650; c) raķetes zeme–zeme — 25–30.

2. Gaisa kara spēki: a) kaujas lidmašīnas (*SU-29*), b) helikopteri — 28. *Taleban* kaujinieki ir apbruņoti ar trieciensautenēm *AK-47* un *AKM*, *Stinger* tipa raķetēm, bruņumašīnām *BMP-1*, 120 mm haubicēm *D-30M*.

ASV un Lielbritānijas militārais potenciāls reģionā (Persijas jūras līcis, Indijas okeāns, Turcijas un citu valstu aerodromi).

I. Sauszemes spēki: a) karavīri — 50 000.

II. Gaisa kara spēki: kaujas lidmašīnas — 200.

III. Jūras kara spēki: a) transportkuģi — 5; b) lidmašīnas — 150; c) kaujas kuģi — 30; d) jūras desanta kuģi — 6; zemūdenes — 8.

Pret Afganistānu vērstās kampaņas *Enduring Freedom* mērķi, apjoms un ilgums.

I. Gaisa triecienu mērķi:

1. Fāze: pretgaisa aizsardzības sistēmas, komunikācijas, komandpunkti un kontrolpunkti, teroristu apmācības centri, bāzes un paslēptuves.

2. Fāze: *Taleban* spēki uz zemes sadarbībā ar *Ziemeļu alianses* sauszemes spēkiem.

II. Sauszemes karš:

1. Fāze: nelielas vienības veic izlūkošanu uz zemes.

2. Fāze: uzbrukums galvenajiem mērķiem uz zemes.

III. Jūras karš:

1. Fāze: raķešu triecienu un lidmašīnu uzbrukumi.

2. Fāze: mobila atbalsta bāze sauszemes spēkiem.

Kampaņas *Enduring Freedom* ilgums — **aptuveni 1 gads.**

ASV Valsts departaments uzskata, ka **terorismu atbalsta Irāka, Irāna, Libija un Sudāna.** Ja šīs valstis turpinās savā teritorijā teroristu apmācību un atbalstīšanu, tad pret tām var tikt vērstas militārs spēks nolūkā garantēt ASV pilsoņu drošību. Izvirzās jautājums: vai šīs valstis

pievienosies *Taleban* pasludinātam džihādā vai paliks neitrālas? No 7.10.01. turpinās uzlidojumi un raķešu triecieni *Taleban* valdības militārajiem objektiem, valdības mītnēm, *Al Qaida* bāzēm, nometnēm un paslēptuvēm. O.bin Ladena teroristiskās organizācijas *Al Qaida* aizsardzībai, maskējoties ar neatkarības lozungu, "talibi ir gatavi ziedot divus miljonus dzīvību valsts neatkarībai" (Sauszemes operācija tūlīt nav gaidāma // Neatkarīgā Rīta Avīze, 10.10.01.).

ASV un Lielbritānijas gaisa triecieni turpinās dienā un naktī. Plašākai sabiedrībai nav zināms, vai amerikāņu, britu un franču specvienības jau atrodas Afganistānā. Apmēram 1800 talibu kaujinieku pārgājuši *Ziemeļu alianses* pusē. "Viņi atnāca ar ieročiem, munīciju un visu pārējo," paziņoja *Ziemeļu alianses* pārstāvis Berlīnē (Atriebes operācija nerimst // Neatkarīgā Rīta Avīze, 11.10.01.).

Nākas atzīt, ka ar **O.bin Ladena finansiālo atbalstu Afganistānā ir izveidots īsts teroristu perēklis, kas aptver visu pasauli.** O.bin Ladena teroristu tīkla *Al Qaida* pārstāvis Šeimans Abu Geiza turpina draudēt ar jauniem pašnāvnieku uzbrukumiem: "Mums ir tūkstošiem jaunu cilvēku, kuri vēlas mirt, tāpat kā amerikāņi vēlas dzīvot. Mēs cīnāmies pret viņiem ar visiem mūsu rīcībā esošajiem līdzekļiem. Amerikāņi ir atvēruši durvis, kas nekad neaizvērsies" (turpat). Kļūst saprotama teroristu organizācijas *Al Qaida* loma starptautiskā teroristu uzbrukumā Ņujorkai un Vašingtonai. NAV UN NEVAR BŪT ŠAUBU PAR TO, KĀ ŠĪ ORGANIZĀCIJA IR JĀIZNĪCINA VISĀS PASAULES MALĀS UN VISUPIRMS Afganistānā, BET TĀS VADĪTĀJI UN LĪDERI SODĀMI KĀ STARPTAUTISKI NOZIEDZNIKĒKI. Nav šaubu par O.bin Ladena saistību ar teroristu uzbrukumiem ASV pilsētām. **Starptautiskais terorisms ir kļuvis par ļoti bīstamu ieroci politisku jautājumu risināšanā. Par to liecināja liksmošana palestīniešu pārvaldītajās teritorijās pēc 2001.gada 11.septembra teroristu uzbrukuma Ņujorkai un Vašingtonai.** Rietumu demokrātijas izrādījās nesagatavotas šādam notikumam pavērsienam, un par to nācās dārgi samaksāt.

d) *Enduring Freedom* otrā fāze — sauszemes operācijas Afganistānā

Sākumā teroristi var ierakties dziļāk savās alās un citās slēptuvēs. Taču mūsu militārā akcija ir plānota, lai attīrītu ceļu spēcīgām, visaptverošām un nežēlīgām operācijām, lai izdzītu viņus ārā no alām un nogādātu taisnīgas tiesas priekšā.

(7.10.01.)¹

Jums vēl arvien ir otra iespēja. Tikai izdodiet O.bin Ladenu un viņa līdzgaitniekus, kā arī citus slepkavas un noziedzniekus.

Džordžs Bušs, ASV prezidents

(12.10.01.)²

¹ Kad sākās karš // "SestDiena", 13.10.01.

² Bušs piedāvā talibiem otro iespēju // "Diena", 13.10.01.

Šis cīņas iznākums būs uzvara vai nāve. Uzbrucējiem jāzina, ka afgāņu cīnītāju raksturs un Afganistānas ģeogrāfiskais stāvoklis mūsu dzimteni ir padarījis par uzbrucēju kapu.

Mulla Muhammeds Omars, Taleban vadonis
(8.10.01.)¹

Jau pirmā kampaņas *Enduring Freedom* fāzē nelielas specvienības veic izlūkošanu Afganistānas teritorijā. Tikai otrajā fāzē sadarbībā ar *Ziemeļu aliansi* sāksies uzbrukums Taleban spēku galvenajiem mērķiem. Pirms tam tiks iznīcināti komandpunkti un pazemes bunkuri.

ASV karavīru vienības jau ierodas pakistānā un Uzbekistānā. Operācija sāksies tad, kad tiks izveidota Afganistānas pagaidu valdība, un tad aizsāksies arī *Enduring Freedom* otrā fāze ciešā sadarbībā ar *Ziemeļu aliansi*. Tiks realizēts *Ziemeļu alianses* lozungs *Nāvi Taleban un Osamam bin Ladenam!* (Kad sākās karš // “SestDiena”, 13.10.01.). ASV aizsardzības ministrs D.Ramsfelds saprot, ka “raķetes un bumbvedēji neatrisinās problēmu... Tās nav vienkārši” (turpat). Problēmu atrisinās jaunizveidotā Afganistānas pagaidu valdība, kad tiks gāzts Taleban režīms un iznīcināta teroristiskā organizācija *Al Qaida*, tās bāzes, treniņnometnes un paslēptuves ne tikai Afganistānā, bet arī citās vietās. Citādās domās ir Irānas garīgais līderis **ajatolla Homeinī**: “**Tā nav cīņa pret terorismu.** Kāpēc amerikāņi melo visai pasaulei? Kāpēc viņi atklāti nepasaka savu patieso mērķi — vara un dominēšana” (turpat). Tā spriež islāma valsts Irānas vadītājs, kas būtībā atbalsta terorismu. Runa ir par valsti, kuru ASV Valsts departaments iekļāvis sarakstā kā terorisma atbalstītāju blakus Irākai, Lībijai, Sīrijai. Ajatolla Homeinī neņem vērā, ka ASV ar savu ultimātu būtībā piedāvāja un joprojām piedāvā Taleban režīmam mieru.

Varētu saprast musulmaņu protestus islāma valstīs, kuri vērsti pret ASV, ja viņi skaidri parādītu savu attieksmi pret ***Al Qaida* paziņojumu: “50 000 ASV dolāru atlīdzība par amerikāņu kareivja sagrābšanu Afganistānā.”** Viņi atbalsta starptautisko terorismu. Cits *Al Qaida* pārstāvis paziņoja: “... Grupa izmaksās arī 3000 ASV dolāru par ASV militāro uniformu un 1500 dolāru par katru amerikāņu ieroci” (*Al Qaida* piedāvā maksāt par amerikāņu sagūstīšanu // Neatkarīgā Rīta Avīze, 13.10.01.). Tas liecina, ka starptautiskais terorisms tiek bagāti finansēts. Lūk, vēl viena iespēja, kā cīnīties pret starptautisko terorismu — arestēt visus finansu kontus bankās un ieviest striktu kontroli.

Ir reāla problēma: **CIK ISLĀMTICĪGO ATBALSTA TERORISMU? CIK IR VIENALDŽĪGO? CIK IR GATAVI IET TERORISTA**

¹ Turpat.

PAŠNĀVNIKA CEĻU? — Demonstranti Irānā pauž savu attieksmi pret terorismu: “Nāvi Pakistānai, nāvi Amerikai.” **Islāma fundamentālistu reliģiskais fanātisms, kas izpaužas kā teroristu pašnāvnieku rīcība, ir nopietns drauds Rietumu demokrātijai un visai civilizētajai pasaulei.** Šo draudu palielina *Taleban* informācijas ministra mullas Kvadratullas Džamala apsūdzība, kas vērsta pret ASV cīņu ar terorismu: “Mēs uzsveram, ka viņu nodoms ir karš pret afgāņiem un musulmaņiem. Osamam šajā jautājumā nav nozīmes, un cilvēki sāk saprast, redzot amerikāņu pastrādātos noziegumus” (ASV gatavojas otrajam uzbrukuma posmam // “Diena”, 15.10.01.). Tas vēlreiz apliecina, ka *Taleban* ir pats ietekmīgākais valsts līmeņa spēks, uz kuru balstās Osama bin Ladena teroristiskā organizācijas *Al Qaida* tīkls visā pasaulē. Tas vēlreiz apliecina, ka ASV un tās sabiedrotie iet pa pareizo ceļu, riskējot saskarīties ar bioloģisko ieroču teroru. **Ja nedēļas laikā bojā gājuši (pēc talibu informācijas) 300 afgāņu civiliedzīvotāju, tad var uzskatīt, ka militārais trieciens ir saudzējis civiliedzīvotājus.**

Ziemeļu alianses apņēmība vieš cerības, ka pret talibiem vērsta sauszemes operācija būs veiksmīga. “Ar talibiem nebūs nekādu sarunu,” paziņoja Afganistānas prezidents B.Rabani (Tadžikistāna baidās ar talibu uzbrukuma // “Diena”, 15.10.01.). Ne mazāk svarīga ir ASV attiecību veidošana ar Vidusāzijas valstīm — Kazahstānu, Tadžikistānu, Turkmēnistānu un Uzbekistānu. Uzbekistāna un ASV kopīgi apņemas “likvidēt starptautisko terorismu un tā infrastruktūru” (Centrālā Azija — koridors uz Afganistānu // Neatkarīgā Rīta Avīze, 16.10.01.). Taškenta piekrīt, ka amerikāņi izmantos vienu aviobāzi. Attīstās arī ASV un Krievijas sadarbība. V.Putins ASV reakciju uz 11.septembra teroristu uzbrukumu dēvē par “pārdomātu un adekvātu” (Bušs un Putins apspriež bruņojuma kontroli // Neatkarīgā Rīta Avīze, 22.10.01.).

Pentagons jau izraudzījis mērķus pirmajai specvienības operācijai Afganistānā: “Mēs vēlamies nodemonstrēt sabiedrībai, ka spējam dot triecienu talibiem arī uz zemes”, bet **lielākā daļa šo operāciju paliks “sabiedrībai neredzama”** (Talibiem ir jābaidās // Neatkarīgā Rīta Avīze, 16.10.01.). Sauszemes operācijās liela nozīme būs starptautiski atzītās prezidenta B.Rabani valdības vienībām, kas veido *Ziemeļu aliansi*. Valdība jau sākusi veidot regulāru valsts armiju, kuras sastāvā ir viena tanku brigāde un vairāki kaujinieku triecienbataljoni. Runa ir par “Afganistānas islāma valsts regulāro armiju, ar kuras spēkiem *Ziemeļu aliansē* cer pabeigt karu pret talibiem” (ASV sākot sauszemes operāciju // Neatkarīgā Rīta Avīze, 17.10.01.). Bet kas attiecas uz *Enduring Freedom* sauszemes operācijām Afganistānā, tad tās saprotamu iemeslu dēļ paliks slepenības plīvurā tītas. Tādēļ arī ziņas par ASV īpašo vienību operācijām netiek un netiks oficiāli apstiprinātas.

Tadžikistānas galvaspilsētā Dušanbē tikās šis valsts prezidents **E.Rahmonovs**, Krievijas prezidents **V.Putins** un starptautiski atzītās Afganistānas prezidents **B.Rabani** (22.10.01.). Viņi talibiem pieprasīja bezierunu kapitulāciju un izvirzīja trīs noteikumus: 1) “izdot Osamu bin Ladenu un citus *Al Qaida* vadītājus”; 2) “*Taleban* vadībai oficiāli jāatzīst, ka tās valdība Afganistānā ir nelikumīga, jo sniegusi valsts teritorijā patvērumu teroristu un ekstrēmistu grupējumiem”; 3) “talibiem jāatbrūņo savi karavīri un jāpaziņo, ka bruņotie spēki tiek pilnībā izformēti” (Pieprasa talibu kapitulāciju // Neatkarīgā Rīta Avīze, 23.10.01.). Pretējā gadījumā Krievija sāks piegādāt *Ziemeļu aliansei* un Tadžikistānai “ieroņus krietni lielākos daudzumos”.

Var teikt, ka *Al Qaida* bāzes ir iznīcinātas, turklāt jāņem vērā, ka civiliedzīvotāju upuru skaits bija minimāls¹. Upurus prasīja tas, ka militārie objekti nereti atradās biezi apdzīvotās vietās. Tā, piemēram, “sabombardētā militārā slimnīca atradās militārās bāzes teritorijā Herātas austrumu piepilsētā” (*Al Qaida* bāzes iznīcinātas // Neatkarīgā Rīta Avīze, 25.10.01.). Līdzīgus gadījumus talibi izmanto propagandas nolūkos, lai ietekmētu islāma valstu iedzīvotājus.

Par *Taleban* režīma krišanu šaubu nav. Tas ir tikai laika jautājums. Talibus ASV aizsardzības ministrs **D.Ramsfelds** uzskata par vērā ņemamiem pretiniekiem: “Viņi ir ļoti stingri cilvēki. Viņi savas karjeras veidojuši kara laukā (20 gadu laikā. — *G.T.*), un viņi negrasās padoties... **TACŪ MĒS ESAM GATAVI IZTĒRĒT TIK DAUDZ LAIKA, CIK VIEN NEPIECIEŠAMS TALEBAN GĀŠANAI**” (Karu ramadāma laikā nepārtrauks // Neatkarīgā Rīta Avīze, 26.10.01.). Viņš neuzskata par nepieciešamu pārtraukt uguni musulmaņu svētā mēneša **ramadāna**² laikā, kas sākas 17.novembrī. “Ir pavisam skaidrs, ka teroristiskā organizācija *Al Qaida* un talibi ramadāna laikā arī neatturēsies no [karadarbības]... Vēsture ir pilna piemēru, kad musulmaņi cīnījās pret citiem musulmaņiem svētajās svētku dienās, ramadānu ieskaitot. Atsevišķos gadījumos musulmaņi pat uzsāka karu ramadānā” (turpat).

Vai izdosies notvert un sagūstīt O.bin Ladenu? — “Pasaule ir plaša, tajā ir daudz valstu (dažas O. bin Ladenu uzskata par varoni. — *G.T.*). Viņam ir daudz naudas un liels atbalstītāju skaits, un es nezinu, vai mēs gūsim panākumus,” atzīst D.Ramsfelds. Skaidrs, ka pat pēc O. bin Ladena nāves teroristiskās organizācijas *Al Qaida* tīkls turpinās pastāvēt un darboties. “Ja viņš aizies jau rīt, tā pati problēma (starptautiskais

¹ *Enduring Freedom* militārās kampaņas laikā “gāja bojā 3767 civiliedzīvotāju” (*Taleban* ministri padodas gūstā // “Diena”, 9.01.02.).

² **Ramadāns** — Mēness hidžras kalendāra devītais mēnesis. Šajā laikā musulmaņiem jāievēro reliģiskais gavēnis, kas beidzas ar dzīru svētkiem — *īdalfitru*.

terorisms. — *G.T.*) turpinās pastāvēt” (turpat). Cīņa ar starptautisko terorismu turpināsies ilgi, ja netiks mainīta likumdošana, kur terorisms tiks definēts kā noziegums pret cilvēci.

Pakistānas ziemeļrietumos notika trimdinieku saiets (24.10.01.), kurā tika pieņemta rezolūcija: “Afganistānā valdošā krīze ir iegājusi ļoti kritiskā fāzē. Militārās operācijas, ko veic ASV un tās sabiedrotie, var izsaukt *Taleban* režīma krišanu jebkurā brīdī, kas radītu politisko vakuumu” (turpat). Attiecībā uz Afganistānas problēmas politisku noregulējumu nav vienprātības starp sabiedrotajiem, un par to jau tika runāts. Tas var radīt jaunas problēmas. “Ja šo vakuumu militārās operācijas ceļā aizpildīs kāds viens grupējums, tas var radīt jaunu asinsizliešanas un haosa fāzi,” teikts rezolūcijā. Tādēļ tiek uzsvērtā bijušā Afganistānas karaļa Zāhiršāha loma, jo *Ziemeļu alianse* ieblīst pret talību jebkādu līdzdalību koalīcijas valdībā ar B.Rabani priekšgalā. Iespējama arī Krievijas līdzdalība sauszemes operācijās.

d-1) *Enduring Freedom* otrās fāzes problēmas un *Taleban* režīma krišana

1. *Taleban* apdraud demokrātiju un civilizāciju. Pakistānā, kas ir ASV sabiedrotā cīņā pret *Taleban* režīmu Afganistānā, arvien spēcīgāk izpaužas radikālo islāmistu protesti. Viņi vairs neapmierinās ar demonstrācijām, bet pat, izmantojot bruņotu spēku, sagrābj autoceļus un pilsētas. “Vakar (29.10.01. — *G.T.*) fundamentālisti, kas bruņoti ar automātiem, izlaida no cietuma ieslodzītos un bloķēja autoceļu, kas savieno Pakistānu ar Ķīnu” (ASV gatava glābt Pakistānas kodolieročus // *NRA*, 30.10.01.). Līdz ar to izvirzās cita rakstura problēma: “**Kā nepieļaut radikāli noskaņotu islāmistu nākšanu pie varas Islāmabadā?**” (Vai Pakistānai draud pučs? // *NRA*, 30.10.01.). Vēl nav īsti skaidrs Pakistānas radikālo islāmistu mērķis: sagrābt valsts varu vai tikai destabilizēt situāciju valstī sakarā ar prezidenta P.Mušarafa atbalstu ASV pretterorisma operācijai Afganistānā. **Problēmas būtība:** Pakistānas rīcībā ir kodolieroči, kuri nedrīkst nonākt *Taleban* atbalstītāju rokās. “**Ja radikāli tiks pie varas, viņiem var pavērties gandrīz neierobežotas iespējas — Pakistāna ir viena no kodolvalstīm**” (turpat). Bet ASV iejaukšanās Pakistānas iekšējās lietās nav vēlama. Tikai ārkārtas situācijā prezidents P.Mušarafs būs spiests lūgt ASV palīdzību. **ASV ir gatava glābt Pakistānas kodolieročus no radikāli noskaņotiem islāmistiem — talību sabiedrotajiem.**

ASV prezidents Dž.Bušs apsūdzēja “O. bin Ladenu organizāciju *Al Qaida* centienos iegūt ķīmiskos, bioloģiskos un kodolieročus”, kura darbojas vairāk nekā 60 valstīs, arī Centrālās Eiropas un Austrumeiropas zemēs. “Viņi cenšas iegūt ķīmiskos, bioloģiskos un kodolieročus. ņemot vērā šos līdzekļus, mūsu ienaidnieki būs draudi katrai valstij un galu galā pašai cilvēcei” (Talibi vēlamo uzdod paar esošo // *NRA*, 7.11.01.).

Nedrīkst aizmirst arī, ka talibi “slepeni saņem militāro un cita veida palīdzību no Pakistānas” (Talibi ziņo par panākumiem // NRA, 2.11.01.). Visupirms runa ir par brīvprātīgajiem karotājiem, kuri ierodas no islāma valstīm un pat no Rietumeiropas (Lielbritānija, kur ir liela Pakistānas musulmaņu kopiena).

2. Teroristu draudi ASV un tās sabiedrotajiem. ASV paplašina *Enduring Freedom* kampaņu Afganistānā. *Ziemeļu alianses* teritorijā atrodas ASV speciālisti (15—20 cilvēku), kuri sniedz “konsultācijas opozīcijas komandieriem, kas cīnās pret talibu spēkiem” un koordinē sadarbību ar aliansi (ASV paplašina triecienu zonu // Neatkarīgā Rīta Avīze, 30.10.01.). Tas izsauc teroristu organizāciju atbildes reakciju — Sibīrijas mēra izplatīšanu ar pasta sūtījumiem un kārtējos draudus. ASV jau saslimuši 14 cilvēki un miruši trīs.

ASV valdība jau otru reizi publiski brīdina par iespējamiem teroristu uzbrukumiem tuvākajā laikā. ASV ģenerālprokurors **Dž.Ežkrafts** paziņoja: “**ASV un pret ASV interesēm tuvākās nedēļas laikā iespējami jauni teroristu uzbrukumi**” (Amerikāņus baida ar teroru // Neatkarīgā Rīta Avīze, 30.10.01.). ASV viceprezidents D.Čeinijs “nogādāts drošā vietā”. Turpinās saslīmšana ar Sibīrijas mēri. Tas rada bailes un paniku. Izvīrās starptautiska mēroga politiska dilemma: **vai nu teroristi uzveiks ASV un demokrātija ies bojā, vai arī globālais teroristu tīkls tiks iznīcināts** (vismaz tā darbība un ietekme būtiski ierobežota). Pagaidām tikai ASV un Lielbritānija konsekventi cīnās ar mūsdienu globālo starptautisko terorismu, kuru izauklēja Rietumu demokrātija.

Joprojām pastāv draudi, ka iespējami jauni terora akti Kalifornijas un Floridas štatos. “... Draudēts *Zelta vārtu* un *Līča* tiltam Sanfrancisko, *Vinsenta Tomasa* tiltam Sandjego” (Draudi rada saspīlējumu // Neatkarīgā Rīta Avīze, 3.11.01.). Sakarā ar *Taleban* paziņojumu, ka Austrālija ir svētā kara mērķis, nekavējoties “policijas un drošības dienestos vakar izsludināts paaugstināts trauksmes stāvoklis” (turpat).

Draudēt, sēt bailes un paniku — tipiska teroristu rīcība nolūkā sasniegt savu mērķi. Tas tikai vēlreiz apliecina, ka teroristu globālā tīkla iznīcināšana ir kļuvusi aktuāla. Pirms tam teroristu organizāciju darbība jāierobežo ekonomiski, finansiāli un tirdznieciski, izdarot attiecīgu spiedienu uz terorisma atbalstītājām valstīm.

3. Terorisma ierobežošanas problēma. Ir kļuvis zināms, ka O. bin Ladens ar savas organizācijas *Al Qaida* tīklu “aizvadītajos trijos gados miljoniem dolāru nopelnījis, nelegāli tirgojoties ar dimantiem, ko tam piegādājuši nemiernieki Sjerraleonē¹ (*Al Qaida* tirgojas ar dimantiem /

¹ **Sjerraleone** — valsts Āfrikā, teritorija — 72 000 km, iedzīvotāji — 3,7 milj., galvaspilsēta — Fritauna.

/ Neatkarīgā Rīta Avīze, 3.11.01.). Tikai tagad demokrātiskā Eiropa sāk saprast: "Jāaptur dimantu plūsma, lai apturētu *Al Qaida* finansēšanu un naudas legalizēšanu... Ir runa par miljoniem un varbūt pat desmitiem miljonu dolāru peļņu un tās legalizēšanu" (turpat). *Taleban* piesegā Afganistānā tika izvēsta marihuānas ražošana. Tātad priekšā stāv nopietns darbs — teroristisko organizāciju finansēšanas pārtraukšana pasaules mērogā.

Al Qaida naudas plūsmu pasaules mērogā nodrošināja ar ārzonas banku un naudas pārvaldes firmu asociāciju *Al Taqwa* starpniecību, pret kuru vērsusies ASV finansu policija. "...Pārtrauktas arī visas finansu un komunikāciju kompānijas *Al Barakaat* operācijas", kurai "bijuši 60 biroji Somālijā un 127 mītnes citur pasaulē" (ASV bloķē teroristu finansu avotus // "Diena", 9.11.01.). Šīs kompānijas vadītājs ir Osama bin Laden draugs un atbalstītājs Sajks Ahmeds Nurs Džimāle. Minēto organizāciju biroji slēgti Apvienotajos Arābu Emirātos, bet Šveice bloķēja *Al Taqwa* kontus. ANO devusi rīkojumu "savām 189 dalībvalstīm bloķēt kontus, kas pieder 152 talibu amatpersonām — faktiski ikvienai Afganistānas valsts amatpersonai bijušajā talibu valdībā" (Bonnā pirmās vienošanās // NRA, 29.11.01.). Ar ANO Drošības padomes sankciju tas pats attiecas uz 127 privātpersonām, biznesa institūcijām, finansu tīkliem un grupām, "kas saistīti ar *Taleban* vai O. bin Ladenu un viņa organizāciju *Al Qaida* (turpat).

ASV prezidents Dž.Bušs uzsvēra: "**Šis nav tikai karavīru un lidmašīnu karš**" (turpat). **Notiek teroristu finansu tīkla sagraušana:** diplomātiska cīņa, tiek vākta izlūkošanas informācija, bloķēta teroristu finansiālā atbalstīšana. Patlaban iesaldēti 83 personām un grupām piederošie banku konti un rēķini. Un tas ir tikai sākums. Finansējuma avotu bloķēšana kļuvusi par svarīgāko pasākumu pretterorisma kampaņā, kas sastopas ar tādu tradicionālu naudas pārsūtīšanas veidu Tuvajos Austrumos kā *havalā*. "Havalas sistēma arābu pasaulē ir labi pārbaudīts veids, kā pārsūtīt naudu, turklāt tā neatstāj liekas pēdas" (Teroristu tīkls perina triecienu // "Diena", 9.11.01.). Starpnieks — naudas mijējs — sazinās ar kolēģi citā valstī, "kurš izsniedz attiecīgu summu personai, ko klients bija nosaucis kā sūtījuma saņēmēju" (turpat).

Cik izmaksāja teroristu uzbrukuma Ņujorkai un Vašingtonai izpēte, plānošana un izpilde? — "Uzbrukuma organizēšana kopumā izmaksāja ap 500 000 dolāru, taču pagaidām izcelsme noskaidrota tikai pusei šīs summas" (turpat). Ja teroristi izmantoja *havalu* naudas pārsūtīšanai, tad uzbrukuma izmaksu neizdosies noteikt.

4. *Taleban* propagandas kampaņa ir vēsta visupirms pret ASV, izmantojot melus un nepatiesus faktus. "*Talibi* apsūdzējuši ASV par 1500 Afganistānas iedzīvotāju nogalināšanu kopš militāro triecienu

sākšanas pirms 25 dienām” (Ziemeļu alianse gatavojas uzbrukt // Neatkarīgā Rīta Avīze, 1.11.01.). Šai sakarībā telekompānijas CNN vadītājs V.Aizeksons memorandā saviem korespondentiem raksta: **“Mums jārunā par to, ka talibi izmanto civiliedzīvotājus par dzīvajiem vairogiem un ka viņi piemītina personas, kuras atbildīgas par gandrīz 5000 nevainīgu cilvēku nogalināšanu”** (turpat). Cita veida problēmas rada uzbrukuma turpināšana ramadāna laikā, kas sākās 17.novembrī. Tas var izprovocēt musulmaņus visā pasaulē, lai viņi atbalsta O. bin Ladenā aicinājumu uz džihādu pret ASV un tās sabiedrotajiem. *Taleban* ziņo par 1500 civiliedzīvotāju bojā eju 25 dienu laikā, bet *Afghan Islamic Press* (AIP) pauž citas ziņas: “Mēneša laikā, kopš notiek ASV vadītā bombardēšanas kampaņa Afganistānā, tā prasījusi 633 civiliedzīvotāju dzīvību” (Talibi vēlamo uzdod par esošo // Neatkarīgā Rīta Avīze, 7.11.01.). Šie upuri ir 12 no 30 Afganistānas provincēm — visvairāk Kandahāras province — 204 cilvēki.

ASV prezidents Dž.Bušs atzina, ka “Vašingtona joprojām zaudē talibiem propagandas karā” (ASV bloķē teroristu finansu avotus // “Diena”, 9.11.01.). “Lielākā daļa pasaules ASV īstenoto militāro kampaņu uztver kā karu pret nabadzīgajiem un nevainīgajiem Afganistānas iedzīvotājiem,” norādīja Pakistānas prezidents P.Mušarafs (turpat).

5. Rietumeiropas pilsoņi *Taleban* režīma armijā. “*Taleban* pusē karā 700 Lielbritānijas pilsoņi musulmaņi,” apgalvo radikāla islāma grupējuma *al Muhadžirum* pārstāvis Lielbritānijā Abū Ibrahīms (turpat). Pirms tam šie karotāji izgāja sagatavošanas kursus O. bin Ladenā organizācijas *Al Qaida* nometnēs. **“Visi viņi devušies uz Afganistānu oktobra sākumā kā privātpersonas, lai piedalītos musulmaņu svētajā karā džihādā”** (turpat).

Patlaban Pakistānā ierodas daudzi musulmaņi no islāma valstīm, bet “vismaz 60 procentu šo karotāju ierodas no Lielbritānijas, kur ir prāvākā pakistāniešu emigrantu kopiena” (turpat). Tas vēlreiz apliecina, ka Rietumu demokrātijas ir izauklējušas karotājus O. bin Ladenā organizācijai *Al Qaida*.

6. Vai ASV sauszemes karaspēka klātbūtne Afganistānā ir nepieciešama? — *Ziemeļu alianse* gatavojas uzbrukumam Kabulai. **Opozīcijas pārstāvis Ahmeds Zia Masuds “uzsvēra, ka neredz nepieciešamību pēc ASV sauszemes karaspēka klātbūtnes Afganistānā”** (turpat). Vajadzīgi tikai intensīvi gaisa triecieni talibu pozīcijām. Tas būtiski atrisina daudzas problēmas, it sevišķi politiskas. Turklāt mazāk problēmu sakarā ar pagaidu valdības veidošanu bez ASV klātbūtnes.

7. ASV klātbūtne Vidusāzijas reģionā. Uzbekistāna ir piekritusi piešķirt ASV aviācijai kara lidlaukus, kuri jau tiek izmantoti. Termezas rajons ir “ideāla vieta karaspēka masveida pārvietošanai uz Afganistānu”

(Pretterorisma kara ķīlnieces // "Diena", 2.11.01.). Valsts prezidents Islāms Karimovs realizē valstī no Maskavas neatkarīgu politiku. Notiek ASV un Uzbekistānas tuvināšanās. Bet Tadžikistāna paļaujas uz Krieviju, jo ir "ļoti atkarīga no Krievijas palīdzības" militārajā jomā. Visnestabilākā valsts Centrālāzijā ir Tadžikistāna.

Turkmenistāna nepievienojās starptautiskajai pretterorisma koalīcijai. "Valstī valda viena Turkmenistānas Demokrātiskā partija, nav opozīcijas. Prezidentam Saparmuratovam Nijazovam ir "tiesības valdīt līdz mūža beigām" (turpat).

ASV līderloma pretterorisma kampaņā sāk palielināt šis lielvalsts ietekmi šajā reģionā, tas rada zināmas problēmas, jo Krievija tradicionāli uzskatīja Vidusāziju par savu ietekmes un interešu zonu. Bet šis reģions ir svarīgs, jo caur Vidusāziju izdevīgi uzsākt sauszemes operāciju Afganistānā.

8. ASV un sabiedroto sauszemes karaspēks Afganistānā tiks izvietots pakāpeniski "pret talibiem karojošajos opozīcijas grupējumos". ASV *Sauszemes karaspēka* komandieris ģenerālleitnants T.Frenks paziņoja: **"Šis karš tiek izcīnīts ar mūsu noteikumiem — vietās un laikos, kurus izraugāties mēs"** (B-52 bombardē Afganistānu // Neatkarīgā Rīta Avīze, 3.11.01.).

Patlaban svarīgi ir tas, ka islāma valsts Turcija ir piedāvājusi ASV savas specvienības militārajām operācijām Afganistānā. "NATO dalībvalsts Turcija plāno nosūtīt 90 teicami apmācītus kareivjus uz Ziemeļafganistānu, lai palīdzētu *Ziemeļu alianses* spēkiem" (ASV pasīprina bombardēšanu // Neatkarīgā Rīta Avīze, 2.11.01.). Līdz ar to par ASV sabiedrotajiem pretterorisma koalīcijā ir kļuvušas vairākas musulmaņu valstis — Pakistāna un Turcija, Uzbekistāna un Kazahstāna u.c.

NATO valstis pakāpeniski iesaistās militārajā kampaņā Afganistānā. "...Vācijas valdība apstiprināja (7.11.01. — *G.T.*) lēmumu piešķirt līdz 3900 karavīru palīdzību ASV militārajā kampaņā pret Afganistānu, pamatojoties uz Vašingtonas lūgumu... Tomēr ASV nav lūgusi Vācijas armiju piedalīties gaisa triecienos vai sauszemes operācijās" (ASV karakuģi gatavi jaunām akcijām // Neatkarīgā Rīta Avīze, 8.11.01.).

Vai *Ziemeļu alianse*, balstoties uz gaisa triecieniem, spēs gāzt *Taleban* režīmu? — "Ir muļķīgi domāt, ka *Ziemeļu alianse* sekmīgi izies cauri visai Afganistānai. Viņi nekad nav bijuši uzticams militārs spēks," spriež izdevuma *Janes World Armies* redaktors (ASV bloķē teroristu finansu avotus // "Diena", 9.11.01.). Arī bijušais ASV aizsardzības sekretāra vietnieks **L.Korbs** norāda: **"Ir skaidrs, ka mēs esam pārvērtējuši *Ziemeļu aliansi* un nepietiekami novērtējuši *Taleban*"** (turpat). Problēmu rada tas, ka *Ziemeļu aliansi* veido afgāņu minoritātes — uzbeki, tadžiki u.c.

ASV prezidents Dž. Bušs pauž pārliecību, ka militārās kampaņas mērķi tiks sasniegti ar sauszemes karaspēka palīdzību, pret to iebilst *Ziemeļu alianses* veidotāji. Tādēļ visticamāk ASV, Lielbritānijai un citām valstīm 2002. gada pavasarī jāgatavojas sauszemes operācijai Afganistānā.

9. O. bin Ladena aicinājums musulmaņiem: “Celieties aizstāvēt savu reliģiju. Islāms jūs aicina... **Šis karš pirmām kārtām ir reliģisks karš**” (Bin Ladens brīdina ticības brāļus // Neatkarīgā Rīta Avīze, 5.11.01.). Viss būs atkarīgs no tā, cik daudz ticības brāļu nostāsies uz terorisma ceļa un atbalstīs teroristu nr.1. Aicinājums aizstāvēt islāmu pret *krustnešu* uzbrukumiem var ietekmēt neizglītoto musulmaņu valstu daļu. Faktiski viņa priekšā ir tikai viens ceļš — pārvērst pretterorisma kampaņu par kristiešu uzbrukumu musulmaņiem. Lielākās musulmaņu valsts Indonēzijas prezidente Megavati Sukarno Putri “aicina pārtraukt uzlidojumus Afganistānai, atturēties no militārām operācijām musulmaņiem un kristiešiem svētajā laika posmā — attiecīgi *ramadāna* un *Ziemas-svētku* laikā” (ASV pastiprina bombardēšanu // Neatkarīgā Rīta Avīze, 2.11.01.).

O. bin Ladena aicinājumu ticības brāļiem aizstāvēt islāmu pret *krustnesi* Dž. Bušu atbalsta musulmaņi daudzās valstīs pasaulē, it sevišķi tā dēvētajās musulmaņu valstīs. Terorista nr.1 propaganda rada nopietnas problēmas *Starptautiskajai pretterorisma koalīcijai*. Visupirms runa ir par *Taleban* režīma gāšanu un O. bin Ladena organizācijas *Al Qaida* iznīcināšanu Afganistānā. **Ko darīt pēc Taleban režīma krišanas?** — Grūti būs izveidot pagaidu valdību, jo trūkst vienprātības, saskaņas dažādu etnisko grupu un politisko spēku starpā.

ANO ģenerālsekretāru K. Annanu teroristu vadonis O. bin Ladens dēvē par kriminālnoziedznieku un aicina musulmaņus “uzticēties tikai savai ticībai, nevis globālai organizācijai” (Bin Ladens brīdina ticības brāļus // Neatkarīgā Rīta Avīze, 5.11.01.). Viņš vairo ANO Izraēlas valsts izveidošanu: “ANO ir noziedzīgs instruments cīņai pret musulmaņiem. Vai kādu no mūsu tragēdijām nav radījusi ANO? Neviens musulmanis nekādā gadījumā nedrīkst doties uz ANO” (turpat). Kritizētas tiek ne tikai tās arābu valstis, kuras atbalsta ASV, bet arī tās, kuras sadarbojas ar ANO. Par ko liecina terorista nr.1 propaganda? — Tā liecina par to, ka O. bin Ladens ir sevi izolējis no pārējās pasaules, ka *Taleban* režīma krišana radīs viņam pašam nopietnas problēmas. Tādēļ O. bin Ladenam nekas cits neatliek kā draudēt ar kodolieročiem un ķīmiskajiem ieročiem, kas it kā esot viņa rīcībā. Viņš ir pārliecināts par talību atbalstu, un tas draud ar Afganistānas sadalīšanos dienvidu un ziemeļu daļā atbilstoši puštunu cilts apdzīvotām vietām dienvidos un skaitliski mazāko cilšu apdzīvotām vietām ziemeļos (uzbeki, tadžiki u.c.). Bet ASV un Anglijas gaisa triecieni ir padarījuši *Taleban* un *Al Qaida* spēkus nespējīgus

turpināt pretoties. **O. bin Ladens** atrodas dilemmas priekšā: bēguļot, slēpties kalnu alās Afganistānā, meklēt patvērumu citā valstī vai izvēlēties terorista pašnāvnieka ceļu! Iespējams, ka dzīvu viņu neizdosies sagūstīt, ja vispār tas izdosies.

10. Vai iztikt bez ASV un tās sabiedroto sauszemes karaspēka piedalīšanās militārajās operācijās? — *Ziemeļu alianse apgalvo*, ka nav šādas nepieciešamības. Rodas šaubas, vai *Ziemeļu alianse* spēs iziet cauri Afganistānai līdz tās dienvidu robežai? — Ar ASV triecienu un Krievijas militārās tehnikas palīdzību tas ir iespējams. **Bet bez puštunu cilšu iekļaušanas jaunajā valdībā miers Afganistānā neiestāsies.** Atsāksies pilsoņu karš. Arī *Taleban* gatavība karot vēl 20 gadus ir nopietns brīdinājums jaunai Afganistānas valdībai, par kuras izveidošanu nav vienprātības starp ASV un Krieviju, starp Pakistānu un Indiju.

Ziemeļu aliansei izvirzās smaga dilemma: ieņemt Kabulu ar ASV gaisa triecienu palīdzību un pavērt ceļu jaunam pilsoņu karam vai veidot savienību ar tiem puštunu cilšu pārstāvjiem, kuri neatbalsta *Taleban*? Afganistānas karaļa pārstāvis Abdukls Satars aicināja *Ziemeļu aliansi* turēt solījumu: “Viņi solīja mums neieiet Kabulā, un mēs ceram, ka viņi šo solījumu pildīs” (Kabula gaida uzbrukumu // Neatkarīgā Rīta Avīze, 12.11.01.). Atcerēsimies, ka 1992.gadā Kabulu ieņēma *Ziemeļu alianse*, iesaistoties karā ar citiem karojošajiem grupējumiem. Arī tagad, ieņemot Kabulu, paveras jauns pilsoņu kara ceļš vai arī partizāņu karš.

11. Vai ASV ir jāpiedalās sauszemes karā Afganistānā? — Īsā laika posmā (9.11.–15.11.01.) *Ziemeļu alianses* panākumi liecina, ka **ASV un Lielbritānijas gaisa triecienu ir sagrāvuši *Taleban* armiju un tā vairs nespēj pretoties. Opozīcijas spēku rokās ir vairāk nekā 80 procentu Afganistānas teritorijas. Kritusi arī Kabula (13.11.01.).** Alianses vēstnieks Malaizijā Abduls Satars Murads informēja: “Mūsu spēki [ieies pilsētā], bet militārie spēki ne. Kabulā ieies likumības nodrošināšanas vienības, jo tām jāgarantē drošība” (Opozīcija ieņem Kabulu // NRA, 14.11.01.). *Ziemeļu alianses* pārstāvis Mohammeds Vasiks paziņoja: “Mēs esam ieņēmuši galvenās valdības ēkas. Mēs dzenam talibus uz rietumiem” (turpat).

Varbūt taisnība ir Krievijas bruņoto spēku autobruņutanku priekšniekam ģenerālpulkvedim S.Majevam: “Tas, ka *Taleban* spēki tik ātri atstāj svarīgākās Afganistānas pilsētas, liecina tikai par vienu — viņi vēlās saglabāt dzīvos spēkus un kaujas tehniku, lai pēc tam *Ziemeļu aliansei* un ASV īpašo uzdevumu vienībām uzspiestu partizāņu karu” (turpat). S.Majevs karoja Afganistānā (1986–1989), viņš bija 40.armijas komandiera vietnieks. Varbūt tomēr gaisa triecienu ir iedragājuši talību spēju tālāk karot? — Citādi grūti izskaidrot tik strauju atkāpšanos dažu dienu laikā, jo šāda atkāpšanās atgādina kapitulāciju. Tādēļ ASV un

Lielbritānijas sauszemes karaspēkam nav vajadzības iesaistīties karā Afganistānā. Cita lieta — ASV specvienības. ASV aizsardzības ministrs **D.Ramsfelds** informē par specvienību uzdevumu: “Viņi nogalinās talibus, kas nepadosies, un vajās bēguļojošos *Al Qaida* kaujiniekus” (ASV vienības iesaistās cīņās // “Diena”, 17.11.01.). Bagramas aviobāzē ieradušies 100 britu desantnieku, lai to apsargātu. Aptuveni 60 Francijas kareivji ieradīšies Mazāri Šarifā. ASV specvienības “turpina *Taleban* vadoņu un O. bin Ladena vajāšanu Afganistānas dienvidos” (turpat). Talibi ir atzinuši, ka “viņiem neesot ne jausmas par to, kur pašlaik atrodas O. bin Ladens — katrā ziņā viņš neatrodies talību kontrolētajā teritorijā” (Bin Ladenu notvert traucē dubultnieki // NRA, 19.11.01.). O. bin Ladenam ir “10 dubultnieki”, lai jauktu pēdas” Afganistānā.

***Taleban*' un *Al Qaida* vairs nespēj pretoties.** ASV bloķē afgāņu opozīcijas spēku darījumus, “kas dotu iespēju talību līderim mullam Mohammadam Omaram un viņa sekotājiem brīvi atstāt Afganistānu” (Briti raizējas par ASV politiku Afganistānā // NRA, 21.11.01.). Aizsardzības ministrs D.Ramsfelds teica: “Mēs risinām sarunas ar opozīciju un ceram, ka tā neiesaistīsies sarunās ar *Al Qaida* spēkiem un nedos tiem iespēju brīvi atstāt Afganistānu” (turpat). Talibiem palikusi vienīgā iespēja palikt dzīviem — padoties.

Ko darīt ar *Al Qaida* kaujiniekiem? — Pēc apsūdzības izvirzīšanas Guamas sala Klusajā okeānā “tiek uzlūkota kā viena no vietām” (*Ziemeļu alianse* kontrolē Kunduzu // NRA, 26.11.01.), kur varētu izciest sodu teroristi.

12. Cik ilgi var turpināties karš Afganistānā? — ASV militārie speciālisti atzīst, ka talibi ir nopietns pretinieks. Protams, talibi nespēja un nespēs pretoties mūsdienu militārajām tehnoloģijām, bet 20 gadu ilga karš viņus ir norūdījis vietējos apstākļos cīnoties pret PSRS un pēc tam — ar citām etniskām grupām. Kandahāras gubernators mulla Mohammads Hasans Hahmāns paziņoja, ka *Taleban* spēj karot vēl 20 gadus: “Mūsu spēki ir pietiekami lieli, tādējādi mums nav vajadzības pēc papildu spēkiem no citām zemēm, piemēram, Pakistānas. Taču ja sāksies ASV sauszemes spēku uzbrukums, mēs varam izmantot arī savu ārvalstu atbalstītāju palīdzību” (Afganistānā jaunas specvienības // Neatkarīgā Rīta Avīze, 6.11.01.). Varbūt tā bija tikai propaganda, jo *Ziemeļu alianse* karaspēks ieņēmis “talību citadeli Kandahāru”, jo reģiona cilšu līderi atbalstījuši *Ziemeļu alianši*” (*Ziemeļu alianse* veido valdību // Neatkarīgā Rīta Avīze, 15.11.01.). Acīmredzot talību

¹ *Taleban* režīms krīt: “Mēs noliksim ieročus un padosimies.... Mulla Omars šo lēmumu pieņēma, lai glābtu civiliedzīvotāju dzīvības” (Talibi apsola atdot Kandahāru // NRA, 7.12.01.).

pretošanās spējas ir salauztas, par ko liecina atkāpšanās bez kaujām (9.11. — 17.11.01.).

13. Cik izmaksāja karš Afganistānā? — 1 000 000 000 USD mēnesī maksā šis karš ASV. “Noskaidrot Afganistānas kara patiesos tēriņus var izrādīties tikpat grūti kā atrast teroristus, kas atraduši patvērumu kalnu alās” (Kara cena: 1 000 000 000 USD mēnesī // “SestDiena”, 17.11.01.). Pēc speciālistu aplēsēm pretterorisma militārā operācija Afganistānā amerikāņiem izmaksā no 500 miljoniem līdz 1 miljardam dolāru mēnesī¹ (turpat). Salīdzināšanai var atzīmēt, ka 1991.gada Persijas liča kara izdevumi sasniedza 61 miljardu, bet gaisa triecieni Dienvidslāvijai 1998.gadā aptuveni izmaksāja trīs miljardus USD. **Tikai ASV ekonomika spēj izturēt šādu militāro izdevumu slodzi.**

Lūk, dažu militārās tehnikas un bruņojuma cenas un izmaksas kara darbībā: **iznīcinātājs bumbvedējs F/A** — 18 — 5000 USD stundā (Ls 3100 stundā); **helikopteri: *Pave Low*** cena — 40 000 000 USD (Ls 25 000 000); ***Blackhawk*** — 11 000 000 USD (Ls 6 800 000); **spārnotā raķete *Tomahawk*** — 1 000 000 USD (Ls 620 000); **bumba bunkuru caursīšanai *GBU*** — 231 000 USD (Ls 143 000). Karā ASV zaudēja vienu *Pave Low* un vienu *Blackhawk* helikopteri. Atzīmēsim, ka vienas amerikāņu privātmājas vidējā cena ir 147 000 USD.

Cik lieli zaudējumi ASV radušies teroristu uzbrukuma rezultātā (11.09.01.)? — Ekonomists P.Navaro min milzu summu — **100 miljardu USD**, no kuriem 41 miljards USD zaudējumu radies avioindustrijai. Sagrauti un izpostīti īpašumi 10–13 miljardu USD vērtībā. Tas liecina par to, ka cīņa ar starptautisko terorismu būs ļoti dārga, jo patlaban runa ir tikai par sākumstadiju. **“Karš Afganistānā — karš par civilizācijas pastāvēšanu — ir tikai sākumstadija cīņā pret terorismu,”** uzsvēra ASV prezidents Dž.Bušs (9.11.01.). Civilizācijas un demokrātijas nosargāšana izmaksās dārgi, jo pretinieks nav redzams un saprotams ar veselu saprātu.

Cilvēka dzīvību nevar izmērīt dolāros. “Afganistānā krituši tikai četri amerikāņu kareivji (trīs no viņiem nogalināja ASV bumbvedēja neprecīzi novests lādiņš)” (Vairums bojāgājušo — civiliedzīvotāji // “Diena”, 21.12.01.). Nūhempšīras universitātes prof. M.Herolda aprēķini liecina, ka ASV īstenotā bombardēšanas kampaņā “pirmo divu mēnešu laikā gāja bojā 3767 afgāņu civiliedzīvotāji” (*Taleban* ministri padodas gūstā // “Diena”, 9.01.02.). Cīņa ar teroristiem vienmēr ir prasījusi un prasīs arī civiliedzīvotāju upurus, bet jau paspējis radīt milzīgus zaudējumus.

¹ Amerikāņu ekspertu aprēķini liecina, ka pirmajos divos mēnešos (7.10.–7.12.01.) vien *Pentagons* iztērēja 1–2,2 miljardus dolāru... 2000.gadā visas pasaules valstis kopumā militāriem mērķiem iztērēja 798 miljardu dolāru” (Karš pasaulē // “Diena”, 21.12.01.).

14. *Enduring Freedom* fināls (7.10.–7.12.01). Pēc divu mēnešu ASV un Anglijas militārās operācijas sadarbībā ar *Ziemeļu aliansi* krīt *Taleban* režīms un iedragāta *Al Qaida* spēja pretoties. Afganistānas pagaidu valdības vadītājs Hamīds **Karzaji** pilnībā atbalsta ASV iniciatīvu sagūstīt *Al Qaida* dalībniekus: “**Mums viņi ir jāpiebeidz un pilnībā jāizkvēpina ārā** (no *Taraboras* alu kompleksa. — *G.T.*)” (Afgāņi sola sadraudzību ASV // Neatkarīgā Rīta Avīze, 12.12.01.). Patlaban O. bin Ladena kaujinieki ir ielenkti: “Bin Ladena atbalstītāji pašreiz ir iesprostoti pēdējā bāzē *Springaras* kalnos” (turpat), — ziņo *Ziemeļu alianses* komandieris Mohammads Amīns. Tiek lēsts, ka *Taraboras* alu kompleksā patvērušies aptuveni 1000 *Al Qaida* karotāji no citām valstīm. Bet daļa *Al Qaida* un *Taleban* vadītāji ir aizbēguši uz Pakistānu, Irānu, Irāku un citām valstīm. **Neviens īsti nezina, kur atrodas O. bin Ladens un mulla M.Omars.** Ticami, ka viņi turpina slaptīties Afganistānā kopā ar uzticamiem līdzgaitniekiem.

ASV vadītā pretterorisma operācija beidzās ar uzvaru. “**Apmēram septiņi tūkstoši sagrauto islāma kustības Taleban un teroristu organizācijas Al Qaida kaujinieki atrodas apcietinājumā Afganistānā**” (ANO vienojas par mieru Kabulā // NRA, 22.12.01.). Viņi tiks nopratināti, — sacīja ASV vadītās pretterorisma koalīcijas spēku preses sekretārs K.Keits. Pagaidu valdības gūstā ir padevušies daži *Taleban* režīma ministri. Pagaidu valdība “apgalvo, ka **visiem gūstekņiem būs tiesības pieprasīt amnestiju, taču tas neattieksies uz Taleban vadoni mullu Muhemmedu Omaru**” (*Taleban* ministri padodas gūstā // “Diena”, 9.01.02.). Pagaidu valdības politika: *Taleban* kaujinieki var cerēt uz amnestiju, “ja ir padevušies gūstā brīvprātīgi”.

“ASV pieprasa, lai Afganistānas varas iestādes izdotu amerikāņiem *Taleban* līderus, kas nonākuši afgāņu gūstā” (Afgāņi nolemj atbruņot Kabulu // “Diena”, 10.01.02.). Patlaban ASV gūstā atrodas 368 *Al Qaida* un *Taleban* kaujinieki. “Tie ir bīstami cilvēki. Viņu vidū ir ļaudis, kas labprāt nogalina sevi un citus” (ASV gūstekņus pārved uz Kubu // “Diena”, 12.01.02.). Viņus sāk nogādāt uz ASV karabāzi (Gvantanamo) Kubā. ASV garantē *Ženēvas konvencijas* ievērošanu. “Ieslodzītie tiks turēti pa vienam kamerās, kuras drīkst atstāt, lai paēstu un nomazgātos. Viņi varēs ievērot reliģiskos rituālus, bet lielākā daļa laika nāksies pavadīt kamerā” (turpat). ASV uzskata, ka nos noziedzniekus vajag tiesāt kara tribunālam. Tas “ļaus aizsargāt ASV noslēpumus, turklāt uz ienaidniekiem neattiecas ASV pilsoņu konstitucionālās tiesības” (turpat). Uz šo nometni “amerikāņi gatavo nosūtīt arī sešus Lielbritānijas pilsoņus, kas cīnījās *Al Qaida* rindās” (Video demonstrē *Al Qaida* kaujinieku mācības // “Diena”, 15.01.02.). Patlaban ASV kara lidmašīnas turpina uzlidojumus “alu labirintiem Pāktijas provincē, kur joprojām slēpjas *Al*

Qaida un *Taleban* kaujinieki..., lai pārgrupētos un mēģinātu aizbēgt uz Pakistānu” (turpat). Bet Afganistānā šodien ir arī daži cilvēki, kas *Taleban* laikus atceras ar nostalgiju: “*Taleban* laikā mēs bijām drošībā. Tagad valda anarhija un kļūst arvien sliktāk” (turpat). **Parādījušies lielceļa laupītāji. Un tomēr paveras ceļš civilizētas valsts tapšanai.**

Afganistānas pagaidu valdības vadītājs **H.Karzaji** uzrakstījis vēstuli ASV prezidentam **Dž.Bušam**: “**Es pateicos par palīdzību un mūsu atbrīvošanu no šā briesmīgā spēka, un apliecinu, ka mēs ļoti nopietni strādāsim, lai iznīcinātu terorismu Afganistānā**” (NRA, 12.12.01.). Viņš vēlas, lai ASV nekad nenovērstos no Afganistānas; Afganistāna būs uzticams amerikāņu sabiedrotais. Par šo sabiedroto ASV dārgi samaksāja gan ar cilvēku dzīvībām, gan ar dolāriem. Lasītājs varēja iepazīties ar šīs militārās operācijas izmaksām.

d-2) ko darīt pēc *Taleban* režīma krišanas? Kādiem līdzekļiem turpināt cīņu ar starptautisko terorismu? — Vācijas kanclers **G.Šrēders** Pakistānas prezidentam **P.Mušarafam** puda šādu viedokli: **jebkurai Afganistānas valdībai, kas nāktu pie varas pēc talibu režīma krišanas, noteiktu laiku jāatrodas ANO aizgādībā** (Afgāņu karotāji gaida palīdzību // Neatkarīgā Rīta Avīze, 29.10.01.). Bet pirms kritīs *Taleban* režīms un Afganistānā tiks iznīcinātas **O. bin Ladena** organizācijas *Al Qaida* nometnes, terorisms apdraudēs pasauli. Sibīrijas mēra izplatīšana ar pasta sūtījumu ir kļuvusi reāla ne tikai ASV, bet arī citās valstīs pasaulē (sīkāk sk. 2. *Teroristu draudi ASV un tās sabiedrotajiem*).

AR KĀDIEM LĪDZEKĻIEM CĪNĪTIES PRET STARPTAUTISKO TERORISMU? — Acīmredzot demokrātija un humānisms ir bezspēcīgs.

Svarīgākie pasākumi un iniciatīvas pēc *Taleban* režīma krišanas:

1. Ar Afganistānas pagaidu valdības veidošanu saistītās problēmas. ASV un Lielbritānijas gaisa triecienu rezultātā un ar Krievijas militārās tehnikas palīdzību talibu pretošanās ir salauzta. Kabula krīt bez kaujas, un lielāko daļu Afganistānas kontrolē *Ziemeļu alianse* un tās puštunu ciltis, kuras neatzīst *Taleban* režīmu (9.11.–17.11.01.). Izvirzās Afganistānas pagaidu valdības veidošanas **problēma: “Puštuni ir naidīgi noskaņoti pret Afganistānas ziemeļu tautām — tadžikiem, uzbekiem un musulmaņiem šiītiem, kas veido alianses vairākumu”** (*Ziemeļu alianse* veido valdību // Neatkarīgā Rīta Avīze, 15.11.01.). To cenšas izmantot *Taleban* režīms, un tas var novest pie Afganistānas sadalīšanās divās daļās vai pilsoņu kara turpināšanās. Pakistāna atbalstīja talibus, bet Irāna — *Ziemeļu aliansi*. Tātad ir vajadzīga tāda pagaidu valdība, kurā būtu pārstāvētas visas ciltis un tautības, visi politiskie spēki. Ja puštunu naidīgā attieksme pret *Ziemeļu aliansi*, kura faktiski ar ASV palīdzību ir uzvarējusi karā, kas aizsākās kā pilsoņu karš, apturēs tās virzīšanos uz priekšu, tad Afganistānās sadalīšanās divās daļās kļūs nenovēršama.

“Vairākas puštunu ciltis nostājušās pret *Taleban* režīmu, taču tās nevēlas, lai varu valstī pārņemtu tikai *Ziemeļu alianses* spēki. Puštunu grupējumi uzskata, ka par vienojošo spēku varētu kļūt karalis Muhammuds Zāhirsāhs, taču *Ziemeļu alianse* pieļauj viņa atgriešanos vienīgi privātpersonas statusā. *Ziemeļu alianse* atbalsta ANO izstrādāto plānu par pārejas perioda valdības izveidi, taču uzstāj, ka šī valdība jāvada Afganistānas bijušajam prezidentam Burhanudinam Rabani, kurš ir *Ziemeļu alianses* politiskais līderis” (ASV vienības iesaistās cīņās // Neatkarīgā Rīta Avīze, 17.11.01.). Rabani pēc izcelsmes ir tadžiks (musulmanis šiīts), bet puštuni ir musulmaņi sunnīti. Kabulu ir ieņēmušas galvenokārt tadžiku policijas vienības. **Atcerēsimies, ka pirms *Taleban* nākšanas pie varas Kabulā plosījās asiņais karš starp dažādiem modžahedu grupējumiem. Izvirzās dilemma: *Ziemeļu alianses* veidotā valdība un pilsoņu karš vai valdība, kurā iekļauti visi Afganistānas cilšu pārstāvji un lielākie politiskie grupējumi, izņemot talībus?**

Valdības veidošanu uzņemas ANO, kas ārkārtas konferencē Abū Dabī¹ “mēģinās izveidot plaša spektra valdību Afganistānai” (*Ziemeļu alianse* piekāpjas // Neatkarīgā Rīta Avīze, 16.11.01.). Līdz ar to ANO iesaistīsies Afganistānas “politiskās atjaunošanas procesā pēc 20 gadu ilga kara un

1) tiks izveidota pārejas perioda valdība uz diviem gadiem, valdību apstiprinās Lielā sapulce (*Loyja Jirga*);

2) Afganistānā uzturēsies ANO miera spēki (Lielbritānija, Francija, Vācija, Austrālija, Jaunzēlande, Turcija, Indonēzija, Bangladeša un Jordānija);

3) tiks izveidoti Afganistānas bruņotie spēki. **ANO Drošības padome** vienbalsīgi apstiprinājusi šo politiskās atjaunošanas plānu (Opozīcija atbrīvo talību gūstekņus // “Diena”, 16.11.01.).

2. Bonnas konference (27.11.–5.12.01.) noris Bonnas piepilsētā Petersbergā. Ar ANO iniciatīvu un Vācijas organizatorisko palīdzību notiek apspriede starp Afganistānas dominējošo spēku pārstāvjiem. **Mērķis:** izveidot pagaidu valdību. **Konferencē** piedalās ANO ģenerālsekretāra speciālais pārstāvis Afganistānā Lahdars Brahimi, diplomāti no ASV, Lielbritānijas, Pakistānas un Krievijas, **Ziemeļu alianses** pārstāvji: etniskie tadžiki, uzbeki un hazāri, **Romas procesa grupas** pārstāvji trimdinieka karaļa Mohammada Zāhirsāha piekritēji, **Pešavaras procesa grupas** pārstāvji — vairākums ir puštunu izcelsmes bēgļi, **Kipras procesa grupas** pārstāvji — izsūtītie bēgļi, galvenokārt no Irānas, kuri ar Irānas atbalstu tikās Kiprā.

Konference tika izteikti šādi ierosinājumi:

¹ Konferences vieta un laiks tiek mainīti: Vācija, Bonna (27.11.01.).

- 1) izveidot pārejas laika administrāciju Kabulā;
- 2) lemt par Lielās sapulces sasaukšanu, lai etniskie līderi un cilšu vecākie apstiprinātu pārejas laika administrāciju;
- 3) apspriest jautājumu par otrās Lielās sapulces sasaukšanu, kurai jālemj par konstitūciju un jāizveido valdība.

ANO ierosināja ASV vadībā izveidot starptautiskos drošības spēkus, *Ziemeļu aliansē* no šā priekšlikuma atteicās.

Afganistānas prezidents B.Rabani atzina: “Šī tikšanās nav [līderu] padomes sanāksme. Tā ir pārstāvju sanāksme. Tajā nepiedalās Afganistānas partiju līderi. Galvenās padomes sēdes notiks Afganistānā, un svarīgākie lēmumi ir jāpieņem, piedaloties augsta ranga amatpersonām” (Afgāņi pulcējās Vācijā // Neatkarīgā Rīta Avīze, 27.11.01.).

Problēma: “Neviens no viņiem (Bonnas konferences dalībniekiem. — *G.T.*) nevēlas nekavējoties dalīties varā, ko viņi ieguvuši ar ASV militārās kampaņas palīdzību” (turpat). Pat *Ziemeļu aliansē* tagad nevalda vienprātība, pastāv domstarpības arī puštunu vidū.

Nebūs viegli attiecībā uz varu rast saskaņu starp **dažādu etnisko grupu ciltīm:**

a) **farsi:** balohi, čaraimaki, hazāri, puštuni, tadžiki, b) **tjurki:** turkmēņi, uzbeki un citas ciltis. Šīs ciltis vēl šķir islāma galvenie pamatvirzieni: **šīiti un sunnīti**. Dažādu cilšu reliģiskās un etniskās atšķirības cīņā par varu izraisīja pilsoņu karu pēc tam, kad PSRS karaspēks tika izvests no Afganistānas. *Ziemeļu alianses uzvara ar ASV militāro triecienu palīdzību tikai pastiprināja cīņu par varu pēc Taleban režīma krišanas*. Turklāt bijušais Afganistānas premjers Gulbedins **Hekmatjars** nosodīja sarunas Bonnā: “Uz Bonnas konferenci ir uzaicinātas tikai tās grupas, kas atbilst ASV prasībām un interesēm. Afganistānas problēmu nevar atrisināt Amerikas vai Krievijas izveidota valdība un viņu marionetes” (Afgāņi Vācijā spriež par nākotni // Neatkarīgā Rīta Avīze, 28.11.01.).

Kāpēc Afganistānā izraisījās pilsoņu karš? — “Kopš padomju spēku izvākšanās no Afganistānas mūsu pretestības organizācijas nemainīgi atbalstīja politisku Afganistānas konflikta risinājumu. Tomēr, pateicoties spēcīgai ārvalstu klātbūtnei, konfliktā nebija iespējams panākt Afganistānā mieru bez kopīgiem starptautiskiem pūliņiem” (turpat) — spriež Afganistānas puštunu cilšu pārstāvis Sejeds Hameds **Gailinī**. tagad Bonnā šāda iespēja ir pavērusies. Vai to spēš izmantot paši afgāņi? — ANO cer uz jauna laikmeta sākumu Afganistānā.

Ārvalstu diplomāti cer, ka izdosies izveidot Afganistānas pagaidu valdību — 15 vīru padomi. Bet 100 pārstāvji varētu pildīt pagaidu parlamenta funkcijas.

Bonnas konferencē afgāņu grupējumu pārstāvji vienojas par jaunas valsts pārvaldes izveidošanu un pēc tam — valsts konstitūcijas izstrādā-

šanu. "Pēc pagaidu administrāciju un pagaidu padomes izveides, kuru pilnvaru laiks būs no 3 līdz 6 mēnešiem, lideri vienojās sasaukt *Loju džirgu* jeb Lielo sapulci pārejas laika padomes izveidei" (Bonnā pirmās vienošanās // Neatkarīgā Rīta Avīze, 29.11.01.). Pagaidu padomē ietilps 42 biedri, un tā realizēs izpildvaras funkciju (vienojas par pagaidu padomi // "Diena", 30.11.01.).

Sanāksmes laikā radās domstarpības *Ziemeļu aliansē*, kurā bija iekļauti vairāki puštunu pārstāvji. Handahāras provinces gubernators Hadži Abduls **Kādīrs** pameta sarunas (30.11.01.). *Ziemeļu aliansē* lielu ietekmi ieguvuši tadžiki (25 procenti no Afganistānas iedzīvotājiem). Ar to nav apmierināti hazāri (19 procenti no visiem Afganistānas iedzīvotājiem) un uzbeki (6 procenti). Puštuni, tadžiki, hazāri un uzbeki veido 90 procentus no visiem Afganistānas iedzīvotājiem (Nesaskaņas afgāņu sarunās // "Diena", 1.12.01.).

Cetri afgāņu grupējumi Bonnas priekšpilsētā Petersbergā svinīgā ceremonijā parakstīja vēsturisko vienošanos par Afganistānas pagaidu valdības izveidi pēc Taleban režīma krišanas (5.12.01.). Šo pārejas laika valdību vadīs puštunu cilts pārstāvis Hamīds **Karzaji**. Viņš ir aktīvs karaļa **Zāhiršāha** atbalstītājs, kurš organizēja un aktīvi piedalījās *Taleban* režīma gāšanā Afganistānas dienvidos.

3. Pagaidu valdības sastāvā ir priekšsēdētājs Hamīds **Karzaji** (no puštunu *populazaī* cilts Kandahāras apkaimē), 46 gadus vecs; un **30 locekļi**: 11 puštuni, 8 tadžiki, 5 hazāri, 3 uzbeki un 3 citu minoritāšu pārstāvji. Tās atbilst Afganistānas etniskajam sastāvam. Pagaidu valdība darbību uzsāks 22.12.01.

Afganistānas etniskās grupas: 38% puštuni, 25% tadžiki, 19% hazāri, 6% uzbeki un 12% citas ciltis.

Ārkārtas *Loja džirga* (Lielā sapulce) tiks sasaukta pēc sešiem mēnešiem (atklās bijušais Afganistānas karalis Mohammads Zāhiršāhs). Lielā sapulces sastāvu izvēlēs *speciālā neatkarīgā komisija*, kuras sastāvā ir 21 biedrs. Karalis atgriežas dzimtenē (18.04.02.), lai atklātu *Loja džirga*.

Konstitucionālā Lielā sapulce tiks sasaukta pēc 18 mēnešiem, lai apstiprinātu jauno Afganistānas konstitūciju (Afgāņu lideri vienojas // Neatkarīgā Rīta Avīze, 6.12.01.).

Afganistānas iedzīvotājiem pavēta jauna vēstures lappuse. "Jums tiks pievērsts pasaules skatiens, un jums uzlikta milzīga atbildība. Jums jāizpilda apņemšanās sekmēt nacionālo samierināšanos, aizsargāt cilvēktiesības, sekmēt attiecības ar kaimiņiem. Jums jākalpo cilvēkiem demokrātiskā caurskatāmā veidā" (turpat) — teica ANO īpašais sūtnis **L.Brahimi**. Rietumu demokrātijas palīdzēs Afganistānai pavērt jaunu vēstures lappusi. "Mēs dosim reālu ieguldījumu, lai Afganistānas sievietes un vīrieši dzīvotu brīvībā, cieņā un ar ekonomiskām perspektīvām" (turpat), sacīja Vācijas kanclers **G.Šrēders**.

Berlinē sākās Afganistānas donorvalstu apspriede (5.12.01.). Tās dalībnieki aicināja Afganistānai sniegt 300 miljonu dolāru ārkārtas palīdzību. "ANO ģenerālsekretāra vietnieks humānās palīdzības jautājumos Kendzo Ošima teica, ka no 2001. gada oktobra līdz 2002. gada martam palīdzības sniegšanai vajadzīgi 600 miljonu dolāru" (Sākas strīdi... // Neatkarīgā Rīta Avīze, 7.12.01.).

Panākta vienošanās, kas paredz ievest Afganistānā miera uzturēšanas spēkus. Ja runa ir par "ANO zilajām beretēm, pavisam droši var prognozēt operācijas izgāšanos" (Jauna kārtība Afganistānā // Neatkarīgā Rīta Avīze, 6.12.01.). Patlaban "**vienīgais patiesais garantis Bonnas līgumam ir ārvalstu (pašlaik — ASV) spēku klātbūtne Afganistānā**" (turpat). AFGANISTĀNU NO *TALEBAN* REŽĪMA TAČU ATBRĪVOJA ASV AR MILITĀRU SPĒKU. *Al Qaida* arī tika sagrauta ar ASV militārā potenciāla palīdzību. Vai to spēs apzināties un novērtēt Afganistānas pagaidu valdība?

4. Afgāņu savstarpējās nesaskaņas apdraud pagaidu valdības nākotni. Tās ir veidojušās vēsturiski, sākot ar cīņu pret padomju karaspēku (1978), un izpaudās arī Bonnas konferences laikā. Savukārt "talibi cer, ka viņu vadonim tiks ļauts dzīvot cienīgi" (Talibi apsola atdot Kandahāru // "Diena", 7.12.01.).

Šķelšanās iezīmējās ne tikai afgāņu frakcijās, bet arī *Ziemeļu alianses* rindās, kuru veido savstarpēji konkurējoši grupējumi. Bonnas konferences "lielākie ieguvēji ir tadžiki, kas pagaidu valdībā kontrolēs trīs svarīgākās ministrijas: ārlietu, iekšlietu un aizsardzības" (turpat). Ar konferences rezultātiem nav apmierināts un jūtas pazemots uzbeku ģenerālis **A.R. Dostums**: "Tas ir skumji un pazemojoši. Mēs boikotēsim valdību un nedosimies uz Kabulu, kamēr tur nebūs kārtīgas valdības" (turpat). Arī puštunu garīgais līderis **Ahmads Gailanī** varas sadalījumu pagaidu valdībā uzskata par netaisnīgu: "Tie, kam bija nozīmīga loma džihādā [islāmticīgo karā pret padomju karaspēku], nav pārstāvēti" (Sākas strīdi starp afgāņiem // Neatkarīgā Rīta Avīze, 7.12.01.). Bet tomēr daļa puštunu bija *Taleban* un *Al Qaida* galvenais balsts. Arī Irānas atbalstīts, **Ismails Hāns** "visticamāk pieprasīs varas pārdali par labu šiītu musulmaņiem" (turpat).

Varbūt Bonnas sarunu dalībnieki ieklausīsies puštunu pārstāvja **Hālida Puštūna** aicinājumā: "Šodien mēs nedosimies kaujās [sarunu dēļ]" (turpat). **Varbūt** taisnība ir puštunu tirgonim Kabulā **Abdulam Azizam**: "**Tikai Allāham zināms, cik ilgi saglabāsies miers**" (Afgāņi vienojas par valdību // "Diena", 7.12.01.). **Cīņa par varu, dažādu cilšu etniskās un reliģiskās atšķirības var pavērt ceļu pilsoņu karam, kā tas notika pēc padomju karaspēka izvešanas no Afganistānas.** Tā izcelšanos var sekmēt ANO miera spēku klātbūtne. **Tikai ASV un sabiedroto**

karaspēks (NATO) patlaban var nodrošināt mieru Afganistānā, lai pagaidu valdība varētu uzsākt darbu. Nedrīkst aizmirst, kas notika Kabulā pēc PSRS karaspēka aiziešanas no Afganistānas. “Vēl ir dzīvas atmiņas par etnisko konfliktu astoņdesmito gadu sākumā, kad ielu kaujās starp tadžikiem un hazāriem, uzbekiem un puštuniem pārvērtā gruvešos lielu daļu Kabulas” (Afgāņu premjers apvienos spēkus // Neatkarīgā Rīta Avīze, 19.12.01.). Tas pavēra ceļu *Taleban* režīmam, un Afganistāna kļuva par starptautiskā terorisma nometni *Al Qaida* ar O. bin Ladenu priekšgalā. Ir cerība, ka Afganistānas pagaidu valdība izklūs no šā vēsturiskā strupceļa, apvienojot antitalibu spēku militāros grupējumus, jo pagaidu valdība ir uzsākusi darbu (22.12.01.).

e) ASV globālā stratēģija: iznīcināt teroristus un sniegt civiliedzīvotājiem humāno palīdzību

Mums nav nekādas iecietības pret teroristiem vai jebkuru valsti, kas tos atbalsta. Taču mēs esam dziļi līdzcietīgi pret tiem miljoniem cilvēku visā pasaulē, kuri kļuvuši par naida un apspiestības upuriem — ieskaitot Afganistānas iedzīvotājus. Mēs esam afgāņu tautas draugi. Mums ir iespēja pārvērst pasauli par labāku vietu, kur dzīvot nākamajām paaudzēm

Džordžs Bušs, ASV prezidents¹

ASV un tās partneri realizē globālu pretterorisma kampaņu, kur liela loma ir arī *Enduring Freedom*. Dž. Buša administrācijas politikā būtisku vietu ieņem cīņa pret terorismu, kura ir cieši saistīta ar humāno palīdzību. Tieši šo aspektu ASV politikā skaidro valsts sekretāra vietniece vispārīgās politikas jautājumos **Pola Dž. Dobrjanska**. Viņa uzsver, ka līdzcietība ir būtiska un neatņemama ASV ārpolitikas sastāvdaļa: “**SNIEGT HUMĀNO PALĪDZĪBU TIEM, KURIEM TĀ VISVAIRĀK PATLABAN IR VAJADŽĪGA**” (P. Dž. Dobrjanska. Humānā palīdzība un cīņa pret terorismu iet roku rokā // Neatkarīgā Rīta Avīze, 20.10.01.). Visupirms runa ir par Afganistānu, kura “pārcietusi 22 gadus ilgu karu, trīs sausuma gadus un piecus nežēlīga un represīva talibu režīma gadus” (turpat). Tagad tur notiek militāra operācija pret *Taleban* režīmu, kas valsti pārvēris par *Al Qaida* teroristu nometni.

Iepriekšējā fiskālajā gadā, kas noslēdzas 30. septembrī, ASV ir sniegusi aptuveni “divas trešdaļas no kopējās Afganistānai piegādātās starptautiskās humānās palīdzības” — kopumā 185 miljonu dolāru apmērā.

¹ **P. Dž. Dobrjanska**. Humānā palīdzība un cīņa pret terorismu... // Neatkarīgā Rīta Avīze, 20.10.01.

Runa ir par valsti, no kuras teritorijas starptautiskais terors sasniedza ASV pilsētas 2001.gada 11.septembrī. **“4.oktobrī ASV prezidents paziņoja par papildu palīdzības piešķiršanu 320 miljonu dolāru apmērā, tostarp 25 miljonus atvēlot nekavējošai palīdzībai tiem afgāņiem, kuri raduši patvērumu kaimiņvalstīs Vidusāzijā un Dienvidāzijā”** (turpat). Patlaban ASV nodrošina 80 procentu pārtikas piegādes afgāņiem. Līdz ar to humānā palīdzība kļūst par ietekmīgu ieroci “kopējā cīņā pret terorismu”.

ASV izveidoja un tagad vada starptautisku koalīciju, lai “sakautu teroristus un tos, kuri sniedz viņiem drošu patvērumu” (turpat). Tās nozīmē iznīcināt *Taleban* militāros objektus un karaspēku, kā arī O. bin Ladenā teroristu bāzes un apmācības centrus visā Afganistānas teritorijā un citās valstīs.

ASV apzinās, ka “atbrīvojot pasauli no ļaunā”, tā vietā jāsēj labais — līdzcietība un humānā palīdzība. Tāda ir prezidenta Dž.Buša izvēlētā politiskā stratēģija cīņā pret terorismu visā pasaulē.

Tokijā notikušajā donovalstu sanāksmē tika apsolīti 4,5 miljardi ASV dolāru. “Paredzams, ka šogad afgāņi saņems 1,8 miljardus dolāru, bet pārējā summa tiks piešķirta nākamajos gados” (Afganistāna aicina pasteidzināt palīdzību // “Diena”, 23.01.02.). Bet ANO aprēķini liecina, ka Afganistānas atjaunošanai pēc 22 gadu ilgā kara “nākamajos 5 gados būtu nepieciešams 10 miljardi dolāru” (turpat).

f) bēgļu tragēdija

ASV pret afgāņu tautu izjūt draudzību, tāpat kā pret miljoniem islāmticīgo pasaulē.

Džordžs Bušs, ASV prezidents (7.10.01.)

Pret Afganistānu vērstā kampaņa *Enduring Freedom* ietver arī humānās palīdzības programmu “Sirdis un dvēseles”. Divas lidmašīnas C-17 pirmajā uzlidojuma naktī nometa humānās palīdzības sūtījumus — 37 000 paciņu ar pārtiku un medikamentiem” (Karš pret teroru // NRA, 9.10.01.). Katrā paciņā ir pupiņas tomātu mērcē, pupiņas ar vinegretu, biskvīti, konditorejas izstrādājumi ar augļiem, augļi, maize, zemesriekstu sviests, zemeņu džems, galda piederumi, sāls un pipari, salvetes un sērkokčiņi, instrukcija angļu un franču valodā. Un tomēr iezīmējas potenciāla bēgļu krīze. “ANO paredz, ka pavisam 1,5 miljoni bēgļu varētu mēģināt atstāt Afganistānu bada un uzlidojumu dēļ” (ANO spriež par humāno palīdzību // NRA, 10.10.01.). Šai sakarībā svarīgi būtu atzīmēt, ka ASV un Anglijas gaisa triecienu ir vērsti nevis pret civiliedzīvotājiem, ne pret islāmu, šo triecienu mērķis — *Taleban* militārie objekti un *Al Qaida* bāzes un sauszemes karaspēks. Tas ir karš pret teroru, no kura

cieta arī attiecīgās valsts — terorisma atbalstītājas — **civildzīvotāji**. “Pēc ANO datiem, Afganistānā badu cieš 7,5 miljoni iedzīvotāju...” (turpat). Viņiem palīdzību sniedz ANO Pasaules pārtikas organizācija.

ANO bēgļu lietu komisāre M. Robinsone jautā: “Vai gatavojamies šoziem tiši pakļaut simtiem tūkstošus vai varbūt pat miljonus cilvēku bada nāvei, kas viņiem draud, ja mēs nepavērsim izdevības logu” (ANO bēgļu lietu komisāre prognozē... // Neatkarīgā Rīta Avīze, 15.10.01.). **Bet ASV sniegtā palīdzība nereti tiek iznīcināta pēc talibu mullu norādījuma vai arī nonāk tirgū.**

g) Starptautiskais terorisms — XXI gs. slimība. KO DARĪT?

Rietumu demokrātija radīja labvēlīgus apstākļus starptautiska terorisma tapšanā un attīstībā. **Rietumu demokrātijas iecietīgi izturējās pret starptautisko terorismu Čečenijā, kurš veica terora aktus Krievijā. Krievija un Rietumvalstis iecietīgi izturējās pret palestīniešu teroru Izraēlā, kurš ilgst vairākus gadus.** Tikai pēc teroristu uzbrukuma Nujorkai un Vašingtonai pasaule saprata terorisma briesmas, kas jau politikas jomā sāka diktēt savus noteikumus.

Jāatzīst, ka ASV un Krievijas specdienesti nebija spējīgi paredzēt terorisma attīstību līdz uzbrukumam *Tirdzniecības centram* Nujorkā. Pirmais mēģinājums to uzspridzināt notika 1998. gadā. Terorisma attīstības draudi netika pietiekami novērtēti. Turpinājās zināma Rietumu un Krievijas konfrontācija par Čečenijas starptautiskā terorisma izpratni. ASV un Krievija iestīga neauglīgās diskusijās par *Pretraķešu aizsardzības līgumu* (1972) un ASV *Nacionālās pretraķešu aizsardzības sistēmu*.¹

Demokrātija radīja XXI gs. briesmoni — starptautisko terorismu, kas ir kļuvis par XXI gs. slimību. Kļūst acīmredzami superterorista O. bin Ladenā atbalstītāji islāma valstīs un citās valstīs pasaulē (Pakistānā, Irākā, Irānā, Ēģiptē, Somālijā, Sudānā u.c.). “Pretkara gājieni notika arī Austrālijā un Eiropā, Berlīnē ielās izgāja 15 000 cilvēku, kas sludināja miera vēsti. Londonas centrā uz skaļu, taču miermīlīgu, demonstrāciju sapulcējās 20 000 cilvēku” (Pasaulē sarosās pretkara kustība // “Diena”, 15.10.01.). **Demokrātija pauž savu bezspēcību cīņā pret teroristiem.**

Starptautiskais terorisms ar demokrātijas atbalstu vai klusējošu piekrišanu jau ir iegājis politikā. **Terorisms Čečenijā un palestīniešu teroristi Izraēlā.** Tās ir noticis tāpēc, ka Rietumu demokrātijas nav savlaicīgi vērsušās pret teroristiem. EDSO faktiski nenosodīja teroru Čečenijā, ierobežojot Krievijas militārās operācijas. **Rietumu valstsvīri tiekas ar Jasiru Arafatu laikā, kad no palestīniešu pašpārvaldes teritorijām pret Izraēlu tiek vērsti terors.** Tagad Rietumi nosoda Izraēlas pretterorisma militāro akciju *Aizsargsiena*, draudot ar sankcijām (“Diena”, 20.04.02.).

¹ ASV vienpusēji izstājās no šā līguma (13.12.01.). Krievija šādu ASV soli uzskatīja par kļūdu.

Varbūt uzbrukumi Ņujorkai un Vašingtonai bija plānoti ar vienu mērķi — izprovocēt ASV un Rietumu pasauli uz militāru konfliktu ar islāma valstīm? — **Pirmkārt**, šis veselam saprātam neaptveramais uzbrukums tika plānots vairākus gadus ciešā saistībā ar *Al Qaida* organizāciju tīklu visā pasaulē. Pilotu sagatavošana notikusi arī ASV, kur viņi saņēmuši pilota licences. **Otrkārt**, iespējams, ka starptautiskā terora iedvesmotājiem un organizētājiem bija vajadzīgs tikai iegants, lai atraisītu rokas O. bin Ladenā organizācijai *Al Qaida* bioloģiskam un ķīmiskam teroram. **Par to liecina** Sibīrijas mēra izplatīšana ar pasta sūtījumiem. Un tad jau runa ir par Rietumu civilizācijas un demokrātijas pastāvēšanu. Par to liecina teroristu līderu mullas M.Omara un O. bin Ladenā draudi ASV.

FIB brīdina amerikāņus, ka iespējami jauni teroristu uzbrukumi. “Noteikta informācija, kurā nav minēts konkrēta uzbrukuma mērķis, liek domāt, ka nākamajās dienās ASV iekšienē un pret ASV interesēm ārvalstīs varētu notikt vēl kādi terora akti” (FIB brīdina par jauniem terora aktiem // “Diena”, 13.10.01.). Pastāv iespēja, ka teroristi izmantos daudz bīstamākus ieročus — bioloģiskos vai ķīmiskos ieročus. Visai iespējams, ka Sibīrijas mēra “izplatīšanās ir saistīta ar **bioterrorismu**¹, ko īsteno Osamas bin Ladenā līdzgaitnieki” (turpat). Kā fakti liecina, bioterrorisms ir 2001.gada 11.septembra teroristu uzbrukuma turpinājums. Par to liecina ASV Federālās izmeklēšanas biroja (FIB) atklātībai nodotās (23.10.01.) trīs Sibīrijas mēra baktēriju saturošo vēstuļu fotokopijas: “09-11-01. Šī ir nākamā. Ķerieties tagad pie pencilina. Nāvi Amerikai. Nāvi Izraēlai. Allāhs ir dižens” (Sibīrijas mēra vēstules saistītas ar 11.septembri // Neatkarīgā Rīta Avīze, 25.10.01.).

PRIEKŠĀ GLOBĀLA SAREŽĢĪTA CĪŅA AR STARPTAUTISKO TERORISMU UN TO ATBALSTĪTĀJĀM VALSTĪM. ASV Valsts departaments nosauca Irānu, Irāku, Lībiju, Sibīriju un Sudānu.

¹ **Bioterroristiskie** (biocīda) ieroči ir: **a) bakterioloģiskie, bioloģiskie un toksiskie ieroči.** Tie ir aizliegti ar ANO 1972.gada *Konvenciju par bakterioloģisko (bioloģisko) un toksisko ieroču izstrādes, izgatavošanas un uzkrāšanas aizliegšanu un to iznīcināšanu*; **b) smacējošas indīgas un citas gāzes,** kas domātas cilvēku iznīcināšanai. Tās ir aizliegtas ar 1925.gada *Protokolu par aizliegumu lietot karadarbībā smacējošas, indīgas un citas gāzes, kā arī bakterioloģiskos ieročus*; **c) ķīmiskie ieroči,** t.sk. munīcija, toksiskās ķīmiskās iekārtas un prekursori cilvēku fiziskai iznīcināšanai. Šie ieroči ir aizliegti ar ANO 1993.gada *Konvenciju par ķīmisko ieroču izstrādes, ražošanas, uzkrāšanas un lietošanas aizliegšanu, kā arī par to iznīcināšanu*; **d) neitronu ieroči,** kas iznīcina organiskos savienojumus, saglabājot materiālās lietas (ieročus, tehniku utt.) (A.Vilks, Dr.iur. Bioterrorisms — mīti un realitāte // Neatkarīgā Rīta Avīze, 23.10.01.). Bioterrorisms ir biocīda forma, kas kvalificējama kā starptautisks noziegums. Vai starptautiskais terorisms uzdrīkstēsies spert no soli? — **Terorisms nav prognozējams, tādēļ tas ir bīstams.**

KO DARĪT? — Jāmaina esošā pasaules kārtības un drošības sistēma, kura sāka veidoties pēc *aukstā kara*. ASV un tās sabiedrotie uzsākuši *Enduring Freedom*, lai gāztu *Taleban* režīmu, kurš valsts līmenī Afganistānā izveidojis *Al Qaida* bāzes un apmācības nometnes, un lai iznīcinātu šo starptautiskā terorisma perēkli. Varbūt bija cits ceļš? — Ja *Taleban* izpildītu ASV prasības, tad būtu iespējams cits risinājums. Grūti piekrist kritikai, kas vērsta pret Dž.Buša stratēģiju cīņā ar terorismu: “Pieejamā informācija liecina, ka Džordžs Bušs paklausījies militāristiem, nevis stratēģiem. Rit nevis uzvaras, bet konflikta, tātad — militāra uzbrukuma, militāras konjunktūras, militāras apoloģijas eskalācija” (V.Avoitiņš. Politikas repertuāru dzīvā teātra prasībām pārkārtojot // Neatkarīgā Rīta Avīze, 15.10.01.). **Bet ar to tad vajadzētu sākt?** Rietumu demokrātija taču ir izauklējusi starptautisko terorismu, ko nu nekādi nevar uzveikt demokrātiskā ceļā. **Teroristi ir JĀIZNĪCINA FIZISKI. TERORA GARĪGIE IEDVESMOTĀJI IR JĀPASLUDINA PAR STARPTAUTISKIEM KARA NOZIEDZNIKĒMIEM UN JĀSODA AR ĪPAŠI IZVEIDOTU TIESU.** Varbūt ir cits ceļš? — Starptautiskais terors kļūst bīstamāks par nacionālsociālismu, kas Hitlera laikā tika padarīts par Vācijas oficiālo ideoloģiju.

Patlaban ASV militārā aktivitāte ir ne mazāk svarīga par citām aktivitātēm, kas vērstas pret starptautisko terorismu. Runa ir par kompleksu cīņu pret starptautisko terorismu, kur bez militārām operācijām ar civiliedzīvotāju upuriem neiztikt. **Kas attiecas uz pasaules mēroga stratēģiju cīņā ar terorismu, tad tā ar ASV aktīvu līdzdalību vēl tikai top.**

Vairs nav nekādu šaubu par to, ka *Al Qaida* bija saistīta ar uzbrukumiem Ņujorkai un Vašingtonai. Šīs organizācijas grupas turpina draudēt ar jauniem uzbrukumiem, izmantojot lidmašīnas. Teroristi tikai nav atzinuši savu līdzdalību bioterora eksperimentam ar Sibīrijas mēra izplatīšanu. Šajos draudos atklājas organizācijas *Al Qaida* politiskie mērķi, ar kuriem tagad, iespējams, tiek maskēts teroristu noziegums 2001.gada 11.septembrī ASV: “Ar šo mēs paziņojam Amerikas valsts sekretāram [Kolinam Paelam], kas ir šaubījies par mūsu iepriekšējo draudu ticamību, ka **lidmašīnu vētra nebeigsies, līdz viņi nenovāks savas rokas no Palestīnas un Irākas un neatvilks savus spēkus no Arābijas,**” paziņoja *Al Qaida* pārstāvis Suleimans Abū Geits pa satelīttelrvīziju *Al Jazzeer Katarā*¹ (Tagad apdraud arī Lielbritāniju // Neatkarīgā Rīta Avīze, 15.10.01.). Nav šaubu arī par Irākas līdzdalību terora aktu organizēšanā pret Izraēlu, bet Rietumi un Krievija nespēj atbalstīt Izraēlas cīņu ar palestīniešu teroru.

¹ **Katara** (*Qatar*) — Kataras valsts. Atrodas Āzijas dienvidrietumos, Arābijas pussalā pie Persijas jūras līča. Platība 11 300 km², iedzīvotāji 389 000, galvenokārt arābi. Reliģija — islāms. Kopš 1971.g. neatkarīga valsts. Pirms tam (1916–1971) Lielbritānijas protektorāts. ANO locekle kopš 1971.gada.

Tagad kļūst saprotama *Al Qaida* loma un vieta teroristu uzbrukumā ASV pilsētām (11.09.01.). Par to liecina **O. bin Ladena draudi**, ko viņš izteicis savā zvērestā: “**Allāhs deva svētību musulmaņu avangardam sagraut Ameriku, un lai Allāhs svēta viņus tagad un dod viņiem vietu debesīs. Zvēru pie Allāha, ka Amerika nedzīvos mierā, kamēr miers nebūs iestājies Palestīnā**” (turpat). **Runa ir par Palestīnas valsts tapšanu ar terora palīdzību. KĻŪST SKAIDRS, KA ISLĀMA FUNDAMENTĀLISTI TERORU IR PASLUDINĀJUŠI PAR POLITISKU IEROCI. Tātad priekšā ir tikai viena izeja — STARPTAUTISKĀ TERORISTU TIKLA IZNĪCINĀŠANA VISĀ PASAULĒ¹**. Šo tiklu radīja demokrātija, kurai tagad izvirzās alternatīva: STARPTAUTISKĀ TERORISMA BĀZU UN APMĀCĪBAS CENTRU IZNĪCINĀŠANA UN TO VALSTU, KURAS ATBALSTA TERORISMU, POLITISKA, EKONOMISKA, FINANSIĀLA, TIRDZNIECISKA IZOLĀCIJA VAI ARĪ DEMOKRĀTIJAS BOJĀ EJA?

Sibīrijas mēra izplatīšana vieš bailes un paniku visā pasaulē. “Jau apstiprināti 12 Sibīrijas mēra inficēšanās gadījumi ASV, panika sākusies arī citur pasaulē...” (Sibīrijas mēris rada paniku pasaulē // Neatkarīgā Rīta Avīze, 17.10.01.). **Iespējams, ka bioterorisms jau ir kļuvis par realitāti** ne tikai ASV, bet arī Itālijā, Francijā, Vācijā, Zviedrijā, kur tiek atrastas vēstules ar baltu pulveri? Šķiet, ka tas viss liecina par teroristu bailēm un paniku, ka tuvojas atmaksa. ASV *Federālais izmeklēšanas birojs* pauž savu viedokli par Sibīrijas mēra izplatīšanos: “Lai gan versija par organizēto terorismu nav izslēgta, **pagaidām mēs neesam atraduši tiešu saikni ar organizēto terorismu**” (Amerikāņi papildina teroristu sarakstu // Neatkarīgā Rīta Avīze, 18.10.01.). ASV valdība piedāvāja vienu miljonu dolāru par informāciju, kas “ļautu arestēt un notiesāt personas, kuras atbildīgas par sūtījumiem, kas inficēti ar Sibīrijas mēri” (Miljons bioterorista atmaskotājam // Neatkarīgā Rīta Avīze, 19.10.01.). **Vajadzētu iet pa citu ceļu un varbūt vienīgo — pasaules mēroga terors pret teroristiem un to organizācijām, garīgajiem iedvesmotājiem.** Rietumu demokrātijas nav spērušas šādus radikālus soļus, kad “**bioterorisma uzbrukumos ASV trīs cilvēki ir miruši no ieelpotā Sibīrijas mēra un vēl 12 ir saslimuši**”. (Irāka gaida uzbrukumus // Neatkarīgā Rīta Avīze, 29.10.01.). Tas attiecas arī uz dažām Latvijas presē izteiktajām atziņām par *Taleban* režīmu Afganistānā: “Tur valda ne pārāk humāns režīms, kas sava reliģiskā fanātisma dēļ ir izraisījis Afganistānai pasaules visvarenākās militārās mašīnērijas uzbrukumus” (Redakcijas komentārs *Tik tālā un tuvā traģēdija* // Neatkarīgā Rīta Avīze, 29.10.01.) Humānisms paliek neizprasts un sajaukts ar terorisma iznīcināšanu humānisma un demokrātijas vārdā, kad **civiliedzīvotāju upuri ir neizbēgami**, jo aiz viņu mugurām nereti slēpjas teroristi.

¹ Patlaban aktuāla ir teroristu tikla iznīcināšana Palestīnas pašpārvaldes teritorijā, kurš apdraud Izraēlu.

KO DARĪT? — XXI gs. terorisma perēkli ir jāiznīcina visā pasaulē vai arī ar teroru tiks risinātas politiskas problēmas tā, kā to cenšas darīt palestīnieši, čečeni, savulaik arī talibi. Rietumu demokrātijai ir būtiski jāmainās, lai sevi aizstāvētu, pretējā gadījumā tā aizies bojā. Ko darīt? — Ar modernu militāro tehniku jāiznīcina bioloģisko un ķīmisko ieroču rūpnīcas valstīs, kuras dod patvērumu un atbalsta teroristu organizācijas.

Bioterora draudi ir reāli. Tie saistīti ar *Al Qaida* un citu teroristisko organizāciju bailēm un paniku, ko izraisa ASV un Anglijas militārā ofensīva Afganistānā. Nav šaubu par *Taleban* vietu un lomu starptautiskā terorisma tikla izveidošanā pasaulē. Par nožēlošanu to vēl nespēj aptvert tie, kuri uzsāk demokrātisku demagoģiju par mieru. Sevišķi izceļas islāma fundamentālisti visā pasaulē.

ASV Valsts departaments ir norādījis valstis, kurās teroristu organizācijas saņem valsts finansējumu; tās ir Irāna, Irāka, Kuba, Lībija, Sīrija, Sudāna, Ziemeļkoreja. Nav saprotama ANO rīcība, iekļaujot Sīriju ANO Drošības padomē. Tā bija ANO starptautiska devalvācija cīņā pret terorismu. Teroristu grupas, kuras gatavas uz asinsizliešanu, atrodas Alžīrijā, Afganistānā, Ēģiptē, Palestīnā (pašpārvaldes teritorija), Spānijā, Turcijā, Šrilankā. Sevišķi bīstamas ir tādas valstis kā Alžīrija, Lībija, Izraēla, Irāka, Japāna, Pakistāna un Ziemeļkoreja, jo tajās teroristu grupām paveras iespēja izmantot masu iznīcināšanas līdzekļus. **Visvairāk teroristu grupu — 4 grupas darbojas Palestīnā.** Divas teroristu grupas darbojas Ēģiptē, Izraēlā, Lībanā, Grieķijā, Kolumbijā, Peru, Turcijā un Ziemeļkorejā (Amerikāņi papildina teroristu sarakstu // Neatkarīgā Rīta Avīze, 18.10.01.). ASV Valsts departaments ir fiksējis šādas pasaules teroristiskās organizācijas: Abu Nīdala organizācija; Abū Sajāfa grupa; Aleksa Bonkajao brigāde, Bruņotā islāma grupa, Ruandas Atbrīvošanas armija; *Aum*; *ETA*; Pirmā oktobra antifasiistiskās pretošanās grupa; *Al-Gama'a al-islāmyya*; *HAMAS*; *Harhat ul-mujahidin*, *Hizballan Jaish-e-Mohammed*; Uzbekistānas Islāma kustība, Japānas sarkanā armija; *Al-Jihad*; Kaha un Kahanes grupa; Kurdistānas strādnieku partija; *Jashar-e-Tayyiba*; *Tamilu* atbrīvošanas tīgeri; Lojālistu brīvprātīgie spēki; Modžahedu organizācija; Nacionālā atbrīvošanas armija (Kolumbija); Jauno cilvēku armija; Oranžistu brīvprātīgie; Palestīnas islāma džihāds; Palestīnas atbrīvošanas fronte; Cilvēki pret gansteriem un narkotikām; Palestīnas Tautas atbrīvošanas fronte; *Al-Qaida*; Īstā *IRA*; *Sarkanās rokas aizstāvji*; Revolucionārie Kolumbijas spēki; 17.novembra revolucionārā organizācija; Revolucionārā tautas atbrīvošanas armija; Revolucionārā apvienotā fronte; *Mirdzošā taka*, Tupaka Amaru revolucionārā kustība; Apvienotie pašaizsardzības spēki (NRA, 12.09.01.). Kļūst skaidrs, ka starptautiskais terorisms ir internacionāls ar dažādu mērķi un garīgo

pamatojumu. Bet pats bīstamākais terorisma paveids balstās uz reliģiskajiem fanātiķiem — pašnāvniekiem, par ko liecina teroristu uzbrukums Ņujorkai un Vašingtonai. **Nedrīkst pieļaut Palestīnas valsts tapšanu ar teroristu pašnāvnieku palīdzību.**

KO DARĪT? — Patlaban veidojas starptautiska koalīcija cīņai pret starptautisko terorismu. ASV vadībā veiksmīgi tiek realizēta kampaņa *Enduring Freedom* Afganistānā. Eiropas konferencē Briselē (19.10.–20.10.01.) ES valstis un kandidātvalstis sprieda par vienotu cīņu pret terorismu. Krievija strikti atbalsta ASV pretterorisma kampaņu un paliek atbalstu *Ziemeļu aliansei*, kurai būs svarīga loma pagaidu valdības veidošanā. Krievijas prezidents **V.Putins** atzīst: **“Mēs atklāti paziņojam, ka atbalstām ASV tās cīņā pret terorismu.** Esam gatavi strādāt kopā informācijas sniegšanā un humānās palīdzības piegādāšanā” (Politiskās spekulācijas ap karu // Neatkarīgā Rīta Avīze, 17.10.01.). Atšķiras ASV un Krievijas viedoklis par mēreno talibu iekļaušanu Afganistānas pagaidu valdībā, jo Maskava iebilst pret to. Uzbrukums Kabulai ir atlikts uz nenoteiktu laiku. “Tas varētu notikt tikai tad, ja triecienā piedalītos arī amerikāņu speciālo uzdevumu vienības” (Talibi sāk aizsardzības karu // Neatkarīgā Rīta Avīze, 22.10.01.). O. bin Ladens un mulla M.Omars nolēmuši nerīkot pašnāvnieku uzbrukumus. Bet karš turpinās. **“Ziemeļu alianses** pusē neapšaubāmi ir Krievija un Indija, bet pavisam citādi ir Pakistānas un ASV plāni. **Ir ziņas, ka pakistānieši ir vienojušies ar vismaz astoņdesmit talibu lauku komandieriem par valdošā režīma gāšanu.** Skaidrs, ka bez viņiem jaunas valdības veidošana nevarēs iztikt, jo talibi pārstāv lielāko Afganistānas tautu — puštunus...” (turpat).

ASV un Krievijas viedokļi tuvinās visās jomās. Trešā daļa Krievijas iedzīvotāju uzskata, ka vajag iestāties NATO, bet 58 procentu ir par sadarbības tālāku pastiprināšanu. ASV un Indija noslēdz sadarbības līgumu terorisma apkarošanā (16.10.01.). Cīņa ar terorismu vēršas plašumā. Šai sakarībā ir vērts ieklausīties **Ēģiptes prezidenta Hosnī Mubaraka** atziņās: **“Ēģipte aplaudēs, ja ASV sagūstīs Osamu bin Ladenu”, bet brīdināja par to, ka terorismu “nav iespējams apturēt”** (*Newsweek*, 20.10.01.). Viņš būtībā attaisno teroristu uzbrukumu ASV pilsētām ar to, ka nav progresa Izraēlas un palestīniešu attiecībās: **“Mēs esam pret nevainīgu cilvēku nogalināšanu, taču to izraisījis Izraēlas nepiekāpīgums”** (turpat). Ēģiptes prezidents paceļ balto karogu teroristu priekšā. **Ar viņa atbalstu faktiski palestīnieši turpināja teroru Izraēlā, bet Rietumi un Krievija pat risināja sarunas ar Jasiru Arafatu.** H.Mubaraks uzskata, “ka terorismu nevar apturēt, bet tikai mazināt — ja miera process virzīsies uz priekšu. **Arī bin Ladens vispirms sarīkoja sprādzienus un tikai tad sāka runāt par palestīniešiem. Pirms tam viņš tos nekad nepieminēja”** (turpat). Tādēļ vairāk ticams ir pilnīgi

pretējais: ar palestīniešu problēmu O. bin Ladens tikai piesedza savu noziegumu pret cilvēci un demokrātiju. Skaidrs, ka Ēģipte būs nevis ASV sabiedrotais cīņā pret terorismu, bet gan pasīva vērotāja, vai ar savu diplomātisko vienaldzību pat veicinās terorismu.

Un atkal izvirzās jautājums: **KO DARĪT?** — Varbūt mācīties no pašiem teroristiem: iebiedēt un sēt paniku ar mūsdienu militāro tehniku. **UZ TERORU JĀATBILD TIKAI AR TERORU UN HUMĀNO PALĪDZĪBU.** Varbūt vajadzētu izteikt jaunu ultimātu teroristiem: ja netiks pārtraukta Sibīrijas mēra izplatīšana, visās pasaules malās pret teroristu nometnēm, organizācijām un to līderiem sāksies terors ar vismodernāko tehniku. **Jā, demokrātijas humānisma balsi nāksies pieklusināt pašas demokrātijas pastāvēšanas un izdzīvošanas vārdā.** Uz *Al Qaida* draudiem jau sen vajadzēja atbildēt ar ultimātu: 24 stundu laikā pārtraukt visu veidu draudus un bioteroru vai arī visā pasaulē sāksies terors pret starptautisko terorismu un pret valstīm, kuras atbalsta un finansē teroristu organizācijas. **Ir nepieciešams uzsākt teroristu līderu meklēšanu un gūstīšanu, izmantojot militārās operācijas.** Var iebilst: šāda radikāla rīcība var izraisīt Trešo pasaules karu. Bet cīņa ar starptautisko terorismu taču ir neizbēgama, vai arī demokrātija ies bojā. Tādēļ Izraēlas operācija *Aizsargsiena* ir atbalstāma.

Demokrātiska humāna cīņa ar terorismu ir bezspēcīga. Demokrātija ir veicinājusi terorisma attīstību un izplatīšanos (Izraēla, Krievija, Spānija u.c. valstis). **TERORU VAR PIEVEIKT, TIKAI VĒRŠOTIES PRET TERORU IZMANTOJOT MODERNO KARA TEHNIKU UN SNIEDZOT HUMĀNO PALĪDZĪBU NABADZĪBĀ NONĀKUŠAI TAUTAI.** Vajag saprast, ka Rietumu demokrātija jau atrodas uz ceļiem. Par to liecina ne tikai daudzu Rietumu politiķu un valstsvīru pļāpāšana un pat tikšanās ar J. Arafatu, kā arī pārmetumi Krievijai, kura vienatnē cīnās ar čečenu teroristiem. **Terorismu varēs uzveikt, ja lielākā daļa pasaules valstu spēs apvienoties ap ASV kopīgā, ilgstošā cīņā pret starptautisko terorismu visās jomās: ekonomika, finanses, tirdzniecība, militārās operācijas.**

g-1) starptautiskās pretterorisma koalīcijas nostiprināšana un tās turpmākā politika. Pirmajā vietā izvirzās politiskā un ekonomiskā cīņa ar starptautisko terorismu. Eiropas Savienības vēstnieki vienojušies (30.10.01.) par to, ka tiks grozīta ANO *Drošības padomes* 1333. rezolūcija, "attiecinot ieroču eksportēšanas aizliegumu tikai uz talību kontrolētajiem apvidiem" (*Ziemeļu alianse* gatavojas uzbrukt // Neatkarīgā Rīta Avīze, 1.10.01.). **Politika ieņem arvien svarīgāku vietu cīņā ar starptautisko terorismu, aptverot ar ekonomiku, finanses un tirdzniecību.**

Vai izdosies iznīcināt teroristus? — Krievijas pieredze Čečenijā rāda, ka cīņa ar starptautisko terorismu būs ilgstoša, grūta un nāksies ieguldīt daudz līdzekļu. Patlaban ASV militārajās operācijās Afganistānā ik dienas tērē ap 200 miljonu dolāru (30.10.01.).

ASV militārās operācijas rezultātā O. bin Ladena organizācijas *Al Qaida* teroristi no Afganistānas caur Pakistānu un citām valstīm ar bēgļu straumi sāk iekļauties šīs organizācijas tīklā, kurš aptvēris daudzas valstis. “Pakistānas ceļojumu aģenti, kas nodarbojas ar cilvēku kontrbandu, stāsta, ka pēdējos mēnešos Afganistānu pametuši vismaz 200 arābu kaujinieku. Par 20 000 — 30 000 dolāru viņi tiek pie jauniem dokumentiem, lai dotos uz Eiropu vai ASV, kur gatavi pacietīgi gaidīt, līdz pienāks īstais brīdis jaunam triecienam” (Teroristu tīkls perina triecienus // “Diena”, 9.11.01.). Atcerēsimies, ka *Al Qaida* nometnēs nonāca ne tikai fanātiski noskaņoti arābi, bet arī citu tautību pārstāvji. O. bin Ladena nometnēs Afganistānā apmācīti “vismaz 20 000 kaujinieku”, taču daudzi “ir izklīduši pasaulē, lai pēc *Al Qaida* signāla saņemšanas īstenotu jaunus terora aktus” (turpat). Atcerēsimies, ka, pēc ekspertu domām, liberālo likumu dēļ Eiropas valstis līdz šim bija teroristu patvēruma vieta. Vācijas pilsētā Hamburgā radās uzbrukuma plāns Ņujorkai un Vašingtonai, “ko apstiprināja *Al Qaida* vadoņi” (turpat). Bet gūstā kritušajiem nāksies stāties tiesas priekšā un izciest sodu. Taisnības vārdā jāatrod, jāapcietina un jāsoda arī tie, kuri apmetušies ārpus Afganistānas 60 pasaules valstīs. Tātad cīņa ar starptautisko terorismu tikai sākas: **“Karš Afganistānā — karš par civilizācijas pastāvēšanu — ir tikai sākumstadija cīņā pret terorismu”**, — uzsvēra ASV prezidents Dž. Bušs (9.11.01.).

Pat, ja O. bin Ladena atrašanās vieta Afganistānā tiks atklāta, tad tai būs grūti piekļūt: alu sistēma kalnos ir ne tikai ļoti sarežģīta, bet arī grūti pieejama. Runa var būt par viņa sagūstīšanu vai iznīcināšanu tikai pēc *Taleban* režīma krišanas, ja vien viņam nedos patvērumu Somālijā, Sudānā vai kāda cita valsts.¹ Kandahāra — pēdējais talibu atbalsta punkts — padodas (6.12.01.), bet pēdējie *Al Qaida* karotāji — teroristi Kandahārā tika nogalināti 28.01.02. (Iznīcina nepakļāvīgos *Al Qaida* karotājus // “Diena”, 29.01.02.).

ASV globālajā pretterorisma stratēģijā būtisku vietu ieņem attiecības ar Krieviju: 1) Krievija likvidē radioizlūkošanas bāzi Kubā; 2) politiskā sadarbība Afganistānas problēmas noregulēšanā pēc *Taleban* režīma krišanas; 3) sadarbība pretterorisma kampaņa Afganistānā. Krievijas prezidents V. Putins atzīst: **“Mūsu dialogs attīstās tā, kā mēs to plānojām visos virzienos, tajā skaitā arī starp spēka struktūrām.** Tas ir ļoti svarīgs sadarbības aspekts, tā kā tas rada nepieciešamo uzticības atmosfēru sadarbības attīstīšanai citos virzienos” (Krievija un ASV tuvinās // Neatkarīgā Rīta Avīze, 5.11.01.).

¹ “Mūsu galvenais mērķis nav bin Ladens. Mēs dabūsim rokā bin Ladenu! Dzīvu vai mirušu — man vienlga. Mēs nerimsimies, kamēr nebūsim sodījuši viņu un visus ar viņu saistītos noziedzniekus,” uzsvēra Dž. Bušs (Osama bin Ladens pazudis bez pēdām // “Diena”, 28.01.02.). Patlaban viņš ir dzīvs un nav notverts (“Diena” 19.04.02.)

ASV augsti vērtē Krievijas atbalstu un sadarbību pēc 11.septembra terora aktiem Ņujorkā un Vašingtonā. Bet šī sadarbība agri vai vēlū būs saistīta ar ietekmes sfēru sadales problēmu starp divām lielvarām. ASV izmanto Uzbekistānas lidlaukus, Kazahstāna gatava sniegt neierobežotu atbalstu ASV cīņā pret terorismu. Paveras ciešākas sadarbības iespēja starp Krieviju un NATO. Turklāt ASV intensificē diplomātisko karu pret *Taleban* režīmu sadarbībā ar saviem partneriem un afgāņu opozīciju. Tā rezultātā starp ASV un Krieviju izveidojās stratēģiskās partnerattiecības. Tomēr pastāv arī nopietni šķēršļi globālas pretterorisma stratēģijas veidošanā un īstenošanā.

g-2) šķēršļi un problēmas ASV globālās pretterorisma stratēģijas veidošanā un īstenošanā. Jāatzīst, ka par nopietnu problēmu ASV politikai kļuva atbalsts militārai kampaņai Afganistānā. **Tikai "51 procenti¹ britu atbalsta gaisa uzlidojumus laikā,** kad *Taleban* spēki spiesti atkāpties *Ziemeļu alianses* ofensīvas dēļ" (Briti raizējas par ASV politiku Afganistānā // Neatkarīgā Rīta Avīze, 21.11.01.). Bet ne jau alianses spēki piespieda talibus strauji atkāpties. Tikai ASV un Lielbritānijas modernās kara tehnoloģijas izmantošana uzveica talibu cīņas garu un pretošanās spēju. **20 procenti britu uzskata, ka "ASV uzlidojumi talibiem nav attaisnojami"**, bet MUSULMANU valstīs šis skaitlis ir daudz lielāks. Arī Latvijā daži politikas komentētāji uzskata ASV pretterorisma kampaņu par "rupju spēka pielietošanu" (turpat). **Ko darīt?** — Par šo problēmu nedomā neviens ASV militārās kampaņas pretinieks. Varbūt vajag sākt sarunas ar *Taleban* un O. bin Ladenu? — **Teroristi un to atbalsta punkti ir jāznīcina ar militāro tehniku ne tikai Afganistānā, bet arī citur, visu pirms Palestīnas pašpārvaldes teritorijās.**

Arī ANO nav spējusi izstrādāt un apstiprināt vienotu programmu cīņai ar starptautisko terorismu. **Nav izveidoti starptautiskie militārie spēki cīņai ar terorismu².** Starptautiskajā mērogā netiek īstenota vienota ekonomiskā, finansiālā un tirdznieciskā blokāde attiecībā uz teroristu atbalstītājiem un teroristu organizācijām. **Par to liecina palestīniešu terors pret Izraēlu ar Rietumu klusējošu piekrišanu. Ja Rietumvalstis paustu stingru nostāju šajā jautājumā, šis terors jau sen būtu beidzies un būtu izveidota un atzīta Palestīnas valsts.**

g-3) Al Qaida terorisma rokasgrāmata (Afgāņu džihādas rokasgrāmata 11 sējumos). Tas ir vērā ņemams dokuments cīņā ar starptautisko terorismu, kurš ļauj izprast arī teroristu uzbrukumus Ņujorkai un Vašingtonai. **Šeit islāms savijas ar politiku un apzinātas vardarbības sludināšanu terorisma formā.** Islāma fundamentālisma fanātiskas ticības

¹ Laikrakstā *The Guardian* publicētie aptaujas dati.

² ANO miera uzturēšanas spēki nav piemēroti militārām operācijām pret terorismu. Nepārdomāts ir ANO ģenerālsēkretāra K. Annana priekšlikums izvietot miera spēkus Tuvajos Austrumos ("Diena", 22.04.02.).

iedvesmotas frāzes mijas ar detalizētiem padomiem, "kā īstenot sarežģītus un neiedomājami nežēlīgus uzbrukumus" (Rokasgrāmata sniedz padomu teroristiem // 'Diena', 9.11.01.).

Rokasgrāmata ir padomdevējs "cīņā pret Allāha, mūsu kustības un citu islāma grupējumu ienaidniekiem" (turpat), tajā katrs sējums sākas ar pateicību O. bin Ladenam un viņa līdzgaitniekiem. **Bet Rietumu demokrātijām trūkst savas rokasgrāmatas cīņai pret starptautisko terorismu.** Rietumu slepenie specdienesti izrādījās bezspēcīgi novērst teroristu uzbrukumus Ņujorkai un Vašingtonai, kuri tika gatavoti vairāku gadu garumā.

Lūk, īsa pamācība terorismā.

1. Kaujas uzdevumu veidi:

a) cīņa pret bezdievīgiem režīmiem, lai pēc to gāšanas varu pārņemt islāma režīms;

b) informācijas vākšana par ienaidnieku, tā zemi, infrastruktūru un kaimiņiem;

c) ienaidnieka valsts iedzīvotāju, dokumentu, noslēpumu un ieroču nolaupīšana;

d) ienaidnieka valsts iedzīvotāju vai ārzemju tūristu nogalināšana;

e) ienaidnieka sagūstīto ticības brāļu atbrīvošana;

f) baumu izplatīšana, lai sakūdītu iedzīvotājus pret ienaidnieku;

g) izpriecu, grēkošanas un netikumības objektu spridzināšana;

h) uzbrukumi vēstniecībām un ekonomiski svarīgiem objektiem;

i) tiltu uzspridzināšana pilsētās.

2. Lai izvairītos no izsekošanas ir ieteikts:

a) soļot pa ielu, kas ved strupceļā, novērot, vai kāds neseko (vienlaikus jāuzmanās no lamatām);

b) it kā nejauši izmest kaut ko no kabatas un skatīties, vai kāds šo priekšmetu nepacels;

c) soļot ātri, tad pēkšņi apstāties aiz stūra, lai paskatītos, vai kāds uz to reaģēs;

d) apstāties veikalu skatlogu priekšā, lai atspulgā vērotu, vai kāds neseko;

e) iekāpt autobusā un nākamajā pieturā izkāpt, lai pārliecinātos, ka neviens neseko;

f) vienoties ar kādu no ticības brāļiem, lai tas sekotu aiz muguras un brīdinātu par iespējamo sekotāju.

3. Ja nolemts uzbrukt ienaidnieka pārstāvim, teroristam jāsavāc par upuri šāda informācija:

a) vārds, vecums, dzīvesvieta, nodarbošanās, statuss;

b) laiks, cikos dodas uz darbu un atgriežas, pa kādu maršrutu;

c) kā pavada brīvo laiku, draugi un to dzīvesvieta;

d) ar kādu automašīnu pārvietojas, kur iepērkas;
 e) kur strādā sieva un vai viņš apmeklē sievu darbavietā;
 f) viņa bērni, un vai viņš dodas pēc bērniem uz skolu;
 g) vai viņam ir mīļākā, kur viņa dzīvo un kad viņš to apmeklē;
 h) kas ir viņa ģimenes ārsts;
 i) viņa mājas ieejas, izejas un apkārtējo ielu izvietojums;
 j) vai viņš ir bruņots, kā arī vai cik viņam ir miesassargu (Rokasgrāmata sniedz padomus teroristiem // "Diena", 9.11.01.). Šeit tiek **sniegti arī padomi arābu valodā, kā islāma teroristiem iekļauties Rietumu sabiedrībā un veikt terora aktus.** Var teikt, ka runa ir par nopietnu pretinieka rokasgrāmatu, kurā cieši savijas islāma fundamentālisms ar reliģisko fanātismu, politika ar apzinātu terorismu. Vai šī rokasgrāmata liecina par islāma civilizācijas (kultūras) sadursmi ar Rietumu civilizāciju (kultūru)? — Ir nepieciešams nopietni pētīt starptautisko terorismu, lai veidotu starptautiskas institūcijas cīņai ar šo 20.gs. mēri.

g-4) vai ir notikusi un notiek Rietumu civilizācijas (kultūras) sadursme ar islāma civilizāciju (kultūru)? — Izvirzās nopietna problēma, kurā cieši savijas reliģija, politika, kultūra un terorisms: **VAI PASTĀV VAIRĀKAS CIVILIZĀCIJAS VAI VEIDOJAS VIENA VISPASAULES CIVILIZĀCIJA AR RIETUMU VĒRTĪBU ETALONU?** — **Eiropā ir izveidojusies kopīga civilizācija: DEMOKRĀTIJA, BRĪVAIS TIRGUS UN KOPĪGA DROŠĪBA.** Tā aptver arī Ameriku. **Vai uz šiem pamatiem var celt un veidot kopīgu visas pasaules civilizāciju?** — "Mums jācenšas veidot pasauli, kas tirgojas brīvībā — pasauli, kurā, pateicoties tirgus spēkam, labklājība ir pieejama visiem; pasauli, kurā brīva tirdzniecība veicina ekonomikas un likumu reformu procesu; pasauli, kas sadarbojas labklājības veicināšanai, vides aizsardzībai un dzīves kvalitātes palielināšanai visiem" (**Dž.Bušs**, ASV prezidents. Mums ir kopīga civilizācija // "Diena", 19.06.01.). ASV prezidents **Dž.Bušs** ir pārliecināts, ka **"Eiropa un Amerika būs vienotas varenā brīvības aliansē — vēsturē lielākajā apvienotajā spēkā — MIERAM, PROGRESAM UN CILVĒKA CIENĀI"** (turpat). Bet šī varenā brīvības alianse izjuta un pārdzīvoja starptautiskā terorisma uzbrukumu. Tas bija starptautiskā terorisma izaicinājums Rietumu civilizācijai un demokrātijai. Kad Rietumu civilizācija attapās un uzsāka cīņu, izrādījās, ka O. bin Ladenā teroristu organizācija *Al Qaida* ir aptvērusi 60 valstis ar centru Afganistānā. **Rietumu demokrātijas ar grūtībām sāk apjaust, ka tās savā klēpī ir izauklējušas šo 21.gs. monstru — starptautisko terorismu —, kas kļuvis par reālu draudu Rietumu civilizācijai un demokrātijai.**

ASV spēja atbildēt uz šo starptautiskā terorisma izaicinājumu, uzņemoties iniciatīvu preterorisma koalīcijas veidošanā. Bija vajadzīgi divi mēneši (7.10.–7.12.01.), lai ASV ar savu tuvāko sabiedroto Lielbritā-

niju sagrautu *Taleban* režima un *Al Qaidas* militāro potenciālu. Tiek meklēts *Taleban* līderis mullas M.Omars un O. bin Ladens, lai viņus un viņu līdzgaitniekus nodotu starptautiskam kara tribunālam, bet tas vēl ir jāizveido. ASV vadītās pretterorisma koalīcijas preses pārstāvis **K.Keits** paziņoja: “Mēs viņu (O. bin Ladenu. — *G.T.*) neesam notvēruši. Taču mēs domājam, ka jautājums ir *kad*, nevis *vai*” (ASV cer notvert teroristus // Neatkarīgā Rīta Avīze, 11.12.01.). Kad talibi padevās un atstāja Kandahāru, tika konstatēts, ka mulla M.Omars ir pazudis. Bet uztrauc Saūda Arābijas iekšlietu ministra prinča Najefa paustā atziņa avīzei *The New York Times*: “*Al Qaida* piramīdas augšgalā O. bin Ladens ir no mēdiju viedokļa, taču mani personīgie uzskati un pārliecība ir tāda, ka viņš neatrodas piramīdas augšgalā” (turpat). Ja tas tiešām ir tā, tad līdz ar O. bin Ladenu sagūstīšanu vai nāvi nebūs izbeigta *Al Qaidas* darbība. **Varbūt piramīdas augšgalā atrodas valstis, kuras atbalsta teroristus?**

Vai terorisma formā ir notikusi un notiek islāma sadursme ar Rietumu civilizāciju? — Pēc *aukstā kara* beigām arvien vairāk iezīmējās civilizāciju sadursmes “starp pieciem vai vairākiem kultūras areāliem, kas dažreiz var pastāvēt līdzās, bet nekad nesaplūdīs, jo tiem nav kopīgas vērtības,” spriež ASV politikas ideologs Dž.Buša administrācijā **S.Hantingtons** (**Fr.Fukujama**¹). Islāma sadursme ar modernizāciju // “Diena”, 8.12.01.). Pamatojoties uz Hantingtona atziņu, **F.Fukujama** formulē šādas tēzes:

1. “11.septembra teroristu uzbrukumi un ASV vadītais prettrieciens ir uzskatāmi par daļu no plašākas islāma un Rietumu civilizācijas cīņas.”

2. “...Tas, ko mēs Rietumos uzskatām par vispārējām cilvēktiesībām, vienkārši ir Eiropas kultūras auglis, kas nav piemērojams tiem, kuriem nav šīs konkrētās tradīcijas” (turpat). Fukujama nepiekrīt šiem diviem S.Hantingtona secinājumiem, un līdz ar to arī ASV pastāv divas dažādas starptautiskā terorisma izpratnes koncepcijas — **S.Hantingtona un F.Fukujamas**.

Fukujama atbalsta Nobela prēmijas laureāta **V.S.Naipola**² atziņu rakstā “*Mūsu universālā civilizācija*”: “**RIETUMU VĒRTĪBAS IR PIEMĒROJAMAS DAŽĀDĀM KULTŪRĀM**” (turpat). Citādi gan domā *Al Qaida* patriarhs **Osama bin Ladens**: “*Es zveru pie Allāha, ka Amerika nedzīvos mierā tik ilgi, kamēr miers nebūs iestājies Palestīnā un kamēr visi neticīgie nebūs pametuši Muhameda zemi*” (7.10.01.); “*Celieties aizstāvēt savu reliģiju. Islāms jūs aicina. Šis karš pirmām kārtām ir reliģisks karš*” (3.11.01.). **Viņš skaidri pauž negatīvu attieksmi pret šādām uni-**

¹ Frensiss Fukujama — Džona Hopkina universitātes politikas un starptautiskās politiekonomikas profesors, darba “*Vēstures beigas un pēdējais cilvēks*” autors.

² **V.S.Naipols** — Trinidādas salā dzimušais britu rakstnieks, Nobela prēmijas laureāts literatūrā (2001).

versālām visas cilvēces vērtībām: brīvība, taisnība, atbildība, miers un saskaņa. Rodas jautājums par *primāro spēku cilvēces vēsturē un pasaules politikā*: “**PRIMĀRAIS SPEKS CILVĒCES VĒSTURĒ UN PASAULES POLITIKĀ NAV KULTŪRU DAUDZVEIDĪBA, BET GAN MODERNIZĀCIJAS PROGRESS, KURA INSTITUCIONĀLĀ IZPAUSME IR LIBERĀLĀ DEMOKRĀTIJA UN UZ TIRGU ORIENTĒTA EKONOMIKA**” (turpat). Runa ir par laicīgu demokrātisku tiesisku valsti.

Liberālai Rietumu demokrātijai ceļā stājas islāma fundamentālisms terorisma formā, sasniedzot starptautiskā terorisma līmeni. Par to liecina *Terorisma rokasgrāmata*, O. bin ladena atziņas par džihādu, *Taleban* režīms Afganistānā un teroristu uzbrukumi Ņujorkai un Vašingtonai, Palestīniešu terors pret Izraēlu. **Kas tad īsti ir noticis? Vai ir notikusi dažādu civilizāciju (kultūru) sadursme? — “PAŠREIZĒJAIS KONFLIKTS NAV DAĻA NO CIVILIZĀCIJU SADURSMES TĀDĀ NOZĪMĒ, KA MUMS IR DARĪŠANA AR VIENLĪDZĪGĀM KULTŪRAS ZONĀM, BET GAN PĒDĒJO CIŅU SIMPTOMS, KAS RAKSTURĪGS TIEM CILVĒKIEM, KURUS APDRAUD MODERNIZĀCIJA UN TĀDĒJĀDI ARĪ TĀS MORĀLAIS KOMPONENTS — RESPEKTS PRET CILVĒKTIESĪBĀM**” (turpat). Tātad runa ir par šādu problēmu: **vai demokrācija un vispārējās cilvēktiesības apdraud islāmu un tā kultūru?** — Centīsimies izprast šo problēmu, balstoties uz Fukujamas atziņām.

Fukujama atzīmē trīs autoritātes, uz kurām balstās tiesības: **Dievs, cilvēks vai daba**. Mūs interesē robežšķirtne starp islāmu un Rietumu vērtībām. “Daudzi musulmaņu garīgie līderi noraida laicīgo valsti”, kura pastāv Rietumos. Viņiem nav pieņemams laicīgais liberālisms, kurš radās asiņainās cīņās starp kristiešiem *Trīsdesmit gadu* kara laikā (1618–1648), pārlicinot eiropiešus par to, ka “**religija ir jāatdala no politikas galvenokārt tāpēc, lai nodrošinātu pilsonisko mieru**” (turpat). Patlaban tās pašas problēmas izvirzās musulmaņu valstīs. Ir pienācis laiks pārdomām pašiem musulmaņiem par asiņainām cīņām starp šiītiem un sunnītiem Irākā, Afganistānā un citur. “**Mēģinājums apvienot politiku un reliģiju šķel musulmaņus tāpat, kā tie šķēla kristiešus Eiropā XVI–XVII gs.**” (turpat). **PAR TIESĪBU AVOTŪ KLŪST CILVĒKS, NEVIS DIEVS**. Tagad musulmaņi atrodas līdzīgas izvēles priekšā: **neiecietība un fundamentālisms vai laicīgums un reliģiskā iecietība, atdalot reliģiju no valsts**. *Taleban* Afganistānā cēla reliģisku islāma valsti, ķeroties pie vardarbības, terora un noraidot vispārējās cilvēktiesības.

Otrais tiesību avots — cilvēks. Runa ir par pozitīvām tiesībām, kuras rada cilvēks. Šīs tiesības tapa uz kristietības politiskās krīzes drupām *Trīsdesmit gadu* kara laikā. “Tiesības, par kurām mēs runājam, Rietumos radīja vienīgi Eiropas kristietības politiskā krīze pēc protestantu

reformācijas, kas var liegt citām sabiedrībām vērsties pie savām vietējām tradīcijām, lai noliegtu šīs tiesības” (turpat). Tātad valsts varas radītās pozitīvās tiesības nav liberālo tendenču garantija, jo noved pie “kultūras relativisma”. *Vispārējā cilvēktiesību deklarācija* (1948, ANO Ģenerāla Asambleja) ir pozitīvās tiesības, kuras radījis cilvēks¹. Tās nav pieņemamas daudziem islāma pautējiem, kuri radīja islāma fundamentālismu, kas ar teroru vērsas pret šīm Rietumu vērtībām, kuras radījis kristīgā cilvēka prāts.

Daba kā tiesību avots. Dabiskās tiesības intensīvi attīstās XVII gadsimtā Amerikā. Rodas cilvēktiesības, kuras pirms tam **Hobss** nosauca par dabiskajiem likumiem (Levitāns I. XIV). Pirms tam **Aristotelis** apgalvoja, ka dabā pastāv taisnīguma likumi, **Hobss** pasludināja taisnīgumu par trešo dabisko likumu: cilvēkam tiek aizliegts darīt to, kas ir postošs (kaitīgs) viņa dzīvībai vai arī atņem līdzekļus dzīvības saglabāšanai. Uz dabisko tiesību koncepcijas pamata tapa *vispārējās cilvēktiesības*. Bet “**mums IR jāizšķiras starp teorētisko ticību cilvēktiesību universālumam un faktisko cilvēktiesību atbalstīšanas praksi visā pasaulē, jo mūsu kopīgais cilvēciskums veidojas dažādās vidēs un mūsu ticību uztvere ir atšķirīga**” (turpat).

Tātad pastāv dažādas cilvēktiesību izpratnes. “**Mūsu (Rietumu. — G.T.) uzticība cilvēktiesību universālajam raksturam ir tikai viena daļa no kompleksā universālās civilizācijas konteksta, no kura nevar izslēgt izpratni par citiem moderniem sabiedrības elementiem — ekonomisko taisnīgumu un politisko demokrātiju**” (turpat). **Musulmaņu valstis**, izņemot Turciju un Pakistānu, **nevēlās atdalīt reliģiju no valsts**. Runa ir par islāma valstīm. Raksturīgi, ka tieši Pakistānā radās talibu kustība, kas sevi realizēja *Taleban* režīmā Afganistānā un pavēra ceļu O. bin Ladenā organizācijas *Al Qaida* izplatīšanai visā pasaulē. Afganistānā tika gatavots un realizēts uzbrukums Rietumu civilizācijai un demokrātijai (11.09.01.). Tikai ar ASV un Anglijas militārā potenciāla spēku tika gāzts *Taleban* režīms un iznīcināta *Al Qaida* Afganistānas teritorijā (11.12.01.), **bet paliek tās atzari citās valstīs, arī palestīniešu pašpārvaldes teritorijās**.

Kāpēc daudzi Rietumos pāriet islāma ticībā, it sevišķi afroamerikāņi? Kāpēc *Al Qaida* rindās cīnījās amerikānis Džons Vokers, kas krita ASV specvienību gūstā? Mācītājs **J.Rubenis** arī grib saprast, kāpēc “daudzi tūkstoši rietumeiropiešu pēdējos gados pāriet islāmā”? — “**Rietumu baznīcas pēc inerces vēl runā par ticību Dievam, taču sen jau kapitulējušas faktiskā dzīves materiālisma priekšā**” (J.Rubenis. *Civilizāciju*

¹ Žaka Maritena (*Maritain*, 1882–1973) dabisko tiesību koncepcija bija pamatā *Vispārīgajai cilvēka tiesību deklarācijai*: ticīgie pilnīgāk, dziļāk izjūt dabiskā likuma pavēli, nekā ateisti — spriež Maritens.

sadursme // “Diena”, 6.10.01.). Viņš min kādu interviju ar Vācijas diplomātu Austrumu zemēs, kurš vecumdienās pieņēmis islāmu: “Es vēlos pilnvērtīgu garīgo dzīvi, un es nepieņemu uniformēto Rietumu masu kultūru, kurā visiem jādomā tā, kā doma CNN, jāēd hamburgeri un jāvalkā džinsi” (turpat). Šis vācu diplomāts uzskata, ka Rietumu kultūra ir zaudējusi savu garīgo identitāti un kļuvusi materiālistiski primitīva: *Rietumu kultūra ir čaula ar sapuvušu vidu.*

Mācītājs **Rubenis** lasītājam pārdomām izvirza šādus jautājumus:

1. “Jā, pārprasta bezierunu paklausība Dievam rada islāma fundamentālismu un fanātismu, bet vai Rietumu civilizācijas materiālisma elkdievība izpaužas pievilcīgāk?”

2. “Vai Rietumu pārvaldītie internacionālie koncerni agresīvi un fanātiski neīsteno visas pasaules ekonomisko okupāciju?” (turpat). Šie mācītāja J.Rubeņa jautājumi implicīti ietver Rietumu civilizācijas kritiku. Viņš dod padomu Rietumu demokrātiem: “Rietumiem būtu noderīgi ieklausīties islāma kritiskajās piezīmēs, arī neobjektīvajās un pārspilētajās, pārdomājot to izcelsmes cēloņus” (turpat). Bet divos nākamajos jautājumos jau izskan nepārprotami pārmetumi Rietumu civilizācijai:

1. “Bet — vai dziļākajā būtībā Rietumu civilizācija ir iecietīgāka pret tiem, kas domā savādāk?”

2. “Vai rietumnieki uz visiem pārejēm neskatās ar līdzjūtīgu augstprātību, uzskatot par īsti pilnvērtīgu tikai savu dzīves modeli” (turpat).

Vajadzētu šos jautājumus papildināt ar vēl diviem jautājumiem: 1. **Kāpēc miljoniem musulmaņu ir pārcēlušies un joprojām pārceļas uz dzīvi Rietumos, paliekot uzticīgi Allāham un noturot savus dievkalpojumu savās mošejās¹?**

2. **Kāpēc amerikānis Džons Vokers kļuva par musulmani un cīnījās O. bin Ladena līdzgaitnieku rindās, bez kaut kādas līdzjūtības uztverot 11.septembra teroristu uzbrukumu Ņujorkai un Vašingtonai?**

Patlaban islāms strauji izplatās pasaulē un arī ASV (G.Kasparāns. Pazudušais dēls // “SestDiena”, 8.12.01.). Daudzi afroamerikāņi (nēģeri) pieņem islāmu. Bet kāpēc Džons Vokers, kurš uzaudzis vidusšķiras amerikāņu ģimenē, jau 16 gadu vecumā nolēma pāriet islāma ticībā? — Viņa tēvs — katolis, bet māte — budiste. Vecāki nepretojās dēla izvēlei. Viņš pieņēma vārdu Suleimans un sāka apmeklēt Sanfrancisko mošeju. Kā tas izprotams? — “Islāma arvien straujāku izplatību ASV daļēji var

¹ **Mošeja** — musulmaņu kulta celtne, kurā notiek dievkalpojumi. Izveidojusies 7.–8.gs. pēc Kristus. Parasti taisnstūrveida celtne ar pagalmu, minaretu un daudzkolonnu lūgšanu zāli. Minarets ir augsts tornis, no kura muedzins aicina musulmaņus uz lūgšanu. Galvenā mošejas sastāvdaļa. Muedzins ir islāma kulta kalpotājs, kas no minareta aicina ticīgos uz lūgšanu.

izskaidrot ar imigrantu pieplūdumu no musulmaņu valstīm, tomēr aizvien vairāk amerikāņu pāriet islāmā no citām ticībām” (turpat). Tā amerikāņiem Džonom pavēra ceļu uz Afganistānu, kur viņš nolēma palīdzēt talibiem izveidot īstu islāma valsti. Kad talibi padevās gūstā, viņš nokļuva ASV specvienību rokās. Ja Džons zinātu par teroristu plānotajiem uzbrukumiem Ņujorkai un Vašingtonai, viņš par to klusētu. **Viņš nenosodīja šos uzbrukumus, bet turpināja cīņu talibu rindās**¹. Sagūstītais Dž. Vokers pratināšanas laikā sniedza šādu informāciju: “*Al Qaida* plāno veikt ASV teritorijā jaunu terora aktu sēriju” — otro fāzi (10.12.01.) karā pret ASV, izmantojot bioloģiskos ieročus, bet “trešā fāze paredz iznīcināt visu valsti” (*Al Qaida* gatavojas izmantot bioloģiskos ieročus / Neatkarīgā Rīta Avīze, 13.12.01.). Tas liecina, ka **cīņa ar starptautisko terorismu būs grūta un ilgstoša. Afganistānā tika sperti pirmie soļi.**

g-5) KĀ CĪNĪTIES AR STARPTAUTISKO TERORISMU?

Mēs arī uzvarēsim teroristus, radot stabilitu labklājību, kas dos vairāk iespēju un uzlabos dzīvi visas pasaules tautām.

Džordžs Bušs, ASV prezidents (10.11.01.)

Ko darīt, lai glābtu miljoniem nabadzīgo valstu iedzīvotāju dzīvības? — Hārvarda universitātes ekonomikas prof. **Dž. Sakss** izvirza šādu priekšlikumu: “**Ja katra bagātā valsts ziedotu aptuveni vienu desmito daļu procenta no saviem nacionālajiem ienākumiem** jeb apmēram vienu centu no katriem desmit nopelnītajiem dolāriem, **rezultātā būtu 25 miljardi dolāru gadā**, kurus varētu izmantot, lai glābtu miljoniem pasaules nabadzīgo iedzīvotāju dzīvības” (Dž. Sakss. Uzvarēt terorismu ar globālu labklājību // “Diena”, 10.11.01.). Patlaban bagātās valstis šiem mērķiem ziedo tikai 6 miljardu dolāru gadā, bet vajag vismaz 25 miljardus dolāru.

Dž. Sakss uzskata, ka amerikāņu skopums dārgi izmaksā valsts drošībai: **slimības un nabadzība daudzās pasaules valstīs veicina “politisko sabrukumu, revolūcijas, pilsoņu karus, valsts atbalstīto terorismu un militāros apvērsumus”** (turpat). Komunisma ideoloģija radās kā atbilde uz jautājumu par tautas nabadzības un beztiesiskuma pārva-

¹ **Dž. Vokeru** kā ASV pilsoni notiesās kara tribunālā. Viņš ir apsūdzēts “sadarbībā ar *Taleban* režīmu un Osamas bin Ladena organizāciju *Al Qaida*, kā arī savvērestībā, lai nogalinātu ASV pilsoņus ārzemēs” (Amerikāņu talibu tiesās dzimtenē // “Diena”, 17.01.02.). **Viņam draud mūža ieslodzījums.** Viņa vecāki izplatīja paziņojumu: “Mēs esam pateicīgi tam, ka dzīvojam valstī, kas atturas no sprieduma izteikšanas un uzskata cilvēku par nevainīgu, kamēr nav izskatīti visi fakti. Mēs lūdzamies, lai šajā lietā tiktu pieņemts taisnīgs lēmums” (turpat).

rēšanas iespēju: brīvība, brālība, vienlīdzība. **Komunisma celtniecībai pa pēdām sekoja terors valsts politikas līmenī.**

ASV prezidents **Dž.Bušs** aizsāka diskusiju par iedzīvotāju labklājību visā pasaulē. Patlaban pasaule ir bīstami sašķelta: **CIEŠ UN MIRST NABADZĪGIE, VALDA NESTABILITĀTE DAUDZĀS VALSTĪS UN BRIEST POLITISKIE NEMIERI**, paverot ceļu arī terorismam.

Izraēlas vicepremjermministrs un ārlietu ministrs **Šimons Peress** pauž savas atziņas par terorisma ierobežošanu un pārvarēšanu. Viņš tic, ka **“beigu beigās parādīsies nometne, kas būs gatava apkarot teroru, atstājot tā pārzinā tikai dažas saliņas”** (S.Peress. Cīņu pret teroru nevar privatizēt // Neatkarīgā Rīta Avīze, 16.11.01.). Viņa padoms cīņā pret terorismu ir visai aktuāls: **“ŠĪM PRETTERORIŠMA NOMETNĒM NĀKSIES DOT SAVUS TRIECIENUS IZLĒMĪGI UN TŪLĪTĒJI, BEZ KOMPROMISIEM UN PIEDOŠANAS. JA TERORS GŪS PĀRSVARU, CILVĒKI VAIRS NEVARĒS DROŠI LIDOT, BŪVĒT AUGSTCELTNES. ILGĀKA LAIKA PERSPEKTĪVĀ VAR NONĀKT PIE TĀ, KA VIŅIEM VAJADZĒS ELPOT GAISU UN DZERT ŪDENI, KO SAINDĒJUŠI TERORISTI”** (turpat). **Patlaban pret starptautisko terorismu veidojas milzīga nometne:** ASV, Krievija, Eiropa, Ķīna, Indija, Latīņamerika un vairākas musulmaņu valstis — Turcija, Uzbekistāna, Pakistāna. Cerams, ka šai nometnei pievienosies arī Afganistāna. **Top jauna pasaules kārtība un drošība.** Veidojas “valstu savstarpēja atkarība, kādu nepazīna cilvēces vēsture” (turpat).

Š.Peress atzīst, ka **ir bezjēdzīgi “definēt teroru kā likumīgu vai nelikumīgu”** (turpat). Nav tāda politiska, nacionāla, reliģiska vai citāda mērķa, kas attaisnotu terorismu. Terorisms ir nopietns šķērslis starptautisko attiecību veidošanā. **Terorisms lika un liek “šķēršļus nolīgumam kā ar palestīniešiem, tā ar Libānu”** — atzīst Š.Peress. **Palestīniešu teroru ar klusējošu piekrišanu līdz pēdējam laikam atbalstīja ASV un Krievija, nespējot strikti nostāties pret teroristu uzbrukumiem Izraēlai. Palestīniešu līderis J.Arafats nespēj ierobežot teroru pret Izraēlu. ASV apsver iespēju pārtraukt attiecības ar palestīniešu pašpārvaldi, kura nespēj valdīt. Bet Izraēlas kaimiņvalstis — Ēģipte, Jordānija, Saūda Arābija — nespēj vērsties pret palestīniešu teroristiem — pašnāvniekiem (Jeruzalemi satricina sprādzieni // “Diena”, 28.01.02.). Arī Krievijas līdzdalība Tuvajos Austrumos izpaužas tikai kā *aicinājums* abām pusēm sēsties pie sarunu galda. Tas paver ceļu terorismam šajā reģionā, jo palestīniešu pašpārvaldes teritorijās aktivizējas vairākas teroristu organizācijas, kas pārvelk svītru miera sarunām ar Izraēlu. Rodas iespāids, ka paši palestīnieši nav ieinteresēti savas valsts izveidošanā.**

Augstākā cilvēktiesība — tiesība palikt dzīvam — spriež Š.Peress. Tādēļ ASV prezidenta Dž.Bušs atziņa par cīņu ar terorismu iezīmē

nākotnes kontūras: **“Karš Afganistānā — karš par civilizācijas pastāvēšanu — ir tikai sākumstadija cīņā pret terorismu.”** Viņš aicina veidot vienotu starptautisko koalīciju cīņā pret terorismu. ASV un Krievijas stratēģiskā partnerība paver ceļu šīs koalīcijas nostiprināšanā ar Eiropas, Indijas, Ķīnas, Turcijas, Pakistānas un citu valstu līdzdalību. **Cīņa ar starptautisko terorismu tikai sākas.**

Varbūt Afganistāna kļūs par ASV partneri cīņā pret terorismu. Afganistānas pagaidu valdības vadītājs Homids Karzajs ir pirmais šīs valsts līderis, kas “pēc 39 gadu pārtraukuma” ieradies Vašingtonā. Tiekoties ar Dž. Bušu, H. Karzajs uzsvēra, “ka dedzīgi atbalsta cīņu pret terorismu” (Iznīcina nepakļāvīgos *Al Qaida* karotājus // “Diena”, 29.01.02.).

Starptautiskā antiterorisma operācija tuvināja Vidusāzijas valstis ASV un Rietumvalstīm. “Pēc 11. septembra šajā reģionā sevi pieteicis ļoti spēcīgs “spēlētājs” — ASV, kas spīdoši nodemonstrēja politisko darbību rezultativitāti un militāro varenību” (ASV nostiprinās Centrālāzijā // “Diena”, 26.01.02.). Starptautiskā pretterorisma koalīcija kļūst stiprāka un plašāka, iesaistot Uzbekistānu, Tadžikistānu, Kazahstānu, Kirgiziju.

Kā ASV militārā operācija Afganistānā ietekmēja attiecības ar Rietumeiropu? — *Eiropas politikas centra* līdzstrādnieks Briselē un laikraksta *Financial Times* komentētājs **I. Deividsons** secina, ka ASV viena pati, ja neņem vērā Lielbritānijas militāro ieguldījumu, izcīnīja karu Afganistānā. **“Buša administrācija nevēlējās kolektīvo aizsardzību un nevēlējās iesaistīt NATO”** (I. Deividsons. Vai NATO ir lielākais upuris karā pret terorismu? // “Diena”, 16.01.02.). Lūk, viņa svarīgākās atziņas:

1. “Ir kļuvis skaidrs, ka prezidenta Džordža Buša administrācija joprojām izvairās saskaņot savu rīcību ar citām valdībām, tāpat kā tad, kad tā nāca pie varas pagājušajā gadā.”

2. “... Britu kārtējais mēģinājums arī šajā gadījumā nodrošināt ietekmi un priekšrocības, izmantojot speciālās attiecības ar ASV, kārtējo reizi atklāja, ka tas ir mīts.”

3. “... Tagad ir ārkārtīgi grūti, varbūt pat neiespējami, iedomāties, ka 5. pants varētu tikt aktivizēts vēlreiz. Nevar taču sacīt sabiedrotajiem, ka šis ir tas ārkārtējais gadījums, kad mēs lūdzam alianses kolektīvo aizsardzību, bet nākamajā brīdī paziņot, ka mums jūsu kolektīvā aizsardzība nav vajadzīga, mēs tiksīm galā paši. Šajā ziņā **Atlantijas alianses kodols ir saņēmis nopietnu, varbūt pat nāvējošu triecienu.**”¹

4. NATO Eiropas dalībvalstis šokēja uzbrukums *Pasaules tirdzniecības*

¹ Šādam pesimismam nav pamata. ASV saprata, ka ES vēl nav morāli gatava izšķirošam dārgam militāram triecienam Afganistānā ar civiliedzīvotāju upuriem. Par to liecina arī ES negatīvā attieksme pret Izraēlas pretterorisma operāciju *Aizsarg-siena* (ANO sūtni šokē... // “Diena”, 19.04.02.).

centram, un tās visiem spēkiem, cenšoties apsteigt viena otru, piedāvāja palīdzību ASV. **Bet ASV klaji nevēlas pieņemt Francijas, Vācijas un Itālijas piedāvāto palīdzību”.**

5. **“Krīze varētu būt nopietni kaitējusi ES dalībvalstu centieniem veidot kopīgu ārpolitiku un drošības politiku.** Blēra pirmā reakcija pēc 11.septembra bija traukties uz Vašingtonu; bet visam, ko viņš ir darījis pēc tam, mērķis, šķiet, bijis kavēt jebkādu kolektīvu, integrētu ES reakciju” (turpat).

Kā izprast I.Deividsona atziņas saistībā ar cīņu pret starptautisko terorismu? — Jāatzīst, ka Rietumeiropas NATO dalībvalstis nebija gatavas izšķīrošam militāram triecienam Afganistānai, kurš katru mēnesi izmaksātu vienu miljardu ASV dolāru un arī cilvēku dzīvības. ASV tiktu ievilkta bezgalīgās neauglīgās diskusijās tur, kur bija vajadzīga drosme un spēja pieņemt nepopulārus politiskus lēmumus, kas nereti bija pret-runā ar demokrātiju. Protesti pret ASV militāro kampaņu Rietumeiropā sita diezgan augstu vilni.

ASV prezidenta Dž.Buša stratēģiskā politika cīņā pret starptautisko terorismu izrādījās pareiza un tālredzīga. Lielākais un bīstamākais starptautiskā terorisma perēklis tika iznīcināts. Varbūt tikai ASV ir spējusi apzināties, ka tieši demokrātija ir radījusi labvēlīgu augsni starptautiskam terorismam un pati nav spējīga cīnīties pret to.

DEMOKRĀTISKA CĪŅA AR STARPTAUTISKO TERORISMU IR BEZCERĪGA. TERORĪSTU ORGANIZĀCIJAS UN APMĀCĪBU NOMETNES IR JĀIZNĪCINA UN PAŠI TERORĪSTU JĀSODA KARA TRIBUNĀLĀ.

PATLABAN ASV UN KRIEVIJAS ATTIEKSME PRET PALESTĪNIEŠU TERORU IZRAĒLĀ TIKAI VEICINA TERORISMA UZPLAUKUMU TUVAJOS AUSTRUMOS. Kad Izraēla uzsāka pretterorisma militāro operāciju *Aizsargvairogs* Palestīnas pašpārvaldes teritorijās, ASV, Krievija, ANO un ES kopīgā paziņojumā Madridē “aicina Izraēlu pārtraukt militāro operāciju un atvilkt karaspēku” (Terora akts aptumšo Pauela vizīti // “Diena”, 11.04.02.) **Paradoksāli ir tas, ka ASV, Krievija, ANO un ES nespēj nosaukt teroristus vārdā, bet sāk ar Izraēlas nosodīšanu.** Ja K. Pauela vizītes laikā atbildību par terora aktu (12.04.02.) uzņemas J.Arafāta kustības *Fatah* bruņotais grupējums *Al Aksas mocekļu brigādes*, tad komentāri ir lieki. **Varbūt tomēr Izraēlas militārā pretterorisma operācija *Aizsargvairogs* ir visādi atbalstāma? — Nav taču pamata neticēt tam, ka “Arafāts sniedz patvērumu teroristiem, ko meklē Izraēlā” (Pauels neparānāk pamiēru // “Diena”, 15.04.02.), ka viņš atbalsta terorismu.**

Nobeigums

Vara, kas nepakļaujas likumiem, ir pats riebīgākais zem saules, apkaunojums tam, kuram tā pieder, jo līdz ar to viņš atsakās no jebkādas morāles, jebkādiem patiesiem nopelniem... Tātad personiskai atbildībai jāstrāvo visā valsts locekļu ķēdē, vai arī visās valsts nekārtībās vainojami tie locekļi, kas stāv pāri valdībai.

Johans Herders¹

Politika īstais pienākums ir nākotne un atbildība nākotnes priekšā.

Makss Vēbers

Politika ir pakāpenisku uzlabojumu māksla.

Džozefs Rāzs

Grāmata *Politika* (trijās daļās, 1999 — 2002) pavēra lasītājam iespēju patstāvīgi veidot politisko intelektu un politisko kultūru, apzinoties personisko atbildību². Runa ir par spēju valsts interešu skatījumā saprast Latvijas valsts varas politiku 6. un 7. Saeimā, Ministru kabinetā. Politikas izpratne ir smags gara darbs, un tai veltīta grāmatas I daļa *Politoloģijas pamati. Kas ir politika?* — Lasītājs tajā neatrada gatavas atbildes un problēmu risinājumus. Viņam pašam nācās meklēt savu atbildi uz jautājumu: VAI LATVIJAS NEATKARĪBA UN DEMOKRĀTIJA SPĒJA UN PATLABAN SPĒJ NODROŠINĀT PAŠU MINIMĀLĀKO TAUTAS LABKLĀJĪBAS UN DROŠĪBAS LĪMENI, TAUTAS SASKAŅU UN TICĪBU LABĀKAI RĪTDIENAI? Pozitīvu atbildi neļauj dot šodienas realitāte. Pats grūtākais ir priekšā — izprast šo realitāti. **Daudz kas neizprasts palika arī grāmatas autoram.** Bet tāda ir saprašana — demokrātijas garīgais pamats, kur izpratne un neizpratne veido radītās jēgas saturu.³

Lasītājam nācās pašam veidot savu izpratni par Latvijas politisko sistēmu, par valsts varas dalīšanu, par pozīcijas un opozīcijas partijām Saeimā, par valdības darbību. Viņš atradās **dilemmas** priekšā par politiskās atbildības izpratni: **personiska vai kolektīva (solidāra) atbildība?** Ne mazāk problēmu radīja brīvības izpratne saistībā ar atbildību demokrātiskā tiesiskā valstī. **Kad Latvijas brīvvalsts politiķi un valstsvīri sāks saprast** to dzīves realitāti, kuru radīja viņu darbība — TAUTA IR IEDZĪTA NABADŽĪBĀ, KURAI PA PĒDĀM SEKO ORGANIZĒTĀ NOZIEDŽĪBA UN BANDĪTISMS, ALKOHOLISMS, NARKOMĀNIJA UN SLIMĪBAS, DAUDZIEM ZUDUSI TICĪBA LABĀKAI RĪTDIENAI. Tāda ir pēcpadomju demokrātijas realitāte, Latvijā, tā ir atspoguļota grāmatas VII nodaļā *Līderis politikā* (269-334.lpp.). Tās dziļākai izpratnei ir veltīta grāmatas nākamā daļa.

Grāmatas *Politika* II daļa *Politikas filozofija* ir veltīta *Politika un*

¹ J.G.Herders. Darbu izlase. R., 1995. — 181.lpp.

² Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai (Satversme, I, 2).

³ G.Tauriņš. Vēstures filozofija. R., 1996. — 23.-106.lpp.

valstsvīra intelekta, kultūras un personiskās atbildības garīgajiem pamatiem: politikas un tiesību idejas. Politikas un tiesību idejas — **Brīvība, Atbildība, Taisnība, Miers un Saskaņa** — paver lasītāja iespēju veidot savu politisko intelektu un apzināties brīvības un atbildības smago nastu. **Spinozas** atziņa "...**Ne sašust, ne brīnīties, bet gan saprast**" aicina lasītāju neaizrauties ar valsts varas kritiku, kuru pārpilnām pauž plašsaziņas līdzekļu atziņas, bet gan censties saprast pēcpadomju demokrātijas realitāti Latvijā. Nevis kritizēt, nosodīt vai arī slavēt un jūsmot par vēstures notikumu, par dzīvi un politiku, bet gan censties visu to saprast.

Demokrātijas paradokss un demokrātijas principi, politiskās vēstures paradokss, demokrātijas vājās puses un trūkumi palīdz lasītājam izprast pēcpadomju demokrātiju Saeimā un valdībā grāmatas IV nodaļā *Postsociālistiskās (pēcpadomju) politikas tapšana un attīstības perspektīva Latvijā* (340. — 499.lpp.). **Politiskā lēmuma tehnoloģijas stili palīdz izprast Saeimas politiku, kas novedusi valsts varu līdz totālai politiskai korupcijai 7.Saeimā un valdībā.** Tas aicina lasītāju uz pārdomām par kolektīvisma principa valdīšanu personiskās atbildības vietā: **KO DARĪT?** — Lasītājs neatrada gatavas atbildes, bet gan ceļrādi šīs realitātes izpratnes veidošanai.

Autora atziņas ir tikai viņa izpratne, kas nepretendē uz patiesību, jo radītā jēga ietver izpratni un neizpratni (varbūtību, šaubas, iespēju).

Politikas III daļa ir veltīta politiskās domas vēsturei, sākot ar Platonu un beidzot ar starptautisko teroristu uzbrukumiem Ņujorkai un Vašingtonai (11.09.01.). Politikas vēsture kļūst par valstsvīru un politiķu audzinātāju demokrātijas un humānisma garā, ja viņi spēj to saprast, nevis tikai kritizēt, pelt vai slavēt. Tā paver ceļu lasītājam veidot un audzināt savu politisko intelektu, politisko kultūru un atbildību saistībā ar Latvijas valsts politisko vēsturi (1918-2001). Patstāvīga spriešanas spēja demokrātiskā politikā balstās uz saprašanu. Šeit svarīgi ir izprast ne tikai demokrātijas principus un politisko lēmumu tehnoloģijas stilus, bet atcerēties arī senā romieša **Kvintiliāna**¹ padomu: "Spriedumam par ... izciliem vīriem (arī politikā par politisko pretinieku. — *G.T.*) jābūt piesardzīgam un pārdomātam, LAI, KĀ TAS NOTIEK AR DAUDZIEM, NENOSODĪTU TO, KO NESAPROT" (Kvintiliāns. *Daiļrunības mācība*, X,1,26).

Pret ienaidnieka tēla veidošanu politikā savās atziņās vēršas arī **Nīče** "**ES NEIEREDZU CILVĒKUS, KURI NEPROT PIEDOT**" (*F.Nietsche. Böse Weisheit. Aphorismen und Sprüche*, 13).² Bet tas iespējams tikai

¹ **Kvintiliāns** (*Marcus Fabius Quintilianus*, ap 35. — ap 96. pēc Kristus) Marks Fabijs, seno romiešu teorētiskis orators mākslā. Saglabājies darbs "*Daiļrunības mācība*" (12 grāmatas).

² **Ф.Ницше**. Сочинения в 2-х томах, т. 1.М., 1990. — С.720-768.

uz saprašanas pamata, jo **“TICĪBA CĒLONIM UN SEKĀM RODAS MŪSU STIPRĀKĀ INSTINKTA DZĪLĒS — ATRIEBĪBAS INSTINKTĀ”** (Ebenda, 73). Gan **Kvintiliāns**, gan **Nīče** aicina lasītāju veidot savu izpratni par vēstures notikumiem, cilvēku atziņām, dzīves realitāti.

Politiskās domas vēstures studēšana paver iespēju patstāvīgi veidot sava politiskā intelekta garīgo pamaut — politikas un tiesību ideju izpratni — **BRĪVĪBAS, TAISNĪBAS, ATBILDĪBAS, MIERA UN SAKAŅAS IDEJU IZPRATNI**. Šīs idejas nevar iemācīt ne skolā, ne augstskolā. **Ideju izpratne katram jāveido patstāvīgi smagā garīgā darbā.** *Politika III* ir tikai ceļrādis — ne vairāk.

Tātad *Politika I, II, III* ir nevis mācību grāmata, nevis mācību līdzeklis, bet gan tikai **ceļrādis patstāvīgai demokrātijas ābecei apgūšanai saistībā ar politiskās domas vēsturi un reālajiem notikumiem politikā.** Lasītājam paveras iespēja veidot savu izpratni par Latvijas politisko un dzīves realitāti, uzņemoties personisko atbildību par rītdienu:

1. Trūkst varas dalīšana starp likumdevējuvaru un izpildvaru, starp Saeimu un Ministru kabinetu. Ministru kabinetu veido nevis premjera kandidāts, bet gan valdošās koalīcijas partijas, kur trūkst personiskās atbildības.

2. Notiek likumdevējuvaras iejaukšanās tiesu varas darbībā (Laventa lietā iejaucās premjers G.Krasts un tieslietu ministrs Dz.Rasnačs).

3. Likumdevējuvara pati apzināti pārkāpj likumu (*Politika II*, sk. *Parlamentārās izmeklēšanas komisija pedofilijas lietā*, 402. — 426.lpp.).

Lasītājam paveras iespēja saskatīt un izprast nopietnās valstiski svarīgās problēmas, kas veido demokrātijas un humānisma galvenos šķēršļus pēcpadomju Latvijā. Un tās ir šādas.

1. Kolektīvā bezatbildība aizstāj personisko atbildību Saeimā, Ministru kabinetā un partiju darbā.

2. Politisku lēmumu pieņemšanā varas partijas nespēj distancēties no savām programmām un finansētāju interesēm valsts interešu labā. Rodas politiskā korupcija. “Latvija — otrā viskorumpētākā ES kandidātvalsts aiz Rumānijas. No 18 Austrumeiropas valstīm Latvijā ir piektais augstākais valsts sagrābšanas indekss” (*Transparency International*).¹

3. Demokrātijas paradokss un politiskās vēstures paradokss tiek ignorēts politisko lēmumu pieņemšanā. “Trūkst politiska pamatojuma un problēmdiskusiju par alternatīviem risinājumiem” (T.Tisenkopfs, sociologs).²

4. Trūkst neatkarīga politikas analīzes centra. Mašu saziņas līdzekļi

¹ Pēdējo gadu laikā veiktie pētījumi par korupcijas stāvokli Latvijā un to atziņas // Neatkarīgā Rīta Avīze, 5.12.01.

² **V.Avotiņš.** Vakariņu laikā vilki ar kaziņām ir atklāti // Neatkarīgā Rīta Avīze, 28.07.01.

un partiju propaganda tiražē kritiku vai paveiktā “uzskaitīšanu procentos”, bet nespēj pacelties līdz politikas izpratnes centieniem tautas labklājības līmeņa skatījumā.

5. Valsts vara ar deklarāciju *Par Latvijas okupāciju* (22.08.96.) nosaka, kā rakstāma Latvijas vēsture, deklarāciju, kuru nav atzinusi neviena starptautiskā organizācija. Līdz ar to vēsturnieku komisijas darbs zaudē jēgu notikumu izpratnes veidošanā, jo atliek tikai ar faktiem pamatot okupāciju. Vēstures izpratnei tiek pārvilkta svītra, radot sabiedrības šķelšanos, naidu. Nedrīkst aizmirst, ka izpratni nevar pamatot ar faktiem, jo tā jārada, balstoties uz šo faktu izpratnes centieniem. Rodas dažādas viena un tā paša notikuma izpratnes, kuras nedrīkst pretendēt uz patiesības statusu.

6. Tautas lielākās daļas nabadzība nerūp valsts varai. “Ar katru gadu palielinās lauku iedzīvotāju nabadzība, bezdarbs, migrācija uz pilsētām, un var pienākt brīdis, kad lauki vietām būs pilnīgi neapdzīvoti un daži palikušie nodarbosies tikai ar naturālo saimniecību” (I.Steinfeldē. Sociālā spriedze pieaug // Neatkarīgā Rīta Avīze, 26.11.01.).

7. Turpinās tautas un valsts varas atsvešināšanās process.

8. Alkoholisms apdraud tautas genofondu. “Latvija ir alkoholizēta valsts — vai nu mēs spējam to skaļi atzīt, vai ne, un alkohola atkarība vai līdzatkarība skar gandrīz katru no mums. Cita lieta, ka mēs to nevēlamies atzīt” (K.Sadovska. Līdzatkarība: bubulis vai realitāte // Neatkarīgā Rīta Avīze, 26.11.01.).

9. Palielinās bērnu un jauniešu nabadzība, turklāt “SITUĀCIJA VISDRAMATISKĀK PASLIKTINĀJUSIES BALTIJAS VALSTĪS” (ANO Bērnu lietu organizācijas UNICEF ziņojums).¹ Kļūst saprotama Latvijas Bērnu psihiatru asociācijas prezidenta A.Kišuro satraucošā atziņa, kuru apstiprina šaušalīgie pusaudžu noziegumi:² “Ar pašreizējo attieksmi pret bērnu garīgās veselības aprūpi mēs ejam uz to, ka būsīm deformēta valsts... Jau tagad arvien vairāk ir pusaudžu, kas ir gatavi par 20 santīmiem nogalināt...” (A.Kišuro. Uz kuriem ejam // Neatkarīgā Rīta Avīze, 5.12.01.

Problēmu, kas mēs esam, uz kuriem ejam nespēj pietiekami apzināties ne 7.Saeima, ne valdība, jo politiķi un valstsvīri **zina**, ka ejam uz ES un NATO. **Bet nākotni taču nevar zināt, jo tās zināšana paver mums priekšā gara tumsības ceļu. Politika I, II, III aicina politiķus un valstsvīrus apzināties un izprast gara tumsību, kas patlaban valda valsts varas gaitēnos: bezatbildība, netaisnība, demagoģija, nespēja izprast sava valsts vēsturi, politiku un tautas smago stāvokli laukos un pilsētā. Šīs trīs**

¹ UNICEF: palielinās bērnu un jauniešu nabadzība // “Diena”, 30.11.01.

² Uzsākta tiesas prāva ... // Neatkarīgā Rīta Avīze, 14.11.01.

grāmatas veido vienotu ceļrādi pašreizējās politikas izpratnes veidošanai 8. Saeimas vēlēšanu priekšvakarā, kā arī nākamajām Latvijas parlamenta vēlēšanām. Tās paver ceļu ticībai, — ticībai un pārliecībai par labāku nākotni, kura būs atkarīga no mums pašiem. *Ticība rada dzīves spēku* (Ļ. Tolstojs), kas tik ļoti vajadzīgs ceļā uz ES un NATO. Bet "*ticība, kas nāk pēc pavēles, nav nekas cits kā nieki* (I. Kants). Tādēļ **ticība ir jāveido katram smagā gara darbā, kur rodas ieskats Latvijas rītdienā, balsoties uz politikas un vēstures izpratnes veidošanu.** Cita ceļa nav, ja runa ir par demokrātiju.

***

Vēsturiskas atziņas par politiku

Ak, kā es neciešu visus šos brīvības sludinātājus:
Jebkurš no viņiem vēlas varu, bet tikai priekš sevis. Vai
daudziem tu vēlies dot brīvību? — Tad kalpo viņiem.

Johans Volfgangs Gēte

*Vai ir tāda partija, kas nav pārliecināta, ka tai ir taisnība?
Es būšu tās biedrs.*

Albērs Kamī

Politiskās attīstības *Zelta likums* (pāreja no totalārisma uz demokrātiju)

*Patš ātrākais ceļš uz brīvību noved pie vismagākās
verdzības formas¹.*

Aleksis Tokvils²

Oligarhijas dzelžainais likums

*Partijas līderu neizbēgama oligarhiska dominēšana
un kontrole jebkurā politiskajā partijā³.*

Roberts Mihels

¹ Valsts, kur ir vājas demokrātijas un brīvības tradīcijas, ļoti bīstamas ir straujas reformas un izmaiņas. Tauta nav gatava jaunai politiskai sistēmai. Iepriekšējās sistēmas straujo sabrukumu neizdodas apturēt un noregulēt. Šāda situācija izveidojās PSRS sabrukuma laikā.

² Tokvils Aleksis (1805—1859) — Franču zinātnieks un sabiedriskais darbinieks.

³ Partijas vadītāju ietekmi veicina tas, ka partijas ierindes biedri nespēj profesionāli iesaistīties politiskajā darbībā.

PIELIKUMS

MOLOTOVA — RIBENTROPA PAKTS UN SLEPENAIS PROTOKOLS¹ (krievu val.)

ДОГОВОР О НЕНАПАДЕНИИ МЕЖДУ ГЕРМАНИЕЙ И СОВЕТСКИМ СОЮЗОМ²

23 августа 1939 г.

Правительство СССР и
Правительство Германии,
руководствуясь желанием укрепления дела мира между СССР и
Германией и исходя из основных положений договора о нейтралитете, заключенного между СССР и Германией в апреле 1926 года,
пришли к следующему соглашению:

Статья I

Обе Договаривающиеся Стороны обязуются воздерживаться от всякого насилия, от всякого агрессивного действия и всякого нападения в отношении друг друга, как отдельно, так и совместно с другими державами.

Статья II

В случае, если одна из Договаривающихся Сторон окажется объектом военных действий со стороны третьей державы, другая Договаривающаяся Сторона не будет поддерживать ни в какой форме эту державу.

Статья III

Правительства обеих Договаривающихся Сторон останутся в будущем в контакте друг с другом для консультации, чтобы информировать друг друга о вопросах, затрагивающих их общие интересы.

Статья IV

Ни одна из Договаривающихся Сторон не будет участвовать в какой-нибудь группировке держав, которая прямо или косвенно направлена против другой стороны.

¹ От пакта Молотова — Риббентропа до договора о базах. Документы и материалы. Таллин. 1990.-с. 104-107.

² Krievu valodā dots oficiālais Molotova-Ribentropa pakta nosaukums.

Статья V

В случае возникновения споров или конфликтов между Договаривающимися Сторонами по вопросам того или иного рода, обе стороны будут разрешать эти споры и конфликты исключительно мирным путем в порядке дружеского обмена мнениями или в нужных случаях путем создания комиссий по урегулированию конфликта.

Статья VI

Настоящий договор заключается сроком на десять лет с тем, что, поскольку одна из Договаривающихся Сторон не денонсирует его за год до истечения срока, срок действия договора будет считаться автоматически продленным на следующие пять лет.

Статья VII

Настоящий договор подлежит ратификации в возможно короткий срок. Обмен ратификационными грамотами должен произойти в Берлине. Договор вступает в силу немедленно после его подписания.

Составлен в двух оригиналах, на немецком и русском языках в Москве, 23 августа 1939 года.

По уполномочию
Правительства СССР
В. Молотов

За правительство
Германии
И. Риббентроп

Известия, 1939, 24 августа.

СЕКРЕТНЫЙ ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЙ ПРОТОКОЛ К ДОГОВОРУ О НЕНАПАДЕНИИ МЕЖДУ ГЕРМАНИЕЙ И СОВЕТСКИМ СОЮЗОМ

23 августа 1939 г.

При подписании договора о ненападении между Германией и Союзом Советских Социалистических Республик нижеподписавшиеся уполномоченные обеих сторон обсудили в строго конфиденциальном порядке вопрос о разграничении сфер обоюдных интересов в Восточной Европе. Это обсуждение привело к нижеследующему результату:

1. В случае территориально-политического переустройства областей, входящих в состав Прибалтийских государств (Финляндия, Эстония, Латвия, Литва), северная граница Литвы одновременно является границей сфер интересов Германии и СССР. При этом интересы Литвы по отношению к Виленской области признаются обеими сторонами.

2. В случае территориально-политического переустройства областей, входящих в состав Польского Государства, граница сфер интересов Литвы по отношению к Виленской области признаются линии рек Нарева, Вислы и Сана.

Вопрос, является ли в обоюдных интересах желательным сохранение независимого Польского Государства и каковы будут границы этого государства, может быть окончательно выяснен только в течение дальнейшего политического развития.

Во всяком случае, оба Правительства будут решать этот вопрос в порядке дружественного обоюдного согласия.

3. Касательно юго-востока Европы с советской стороны подчеркивается интерес СССР к Бессарабии. С германской стороны заявляется о ее полной политической незаинтересованности в этих областях.

4. Этот протокол будет сохраняться обеими сторонами в строгом секрете.

Москва, 23 августа 1939 года.

По уполномочию
Правительства СССР
В. Молотов

За Правительство
Германии
И. Риббентроп

Международная жизнь, 1989. № 9. С. 91—92.

ТЕЛЕГРАММА МИНИСТРА ИНОСТРАННЫХ ДЕЛ ГЕРМАНИИ В ГЕРМАНСКОЕ ПОСОЛЬСТВО В МОСКВЕ

25 августа 1939 г.

Должен еще раз подчеркнуть, что подписанный 23 августа в Москве секретный дополнительный протокол, а также всевозможные черновики следует хранить в строжайшем секрете. Все те ваши служащие и персонал, которым стало известно об этом документе, должны дать специальное обязательство о неразглашении и заверить это обязательство своей подписью¹.

¹ Так и было сделано: под обязательством о неразглашении были поставлены подписи 27 августа.

Ни одному лицу никоим образом нельзя сообщать о наличии этого документа или о его содержании.

Министр иностранных дел

DGFP. Ser. D. Vol. VII. P. 317. Перевод с английского.

СЕКРЕТНЫЙ ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЙ ПРОТОКОЛ.

При подписании договора о ненападении между Германией и Союзом Советских Социалистических Республик нижеподписавшиеся уполномоченные обеих сторон обсудили в строго конфиденциальном порядке вопрос о разграничении сфер общих интересов в Восточной Европе. Это обсуждение привело к нижеследующему результату:

1. В случае территориально-политического переустройства областей, входящих в состав Прибалтийских государств (Финляндия, Эстония, Латвия, Литва), северная граница Литвы одновременно является границей сфер интересов Германии и СССР. При этом интересы Литвы по отношению Виленской области признаются обоими сторонами.

2. В случае территориально-политического переустройства областей, входящих в состав Польского Государства, граница сфер интересов Германии и СССР будет приблизительно проходить по линии рек Нарва, Вислы и Сана.

Вопрос, является ли в общих интересах желательным сохранение независимого Польского Государства и каковы будут границы этого государства, может быть окончательно выяснен только в течение дальнейшего политического развития.

Во всяком случае, оба Правительства будут решать этот вопрос в порядке дружественного общего согласия.

3. Касательно юго-востока Европы с советской стороны подчеркивается интерес СССР к Бессарабии. С германской стороны заявляется о ее полной политической незаинтересованности в этих областях.

4. Этот протокол будет сохраняться обоими сторонами в строгом секрете.

Москва, 23 августа 1939 года.

По Уполномоченному
Генерал-полковник СССР за Правительство
Германии:
В. М. Молотов

Geheimes Zusatzprotokoll.

Aus Anlass der Unterzeichnung des Nichtangriffsvertrages zwischen dem Deutschen Reich und der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken haben die unterzeichneten Bevollmächtigten der beiden Teile in streng vertraulicher Aussprache die Frage der Abgrenzung der beiderseitigen Interessenssphären in Osteuropa erörtert. Diese Aussprache hat zu folgendem Ergebnis geführt:

1. Für den Fall einer territorial-politischen Umgestaltung in den zu den baltischen Staaten (Finnland, Estland, Lettland, Litauen) gehörenden Gebieten bildet die nördliche Grenze Litauens zugleich die Grenze der Interessenssphären Deutschlands und der UdSSR. Hierbei wird der Interesse Litauens am Wilnaer Gebiet beiderseits anerkannt.

2. Für den Fall einer territorial-politischen Umgestaltung der zum polnischen Staat gehörenden Gebiete werden die Interessenssphären Deutschlands und der UdSSR ungeführt durch die Linie der Flüsse Märew, Weichsel und San abgegrenzt.

Die Frage, ob die beiderseitigen Interessen die Erhaltung eines unabhängigen polnischen Staates erwünscht erscheinen lassen und wie dieser Staat abzugrenzen wäre, kann endgültig erst im Laufe der weiteren politischen Entwicklung geklärt werden.

beide
In jedem Falle werden bei Regierungen diese Frage
in Wege einer freundschaftlichen Verständigung lösen.

3) Hinsichtlich des Südostens Europas wird von
sowjetischer Seite das Interesse an Bessarabien betont.
Von deutscher Seite wird das völlige politische Desinter-
essement an diesen Gebieten erklärt.

4) Dieses Protokoll wird von beiden Seiten streng
geheim behandelt werden.

Moskau, den 23. August 1939.

Für die
Deutsche Reichsregierung:

In Vollmacht
der Regierung der
U. S. S. R.:

W. Ribbentrop *W. Mikolotow*

Kārļa Ulmaņa vēstījums tautai
“MŪSU VALSTS IR IEKŠĒJI UN ĀRĒJI BRĪVA
UN TĀDA ARĪ PALIKS”¹

(1939.gada 12.oktobrī)²

“Pēdējā laikā notikumi kara laukos un valstsvīru kabinetos ir risinājušies nepieredzētā un nepiedzīvotā straujumā, nesdami tautu un valstu dzīvē, tautu un valstu savstarpējās robežās un attiecībās pārvērtības, pārgrozības un pagriezienus, kuri ne tikai jauni, neparasti, bet patiesi vēsturiski.

Mēs esam bijuši visam tam liecinieki, patiesībā vēl vairāk — zināmos posmos un brīžos arī aktīvi līdzdalībnieki, jo nevarējām un negribējām palikt malā un ļaut notikumiem iet pāri mūsu galvām, un pašiem tikt līdzrautiem nezināmā virzienā.

Ir pagājušas tikai nedaudz nedēļu kopš dienas, kad sākās svarīgu līgumu virpulis. Bez panākumiem tapa pārtrauktas Anglijas, Francijas, Krievijas līguma sarunas, tad 19.augustā sekoja vācu-krievu saimnieciskā vienošanās, tad 23.augustā Maskavā tapa izstrādāts un parakstīts vācu-krievu neuzbrukšanas un sazināšanās pakts (kopā ar spleņiem protokoliem³ par ietekmes sfēru sadalīšanu, kuri noteica Latvijas likteni pirms un pēc Otrā pasaules kara. — *G.T.*), 1.septembrī sākās Vācijas un Polijas karš, tam sekoja karadarbība Rietumu frontē starp Franciju, Angliju un Vāciju; tam sekoja Baltijas Jūras noslēgšana un gandrīz pilnīga tālsatiksmes pārtraukšana.

17.septembrī Padomju Savienības karaspēks iesoļoja Polijā, 20.septembrī demarkācijas līnija starp Padomju Savienību un Vāciju. 28.septembrī sekoja jauns Vācijas un Padomju Savienības līgums, tiek nospraustas robežas uz Polijas bijušās teritorijas; Polija, mūsu lielais kaimiņš dienvidos, izbeigusi būt spēka faktors Austrumeiropā; **nospraustas robežas mūsu lielo austrumu un rietumu kaimiņu interešu un ietekmju izplatījumam.** Un 6./7.oktobrī no Berlīnes nāk rīkojums Baltijas valstīs dzīvojošiem vāciešiem izbraukt uz Lielvāciju, kas līdzinās paziņojumam, ka izbeidzas Vācijas tautiskās intereses šinīs valstīs. 28.septembrī parakstīts Igaunijas un Padomju Savienības savstarpējās palīdzības pakts, kam 5.oktobrī seko līdzīgs pakts starp mūsu valsti un Padomju Savienību, un 10.oktobrī nāca Lietuvas-Padomju Savienības pakts, bet 11.oktobrī Maskavā ierodas Somijas valdības pilnvarotais politiskām un saimnieciskām sarunām.

¹ Laikraksts “Jaunākās Ziņas” (13.10.39.).

² **Lasītājam pārdomām** par Latvijas valsts prezidenta K.Ulmaņa rīcību traģisko 1940.gada notikumu priekšvakarā, **lai veidotu savu izpratni** par K.Ulmaņa lomu un vietu šajos notikumos.

³ Vai Ulmanis zināja par šiem protokoliem un to saturu? — No šā viņa vēstījuma tautai tas nav skaidri redzams.

Mūsu līguma¹ saturs mums visiem zināms, bet, ja es šodien gribu runāt arī par šo līgumu, tad pats šis līgums un visas attiecības, visi uzdevumi un pienākumi iekšējā un ārējā politikā arī jāapsver un jāvērtē, izejot no jaunradušā stāvokļa, kura svarīgos posmus es nupat atzīmēju.

Mierīgi un aukstasinīgi atskatīsimies atpakaļ un jautāsim, **vai mēs esam rīkojušies pēc labākās ziņas un sirdsapziņas, vai esam rīkojušies tā, kā tas vislabāk atbilst tautas un valsts interesēm?** Vai būtu pamatota vieta balsīm, kas teiktu, ka mums būtu jārīkojas citādi un, apsvērušiem visus apstākļus, nevajadzīgi padot draudiem mūsu pilsoņu mierīgo darbu un visu dzīvi? Mēs izsargājamies no ieraušanas Vācijas-Polijas karā, mēs izsargājamies no ieraušanas Vācijas karā ar lielvalstīm rietumos. **Mēs izvairījāmies no tā, ka latviešu asinis būtu lijušas un latviešu dzīvības upurētas par lietām, kas neskar mūsu valsts pastāvēšanas pamatus.**

Bet gāja un iet pāri mūsu spēkiem apturēt straujās un dziļās pārmaiņas, kas līdztekus karam norisinās starpvalstiskās attiecībās un varas samēros. **Būtu ģeķība domāt, ka mēs būtu varējuši ietekmēt kaut vācu-poļu kara iznākumu vai Vācijas-Padomju Savienības attiecību izveidošanos un no tā izrietošās sekas, lai gan tās skāra arī mūs.** Mēs nevaram grozīt stāvokli, ka mūsu kuģniecība un tirdzniecība ārpus Baltijas jūras ir gandrīz nomirdināta.

Mūsu līgums ar Padomju Savienību par savstarpējo palīdzību. Pēc tam, kad uz Maskavu bija braukuši Vācijas un Igaunijas pārstāvji un mājās atgriezušies ar parakstītiem zināmiem paktiem, arī mēs, apsvēruši jaunradušos stāvokli, uzklusīgām Maskavas valdības atgādinājumu apspriesties par politiskām attiecībām un panākt to noskaidrošanu. Mēs atzinām, ka skaidrība nepieciešama savstarpējās attiecībās, lai radītu drošu pamatu turpmākai rīcībai. Mūsu pilnvarotie Maskavā parakstīja savstarpējās palīdzības paktu.

Pakta saturs un noteikumi pilnīgi pieskaņoti un atbilst pakta virsrakstam un apzīmējumam. Sākumā atgādinot draudzīgās attiecības, sākot ar 1920. gada 11. augustā noslēgto miera līgumu, kurš paredz abpusēju neatkarības atzīšanu un neiejaukšanos otras valsts iekšējās darīšanās, pirmajā pantā ir noteikums par savstarpējās, arī militārās, palīdzības sniegšanu ienaidnieka uzbrukuma gadījumā. Tālāk tad noteikts, ka Padomju Savienības palīdzība Latvijai izteiktos gatavībā pārdot Latvijai uz atvieglotiem noteikumiem armijas apbruņojumu un citus kara materiālus. Mēs arī mūsu neatkarības nodrošināšanas nolūkos no savas puses izpildām Padomju Savienības vēlēšanos pēc flotes bāzēm Liepājā un Ventspilī un dažiem aerodromiem aviācijai, kā arī pēc bruņoto spēku turēšanas uz mūsu zemes iepriekš noteiktās vietās un daudzumā. Pakta ir arī skaidri pateikts, ka tā izvešana dzīvē nekādi nedrīkst

¹ **Ulmanis skaidro un pamato Latvijas un PSRS līguma (5.10.39.) nepieciešamību.** Tas garantēja Latvijas suverenitāti un neatkarību, piešķirot PSRS "tiesības turēt Liepājas un Ventspils kara flotes bāzes un dažus aerodromus".

aizskart abu līgumslēdzēju valstu suverēnās tiesības, valsts iekārtu, saimniecisko un sociālo sistēmu un militāro rīcību. Tie ir pakta galvenie punkti.

Man jāsaka, ka pakts, kā tas parasts Padomju Savienības paktos, izceļas ar savu skaidrību un noteiktību, kā arī ar otras puses interešu atzīšanu un ievērošanu — un patiesi ir savstarpējs. Bet, ja viņš ir savstarpējs, tad ne viena, ne otra puse nevar sagaidīt un prasīt, lai tai nebūtu jāuzņemas noteikti pienākumi. Tādus pienākumus šis pakts uzliek abām pusēm. Mēs šos pienākumus apņemamies pildīt, un mūsu piedzīvojumi ar miera līgumu un neuzbrukšanas paktu dod mums vajadzīgos pamatus ticēt, ka arī Padomju Savienība pildīs viņas parakstīto līgumu (Ulmanis ticēja PSRS valstsvīru godīgumam. — *G.T.*).

Pakts ir slēgts nevis miera laika apstākļos, bet tieši kara laika troksnī un tuva kara saspīlējumā, tāpēc tas arī neparastāks savos noteikumos. Bet par to tas liek pamatus skaidrām un pastiprināti labām attiecībām starp mums un mūsu lielo kaimiņu austrumos. Un mēs augsti vērtējam šīs labās attiecības kaimiņu starpā. Nepiegiežot pelnīto vērtību taisni labām kaimiņu attiecībām un draudzībai, meklējot draugus tikai tālumā, daža tauta ir bijusi spiesta samaksāt par to ļoti dārgi, samaksājot pat ar savu patstāvību un neatkarību. Tāpēc, **vai draudzība un savstarpējā palīdzība kaimiņu starpā nedrīkst prasīt arī zināmu piekāpību, ja laiks un vieta uz to mudina?** Šis pakts ar lielo kaimiņu, kas slēgts uz abpusējās uzticēšanās un labas ticības garā, nes mums drošību, kā arī kara draudu attālināšanu vai pat novēršanu. Vēl vairāk — tas pavairo arī Padomju Savienības drošību, un tas pats zīmējas uz mūsu kaimiņiem ziemeļos un dienvidos, Igauniju un Lietuvu. Pie tam Padomju Savienības labo ticību un patiesu gribu sadarboties pierāda Padomju Savienības gatavība Viļņu atdot Lietuvai.

Bez tam reizē ar līgumu atklātībai sniegtā oficiālā paziņojumā ir uzsvērts, ka Padomju Savienības un Latvijas valsts sistēmu atšķirība nav bijusi un nav šķērslis auglīgai sadarbībai abu valstu starpā. Tāpēc arī **abas valstis līgumā ir apliecinājušas apņēmību neskart otras valsts iekārtu un sadzīves normas, atstājot līdz ar to neskartu mūsu iekšējo un ārējo politiku** (un tomēr PSRS 1940.gada 17.jūnijā uzstāda Latvijas valdībai ultimātu, ievēd papildu karaspēku, gāž Ulmaņa valdību un “sarīko” sociālistisko revolūciju. — *G.T.*).

Vēl viena piezīme. Līgumā ir minēta arī militārā palīdzība un paredzēti Padomju Savienības garnizoni uz Latvijas zemes. Bet še nav jāaizmirst, ka šo garnizonu mērķis un uzdevums ir noteikta iecirkņa aizsardzība, bet nevis mūsu valsts aizsardzība vispārīgi, kas joprojām piekrīt un arvien piekritīs mūsu pašu armijai. Tas mūsu valstī, kuras patstāvību un neatkarību, kuras suverēnās tiesības arī šinī līgumā atzīst Padomju Savienība, citādi arī nevar būt (vēlreiz izpaužas ticība PSRS valdībai. — *G.T.*).

Un vispārīgi — mums pašiem un tikai mums pašiem piekritīs un tikai no mums pašiem atkarāsies tautas un valsts spēka un stipruma celšana un saglabāšana. Nekas,

nekas, arī neviens līgums, ne pakts mums šo uzdevumu nav atņēmis, ne arī šo pienākumu no mūsu pleciem noņēmis. **Un mēs nevienam neatdosim un neviens mums neatņems mūs rīcības brīvību.** To apzinādamies, tad arī paliksim un būsīsim tagad un visos laikos stipri un nelokāmi drosmē un pašātvībā, skaidri apzinādamies un nekad neaizmirsdami — neviens — savus pienākumus un uzdevumus valsts un sava šaurākā darba dzīvē un gaitās, paliksim un būsīsim karstie un pašaieliedzīgie, bet arī nešaubīgie patrioti, kādi esam arvien bijuši arī mūsu tautas un valsts visgrūtākos brīžos, nesatricināmu ticību liksim domās, vārdos, darbos — it visi, kā karavīri kara laukā, jo arī tur ceļu un mērķi zina tikai pavēlnieks, visiem pa priekšu iedams uguns līnijās.

Mūsu valsts ir patstāvīga un neatkarīga, un brīva iekšējā un ārējā politikā un tāda arī paliks. Mēs paši to tādu uzturēsim.

Ir taisnība, ka patlaban mēs piedzīvojam grūtību pilnu laikmetu tautas un valsts dzīvē. **Katrs uzmanīgs vērotājs zina, un arī jūs zināt, kādas dabas ir šīs grūtības iekšzemē un kādas nāk no ārienes.**¹ Valdība apzinās savu atbildību un savu atbildību arī nesīs. Bet šinī laikā liela atbildība gulstas uz ikkatra pilsoņa, un pilsoņiem jāzina, ka valdība no visiem prasīs atbildību visās vietās un lietās.

Divas svarīgākās lietas, no kurām atkarājas mūsu tautas nākotnes gaitas: pirmkārt, mūsu pašu spēks un stiprums un, otrkārt, — kara norise. Pēdējo mēs nespējam un nevaram paredzēt un izrēķināt, kā to visskaidrāk jau pierādīja pēdējās 6 nedēļas. Tāpēc daudzkārt lielāku nozīmi iegūst mūsu pašu spēks un stiprums — saimnieciskais, politiskais, garīgais (kāpēc Ulmanis neko nerunā par militāro spēku? — Acīmredzot Baltijas valstu militārā sadarbība drošības jomā bija ļoti nenozīmīga un šajā runā nevieta būtu izteikties par militāro spēku. — *G. T.*).

Saimnieciskais spēks un stiprums būs uzturēts un saglabāts, ja jo drīzāk mums izdosies piespiest sevi piemērot visu saimniecību jauniem kara ietekmētiem apstākļiem ražošanā, ražojuma sadalīšanā — šī vārda plašākā nozīmē — un patēriņā, kā arī apdomīgā taupībā; ja drīzāk panāksim ārējās tirdzniecības piemērošanu jaunajiem apstākļiem, tiklab importā, kā eksportā, ja izkopsim un iespējami paplašināsim tirdzniecību ar Padomju Savienību, ar kuru nupat slēdzam jaunu tirdzniecības līgumu, paplašinot pastāvošā līguma apjomu, bet tāpat arī ar Vāciju, Angliju un citām valstīm, kuras mums sasniedzamas. Un — pār visām lietām darīsim visu, lai mēs paliktu ārpus kara darbības (Ulmaņa valdības ārpolitikas pamatprincipi. — *G. T.*).

Saimnieciskā plāksnē darbs ir jau grūts un var palikt vēl grūtāks. Pasaulē jau tikpat kā pilnīgs saimnieciskais sastrēgums: neitrāli kuģi vairs nav droši, pasaules ostas tukšas, sliežu ceļu satiksme pārtraukta, dzelzi un degvielas rij kara lauki, pārtikas vielas pirmā vietā aiziet armijām.

⁵ Šodien var pārmet K. Ulmanim, ka viņš nespēja novērtēt tos draudus, kurus radīja boļševiki Latvijā un Krievijā. Šis vēstījums tautai ir domāts tiem politikāņiem, kuri zina, ka K. Ulmanim nevajag celt pieminekli.

Nav noliedzams, ka arī mums uzliktā nasta ir smaga rūpēs un izīcībā. Bet vai šodien ir tāda valsts, kura neenes tādu pašu smagumu? Un dažām valstīm bez tam vēl jāpanes kara apstākļi vai vismaz mobilizācija un tieši kara draudi pie robežām. Mēs neesam visgrūtākā stāvoklī, un padomāsim, vai gadi, kad esam dzīvojuši pārpilnībā, mums neuzliek pienākumu mazliet paciesties, kad uznāk grūtākie brīži? Kad būsim pilnīgāki piemērojušies jaunajiem apstākļiem — vēl jau tikai 6 nedēļas pagājušas —, kad atjaunosies ārējā tirdzniecība, tad atkal atbrīvosies plašākas izredzes un būs jaunas darba iespējas. Bet darba un izpeļņas tik un tā mūsu zemē netrūks. Mums ir uzkrāti darāmi darbi, uzkrāti līdzekļi. Tiklīdz būs darba roku pārpalikums, darbu sagādāsim. Tikai atminēsim, ka jaunais stāvoklis prasa sadarbību, nevis pretdarbību, vienalga, kur un kādā veidā. Valdība gādās par sadarbību un sastrādāšanu ar ārvalstīm, uzturēs sadarbību arī valsts iekšējā dzīvē.

Valdība arī turpmāk netaupīs pūles, lai mēs paliktu ārpus kara sarežģījumiem, un nekad neapstāsies rūpēs par mūsu drošību. Armijas cīņas gars jāuztur, cīņas spējas un spēks jāvairo. Bet līdz ar cīņas garu jāuztur un jāstiprina arī pilsoniskās drosmes gars pilsoņos, atbildīgās vietās jo sevišķi. Šo pienākumu mums uzliek arī jaunais savstarpējās palīdzības pakts, jo mums jābūt sagatavotiem kritiskā brīdī, ja kara darbība atkal draudētu mums tuvoties, pildīt savu pienākumu arī pakta noteikumu robežās (runa ir par 1939.gada 5.oktobrī noslēgto Latvijas un PSRS Savstarpējās palīdzības paktu. — *G.T.*). Tāpēc valdība piegriezīs armijai augošu vērbu.

Valdība gādās arī par drošību zemes iekšienē. **Vispirms man jānoraida visas šaubas un aizdomas, ka drošība mūsu zemes iekšienē varētu tikt apdraudēta no ārienes¹**, un, ja tieši šinīs dienās šādas baumas top iznēsātas, tad jāzina visiem, ka tās ir bez pamata un šādu baumu fabricētāji un iznēsātāji dara to šauru aprēķinu dēļ, bet arī uz sava riska, vienalga, kādā valodā šīs baumas tiek izplatītas. Ar visu vajadzīgo stingrību valdība apklusinās baumu fabricētājus un atbrīvos sabiedrību no visādiem citiem nīkoņām, nespēka, baiļu un briesmu sludinātājiem un iekšējās vienības šķēlējiem (Ulmanis nespēja novērtēt tās briesmas, kuras pamazām tuvojās no Kremļa vadoņu puses, jo viņš tiem ticēja. — *G.T.*). Neviens no ārienes mums jaunu iekārtu neuzspiež, bet, ja mums rastos kādi, kas tā domā, tad mēs paši dosim viņiem piemērotu atbildi (1940.gada jūnijā Latvijas valdība zaudē savu neatkarību un notiek “boļševiku gatavotā” sociālistiskā revolūcija un Latvijas iekļaušana PSRS sastāvā. — *G.T.*).

Zināmu satraukumu sabiedrībā ir radījusi arī vāciešu masu izceļošanas kustība. Man jāsaprot, ka viņi darītu pareizāk, ka paši savā labā stingri nostātos pret satraukuma

¹ Acīmredzot Ulmanis ir pārliecināts par to, ka no PSRS puses nekādas briesmas nedraud, tāpēc viņš neko nezina par slepenajiem protokoliem. Valsti apdraudēja komunisms gan no iekšienes, gan ārienes. Bet kurš tajā laikā spēja šos draudus saskatīt? — Varbūt tikai Baltijas valstu vienotība spētu šos draudus apturēt, bet tāds nebija. Šo valstu likteni noteica Staļins un Hitlers ar Molotova-Ribentropa pakta slepenajiem protokoliem.

radīšanu. Pavisam aplams ir ļaunprātīgais izdomājums, ka vāciešu izceļošana stāvētu kaut kādā sakarā ar jauno līgumu ar Padomju Savienību (acīmredzot Ulmanis neko nezināja par slepenajiem protokoliem un ticēja Kremļa vadoņu politiskajam godīgumam un noslēgtā līguma spēkam. — *G.T.*). Cik nepamatota ir šī iedoma, redzams jau no tā, ka līdzīga izceļošana sākusies no tādām valstīm, kuras nekādu tamlīdzīgu līgumus nav noslēgušas. Vāciešu aizbraukšana izriet vienīgi no Vācijas valdības apsvērumiem neatkarīgi no kaut kādiem citiem apstākļiem (tā izriet no Ribentropa un Molotova 1939. gada 23. augustā parakstītā slepenā protokola, par kuru Ulmanis acīmredzot neko nezināja. — *G.T.*). Mūsu vēlēšanās ir braucējiem tikai palīdzēt izceļošanas grūtības atvieglot, bet katrs satraukums strādā tam pretī un var pat iznīcināt valdības labos nodomus. Viens satraukuma veids šinī sakarībā ir stāsti, ka daži latvieši grib izceļot reizē ar vāciešiem. Kāpēc — to laikam viņi paši zina, bet viņi maldās, ka pie mums drošība varētu tikt traucēta un ka tādēļ viņiem jāaizbraucot. Un bez tam, ja kādas briesmas draudētu, tad taču visiem, ne jau viņiem vien (draudēja 1941. gada 14. jūnija deportācija, kad izveda 150 000 cilvēku. — *G.T.*).

Bet lai kādi viņu iemesli, — ja kāds grib braukt, lai brauc, bet lai zina, ka izbraukšana šinīs dienās ir iespējama tikai līdzīgā kārtā kā vāciešiem — Latvijas pilsoņiem, proti, uz neatgriešanos.

Protams, tiklab valdība, kā arī sabiedrība zinās un mācēs šādu rīcību novērtēt pēc nopelna. Šo konjunktūras latviešu, no kuriem daži sevi veltīgi pieskaita inteliģencei, nevienam nebūs žēl. Varbūt šīs dienas un viņu pārbaudījumi ir svētīga lieta. Mēs redzam ne tikai īsto patriotismu, bet arī cilvēku raksturu. Mēs redzam, ka vārdi ir bijuši tikai vārdi atšķirībā no tiem, kam vārdi pārvērtušies dziļā, stingrā pārlicēbā. **Šī nosodāmā parādība rāda atkal par jaunu, cik nepieciešama mums vēl garīgā augšana, cik liels spēks ir garīgam stiprumam un cik glēvu padara cilvēku garīgā stipruma trūkums. Uguns šķīsta zeltu, grūtības — cilvēku (lasītājs var pārlicēcināties, ka pilnīga pareiza politiskā atziņa zināmos apstākļos ir kļūdīga. — *G.T.*).**

Lai māca šīs dienas mūs arvien vairāk dzīties pēc iekšējā garīgā spēka un stipruma, dzīties pēc dziļākas atziņas par to, cik augstu stādāms viss garīgais (Ulmanis nespēja saprast un novērtēt boļševiku politiku un to, ka nodevība, meli un vardarbība ir sociālistiskās revolūcijas pavadoņi. — *G.T.*). Ir taisnība, ja prof. Ziemeļis nupat vēl teica: jāapzinās, ka mūžīgs ir tikai tas, kas sasniegts ar garu. **Ticības un pašvērtības, vienības un vienprātības gars ir bijis mūsu dziļākais, dzidrākais spēka avots visos — grūtos un smagos, bet arī izšķirošos brīžos (tieši tas trūkst Latvijas politikā, un šajā ziņā mums ir ko mācīties no Kārļa Ulmaņa. — *G.T.*). Atskatoties mūsu neatkarīgās Latvijas vēsturē, nevaram atrast salīdzinājumu mūsu tagadējiem pārdzīvojumiem (tagad Latvijā ir līdzīga situācija — sabiedrība ir sašķēlusies. — *G.T.*) kā tikai taisni pašā pirmajā pastāvēšanas gadā. Arī tad ap mums plosījās karš un katra diena nesa smagas ziņas no ārpusaules, kas nodarbināja mūsu sirdis un**

prātus. Arī toreiz mums bija jābūt gataviem piedzīvot apstākļu maiņu un bija jābūt gataviem taisīt jaunus lēmumus. Arī toreiz valdīja šaubas un bažas. Un tomēr, neskatoties uz visu to, Latvijas vārds, reiz izteikts, vairs nepazuda no mūsu lūpām un no mūsu sirdīm. Un vēl jo vairāk — Latvijas valsts nepazuda no Eiropas kartes.

Bet ir arī milzīga atšķirība starp toreizējo un tagadējo stāvokli. 20 gadi neatkarīgas dzīves, noorganizēta valsts un visas iestādes, pašu armija, apgāde, ceļi, skolas. Ir tas viss, no kā mums toreiz nekā nebija. Un arī ticības, pašāvēības un vienības gars mūsos ir stiprāks tapis, arvien stāvēdams sarga vietā par Latvijas valsti.

Un lai šis spēks un stipruma gars mūžīgi stāvētu sarga vietā par mūsu brīvo, nacionālo valsti — Latviju, kuras arī šodien neskartas, suverēnās tiesības mēs izkarojām, nostiprinājām miera un citos līgumos ar ārvalstīm. **Tas tēvzemes mīlestības gars, kas mūs mācīja upurus nest un visu ziedot Latvijas labā, kas rādīja mums, ka tikai patstāvīgā nacionālā valstī latviešu tauta sevi patiesi atradīs un tikai šē varēs pastāvēt ne tikai miera dienās, bet arī vētrās un viesuļos.**

Par mieru mēs aizlūdzām baznīcās. Arī no šīs vietas es raidu brīvas tautas aicinājumu, tās tautas, kas pārdzīvojusi pasaules karā vissmagākos pārbaudījumus, es raidu aicinājumu karojošām pusēm — apdomāties, kamēr vēl nav galīgi par vēlu.

Bet mūsu pašu spēks ir mūsu ziņā. **PAGĀTNES PIEREDZĒ SMELSIMIES ATZIŅU NĀKOTNEI, KA ARĪ VISGRŪTĀKIE BRĪŽI IR PĀRCIEŠAMI UN PĀRVARAMAI — JA NETRŪKST TICĪBAS, DROSMES, IZTURĪBAS, NEATLAIDĪBAS UN VIENĪBAS.”**

***

Patlaban atrodas politiķi un vēsturnieki, kuri nosoda Ulmaņa valdības rīcību šajā sarežģītā politiskajā situācijā. Lasītājs varēs patstāvīgi veidot savu viedokli.

Iepazīstoties ar šo runu, kas teikta valsts saimniecības un kultūras padomes kopsēdē, un salīdzinot to ar mūsdienu vadošo politiķu runām Saeimā un Ministru kabinetā, lasītājam būs iespēja izprast un novērtēt viņa politisko intelektu, kultūru un atbildību. Atzīmēsim vienu galējību K.Ulmaņa politiskās darbības kritikā sakarā ar pieminekļa celšanu: “Lai arī cik lieli būtu K.Ulmaņa iepriekšējie nopelni, viņa darbību no 1934.gada 15.maija līdz 1940.gada 21.jūlijam es uzskatu par valsts nodevību” (A.Bērziņa. Piemineklis K.Ulmanim // “Diena”, 10.05.01.). Lūk, vēstules autora argumenti: *Satversmes* pārkapšana, izdarot valsts apvērsumu, Valsts prezidenta pilnvaru piesavināšanās, svešas valsts karabāzu ierīkošana, neprasot tautas viedokli. Šis piemērs spilgti liecina, kas notiek, kad vēstures faktu zināšana, tos neizprotot, kļūst par pamatu politikas un valstsvīru darbības vērtējumam. **Tikai vēstures faktu zināšana mums paver gara tumsības ceļu — kritikas, nosodījuma un revolucionārās cīņas ceļu. 1934.gada 15.maija un 1940.gada 21.jūlija notikumu izpratnes veidošana šobrīd neizpaužas ne Saeimas politiskajā darbībā, ne Latvijas**

vēstures rakstīšanā. Valda padomiskā attieksme pret vēsturi — nosodīt, kritizēt, pārvilkt svītru vai pielikt punktu tam, kas nepatīk vienam vai otram politiķim, valstsvīram vai vēsturniekam. Tādēļ arī Latvijas vēsture vēl nav kļuvusi par dzīves skolotāju — arī politiskās dzīves jomā. Par to spilgti liecina attieksme pret Latvijas valsts patriarhu K.Ulmani. Centīsimies saprast K.Ulmaņa politiskās darbības pamatideju, iepazīsimies ar Molotova-Ribentropa pakta slepeno protokolu (23.08.39.).

Neitrāla Latvija — lūk, Ulmaņa politikas pamatideja attiecībā ar Austrumiem un Rietumiem. Tagad ir viegli prātot, ka vajadzēja rīkoties citādi. Vēsturi nevar mainīt, vēsturi vajag saprast, lai tā mūs audzinātu garīgi. Ceru, ka daudzi politiķi uzskatīs par vajadzīgu mācīties no Ulmaņa politiskās atbildības. **Tā bija personiskā atbildība, un nav pamata spriedelēt par to, ka Saeima būtu pieņēmusi “īsto” politisko lēmumu. Kārlis Ulmanis — valstsvīra personiskās atbildības paraugs pretstatā kolektīvai bezatbildībai, kura izpaudās 5. un 6.Saeimas darbībā un turpina izpausties 7.Saeimas darbā.**

Lai izprastu Kārli Ulmani, kas spēja pacelt personiskās atbildības karogu Latvijā, lasītājs tālāk varēs iepazīties ar Molotova-Ribentropa pakta (1939.) slepeno protokolu, kur tika izlemts Latvijas liktenis 1940.gada jūnija-augusta notikumos.

Ir pienācis laiks *ulmaņlaiku* izpratnei — svarīga Latvijas vēstures posma izpratnes veidošanai. **Valsts vara nedrīkst diktēt, kā būtu jāraksta vēsture. Un tomēr tas ir noticis ar 6. Saeimas pieņemto deklarāciju *Par Latvijas okupāciju* (22.08.96.).** Līdz ar to vēsturnieku komisijas darbs zaudē savu jēgu, jo viss ir pateikts priekšā. Atliek tikai pierādīt okupāciju ar faktiem. **Vēstures izpratnei ir pārvilkta svītra līdzīgi tam, kā tas bija padomjlaikos.**

Latvijas tautas augstākā pārstāvības institūcija Saeima vērsas ar šo deklarāciju pie pasaules valstīm un starptautiskajām organizācijām, lai atgādinātu mūsu tautas un valsts traģisko likteni XX gadsimtā.

Latvijas Republika tika proklamēta 1918.gada 18.novembrī, un 1921.gada 22.septembrī tā kļuva par Tautu Savienības locekli. Latvijas kā neatkarīgas valsts attīstību pārtrauca divu totalitāro lielvalstu — nacionālsociālistiskās Vācijas un komunistiskās PSRS 1939.gada 23.augustā noslēgtais neuzbrukšanas līgums (Ribentropa — Molotova pakts), kura mērķis bija sadalīt Eiropu ietekmes sfērās. Pārkāpjot starptautisko tiesību pamatprincipus, kā arī Latvijas un PSRS noslēgtos līgumus, PSRS 1940.gada 17.jūnijā ar militāru spēku okupēja Latviju un nelikumīgi iekļāva (anektēja) to PSRS sastāvā. Līdz ar to Latvijā tika ieviests PSRS politiskais režīms un tiesiskā sistēma.

1941.gada vasarā, sākoties Otrā pasaules kara darbībai Latvijas teritorijā, to okupēja nacionālsociālistiskā Vācija, kas iedibināja savu režīmu, veica deportācijas un citas represijas pret iedzīvotājiem, kā arī izmantoja Latvijas teritoriju citu okupēto valstu iedzīvotāju iznīcināšanai.

Otrā pasaules kara beigu posmā PSRS atjaunoja savu okupācijas režīmu Latvijā.

1944.gadā Krievijas teritorijai nelikumīgi tika pievienota Abrenes apriņķa daļa (ap 2000 km²).

Visā okupācijas laikā PSRS mērķtiecīgi īstenoja genocīdu pret Latvijas tautu, tā pārkāpjot 1948.gada 9.decembra Konvenciju par genocīda nepieļaujamību un sodīšanu par to. Okupācijas režīms iznīcināja nevainīgus cilvēkus, vairākkārt veica iedzīvotāju masveida deportācijas un citas represijas, nežēlīgi sodīja tos, kuri bruņotā vai citādā veidā iestājās par Latvijas neatkarības atjaunošanu, prettiesiski un bez atbildības atsavināja Latvijas iedzīvotājiem īpašumus un apspieda brīvas domas izpausmes. PSRS vadība mērķtiecīgi ieludināja Latvijā simtiem tūkstošu migrantu un ar to palīdzību centās iznīcināt Latvijas tautas identitāti. Šīs politikas rezultātā latviešu kā pamatnācijas īpatsvars samazinājās no 77 procentiem līdz 52 procentiem.

Desmit gadus pēc Otrā pasaules kara beigām Latvijā turpinājās bruņota pretestība PSRS okupācijai. Pretošanās kustībā piedalījās vairāk nekā 30 000 nacionālo partizānu un viņu atbalstītāju. Pēc tās apspiešanas, neraugoties uz padomju režīma represijām, pretestība turpinājās citās formās.

Jau pirms PSRS sabrukšanas Latvijā sākās plaša tautas kustība par valsts neatkarības atjaunošanu mierīgā un demokrātiskā ceļā. Šai kustībai 1990.gada vēlēšanās izdevās iegūt vairākumu augstākajā pārstāvības institūcijā — Augstākajā padomē, kura tā paša gada 4.maijā pieņēma Deklarāciju par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu, nosakot pārejas periodu neatkarīgas valsts atjaunošanai *de facto*. Šī deklarācija pasludināja, ka 1940.gada 17.jūnija PSRS militārā agresija ir kvalificējama kā starptautisks noziegums.

¹ Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta ziņotājs Nr.18, 1996.—30.—31. lpp.

Patcīcoties Latvijas tautas gribai un pasaules demokrātisko spēku atbalstam, valsts neatkarība tika atjaunota 1991.gada 21.augustā.

Latvijas Republikas Saeima apliecina, ka Latvija, neturot naidu un neprasot atreibību pagātnes dēļ, vienmēr neatlaidīgi atgādinās un acinās saprast savas tautas traģisko likteni, jo pusgadsimtu ilgā okupācija ir izraisījusi smagas, pašu spēkiem vien grūti pārvaramas sekas. Latviju satrauc arī tas, ka Krievija nav atzinusi PSRS veikto Latvijas okupāciju un nevēlas balstīties uz 1920.gada 11.augusta Latvijas un Krievijas miera līgumu, ar kuru Krievija uz mūžīgiem laikiem atteicās no pretenzijām uz Latvijas teritoriju.

Tāpēc Latvijas Republikas Saeima tautas vārdā aicina pasaules valstis un starptautiskās organizācijas:

- 1) atzīt Latvijas okupācijas faktu;
- 2) palīdzēt Latvijai likvidēt okupācijas sekas, sniedzot tai politisku un ekonomisku palīdzību;
- 3) atbalstīt to personu centienus, kuras vēlas no Latvijas atgriezties savā etniskajā dzimtenē un no ārvalstīm — savā tēvzemē Latvijā.

Saeimas priekšsēdētāja I.Kreituse

Rīgā 1996.gada 22.augustā

NACIONĀLĀS DROŠĪBAS KONCEPCIJA¹

Ievads

Latvijas Republikas Saeima, pieņemot Nacionālās drošības likumu, ir noteikusi Nacionālās drošības koncepcijas pamatuzdevumus² – noteikt valsts apdraudējuma novēršanas stratēģiskos pamatprincipus, prioritātes un pasākumus.

Koncepcijā tiek raksturota Latvijas Republikas situācija no drošības viedokļa, kā arī izvērtēti faktori, kas ietekmē drošības situāciju valstī. Koncepcija balstās uz izpratni, ka valsts drošību ietekmē ne tikai ārpolitiskā un militārpolitiskā situācija, bet ka būtiska loma drošības nodrošināšanā ir arī iekšējiem faktoriem – valsts demokrātiskajiem pamatiem, ekonomiskajai attīstībai, sociālajai drošībai un labklājībai, situācijai noziedzības jomā, vides kvalitātei u.c.

Koncepcija nosaka vadlīnijas valsts institūciju darbībai, atbalstot valsts kopējo drošības politiku un izstrādājot atsevišķus nozaru plānus un programmas.

Pamatojoties uz Nacionālās drošības koncepcijā noteikto stratēģiju un principiem, tiek izstrādāts Nacionālās drošības plāns, kurā ietverti konkrēti valsts apdraudējuma neitralizācijas un novēršanas pasākumi un līdzekļi.

Šī dokumenta analītisko pamatu veido valsts apdraudējuma analīze.

1. Nacionālā drošība

1.1. Latvijas Republikas nacionālās intereses

Latvijas nacionālā drošība ir valsts un tās sabiedrības spēja aizsargāt un nodrošināt nacionālās intereses un pamatvērtības. Tās ietver Latvijas Republikas valstiskās neatkarības, teritoriālās nedalāmības un Satversmē noteiktās demokrātiskās iekārtas pastāvēšanu, kā arī valsts iekšējās drošības nodrošināšanu, garantējot cilvēka tiesību ievērošanu, iedzīvotāju drošību un aizsargātību.

Nacionālās intereses ietver arī valsts un sabiedrības ilgtermiņa attīstībai nepieciešamo priekšnoteikumu nodrošināšanu: ekonomiskās izaugsmes un iedzīvotāju labklājības nodrošināšanu, valodas un kultūras identitātes saglabāšanu, aizsardzības sistēmas uzturēšanu, zinātniskā un tehniskā potenciāla saglabāšanu un attīstīšanu, vides ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanu, valsts infrastruktūras un telekomunikāciju (to skaitā informācijas tehnoloģiju) nodrošināšanu un attīstīšanu, iekšējās politiskās stabilitātes uzturēšanu, balstoties uz vispārēju izpratni par Latvijas Republikas demokrātisku attīstību, un konsolidētas pilsoniskas sabiedrības attīstību, balstoties uz visu cilvēku līdztiesības principu.

Latvijas iespējas nodrošināt nacionālo interešu realizāciju ir atkarīgas arī no tādiem ārējiem apstākļiem kā vispārējais starptautisko attiecību un sadarbības klimats pasaulē un reģionā, starptautiskā ekonomiskā situācija, globālā ekoloģiskās vides kvalitāte.

¹ NAIS — *Nomatīvo aktu informācijas sistēma.*

² Nav iekļautas šādas mazsvarīgas nodaļas: 2.2.3; 3.2.5.—3.3.4; 3.4.3.—3.5.2. (Autora sašnājums).

1.2. Valsts drošības politika, tās principi un īstenošana

Latvijas valsts drošības politika ir valsts politikas neatņemama sastāvdaļa. Tai jāgarantē Latvijas valsts pastāvēšana un jānodrošina Latvijas nacionālās intereses ar Satversmē un tiesību aktos paredzētiem spēkiem, līdzekļiem un metodēm.

Īstenojot drošības politiku, Latvija ievēro starptautisko tiesību principus, kas ietverti Apvienoto nāciju organizācijas (turpmāk – ANO) Statūtos, Eiropas drošības un sadarbības organizācijas (turpmāk – EDSO) dokumentos, kā arī Latvijai saistošajos starptautiskajos līgumos. Latvijas drošības politika tiek veidota, neapdraudot nevienu citu valsti.

Latvijas drošība sasniedzama, nodrošinot stabilu iekšpolitisko, sociālo un ekonomisko situāciju, attīstot efektīvas aizsardzības spēku struktūras, izveidojot krīžu vadības un civilās aizsardzības sistēmas, veidojot tiesiskas valsts sistēmu un struktūras, ievērojot starptautiskās saistības un normas, kā arī iekļaujoties Eiropas un transatlantiskajās politiskajās, ekonomiskajās, drošības un aizsardzības struktūrās.

Valsts drošības politika un tās mērķu sasniegšana ir visu valsts institūciju un valsts iedzīvotāju atbildība.

1.3. Apdraudējums nacionālajai drošībai

Apdraudējums Latvijas nacionālajai drošībai ir darbības, kas vērstas pret Latvijas nacionālajām interesēm un pamatvērtībām, kā arī ekoloģisku, tehnisku un cita rakstura faktoru radītas situācijas, kas nelabvēlīgi ietekmē iespējas realizēt nacionālās intereses.

Apdraudējumi var izpausties gan atsevišķi politiskajā, militārajā, ekonomiskajā, informatīvajā, sociālajā, ekoloģiskajā, kriminālajā u.c. jomās, gan arī var būt cieši saistīti, savstarpēji mijiedarbojoties un summējoties.

Riski un apdraudējumi Latvijas nacionālajām interesēm izriet kā no starptautiskās vides, tā arī no Latvijas valsts un sabiedrības attīstības procesiem.

2. Drošības vides un risku raksturojums

Nacionālās drošības koncepcijā, raksturojot esošo drošības situāciju pasaulē un Latvijā, tiek apskatīti galvenie faktori, kuriem ir tieša ietekme uz valsts drošību un kuri vienlaikus raksturo arī valsts pašreizējo stāvokli, – situācija pasaulē un reģionā, valsts demokrātijas un tās nodrošinošo institucionālo sistēmu attīstība, sabiedrības un tās indivīdu drošība, tirgus ekonomikas attīstība, sabiedrības integrācija, sociālā situācija un valsts paš aizsardzības spējas.

2.1. Starptautiskā vide

Pēdējās desmitgades laikā pasaules drošības sistēmā notikušas būtiskas izmaiņas, kas ietekmējušas arī Latviju. Izzūdot aukstā kara bipolārajai sistēmai, stingri fiksētām pozīcijām un viegli modelējamām situācijām, pagājis ir arī deklaratīvu plānu un

konceptuālo dokumentu laiks. Situācija pasaulē, Eiropā un Baltijas jūras reģionā attīstās ļoti dinamiski.

Samazinājusies globāla kara iespējamība, tomēr pilnībā plaša bruņota konflikta varbūtību nevar izslēgt. Nav prognozējams, ka tuvākajā nākotnē Latvija varētu tikt pakļauta tiešai militārai agresijai. Taču, mazinoties globāla kara iespējamībai, ir palielinājusies **reģionālu vai vietēja rakstura krīžu un konfliktu iespējamība**. To rašanās iemesli var būt etniskie un reliģiskie konflikti, robežkonflikti, valstu vai reģionu ekonomiskā un labklājības lejupslīde, valstu iekšējo administratīvo spēju pavājināšanās, kā arī nedemokrātisku procesu attīstība.

Vietēja rakstura vai reģionālu krīžu un konfliktu gadījumā palielinās nekontrolētas **migrācijas iespējamība**, kas kļūst īpaši bīstama, ja tā izraisa humāna rakstura krīzi. Šobrīd Latvija nav migrācijas plūsmu galamērķis, taču palielinās Latvijas kā tranzītvērtības izmantošana nelegālai (īpaši – ekonomiski motivētai) migrācijai.

Masu iznīcināšanas līdzekļu izplatība ir kļuvusi par vienu no būtiskiem drošības riskiem pasaulē, kas var apdraudēt Latvijas sadarbības partnerus vai Latviju pašu. Par spīti spēkā esošajai bruņojuma kontroles līgumu sistēmai, kuras uzdevums ir ierobežot masu iznīcināšanas ieroču vai to nesēju izplatību, tie tomēr nonāk arvien vairāk valstu un pat nevalstisku veidojumu rīcībā, tādējādi radot risku starptautiskajai drošībai un stabilitātei.

Kā risks starptautiskajai stabilitātei un drošībai ir vērtējama **starptautiskā terorisma izplatība**, kas var izpausties arī kā politiskais terorisms. Šajā jomā negatīvas iezīmes ir vērojamas pēdējos gados – teroristisko grupu bīstamību palielina notiekošie globalizācijas procesi, kā rezultātā par terorisma upuri var kļūt jebkura pasaules valsts. Rūpīgi plānotas, tehniski nodrošinātas un ar iespējamu pieeju ķīmiskajiem, bioloģiskajiem un kodolieročiem teroristiskās aktivitātes rada jaunus draudus pasaulei. Starptautiskajam terorismam raksturīga ir globāla tīkla izveide un teroristisko organizāciju vadības decentralizācija, kas apgrūtina valstu iespējas pilnībā novērst teroristu aktivitātes.

Starptautiskās drošības vidi Eiropā būtiski ietekmē Eiropas integrācijas procesi, kas izpaužas saistībā ar Eiropas Savienības (turpmāk – ES) integrācijas padziļināšanos un ES paplašināšanos, kā arī ar Ziemeļatlantijas līguma organizācijas (turpmāk – NATO) paplašināšanos un tās jaunajiem uzdevumiem drošības jomā. Lielākā daļa Eiropas valstu ir iesaistījusies transatlantiskajā sadarbībā, kas balstīta uz kopīgām demokrātiskajām vērtībām. Pārliciecināšams vairākums Eiropas valstu uzskata pastāvīgu un ciešu Amerikas Savienoto Valstu (turpmāk – ASV) iesaisti Eiropas drošībā par kontinenta stabilitātei nepieciešamu elementu. Eiropas valstis uzņemas arī lielāku atbildību drošības jomā, ES ietvaros veidojot kopīgu drošības un aizsardzības politiku, kas dos lielākas iespējas starptautisko krīžu kontrolē. Kolektīvās aizsardzības jomā NATO un ASV joprojām saglabās noteicošo lomu.

NATO un ES paplašināšanās ir drošības sistēmu stabilizējošs faktors, kura ietekmes rezultātā tiek paplašināts reģions, kurā ir garantēta stabila un demokrātiska politiskā un ekonomiskā attīstība. Tā rada iespēju Centrālās Eiropas un Austrumeiropas valstīm (to skaitā Latvijai) aktīvi piedalīties kontinenta drošības sistēmas attīstībā.

Latvijas valsts drošība nav nodalāma no Eiropas kontinenta un transatlantiskās drošības. Latvijas dalība ES un NATO nostiprinās tās drošību un ļaus pilnvērtīgi iekļauties Eiropas un transatlantiskajā drošības sistēmā. Šīs attīstības tendences un Latvijas perspektīvas pievienoties ES un NATO pozitīvi ietekmē Latvijas drošības situāciju.

Globālo un kontinenta drošības procesu papildinošs elements ir **sadarbība reģiona ietvaros**. Drošību Baltijas jūras reģionā sekmē arī Latvijas sadarbība ar Igauniju un Lietuvu, veidojot kopīgus projektus aizsardzības jomā. Aktīvs ziemeļvalstu – Somijas, Zviedrijas, Norvēģijas, Dānijas un Islandes – atbalsts Baltijas valstu demokrātiskai ilgtermiņa attīstībai ir pārvērtis Baltijas jūras reģionu par vienojošu un sadarbību veicinošu vidi. Šo valstu sadarbība veidojas vairākos formātos – Baltijas valstu sadarbība, ziemeļvalstu un Baltijas valstu sadarbība, kā arī Baltijas jūras valstu padome, kuras ietvaros reģionālajā sadarbībā iekļaujas arī Krievija, Vācija un Polija. Sadarbības mērķis ir veicināt attīstību un palielināt reģiona (līdz ar to arī Eiropas) stabilitāti.

Vidī drošības procesa attīstībai ietekmē arī valstu divpusējās attiecības. Tādēļ Latvijai īpaši svarīga ir Austrumu kaimiņvalstu – Krievijas un Baltkrievijas – turpmākā attīstība. Šo abu valstu demokratizācijas process un ārpolitikas paredzamība lielā mērā ietekmēs reģiona turpmāko attīstību.

2.2. Valsts un sabiedrība

2.2.1. Demokrātija un likuma vara

Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika, kas balstās uz vispārpieņemtiem demokrātijas principiem. Latvijā ir izveidojusies stabila institucionāla sistēma, kas nodrošina likuma varu, cilvēktiesību ievērošanu un minoritāšu aizstāvību. Sabiedrības indivīdu brīvība un vienlīdzība ir savstarpēji harmoniski saistītas un, valsts varai nosakot stingras robežas, tiek garantētas indivīdu tiesības, brīvība un vienlīdzība likuma priekšā. Valsts likumu kopums un Satversme nodrošina iespēju piedalīties savas valsts iekārtas noteikšanā, garantē pluralismu, vārda un reliģijas brīvību.

Likuma varu nodrošina valstī pastāvošās konstitucionālās institūcijas un neatkarīgas tiesībaizsardzības iestādes. Likuma vara nenozīmē tikai formālu legalitāti, bet arī taisnīgumu, kas pamatojas uz cilvēka personības vērtības atzīšanu.

Latvijā pastāv funkcionējoša, neatkarīga tieslietu sistēma, kas pakāpeniski tiek pilnveidota. Tiek veļtīta uzmanība tiesu reformai. Tiek uzlabota tiesnešu un prokuroru apmācības sistēma un celta tiesnešu un prokuroru kvalifikācija, īpašu uzmanību pievēršot apmācībām ES tiesību jomā.

Latvijas tiesību sistēmā paralēli norisinās divi reformu procesi – Latvijas tiesību sistēma tuvinās Rietumu tiesību lokam, kļūstot arvien demokrātiskāka, un valsts tiesību sistēma tiek orientēta uz ES tiesību sistēmu, kas vērsta uz Latvijas iestāšanos ES. Tas nozīmē gan tiesību normu pietuvināšanu, gan arī ES tiesību sistēmas un Latvijas nacionālās tiesību sistēmas savietojamību (arī tiesību piemērošanas un tiesību kultūras jomā).

Riska iezīmes tiesu sistēmas taisnīgai un pilnvērtīgai darbībai rada nepietiekams kvalificētu tiesnešu skaits, ilgje pirmstiesas apcietinājuma periodi un liels nepilngadīgo skaits pirmstiesas izmeklēšanas izolatoros.

Latvijā ir izstrādāta un tiek ieviesta korupcijas novēršanas programma, jo korupcija var apdraudēt valsts ekonomisko, sociālo un tiesisko attīstību un mazināt sabiedrības lojalitāti pret valsti.

2.2.2. *Iekšējā drošība*

Sabiedrības drošību un katra sabiedrības indivīda drošību ietekmē un raksturo **noziedzības stāvoklis valstī**. To ietekmē ne tikai iekšējie procesi (politiskie, ekonomiskie, sociālie un tiesiskie), bet arī noziedzības tendences pasaulē. Starptautiskajā vidē ir palielinājušies **organizētās noziedzības un terorisma draudi**. Organizētā noziedzība ir cieši saistīta ar narkotisko vielu, ieroču un sprāgstvielu kontrabandu, nelegālo tirdzniecību, cilvēku tirdzniecību, prostitūciju, nelegālo migrāciju un naudas atmazgāšanu. Šīs parādības un to radītās sekas var apdraudēt Latvijas nacionālās intereses. Šobrīd nav vērojama terorisma izplatība Latvijā, taču starptautiskās organizētās noziedzības grupējumu pastiprināta interese par Baltijas valstīm var veicināt arī starptautiskā terorisma aktivitātes Latvijā.

Valstī vērojama starptautiskās organizētās noziedzības grupējumu ietekmes un spiediena palielināšanās, tiem cenšoties pārdalīt interešu sfēras un iespiežoties Latvijas organizētās noziedzības struktūrās un legālajā biznesā.

Pēdējos gados vairākas valstis pasaulē ir saskārušās ar jaunu un bieži vien problemātisku parādību – globalizācijas pretinieku aktivitātēm. Līdz šim Latvijā šādas aktivitātes nav novērotas, taču, pieaugot valsts iesaistei starptautiskajā arēnā, to iespējamība palielinās.

Nopietna valstiska problēma ir noziedzības, narkomānijas un alkoholisma izplatības palielināšanās nepilngadīgo vidū.

Analizējot statistikas datus, kuri raksturo noziedzības stāvokli valstī pēdējos gados, var konstatēt, ka, neskatoties uz atsevišķām negatīvām tendencēm, noziedzības dinamika, tās struktūra un kriminogēnā spriedze valstī kopumā ir samazinājusies.

Nodrošinot valstisko neatkarību un veicinot iekšējo drošību valstī, īpaša loma ir spējām nosargāt un kontrolēt **valsts robežu**, ierobežot kontrabandas un nelegālās migrācijas plūsmu, kā arī nepieļaut narkotisko vielu nelegālu ieviešanu valstī.

Latvijas ģeopolitisks stāvoklis ir noteicošais faktors **valsts robežapsardzības un kontroles sistēmas** izveidošanai. Pēdējos gados, ievērojami mainoties starptautiskajai situācijai, būtiski tiek ietekmētas robežapsardzības turpmākās attīstības prioritātes un tempi. Ir panākta robežsardzes un muitas institucionālās kapacitātes nostiprināšana, ir uzlabojusies robežu apsardzība un kontrole.

Veicot pasākumus valsts robežapsardzības un kontroles sistēmas uzlabošanai, tiek ņemts vērā, ka valsts austrumu robeža, kā arī starptautiskās ostas un lidostas perspektīvā kļūs par ES ārējām robežām. Latvijā tiek pilnveidota Latvijas vīzu izsniegšanas procedūra, migrācijas politika, kā arī robežkontroles un muitas procedūras. Imigrācijas politikas īstenošana ir sekmējusi nelegālās imigrācijas plūsmas samazināšanos.

Kā riska faktors Latvijas nacionālajām interesēm saglabājas **ārvalstu izlūkošanas dienestu** darbība Latvijā, kas var tikt vērsta ne tikai pret Latviju, bet arī pret citām valstīm. Šo dienestu interešu lokā ietilpst plaša spektra informācijas iegūšana, kura skar kā politiskos un militāros, tā arī ekonomiskos, sociālos un citu sfēru jautājumus, un tās izmantošana citu valstu interesēs.

Pretvalstiskās un radikālās organizācijas savās aktivitātēs izmanto valstī esošās sabiedrības integrācijas, starpnacionālās un sociālās problēmas. Radikālās kreisās un labējās organizācijas ir tendētas uz ekstrēmiskām prettiesiskām darbībām un sabiedrībai bīstamām provokatīvām akcijām, daļa no to dalībniekiem pauž šovinistiskus, antisemitiskus, rasistiskus un ksenofobiskus uzskatus.

Informācijas un komunikāciju tehnoloģiju attīstība vienlaikus ir radījusi arī jauna veida ievainojamību. Par iespējamo mērķi var kļūt ne vien militāras iekārtas un komunikāciju tīkls, bet arī tādas civilās informācijas infrastruktūras, kas var paralizēt valsts pārvaldes darbību, var radīt saimnieciskus zaudējumus un būtiskus informācijas un tās konfidencialitātes zudumus. Turpmāk var prognozēt tieši trešo personu nesankcionētas piekļuves radītā apdraudējuma pieaugumu, kas izpaustos kā informācijas sagrozīšana, bojāšana, iznīcināšana vai zādzība ieinteresēto personu vai struktūru interesēs, datortehnikas programmatūras bojāšana vai iznīcināšana, aizsardzības sistēmas sagraušana vai jauna veida vīrusa izplatīšana datortehnikas programmatūras vidē.

2.2.4. Sabiedrības integrācija un sociālā situācija

Sabiedrības integrācija ir viens no svarīgākajiem faktoriem, kas stabilizē iekšpolitisko situāciju valstī. Tās būtība ir, padziļinot un uzlabojot saikni starp valsti un tās iedzīvotājiem, mazināt sociālo atstumtību, veicināt etnisko saprašanos, sekmēt naturalizācijas procesu un latviešu valodas pilnvērtīgu pielietojumu. Sabiedrības integrācijas pamats ir lojalitāte pret Latvijas valsti, apziņa, ka ikviens indivīda nākotne un personīgā labklājība ir cieši saistīta ar Latvijas valsts nākotni, tās stabilitāti un drošību.

Valstī tiek veicināta demokrātiskas un pilsoniskas sabiedrības vērtību, tolerances, etniskās pašapziņas, nacionālo valodu un kultūru nostiprināšanās un sekmēta kultūras vērtību un mantojuma pieejamība. Latvijas tiesību aktu bāze garantē mazākumtautību tiesības, nodrošinot tiesības saglabāt un attīstīt savu valodu, etnisko un kultūras daudzveidību.

Integrācijas procesa īstenošanā tiek iesaistītas ne tikai valsts institūcijas, bet arī nevalstiskās organizācijas, tā galvenie virzieni ietver pilsonisko līdzdalību un politisko integrāciju, veicinot dialogu starp iedzīvotāju un valsti, sekmējot nepilsoņu naturalizāciju. Īstenojoties integrācijas procesam, ir uzlabojušās latviešu valodas zināšanas (īpaši jauniešu vidū), sabiedrībā ir nostiprinājušās demokrātiskās vērtības.

Valstī sabiedrības neapmierinātību un **sociālo spriedzi** var radīt sociālā noslāņošanās, nabadzība un sociālā atstumtība. Latvijas iedzīvotāju dzīves līmenis ietekmē gan pilsoniskas sabiedrības veidošanos, gan sabiedrības integrācijas procesu attīstību.

Demogrāfisko situāciju Latvijā, līdzīgi kā citās Eiropas valstīs, raksturo Latvijas

iedzīvotāju skaita un iedzīvotāju blīvuma sistemātiska samazināšanās un iedzīvotāju novecošanās process, tā palielinot demogrāfisko slodzi. Arī turpmāk šīs tendences saglabāsies. Tomēr, ievērojot sociālekonomiskās situācijas stabilizāciju pēdējos gados, ir parādījušās arī vairākas pozitīvas tendences – palielinās jaundzimušo skaits, palielinās vidējais mūža ilgums un samazinās vidējā mūža ilguma atšķirības starp vīriešiem un sievietēm.

Bezdarba līmenis pakāpeniski krītas un pēdējā laikā ir stabilizējies, kaut arī ir samazinājies ekonomiski aktīvo iedzīvotāju īpatsvars no visiem iedzīvotājiem darb-spējīgā vecumā. Samazinājums noticis tāpēc, ka ir palielinājusies ekonomiski neaktīvā iedzīvotāju daļa, ko veido vecuma pensionāri, dienas nodaļu skolēni/studenti un citas personas, kas dažādu iemeslu dēļ nemeklē darbu. Bezdarba sadalījums ir izteikti reģionāls – atsevišķos rajonos bez darba ir pat vairāk nekā ceturtdaļa no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem.

Lai uzlabotu esošo situāciju, valstī ir izveidota sociālā dialoga sistēma, kas ļauj darba devējiem un darba ņēmējiem konsultēties būtiskos jautājumos. Šāda sociālo partneru sadarbība nacionālā un reģionālā mērogā veido pamatu sociālās saskaņas veidošanai.

Pēdējos gados ir daudz paveikts arī sociālās aizsardzības jomā – ir modernizēta sociālās apdrošināšanas sistēma, kas pielāgota mūsdienu sociāli ekonomiskajai sistēmai, un paaugstināta tās efektivitāte, tiek reorganizēta veselības aizsardzības sistēma, darbojas valsts sociālās apdrošināšanas sistēma bezdarba gadījumos, bet vispārējā pabalstu sistēma maternitātes un slimību gadījumos ir pārveidota par sociālās apdrošināšanas sistēmu.

2.2.5. Valsts aizsardzība

Neskatoties uz to, ka militāra apdraudējuma iespējamība tiek vērtēta kā relatīvi zema, tomēr valsts paš aizsardzības spēju paaugstināšana ir galvenā drošības politikas prioritāte. Galvenais uzdevums valsts aizsardzības politikas jomā ir novērst valsts militāro apdraudējumu, risināt krīžu situācijas un, starptautiski sadarbojoties militārajā jomā, veicināt stabilitātes un miera nodrošināšanu reģionā un pasaulē.

Latvijas nacionālās drošības pamatā ir totālās aizsardzības princips, saskaņā ar kuru valsts pastāvēšanas un aizsardzības garantēšana nav tikai militārs, bet gan vispārnacionāls uzdevums. Totālās aizsardzības sistēma paredz kopīgu civilā un militārā personāla, kā arī materiāltechnisko resursu vienlaicīgu izmantošanu. Tā sastāv no militārās aizsardzības sistēmas, civilās aizsardzības sistēmas un visiem valsts apdraudējuma gadījumā valstī pieejamiem materiālajiem un finansu resursiem. Totālās aizsardzības sistēmas īstenošanas pamatā ir savstarpēja atbalsta sniegšana un cieša sadarbība starp militārās un civilās aizsardzības sistēmām.

Valsts militārās aizsardzības galvenā sastāvdaļa ir Nacionālie bruņotie spēki, kas darbojas saskaņā ar Latvijas drošības politikas prioritātēm, plāno un attīsta paš aizsardzības spējas, lai nodrošinātu valsts sauszemes teritorijas, jūras akvatorijas un gaisa telpas neaizskaramību. Nacionālie bruņotie spēki miera laikā sniedz atbalstu valsts iedzīvotājiem un civilajām valsts struktūrām, piedalās ārkārtējo situāciju seku

likvidēšanā, kā arī aktīvi iesaistās starptautiskajās miera nodrošināšanas operācijās un kopējās mācībās ar citu valstu bruņotajiem spēkiem. Kara laikā Nacionālo bruņotos spēkus papildina Valsts robežsardze, kura jau miera laikā tiek apmācīta pēc Nacionālo bruņoto spēku mācību programmas.

Valsts militārā aizsardzība balstās uz totālās aizsardzības principu, teritoriālās aizsardzības principu, obligātā militārā dienesta un mobilizācijas principu, Nacionālo bruņoto spēku un sabiedrības savstarpējās sadarbības principu, starptautiskās sadarbības un līdzdalības principu un savietojamības ar NATO principu.

Lai nodrošinātu militārās aizsardzības plānošanu, izvirzīto mērķu sasniegšanu, resursu efektīvu izmantošanu un kontroli, ir ieviesta plānošanas programmēšanas un budžeta veidošanas sistēma. Tā kā militārās aizsardzības sistēmas neatņemama sastāvdaļa ir kvalificēts personāls, liels uzsvars tiek likts uz Nacionālo bruņoto spēku visu veidu personāla sagatavošanu, kā arī apmācību programmu izstrādi. Iegādes un apgādes, kā arī sakaru un informācijas jomā notiek sistēmu pilnveidošana, ievērojot savietojamības ar NATO principu.

Saskaņā ar plāniem un operatīvo izpēti tiek izstrādāta un pilnveidota Nacionālo bruņoto spēku struktūra, kas nodrošinās uzdevumu un atbildības pārdalījumu, kā arī pilnvaru deleģēšanu pakļautajām vienībām. Šī struktūra balstās uz jaunu pakļautības kārtību, kas nodrošina iespējas īsā laikposmā pāriet no miera laika struktūras uz kara laika struktūru, izslēdz pienākumu pārklāšanos, sašina vadības ķēdi un uzlabo resursu efektīvu izmantošanu noteikto mērķu sasniegšanai.

Lai veicinātu Latvijas valsts aizsardzības spēju paaugstināšanu, ir noteikts, ka šim mērķim paredzētais finansu apjoms 2003. gadā sasniegs 2 % no iekšzemes kopprodukta.

Civilā aizsardzība ir valsts totālās aizsardzības sistēmas sastāvdaļa, un tās pamatā ir organizatorisku, ekonomisku, izglītojošu u.c. pasākumu kopums, kas nodrošina iedzīvotāju, tautsaimniecības, vides un nacionālā kultūras mantojuma aizsardzību no iespējamo ārkārtējo situāciju briesmām un to izraisītajām sekām gan valsts teritorijā, gan tās robežu tiešā tuvumā.

Civilās aizsardzības sistēmā tiek iekļautas visas valsts varas, pārvaldes un pašvaldību institūcijas, uzņēmumi, uzņēmēj sabiedrības, iestādes un organizācijas neatkarīgi no to piederības, pakļautības un īpašuma formas, kā arī visas pilngadību sasniegušās darbaspējīgās personas, ievērojot demokrātisko un tiesisko kārtību. Civilā aizsardzība īsteno preventīvos, gatavības, reaģēšanas un ārkārtējo situāciju seku likvidēšanas pasākumus, kā arī atbalsta valsts aizsardzības sistēmas vajadzības valsts apdraudējuma gadījumā.

Latvijas Republika slēdz starptautiskos līgumus par savstarpēju palīdzību katastrofu gadījumos un par starptautisko sadarbību ārkārtējo situāciju gatavības un civilās aizsardzības jautājumos, kā arī iespēju robežās sniedz palīdzību dabas katastrofu un citu ārkārtējo situāciju piemeklētajām valstīm.

Valsts **krīzes kontroles sistēmai** jānodrošina potenciālo krīzes faktoru prognoze, savlaicīga lēmumu pieņemšana un to īstenošana, kā arī valsts un pašvaldību institūciju vadība un koordinācija krīzes situāciju novēršanā un seku mazināšanā. Valsts apdraudējuma situācijās nepieciešama operatīva un saskaņota valsts institūciju rīcība

un sadarbība, kas prasa precīzu pienākumu sadali starp krīzes kontrolē iesaistītajām valsts institūcijām. Lai paredzētu potenciālos valsts apdraudējuma un riska faktorus un koordinētu attiecīgo valsts institūciju darbību, valstī tiek veidota vienota krīzes kontroles sistēma.

3. Nacionālās drošības nodrošināšana un apdraudējuma novēršana

3.1. Ārpolitika

Ārpolitika ir daļa no Latvijas drošības politikas, un tās uzdevums ir ietekmēt Latvijas starptautisko drošības vidi atbilstoši tās nacionālajām interesēm. Latvijas ārpolitiskā darbība, īstenojot valsts drošības politiku, ir vērsta uz tāda starptautisko attiecību un sadarbības saišu tīkla izveidošanu, kas minimizētu risku tikt iesaistītiem Latvijas nacionālās intereses apdraudošā konfliktā un šāda konflikta gadījumā dotu iespēju to risināt kopīgi ar sabiedrotajiem.

Latvijas ārpolitikas pamatnostādņu stabilitāte, paredzamība un to īstenojuma nepārtrauktība ir viens no nepieciešamajiem priekšnoteikumiem, lai Latvija attīstītos par modernu, demokrātisku, drošu un ekonomiski spēcīgu Eiropas valsti.

Ārpolitiskā darbība koncentrējas uz noturīgu sadarbības attiecību izveidošanu ar valstīm, kas par principiāli svarīgām atzīst vienotu vērtību kopumu – demokrātiju, likuma varu, tirgus ekonomiku, individuālās brīvības –, kas ir būtiskas arī Latvijai un kuru realizēšana atbilst Latvijas nacionālajām interesēm. Latvijas ārpolitikas mērķi ir sasniedzami, ar aktīvu ārpolitisko darbību piedaloties Eiropas politikas veidošanā, kontinenta stabilitātes un drošības veicināšanā, kā arī aktīvi iesaistoties pasaules politiskajos procesos. Ārpolitiskajā darbībā tiek izmantotas kā divpusējās attiecības, tā arī reģionālā un daudzpusējā sadarbība. Iespējami pilnīga noturīgu sabiedroto attiecību forma iespējama ES un NATO ietvaros. Latvijas ārpolitika ir Eiropas vienotības politika, kas vērsta uz pilntiesīgu dalību ES un NATO.

Sadarbībā ar NATO un ES, ANO un EDSO ietvaros, kā arī kopā ar citām starptautiskajām organizācijām un to dalībvalstīm tiek veidoti efektīvi krīžu novēršanas un konsultāciju mehānismi. Starptautiskajās organizācijās un divpusēji tiek veidots līgumisks pamats konfliktu nepieļaušanai un kontroles mehānisms starptautisko tiesisko saistību izpildei.

Latvija uzskata, ka gan lielām, gan arī mazām valstīm ir iespējas un pienākums dot savu ieguldījumu kopējās drošības nostiprināšanā Eiropā. Tā ir atbalstījusi starptautiskās sabiedrības pasākumus situācijas stabilizācijai Balkānos, piedaloties ar savu personālu visās NATO, EDSO un Rietumeiropas savienības vadītajās operācijās. Miera operācijām piemērotu resursu attīstīšana ietilpst Latvijas Nacionālo bruņoto spēku attīstības plānos.

Latvija kā atbildīga starptautiskās sabiedrības locekle ir iesaistījiesies pastāvošajā bruņojuma kontroles līgumu sistēmā, kas vērsta uz **masu iznīcināšanas līdzekļu, to izejvielu, komponentu un tehnoloģiju izplatīšanas ierobežošanu**. Latvija pievērš īpašu vērību stratēģiski nozīmīgu preču un materiālu eksporta, importa un tranzīta kontrolei, lai Latvijas teritorija netiktu izmantota šādiem ieročiem nepiecie-

šamo materiālu tranzītam. Stratēģiski svarīgi materiāli var tikt izmantoti ne tikai atsevišķu valstu interesēs, bet arī teroristisko grupējumu interesēs. Latvijas valsts iestāžu iespējas novērst terorisma izplatību saistās ne tikai ar minēto materiālu kontroli, bet arī ar starptautisko sadarbību un atbalstu Latvijas partneriem tādās jomās kā izlūkošanas informācijas apmaiņa un teroristu finansējuma iespēju kontrole.

Galvenie savstarpēji nostiprinošie un papildinošie Latvijas drošības un ārpolitikas virzieni ir **integrācija** Eiropas un transatlantiskajās politikajās, ekonomiskajās, drošības un aizsardzības struktūrās, vispirms – **ES un NATO**. Latvija veicinās tādu NATO un ES paplašināšanos, kas jebkurā tās stadijā palielinās un stiprinās ne tikai Latvijas, bet arī visas Eiropas drošību. Sadarbībā ar ES un NATO pakāpeniski tiek panākta spēja kopdarboties un uzņemties pilntiesīgas organizācijas dalībvalsts saistības un pienākumus.

Sadarbība ar ASV ir viena no Latvijas ārpolitikas prioritātēm, kam jāsekmē Latvijas drošības problēmu risināšana, kā arī valsts ekonomiskā, zinātnes un kultūras attīstība. ASV visbūtiskāk ietekmē pasaules politiskos, ekonomiskos un drošības procesus. ASV attiecības ar Latviju un iesaiste Latvijā ir daļa no ASV Eiropas politikas, un Latvijas interesēs ir veicināt noturīgu ASV klātbūtni Eiropā un Baltijas jūras reģionā. Tādēļ Latvija, balstoties uz ASV–Baltijas Partnerības hartu, stiprina sadarbību ar ASV un nostiprina ASV iesaisti Ziemeļaustrumeiropas reģionā. Tālāk jāattīsta Latvijas un ASV divpusējās attiecības, sevišķu vērību pievēršot politiskajam dialogam, sadarbībai ekonomikā un militārajai palīdzībai, ko ASV sniedz Latvijai, sekmējot tās tuvināšanos transatlantiskajām drošības struktūrām un starptautiskajām organizācijām.

Baltijas valstu sadarbības nostiprināšana ir viens no Latvijas ārpolitikas pamatuzdevumiem. Apzinoties, ka Latvijas ilgtermiņa stabila attīstība nav iespējama bez salīdzinošas stabilitātes kaimiņvalstīs, Baltijas valstu sadarbība ir viens no galvenajiem priekšnoteikumiem un līdzekļiem to integrācijai Eiropas un transatlantiskajās struktūrās, kā arī to politiskās un ekonomiskās neatkarības nodrošināšanai.

Latvijas drošības politika balstās uz izpratni, ka apdraudējums vienai no Baltijas valstīm ir apdraudējums visām Baltijas valstīm, un tā ir vērsta uz maksimāli saskaņotu un iespējami kopīgu Baltijas valstu rīcību ārējā apdraudējuma novēršanā.

Latvija saskaņā ar tās ārpolitikas stratēģiskajiem mērķiem, attīsta attiecības ar ES un NATO dalībvalstīm un šo organizāciju kandidātvalstīm. Latvija veicina vispusīgu **sadarbību ar ziemeļvalstīm un Baltijas jūras reģiona valstīm**, tādējādi veicinot Eiropas integrāciju, reģiona harmonisku attīstību un tā ekonomiskā potenciāla izmantošanu.

Viens no Latvijas ārpolitikas pamatvirzieniem ir ekonomiskās un politiskās sadarbības ar Ziemeļeiropas valstīm padziļināšana, izmantojot ziemeļvalstu pieredzi Eiropas integrācijas procesos. Intensīva sadarbība ar ziemeļvalstīm veicina Latvijas integrāciju ES un NATO un sekmē reģiona valstu attīstības sabalansētību.

Eiropas vienotības procesa ietvaros un kā topošā ES un NATO dalībvalsts, Latvija attīsta kaimiņattiecības ar **Krievijas Federāciju un Baltkrievijas Republiku**. Latvijas ir ieinteresēta, lai Krievija un Baltkrievija attīstītos par pilnvērtīgām demokrātiskām valstīm ar funkcionējošu tirgus ekonomiku, kas atbalstītu Eiropas un

transatlantiskajā valstu sabiedrībā vispārpieņemtās demokrātiskās vērtības. Latvija ir gatava veidot pragmatiskas, savstarpēji izdevīgas un konstruktīvas attiecības ar visām savām kaimiņvalstīm. Divpusējās attiecības ar Krieviju un Baltkrieviju ir ieguvušas juridisko bāzi, lai tās turpmāk varētu veidoties kā suverēnu valstu partnerattiecības, tādējādi nostiprinot drošību Baltijas jūras reģionā un veicinātu uzticību un stabilitāti Eiropā.

3.2. Valsts iekšējās drošības nodrošināšana

3.2.1. Likumdošanas attīstība un tiesiskās varas nodrošināšana

Īstenojot valsts drošības politiku, nostiprinot tiesisko kārtību valstī un pilnveidojot likumdošanu, kā arī integrējoties ES, Latvijā tiek veidota tāda nacionālo tiesību sistēma, kuras tiesiskā realitāte, kas ietver sevī kā likumdošanu, tā arī tiesību aktu piemērošanas praksi un daļēji arī tiesību kultūru, atbilst demokrātiskas un tiesiskas valsts prasībām. Attīstot nacionālo tiesību sistēmu, galvenā uzmanība tiks pievērsta tiesu attīstībai, starptautiskajai un starpinstitucionālajai sadarbībai tieslietās, tiesnešu profesionalitātes paaugstināšanai, darba apstākļu un sprieduma izpildes sistēmas sakārtošanai.

Latvijas tiesību sistēma tiks atvērta ES tiesībām, kuras pēc Latvijas uzņemšanas ES darbosies tieši un nepastarpināti. Attīstot Latvijas likumdošanas sistēmu, tajā tiks novērstas pretrunas un būs nodrošināta tās atbilstība ES tiesību sistēmai, kā arī starptautiskajām saistībām, starptautiskajiem līgumiem un konvencijām. Vienlaikus tiks attīstītas arī likumu ieviešanas, īstenošanas un piemērošanas spējas.

Valstī ir nepieciešams turpināt nostiprināt tiesu varu, pilnveidot tiesnešu apmācību, saīsināt lietu izskatīšanas termiņus, izskaust korupciju. Stipras tiesiskās varas pamatā ir stiprs tiesnešu korpus: profesionāls, nekorumpēts, nodrošināts ar nepieciešamo palīgpersonālu un modernu tehnisko aprīkojumu.

Sakārtojot likumdošanas procesu, tiks nostiprināta konstitucionālā uzraudzība, jo tieši tas pavērs iespēju sakārtot to likumu hierarhiju, kuri jau pieņemti, kurus piemēro un kuru piemērošanas gaitā tiek atklātas pretrunas.

3.2.2. Korupcijas novēršana

Korupcijas novēršanas politikai un tās sekmīgai īstenošanai ir nepieciešams nodrošināt valsts pārvaldes darbības atbilstību demokrātiskas un tiesiskas valsts prasībām. Latvijā tiek veidota ilglaicīga valsts politika korupcijas novēršanā, paredzot identificēt korupciju veicinošos apstākļus un paredzot šo apstākļu novēršanas tiesiskos līdzekļus (to skaitā jaunu tiesisko aktu izstrādāšanu un ieviešanu) un citus iespējamus līdzekļus. Tiek radīti galvenie priekšnoteikumi korupcijas novēršanai – nostiprinātas institūcijas, pilnveidota tiesisko aktu bāze, korupcijas novēršanā aktīvi tiek iesaistītas sabiedriskās organizācijas.

Korupcijas novēršanas stratēģija vienlaikus tiek vērsta trijos galvenajos virzienos: novēršana (kā preventīvs līdzeklis), apkarošana un izglītošana. Šie virzieni tiks

attīstīti, sabalansējot valsts sektora, privātā sektora un sabiedrības sadarbību korupcijas novēršanā, kā arī nodrošinot Latvijas starptautisko saistību izpildi. Korupcijas novēršanas stratēģijas galvenie uzdevumi ir tiesību aktu pilnveidošana un institutionālās sistēmas nostiprināšana, kā arī sabiedrības tiesiskās apziņas celšana un tās atbalsts.

Tiks pieņemta "nulles deklarācija", kura uzlabos situāciju jomā, kas saistīta ar personu īpašuma uzskaiti un aplikšanu ar nodokļiem, kā arī atvieglos noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanu un pierādījumu vākšanu noziedzīgu nodarījumu konstatēšanā.

3.2.3. Sabiedriskās kārtības un drošības nodrošināšana

Demokrātisko procesu un tiesiskuma nodrošināšanai un aizstāvībai valstī tiks aktivizēts organizētās noziedzības apkarošanas darbs un tas tiks izvirzīts par prioritāro uzdevumu noziedzības apkarošanā. Šī uzdevuma sekmīga izpilde pozitīvi ietekmēs valsts drošību kopumā.

Organizētās noziedzības efektīvai apkarošanai tiks pilnveidota sadarbība un informācijas apmaiņa ne tikai starp Latvijas tiesībsardzības institūcijām, bet arī ar ārvalstu tiesībsardzības institūcijām, un tā notiks šo institūciju koordinētas darbības ietvaros. Organizēto noziedzīgo grupējumu sakari ir plaši sazaroti, tāpēc lielāka uzmanība tiks pievērsta organizēto noziedzīgo grupējumu vietējo un ārvalstu sakaru un aktivitāšu fiksēšanai, sadarbojoties ar Starptautisko kriminālpoliciju (INTERPOL) un ES valstu policiju (EIROPOL), kā arī ar citām ārvalstu un starptautiskajām tiesībsardzības organizācijām.

Lai sekmīgāk cīnītos ar organizēto noziedzību, tiks sakārtota tiesību aktu bāze noziedzības apkarošanas un preventīvo pasākumu jomā, ieviešot ES ekspertu rekomendācijas un saskaņojot tiesību aktus atbilstoši ES izvirzītajām prasībām. Turpināsies dalība starptautiskajos projektos, kas vērsti uz noziedzības apkarošanu, un tiks uzsākta vienotās Baltijas valstu informatīvās datu bāzes izveidošana organizētās noziedzības grupējumu dalībnieku uzskaitē. Īpaša uzmanība tiks pievērsta arī organizētās noziedzības sakariem ar valsts varas un pārvaldes pārstāvjiem.

Lai nepieļautu terorisma izplatību Latvijā, nepieciešams izstrādāt un ieviest kompleksus preventīvo pasākumu plānus un nodrošināt attiecīgās drošības iestādes ar speciālo tehnisko aprīkojumu. Jāparedz arī preventīvo pasākumu plāni, kas nodrošinātu Latvijas atbildīgo iestāžu spēju reaģēt uz iespējamām globalizācijas pretinieku aktivitātēm.

Lai novērstu nepilngadīgo noziedzību, tiks veikta virkne pasākumu, kas vērsti uz nepilngadīgo nodarbinātību, iesaistīšanu sabiedriskajā dzīvē un tiesisko audzināšanu. Valstī tiks sakārtota tiesību aktu bāze, kas saistīta ar nepilngadīgo piespiedu ārstēšanu no narkotisko vielu atkarības, kā arī izveidota narkomānu sociālās un medicīniskās rehabilitācijas sistēma.

Lai pilnveidotu sabiedriskās kārtības un iedzīvotāju drošības nodrošināšanu, valstī tiks attīstīti atbildīgie dienesti, kā arī drošību reglamentējošā tiesību aktu bāze, veicināta sadarbība starp šiem dienestiem un sabiedrību, organizēta iedzīvotāju

izglītošana drošības jautājumos, pastiprināta ceļu satiksmes kontrole, pilnveidota noziedzīgu nodarījumu profilakse, to novēršana un atklāšana, ugunsdrošības uzraudzība, glābšanas darbu materiāltehniskais nodrošinājums, taktika un tehnika.

3.2.4. Pretvalstisku un radikālu organizāciju un ārvalstu izlūkošanas dienestu darbību novēršana

Pret Latvijas nacionālajām interesēm vērstu pretvalstiski orientētu grupējumu un ārvalstu izlūkošanas dienestu darbību novēršanā un neitralizācijā īpaši nozīmīga ir apsteidzošas, savlaicīgas un precīzas informācijas iegūšana, ko īsteno valsts drošības iestādes.

Valsts drošības iestādes atklāj un identificē pretvalstiski orientētus grupējumus un personas, to darbību un mērķus, kā arī ārvalstu izlūkdienestu darbību Latvijā un tiesību aktos noteiktajā kārtībā veic pasākumus minēto grupējumu un izlūkdienestu darbības neitralizācijai.

3.4. Sociālo risku samazināšana

3.4.1. Sabiedrības integrācijas nodrošināšana

Valsts izaugsmē un drošības nodrošināšanā būtiska loma ir visai sabiedrībai, tāpēc tiek veidota pilsoniska sabiedrība, lai panāktu visu iedzīvotāju grupu līdzdalību valsts attīstības procesos. Integrācijas process ietver politisko integrāciju, sabiedrības sociālo un reģionālo integrāciju, kā arī valodas un kultūras integrāciju.

Valsts turpinās veicināt Latvijas iedzīvotāju informētību par politisko procesu norisi, par valsti un tās vēsturi, par iedzīvotāju tiesībām un iespējām līdzdarboties, tā rosinot pilsonisko līdzdalību. Vienlaikus ar nepilsoņu naturalizāciju tiks veicināta arī viņu iesaiste sabiedriski politiskajā dzīvē.

Veicinot nodarbinātību, mazinot bezdarbu, stiprinot saites starp izglītību un darba tirgu un novēršot nelabvēlīgas reģionālās atšķirības, tiks mazināts sociālās atstumtības risks.

Sabiedrības integrācijas procesa īstenošanā izglītības jomā vissvarīgākā mērķgrupa ir bērni un jaunieši. Izglītības sistēma un valsts kultūrpolitika nodrošinās gan vispārcilvēcisko, gan Latvijai specifisko vērtību apguvi un pārmantojamību, gan starpkultūru izglītības un mazākumtautību kultūras identitātes saglabāšanas iespējas. Izglītības sistēma turpinās veicināt latviešu valodas apguvi, tādējādi veicinot sabiedrības integrāciju.

Valsts kultūrpolitika paredz valsts un pašvaldību atbildību par visu Latvijā dzīvojošo tautību, to mantojuma un kultūras saglabāšanu un tālāku attīstīšanu, kā arī iesaisti laikmetīgā aprītē.

3.4.2. Sociālā aizsardzība

Sociālās spriedzes novēršanā un sabiedrības labklājības nodrošināšanā būtiska loma ir sociālās drošības sistēmas kapacitātei un ilgtspējīgai attīstībai, kas aizsargā

sabiedrības indivīdus sociālā riska gadījumā un nodrošina darbnespējīgos ar eksistences līdzekļiem. Galvenie sociālās drošības sistēmas uzdevumi ir sniegt valsts sociālo apdrošināšanu un sociālo palīdzību.

Valsts sociālās apdrošināšanas sistēma paredz valsts pensiju apdrošināšanu, apdrošināšanu maternitātes un slimību gadījumos, apdrošināšanu bezdarba gadījumā, kā arī sakarā ar nelaiemes gadījumu darbā vai arodslimību gadījumā. Sistēmas attīstības un pilnveidošanas procesā tā tiks izvērtēta, tiks paplašināts apdrošināmo personu loks, vienlaikus palielinot arī iedzīvotāju atbildību, pakāpeniski tiks palielināts pensijas vecums, kā arī izveidota bezdarbnieku atbalsta (tai skaitā pabalstu izmaksas) sistēma, kas stimulēs darbu zaudējošo personu ātrāku atgriešanos darba tirgū.

3.5.3. Krīzes kontroles sistēmas attīstība

Lai valsts spētu efektīvi risināt visu potenciālo problēmu spektru, sākot no dabas un tehnogēnām katastrofām līdz ekonomiskām, politiskām vai militārām krīzēm, tiek uzlabota valdības vispārējā krīzes kontroles kapacitāte. Neatkarīgi no krīzes izcelsmes un rakstura valstij ir svarīgi, lai tās pārvarēšanai tiktu izveidots noteikts standarta lēmumu pieņemšanas procedūru un reaģēšanas mehānismu kopums un radīti visi priekšnoteikumi, lai valdība varētu centralizēti pārvaldīt radušos krīzes situāciju.

Latvijā pakāpeniski tiek radīta krīzes kontroles sistēma, kas integrēs visu publiskās pārvaldes institūciju (to skaitā reģionālo un vietējo varas iestāžu) esošās krīzes kontroles spējas un attīstīs trūkstošās. Lai paredzētu, atklātu, novērstu un risinātu krīzes, kā arī attiecīgi atjaunotu normālos apstākļus, nacionālā krīzes kontroles sistēma nodrošinās spēju koordinēt iesaistīto valsts institūciju darbību un aptvers lielu skaitu savstarpēji mijiedarbīgu funkciju, tādējādi palielinot vispārējo efektivitāti.

Attīstot krīzes kontroles sistēmu, tiks ņemti vērā totālās aizsardzības principi. Lai nodrošinātu krīzes kontroles sistēmas gatavību, darbību un attīstību, nepieciešams veikt regulāras starpresoru mācības un vingrinājumus, kas balstītos uz plaša spektra krīzes situāciju analīzi.

Būtisks faktors Latvijas krīzes kontroles sistēmas izveidē ir tās savietojamība ar NATO, ES un Baltijas valstu līdzīgām struktūrām.

4. Nacionālās drošības plāns

Saskaņā ar Nacionālās drošības likumu un pamatojoties uz Nacionālās drošības koncepcijā noteikto stratēģiju un principiem, Ministru kabinets izstrādā un apstiprina Nacionālās drošības plānu, kurā nosaka valsts apdraudējuma neitralizācijas un novēršanas pasākumus un līdzekļus.

SABIEDRĪBAS POLITISKĀ INTEGRĀCIJA¹

¹ Valsts programma *Sabiedrības integrācija Latvijā*. R., 2001. – 4.–11. lpp.

IEVADS¹

Pagājuši desmit gadi, kopš Latvija ir atguvusi valstisko neatkarību. Tie ir bijuši spraigi un pārmaiņām bagāti gadi. Laika gaitā no cilvēku prātiem arvien vairāk gaist atmiņas par dzīvi padomju iekārtā. Aug jauna paaudze, kura šo neseno pagātni iepazīst tikai no vēstures grāmatām un iepriekšējo paaudžu atmiņām.

Tomēr pagājībā aizgājušie laiki nav zuduši bez pēdām. Patiesībā neatkarības posms ir vēl pārāk īss, lai pilnībā atbrīvotos no totalitārā režīma un piecdesmit gadu nebrīves sekām. Mēs vēl joprojām izjūtam neuzticību valsts varas iestādēm un bieži vien uztveram tās atsvešināti. Arī cieņas trūkums pret likumu un sabiedrisko kārtību ir viena no totalitārisma sekām. Latvijā lēni attīstās pilsoniska sabiedrība. No padomju laikiem Latvija ir mantojusi vairāk nekā pusmiljonu iecelotāju un viņu pēcnācējus, daudzi no viņiem aizvadīto gadu laikā nav iekļāvušies Latvijas kultūras un latviešu valodas vidē, neizjūt saistību ar Latvijas valsti. Šādu saišu trūkst arī daļai Latvijas pilsoņu.

Sabiedrības attīstība var tikt ievērojami kavēta, ja pastāv atsvešinātība starp indivīdu un valsti, starp atsevišķām sabiedrības daļām, starp sabiedrību un valsti. Sabiedrības integrācija ir kļuvusi par aktuālu nepieciešamību.

Sabiedrības integrācijas programmas nepieciešamība. Latvijas turpmākajai attīstībai ir nepieciešama skaidra, politiski līdzsvarota un finansiāli nodrošināta sabiedrības integrācijas programma. Gan iekšpolitiski, gan arī ārpolitiski ir nobriedusi situācija, lai Latvijas sabiedrība un valdība integrācijas procesam pievērstu lielāku uzmanību nekā līdz šim. No līdzšinējās, bieži vien spontānās pieejas integrācijai jāpāriet uz mērķtiecīgu valsts politisko stratēģiju šajā jomā. Valsts stratēģija balstāma uz

- sabiedrības integrācijas vispārējo koncepciju,
- sabiedrības integrācijas programmas detalizētu izstrādi un mērķtiecīgu īstenošanu,
- institucionālās sistēmas un programmas īstenošanas mehānisma izveidošanu,
- finansiālo nodrošinājumu.

Integrācijas būtība. Sabiedrības integrācija nozīmē indivīdu un grupu savstarpēju saprašanos un sadarbību kopīgas valsts ietvaros. Sabiedrības integrācijas pamats ir lojalitāte pret Latvijas valsti, apziņa, ka ikviena indivīda nākotne un personīgā labklājība ir cieši saistīta ar Latvijas valsts nākotni, tās stabilitāti un drošību. Tās pamats ir gatavība labprātīgi pieņemt latviešu valodu kā valsts valodu, cieņa pret latviešu un Latvijā dzīvojošo mazākumtautību valodu un kultūru.

Sabiedrības integrācija un pilsoniskā līdzdalība kā Latvijas sabiedrības nākotni veidojošs process paredz izmaiņas iedzīvotāju attieksmē pret valsti un citam pret citu.

Integrācijas mērķis ir izveidot demokrātisku, saliedētu pilsonisku sabiedrību, kas balstās uz kopīgām pamatvērtībām. Viena no šīm pamatvērtībām ir neatkarīga, demokrātiska Latvijas valsts.

Tikai demokrātiska un stabila valsts var dot iespēju katram Latvijā pastāvēīgi dzīvojošajam cilvēkam (turpmāk tekstā - Latvijas iedzīvotājam) piekopt laikam atbilstošu, Eiropas civilizācijas sasniegumos balstītu dzīvesveidu, kas nodrošina labklājību, izglītību, drošību un labvēlīgas attiecības starp pamatnāciju un mazākumtautībām.

Integrācijas uzdevums ir palīdzēt Latvijas valstij uzticīgiem un lojāliem iedzīvotājiem izprast savas perspektīvas Latvijā, panākt, lai visi Latvijas iedzīvotāji apzinās, ka mums ir vajadzīga kopīga valsts, ka tikai kopīgi spēsim celt labklājības un

¹ Iekļauts tikai tas materiāls, kas pamato politisko integrāciju

drošības līmeni, ka ikviens cilvēks ar savām zināšanām, uzņēmību un labo gribu ir vajadzīgs Latvijas sabiedrības attīstībai.

Integrācija nozīmē iespēju paplašināšanos, savstarpēju bagātināšanos. Zināt vairākas valodas ir labāk, nekā zināt tikai vienu. Iepazīt vairākas kultūrvides ir perspektīvāk, nekā norobežoties tikai vienā kultūrvīdē. Integrācijas procesā notiek kopīgu vērtību, zināšanu un interešu nostiprināšanās individuālajā līmenī un visā sabiedrībā kopumā.

Sabiedrības integrācija aptver procesus, kas norisinās politiskajā, tiesiskajā, sociālajā, izglītības, kultūras u. c. cilvēka dzīves jomās. Līdzās politiskai integrācijai ļoti nozīmīga loma ir sociālai integrācijai.

Integrācija notiek, visiem Latvijas iedzīvotājiem aktīvi iesaistoties Latvijas sabiedrības dzīvē. Integrēta ir tāda pilsoniskā sabiedrība, kurā cittautieši brīvi pārvalda latviešu valodu, ir pārvarējuši atšveinātību no latviešu kultūras vērtībām un iesaistījušies Latvijas sabiedrības kopīgo mērķu īstenošanā, kurā tiek nodrošinātas cittautiešu tiesības saglabāt savu dzimto valodu un kultūru.

Integrācija balstās uz šādām pamatnostādņēm:

- Latvijas valsts neatkarība ir neatgriezeniska. No šā atzinuma izriet galvenās politiskās, tiesiskās, ekonomiskās un kultūras nostādes, kuras tiek īstenotas integrācijas procesā. Neatkarīgas Latvijas valsts attīstība un sabiedrības integrācija ir vienoti un nav pretrunīgi procesi;
- pasaules pieredze liecina, ka sabiedrības sašķeltība var apdraudēt vienotas valsts pastāvēšanu. Latvijas valsts ir latviešu tautas un Latvijā dzīvojošo mazākumtautību attīstības galvenais garants, apdraudējums Latvijas valstij ir apdraudējums Latvijas sabiedrībai, visiem Latvijas iedzīvotājiem;
- starptautiski atzīto cilvēktiesību, tostarp tautas pašnoteikšanās tiesību respektēšana ir nozīmīgs instruments Latvijas sabiedrības konsolidācijā un attīstībā;
- Latvija nekad nav bijusi homogēna, etniski viendabīga valsts. Sabiedrībai jārēķinās ar tagadnes situāciju un nākotnes perspektīvām. Bijušās PSRS pilsoņu - kuriem nav citas valsts pilsonības un kuri dzīvo Latvijā (turpmāk – nepilsoņu) - vidū nav daudz tādu cilvēku, kuri vēlas aizbraukt no Latvijas;
- Latvija ir demokrātiska, nacionāla valsts, kurā katram Latvijas iedzīvotājam ir tiesības uz savas nacionālās identitātes veidošanu un saglabāšanu. Integrācijas programma paredz izstrādāt konkrētus mehānismus latviešu tautas pašnoteikšanās tiesību garantēšanai, kā arī mazākumtautību tiesību īstenošanas nodrošināšanai;
- psiholoģiskā nozīmē integrācija ir spēja uzticēties. Uzticēšanās sabiedrībā attīstīsies tikai tad, ja integrācijā iesaistītās puses jutīsies drošas un aizsargātas. Latviešiem tas nozīmē garantijas savu tradīciju, dzīvesveida, latviskās identitātes, tautas dzīvā spēka attīstības nodrošināšanā. Cittautiešiem uzticēšanās pamatā ir pārlicība, ka Latvijas valsts interesēs nav viņu izraidīšana, piespiedu asimilācija vai tiesību ierobežošana;
- integrācijas veiksmīgai norisei nepieciešams sabiedriskās domas, skolotāju, kultūras darbinieku, reliģiju pārstāvju, inteligences atbalsts un uzticība. Sabiedrības integrācija nav iedomājama bez Latvijas politisko spēku atbalsta un aktīvas līdzdalības. Sabiedrības integrācijas ideja kļūs par spēku tad, ja tās nepieciešamību apzināsies un aktīvi līdzdarbosies lielākā Latvijas iedzīvotāju daļa.

Integrācijas stratēģija neatbalsta

- divkopienu valsts veidošanas, modeli "divas sabiedrības vienā valstī"; sabiedrības atsevišķu daļu konfrontāciju; segregāciju, marginalizāciju un piespiedu asimilāciju;
- etnofederalisma tendences, kas vērstos pret Latviju kā unitāru nacionālu valsti;
- ekstrēmismu, neiecietības un nacionālā naida kurināšanu.

Vēsturiskie apstākļi, kas ietekmē integrāciju. Latvija vēsturiski ir veidojusies kā teritorija, kurā kopš seniem laikiem dzīvo latvieši, kas 19.gadsimtā tapa par nāciju. Sena tās pamattauta ir lībieši. Dažādos laika periodos un veidos Latvijā ir iecerējuši arī cittauteiši. 1918. gada 18. novembrī tika proklamēta neatkarīgā Latvijas valsts. Noziedzīgā 1939. gada Molotova – Ribentropa pakta rezultātā 1940. gadā neatkarīgo Latviju okupēja toreizējā Padomju Savienība un varmācīgi iekļāva šīs savienības sastāvā, kā tas atzīmēts Augstākās Padomes deklarācijā "Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu" (1990. g. 4. maijs) un Latvijas Republikas Saeimas "Deklarācijā par Latvijas okupāciju" (1996. g. 22. augusts). Smagi zaudējumi Latvijai tika nodarīti arī 1941.-1945. gadā, kad to bija okupējusi hitleriskā Vācija. Nebrīves gados Latvijas ekonomiskā, sabiedriskā un kultūras dzīve tika deformēta, pakļauta totalitāro režīmu prasībām. Šajos gados Latvijas tauta saņēma smagu etnodemogrāfisku triecienu: kara, deportāciju un citu represiju rezultātā būtiski samazinājās latviešu skaits un viņu īpatsvars Latvijā, tika iznīcināta gandrīz visa Latvijas vēsturiskā ebreju kopiena, nogalināti daudzi čigāni. Etnodemogrāfiskās problēmas nav atrisinātas līdz pat šim brīdim. PSRS īstenotās kolonizācijas politikas rezultātā cittauteišu skaits Latvijā pēc Otrā pasaules kara pieauga par vairākiem simtiem rūkstošu cilvēku. Pēc Latvijas valsts neatkarības atjaunošanas viņi nonāca sarežģītā stāvoklī, jo izrādījās, ka tagad viņi dzīvo citā valstī ar citu politisku iekārto.

Principiālās pārmaiņas, kas notikušas Latvijā pēc neatkarības atgūšanas, radījušas nepieciešamību latviešiem un cittauteišiem, pilsoņiem un nepilsoņiem apzināties savas jaunās lomas un iespējas demokrātiskā, nacionālā valstī. Sabiedrības integrācija ir daudzējādā ziņā atkarīga ne tikai no latviešu, bet arī no Latvijas mazākumtautību attīstības iespējām, kas ietver ne vien tiesības saglabāt savu etnisko identitāti, bet arī neizbēgamu vajadzību pieņemt latviešu valodu kā vienīgo valsts valodu, apgūt šo valodu un lietot to. Gan latviešiem, gan pie mazākumtautībām piederošām personām jābūt lojāliem pret Latvijas valsti un jāievēro Latvijas valsts likumi, jābūt gataviem aizstāvēt un stiprināt šo valsti.

Latvijas valsts atdzimšana ir atjaunojusi latviešu majoritāti valstī kopumā, tomēr sešas no septiņām lielākajām pilsētām vēl joprojām latvieši ir mazākumā. Latvieši bieži vien sevi uztver kā minoritāti un savā valstī nejutas kā noteicēji un saimnieki. Majoritātes stāvoklis uzliek latviešiem lielu atbildību gan par latviešu valodas un kultūras saglabāšanu, gan arī par tādu Latvijas politisko un saimniecisko attīstību, kas būtu labvēlīga visiem Latvijas iedzīvotājiem.

Sabiedrības integrācijas pretinieki netic cittauteišu integrācijas iespējai Latvijas demokrātiskajā un nacionālajā valstī. Raksturīgi, ka pretestība integrācijai rodas aiz bailēm zaudēt savu etnisko identitāti. Īstenībā tas nozīmē, ka nav izprasta integrācijas būtība: sabiedrības integrācija taču neparedz etniskās identitātes zaudēšanu, bet gan tās izkopšanu un paplašināšanu.

Sabiedrības integrācijai patiesībā nav alternatīvas. Latviešiem ir nepieciešams atbrīvoties no vēsturiskajiem mazvērtības kompleksiem un jārtkojas pārliecībā, ka viņi spēj kontrolēt un labvēlīgi ietekmēt Latvijā notiekošos procesus. Savukārt cittauteišiem jāiegūst pārliecība, ka viņi spēj saglabāt savu etnisko identitāti un būt pilntiesīgi šīs valsts pilsoņi;

vēl neintegrēto cittautiešu daļai ir svarīgi atbrīvoties no kādreizējā padomju laika propagandas radītiem priekšstatiem, no neuzticības un nedrošības sajūtas. Svarīgi apzināties, ka Latvijā ir iespējams veidot valsti, kura nodrošina jebkuras tautības cilvēka attīstību.

Vēsturisko apstākļu izvērtējums kā integrācijas nosacījums. Lai vienotos par Latvijas nākotni, svarīgi ir veidot objektīvu pagātnes izpratni. Sevišķi nozīmīgi ir zināt Latvijas valsts vēsturi un izprast cēloņus, kuru dēļ 1940. gadā neatkarīgā Latvijas Republika tika okupēta un varmācīgi iekļauta PSRS sastāvā. Latvijas tauta labprātīgi neizvēlējas padomju iekārtu un dzīvi totalitārajā sistēmā. Principiāla nozīme ir vienotai nostādnei jautājumā par padomju laika nelikumībām: deportācijām un visām cita veida represijām pret Latvijas tautu, par privātīpašuma nacionalizāciju, piespiedu kolektīvizāciju un industrializāciju, kā arī demogrāfisko politiku. Nosodījumam ir jābalstās uz vēsturisko notikumu dziļu un objektīvu izpratni, lai dažādo etnisko kopienu - it sevišķi jaunās paaudzes - vēsturiskā apziņa nekļūtu par šķērslī integrācijas procesam.

Integrācija kā nākotnes forma. Integrācija ir virzīta nākotnē, tās mērķis ir Latvijas valsts un sabiedrības attīstība un pilnveidošanās. Jāapzinās, ka ir tādi sabiedrības slāņi un cilvēku paaudzes, kam vecuma, nepietiekamas izglītības vai kādu citu apstākļu dēļ būs grūti iekļauties integrācijas procesos, kas nespēs saskatīt savu vietu vienotā Latvijas sabiedrībā. Integrācijā, šķiet, veiksmīgāk iekļausies jauni un izglītoti cilvēki, jo viņi ir atvērtaķi kontaktiem un vairāk orientēti uz demokrātiskām vērtībām.

Integrācija var būt tikai brīvprātīga, valsts uzdevums ir radīt tai labvēlīgus apstākļus. Integrācijas procesi nav jāveicina kā masu, sociālo kopienu integrēšanas pasākumi. Tiem jābūt individualizētiem, konkrētiem attiecībā pret katru cilvēku un situāciju. Ja vecākās paaudzes cilvēki paši nespēs iekļauties integrācijas procesā, viņi to "paveiks" ar savu bērnu starpniecību, šādā gadījumā ieturot labvēlīgu neitralitāti attiecībā pret valsti. Sabiedrības integrācija nevar notikt kampaņveidīgi, tai ir vajadzīgs laiks. Iespējams, pat vairāki gadu desmiti. Tomēr arī tad, ja sabiedrības integrācija ir vairāku paaudžu uzdevums, integrācijas politikas pirmie pozitīvie rezultāti nebūs ilgi jāgaida.

Integrācijas procesu dalībnieki. Integrācija ir daudzpusējs process - tas nozīmē ne tikai to, ka cittautieši ir apguvuši latviešu valodu un pārvarējuši atsvešinātību no latviešu kultūras vērtībām, bet arī, - latviešu "atvērtību" attieksmē pret cittautiešiem. Līdz šim Latvijā nereti ir valdījis uzskats, ka integrācija ir cittautiešu problēma. Taču, īstenojot sabiedrības integrācijas programmu, ir jāmainās arī latviešu attieksmei un izpratnei. Sabiedrības integrācija Latvijā - tā ir pie dažādiem sociāliem slāņiem piederošu cilvēku, latviešu un cittautiešu, pilsoņu un nepilsoņu partnerība, kurā aktīvas ir visas integrācijā iesaistītās puses.

Apstākļi, kas veicina integrāciju:

- Latvija ir atjaunota demokrātiska valsts, kurā vara pieder Latvijas tautai;
- Latvija arvien vairāk iekļaujas pasaules demokrātisko valstu sabiedrībā, veidojas par tiesisku valsti, kas nodrošina cilvēktiesību un demokrātisko brīvību ievērošanu;
- gan latviešu un Latvijā dzīvojošu mazākumtautību grupu, gan atsevišķu cilvēku drošība un labklājība ir savstarpēji cieši saistīta;
- nepastāv neatrisināmu pretrunu, kas neļautu Latvijā izveidoties valstiski vienotam, nacionāli un sociāli integrētam pilsoņu kopumam;
- Latvijas vēsture devusi sabiedrībai pozitīvu pieredzi, kā veidojamas etniskas attiecības;

- sadzīves līmenī, kā to apstiprina socioloģisko pētījumu rezultāti, nacionālās attiecības nav iespējamas. Daudzas un dažādas attiecības - draudzība, kopīgs darbs, jauktās ģimenes – tās Latvijā ir plaši izplatītas parādības;
- viens no galvenajiem cittautešu integrācijas nosacījumiem ir latviešu valodas prasme;
- ekonomiska augšupeja dod iespēju vairāk uzmanības veltīt sabiedrības integrācijai;
- likumdošana nosaka skaidrus kritērijus naturalizācijai, kas ir svarīga integrācijas sastāvdaļa.

Latvijas iedzīvotājus integrācijas procesā vieno

- kopīgas vispārcilvēciskas un Eiropas kultūras vērtības,
- demokrātiska un tiesiska valsts,
- kopīga teritorija, kurā viņi vēlas dzīvot labklājībā, satiecībā un drošībā,
- centieni uzturēt labvēlīgu saskarsmi starp dažādu tautību cilvēkiem,
- vēlēšanās saglabāt un attīstīt savu etnisko un kultūras identitāti,
- rūpes par Latvijas dabas saglabāšanu un aizsardzību,
- centieni nodrošināt saviem bērniem labu izglītību un audzināšanu,
- ekumeniskās tendences reliģiskajā dzīvē,
- dažādu tautību cilvēku kā Latvijas pārstāvju kopīgas uzvaras un panākumi sportā, kultūras festivālos, konkursos.

Latvijas sabiedrības integrācija ir vēsturiska iespēja kopīgi veidot savu valsti, balstoties uz vispārcilvēciskām vērtībām un interesēm, panākot visu Latvijai piederīgo personu, indivīdu, kā arī sociālo grupu, etnisko kopienu interešu saskaņu. Tā ir izvēle uzklaut un sadarboties. Tā ir izvēle par saskaņu starp Latvijas iedzīvotājiem. Tā ir izvēle par drošu nākotni sev, saviem bērniem un bērnubērniem.

Pilsoniskā līdzdalība un politiskā integrācija

Sabiedrības integrācija nebūs veiksmīga, ja tā būs virzīta tikai "no augšas" bez aktīvas pilsoniskās līdzdalības "no apakšas". Aktīva pilsoniska līdzdalība sabiedriski politiskajā dzīvē sekmē integrācijas neatgriezeniskumu un tās atbilstību tautas vairākuma interesēm, tā saliedē Latvijas iedzīvotājus un stiprina demokrātiju. Aizvadītajos neatkarības gados Latvijā ir principiāli palielinājušās iespējas pilsoņu līdzdalībai valsts un sabiedrības dzīvē. Tomēr, lai panāktu iedzīvotāju vēl aktīvāku un aptverošāku līdzdalību sabiedriskajās norisēs, jāpārvar dažādi aizspriedumi, pasivitāte, neticība savām spējām. Iedzīvotāju akla paklausība valsts iestādēm tika kultivēta padomju iekārtā. Tolaik valsts iestādes bija ideologizētas un iedzīvotāju līdzdalības iespējas dažādu svarīgu jautājumu izlemšanā bija nelielas.

Mūsdienu Latvijā, demokrātiskas valsts un sabiedrības pārvaldes apstākļos, ir radīti priekšnoteikumi iedzīvotāju un iedzīvotāju grupu interešu pārstāvēniecībai, atliek vien apzināt savas intereses, rast motivāciju rīcībai un izvēlēties vispiemērotāko līdzdalības veidu. Daļai Latvijas iedzīvotāju pilsoniskā līdzdalība un politiskā integrācija būs iespējama, ja uzlabosies viņu materiālais stāvoklis un ar to saistītā sociālā drošības sajūta. Taču tautsaimniecības uzplaukums vien nenodrošinās līdzdalības palielināšanos, ja vienlaikus netiks veikti arī citi pasākumi, kas savstarpēji tuvinātu Latvijas iedzīvotājus un valsti.

Politiskā integrācija nozīmē iedzīvotāju sociālpolitisko vērtību, interešu un mērķu tuvināšanos. To veicina pilsoniskās līdzdalības nostiprināšanās. Demokrātiska politiskā integrācija noris uz parlamentārās iekārtas pamata, saistībā ar lojalitātes un neatkarīgās valsts vērtībām; tā notiek, Saeimā un valdībā pārstāvētajām partijām savā darbībā izmantojot un nostiprinot demokrātiskas darbības metodes, nevalstiskajām organizācijām attīstot demokrātījai raksturīgos lēmumu pieņemšanas procesa ietekmēšanas paņēmienus, individuāliem apgūstot demokrātījai nepieciešamās zināšanas un prasmes.

Lai sekmētu šādu tuvināšanos, valstij ir nepieciešams veicināt Latvijas iedzīvotāju informētību un izglītību par politisko procesu norisi Latvijā, par valsti un tās vēsturi, par savām tiesībām un līdzdalības iespējām. Vienlaikus valstij jārada vide, kas atraisa tautas patriotismu un līdzdalības potenciālu pilsoniskajā sabiedrībā - nevalstiskajās organizācijās, politiskajās partijās, vēlēšanu gaitā, naturalizācijas procesā u. tml.

Viens no pašiem pieejamākajiem ceļiem, kā indivīdam nodrošināt savu līdzdalību sabiedrības dzīvē, ir darbība nevalstiskajās organizācijās (NVO). Plaša NVO sistēma valstī un mērķtiecīga tās darbība veicina pilsoniskas sabiedrības izveidi un stiprina, no vienas puses, saites starp indivīdiem un grupām, bet, no otras, - saites starp indivīdu vai grupu un valsti. Tieši līdzdalība nevalstisko organizāciju darbā, līdzdalība politiskajos procesos, sabiedriski nozīmīgu lēmumu pieņemšanā var stiprināt sabiedrības locekļu piederības sajūtu Latvijai, neraugoties uz piederību dažādām sociālām, etniskām, reliģiskām un lingvistiskām grupām vai citām atšķirībām.

Modernās tehnoloģijas laikmetā pilsoniskā līdzdalība ir iespējama arī tad, ja pilsonis atrodas ārpus savas valsts robežām. Šīs iespējas jāizmanto, lai pilsoniskai līdzdalībai piesaistītu ārzemēs dzīvojošos latviešus un Latvijas pilsoņus.

Sabiedrības integrāciju ietekmē starpvalstu migrācija - cilvēku izceļošana no Latvijas un ieceļošana mūsu valstī. Latvijas valsts neatkarības atjaunošana pavēra iespēju atgriezties dzimtenē ārzemēs dzīvojošajiem tautiešiem - notiek repatriācijas process. Cilvēkiem, kuri atgriežas Latvijā, ir jāpalīdz integrēties Latvijas valstī.

Latvijas valsts ir ieinteresēta uzturēt sakarus arī ar cittautiešiem, kuri, aizbraucot no Latvijas, vēlas sadarboties un saglabāt saites ar to. Atbilstoši daudzu starptautisko cilvēktiesību dokumentu garam atbalstāma ir Latvijas mazākumtautību vēlme sadarboties ar savu etnisko dzimteni un saviem tautiešiem citās valstīs.

I. Pilsoniskā līdzdalība

Mērķi

Stiprināt Latvijas iedzīvotāju politisko integrāciju un aktīvu līdzdalību parlamentārajā demokrātijā visos varas līmeņos; pārvarēt Latvijas iedzīvotāju atsvešinātību no valsts un pašvaldību institūcijām, uzturot dialogu starp indivīdu, sabiedrību un valsti; paaugstināt Latvijas pilsonības prestižu, radot labvēlīgu attieksmi pret pilsonības ieguves procesu.

Galvenie rīcības virzieni

Dialogs starp iedzīvotāju un valsti. Lai pārvarētu atsvešinātību, valsts un pašvaldību institūciju darbība jāpadara iespējami caurspīdīgāka un atklātāka. Pieņemamo lēmumu nepieciešamība un jēga jāskaidro aktīvāk un pietiekami ilgu laiku pirms galīgā lēmuma pieņemšanas, lai neizraisītu iedzīvotājos nesapratni un mazinātu spontānu un nekontrolējamu akciju iespējamību. Tiešs sabiedrības un valsts pretnostatījums valstij un sabiedrībai svarīgu jautājumu risināšanā nesekmē dialogu, drīzāk mazina uzticību valsts iestādēm kopumā un veicina atsvešinātības saglabāšanos.

Latvijas iedzīvotāju savlaicīga un regulāra informēšana par norisēm valsts institūcijās nav tikai žurnālistu pienākums vien. Informācija par savu darbību aktīvi jāsniedz arī pašām valsts iestādēm. Iestāžu darbs būs daudz efektīvāks, ja tām būs saskare ar informētiem iedzīvotājiem. Jānodrošina informācijas pieejamība un līdzdalības iespējas lēmumu apspriešanā, pirms tie tiek pieņemti.

Lai nodrošinātu efektīvu darbību informācijas sniegšanas jomā, jāizvērtē darbs programmas «Saikne ar pilsoni» ietvaros, tā būtu jāatjauno vai arī jārada decentralizēti mehānismi šīs funkcijas veikšanai valsts institūcijās. Atsvešinātību no valsts stiprina arī iedzīvotāju neinformētība par savām tiesībām un iespējām attiecībā uz tiesību un brīvību īstenošanu gan privātajā, gan arī sabiedriskajā sfērā.

Pilsonība un naturalizācija. Nepieciešams izstrādāt un īstenot plašu pasākumu kompleksu, kas vērsti uz sabiedrības informēšanu un pilsonības institūta prestiža paaugstināšanu, lai panāktu, ka pozitīvā virzienā mainītos attieksme pret Latvijas pilsonību un tās iegūšanu naturalizācijas kārtībā. Šajā nolūkā veicami vairāki pasākumi.

- Jāinformē sabiedrība par pilsonības un sabiedrības integrācijas jautājumiem, par pilsonību Eiropas Savienības dalībvalstīs, par pilsoņu tiesībām un pienākumiem. Naturalizācijas pārvaldes Informācijas centram ir jārada informatīvā bāze sabiedrības izglītošanai un informēšanai, sabiedrības domu un aktivitāšu orientēšanai naturalizācijai un sabiedrības integrācijai vēlamā virzienā, ar dažādu pasākumu palīdzību popularizējot pilsonības statusu, veicinot aktivitātes, kas saistītas ar integrācijas un naturalizācijas procesu, to personu skaita palielināšanos, kuras naturalizācijas kārtībā iegūst Latvijas pilsonību, un tādā veidā samazinot nepilsoņu īpatsvaru valstī.

- Jāizstrādā vienota standartizēta sistēma, ar kuras palīdzību cittautiešiem, kā arī repatriantiem, kuri nepārvalda latviešu valodu, būtu iespēja katrā Latvijas administratīvajā teritorijā apgūt latviešu valodu, Latvijas vēstures pamatus. Tā vienlaikus būtu arī pilsoniskās izglītošanas programma pieaugušajiem. Šo pasākumu īstenošanā sadarbības partneri ir Naturalizācijas pārvalde, Izglītības un zinātnes ministrija, Latvijas Tautas skola, pieaugušo izglītības centri, Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde u. c.
- Ieteicams izstrādāt izglītojošu raidījumu ciklu valsts un reģionālajās raidstacijās, kā arī veicināt klausītāju aktivitāti, iesaistot viņus raidījumu konkursos, lai varētu apkopot viņu domas un zināšanas par Latvijas sabiedrībai aktuāliem jautājumiem.

POLITISKO PARTIJU PIEDĀVĀJUMI 2002. G. PIRMS 8. SAEIMAS VĒLĒŠANĀM¹

Vismaz vienpadsmit politiskie spēki noskaņoti nopietni pretendēt uz vietām 8. Saeimā, bet iesniegtais kandidātu saraksts varētu būt pat divreiz lielāks. Neatklājot vēlēšanu kampaņas noslēpumus un trumpjus, lielākā daļa pretendentu jau labu laiku gatavoja vēlēšanām, veidojot arī kandidātu sarakstus

Partiju piedāvājumi

Tēzes no partiju būtiskiem solījumiem ārpolitikā, izglītībā, nacionālajā politikā un tautsaimniecībā

Tautas partija

Garantēt Latvijas brīvību, drošību un labklājību, kas sasniedzams, kļūstot par NATO un ES dalībvalsti, integrējoties Ziemeļeiropas valstu saimē, iestājoties ekonomiski attīstīto valstu organizācijā, izmantojot globalizācijas sniegtās attīstības iespējas.

Valstij nav jāiejaucas tur, kur tirgus spēki ir pietiekami efektīvi, ir aktīva un veselīga konkurence, vairākums uzņēmumu spēj izturēt ārvalstu konkurenci. Galvenais — radīt tirgus attīstībai labvēlīgu vidi.

Jaunais laiks

Latvijas valsts droša pastāvēšana iespējama tikai savienībā ar uzticamiem sabiedrotajiem — ASV un NATO, ES, Baltijas un Ziemeļvalstīm. Valdībai jāaizstāv nacionālās intereses gan pievienošanās sarunās ar ES, gan pēc tam, piedaloties kopīgajos Eiropas lēmumos. Ikvienam Latvijas iedzīvotājam ir tiesības uz kvalitatīvu izglītību. Pamatizglītība ir obligāta.

Latvijas ceļš

Garantēt drošību, panākot Latvijas uzaicināšanu NATO 2002.gadā, labklājību — panākot Latvijas uzņemšanu Eiropas Savienībā 2004.gadā. Aizstāvēt latviešu valodu un nacionālo identitāti, Latvijai iestājoties ES. Veicināt sabiedrības integrāciju, balstoties uz starptautiski atzītiem kultūras, savstarpējās iecietības attiecību principiem.

Tēzemei un brīvībai/LNNK

Iestāšanās NATO un ES, konkvēnti ievērojot nacionālās intereses. Valsts valodas statusa nostiprināšana Satversmē un likumos, īpaši pievēršot uzmanību, lai pašvaldību darbinieki un deputāti prastu latviešu valodu. Pastiprināta naturalizācijas procesa kontrole. Trīs līdz piecu gadu laikā nodrošināt skolām bezmaksas grāmatu pieejamību. Nodrošināt izglītības ieguvēju atbilstību darba tirgus prasībām.

Latvijas Zemnieku savienība

Latvijas drošībai — integrācija NATO. Iekļaušanās ES līdztiesīgas dalībvalsts statusā. Latviešu valodai — Latvijā valsts valodas statuss, to nodrošinot ne tikai ar administratīvi regulējošiem mehānismiem, bet veidojot attiecīgu vidi. Cienīt citu tautību pārstāvjus un viņu kultūru, ļaujot tai brīvi attīstīties. Pārvaldes funkciju un finansu līdzekļu decentralizāciju, nodrošinot visu reģionu vienmērīgu attīstību.

¹ Laikraksts "Diena", 9.02.02.

Sociāldemokrātu savienība

Latvijas virzība uz NATO un ES, taču ne par jebkuru cenu. Iestāšanās sarunās ES nezaudēt līdzvērtīga partnera nostāju. Uzturēt labas attiecības ar tuvākajām kaimiņvalstīm. Uzturēt atmodas laika ideālus un politiskos sasniegumus: 18. novembra Latvijas Republikas atjaunošana, latviešu valodas valsts statuss, pilsonības likuma nulles variānta noliegums, vēlēšanu tiesību atteikums nepilsoņiem pašvaldību vēlēšanās.

PCTVL

Sabalansēt austrumu un rietumu politiku, uzlabot kaimiņattiecības ar Krieviju, veicināt Latvijas integrāciju Eiropas Savienībā. NATO šobrīd neuzskata par Latvijas prioritāti, jo valsts nevarot atļauties veltīt alianses prasīto naudas summu aizsardzībai. Prioritāte — integrācija un naturalizācija ne formāli, bet pēc būtības. Ļaut nepilsoņiem piedalīties pašvaldību vēlēšanās.

LSDSP

Virzība uz Eiropas Savienību un NATO, bet, aizstāvot nacionālās intereses. Šis ceļš uz iestāju minētajās organizācijās nedrīkst traucēt nodibināt labas attiecības ar citām valstīm — tajā skaitā Krieviju. Latvija ir nacionāla valsts, kuras ietvaros ir atrisināti integrācijas jautājumi. Valsts apmaksāta augstākā izglītība, atrisināts jautājums par finansējumu zinātnei.

Latvijas Zaļā partija

Virzībā uz ES: ipašas prasības lauku attīstībai, Latvijai tradicionālās produkcijas saglabāšanā. Virzībā uz NATO prasības avārijas glābšanas operācijām, piesārņojuma seku likvidācijai. Prasības Krievijai: noslēgt robežlīgumu, atzīt okupācijas faktu; Lietuvai: slēgt Būtiņģes naftas terminālu un Ignalīnas AES. Lauku vides atdzimšana. Atteikšanās no teritoriālajiem izņēmumiem.

Kristīgo apvienība (JKP, KDS)

Prioritāte — iestāja ES un NATO, vienlaikus uzturot labas attiecības ar kaimiņvalstīm. Diferencēt ekonomisko risku, lai Latvija nebūtu atkarīga no sadarbības ar vienu valsti. Atrast savu vietu pasaules globālajā ekonomikā, nosakot prioritārās jomas. Arī prioritātes izglītībā paredzēt saistību ar tirgus realitāti. Atbalsts mazajiem un vidējiem uzņēmējiem, nenoliedzot lielos uzņēmējus kā motoru valsts attīstībai.

Apvienība Centrs (LDP, DP)

Latvijas iestāšanās ES uz līdzvērtīgiem nosacījumiem ar citām dalībvalstīm. Iestāšanās NATO, lai garantētu Latvijas drošību, ja dalība aliansē nekavē valsts attīstību. Jānodrošina Latvijas ražotāju eksporta intereses, kas prasa veidot stabilas attiecības ar Krieviju. Atbalstīt izmaiņas vēlēšanu likumos, atceļot valodas ierobežojumus, nostiprinot latviešu kā valsts valodas statusu.

Politiku un valstsvīru, zinātnieku un kultūras darbinieku atziņas (politiskās atbildības dilemma: personiska vai kolektīva atbildība?)

1. *Latvijas demokrātija ir krietni pavierzījies uz priekšu un atrodas uz kvalitatīvu pārmaiņu sliekšņa... Tā ir pāreja no politikas, ko virza atsevišķu līderu, partiju, ierēdņu individuālie viedokļi, intereses vai pat vislabākie nodomi, uz politiku, ko virza atklāta viedokļu salīdzināšana, atvērta lēmšana, publiska caurredzamība, apspriešanās ar sabiedrību, kompetence, atbildība (personiska vai kolektīva? — G.T.) un morāles principu ievērošana lēmšanā.*
T.Tisenkofs, sociologs¹.
2. *Ībrīd saskare starp latviešiem un krieviem Latvijā notiek visādos līmeņos, tikai ne intelektuālās diskusijas līmenī. Latviešu nācijai — Latvijas valsts pamatsubjektam — nav intereses par krieviem, krieviem — par latvisko.*
P.Bankovskis, Latvijas Kultūras fonda priekšsēdētājs².
3. *Ikvienam ir jāvaicā sev, ko es esmu darījis, lai šī valsts būtu stipra un labāk attīstīta, ko es esmu gatavs tai dot, kur rosīties un meklēt sev domubiedrus, lai kaut ko uzlabotu?*
V. Viķe-Freiberga, Valsts prezidente³.
4. *Atslēgas vārds ir partijas atbildība (kolektīva vai personiska? — G. T.) — par padarīto un par darbiem nākotnē.*
I. Godmanis, Latvijas ceļš⁴.
5. *Esmu drošs, ka gan iekšpolitiski, gan ārpolitiski pieņemamu risinājumu mums izdosies atrast pārrunu ceļā. Politikā nav svarīgāku jautājumu par nacionālajām interesēm, kuru aistāvēšanas veidi mums visiem kopīgi jāmeklē. Ja mēs to darīsim kopīgi, pareizā laikā, ar īstiem argumentiem un atbildīgi (personiski vai kolektīvi? —G.T.), esmu pārliecināts — mēs to spēsim.*
A. Šķēle, Tautas partijas līderis⁵.
6. *Mēs varam cildināt sevi, jo kas tad sunim asti cels, ja ne paši. Taču negrasāmiem kādu nomelnot. Diemžēl tas, ka citi to darīs, ir neizbēgami.*
M. Grīnblats, TB/LNNK līderis⁶.
7. *Ir jānāk jaunai politiskai kultūrai, un nebūtu produktīvi laist veco sērgu jaunajā valdībā. Ja tiešām notiks nelaime un mēs nevarēsim veidot valdību vieni, tad esam gatavi sadarbībai uz saprātīgiem nosacījumiem ar ideoloģiski pieņemamiem partneriem.*
E. Repše, partijas Jaunais laiks līderis⁷.

¹ T. Tisenkofs. Miljoni prasa demokrātiskas pārmaiņas // "Diena", 2.11.01.

² P. Bankovskis. Krievu jautājums, jeb vērtības, kas mūs šķir // "Diena", 30.08.2000.

³ V. Viķe-Freiberga. Mūsu valsts neatkarība ir svēts mantojums // "Neatkarīgā Rīta Avīze", 17.11.01.

⁴ Latvijas ceļš grib mobilizēties // "Diena", 25.01.02.

⁵ A. Šķēle. Mēs milam šo valsti // "Diena", 24.01.02.

⁶ M. Grīnblats: "Agrāk Repše klusēja" // "Jaunā avīze", 19-25.04.02.

⁷ E. Repšes partijā maz biedru, daudz atbalstītāju // "Diena", 24.04.02.

PELĒKO KARDINĀLU UN GODĪGU¹ POLITIĶU REITINGS (2002. GADA APRĪLIS)

a) pelēkie kardināli²:

1. A. Lembergs (Ventspils mērs).
2. G. Indriksons (uzņēmējs).
3. A. Grūtups (advokāts).
4. N. Lakučs (uzņēmējs).
5. S. Bukingolts (uzņēmējs).

b) godīgākie politiķi un valstsvīri³:

1. V. Viķe-Freiberga (Valsts prezidente).
2. E. Repše (partijas *Jaunais laiks* līderis).
3. I. Bērziņš (ārlietu ministrs, LC).
4. K. Pētersone (kultūras ministre, LC).
5. A. Rubiks (*Latvijas Sociālistiskās partijas* līderis).

¹ Par godīgu vai negodīgu politiķi var būt runa tikai tur, kur valda personiskā atbildība, bet 7. Saeimas valdošās koalīcijas līgumā ir pasludināta solidārā atbildība, t.i. kolektīva neviena personiskā atbildība (grāmatas autora komentārs).

² LNT raidījums *Nedēļa* (7.04.02.).

³ LNT raidījums *Nedēļa* (21.04.02.).

LR Uzņēmumu reģistrā reģistrētas šādas Latvijas Republikas politiskās organizācijas (partijas) un to apvienības:

1. Politiskā organizācija (partija) "Centriskā partija "Latvijas Zemnieku savienība""
2. Politiskā organizācija (partija) Latvijas Vienības partija
3. Politiskā organizācija (partija) Latvijas Zaļā partija
4. Politiskā organizācija (partija) Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija
5. Politiskā organizācija (partija) Latviešu Zemnieku savienība
6. Politiskā organizācija (partija) Krievu partija
7. Politiskā organizācija (partija) Latvijas Nacionāli demokrātiskā partija
8. Politiskā organizācija (partija) Latvijas Demokrātiskā partija
9. Politiskā organizācija (partija) Partija "Mūsu zeme"
10. Politiskā organizācija (partija) Demokrātu partija
11. Politiskā organizācija (partija) Savienība "Latvijas ceļš"
12. Politiskā organizācija (partija) Latvijas Sociālistiskā partija
13. Politiskā organizācija (partija) Tautas saskaņas partija
14. Politiskā organizācija (partija) Bauskas rajona Nacionālā apvienība
15. Politiskā organizācija (partija) Latvijai un Ventspilij
16. Politiskā organizācija (partija) Mēs savam novadam
17. Politiskā organizācija (partija) Pretkomunistu apvienība
18. Politiskā organizācija (partija) Republikāņu partija
19. Politiskā organizācija (partija) Republikas atbalstīšanas apvienība
20. Politiskā organizācija (partija) Partija "Tautas kustība Latvijai" (Zīgerista partija)
21. Politiskā organizācija (partija) Vienotā tautas partija "Sadraudzība"
22. Politiskā organizācija (partija) Partija "Līdztiesība"
23. Politiskā organizācija (partija) Apvienība "Liepājas attīstībai"
24. Politiskā organizācija (partija) Reformu savienība
25. Politiskā organizācija (partija) Latvijas Konservatīvā savienība
26. Politiskā organizācija (partija) Nacionālā progresa partija
27. Politiskā organizācija (partija) Apvienība "Tēvzemei un Brīvībai"/LNNK
28. Politiskā organizācija (partija) Latvijas Nacionālā reformu partija
29. Politiskā organizācija (partija) Darba partija"
30. Politiskā organizācija (partija) Tautas kopa "Brīvība"
31. Politiskā organizācija (partija) Kristīgi demokrātiskā savienība (KDS)
32. Politiskā organizācija (partija) Māras zeme
33. Politiskā organizācija (partija) Helsinki – 86
34. Politiskā organizācija (partija) Nacionālā Savienība "Namejs"
35. Politiskā organizācija (partija) Jaunā Kristīgā partija
36. Politiskā organizācija (partija) Tautas partija
37. Politiskā organizācija (partija) Sieviešu partija
38. Politiskā organizācija (partija) Latvijas Atdzimšanas partija
39. Politiskā organizācija (partija) Sociāldemokrātiskā sieviešu organizācija
40. Politiskā organizācija (partija) Konservatīvā partija
41. Politisko organizāciju apvienība Politisko organizāciju apvienība "Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā"
42. Politiskā organizācija (partija) Esi cilvēks
43. Politiskā organizācija (partija) Dabas likuma partija
44. Politiskā organizācija (partija) Sociāldemokrātiskā Labklājības partija
45. Politiskā organizācija (partija) Daugavpils pilsētas partija
46. Politiskā organizācija (partija) Latgales Gaisma
47. Politiskā organizācija (partija) Tautas mantojums
48. Politiskā organizācija (partija) Latvijas Nākotnes partija
49. Politiskā organizācija (partija) Mēs –Olainei
50. Politiskā organizācija (partija) Zemgales partija
51. Politiskā organizācija (partija) "Latvijas Apvienotā Republikāņu partija"
52. Politisko organizāciju apvienība "Politiskā apvienība "Centrs""

2002.gada 8.februāri

SATURS

Ievads	3
I nodaļa POLITISKĀS UN TIESISKĀS DOMAS TAPŠANA	8
I. Platons — politikas un tiesību filozofijas tapšanas pirmsākums	8
1. Kas ir dvēsele?	10
2. Dvēseles darbības veidi	11
3. Dvēsele un ķermenis	12
4. Dvēseles daļas un to izpaušmes veidi	13
a) cik cilvēka dvēseļu daļu pastāv un kā tās izpaužas valsts iekārtās?	
b) dvēseles alkatīgā daļa; c) godkārīgs cilvēks.	
5. Dvēseles nemirstība	15
a) kādu balvu iegūst taisnīgs cilvēks? b) Platona aicinājums nākamajām paaudzēm.	
II. Dialogs "VALSTS"	17
1. Kas ir <i>Labā</i> ideja?	17
2. Kas ir taisnīgums (taisnība)	20
a) katrā valstī spēks pieder tam, kas valda; b) māksla saprast taisnīgumu cilvēku darbībā un rīcībā; c) atalgojums un gods par valdīšanu;	
d) taisnība un netaisnība.	
3. Taisnība un netaisnība politikā	24
a) kas valsti dara stipru — taisnība vai netaisnība? b) kas notiek ar valsti, kuras politikā zeļ netaisnība? c) kāds ir cilvēka dvēseles uzdevums? d) kas ir taisnība un kas — netaisnība?	
4. Kas ir saprašana?	26
5. Taisnības saprašana — politiskās domāšanas pirmsākums	27
6. Kādam vajadzētu būt īstam politiķim un valstsvīram?	28
a) kas ir filozofi? b) kādai jābūt filozofa dvēselei? c) kāda ir filozofa dvēseles galvenā iezīme? d) četri ideāli valstij raksturīgi tikumi.	
7. Valdnieka izraudzīšana un audzināšana	31
a) kāds cilvēks var būt par valdnieku? b) taisnīgums tiek audzināts no bērnības.	
8. Kāda valsts iekārta ir pati taisnīgākā un vislabākā?	33
a) cik valsts iekārta var rasties un pastāvēt? b) godkāre ir timokrātijas rašanās pamats; c) oligarhija; d) demokrātijas rašanās;	
e) kāds cilvēks veidojas demokrātiskā valsts iekārtā? f) tirānijas rašanās un specifika.	
9. Ideāla valsts iekārta	42
a) kādai vajadzētu būt valsts pārvaldei? b) uz ko balstās "visgudro labo lēmumu valsts"? c) kas ir taisnība? d) taisnīga valsts un taisnīgs cilvēks.	

III. Dialogs "POLITIĶIS"	46
1. Kāda ir pasaule un kas to vada?	46
a) kā un kad radās cilvēks? b) kas ir politiķis?	
2. Politiskā valsts pārvaldes māksla	48
3. Valsts iekārtas un valdīšanas formas	49
a) kāda valsts iekārta ir vienīgā pareizā, īstā? b) kā valda zinoši valdnieki?	
c) kādu vietu ideālas valsts iekārtā ieņem likums? d) kas var būt par mērauklu pareizai valsts pārvaldei? e) kādu valsts iekārtu izvēlēties?	
4. Dažādu valsts iekārtu pastāvēšanas iespējas un to rašanās	53

IV. DIALOGS "LIKUMI"	55
1. Likumdošanas galvenais princips	55
2. Likumdošanas galvenā principa realizācija dzīvē	57
a) kas ir audzināšana? b) audzināšana — patiesas tikumības pamats.	
3. Ideāla likumdošana	59
a) kas veido visu labumu pirmsākumu cilvēku dzīvē? b) kādam vajadzētu būt izcilam politiķim? c) kad izveidojas labākā valsts iekārta? d) kādai vajadzētu būt ideālai likumdošanai? e) kādas cilvēka īpašības un spējas ļauj nodzīvot dzīvi godīgi?	

II nodaļa. JAUNO LAIKU POLITISKĀS DOMAS

PIRMSĀKUMS	64
I. Makjaveli darbs "VALDNIĒKS"	65
1. Kas ir valsts (valsts varas veidi un varenība)?	67
a) vienpersonīga mantojama valsts vara (monarhija); b) jauktas valstis un to valdnieki; c) baznīcas valstis; d) kā un ar ko izmērīt valsts varenību?	
2. Valdnieka vara un valdīšana	69
a) valdnieks nāk pie varas...; b) valsts varas iegūšana ar citu valdnieku gribu...; c) valsts varu iegūst ar ļaundarību; d) kā valdīt valstis...; e) vai ir lietderīgi celt cietokšņus? f) viena cilvēka vara jeb vienvaldība.	
3. Valdnieka un tautas attiecības	74
a) par ko valdnieku slavē vai nosoda? b) par valdnieka taupību un devīgumu; c) valdnieka cietsirdība un žēlsirdība; d) kā valdniekam vajag turēt doto vārdu? e) kā rīkoties, lai neiemantotu pavalstnieku (pilsoņu) naidu un nicināšanu? f) kā izvairīties no glaimotājiem un pielīdējiem? g) padomes valdniekam, kur nav izņēmumu.	
4. Valsts un armija. Militārā politika	80
a) sabiedroto, jauktais un pašu karaspēks; b) kā valdniekam jārikojas kara lietās (militārā politika)?	
5. Kā saglabājama un nostiprināma valdnieka vara?	81

III nodaļa. POLITISKĀS DOMAS VĒSTURE XIX — XX gs.

I. Vēbera darbs "POLITIKA — AICINĀJUMS UN PROFESIJA" .....

1. Kas ir politika? 88

a) kas ir valsts? b) kāds ir valsts varas iekšējais attaisnojums?

2. Valdīšana un vadišana — profesionālu politiķu

darbības sfēra 93

a) valsts vadības štābs; b) valsts vara — mūsdienu sabiedrības pastāvēšanas priekšnoteikums; c) profesionāls politiķis mūsdienu valstī; d) kā radās un veidojās profesionāli politiķi? e) profesionāls politiķis; f) profesionāls politiķis — garīgā darba ierēdnis; g) vadošie politiķi jeb lideri.

3. Valdošā politiskā partija 101

a) politiskās atbildības tikumiski garīgie pamati; b) politiskā vadoņa tipi; c) politiskā žurnālistika — profesionāla politika tapšanas ceļš; d) partijas ierēdņa kā profesionāla politika tips; e) plebiscitārā demokrātija un politiskās partijas vadoņa tips; f) kāds ir partijas vadoņa tapšanas ceļš?

4. Politika darbības specifika 110

a) nākotnes paredzēšana un politiskās darbības rezultāts; b) politika un tikumība; c) kādas ir politikas un ētikas patiesās attiecības? d) pārlicības un atbildības ētika politikā

5. Kāda būs politika profesija nākotnē? 122

a) kādu iekšēju gandarījumu var dot politika karjera? b) kādā gadījumā politiķisspēj veiksmīgi darboties? c) godkāre ir disciplīnas un atbildības lielākais ienaidnieks; d) godkāres un mantkāres pārvarēšana — profesionāla politika tapšanas sākums.

II. Marksa un Engelsa "KOMUNISTISKĀS PARTIJAS MANIFESTS" .....

127

1. Buržuji un proletārieši 128

2. Proletārieši un komunisti 129

3. Sociālistiskā un komunistiskā literatūra 130

4. Komunistu nostāja pret opozicionārām partijām 130

III. Ļeņina darbs "VALSTS UN REVOLŪCIJA" .....

133

1. Šķiru sabiedrība un valsts 133

a) bruņotu cilvēku vienības un cietumi ir raksturīga valsts iezīme; b) valsts — apspiestās šķiras ekspluatācijas ierocis; c) vardarbīga revolūcija un valsts "atmiršana".

2. Valsts un revolūcija. Parīzes Komūnas (1871.) pieredze 135

a) ar ko nomainīt salauzto valsts mašīnu? b) ko darīt ar parlamentārismu? c) parlamentārisma likvidēšana.

3. Valsts atmiršanas ekonomiskie pamati	136
a) pāreja no kapitālisma uz komunismu; b) komunistiskās sabiedrības pirmā fāze; c) komunistiskās sabiedrības augstākā fāze; d) kas ir demokrātija?	
4. Kāpēc sabruka PSRS?	140
a) terora priesteri; b) ko darīt ar padomisko pagātņi?	
IV. STAĻINA DARBS “ĻEŅINISMA JAUTĀJUMI”	143
1. Par ļeņinisma pamatiem	145
a) ļeņinisma vēsturiskie pamati; b) ļeņinisma metode un tās galvenie uzdevumi; c) Ļeņina proletāriskās revolūcijas teorija; d) proletariāta diktatūra; e) padomju vara — proletariāta diktatūras valstiskā forma; f) zemnieku jautājums; g) nacionālais jautājums.	
2. Oktobra revolūcija — pasaules revolūcijas sākum un priekšnoteikums	150
3. Par ļeņinisma jautājumiem	150
4. Oktobra revolūcijas starptautiskais raksturs	151
5. Par labējo novirzienu VK(b)P	152
6. Pirmās piecgades rezultāti	154
a) piecgades rezultāti; b) cīņa pret naidīgo šķiru atliekām.	
7. Pārskata referāts partijas XVII kongresam (1934)	155
8. PSRS Konstitūcijas projekts (1935)	156
9. Par dialektisko un vēsturisko materiālismu	156
10. Kas īsti bija Staļins un viņa politika?	157
a) Staļins un Hitlers, b) vai šodien Staļins un Hitlers ir “miris”?	
IV nodaļa. ANTISEMĪTISMA VĒSTURE	161
I. Poļakova darbs “ANTISEMĪTISMA VĒSTURE. TICĪBAS LAIKMETS”	162
1. Antisemītisms antīkā pagāņu laikmetā	162
a) kas izraisīja antisemītismu? b) atsevišķas antisemītisma izpausmes un to cēloņi	
2. Antisemītisms kristietības pirmajos gadsimtos	164
a) Kristīgās baznīcas tēvu antisemītisms; b) antisemītisms Spānijā un Portugālē; c) marānu laikmets un “asinstīribas kults” Rietumeiropā.	
3. Kristietiskā Eiropa: jūdaisma un kristietības pretstats	167
a) ebreji viduslaiku Eiropā; b) krusta kari; c) ebreju dzīvesveids; d) jauna domāšanas veida tapšana.	
4. Galvenie laikmeti ebreju dzīvē Eiropā	169
a) sātanu laikmets; b) geto laikmets (īstais antisemītisms); c) atdzimšanas laikmetā antisemītisms ir nenovēršama parādība;	

- d) forsēts antisemitisms: ebreji Vācijā; ebreji Polijā; ebreji Krievijā.
5. Antisemitisms jauno laiku rītausmā 172
 a) Vācijā; b) situācija Francijā un Anglijā; c) ASV.

II. TELUŠKINA DARBS “EBREJU PASAULE”

- 1. Cionistu “prātnieku protokoli”** 174
2. Katastrofa (holokausts) 176
 a) Hitlera grāmata “*Mein Kampf*” un nacisms; b) *Kristāla nakts*;
 c) katastrofa jeb holokausts; d) koncentrācijas nometnes;
 e) Nirnbergas process; f) Vācijas reparācijas; g) “Nekad vairs”;
 h) saprast nozīmē piedot.

V nodaļa. Hitlera grāmata “MANA CĪŅA” 182

- 1. Hitlera grāmata “Mana cīņa” un vēstures izpratnes aktualitātes šodien** 182
 a) nacionālsociālisma (1932- 1945) laiks Eiropā un Latvijā;
 b) vēsture — politika — mūsdienas;
 c) vai latvieši sadarbojās ar nacistiem?

I daļa “Atmaksa”

- 2. Skolas, studiju un ciešanu gadi**
 (maldu politikas pirmsākumi) 193
 a) “revolucionārs” politikā; b) iepazīšanās ar sociāldemokrātiju un marksismu; c) naids pret ebreju tautu: maldu ceļa pirmsākums Hitlera politikā.
3. Hitlera maldu ceļš politikā (Vīnes periods) 197
 a) Rietumeiropas parlamentārās demokrātijas kritika;
 b) ģermāniskā demokrātija.
4. Nacionālsociālisma politiskās idejas un principi 201
 a) jaunu zemju iekarošanas politikas ideja; b) Pirmais pasaules karš;
 c) politiskās darbības sākums; d) marksisma izpratne;
 e) augstākās rases ideja; f) āriētis un ebrejs Hitlera politiskajā ideoloģijā; g) marksisma kritika.
5. Vācijas nacionālsociālistiskās strādnieku partijas tapšana 205

II daļa “Nacionālsociālistiskā kustība”

- 1. Marksisma kritika un tautiska pasaules uzskata pamatjautājums** 208
 a) tautiskais pasaules uzskats; b) jaunatnes audzināšana nacionālā pārkāpuma un rases tīrības garā; c) tautiska valsts: pilsonis un pavalstnieks.

2. Politiskās partijas spēks	210
a) nacionālisma galvenā politiskā ideja; b) bruņotu triecienvienību nozīme politiskajā cīņā; c) Nirnbergas process.	
3. Vācijas ārpolitika un Hitlera politiskais novēlējums	213
a) Austrumu politika; b) kāpēc Vācija pēkšņi uzsāka karu pret PSRS;	
c) Hitlera politiskais novēlējums vācu nācijai.	
4. Kāpēc vajag izprast Hitlera darbu "Mana cīņa"?	216
VI nodaļa. Jefimova darbs "METAPOLITIKA: MŪSU IZVĒLE UN VĒSTURE	221
I. KAS IR POLITIKA?	221
1. Ar ko sākas politiski vēsturiskā doma?	224
a) <i>Es-varu</i> valstība; b) <i>Mēs-griba</i> kā <i>Es-varu</i> robežas paplašināšanas līdzeklis; c) svarīgākās <i>Mēs</i> funkcijas.	
2. Sociālā <i>Es-varu</i> galvenās darbības sfēras	228
a) sociālais <i>Es-varu</i> darba sfērā; b) sociālais <i>Es-varu</i> vadīšanas sfērā;	
c) sociālais <i>Es-varu</i> un valsts vara; d) pavalstnieka un pilsoņa sociālais <i>Es-varu</i> un <i>Mēs</i> militārā varenība; e) sociālais <i>Es-varu</i> un pasaules saprašana	
II. POLITIKA VĒSTURES DINAMISKAJĀ GAITĀ	247
1. Izvēle starp apziņos un saprotu — neapziņos un nesaprotu	248
a) kas cilvēka dvēselē nosaka <i>Es-varu</i> robežu;	
b) kas nosaka cilvēka izvēli <i>Es-varu</i> .	
2. Kāds garīgs briedums vajadzīgs tautai, lai pārietu no vienas ēras uz otru?	252
a) cik tālu sniedzas politiķa, valstsvīra intelekts un tālredzība?	
b) darba cilvēka izvēle un tautas garīgais briedums;	
c) <i>bedenue</i> un <i>ne-bedenue</i> (iz)riņotāja, ierēdņa darbā;	
d) kas patlaban apdraud ierēdņu, valstsvīru un politiķu darbību Latvijā?	
3. <i>Bedenue</i> un <i>ne-bedenue</i> cīņā par valsts varu	259
a) kur un kad var veidoties un nostabilizēties demokrātija?	
b) pie politiskā horizonta parādās oligarhija; c) pāreja un vienvaldību;	
d) <i>bedenue</i> un <i>ne-bedenue</i> apoteoze politikā.	
III. IZPRATNE UN NEIZPRATNE POLITIKĀ	265
1. Četri kardināli jautājumi	265
2. Reliģiskā cīņa	267
3. Protestantisms un pasaules izpratne	268
4. Kurš Dievs labāks?	269
5. Pasaules izpratne patlaban	270
a) kas man jādara? b) <i>bedenue</i> un <i>ne-bedenue</i> postsociālistiskās Latvijas politikā.	

VII nodaļa. Lenka darbs “DEMOKRĀTIJAS PROBLĒMAS” ...	274
1. Demokrātijas laikmets	276
a) demokrātijas kritēriji; b) demokrātijas izplatīšanās pasaules mēroga.	
2. Demokrātija un tiesiskums	278
3. Demokrātijas izpratnes varianti un kritēriji	279
a) demokrātijas politiskie principi un atziņas;	
b) kādu sabiedrību var uzskatīt vai dēvēt par brīvu?	
c) kādas konsekvences un secinājumi nosaka demokrātiju?	
4. Brīvība un vienlīdzība	286
a) kas ir vienlīdzība demokrātiskā sabiedrībā?	
b) kas ir demokrātijas ideja valsts varas politikā?	
5. Pārstāvēšana un partiju valsts	286
a) kas ir parlaments un parlamentārā politiskā sistēma?	
b) politisko “partiju valstiskā demokrātija”.	
6. Klasiskais demokrātijas modelis	293
a) Ruso <i>identitātes demokrātijas</i> modelis;	
b) visas tautas līdzdalība politikā ir problemātiska.	
7. Šumpetera “reālistiskas” un “empīriskas” demokrātijas modelis	296
a) partijas un politiskā cīņa par varu; b) demokrātija — politisko ideju un programmu tirgus; c) kas būtībā ir cīņa par varu?	
8. Demokrātiska politiskās elites vara	
a) demokrātiskas politiskās elites varas teorijas tapšana Rietumeiropā: Pareto, Mihelss, Manheims, Štammers, Šmits; b) vai postsociālisma valsts politiskā elite un padomjlaika nomenklatūra ir viens un tas pats?	
c) elites politiskā vara ASV.	
9. Ierēdniecības (birokrātijas) problēmas	317
a) ierēdniecība un ierēdniecības ieviešana; b) ierēdņi un ierēdniecība;	
c) ierēdniecība kā legālās varas forma; d) ierēdniecības neitralitāte;	
e) kādam jābūt ierēdņu darbam; f) politisko partiju ierēdniecība;	
g) sociālo un politisko zinātņu atziņas par ierēdniecību;	
h) kontrolējošā ierēdniecība; i) kas ir bezatbildības patiesie cēloņi?	
10. Demokrātija un diktatūra	327
a) diktatūras raksturojums; b) politiskās varas praktiskās pielietošanas principi un formas (pēc Neimana);	
c) vadoņa demokrātija vai sociālā demokrātija.	
11. Demokrātija kā varas kontrole	332
a) kas ir demokrātiskais relatīvisms politikā?	
b) tiesiski filozofiskais relatīvisms;	
c) demokrātiskais konstitucionālās kārtības pamatjautājums.	
12. Demokrātiski liberāla valsts iekārta un tās politikas specifika	334

a) jaunas sociālās kustības; b) demokrātija un tehnokrātija;	
c) politikas instrumentalizācija.	
Nobeigums	339
VIII nodaļa. Smits "NACIONĀLĀ IDENTITĀTE"	342
1. Nacionālā identitāte un citas identitātes	342
a) nacionālās identitātes komponenti (elementi);	
b) nācijas rietumnieciskais standartmodelis;	
c) nācijas definīcija un nacionālās identitātes pamatiezīmes;	
d) kāds ir nācijas uzdevums?	
2. Nacionālās identitātes etniskā bāze	346
a) etniskai kopienai jeb <i>ethnie</i> piemīt...;	
b) etniskās kopības pārvērtības...	
3. "Etniskā būtība" un nāciju vienošanās	347
a) saistība un atšķirība starp <i>ethnie</i> un nāciju; b) nāciju izcelšanās;	
c) nāciju mūsdienīgums..., d) kas ir nacionālisms?	
4. Nacionālisms un kultūras identitāte	350
a) nacionālisms: ideoloģija, valoda, jūtas; b) nacionālisma paveidi;	
c) nacionālisma ietekme uz kultūru;	
d) nācijas intelektuāļi un nacionālisma kultūra.	
5. Kas ir nacionālā identitāte?	355
a) nacionālās identitātes politika; b) nācijas politiskās	
identitātes veidošanas galvenie līdzekļi;	
c) nacionālisms un nacionālā identitāte mūsdienu pasaulē;	
d) nacionālisms, pārbūve (перестройка) un PSRS sabrukums;	
e) vienotas Eiropas identitāte, kosmopolitisms,	
internacionālisms un nacionālisms.	
IX nodaļa. Raza darbs "BRĪVĪBAS MORĀLE"	362
I. Individā brīvība. Brīvība un tiesības	363
1. Tiesību daba	363
a) tiesību galvenās iezīmes un definīcija; b) tiesību un	
pienākumu korelativitāte; c) pienākumu piedēvēšana indivīdiem;	
d) solījumi un vienošanās; e) tiesībspēja; f) tiesības un intereses;	
g) tiesības un pienākumi; h) tiesību svarīgums un nozīme.	
2. Tiesības kā morāles pamats	376
a) dažas sākotnējas šaubas; b) tiesības un individuālisms;	
c) personas autonomija un tiesības; d) kolektīvās tiesības;	
e) pienākumi ar iekšēju vērtību; f) morāle šaurākā nozīmē.	
3. Vienlīdzība	384
a) problēma; b) vienlīdzība kā universāls tiesīgums;	
c) vienlīdzīga sadalījuma principu konflikts;	

- d) stingrs egalitārisms; e) egalitārisma noliegums.
- 4. Brīvība un tiesības 386**
- a) vai brīvība balstās uz tiesībām? b) liberālo tiesību kolektīvais aspekts; c) konstitucionālās tiesības, kopīgie labumi un valsts vara.
- II. Brīvība un politika**
- 1. Personas autonomija un plurālisms 390**
- a) personas autonomija; b) autonomas personas neatkarība dzīvē un politikā; c) personas politiskā autonomija un tās vērtība demokrātijā; d) personas autonomijas vērtība; e) vērtību plurālisms.
- 2. Brīvība un personas autonomija morāles un politikas jomā 396**
- a) vērtību plurālisms un neiecietība politikā; b) brīvība, kas balstās uz personas autonomiju; c) personas autonomija un kaitējuma princips; d) brīvības apveids; e) valsts varas trūkumi: pirmsākumi un izpausmes Latvijas Republikā.
- X nodaļa. Kisindžera darbs "Diplomātija" 410**
- 1. Staļina bazārs 412**
- a) Hitlera un Staļina politiskie portreti; b) Maskavas jaunā stratēģija; c) nacistu un komunistu pakta tapšana.
- 2. Nacistu un komunistu pakts 417**
- a) slepenais protokols par Austrumeiropas sadali; b) Staļins realizē slepeno protokolu dzīvē; c) Hitlera iespējas un perspektīva Eiropā; d) Staļina stratēģija; e) Padomju Savienības un Vācijas domstarpības; f) Molotovs *de facto* ultimāta priekšā; g) Staļina 25.novembra memorands un tā mērķu īstenošana; h) Vācijas uzbrukums Padomju Savienībai.
- 3. Atgriešanās pie jautājuma par jauno pasaules kārtību 424**
- a) jaunas pasaules kārtības meklējumi (Dž.Bušs, vecākais, B.Klintoni); b) starptautiskā sistēma jaunās pasaules kārtības skatījumā; c) triju veidu valstis jaunajā pasaules kārtībā; d) uz kādiem principiem balstīt jauno pasaules kārtību? e) kādas būs Savienotās Valstis XXI gs.? f) uz kādiem principiem Amerikai būtu jābalsta sava ārpolitika XXI gs.? g) Amerikas un Krievijas attiecības pēc *aukstā kara*; h) kas būtu darāms, lai nākotnē uzturētu globālo spēku līdzsvaru pasaulē? i) Krievijas nākotnes perspektīva; j) kādai vajadzētu būt Amerikas politikai attiecībā uz Krieviju? k) NATO vieta un loma jaunajā pasaules kārtībā; l) apvienotās Vācijas un Krievijas loma Eiropā; m) Ziemeļatlantijas alianses trīs problēmas; n) jaunās pasaules kārtības kontūras un NATO vieta tajā; o) jaunās pasaules kārtības radīšana; p) Amerika jaunajā pasaules kārtībā; r) jaunās pasaules kārtības veidošanas problēmas; s) Prāgas sammita (2002.g.nov.) dilemma; t) Kisindžers Bruņčos.

XI nodaļa. Starptautiskā terorisma uzbrukums visai cilvēcei un demokrātijai	458
1. Vai islāms ir par teroru un pret Rietumu civilizāciju?	460
a) kas ir islāms? b) mūsdienu islāma pamatvirzieni.	
2. ASV piesaka karu starptautiskam teroristu organizāciju tīklam	464
a) mūsdienu terorisma specifika; b) teroristu pašnāvnieku uzbrukums ASV (11.09.01.); c) ASV piesaka karu pasaules teroristu organizācijām un to atbalstītājiem; d) NATO alianse gatava vienotam militāram triecienam; e) pārmaiņas pasaulē un ASV pēc 2001.gada 11.septembra traģēdijas; f) Kisindera padomes ASV.	
3. Dilemma: starptautisko teroristu organizāciju globālā tīkla iznīcināšana vai terors starptautiskās politikas jomā turpināsies	472
a) ko darīt? b) ASV ultimāts <i>Taleban</i> režīmam Afganistānā;	
c) ANO ultimāts <i>Taleban</i> ; d) Afganistānas <i>ulemu fatva</i> (20.09.01.) un ASV atbildes ultimāts <i>Taleban</i> ; e) Izraēlas, Vācijas un ASV izlūkdienestu atziņas par teroristu uzbrukumu ASV (11.09.01.);	
f) ASV un ES atbilde <i>Taleban</i> prasībām: sākt gatavoties globālai cīņai ar starptautisko teroristu organizācijām un to atbalstītājiem;	
g) <i>Ziemeļu alianse</i> sāk uzbrukumu talibiem; h) starptautiskās pretterorisma koalīcijas tapšana; i) ASV informācija par teroristu uzbrukumiem (11.09.01.) un militārās pretterorisma operācijas sākumu Afganistānā.	
4. Starptautiska pretterorisma koalīcija uzsāk cīņu	483
a) ASV un Anglijas specvienību slepenās operācijas Afganistānā, Vidusāzijas reģionā un citās valstīs; b) Afganistānas nacionālās solidaritātes kustība; c) starptautiskas pretterorisma kampaņas <i>Enduring Freedom</i> pirmā fāze (7.10.01.); d) <i>Enduring Freedom</i> otrā fāze: sauszemes operācijas Afganistānā; d-1) <i>Enduring Freedom</i> otrās fāzes problēmas un <i>Taleban</i> režīma krišana;	
d-2) ko darīt pēc <i>Taleban</i> režīma krišanas? e) ASV globālā stratēģija: iznīcināt teroristus un sniegt civiliedzīvotājiem humāno palīdzību;	
f) bēgļu traģēdija; g) starptautiskais terorisms — XXI gs. <i>slimība</i> . KO DARĪT? g-1) starptautiskās pretterorisma koalīcijas nostiprināšana un tās turpmākā politika; g-2) šķēršļi un problēmas ASV globālās pretterorisma stratēģijas veidošanā un īstenošanā;	
g-3) <i>Al Qaida</i> terorisma rokasgrāmata; g-4) vai ir notikusi un notiek Rietumu civilizācijas (kultūras) sadursme ar islāma civilizācijas (kultūru)? g-5) kā cīnīties ar starptautisko terorismu?	
Nobeigums	528
Vēsturiskas atziņas par politiku	532

Pielikums	533
1. Molotova-Ribentropa pakts un slepenais protokols (krievu valodā)	533
2. Slepenā protokola kopijas krievu un vācu valodā	536
3. Kārļa Ulmaņa vēstījums tautai: <i>Mūsu valsts ir iekšēji un ārēji brīva un tāda arī paliks</i>	539
4. Deklarācija par Latvijas okupāciju	547
5. Nacionālās drošības koncepcija	549
6. Sabiedrības politiskā integrācija	563
7. Politisko partiju piedāvājumi 2002. g. pirms 8.Saeimas vēlēšanām	572
8. Politiku un valstevīru, zinātnieku un kltūras darbinieku atziņas	574
9. <i>Pelēko kardinālu</i> un godīgu politiku reitings (2002. gada aprīlis)	575
10. LR <i>Uzņēmumu reģistrā</i> reģistrētās politiskas partijas un to apvienības	576

Gunārs Tauriņš

POLITIKA

trijās daļās

III daļa "Politiskās domas vēsture"

Redaktore: M. Freija

Maketētāja: J. Jauda

Autora redakcijā ISBN 9984-9148-1-X. Formāts 60×84/16.

Iespiesta a/s "Poligrāfists", K.Valdemāra ielā 6, Rīgā, LV-1010

SOCIĀLO TEHNOLOĢIJU AUGSTSKOLA

Adrese: Baltajā ielā 10, Rīgā, LV-1055

Tālrunis.: 7461001

Fakss: 7461281

Nodaļa Daugavpilī - Smilšu ielā 90, tālr. 5442095

E-mail: sta@sta.edu.lv

<http://www.sta-edu.lv>

Satiksmē: 9., 21. trolejbuss, 5.tramvajs līdz galapunktam; 3.autobuss līdz pieturai "Iļģuciems"

Sociālo tehnoloģiju augstskola ir pirmā juridisko personu dibinātā augstskola Latvijā, kurai 2000. gadā tika piešķirta **beztērmiņa akreditācija**. Augstskolas SATVERSME un rektors ir apstiprināti Ministru kabinetā.

Tiem, kuri vēlas saņemt kvalitatīvu izglītību, mūsu augstskola piedāvā augstāko profesionālo izglītību ar integrētu bakalaura standartu programmās:

Uzņēmējdarbības ekonomika un administratīvais darbs

Programma akreditēta 1999. gadā

Specializācijas:

- uzņēmējdarbības ekonomika
- uzņēmējdarbības vadīšana
- pakalpojumu ekonomika un vadība
- uzņēmuma ekonomika un sociālā vide

Studiju programmas direktors – Jānis Počs, docents

Mērķis: sniegt augsta līmeņa teorētiskās un praktiskās zināšanas uzņēmējdarbības ekonomikā un vadībā

Tiesību zinātnes

Programma akreditēta 2000. gadā

Specializācijas:

- transporta pakalpojumu tiesiskais nodrošinājums

- mazā un vidējā biznesa tiesiskais nodrošinājums
- nekustamā īpašuma tirgus tiesiskais nodrošinājums
- finanšu tirgus un apdrošināšanas tiesiskais nodrošinājums

Studiju programmas direktors – Tālavš Jundzis, tiesību doktors, politoloģijas habilitētais doktors, asoc.profesors

Mērķis: sniegt augsta līmeņa teorētiskās un praktiskās zināšanas biznesa tiesiskajā nodrošinājumā

Tulks-tulkotājs

Programma akreditēta 2001. gadā

Angļu / vācu valodas profesionālie tulki jurisprudencē, psiholoģijā, ekonomikā

Studiju programmas direktors – Juris Kastiņš, profesors, filoloģijas habilitētais doktors, profesors

Mērķis: sagatavot kvalificētus tulkus ar terminoloģisko specializāciju sabiedrībai aktuālajās darbības jomās

Personas, kurām jau ir viena augstākā izglītība, mūsu augstskolā var iegūt otru profesionālo augstāko izglītību, studējot pēc individuāla plāna.

Katru gadu Sociālo tehnoloģiju augstskola organizē **sagatavošanas kursus**, kuri palīdz sagatavoties iestājpārbaudījumiem un adaptēties Augstskolā. Sekmīgie kursu beidzēji tiek ieskaitīti augstskolas I. kursā (bez iestājpārbaudījumiem!). Tālrunis kursiem: 7466094.

Interesentiem, kuriem nepieciešamas papildzināšanas savas profesionālās karjeras veidošanā, STA piedāvā **mācību kursu** programmas:

Kā mācīties mācīties – iemācīsieties izmantot savu intelektuālo potenciālu zināšanu apguvei; autora kursu lasa profesors Juris Roberts Kalniņš.

Saskarsmes psiholoģija – iemācīsieties kontaktēties ar draugiem un izvairoties no konfliktiem skolā un mājās.

Informējošu un izklaidējošu programmu menedžmenta pamati – uzzināsi, kā kļūt par populāru dīdžeju, radioraidījumu vadītāju, TV diktoru, imidža un klipu veidotāju.

Datoru informātikas sistēmu pamati

Angļu sarunvaloda

Vācu sarunvaloda

Latviešu sarunvaloda

JURIDISKĀ KOLEDŽA

(akreditācijas apliecība Nr. 027)

**JURIDISKĀ
KOLEDŽA**

Kronvalda bulv. 1. b, Rīgā LV-1050

Tālr. 7508005, 7508044, fakss 7508006

Administrācija: 202.; 203.; 211. kabinetos

Filiāles:

Liepājā – 8. vidusskolā Dunikas ielā 9/11, tālr. 3484399, 9297300

Ventspilī — 1. ģimnāzijā Kuldīgas ielā 1, tālr. 3624487

1. līmeņa augstākā izglītība – valsts akreditētā studiju programmā 2 gadu laikā bez vecuma ierobežojumiem!

Juridiskā koledža

Rīgā, kā arī filiālēs Liepājā un Ventspilī nodrošina personām ar vidējo izglītību divu gadu laikā iegūt pirmā līmeņa augstāko profesionālo izglītību tiesību zinātnēs un kvalifikāciju *“jurista palīgs”* pēc starptautiski atzītas un valsts akreditētas programmas. Aicināti arī augstskolas beigušie, kuri savā dzīvē izjūt zināšanu trūkumu tiesībās.

Mācību saturs

Koledžas studenti apgūst tiesību zinātņu specialitātes studiju pamatkursu augstskolas programmas apjomā un kvalitātē, ieskaitot tiesību teoriju un vēsturi, konstitucionālās tiesības, civiltiesības, administratīvās tiesības, darba tiesības, krimināltiesības, pašvaldību tiesības, starptautiskās tiesības, civilprocesu, kriminālprocesu un administratīvo procesu. Papildus tam mācību programmā iekļauti politikas un ekonomikas pamati, grāmatvedība un lietvedība, juridiskā terminoloģija svešvalodās, informātika un datortehnika, saskarsmes kultūra u.c.

Specializācija

Otrajā studiju gadā studenti izvēlās vienu no specializācijas virzieniem:

- Mazā un vidējā biznesa tiesiskā regulācija;
- Darījumi ar nekustamo īpašumu;
- Darba un sociālās tiesības;

• Bāriņtiesu un pagasttiesu tiesiskā darbība.

Iespējama arī specializācija pēc individuāliem plāniem atbilstoši studentu vēlmēm.

Mācībspēki

Mācību kvalitāti Rīgā, Liepājā un Ventspilī garantē ne tikai Latvijas un ārvalstu studijām atbilstošas programmas, bet arī kvalificēti pasniedzēji — Latvijā labi pazīstami juristi praktiķi, habilitētie doktori, kā arī atsevišķas lekcijas — vieslektori no Kanādas, ASV, Beļģijas, Vācijas.

Mācību apstāji

Mācības notiek Rīgas centrā labiekārtotās auditorijās un datorklasēs. Ir sava bibliotēka un elektronisko datu bāze. Strādā kafejnīca un ēdnīca. Liepājā mācības notiek 8. vidusskolas telpās, Ventspilī — 1. ģimnāzijā.

Mācību organizācija

Mācības notiek vakara un neklātienes nodaļās valsts valodā.

Vakara nodaļai Rīgā nodarbības notiek trešdienu, ceturtdienu, piektdienu vakaros.

Neklātienes nodaļas studenti Rīgā mācās sestdienās, Liepājā un Ventspilī neklātnieki mācās katru otro nedēļu piektdienu vakaros un sestdienās.

Absolventu iespējas

Pēc koledžas beigšanas paveras plašas iespējas darbam valsts un privātajos uzņēmumos, pašvaldībās, tiesībsargājošās iestādēs, kā arī bez iestājpārbaudījumiem un uz atvieglotiem noteikumiem turpināt studijas augstskolu — sadarbības partneru juridiskajās fakultātēs (programmās) 2. vai 3. kursā bakalaura grādu iegūšanai.

Profesionālās klasifikācijas paaugstināšanas kursi

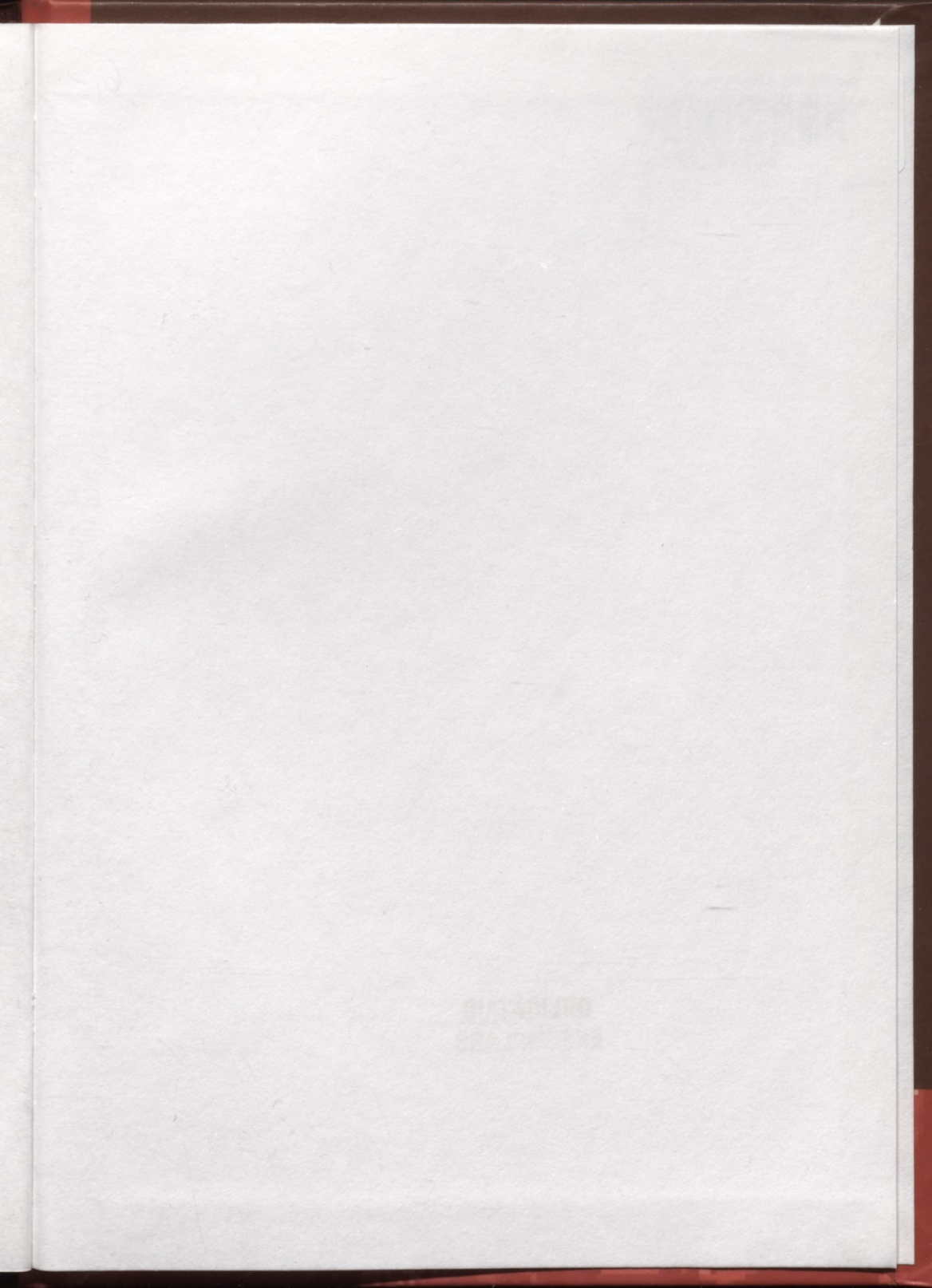
Koledža piedāvā kvalifikācijas pilnveidošanas iespējas speciālistiem un ikvienam interesantam sociālās un darba likumdošanas jautājumos, komercietībās, lietvedībā.

Administrācija

Koledžas direktors **Dr. Tālav Jundzis**, LZA īstenais loceklis, tiesību zinātņu doktors, habilitētais politikas zinātņu doktors

Direktora vietniece mācību darbā **M.iur. Intra Lūce**

Direktora vietniece administratīvajā darbā **Antra Šneidere**

* Marģu izstrāde un pārveidošana

Marģu izstrāde un pārveidošana ir nepieciešama, lai nodrošinātu marģu kvalitāti un izturību.

Marģu izstrāde

Marģu izstrāde ir nepieciešama, lai nodrošinātu marģu kvalitāti un izturību. Marģu izstrāde ir nepieciešama, lai nodrošinātu marģu kvalitāti un izturību.

Marģu pārveidošana

Marģu pārveidošana ir nepieciešama, lai nodrošinātu marģu kvalitāti un izturību. Marģu pārveidošana ir nepieciešama, lai nodrošinātu marģu kvalitāti un izturību.

Marģu izstrāde un pārveidošana

Marģu izstrāde un pārveidošana ir nepieciešama, lai nodrošinātu marģu kvalitāti un izturību. Marģu izstrāde un pārveidošana ir nepieciešama, lai nodrošinātu marģu kvalitāti un izturību.

Marģu izstrāde un pārveidošana

Marģu izstrāde un pārveidošana ir nepieciešama, lai nodrošinātu marģu kvalitāti un izturību. Marģu izstrāde un pārveidošana ir nepieciešama, lai nodrošinātu marģu kvalitāti un izturību.

Marģu izstrāde un pārveidošana

Marģu izstrāde un pārveidošana ir nepieciešama, lai nodrošinātu marģu kvalitāti un izturību. Marģu izstrāde un pārveidošana ir nepieciešama, lai nodrošinātu marģu kvalitāti un izturību.

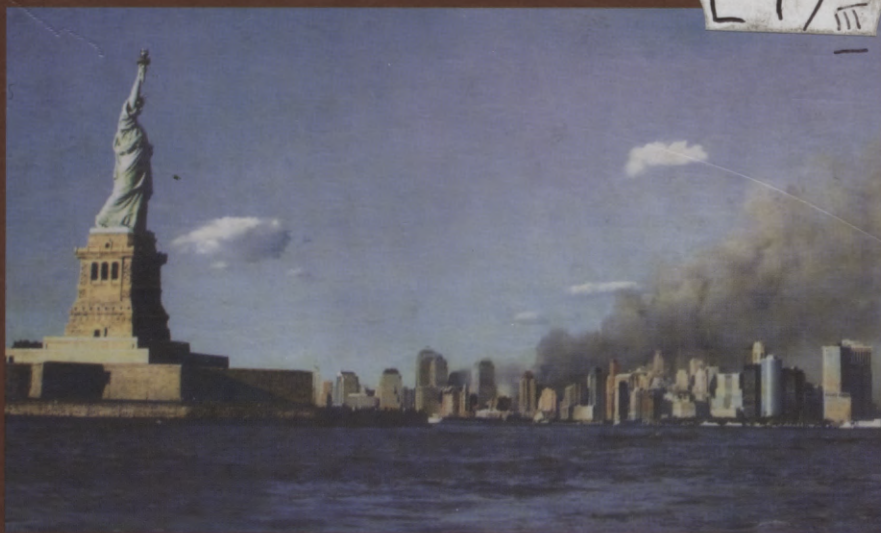
**OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS**

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0302034808

2000-3
L 17 III
—

Teroristu uzbrukums ASV

2001. gada 11. septembrī

Divas teroristu nolaupītas pasažieru lidmašīnas *Boeing* ietriecās *Ņujorkas Pasaules tirdzniecības centra* debes-skrāpjos. Iet bojā 3000 cilvēku.

* * *

Tišie un nāvējošie pret mūsu valsti vērstie uzbrukumi bija kaut kas vairāk par terora aktu, tā bija karadarbība... Mēs nenošķirsim tos, kas veica uzbrukumu, no tiem, kas to plānoja un vadīja (12.09.01).

Mums nav nekādas iecietības pret terorīstiem vai jebkuru valsti, kas tos atbalsta ... Mēs esam afgāņu tautas draugi (7.10.01.).

Karš Afganīstānā – karš par civilizācijas pastāvēšanu – ir tikai sākumstadija cīņā pret terorīsmu (9.11.01.).

Džordžs Bušs, ASV prezidents

ISBN 9984-9148-1-X

9 789984 914817 >